

વર્ષ : ત્રીજું

અંક : અગીઆરમો

નવચુગા

તંત્રી :

પી. જી. ભટ્ટ

ધર્મની રૂપ રક્ષિત્રીના સ્મરણાર્થે
ત્રીજી ગાના પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને
બાળકોના આશીર્વાદ આપવા
તરફથી નવચુગા સમિતી ભેટ.

આ અંકનાં

આ કથાઓ

ભુખમરાનો કેદી

(સચીત્ર નવલીકા)

યંત્રના ગુલામોને !

(સચીત્ર)

આપવાતનો અધીકાર

(નવલીકા)

શા માટે ?

(નાટક)

આધુનીક જર્મની

(સચીત્ર)

કલા

(સચીત્ર)

રૂઝી ગાના પુરુષો,

સ્ત્રીઓ અને

બાળકોના

(સચીત્ર)

ચીત્રપટની કલા

શ્રીમતી સરોજીની નાયક

સુંદર-તેજસ્વી-સુંવાળા સુગંધીમય વાળ.
 પ્રત્યેક સ્ત્રીના હૃદયની આંધર્યને વધુ શોભામય બનાવે છે.
 માટે દરેક સ્ત્રી પોતાના વાળ તરફ વિશેષ ધ્યાન આપે છે. આને માટે

કામલતા હેર ઑઇલ (૨૯૨૨૬)

એક ઉચ્ચ પંક્તિનું મોહક સુગંધીવાળું તેલ છે, એટલું જ નહીં પણ તેમાંની દરેક કીમતી ચીજ વાળના મૂળમાં દાખલ થઈ અંદરનો બગાડ-માથાનો ખોડો, કીડ, ખુજલી વીગેરે નાબુદ કરી, ખરી પડતા વાળને અટકાવી-લાંબા, સુંદર, તેજસ્વી, ઘટ્ટ, ભરાવદાર વાળ ઉગાડે છે. મગજને ઠંડક અને તાજગી આપે છે. ખરેખર-વાળ તથા મગજ માટે તેના જેવું ઉત્તમ તેલ તમેને બીજે મળશે નહીં. હજારો લોકો રોજ સંતોષથી વાપરે છે. તમે પણ આજે જ ખરીદો અને ખાતરી કરો.

કી. ૧ બોટલીના રૂ. ૧-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૭-૦
 ૩ , , રૂ. ૨-૮-૦ , , , , રૂ. ૧-૦-૦

હંમેશાં સાથે રાખી દુઃખોમાંથી બચો.

અનેક રોગોની એકજ અમૃત તુલ્ય દવા.

દરેક સીઝનમાં અણધાર્યા વખતે ડાકટરનો ગરજ સારતી આ એકજ દવા છે.

મહાજનનું વનસ્પતિમાંથી બનાવેલું બાદશાહી

પેન.ક્યૂરર (૨૯૨૮૬)

શરીરની અંદરનાં તમામ દર્દો જેવાં કે:- પેટની ચુંક, પેટનો ગળા, શરદી, ઉર્ધ્વરસ, સળેખમ, કેલેરા, ઝાડા, મરડો: છાતીમાં બળતો દાદ વાકુનો આકાર, મંદગત્તી, ગળાનો મોત્તે, પેટથુળ, તથા કે:પ પણ પ્રદારનાં વાયુનાં દરદા ઉપર અકસીર છે, તથા શરીરની બદરનાં દરદો જેવાં કે: ચાકુ છત્રીના ધા, કરમોડ ખાવી, સંધીના, સાધારણ ઝેરી જંતુઓ તથા વીંછીના કંખ અને કથ પગ તથા શરીરનાં કે:પ પણ બાગમાં થતા દુઃખાવા ગળાની નળી ઉપરનો મોત્તે, વરાળથી દાઝવું, દીમણું, મચ્છરના કંખ વગેરે તમામ દર્દો ઉપર અચુક શુશુકારક દવા છે.

કીંમત બોટલીના રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ નાંજ.

ત્રણ બોટલીના રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ નાંજ.

સોલ એજન્ટ:- સી. સી. મહાજન એન્ડ કં.

૨૮૧, જુમા મસીદ-મુંબઈ નં. ૨.

एमती स्व. पत्निश्रीता स्मरणाय

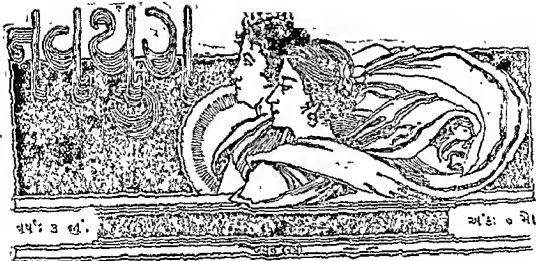
श्री फावस गुज.ती सभाने

श्रीयुत प्रदामाभ्य आशुदृष्ट यावदा

तरुथी सविनय संमेलने

નવરાત્રી એટલે નીમાંધ્યક અને નીરસરતા નીવારણની યોજનાઓ
 વીચારવાના દીવસ : અમૃત સ્ત્રીશક્તીએ ગરબા સાથે
 આ મહત્વના મુદ્દાઓ વીચારવાની જરૂર છે.

લ'નમાં ગોળમે- રાજકારણી ગ્રહણ!

એક તરફ ગળાવે રા-
ખીને હીંદને રમાડી
જવાની મદારીગત ખીટન

:: તંત્રીસ્થાનેથી ::

છે તે કહી નાખવાનો
સ્પષ્ટ ભાષામાં પડકાર
કર્થો, પરંતુ 'ખીટીશ
સરકાર પોતાના કાઠ'ક
ખુલ્લી રીતે ટેખણ પર

મુકવા તૈયાર નથી. એ જ બતાવે છે કે :
“દાળમાં કંઈક કાણું છે!”

તેમજ હીંદમાં રમાઈ રહી છે. જેમ મદારી
સાપ અને નોળીઆની સરસ લડાઈ કરાવ-
વાની મધ્યસ્થ લગાડી, પહેલાં પ્રેક્ષકોનાં
ખીસાં ખાલી કરાવવા બીજની યાળી ફેરવે
છે, એથી ઘણા પ્રેક્ષકો એની ચાલખાણ
પારખી લખને વીખરાવા માટે છે, અને સાપ
નોળીઆનું આખરી લુહ મુક્તવરી રહી છે,
તેવી મદ રીગત ખીટીશ મુલ્સદીઓ 'હીંદ
સાથે રમી રહ્યા છે. તે ઉપરથી એમની
'મનોદશાનું' જે પ્રતીખી'બ સાક્ર સાક્ર જણાઈ
આવે છે, તે એ જ છે કે, ખીટીશ મુલ્સ-
દીઓ તીખાલસ ભાવે હીંદને સ્વતંત્રતાનું
સત્ત્વ આપવા તૈયાર નથી, માત્ર સ્વતંત્રતાના
છાંપકથી હીંદને સંતોષવા માટે વખત
પસાર કરવાની આ બધી મદારીગત છે.
એના નેહએ તેટલા પુરાવા આપણને સંપેદી
શકે છે.

કોમી લડતના ખડક પર ગોળમેલનાં નાવ-
ડને ભાગી નાખવાની મુડીવાદી-સામ્રાજ્ય-
વાદી મુલ્સદીઓ બ'જ ખેડી રહ્યા છે. અને
જ્યારે ગાંધીજી લ'નમાં મુરલીમ પ્રતીતીધી-
ઓ સાથે સમાધાની કરવાના અયાસ કરી રહ્યા
છે ત્યારે પણ, મુલ્સદીઓને હીંદુઓ સાથે સહ-
કાર નહીં કરવા દેવા માટે પડદા પાછળથી
લ'ન અને સીમલામાં દોરીઓ એ'ચાઈ રહી
છે. એ પુરવાર કરે છે કે ખીટીશ બાહ્યગરોની
દાનત સાક્ર નથી. લ'નનું 'ડેલી ઉરક' જે
કામદાર પક્ષનું પત્ર છે અને જે પત્રે હાલની
સરકાર સાથે હમણાં જ છુટોછેડા કર્યા છે,
તે પણ સરકારને પોતાનાં પાનાં ખુલ્લાં
કરવાનો આમદ કરી રહ્યું છે, પરંતુ ખીટ-
નના બાહ્યગરોએ હીંદને લુલ્લુલામણીના
છટકમાં ફસાવવાની યુક્તી નક્કી કરી
અખેવી હેવાથી તેઓ હજી વાણીવીહારના
રસીયાઓને વાકપટ્ટાની દરીકાઈ કરવાની
ધુટ આપે છે, અને ગાંધીજીને આગંધે

મહાત્માજીએ ગોળમેલમાં વખત પસાર
કરી જવાની ખીટીશ મદારીગત પારખી
લાંબને ખીટીશ સરકારને પોતાના મનમાં શુ

દીવસે આપેલું વચન સાંઝી સાંઝી ફેક કરી રહેલા જણાય છે !

ગાંધીજીના દીલમાં પણ ગોળમેજીમાંથી કંઈપણ મળે તે માટે ભારે વસવસો તો વસેલો જ છે. વીલાયતની યાત્રા કરતાં સંઘર તરંગો પર સ્ટીમરમાં બેઠે બેઠે તેમણે કરેલા એ વીચારો પ્રકટ કરતાં તે કહે છે :

“હું જેમ જેમ વીલાયતની નજર દીક પહોંચતો જાઉં છું તેમ તેમ ત્યાંથી કાંઈપણ મેળવવાની આશા ઓછી થતી જાય છે.” [નવજીવન : તા. ૨૭.૮.૩૧]

પરંતુ આ શબ્દો તો લંડન પહોંચ્યા પહેલાંની એમની મનોદશા સુચવે છે. ગાંધીજી લંડન ગયા તે વખતે બ્રિટનની આર્થિક પ્રતીષ્ઠાના મુળમાં સોનાની સુરંગ પુટી અને પરદેશોમાં પાઉંડની પ્રતીષ્ઠા તુટી પડી, તેથી એકાએક પાઉંડને સોનાના સંબંધથી છુટા કરી નાખ્યો અને લંડનમાં બેઠેલા હીંદના મદાન મોગસે [હીંદી વર્ગીર]ના દક્ષમના એક જ ગોદાથી હીંદી સરકારે ચાર જ દક્ષાક પહેલાં રૂપીઆની આંટને માટે ધારણ કરેલી નીતીને ઉચકાણી પાડી રૂપીઆને પાઉંડને પુછેડે બાંધી લેવાની હીંદી ખુલ્લ નચીને ફર્ પાડી ! આ આપખુદીથી ગાંધીજી અકબાઈ ગયા અને હીંદી ધારાસભાના સભાસદોને પણ વીશ્વાસમાં લીધા વીના હીંદી વર્ગીરે ચલાવેલી આ મોગસાઈની સામે પોતાનો તીવ્ર નીપેધ જાહેર કર્યો. પરંતુ અત્યારે હીંદમાંનું સોનું પાઉંડની પ્રતીષ્ઠા માટે ધસડી જવાની જે ધારણ બ્રિટીશ બાઈગરેએ ધારી રાખી છે, તેમાં તેથી લેય પણ ફેરફાર થતો જ નથી. બ્રિટનના લાલ માટે હીંદને નીધન બનાવી નાખવાની બ્રિટીશ બાઈગરોની જુની રીત ત્યારે લંડનમાં ગોળમેજીનું નાટક ચાલતું

હોય અને સીમલામાં ધારાસભાની બેઠક ચર હોય તે વખતે પણ ચાલુ જ રહે છે, એ ઉપરથી બ્રિટનના દીલમાં હીંદને હાયમાં રાખીને પોતાનું કલ્યાણ કરવાનો સમય લંબાવે રાખવાનો જે નીતિય ચાલુ છે તેની ઉપર આપોઆપ અજવાળું પડે છે ! અને તેથી સર કાવસજી જહાંગીર જેવા સરકારના જુના સાથીઓમાંના મહાન સ્થંભ, તેમ જ હીંદી રાષ્ટ્રવાદના કટ્ટ વીરોધીને પણ સીમલાના શીતળ વાતાવરણમાં ગરમ થઈને સરકારને સંભળાવી દેવું પડે છે કે :

“આપખુદીની પરોણીથી અમારી ઉપર જ્યારે અહીં આમ ગુન્ય ચલાવવામાં આવે છે, ત્યારે ભાવી બંધારણ માટે ગોળમેજીમાં ચર્ચા ચલાવવાથી શું લાભ થવાનો છે ? હવે તો એ ચર્ચા કેવળ ફાસ જ થઈ પડી છે. અમને કહેવામાં આવે છે કે જ્યારે અમે દેવાળું કુંડીશું ત્યારે ઇંગ્લંડ અમને મદદ કરશે. પણ મારે દેવાળું કાઢ્યા પછી તમારી મદદની જરૂર નથી.”

આમ છતાં અને ધારાસભાએ બહુમતે ‘સરકારની આર્થિક નીતીમાં અશ્રદ્ધા જાહેર કરવા છતાં, હીંદી ખુલ્લનચી જ્યોર્જ સુરદરે ‘હીંદી સોનાના સંચીત ભંડારને સાચવી રાખવાના સંબંધમાં કે વાઈસરોયના ઓડી-નન્સ છતાં હીંદમાંથી સોનું વહી જતું અટકાવવા માટે કશી પણ ખાત્રી આપી નથી. એટલું જ નહીં પણ બેરીલ બ્લેક્ટે. ૧૮ ચેન્સનો રૂપીઆ બનાવતી વખતે રૂપીઆનો સંબંધ પાઉંડની સાથે નહીં પણ સોનાની સાથે ભેડવાનું જે અભીવચન : આપું હવું, તેમ જ હીલ્ટન મંગ રીચો-ટમાં પણ સ્પષ્ટ ભાષામાં કહેવામાં આવ્યું હવું કે, રૂપીઆનો સંબંધ સોના સાથે જ રહે, પાઉંડ સાથે નહીં, તેનો પણ સંતોષ-

કારક ખુલાસો સરકાર તરફથી થયો નથી. માત્ર હીંદી ખનનચી એટલું જ કહે છે કે, એ બધી વાતો તો સામાન્ય સમય માટે જ હતી. એનો અર્થ એટલો જ કે ખીટનની આંટ હીંદને ભોજે સાચવવાનો ખીટીશ મુતસદીઓએ નીશ્ચય જ કર્યો છે, અને તેથી ખીટનમાં સોનાના સંચયને સાચવવા જે તકેદારી રાખવામાં આવી છે, તેથી ઉચટી જ રીતે હીંદનો સોનાનો સંચય ઘસડી જવાની રીતો ધારણ કરવામાં આવી છે, એ ખતાવે છે કે, હીંદને દુરના ભવીષ્યમાં પણ આર્થિક સ્વતંત્રતા આપવા ખીટન તૈયાર નથી.

..

ખીટીશ બાહ્યગરીનો બીજો પુરાવો
[ખેંટાંગ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કમીટીના રીપોર્ટમાંથી મળે છે. હીંદની વર્તમાન શરણી વ્યવસ્થા [ખેંટાંગ] વીવે તપાસ કરવા માટે એક સમીતી નીમવાની માગણી શ્રી. સારાભાઈ દ્વારા ૧૯૨૭માં હીંદી ધારાસભામાં કરી. ત્યારે જ હીંદી સરકાર તેની સામે થઈ હતી. તે પછી ૧૯૨૭ અને '૨૮ માં દેશી વ્યાપારીઓનાં જુદાં જુદાં મંડળોએ એવી જ આગ્રહભરી માગણીઓ પોતા-પોતાની વાપીક સભાઓ દરમ્યાન કરી, એથી ન છુટકે હીંદી સરકારે તા. ૨૨.૭.૧૯૨૮ ના દીવસે ૨૦ સભાસદોની એક સમીતી સર હુચેન્દ્રનાથ મીત્રના અધ્યક્ષપણા નીચે નીમી હતી. એ સમીતીના લઘુમતી અને વધુમતીના હમણાં જ પ્રસીદ્ધ થયેલા રીપોર્ટ એમાં પણ આપણી ખાત્રો થઈ જાય છે કે, સરકાર પોતાનું ચાલે ત્યાં સુધી હીંદને પરદેશી શરણીના સાંડસામાંથી છુટવા દેવા માટે તૈયાર નથી. શ્રી. મનુ સુબેદારે અતોડ દલીલોવાળો લઘુમતીનો રીપોર્ટ લખ્યો છે, તેની સામે એન્ગ્લો-ઈન્ડિયન પત્રોની કાંઈ

શરણ શર થઈ છે. અને સરકારી ખર્ચે શ્રી. સુબેદારનો રીપોર્ટ છપાવવાની સામે પણ તેમણે પોકારો પાડવા માંડ્યા છે! એટલે હીંદીઓની લાગણીનો પાઘો પાઘનારાં ખુદ સરકારે સ્વીકારેલી સમીતીના સભ્યોના અવાજને પણ યુગ્મળાવી નાખવાની રાક્ષસી મહત્ત્વાકાંક્ષા એન્ગ્લો-ઈન્ડિયન પત્રો કેટલી હદ સુધી ધરાવે છે, તે આ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. શરણીના સફર ધંધા માટે હીંદમાં એક મધ્યસ્થ બેંક હોવાની જરૂર ખુદ હીંદી ખનનચીએ સ્વીકારી હતી, પરંતુ આ સમીતીને એ પ્રશ્ન અર્થવાની પણ છુટ ન અપાઈ, થોડી ઘણી ઉપરછલ્લી મુચનાઓ સીવાય એ સમીતી કશું જ કરી શકી નહીં. આમ સમીતીનો તેમ જ તેના રીપોર્ટસ છપાવવા પાછળનો તમામ ખર્ચ નકામો જ ગયો છે. તો પણ શ્રી. મનુ સુબેદારે લખેલા લઘુમતી રીપોર્ટ પરથી સરકારની તેમ જ પરદેશી શરણીની હીંદને ચુસવાની રીતો ચાલુ રાખવાની વૃત્તી ઉપર જે અગવાણું પડી શકે છે, તેટલો લાલ આપણને થયો છે. સમીતીના માર્ગમાં અનેક અડચણો ઉભી કરવામાં આવી હતી, એ જ ખતાવે છે કે હીંદના તળપદ્મ ઉઘોગને તેમ જ પરદેશ સાથેના હીંદી વ્યાપારને ઉત્તેજન આપવા માટે હીંદીઓ પોતાની એકસરેન્જ બેંક ચલાવે તે પરદેશી સરકારના કારભારીઓને પસંદ નથી! કેમકે તે કામમાં હીંદમાં કામ કરતી પરદેશી બેંક દર વર્ષે ૧૦ કરોડનો નફો ખાટી જાય છે, અને એ લાલચ ન્યાયને નામે જતી કરવા તેઓ તૈયાર નથી જ.

સામાન્ય વર્ષોમાં હીંદનો પરદેશ સાથેનો આયાત નીકારા વ્યાપાર લગભગ પોણા ૭ અબજ રૂપીઆ [૫૭૦ કરોડ] નો છે, અને તેમાં પણ ખીટન સાથેનો હીંદનો વ્યાપારી

સંબંધ સંગીન છે, છતાં જ્યારે આ દેશમાં હીંદુ દરનાં નાના નાના અને થોડા વ્યાપાર દરનારા દેશોની એક્સચેન્જ બેન્કો અસ્તિત્વ ધરાવે છે, ત્યારે દોહસો વર્ષના ખ્રીટીશ સંબંધ છતાં હીંદની એક પણ બેન્ક કે બેન્કની શાખા મુદ્દાં લંડનમાં સ્થપાઈ નથી, એ ચમત્કાર જ છે! અને આ તપાસ સમીતી હજી આ સંબંધમાં ચર્ચા પણ કરી શકતી નથી!

પરદેશી બેન્કા હીંદમાંથી દશ કરોડનો નફો મેળવે છે તે સીવાય ખરીદ અને વેચાણ પરની પરોક્ષ દલાલી, ટુંડીયામણ અને વીમા તેમજ તુરને રસ્તે ખાજા કરોડો રૂપીઆ કમાઈ જાય છે તે તો જુદા જ. તેથી જ શ્રી. મનુ સુબેદાર જ્યારે હીંદમાંની પરદેશી બેન્કોના સંબંધમાં કેવી રીતે કામ લેવું તેની યોજના રજુ કરે છે, ત્યારે 'ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા' જેવાં એન્ગ્લો ઇન્ડિયન પત્રો તેમની મદદ કરી કરે છે! તેમ જ શ્રી. સારાન્નાઈ હજી હાટનના વ્યાપારી નૌકા કાફલાને તોડી પાડવા તૈયાર થયા હતા તેમ હવે શ્રી. મનુ સુબેદાર તેની બેન્ક તોડવા તત્પર થયા છે એવા એવા સ્વાધીન અર્થેષો કરી, હીંદ સભે દુનીયાના ગોરા સુસાહકોને ઉત્કેરવાનો પ્રયત્ન બિંદુ છે! પરંતુ સમીતીની બહુમતીવાળો રીપોર્ટ લાલની ઇમ્પીરીયલ બેન્ક [જેના લગભગ અર્ધોઅર્ધ જેટલા શેર પરદેશીઓના હાથમાં પડેલા છે, જેમાં એકએક જવાબદાર જગા પરદેશીઓએ પટકવેલી છે અને જે હીંદના ઉદ્યોગને મદદ કરવામાં હમેશાં પડી પડેલી પુરવાર થઈ છે] ને એક્સચેન્જ બેન્કમાં ફેરવી નાખવાની સ્વાધીન દલોડા કરે છે તેને માટે એન્ગ્લો ઇન્ડિયન પત્રોને કહ્યું જ કહેવાનું નથી!

હીંદમાં રીઝર્વ બેન્ક સ્થાપવાની જરૂર સદુ કાઈ સ્વીકારે છે. પરંતુ તે બેન્ક

રાજ્યના કાણુમાં રહે કે શેર હોલ્ડર્સની બેન્ક બને તેની તકરાર ત્રણ વર્ષ પર બેઝીલ બ્લેકેટના વખતમાં ધારાસભામાં ચાલેલી અને પરીણામે બ્લેકેટની ચાલાકી નીખળ નીવડેલી. એ જ ચર્ચા આ તપાસ સમીતીએ કરવી જોઈતી હતી, પરંતુ હીંદી સરકારના કારોબારી મંડળમાં કામ કરીને, નોકરશાહીની ઢાળકામાં ગોરી નોકરશાહીરૂપ બની ગયેલા સમીતીના ઘડુંવળાં પ્રમુખે તેની ચર્ચા ચાલતી અટકાવી! શ્રી. મનુ સુબેદારે તેથી ચોતાના રીપોર્ટમાં એવા મત આપ્યો છે કે, તે માટે જે સોનાનો પ્રશ્ન નડતરૂપ હોય અને લંડન મદદ કરવા તૈયાર નહોય, તો હીંદમાંથી એક નાણાંને લગતું મંડળ ન્યુ-યોર્કની મદદ મેળવવા માટે મોકલાવવું. એથી હીંદના હિતના વીરોધીઓના ચેટમાં આજ લાગી છે. હીંદમાંની પરદેશી એક્સચેન્જ બેન્કો ચોતાની મર્યાદાથી વગળા જઈને દેશની અંદરના લાગમાં ચોતાની શાખાઓ ઉઘાડી હીંદને જે નુકશાન કરી રહેલી છે તે માટે એવી બેન્કોમાં નાણાં જમા નહીં મુકવા માટે શ્રી. મનુ સુબેદારે જે લક્ષ્યમણ કરી છે તેથી પણ દીકાઓને ખુબ લાગી આવ્યું છે, છતાં હીંદનું હિત સચવવા માટે શ્રી. સુબેદારની સૂચના પર હીંદીઓએ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

જ્યારે જુની વ્યવસ્થા જઈને નવીન બંધારણથી કામ થવાની જરૂર ખ્રીટીશ મુલ્કદારીઓએ સ્વીકારી છે અને તેને માટે 'ગવેર્નમેન્ટ' નાટક શરૂ કર્યું છે, તેવે વખતે પણ હીંદની એક્સચેન્જ બેન્ક લંડનમાં સ્થાપવાની જરૂર સ્વીકારવા ખ્રીટીશ મુડીવારીઓ તૈયાર નથી, એ તેમની સ્વાધીનતાની કેટલી બચાવ છે તે પુરવાર કરે છે. અને તેમના પાંચમાંથી પરાધીન હીંદ છુટી શકે કે નહીં તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં અમારા દાવમાં અનેક શંકાઓ જન્મે છે.

અધારપેન્સના અવળા હુંડીયામણુને ટકાવી રાખવા ૧૯૨૭ થી આજ સુધીમાં ૧ અબજ અને ૩૮ કરોડ રૂપીઆ હીંદ માંથી વીજાપત આવી ગયા છે, અને છેલ્લા પાંચ જ મહીનામાં ૩૮ કરોડ રૂપીઆને પગ આપ્યા; આથી હીંદના ખેતીકારો અને ઉદ્યોગ કચ્છાઇ મુઆ, અને ખોટા ખાડા પુરી પેટના ખાડાને સંતોષવા માટે હીંદનાં ગામડામાં વસતા ગરીબ લોકોને ચોતાના રજાસલા દાગીનાઓ પણ વડાવી ખાવા પડ્યા છે, છતાં હીંદી ખજાનચી એ ઘટનાનો હીંદની સદ્દર ખીજવણી તરીકે અપાવવાની દક્ષીણ તરીકે ઉપયોગ કરી જનતાને અવળે માર્ગે દારવવાની બાહ્ય ખેત્ર છે, પણ ખરી રીતે તો બ્રીટીશ હીત સાચવવાની ઉંધી બાહ્યને લીધે છેલ્લાં ચાર વર્ષોમાં જ ૧૮ પેન્સના હુંડીયામણુના રાક્ષસને જવાડવા ૬૭ કરોડ રૂપીઆનું બીજીદન દીધું છે અને બકારનાં દેવાના બોજમાં ૭૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ નું ભારણ વધ્યું છે. છતાં બ્રીટીશ મુલસદીઓ પાઉન્ડને પુછડે રૂપીઆને બાંધીને હાંદને છેક જ નીધન બનાવવાની બાહ્ય ખેત્રવા કમર કસીને તત્પર થયા છે, ત્યારે એ વીસરવું જોઇતું નથી કે, પરદેશ સાથેનો હીંદનો કુલ વ્યાપાર રૂ. ૫૫૯ કરોડ [૧૯૨૬-૩૦ માં] નો હતો, તેમાં બ્રીટન સાથેનો હીસ્સો કેવળ રૂ. ૧૭૨ કરોડ જેટલો હતો, તેમ છતાં ૩૦ ટકા જેટલા બ્રીટીશ વ્યાપારની ખાતર હીંદના ૭૦ ટકા જેટલા બીજા પરદેશી વ્યાપારની લેવડદેવડને સોનાને બદલે પાઉન્ડને ખીજે બાંધી હીંદને પસણે બ્રીટીશ માલ ખરીદવાની ફર્ પાડવાની ઇખ્તિયાર પ્રેક્ષકંતી રીત સ્વીકારવાની સ્થિતિમાં મુકી દેવામાં આવ્યું, અને તેમાં ધારાસભાના પ્રતિનિધીઓની સત્તાહ મુદ્દાં લેવામાં આવી નહાં. આ રીતથી હીંદનું સોનું થોડા જ સમયમાં હઝમ થઇ જશે અને હીંદની ભયંકર ગરીબાઇમાં બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય સાથેના સંબંધથી વાંચે વધારો થશે. આ દશાથી મી. હેમી પી. મોદી જેવા મહાસભાના નીરોધીઓને પણ સરકારને કહેવાની ફર્ પડી છે કે :

“આથી તો આ દેશની આખાદી યવાની નથી અને જો હીંદનું મલ્લ સદ્દર નહીં હોય અને આથી કં જાહેર હીંદની

સ્થિતિ સંગીન નહીં હોય તો, સ્વરાજ મળવા છતાં હીંદ ખાલી, શંખ જેવું થઇ ગયું હશે.”

અવળા હુંડીયામણુથી હીંદ ખુબ સુસાયું અને હવે જ્યારે રૂપીઆને પાઉન્ડ કે સોનાથી છુટા રાખી તેના સ્વાભાવીક સ્વરૂપમાં જ રહેવા દેવાથી હીંદને લાભ થાય તેવી સ્થિતિ હમી થઇ, ત્યારે ચોતાનાં જુનાં મંતવ્યોને ફેક કરીને આપખુદીથી હીંદી વર્ગર રૂપીઆને પાઉન્ડ સાથે બાંધી બેઠા, જેથી જુનીઆનાં અજારોમાં હુબવા બેઠેલા પાઉન્ડની સાથે સાથે રૂપીઆની પ્રતીબ્ધ પણ હુબે અને હીંદનું સોનું બ્રીટન ચોતાના હીત માટે સજાઇ ભરી રીતે ઉપયોગમાં લઇ શકે.

ગાંધીજીએ હીંદી વર્ગરની આ જાતની આપખુદ રીતની સામે ત્વષ્ટ શબ્દોમાં વીરોધ ઉઠાવ્યો છે, પરંતુ બ્રીટીશ મુલસદીઓ હાંદને માટે ચોતાના મનમાં જે ગાંઠ વાળી બેઠા છે—અને એ ગાંઠ હીંદની આથી કં મુકામીને અમરપેટા આપવાની છે—તેમાંથી જરા પણ ચસે તેમ નથી.

..

હીંદને સ્વતંત્રતાનું સત્વ અપવાની બ્રીટનની ઇચ્છા નથી એનો એક વીશેષ પુરાવો હીંદમાં લશ્કરી શીક્ષણને લગતી વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવી, તેને માટે ગયા મહીનામાં પ્રસીદ્ધ યથેન્દ્રા રીચાર્ડ ઉપરથી પણ મળી રહે છે. ગોળમેજની ગઇ બેઠક વખતે ડીફેન્સ સંખ કમીટીએ કરેલા કાવ પ્રમાણે આ સમીતી હીંદના સેનાધીપતીના અધ્યક્ષપદે મળી હતી. આ સમીતીમાં લશ્કરી મનોદરાવાળા સભાસદોનું ભરણું ભરવામાં આવ્યું હતું. કમીટીના ૧૭ સભાસદોમાં ૬ અમલદારો હતા, જેમાંના ચાર તો સર શ્રીતીપ ચેટવુડ [સેનાધીપતી] ના હાથ નીચેના લશ્કરી અમલદારો હતા, બાકીના ૮ બ્રીટીશ હીંદના ખીન સરકારી સમ્યો અને ૩ દેશી હીંદમાંના હતા. આ કમીટીના પણ લઘુમતી અને બહુમતી એમ વીચારોમાં બે ભાગ પડી ગયા છે. નીચમ પ્રમાણે સરકાર પક્ષે બહુમતી જાય છે, અને સમીતીના જુદી મતભેદ પત્રીકા લખનારા ત્રણ સમ્યો—સર અખંદુર રહીમ, ચાંધરી છાદુરામ અને શ્રી.

એસ. એન. મકરજીના મત પ્રમાણે કહીએ તો આખીએ તપાસવું પરીણામ: “એક હાથે આખીને ખીજા હાથેથી લઇ લેવા” જેવું જ આવ્યું છે.

૧૯૨૨ માં હીંદી સરકાર ૩૦ વર્ષમાં લશ્કરને હીંદીમય બનાવી દેવાનું બંધન સ્વીકારવા તૈયાર હતી, ત્યારે એટલું સમી-તીએ બતાવેલા માર્ગ પ્રમાણે લશ્કરને હીંદીમય બનતાં કદાચ એકસોથી દોઢસો વર્ષ લાગે તેમ છે! સર શીલીપ સમીતી સમક્ષ લશ્કરશાહી મુદ્દલ અભીમાનથી એવી વાણી આરંભમાં જ ઉચ્ચારી છે કે: “માત્ર એક જ રીવાજન સીવાય વધારે બહોળા પ્રમાણમાં આ પ્રયોગ કરવાને હું તદ્દન અશક્ત છું.” ત્યારે ખુદ ગોળમેજીની જે રીફ્રેન્સ સભા કમીટી [હીંદના સરકારીના પ્રશ્નની વીચારણા ચલાવનારી સમીતી] ના ઠરાવથી એટલું કમીટી નીમણ હતી, તેણે કરેલા ઠરાવમાં એવાં સાદા સાદા વચનો જણાવવામાં આવ્યાં છે કે: “હીંદીકરણની ગતિ સંગીન ધોરણે વધે તે માટેનાં તાત્કાલીક પગલાં ભરવા” આ સમીતી નીમવ માં આવે છે અને તેનાં કારણ જણાવતાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે: “હીંદમાં નવીન રાજકીય બંધારણના વીકાસની સાથે સાથે હીંદી જનતાનો લશ્કર સાથેના સંબંધ તેટલે અંશે ખીકતો નથી.”

ત્યારે અહીં તો સર શીલીપે હીંદના એકલા જ સરમુખત્યાર બનીને, જાણે હીંદના ભાગીના ધુતરનો સ્પર્કકર સ્વાધીન તમામ અધીકાર પોતાને હોય તે રીતે તપાસ સમી-તીની મર્યાદાઓ સાંકડી કરી નાખી, અને અત્યારની વ્યવસ્થા પ્રમાણે હીંદના ૨૬ વીધાથીએને લશ્કરી કોલેજમાં લેવામાં આવે છે, તે સંખ્યા વધારીને માત્ર ૬૦ વીધાથીએ લેવાની ભક્ષામણ કરી! તેમાંથી ૩૦ જગાઓ તો હીંદી લશ્કરમાંથી પુર-વાની, ૬ માણસોને હાંદી સેનાપતી પોતાની મરજી પ્રમાણે નીમવાના અને માત્ર ૨૪ જણાએને જ ખુદશી હરીદાથી દાખલ થવાની તક આપવાની! એટલે ૬૦ ટકા જેટલા ઉમેદવારો પસંદ કરવાનું સરકારી-ખાતાના હાથમાં અને માત્ર ૪૦ ટકા જેટલા જ જનતામાંથી આવવાના! આમાં વળી લશ્કરી જાનીઓના બંધનો તે તો

જુદાં જ! અર્થાત્ હીંદને નાણે લશ્કરીખાતાને કેમી પસંદગીના હક્ક આપી, હીંદની એકતાને હાથે કરીને ખંડીત કરવાની એકતી તક આપી દેવાની!

આટલેથી જ એટલું કમીટીની ભક્ષામણો પુરી થતી નથી, પરંતુ અત્યારે હીંદી લશ્કરમાં વાઇસરોયનાં કમીશન ધરાવનારા જે હીંદીઓ છે, તેમના માર્ગમાં નવી આડ-ખીલીઓ ઉભા કરવામાં આવી છે તે જુદી જ!

આમ લશ્કરશાહી હીંદ ઉપરની પોતાની નાગરુક જરા પણ દીલી મુકવા તૈયાર નથી. કેમકે આટલી ‘સખાવત’ પણ તે કેવળ ‘પ્રયોગ’ માટે કરવાની ઉદારતા (!) તરીકે કરવા તૈયાર થયા છે! એટલે હીંદી કર-ભરનારાઓએ પોતાનાં લોહીનાં નાણાંને આવા ભ્રમક પ્રયોગો પાછળ વેડફવા દેવાં કે કેમ તે એક ગંભીર વીચારનો પ્રશ્ન છે. ગોળમેજીની પેટા સમીતી, હીંદમાં સ્વતંત્ર-તાના કમના વીકાસની સાથે સાથે લશ્કરી હીંદી કરણની ભક્ષામણ કરે છે, પણ હીંદ-માંની લશ્કરશાહીને તેની કશી જ પરવા નથી. તે તો હીંદના વીકસતા રાજકારણ તરફ આંધળો છે, એને તો માત્ર આપખુદ લશ્કરશાહી સીવાય કશું દેખાતું જ નથી, એટલે સ્વતંત્ર હીંદને ખીટીશ લશ્કરશાહીની ચુલમગીરીની જાણેથી જાગવાના તે હજી લખાનક અભીલાષ સેવે છે! આથી ગુસ્સે થઇને મીરીસ બેક્રેટ બાઇ જેવાંનું પત્ર “જુ હાંડીઆ” સુદાં લખે છે કે: “Sir Philip Chetwode has proved that he was unfit to be the Chairman of the Committee” [પિતે આ સમીતીના અધ્યક્ષ બનવાને નાકામય છે એવું સર શીલીપ એટલું સાબીત કરી આપ્યું છે].

પ્રસ્તુત સમીતીનાં રીપોર્ટની સાથે પ્રજાપક્ષી હીંદીઓ [જેમાં સર અમદુર રહીમ, સર સીવરામી અમ્બર, શ્રી હેટુરામ, ડૉ. મુંજે, શ્રી. એસ. એન. મુકરજી અને મેનર જનરલ રાજવાડે હતા] એ ત્રણ જુદી જુદી મતભેદ પત્રીકાઓ

સપીને ચેટવુડ કમીટીની લક્ષામણોમાં કેવા સુધારાને અવકાશ છે તે બતાવી આપ્યું છે. ડો. મુંજેએ આ સંબંધમાં સરકાર પક્ષ તરફથી જે જે વચનો આપવામાં આવ્યાં હતાં તેના આધાર આપીને જણાવ્યું છે કે, જે ગોળમેજીની ડીફેન્સ સમ કમીટીની ઇચ્છાનો જ અમલ કરવો હોય, તો લશ્કરી શીક્ષણ માટે દર વર્ષે બોજામાં બોજા ૧૧૦ ઉમેદવારોને લશ્કરી કોલેજમાં દાખલ કરવા જોઈએ, તેમના શીક્ષણનો ક્રમ ત્રણ વર્ષનો નહીં પણ બે વર્ષનો રાખવો જોઈએ, અને તેમની પાછળ વાંધીક ખર્ચ રૂ. ૧૫૦૦ નહીં પણ રૂ. ૯૦૦ નો કરવો જોઈએ. તેમણે પંક્તી પ્રપંચની સામે તેમજ ખુલ્લી હરીફાઈમાં માત્ર ૪૦ ટકાને જ બેસવા દેવાની ખટપટ પંક્તી સામે પણ પ્રબળ વિરોધ ઉઠાવ્યો છે અને જણાવ્યું છે કે ખુલ્લું ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરીકામાં પણ ખુલ્લી હરીફાઈથી સેંકડે ૯૦ થી ૯૫ ઉમેદવારોને દાખલ કરવામાં આવે છે તો હીંદમાં શા માટે આ જાતની અવળી નીતી રાખવા જોઈએ? ઉમેદવારોની પસંદગીના સંબંધમાં પણ ડો. મુંજેની સુચના અમેરીકાની વેસ્ટ પોઇન્ટ મીલીટરી કોલેજની પદ્ધતિ અનુસાર, હીંદના પ્રત્યેક પ્રાંતના ઉમેદવારોને ખુલ્લી હરીફાઈમાં ચોખ્ખી હારે મળે તેવી રાખવાની છે. અને હાલતે અવસરે એ જ વ્યવહાર માગે છે એમ અમને પણ લાગે છે. ભૌતિકશાસ્ત્રના પારાંગત હીંદી પદ્ધતિને લશ્કરી યાંત્રિક કક્ષામાં અમલદારપદે ચઢતા અટકાવાની બહુમતીની લક્ષામણની સામે બહુમતીએ વાજબી વિરોધ બતાવ્યો છે અને વીમાનને લગતા શીક્ષણ માટે અત્યારે હીંદમાં જે આઠ ખ્રીટીય સ્કેવોલન છે તેમાં ૧ હીંદી સ્કેવોલન ઉમેરવાની ૧૯૨૮ ની ચોજનાનો બહુમતીએ અસ્વીકાર કર્યો છે અને ખ્રીટીય સ્કેવોલનમાંથી ૩ સ્કેવોલન ઘટાડી તે સ્કેવોલનના હીંદી વીદ્યાર્થીઓને શીક્ષણ આપવામાં ઉપયોગ કરવાની લક્ષામણ કરી છે. તેમ જ વીમાનના શીક્ષણ માટે જે ત્રણ ઉમેદવારોને દર વર્ષે ઇંગ્લેન્ડ મોકલવાની લક્ષામણ બહુમતીએ કરી છે તે આજુ રાખવાનો આગ્રહ પણ કર્યો છે.

ચેટવુડ કમીટીની બહુમતીની લક્ષામણો નીચે પ્રમાણે છે : [૧] હાંદમાં ૧૯૩૨ થી

લશ્કરી કોલેજ શરૂ કરવી; [૨] એ કોલેજમાં ખ્રીટીય હીંદમાંથી ૬૦ અને દેશી રજવાડાંના ૨૦ ઉમેદવારો દર વર્ષે દાખલ કરવા; [૩] લશ્કરી કોલેજનો શીક્ષણક્રમ ત્રણ વર્ષનો રાખવો; [૪] ખ્રીટીય હીંદના ઉમેદવારોમાંથી ૩૦ હીંદી લશ્કરોમાંથી, ૨૪ ખુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષાથી અને ૬ સેનાધીપતીની લક્ષામણ પ્રમાણે લેવા; [૫] ઉમેદવારોનું વય ૧૮ થી ૨૦ વર્ષનું હોવું જોઈએ અને તે પરલોકી હોવો ન જોઈએ. [૬] વીદ્યાર્થી દીઠ ખર્ચ દર વર્ષે રૂ. ૧૫૦૦ અને તમામ શીક્ષણનું કુલ ખર્ચ રૂ. ૪૬૦૦ થી વીશેષ આવે નહીં તેવી વ્યવસ્થા કરવી; [૭] અત્યારે સેન્ટ્રલ્સ્ટ કોલેજ માટે અપાતી શીખવૃત્તિઓનો ઉપયોગ નવીન કોલેજ માટે કરવો; [૮] દેશી રજવાડાંનાં ઉમેદવારોનું ખર્ચ તેમની પાસેથી લેવું; [૯] આ કોલેજ સનારા, મહુ અથવા તો ડેરાડુનમાંથી સરકારને ફીક લાગે ત્યાં સ્થાપવી. કમીટીની બહુમતી ડેરાડુનને પસંદ કરે છે; [૧૦] હીંદમાં વૈમાનીક વીદ્યાલય સ્થાપવું તે ખર્ચની નજરે ભેતાં અત્યારે વાજબી લાગતું નથી. આ કોલેજ સ્થાપન થયા પછી પણ હીંદી ઉમેદવારોને ઇંગ્લેન્ડની કેટલેક કોલેજમાં દાખલ કરવાનું આજુ રાખવું એવી સ્કીન કમીટીની તેમ જ ગોળમેજીની ડીફેન્સ સમ કમીટીની લક્ષામણનો ચેટવુડ કમીટીની બહુમતી સ્વીકાર કરતી નથી. આમ ચેટવુડ કમીટી અત્યાર પહેલાંની લશ્કરી કમીટીઓની લક્ષામણોથી પણ ઘણી જ પાછળ જાય છે. ૧૯૨૧ માં નીમાયલી શી કમીટીમાં લશ્કરી અમલદારોનું જ ભરણું હતું, છતાં તે કમીટીએ એવી લક્ષામણ કરી હતી કે : (૧) લશ્કરને હીંદી કરણ કરવાનાં ૩૦ વર્ષમાં [એટલા વર્ષમાં પુરે પુરું હીંદી કરણ કરવા તે કમીટી કબુલ થઈ હતી] નાં આગલાં ૧૪ વર્ષ દરમિયાન દર વર્ષે ૮૧ ઉમેદવારો લેવા; (૨) તે પછીનાં ૯ વર્ષો દરમિયાન ૧૮૨ ઉમેદવારો લેવા અને (૩) છેલ્લાં સાત વર્ષમાં દર વર્ષે ૮૮ થી ૪૦૬ ઉમેદવારો લેવા. એ હીસાબે લગભગ ૩૫૦૦ હાંદી અમલદારોને લશ્કરમાં સ્થાન મળે તેમ હતું. ત્યારે ચેટવુડ કમીટીએ કરેલી માત્ર ૬૦ ઉમેદવારોની લક્ષામણ [જે સંખ્યા સર અબદુર રહીમ, શ્રી. છોટુરામ અને શ્રી.

મુદરજના કહેવા પ્રમાણે ખ્રીડીશ અને હીંદી સરકારે કમીટી નીમ્યા અગાઉની દરખાશ ૧૪ રાખી હતી.] પ્રમાણે ૩૦ વર્ષમાં માત્ર ૧૮૦૦ ઉમેદવારો ૧૪ આવી. શકે! પરંતુ બહુમતીની યોજના જેવો તો એ સંખ્યા પુરી ૧૬૦૦ જેટલી પણ થયાની નથી! અને વળી એ રીતે શીક્ષણ મેળવ્યા પછી હીંદી અમલદારોને અંગ્રેજ અમલદારોની જગાએ મુકવામાં આવશે કે કેમ અને અંગ્રેજ અમલદારોને કેટલા પ્રમાણમાં ઘટાડવામાં આવશે તે પણ એટલું કમીટીની બહુમતીએ બતાવ્યું નથી, તે ઉપરથી લશ્કરશાહીની મનોદશાનું માપ નીકળી શકે છે. પણ સર શ્રીકૃષ્ણા લશ્કરી મગજની ગરમી તો એટલી હદ સુધી ગયેલી છે કે, પોતાના પ્રમુખપણા નીચેની એ કમીટીના જે છ હીંદી સભ્યોએ જુદી મતભેદ પત્રાક્ષઓ લખી છે તે પત્રાક્ષઓને તેણે ‘અસંગત’ તરીકે ઓળખાવવાની ધમ્મતા કરી છે, અને સાંભળવા પ્રમાણે તે મતભેદ પત્રાક્ષઓને છપાવવાના સંજ્ઞામાં પણ ભારે આનાકાની કરવામાં આવી હતી! આથી એટલું કમીટીની લક્ષ્યાંશો છેક ૧૪ નીચપોચી અને હીંદીના સ્વરાજ્યને કાયમને માટે ખ્રીડીશ લશ્કરશાહીના ગુલામ બનાવનારી હોઇ, હીંદીઓ તેનો સ્વીકાર કરી શકે તેમ નથી ૧૪.

..

હીંદીના રાજકારણને માત્ર આટલાં ૧૪ અડધું લાગ્યાં છે એમ પણ નથી. ચાલુ મદીનામાં ગાંધી-ધરવીન કરારોનો હીંદીના અનેક પ્રતિમાં છઠ્ઠોએક લંગ થતો હોવાની ફરીયાદો આપ્યા ૧૪ કરી છે. તે ઉપરાંત કલકત્તાના ગોરાઓની બુમાબુમ પછી હીંદી ધારાસભામાં વર્તમાનપત્રોને ગુંગાવીને મુસ્કેટાટ કરનારો કાળો કાયદો તૈયાર થઇ રહ્યો છે: આ બધું જેતાં નોકર-શાહીને ગોળમેટી સફળતામાં જરાપણ વીશ્વાસ હોય તેમ લાગતું નથી. એટલે જ ગોળમેટા જ્યારે લંડનમાં વફતાઆજની દરીદ્રાદામાં સમય મારી લે છે, તે દરમિયાન હીંદી સરકાર લખીપ્પમાં શરૂ થનારા સંગ્રામને ઉગતાં જ દયાવીને કચડી નાખવાની લદાયક તૈયારીઓ છુટ્ટી કરી રહી છે.

ખ્રીડનમાં નવી ચુટણીની ધમાક નજર ક્રમાં જ શરૂ થવાના છે અને જે તેને મારે ગોળમેટા કામ ખોરંબે નાખવામાં આવશે તો પોતે હીંદી આત્મા જશે એવા ગાંધીજીના વીધાનને હીંદીમાંનાં એન્જેલ-ન્ડીઅન પત્રોએ ‘ધમટ્ટી’ના રૂપમાં ગણાવવા માંડ્યું છે, અને ‘લલે ગાંધી ચાલ્યો જાય, તેના પીના પણ ગોળમેટાનું ગાહું ગળ્યા કરશે!’ એવી એવી દલીલો મુંબાઈના ‘ઇવનીંગ ન્યુસ’ જેવાં હીંદી વીરોધી પત્રો કરવા લાગ્યાં છે.

ત્યારે ગાંધીજી ખ્રીડનમાં લલમનશાહીની વાતો કરે છે, જે ખ્રીડનવાસીઓ હીંદીની સાથે લાગીદારી [સાત્રાજ્યની! એટલે લાહોરનો સ્વતંત્રતાનો દરખાશ તો ઉડી જ ગયો!] કરવા તૈયાર થાય તો, હીંદીના જેઠતા પરદેશી માલમાં કેવળ ખ્રીડનના જ માલને પ્રથમ પસંદગી આપવાના અભિવ્યક્તો આપવા માંડ્યાં છે, છતાં એ સંતપુરૂષ હજી ખ્રીડનના મુડીધારી-સાત્રાજ્યવાદીઓને સંતોષી શક્યા નથી.

આમ અત્યારે સાત્રાજ્યમાંથી છુટા થઈને સ્વતંત્ર બનવાની મહાસભાની વાતો લંડનની દંડી હવામાં ધીજ ગઇ છે, સાત્રાજ્યની લાગીદારીની અને ખ્રીડીશ વ્યાપારને હીંદીમાં કાયમનો નફો મેળવવાની તક આપવાની વાતો આગે લંડનમાં અને લેન્ડેન્સાપરમાં મહાસભાના એકલા પ્રતીનીધી મહાત્માજી કરી રહ્યા છે. છતાં ખ્રીડીશ મુત્સદીઓ બગલમાં પોટલાં મારી, હીંદીઓમાં કોમી કલહ કરાવવાની બાજી ખેલી, ગોળમેટાનાં નાવડાને એ ખરાબા ઉપર અધઘડી હીંદીઓની નાલાયકતાની જગતને બહોરોત કરવાની મનોદશા સેવતા મુંગા બેસે છે: માત્ર પદાં પાછળનાં સુત્ર સંચાલનો ચાલુ છે. દરમિયાન કારણભારી ખચમાં નજરો ઘટાડો કરી પ્રબળ ઉપર કચડી નાખનારા નવા દરો હીંદીમાં નંખાઇ ગયા છે!

આમ અમે દરેક દીશાએથી હીંદી રાજકારણને અડધું લાગતું જોઈ રહ્યા છીએ. એ અડધું છુટી જાય, હીંદીને મારે બાપુજી સ્વતંત્રતાનું સત્વ લઈ આવે અને હીંદી સાત્રાજ્યનું સાથી બની, ખ્રીડન સાથે વ્યાપારી સંજ્ઞા સાથે એવા વાતાવરણમાં પકડો થાય એવું અમે તો માની શકતા નથી.

બે ચિત્રો : અર્વાચીન હિંદ અને રશિયા

આ ઠંડા વર્ષ પુર્વે રશિયાનો વીશાળ પ્રદેશ હીંદ જેવી જ દુર્દશા ભોગવતો હતો, પણ સોવીએટ તંત્રના ઉદયની સાથે આટલા અદ્ય સમયની અંદર આ વીશાળ ખંડ ઉપર જે અદ્ભુત પરિવર્તન થયું છે તેની લેખક સુંદર મીમાંસા આ લેખમાં કરે છે.

પ્રથમ પરીચયની સાથે મારું સમગ્ર ધ્યાન સોવીએટ સાસન પ્રણાલીએ ફરી લીધું છે. આનાં ખાસ કારણો છે અને તેનો ઉલ્લેખ આવશ્યક છે.

આ ચિત્રની મુરેખ રેખાઓની પાછળ ભારતની અવનતીનો અંધકરમય આગાર પ્રકાશ્ય છે. આ અવનતીના ઇતીહાસની અંદર જે સત્ય રહેલું છે, તેનો વીચાર આતી આવશ્યક છે અને નગર સમક્ષ પડેલા પ્રશ્નના ઉકેલમાં સકાપરૂપ નીવડે એવો પુણું સંભવ છે.

એક સમયે પુરોપના નાવીકાએ પુર્વ ખંડને બંદરે બંદરે પોતાનો માલ ખડકવાનો વ્યાપાર શરૂ કર્યો તેની સાથે માનવ ઇતીહાસની તવારીખમાં નવા યુગનો દૃશ્ય નોંધાયો હતો. ક્ષત્રીય મર્દાંગીના જમાનાના અંત સાથે વૈશ્વેની વ્યાપારવૃત્તીના દીવસો ઉગ્યા હતા. આ જમાનામાં વ્યાપાર-નીકાસની ખડના ઉદ્દેશ વૈશ્વેના સંઘોએ રાજકીય, જ્ઞાનવગ જમાવી અને રાજ્યો પ્રગયીને પ્રચારવા માંડ્યાં. આ કાર્યની સીદ્ધિ અર્થે કાવાલવા અને ખટખટનો લાભ લેતાં પણ તેઓ અચકાયા નહીં—કારણ કે તેઓ વીજળી-જુપ્પા હતા. કીર્તીની તેમને લવલેશ પરવા નહતી. આ વખતે ભારતની જહોજહાલી અપુર્વ હતી. તેનાં શુભગાન દીગન્તમાં ગાજતાં. પરદેશી મુસાફરોની મોંઘણીઓ ભારતના

સુવર્ણયુગની યશગાયાઓથી ભગાઈ જતી. અરે! કલાઈવ જેવાએ પણ હીંદના અગાધ ધનભંડારની છુટમાં પોતે દાખવેલી નરમાસ માટે નવાઈ વ્યક્ત કરી હતી.

વખત જતાં, વ્યાપારનો માર્ગ મોકળો થતો ગયો અને પરદેશી વેપારીઓએ વ્યાપારની જુમી ઉપર રાજસત્તાના સીંહાસનની સ્થાપના કરી દીધી. તેમને માટે સમય સાતુકુળ હતો. મોગલ સત્તાની એ સંખ્યા હતી. મરાઠા અને શીખો સામ્રાજ્યનાં સંખ્યા અસ્તવ્યસ્ત કરવામાં મશગુલ બન્યા હતા. અંતે ક્ષીટીશોરોને લાંબે એ સામ્રાજ્યનો વીનાશ થયો.

એમ તો નજ કંઈ શકાય કે જ્યારે આ પરદેશી સાહસીકો રાજસત્તા માટે ખાંડાના ખેલ ખેલતા હતા ત્યારે હીંદમાં જુદમ જહાંગીરી અને અન્યાયનો સદંતર અભાવ જ હતો. હીંદની તવારીખના અંગરૂપ એ બની રહ્યાં હતાં. પરંતુ એ ધા માત્ર ઉપરના જ હતા. હીંદમાં શાશ્વતિની નદીઓ પણ વહેતી, છતાં સરીરનાં હાડકાંઓની કચ્ચરધાણ થતી ન હતી. સંપત્તિ સજનનો વ્યાપાર સદૈવ આજુ જ રહેતો હતો. શહેનશાહો અને રાજાઓની મુઠેર કાયમ આજુ રહેતી હતી. જે આમ ન હોત તો, પરદેશી વેપારીઓનાં ધાણાં માટે સ્થાન જ ક્યાં હતું? રેતાળ રણમાં તીકાના યેળાં શા માટે ઉતરી પડે?

તે પછી વ્યાપાર અને સામ્રાજ્યના આ ક્રમનશીલ સંયોજન દરમ્યાન વૈશ્વ-રાજ-કર્તાઓએ હીંદના વૈભવ વીલાસના વટવૃક્ષને નીચું જ કરવાને માટે જે સાધનોનો ઉપયોગ કર્યો હતો તેની કશું કયા તો છતીહાસ પ્રસીદ્ધ છે. આ આખો છતીહાસ દુઃખપુર્ણ છે. પણ તેથી તેને ભુતકાળના બીતરમાં દાખી દેવો એ ઠીક નથી. દેશની અસહ્ય દરીદ્રતાનું મુળ એ છતીહાસની અંદર જ રહેલું છે. એકવાર આર્યાવર્તના ધનવૈભવના શુશ્રુષાતા હતા-હુર હુરના મુલકોમાં તેનો સતત પ્રવાહ કેવી રીતે ધસડી જવામાં

[૨]

હોવે આપણે માની લઈએ કે આર્યાવર્તના પ્રાચીન હુજર ઉદ્યોગ, તેનાં કાશ્ય અને કુનેહ, તેના ગૃહઉદ્યોગ અને કાચપ્રણાલી યંત્રવાદની સ્પર્ધામાં હણાઈ જઈને યમશરણ થયાં હતાં. તેથી જ હીંદની પ્રજાને ઉભવાનું સામર્થ્ય અક્ષવાને માટે, સૌથી પહેલી ફરજ કાઢપણુ બોલે તેમને યંત્રોનો ઉપયોગ શીખવવાની હતી. આજે જગતના દરેક સ્વતંત્ર દેશમાં આભરણો અથવા યંત્રવાદનો પ્રચાર કાળજીપુર્વક કરવામાં આવે છે. જપાને ભેજભેજમાં યંત્ર અને સંપત્તીનાં સર્જન ઉપર પ્રભુત્વ મેળવ્યું છે. જો આમ ન થયું હોત તો યુરોપના યાંત્રીકાના દાવપેચ આગળ તેના જનમાલ દરાઈ ગયા હોત. ક્રમનશીલ, આપણને એવી તક સાંપડી નથી. ધરણુ લોભથી દૂર જાએ છે. અખુટ લાલસાના ધોર પક-છાયા હેઠળ આપણાં જીવન કરમાઈ ગયાં છે; અને આપણા સ્વામીઓ આપણને દીવાસો આપે છે કે, હીંદના સત્ત્વ અને સંપત્તીના જે અવશેષો હજી બાકી રહ્યા છે તેના સંરક્ષણ અર્થે “કાયદો અને વ્યવસ્થા” જાળવવામાં આવશે. અને જીવનને અંતીમ માર્ગ ઉમેરવા

આગ્યો તે તરફ ખેદરકારી દાખવવી એ આધુનીક યુગના છતીહાસના મુખ્ય અંગની અવગણના કરવા બરાબર છે. એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે કે આજનાં રાજકારણનું પ્રેરક બળ અંતર કીર્તી નથી, પણ ધન-લાલસા છે. રાજ અને રૈયત વચ્ચેનો સંબંધ માનવીય છે. પરંતુ ધનલોભ આવી કોઈ પણ વસ્તુનો સ્વીકાર કરતો નથી. ધનલોભી નીર્દય અને નીઃસીમ છે. એ લોભ માત્ર સૌનાનાં ઇંડાં ભંડારમાં મુકીને જ સંતોષ પામતો નથી. એ સૌનાનાં ઇંડાં મુકતા હંસના ગળા ઉપર પણ છુરી ફેરવે છે.

એવા આપણે, તેમના પોલીસના પોષાકનો ખર્ચ પુરો પાડવાને માટે, આપણાં અનાજ અને કપડાં, શક્તી અને વીદ્યા, ગીરો મુકી ચુક્યા છીએ.

જ્યાં લોભને પ્રધાન સ્થાન છે, ત્યાં તેની પ્રાપ્તીના સાધન માટે સન્માન નથી હોતું. અને જ્યાં સન્માનને નામે શુન્ય હોય છે, ત્યાં સામા પક્ષને જેમ બને તેમ હલકો રાખવામાં આવે છે. આપણાં જીવન નીભાવને માટે તેમજ જીવનની સામાન્ય જરૂરીયાતોને માટે કેટલાં થોડાં નાણાં મળે છે તે તો જાણીતી વાત છે. શરીરના સંચાને ચાલુ રાખવા પુરતો જ ખોરાક, પોષાક, નહીં જેવી વીદ્યા, તેમજ ઔષધ અને પીવા માટેનું પાણી પણ ગંદુ; બીજી તરફ પોલીસોની પુરતી સંખ્યા, હંચા પગારવાળા અમલદારો-જેનો ઉપયોગ ગદ્ગદ સ્ટ્રીમના પ્રવાહની માફક બ્રીટીશ ટાપુ-ઓની જ હંડી વીહારવાને અર્થ થાય છે- અને તેમનાં મોટાં પેન્શનો જે આપણે આપણી દૃઢનદીયાના ખર્ચમાંથી બચાવીને આપીએ છીએ. આતું એક જ ધરણુ છે, અને તે એ કે લોભ આધિન છે, અને હીંદના રાજકર્તાઓ માટે હીંદ એ લોભનો વીધ છે.

અને તેમ છતાં એમને નીરાશાના અધ-
કારમય વાતાવરણમાં પણ હું એકરાર કરું
છું કે અંગ્રેજો સ્વભાવે ઉદાર છે, અને
યુરોપની અન્ય પ્રજાઓ તેના કરતાં વધારે
કંજુસ તેમ જ કંર છે. વાણીમાં અને વર્ત-
નમાં વીલવના જે સુર આપણે કાઢીએ
છીએ તે કોઈ પણ પ્રજાના રાજકર્તાઓ
સાંખી નહીં હે. યુરોપમાં અને અમેરીકામાં
એવા દાખલાઓ પણ અન્યા છે. સરકાર
સામે આપણે ખુલ્લો બળયો બહોર કરીએ,
અને પછી આશ્ચર્યક્રીત થઈને અમલદારોના
સીતમ સામે ફરીવાર કરીએ, એ જ
બતાવે છે કે અંગ્રેજો માટેનું આપણું
સન્માન હજી પરવાયું નથી. આપણા જ
દેશી રાજાઓ અને મહારાજાઓ પાસે
આપણે બહુ જ ઓછી આશા રાખીએ
છીએ, ઇંગ્લાંડમાં રહેતાં મેં અનેકવાર
લેખું છે કે, હીંદમાં નીદંય દમનના બનતા
અનેક બનાવો ભાગ્યે જ ખ્રીટીશ વર્તમાન-
પત્રોનાં પાનાં જુવે છે. યુરોપ અને અમે-
રીકામાં હાંસી થવાના ભયથી જ આમ બને
છે એવું કંઈ નથી. ખરી વાત તો એ
છે કે જે અપદ્ધારો રફદેશી પ્રજાના અ-
સંતોષને દમનના આણુ ચક્ર હેઠળ દાખી
દેવાની નીતીને જ વરેલા હોય છે તેઓ
સહોદરોના અંતરનાદથી ડરે છે. સરકાર
કહે છે કે વીલવવાદના છેલ્લા ઉભરાની
સામે જે પગલાં ભરવામાં આવ્યાં છે તે
તદ્વન સામાન્ય પ્રકારનાં જ હતાં. આપણને
આ અભીપ્રાય સાથે સંમત થવાનું ન પણ
ગમે, છતાં જે જુતના અને વર્તમાનના
સર્વે દમનનો વીચાર કરીએ. તો આપણને
ઉપજો અભીપ્રાય અતીશયોક્તી ભર્યો તો
નથી જ એમ કહી શકાયું પડશે. આપણી
સાથે અસમ્ય વર્તન અજ્ઞાવાયું છે, ધણી-
વાર કોઈ પણ જાતનાં કારણ વગર અને તે

પણ પડદા પાછળથી. પણ સાથે સાથે હું
એ પણ કહીશ કે, ઘણા કીસ્સાઓમાં જેમણે
માર ખાધો તેમની જ નામના થઈ, અને
જેમણે લાડી ઉગામી તેમની જ અપકીર્તી
થઈ. તેમ છતાં શાસનતંત્રના સામાન્ય
ધોરણે જતાં કહેવું જ પડશે, કે આપણને
જે શીક્ષા થઈ તે તદ્વન હલકા પ્રકારની જ
હતી-ખાસ કરીને જ્યારે આપણી અને
તેમની વચ્ચે કશી સગાઈ નથી અને જ્યારે
તેમની પાસે સમસ્ત હીંદને એક જહીઆન-
વાળા બાગના રૂપમાં દેરવી નાંખવાનું બાહુ-
બળ પડ્યું છે ત્યારે. પરંતુ આ દીલાસો પુરતો
નથી. એક લાડીમાં જે શીક્ષારાક્તી રહેલી છે
તે ટાળના નીર્ગમન સાથે ખુટી જવાનો
સંભવ છે-શરમના શત્રુથી વીજ્ય માટે પણ
એમાં અવકાશ રહેલો છે. પરંતુ થોડી ખોપ-
રીઓ ભાંગ્યા પછી, માનવ સ્વભાવની અંદર
જે કંદેશની ભાવના જાગૃત થાય છે તે જીમ-
ખાનામાં પાનાની રમતમાં દફનાવી શકાય
એમ નથી. અંદરથી દેશની સાચી સંપ-
ત્તિને એ ખવંસ કરે છે. રોષની શીક્ષાનો
અંત તો કોઈક દીવસ પણ આવે છે; પણ
જોશિલ અતીશયોક્તી તો કહી શકાય નથી.

ટાઇમ્સની સાહિત્યકૃતિમાં મેટ્રી નામનો
એક લેખક લખે છે, કે હીંદની દરીદ્રતા
વીરેકહીન લગ્નપ્રણાલીમાંથી પરીણમતી
વીરોષ પ્રજેત્પતિને આભારી છે. આ કથ-
નનું રહસ્ય એવું છે કે, જે હીંદની જુગીને
ભરખી જનારા આટલા બધા હીંદવાસીઓ
જન્મતા ન હોત તો પરદેશીઓની ધનશો-
ખણી કીચા આટલી બધી અસહ્ય બની
ન રહત. મને મજેલી ખબર પ્રમાણે ઇ. સ.
૧૮૭૧ થી ૧૮૮૧ ની સાલ મુધીમાં
ઇંગ્લાંડની વસ્તી ૬૬ લાખ જેટલી વધી છે;
ત્યારે હીંદમાં છેલ્લા પચાસ વર્ષ દરમ્યાન
પ્રજેત્પતિમાં વધારો માત્ર ૩૬ લાખ જેટલો જ

યાય છે કે, તે દેશનો ખેડૂત અને મજૂર આળ્લો છે, તેણે પરાધીન પ્રજાની કેળવણીનું વર્ગ જે આઠ વર્ષની વાત ઉપર આપણા દેશ ભેટલો જ નીરાધાર, ખીન-કેળવાયેલો, કચડાયેલો અને ભુખે મરતો હતો-કેટલીક ખાખતોમાં તો તેમની અવદયા આપણાથી પણ ભયંકર હતી. તે વર્ગે કેળવણીના ક્ષેત્રની અંદર અધ્યાપકાળની અંદર આપણા ઉચ્ચ વર્ગોએ ૧૬૦ વર્ષના પ્રયાસોને અંતે જે પ્રગતી કરી છે તેથી પણ વધુ સારી સીદ્ધી કરી છે. આપણે ગરીબ બીકુડા જે વસ્તુનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નથી કરી શકતા, તે વસ્તુનો સ્પષ્ટ આવીર્ભાવ મેં રૂશીયાની ભુમી ઉપર થતો નીહાળ્યો.

આ અદ્ભુત સાધના કેવી રીતે શક્ય બની? આ પ્રશ્ન મેં અનેકવાર મારી જાતને પુછ્યો છે. અને મને દરેક વાર જવાબ મળ્યો છે કે સ્વાયંત્ર સીમા નથી. આ લોકો દુરના એશીયાના મુલકોમાં વસતી પુકેમિન પ્રજાને પણ પુણું કેળવણી આપતાં જરા અચકાતા નથી, ખરેકે, તેઓ તેમ કરવાને આતુર છે.

મેં સાંભળ્યું છે કે એક ફ્રેંચ વીદ્વાને ક્રીમીન-મીનમાં વસતી પ્રજાની કેળવણી સંબંધી એવો અભીપ્રાય ઉચ્ચાર્યો હતો, કે હીંદવાસીઓની કેળવણી સંબંધી અંગ્રેજોને જે ભુલ કરી છે તેવી ભુલ ફ્રેંચ સરકાર નહીં જ કરે. આપણે કણ્ણ કરવું જોઈએ કે અંગ્રેજોના સ્વભાવમાં એક પ્રકારની ઉદારતા છે-જેને પરીણામે પરાધીનતાની જાગની અંદર કેટલાક વાણ્ણતાણા વણવાના રહી જાય છે. જો આમ ન બન્યું હોત તો આપણને વાચ્યા આવતાં હજી ખીલ એકાદ સદી કલાંય વહી જાત. એમ પણ ન જ કહી શકાય કે પોલીસની બંદુકો કરતાં અજાનતાનું હથિ-આર એણું અસરકારક નથી; કદાચ લોડ કંઈ નને આં સત્યની જાંખી થઈ હશે. જે ફ્રેંચ સાક્ષરોને ઉપર હિસ્લેખ કરવામાં

માપ પોતાના દેશથી પુટ બુદી પડીએ કાઢ્યું નથી. આ ભેદનું એક જ કારણ સ્વાયંત્ર છે. લોભીજનોને મન તો તેમની સ્વાયંત્રતા પોષતો સમુદાય માનવસમુદાય નથી. પરીણામે તેમના હક્કલવાની કીમત પણ સ્વાભાવીક રીતે જ તેવી અંકાય છે. જમની સાથે આપણા રાજકર્તાઓ તરીકે આપણા સંબંધ સંકળાયેલો છે, તેમને આપણે શું આરોગીએ છીએ, શું પીને તરસ છીપાવીએ છીએ, અને કેવાં ભયંકર અજાનમાં આપણે કુળ્યા છીએ તેની બધાની ભાગ્યે જ દર્શી માહીતી આજ મુધીમાં મળી હશે. સૌથી અંગત્યનો મુદ્દા તો એ છે, કે તેમને આપણી ગરજ છે અને તેથી જ આપણી જીવનની જરૂરીયાતોનો પ્રશ્ન તેમને માટે મહત્વનો નથી. તે ઉપરાંત આપણને એટલે દરજ્જે ઉતારી પાડ્યા છે કે જ્યાં આપણી માગણીઓનાં ભાગ્યે જ આદરમાન થઈ શકે. તેથી જ્યારે હું એ નવીન ભુમીમાં ગયો, અને એ સ્વાયંત્રતાપ્રતાને શીક્ષાના ભાર હેઠળ કચરાતી નીહાળી, ત્યારે મારું હૃદય આનંદથી નાચી ઉડ્યું. કારણ કે હું એ મહત્વના મુદ્દાને નથી વીસારી શકતો, કે જગતમાં ગમે તે જગ્યાએ જ્યારે પણ ભયની જાળ બીછાવવામાં આવે છે ત્યારે ત્યાં આગળ હંમેશાં પ્રેરકશક્તિનો પુવારો તો સ્વાયંત્રતાની અંદર જ હોય છે.

એક વખતે ઝારની સરકારે પ્રજાની પ્રેરણાને અજાનતા અને અધશક્તિના અરણ્યમાં સુકવી નાંખવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. પ્રેમના પ્રરપ્તવને પોલીસની જુલમ જહાંગીરીના તોષ હેઠળ પીગળાવી નાંખવાનો અખતરો આદર્યો હતો. હું નથી માનતો કે આજે રૂશીયામાં એ લોખંડી દંડ આજસુ પડ્યો છે, પરંતુ સૌથીએટલી શીક્ષણ પ્રણાલી

અહુત છે. અને તેથી એટલું તો ચોક્કસ કહી શકાય એમ છે કે, આજે રૂશીયાનો પ્રગ્નસમુદાય જે શીશુ છુટ્ટી સંપુર્ણ પ્રમાણમાં. લઇ રહ્યો છે, તે સ્વાભાવીક રીતે જ આથીકે સીદાન્તો સંબંધી મત સ્વાતંત્ર્ય ઉપર કોઇ પણ જાતના અંકુશનો સામનો કરશે.

રૂશીયામાં થતા કાળા કુરેની અનેક કક્ષંદ કથાઓ વારંવાર આપણને સંભળાવવામાં આવે છે. એવા સીતમ સંભવીત છે. અને છતાં સોવીએટ સરકાર જુના તંત્રની જુદમ જહાંગીરી અને નીદૃષ્ય સીતમગીરીનો ઇતીહાસ ચીત્રો, સીનેમાઓ; અને શીશુ પાટોદાર પ્રજામાં ખુબ ફેલાયે છે. સોવીએટ સરકારે પણ એ જ કુર નીતી અપ્ત્યાર કરી હોય, તો એટલું તો જરૂર કહી શકાય કે દરેક જાતની કુરતા સામે આવે પ્રચાર આદરવો એ ખોટી રાજનીતી છે. કક્ષતાના ખલેક હોલના અત્યાચાર માટે શીરાજ-ઉદ-દૌલા સામે સીનેમાઓ અને ખીજ દરેક રીતે પ્રચાર કરવામાં આવતો હોય, તે જ વખતે જહીઆનવાલાનો હત્યાકાંડ માંડવો એ મુખાંઇ ભરેલું પગલું છે એમ કહેવું એ ખુબ નહીં તો તદ્દન વ્યાજબી મતદર્શન તો છે જ.

માકસના અર્થશાસ્ત્રના એક જ ખીખામાં પ્રગ્ન સમસ્તના માનસને ઉતારવાનો ભગીરથ પ્રયત્ન રૂશીયામાં થઇ રહ્યો છે એમ પણ સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે; અને એ દૃષ્ટીએ તે વીધયની મુક્ત ચર્ચાની ખંધી ફરમાવવામાં આવી છે આ આદેષવતું સત્ય હું સ્વીકારું છું. છેલ્લા વીઝહ દરમ્યાન વાણી સ્વાતંત્ર્યને કુચો મારવાનો એવો જ પ્રયાસ દરેક દેશમાં થયો હતો; અને સરકારની નીતીના વીરોધી કોઇ પણ અભીપ્રાયને ભયંકર કારાગારમાં પુરવામાં અથવા તો ફાંસીના માવચ ઉપર ચણી દેવામાં આવતો હતો.

જ્યાં તત્કાળ ફળ પ્રાપ્ત કરવાનો લોભ વીશેષ પ્રબળ હોય છે ત્યાં વ્યક્તીગત મત સ્વાતંત્ર્યના હક્કનો રાજકીય અગ્રેસરો ભાગ્યે જ સ્વીકાર કરે છે. તેઓ કહે છે કે વાદવીવાદ તો મુલતવી રાખી શકાય; દરમ્યાન આપણે આપણા ઉદ્દેશો પાર પાડી લઇએ. રૂશીયામાં અત્યારે વીઝહનું જીવન્ત વાતાવરણ જન્મ્યું છે; દેશની અંદર તેમ જ બહાર તેના રાત્રીઓ પ્રચાર કરે છે. તેમના અખતરને નીચ્છળ બનાવવા અનેક ઘવચેચો ખેલાઇ રહ્યા છે. તેમના રચનાત્મક કાર્યના પાયા સંચાલન જતા જોઇએ. અને પરીણામે જાન્યર-જસ્તીનો ઉપયોગ કરતાં અપચતતા નથી. પરંતુ આ જરૂરી હીંદીસત્તે અનાવાય હોય, છતાં જે મેક્સીતોના પાયા જાન્યરજસ્તી ઉપર ચણી હોય છે તે હંમેશાને માટે હચમચી ઉઠે છે.

રૂશીયાએ નવયુગનો માર્ગ મોકળો કરવાનો આદર્શ સેવ્યો છે; પ્રાચીન રીતરીવાજો અને માન્યતાઓનું નીકંદન કાઢવાનો-સદીઓની શાંત રીતભાતોને હચમચાવી મુકવાનો માર્ગ અપ્ત્યાર કર્યો છે. જેઓ માનવસ્વભાવ સાથે સમાધાન કરીને યોગ્ય સમયની રાહ જોઇ શકતા નથી તેઓ હીંસાત્મક સાધનોની સહાય લે છે; અને પરીણામે એક જ રાતમાં તેઓ જે સીદી કરે છે તેનું વજન પડતું નથી. અને તે નીવડે છે પણ અસ્પષ્ટવી. જે અગ્રેસરો માત્ર અભીપ્રાય ઘડવામાં જ વીજ્યની નીવડે છે અને મનુષ્ય ધડી શકતા નથી તેવાઓમાં મને વીશ્વાસ નથી. પ્રથમ તો અંગત અભીપ્રાયની અંદર અગાધ શ્રદ્ધા સેવવી એ જ ખરોખર નથી, એ અભીપ્રાયની ચર્ચાતા વર્તન દ્વારા સાખીત થવી જોઇએ. જે અગ્રેસરો શાંતોના ફરમાનોની અંદર માનતા નથી તેમને અમુક આથીકે સીદા.

તોના ઘેલા પુનઃકો તરીકે મેં નીહાળ્યા છે, અને બીજાઓને ગમે તે રહે, ગમે તેમ, પેલાના જેવા જ ઘેરા પુનઃકો બાંધવાની પથ પળ ખનાવવાના પ્રયાસો તેઓ કરે છે. પણ તેઓ હુલી જાય છે કે આ કાયદામાં તેઓ ફતેહમંદ નીવડે તો પણ તેમના સીદાંતો કંઈ સુદરતા નથી; ઉલટું જેમ વધારે બળ રૂપ છે તેમ તેમના સીદાંતની કીમત અધટલી જાય છે. યુરોપમાં એક વખતે યુદ્ધી સંપ્રદાયમાં લઘાયક લુસ્સા માટે અસ્પૃશ્ય શ્રદ્ધા હતી, તે વખતે મનુષ્યાનાં રૂઝાં લાંગીને, તેમજ તેમને હવતા સજાગી ગને અથવા તો ભાલાઓથી પીંધીને પુનઃ શ્યા ટીચી ટીચીને તે સંપ્રદાયને મેં

હવે મારેજન જ પ્રશ્નો ઉત્તર આપવાનો બાધી રહ્યો છે. ખ્રીસ્તી હીંદમાં અનેક મીત્રાએ સોવીએટના અર્થશાસ્ત્ર વીધે મારો ખત માર્યો છે. મને લાય રહે છે કે પુરાણોમાં અધશ્રદ્ધા સેવતા અને બ્રાહ્મણોના આગળ મુઠ બનેલા આપણા દેશમાં પરદેશમાંથી આયાત કરેલા ગમે તેવા સીદાંતને વેદવાક્ય તરીકે સ્વીકારી લેવાની આપણી ટેવ સદાજ થઈ ગઈ છે. આધ્યાત્મિક પરિધીનતાની આ બેડીઓ ફગાવી દઈને આપણે બેધડક કહેતાં શીખવું જોઈએ કે સીદાંતોની સાચી કસોટી વર્તનમાં મુકાયા પડી જ થઈ શકે છે, અને હજી સોવીએટ સીદાંતોની તે કસોટી પુરી થઈ નથી. માનવસમુદાયના હિત માટેના કોઈ પણ તત્ત્વજ્ઞાનમાં માનવસ્વભાવનું તત્ત્વ પ્રધાન પડે હોય છે. એ તત્ત્વ સાથે સોવીએટ રીજિસ્ટ્રીનો કેમ મેળ ખાય છે તે નક્કી કરવાનો સમય હજી આવી પહોંચ્યો નથી.

માનવ સ્વભાવનાં બે અંગો હોય છે: એક તરફ એનું સ્વતંત્ર નીચળું વ્યક્તીત્વ, બીજી તરફ સમાજના અંગ તરીકે એનું

દામના સત્યાસત્યન પ્રચારનો પ્રયાસ થતો હતો. આજે બોલશેવીક સીદાંતો વીધે એ જ વસ્તુસ્થિતિનું પુનરાવર્તન મીત્રો તથા શત્રુઓ કરી રહ્યા છે. બંને પક્ષો એક બીજા સામે મત સ્વાતંત્ર્યના હક્ક ઉપર અંકુશની ફરીયાદો કરે છે. પરીણામે આજે યુરોપમાં માનવ પ્રકૃતી ઉપર ચોમરથી આક્રમણ ચાલી રહ્યું છે.

મેં ઉપર બતાવ્યું છે કે સોવીએટ રૂશીયામાં વણુ કે જાતીના કશા પણ બેદ વગર દરેક શહેરોને સમાન હક્ક અને શિક્ષણની સમાન તક આપવામાં આવે છે ખ્રીસ્તી-હીંદની પ્રજા તરીકે આ વસ્તુ સ્થિતિથી મને ભારે આત્મસંતોષ થયો છે

[૫]

સામાજિક હવન. આ બેમાંથી એક અંગને છેદી નાંખીએ અને તે પછી જે અવશેષ રહે તે તદ્દન અવાસ્તવીક હોય છે. ન્યારે માણસ એક જ વસ્તુને અશ્વગાધી વળગી રહે છે, ત્યારે તેનો સત્તાદકાર બધી મુજબણ ટાળવાને માટે બીજી ચીજોને કાપી જ નાંખવાની સજાદ આપે છે. ન્યારે વ્યક્તીવાદ સ્વાયંચીલાના સંકુચીત કુડાળામાં સંકોચાઈ જાય છે, ત્યારે દોડાણા સત્તાદકારો “સ્વ”નો સદંતર નાશ કરવાની સજાદ આપે છે. આથી કદાચ અસંતોષમાં જોડ આવે ખરી, પરંતુ પરીણામે હવનનું હલન ચલન અટકી જવાનો પણ ભય રહે છે. ગાદીને સલામત રાખવાને માટે ઘોડાનો નાશ કરવો એ નીતી-હઠાપણુલરી નથી.

મનુષ્યો: એક બીજા સાથે લડે છે, અને આખરે છે, કારણ કે તેમનો વાસ બીજા બીજા શરીર પીંજરોમાં હોય છે; પરંતુ એક મહાશરીર પૃથ્વી ઉપર હવે તે માટે આ બધા શરીર પીંજરોને એક દોરડા વડે હાથપગ બાંધીને મુસ્કેટલ કરવાની સુચના તો કોઈક જ આપણું ઝર આપી શકે. પ્રકૃતીની સામે બાધ બીડવી, તેનો કેમ સદંતર ઉધો વાળવો, એને માટે હિંમત કરતાં અવીચારી સાહસની વધારે જરૂર પડે છે.

ગોળમેજનો ખીન્ને અંક

: લેખક :

તટસ્થ

વીલાયતી વાતોવરણમાં ગોળમેજના નાટકનો ખીન્ને અંક શરૂ થાય તે પહેલાં મસ્તુત લેખ લખાયો છે. તેમાં લેખકે કરેલી કેટલી કલ્પનાઓ ખરી કે ખોટી હશે છે, તે તો ગોળમેજમાં ચાલી રહેલા કામ ઉપરથી વાચકો નક્કી કરી શકશે.

ગોળમેજના નાટકનો ખીન્ને અંક લંડનમાં ભજવાયો શરૂ થયો છે. પહેલા અંક વખતે તેમાં મહાસભાને કોઈ પ્રતીતીધી નહોતો કેમકે મહાસભાએ તેનો બહીષ્કાર કર્યો હતો, ના, મહાસભા ગોળમેજ નાટકની રમણી ખરી કરનાર સત્તા સામે સીધી સત્યાગ્રહ બુદ્ધિમાં ઉતરી હતી. એટલે હીંદમાં ચ્યારે વીલાયતી કામદાર સરકારની આગાધી સત્યાગ્રહી પોલીસો સત્યાગ્રહીઓની ઉપર લાડીનો બડીમાર ચલાવતા હતા, બોરસદમાં અને ખીન્ને હીંદી સ્ત્રીત્વનાં લખકર અપમાન યથ રહ્યાં હતાં, હીંદની તુરંજો ૭૦૦૦૦ સત્યાગ્રહીથી ઉભરાતી હતી, ત્યારે બ્રીટીશ સત્તાવાળાઓ લંડનમાં અનેક હીંદીઓના સહકારથી ગોળમેજના નાટકનો પહેલા અંક શરૂ કરી ચુક્યા હતા.

એ નાટકનું વસ્તુ સાયમન સાતડીએ હીંદની અળખામણી મુલાદ્રત પછી લખેલા વખોડાયેલા વૃતાંતોમાંથી ઉપજાવી કાઢવામાં આવ્યું હતું. નાટકનો સમવાયીતંત્ર રચનાનો જોકે મોન્ટેગ્યુની કલ્પનામાંથી ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. મવાળ વીચારના હીંદીઓના આગ્રહથી જીવતા સાયમનને એ નાટ-

કના નટમંડળમાંથી દુર રાખવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ મવાળ હીંદીઓની એટલી લાગણી પંખાળાને, રામસે મેકડોનાલ્ડે તેમની પાસેથી તેના બદલમાં મોંઘી વસ્તુ મેળવી લીધી હતી. તે વસ્તુ માનુષીની તત્કાલીન પરીસ્થિતી તરફ આંખથી ચામણા. તેથી જ એ મવાળ મહાશયોની મંડળી વીલાયતી વહાણોમાં ખડકાઈને હીંદમાંથી ઉપડી મધ, ત્યારે તેમણે જેલમાં સડતા ૭૦ હજાર હીંદીઓની, લાડીમાર ઝીલતા હીંદીઓની, અપમાન વેઠતી બહેનોની અને જેલ તેમજ મારનાં કષ્ટ વેઠતાં બાળકોની કલ્પના ઉપર ગોળમેજના નામનો અંધારપછેડા આરાધા દીધો હતો !

છતાં પહેલા અંક વખતે હીંદની મહાન રાષ્ટ્રીય સંસ્થાએ તેનો બહીષ્કાર કર્યો હતો, હીંદના મહાન વ્યાપારી મંડળોએ તેનો બહીષ્કાર કર્યો હતો, અને અંગ્રેજ મુસ્લિમો માત્ર કોમીવાદીઓ અને આપખુદ સત્તાને માટે અમરપટ્ટા મેળવી લેવાના રસીઆ રાજાઓની જ મદદ મેળવી શક્યા હતા.

તેથી એ નાટક સફળ થયો છે તેવા બહારથી સંપૂર્ણ દેખાવ કરવા છતાં, તેમના

દીલમાં તેની નીબ્ધતાની પુરેપુરી ખાત્રીનો પડથો પડતો હતો. ‘અમારું’ આ નાટક આ માણસોના સહકારથી કદી પણ સફળ થવાનું નથી’ એ ભય ત્યારે ખીટનના ત્રણે પક્ષના મુત્સદ્દીઓનાં હૈયાને ગભરાવી રહ્યો હતો.

પરંતુ આખરે ખીટનની આલાક મુત્સદ્દી-ગીરી કાવી. આપખુદ સત્તાથી કાઢવામાં આવતા ઓઢીન-સથી હીંદ પર વજ્ર મુઢીથી રાજ કરવામાં મગરૂરી લેનાર અર-વીને બહારથી પ્રતીક્ષાના મુદ્દતે પંપાળી રાખીને, ગાંધીજી સાથે સમાધાન કરવાના રસ્તા શોધવા માંડ્યા— ! અને એ સમા-ધાનશીલ તેમજ સદાય સમાધાન પ્રીય સંત પુરુષે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા માટે લડતમાં ઝૂક-વનારા હીંદીઓને દગો દીધો અને

હમ મરેંએ લડતેં લડતેં,
નહીં લઢાઇ મરને વાલી;

* * *

[૨]

લ’રનમાં જે સમવાયીતંત્રનો વીચાર આવી રહ્યો છે, તે તત્ત્વની રચના સેન્કીની કુશાચુ ભુદીએ એવી સીક્ષતથી રચી છે કે જેથી હીંદુસ્થાન સંયુક્ત સંસ્થાનો સમો અંદરથી દેશી અને બીટીશ હીંદના વીલાગેમાં સંપુર્ણ સ્વતંત્ર રહીને પણ બહારથી એક અને અન્નદા હીંદ બની જાય, એ તો આશા જ આકાશમાંથી યુગ્મે ઉતારવા જેવી છે. તેને બદલે સેન્કી યોજનાથી હીંદ વીરોધ અને કાયમને માટે વીલક્ષ્ય બની જાય તેમ છે. જેવી બાલકન રાજ્યોની દશા થઇ છે, તેવી હીંદની દશા ખીટીશ મુત્સદ્દીઓ કરવા માગે છે, એવું ગોળમેળના પ્રથમાંકમાં થયેલા શમકાજને જ્ઞતાં કહી શકાય તેમ છે. ખીટીશ મુત્સદ્દીગીરી આ નાટકમાં આજ મુઢી કાવી છે

શીર જાવે તો જાવે

પર આઝાદી ધર આવે;

યે જાન કના હો જાવે

પર આઝાદી ધર આવે.

એ ભાવનાથી ગ્રેસાઇ પ્રાણપ્રાણ કરવા તત્પર બનેલા કરોડો નવજવાન હીંદીઓની પરવા કર્યા વીના દીલ્હીનું નામોશીભયું તહામયું કરી નાખ્યું !

એ પછી એમને માટે ગોળમેળમાં આવવાનો માર્ગ મોકળો બન્યો. એટલે તે નાટકના બીજા અંકમાં મહાસાહના એકલા પ્રતીનીધી તરીકે હવે એમણે પણ ભાગ લેવો શરૂ કર્યો છે. એટલે સાયમનના મુળ માળખા ઉપર રનાયલી, ચોલાદી ચોકડાએ તૈયાર કરેલી યોજનાને સંમતી આપવાનું જ માત્ર હવે તો લ’ડનમાં કામ થવાનું છે.

તેથી જ કાવશે તો હીંદમાં એક નહીં પણ એકસો અલસ્ટર ખડાં થાય તો નવાઇ નહીં. અને ખીટીશો પોતાની કરામતમાં નહીં કારે એમ માનવાને જેટલાં કરણો નથી, તેટલાં કારણો તેઓ કાવશે એ માનવાને મળે છે. કેમકે અંદર અંદરની આંટલી કાટપુટ છતાં હીંદને ગુલામીમાં જકડી રાખવાના નીણુપમાં ત્રણે રાજદારી પક્ષો મક્કમ છે. ત્યારે તેમની સામે ગોળ ટેબલ આગળ ખેસનારા હીંદી પ્રતીનીધીઓમાં ‘કપાળે કપાળે જુદી મતી’ છે.

વળી દુર્ભાગ્યે સમવાયીતંત્ર [Federation] ને લગતું સંગીન જ્ઞાન ધરાવનાર એક પણ હીંદી ગોળમેળમાં નથી. ત્યારે સામે પક્ષે નીબ્ધતા બંધારણવાદીઓ છે. સૈવું જ લસકરી બાબતમાં પણ છે. પહેલી

એકમાં જ હીંદના કુશળ ગણાતા શુદ્ધીમા-
નોએ પોતાની એ નયનામનો સ્વીકાર પણ
કરી લીધેલા છે જ એટલે એ રાજરમતમાં
હીંદી મુત્સદીઓ હારી નાખે એવાં ચોક્કસ
ચીન્હો જણાય છે.

બીજું દુર્ભાગ્ય એ છે કે બ્રીટીશ મુત્સ-
દીગીરીએ હીંદમાંથી એવાં માણસો લઈ
તેડાવ્યાં છે કે જેમની દષ્ટિએ પોતાનું
હિત કે કૌમીહિત એ દેશહિત કરતાં વીશેષ
મહત્વનું મનાય છે. અને અત્યાર પહેલાં
કૌમીવાદના ખડક સાથે ગોળમેળની નોકાને
અંજણાવી મારવાના જે ખુદ્દા પ્રયત્નો થઈ
રહ્યા છે, તે જ એ પરીષદના નીચેણ પરી-
ણામની સ્પષ્ટ આગાહી આપે છે.

ગોળમેળને માટે બીજા લય રાજ્યો
અને તેમના દીવાનો તરફનો છે. રાજ્યોની
આપખુદીનો તો પાર જ નથી, છતાં તેમને
તો એ આપખુદીનાં અધીક તાંબુ સ્વચ્છંદ
કરવાં છે, અને તે માટે તેમને સંપુર્ણ
સ્વતંત્રતા નોંધ્યે છે. પરંતુ એમના કરતાં
પણ એમના દીવાનો મહત્વાકાંક્ષાઓમાં ચડી
ન્યાય છે. એ મહત્વાકાંક્ષામાં પ્રગ્લના કલ્યા-
ણની ભાવના નથી, પ્રગ્લને છુંદવાની વૃત્તી
જ છે. એમને તો પોતાને માથેથી હાલના
તંત્રમાં 'રાજદારી ખાતા'ની જે છુંસરી છે
તે કાયમને માટે ફગાવી દેવાની આજ અમુ-
લ્લખ ધડી આપી દેખાય છે. રાજ્યોને
પોતાના 'ધર્મી અધીકાર'ના કીડામાંથી
એક કાંકરી પણ ખરે તે પાલવવું નથી, અરે!
અત્યાર મુઘીમાં એમાં જે ગાળાં પડ્યાં છે
તે પુરી લેવાં છે. એમના તાખાની ૮૦,
૮૩૮, ૫૨૭ જેટલી માનવ સંખ્યાને મતા-
ધીકાર પણ આપ્યા વીના સ્વેચ્છાપુર્વક કરના
હારણથી કચડી, એ તાણુનો પોતાની
અંગત લાલસાઓને પોષવાને માટે છુટા
લાય નોંધ્યે છે. એટલું જ નહીં પણ અત્યા-

રના બ્રીટીશ હીંદને સુધારાના જે દુકડા
આપવા કાઢ્યા છે, તેના કેન્દ્રસ્થાનમાં [હીંદની
પાલમેન્ટમાં] એવા અધીકાર નોંધ્યે છે, કે
જેથી તેઓ પોતાની હદ બહારના હીંદી-
ઓના પણ ભાગ્યવીધાતા થઈ પડે! અને
હીંદમાં નવાં નવાં અલ્લસ્ટરો રચવાનું કાવ-
તરું કરનારા સ્વાથી બ્રીટીશ મુત્સદીઓનો
તેમને તે કામમાં પુરેપુરો સાથ છે.

આમ 'મુખ્યમે' રામ-બગલમે' છુરી'ની
નીતી ધારણા કરનારા બ્રીટનના ત્રણે પક્ષના
રાજદારીઓ હીંદને ફસાવવાની ખાણ ખેલી
રહ્યા છે. માત્ર મોટા મીઠું મીઠું ખોલવું,
ખાલ દેખાવે તેમણે હીંદને ધણું આપી દીધું
છે એવું દેખાડવું, છતાં સ્વતંત્રતાનું કાંઈ
પણ સત્ય હીંદને ન સાંપડે એ એમની મધીએ
ચાલખાણનું રહસ્ય છે! જે સત્તાને કેન્દ્ર-
સ્થાને અત્યારે ગોરી નોકરશાહી છે, તે
સ્થાન તેઓ હીંદીઓને આપવાનો દેખાવ
કરવા માગે છે. પરંતુ વસ્તુતઃ એ સ્થાને
નોકરશાહીની ખુશામદ ઉપર જીવનની સીદી
માનનારા તેમના ખાંધીઆ હીંદીઓ જ
આપી શકે તેવી તમામ તદ્દમીરો રચે છે!
તેથી સમવાપીતંત્રની સેન્કીશાહી ધેજ-
નાએ બીજું કંઈ જ નહીં પણ હીંદને
માટે પરાધીનતાની નવી મેડીઓ જ છે,
માત્ર એ ખેડીઓ જન્મે અને દેખાવે હીંદી,
છતાં સ્વભાવે અને મનોદશામાં પરદેશીઓના
ગુલામ એવા, હીંદના રૂઢીચઢા [રાજદાર-
ણમાં]ની મારફત હીંદના ખોળાખાની
આંસપાસ પહોંચી તેને જકડી નાખવા માગે
છે. એથી જ કૌમીવાદના ઝંઝાવાતને આટલું
મહત્વ અપાય છે અને પહેલાં એ પ્રશ્નનો
નીચેણ કરવાનો આગ્રહ કરવાની ચાવીઓ
પડદા પાછળથી ચઢાવવામાં આવે છે. તેટલે
અંશે હીંદ-સ્વતંત્રતાના જાંબડાથી પણ
દૂર ને દૂર જ જવું ન્યાય છે.

[૩]

જે દેશી રાજાઓને એમની લગભગ સવા આઠ કરોડ પ્રજા ઉપર સ્વ-અધીકાર મળી ગયે તો, રાજાશાહીના પ્રસંસકોનાં ગમે તેટલાં બળુખાં પુકાતાં હોવા છતાં એમ કહેવું જ નેહશે કે, હીંદુ સમ-સ્તની ઉપર એની પ્રત્યાધાતી અસર થશે અને અત્યારે જે ૨૯૦,૬૧૨,૧૬૨ હીંદીઓ નામનીએ સ્વતંત્રતા ભોગવે છે તેની ઉપર પણ ગુલામીની મહોરછાપો વાગવાની વેળા ઉભી થશે. કેમકે સમવાયીતંત્રની કેન્દ્ર-સંસ્થામાં આપખુદ રાજાઓ પોતાના જ ખુશામદીઓનાં ઉરછુંડે ભરશે, તેમની સાથે સ્વાધીન કામીવાદીઓ ભેટાઈ જશે અને તેથી હીંદુના રાજસ્થાને પ્રગતીને બદલે તેઓ હંમેશાં અધોગતીને અવગે માગે જ હાંક્યા કરશે! તેમાં વળી જેમનો સ્વાધ

હીંદને દબાવીને સુસવામાં જ રહેશે છે; તેવા ખ્રીટીશ વ્યાપારીઓનાં વચન ઉમેરાશે, એટલે પરાધીનતાનાં ત્રાજવું હીંદને નશીબે નમતું જ રહેશે અને સ્વાધીનતાનાં પલ્લુ ઉંચું ને ઉંચું હવામાં અદર ઝોકાં ખાયા જ કરશે! હાલની યોજના પ્રમાણે જે તંત્ર રચાય તો હીંદની એ કહેવાતી પાલમિન્ટ દુનીઆબરના આપખુદમાં આપ-ખુદ માણસોની જ દાસી બની રહેશે અને તે વખતે હીંદના ઉદામવાદીઓ કાગુન-સરની લડતમાં માત્ર ભાષણો કર્યા સીવાય બીજું કશું જ કરી શકશે નહીં. આમ નવા કંપેક્ષા મુધારામાં સાચો હીંદ વીશેષ ગુલામ પનશે, વીશેષ પરાધીન બનશે, વીશેષ નીરાધાર અને અટુટો બનશે.

[૪]

બ્રહ્મદેશના પ્રજાને તો સીધીથી આ નાટકમાંથી નીરાળો જ બાલુએ કાઢી નાખવામાં આવ્યો છે. આ પ્રજાને સીધા દબીખી દુધી જેનાર આખી યે ખ્રીટીશ બાળને બરાબર પારખી શકે તેમ છે.

અને ગઈ કાલે જે બ્રહ્મદેશ માટે થયું તે જ હવે એડન માટે પણ થવાનું છે. હીંદને નાણે ખ્રીટીશો બ્રહ્મદેશ અને એડન-દ્વારા એશીઆમાંનું પોતાનું વચસ્વ અને હીંદ ઉપરનું આધીપત્ય દટાવી રાખતા હતા. હવે હીંદ ઉપરનો અધીકાર તેઓ હીંદી રાજાઓ અને હીંદી કામીવાદીઓ તેમ જ રૂઢીરક્ષકો માન્યતા હાથમાં રાખી મુકવા માગે છે. એટલે જ સામ્રાજ્યના સંરક્ષણની યોજનામાં ખાસ મહત્વનાં એવાં એડન તેમ જ બ્રહ્મદેશને તેમણે ભુદી જ

કક્ષામાં ગોઠવવાની બાજુ ખેંચી છે. આ બાજુ નીબૂળ બનાવે તેવા મુત્સદ્દીઓ હીંદ તરફથી ગ્રામમેલમાં ભેટકલવામાં આવ્યા જ નથી. મહાત્માજીએ પણ મહાસભાની વતીથી એકલા જ ત્યાં જઈને ખ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓને વીશેષ નીશ્ચીત બનાવ્યા છે.

નશીબનાં નખરાંની કલ્પનાનાં તુલને નહીં માનવા છતાં પણ કહેવું પડે છે કે, ખરેખર ખ્રીટનનો સીતારો જ ચોર છે. તેને લાગ્યે જ હીંદમાં તેને મહાત્માજી જેવા મીત્ર મળ્યા ગયા છે, અને તેથી જ જેમ ખ્રીટન દુનીઆમાં બધે જ પરાજય પામતું અને મારખાતું હતું તે વખતે હીંદમાં સામ્રાજ્ય સ્થાપી શક્યું, તે જ રીતે અત્યારે સમસ્ત વીશ્વમાં મુડીવાદ મરણપથારીએ પડેલો છે અને સામ્રાજ્યવાદના સાંધા ઢીલા

ચઇ ગયા છે: તે વખતે પણ ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદને તેમજ ખ્રીટીશ મુડીવાદને હીંદમાં નવેસરથી અમરપટા મળવાનો છેજ. એક સાક્ષી કહેવત છે કે: 'ઇતીહાસની

પુનરક્તી ઘણી વખત થાય છે: હીંદને માટે એ કહેવત આજે અક્ષરસઃ સાચું પડતું લાગે છે. તે નીચેની સરખામણી ઉપરથી સમજી શકાશે:

હીંદમાં ખ્રીટીશ સામ્રાજ્ય સ્થપાયું ત્યારે

૧. રાજ્યો પોતાના અંગતસ્વાયં સાચવવા, દેશને પરાધીન બનાવીને પણ ખ્રીટીશ વ્યાપારીઓ અને મુસદ્દીઓનું શરણું સેવવા જતા હતા.

૨. હીંદુ મુસલમાનો વચ્ચે સત્તાની વહેંચણીની મારામારીઓ ચાલતી હતી, તેથી બંને પક્ષ નબળા પડી ગયા હતા.

૩. ખ્રીટીશ બાહ્યરો હીંદીઓની મદદથી જ હીંદમાં સામ્રાજ્ય જમાવતા હતા.

૪. હીંદીઓ એવા હોત, ખ્રીટીશ વ્યાપારીઓને છુટછાટ આપતાં અટક્ય હોત અને અંદર અંદર એકત્ર બની સંગઠિત બન્યા હોત. તો હીંદને પરાધીન બનાવું પડ્યું ન જ હોત.

હીંદ માટે લંડનમાં ગોળમેજી મળે છે ત્યારે

૧. રાજ્યો અત્યારે પણ પોતાના અંગત સ્વાયંને અમરપટા અપાવવા, દેશને પરાધીન બનાવવાની બાજુમાં ખ્રીટીશ વ્યાપારીઓનું તેમજ ખ્રીટીશ મુસદ્દીઓનું શરણું સેવી રહ્યા છે.

૨. હીંદુ મુસલમાનો સત્તાની વહેંચણીને માટે મારામારી કરીને નબળા પડતા જાય છે.

૩. ખ્રીટીશ બાહ્યરો હીંદીઓની મદદથી જ હીંદમાં પોતાના સામ્રાજ્યવાદના પાયા સેંકીથીજના દ્વારા ઉંડા ઉતારતા જાય છે.

૪. હીંદીઓ એવે, ખ્રીટીશ હીતને નામે છુટછાટો આપતાં અટકે અને અંદર અંદર એકત્ર બની સંગઠિત થાય, તો આજે પણ હીંદની પરાધીનતાની શંખલાઓ તોડી શકે.

આ ઐતીહાસિક સરખામણી ખોટી પડે એમ શંકાક ઇચ્છે છે. પણ જો તે સાચી પડી તો ?—તો હીંદ શું કરશે? હીંદ સ્વાધીન બનવાનો જ આખરી સંકલ્પ કરશે, કે સેંકીશાહી પરાધીનતાના પેઢાદી પાંજરામાં પેતી પોતાનું સ્વત્વ શુભાવી યુગોના યુગો સુધીની શુભામી સ્વીકારશે? આજ એક પ્રશ્ન અત્યારે હીંદી જનતા સમક્ષ

ખડે છે. નેતાઓ કે ગોળમેજીમાં ગયેલા 'આગેવાનો' ગમે તે કરે, તેની સામે હીંદની આમજનતાએ આંખો ફાડીને નેછ રહેવાનું નથી; તેમણે તો આખરી નીજીય મન સાથે આજ ને આજ કરી લેવા ઘટે છે. તે એ જ કે:

સ્વાધીનતા મેળવવી કે પરાધીનતા સ્વીકારવી?

સામ્રાજ્યવાદી કાવાદાવા-

એન્ગ્લો-પર્શીયન ઓઇલ કંપની ગ્રિટ બ્રીટન અને ઇરાનની તેલની મંડળી]
 બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના મહાન આર્થિક સાહસોમાં અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે. રોયલ ડચ શેલ કંપની પછી પેટ્રોલને લગતી તે બીજા નંબરની મોટામાં મોટી અંગ્રેજ કંપની છે, છતાં દુનીયાભરની બ્રીટીશ માલીકીની પેટ્રોલને લગતી કંપનીઓમાં એ. પ. ઓ. કં. નું મહત્વ લાક્ષણિક જ છે. ઉપરાંત ઇરાનની અખાતમાં તે કંપની એવું અદ્વીતીય સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકી છે કે જે સ્થાનને લીધે તેલ ઉત્પન્ન કરવામાં તમામ ક્ષેત્રોમાં મુડીવાદના મોટામાં મોટા સાહસ તરીકેની નામના તે આપોઆપ જ મેળવી શકે છે. ઇરાનમાં તેલની આ કંપનીની જે પ્રતીષ્ઠા અને તેનું જે મહત્વ છે તેની સરખામણી તો ‘ઇમ્પીરીઅલ ઓઇલ પર્શીયા’ના, ‘ઇસ્ટર્ન ટેલેગ્રાફ કંપની’ના, અથવા તો ટીગ્રીસમાં કે કાશનમાં મુસાફરી માટે બ્રીટીશોને મળેલી છુટછાટોના મહત્વ અને તેની પ્રતીષ્ઠા સાથે થઈ શકે તેમ નથી.

એન્ગ્લો-પર્શીયન ઓઇલ કંપની બ્રીટીશ નૌકા કાફલાના બળતણ માટે પેટ્રોલ પુર પાડવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. એ અગત્યનાં મુદ્દય એટલા ઉપરથી જ અફ઼ી શકારો કે, છેલ્લી યાદની પછી બ્રીટીશ કાફલાની તમામ સ્ટીમરોમાં બળતણ તરીકે તેલ જ વપરાય છે. એનો અર્થ એટલો જ થયો કે, બ્રીટીશ કાફલાનો ખરેખરી કાય-

સાધકતાનો બધો આધાર તેને મળતા પેટ્રોલ ઉપર જ રહેલો છે.

એન્ગ્લો-પર્શીયન ઓઇલ કંપનીનો ઇતિહાસ જેટલો લાંબો છે તેટલો જ રસવતો છે. એ ઇતિહાસનો આરંભ તો છેક ૧૮૮૯ થી થાય છે. ન્યુઝીલેન્ડના લક્ષાધીપતી ડી’આર્સીએ તે વરસમાં ઇરાનની સરકાર પાસેથી તેલની બાબતમાં છુટછાટો મેળવી ત્યારે એ ઇતિહાસનો પહેલો શબ્દ લખાવો શરૂ થયો. ૧૯૨૯ માં એ કંપનીનો ભંડોળ ૧,૩૪,૨૫,૦૦૦ પાઉન્ડના શેરોમાં હતો, તેમાંથી એકઠા ૭૫ લાખ પાઉન્ડની કીંમતના શેર બ્રીટીશ સરકારની પાસે છે. એટલે કે ખરેખરી રીતે જ એ કંપની બ્રીટીશ સરકારની જ સંસ્થા છે. છતાં એ કંપની સાથે તા. ૨૦ : ૫ : ૧૯૧૪ ના દીવસે બ્રીટીશ સરકારને જે કરાર થયો છે તેને અનુસરીને કંપનીના આંતરીક વહીવટમાં ડબલ કરવાના ઝાઝા અધીકાર મળ્યા નથી. તેમ છતાં મોટામાં મોટો ‘વોટો’નો અધીકાર બ્રીટીશ સરકારના એજન્ટને છે, તે અધીકારથી કંપનીના ડીરેક્ટરોએ કરેલા પ્રત્યેક નીણુંબંધને તે ધારે તો ઉચકાવી શકે તેમ છે. પરંતુ પેલા કરારનામા વખતે બ્રીટીશ નૌકા-ખાતા તરફથી જે પત્ર મોકલવામાં આવ્યો હતો તેમાં એવું ખુલ્લું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, સરકાર પોતાને મળેલા આ હક્કનો ઉપયોગ કરવાનો ઇરાદો રાખતી નથી. માત્ર નીચેના પ્રસંગોમાં જ તે કંપનીના કામમાં ડબલ કરશે :

માં ધરાનના તેલનું મહત્વ

૧. કંપનીનાં જે કામ પરરાષ્ટ્રીય સંબંધો, કાર્કો અને યુદ્ધની નીતીને અસર કરે, તેવાં કામો ઉપર દેખરેખ રાખવામાં;

૨. કંપનીના કોઈ પણ સાહસની ખરી-દોની આખતની અથવા તો કંપનીના કાયદા કાયદોમાં કોઈ પણ નીતિનો ફેરફાર કરવાની કોઈ પણ સુચનાઓ થાય તે વખતે;

૩. કંપનીના કોઈ પણ નવીન સાહસની વ્યવસ્થાને લગતી તમામ આખતોમાં;

૪. કંપની તરફથી પેટ્રોલીઅમના વેચા-ણની આખતમાં-પરંતુ નૌકાખાતા સાથે થયેલાં કરારોને કોઈ પણ રીતે અસવજ આવતી હોય તેવા પ્રસંગોમાં જ.*

બ્રિટીશ સરકારે કંપનીના કામમાં ડખલ કરવા માટેના પોતાના હક્ક સાવધાનપણે આમ સ્થાપીત કરેલા હોવા છતાં, એ. પ. ઓ. કંપનીનું તમામ કામકાજ બ્રિટનના નૌકાખાતાની જ સુચનાઓ પ્રમાણે ચાલે છે: અને નૌકાખાતાએ ચર્ચાની પ્રેરણા પ્રમાણે કંપનીના વીકાસના માર્ગની યોજના જે રીતે નક્કી કરી છે, તે ધોરણે, નૌકાખાતું કંપનીના કામમાં તમામ સુત્રોનું સંચાલન કરી શકે છે.

* આ શરતો સંબંધે મી. બાલુવીને આમની સભામાં કરેલા ખુલાસાનો લંડનના 'ટાઇમ્સ'ના તા. ૨૯:૩:૧૯૨૯ ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા વૃત્તાંત ઉપરથી.

જગતના વર્તમાન રાજકારણમાં પેટ્રોલ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે એની અગાધ સત્તા હાથ કરવા વીચીની વીરાટ સામ્રાજ્યશક્તી કેવા દાવ ખેંચે છે, તે ઘટના બાજુવા જેવી છે.

આ કંપનીનાં પેટ્રોલીઅમનાં તમામ ક્ષેત્રો ધરાનમાં છે. તેમાં પણ તેનું મહત્વનું અને પ્રધાન ક્ષેત્ર તે તો મસ્જદ-ઇ-મુલકમાનની પાકિસ્તાનમાં આવેલું ક્ષેત્ર છે. તે ક્ષેત્રમાંથી છેક ૧૯૦૯ થી કંપનીને પુષ્કળ તેલ સાંપડે છે. એ ક્ષેત્ર ઉપરાંત ત્યાંથી પચાસ માઇલના અંતરે આવેલા હાટખેલની પાસેના પ્રદેશમાં એક બીજા ક્ષેત્રમાંથી તેલ ખેંચવાનો આરંભ કરવામાં આવ્યો છે. ૧૯૨૮ ના એપ્રિલમાં તે ક્ષેત્રના કુલ તૈયાર થયા હતા, ત્યાંથી દરરોજના ૫૦૦૦ ટન જેટલું પેટ્રોલીઅમ નીકળે છે. કંપનીનાં ધરાનમાંનાં તેલનાં ક્ષેત્રો વચ્ચેનું જોડાણ તેલના મોટા નળો દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. તે નળ મસ્જદ-ઇ-મુલકમાનથી મોહમેરાહની નજીક આખાદાન તરફ જાય છે. આખાદાન પાસે મોટી મોટી ટાંકીઓ તેમજ તેલ સાફ કરવાનાં વીરાણ સાધનો છે. આ નળને હાટખેલનાં નવાં ક્ષેત્રોના નળથી ક્રિતાબદોલા આગળ ખાસ નળ નળીને જોડવાનો છે. એ ક્ષેત્ર આહરાઝથી દક્ષીણ તરફ છે.

પ્રસ્તુત કંપનીનું ધરાનના પ્રદેશમાં ઉત્પન્ન દીવસે દીવસે કેમ વધતું જાય છે; તે નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી જણાશે :

વર્ષ.	ઉત્પન્ન.	જગતના કુલ ઉત્પન્નમાં કંપનીનો ફાળો
ટન	ટકા.	
૧૯૧૩-૧૪	૮૦,૦૦૦	૦-૨૫
૧૯૧૪-૧૫	૨૭૦,૦૦૦	
૧૯૧૫-૧૬	૩ ૦,૦૦૦	
૧૯૧૬-૧૭	૪૫૮,૦૦૦	
૧૯૧૭-૧૮	૬૪૦,૦૦૦	
૧૯૧૮-૧૯	૮૯૮,૦૦૦	
૧૯૧૯-૨૦	૧,૧૦૦,૦૦૦	
૧૯૨૦-૨૧	૧,૩૦૦,૦૦૦	૧-૮
૧૯૨૧-૨૨	૧,૭૦૦,૦૦૦	૨-૨
૧૯૨૨-૨૩	૨,૩૦૦,૦૦૦	૨-૬
૧૯૨૩-૨૪	૨,૬૦૦,૦૦૦	૨-૮
૧૯૨૪-૨૫	૩,૭૦૦,૦૦૦	૩-૨
૧૯૨૫-૨૬	૪,૩૦૦,૦૦૦	૩-૨૮
૧૯૨૬-૨૭	૪,૫૦૦,૦૦૦	૩-૨૬
૧૯૨૭-૨૮	૫,૧૦૦,૦૦૦	૩-૧૫
૧૯૨૮-૨૯	૫,૩૦૦,૦૦૦	૩-૭૧

આ પેટ્રોલીઅમના ઉત્પન્નનું મહત્વ એટલા ઉપરથી જ આંકી શકાશે કે, ધરાનમાંથી નીકાશ થતા માલમાં સહુથી મોટો હિસ્સો પેટ્રોલીઅમનો જ હોય છે, અને ઇંગ્લંડમાં ધરાનથી આયાત થતા માલમાં સહુથી વીશેષ ફાળો પણ તેનો જ હોય છે.

ધરાનના સંબંધમાં તો વળી આ પેટ્રોલીઅમનું ચીન ધણું જ રસ ઉત્પન્ન કરાવે તેવું જ છે.

છેલ્લાં પંદર વર્ષમાં ધરાનથી જે કુલ માલની નીકાશ થઈ, તેની સાથે સરખાવતાં પેટ્રોલીઅમ કેટલી કીંમતનું ગયું અને તે કુલ નીકાશના કેટલા ટકા જેટલું થાય છે તે નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી સમજાશે :

ધરાનની પેટ્રોલીઅમ કુલ નીકાશ વર્ષ ૩૧ નીકાશ ની નીકાશ માં પેટ્રોલી દશ લાખ દશ લાખ અમના હી ક્રાન્સમાં ક્રાન્સમાં રસના ટકા.

૧૯૧૩-૧૪	૪૫૫-૮	૧૦-૫	૨-૧
૧૯૨૦-૨૧	૩૭૧-૨	૨૩૩-૮	૬૩-૨
૧૯૨૧-૨૨	૫૦૨-૧	૩૨૨-૭	૬૪-૫
૧૯૨૨-૨૩	૭૩૩-૯	૪૨૮-૬	૫૮-૭
૧૯૨૩-૨૪	૭૬૮-૪	૩૮૩-૪	૪૯-૮
૧૯૨૪-૨૫	૧૦૦૦-૨	૫૧૪-૯	૫૧-૪
૧૯૨૫-૨૬	૧૦૫૪-૪	૫૪૪-૮	૫૪-૪
૧૯૨૬-૨૭	૧૧૦૪-૧	૬૫૪-૪	૫૮-૫
૧૯૨૭-૨૮	૧૦૬૦-૪	૫૮૭-૩	૫૬-૩

આ કોષ્ટક ઉપરથી એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે ધરાનમાંથી તેલની નીકાશ મજબૂત પગલે વધતી જાય છે અને ત્યાંના ઉત્પન્નની ખીજ વસ્તુઓની નીકાશને કીંમતની દૃષ્ટિએ ઘણી જ પાછળ દેખાતી જાય છે. વળી આ વખતે એ પણ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે, એ ઉત્પાદનનું હાલ કરતાં વીશેષ પ્રમાણ વધી ન જાય એ ડરને લીધે, તેલનું લગભગ અધુરું ઉત્પાદન ઓછું કાઢવામાં આવે છે. તે જોતાં પેટ્રોલીઅમ ધરાનને મારે કેટલું અધું મહત્વનું છે.

એ કંપની ધરાનમાં દર વર્ષે ૮૦૦ લાખ ક્રાન્સનો માલ બહારથી આયાત કરે છે, તે ઉપરથી એ સીધું થઈ શકે છે કે ધરાનના પરદેશ સાથેના તમામ વ્યાપારના ત્રીજા ભાગ ઉપર એન્ગ્લો-પર્શીઅન ઓઇલ કંપનીનો જ કાબુ છે.

આવા એક મોટા ઉદ્યોગના સંબંધમાં ધરાનની સરકારે ઇંગ્લીશ કંપનીને છુટછાટ આપી તેથી તેની ઉપરનો ત્યાંની સરકારનો ક્રોધ સંપૂર્ણ રીતે સરકી ગયો, અને કંપની ઉપર ધરાનની સરકારની કશીયે સીધી લાગવગ ન રહી, એ ધરાનના હિતની નજરે તે ધણું જ ખરાબ થયું છે. બ્રિટીશને

રાજકારણી રમતના દ્વાર એ કંપનીની બાબ-
તમાં એવા એવા છે કે જેથી ધરાનની
સરકાર છેક જ નીરાધાર થઇ પડી છે.

છતાં કંપનીના ચોખ્ખા નફામાંથી ત્યાંની
સરકારને ૧૬ ટકા નેટલો હીસ્સો મળે છે,
તેથી આવી વીચીત્ર દશામાં પણ તે ધરાનને
એક રીતે તો લાભકારક જ છે. આ કહે-
વાતી 'રોયલ્ટીઝ'ની રકમ ધરાનની સરકારને
'અર્જેટ'ની બાબતમાં ઘણી જ ઉપયોગી થઇ
પડે છે. તેની એ ઉપયોગીતા નીચેના કોષ્ટક
ઉપરથી બરાબર સમજાશે:

વર્ષ	ધરાનનું કુલ મહે- સુલ દશ લાખ ફ્રાન્સમાં	ઓઇલ કંપની તરફથી મળતી રકમ	સેંકડે કેટલા ટકા ?
૧૯૨૨-૨૩	૨૨૮.૭	૨૮.૦	૮.૦
૧૯૨૩-૨૪	૨૩૧.૧	૨૩.૨	૧૦.૦
૧૯૨૪-૨૫	૨૨૭.૫	૧૭.૪	૭.૫
૧૯૨૫-૨૬	૨૨૨.૬	૨૫.૦	૧૧.૦
૧૯૨૬-૨૭	૨૧૩.૪	૪૩.૦	૨૦.૪
૧૯૨૭-૨૮	૨૧૩.૮	૪૪.૦	૨૦.૬
૧૯૨૮-૨૯	૨૩૦.૨	૪૬.૬	૨૦.૧

એન્જો પર્સીઅન ઓઇલ કંપની તરફથી
મળતાં આ નાણાં ધરાનની સરકારના કુલ
મહેસુલના પાંચમા ભાગ નેટલો થાય છે,
એ ઉપરથી તેનું મહત્વ સમજાઇ શકશે.
૧૯૨૯-૩૦ ના અંદાજપત્રમાં ૧૦૦૦
લાખ ફ્રાન્સનો સરકારને ખાડો હતો, તે
ખાડો ત્રણ વર્ષની રોયલ્ટીઝના એકઠા
કરેલા ૧૨૫૦ લાખ ફ્રાન્સમાંથી પુરવામાં
આવ્યો. એ જ ધરાનના રાજ્યતંત્રમાં ક્ષીટીશ
દેખાઇ નીચેની આ કંપની કેટલો મહત્વનો
ભાગ ભજવે છે એ બરાબર સમજાઇ શકશે.
નેટલી રોયલ્ટીઝ ઓઇલ કંપની તરફથી
ધરાનની સરકારને મળે છે તે લગભગ-તેને
પ્રત્યક્ષ કરમાંથી થતી આવક નેટલી જ

હોય છે. દુનીયાભરમાં ખીજ એવી એક
પણ બાબતી કંપની કોઈ પણ સ્થળે નથી
કે જે આ કંપનીની માફક તે દેશના
અંદાજપત્રક ઉપર આટલો સંગીન કાણુ
ધરાવતી હોય!

વળી સહુ કરતાં વીશેષ ખુખીની વાત
તો એ છે કે, આમ છતાં પણ ધગડને
આ કંપની તરફથી તેલનો જે જથ્થો મળે
છે તેના મહત્વનો હજી ખરેખરો સ્વીકાર
થયો નથી. જો કે સુદ્ધ પહેલાં ધગડને નેટલું
પેટ્રોલીઅમ નોંધવું હતું તેટલું માત્ર અમેરિકન
તેલની કંપનીઓ તરફથી પુરું પાડવામાં
આવતું હતું. પરંતુ હાલના સંજોગો સાવ
પસંદાઈ જ ગયા છે. ધગડમાં પેટ્રોલીઅમની
એકંદર આયાતમાં ધરાનની કંપનીના તેલનો
ફાળો કેટલો થાય છે તેનો ખ્યાલ નીચેના
કોષ્ટક ઉપરથી મળી શકશે:

વર્ષ	ધગડમાં વપરાતું પે- ટ્રોલીઅમ દશ લાખ જે- લનની સંખ્યામાં	તેમાં ધરાનથી આવતું તેલ	તે તેલ કેટલા ટકા થાય છે?
------	--	---------------------------------	-----------------------------------

૧૯૧૬	૭૨૧.૪	૨૩.૮	૩.૩
૧૯૨૦	૮૭૬.૪	૪૧.૪	૪.૭
૧૯૨૧	૧૧૬૧.૦	૧૫૫.૭	૧૩.૯
૧૯૨૨	૧૨૧૩.૧	૩૦૨.૫	૨૪.૮
૧૯૨૩	૧૩૨૫.૧	૩૪૬.૪	૨૫.૮
૧૯૨૪	૧૫૭૦.૬	૩૯૬.૨	૨૫.૫
૧૯૨૫	૧૬૧૩.૩	૪૦૮.૪	૨૫.૪
૧૯૨૬	૧૬૧૩.૧	૪૬૨.૩	૨૪.૧
૧૯૨૭	૨૦૫૧.૧	૫૧૭.૫	૨૫.૨
૧૯૨૮	૨૧૧૨.૭	*૫૦૦.૦	*૨૫.૦

* આ આંકડા એકસ મળેલા ન હોવાથી
અંદાજે મુક્યા છે.

એન્જો-પર્શીઅન ઓઇલ કંપની તરફથી પેટ્રોલીઅમતુ' થતું ઉત્પાદન ખ્રીટનને માટે કેટલું બધું અગત્યતું છે, તે એટલા જ ઉપરથી સમજી શકાશે કે, એ કંપનીનાં તમામ ક્ષેત્રો ઉપર ખ્રીટીશ નૌકાખાતાની સીધી લાગવગ છે અને લગ્ગાઇના વખતમાં તે તેના તમામ ઉપયોગ ખ્રીટીશ કાફલા માટે જ નૌકાખાતું પોતાની મુનસ્સરી પ્રમાણે કરી શકશે. જ્યારે છેલ્લી યાદની વખતે તેલની વ્યાપ્તમાં ખ્રીટનનો કાફલો માટે લાગે અમેરીકાની દયા ઉપર જ જીવતો હતો. ૧૯૧૭-૧૮ ખ્રીટીશ નૌકા કાફલા માટે અને લશ્કર માટે ૮૦ થી ૯૦ લાખ ટન પેટ્રોલીઅમ વપરાયું હતું. એટલું તેલ તે હવે એન્જો પર્શીઅન કંપની ઉત્પન્ન કરી શકે છે, પરંતુ બીડને વખતે તેલું વાધીકે ઉત્પન્ન વધીને ૧૦૦ લાખ ટન એટલું ખુશીથી યદ્ય શકે તેમ છે.

• ખ્રીટીશ લશ્કર તેમજ કાફલાને નોંધતું પેટ્રોલીઅમ માત્ર એક જ કંપની અને તે પણ ખ્રીટીશ સરકારની સીધી દેખરેખ નીચેની-પુરું પાડી શકે એ કંઈ આકસ્મીત બનાવ નથી. એ કંપનીમાં આરંભથી જ ખ્રીટીશ સરકારે તેમજ ખ્રીટનના નૌકા કાફલાખાતાએ નીચીત ધ્યેયની પ્રાપ્તિની દાનતથી જ કામ લેવા માંડ્યું છે. કેમકે લૌગીલીક દબ્દીએ આ કંપનીનાં તેલનાં ક્ષેત્રો ખ્રીટનને માટે વધુમાં વધુ સહીસહાયમતી લખ્યાં છે. ધરાની અખાતને છોડે-ચુરોપનાં તમામ રાજ્યોથી દુર દુર, અમેરીકા કે ફ્રાન્સ અને રશિયા પણ એટલે દુર સુધી પહોંચી ન શકે, તેવી લૌગીલીક નગંદે અપુર્વ સહાયમતી-વાળું સ્થાન દુનિયામાં લાગ્યે જ બીજું એક પણ હોય. એટલે જ અનવર પાશાની પ્રેરણાથી ૧૯૧૪ માં જ્યારે આરખાના એક પક્ષે એન્જો-પર્શીઅન ઓઇલ કંપનીની

સહાયમતીને લખ્યાં મુકે તેવી વલણ લીધી ત્યારે ઔદ્યોગીકને પુર્વના પ્રદેશોમાં યુદ્ધ જાહેર કરી દીધું એમાં લગારે નવાઇ જેવું નથી.

એ કંપનીતું મહત્વ ઉપર જણાવેલી વીગતો કરતાં પણ બીજી અનેક વાચતો ઉપર આધાર રાખે છે. તે સમજવા માટે એ કંપનીનાં બચ્ચાં જેવી બીજી સંસ્થા-ઓના ઇતીહાસમાં ડોકીકે કરી લેવાની જરૂર છે. તે ઇતીહાસમાંની કેટલીક અતી. અમત્યની વાનગીઓ નીચે પ્રમાણે છે,

[૧] અત્યારની ઇરાક પેટ્રોલીઅમ કંપની પહેલાં ટકીશ પેટ્રોલીઅમ કંપનીના નામે ઓળખાતી હતી. એ ટકીશ કંપની મોસ્કોના તેલના પ્રદેશોનો લાભ લેવાની ખાસ દાનતથી સ્થપાઇ હતી. પહેલાં એન્જો-પર્શીઅન કંપનીના તેમાં ૫૦ ટકા જેટલા શેર્સ હતા. પણ ૧૯૨૮ ના કમ્પાક્ષા પછી એન્જો-પર્શીઅન કંપનીના શેર રગાા ટકા જેટલા જ છે. છતાં તે કંપનીના વ્યાજીન રગાા ટકા શેર્સ એન્જો-સેકસનો [જે અંગ્રેજોની માલીકીની રોયલ ડચ શેલ કંપનીના હાથમાં છે] અને તેમાંના ૫ ટકા જેટલા શેર્સ આર્મીનીઅન યુલમેન્કીન [પીટીસીપેશન એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કંપની નામની ઇંગ્લીશ સંસ્થા-દ્વારા] ના હાથમાં છે. એ બંને કંપનીઓ એન્જો-પર્શીઅનની સાથે સારો મીત્રભાવ રાખે છે, એટલે ઇરાક-પેટ્રોલીઅમ કંપની ઉપર, પરાક્ષ રીતે એન્જો-પર્શીઅનની લાગવગ ઘણી જ છે. એ તે જગજાહેર વાત છે કે, ૧૯૨૫ ના માર્ચ મહીનામાં ઇરાક પેટ્રોલીઅમ કંપનીને ઇરાકની સરકારે કેટલીક છુટછાટો આપી હતી, તે છુટછાટ પ્રમાણે આવતાં સાઠ વર્ષો સુધી તે કંપની મધ્ય અને ઉત્તર મેસોપોટેમીઆનાં તેલનાં ક્ષેત્રોમાંથી એક ટનના બદલામાં માત્ર ચાર રૂપિયા આપીને

યુસુબુ ચલાવી શકશે. અને મેસોપોટેમી-
આનાં તેલનાં ક્ષેત્રો હવે તો ઘણી જ સારી
આબાદીની આશા આપતાં હોઈ એંગ્લો
પર્શીઅન કંપની તેના લગભગ ચોથા
ભાગના શેસ' ધરાવતી હોવાથી, જગતના
તેલના રાજકારણમાં એ કંપની એકદીવસે
ધણે જ મહત્વનો ભાગ ભજવશે જ એ
નીચંક છે. અત્યારે તો ધરાક પેટ્રોલીઅમ
કંપનીને મેસોપોટેમીઆનાં ક્ષેત્રોમાંથી તેલ
ખેંચવાના કામમાં મદદગાર થવાને બદલે
એંગ્લો-પર્શીઅન કંપની બોજરૂપ થઈ
પડેલી છે. અને જ્યારે આપણે એ બરાબર
જોઈ શકીએ છીએ કે ધરાકનો આર્થિક
વીકાસ ધણે જ મોટા ભાગે મેસોપોટેમીઆનાં
તેલનાં ક્ષેત્રોની ખીલવણી ઉપર આધાર
રાખે છે, ત્યારે જ આપણાથી એ કંપનીનું
અપાર મહત્વ સમજી શકાય તેમ છે.

[૨] એંગ્લો-પર્શીઅન કંપનીની પુત્રી
સમી 'ધી ખાનીકવીન ઓઇલ કંપની'ની
સ્થાપના ૧૯૨૬ માં થઈ હતી. તેનો ઉદ્દેશ
નફતખાનનાં તેલનાં ક્ષેત્રોમાંથી તેલ ખેંચવું
તે છે. આ ક્ષેત્રો ધરાન અને ધરાકની સરહદ
દની બન્ને બાજુએ કાઝશીરીનની દક્ષિણે
૪૦ ક્રોમીમીટરના અંતર ઉપર આવેલાં
છે. તેલનાં આ ક્ષેત્રોની વીચીત્ર પરીસ્થિતીને
ધ્યાનમાં લઈને તે સમાન મહત્વના પ્રદેશ
માટે છુટછાટ મેળવવાના બે દેશોમાં પ્રયાસ
કરવાની ફરજ એંગ્લો પર્શીઅન કંપની ઉપર
આવી પડી હતી. તેમાંથી એક ધરાનની
સરકાર પાસેથી ૧૯૧૩ માં અને બીજી ધરાક
સરકાર પાસેથી ૧૯૨૬ ના જુનની પંદરમીએ
મેળવવામાં આવી. અને અત્યારે એ બંને
છુટછાટોનો લાભ એક જ હેતુ માટે ખાની-
કવીન ઓઇલ કંપની ૧૯૨૭ થી લઈને
બરાબર યુસુબુનીતી ચલાવી રહી છે. આ
કૃવાઓ બહુ જ થોડા સમય પહેલાં શરૂ

થયેલા હોવાથી, તેનું ઉત્પન્ન હતું પ્રમાણમાં
નજીવું છે; તેમ છતાં ૧૯૨૬ માં એ કંપનીએ
૩૯,૩૦૦ ટન નેટલું સાફ કર્યા વીનનું
પેટ્રોલીઅમ ઉત્પન્ન કર્યું હતું.

[૩] ધી ક્રાન્સોલીડેટડ પેટ્રોલીઅમ
કંપની લીમીટેડ ૧૯૨૮ ના ઓક્ટોબરમાં
એંગ્લો પર્શીઅન કંપનીની એશીઆટીક
પેટ્રોલીઅમ કંપનીની સાથે રોયલ ડચ
શેલના મેનેજીંગ એજન્ટને સારા થ હીંદી
મહાસાગરમાં અને લેવાંટના પ્રદેશમાં
પેટ્રોલીઅમ વેચવાની સગવડ સાથે સ્થાપ-
વામાં આવી હતી. તે સમય સુધી
ધી રોયલ ડચ શેલ કંપની ફેટલેક અંશે
એંગ્લો-પર્શીઅન કંપનીના હરીફ જવી
હતી; પરંતુ આ નવી કંપનીની સ્થાપના
સાથે જ એ બન્ને ઇંગ્લીશ કંપની વચ્ચેની
હરીફાઈ અટકી છે અને તેથી એ નવીન
સંસ્થા તેલનાં હીંદી બજારોમાં અમેરીકન
તેમ જ રશીઅન કંપનીઓની કંટર હરીફ
પુરવાર થશે એમ કહેવાય છે.

અત્યારે બીજી કંપનીઓને બાદ કરતાં
બીજી બે કંપનીઓ-ધી બ્રીટીશ ઓઇલ
બન્કસંગ કંપની, અને ધી નેશનલ ઓઇલ
રીફાઇનરીઝ કંપની, એંગ્લો પર્શીઅનની
માલીફીતી છે. તે કંપનીઓ તેલ સાફ કરવા
વગેરેનું કામ કરે છે. ઉપરાંત એંગ્લો
પર્શીઅન કંપનીની પાસે બ્રીટીશ ટેન્કર
કંપનીની વ્યવસ્થા નીચે ટેન્ક રટીમરોનો
મોટો કાફલો છે. જે જરૂર પડતાં એક જ
મીનીટમાં ૭૭૦૦૦ ટનની ૮૩ રટીમરોને
સાગર જળ પર તરતી મુકી શકે તેમ છે. તે
ઉપરાંત એંગ્લો-પર્શીઅન કંપની પોતાના
ઉત્પન્નને માટે બનરોની ખાત્રી આપે તેવી
કંપનીઓમાં શેસ' ધરાવે છે. આમાં જર્મ-
નીની ઓલેક્ષ અને હીંદમાંની શેલ ઓઇલ
સ્ટોરેજ અને ડીસ્ટ્રીબ્યુટીંગ કંપની ઓફ
ઇન્ડીઆ એ મુખ્ય કંપનીઓ છે.

ઉપરાંત એ. પ. એ. કંપની રોકેટલેન્ડમાં આફ્રિકેનીઆમાં, આર્જેન્ટીનામાં અને ન્યુ ફાઉન્ડેન્ડમાં પણ કામ કરે છે. તે પ્રદેશોમાં ત્યાંની સરકારોની પરવાનગીથી પેટ્રોલીઅમને માટે કુવા ખોદવાના પ્રયોગ ચલાવી રહી છે. તેમાંથી આર્જેન્ટીનામાં અત્યાર પહેલાં તે સંતોષજનક પરીણામ મેળવી શકી છે. ૧૯૨૮ માં એ પ્રદેશમાંથી એ. પ. એ. કંપનીએ ૧,૨૩,૦૦૦ ટન પેટ્રોલીઅમ ઉત્પન્ન કર્યું હતું.

એન્ગ્રો-પર્શીઅન ઓઇલ કંપનીની હિન્દુઆલની આ ડુંકી સમીક્ષા, વાચકના મન પર એકદમ એવી છાપ પાડ્યા વીના નહીં જ રહે કે, એક્કસ મર્યાદામાં રહીને આનાર્થી વીશેષ લગ્ય સફળતા બાહ્ય કોષ્ટ પશુ સંસ્થા ભાગ્યે જ મેળવી શકે તેમ છે. ડુંકામાં ફેલીએ તો, એ કંપની યુદ્ધ સમયે સમસ્ત વીશ્વમાં વીખરાયલા બ્રીટીશ સામ્રાજ્યને જોડતો તેલનો તમામ જથ્થો પુરો પાડવાની ખાત્રી આપે છે, એટલું જ નહીં પણ અત્યારે તો તે પશ્ચિમ એશીઆનાં તેલનાં તમામ ક્ષેત્રો હાથ કરવાની તૈયારી કરી રહી છે, તે જ રીતે હુમખ સમુદ્રમાંનાં અને હીંદી મહાસાગરમાંનાં તેલનાં તમામ જગરો ઉપર કાણ જમાવરા તત્પર બની છે. તેની સાથે સાથે જ ધરાન ઉપર તે ભારે લાગવગ જમાવી ચુકી છે, તે એટલે સુધી કે ધરાનના દક્ષીણ ભાગની અને તેમાં પણ ખાસ કરીને કાશ્મીરના પ્રદેશની આર્થીક ખીલવણી અને રાષ્ટ્રીય વીકાસ માત્ર એ જ કંપનીના ઉપર જ અવલંબી રહ્યો છે.

તે ઉપરાંત એન્ગ્રો-પર્શીઅન કંપની જે મહાન સત્તા ત્યાં ભોગવી રહી છે. તેની એક્કસ અસર રશીઆ અને ધરાનના રાજકારણી સંબંધ ઉપર પણ થવા વીના રહે

તેમ નથી. એ કંપનીની મારફત બ્રીટીશ તંત્ર ધરાનના આર્થીક વીકાસમાં એટલો બધો રસ ધરાવે છે કે, તહેરાન ઉપર જેમ બને તેમ રશીઆની અસર ઓછી થાય તે માટે સદાય સાવધાન અને ચોકિતું જ રહે છે. જો ધરાનમાં એવી સરકાર સ્થપાય કે જે રશીઆની સાથે ગાઢ મીત્રતા ફળવે અથવા તો ઈસ્લામ ધરાનમાંની બ્રીટીશ લાગવગને ઓછી કરી મુકે તેવી સમાજવાદી વીખલવી નીતીનું અનુસરણ કરે તો તેથી ઇન્કાર નહીં વીશેષ દુઃખ ભાગ્યે જ ખીલ કોષ્ટને પણ થાય. એન્ગ્રો પર્શીઅન ઓઇલ કંપનીના અસ્તીત્વમાં જ બ્રીટીશ હિન્દુ સંસ્થાઓની ખાત્રી મળી રહે છે, તો પણ આમ જનતામાં આવેલી વીશ્વઆપી વીખલવી જનશૂતીને કીધે ધરાનમાંની બ્રીટીશ રાજખટપટ ઉપર આપોઆપ અંકુશ તો પડવાનો જ છે. એટલું તો સમજી શકાય તેવું છે કે રશીઆ અને ઇન્કાર વચ્ચે ધરાનના તેલના રાજકારણથી જ યુદ્ધની હોળી સળગવાની, છતાં હાલ તુરત તો બ્રીટનની એ ચુસ્તગીતીની સામે રશીઆ ખુલ્લા યુદ્ધનાં હથીયારો ખખડાવે તેમ નથી, કે બ્રીટન રશીઆની સામે એ નીમી-તે યુદ્ધની જાહેર પટાઆછ ખેલી શકે તેમ નથી, કેમકે બ્રીટીશ સરકારના સીધા સાથ વીના પણ રશીઆની વીરહની ખટપટના દાવ ખેલી શકે તેટલી શક્તી એન્ગ્રો પર્શીઅન ઓઇલ કંપની જેવી વીરાટ સંસ્થા પાસે રહેલી છે જ. વધારે સ્પષ્ટ રીતે ફેલીએ તો તેલની એ કંપનીને સામ્રાજ્યવાદી રાજનીતીના સીધા અને સંગીન હથીયાર તરીકે ગણાવી શકાય તેમ જ. બ્રીટીશ બાહ્યરીતીની આ એક ખુબી છે. છતાં એ ખુબી જ અવતાર વીશ્વઆપી યુદ્ધમાં કદાચ તેની નબળાઈનું મહત્વનું અંગ બતાવેલું તો કંઈ જ નરાઈ નથી.

હિંદને તલવાર બળે દબાવવાની બ્રિટિશ ધમકી

: લેખક :

મુલક

બ્રિટીશ મુત્સદ્દીઓ હિંદને પંપાળવાની રમતો રમે છે, છતાં તે રમતની પાછળ કેવી ભયંકર મનોદશા રહેલી છે, તે તો બ્રિટીશ વર્તમાનપત્રો જ બતાવી આપે છે.

બ્રિટીશ પત્રો જ બ્રિટનવાસીઓની મનોદશા ધરે છે. એ પત્રોમાં હિંદને તલવાર બળે દબાવી, બ્રિટીશ સ્વાર્થને અમરપટ્ટે અપાવવાની જ ઝંડેરી ચળવળ સતત ચલાવવામાં આવે છે.

બ્રિટનમાં હિંદ વિરુદ્ધ ચલાવવામાં આવતું ઝેરી વાતાવરણ

ગ્રેટ બ્રિટનની કુલ દોલત ૨૨,૫૦૦, ૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ નેટલી છે. વસતીના હિસાબે આ દોલત સરેરાશ દર માણસ દીઠ ૫૦૦ પાઉન્ડ નેટલી થાય છે.

...

બ્રિટીશ બેન્કોમાં અને બીજી સંસ્થાઓમાં થયેલે ૨,૭૮૬,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જમા મુકેલા છે અને બ્રિટનની બહારના દેશોમાં તેનું નાણું ૪,૫૦૦,૦૦૦, ૦૦૦ પાઉન્ડ નેટલું રોકાયેલું છે.

...

આપ્યારે બ્રિટન દુનીયાના દુકાં મુકતના દેવામાં ૮૦,૦૦૦, ૦૦૦ પાઉન્ડ નેટલું દેવાદાર છે.

...

દુનીયાભરમાં નેટલી સ્ટીમરો છે, તેનો ત્રીજો ભાગ [તેનેજના હિસાબે] દુનીયાન જોકની ઢાયા નીચે સાગર મંથન કરે છે.

...

બ્રિટનનો બાપારી સ્ટીમરોનો કાફલો ૨૦,૧૮૪,૦૦૦ ટન નેટલો છે. ૧૮૧૪ કરતાં આ કાફલામાં ૧,૩૦૨,૦૦૦

ટન નેટલો વધારો થયો છે. [બ્રિટનના સાગરના હરીફ અમેરીકાનો આ કાફલો માત્ર ૧૦, ૩૬૦,૦૦૦ ટન નેટલો જ છે]

...

વૃહાણવટાના ધંધામાં બ્રિટન દર વર્ષે ૧૧૫,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની આવક મેળવે છે.

...

દુરબાપાર રોકેલાં નાણાં દ્વારા બ્રિટન દર વર્ષે ૨૫૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ કમાય છે.

...

ગણે વર્ષે બ્રિટનને બાપારમાંથી ૪૪,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ નેટલો નફો મળ્યો હતો [આ નાણું તો દુરબાપારના દેશોમાં રોકવા તેમ જ ખરીદીના કામ માટે વાપરવા ફાળવે રહ્યું હતું]

...

ગણે વર્ષે ગ્રેટબ્રિટને દુનીયાના દેશોને ૧૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કોમતની સ્ટીમરો અને યંત્રો વેચ્યાં.

...

૭૫ વર્ષે ક્ષીટને ૨,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનાં વીમાનો તેમજ તેને લગતો સામાન ખીજ દેશોને વેચ્યો હતો.

...

[૨]

ક્ષીટનની આ મહત્તા માત્ર તેના તાબે હીંદુસ્થાન છે તેને લીધે જ ટકી રહી છે. તેને લીધે જ રોયરમીઅરો અને તેના ભક્તો હીંદને કાયમને સાર દબાવી રાખવાની શુભો મારી રહ્યા છે.

એ શુભોમાં વધારો કરનારી ચીસો હમણાં વળી ગીલબર્ટ મેન્ડાઉ જેવાઓએ પાડવી શરૂ કરી છે. તે કહે છે: [બુઓ: 'સન્ડે કોન્ટ્રીક્લ' (લંડન)નો તા. ૧૬ : ૮ : ૩૧ નો અંક]

જે આપણે ગાંધીની [હીંદી મહાસભાની] વાત તરફ લક્ષ આપીશું તો આપણે હીંદને હાથમાંથી શુભાવી બેસીશું અને જે આપણે હીંદ શુભાવીશું તો આપણને પુર્વના દેશોમાંથી ધકેલી દેવામાં આવશે. અને જે એક વખત આપણને પુર્વમાંથી ધકેલી મુકવામાં આવશે, તો તે અત્યારે જેની આપણા કાપડના નીકાશ વ્યાપારની દુદ્દાશા થઈ છે તેવી જ દશા સામ્રાજ્યની થશે. —સામ્રાજ્ય કંકડ-લુસ થઈ જશે."

એની ખીજ દલીલ એ છે કે હીંદની ઉપર તો તલવારથી જ રાજ્ય ચલાવી શકાય. કોઈ કહેશે હાલના યુગમાં હવે તલવારની ધારે રાજ્ય ચલાવી ન શકાય. પણ હીંદમાં તો તેમજ થઈ શકે તેમ છે. જે આપણે તેમ નહીં કરીએ અને ત્યાંથી નીકળી જઈશું તો આપણે અત્યાર સુધીમાં હીંદીઓને જે થોડી ઘણી સંસ્કૃતીને માર્ગે વાળ્યા છે, તેનો નાશ થઈ જશે. બધે લાહીની નદીઓ વહેવા માંડશે, મારામારી ને કાંપાકા

ઉપરાંત કરોડો રૂપીઆનો એન્જીનીઅરીંગનો સામાન, રેલવેને લગતો માલ, લડાવક સ્ટીમરો, તોપો, નહેરોને લગતો સામાન વગેરે હુનીઆબરમાં વેચ્યું છે.

પીઓ યશે. તેમ થવું અટકાવવા માટે આપણે ફરીથી હીંદમાં ક્ષીટીશ પ્રતીક્ષાની સંસ્થાપના કરવી પડશે. આપણે એમ કહેવું જોઈશે અને તે વચનોને કર્તવ્યમાં મુકી બતાવવાં પડશે કે :

"અમે હીંદ ઉપર રાજ્ય ચલાવવા માગીએ જ છીએ. અને જ્યાં સુધી અમને એમ લાગશે કે હીંદ સ્વરાજ ચલાવવાને યોગ્ય થયું છે ત્યાં સુધી અમે એ રાજ્ય ચલાવવાનું ચાલુ રાખીશું. તમે કહો કે અમે સ્વરાજને લાચક થયા છીએ તે કંઈ ચાલશે નહીં."

એ સમય ક્યારે આવશે તે માટે ઘૂરત જ ગીલબર્ટ નીખાલસ સ્પષ્ટતાથી કહી નાખે છે કે :

"એ સમય કદીએ આવશે કે કેમ તે માટે હું તો કોઈ પણ જાતનો ચોક્કસ મત આપી શકતો નથી. છતાં જો કોઈ પણ દીવસે એ સમય આવવાનો હશે તો તે ચરખાથી કે બકરીઓના દુધથી નહીં આવે."

ગીલબર્ટ જેવા લેખકો તક ને ફડ જે કહી નાખે છે, તે જ નીશ્ચય ક્ષીટીશ મુલ્ક-દોઓ અનમાં રાખે છે, એ સીવાય હીંદને ક્ષીટનની શુભામીમાં જકડી રાખવાની બાબતમાં તમામ ક્ષીટનવાસીઓ એકમત જ છે. અને તે મતનો પડથો ગીલબર્ટ તેમ જ રોયરમીઅરો જેવા ખુલ્લી રીતે પાડી બતાવે છે.

[૩]

હીંદ ને ખરેખરે સ્વરાજ ઘેર કરવા માગતું જ હોય તો તેથી જ ગીલબટ્ટ જેવાઓના મનને પુરેપુરો સંતોષ થાય, તેવી રીતે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા સીવાય જરા પણ ઓછું નહીં સ્વીકારવા માટેની પોતાની મક્કમ વલણ બતાવી આપવી નેહએ.

એ વલણ હીંદના સર્વપક્ષોની સંગીન એકતામાં છે.

રથરમીઅરો અને ગીલબટ્ટો હીંદને નાણે ગબ્બર બનવા અને મોટા વ્યાપાર ઉદ્યોગો ચાલુ રાખવા માટે જ હીંદને કાયમતું

દબાવી રાખવા માગે છે. એનો જવાબ એ વ્યાપાર ઉદ્યોગ સાથે સહકારનો ઇનકાર કરવામાં રહેલો છે.

રેડીઆના પ્રયોગોથી કે ગ્રાજમેટની ચર્ચાઓથી હીંદને સ્વરાજ ન મળી શકે. એ ગીલબટ્ટ જેવાઓની વાત ખરી છે, અને તેથી જ વીશાનની મદદથી રાષ્ટ્રનો વીકાસ કરવાનો આપણો સંગીન, સંગીત અને મક્કમ નીશ્ચય આપણને સ્વરાજના માર્ગે લઇ જશે એ વીચાર પ્રત્યેક હીંદીએ કરવાની જરૂર છે.

શ્રીટનના ધનીકો ત્યાંના બેકાર શ્રમજીવી-ઓને મદદ [કાલ] આપવામાં માનતા નથી. પરંતુ ગરીબો પાસેથી 'નફા' મેળવવામાં માને છે. જે નફા ઉપર બેકાર ધનીકો પોવાય છે!

...

મુડીવાદ પોતાની રીતોથી જનતાને યત્ન દુઃખના નીવારણ માટે પૈસા ખર્ચવાની ના પાડે છે, તે તો પોતાની જુની રીતોના સંરક્ષણ પાછળ જ ધન ખર્ચવાનું પસંદ કરે છે.

...

જ્યાં સુધી રાજકારણી સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ આર્થિક સ્વતંત્રતામાં કરી ન શકાય, ત્યાં સુધી તે સ્વતંત્રતા માત્ર પાણીના પરપોટા જેવી જ છે.

નારાને માર્ગે વળેલો મુડીવાદ પોતાની માંદગી દુર કરવા શ્રેષ્ઠ ઉપચારો અજમાવવાનો ઇનકાર કરે છે, તે તો માત્ર બાણીના ઉપાયો જ અજમાવવા ઇતેજાર રહે છે.

...

સમાજવાદના ધોરણે ચાલતા ઉદ્યોગમાં માણસ માણસનો મદદગાર બને એ નીતી હોય છે, ત્યારે મુડીવાદી ઉદ્યોગમાં કુતરો કુતરાને કરડે એ નીતી હોય છે.

...

મરણ પછી સુખ મેળવવાનો માર્ગ આ-ચાર્યો સંકેશને હજારો રૂપિયા લઈને બતાવે છે. જીવનમાં સુખી થવાનો માર્ગ 'નવયુગ' માત્ર જ જ રૂપિયાના લવાજમમાં બતાવે છે.

મીલની સીટી

: લેખક :

ચીનુભાઈ ડાકર

[૧]

‘વાગી સીટી મીલની પીડીતના રક્ત પીવાને !
જાગી ગરીબી દેહના દૈવત નીચાવાને !
આકાશ મહી’ આ આકાશ સુન્નર સુન્ને :
દશે દીશાના પંથમાં રવ ધોર ઉઠે :
ઝાઝી જીભોમાંથી જીવનનાં ઝેર છુટે :
અસંખ્ય જનનો પદ્મવતી ને કાન પર આવે,
યમદાર આગળ શ્રમજીવી અજોડતા આવે !

[૨]

માંદલા ’ ને પાંગળા જખરાય જડતા,
ચાલતા, કોઈ કુદે, કાયા ઢસડતા,
ચોક, ચોટા, ચાલમહિથી નીકળતા :
એકંજ દીશામાં મેદની આખીય ધસડાતી—
જાણે સરીત અગણિત સાગર તકે ફસડાતી.

[૩]

દુર્ગંધ દેતા ઝોરડા’ને ઝોરડામાંથી—
તુટયા-પુટયા પાંધર સમાણા સુપડામાંથી—
ઉંઘ્યા વીના ઉડી જતા ને લોક ન્યાં ત્યાંથી.
ગરીબીની ઉડેરી ગોદમાં ધર એમનાં આપુ !
સુધારા-ઝાઝના છે હાથ રે ! ગુલામ એ આપુ !

[૪]

વળેલા’ને ગળેલા છે ધણા એ કામ ભારે :
મેલા કુણી’ને કુળ કાળી તેલ ધારે :
શુગળાપણા મુડી તણા એ મુક ભારે !
દુઃખભાર નીચે આપડા દુર્બળ દટાવેલા !
મીલદારની આગળ મળે દુઃખીયા તણા રેલા !

[૫]

આવે પીતા માયુ’ નમાવી જીવન-ભારે !
માતા જતી પાછળ અરીરત આંસુ સારે !
બાળક તણાં દુઃખ લેઈ એની છાતી કાટે !
એ બાળકાંયે આપડાં કાંદી હરખા નહીં !
ધનવાદીયોની જાળથી એ પણ બચ્યાં નહીં !

[૬]

દુબળા, દુર્બળ, અને દૈવત નીચાવાયાં !
ના વસ્ત્ર-કીનતુ અંગ પર કપડાં તણી છાયા !
નાએ જીવરથી હાથ ! રે એ કારમી કાયા !
ત્યાં સર્વ-નર, નારી અને એ બાળ રે ! સડતાં !
ટોળે મળે સમશાનમાં ત્યાં—જીવતાં મડદાં !

[૭]

ધનધારીયોની હોંશમાંથી આ જગાડેલી,
શ્રમજીવીઓને કાજ અગ્ની આ લગાડેલી :
ગરીબનાં રક્ત લેવાની જ લગની છે લગાડેલી :
સાળ, સોય, સરેણુ, ચક્કર, ખોયલર, બગતાં,
એ તાર, સુતર, ત્રાકમાંથી દુઃખડાં ગળતાં !

[૮]

મુતા મુકીને પેટ પર સંગીન પા'ણો!
ઉઠ્યા : મળે ખાવા નહીં એકેય દાણો!
અકરાંતીયા સામે મુતો છે શેઠ શાણો!
જાગી, ઉઠી, ઉઠી પડી આ ભુખડી ટોળી!
હરેક દેવામાં બળે જીવન તણી હોળી!

[૯]

[૧૦]

અન્યાય 'ને દુઃખ-હાયથી જાતું હલેસાતું :	પડતા—અથડતા—પાદ એ ઉતાવળા થાવા!
કારમાં દેતું પછાડા એ વધે જાતું :	ભુખ ટાળવા ઉઠાળતા ઉર લોહીના કાવા!
શેઠાય તે શેઠા બધે એ પુર ઉભરાતું :	મળતું છતાં ના પેટ પુરતું ધાન પણ ખાવા!
ઓ ખાપ! એ ઘણા તરંગે ખેડવા શને?	ક'દોષ એણે કેટલાયે ભોંય પર પડતા!
તાળાં પડ્યાં ખંભાતી મુડીવાદને કાને!	ઘણાપીઠમાં સે'ઠો દાણા વીના મરતા!

[૧૧]

મહાજનોનું 'માપ આજ મપાઈ સુક્યું :
ઘાતા તણું ઘાનત્વ પણ અંકાઈ સુક્યું :
શાસન મુધારા તણું સમજાઈ સુક્યું :
૨! દુષવાળી પોળમાં તમે મરે લોકો!
એ રોજ પાડે કારમી હા! અણમુણી પોકો!

[૧૨]

[૧૩]

શેઠીયા તારી દયા જાણી 'પીછાણી :	કાપડ તણી હલવાય છે રે? સે'ઠો પોકો :
જાળ તારી કારમી માયા પીછાણી :	કા'દી નહીં દેખાય છે રે! માલનો યાદો :
તારાં હૃદયની નજન ને તસ્વીર તાણી :	જોડાઉનમાં તું ધાવવાનો આજનો જોડો—
આપો સંખાવત તે છતાં જન રક્ત પણ ચુસો!	ઉઘાડા ઉરને દો લોકવા ને એક ના નોટો?
એ તે દયા?! ના કુરતા; એ પર યુજો મુકો?!	કાપડ બજારે ખારણે ટાટે મરે લોકો!

[૧૪]

વાગી સીટીને જીવતાં સ્મશાન ઉઘડ્યાં!
ભજન—માનવ—દેહના અવશેષ દુટયાં—
માંદલા'ને ગરીબડાં જન ધોરમાં ઘુસ્યાં!
આશાવરી આંખો ઉંડી લાખો જરી નેત્રે!
દીસ-દદના શેતા 'સુણી સંદેશડા રેત્રે!
એ ધોર માનવ-ભુયતી ખોદાય ત્યાં રેત્રે!
રેત્રે સુરતની આંખડીનાં આંસુડાં દ્યોતે! *

વિશ્વશાંતિ અને અહિંસા

: લેખક :

આવચંદ માવજી વડેરા

બી.એ., એલ.એલ. બી.

જો ધૌધ ધર્મે હિન્દી સંસ્કૃતિને અહીં સા આપી છે, તેણે માનવજીવનના અંતીમ ઉદ્દેશ તરીકે 'જીવતા અટકી જવું' તે આપ્યું છે. શોકજીવનના સામાન્ય યોગ-દામાં જ્યારે ધર્મ ઉતરે, અને મોટે ભાગે દરેક ધર્મનો અવતાર એટલા જ માટે થાય છે, ત્યારે ધર્મના સીદાંતોને એક જાતનું જરૂરસ્વરૂપ મળે છે. જે વસ્તુ સામાન્ય જુદીમાં નથી ઉતરતી તે વસ્તુ અગમ્ય ગણાય છે; એના સ્વરૂપનું કોઈને જ્ઞાન નથી હોતું. માટે એમાં ખુબ શંકા રાખવાનું જ કહેવામાં આવ્યું છે. આ અહીં સાને આ માનવજીવનના ઉદ્દેશ માટે પણ આમ જ બન્યું છે. જીવતા અટકી જવાની પ્રખર શક્તિ ભાગ્યે જ કોઈ વીરલ પુરુષમાં મળી આવે છે, એ સીવાય જીવનનાં ખીજ સુદૃઢ અર્થમાં-જીવન એટલે જુદા જુદા સ્વાર્થો. એવા અર્થ કરી લેવામાં-અને તેમાંનાં કેટલાકને જતા કરી દઈ. જીવન એટલું ઓછું બનાવવામાં આ સીદાંતનો વ્યવહારીક ઉપયોગ થયો છે. સાધન એટલું બધું મજબુત છે; અહીં સામાંથી જીવનનો નાશ એટલી બધી અનીવાર્ય રીતે આવે છે કે માત્ર સાધનની મહત્તા વધારી તેને પગાવવાના આગ્રહમાંથી જ એનો પાળનાર પણ ન જાણે તેમ સ્વાર્થત્યાગ થાય છે; ખીજ અર્થમાં મનુષ્યના એવા વ્યક્તીજીવનનું મૃત્યુ થાય છે. પણ આથી એક વાત સુખ્ય રીતે સંખીત થાય છે કે અહીં સામાંથી-સંપૂર્ણ

અહીં સામાંથી જીવનનો નાશ જ પ્રકટે-અને જીવનનો નાશ જે ધન્યજીવ હોય તે સંપૂર્ણ અહીં સાના પાલનથી એ લાવી શકે.

છતાં જીવનને વધારે સમૃદ્ધ બનાવવાના સાધન તરીકે; આયુષ્ય, વ્યક્તીત્વ કે જાતીત્વ લંબાવવાના સાધન તરીકે અહીં સા મુકાય. ત્યારે એનો બહુ જ સંકુચીત વ્યવહારીક અર્થ કરવાનો હોય છે, પણ આ જાતની વ્યવહારીક અહીં સા-(ભાષા દારીદ્ર્યને લીધે એને માટે ખીજું નામ નથી મુકાયું) શુદ્ધ અહીં સાથી તદ્દન જુદી જ-જે અમુક અંશે તો વીરોધી જ વસ્તુ છે; કારણ કે એ બંનેના હેતુમાં ફેર છે. એકના હેતુ તે પરીણામ તરીકે જીવનનો અંત આવે છે, જ્યારે ખીજામાં એ જ જીવનને સમૃદ્ધ બનાવવાનું હોય છે. વળી આમાંથી એક ખીજ વાત પણ નીકળી આવે છે. જીવનનો નાશ જે અહીં સાથી થાય તો જીવનનો ટકાવ હીં સાથી થાય. એ તકેદખીએ પણ સાથી જ વાત છે. આ સ્ત્રીતીમાં ઉપર કહી તેવી વ્યવહારીક અહીં સામાં સમૃદ્ધ બનેલું જીવન ટકી રહે એવી હીં સા તો હોવાની જરૂર છે જ. એટલે કે એ અહીં સા હીં સાના પ્રખર રક્ષણ વીના ટકી શકે જ નહીં. પણ વાત એમ બંને છે કે, મુળમાં શુદ્ધ અહીં સા ને એમાંથી ઉપજતા સ્વાર્થત્યાગ માટે જે લાગણી જગાઈ છે, તે જ લાગણીનો સદુપયોગ આવી વ્યવહારીક અહીં સાને શોકહૃદયમાં ઉતરવામાં થાય છે

ઉંઘતાં બાળકના હાથમાંથી કીમતી ધરેલું લઘુ આપણે. લાકડાની સુસણી આપીએ છીએ, ને બાળક જાગે છે ત્યારે જાણે પોતાની પાસે એની એ વસ્તુ છે એમ માની રમ્યા કરે છે તેમ.

મ. ગાંધીજી સાહીત્યમાં હંમેશાં શુદ્ધ અહીંસાને જ મુક્તિ આપ્યા છે. પણ એના ઉપયોગમાં એ નથી આવતી એમ તો સહેજે સમજાય છે. એક વીચારક ગણાતા ગુજરાતી લેખકે એકવાર કહ્યું હતું કે સત્ય ને અહીંસા એ મહાત્માજીએ સમજાવ્યાં નવાં બોલો છે. ખરી વાત એમ છે કે મહાત્માજીએ નથી શુદ્ધ અહીંસા સમજાવી, કે નથી સમજાવી બેવડારીકે અહીંસા. એમણે એ ક્ષેત્રમાં એક જ કામ કર્યું છે, અને તે એ કે જે માનસી શોકદષ્ટિની જે અગમ્ય પુનઃપ્રજ્ઞા, અહીંસા માટે હતી, તેનો સફળ થયેલ કરી લીધો છે. બાકી તો રાજનીતી તરીકે અહીંસાને વાપરવાનું કદી બતાવનાર આશાકે રાજનીતીમાં રહી શક્યા નથી; જ્યારે ગાંધીજી એવું ન કહેવાયી જ કુટીલ રાજનીતીમાં બની શક્યા છે. આ બધી આસંગીક વાત આપણે જવા દઈએ. અને મુખ્ય વાત પર આવી હીંસા-અહીંસા ને વીશ્વશાંતીના પ્રશ્નનો વીચાર કરીએ, તો જણાશે કે સામાન્ય જનસમાજમાં આ બાબતનું ભારે અજ્ઞાન પ્રસરી રહ્યું છે. આ આપણા પૃથક્કરણને આપણે ચાર વીભાગમાં વહેંચી નાખીએ: વીચાર: હીંસા: અહીંસા: ને વીશ્વશાંતી.

વીચાર અને જીવન એ એકબીજાના વાચક શબ્દો છે. જીવન ત્યારે ઉચ્ચ થાય છે કે જ્યારે આલુઆલુના સંબોધમાંથી માણસને મારી નાખવાને ધસી આવતા સત્તાની સામે શક્તી વપરાય છે. માણસને શરીર અને તે દશવવાની જૂતી પ્રાકૃતિક જ

છે. એટલે એ શરીર બોધું ધસાય મારે; એ શરીરના ધસારાની પુતી થાય મારે; અને એ શરીર શક્ય હોય એટલું વધે, ને શક્ય હોય તેટલો વખત હવે; માત્ર જુદે જ નહીં. પણ પોતાની રીતે હવે એ મારે, હંમેશા સહુ પ્રમાણ કરી રહ્યા છે. પ્રાયઃ મીઠું યુગનો જંગલી માણસ હુટ કરી લાંબતો; પોતાના સામર્થ્યથી એ શરીર ને ખોરાકની રક્ષા કરતો; અને તેટલી સહેલી રીતે તે આ બધું કરતો ને યાકેતો ત્યારે આરામ લેવા પાછી પોતાની જગ્યા પસંદ કરી લેતો, વાસના જાગતી ત્યારે જી સાથેનો સ્થુલ બીલાસ ભોગની ક્ષેતો; સ્ત્રીના વીલાસ ખાતર સ્ત્રીને પાળતો-રક્ષતો. પોતાની અકંતા મારે સ્ત્રી પર સત્તા વાપરતો. પોતાની સ્ત્રી કે પોતાનો ખોરાક (અસમતા પોતાનું ને ખારકું એવા બેઠ સમજવાની છુદીએ પડેઆ પછી), ડોઢ ઉઠાવી જાય તો લડાઈ જગાવતો ને ઉન્નમ્બ બની નાચતો. એની વાસનાને એ બની શકે તેટલી નીરંકુશ ફરવા દેતો. પોતાના સામર્થ્યની યોગ્યતા પ્રમાણે એ જીંદગીની નરી નરી વાસના બોગવતો. એ શાકતો ત્યારે મુઠ જતો ને હવ જણાય ત્યાંથી અસ્તીત્વ દેકાવવા ખાતર લાગી જતો..

આ અસંસ્કારી જીવનવીચારમાંથી નવો વીચાર ઉદ્ભવે છે. જેમ જેમ જીવન બેઠ-હાર વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેના અક્તી-યુદ્ધનું સ્વરૂપ બદલાતું જાય છે. પોતાના શરીરના રક્ષણમાંથી અને પોતાની વાસના સદાકાળ સંતોષાયા કરે એ ખાતર પોતાની સ્ત્રીના રક્ષણનો પણ પ્રયત્ન કરવાની ઇચ્છા થાય છે. આ રીતે માત્ર શરીર અસ્તીત્વને જ જીવન ગણનાર માણસની જીવનની વ્યાખ્યાની આલુઆલુ એક વર્તુલ બંધાય છે. એના સ્વાર્થમાં એનો વંધારો થાય છે,

માટે એને હેરાન કરવાના રસ્તામાં પણ એકનો ઉમેરો થાય છે. કદાચ પણ કાર્ય કરતાં એને અટકાવવા હોય ત્યારે પહેલાં એના શરીર પર જ ધા કરવા પડતો તેમ હવે તેની સ્ત્રી ઉપર ધા કરીને પણ તેને સુખ-ખાલી શકાય અને આપણે અહીંસા કહીશું? હા. એક રીતે એ અહીંસાનો પ્રારંભ થયો. શારીરીક આધાત વ્યક્તીને પોતાને જ કરતા અટકવાની શરૂઆત થઈ. પણ ખીજી રીતે જોઈએ તો એ હીંસાની પ્રખરતા વધી ગણાય. હીંસા સરળ ને વધુ વીસ્તૃત બની. હીંસાનો માર્ગ એક રીતે વધારે પહોળો થયો ગણાય. સ્ત્રી પછી સંતાન આવે. અને તેમાંથી આપું કુટુંબજીવન આવતાં. અસ્તીત્વની આસપાસ ખીજું વર્તુલ પકડું ગણાય. અહીંસાનો દેખાવ વધારે શારીરીક કર્ય; ને હીંસા વધુ ને વધુ વીસ્તૃત ગણાય. આ વીજ્ય કેનો? અહીંસાનો કે હીંસાનો?

આમ યતાં યતાં શારીરીક અસ્તીત્વ સીવાય ખીજું આપું માનસીક જીવન પ્રકટી આવે છે. માણસ શારીરીક આધાત સીવાય ખીજા આધાતો પણ અસ્પર્શક થાય તેટલો નરમ બને છે. આ ખીજા પ્રકારના આધાતને સહન કરવાની ટેવ માણસમાં કેટલે અંશે કુદરતી છે, તે નહીં કરવું અધુરું, પણ મોટે ભાગે આવા પ્રકારના માનસીક આધાતો અમુક જાતની સીદ્ધાંત કોમળતા આવ્યા સીવાય માણસને સ્પર્શતા નથી. આ રીતે અસ્તીત્વની આજુબાજુ સંસ્કાર ને મનુષ્યત્વના સીદ્ધાંતોના વર્તુલો સુચાતા જાય છે. આ બધા વર્તુલોના શરીર સાથે સીધા સંબંધ હોય છે. એના છેલ્લામાં છેલ્લા વર્તુલને તમે સ્પર્શો એટલે અસ્તીત્વને અસર થાય છે. જેમ સ્ત્રીને સ્પર્શપાથી પ્રાથમીકસુગતા માણસને જોર વાપરીને એની સામે ચડું પડતું. તેમ આજે ખાદીમાં

માનનાર માણસ ન માનનારની વાત ન સડન થતાં બને તેટલા બળથી દલીલમાં ઉતરી તેને તોડી પાડવા પ્રયાસ કરે છે. અસ્તીત્વ ટકાવવાની જરૂરીજન્ય શક્તીવાળો માણસ એ વર્તુલને અત્યુકળ બળ વાપરે છે. આ બધાં જ વર્તુલો-જેમાં કુટુંબપ્રેમ, જાતી પ્રેમ, ધર્મપ્રેમ, સીદ્ધાંતપ્રેમ, રાષ્ટ્રપ્રેમ, વ્યક્તીત્વ ને સંસ્કાર, માનવતા વીગેરે બધું જ આવી જાય છે, એ બધાં-જરૂર પડે તેમ સર્જવાંતાં ગયાં છે. વ્યવસ્થાને અવીચળ રાખવા માટે જેમ જરૂર જણાય તેમ નવાં પણ ઉત્પન્ન થતાં જાય છે. આ વર્તુલો, એટલે વ્યક્તીની સ્વધીન કુદરતી વાસના પરનાં બંધનો. એ બધાં સમાજવ્યવસ્થા જ્યારે જોખમાય ત્યારે વ્યક્તીની સમતોલતા ચંચળ કરી તેને અટકાવવા માટેના સાધનરૂપે જોડવાયા છે. વ્યક્તીની વીચર-જરૂરીને આમ સમાજ ખાતર વાળવામાં આવી છે.

જીવન એટલે માત્ર શારીરીક અસ્તીત્વ જ નહીં પણ સંસ્કાર ને પ્રગતીએ કદરેલું આદર્શ માનવજીવન. એ આદર્શતામાં અનેક જાતની વીધવીધ લાગણીઓ સમાઈ હોય છે, અને તે મોટે ભાગે સમાજની વ્યવસ્થા જળવવા માટે જ હોય છે: એ જ પ્રમાણે વીચર એટલે માત્ર હાથોહાથની લડાઈ નહીં. પણ અનેક જાતની સુદૃઢ મથમણો, અનેક જુદી જુદી માન્યતાઓ ને લાવનાઓ વચ્ચેનું સંઘર્ષજી. આટલું સમજાઈ જાય તો કેવળ સ્વયં શારીરીક લડાઈમાંથી આપું માનસીક યુદ્ધ કેમ વીકસી આવે તે સ્પષ્ટ થઈ જશે. હવે એક ખીજી વાત. આપણે જે સામાન્ય શારીરને બદલે માણસને મનુષ્યત્વ આપું છે તેમાં અનેક લાગણીઓનો સમાવેશ કર્યો હોય છે. આ લાગણીઓ પણ સમાજમાં યુગે યુગે બદ

હતી આવે છે. એ સીવાય સમાજ ખાતર મનુષ્યત્વની આદર્શ કલ્પનામાં જે જીવનની વ્યાખ્યાના મુદ્દાઓ સમાવ્યા છે તે વ્યક્તીએ ધણીવાર પોતાના પર કરી લીધા છે; આથી એ મુદ્દા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં તો સામાજિક-શાસ્ત્રમાં રહે છે, ને વ્યક્તીએ વ્યક્તીએ તેના જુદા જુદા અર્થ થાય છે. જુદા જુદા અર્થો એ વ્યક્તીની પોતાની વીશીષ્ટતા બને છે, એટલે પછી પોતાના માનેલા અર્થ વીરૂદ્ધની કીધા પોતાના હાડકાં ને ચામડાંને જે રીતે ધા લાગવાથી ત્રાસ થાય છે. તેમ જ ત્રાસ આપે છે. દાખલા તરીકે આપણે 'સાચું ખોલવું' એ લઘુએ માણસ પોતાના ખાનગી સ્વાથ' ખાતર ખોડું ખોલી ખીજીને છેતરે, માટે 'સાચું ખોલવું' એ આદર્શ-મનુષ્યત્વનો એક મુદ્દો, પણ ખોડું ખોલવાથી કંઈ હંમેશાં આપણે સમાજને સીધું તુકશાન નથી કરતા. અને જ્યાં સુધી સીધું તુકશાન ન થયું હોય ત્યાં સુધી નૈતીક લાવના પાછળનું રાજ્યબળ આપણને અટકાવી પણ ન શકે. આથી ભવી-ખમાં આ ટેવ કેળવીને આપણે તુકશાન કરતાં થઈ એ સંલગ્નિત આડકતરા તુકશાનથી બચવા માટે સમાજે આપણામાં જ બળ ઉત્પન્ન કર્યું છે અને તે સભ્ય, આદર્શ ને ન્યાયી થવાની આપણી જ અંતઃકરણની વૃત્તિ. આ વૃત્તિ, આપણને બહુ જ નીર્દોષ રીતે સમાજદ્રોહી હોઈએ છીએ ત્યારે બહુ જ ધીમેથી ઉઠકેરે છે. અને જે વાત પ્રાથમિક યુગમાં ચલાવી લેવાઈ હોત, જે ગુન્હો વધુ ભયંકર બનતાં પ્રાથમિક યુગમાં મારફાડ થઈ હોત, તેને આગ વેદના ઉપબવવાનું હીંસાનું પરીણામ બીજી રીતે લાવી અટકાવવામાં આવે છે.

આમ પુન્ય અને ઇશ્વરી ગણાતા સીદ્ધાંતોનું પૃથક્કરણ ધણીને આઘાતો આપશે.

પણ સમાજનીયમના આવા નૈતીક આદર્શો ને રાજ્યના કાયદા વચ્ચે ભેદ ગણવાનો નથી. એના પાલનમાં, એની મર્યાદામાં ભેદ છે, પણ એ ભેદ બંને પાછળ પળાવનાર બળ પરત્વેનો છે. રાજ્યના કાયદાઓ માણસના બદારજીવનને વધારે સ્પર્શે છે; જ્યારે નૈતીક આદર્શો માણસના ધક્કર માટે છે. આવી રીતે ધક્કાએથી માણસ રાજ્યના કાયદા બહુ સારી રીતે પાળી શકે છે. પણ એક જાહેર ને બીજું ખાનગી છે. એટલે કાયદા પાછળની શક્તી, નીતી પાછળ રહી શકતી નથી. એને માટે બીજું બળ કલ્પવું પડે છે. આ બંને પ્રકારનાં બળો: નીતી પાછળ મનુષ્યત્વના નાશ ને દ્રોહનો ભયંકર સંભવ; ને કાયદા પાછળ શારીરીક ને આથી શીક્ષા-આ બંને હીંસાના બળ ઉપર નબે છે. સદાક્ષણ અસ્તીત્વ ટકાવવાની ઇચ્છાવાળા માણસની આ કુદરતી વાસનાને બીજું અસ્તીત્વ કલ્પનીક રીતે તૈયાર કરી, તેને નૈતીક આગ્રહની સાથે જોડી દઈ, તે જોખમાય તો આ નવું અસ્તીત્વ પણ જોખમાય અને એની સાથે જ જીવવાનો તંત્ર મુજી હો. આવી યંત્રરચના થઈ છે. નીતી પાછળની શક્તી પણ મધ્યમ તો બહુ જ સ્થુળ રૂપમાં હોઈ પાછળથી સુક્ષ્મમાં પરીવર્તી થયતી ગઈ હશે. પ્રથમ શારીરીક ભય જ સ્પર્શી શકે તેવા જંગલી માણસને સુખી પાછળના કલ્પાયેલા બળ, ઇશ્વરને શારીરીક શીક્ષા આપતો કલ્પો છે. ઉપરાંત ન્યાય પળાવનાર દોષોનું ટોળું પણ અન્યાયી માણસને મારી નાખવાની ધમકી આપ્યા જ કરતું હશે. વ્યભીચારીને બીના પતીનાં સગા સંબંધીઓ મારતા હશે. પણ આ બધી માન્યતાઓ ને રીવાજો જેમ જેમ સર્વ-શાંમાન્ય થતા ગયા, તેમ તેમ સમાજનું કેન્દ્રીય હીંસાબળ રાજ્ય તરીકે સ્થિર થઈ

મયું, એટલે નીતી ને કાયદાનાં ક્ષેત્રો જુદાં પડ્યાં. પછીથી તો નીતી માત્ર આત્માની; અધોગતી, મૃત્યુ પછીની પ્રરાજ દશા, ને ધર્મની અવધૂપા જેવા ખોટા બળો પર જ નભવા લાગી. એમાંથી થે વધુ મુક્તિ આંતરીકબળ તૈયાર થયું. અત્યારે નૈતીક આદેશો આંતરીક આગ્રહના જોરથી પણ પળાય છે. પણ હજી યે આ નીતી, ધર્મ ને ધર્મશ્રી છુટી નથી પડી. એ જગ્યાએ સંપુર્ણ રીતે છુટી પડી જશે ત્યારે અમુક નૈતીક સીદ્ધાંતો કાયદાના સીદ્ધાંતમાં પડતાઈ જશે. અને બાકીના માત્ર સભ્ય નાગરીકના સ્વેચ્છા-ધર્મમાં આવી જતાં કદાચ નીતી સંપુર્ણ રીતે સાફ થઈ જાય તો કહેવાય નહીં. આ બધા લ'બાણથી એક વાત સ્પષ્ટ થાય છે. કે નૈતીક આચાર પાછળનું બળ અને એના પાલન માટે માણસને ઉપજતી આંતરીક પ્રેરણા, એ મુળ તો જીવવાની લાલસા પર ટકે છે; અને એકંદરે કાયદાની માફક નીતી પણ હીંસાની મારફત નીચમપાલન કરાવનાર તાકાત છે.

જીવન માટેના વીઘ્રહ એ જીવનની સુંદરમાં સુંદર કે સંસ્કારીમાં સંસ્કારી પ્રવૃત્તિમાં પણ ચાલી રહ્યો છે. શારીરીક અસ્તીત્વ ને માનસીક, કાલ્પનીક, પણ સમાજના જીદ જીદ વીભાગ માટે ઉદ્ભવેલું મનુષ્યત્વ, એ બંને મળીને જીવનની વ્યાખ્યાને સંપુર્ણ બનાવે છે. બંને જીવનની સમતોલતા ખાતર માણસની સર્વ પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. બંને વચ્ચેનો સંબંધ બહુ જ મીઠો છે; એકે ઉપરના આધારથી બીજા ઉપર અસર થાય છે. ઉપરાંત એમાંથી એકનું મહત્ત્વ ધણીવાર વધી જતાં આપણી પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટી સમક્ષ બીજાની વીરહના આધારે માણસ સ્વયં નીમત્રે છે. ધર્મને ખાતર, ફરજને ખાતર, નીમકહલાલીને ખાતર, ન્યાયને

ખાતર, આ બધાં જીંદગીની આજીબાજીનાં જીવવાની આજીબાજીનાં-ગૌણ વર્તુલોની ખાતર માણસ મરી પણ જાય છે. એટલે કે ગૌણને ખાતર પ્રધાનનો ભોગ અપાય છે. આથી આપણે વીઘ્રહ ને જીવનલાલસાઓ માટે શંકાશીલ બની જઈએ છીએ. જતીન દાત જેવા દ્રાઢ વીરલ શરીરનો સ્વનીર્મીત નાશ ભેદ માણસે જીવવાની ઇચ્છા પર કેવો વીજ્ય મેળવ્યો છે તેમ અભીમાન લઈએ છીએ. સાચી રીતે એ વીજ્ય મુખ્ય પરાજયમાંથી જ ઉદભવે છે. એ જતીનદાસને મન સ્વમાન ને વ્યક્તીત્વથી ઉપજતું બીજું જીવન હતું. આ બીજું જીવન લાખો વર્ષની સંસ્કારીતાનું એકમ પરીણામ (Epitome) રૂપ હતું. એ જીવન માત્ર જીવવાને માટેના સગવડતા રૂપ હતું. છતાં એને ખાતર શરીરનો એણે ભોગ આપી દીધો. આ રીતે આવા વીરલાતું માત્ર તે વીજ્ય નથી પણ વૃત્તીની વીકૃતી (Perversion) છે.

જેમ જેમ શારીરીક અસ્તીત્વની આજીબાજી નવ વર્તુલો ઉભાં થતાં જીવનની વ્યાખ્યા વધતી જાય છે, ને નવું માનસીક જીવન ઉભું થતું જાય છે, તેમ તેમ માનવજાતી સગવડતાને ખાતર કંદીએ તો હીંસામાંથી અહીંસામાં આવતી જાય છે, વીઘ્રહ એટલે વીરોધી આદેશનોતું સંબંધ. જે સામું બળ વાપરવું તે હીંસા. જીવન એ જ જો વીઘ્રહ હોય તો હીંસા જીવનમાં અનીવાર્ય ગણાય. એટલે કે અહીંસકં રહેવું હોય તેણે જીવતાં અટકી જવું. પણ છતાં આપણે અહીંસાની જે ઉપર વાત કંદી તે વ્યવહારીક અહીંસા છે, શુદ્ધ નહીં. વ્યાવહારીક અહીંસા એટલે શું? સાત સામાજિક શાંતી ને સામાન્ય જીવન, વ્યવહાર પ્રયમની માફક ચાલ્યો જાય તેવી સુકતી. અને આ અહીંસા જરૂર શંક્ય છે.

પણ તે ક્યારે આવે? મનુષ્યત્વના આદ-
ર્શમાં સમાજનાં દુઃક દુઃક વીલાઓનાં
વતુઓ ઉમેરાતાં છેલ્લું વતુલ સમરત
માનવજાતીનું આવી જાય ત્યારે, એ સીવાય
તો પડેલા વતુલ ખંડાર હીંસા જ હોય. અને
તે કેવી હીંસા? લાગણીઓને ઓણી યુક્તીથી
સ્પર્શીને સમરત શરીરને માત્ર કેપાવવાની
નહીં, પણ માણસોની હારની હાર કપાઇ
જવાની હીંસા. બહુવીધ મનુષ્યત્વની વ્યાખ્યા
એટલી બધી વ્યાપક હોય કે તેને સ્પર્શ-
વાનાં અનેક સ્થાનો ખુલ્લાં પડ્યાં હોય.
આથી એવાં આળાં સ્થાનોને લેખમીને
હીંસાનું પરીણામ લાવવું એ ઉલટું મારા-
મારી કરતાં વધુ સરળ હોય. આ હીંસાના
પરીણામ લાવવાની યોજનાને અહીંસા
કહેતા હો, એને જગતનું મહાન સ્વતંત્ર
બળ કહેતા હો, તો ભય. પણ એ હીંસા
સીવાય ખીણું કંઈ નથી. માનસીક
જીવનની લાગણીઓ એટલી બધી
વેદનાશીલ બની ગઇ હોય છે કે, જ્યારે
માણસ શરીરથી કે ખીણ કાઢી રીતે સમા-
જની વીરહનું આચરણ કરે છે, ત્યારે
સીધી રીતે તેના શરીરને સ્પર્શ ન કરતાં,
આપણે આવી લાગણીઓને સ્પર્શીએ છીએ.
એ વતુલના તારો એક બીજા સાથે
લેગ્યા હોવાથી, એક ધ્રુવતાં સહુ ધ્રુવે છે;
ને આપણું જીવન ખળભળી ઉઠે છે;
આધાતોં ઉપજે છે, ને વેદના થાય છે.
અસત્ય બોલનાર પોતાની મેજે જ વેદના
પામી શકે તેવું બળ આપણે તૈયાર કરી
રાખ્યું છે. આ બધા માનસીક જીવનતંત્ર-
ઓનો સાકંજોશ સંબંધ જીવવાની લાલસા
સાથે છે; ને એ લાલસા માત્ર પરીવર્તીત
અઘ ગઇ છે, એટલે એ લેખમાતાં શરીર
બધું લેખમાય છે. માણસ પ્રત્યક્ષ હીંસાનું
પરીણામ હીંસા વીના ભોગવે છે. આ

સ્થિતી તે હીંસાની હાર નથી પણ હીંસાની
અનીવાર્યતા છે.

મધ્યકાલીન યુગમાં નીતીની પાછળનું
બળ આટલું મુક્ત-એટલે માણસને અંદ-
રથી જ અવરોધ કરે તેટલું-તેયાર નહોતું
થયું, ત્યારે નીતીની પાછળની હીંસા વધુ
પ્રત્યક્ષ હતી. જો કે તદ્દન સીધી તો નહીં
જ પણ અત્યારે છે તે કરતાં તો વધુ સીધી
ખરી જ. એ વખતે નીતીનું પાલન એટલે
ધણું માણસોએ કણલ કરેલા આચારનું
પાલન હતું; એનું ઉલ્લંઘન એટલે એ
બધાનો કોપ ઓરી લેવાની ખીક. અથવા
તો નીતીની પાછળ ઇશ્વરનું બળ અવ્યુત,
ત્યારે ઇશ્વર જેની મહાનશક્તિનો કર. અત્યારે
હીંસા ને અહીંસાનો ભેદ એના કૃત્યમાં આવી
રહો છે; પરીણામમાં નહીં. આથી ધણી-
વાર અને વ્યવહારીક દૃષ્ટીએ હંમેશા હીંસા ને
અહીંસા એક જ પરીણામ માટે વપરાય છે.
ઓરી કરનાર માણસને માર મારી મુન્ડો
કરતો અટકાવેલો તેમાં હીંસા છે. પણ એ જ
માણસને આર્થિક ધકકે પડ્યાંચાડ્યાં, એનો
દંડ કરેલો, એને ફરીવાર ક્યાંઈ પણ કામ
કરી કમાઇ ખાવાનું ન મળે તેમ કરવું તે
અહીંસા છે. છતાં પરીણામ બંનેનું એક
જ છે. તો પછી ઉપર કહેલી અહીંસા એ
હીંસા નથી એમ કેમ કહી શકાય? માત્ર
એને મારવાને માટે લાકડી કે પથ્થર લેવાને
બદલે આવી યુક્તી કામે લગાડી છે તેથી ?
સારી રીતે ખાતાપીતા એના દેહ પર પ્રહાર
કરવાને બદલે, અને એ રીતે એને
નીખળ બનાવવાને બદલે, એનું ખાવાનું
ને પીવાનું આંચકી લઇ નીખળ બના-
વાય છે ત્યાં, એકમાં કુર ગણાતી હીંસા
ને બીજામાં પર્વાત ગણાતી અહીંસા
શી રીતે હોય? માટે હીંસા એટલે પાંચ-
શરના પથરને ઉંચકવાને માટે એવા જ

પ્રકારનું એટલા જ વળનનું બળ; અહીંસા એટલે અરથા શેરના વળનથી પણ એ બળ સાથે ગોઠવેલી કોઇ યંત્રરચનાને સરવાળે બનતું હીંસા જેટલું જ બળ. બંને તત્વતઃ એક જ છે. આથી સામીત કરવાનું છે તે એ જ કે, મનુષ્યત્વના વીકાસની સાથે, વ્યક્તીના ખાનગી જીવનની આલુઆલુ ઉપજતા નવા નવા સામાજિક વૃત્તિ સાથે શારીરિક બળ વાપરવાની જરૂરીઆત ઓછી ને ઓછી થતી જાય છે. સત્જનક ગોઠવાયેલા વૃત્તિની અંદર હીંસાનું પરીણામ આવી યાંત્રીકરચનાથી પણ લાવી શકાય; એટલે અત્યારે આવેલા વૃત્તિ-રાષ્ટ્રવાદની પછી વીશ્વપ્રેમનું નવું વૃત્તિ ને મહંમનાથી તૈયાર કરી મનુષ્યજીવન સાથે જોડી દેવાય, તો વીશ્વશાંતી ને વીશ્વહથમન પણ શક્ય બની જાય. જે હીંસા અત્યારે ડોળા ધુગ-કાવતી રાષ્ટ્ર-રાષ્ટ્ર વચ્ચેના, વ્યવહારમાં આવી પડે છે, તે રાષ્ટ્રવાદથી પર બની આગળ એક ડગલું ભરાય તો શમી જાય.

આ અહીંસા એ શું છે? નવું બળ નથી, સ્વનંત્ર શક્તી નથી, પણ માત્ર યોજના છે. તે વ્યક્તીની વીશુદ્ધિ ખાતર નથી ઉપજતી; પણ સમાજની શાંતી ખાતર ઉપજવાય છે. એ અહીંસા સફળ બને છે, તે એમાં કે અહીંસા દર્શાવવાની કોઇ ક્રીયામાં રહેલી અદ્ભુત સત્તાને બળે નહીં પણ જગતમાં થતા દેરકારોને બળે, મનુષ્યત્વની વ્યાપક ને વીસ્તૃત બનતી જતી લાવનાને બળે. જેને કુટુંબ જીવનની લાવના પ્રક્ટી છે, તેને માટે પત્ની કે સંતાનનું દુઃખ પણ સહ્યું જતું નથી; એને માટે કુટુંબનાં આંતરીક વીમોહ અહીંસાથી ચલાવી શકાય. પણ કુટુંબની જેને પરવાન-હોય તેને પત્ની આપવાત કરે કે દીકરો ભાગી-જઈ દુઃખી થાય, તેની શી પરવા? એ જ

પ્રમાણ પ્રતીક. જેને પ્રતીકની પરવા નથી તેને લોકની દાની અહીંસા શી રીતે સ્પર્શી શકે? જેને નૈતીક લાવના નથી પ્રક્ટી તેની નૈતીક માનવતાને સ્પર્શનું નકામું છે. જેને માનવપ્રેમ નથી પ્રક્ટયો તેને માટે જાતે દુઃખી બની અંતરવેદના ઉપજાવવાના પ્રયાસો વ્યર્થ જ છે. અને નૈતીક વીકાસ હલુ સાહીત્યમાં પણ રાષ્ટ્રવાદની ખંઠાર નથી નીકળ્યો. આંતરરાષ્ટ્રીય નીતીને ઉંચકી રાખે તેવું આંતરબળ તૈયાર નથી થયું; લાગ-ણીનાં વૃત્તિમાં હજી વીશ્વપ્રેમ નથી આવ્યો, ત્યાં સુધી આ જાંતના સંઘર્ષો હંમેશાં હીંસાથી જ થાય. એ હીંસાને બદલે અહીંસા આવી શકે; પણ તે ખેડાં રાષ્ટ્રની બવરથાનો, વીશ્વનાં વીભાગોની પરસ્પર યુથ્વણીનો બ્યવહાર, સરળ, ત્વરીત ને વધુ નીકટનો બનવો જોઈએ. એ ખેડાં જ સંસાર આપ્તિ એક જ જાતની મનોદશાથી રંગાઈ જવો જોઈએ. રાષ્ટ્રનીતીના સીદ્ધાંતો બ્યક્તી નીતીના સીદ્ધાંતો જેટલા જ ઉગ્ર ને ઉંડા બની રાષ્ટ્રના અંતરમાં ઉતરી જવા જોઈએ; અને રાષ્ટ્રવીધાયકોના ચારીત્ર્યહતરમાં રાષ્ટ્રનીતીની લાગણીનાં વૃત્તિ એટલી જ મહંમતથી ને વ્યાપક રીતે સમજવાં પડશે. વીશ્વને અત્યારે જેટલાં સ્થાયા બંધારણો સ્પર્શે છે તે કરતાં વધારે, વીશ્વને અત્યારે એક જ તંત્રમાં લાવનાર જેટલાં સાધનો છે તે કરતાં વધારે અને વીશ્વને અત્યારે જેટલા વધારે વીભાગોમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું છે, તે કરતાં ઓછા વીભાગમાં વહેંચવામાં આવશે ત્યારે ત્યાં એક જ રાષ્ટ્ર આવશે. એક આખી પ્રજાને ક્યારી નાખી પીછ પ્રજાને જીવવાની આકાંક્ષા નહીં રહે, તેમજ સુગ-મતા પણ નહીં મળે. એકની મહેનત પર બીજાનો વીલાસ; એકના ઉદ્યોગ પર બીજાની નીકીયતા, પરીણામે એક બાલુ સ્વાધી-

નતા: અશાંતી: અસ્વસ્થતા ને અશાંત; જ્યારે ખીજી બાજુ સ્વાધીનતા: સ્વસ્થતા: શાંતી: ને સંસ્કાર એ વસ્તુ નહીં રહે. અંગ્રેજ કવી ટેનીસનનાં જરા કાવ્યમય રીતે લખાયેલા શબ્દો વાપરીએ તો In the Parliament of Men: in the Federation of the world [મનુષ્યોની પાર્લામેન્ટમાં અને વીશ્વના સમવાયી તંત્રમાં] એ જ્યારે પ્રત્યક્ષ વસ્તુ હશે, ત્યારે વીશ્વ સંસ્કૃતીના સીદ્ધાંત માત્રથી જ પરસ્પરના ધર્મજીને ટાળી શકીશું. આ નવા તંત્રના નીચમો જ્યારે રૂઢ બની અંત:કરણમાં સામ્રાજ્ય જમાવશે, ત્યારે જીવન પર એક વર્તુલ વધારે આવશે અને જીવનની સ્વસ્થતા હલાવવાનું એક વધુ સાધન ઉપલબ્ધ થશે. એ વખતે માત્ર માનવનીતી કે વીશ્વરાષ્ટ્રના નીચમોથી જ માણસને કે માણસોના કોઈ સમુહને દુઃકૃત્ય કરતાં અટકાવાશે.

એ વ્યવસ્થાનો કલ્યાણમય આરંભ થઈ ચુક્યો છે. વીશ્વને સમગ્ર રીતે ભેડી દેવાને નવી નવી ભાવનાઓ ને નવાં નવાં વૈજ્ઞાનીક સાધનો શોધાતાં જાય છે. બક્તીના કુટુંબજીવનથી શરૂઆત કરી માણસ અત્યારે સમસ્ત માનવજનતાના કલ્યાણ માટે તૈયાર થઈ ગયો છે. રંગ, ભાષા, દેશીયતા ને ધર્મ જેવા ભુતકાળમાં મહાન અણગાતા વીભાજોનું ભેર શીથીલ થતું ચાલ્યું છે. વીશ્વસામ્રાજ્યના એકતંત્રની મનોદશા અને તેના નીચમો સ્વતંત્ર રીતે પ્રજામાં

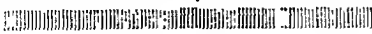
ઉત્તરવા માંડ્યા છે. સંસ્કૃતીનું એકીકરણ કરી વ્યવહારને આચારના કુદ્દ બંધનો તોડી શકાય, તેમ માણસ માનતાં શીખ્યો છે. એક પ્રજાની આધીશ્ઠ શુચિવલ્લોનો ઉકેલ ખીજી પ્રજાને તાબામાં રાખીને કરવો, તે જગતની સંસ્કારી મનોદશા કબુલ કરી શકે તેમ નથી. શુચિવલ્લો સહુની સરખી રહે, અને સહુ સાથે જ એને ઉકેલે, એ નીચમ વીના જગતમાં કોઈ પણ પ્રજા જીવી શકે. તેમ નથી. સામ્રાજ્યવાદ ને મુડીવાદ પુરાણા યતા જતા મંદીરવાદને પંથે જ માત્રા જાય છે. આ બધું જગતમાંથી સ્થુલ હીંસાને નાશુદ કરે તે શક્ય છે. પણ વીશ્વતંત્રમાં આ બધન જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ રીતે પ્રકટ્યું નથી, ત્યાં સુધીમાં ગમે ત્યારે ગમે તેવી લાચાનક લડાઈ રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર વચ્ચે ઉતરી આવે તો નવાઈ નહીં. રાષ્ટ્ર કરતાં પણ વધુ પરીત્ર મનાય તેવો વીકાસ મનુષ્યનાં સંધ:વાદી માનસનો ન થયો હોય, ત્યાં સુધી રાષ્ટ્રને સમૃદ્ધ બનાવવા માટે મનુષ્યોનો કુર સંહાર આવે જ. જે વર્તુલની ખંડાર માણસ વીકાર નથી કરી શકેતો, જેની ખંડારની લાગણી તેનામાં નથી, તેને માટે તો આવી હીંસા-સ્થુળ ને લોહીભરી-આવવાની જ. પણ નજીકના ભાવીમાં ગમે તેવી જીનખાર લડાઈઓ આવી ઉભી હોય છતાં, વીશ્વ શાંતીના પ્રજ્ઞને, તેની વીચારણાને તથા તેની શક્યતાને જરાપણ અસંભવીત માનવાનું કારણ નથી.

ગરીબોનું ધ્યાન આચાર્યો જ્યારે આકાશમાંના સ્વર્ગ તરફ ખેંચી રાખે છે, ત્યારે જ શ્રીમંતોને તેમનાં ખીસાં કાતરવાની સુગમ તક સાંપડે છે.

જે ધર્મના લાલન પાલન માટે નીત્ય હનનરો ને લોખંડો રૂપીઆ ખર્ચાતા હોય, તે ધર્મ માનવીઓની નીધનતાને શી રીતે નીવારી શકે ?

વિશ્વના વ્યાપારમાં અજબ પસંદ બતાવતી

♦ ♦ ખાંડ ♦ ♦

: લેખક :

ડી. એસ. મહેતા

જગતમાં દરેક વસ્તુના ઉત્પન્ન કરતાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. તેમાં ખાંડનો ઉદ્યોગ અપવાદરૂપ નથી. જો કે હિંદુસ્થાનમાં ખાંડની ખપત દર વરસે વધી છે અને પેદાશ પ્રમાણમાં વધી નથી, એટલે પરદેશથી મોટા પ્રમાણમાં તેની આયાત કરવી પડી છે. દુનિયાના વ્યાપાર ઉદ્યોગની પાયમાલીનો પ્રત્યાઘાત દરેક કાચી વસ્તુઓના ભાવ ઉપર થાય છે. ખરી રીતે તો મનુષ્યની ઉત્પાદન શક્તિ વધી નથી પણ ઉપાજનશક્તિ ઘટી છે. આથી વલુવિચારણા માલનો જથ્થો વધે છે અને બજારભાવ ઘટાય છે. જગતની આર્થિક અવનતીનાં અનેક કારણો છે, તેનું સંક્ષીપ્ત અવલોકન કરતાં જણાશે કે અમેરિકા અને ફ્રાંસ મહાન વીચડ પછી યુરોપીયન રાજ્યોનાં લેણદાર બન્યા છે. વીચડના દેવા પેટે તેઓ દર વરસે ગંજનવર રકમ હોદ્દામાં કરે છે અને દેવાનો હિસ્સો નગદ રૂપે, વ્યાપારમાં અને વ્યાજમાં ગંજનવર પ્રમાણમાં ઉપાડે છે. યુરોપીયન રાજ્યોમાં સોનાનું ધોરણ હોવાથી, એ ચક્રણના હિસાબે દેવાના ફાળાની રકમ આપવી પડે છે. પરદેશી માલનો અહીંનાર ખુલ્લી રીતે નહીં કરતાં જગતની જંગી દીવાલો વડે પોતાના

વ્યાપારનું રક્ષણ કરવું એ મુખ્ય અને નીતી યુરોપીયન રાજ્યોએ અખત્યાર કરી છે, તેથી હુંડીના ભાવને હિસાબે નાણાં ચુકવવાં પડે છે. આંતરીક સ્થિતિની ઓછા બ્યાજના દરે સંગીનતા જાગવી રાખવ. માટે દરેક દેશ પ્રયાસ કરે છે, ત્યારે 'સોનું' સસ્તું મળવું હોવાથી મુડીવાળી પ્રજા સોનું ઉચાપત કરે છે અને તેનો સંગ્રહ કરે છે. આથી જગતના સોનાના વીપુલ જથ્થોને હું ભાગઅમેરિકા અને ફ્રાંસના લંડનમાં એકઠો થયો છે અને માત્ર હું ભાગ જ દુનિયાને માટે છુટો છે. તેટલાથી જ કાચી વસ્તુની લેવડદેવડ કરવી પડે છે. આથી સોનાની કીંમત ઘટે છે. જો સોનું દરેક દેશમાં સમાન પ્રમાણમાં હોય, અને ચક્રણનું ધોરણ એક સરખું હોય તો કાચી વસ્તુ કે માલની આપ લે સરખી થાય પરંતુ સોનું ઇજારા રૂપે માત્ર બે જ મુલકોમાં સંગ્રહીત થયેલું હોવાથી બીજા દેશોમાં ખેંચ રહે છે. પરંતુ ત્યાં સોનાનું ધોરણ ચાલુ હોવાથી એ ઘટાડો ખુલ્લા રૂપમાં જણાતો નથી. સોનાની તંગીથી પ્રજા પાસે નગદ માલ નહીં રહેવાથી, પ્રજાની ખરીદીશક્તિ ઘટી અને ઉત્પાદનશક્તિ વધી નથી છતાં સંગ્રહ વધતો જતો

હોવાથી, વસ્તુની શીયુક્તતા જાણાઈ ભાવ ઉપર તેની અસર થઈ છે. આ બધામાંથી બનતો ભાવ ટકાવી રાખવાના કૃત્રીમ ઉપાયો તરીકે સંગઠનો, 'કારટલ્સ' અને 'સીડીકેટો' રૂપે જુદા જુદા ઉદ્યોગોમાં ઉપસ્થિત થયા, પણ તેથી બનતો ટકવાને મદદે જોર વીશેષ પાપમાલ બન્યું છે અને તેમાં અમેરીકાના કામખોડે ઘણો કરણબળકે ભાગ ભજવ્યો છે. ખાંડના ઉદ્યોગમાં પણ એડમેનની સમસ્ત વીશ્વના ખાંડના ઉત્પન્ન ઉપર મંકુશ મુકવાની યોજના ઘડાઈ અને એ સમીતી ખાંડ ઉત્પન્ન કરનારા દરેક દેશોની સહાયુક્તી મેળવવા મુસાફરી કરી આવી, પરંતુ જગતમાં ઉત્પન્ન અને પુરાંત વધી પડ્યાં છે તેથી આ સમીતીની યોજના હજી હવામાં અદ્દર ઝોલ્યાં ખાપ છે.

હીંદુસ્થાન દેશ પરાધીન હોવાથી એ સમીતીને અહીં આવવાની આવશ્યકતા જાણાઈ નહીં! એ કે હીંદી પ્રજા જગતમાં ખાંડનો ઉપયોગ કરવામાં પ્રથમ સ્થાન લે છે, છતાં દુનીયાની પ્રજાઓમાં હીંદને મહત્વનું સ્થાન મળતું નથી તેવું કારણ તેની પરતંત્રતા જ છે.

હીંદી ખાંડના ઉદ્યોગનું અવલોકન કરતાં પહેલાં જગતના ખાંડના ઉત્પન્ન અને અપતના આંકડાનો વીચાર કરવો આવશ્યક છે. આખી દુનીયામાં ૧૯૨૮-૨૯ માં ૨૮૮૯૮૦૦૦ ટન જેટલી ખાંડની પેદાશ થઈ હતી અને તે ૧૯૨૯-૩૦ માં ૨૮૪૭૧૦૦૦ ટન હતી. ત્યારે ૧૯૩૦ માં ૯૧૪૭૦૦૦ ટન ખાંડ ઉત્પન્ન થશે એવી ડા. મીકુશની ધારણા છે.

૧૯૨૩ થી ૧૯૨૬ સુધીના જગતની ખાંડની પેદાશ અને અપતના આંકડા નીચે સુચ્યા છે.

વરસ	પેદાશ ટન	અપત ટન
૧૯૨૩	૨૧૪૦૧૦૦૦	૨૧૫૨૫૦૦૦
૧૯૨૪	૨૪૯૨૫૦૦૦	૨૩૨૫૬૦૦૦
૧૯૨૫	૨૬૦૪૪૦૦૦	૨૪૭૧૨૦૦૦
૧૯૨૬	૨૪૭૧૮૦૦૦	૨૪૮૮૦૦૦૦
૧૯૨૭	૨૬૫૭૮૦૦૦	૨૬૪૯૨૦૦૦
૧૯૨૮	૨૮૮૯૮૦૦૦	૨૭૪૭૮૦૦૦
૧૯૨૯	૨૮૪૭૧૦૦૦	૨૭૦૯૫૦૦૦

આમ દુનીયામાં દર વરસે ખાંડનું ઉત્પન્ન તેમજ અપત વધે છે એ ઉપરના આંકડાથી સાબીત થાય છે. છતાં ઉત્પન્ન પુરાંતી અપત નહીં હોવાથી ખાંડનો જથ્થો પુરાંતમાં વધતો જાય છે. હાલની મંદી એ પુરાંતના ગંજાવર જથ્થાને આભારી છે એમ અર્થશાસ્ત્રીઓ માને છે. છેલ્લાં ૭ વર્સમાં ખાંડના ઉત્પન્નમાં કુલ વધારો ૫૫૬૭૦૦૦ ટનનો થયો તેમાંથી અપતના ૧૦ લાખ ટન બાદ કરતાં બાકી, ૪૬૦૦૦૦૦ ટન વગર વેચાયેલી ખાંડ હજી જુદા જુદા દેશમાં પડી છે. આમ થવાનું કારણ દર વરસે ધટતા જતા ખાંડના ભાવથી વેચનારાની નાખુશી, તેમજ વધુ ઘટાડો થતાં ગભરાઈ ફેલાતાં વેચવા માટેની તેમની આતુરતાને લીધે પુરાંત પ્રમાણમાં ખાંડ વેચી શકાતી નથી.

યુરોપમાં બ્રીટ અને શેરડીમાંથી બનતી ખાંડની ઉપર અંકુશ મુકવાની યોજના રજુ થઈ અને તે માટે બ્રસેલ્સમાં એક 'કારટલ' ઉભું કરી જવા, કયુઆ, જર્મની અને એકસ્ટ્રોવાકીઆમાં એકી તીપજ થાય તે માટે સળવળ શરૂ થઈ, પરંતુ હજી સુધી આ 'કારટલ' થી કે અંકુશથી દુનીયામાં ખાંડના વેપારનું સમતોલપણું મેળવી શકાયું નથી.

જવા અને કયુઆ જગતમાં સૌથી ગંજાવર ખાંડનો જથ્થો ઉત્પન્ન કરનારા દેશ છે. તેમને ૧૯૨૮ કરતાં ૧૯૨૯ માં ખાંડ વેચવામાં બહુ

મુશ્કેલી નહીં હતી. જાગ્રામાં ૧૯૨૮ કરતાં ૧૯૨૯ માં ૪૪૫૦૦ ટન જેટલો ઓછો પાક થયો હતો છતાં ૧૯૨૮ ની ૧૫૦૦૦૦ ટન જેટલી પુરાંત ખાકી હોવાથી ત્યાં વગર વેચાયેલો જથ્થો વધી પડ્યો! જાગ્રામાં ૧૯૨૯ માં શરૂઆતના વેચાણ ૧૩ ફેબ્રુઆરીના ભાવે થયાં અને એ ધોરણની આસપાસ ભાવ આખું વરસ ટકી રહ્યો, પરંતુ વેચાણ નહીં થતાં હોવાથી માથું ૧૯૩૦ સુધીમાં ભાવોમાં ઘટાડો થતાં થતાં તે ૧૦૧ ફેબ્રુઆરી સુધી નીચા ઉતરી ગયા.

[૨]

૧૯૨૯ માં ખાંડના ભાવમાં અસાધારણ ફેરફાર થયો, છતાં જગતના વ્યાપારીઓનું ધ્યાન દોરાયું નહીં એટલે છેવટે શાંતિસંધે છતીવા મુકામે આ પ્રશ્ન ઉપર ચર્ચા શરૂ કરી.

કયુઆમાં ૧૯૨૯ ના આરંભમાં અંકુશ કાઢી નાખવાથી માલ વેચવા માટે દબાણ વધ્યું. તે તકનો લાભ લઈ ખેલાડીઓએ સદો વધારવા અનેક તરેહની અફવાઓ અને ગપજોળા ફેંકવા માંડ્યા. છતાં ત્યાં ભાવ ૯ શીલીંગની આસપાસ ટકેલા હતા ત્યારે હંગેરોડના જથ્થો ૧૯૨૮ જેટલો હતો અને અમેરીકામાં ખમણો હતો. આમ છતાં યે ખ્રીટીશ કારખાનાવાળાએ ૧૨ શીલીંગના ભાવે ટ્રેન્સુલેટેડ ખાંડ હીંદ મોકલી. જર્મની અને હંગેરીએ પણ એ દરજ્જાંતથી પ્રેરણ હીંદમાં માલ મોકલવા માંડ્યો અને જાગ્રાની સફેદ ખાંડ તો હીંદુસ્થાનમાં ખારોખાર આવવી ચાલુ જ હતી. છેવટે એપ્રિલમાં બજારે સમતોલપણું મેળવ્યું અને કયુઆની ૯૬ ડીગ્રીની ખાંડ તેમ જ ઓડીસા અને મોરીશ્વસ ખાંડ ૧૩ શીલીંગ ૧૦૧ પેનીના ભાવે 'સી. આઈ. એફ. મળવા લાગી.

કયુઆની સ્થિતિ પણ આશાજનક નહોતી. કારણ કે કયુઆના પાક ઉપર અંકુશ હતો તે ખેતી દેવામાં આવ્યો. એટલે કયુઆમાં ૫૧૫૬૦૦૦ ટનની ગંભીર પુરાંત ખડકાઈ ગઈ, જેને વેચવા માટે જકાતના દર, સંગઠન અને એક જ પેઢી મારફત માલવું વેચાણ, વીગેરે અનેક યોજનાઓનો પ્રચાર કરવા પડ્યો. આથી ભાવની વધઘટ અસામાન્ય થઈ ગઈ. તેમ જ ભાવો વધીને રૂફ્ફે સેંટ જેટલા અને ઘટીને ૧૬૬ સેંટ જેટલા થઈ ગયા.

કયુઆ અને જાગ્રા માલ વેચવા માટે આશુર છતાં તેથી થોડા ઘટાડાથી ભાવ મે મહીનામાં બહુ સુધર્યા નહીં. કયુઆ અને મોરીશ્વસની ક્રીસ્ટલનાં વેચાણ ઘટાડીને ૧૩ શીલીંગ જા પેનીના ભાવે કરવા પડ્યાં... પણ જુનમાં દરેક દેશ વેચવા માટે દબાણ કરતો હોવાથી ભાવ ગગડીને ૭ શીલીંગ ૯ પેની જેટલા થઈ ગયા. જાગ્રાના દ્રુડે સફેદ ખાંડ ૧૨ ફેબ્રુઆરી અને ઝાંખી. [આઉન] ૮.૧૦ ફેબ્રુઆરીના ભાવે વેચી અને તે પછી થોડા ઉંચા ભાવે જુલાઈમાં હીંદ તથા મોરીશ્વસ વેચ્યાં. પણ 'વીમે' 'વીમે' ખપત ઘટતી જતી હોવાથી કયુઆ, જાગ્રા અને મોરીશ્વસ ખાંડના ભાવ ઘટવા લાગ્યા અને ૧૯૩૦ ના જાન્યુઆરી સુધીમાં કયુઆના ૭ શીલીંગ પેની અને જાગ્રાના ૧૧૧ ફેબ્રુઆરી થઈ ગયા. ૧૯૩૦ ના આરંભમાં હીંદમાં પરદેશી ખાંડનો કુલ જથ્થો ૧૧૩૩૦૦ ટન જેટલો હતો જ્યારે ૧૯૨૯ ના એ જ મહીનામાં તે જથ્થો ૬૧૩૦૦ ટન જેટલો હતો.

હીંદુસ્થાનમાં ખાંડની આયાત તથા ખપત વધતી હતી, તેથી સરકારી આવક પણ વધી. એટલે વળી ખાંડ ઉપર દર વરસે જકાત

વધારાને સરકાર વધુ કમાણું કરવાનો ઇરાદો રાખ્યો. તે જકાતનું પ્રમાણ નીચેના આંક-શથી સમજાશે.

૧૯૧૬ પહેલાં—	૫ ટકા	} ભાવ પર
૧૯૧૬ માં	૧૦ ટકા	
૧૯૨૧ માં	૧૫ ટકા	
૧૯૨૨ માં	૨૫ ટકા	
૧૯૨૫ માં	૩. ૪૧	દર હંદવેટે
૧૯૩૦ માં	૩. ૬	" "

હીંદી ખાંડનાં ઉદ્યોગ માટેની તપાસ સમીતીએ ટકામાંથી જકાતી ધોરણ દુર કરી ચોક્કસ જકાત દાખલ કરવાની ભલામણ કરવાથી ૧૯૨૫ માં ૩. ૪૧ ની જકાત નીશ્ચય કરી છતાં ૧૯૩૦ માં તેમાં ૩. ૪૧ વધાર્યો, અને ૧૯૩૧ માં તે વળી ૩. ૮ કર્યો, અને હવે તે તેમાં ખીબા આઠ આના વધારીને દર હંદવેટે ૩. ૮૧ હીંદની ગરીબ પ્રજાના ગંજવામાંથી ઉત્પાદિત કરવાનો સરકાર ઇરાદો રાખે છે !

[૩]

હિંદીમાં અખીન હીંદનાં શેરડીનાં વાવેતરનો ૧૯૩૧ નો સરકારી વૃત્તાંત પ્રસીદ્ધ થયો છે. તે પ્રમાણ ૧૯૩૧ માં ૨૮૨૫૦૦૦ એકર જેટલું વાવેતર થયું છે. ત્યારે ૧૯૨૬ માં ૨૫૮૫૦૦૦ એકર જેટલાં વાવેતર હતાં. આમ ૬ ટકાનો વધારો થવાનો સંભવ છે.

હીંદના જુદા જુદા પ્રાંતમાં ખાંડનું વાવેતર તથા ઉત્પાદિત થયું તે નીચેના કોષ ઉપરથી જાણી શકાય :

પ્રાંત	વાવેતર	પેદાશ
	એકર	ટન
સંયુક્ત પ્રાંત	૧૩૫૬૦૦૦	૧૩૪૬૦૦૦
પંજાબ	૩૦૭૦૦૦	૨૧૦૦૦૦
ખીસર એરીસા	૨૭૬૦૦૦	૨૦૪૦૦૦
બંગાળ	૧૬૮૦૦૦	૨૨૦૦૦૦
મદ્રાસ	૧૦૦૦૦૦	૨૮૪૦૦૦
મુઆઇ	૮૭૦૦૦	૨૨૫૦૦૦
વાયવ્ય સરહદના પ્રાંત	૫૧૦૦૦	૬૩૦૦૦
આસામ	૨૬૦૦૦	૨૭૦૦૦
મધ્ય પ્રાંત અને વરાહ	૨૨૦૦૦	૩૬૦૦૦
દીલ્હી	૩૮૦૦	૨૦૦૦
દેશપાદ	૩૭૦૦૦	૧૮૦૦૦
એન્ડર	૩૩૦૦૦	૨૮૦૦૦
વોડેરા	૨૦૦૦	૩૦૦૦
કુલ	૨૫૦૪૦૦૦	૨૭૬૬૦૦૦

વૃત્તાંતવાળા વર્ષમાં નવી જાતની શેરડીનાં વાવેતર વધ્યાં હતાં. તેમ ૧૯૨૮ કરતાં ૧૯૨૬ માં નવી શેરડીનાં વાવેતર વધુ થયાં હતાં તેનો ખુલાસો નીચેના કોષ ઉપરથી મળી શકશે :

પ્રાંત	એકર	એકર
	૧૯૨૬	૧૯૨૮
સંયુક્ત પ્રાંત	૨૮૧૧૩૪	૧૪૦૨૧૬
પંજાબ	૭૬૮૬૦	૨૬૦૦૦
ખીસર	૮૧૫૭૫	૪૦૨૫૦
બંગાળ	૭૪૩૦૫	૭૫૦૦૦
મદ્રાસ	૨૨૨૦૨	૧૦૦૦૦
મુઆઇ	સામાન્ય	સામાન્ય
સરહદ	૫૫૦	૫૫૦
આસામ	૬૩૧૮	૩૧૬૫
મધ્ય પ્રાંત	૧૩૫૦	૧૨૩૦
અજમેર	૧૭૩૧	૧૬૫૭

હીંદી ગોળ અને ગોળમાંથી ખનતી ખીણ વસ્તુઓની પેદાશ ૧૯૨૬-૩૦ માં ૨૨૪૪૦૦૦ ટનની ગણાઇ હતી. ત્યારે આસપાસના મુલકમાંથી આયાત નજવી થઇ હતી ત્યારે ૧૯૪૮ ટનની જગ્યાએ નીકાસ થઇ હતી. જેમાં સીંદ્ધલદીપ ખાતે ૬૭૮ ટન [રૂ. ૨૨૭૧૨૦ ની કીંમતનો માલ] ગયો હતો. જમીનમાંથી થયેલી નીકાસ ૯૮૬૦૨ મણ

એટલે ૩૬૩૩ ટન જેટલી હતી અને ૧૯૨૮ માં તે આંકડા ૪૦૩૦ ટન જેટલા હતા. ખાંડની પેદાશ ૬૮૦૫૦૦ ટન એટલે ૧૯૨૮ કરતાં ૩૬૬ ટન જેટલી વધારે થઈ હતી. તેમાં દેશી ખાંડ વીઝેરના ઉત્પન્નનો ઉમેરો કરતાં કુલ પેદાશ ૯૯૦૮૮ ટન થાય છે જ્યારે ૧૯૨૮ માં તે ઉત્પન્ન ૧૧૭૦૪૮ ટન જેટલી હતી. ચડગત ૬૪૪ ટનથી થતીને ૨૭૫ ટનની હતી અને પરદેશથી આયાત ૯૩૬૫૮૪ ટન [એટલે ૩. ૧૫૫૧ લાખની કીમતની] થઈ હતી. જ્યારે ૧૯૨૮ માં તે ૮૬૮૮૦૦ ટન એટલે ૧૫.૮૬ લાખ રૂપિયાની હતી. ઉપરના આંકડામાં દેશી રાજ્યોનો સમાવેશ થતો નથી.

૧૯૨૯ માં જાવાથી થયેલી આયાત નીચે મુજબ હતી :

પ્રાંત	ટન	ટકા
બંગાળ	૩૫૩૪૬૭	૪૫
મુંબાઈ	૧૫૧૨૪૬	૧૯
સીંધ	૧૫૬૫૭૦	૨૦
મદ્રાસ	૭૮૧૫૫	૧૧
બ્રહ્મદેશ	૧૧૬૮૩	૫

તે વધે સુરોપની ખીટ ખાંડ ૧૩૨૦૦૦ ટન [૩. ૨૨૫ લાખની] આવી તેમાં ઇંગ્લેંડની ૪૫૦૦૦ ટન અને હંગરીની ૩૪૦૦૦ ટન હતી.

હીંદુસ્થાનમાં કયા કયા મુલકમાથી કેટલી કેટલી ખાંડ ૧૯૧૩ માં અને ૧૯૨૯ માં આવી તે નીચેના કોષ ઉપરથી જોઈ શકાયો.

	૧૯૧૩	૧૯૨૯
દેશી	ટન	ટન
ઇંગ્લેંડ	૯૦૦	૫૬૩૦૦૦
સીલોન	૧૦૦	૩૬૦૦
જાવા	૫૮૩૦૦૦	૭૮૧૦૦૦
મોરીશસ	૧૩૬૬૦૦	—
સ્ટ્રેટ સેટલમેંટ	૨૯૦૦	૬૦૦

ચીન	૧૫૦૦	૬૧૦૦
ઇજિપ્ત	૧૦૦	—
જાપાન	૧૦૦	૫૦૦
જર્મની	૭૦૦	૧૫૨૦૦
ઑસ્ટ્રીઆ	} ૭૪૦૦	૩૭૬૦૦
હંગરી		
નેધરલેન્ડ [હોલેન્ડ]	—	૨૫૦૦
પોર્ટુગલ	—	૧૮૦૦
એકસ્ટ્રોવાર્કીઆ	—	૯૭૦૦
અમેરીકા	—	૨૦૦
બીજા દેશો	૧૦૦	૨૧૧૦૦

કુલ ૯૦૬૦૦૦ ૯૩૬૦૦૦

કીમત ૩. [લાખમાં] ૧૪.૨૬ ૧૫.૫૧
કાકીયાવાડના દેશી રાજ્યોમાં ૧૯૨૬ માં ૧૦૫૮૪૦ ટન જેટલી પરદેશી ખાંડની આયાત થઈ હતી ત્યારે ફરી નીકાસ માત્ર ૭૩૦૦ ટનની થઈ હતી.

૧૯૨૯-૩૦ ના વરસમાં હીંદમાં ખાંડનો કુલ ઉપયોગ ૧૩૨૫૨૩૦ ટનનો થયો હતો.

	ટન
૧૯૨૯ નો જથ્થો	૧૧૩૩.૭
હીંદી ઉત્પન્ન	૨૬૯૦૮૮
સફેદ તથા ગ્રાંબી [પ્રાઉન]	
ખાંડની આયાત	૯૩૬૫૮૪
કાકીયાવાડનાં અંદરે આયાત	૧૦૫૮૪૦

કુલ ૧૪૫૭૮૧૯

જેમાંથી ચડગત ખાદ કરતાં

ફરી નીકાસ	૭૩૦૦
હીંદી ખાંડની નીકાસ	૨૭૫
જર્મીન માર્ગે નીકાસ	૩૪૧૧૪
બાકી પુરાંત	૯૦૫૦૦

કુલ ખાંડ ૧૩૨૫૨૩૦
ટન જેટલો માલ રહ્યો હતો.

[૪]

ગાળાને કે હીંદના ધરગથુ ઉદ્યોગમાં પ્રધાન ભાગ ભજવે છે, છતાં પરદેશથી પણ તે મોટા પ્રમાણમાં આયાત કરવો પડે છે, તેનાં કારણો અનેક છે. આ ઉપરાંત મીઠાઈ, ટીકડીઓ વીગેરેની ગંભીર આયાત થાય છે [જે હીંદુસ્થાનમાં સ્વેલાઈથી બની શકે તેમ છે] તે તો જુદું જ.

અંગાળના આપારનું સરવૈયું જતાં ત્યાં ૧૯૨૭ માં જાવાથી ૨૮૯૫૯૮ ટન, ૧૯૨૯ માં ૩૫૩૧૬૧ ટન, જર્મનીથી ૭૨૨ થી વધીને ૧૩૪૫ ટન ખાંડ આવી હતી. ત્યારે કંચીમાં જાવાની ૧૩૧૦૩૪ થી વધીને ૧૫૬૫૭૦ ટન, મુંબઈમાં જાવાની ૧૩૮૯૮૨ થી વધીને ૧૫૧૨૪૬ ટન, જર્મનીની ૧૩૧ થી વધીને ૪૮૫૩ ટન અને હાંગઝાઈથી ૬૬ થી વધીને ૨૧૦૦૪ ટન જેટલી ખાંડ આવી હતી.

જાવાની ખાંડના ભાવ ૧૯૨૬ માં જુદા જુદા શહેરોમાં દર મહિને નીચે મુજબ હતા.

૩. આ. પા.	૩. આ. પા.
વધીને	ધરીને

કલકત્તા	૯—૭—૦	૮—૩—૦
રંચુન	૧૦—૩—૦	૮—૯—૦
મુંબાઈ	૧૦—૧—૦	૮—૧૨—૦
કંચી	૯—૧૦—૦	૮—૫—૦
મદ્રાસ	૯—૧૧—૦	૮—૧૦—૦

જાવાથી હીંદુસ્થાનમાં ખાંડની ગંભીર આયાત થાય છે, તેથી ૧૯૨૯ દરમિયાન પેદાશ તથા અપત જેટલી હતી તે આંકડા અગત્યના હોઈને હીંદી આપારી પ્રજાને લાભ માટે તે આપવા જરૂરના લાગે છે. જાવામાં ખાંડ બનાવનાર દ્રવ્ય છે અને તે સીવાય ખીજા મીઠા-પણુ ખાંડ ખીસે છે.

એ દ્રવ્યની પેદાશ ૧૯૨૯ માં ૨૬૭૬૭૪૮ ટન જેટલી અને ખીજા મીઠાની ૨૬૫૦૨૨ ટન એટલે કુલ ૨૯૪૧૭૭૦ ટન જેટલી થઈ હતી. ત્યારે ૧૯૨૮ માં ત્યાં એકંદરે ૨૯૮૬૨૫૭ ટન જેટલી અને ૧૯૨૭ માં ૨૩૯૭૭૬૩ ટન જેટલી ખાંડ ઉત્પન્ન થઈ હતી. ખરીદનારાની અશક્તિ અને જોઈએ તે કરતાં વધારે લેવાની તેમની નારાઈથી જાવામાં ૧૯૨૬ તથા ૧૯૩૦ આખરે અનુક્રમે લગભગ ૯૦ હજાર અને ૧૫૦ હજાર ટન વગર વેચાયેલા જથ્થો પડી રહ્યો હતો અને હમણાં જાવાના દ્રવ્યે આ જથ્થો ૮ ફોરીનના ભાવે હીંદી નીકાસ કરનારી પેઢીઓને પુરું કરી દીધો છે. ૧૯૨૯ માં તેના ૧૨ ફોરીન ભાવ હતા પણ ધીમે ધીમે દુનીયાનાં ખીજાં બજારોની સહાનુભૂતિથી જાવાને પણ ભાવ ઘટાડવા પડ્યા અને વળી નવા પાકના તાજા સોદા ૮૧ ફોરીનના ભાવે ચીન સાથે હમણાં થયા છે.

ખાંડના ભાવ ઘટવા માટે નીચેના કારણો હીંદી અથશાસ્ત્રીઓ ધારે છે.

- (૧) જાવા કરતાં યુરોપની ખાંડનાં સરતે ભાવે થતાં વેચાણ.
 - (૨) ફેરમોસામાં મોટા પાક થવાથી જાવાની ઓછી ખરીદી.
 - (૩) ચીનની આંતરીક દુર્દશા.
 - (૪) ઓછી નીકાસ અને ખરીદી.
 - (૫) લંડન તેમ જ ન્યુ યોર્કમાં નરમાશ.
 - (૬) યુરોપમાં ઓછા ભાવ લેવાથી જાવાથી 'જિ' મુલકોમાં થતી ઓછી નીકાસ.
- જાવાની નીકાસ કેવી રીતે ઘટતી ગઈ, તે નીચેના કેષ્ટક ઉપરથી જણાશે :

જાવાથી દર મહીને ચંતી નીકાશ.

૧૯૨૬	૬૧
મે	૬૨૮૫૧
જુન	૨૧૪૬૦૨
જુલાઈ	૩૦૬૧૧૬
ઓગસ્ટ	૨૬૩૨૦૨
સપ્ટેમ્બર	૨૭૩૨૦૬
ઓક્ટોબર	૨૫૨૨૫૭
નવેમ્બર	૧૬૨૬૮૨
ડિસેમ્બર	૧૬૬૩૬૬
જાન્યુઆરી	૧૩૬૬૩૨
ફેબ્રુઆરી	૧૬૩૪૧૬
માર્ચ	૧૮૮૧૮૭
એપ્રિલ	૧૧૦૨૪૧

જાવાથી જુદા જુદા દેશોમાં તથાલી નીકાશ.

દેશ	૮૧
હોલેન્ડ	૭૬૫૦
પ્રાંત	૧૭૦૦
જર્મની	૮૦૫
ફ્રાંસ	૭૭૨૪૧
બેલ્જિયમ	૮૮૬૦
સ્વીડન	૬૦૧૦
ઈટાલી	૧૩૬૦૦
પોર્ટુગીસ	૧૭૬૩૨૦
ગ્રાંડેન રાજ્ય	૩૫૦૦
પ્રશ્ન	૧૦૨૫
એડન	૨૬૬૦
આફ્રીકા	૪૦૬૧
અરબસ્તાન	૪૭૫
સીંગાપોર	૭૭૮૧૦
પેનાંગ	૨૪૩૭૨
મલાયા	૮૬૨૦
હીંદુસ્થાન	૧૦૦૭૬૫૦
સીઆમ	૪૦૬૦૫
હોંગકોંગ	૨૪૬૪૧૦

ચીન	૩૫૮૬૭૫
જાપાન	૨૦૭૫૬૧
કોરીયા	૨૫૫૪૫
ડેન	૧૦૬૫
ઓસ્ટ્રેલીઆ	૨૪૦
ન્યૂઝીલેન્ડ	૭૭૭૭
સેમોન	૧૦૨૪૫
લાડીવારટોક	૨૩૦૦
બોરનીઆ	૪૬૦
ફીલીપાઇન	૨૦
ગોલીનીસીઆ	૧૭૧૫
બીજા દેશો	૮૦૫

કુલ : ૨૦૨૬૪૮૪

કુચુબા જાવાથી બીજા નંબરે આવે છે

અને અમેરીકા તથા યુરોપમાં મોટા પ્રમાણમાં કુચુબાની ખાંડ વપરાય છે. કુચુબામાં પાક ઉપર અંકુશ મુકી બજારને સ્થિર કરવાના નીજ્જન પ્રયાસ થયા પછી જકાત વધારી સરેરાશ આપવા માટેની યોજના થઈ પણ ન્યાં આખી દુનીયામાં મંદીનો પ્રચંડ વાયુ વાતો હોય, ન્યાં આલ કાટયુ હોય ત્યાં યીગ્ડ ક્રેમ કરીને દેવાય ? તેમ કૃત્રીમ ઉપાયથી બજારને ટકાવી શકાયું નહીં. આથી ૩ સેન્ટથી લાવ દર રતલે ધટીને ૧૫ સેન્ટના બન્યા છતાં વગર વેચાયેલા મોટા નળિયા હજી કુચુબામાં પુરુષણ ખડકાઈ પડ્યો છે.

હીંદમાં ખાંડની પેદાશ માત્ર ૨૬૬૦૮૮

૮૧ થાય છે ત્યારે અપેક્ષા ૧૩૨૫૨૩૦ ટનની છે. એટલે ન્યાં સુધી અપેક્ષા નેટલુ ઉત્પન્ન થાય નહીં ત્યાં સુધી હીંદનો ખાંડનો ઉદ્યોગ ખીલ્યા ગણાય નહીં અને ત્યાં સુધી પરદેશી ખાંડનો પગદંડો હીંદમાં વધુ મજબુત થવાનો ભય રહે છે.

ન્યાં સુધી હીંદી ખેતીવાદીખાતામાં સરકાર તરફથી સુધારા વધારા અને શોધ-

ખોળ થાય નહીં, ગરીબ ખેડૂતની દુદ્ધશા દુર કરવા, મહેસુલ રૂપે નડતી લયંકર હાડમારી અને કળ્દ દે કરવા તાત્કાલીક ઉપાયો યોજવામાં આવે નહીં, ત્યાં સુધી હીંદને એક પણ ઉદ્યોગ ખીસવાની આશા રાખવી નીરર્થક છે. હીંદી ખેડૂત પાસે ખાવા કે પહેરવા પુરતાં સાધન નથી, ખાતર કે ખીયાં ખરીદવા જેટલાં નાણાં નથી, યંત્રો અને ખીન્ન આધુનિક જમાનાનાં સાધનો મેળવવા જેટલી મુડી નથી, તો પછી કળ્દારીમાં નીચોવાઈ ગયેલા, અર્ધ જુખ્યા અને દુખળ ખેડૂત પાસેથી ખેતીના ઉત્પન્નની ખીસવણીની આશા શી રીતે રાખી શકાય? જમીનદારો, ને ખેડૂતોને પુરતો બદલો આપે, નાણાવાળા પુરતા પૈસા

આપી કાચી વસ્તુની ખરીદી કરે, તો જ ઉત્પન્નમાંથી ખેડૂતનું ભરણપોષણ થાય અને રફતે રફતે તેમનાં શરીર સશક્ત બને ત્યારે જ તેઓ વધુ ઉત્પન્ન કરવા સમર્થ બની શકે.*

* આ લેખમાં વપરાયેલા કેટલાક શબ્દોની સમજ : કાટલ : જુદા જુદા દેશો વચ્ચે પરસ્પરના હિત માટે થયેલા કરારો વાળી ચોળના ; સીન્ડીકેટ : મોટી મોટી વ્યાપારી પેઢીઓનો સંઘ ; ફ્લોરીન : લગભગ અઢાર આના જેટલી કીંમતનો સીકંદો ; ટ્રેન્ડુલેટ : દાણાદાર ખાંડ ; સી. આઇ. એફ. : કમીશન, વીમો અને તુર સાથે ; ડ્રેવેટ : ૧૧૨ રતલ.

જડમુતીઓ આગળ પ્રદર્શન ભરવાનાં અનકુટો પાછળ એટલું અનાજ બગડે છે કે જેથી લાખો માણસોને જીવનમરો વેડો પડે છે

...

આમ જનતામાં સત્ય વીચારોનો પ્રચાર કરવામાં જુદીમાનોને મોટામાં મોટો આનંદ મળે છે. એ આનંદ મેળવવા 'નવયુગ' વાંચવાનું વ્યસન લગાડો.

...

ચાંદીના ચમચાઓ અને ચાંદીના ધુધ-ગાઓથી ઊભરેલા પોતાની સામાજિક સમ-વડોને ટકાવી રાખવા માટે જ, સમાજવાદ સામે રાતવટ ચાપે છે

દુનીયાં નેહએ તે કરતાં વીશેષ ઉત્પાદ નથી દુઃખી થતી નથી, તેનું દુઃખ નેહએ તે કરતાં વીશેષ ચાલી રહેલી 'હું'ટણ-નીતીમાં રહેલું છે.

...

અમજીવીઓના શીકાર પર નલતા શ્રીમંતો હંમેશાં ધ્રુષ્ટ છે કે અમજીવીઓ પ્રજાની માર્ગના કરી, મૃત્યુ પછીના સ્વર્ગની શોધમાં રહી, વર્તમાનને વીસરી જ નાય !

...

આપણે કેવી રીતે મરવું તે અગત્યનો પ્રશ્ન નથી, કેવી રીતે જીવવું અને વધારે સારી રીતે જીવવું એ જ મનુષ્યને માટે મહત્વનો પ્રશ્ન છે.

નવાથી દર મહીને ચંતી નીકાશ.

૧૯૨૬	૮૧
મે	૯૨૮૫૧
જુન	૨૧૪૯૦૨
જુલાઈ	૩૦૯૧૧૬
ઓગસ્ટ	૨૬૩૨૦૨
સપ્ટેમ્બર	૨૭૩૨૦૬
ઓક્ટોબર	૨૫૬૨૫૭
નવેમ્બર	૧૬૨૬૮૨
ડિસેમ્બર	૧૬૯૩૬૬
નવ-સુઆરી	૧૩૯૬૩૨
ફેબ્રુઆરી	૧૯૩૪૧૬
માર્ચ	૧૮૮૧૮૭
એપ્રિલ	૧૧૦૨૪૧

નવાથી જુદા જુદા દેશોમાં ત્રણેલી નીકાશ.

દેશ	૮૧
હોલેન્ડ	૭૬૫૦
'પ'સાંડ	૧૭૦૦
જર્મની	૮૫
ફ્રાંસ	૭૭૨૪૧
બેલ્જિયમ	૯૮૬૦
સ્વીડન	૬૦૧૦
પોર્ટુગીસ	૧૩૬૦૦
પોર્ટુગીસ	૧૭૬૩૨૦
ગાલ્ફન રોન્ડો	૩૫૦૦
પ્રુસિયા	૧૦૨૫
એડન	૨૯૬૦
આફ્રીકા	૪૦૬૧
અરબસ્તાન	૪૭૫
સીંગાપોર	૭૭૮૧૦
'ચેનાંગ'	૨૪૩૭૨
મલાયા	૮૬૨૦
હીંદુસ્થાન	૧૦૮૭૬૫૦
સીઆમ	૪૦૬૦૫
હોંગકોંગ	૨૪૬૪૮૦

ચીન	૩૫૮૬૭૫
જાપાન	૨૦૭૫૬૧
કોરીઆ	૨૫૫૪૫
ડેન	૧૦૬૫
ઓસ્ટ્રેલીઆ	૨૪૦
ન્યુઝીલેન્ડ	૭૭૭૦
સેમોન	૧૦૨૪૫
લાડીવારલોક	૨૩૦૦
બોરનીઆ	૪૬૦
ફીલીપાઇન	૨૦
ગોલીનીસીઆ	૧૭૧૫
બીજા દેશો	૮૦૫

કુલ : ૨૦૨૯૪૮૪

કુચુબા નવાથી બીજા નંબરે આવે છે અને અમેરિકા તથા યુરોપમાં મોટા પ્રમાણમાં કુચુઆની ખાંડ વપરાય છે. કુચુબામાં પાકે ઉપર અંકુશ મુકી બજારને સ્થિર કરવાના નીબંધ પ્રયાસ થયા પછી જકાત વધારી સરેલેજ આપવા માટેની યોજના થઇ પણ જ્યાં આખી દુનીયામાં મંદીનો પ્રચંડ વાયુ વાતો હોય, જ્યાં આલ ફાંટયું હોય ત્યાં યીગડું કેમ કરીને દેવાય ? તેમ કૃત્રીમ ઉપાયથી બજારને ટકાવી શકાયું નહીં. આથી ૩ સેન્ટથી લાવ દર રતલે ધટીને ૧૫ સેન્ટના બન્યા છતાં વગર વેચાયેલા મોટા જથ્થો હજી કુચુબામાં યુબેજ ખડકાઈ પડ્યો છે.

હીંદમાં ખાંડની પેદાશ માત્ર ૨૯૬૦૮૮ ટન થાય છે ત્યારે અપત

૧૩૨૫૨૩૦ ટનની છે. એટલે જ્યાં સુધી અપત બેટલું ઉત્પન્ન થાય નહીં ત્યાં સુધી હીંદનો ખાંડનો ઉદ્યોગ ખીસ્સા ગણાય નહીં અને ત્યાં સુધી પરદેશી ખાંડનો પગદંડો હીંદમાં વધુ મંજુર થવાનો ભાવ રહે છે.

જ્યાં સુધી હીંદી ખેતીવાડીખાતામાં સરકાર તરફથી સુધારા વધારા અને શોધ-

૨ નોટીસ પછી

નોટીસ એ કામદારોને અડધા ભુખે રહેવાનું આમંત્રણ હતું. આ નોટીસ તે તેમનાં ખાલકોના દુધને અટકાવવાની આશા હતી. આ નોટીસ તે કામદાર સ્ત્રીઓને માટે સંતાપની સીધી બેટ હતી.

ક્યાં જઈશું ?

કેમ કરીશું ?

કેમ થશે ?

કામદાર સમુદના માનસમાં આ સવાલો જરૂરી ઘોળાયા કરતા હતા. તેમની આંખો ઉઠી હતી તેથી પણ વધુ ઉઠી ઉતરવા લાગી. તેમના શરીરનું રક્ત વધુ વેગથી સુકાતું ચાલ્યું. મીનતાના ભારથી તેમની ફેડ વધુ વાંકી વળતી ગઈ.

માત્ર ધુલાખાને દશવિશે માગે કંઈક આશાજનક હતો. અંધકારમાં એ જ એક માત્ર આશાનું કીરણ હતું. દુખી કામદારો માટે અત્યારે આશાયેશનો આ એક જ તાંતણો હતો.

પહેલી ઓગસ્ટની સવાર પડી. સવારમાં કાલસાની ખાણનું એન્જન ધપધપ ચાલુ થયું, કામદારોને આમંત્રણી કારખી સીસોટી વાગી.

‘હડતાલ !’ એન્જનીયરે પ્રશ્ન પુછ્યો.

‘હડતાલ ?’ દ્વારપાળે સવાલ કર્યો.

‘હડતાલ’ અવસ્થાપકના ટેલીફોન પર શબ્દ પહોંચ્યો.

અવસ્થાપકની આ અન્યાયી આજ્ઞા સામે સમુદના સામતાનું આ તો માત્ર પહેલું પગથીયું હતું.

૩ વેરવૃત્તી

સમુદના સામના સામે મુઠીવાદીથી ન ટકાયું. કામદારોના કાગ કરવાના દેશકોની

વાત પડતી સુકાઈ. નફાના લાલચુ ડીરેક્ટરોની આ કલેઆમની યોજના અસફળ નીવડી. પણ ધુલાખાન માટે આ વીજળ ન હતો. તેને તો કામ પરથી નોટીસ મળી.

સંગઠન કરવાના ચુન્દા બદલ ધુલાખાન શહેરના રસ્તા ઉપર રખડતો થઈ ગયા.

મુઠીવાદ અનેક માગે અવસ્થીત રીતે વેર લે છે. ધુલાખાનને આ પહેલા અનુભવ હતો. Victimization-ધુલાખાન આ દુષ્ટ ભાવનાનો પહેલો ભોગ થઈ પડ્યો.

માત્ર એક જ વ્યક્તી માટે હડતાલ પાડવાની કામદારોમાં ન હતી તમન્ના કે તકાત. પરીણામ એ આવ્યું કે ધુલાખાન શેરીઓમાં ભમતો બન્યો.

પણ ધુલાખાન બહાદુર હતો. તેનામાં વગીષ્ભાવના ખીસી હતી. કામદાર વર્ગના હોતને માટે સર્વિશ અપેક્ષા કરવાની તેનામાં તમન્ના હતી. તેણે ડર રાખ્યા વગર ઝૂઝવા માંડ્યું.

ધુલાખાનની પાતી ઉપવાસથી સુકાતી ચાલી. અન્નના સાંસારિયે આ ધીરના હૃદયને પણ વ્યાકુળ કરી નાખ્યું. કામ શોધવા તે બહાર પડ્યો.

પણ ધુલાખાનને ક્યાં ખબર હતી કે મુઠીવાદનું વેર પણ અવસ્થીત હોય છે !

કોઈ પણ કારખાનાવાળાએ તેને કામ આપવા ના પાડી. કોઈ પણ મેનેજરે તેને કામ ઉપર લેવા જરૂરે મરજી ના ખતાવી.

અને રસ્તામાં તેના જેવા બેકારોના મોટા ટોળાં રખડતાં હતાં એક મીલથી બીજી મીલ...એક ખાણથી બીજી ખાણ...એક ફેક્ટરીથી બીજી ફેક્ટરીએ જતાં તેનાં પગમાં સોજા આવી ગયા.....

બેકારીનાં ભયંકર દુઃખ ધુલાખાન ભોગવવા લાગ્યો.

* * *

ખ સિ દા ન

કામદાર જીવનની કડણ કથા

: લેખક :

મ ભુ ર

‘એક હો જાઈએ, કામદાર લોક એક હો જાઈએ.’ ધુધવાતો સાગર ગર્જે તેમ વ્યાસપીઠ પરની ઉન્ન્યાઈ ઉપરથી ધુન્નાખાને ગર્જના કરી. આકારોથી પડવો પડ્યો ‘કામદાર લોક એક હો જાઈએ.’ સમુદમાંથી શબ્દ ઉડ્યો ‘એક હો જાઈએ કામદાર લોક’ એક હો જાઈએ.’

‘ખીરાદરો કમસે અપની ખાણમે માત્ર પાંચ ઘંટા તક જ કામ દેનેવાલા હે. યહી ખાત તો આપ સખ ખીરાદરોકે અન્ધી તરફસે માલુમ હો ગયી કે. ઇસકા જવાબ કહાં હૈ.....

કોધીત જવાળામુખીમાંથી લાવા વહે તેમ ધુન્નાખાનના મુખમાંથી ધગધગતા શબ્દો નીકળવા લાગ્યા.

અને વનમાં અંગાર પડતાં, જેમ દાવાનળ સળગી ઉઠે તેમ તીરસ્કાર અને વેરના વહ-નીથી સમુદ સળગી ઉઠ્યો.

૧ ખીન્ને દીવસે

‘કોલથી અડધું કામ થશે.’

‘પણ ભુખ કાંઈ ઓછી અડધી લાગવાની છે?’

‘કુણીઆના કાવડીઆનું શું?’

‘કહે છે કે વાણીઆઓએ આ ખખર સાંલળી વ્યાજના દરમાં વધારો કર્યો છે.’ સમુદમાંથી શબ્દ સાંલળાયા. પીળલમાં આવેલી કાલસાની ખાણના વ્યવસ્થાપકોએ આવીકે મંદીના ઓઠા નીચે કામના કલાકો ઓછા કરવાનો નીણુંય કર્યો હતો. લોક સમુદનાં ટોળે ટોળાં પાછાં ને પાછાં નોટી-સમાં લખેલા એ કાળા અક્ષરો વાંચતા હતા આ રહી તે નોટીસ.

• કામદારોને-

પીથમાં વ્યાપેલી ભયંકર આર્થિક મંદીના પ્રતાપે આપણી ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થતો કાલસો ખપાવવો અશક્ય બન્યો છે, આ ઉપરથી સત્તાવાળાઓએ એવો નીણુંય કર્યો છે કે ખાણ માત્ર પાંચ જ કલાક ખુલ્લી રાખવામાં આવશે.

પહેલી ઓગસ્ટથી આ નીણુંયને અમલમાં મુકવામાં કાયરેક્ટરોએ કરેલી લલામણને અનુસરીને વ્યવસ્થાપક મંડળ કામદાર સહુ-હને જણાવવાને ઇચ્છે છે કે ૧૯૩૧ ની પહેલી ઓગસ્ટથી ખાણમાં કામ કરવાના કલાકને ઘટાડી દઈ પાંચ કલાક કામ કરવામાં આવશે.

-વ્યવસ્થાપક

૨ નોટીસ પછી

નોટીસ એ કામદારોને અડધા હુએ રહેવાનું આમંત્રણ હતું. આ નોટીસ તે તેમનાં ખાલકોના કુધને અટકાવવાની આશા હતી. આ નોટીસ તે કામદાર સ્ત્રીઓને માટે સંતાપની સીધી બેટ હતી. ક્યાં જઈશું ? કેમ કરીશું ? કેમ થશે ?

કામદાર સમુહના માનસમાં આ સવાલો નેરથી ઘોળાયા કરતા હતા. તેમની આંખો ઉંડી હતી તેથી પણ વધુ ઉંડી ઉતરવા લાગી. તેમના શરીરનું રક્ત વધુ વેગથી સુકાતું ચાલ્યું. મીનતાના ભારથી તેમની ફેડ વધુ વાંકી વળતી ગઈ.

માત્ર ધુલાખાને દર્શાવેલા ભાગે કંઈક આશાજનક હતો. અંધકારમાં એ જ એક માત્ર આશાનું કીરણ હતું. દુખી કામદારો માટે અત્યારે આશાચેશનો આ એક જ તાંતણો હતો.

પહેલી ઓગસ્ટની સવાર પડી. સવારમાં કાલસાની ખાણનું એન્જન ધપધપ ચાલ્યું થયું, કામદારોને આમંત્રણી કારમી સીસોટી વાગી.

‘હડતાલ !’ એન્જનીયરે પ્રશ્ન પુછ્યો.

‘હડતાલ ?’ દ્વારપાળે સવાલ કર્યો.

‘હડતાલ’ અવસ્થાપકના ટેલીફોન પર શબ્દ પહોંચ્યો.

અવસ્થાપકની આ અન્યાયી આશા સામે સમુહના સામંત્રાનું આ તો માત્ર પહેલું પગથીયું હતું.

૩ વેરવૃત્તી

સમુહના સામના સામે મુડીવાદીથી ન દેકાયું. કામદારોના કામ કરવાના ક્ષતાકોની

વાત પડતી મુકાઇ. નફાના લાલચુ ડીરેક્ટરોની આ કલેઆમની યોજના અસફળ નીવડી. પણ ધુલાખાન માટે આ વીજળ ન હતો. તેને તો કામ પરથી નોટીસ મળી.

સંગઠન કરવાના ગુન્હા બદલ ધુલાખાન શહેરના રસ્તા ઉપર રખડતો થઇ ગયો.

મુડીવાદ અનેક ભાગે વ્યવસ્થીત રીતે વેર લે છે. ધુલાખાનને આ પહેલો અનુભવ હતો. Victimization-ધુલાખાન આ દુષ્ટ ભાવનાનો પહેલો ભોગ થઇ પડ્યો.

માત્ર એક જ વ્યક્તી માટે હડતાલ પાડવાની કામદારોમાં ન હતી તમન્ના કે તાકાત. પરીણામ એ આવ્યું કે ધુલાખાન શરીરોમાં ભમતો બન્યો.

પણ ધુલાખાન બહાદુર હતો. તેનામાં વગીંચલાવના ખીલી હતી. કામદાર વર્ગના હીતને માટે સર્વવ અપશુ કરવાની તેનામાં તમન્ના હતી. તેણે ડર રાખ્યા વગર ઝૂઝવા માંડ્યું.

ધુલાખાનની પત્ની ઉપવાસથી સુકાતી ચાલી. અન્નના સાંસાંએ આ વીરના હૃદયને પણ વ્યાકુળ કરી નાખ્યું. કામ શોધવા તે બહાર પડ્યો.

પણ ધુલાખાનને ક્યાં ખબર હતી કે મુડીવાદનું વેર પણ વ્યવસ્થીત હોય છે !

કોઇ પણ કારખાનાવાળાએ તેને કામ આપવા ના પાડી. કોઇ પણ મેનેજરે તેને કામ ઉપર લેવા જરાયે મરજ ના બતાવી.

અને રસ્તામાં તેના જેવા બેકારોના મોટા ટોળાં રખડતાં હતાં એક મીલથી ખીજ મીલ...એક ખાણથી ખીજ ખાણ...એક ફેક્ટરીથી ખીજ ફેક્ટરીએ જતાં તેનાં પંગમાં સોજા આવી ગયા.....

બેકારીનાં ભયંકર દુઃખ ધુલાખાન ભોગવવા લાગ્યો.

એ મોટી લાકડા કાપવાની ફેક્ટરીમાં તેને જગ્યા મળી. જગ્યા નહાની, પગાર માત્ર પંદર રૂપિયા ધુલાખાનને લાગ્યું કે કંઈ નહીં તો રોટલો અને મીઠું તો મળશે.

દીવસો વીત્યા અને અડધું વર્ષ પસાર થવા આવ્યું.

ધુલાખાન સવારના ઉઠીને કામ પર ગયા મેનેજરનો માણસ ધુલાખાનની રાહ જોઈને જ ઉભો હતો.

‘મેનેજર તમેને બોલાવે છે!’

આ ટુંકા શબ્દોએ ધુલાખાનના હૃદયમાં ખુબ વસવસો ઉત્પન્ન કર્યો.

‘લેમાર’ નામ જ ધુલાખાન કે?’

‘હાથ’

‘પેલી ખાણના કામદારોમાં તમે જ લાપલુ કરેલું કે? ‘હાથ’ અને હજુ મજુર ચળ વળમાં તમે લાગ લો છો કે?’

‘હાથ’

‘હીક. આ મહીનાનો પગાર લઈ લો. મહારી ફેક્ટરીમાં આવા ધાંધલીયાઓની જરૂર નથી!’

હલીલ કરવી નકામી હતી.

પંદર રૂપિયા હાથમાં લઈને ધુલાખાન પાછો રસ્તામાં આવ્યો.

એ ચળકતા સીંકાઓ સામે તેણે દાણ વારે જોયું આટલામાંથી તો મહીનો આવે તેટલું અનાજ આવી શકે તેમ હતું આટલામાંથી તે દુધ લઈ શકતો હતો. મ્હા પી શકતો હતો.

રખે કાંઈ કુંટવી લેશે એમ માની તેણે પોતાની અશક્ત મુડીમાં પેસા ખુબ જોઈતી દબાવીને દોટ મુકી.

મેકારોના મોટા યોગામાં એક જણનો ઉમેરો થયો. આ શોકજનક ઘટનાને દુરથી નીહાળતો માત્ર કારણ કાળે હસતો હતો.

તેણે જીવન એક સનાતન દેહના ખંડ કાઢ્યું સમું બની ગયું.

આખરે એક કાગળના વેપારીને ત્યાં ધુલાખાનને નોકરી મળી. આ વેપારી જાપાંઓ વાંચતો નહીં હોવાથી ધુલાખાનને આશા હતી કે કદાચ તે તેને નહીં કાઢી મુકે.

પણ આ આશા પણ નીષ્ફળ નીવડી, મુડીવાદના કુતરાઓ સુંઘતાં સુંઘતાં આ વેપારીના ઘર સુધી આવ્યા. કાંઈએ વેપારીના કાનમાં ધ્રુંકે મારી-

‘ધુલાખાન તો મજુરનો માણસ છે જખખરો ધાંધલીયા છે. લેમારી દુકાનમાં જ સળવળાટ કરશે...કાઠી...મુકો’...

શેઠને લાગ્યું કે ચળવળને ઉગતી દાખવી હોય તો ચળવળકારને કચડી નાંખવો જોઈએ. આના સેનેરી શીખામણની તે અવગણના થાય?

ધુલાખાન પાછો રસ્તા પર આવ્યો અને જીખ અને સંતાપ છતાં દીવસો વહેતા ગયા. સમય વેગથી વહેતો ગયો અને ધુલાખાનને એક પછી એક જગ્યાએથી રજા મળતી ગઈ.

ધુલાખાન સંતાપ સહન કરવાની પણ સીમા હોય છે. પ્રાણીઓ પણ જીવે ટળવળે છે. તરેણે પણ પ્રાણી વીના સુકાઈ જાય છે તો ધુલાખાન તો માનવ હતો.

* * *

શહેરની ડોરોનરની ડાટ ખેડી હતી. રસ્તામાંથી રખડતા એક શખને ટેબલ પર મુક્યું

તેના ગજવામાંથી એક કાગળ મળી આવ્યો હતો. તેમાં માત્ર એટલું જ લખ્યું હતું ‘મુડીવાદ, ત્હારી વેરની લડી ઉપર હું મ્હારું બલીદાન આપું છું’

મહાન વ્યક્તિઓની મહત્તાના ભેદ

—: લેખક :—
—પી. જી. ભટ્ટ—

અંધ અનુકરણના અનર્થ

સંસ્કૃતીના ઇતીહાસમાં સીદ્ધાંતોના આધિના અનુકરણે અતી અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે. એના ઉપર તો કેટલાય શરીરો રણમાં રંગદોળાયાં છે. તેણે તલવાર લેવડાવી છે. દલીલો કરતાં તલવારના બળે આ સુત્રવાદીઓ (Dogmatist) ને પોતાના વીચારો પ્રસારવામાં કંઈ ઓર આનંદ આવે છે. આ સુત્રો પછવાડે રહેલા સીદ્ધાંતોને નહીં સમજનારા, તેના ઉપર યુદ્ધી-પુવંક વીચારણા કરવાની જરા યે તમન્ના નહીં ધરાવનારા, અમુક વ્યક્તિઓએ શીખવેલા સીદ્ધાંતોનું પોપટની માફક પારાવણ કરી જનારાઓ જગતમાં પગલે પગલે મળી આવે છે. તેઓ માત્ર આંધળુ અનુકરણ કરી જાય છે. ઇતીહાસમાં આ આંધિના અનુકરણના દાનવે દારણ દુઃખને જન્મ આપ્યો છે. મનુ-ભગવાન આમ કહે છે એ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરીને દલીલનું પુણ્વીરામ કરનારાઓની આ દેશમાં જરા યે ખોટ નથી. એટલું જ નહીં પણ સંસ્કૃતીમાં આગળ વધેલા દેશોમાં પણ અમુક વ્યક્તિઓ શીખવેલું છે માટે તે સત્ય હેતુ જ ભ્રમને એમ કહેવાની તથા તેમ મનાવવાની પ્રથાના અનુયાયી ગણતી સંખ્યા કંઈ અદ્ય નથી.

આ આંધિના અનુકરણના ઉપાસકો કહે છે કે, જે 'શીખવવામાં આવે છે તેને શ્રદ્ધાપુવંક તમે સ્વીકારી લો. હમારા મગજને જરા પણ શ્રમ આપશો ના.' આ સુત્રપુજક શીખવે છે કે હમારી વીચારણાશક્તિ અને યુદ્ધીયક્તિને તોડી નાંખી, હમારી

સમતુલનાની શક્તિને છેદી નાંખી, આ મહા વ્યક્તિઓ જે સીદ્ધાંતો શીખવે છે તેને એમ ને એમ સ્વીકારી લેવામાં જ સાર્થકતા સમાયેલી છે.

આ પ્રથા સમાજ જીવનમાં ઉંડાં મુળ નાખી ઉતરી છે. ભુતકાળ લોકે વર્તમાનકાળ સુધી ઉપર કામ કરતા સમુદાય પાસે વીચાર કરવાની ક્ષણ એટલી તો ઓછી રહે છે કે તે ભાગ્યે બહુ દુર જોઈ શકે. આગે ખેતર પર કામ કરતો એકુત, કે ફેક્ટરીમાં કામ કરતો કામદાર, કે ગોશીસમાં બેસીને ધસ-ડખેરો કરતો પેલા કારકુન એવા તો પીડાઈ રહ્યા છે કે તેમના જીવનમાં આશાયેશ કે આરામ સ્વપ્નામાં પણ નથી આવતો. સારા યે દીવસભરમાં શ્રમ કરનાર શ્રમજીવીની બેહાલ દશાનું આ એક સીધું પરીણામ છે. જ્યારે લગભગ ૮૦ ટકા જેટલા વીશાળ સમુદાય પાસે અક્ષરજ્ઞાનની પણ ઉણપ હોય ત્યારે આ વીશાળ વર્ગ અમુક પ્રશ્નો પર વીચારણા ચલાવી શકે એમ માનવું એ નરી મુખ્યતા છે. પણ આ સ્થિતિને ક્ષણભર અગતી કરીને વીશ્વના શીદ્ધાંતોમાં પ્રસરતા સુત્રવાદ ઉપર જરા વધુ વીચાર કરીયે.

મહાપુરુષોના મોહ

દરેક અગ્રણી વ્યક્તિ-દરેક રાજકીય અને ધાર્મિક આગેવાન આ સમુદયની સંજોગજન્મીત નબળાઈથી સારી રીતે માહિતગાર હોય છે. મુસોલીની, લેનીન, ગાંધી, મેક્ડોનાલ્ડ અને બાલુવીન સમુદજીવન સાથે એટલા તો

સંકળાયેલા હોય છે કે તેઓ સમુહને શું આકર્ષી શકશે તે કળી જઈ, એવાં મુત્રે ઉચ્ચારે છે કે જેના ઉચ્ચાર માત્રથી અનેક અંજન ઝળ ઝળાય છે. હીંદુસ્તાનનો દાખલો સ્વદેશ. છેલ્લા દશ વર્ષથી હીંદના રાજદ્વારી પટમાં મહાત્માજીનાં મુત્રો સારી રીતે સન્માન અને આવકાર પામ્યાં છે. મહાત્માજીની હાકલ ઉપર અનેક જણ નેલ જઈ આવ્યા. અનેક જણે પોતાનાં માથાં લંગાવ્યાં, અને કોઈએ અનુપમ આત્મભોગ આપ્યો. છતાં સ્વરાજ્યનો પડછાયા પણ મેળવવામાં સમુહ નીબંધ નીવડ્યો છે. સ્વરાજ્ય હતું તેટલું જ દુર છે. એક રીતે કહીએ તો સ્વરાજ્ય હતું તેના કરતાં પણ વધુ દુર ગયું છે.

મહાત્માજી આવી અફળદાયી પ્રવૃત્તિમાં જનસમુહની શક્તિને વેડી દેવામાં સફળ શી રીતે બન્યા? સ્વાભાવીક સવાલ થશે કે એવા કેવા અગ્રેય આત્મજલથી મહાત્માજી જનતાના આવકા વીણાળ સમુહનું અનુસરણ મેળવવામાં સફળ થયા? આ સીધા સવાલ ઉપર જરા વીચાર કરીએ તો માલમ પડશે કે મહાત્માજીની શક્તિનું એક કારણ સમુહમાં રહેલી આંધળી અનુકરણવૃત્તિને આભારી છે. ખ્રીસ્તી સામ્રાજ્ય સામે જનતામાં પ્રગટેલા તીવ્રસ્કાંદ મીઠાના કાપદાલંગની અફળદાયી પ્રવૃત્તિમાં વાળી શકાય એ ઘટના જ હીંદમાં પ્રસરેલી આ આંધળી ભક્તી અને અધ અનુસરણને જ આભારી છે.

પણ ગાંધીજી તો મહાન નર છે. આ મહત્તાની ભુતાવળ સામાન્ય સમુહની આંખ ઉપર પાટા બંધાવે છે. ગાંધીજી જેવા તે ખોટું કરે? લેનીન જેવા તે ખોટું લખે? આ પ્રકારની માન્યતાના મોટા પત્થરો આજે સમુહની વીચારણાનાં વહેણને આગળ અટકાવે છે. આ માન્યતાઓ તે આંધળી ભક્તીના સીધા ઉત્પાદકો છે.

મુસોલીની હો. આજે પોતાની નેરદાર ભાષા અને ભુદ્ધિના અપુર્વ ઓજસથી આખી ઇટાલીની પ્રજા ઉપર અધીકાર ભોગવી રહ્યો છે. રાજ્યસત્તાને નામે આજે સંપત્તિવાળી સરખાવવારી તે સાચવી રહ્યો છે. અને જતાં ઇટાલીના સમુહની આંખ ઉપર તે અવળા પાટા બાંધી રહ્યો છે. આ જુલમગાર મુસોલીનીના આંધળા જુલમો સામે કોઈ આંખળી પણ ચીંધી શકતું નથી. આવા આતંતાઈના શાશન સામે આજે કોઈ એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકતું નથી. કારણ કે આ નાટકીયો મુસોલીની પોતાની કળાથી સારા થે સમુહને છેતરી શકે છે. કોઈ વાર તે તેમની સમક્ષ રાષ્ટ્રીયતાની ભુતાવળ ઉભી કરે છે. કોઈવાર પરરાજ્યોના હુમલાનો બાહુ બતાવે છે. કોઈવાર રોમની પ્રાચીન સંસ્કૃતિની પ્રશંસાના શબ્દો ઉચ્ચારીને સમુહને મુગ્ધ કરે છે. આવી અનેક તરફીઓ વડે તે સામાન્ય સમુહન છેતરે છે. અને પછી ઇટાલીઅન સમુહમાં મુસોલીનીના શબ્દને હથેરથી પણ વધુ પ્રયત્ન માનવામાં આવે છે. તેની તેજસ્વી મેઘા, સમુહની આંધળી અનુકરણવૃત્તિનો સારો ઉપયોગ કરી રહી છે.

તુર્કીનો રાષ્ટ્રવીરતા કમાલ પાશા લઈએ. આજે એ જગતના લેનીન કે ગાંધી જેટલું સ્થાન તુર્કમાં ધરાવે છે. ‘કમાલ કરે તે જ ખર’ એ માન્યતા આજે તુર્કસ્તાનમાં ચારે દીશાએ પ્રસરી ગઈ છે. કારણ કે ખલીફાના રીતમનો સામનો કરવામાં તે સફળ નીવડ્યો હતો. તેના આ એક જ કાર્યે તેના ઉપર મહાનતાની આદર ઓરાદી હતી. આજે તે તુર્કીનો મહાન નર ગણાય છે. એટલે જ તેના શબ્દોને આટલી સફળતા મળે છે. અને આ નવા તુર્કીમાં સમુહ માટે શું સુખ છે? ખલીફાના વારાના

જમીનદારો રહ્યા છે. કોન્સ્ટાન્ટીનોપલના કારખાનામાં કામદારો પહેલાંના બેટલા જ ગરીબ છે. કમાલ ખાશા આજે કામદાર નેતા-ગણની ધરપકડ કરી રહ્યા છે. કોમ્યુનીસ્ટ ચળવળ સામે ઉગ્ર પગલાં ભરી રહ્યા છે. અને છતાં પોતાને મજેલી મહાનતાની આદરને પ્રતાપે અને સમુહની આંધળી અનુકરણ-વૃત્તિના પ્રતાપે તે આજે સત્તાના સીંદસન ઉપર સ્થિર રહી શક્યો છે.

સમુહની છેતરપીંડી

આ મહાન નરો અનેકવાર જાણી જોઈને આ વૃત્તિને ઉત્તેજે છે. હમણાં જ મહાત્મા ગાંધીજીએ છેલ્લા નવજીવનમાં લખ્યું હતું કે,

“વાઇસરોય સાહેબનાં જવાબમાં હું તો ઇશ્વરનો જ હાથ જોઉં છું. આટલું અવસ્ય દલી શકું કે વીલાયત જઇ ગાળમેશ પરીષદમાં ભાગ લઇ શકું એ કરવાને સાર એક મનુષ્ય બેટલા ઉપાયો થાજી શકે તેટલા ઉપાયો મેં મનથી, કમથી અને વાચાથી ચોળ્યા હતા: એમ છતાં જો જવાબ નથી થયું તો હું અવસ્ય માનું છું કે તેમાં હીંદુસ્તાનનું ભલું છે.”

મહાત્માજીના ઉપલા શબ્દો ઉપર દીકા કરવાની જરા યે જરૂર નથી. એક મહાન નેતા એક સરળ વાત કેટલા સરસ અને સુંદર સ્વરૂપમાં સમુહ સમક્ષ મુકી શકે છે તેનું આ એકે સારું પ્રદર્શન છે. બધા જ સ્વીકારે છે કે મહાત્માજીની લાંબી નહીં જવાની ધમકી પછવાડે ખીન્ન કારણો રહેલાં છે. આખી ઘટનાનું મુળ કારણ તો એ છે કે તહકુબીના કરાર અક્ષરેઅક્ષર પળાશે એવી સીધી ખાતરી સરકાર પાસેથી મેળવી એક વીગ્નતા તરીકે લાંબી જવાની ગાંધીજીની

ધારણા હતી. છેક છેલ્લી ધડીએ એક અકલ્પનીય ઉચ્ચારણ કરીને મહાત્માજીએ આખા યે જગતનું લક્ષ તેમના તરફ ખેંચ્યું હતું. આ સીધી વસ્તુ ઉપર આધ્યાત્મીકતાના આવરણો ઓઠાડીને મહાત્માજી જણાવે છે કે તેમાં તેમને ઇશ્વરનો હાથ દેખાયો. ધર્મમાં અંધશ્રદ્ધા ધરાવતા અજ્ઞાન પ્રજા સમુહને માટે આટલા શબ્દો બસ થઇ પડે તેમ છે. ‘ઇશ્વર’ એ શબ્દ એટલે વીચારણાનું પુણ્યપીરામ. ઇશ્વર કરતાં પણ આપણે મોટા હીએ? એ પ્રસારેલી ખોટી કલ્પના (ખોટી કારણ કે ઇશ્વરનું અસ્તીત્વ એ એક મહાન ધર્મીગ છે) ના આશ્રય વડે મહાત્માજી જનસમુહ આગળ આ વાતને સમજાવવામાં સફળ નીવડ્યા છે. ‘ઇશ્વરને નામે’ મહાત્માજીએ આપણને એમ સમજાવવાનો યત્ન કર્યો છે કે તેમનો નીલુખ સાચો હતો. કદાચ ભાષીમાં મહાત્માજી લાંબી ગયે તે તેમાં પણ તેમને ‘ઇશ્વરનો હાથ જ’ કદાચ દેખાયો.

આ મુદ્દા ઉપર આટલું લાંબુ વિવેચન કરવાની જરૂર એટલા માટે છે કે અંધ અનુસરણનો એક આધાર ‘ઇશ્વર’ ઉપર રહેલો છે. ભુતકાળમાં પણ ઇશ્વરને નામે બકતીઓએ સમુહને છેતર્યો છે. મધ્યયુગમાં પણ ઇશ્વરને નામે કેટલાય અત્યાચાર અને અભાચાર થયા છે. આજે પાદરીઓ, અને પુરોહીતો ‘ઇશ્વરના નામે’ પ્રગતીમાન વસ્ત્ર ઓનો વીરોધ કરે છે. આજે ‘ઇશ્વરને નામે’ પોપ મહારાજ સંતતીનીયમનની સુંદર ચળવળ સામે નાપસંદગીના શબ્દો ઉચ્ચારે છે. આજે ‘ઇશ્વરના નામે’ હીંદુઓ અને મુસ્લીમ કામના સંપત્તિવાન આગેવાનો તેમની કામને છેતરી રહ્યા છે. આમ ઇશ્વરનું નામ એ અંધ અનુસરણની મુળ ભુમીકા છે.

આજે કામથી કંટાળેલાઓ, અને શ્રમથી થાકી ગયેલાઓને રાજકારણનો અભ્યાસ કરવાની જરા યે લેખા નથી. તેથી તેઓ આ 'અન્યને વીચારવા દો' એ વૃત્તી અપનાવી રહ્યા છે. નેતાઓ કહે તે વેદવાક્ય એમ માનવાને તેઓ તત્પર છે. આ વર્ગ ઉપરાંત એક એવો પણ વર્ગ છે જેને ચોતાના મગજને શ્રમ આપવાની જરા પણ ઇચ્છા હોતી નથી. આ વ્યક્તિઓ કદી વીચારતી જ નથી. તેઓ માત્ર ચોતાનાં પસંદગીનાં વર્તમાનપત્રો અને પુસ્તકોનું પારાયણ કરીને એનાં ઉચ્ચારાયેલા શબ્દોને મીઠા સ્વીકારી લેવાની સહજ વૃત્તી દર્શાવે છે.

આજે હવે અધ્યક્ષાના તીમીર યાનદીપના તેજની આગળ અદૃશ્ય થતાં જાય છે. છતાં પણ આ વૃત્તી હજી તદ્દન ઓસરી ગઈ છે એમ ન જ કહેવાય. આજે રૂશીયામાં 'લેનીન' ને કહે તે સત્ય માનવામાં આવે છે. તુર્કીમાં કમાલ પાશાના શબ્દોને દુરાનની આરાઓ કરતાં પણ વધુ મહત્વ આપવામાં આવે છે. આ વસ્તુઓ જતાવે છે કે અન્ય પાસેથી

પ્રેરણા લેવાની પ્રથા હજી માનવે નથી મુકી. ખીજાએ કહેલા સીદ્ધાંતો સ્વીકારી લેવાની વૃત્તી હજી નથી વીનાશ પ્રાપ્ત. હિંદ દેશ જ લો. અહીં પણ મહાત્માજી કહે તે તદ્દન સાચું જ હોવું જોઈએ એમ માનનારા લાખો નથી ?

કાંઈ નહીં કહે કે કમાલ પાશા, મુસોલીની, મહાત્મા, અને લેનીન એઓ અપ્રામાણીક વ્યક્તિઓ છે. પણ પુરતી પ્રામાણીકતા સાથે તેમણે રજી કરેલા વીચારો આજે લોક સમુહ ઝીંસે છે એ ઘટનાનું મહત્વ એથી ઘટતું નથી. ભલે ઉપલી વ્યક્તિઓના વીચારોમાં ગમે તે ભીંતતા હોય છતાં આજે આ વ્યક્તિઓની સમુહ ઉપર સારી કે નરસી અસર જનતામાં રહેલી આ અધિષ્ઠા અતુલ કરણ વૃત્તિને આભારી નથી એની કાંઈપણ પણ ના પાડી શકાશે નહીં. આ વ્યક્તિઓ ભલે જાણી જોઈને પ્રગતે છેતરવાનો પ્રયાસ ન કરે, છતાં તેમના સીદ્ધાંતોનું તદ્દન જીદીયુક્ત અતુલકરણ થઈ રહ્યું છે એમ કહેવું એ આત્મવંચના જ ગણાય.

મુડીની સંગીનતા એટલે ગરીબોની હુંદનો અમરપટો

...

શ્રીમંતો ઉદ્યોગના નેતા નહીં પણ ઉદ્યોગને સુસનારા છે.

...

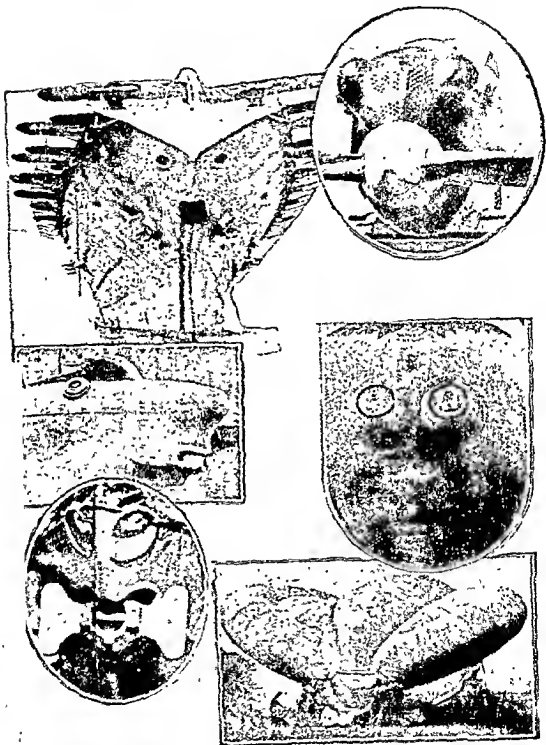
મુડીવાદ એટલે 'આધ્યાત્મિક' વ્યાજ ખેરી.

ચુંડો કરવાની મનોદશા એટલે અશીક્ષીત રીતભાત. એ રીતભાત સુધારવા ચુંડો કરનારાઓને તુરંગમાં નહીં પણ શાળાઓમાં મોકલી શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે.

...

નારતીકાની નીંદા તેમના સત્યકથનને લીધે જ થાય છે !

આ અદ્ભૂત ચેહેરા ચોળખો છો !

ઉપલી હાર [ડાબી બાજુથી]: સદાસ જુનું મોંદું દેખાય છે તે વિમાનો
 વડ જનાર સ્ટીમર છે. તેની બાજુમાં જે લખેલ માણી દેખાય છે તે ઝડપીમાં ઝડપી
 વિમાનની મોટર છે; વચ્ચે વડેલ નેલા આકારની અમેરીકન સગમરિન છે અને તેની
 જમણી તરફ સદાસની મોંદા જુનું છે તે હવાઈ વિમાનનો આગલો ભાગ છે. છેલ્લે
 ડાબી તરફ દાંત કચકચાવતો સદાસ જાણાય છે તે એક અમેરિકન સ્ટીમરનો આગલો દેખાય
 છે, અને તેની બાજુમાં સદાસની કદનો કોણ તે ધજ્જાનું એક મોટામાં મોટું ચક્રુન છે.

રમણ [હસ્તો, હસ્તો, તાળીઓ પાડતો,]: સુખ-રમેશ, તમને ચુંબન
કરતાં મેં જોયાં છે. હા-હા-હા-!

તોફની રમી

[૧૯૩૧: ૮૪૬]

તો કા ની ર મુ

[એક નાટક]

: લેખક :

કીશોર

પાત્રો

મુઝા

મુઝાશ

રમણ

સ્થળ : લાનુવીલાને: વીરાળ બગીચો.

સમય : સંધ્યા પહેલાં.

[નવ વસંતથી વનશ્રી ડોલી રહી છે. ચારે તરફ સૌરભભારવાહી સમીર પ્રવહે છે.

વીરાળ બગીચાના એક એકાંત ખુણામાં ખીચોખીચ વેલીઓથી બનેલા આચ્છાદન નીચે મુકેલા બાંક ઉપર, એકાંત શોધતાં મુઝા ને મુઝાશ બેસે છે.

મુઝા લાનુવીલાના માલીકની પુત્રી, લગભગ વીસ વર્ષની, ખુબસુરત બહુ ભરાઉ નહીં, બહુ સુકી નહીં તેવા બાંધાની છે. એણે સાદી સાદી પહેરી છે. ગળામાં મોતીની ઝીણી શર, કાનમાં લંબગોળ મોતીનાં એરીંગ અને હાથમાં અછેકી ઝીણી બંગડી પહેરી છે. પગમાં સાદાં ચપ્પલ અને હાથમાં નવસકથાવું પ્રસ્તક છે.

મુઝાશ તેનો મીત્ર લગભગ પચ્ચીસ વર્ષનો ફાંકો છોકરો છે. તેણે લાંબા બાલ માથા પર ચોટી નાખી તેમ

હોળ્યા છે. વેનીસનનો ફક્કડ સુટ પહેર્યો છે, તેના ઉપલા ખીસામાંથી સુંદર રમાલ ડોકીયાં કરે છે, તેને જ મળતી ટાઇ બાંધી છે. તેની ટાપ-ટીપ સુધડ દેખાય છે.

મોટરોઓની દબીથી દૂર થવા માટે બન્ને ત્યાં છાનાં છાનાં આવીને બેસે છે. મધ્યમયતાં પુષ્પોથી લગેલી વેલીઓની કુંજથી વાતાવરણ સુંગ્ધમય બની ગયું છે. મુઝા અને મુઝાશનાં હૃદયોમાં રતુરાજને અનુકુળ લાગણીઓ યનયની રહી છે]

મુઝાશ [એકાંત મળવાયાં સંપૂર્ણ સંતોષ અનુભવતો] : હાસ્ય, અહીં દુની-આની ધોધલ ને ધમપહાડ કંઈ નથી કેટલું મજાનું એકાંત. [પાસે બેઠેલી મુઝા તરફ ખસતો, તેની દબીમાં કંઈ શોધતો હોય તેમ જોતો] મુઝા, દુનીઆની ઝેરીલી આંખ અહીં આપણને જોઈ શકવાની નથી.

મુઝા [મુઝાશના સ્પર્શથી જેની લાગણીઓ સતેજ બની છે] : પણ મુઝાશ આ પુષ્પોને ચ આંખો છે, આ વેલીઓને ચ કાન છે...

સુખાશ [જરા ઉતાવળો]: પણ વસં-
તમાં એ વેલીઓ અને એ પુષ્પો બધાંયના
ઉરમાં આપણા જ જેવી લાગણીઓ ધમધમી
ગઈ છે. એમને આપણી અદેખાઈ નહીં થાય.

[સામેની વૃક્ષ ડાબેથી એક પક્ષી ઉડે
છે, તેના અવાજથી ચમકી, પક્ષીને
ઉડતું જોયા પછી સ્વસ્થ થઈ]

પેણું અદેખું પક્ષી ઉડી ગયું એ ઠીક થયું.

મુઝ્ઘા [સ્મીત કરતાં]: નૌજવાન થઈને
પંખીથી થ ગભરાય છે, ત્યારે સુખાશ
સીંહોના વનખાં તું કેમ ધુમી શકીશ?

સુખાશ [મગ્નક્રમાં]: મુઝ્ઘે! પુરૂષ
એકલો હોય જ ત્યારે પંખીથી પણ ત્રાસે
છે, પણ તેને જો સમર્થ સ્ત્રીશક્તીનો
સંગાય સાંપડે તો સીંહોના જુથમાં તે સીંહ
સમો ફરી શકે છે.

મુઝ્ઘા [સુખાશે કરેલી ખુશામદથી દેખીતી
રીતે ખુશ થતી]: એમ કે? ત્યારે તું
સ્ત્રીઓની આટલી બધી કીંમત આંકે છે?

સુખાશ [વાતને વધુ રસપ્રદ બનાવતાં]:
કેમ નહીં? સ્ત્રી છે તો સંસાર છે, સ્ત્રીના
આધારે જ પુરૂષ બે પાંખાળો બની વીકટ
ભવાણુષ પર હીંમતથી ઉડી શકે છે. તેમાં
ય વળી મુઝ્ઘા, તારા જેવી.....

[તે મુઝ્ઘાના ઉરભાવ વાંચવા થંભે
છે. મુઝ્ઘાના બારીક સાઠી નીચે જોરથી
ઉછળતા હૈયાના મૌન લેખ તે એની
આંખમાં વાંચી લે છે. અને]

જો જીવન સંગાથીની સાંપડે, તો તો
પછી તોફાની સાગરોને ય હું નેતનેતામાં
તરી જાઉં.

મુઝ્ઘા [બનાવટી ગાંભીર્ય ધારણ કરતાં]:
સુખાશ બનાવે છે કે?

સુખાશ: તારા માટે મારા મનમાં શું
શું ભાવ છે તે હું તને આજ સુધી સમ-

જાવી શક્યો નથી માટે તને એમ લાગે તે
સ્વાભાવીક જ છે.

મુઝ્ઘા [તોફાની બનતાં]: હં. હં!

સુખાશ [વધુ ખીસે છે]: મેં તને
પહેલી વખત જોઈ ત્યારે...તારી તરફ મને
અગમ્ય આકર્ષણ થયું,—હું ત્યારે
સમજી શક્યો કે મારી આદર્શ પ્રતીમાં આ
સજીવ દુનિયા પર છે. જેને ચરણે હું મારા
પ્રામાણીક જીવનનો અને અતી પરીશ્રમે
પ્રાપ્ત કરેલી વીજીતીનો અભીષેક કરી શકું,
જેને મારા કુટુંબની પ્રતીષ્ઠાનો વારસો ધીરી
શકું એવી માત્ર એકલી તું જ છે—મુઝ્ઘા
તારા પ્રથમ દર્શને જ હું તને સ્હાવા લાગ્યો
હું.—મારા એ પ્રેમની એક માત્ર તું જ
અધીષ્ટાત્રી છે, મારા જીવનની તું સંજીવ
વીની છે.

[મુઝ્ઘા તેના શબ્દોત્તુ પાન કરતી
મુઝ્ઘ બને છે, એનાં નાણુકાં નેત્રોમાં
તે વખતે અજબ ખુમારી ચમકવા
લાગે છે. તેના પ્રચળ નેવા હોઠ
આરક્ત બની જાય છે]

બોલ, બોલ, મુઝ્ઘા, પ્રીથ!—મારી એ
આશાના તંતુને તું સુદૃઢ બનાવીશ કે?—
નહીં, નહીં, તું તો કવીઓની કલ્પનાના
‘ઐ દીવ્ય પ્રેક્ષામાં પીહરતી દેવી છે, કદાચ
હું તારે ચોખ ન પણ હોઉં’!—મુઝ્ઘા, મુઝ્ઘા,

[આતુર ભક્ત પુનઃ પ્રતીમા સામે
જોઈ રહે તેમ તે મુઝ્ઘા તરફ જોઈ
રહે છે]

મુઝ્ઘા: સુખાશ તું કવીતાઓ લખે
છે ખરો?

[વચ્ચે પડેલા પુસ્તકને લેવા જતાં
સુખાશના હાથમાં અકસ્માત પુસ્તક
પરનો મુઝ્ઘાનો હાથ આવી જાય છે—
એકએક અકસ્માત બને તેમ સુખાશ
તે હાથને ડિંગે છે. મુઝ્ઘા હાથ

ખેંચતી નથી, ઉંચકાવા દે છે. સુખાશ એકાએક તેના ગૌર, નાભુક, કોમળ પોંચા પર પોતાના હોઠ દાખે છે—સુમે છે. એકદમ મુઝા દાય ખેંચી લે છે—તે જરા આવી ખસી જાય છે—એકાએક અકસ્માત થાય તેમ બન્ને-માંથી કોઈ ન સમજે તેમ તેમના હોઠ સામસામે સ્પર્શે છે, દબાય છે, ચંપાય છે. ઉપરા ઉપરી સામસામાં કેટલાંએ સુખન લેવાય-દેવાય છે.

અને કોઈક દીવ્ય સ્વપ્નમાંથી જાગી હોય તેવી, આમતેમ સફળા જોતી મુઝા સુખાશની સામે જોઈ રહે છે]

સુ-આ-શ! ...

સુખાશ [સ્વર્ગીય સ્વપ્ન સુધી એકાએક આંખ આગળથી સરી ગઈ હોય અને તેને શેષથી હોંધે તેવા] : મુ-ઝધી...વહાલી!...

મુઝા : તું કેવો તોફાની છે?

સુખાશ : એવાં તોફાનો મારે સ્વર્ગના દેવોએ પોતાની પ્રતીક્ષા અને તપનાં પુષ્પની પાણી પરવા કરી નથી ખોદા, વહાલી મુઝધી, તું મારા જીવનની આશા બનીશ?

મુઝા : પુરૂષનો પ્રેમ અને તેના અભી-નય ઝાંઝવાનાં જળ જેવા છે.

સુખાશ : તું મારી કસોટી કરવા માગે છે?

મુઝા : આપણે સદાય આવાં ને આવાં રહી-શકીએ...?

સુખાશ [હિતેજત બની] : તને શંકા છે?

મુઝા : પુરૂષ સમાજનો સારો પે ક્ષતિ-હાસ એની સાક્ષી પુરતો હોય, ત્યાં જો હૃદયમાં એમને મારે શ્રદ્ધા કેમ જન્મે?

સુખાશ : હું તને-શી રીતે ખાત્રી કરાવી શકું? મુઝા, તું મારા સાંભળેલી વાતો ઉપર જ બીશ્વાસ રાખે છે?

મુઝા : મને તારામાં અશ્રદ્ધા નથી.

સુખાશ : તો પછી મને કહે કે, તું મારી જીવન સંગાથીની બનવાનું પસંદ કરે છે.

મુઝા [એના મુખ પર શરમના સ્પષ્ટ શેરડા પડે છે. અસ્તાયને જતા સુર્યાનાં આખરી કાન્થોનો પ્રકાશ એના મુખ પર પડી તેની બબ્બતામાં વધારો કરે છે. શર-માતી શરમાતી તો] : સુખાશ હું-હું...

[એના ઉરભાવ વાંચતો સુખાશ તેની તરફ નીચા વળે છે, તેને સુમે છે, એટલામાં જ]

અદરશ અવાજ : હા, હા, હા, હા !

સુખાશ ને મુઝા ચમકે છે. સફાળાં છુટાં પડી જાય છે.

મુઝાનો નવ વર્ષનો ભાઈ રમણ સામી કુંજમાંથી આવીને તેમની આગળ ઉભો રહે છે.]

રમણ [હસ્તો દસ્તો, તાળીઓ પાડતો] : મુઝા-સુખાશ તમે શું કરતાં હતાં? તમને સુખન કરતાં મેં જોયાં છે. હા, હા, હા, હા! હું હવે જરૂર ભાતુબાને આ વાત કહી દેવાનો!

[તાળીઓ પાડતો તે કુદે છે, હસે છે]

સુખા શાંરમણને પોતાની પાસે ખેંચી લાવીને, તેને પટાવતાં] : રમણ તું કેવો ડભો છેકરો છે? કેટલો બધો ભથ્થો!—ને ભાઈ, ખેટાં માણસોની ખાનગી વાતો સાંભળવી, તે ખાનગીમાં ખેટાં હોય ત્યાં ડોકીયાં કરવાં એ પાપ છે. [તેવું 'માથું પસવારતાં] આપણાથી એવું કામ ન થાય હોં.

રમણ [હજીય હસતાં હસતાં] : અમ?

[મુઝા શરમાતી તેની સામે જોઈ રહે છે. એની દબીમાં કશણતા નીવરે છે]

સુખાશ : હા.

રમણ : બાને ત્યારે હું આ વાત ન કહું?

સુખાશ [હિસાદમાં આવીને] : હા...

રમણ : હું કહું તેમ કરો તો ન કહું?

સુખાશ : શું કરું બોલ ?

રમણ : મને એક રૂપીઓ આપો અને તે જો તમે કે મુઝા બહેન કોઈને ન કહો, તો હું આ વાત બાને ન કહું. પણ જો તમે તેમ ન કરો, તો તો હું જરૂર કહેવાનો. હા, હા, હા, હા !

[સુખાશ તુરત જ ખીસામાંથી પાકીટ કઢી તેને એક રૂપીઓ આપે છે.

તે લઈ સીસોટી વગાડતો વગાડતો રમણ ત્યાંથી ચાલ્યો જાય છે.

એના ગયા પછી સુખાશ અને મુઝા એક ખીજાની સામે જોઈ રહે છે.]

—પડો પડે છે—

અંક બીજો.

સ્થળ : જુહુના સાગરનો એકાંત કીનારો.

સમય : એક મહીના પછીના, સ્વીવારનો પાછો પહોર

[સુખાશ તરવાના પોશાકમાં રેતી ઉપર આડો સુતો છે. મુઝા તેની બાજુમાં બેઠી છે. તેના બિળામાં મોસંખી, સંતરાં ને થોડીક ફરી પડી છે.

મોસંખીની ચીર છોલતી તે સુખાશને આપે છે]

સુખાશ : આજે તારા તોફાની રમણને આપાદ બાનાવ્યો.

મુઝા : કેટલો બધો એ લુચ્ચો છે ?

સુખાશ : [મુઝાના હાથને રમાડતો] : મને તો લાય છે કે મોટો થતાં એ બેઠો ઉઠાડીગીર જ યશે. આપણી પાસેથી એણે કેટલો શુભદંડ પડાવ્યો...

મુઝા : એ તો પ્રેમદંડ...

સુખાશ : ખરું છે. જેમ જમનીને યુદ્ધદંડ આપવો પડે છે તેમ, નહીં?

મુઝા : હા સ્તો.

સુખાશ : એણે આ એક મહીનામાં આપણી કેટલી જાસૂસી કરી? એકદે સ્યાન એવું નહોતું કે જ્યાં તે આપણી એકાંતમાં વીધનકારક જાણ્યો ન હોય !

મુઝા [સકટાક્ષ] : શું એક ભાઈ પોતાની બહેનનું સંરક્ષણ કરે તે શુન્ધો?

સુખાશ : એણે, કેવા સ્ત્રી સન્મનને સંરક્ષક, ન જોયો હોય તો મોટો?

મુઝા : તમે પુરુષો સ્વાર્થી જ છો. તમારો દીવમાં એકાંત શોધી બેસી કરવાની જ ભાવના હોય છે, એટલે તમે રમણ જેવા ચોકીદારથી ડરો. તેમાં શું નવાઈ ? [હસે છે]

સુખાશ : પણ આ ચોકીદાર તો જાહેર! એવા કે જે ચારને એ પકડવા જાય તેની જ પાસેથી ચોકીદારીનો બદલો પડાવે !

મુઝા : એવું જ નામ બહાદુરી !

સુખાશ : તેમાં જ છું પણ એ બાને તારી વાત કરી ન દે તે માટે એને નવી નવી બેટો આપીને યાકી ગઈ નહીં? મારી પાસેથી એણે કેટલાંક રમકડાં, ચીત્રોની ચોપડીઓ, સોનાતું ઘડીઆળ અને બીજી બેટો પડાવી છે, છતાં એના ચોકીદારનું તો ઉભા જ બાને કહી દબા, જાહેર છે.

મુઝા [ભાઈની પક્ષ લેવાતું જુલો] : તે દીવસે આપણે બધાં ચઢા પીવા બેઠાં, ત્યારે એણે બાની અને બાપુજીની હાજરીમાં જ હસતાં હસતાં કહેલું તે યાદ છે કે?...

સુખાશ : અરે હારે હા, એણે મારી સામે જોઈને કહ્યું : 'સુખાશ, પેલી વાત કહું કે?' ત્યારે મારી અકળામણનો પાર જ ન રહ્યો, મારા હાથમાંથી ખીસીટ પણ પડી ગયું.....

મુઘ્ધા [વચ્ચે જ] : અને હું તો એવી ગણરાધ ગણ કે છઠીને બહાર જ ચાલી ગઈ. ખરેખર બહુ જ તોફાની છોકરો છે એ.

સુખાશ : છતાં એની સાવધાન આંખથી છટકીને આપણે પણ એને ક્યાં ચોંટાળી જનારો છો, અને ચોંટી મળતું ઉગ્રાવી છો?...

અંક ત્રીજો

સ્થળ : ભાતુવીલાનો બગીચો.

સમય : પંખવાડીઆ પંજીની સંધ્યા.

[સુખાશ અને મુઘ્ધાનાં વેવીશાળ તે જ દીવસે થઈ ગયાં હતાં. ભાતુમતીએ જમાઈ બનેલા સુખાશને જમવા બોલાવેલી હતી.]

સુખાશ : [બગીચામાં ફરતાં રમણ નજરે પડતાં] : દોસ્ત, અહીં આવ નેડું.

રમણ [કુદતો કુદતો છતાં જરા ગંભીર] : કેમ, માફ કંઈ કામ છે?

સુખાશ : હા [તે એને પાસે બોલાવીને એનો કાન પકડે છે] કેમ હવે બાને દહી દેવાનો કે?

[રમણ મુંઝાય છે, સામેથી મુઘ્ધા એ તરફ આવે છે. એ પણ રમણને જ શોધતી હોય છે]

મુઘ્ધા [પાસે આવી, સુખાશને] : કેમ ચોરે ચોકીદારને પકડ્યો કે શું?

રમણ : હું ચોર?

મુઘ્ધા [રમણનો બીજો કાન પકડી] : હુન્ન્યા, હું તો ચોર ને ચોકીદાર બન્ને...

રમણ : હા, હા, હા, હા!

મુઘ્ધા : હુન્ન્યા, હું પણ તોફાનમાં ક્યાં એનાથી ઉતરે તેમ છે?

સુખાશ : હું કંઈ તારી ચોરી તો નહોતો જ કરતો ને?

[તે ફરીની એક ચીર ઉપાડી મુઘ્ધાના મોંઢામાં મુકે છે, અને તેને છેતરીને ચુંબન કરે છે]

—પાદો પડે છે—

સુખાશ } બોલ, હવે બાને દહી
મુઘ્ધા } દેવાનો કે?

રમણ : તમે બન્ને મને આમ ન પગવો. હું તમારી માફ માગું...

મુઘ્ધા : તોં અમને ચોંટાં પગવ્યાં નથી.

રમણ : હવે હું તમને દહી નહીં પગવું.

[સુખાશને મુઘ્ધા વક્રદંડીથી સામ-સામાં તીરછાં દંડીબાણ છોડે છે, અને રમણને છેડી દે છે. છુટો થઈ નાસતાં નાસતાં]

બાને આ વાત તો દહી જ દઈશ. [અદસ્ય થઈ જાય છે]

રમેશ : વડાશ્રી, રમણના તોફાનથી જ આપણે છાનો છાનો પ્રેમરસ ચાખતાં તેની મીઠાસ કેટલી આવતી?

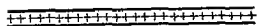
મુઘ્ધા : હુન્ન્યા, ત્યારે એમ કહેને કે તને જ એ ગમવું હતું...

[સુખાશ ઘસી પડે છે. અને મુઘ્ધાની નજર સુકવી તેની એકદમ નચકે જઈ, ચુંબન કરી]

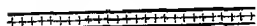
સુખાશ : બાલી! આ મીઠાસને તો દેવો પ વાંચે!

—પાદો પડે છે—

શ્રીલંકાની રાષ્ટ્રીય સરકાર

પરદેશનીતીના સુત્રધાર તરીકે લોડ
રેડીંગની પસંદગી સાથે શ્રીલંકાની
પરદેશનીતીમાં તેમ જ હીંદી પ્રશ્નની
છણવટમાં મહાન ફેરફારો થવાનો
સંભવ ઉભો થયો છે.

શ્રીલંકાનું રાજકીય અને આર્થિક
નાવ ખરાબે ચલી ગયું, આખો
દેશ દેવાળાને અરે આવીને ઉભો. આદત-
માંથી દેશને ઉતારવાને માટે રાષ્ટ્રીય સર-
કારની રૂપરેખા કરવામાં આવી. આ કાર્યમાં
રહીતશક્તિઓ, ઉદારમતવાદી વીનીતોએ અને
દેશી સમાજવાદી અગ્રેસરોએ સહકાર
સંધ્યો. વર્ષો સુધી મલુરપક્ષનું નાવ
સમાજનાર મુત્સદી મેકડોનાલ્ડ આ નવી
સરકારના મુકાની બન્યા.

પણ આ પરિવર્તનથી શ્રીલંકા પરની આ
આદત ઉતરી ગઈ નથી. જ્યાં સુધી શ્રીલંકા
ખીજ દેશોનો-ખાસ કરીને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ
અને ફ્રાંસનો વીશ્વાસ પુનઃ સંપાદન ન કરે
ત્યાં સુધી શ્રીલંકા રથ ચીલે ચડવાનો
નથી. વડા વજરે શ્રીલંકા પાર્લામેન્ટના
સભ્યો લગ ખાનગી પત્રોમાં લખ્યું છે કે
દેશની પરમ આવશ્યકતાને વશ થઈને જ
તેમને આ માર્ગ ગ્રહણ કરવાની ફરજ પડી
છે, શ્રીલંકાની આદતનો તાદરશ ખ્યાલ વડા
વજરના જ શબ્દોમાં નીચે ઉતારીએ છીએ:

“એ તો સ્પષ્ટ છે કે જંગતમંદીના પ્રવા-
હમાં ગમે તે કારણોને લીધે, શ્રીલંકાની આદત
વીધે ભય જન્યુત થયો છે, અને દેશની
આવક જનકના અંદાજોનું પ્રમાણ ભયંકર
રીતે ઘટી ગયું છે.”

“જંગતના વ્યાપાર ઉપર ઝટકમના ભયને
ખાલુએ રાખીને ખીજ દેશો ઉપર થતી
અસરનો ખ્યાલ પણ કોરે મુકીને, આપણે
તો આ આદતની શ્રીલંકાના હુન્નર ઉદ્યોગ
અને સમુદાયની રહેણી કરણી ઉપર કેવી કરણ
અસર થશે તેનો જ ખ્યાલ કરવાનો છે.”

શ્રીલંકાના શરારો અને અધર્મીશારદો,
રાજપુરુષો અને મુત્સદીઓ-જેઓ હીંદના
નાણાંપ્રકરણ ઉપર શ્રીલંકાના અંકુશ માટે
આગ્રહ કરે છે, તેમણે સાખીત કરી બતાવ-
વું છે કે તેમને નાણાં પ્રકરણની કશી જ
ગતાગમ નથી. તેમણે “અત્યાર સુધી સ્વાયત્ત-
સાધના અને ધનસોલની જ નીતી અખ-
ત્યાર કરી હતી. તેનું પરીણામ હાલની
આર્થિક આદતમાં આવ્યું છે.”

શ્રીલંકા સત્તાધીશો ‘હીંદનું’ ‘ગોલ્ડ
રીઝર્વ’ [સિનાનો સંચય] શ્રીલંકામાં રાખે
છે તેઓ હીંદનાં નાણાં વ્યાજના ઓછા દરે
શ્રીલંકા બેંકોને ઇન્ડિયા બેંકોસ મારફતે
ધારે છે અને એ જ નાણાં મારફતે શ્રીલંકા
બેંકો પરદેશોમાં ધીરધાર કરીને નફો કરે
છે. ખીજ દેશના પૈસાનો પણ શ્રીલંકા એવો જ
ઉપયોગ કરે છે. જર્મનીને બેંક ઓફ ઇન્ડિયા
ઉંચા વ્યાજે નાણાં ધીરો હતાં, પણ આ
પૈસા ફ્રાંસ, અમેરિકા, હોલંડ અને સ્વીટ-

અને હિંદની આજાદી

ઝરવેંડે ખ્રીટનમાં અનામત મુકેલી રકમમાંથી ધીરવામાં આવ્યા હતા.

થોડા વખત ઉપર જર્મનીની આર્થિક આફત લયંદર હતી, ત્યારે ફ્રાંસ, સ્વીઝ-ટર્કેન્ડ અને હોલેન્ડે ખ્રીટનમાંથી અનામત ઉપાડવાની શરૂઆત કરી હતી. અને પરી-ણમે ખ્રીટનની હાલત બેદાલ હતી ગઈ હતી. એક તરફ આ ઉપાડ તો આલુ જ હતો, ત્યારે બીજી તરફ જર્મનીને ધીરેલી ગંભીર રકમ પાછી મળી શકે એમ ન હતું. આ આફત તો ફ્રાંસ અને અમેરીકા પાસે ૫૦ કરોડ પૌંડની લોનને પ્રતાપે અટકી ગઈ હતી.

હવે ફ્રાંસ ખ્રીટનની પરદેશનીતીથી અસંતુષ્ટ બન્યું છે, અને ખ્રીટનને વધુ નાણાં ધીરવાને તે નારાજ છે. પરંતુ અમે-રીકા ખ્રીટનને હજી પણ વધુ રકમ ધીરવાને તૈયાર હતું, પણ તે એક જ શરતે : એ શરત ડોઇ પણ ભોગે ખ્રીટનનું અંદાજપત્ર સમતોલ કરવાની હતી. અમેરીકાની શીઝલ રીઝર્વ બેંકના સત્તાધીશોએ ખ્રીટનની બેંકના કાર્યકરોને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સુણાવી દીધું હતું કે : “જ્યાં સુધી ખ્રીટનનું અંદા-જપત્ર સમતોલ ન બને ત્યાં સુધી ખ્રીટનને એક પણ પાઇની લોન અમેરીકામાંથી મળી શકે એમ નથી.” આ જવાબને અંગે વડા વજરને પોતાના ‘તહેવારો’ રદ કરીને અંદાજપત્રને સમતોલ કરવાના મહાન કાર્યમાં ગ્રંથાવું પડ્યું હતું.

ભારતમાં એવો દીધ-
દર્શી રાજપુરુષ કયાં છે?

:લેખક:

તારુનાથ દાસ

આમ હિંદના અગ્રેસરોએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈ ખીના તો એ છે કે ખ્રીટનને સુદ્ધાં આંતરરાષ્ટ્રીય ભત્રાઈ ઉપર-ખાસ કરીને અમેરીકાની સહાય ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. જે ખ્રીટનને અમેરીકા ઉપર આવી રીતે આધાર રાખવો પડતો જ હોય, તો હિંદને તો એ વીધે કેટલી કાળજી રાખવાની જરૂર છે?

ખ્રીટનની સમાજવાદી સરકાર સભાસદોના મતભેદોને અંગે અંદાજપત્રને સમતોલ બનાવવાના કાર્યમાં નીબંધ નીવડી, શીરસ્તા મુજબ મજુર સરકારે શહેનશાહ સમક્ષ પોતાનું રાજનામું રજુ કર્યું. દેશની દશા એટલી લયંદર હતી કે રાજ જ્યેજે મી. મેકડોનાલ્ડ [મજુરપક્ષ] મી. પોલ્ડવીન [ગિરીપક્ષ] અને સર હરબટ્ સેમ્યુઅલ [લીબરલ] સાથે મસતત કરી. પરીણામ એ આવ્યું કે ખ્રીટનમાં મેકડોનાલ્ડની સર-દારી હેઠળ રાષ્ટ્રીય સરકારની સ્થાપના થઈ.

[૨]

હુવે આ રાષ્ટ્રીય સરકારની કાર્યવાહીને બરેબર સમજવાને માટે કેટલીક વસ્તુઓ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

(૧) પ્રથમ તો રાષ્ટ્રીય સરકારને અંદાજ-પત્રની સમતુલા સામ્યવવાના કાર્યમાં સહાય-જુત નીવડે એવા ધારાધોરણના ઘડતરનું કાર્ય હાથ ધરવું પડશે. અલખત, ખ્રીટનના મજબૂતમહાગનો આવા કોઈ પણ પગલાંનો જખરજસ્ત સામનો કરશે, કારણ કે એથી ખેકારોના લાલ ઉપર રીંધો કાપ પડવાનો ભય ઉભો થશે. અંતે ખ્રીટનમાં સામુદાયીક અસંતોષની જ્વાળા લજીકી ઉઠવાનો પણ ભય ઉભો થશે. આગામી શીઆંખામાં ખેકારોને પરીણામે ખ્રીટનમાં સાવજીદી હડ-તાળ પડે તો પણ નવાઇ પામવા જેવું નથી.

(૨) અમેરીકાએ જર્મનીને ૩૦ કરોડ ડોલરથી પણ વધારે ગંજાવર રકમ ધારી છે; અને આ રકમ ‘કૂલી’ જ ગઇ છે એમ માનવામાં કંઈ ખોટું નથી. તે ઉપરાંત યુદ્ધરણ નીવારણને અંગે જુદાં જુદાં રાજ્યો પસે નીકળતી મોટી મોટી રકમો અમેરી-કાને જતી કરવી પડશે, અને આને પરી-ણામે અમેરીકાને ૧૧૦ કરોડ ડોલરની ખેટ સહન કરવી પડશે.

આવા સંજોગમાં અમેરીકા પણ ખ્રીટનને વધુ લોન આપવાની હા નહીં પાડે—જ્યાં સુધી અંદાજપત્રને સમતોલ જનાવવાની અમુક શરતોનો સ્વીકાર ન થાય ત્યાં સુધી. “તેની સાથે અમેરીકાની મદદ વગર ખ્રીટીય સરકારની ધમારત કદાજુસ પડી લાગશે. તેથી હાલની સરકારનો પ્રથમ ઉદ્દેશ તો અમેરીકાની સહાય સંપાદન કરવાનો છે.”

(૩) આ ઉદ્દેશ સફળ કરવાને અર્થે એકવાર મીત્રરાજ્યો માટે જંગી લોનો મેળવી

આપનાર અને અમેરીકાને મહાન વીચલમાં ઉતરાવનાર લોડ રેડીંગની ખ્રીટનના પરદેશ-મંત્રી તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી છે. લોડ રેડીંગનું કાર્ય અતી મુશ્કેલ છે, પરંતુ તેઓ દેશની સારી સેવા જનવશે એવી ધણાને આશા છે.

(૪) અમેરીકાનો વીશ્વાસ સંપાદન કરવા ઉપરાંત ક્રાંસને સમજાવવાનું મુશ્કેલ કાર્ય પણ આ સરકારને કરવાનું છે આ કાર્ય ખડુ જ ભાર છે. છેલ્લા થોડા મહીનાઓ થયાં ખ્રીટનની પરદેશનીતીનો પ્રવાહ જર્મની, ઇટલી અને ખ્રીટન વચ્ચે એખલાસ સ્થાપ-વાની દીશામાં થયો છે. ક્રાંસના વધતા જતા આંત્રીક અને લશ્કરી સામર્થ્ય સામે સંધ-ખગની આ રાજનીતી છે. ક્રાંસના રાજપુરુષો ચક્રાર છે, અને તેઓ ખ્રીટનના રાજપુરુષોના આ દાવ સ્વીકારી રીતે સમજે છે. તેમણે પણ આ દાવચેયની સામે પોતાનાં મીત્રરાજ્યોને સહાય કરવા માંડી, અને રૂશીયા સાથેના સંબંધમાં પણ નવી નીતી અખત્યાર કરી. જ્યારે ક્રાંસને જણાયું કે ખ્રીટન પોતાનાં નાણાંનો ઉપયોગ જર્મનીને સળંગ કરવાનાં કાર્યમાં કરે છે—અને જર્મની ક્રાંસ સાથે સમજુત કરવાને ઇતેજાર નથી—ત્યારે તેણે ખ્રીટનમાંથી સંધનું સોનું ઘસડવા માંડ્યું અને પોતાની માગણીઓ તરફ ધ્યાન આકર્ષ્યું. હજી આ વીષે ચોક્કસ જાહેરાત થઇ નથી, તો પણ છેલ્લી લંડન પરીષદમાં ક્રાંસનો સીકેકો સર થયો, અને તેને મનપસંદ સર્વે દેશો પસાર થયા! એસલી પરીષદમાં એક એક ક્રાંસના પ્રમુખ મો. મોરોએ પોતાની ખાસ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને મહત્વના મુદ્દાઓનો સુકોદા પોતાની તરફેણમાં અપાવ્યો. ક્રાંસના રાજપુરુષો સમજે છે કે શત્રુ-સંન્યાસના પ્રશ્ન મોકાનીવારણ સંબંધી

ખીટન ઇટલીને સાથ કરશે, અને લશ્કર વીધે જર્મની તરફ સફાવુલુતી દાખવશે. તેથી જ ક્રાંસનાં પરદેશખાતાએ જર્મની, ઇટલી, અને ખીટનના કાયકમથી વીરૂદ્ધ નીતીની જાહેરાત પ્રથમથી જ કરી દીધી છે. આ સર્વે બનાવો મજુર સરકારની કારકીર્દી દરમ્યાન જ બન્યા છે. હવે રાષ્ટ્રીય સરકારને પોતાના પરદેશમંત્રી અને નૌકાધીપતી મારફતે આ પ્રશ્નની વીચારણા ક્રાંસને રૂએ એ રીતે કરવી પડશે-કે જેથી ક્રાંસ અને ખીટન વચ્ચે વીશ્વાસ જામે, અને ખીટનની નવા યુગ શરૂ થાય.

(૫) લોડ રેડીંગ યહુદી છે અને અમેરીકાના તેમજ ક્રાંસના યહુદી શરાફે અને રાજપુરુષો સાથે તેમને સારી લાગવગ છે. જર્મનીમાં હૈન્નનબર્ગની સરદારી હેઠળનો રાષ્ટ્રીયપક્ષ અને હીટલરની સરદારી હેઠળનો રાષ્ટ્રીય-સમાજવાદીપક્ષ ક્રાંસ અને યહુદીઓની વીરૂદ્ધ ભારે લાગણી ધરાવે છે. તેઓ ક્રાંસ સામે સંઘર્ષાળની પથુ ખુલ્લી હીમાયત કરે છે. લોડ રેડીંગ આ તત્વો સાથે રમત નહી રમે. તેઓ કેવળ ક્રાંસનો ટેકો સંપાદન કરવાનો જ પ્રયાસ કરશે.

વળી એ પણ જાણીતું છે કે સર ઓસ્ટીન ચેંબરલેન જર્મનીની વીરૂદ્ધ વીચારો ધરાવે છે. પોલાંડમાં વસતી જર્મન લઘુમતીઓ

વીધે દા. સ્ટૂટગર્મનની દલીલોની સામે પોલ્સનો સાથ કરનાર તેઓ જ હતા. “સર ઓસ્ટીનની પરદેશનીતી એંગ્લો-ફ્રેંચ લાગી-દારીને મજબુત બનાવવાની છે, અને નૌકા પ્રશ્નની બાબતમાં તો તેઓ ગુપ્ત કરાર-જે અમેરીકાની વીરૂદ્ધમાં હતા-કરવાની હદ સુધી પહોંચ્યા હતા. આ ગુપ્ત કરાર અમેરીકાના વીરોધને અંગે પડતા મુકવામાં આવ્યા હતા. તેથી એમ માનવામાં આવે છે કે સર ઓસ્ટીન ક્રાંસ સાથે મીત્રાચારી સંધિવાના સર્વે પ્રયત્નો આદરશે-એ સીદી કંઈ સંદેશી નથી. કારણ કે ફ્રેંચ રાજપુરુષો લાવનાશીલ નથી. તેઓ ખીટનને સકાય આપવા પહેલાં ખીટનના પરીવર્તનનો આજ્ઞા પુરાવો માગશે, અને પરીણામે ખીટન ક્રાંસની સામે કંઈ પણ કરવાને સમર્થ રહેશે નહીં.

(૬) એ તો હવે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે, ખીટનની રાષ્ટ્રીય સરકાર ખરેખર તો રૂઢીચુસ્તની જ સરકાર છે. તેને વીનીતોતો સંપૂર્ણ ટેકો છે, તે ઉપરાંત મેકડોનાલ્ડ, સ્નોડન અને થોમસ જેવા સમાજવાદીઓમાં ઉઠેળ છુપાયલા સાચા સામ્રાજ્યવાદીઓના તેને સાથ છે. અને સામ્રાજ્યવાદીના સંરક્ષણના સ્પષ્ટ ઉદ્દેશને માટે જ તેને સત્તાના સીંદાસને સ્થાપવામાં આવ્યા છે.

[૩]

હીટલર ખીટીશ સામ્રાજ્યવાદી કૌરવુભમણી છે. હલ્લી તણુ સદી યપાં ખીટીશ રાજનીતીની નવ લક્ષમાં લંછન નીયત થાય છે. ભુતકળન લોડ ક્રાંસને જે માગ અખત્યાર કર્યો હોય તે મા લાવીમાં લોડ રેડીંગ પ્રત્યક્ષ કરશે. તુલ્યપર્યાયમાં ખીટનની નીતી લોડ ક્રાંસના વાઈસરોય તરીકેની કારકીર્દીને પ્રાપ્તિને આંદોલન રાકશે. દુકમાં દુઃખી પ્રવૃત્તિ યહુદી આ સીધા વચ જ

હીટલર લશ્કર, નાણાખાતા, અને પરદેશનીતી ઉપર ખીટનનો અંકુશ કાયમ રાખવાની હીમાયત કરશે. ખીટી વતુલ પરીવહના પ્રમુખપદે તો મેકડોનાલ્ડ ખીટી છે, પરંતુ હીટલર પરત્વે ખીટીશ રાજનીતીના અમર અક્ષરો તો લોડ રેડીંગ અને સર સંયુક્ત હોર-જેઓ ચર્ચીલ અને સ્નોડનના સાથે વધુ સંમત થાય છે-ને હાથે જ લખાશે.

અત્યાર પહેલાં જ રીડરલ તંત્રની પોઠા-
ળતાનો કંઈક ખ્યાલ તો સી. વાય. ચીંતા-
મણીએ પોતાના મુખ્યમંત્રી લાખલુમાં આપી
દીધો છે. ખ્રીટીશ રાજપુરુષો, હીંદી નરેન્દ્રો
અને અન્ય રહીયુરતોને હાદીક આલીંગન
આપશે. મુસ્લીમ કોમીવાદીઓનો તેમને સદર
ટેકા મળશે. પ્રતીસહકારવાદીઓનો એક
“ટુકડો” પણ બહુ મીઠો લાગશે.

ખ્રીટીશ રાજપુરુષો આ પરીષદ જેમ બને
તેમ જલદી યુરી કરી નાખવા માગે છે.
થોડી ઘણી ભેટ સોગાદો કરીને રાજવાદી-
ઓની સાથે વીનીતોતું દળ તેઓ જમા-
વવા માગે છે. કેબ્રુઆરીમાં શરૂનીવારણ
પરીષદ મળે તે પહેલાં આ કાયદા સમાપ્ત
કરવામાં આવશે.

ખ્રીટીશ રાજપુરુષો ઇચ્છે છે કે જે રાજ-
વાદી હીંદીઓ સ્વતંત્ર હીંદના સ્વપ્નાં સેવે
છે તેમને કચડી નાંખવાને માટે દેશી રાજાઓ,
વીનીત રાજપુરુષો અને કદર કોમીવાદીઓ
માટે કંઈક કરવું જોઈએ.

જે હીંદી રાજવાદીઓને થોડા મહીનાઓ
સુધી બનાવી શકાય, અને ખ્રીટન ઉપર
ઉત્તરેલી આફત મટી જાય ત્યાં સુધી ખ્રીટીશ
માલના બહીષ્કારની ચળવળને દાબી રાખી
શકાય, તો તો પછી ખ્રીટન સંસ્થાનીક
સ્વરાજ્યની ભેટ કરવામાં પણ હાથ અડકડ
૧૬૧

કયાં વગર નહીં રહે. જ્યારે ખ્રીટનની
આર્થિક દશા નબળી છે અને પરદેશો
સાથેના સંબંધ અનીશ્રીત છે. ત્યારે હીંદી
રાજપુરુષોએ મજબુતાઈથી કામ લેવું જોઈએ.
અઘણપણ, દેશી રાજાઓ, જમીનદારો અને
ખીજાઓ જેઓ ખ્રીટનને પોતાના રક્ષક
તરીકે માને છે-તેઓ તો જરૂર રાજવાદી-
ઓને ખ્રીટનને હાનીકર માર્ગ નહીં અપત્યાર
કરવાને પ્રુબ સમજવશે. પણ ખ્રીટનની
હાલની આફતનો લાલ લખ શકે અને
હીંદની આઝાદીનો રથ આગળ ધપાવી શકે
એવો કુશળ સુકાની આજે હીંદમાં કયાં છે?
[આ લેખ લખાયા પછી ગોળમેટાનું કામ
શરૂ થઈ ગયું છે, અને સરકાર હજી પોતાની
બાહ્ય છુપી રાખે છે તે માટે ગાંધીજીએ
સાફ સાફ રાષ્ટ્રમાં વીરોધ કર્યો છે.]

ખીજા તરફ ખ્રીટનની આર્થિક દશા વધુ
બગડી છે. પાઉન્ડના લાવ અમેરીકામાંથી
ગળગળા છે હોલેન્ડ કરેડો પાઉન્ડ લંડનના
બજારમાંથી ખેંચી લીધા છે, ખેંચાના
બાજના દર ટાંકા ઉપરથી ૬ ટક થાય
છે. ખ્રીટનમાં સોનાના વેચાણ પર અંકુશ
મુકયા છે, અને પોર્લામેન્ટ ગભરાઈ છે.
નવી યુટાણીના ભણકારે પણ વધુ સાફ રીતે
સંભળાય છે. છતાં હીંદ સાથેના વર્તનમાં
ખ્રીટીશ સુત્રદીઓ જરા પણ બીલી દોરી
મુકતા નથી. તંત્રી]

એકસોમાં નવાણું માણસો નારતીક
હોય છે. માત્ર તેઓ એ કબુલ નહીં કરવા,
આસ્તીકવાદને નામે જીહુ યોદ્ધે છે.

હીંદુસ્થાન કાયુ સોતું પકવનારો દેશ
છે એ વાતો વારંવાર કરવાથી દેશના ચાર
કરોડ એકરોને શું લાલ થવાનો છે?

માનવજાતીનાં સંકટોમાં મુઠીવાદે મોટા-
માં મોટો ભાગ ભેગવ્યો છે.

આર્થિક મંદીની જાનની આર્થિક-
આપબુદી જ છે.

બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળના પત્તરા

બેકારો સામે બેંકરોનું કાવત્રું

: લેખક :

પી. જી. બી.

લો

આડે સ્ટ્રીટ માં વસતા સંપત્તીવાનોની એ કજ આત્મથી બ્રી

મોંટોરુ નોરમન કમ્પ બેંકનો વડો.

ટીશ પ્રધાનમંડળ માં પ્રચંડ પત્તરા આપ્યા છે. અમેરી

કન બેંકરોના એક જ શબ્દે કામદાર સરકારના કટકા કરી નાખ્યા છે. પાઉન્ડની પ્રતીબંધને નામે ઇંગ્લેંડના પ્રધાન મંડળમાં થયેલાં પરીવર્તન આખી આલમની નજર ઇંગ્લેંડ ઉપર આજે સ્થિર કરી છે.

અનેકરંગી આદિકનોથી ઇંગ્લેંડનો રાજકીય સાગર અત્યારે ઉછાળી રહેલો છે. જાણે ઇંગ્લેંડ ઉપર કોઈ મદાભયંકર આદત ન ઉતરી હોય તેમ શહેનશાહથી માંડીને સર્વ સચીવોએ ભારે દોડધામ આરંભી છે. પણ ઇંગ્લેંડમાં એવું કંઈ જ બન્યું નથી. નથી થયો ધરનીકંપ કે નથી આવ્યાં ટેમ્સ નદીમાં પ્રલયનો પુર. માત્ર સામાન્ય જન-સમુદ્યને સમજવવામાં આવે છે કે વેપારી બજારોમાં ઇંગ્લેંડની આંટ એકદમ ઘટી ગઈ છે. આ આંટ જાળવવા માટે પ્રધાનમંડળમાં પ્રચંડ પરીવર્તન કરવાની જરૂર પડી છે.

કહે છે કે ઇંગ્લેંડનાં અંદાજપત્રકમાં સમતુલના સ્થાપવામાં પેલા વીશ્વનીખ્યાત આંકડાના જાદુગર સ્નોડન સફળ નથી

થયા. ૧૨ કરોડ પાઉન્ડની લાયકર ખોટ આ મજૂર સચીવને થયેલાવી રહી હતી. એ ઉપરાંત ઇંગ્લેંડની વડી બેંકોનાં બેંકો સાથે બેંકમાંથી સોનાનો

મી. હેન્ડરસન

ઉપાડ થવા લાગ્યો હતો, વેગથી બ્રીટીશ મુડી અમેરીકન અને ફ્રાન્સ તરફ જઈ રહેતી હતી. અને તેથી ઇંગ્લેંડની વડી બેંકને ખાસ દુધડીરીબરી નોટસ કઢાડવાની સત્તા આપવી પડી હતી. આમ એક ખાલુ ઇંગ્લેંડની વડી ઓરીસનોં સોનાનો સંચય ન્દાનો બનતો હતો, પાઉન્ડ બહાર જતા હતા, અને પરદેશમાંથી અને ખાસ કરીને અમેરીકાના આર્થિક શાસકો સહાય આપવામાં આનાકાની કરવા લાગ્યા.

આ સંજોગમાં અમેરીકાની આર્થિક સહાયની યાચના કરવા માટે ઇંગ્લીશ બેંકના વડા મી. નોરમન કમ્પે ઇનેડના પ્રવાસના ઓક્ષાંનીચે કવીબેકની મુલાકાત લીધી હતી. આ મુલાકાતમાં પરીવર્તનના બીજા શોષાયાં હતાં, કામદારપક્ષનું અખબાર 'ડેલી લેરલ્ડ' જણાવે છે તે પ્રમાણે, આર્થિક સહાય આપતાં પહેલાં અમેરીકન સરકારે ઇંગ્લેંડના રાજપુરોને તેમનું બજેટ સમતોલ કરવાની મુચના કરી હતી. એટલે કે, અમેરીકન સહાયની એ એક પુર્વ શરત હતી. સંભવીત છે કે

દામદારપક્ષના આ મુખ્ય વાહનની આ વાતો સાચી હતી. આ ઘટના સાથે સંકળાયેલા બીજા બનાવો ઉપલા અનુમાનને જરૂર ટેકા આપે છે. હકીકત પણ એ જ કહે છે કે પ્રધાનમંડળના પક્ષટા પછી તરત જ અમેરીકન ખેંદર મી. ગોરમને ઇંગ્લાંડને મોકલી રકમની લેન આપી હતી. તેમ જ મી. મેકડોનાલ્ડના ભાષણમાં પણ ખેંદરોએ ભજવેલા ભાગ સંબંધી અનેક રાખેલો ઉચ્ચારણા છે. આ સર્વ વસ્તુઓને એક સાથે મુકીને વીચારીએ તો ખાત્રી થશે કે અમેરીકન ખેંદરોએ પ્રધાનમંડળના પરિવર્તનમાં ખુબ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે અને જે તે સત્ય જ હોય તો આજે અમેરીકન મુડીનો વીજ્યકેકા શ્રીદીશના બનરમાં વાગ્યો છે.

છેલ્લા પાંચ વર્ષનો ઇતીહાસ બતાવે છે કે શ્રીદીનનું આર્થિક બળ દરેક દીવસે વૃદ્ધિ જાય છે. એક વખત સારી ય આક્રમમાં મશહૂર બનેલા ધનવાન ઇંગ્લાંડને અમેરીકા પાસેથી આર્થિક સહાય માંગવી પડે એ વસ્તુ જ શ્રીદીનના સામ્રાજ્યવાદનાં પતનની એકખી નીશાની છે. વીશના વ્યાપારી ક્ષેત્ર તેમ જ નાણાં ક્ષેત્રમાંથી યુનીયન જેકના અધીકાર ઉતરતા જાય છે. તેનો તેજસ્વી દામ ઘટતો જાય છે. આજે શ્રીદીન પાસે પુરતું નાણું પણ નથી, એ વસ્તુ જ સામ્રાજ્યવાદના સીધા પતનની એક સાબીતી છે. કાગળ કે સામ્રાજ્યવાદ હવે છે પરદેશમાં નાણાં રોકવાની શક્તી પર. સામ્રાજ્યવાદ સહવ છે એશીયાના શોષણ પર. આ શોષણનો વીકસ કરવા માટે એશીયાને વધુ યંત્રમય કરવાની શ્રીદીનની અશક્તિમાં આજની આર્થિક સંકટમણનાં મુળ રહેલાં છે.

જર્મન પ્રજાના આર્થિક ઉદ્ધાપાત પછી થોડા જ દીવસમાં શ્રીદીનમાં પણ આવે જ

અંજાવાન શરૂ થશે એવી કોને કલ્પના હતી? છતાં જર્મનીને પગલે આજે શ્રીદીન પણ અમેરીકા તરફ આર્થિક સહાય માટે આંખ ફેરવે છે. એક બાલુ શ્રીદીશ ઉઘોગો અને શ્રીદીશ મુડી ઉપર આર્થિક મંદીની કાળી આફત ઉતરી છે. ત્યારે બીજા બાલુ ખુદ ઇંગ્લાંડમાં પેણ ઉદામ ચળવળ વધુ વેગથી ચાલતી જાય છે. શ્રીદીનના સામ્રાજ્યમાં વસતી પરાધીન પ્રજાઓએ સ્વાતંત્ર્યની ઉદ્ધોષણા કરી છે. આફ્રીકાની કાળી પ્રજાએ સામ્રાજ્યવાદ સામે જંગ માંડ્યો છે. અરબસ્તાન, પેરુ, ઇટાલી, અને ઇજિપ્ત આજે અસંતોષની આગથી સળગી ઉઠ્યાં છે. અને આવી કટોકટીની ક્ષણમાં શ્રીદીશ તીજેરીના તળીયાં દેખાયાં છે. અંદાજપત્રક સમતોલ બન્યું નથી. અને ૧૨ કરોડની પ્રચંડ ખોટ શ્રીદીનના ખજાનચીને ડારી રહી છે.

એટલેથી જ આ શોકની કથા સમાપ્ત નથી થતી. આજે ઇંગ્લાંડ પાસે પોતાના ઉઘોગોની પુનરુચના કરવા માટે પણ પુરતા પૈસા નથી. આજે તેમના ઉઘોગોમાં નવાં યંત્રો આણી નવાં પ્રાણ સીંચવાનાં પણ દામ નથી. જે ઇંગ્લાંડ પાસે પુરતું આર્થિક બળ હોત તો અમેરીકાની હરીફાઈમાં ટકવા માટે તેમણે ક્યારનાં ય નવાં યંત્રો વસાવ્યાં હોત. આ આર્થિક શક્તિનો સીધો અભાવ આજે શ્રીદીશ મુડીવાદીઓને રેશનાલાઇઝેશનની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને અમલમાં મુકતો અટકવી રહ્યો છે. આ બધાની સાથે ઇંગ્લાંડમાં ઉધરાવેલી હીંદી લેનનો બનાવ હાથમાં લે. સાડા છ દહાના વ્યાજ છતાં નવી લેન નીબંધ કેમ ગણ? આ સવળી વસ્તુઓનો સરવાળો કાઢીએ તો ખાત્રી થશે કે, ઇંગ્લાંડની આર્થિક સંગીનતા બહુ જલ્દીથી હવે વૃદ્ધિ જાય છે.

આ બંધન દોહકડીના ક્ષણમાં ધ્વંસાંડને પશુ ખુબ સદન કર્યું મડ્યું છે. કાંચા માલના ભાવના ઉતરવા સાથે ધ્વંસાંડના વેપારને પણ અપાર નુકસાન થયું. સંસ્થાનોમાં ઉદ્યોગોના ઉત્થાન સાથે ઐટલીટનના ઉદ્યોગોને પણ સખત ફટકા પડ્યો. નફાનો સંચય ઓછાળતો ચાલ્યો. તેનું પ્રમાણ વેગથી ઘટી ગયું. અને ક્ષીટનના માલદારશાહીએ નફાને અસંગ રખવા માટે યોજનાઓ કરવા માંડી. શાહી પસંદગી અને આંતર સામ્રાજ્ય વહેપાર એ એ યોજનાઓનો અડધો પડધો અખતરો થયો, પણ કાળા ઓરણ ઉપર આ યોજનાઓ પણ સામ્રાજ્યવાદના નફાને ચીરેજીવ રાખવાના ઘટ ઘડ્યા અશકત નીવડી.

આખરે આ સંજોગોમાં ખીબ મુડીવાદીઓ કરે છે તેમ ક્ષીટનના મુડીવાદીઓએ પણ કામદાર વર્ગના જીવન ઉપર કાપ મુકવાનો નીરખાર કર્યો પણ, ધ્વંસાંડના કામદારોના જીવન ઉપર આક્રમણ કરવાનું કામ કંઈ દીસે છે તેટલું સરળ નથી. સંગઠિત કામદાર સમુદાયો સામનો કરવાને માટે તેઓએ પછી વ્યવસ્થીત જાગ ઝાંઝવા માંડી.

આ આખી પ્રપચગળના પહેલા પગથીયાં તરીકે કામદાર સરકારને સત્તાના શીઘ્રાસન પરથી ઉથલાવી પાડવાનું નક્કી થયું. તરત જ આથી ક મંદીના અસર સંજોગોનું નાટક શરૂ થયું. આથી ક કમીટીએ ખેડાર કામદારોને મળતી મદદ ઉપર કાપ મુકવાનો સીધો નીર્ણય કરી, કામદાર પ્રધાનમંડળના પતનનો માર્ગ સરળ કરી આપ્યો. ૧૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૬ની પુરવાનો માર્ગ મુચવવા માટે નીમાયેલી કમીટીએ લગલગ ૯ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૬ તો કામદાર સમુદાયને મળતી મદદમાંથી જ લેવાના ઠરાવ્યા. આ આથી ક કમીટીએ શીફકોના પગાર ઘટા-

ડ્યા, ડોક્ટરોના પગાર ઘટાડ્યા, સર જે કે ધ્વંસાંડના સરકારતંત્રના હાથમાં કાંઈ ઉદ્યોગો નથી, નહીં તો તે કામદારોના પગાર પણ જરૂર કાપત.

પણ આમ કરવાનો હેતુ એ છે કે સરકાર આથી અન્ય મુડીવાદીઓને પગાર ઘટાડવા સંબંધી એક જાહેર મીઝન આપે છે. કામદારોની કંગાલ કમાણી પર કાપ મુકવાના મલીન મનોરથથી ગ્રેસાઈને કરવામાં આવેલા આક્રમણનું આ 'પહેલું પગથીયું' છે, કામદાર સરકારના પતનનો મુળ અથ આ છે, આ આખી ધ ઘટનાનું ગ્રેસાઈની કુ અહીં છે.

અને આ ઘટનામાં મેકડોનાલ્ડ શું ભાગ ભજવે છે? આ મજૂર મહારથી કહે છે કે રાષ્ટ્રની આપદ વેળાએ સઘળી વ્યક્તીઓએ સાથ આપવો જોઈએ. એક વખતના મજૂરોમાં માનીલા ધધ ગયેલા મેકડો વેળાવે છે કે, આથી ક સંક્રામણની આ વેળામાં દરેક જણે સરખે હાથે સાથ આપવો જોઈએ. પણ આપણે જાણીએ છીએ કે રાષ્ટ્ર એ માત્ર માયા છે. વસ્તુતઃ માત્ર ખેડ વર્ગ અસ્તીત્વ ધરાવે છે: અમજીવીઓ અને સંપતીવાનો. એમ છતાં કદાપી લાઇએ કે મી. મેકડોનાલ્ડ આ જાને વર્ગમાંથી એક પણ વર્ગના નથી અને કાંઈ તટસ્થ આકાશમાં વસતી જાતીના એ પ્રતીનીધી છે, તો પણ ૧૯૩૬ના ૬૫ લાખ અને ૭૮,૦૦૦ પાઉંડની ખોટમાં ૮ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૬ કામદારોના ગળવામાંથી લઈ લેવામાં આવે તે વસ્તુ શી રીતે વ્યાજખી દરી શકે તે જરા પણ સમજ શકાય તેમ નથી. લગલગ એમ કહી શકાય કે કામદારો ઉપર જ ફરકસરની કુહાડી ઉતરી છે. આ સત્ય તો આંકડાઓ પોતાની જાતે જ ઉચ્ચારે છે.

પણ મેકડોનાલ્ડ તો મજબુરપણા તબે સંપત્તિવાનોનો સીધો પ્રતીનીધી છે. સામ્યવાદીઓએ આ જુરખાને અનેકવાર ભેદીને તેના નસ સ્વરૂપમાં વ્યક્ત કર્યો છે. અનેક વાર મેકડોનાલ્ડે પોતાના ખરા સ્વરૂપની જાણ જગતને કરાવી હતી. છતાં તે અતી સફળતાપૂર્વક સર્વને છેતરી શકેતો. આજે આ જુરખાને ફેંકી દેવાની મેકડોનાલ્ડને ફરજ પડી છે. આ ઘટનાનું આ એક સુંદર પરીણામ છે. મેકડોનાલ્ડને હવે 'દ્રોહી'નું ઉપનામ ક્યારનું મળી ચુક્યું છે. અને હવે 'દ્રોહી' તેના ખરા સ્વરૂપમાં ઇંગ્લેન્ડની કામદાર જનતા આગળ જાહેર થયો છે.

આ પ્રસંગથી હવે શું થશે? એ કલ્પના આજે અનેકના મનમાં રમી રહી છે. મેકડોનાલ્ડ ખુલ્લી રીતે શત્રુદળમાં જતાં, હવે તેના માનસવાગા માટે મજબુરવાદનો જુરખો ઓઢવો અશક્ય બન્યો છે. આવી વ્યક્તિઓને હવે તેમના ખુલ્લા સ્વરૂપમાં આવવાની ફરજ પડશે. એટલું જ નહીં પણ કામદારો પણ હવે આવા દંભી મજબુરવાદથી અગા ખસી, તેમના હિત માટે સતત યત્ન કરતા ઉદામ શ્રમજીવીઓના વાવટા નીચે ભેગા થશે. આ ઘટનાનાં વહેણ લોકજનશ્રુતિના માર્ગને ઉદામ પંથે લઇ રહ્યાં છે. નવી સુચનાઓ સામે બેકારોએ કહાડેલાં સરખસો, ખ્રીસ્તલ શહેરમાં ફેડ યુનીયન પરીષદે કરેલા સખ્ત વીરોધ અને નૌકાદળમાં વ્યાપેલો અસંતોષ આજે પ્રચંડ પ્રત્યાઘાતનું સારું સુચન આપે છે. આ વ્યવસ્થિત આક્રમણનો સામનો કરવા માટે કામદારો તત્પર બન્યા છે એટલું જ નહીં પણ સરકારની કરકસરની લલામણોનો મક્કમ વીરોધ કરતા માટે સમગ્ર શ્રમજીવી સમુહને હાકલ પાડી છે.

...

નવ્યા મેકડોનાલ્ડે પોતાનો જુરખા ફેંકી, ઇંગ્લેન્ડને સામ્રાજ્યવાદનો સંપર્ક સાધ્યો છે ત્યારે તેના સાથીઓએ જીની રીત પાછી અજમાવી છે. મી. ઉન્ડરસન અને મી. કલાઇન્સ મી. બેન અને મી. લેન્સબરી આજે પ્રધાનમંડળથી વીખુટા થયા છે. શા માટે? કાંઈ કલ્પના કરશે કે તેઓ પ્રામાણીક મજબુરવાદીઓ હશે, કાંઈ વીચાર કરશે કે તેઓ કામદાર વર્ગના ખરા હિતવાંચકો હશે. પણ એમ ખરેખર છે? આ નરવીરો શું કામદારોનું ખરું હિત ધરાવનારા મદારથીઓ છે? તદ્દન નહીં. જો તેઓ તેમ હોત, તો સામ્રાજ્યવાદી યાજનામાં તેઓ સફાર શી રીતે આપી શકે? શું મજબુર મંત્રી મી. બેને આઝાદી માટે આડંબર કરતા વીશ્વવંદ મહાત્માજીને પકડવાની પરવાનગી નથી આપી? શું આજે હિંદમાં અનેક સ્વતંત્રતાપ્રેમીઓ જેલમાં નથી? અરે! હિંદને કાણુલર વેળાું કરીએ. ઇંગ્લેન્ડના કામદારોનું તેમણે કેટલું હિત ક્યું છે? આ જ પ્રધાનમંડળના સમયમાં કાલસાની ખાણમાં કામ કરવાના કલાક જા રહ્યા છે. આ જ પ્રધાનમંડળના વખતમાં ત્રેડ યુનીયન ખીલતે મારી નાખવામાં આવ્યું છે. આ જ પ્રધાનમંડળના વખતમાં માન્ચેસ્ટરની મીલોમાં પડેલી હડતાલ વખતે મજબુરોને સીધો અન્યાય કરવામાં આવ્યો છે. આ તે જ ઉન્ડરસન, બેન, અંન કલાઇન્સ છે કે જેમણે ન્યુ સાઉથ વેલ્સની કાલસાની ખાણને તોડી પાડવામાં સક્રીય સહાય આપી હતી! અને ઉન્ડરસને જીનીવામાં જઇને અંતીમ સામ્રાજ્યવાદી તરીકેનો દેખાવ નહોતો કર્યો શું? આ સામ્રાજ્યવાદી સજ્જનોએ આજે જીની રમત પાછી આરંભી છે. તેઓએ કામદારોને ઉદામ બનતા અટકાવવાને માટે મજબુરવાદનો જુરખો કાયમ રાખ્યો છે. તેઓ મેકડોનાલ્ડ

હડને હવે 'દ્રોહી' કહે છે. પણ તેઓ તો હજુ પણ મનુરજનતાને છેતરીને તેમનો દ્રોહ ચાલુ રાખી રહ્યા છે.

કરકસરની કુહાડી પર કંટાર લડત આરંભવા માં. ઉન્ડરસન હવે તત્પર થયા છે. કારણ કે તેઓની ખાતરી છે કે કોન્-રવેટીવ અને લીબરલોની ભેગી સંખ્યા સામે તેમનો વીરોધ નકામો જ નીવડશે. એટલે માત્ર દેખાવ કરવા ખાતર જ હવે મી. ઉન્ડરસન પાલમિન્ટના હોલ ગમ્મવશે! ને મી. ઉન્ડરસન ખરેખર પ્રામાણિક હોત તો ઇંગ્લાંડમાં સામાન્ય હડતાળ પાડી સરકારનો સામનો કરવાની ધમકી પણ આપી હોત. પણ આવું અસરકારક પગલું ચોજવાનું તેમને નથી સુઝતું. સંસ્કર છે કે તેમને તે કદા પણ નહીં સુઝે. સાત્રાન્યવાદીઓ પોતાના વર્ગ તરફ હંમેશાં પ્રમાણિક હોય છે!

આ આખી યેઘટનાને ગાંધેથી અવલોકાઈએ તો જણાશે કે કામદાર સમુહને હજુ થોડો વખત છેતરવા ઉન્ડરસન સફળ થશે. તે સાત્રાન્યવાદી રેનેક ઉપર મનુરવાદની વીશાળ ચાદર ઓઢવામાં હાલ તો સફળ નીવડ્યો છે. આ સફળતામાં તેની સહકારી રહેલી છે. પણ આ સહકારી હવે ક્યાં સુધી ટકશે?

આખી યે પૃથ્વી પર સમુહજનગૃહીનાં ધસમસતાં વહેણ ચાલ્યાં આવે છે. આખા ને આખા ખંડોને તે ઘેરી વળ્યાં છે. તેમના અદ્વિલનો સીમાહીન સાગરને પણ ઝોળાંગી ગયાં છે. આજે સાત્રાન્યવાદી વીલાયતમાં કારખાનામાં કચડતો કામદાર સમુહઅધિ ઝોળતો કંઈક નથીન દ્રશ્ય નીહાળી રહ્યો છે. ઉન્ડરસનની મોહક ભાષા તેને મુઝ્ય કરી શકે તેમ નથી. મી. પેન્ટુ મનો-રમ્ય વદન તેમની પેટની કુધા સંતોષી

શકે તેમ નથી. લગભગ ૯ કરોડ પાઉન્ડ તેનાં ખીસામાંથી ઝુંટવી લેવામાં આવ્યા છે. તેને મળતા મુકા રોટલામાંથી પણ સરકારે કંકડો લઈ લેવાની આ યોગના રચી છે. આ તેથી જ કામદાર સમુહ આ સખત હારનો સામનો કરવા જરૂર જ કડક પગલાં લેશે એવી આગાહી કરવી એમાં જરા યે અતીશયોક્તી નથી.

પ્રધાનમંડળના આવા પલટા હીંદી રાજકારણઉપર જરાય અસર કરતા નથી એ તો ભુતકાળનો અનુભવ છે. અનેક વ્યાસપીંડિ પરથી અતી મોટા સ્વરોએ ઉચ્ચારવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં સુધી હીંદના રાજકારણને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી તો સર્વ પક્ષો એક-સંમત છે. આ સંબંધી અનેકવાર જ્વરશોરથી ઉચ્ચારવામાં આવ્યું છે, ખુદ વતુલ પરીષદમાં ત્રણે પક્ષોના પ્રતી-નીધીઓ બહા છે.

એટલે હીંદની દ્રષ્ટીએ તેમ જ વતુલ પરીષદની દ્રષ્ટીએ પ્રધાનમંડળમાં થયેલા આ પલટાની ઝાઝી અસર નથી. દમનની-તીની દ્રષ્ટીએ પણ ખાસ આનંદ કે શોક કરવાનું કારણ નથી. કુરમાં કુર સરકારને પણ શરમાવે તેવી દમનનીતી મનુરપક્ષે હીંદમાં, અરબસ્તાનમાં, પેલેસ્ટાઇનમાં અને ખુદ ઇંગ્લેંડમાં અદરી છે. એટલે તે દ્રષ્ટીએ વધુ વીચાર કરવો અત્રે અસ્થાને છે.

એ બધાના ઉપસંહારમાં એટલું જ કહી શકાય કે સમગ્ર જગતભરમાં વ્યવસ્થીત રીતે મનુરોના જીવન પર આક્રમણ કરવાના કાલતરાર હવે વધુ બળવાન બને છે. અમે-રીકા આજે પોતાના આર્થિક બળના પ્રતાપે આખા જગતને આ માર્ગ ઉપર જવાનું દબાણ કરી રહ્યું છે. આજે ઇંગ્લેંડ આ માર્ગે લે છે. આવતી કાલે ફ્રાંસ અને ઇટાલી લેશે. જર્મનીએ તો એ માર્ગ ક્યારનો ય લીધો છે. પણ આ માર્ગનાં શું પરીણામ આવશે તે જાણી લાવી ઇતીહાસ જ કહી શકે. ગમે તેમ, પણ આવતા વર્ષનો ઇતીહાસ કંઈક અજબ બનાવોની આગાહી આપી રહ્યો છે.

મૃત્યુની મુંઝવણ

:લેખક:

:હંડી વાર્તા:

પી. જી. બી.

ઝીરના લશ્કરમાં એક સૈનીક હતો. કેટલાય વર્ષો સુધી તેણે વફાદારીથી સેવા કરી. નોકરી કરતાં કરતાં છેવટે ૨૫ વર્ષ પછી પુરાં થયાં. પણ આ વૃદ્ધ બનતા સૈનીકને આરામ આપવાની વાત કોઈએ ન કહ્યારી.

સૈનીક બીચારો વીચારવા લાગ્યો. જીવનના જીતકાળ તરફ દબ્બી કરી. પોતાની સ્વચ્છ કારકીદી લેઈ. આખરે હંમેશની માફક નશીમને દોષ આપીને મનને શાંત કર્યું.

‘આ બધાનો શું અર્થ?’ મેં કેવી સરસ અને સતત સેવા કરી. અણુનુમ બક્તીભાવે મેં નોકરી કરી. ઝારના સેનાપતીઓએ કહ્યું તેનાં ગળાં કાપ્યાં છતાં મને હવે આરામ આપવાનો શબ્દ પણ કોઈ ઉચ્ચારતું નથી!

‘ત્યારે નારી જાઉં?’ પગમાં વીચાર પ્રગટ્યો અને તરત જ અમલમાં મુકવાનો તેણે નીણુંય કર્યો.

તે નાહો. પગમાં જેટલું જોર હતું તેટલું એકત્ર કરીને તેણે દોટ મુકી. આગળ ને આગળ. અણુઅટક્યો તે આગળ ને આગળ જવા લાગ્યો. આચડતાં આચડતાં તેને પરમેશ્વર મળ્યા. ‘અત્યા ક્યાં જાય છે?’ ભગવાને પ્રશ્ન કર્યો.

‘ઓ પ્રભુ! સમ્રાટ ઝારની સેનામાં મેં પુરાં પચીસ વર્ષ વીતાવ્યાં. નથી કર્યો

ગુનો કે નથી ભોગવી એક પણ શીક્ષા. સેનાપતીની આજ્ઞાએ મેં પુરેપુરી પાળી છે, છતાં મને આરામ આપવાને માટે તેઓ ના પાડે છે. આથી હું ન્હાસી જાઉં છું!’

‘એમ! તે મહારા અંશ જ ઝારની સેવા કરી! હીક ત્યારે સ્વર્ગમાં જા. ત્યારે માટે સુખના સઘળાં સાધનો મેં ત્યાં સૂઝવ્યાં છે.

અને સૈનીક આદ્યો ઉંચે ને ઉંચે. સ્વર્ગનાં દ્વાર તેના માટે ઉઘડી ગયાં. પરી-ઓના પ્રદેશમાં પૃથ્વીનો માનવ પધાર્યો

૨ સ્વર્ગમાં

‘કેવું સુંદર!’ કેવું સરસ! કેવું મનોહર! સૈનીકના મગજમાં વીજળીની ઝડપથી વીચારો આવવા લાગ્યા. આવું સરસ ધામ પછી અરે અહીં તંબાકુ કેમ મળતી નથી! ‘અરે ઓ દેવ! તંબાકુ ક્યાં મળશે તંબાકુ?’

દેવ તો ખડખડાટ હસી પડ્યો. ‘તંબાકુ! અરે મુખ’, હજી તું એમ માને છે કે તું સૈનીક નહીં? અરે અસાન, આ સ્વર્ગ છે સ્વર્ગ!’

‘ત્યારે દારૂ પણ નહીં મળી શકે?’

‘ના’

‘ન્હા કે કોરી?’

‘ના’

‘ત્યારે આ સ્વર્ગ કેવું?’

‘હવે માનો તે.’

‘ત્યારે મ્હારે તો અહીં નથી રહેવું!’
 ‘જેવી ત્હમારી હાલ’ દેવે દરવાજા તરફ
 આંગળી ચીંધી. પૃથ્વીનો માનવ પાછો
 પૃથ્વી પર આવ્યો. અને તેણે ચાલવાનું
 માંડ્યું. ચંદ્ર, કોશી, કે તંબાકુ વીનાનું
 સ્વર્ગ તેને વસવા યોગ્ય ન લાગ્યું.

પાછા પ્રભુ મળતાં સૈનીકે પોતાની ફરી-
 યાદ કરી.

‘સ્વામીનાથ! ત્હમારા સ્વર્ગનાં સુખ મ્હારે
 ન બેઠ્યં. ન મજે તેમાં તંબાકુ કે દારૂ.
 એ સ્વર્ગ તે શું કામનું?’

‘હીક, ત્યારે આ ડાખે રસ્તે જા! ત્યાં
 ત્હને તંબાકુ અને દારૂ પણ મળશે!’

થોડી ક્ષણ પછી શેતાનનાં બારણાં કાઢ્યે
 ખખડાવ્યાં.

‘કાણુ!’

‘હું.’

‘ઓહો. આવા, આ.....વા!’ સુંદર
 સ્વાગતથી શેતાને આવકાર આપ્યો.

‘અહીં તંબાકુ મળશે?’

‘જરૂર.’

‘અને દારૂ પણ?’

‘ખચીત.’

‘ત્યારે ત્હો, મ્હને અહીં ફાવશે.’

થોડીક ક્ષણો વીતી ગઈ, સૈનીકે તો
 આંનંદથી વસવા લાગ્યો. એટલામાં તેને
 એક વીચાર આવ્યો. આનંદથી ત્હંના મ્હોંઠા
 ઉપરની ફરચલીઓ નાચી ઉઠી,

તેણે ગળ લઇને જમીનને માપવા માંડી.

‘શું કરે છે?’ શેતાને સવાલ કર્યો.

‘પ્રભુનાં આર્થના મંદીર બાંધવા માટે
 જમીન માપું છું.’

‘અરે, એ અહીં નહીં ચાલે.’

‘કેમ વાર?’

‘પ્રભુનું નામ પણ અહીં નહીં લેવાય!’

‘શા માટે? હું તો તેનું આર્થનામંદીર
 બાંધીશ જ.’

શેતાન અકળાયો. સૈનીકની હાજરીથી
 તેની મુંઝવણ વધી. આ મુંઝવણનો ઉકેલ
 લાવવા તે સીધો પ્રભુની પાસે ગયો. આખરે
 પ્રભુએ રસ્તો બતાવ્યો. શેતાને એક લશ્કરી
 પડકમ લીધી, જહનમના બારણાની બહાર
 જઈને જોશથી પડકમ વગાડવા માંડી.

‘ધમ...ધમ...ધમ...’ લશ્કરી પડક-
 મનો રણકાર સાંભળતાં જ સૈનીકને આવા-
 હન યાદ આવ્યું. સંગ્રામના આમંત્રણના
 આ નાદ શ્રવણે પડતાં જ સૈનીકે સફળો
 ઉઠ્યો. એક જ દોડે તે જહનમની બહાર
 આવ્યો. શેતાને બારણું બંધ કરી અંદરથી
 સાંકળ મારી દીધી.

પૃથ્વીનો માનવ જહનમમાં પણ ન
 વસી શક્યો.

પાછે પ્રભુ સમક્ષ હાજર થઇને સૈનીકે
 કહ્યું. ‘મહારાજ, ત્હમારા નકમાં પણ મ્હને
 સ્થાન ન મળી શક્યું!’

‘હીક હવે હું શું કરું? મ્હે ત્હને સ્વ-
 ગમાં મોકલ્યો અને તે ત્હને ગમ્યું નહીં.
 નકમાં મોકલ્યો તો ત્યાં છું રહી શક્યો નહીં’

‘મહારાજ, મ્હને આપના દાર ઉપર
 પહોરેગીર નીચો.’

‘વાર, જો કોઇને અંદર આવવા દઇશ
 નહીં.’

‘મહારાજ, જુના સૈનીકને તેમાં શીખવવું
 નહીં પડે.’

એટલામાં મૃત્યુ કુદવું - કુદવું પ્રભુનાં
 આવાસ આગળ આવ્યું.

‘કાણુ! ખબરદાર!’

‘એ તો હું મૃત્યુ છું. હવે કોના પ્રાણ
 હરવા તે માટે આજી-લેવા આવ્યો છું.’

‘ભાઈ, જરા પળવાર ઉભો રહે. હું
 પ્રભુને પુછી આવું.’

‘ઠીક.’

સૈનીક અંદર ગયો.

‘પ્રભુ, દાર પર મૃત્યુ ઉભું છે. હવે કોના પ્રાણ લેવા તે માટે ત્હમારી આરા નાંચે છે.’

‘ઠીક, મૃત્યુને કહે કે આવતાં ત્રણ વર્ષમાં માત્ર વૃદ્ધ પુરુષોનો જ સંહાર કરે’

‘જેવી આરા’ કહી સૈનીક વીદાય થયો. પળવાર તેના મગજમાં કલ્પના ઉત્પન્ન થઈ. તેનાં વૃદ્ધ સગાંઓ તેની દ્રષ્ટી સમીપ તરવરવા લાગ્યાં. તેનાં વૃદ્ધ માતા અને પીતા તત્કાળ યાદ આવ્યાં. અરે આ સર્વ મરી જશે! તેની આંખે અંધારાં આવ્યાં. સકળ સુધી તેને ભમતી જણાઈ.

‘ભગવાને શી આરા આપી?’ મૃત્યુએ સવાલ કર્યો.

‘કહ્યું છે કે જંગલમાં જઈને જેટલાં જીનાં ઝાડ છે તેનો ત્હમારે સંહાર કરવો!’ સૈનીકે અસત્યનો આશ્રય લીધો. . .

‘અરે એમ તે હોય!’

‘પ્રભુની આરા છે!’ એક અસત્યે ખીલું અસત્ય ઘોષવાની ફરજ પાડી.

‘જેવી આરા.’

પોતાનાં માતાપીતા આખરે મૃત્યુભયથી ઊગર્યાં છે તે જાણી તેને આનંદ થયો. પણ ત્રણ વર્ષ તો તત્કાળ પસાર થઈ ગયાં. એક પસાર થતી કલ્પનાની માફક કાળ પણ વહી ગયો. અને મૃત્યુ પાછું કુદતું અને નાચતું પ્રભુના અવાસ આગળ આવીને ઉભું.

‘અરે, પહેરગીર, જરા પ્રભુને જઈને પુછી આવને કે હવે કોને મારી નાંખવાનાં છે?’

‘ઉભો રહે’

પહેરગીરના પેટમાં વસવસો ઉત્પન્ન થયો. ‘પ્રભુ, મૃત્યુ પુછે છે કે હવે કોનો સંહાર કરવાનો છે?’

શણભર વીચાર કરીને પ્રભુએ કહ્યું: એને કહે કે હવે ત્રણ વર્ષ સુધી જીવાન વ્યક્તિઓનો જ સંહાર કરે!’

‘જેવી આરા.’

પણ પછી સૈનીકની આંખે અંધારાં આવ્યાં. અરે મ્હારા જીવાન લાઇઓ નાશ પામશે! તેની આંખે પાછાં અંધારાં આવ્યાં. તેના પ્રેમના આધાર એવા ન્હાના લાઇઓના સંહારની કલ્પના તેનાથી સહન થઈ શકી નહી.

: ભગવાને શું આરા આપી છે?’

‘લાઇ, કહ્યું છે કે જંગલના સર્વ જીવાન વૃક્ષોનો ત્હારે સંહાર કરવો.’

‘એમ તે બને?’

‘પ્રભુની આરા છે,’ મધ્યમ સ્વરે તેણે પાછો ઉચ્ચાર કર્યો.

‘ઠીક’ કહીને મૃત્યુ પાછું જીવાન વૃક્ષોનો સંહાર કરવાને માટે જંગલમાં ચાલી ગયું. ત્રણ વર્ષ તો તત્કાળ પસાર થઈ ગયાં. પાછું મૃત્યુ આવ્યું.

સૈનીકના પેટમાં તો કાળ જ પડી. હવે? પ્રભુએ આ વખતે ન્હાનાં ન્હાનાં બાળકોનો સંહાર કરવા આરા આપી. સૈનીકની વીમા-સજી વધી પડી. તેના સ્મૃતિપટ પર તેના પોતાના જ બાલકોની સુતીઓ ઉભી થઈ.

અરેરે! મ્હારાં કુમળાં બાલકો ખરેખર મરી જશે? એ કલ્પનાએ તેને વધુ અસત્ય ઘોષવાની પાછી પ્રેરણા આપી.

‘કેમ પ્રભુએ શું આરા કરી છે?’

‘કહ્યું કે જંગલમાં તફન ન્હાના ન્હાના છોડ હોય તેનો પણ ત્હમે ત્રણ વર્ષ સુધી સંહાર કરો.’

‘જેવી આરા’ કહી મૃત્યુએ વીદાય લીધી. પણ કોઇ માનવી અનંતકાળ સુધી કોઈને છેતરી શકે નહીં.

આ વખતે તો મૃત્યુએ વીચાર જ કર્યો કે મ્હારે ખુદ ભગવાનને મળવું. એવો મધ્યમ નીચીય કરી તે ભગવાનના અવાસ પર આવ્યો.

પહેરગીરની પરવા ક્યાં વગર તેણે પગથીયાં પર પગ મુકયો. સૈનીકે તેને રોક્યો. પણ તેની પણ પરવા કરી નહીં. આથી બન્ને જણા ખુબ આઘડી પડ્યા. પરસ્પર લડતાં એટલો અવાજ વધી પડ્યો કે ખુદ ભગવાન પણ બહાર આવ્યા.

‘કેમ તોફાન કરો છો?’ ભગવાને પ્રશ્ન કર્યો.

‘મહારાજ, ત્હમે મ્હને નવ વર્ષથી જંગલના ઝાડનો સહાર કરવાની જ કેમ આજ્ઞા આપો છો? આથી હું આપની પાસે આજ સીધો આવતો હતો.’

પળવારમાં પરમેશ્વર પહેરગીરની લુચ્ચાઇ સમજાવ્યા. તેમની આંખમાં અંગારા બાપો.

પહેરગીરે કહ્યું ‘પ્રભુ, હું ત્હમારી ક્ષમા વાંચુ છું!’

‘ઠીક જા આ મૃત્યુને ત્હારા ખભા ઉપર બેસાડીને ફેરવ!’

‘વાર જીવી આશા.’

પહેરગીરના ખભા ઉપર મૃત્યુએ પોતાના અંશ નાંખ્યા. તેના બારથી તે ખુબ પીડવા લાગ્યો. આખરે પહેરગીરે યુક્તીથી મૃત્યુને અગ્રણ્ય કયું.

પાછો તે પ્રભુના મહેલની આગળ આવ્યો.

‘મૃત્યુ ક્યાં છે?’ પ્રભુએ તરાડ નાંખી.

‘સાહેબ, એ નદીમાં ન્હાય છે.’

‘મૃત્યુ!’ પ્રભુએ બુમ મારી.

મૃત્યુ હાજર થયું.

‘આ સૈનીકને મારી નાંખ.’

‘જીવી આશા.’

‘ચાલ, એ મરવા માટે તૈયાર થઇ જા.’

મૃત્યુએ હાકલ કરી.

‘તૈયાર છું બીરાદર, જીવનમાં એકવાર મરવાનું તો છે જ પણ હું જરા સ્નાન કરી આવું.’

સ્નાન કરીને સ્વચ્છ ‘કપડાં પહેરીને સૈનીકે મુતો.

‘આમ નહીં’ ચ-તો મુઠ જા. દુનીયાના સારા માણસો આમ જ મરે છે-

‘વાર ત્યારે.’ એણે પાસ બદલ્યું.

‘એ, આમ નહીં’, ચ-તો મુઠ જા. જો હું ત્હને બતલાવું.’

મૃત્યુ મુઠ ગયું.

સૈનીકે એક એવા ઘેરથી લાત લગાવી કે મૃત્યુ પાસેની ખીણમાં સડસડાટ ગબડી પડ્યું.

કહે છે કે મૃત્યુએ ભગવાનને ફરીવાદ કરી હતી કે તેને પણ છેતરી રાકે તેવી વ્યક્તિઓને ધક્કાએ ઉત્પત્ત જ કેમ કરી.*

* ‘એલેક્ઝાંડર એફેનરસીય’ની રશીયન વાતોને આધારે

માણસ ન્યારે જીવનના પ્રશ્નો પુછતો અટકી જાય છે ત્યારે તેનું માનસીક મૃત્યુ ચાલ છે

મંદીરોએ સ્વચ્છથી કદી પોતે પચાવેલા હક્ક છોડ્યા જ નથી. [મંદીરો એટલે, તેના આચાર્યો જ સમજવા.]

બુધ્ધ એ કડકમાં કડક શીક્ષક છે. એ શીક્ષક હીંદના નીધમાને પોતાનાં આચાર્યક હીત સમજવાનું જ્ઞાન આપી શકશે?

મુડીનાદીઓએ વીંધની રચના કરી નથી, પણ તેમણે તેના ધણા મોટા ભાગ ઉપર પોતાનો માલીકો હક્ક સ્થાપી દીધો છે.

ફાટેલા આલને થીંગડાં મારવાના

લેખક :
વસંતકાન્ત

પ્રયાસ !

એક તરફ ભયાનક ભુખમરો, બીજી તરફ બીહામણી બેકારી, ત્રીજી તરફ અકળાવનારી આર્થિક મંદી સમસ્ત વીશ્વની માનવજાતી તરફ ડોળા ફેંડીને ખડાં છે. તેથી દુનિયતો, કંપતો, ભય પામતો માનવસમાજ શું કરેલું અને શું ન કરેલું એની વીચારગ્રસ્ત મનોદશાથી આમ તેમ સંરક્ષણના મર્ગો શોધવા ફાંફાં મારે છે, વીકરાળ મૃત્યુ નજીક આવતું હોય અને તેમાંથી બચવા માટે ફાંફાં મારે તેમ.

હજી ગુજરાતીઓનાં મગજમાં જેની છાપ તાંદુર છે એવા પ્રચંડ જળપ્રક્લપની એક વાત છે. એ આપત્તિમાંથી બચવા માટે એક માડ પર સાપ, નોળાઓ, વરં અને બકડં એમ નૈસર્ગિક વૈરવૃત્તિવાળાં પ્રાણીઓ, સામે મૃત્યુનો ભય ઝડપીતો હોવાથી, તેમાંથી છુટવા અને પ્રાણ બચાવવા પોતાની સ્વાભાવીક વૈરવૃત્તિ ઉપર પણ તાત્કાલીક અંકુશ મુકીને-મીત્રો બનીને રહ્યાં હતાં એમ કહેવાય છે.

પરંતુ આજની અકળાવનારી દશામાં પણ માનવજાતી પણ જેટલી યે નીખાલસ ઉદારતા બતાવવા તૈયાર નથી. બીટન આર્થિક નાશને આરે ઉભું હોવા છતાં જમની પાસે કરોડો રૂપિયા છે, તેમની દેશભક્તી, માનવપ્રેમ અને દેશજનો તરફની ફર્જ પણ એમને એટલી ઉંચી દક્ષાએ લઇ જઇ શકતાં નથી કે તેઓ તેમને માટે પોતાની વીશેષમાં વીશેષ તાકાત જેટલા વીશેષમાં વીશેષ ભોગ આપવા તત્પર બને. તેને બદલે ત્યાં તો સહુના સમાન ભોગની વાતો ચાલે

છે, અને હાલના સંકટની વસમી વેળાએ બેકારોને માથે બેવડું સંકટ વધારનારાઓ 'સમાન ભોગ'ની ધુનમાં પોતે શું કરી રહ્યા છે એ વાત જ ભુલી જાય છે! એટલે જે રા મુડીવાદીઓ ત્વચાબેદને આધારે ચુસણનીતી મલાવે છે એ વાત મીઠ્યા છે-બમણુ છે. મુડીવાદને દેશભક્તી નથી, ચામડીના રંગ તરફ અંધગ્રહ નથી કે માનવતા તરફ મમતા પણ નથી, તેને તો માત્ર પોતાની મુડીની સલામતી અને નફાની સરળતા બપે છે, એટલે નાશનાં નીશાન ગડગડી રહ્યાં હોય ત્યારે પણ તે પોતાના સ્વાર્થની સંગીન દીવાલની પેલે પાર ડાકીડે કરી શકેતો નથી-તેમ કરવામાં પાપ માને છે!

ઉદ્યોગના ક્ષેત્રની કાતીક હરીફાઈ, તેમાંથી સળંગેલા યુદ્ધનો દાવાનળ, તેમાંથી પડેલા જમીનના ટુકડાઓ એથી વધેલી જકડતો, તેથી ચતી મોંઘારત-સોંઘારત અને છેલ્લે એ બધી ચક્રમઠમાંથી ઝરતા યુદ્ધના તણખા : એ બધા જાળ ચક્રમઠમાં દુનીઆ એવી ફસી છે કે નજીકના ભયંબમાં એ તણખાઓ દાવાનળતું રૂપ લીધાં વીના રહેવાના નથી.

જો મનુષ્યો પણ જેટલા પણ સમજી અને અને આપત્તિકાળમાંથી ઉગરી જવા માટે સામાન્ય વૈરલાવ છોડે તો દુનીઆ કાળના કરાળ જડખામાં ફસાતી બચી જાય અને ભયંકર કાપાકાપીમાંથી ઉગરી, જગતમાં ફરીથી શાંતી અને સહકારનું સુખદ વાતાવરણ જન્માવી શકાય. પરંતુ મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદનો સ્વાર્થ, જગતને બીપણુ યાતનાઓમાંથી ઉગારી લેવાના માર્ગ જગતના

શુદ્ધીમાનોને સેવા દેતો નથી. સમસ્ત વીશ્વમાં સમતા, સ્વતંત્રતા અને સદ્કાર એ તેનો એક જ ઉપાય છે. પરંતુ એ ઉપાય અજમાવવાને બદલે મનુષ્યના એકેસર વર્ગનો સ્વાર્થ તેને અવળા રસ્તા સુઝાડે છે, એથી તે મનુષ્યોની સામાન્યશુદ્ધીની આગળ અધાર પછેડા ખેંચી કરવા, એ અવળા રસ્તાને સીધા તરીકે રજુ કરવા અનેક માર્ગો પોતાના દાવ અજમાવે છે.

ને શીશીશુની સંસ્થાઓ દ્વારા, દેવસંસ્થાઓ મારફત, લેખકોની કૃત્રમ દ્વારા, ચીવકારની પીંછી દ્વારા, મુત્તીકારનાં ટાંકણાં મારફત, વીચારકના મગજ દ્વારા, પ્રચારકની દુલ મારફત એ અવળો પ્રચાર કરાવવા, તે બધાં સાધનો ઉપર કાશુ જમાવે છે, અને શાંતીના સવળા રસ્તેથી માનવસમાજને સંહારના અવળા રસ્તે લાગે છે!

છેલ્લી બીપણ પાઠવીમાં સંપત્તીનો અને મનુષ્યોનો સંહાર યદ્ય ગયેલા હોવાથી, આવેલાં ભયંકર પરીણામો છતાં, સુદ્ધ અટકાવવાના માર્ગ લેવાને બદલે, જગતમાં

ગરીબાઈ, ભુખમરો, ખેડારી અને કાષાકાષી જન્માવનાર સુદ્ધને વધારવાના માર્ગ તરફ સ્વાર્થી મનુષ્યો દુનીઆને દોરી રહ્યા છે. એથી જગતનું પુષ્કળ દ્રવ્ય માનવજાતીનાં સુખ સગવડ વધારવા માટે ખર્ચાવાને બદલે ખીનકિત્પાદક સુદ્ધસામગ્રીઓ. વધારવા પાછળ વેડફાવું જાય છે. છતાં આશ્ચર્યની વાત એ છે કે વીશ્વના મુત્સદીઓ અને અર્થશાસ્ત્રીઓને એ માર્ગ સુઝતો નથી. કેમકે પેટી સ્વાર્થી વૃત્તિએ એમની મુત્સદીગીરી ઉપર અને તેમના અર્થશાસ્ત્રનાં જ્ઞાન ઉપર પ્રદણુ ઉભાં થયાં છે. જે મુત્સદીગીરી મુડીભર મનુષ્યોને ખાતર અગ્નિ મનુષ્યોની અવદશા કરતી હોય તેને માટે નવું જ વીશીપણુ શોધી કાઢવાની જરૂર છે. તેવું અર્થશાસ્ત્રનું પણ, માનવજાતીના કલ્યાણ માટે વાપરવાની શુદ્ધિને અત્યારે માનવજાતીના મોટા ભાગને સુધામ બનાવવા માટે વાપરવામાં આવે છે, તેથી વીજ્ઞાન જેવું શાસ્ત્ર પણ આજે સામાન્યવાદી મુડીવાદીઓની ગુલામડી બની બેઠું છે.

[૨]

અમેરીકા જેવા શ્રીમંત દેશમાં આજે અર્થો કરોડ માણસ ખેડાર હોય, ને જમીની જેવા દેશમાં છુદ્ધ ગયેલા દેશમાં ૪૦ લાખ માણસ રોજી વીના સ્વડતાં હોય, અને ધીટન જેવા ઉવોગી દેશમાં અદાવીશ લાખ માણસો માટે કારખાનામાં જગ્યા ન હોય, એમનાં અંદાજપત્રોમાં કરોડોના ખાસ પડતા હોય, છતાં રણસામગ્રી અને સુદ્ધની તૈયારી માટેનાં લશ્કરો પાછળ ધુમ ખર્ચ વધતાં જ જાય, એ ખર્ચમાં કાપકૃપ કરવાની શુદ્ધી કાઢીને સુએ નહીં; ત્યારે વીશ્વના એ પોતાને 'ગ્રાહ્ય' મનાવતા મનુષ્યોનું ગદાપણ કદ દીશા તરફ દોડી રહ્યું છે, તે સમજી શકાય તેમ છે. એવા મનુષ્યો સ્થાન

ન્ય માનવજાતીનું કલ્યાણ કરી શકે જ નહીં—એથી ઉલટું માનનારા આત્મવચના જ કરે છે.

મુડીવાદી દેશોની આર્થિક મંદીની આંટલી બંધી જુમાજુમ છતાં તેમનાં લશ્કરી ખર્ચ કેમ વધ્યાં જાય છે તે જાણવા જેવું છે.

જુઓ: અમેરીકાના સંયુક્ત સંસ્થાનોનું ૧૯૨૩નું લશ્કરી ખર્ચ ૬૮ કરોડ ૮૦ લાખ ડોલરનું હતું, ૧૯૩૦ માં તે ખર્ચ વધી વધીને ૮૪ કરોડ ૭૦ લાખ ડોલરનું થયું. તે જ અરસામાં ઇટાલીનું લશ્કરી ખર્ચ ૧૩ કરોડ ૫૨૫ લાખ ડોલરથી વધીને ૨૪ કરોડ ૯૦ લાખ ડોલર ઉપર ગયું.

અને ક્રાંસિયું લશ્કરી ખર્ચ ૨૫ કરોડ ૮૦ લાખથી વધીને ૪૫ કરોડ ૭૦ લાખ પહોંચ્યું! ત્યારે ક્રાંસિયાનાં નાનકડાં મીત્રરાજ્યોના લશ્કરી ખર્ચમાં નીચે પ્રમાણે વધારો થયો :

	લાખ	લાખ	લાખ	લાખ
૧૯૩૦	૫૧	૫૦	૫૦	૫૦
	૮ કરોડ	૫ કરોડ	૧ કરોડ	
૧૯૨૩	૪૦ લાખ	૪૨ લાખ	૫ લાખ	લાખ
	૨ કરોડ	૨ કરોડ	૧ કરોડ	
દેશ	યોલાંડ	અમેરીકા	શ્વિત્ઝેન્ડ	એસ્ટોનીઆ

નોર્વેનું લશ્કરી ખર્ચ ૪ કરોડ ક્રોન્સ [૧૩૩ આનાની ક્રોનમત્રનો સીકકો] જેટલું છે. નોર્વે ગણસંઘનું સભ્ય છે. છતાં આટલું મોટું લશ્કરી ખર્ચ કરવાના કારણ તરીકે એવો ખ્યાલ કરવામાં આવે છે કે : “નોર્વે ભૌગોલીક નજરે એવે સ્થાને આવ્યું છે કે, મીત્રરાજ્યો કોઈક દેશ ઉપર હુમલો કરે, તો તે વખતે એ લશ્કર તેમને મદદગાર થઈ શકે.” આ દેશ ખીલે કોઈ જ નહીં પણ રશીઆ છે. નોર્વેના વીચલમંત્રીએ લખેલા પુસ્તકમાં પણ સોવીએટ રશીઆ સામે યુદ્ધ જગાડવાની જ ઉશ્કેરણી કરેલી કહેવાય છે, તે ઉપરથી પણ નોર્વે જ દેશ સામેના યુદ્ધમાં મીત્ર રાજ્યોને મદદ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે તે દેશ રશીઆ જ છે, એમ સાબીત થાય છે.

અહીં એ પણ ખ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, યુદ્ધ પછળ થતું તમામ ખર્ચ લશ્કરી અંદાજપત્રમાં દાખલ થતું નથી. તેમાં

માત્ર યુદ્ધની તૈયારી સાથે સંબંધ ધગવતા ખર્ચનો અમુક જ ભાગ આવે છે, ત્યારે ખીલે મોટો ભાગ તો સંસ્થાનખાતાની કચેરી, સ્વદેશખાતાની કચેરી, નાણા-વીલામની કચેરી વગેરે જુદા જુદા ખાતામાં વહેંચી નાખવામાં આવે છે. આવી રીતે વહેંચી નાખવામાં આવેલી રકમો ઘણી વખત ૫૦ થી ૮૦ ટકા જેટલી હોય છે, [તેનો તાલે દાખલો પોલેન્ડ પુરો પાડે છે], એટલે કોઈપણ દેશના લશ્કરી ખર્ચનો ખરેખરો અંદાજ અટકળવા એ મહા મુશ્કેલ-લગભગ અશક્ય-કામ છે.

કોઈ પણ દેશને લશ્કરી ધાક ખેસાડવા માટે વીમાનીખાતું અને વીચલનું ટેન્કનીકસખાતું એ બે અતી મહત્વનાં અંગ ગણાય છે. અત્યારે ઇંગ્લંડના લશ્કરી વીમાનોનો કાફલો ૧૫૦૦ વીમાનો જેટલો છે, આ કાફલો તેના જુના હવાઇ કાફલા કરતાં પ્રજ્ઞ મોટો થઈ ગયો છે. અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોનો લડાયક વીમાની કાફલો ૧૯૧૮ અને ૧૯૩૦ માં ખમણો થઈ ગયો છે. [૧૯૧૮ માં ત્યાં ૭૦૦ વીમાનો હતો હાલ ૧૪૦૦ છે]. ૧૯૩૦ માં ક્રાંસની પાસે ૨૭૦૦ લશ્કરી વીમાનો થયાં છે. તે જ રીતે લગભગ તમામ મુડીવાદી દેશોમાં ટેન્કસ અને બખતરી ગાડીઓમાં પણ પારા-પાર વધારો થઈ ગયો છે. નીચેના થોડાક આંકડાઓ એનો કંઈક ખ્યાલ આપશે :

દેશ.	ટેન્કસ.	બખતરી ગાડીઓ
ક્રાંસ	૪૦૦૦	૨૫૦
ઇંગ્લંડ	૭૫૦	૨૫૦
અમેરીકા	૭૦૦	...
પોલેન્ડ	૪૦૦	૧૦૦

મુડીવાદી દેશોની લશ્કરીશક્તીની ઇમા-
રત તેમના ઉદ્યોગોના પાયા ઉપર સ્થાય

છે. તેને શાંતીના સમયમાં પણ સુદની જરૂરીયાતોને લક્ષમાં રાખીને જ તૈયાર કરવામાં આવે છે. મોટા ઉદ્યોગવાળા મોટા દેશોમાં સુદની જરૂરીયાતો માટેના મુદ્દા ઉદ્યોગ મહત્વની ધટના ગણાય છે, ત્યારે જે દેશ પાસે ઉદ્યોગનાં વીપુલ અને સંગીન સાધન નથી હોતાં તેમને ખાસ વીગ્રહના ઉદ્યોગનો વીગ્રસ સાધવો પડે છે. એટલે

ઉદ્યોગી દેશના ખીજ ઉદ્યોગો માટે જ્યારે કટોકટીનો મામલો ઉભો થાય, ત્યારે પણ વીગ્રહ કચેરી માટે રણસામગ્રી તૈયાર કરનારા કારખાનાં ચાલુ જ હોય છે—એમનાં કામમાં મંદી અસર કરતી નથી.

મુડીવાદી દેશો શાંતીને બદલે સુદનો કટલો વીશેષ વીચાર કરે છે તે આ ઉપરથી સમજી શકાશે.

[૩]

વીશ્વની શાંતીમાં ભંગ પાડવા માટે માત્ર લશ્કરી તૈયારી જ એકલું સાધન નથી. મુડીવાદી દેશો પોતાના સ્વાર્થની ખાતર ખીજ પણ અનેક ઉપાયો શોધે છે. તે ઉપાય અમુક દેશને આર્થિક સંબંધે મુડીવાદીઓની ન્યાનમાંથી ન્યાત બચાર મુકેલાં તે છે. દાખલા તરીકે રશીયા. આજે જે કે રશીયાની સાથે કેટલાક દેશોએ પોતાના સ્વાર્થ ખાતર આપારી સંબંધ સાંધ્યા છે. પરંતુ એક વખત તમામ મુડીવાદી દેશોએ પોતાની જમાનના દરાર પ્રમાણે એનો કડક બહીષ્કાર કર્યો હતો; એ બહીષ્કાર જ વર્તમાન આર્થિક અધાધુધીત પ્રધાન કારણ છે. એથી સમસ્ત વીશ્વની જનતાને અને ખાસ કરીને આપણા હિંદુ જેવા પરાધીન દેશની જનતાને આર્થિક નજરે ન ગણાવી શકાય તેવું ભારે નુકસાન થાય છે. પરંતુ સ્વાર્થી મુડીવાદને દુનીઆના નુકસાનની પરવા નથી, એને તો માત્ર પોતાનો જ અર્થલાભ સાધવો હોય છે; તેથી તે અનેક કાવાદાવા ખેંચે છે.

ખીજ સુક્તી જે દેશને પોતાના સ્વાર્થ ખાતર તેઓ હેરાન કરી રાખેલા અગતા હોય, તેને દુનીઆની નજરે હિતારી વાડવાના પ્રચારકાઈથી તેમ જ ખીજ પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કાવાદાવાથી પણ છંછેડ્યા જ કરે છે. એથી વીશ્વની શાંતીનો ભંગ થાય તેની તેમને પરવા હોતી નથી.

એનો પુરાવો વીન્સેન્ટ ચર્ચીલને જ આપવા દો:

“પારાવાર નાણું અને હીક હીક લશ્કર મીચરાજોએ વર્ષ દરમીયાન [૧૯૧૬ માં] બોલ્શેવીકોની વારુ થવામાં ખચકું તેમ જ

રોકડું છે. તે કાળામાં થોડને કંઈ નહીં” તો ૧૦ કરોડ પાઉંડ નેટનું અર્થ પુરાવ્યું છે, ક્રાન્સે લગભગ ૩ થી ૪ કરોડ ખચ્ચા છે. ત્યારે અમેરીકાએ સૈખીરીઆમાં ૮ લગ્ગર કરતાં વધુ મ.ણસોની કોજ ગણી છે અને હજી તેને નીભાવે જાય છે. જપાને યુવ સૈખીરીઆમાં ૩૦ થી ૪૦ લગ્ગર માણસોની સંગીન સેના રાખી છે.”*

મુડીવાદી રાજ્યો અત્યારે પણ રશીઆની સામે છે અને રશીઆનો કહે છે કે, હજી તેમના દેશમાં પણ એમના કાવાદાવા ચાલુ છે. રશીઆમાં પરદેશીઓ તરફથી સોવીએટતંત્ર સામે રચાયતું કાવતરું પકડાય આવ્યું, તે મુકદ્દમા ઉપરથી બંધુ પુરવાર કરવામાં આવ્યું છે કે ૧૯૨૮ અને ૧૯૩૦ સુધીમાં પરદેશીઓએ એ કાવતરા માટે, રશીઆન કાવતરાખોરોને ૧,૭૦,૦૦૦ પાઉંડની મદદ કરી હતી.

આમ જગતમાં અધાધુધી, ખેકારી, પરાધીનતા, લુખમરો અને સુદ સજાગવનાર મુડીવાદ જ છે. અને જ્યાં સુધી તેની ઉપર અકુશ મુકવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી જગતભરમાં સમતા, સ્વતંત્રતા અને સકકાર સ્થાપી શકાય તેમ છે જ નહીં. મુડીવાદીને તેના હાલના સ્વચ્છંદ ખેંચવા દેવાની—ખાનગી માલીકી હક્કની—છુટ મળશે, ત્યાં સુધી આર્થિક અધાધુધી નીનારવાની અને વીશ્વશાંતીની તમામ વાતો, માત્ર કાદેલા આલને થીંગડાં દેવા જેવી જ નીવડવાની છે.

* “The Aftermath” By: W. Churchill (his report of 15:9: 1919.)

તણખો

ઉડ્યો ઉડ્યો આકાશ તણખો ક્યાં પડ્યો હોઃ આજ ?
 પેલાં ગ્રામ તણાં કંઈ વૃન્દ, સુકી ધાસ તણી ત્યાં ગંજ :
 તણખો ત્યાં પડ્યો શું આજ ?

ધુન્નગોટ શા આ ઉભરાતા, પવન ઉઘ્ય તોફાની વાંતા
 સળગે ગામ શહેર સૌ આજ, સળગે વન ઉપવનનો સાથ :
 તણખો ત્યાં પડ્યો શું આજ ?

કંઈ મેદાને, કંઈ નદી તીરે, યોગ ગીરી ને ખીણે, ખીણે,
 જવાળા એવી વાધી આજે શું રહેશે શું જાશે ?
 તણખો ત્યાં પડ્યો એ આજ.

“તણખો નાનો” એમ હસ્યા જન, તણખો ઉડ્યો છેક
 પાવક જવાળ પ્રસારી ઉડી, પ્રજળે આખો દેશ :
 તણખો ત્યાં પડ્યો એ આજ.

ધર્મ, ઢોંગ એ જુનાં જલતાં, રૂઢી પુરાણી ભુમી ઢળતાં,
 જ્યોતી નવયુગ કેરી આજ, પ્રગટે સામ્યભાવ ધરી સાથ
 તણખો ત્યાં પડ્યો એ આજ.

ડી. બી. પટેલ

સંસ્કૃતિનાં કારખાનાં

આજની સંસ્કૃતી મુડીવાદ અને સામ્રાજ્યવાદની સંગીનતા અધેજ સમજાય છે. મંદીરો, શાળાઓ, વર્તમાનપત્રો, ચીત્રપત્રો એ બધાં એ સંસ્કૃતીના પ્રચારના હથોટી બનેલાં છે. એ અવળી સંસ્કૃતીને આગળ વધતી અટકાવવા જગતમાં એક નવીન સંસ્કૃતી ધડાઇ રહી છે. તેનો પ્રયોગ આજના રશીઆમાં થાય છે.

: લેખક :

કુલેશ્વર અમન

મુડીવાદ ઉપર ઉતરેલી કળી આફતે આજે આપીંક અને ગાજીય ક્ષેત્રમાં વર્ગવીચ્છેદને વધુ બીધણુ બતાવ્યા છે. એટલુંજ નહીં, તેના પડયા સંસ્કૃતી ઉપર પણ સીધા પડયા છે. આજે કામદારો અને વર્ગવીચ્છેદમાં કામદારોની પડખે ઉભેલા બુધ્ધીભવીઓ ભેષ શંકે છે કે કલા, વીજાન, પત્રકારીત્વ, અને ટેકવણી, તેમજ જાહેર જનતાના માનસને સંજ્ઞાંતી દરેક વસ્તુઓનો ઉપયોગ સામ્રાજ્યવાદીઓ તેમજ ભલીમ શોષણુના સત્યને છુપાવવાને માટે, અને તેમની સત્તાના સીંદાસનને સ્થિર રાખવાને માટે જરૂરી જુદાજુદા પ્રચાર કરવામાંજ વાપરે જે.

મુડીવાદ આજ પતનને માર્ગે વેગથી જઇ રહ્યો છે. તેનો આત્મા ક્યારેનાય હણાઇ ગયો છે. તેની ચેતના તેના સરીરને છોડીને ચાલી ગઇ છે. આજે સામ્રાજ્યના પાટનગરોમાં કુંભાચી પીઠના લેક રાટલાની છુસો મારે છે. આજે કામધંધા વગર કાખ્યો કામદારો આથડે છે. સામ્રાજ્યની જનતા ઉપર બુખની બુતારણો ઉતરી છે. અમેરીકાનું પાટનગર ન્યુયોર્ક લો, કે બ્રીટીશ સામ્રાજ્યનું પાટનગર લંડન લો. વીચના સ્વર્ગ ગણાતાં આર્યનોમાં કામ

શોધતાં કામદારોનાં ટેળાંનાં વતુલો દરેક હણે મોટા બનતા જાય છે. આ સ્થળોએ સામ્રાજ્યવાદી સરકારતંત્ર આપીંક આફતને અટકાવવાનો ખાલી દંભ કરે છે. જ્યારે ખીછ ખાણથી આ મહાશય ભલીમ જંગની તબયારી કરે છે. આ કટોકટીનો કાળ છે. જેને આંખો છે અને જે ભેષ શંકે છે તેઓ ભેષ શકતા હશે કે આજે મુડીવાદ મુખ્ય તેમજ જાહેર રીતે સંસ્કૃતીને સંજ્ઞાંતા સસ્તો પાતના ભાંગતા દેહને ટકવવા માટે થોડ રહ્યો છે.

આજે દેવજો, શીક્ષણુ સંસ્થાઓ, સ્વારે અને આંજે પ્રસીધ્ધ યતાં વર્તમાનપત્રો, માસીટા, સીનેમા, અને રેડીયો મુડીવાદી પ્રચારના મોટા મશીન બન્ય છે. આજે પ્રજાના પ્રાથના મંદીરોને અસત્યો ઉચ્ચારમાના અખાડા બતાવવામાં આવ્ય છે. શાળાઓમાં અરણ્ય અને અલીપત શીક્ષણુ આપવામાં સામ્રાજ્યવાદી માનસ ઉપર અવળી અનર ટંકવાની થો ના કરવામાં આવી છે. વર્તમાનપત્રો, આજે કામદાર સમુદાયની મદારી લાંબ ધી, પતી યાદના સ્થળી સંજ્ઞાંતી, અને રશીયા પાંચ વ્યસ લ્યોના પ્રચાર માટેજ વાપરે રહ્યાં છે. જ્યારે સોવિયેટ રશીયા માં આજે ૧૮૫૦

સમાજ જીવનને ઉંચું બનાવવા માટે યોજાઈ રહી છે, ત્યારે જગતમાં જુદાજુદાં ફેલાવવા માટે આ વસ્તુઓનો સીધો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે.

સામ્રાજ્યવાદીઓ તેમ કરે એમાં જરા પણ નવાઈ નથી. ઇતીહાસનો એ ક્રમ છે. વર્ગીય સમાજગતમાં શાસકવર્ગ હંમેશાં સંસ્કૃતીના સાધનો પડે પોતાનો કંક કાઢી ચીરંજીવ રાખવા મથે છે. સત્તાના સીંહાસનો સ્થીર રાખવાને માટે આજ સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે. સાશીલ સમુદાયને રાજકીય કે આર્થીક લાભથી વંચીત રાખે છે, એટલું જ નહીં પણ તેમનાં જીવન સારા સંસ્કારી ન બને તેટલા માટે ખાસ કાળજી રાખે છે. કામદારો કડીયે ઉંચે ન આવે તેટલા માટે તેઓ અત્યાર થીજ આક્રમણ કરી રહ્યા છે. તેઓ કમાણી ઉપર કાપ મુકવાને યત્ન કરી રહ્યા છે. પણ એ ઉપરાંત તેઓએ આજે પ્રત્યક્ષ તંત્રના પગદાને પણ ચીરી નાંખીને કામદાર વર્ગના સાહીત્ય ઉપર પ્રખર અંકુશ મુક્યો છે. સામ્રાજ્યવાદી પેલીસ કામદાર સમુહની સભાઓ તોડી નાંખે છે, અને મુડીવાદીઓ કામદાર નેતાઓ ઉપર બંધ-સ્થીત વેર લે છે. આ સર્વ કરપીણ ક્રમનો એકજ ઉદ્દેશ હોય છે અને તે સત્તાને સ્થીર રાખવાનો-તેમના શાસનને શાંત કરવાનો.

આજની શીક્ષણસંસ્થાઓ જુઓ : સરકારી શાળાઓમાં કોઈ પણ શીક્ષકની હીમત નથી કે તે સામ્રાજ્યવાદના શીષણ સામે શબ્દ ઉચ્ચારે શકે. આ ત્રાસ આટલેથી નથી અટકતો. જો કોઈ વીઘાથી પુત્રાન, યજ્ઞવળમાં ભાગ લે તો તેઓને શાળામાંથી તરતજ વીઘાય લેવી પડે છે. પુત્રાના ચાર વીઘાથીઓને યુવકસંઘના સભ્ય હોવા બદલ દરગુસન કોલેજના

પ્રીન્સીપાલ મહાજનીએ વીઘાયબનો ત્યાગ કરવાની ફરજ નથી પાડી? આપણી શીક્ષણસંસ્થાઓ અને વીઘાયે આજે સામ્રાજ્યવાદના સીધા અંકુશ નીચે મુકાયેલાં છે. આ શાળાઓ આપણા વીઘાથી ગણને મુડીવાદી સંસ્કૃતીનાં તાલીમ આપી રહી છે. તેમનામાં માલિકીપણાની ભાવનાના બીજ રોપી રહી છે. તેમનામાં સામ્રાજ્યવાદની ભક્તી વાવી રહી છે.

વર્તમાનપત્રો જુઓ : આજે વર્તમાન પત્રો દરેક ઘટનાને મુડીવાદી દ્રષ્ટીથી દુએ વીલેકીને આલખે છે. શા માટે ન લખે? વર્તમાનપત્રોનાં તંત્રીઓ માલિકી મોન્લી નીચે નાચવાને માટે બંધાયેલા હોય છે. વર્તમાનપત્રો આજે મુડીવાદી પ્રચારનાં મ્હોટાં કારખાનાં બન્યાં છે. સામ્યવાદી રૂશીયા સંબંધી જુદાજુદાં જાગ ત્યાંજ ઉભી કરવામાં આવી છે. એટલું જ નહીં પણ કામદાર સમુહનાં લક્ષ્યથી દુને વીષ્ણવી માગથી વેગળે ખસેડવાને, અદાલતના કેસો અને ડીટકેટીર નવલકથાઓથી પાનાંઓ ખાસ ભરવામાં આવે છે. વર્તમાનપત્રો આજની સંસ્કૃતીમાં આવો ભાગ ભજવે છે. સમાજના જીવનને શ્રેયસ્કર તે કંઈજ આપતાં નથી. આજે સમાજજીવનના ઘટતરમાં કાળો આપવાને બદલે દુઃખના દાવાનળને તે સળગતો રાખે છે.

ધર્મસંસ્થાઓ જુઓ : વહેમ વધારવાના તે મ્હોટા અખાડા છે. દરેક જગ્યાએ અચીન અને આત્માનાં ખોટાં ધર્મીગોને ફેલાવવાનાં તે મુખ્ય ધામ છે. ધર્મ એ આજે આમલગને માટે સ્વર્ગની ઇમારત બની કરીને આખાત્રીક નજી પાછ રહ્યું છે. કામદારો પોતાનું હિત વીસરી નાથ, કામદારો આજે ઉત્થાનનો ખરો ભાગ વેગળે ખસેડે તેટલા માટે ધર્મનું વૃત્ત ઉજું કરવામાં આવે છે. અને મહાન્ય સંપ.

તીવાનેતું આ 'રિપોર્ટ' માલદાર સંસ્કૃતીના ગુણ ગાવામાં સારોય સમય પસાર કરે છે.

મુડીવાદીઓ આજે રમતના અખામનો પણ આગળ ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. આજે ચતુરંગી ક્રિકેટ એમ ક્રામીવાદને વધારવાનું સારું સાધન થઈ પડ્યું છે. પુનાની શરત મધ્યમ વર્ગના માનવીઓના ખીસા પર કાપ મુકવાનો એક સુંદર માગ છે. એટલું જ નહીં પણ મુડીવાદી સંસ્કૃતીનાં શરીરકસરતનાં આ સાધનો આનંદના અખાડા બન્યા છે. જાતીય બેદથી મુડીવાદે રમતોને પણ રંગી છે. કોમીદવેષનું કાજળ મુડીવાદે ક્રિકેટ ઉપર પણ લગાડ્યું છે. અને આ પ્રમાણે આ આનંદના દોત્રમાં પણ મુડીવાદી સંસ્કૃતી પોતાની દ્રષ્ટીએજ સાચન કરે છે.

ચીત્રપટ અને રેડીયો એ આ જુદા પામતી સંસ્કૃતીએ પોતાના પ્રચારને માટે અસ્તીત્વમાં આણેલા આધુનીક સાધનો છે. અહીં લેખકો ઉપર મુડીવાદીઓ સીધા સીતમ ચસાવે છે. આધુનીક સંસ્કૃતીને પોણે તેવાં ચીત્રપટ લખવાની મુડીવાદ લેખકમંડળને આજ્ઞા કરે છે. કદાચ એ કોણ છે ખરું આધુનીક ક્રીડા આ સંસ્કૃતીની ઉપેક્ષા કરતું આલેખન કરે તો તેના ઉપર સેન્સરનો કોષ ઉતરે છે.

આ યુગના ચીત્રપટમાં કામદાર સમુદાયનું કંઈય ચીત્ર તદ્દમને કદીય નજરે નહીં પડે. હાલના સીનેમા પટ ઉપર ખેડુત જનતા ઉપર ગુજરતો સીતમ તદ્દમો જવા નહીં પામે. આધુનીક રૂપેરી પડ્ડા ઉપર બેકાર જીવનના કંઈય દ્રશ્યો કદી પણ નહીં દેખાય. કારણ? આ દ્રશ્યો મુડીવાદીઓ ખતાવવા ના પાડે છે. એટલું જ નહીં પણ રેડીયો ઉપર પણ લોકસમુદાયનો સીધો બહીષ્કાર થાય છે. સાંજે પથરાતા રેડીયો સંગીતમાં તમો સાત્રાજ્યવાદી સંસ્કૃતી

સામે એક અક્ષર પણ નહીં સાંભળી શકો. જ્યારે આમલગના પેટમાં કુધાની આગ જળગે છે ત્યારે સંગીતની મુખદ લહેરી-ઓથી વીલાસ કરતા મુડીવાદીઓ તેમના રેડીયો ઉપર અટકાવ કરી રહ્યા છે.

વીજળી સદીમાં મુડીવાદી સંસ્કૃતી એ સાત્રાજ્યવાદી સંસ્કૃતી છે. અમેરીકનો આજે પરદેશમાં પોતાની મુડી રોકે છે. સાથે જાથે તેઓ અમેરીકન શીલ્પો મોકલે છે. અમેરીકન ગન-ગ્રોટ અને પાદરીઓ પછી ત્યાં પગલાં મુકે છે. કયુબા, હૈટી, ચીન અને શીવીપાઈ-સમાં અમેરીકન મુડીવાદીઓ શાળાઓ સ્થાપે છે કે જેથી મધ્યમ વર્ગના બાલકો અમેરીકન સંસ્કૃતીને જીવનમાં ઉતારીને પોતાના કચડાતો બાંધવોતો સ્વાતંત્ર્ય જંગ વીસરી જાય. આમ એશીયાના આ પરાધીન મુલકોમાં યુરોપીય સંસ્કૃતીના નામે આ પીળી પ્રગ્નના અચંક શોધણના સંચને શરૂ કરવામાં આવે છે.

આજે સુઢીની સંપાદી પર એ સંસ્કૃતીઓનું સંઘર્ષનું શરૂ થઈ ગયું છે. એક બાજુ આજ મરું, કાલ મરું કરતી મુડીવાદી સંસ્કૃતી અને બીજી બાજુ સમાજવાદી સંસ્કૃતીએ આલમના યોગાનમાં પરસ્પર પડકાર કર્યો છે. બન્ને સંસ્કૃતીઓ વચ્ચે ના બેઠ હવે ચોખ્ખા દીસ્તા જાય છે. જગતના ઇતિહાસમાં આજે પહેલીજ વાર સમુદ સંસ્કૃતી ઉત્પન્ન થાય છે. કાળની ક્રીતાય ઉપર પહેલીજ વાર આજે સમુદ સંસ્કૃતીનાં સર્જન થાય છે. આજે 'સોવીયેટ' શાસનમાં સમય જમજીવી સમુદ નવી સંસ્કૃતીનાં સર્જન કરી રહ્યો છે. આમ વર્ગની ખરી અઝાદીની ભુમીકા ઉપર આજે સુઢીના છઠ્ઠા ભાગ ઉપર કાળ કંઈ નવાજ અક્ષરો આલેખી રહ્યો છે. ત્યારે મુડીવાદી સાહોત્ય, સંગીત, સીનેમા અને કલા આજે છેલ્લો શ્વામજ લઈ રહ્યું હોય તેમજ દેખાય છે. એક બાજુ સમાજવાદી સંસ્કૃતી સમાજજીવનને ઉંચે ચઢાવવા યત્ન કરે છે. ત્યારે બીજી બાજુ મુડીવાદી સંસ્કૃતી સમાજના આધુનીક સંતાપને ચીરંજીવ રાખવા માટે અપાર યત્નો આદરે છે.

આ પણા પ્રશ્નો

આ પણી સ્વાધીનતા માગ્યાં જે આટખીકીઓ છે : (૧) ઘરની અને
(૨) બહારની. તેથી આપણા પોતાની ભુલથી જે ઘરની આટખીકીઓ
છતી રહી છે, તેને ઉખેડી નાખવા માટેના પ્રયત્નો આ પાનાંમાં થયાં. આ ચર્ચામાં
બાગ લેવા શુભરાતને અમારાં આત્રણ છે. તંત્રી]

[૧]

શ્રી પતિની છાયા રૂપ જ રહે?

: લેખક :

હેમતરામ ઓધવજી આચા

યુવાનોનો જવાબ : શ્રી પતીથી સ્વતંત્ર હોઈ જ શકે.
કોઈ કોઈની છાયા રૂપ હોઈ શકે નહીં.

શ્રીયુત તંત્રી “નવયુગ”

“શ્રી પતિની છાયા રૂપ જ રહે” એ
ચર્ચાપત્ર વાંચ્યા પછી સહેજે મનમાં એમજ
થયું કે વર્તમાન યુગમાં ચાલી રહેલા
આદિલનોથી સ્ત્રીઓ પ્રગતીને પથે છે,
અને કદાચ સ્ત્રી શક્તિ સમાન હક્કની ઝુંબેશ
ઉઠાવે; તો પતી સત્રારોને પોતાના સદી
જુના આજ્ઞા બેગવેલા ધણી-નાથના ઉચ્ચ
પદ ઉપરથી ચ્યુત થયું પડે, એ વીચારથી
દોરવાઇને આ લાઇએ એ સજ્જન જીવું
મદ કાયમ રહે એ ઉદ્દેશથી પુરૂષો માટે
સ્ત્રી શક્તિ પાસે દયાની યાચના કરવા આ
ચર્ચાપત્ર લખ્યો છે.

મુધરકા પ્લેટફોર્મ ઉપર ‘સ્ત્રીઓ આગળ
વધે’ એ વીધે લાપણ કરે; અગર વર્તમાન

પત્રોમાં સામાજિક ક્રાન્તીને માટે સ્ત્રીઓને
ખંડ દેવાવા કહે, અને કુમારીકાઓ અને
સ્વતંત્રતાથી હરવા કરવા હજી સ્ત્રીઓ
તે લાપણો કે લેખોથી આકર્ષાઈ અમક્ષમાં
મુક્યાની તક આપે, એમાં મનુ આજ્ઞાજના
જમાનના મનુ મહારાજ પ્રેરીત કાયદાઓનો
સવીનય અનાદર થતો હોય એવી મધ
ચર્ચાપત્રીલાઇને આવતી હોય એમ જણાય
છે. વળી આગળ વધતાં ચર્ચાપત્રી કહે છે
કે “સ્વતંત્રતાથી કે સ્વચ્છતાથી હરવા
કરવા હજી સ્ત્રીઓ પણ આવા વીચારો
રોતું સેવન કરે છે, ને વખત આવ્યે તેનો
અમલ કરવાની તક સાધી લે છે.” આ
ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ છે કે ચર્ચાપત્રીલાઇ
સ્વતંત્રતાથી હરતી કરતી બહેનોના શ્રવણ
અને વાંચનના હક્ક ઉપર અંકુશ પાડે છે.

માટે ગીરવવન્તુ તો નથી જ. “પ્રેમ લખાં
 બોલે તેને સત્કારતી નથી.” આમ કહેવું
 એ સ્ત્રી જાતી તરફના પુરુષના અન્યાયની
 અનુક્રમણીકામાં એક નધુ ઉમેરો કરવા
 જેવું જ છે. પ્રેમ એ કૃત્રીમ વસ્તુ નથી કે
 ફરજ પાડવાથી મેળવી શકાય. ફલકાં સાહીત્ય
 અગર વેવલાં વેવલીની નવલકથાઓમાં જેવા
 બહાનના પ્રેમ લખાં દેખાતા શબ્દો આવે છે.
 તેવા શબ્દો ગ્રેખાવ્યાથી પ્રેમની રસ સરીતા
 વહેતી નથી. પ્રેમ એ સ્વતઃ અને બળેના
 હૃદયમાંથી જન્મ પામે છે. એ પુરુષ
 હૃદયશુન્ય હોય તો સ્ત્રી પાસેથી પ્રેમની
 આશા રાખવી એ વૃથા છે જ. “ધણી સાથે
 પોતે તેની ગુલામ નથી એ સીદ્ધાંત તેના
 મગજ ઉપર દસાવવાનો કક્ષાકો સુધી પ્રયાસ
 કરે છે” પત્ની એ પતીની ગુલામ નથી જ;
 હોષ શકે નહીં. તો પછી ‘પોતે પતીની
 ગુલામ નથી’ એ સીદ્ધાંત પ્રતીપાદન કરવામાં
 પત્ની શું શુન્ધો કરે છે, તે તો ચર્ચાપત્રી-
 ભાષની વીચારશક્તી કલ્પી શકે. “રાંધવું-
 ને તે સાઈ” રાંધવું એ રસોઈઓ જ કરી
 શકે-સુધરેલી સ્ત્રી નહીં એવી તેની માન્યતા
 છે; અને બાળકોની સારવાર કરવા આયાઓ
 કે નોકરીઓ સરખા છે, એવા તેના વીચાર
 છે” આવા વીચારો ધરાવતી સુધરેલી સ્ત્રીઓ
 આજના સમાજમાં હજારે એકાદ હોય, તેથી
 આવા મીઠા: આરોપો સ્ત્રી સમાજ ઉપર
 મુકવા, એ પુરુષ સમાજને હીણપદ લગાડ-
 નાઈ તેમજ સકચારના ધર્મથી વીરુદ્ધ છે.
 “દર સાંજે તેણે બહાર જવું જ નોંધ્યું”
 આ વાત પણ ચર્ચાપત્રીભાષને નથી
 ગમતી. કુદરતી સૌન્દર્ય અને ચરીરને તંદુ-
 રસ્તી બક્ષતી સાંજના શીતળ પવનની સહ-
 રનો ઉપભોગ કરવાની છુટ કુદરતના સર-
 જનહારે પક્ષપાતથી મનુષ્ય જાતના એક
 જ અંગને જ-પુરુષને જ આપી છે?

સુધીન સર્ગક બ્રહ્મા કહેવાય છે, અને તે
 પુરુષ જ હતા એટલે કદાચ મારા ચર્ચાપત્રી-
 ભાષના પુરુષ મીત્રો તરફ જ બ્રહ્માની કૃપા-
 દષ્ટી ઉતરી હોય તો અશ્ચર્ય પામવા જેવું
 નથી. હજું પુરુષો જ જ્યાં પોતાને માટે
 ‘સત્તામતીઓ’ અગાઉથી જ નક્કી કરી
 લેવાની ધમાલમાં પડ્યા છે, ત્યાં સ્ત્રીઓને
 સ્વાતંત્ર્યની ભાવના ખીલવવાનો સંભવ
 ઓછો છે, તેથી જ હીંદુસ્તાન આપણા
 હાથમાંથી સરવું નય છે એવો શોરબકાર
 બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદીની માફક પુરુષોએ
 “સ્વતંત્રતાની ભાવના મુળ માર્ગમાંથી
 વંચીત થઈ આડે માર્ગે વહેણ લે છે, એવું
 હવે કાગે છે××× મધ્યમ વર્ગના જુવાન
 પતીઓની મુઝવણીનો પાર રહેતો નથી.” એમ
 બોલીને કરવો ન નોંધ્યો. એ તેમના ભાગી-
 દારીપણની ફરજને જુલાવનાર છે.

આ બધાના કલાજ રૂપે ચર્ચાપત્રી કહે
 છે. “પતીપરાયણ બનવાની મુળ આર્થ-
 ભાવના દરેક સ્ત્રીએ સમજવાની જરૂર છે.”
 પુરુષોને સ્ત્રીઓને પોતાના ગુલામ રહેવાનો
 અમુલ્ય ઉપદેશ આપવાનો શો અધીકાર છે?
 તેને બદલે પોતાનો પુરુષ વર્ગ સુધરે તે
 માટે આર્થભાવનાનું શરણુ શોધવું નોંધ્યો.
 ઉપરોક્ત શીખામણ સ્ત્રીઓને બદલે પુરુષ-
 જાત પુરુષોને નીચે પ્રમાણે આપી શકે છે:
 “પતીપરાયણતાની ભાવનાને તમે જળ-
 સીંચન કરી ઉછેરો. આ આર્થભાવનાને
 ઝાળાઓ ને યુગધર્મ પીછાનો.”

એ પુરુષો પતીપરાયણ બનવાની આર્થ-
 ભાવના કેળવશે તો સ્ત્રીઓ પતીપરાયણ
 બનવાની આર્થભાવનાનું અનુકરણ પોતાના
 જીવનસાથીના સહચારથી જરૂર કરશે અને
 તેથી ગૃહસંસારના અનેક મુંદર તત્ત્વો
 વીનાશ નહીં પામે.

પુરુષની છાયા વિના સ્ત્રીને ચાલ્યું નથી

: લેખક :

શ્રી. જયદેવ સી. મહેતા

“ નવયુગ ”ના તંત્રીશ્રી,
જ્યારે સ્ત્રીઓની ‘સ્વતંત્રતા’ વીધેના
મારા વીચારો આ માસિક દ્વારા મેં વ્યક્ત
ક્યાં ત્યારે મને ખાતરી જ હતી કે, મારા
આ વીચારોને સત્તરમી સદીના કદીને
વખોડનારા ‘સુધારકો’ ધણા નીકળશે—અને
શ્રીમતી સરોજીની મહેતા—જેઓ યુગરાતમાં
આગળ પડતા સામ્યશક્તિ વીચારો ધરાવના-
રાઓમાંનાં એક છે, તેમના—તરફથી મને
જવાબ આપવાનો જે પ્રયાસ થયો છે તે
એકને મને નવાઈ તો નથી જ લાગી.

સ્ત્રી પતીની છાયા રૂપે રહે તેમાં શુભાશી
છે એમ એ બહેન માને છે તે, મારે
હીસાએ ખોટું છે. મેં આગલા લેખમાં
જણાવ્યું છે તેમ, અનેક બહેનો સ્વતંત્રતાની
લાવના અણીશુદ્ધ સમજીને તેના અમલ કરે
છે ને સુખી દામ્પત્ય જીવન ગાળે છે. પરંતુ
એ લાવના પર વારી જઈ અધું ભણેલી—
ને તેથી ઉંઝાળળી થયેલી બહેનો પરવ્યા
પછી જીવનસાથી પ્રત્યે જે વતન ચલાવે છે
તે સ્વતંત્રતાના નામને લાંબન લગાડે છે.
મારું કહેવું એમ છે કે, એ લાવના પુરી
સમજ્યા વીના સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર બનવાને
બદલે સ્વચ્છંદી બને છે ને પરીણામે ગૃહ-
કથેશનાં લાગીદાર થાય છે. જેમની આર્થિક
સ્થિતિ સારી હોય તેઓ ધરધાડી, નોકર
આકર અને આપા રાખે તે સામે મને વધો
નથી. પણ પત્નીને પતી એ બધી સગવડતા
કરી આપે તેના પત્ની ગેરલાભ ઊઠાવે

ને પતી તેમ જ ઘર પ્રત્યે બેદરકારી કેળવે
તે સામે મારો વાંધો છે, સ્ત્રીનો ધર્મ ઘર
ચલાવવાનો છે. દરેક વાતમાં પુરુષ સામે
હરીશક્તિ હોડમાં બેસવાનો નહીં. એમ
પુરુષ સામે હરીશક્તિ માંડવી ને તેના બેઠ-
લી જ સમાનતા ને સ્વતંત્રતા માંગવી—ને
લેવી એ સ્ત્રીસ્વભાવની જ વીશ્દ છે.

‘પતીપરાયણતા’ને લીધે પુરુષોનાં સ્વાર્થ
અને સઘા વધતાં ગયાં એમ સરોજીની બહેન
કહે છે તે હું કબુલું છું. પણ જે વર્ગમાં
પુરુષો કેળવાયલા નથી ને સંસ્કારી નથી
ત્યાં જ એવું થયું છે. પતીપરાયણતા
આપણા ગૌરવભર્યા પ્રાચીન યુગમાં થે હતી:
તે જમાનામાં પુરુષો સ્વાર્થી કે સત્તાન્ધ
નહોતા બનતા. જે સ્ત્રીઓનાં પત્રીત્ર સતીત્વ
ને મહત્તાનાં ગ્રહણાન ગાળેને ને તેમનાં
જીવનમાંથી પ્રેરણા મેળવીને આજની ભારતીય
મહીલાઓ પોતાના જીવન—સંસ્કાર ધડવાનો
પ્રયાસ કરે છે, તે સ્ત્રીઓ પતીપરાયણ હતી
માટે મુકાન કહેવાતી હતી—સ્વતંત્ર હતી
માટે નહીં. સીતાવું નામ ઘેર ઘેર ગવાય છે
કેમ કે રામ તેના પતી હતો; સીતા સ્વતંત્ર
હતી માટે નહીં. આમ કહી હું પ્રાચીન
યુગમાં જેમ લોકો જીવતા તેમ જીવવાનું
નથી કહેતો—માત્ર દાખલા ટાંકું છું. આજના
જમાનાને ચતુર પત્ની સંસાર ચલાવવામાં
પતીને સહાયરૂપ બનવામાં પત્ની રસ લે ને
તે પ્રમાણે કામ કરે તો જ સંસાર સુખી
થાય. બાકી તો, સ્વતંત્ર જીવનની મનોદશ

સેવરી હોય, તો બહેતર છે કે સ્ત્રી પરણે નહીં. પુરુષને પત્ની તરીકે સંતોષ્યો પછી સ્ત્રી તેની છાયા રૂપ જ બની જાય છે. પત્ની વૃદ્ધ તરીકે રહે છે ને પત્ની તેને આધારે રહેતી વેલી સમી ગણાય છે.

મેં ઉપર જણાવ્યું છે તેમ સ્ત્રી સ્વતંત્ર બની જાય છે એ સ્ત્રી સ્વભાવની જ પીરદ છે. ગમે તે દેશની, ગમે તે કાળની ને ગમે તે જાતની સ્ત્રીને પુરુષની છાયા પીના ચાલ્યું નથી. સ્ત્રીને પુરુષના રક્ષણની જરૂર સદા સર્વદા રહી છે. ને જો કે ઘણી સ્ત્રીઓ કુરુષો સામે 'બંડ' કરતી, તેની સત્તા સામે ડાળા ધુરકાવતી ને ઘણીવાર તે સામે ધુંવા-કુંવા કરતી નગરે પડી છે છતાં એક વાત તો ચોક્કસ છે કે, સ્ત્રી પોતાના અંતઃકરણના ઉંડા ભાગમાં પુરુષના સ રક્ષણની આકાંક્ષા હંમેશાં રહે છે.

સ્ત્રી પુરુષ જેટલી સ્વતંત્ર અને સમાન કદી નહીં થઈ શકે કેમકે તેને વારંવાર

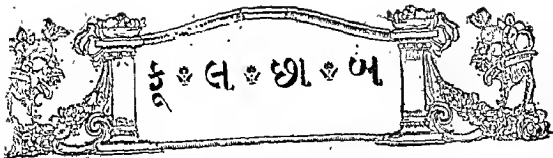
પુરુષની જરૂર પડશે. દુનિયાના વ્યવહારમાં સ્ત્રી સ્વતંત્ર રહેવા જશે તો થોડા કાળ પછી જ તે બહુી શકશે કે દુનિયાની વ્યવહાર કેવો હૃદયહીન છે : ને ત્યારે જ પુરુષના રક્ષણની, ને પુરુષની છાયાની કીમત તે આંકી શકશે.

મને ચોક્કસ લાગે છે કે પુરુષ સામે સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાની બાંધ પોકારનારાઓ એક જાતનો દંભ રહે છે. ગમે તેવી મહાન શક્તિશાળી સ્ત્રીને પોતાના પત્નીના રક્ષણ હેઠળ રહેવામાં ને પોતાનાં બાળકો સાથે ગેલ કરવામાં-ગૃહરાણી તરીકે જીવન પીતાવવામાં જેવું મુખ મળે છે ને જેવા અનંદ મળે છે તેવું મુખ બીજા ક્યાંય મળતું નથી.

બીજાજવાબદાર મુદ્દારકો સ્ત્રીઓનાં હૃદયની આ આકાંક્ષા જાણ્યા પીના તેમને માટે સ્વતંત્રતાના ખરાડા મારે છે; ને પરીણામે તેમને દુઃખી કરે છે. એ તરફ અંગુલીનીર્દેશ કરવાનો જ મારો આ પ્રયાસ છે.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે રેશને વીલરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવો બીજો કાંઈ મિત્ર નથી.

: સમાવેશક :

સાહિત્યવાદીકનો વનમાળી

- કાવ્ય

કોઈનો લાડકવાયો અને ધીમ ગીતો:
રચનાર: શ્રી જવેરજી મેઘાણી; પ્રકાશક:
'સૌરાષ્ટ્ર' ક.પાલિક; ૧૬: રાણપુર, મુલ્ય:
૭ આના.

પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં શ્રી. મેઘાણીનાં દસ
ગીતો છે. કેટલાંક ગયા રાષ્ટ્ર-સંગ્રામના
આરંભે, કેટલાંક લેખકના ધારાવાસ દરમિયાન
અને કેટલાંક 'યુદ્ધવીરામ પછી લખાયેલાં
છે. તેમાં એ ત્રણ કથાગીતો છે. કવીએ
આરણીકદોમાં અને લોકગીતોના લગ્નમાં
આ ગીતો રચ્યાં છે. લારત પરાધીન બન્યો
ત્યારથી શાય'ગીતોનો યુગ હી'દમાં આયમી
ગયો હતો તે યુગ સ્વાધીન બનવાના હી'દો-
આના નીચળની સાથે ઉગ્યો છે. તે તકનો
લાઠ મેઘાણીએ સદુપયોગ કર્યો છે.

'કાંઈના લાડકવાયો' લાડીમારથી ધવાયલા
સૈનીકના કરુણ મૃત્યુનું દીવડાવનાર
ગીત છે, અમે સાંભળ્યું છે ત્યાં સુધી,
ગુજરાતના એક વૃદ્ધ કરીન હૃદયને એ ગીતે
એટલી અસર કરી હતી કે એ સાક્ષરનાં
વૃદ્ધ પોષયાં અસુધી બીનાં થઈ ગયાં હતાં.
'કાણે ગાશે ?' લેખકનું હૃદયમંથન બતાવે
છે, 'અજે કદમ !' એ યુદ્ધનું કુચગીત
છે, 'ધરતી માજે છે ભોગ !' એ ભક્ત્યનમાં
ગાંધીજીએ માટીનાં માણસો કેમ બનાવ્યાં
એની શ્રદ્ધાભરી મીમાંસા છે. 'વીલય'માં

સ્વતંત્રતાના આશકના દીસના અણકા ભરેલા
છે. 'યુદ્ધનો આખરી સંદેશ' રાષ્ટ્રના શુરા
સપુતો સમરંગણમાં મરેલા મૃત્યુએ ખમી
ગયા તેનો સંદેશ એક બચેલા ચોદાના મુખે
સંભળાવ્યો છે. 'ફાંસી નહીં' કુલમાળ
પંગળના ત્રણ નૈઋવાનોને અપા-
યલી ફાંસાનું સ્મરણગીત છે, 'મૃત્યુનો
મરખો' સ.ખરમતી જલમાં મરણ પામેલા
એક ભાઈના મૃત્યુ પ્રસંગે રચાયેલું છે,
'સુના સમદરતી પાળે' કથાગીત છે. રણ-
સંગ્રામ પુરો થયા પછી, છેલ્લા આઠ લેતો
સ્વતંત્રતા શસ્ત્રેસર ગામનો વતની ઘોષ્યા
મીત્ર મારફત પેતાનાં સ્વજનોને સંદેશો
મોકલાવે છે. વીરશ્વેતા પત્નીઓએ પ્રીયત-
માઓ માટે અનેક સંદેશો આજ સુધી મેઘ,
વાયુ ને પંખીઓ મારફત પહોંચેલા આ લે-
ખે છે, પણ ગુજરાતના એક ઘોષ્યા
મરતી વખતે ઘોષ્યાને જાગતો સંદેશો તે
આજે જ મોકલાવતો આપણે જોઈએ છીએ.
આ કથાગીત પણ 'કાંઈના લાડકવાયા'ના
જોડાનું છે. 'જંગલ'માં રાષ્ટ્રના નીશાનનો
રક્તમીનો ઇતીહાસ હૃદમાં આપવામાં
આવ્યો છે.

લાઠ મેઘાણીને કાંઈએ 'રાષ્ટ્રીય શાયર'
કહ્યા, તેને મેઘાણી 'હુલામણ' નામ આપે
છે. અને 'ક્યાં શાયરી ને કર્યાં હું !' કહી
પોતે વીનય બતાવે છે. ગુજરાતના ઘણાં
સાક્ષરો અને વીવેચકા હજી મેઘાણીનો

‘શાયર’ તરીકે સ્વીકાર કરતાં પ્રજાવીરાગો મુકતા જોયા-જન્યયા છે. અહીં અમે શાયર અને શાયરીની મીમાંસામાં ઉત્તરવત માગતા નથી. પણ એટલું જ કહીશું કે તે એક મેઘાણી ગુજરાતમાં નહોત, તો ગુજરાતનો રાષ્ટ્રસંગ્રામ લડાયો હોત ખરો પણ એ પ્રેરણાગીતો વીનાનો, મુંગા સૈનીકાથી લડાયો હોત. એ સંગ્રામનાં સંભારણું લોકજીભે અમર બન્યાં ન હોત. પીઠ સાક્ષરોની એક રૂઢ માન્યતા છે કે સામયીક ગીતોમાં અમર કૃતિઓ ન જ ઉતરે, છતાં એમાંના કેટલાયે ‘પશ્ચીમવાસીઓએ લખેલાં સામયીક ગીતોથી મુગ્ધ બન્યા છે-હરો! સામયીક ગીતો તે અમર ન બને તોયે કંઈ નહીં’ [તે કે એમ છે જ નહીં] છતાં એ જ સાચાં પ્રેરણાગીતો છે. ચંદ્ર ને તારા ને કોયલ અને મેઘનાં વણનિ વાંચીને પ્રજા માંદલી મુદ્દાં જેની બને છે, ત્યારે આવાં પ્રેરણાગીતોમાંથી પ્રજા મર્દાઈનાં પાણી પીએ છે. એવું મુલ્ય અમારે મન ધણું જ છે. એ માટે અમે જાણી જાણે રચનાં મેઘાણી આવાં યુદ્ધગીતો લખવા માટે કેતકરાં ધન્યવાદ આપીએ.

નાટક

સીતાહરણ [નાટક]: કર્તા: શ્રી. મણીલાલ જામરામ ભટ્ટ, સોલ જોગંદ: હરજોવનદાસ હરજીવનદાસ શુક્રેશ્વર: કે: ૩૦૩૫, પાનકોર નાકા, અમદાવાદ. મુદ્રણ: ત્યાર આના.

બરાબર આજથી ચાલીસ વર્ષ પૂર્વે લખાયેલું આ સર્વોદય નાટક છે. તે યુગના લેખકો સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી સાહિત્યનું અનુકરણ કે ભાષાંતર કરવા અતી ઉત્સુક બન્યા હતા, તે યુગની આ કૃતિ, અપ્રતી અદ્ભુતતા જતા વીસમી સદીની બીજી પચ્ચીસીના પ્રારંભકાળે પ્રસીદ્ધ કરતાં લેખક પંજી

શંકરશીલ દશામાં મુકાઈ ગયા લાગે છે. પોતે જ કહે છે કે:

“ચાલીસ બેતાલીસ વર્ષને લખે ગાળે આ નાટકને સાહિત્ય મહાસાગરમાં ઉતારવાનો સમય આવ્યો, તે પ્રસીદ્ધ કર્તાના ઉત્સાહનો પરીણામ છે. મને ઉત્સાહ નહોતો.”

તેવું કારણ યુગ પલટો. લેખકને લાગ્યું કે અત્યારે સાહિત્યનું વાતાવરણ જ પલટાઈ ગયું છે, ચાર ચાર દશકાના ગાળામાં ગુજરાતની મનોદશામાં પણ વીવીધ રંગી પલટા થઈ ગયા છે, તેવે સમયે અધીર સદી પહેલાંની મનોદશામાં તે જમાનાના વાતાવરણને રચે. તે રીતે રચાયેલું આ નાટક જે ‘સંસ્કૃત નાટકોની પદ્ધતિને ગુજરાતીમાં ઉતારવા માટે’ લખાયું હતું તેને શા માટે પ્રગટ કરવું? પણ પ્રસીદ્ધ કર્તાના ઉત્સાહથી લેખકે ઉત્સાહિત બન્યા અને ચાલુ વર્ષના જુન મહીનામાં ‘સીતા હરણ’ પ્રસીદ્ધ થયું.

નાટકનું વસ્તુ રામાયણ પરથી લીધું છે. રામ વનવાસે ગયા છે તે સમયે નાટકને આરંભ થાય છે. અને વનવાસ પુરો કરી જાય પછી વળતાં નંદીકાંઠા આગળ આવી જાય તે કારણે છે ત્યાં નાટકની પુણાહુતી થાય.

માનમાં કે જે યુગમાં લખાયું તે યુગને ગણીશાસ લીને નાટક વાંચીએ તો શ્રી. ગુજરાતીમાં ‘સંસ્કૃત નાટકોની પદ્ધતિને કળા ગીતા પ્રેરના’માં સદૃશ થયા છે એમ અમારે નાટકમાં પણ ચાલે તેમ નથી. યુગમાં જન્મે આ ગાયનો લખાય છે, તે જાણીએ શ્રીનારાયણ લખાતાં શ્રી. મણી-કર્તા છે, જામરામમાં એ જ રીત અહીં નથી કો ‘પાન’ પ્રવીનો અંશ છે એમ શાના કે પ્રાણી ગુજરાતમાં જો ધન,

અંકતા ન હોત તો, શ્રી. મણીલાલ છા-
રામ જેવા સાહીત્યની સતત સેવા કરનારા
ઓનું સ્થાન આજે ધણું આગળ હોત એમ
અમને લાગે છે. અનેક સાહીત્યલોકોને
નરણુ શુજરાતે અન્યાય કર્યો છે, તેમાંના
એક મણીલાલ ભટ્ટ પણ છે એમ અમે
માનીએ છીએ. આજના વાયકોએ શ્રી.
મણીલાલ ભટ્ટનાં 'અનીલદ્રુત' અને ખીજાં
કાવ્યો, નાટકો અને એમના વીદ્યુતપુણું
લેખો કદાચ વાંચ્યાએ નહીં હોય, એટલે એમને
મણીલાલ ભટ્ટ કોણ અને શું છે તે નહીં
સમજાય પણ અમે એમનાં કાવ્યો, ખંડ-
કાવ્યો, નાટકો, નવલકથાઓ અને નીખંધો
વાંચ્યા છે, તેથી અમને આવા વીદ્વાનોને
વીસરી જતા શુજરાતની દયા આવે છે.
એવા સાહીત્યસેવકોને થતો અન્યાય સાચો
છે. અને એટલે જ અમે 'સીતાહરણ'ના
લેખકની આ જીની કૃતીને પ્રસીદ્ધ કરવા માટે
એના પ્રકાશકને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

શ્રી. મણીલાલ ભટ્ટની કવીતા કવી છે તેના
થોડાક નમુના જોવાથી વાચકને ખાત્રી થશે.

લંકા દહન કરીને આવેલો હતુમાન કહે છે:
નીસાસે સીતાને પ્રીય વીરહ આતપ મનનાં,
પ્રતાપે વા કાપે, પ્રખરતર સ્વર્ણનય તણા;
બળ્યું હો વા સાપે, ઋષી સુજનના નીત્યદમને,
અમે ક્યાં બાળ્યું છે! સખગ રીપુના રાજપુરને.

ઋષી આશ્રમેની રમણીયતા તેઓ આમ
વણવે છે:

દોડે આમ કુરંગ વત્સ રમતાં,
જ્યાં આંગણમાં રૂડા,
નાના હંસ સરોવરે સરસરે,
નાચે મધુરે ધણા;
આપે આદરમન આશ્રમ તણાં,
વૃક્ષો નખી પુષ્પથી,
જ્યાએ શીત સમીર ચંદન તણી,
મીઠી સુગંધી ગ્રહી.

જે કે લેખકની વીચારશ્રેણી સાથે અમે
મળતા મઠ શકતા નથી, પરંતુ વર્ષના
ગાળામાં રામચંદ્રની મહત્તા પણ અલગ
સચવાઈ નથી, તેમ છતાં લેખકની લેખન-
શૈલી અમને ઘણી જ ગમી છે. શુજરાતી
સાહીત્યના ધક્કરના સર્ગ અવ્યાસ માટે
પણ આવા સાહીત્યના પ્રચારની જરૂર છે
એમ અમે માનીએ છીએ.

...

હાથીના દાંત : લેખક : શ્રી. પુરુષોત્તમ
ત્રીકમલસ; મળવાનું દેકાણું : 'શુભસુદર્શી'
કાર્યાલય, ૧૧૪, ગીરગામ બેકરોડ, મુંબાઈ,
નં. ૪. મુલ્ય : એક રૂપિયો.

શુજરાતી ભાષામાં આવી જતના નાટકોનો
આ સંકુલ પહેલો જ પ્રયાસ છે. સ્ત્રીઓને
ચોતાની સ્વતંત્રતા સીદ્ધ કરવા માટે જે
રતો લેખકે બતાવ્યા છે તે છેક જ નવીન
છે, અત્યંત શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીએ
એમના 'કાકની શશી' નામના નાટકમાં
એ દીશામાં અંશુલી નીદેશ કર્યો છે, અને
શ્રી પુરુષોત્તમે ચોતાના એ માર્ગદર્શક
માત્રની કલ્પનાને વધુ સ્પષ્ટ રીતે ખીલવ-
વાની ગમે તેમ કરીને પણ ભરે હીંમત
બતાવી છે. અને ખીજા દેશની ખાતર નહીં
તો તેને માટે તો અમે લેખકને જરૂર
ધન્યવાદ આપીએ છીએ જ.

પ્રણાલીવાદના લંગ માટે જાણીતા
થવામાં શુજરાતી સાહીત્યમાં મશહૂર થયેલા
શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીને પણ કહેણું પડ્યું
છે કે: આ નાટકનો 'વીધ્ય સામાન્ય શુજ-
રાતીને ભડકાવે એવો છે,' અને નાટકનો
પરીચય કરાવતાં તે કહે છે: "પચાસ વર્ષ
પછી અનીલની પાશ્ચાત્ય સંસ્કાર પ્રસરે તો
શું થાય એ આ નાટકમાં બતાવ્યું છે."

ખુદ લેખકે પણ ડગમગતે હૈયે આ નાટક
શુજરાતીમાં લખ્યું લાગે છે. કેમકે તે ભાષ
જાતે જ કહે છે :

“આ નાટક મુળ અંગ્રેજીમાં લખવા ધારેલું. પ્લોટની રચના અને જે સામાજિક સ્થિતિ ચીતરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તે ગુજરાતમાં સહેલાઈથી કદાપી શકાય એવાં નથી.”

પરંતુ તેમનું માનવું છે કે :

“સાંસારીક સ્થિતિ ગુજરાતમાં શક્ય હોય, યા ન હોય, પણ નાટકમાં અચેતિ વીષય તો દુનીઆના દરેક પ્રદેશમાં માનસ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ હંમેશાં માટે મોહુંદ છે, અને જ્યાં સુધી પુરૂષના સ્વભાવમાં ક્રાંતિ-કારક ફેર ન પડે ત્યાં સુધી રહેશે.”

આમ ડ્યુમયેલે યતા લેખક વંળા એક સામરી હિંમત એકઠી કરીને છેવટે કહી નાખે છે :

“પુરૂષ સ્વભાવને હું પીછાણું છું ત્યાં સુધી એ ધણી જ સરસ યુક્તિ છે એમ મારું માનવું છે.”

જતાં લેખક જે લખવાનો વીચાર કરીને નાટકનો આરંભ કરે છે તે જ મનોદશા છેવટે સુધી ટકાવી શક્યા નથી. પરીણામે એમનો ત્રીજો અંક [જે લેખનશૈલીની દૃષ્ટિએ આગલા બંને અંક કરતાં સરસ લખાયો છે] એમને જુદી જ દીશામાં દોરી જાય છે, અને ‘જીઓને ઉતારી પાડવા માટે તો ‘હાથીના દાંત’ લખાયા નથી ને?’ એ જાતનું વીચારમીજ વાંચકના મન પર મુકતા જાય છે.

નાટકનું વસ્તુ આવું છે :

નાટકનો આરંભ સુનીતાદેવીના વીલાયતી હમના દીવાનખાનામાં તેમના ગોપીઓના કાન જેવા તોફાની ભાણેજ [બહેનનો પુત્ર] દીલીપનાં રેણુ નામની વીસેક વર્ષની નોકર સ્ત્રી સાથેના તોફાનથી જ થાય છે. તે દિવસે સુનીતાને ત્યાં એમની ફેરલીક સ્ત્રી માત્રો સ્ત્રી સ્વતંત્રતાની ચર્ચા માટે આવે છે. તેમાં સ્ત્રીઓને ગુલામગીરીમાંથી કેમ છુટકો થાય તેના માર્ગ શોધવાની ચર્ચા

ચાલે છે. કોઈને આર્થીક સ્વાતંત્ર્ય ગમે છે, કોઈને બંડખોર મનોદશાની જરૂર જણાય છે. પણ રમલાને તો પુરૂષોની સ્વચ્છંદતા ખુંચતી હોવાથી, પરણેલી સ્ત્રી ઓછે પણ તેનું વેર લેવા એવી જ સ્વચ્છંદતા ફળવવાનો માર્ગ લેવાનો આગ્રહ કરે છે. સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય માટે તે ખુલ્લી રીતે એ માર્ગ લેવાની દરખાસ્ત કરે છે એ વાતની ખબર પડવાથી વતમાનપત્રોમાં ભારે દીકાઓ અને ચર્ચા થાય છે. રમલાનો વર અરણુ પોતાના મકાનમાં જ નોકરડી સાથે સ્વચ્છંદ આચરે છે. તે જોઈ રમલા દીલીપ સાથે એવા પ્રયાસ કરવા જાય છે, પણ છેક છેલ્લી ધડીએ એની હિંમત ચાલતી નથી. નીતીના જુના સંસ્કાર એને તેમ કરતાં વારે છે, પરંતુ તેટલામાં અરણુ આવી ચડે છે, અને સુવાના ખંડના બારણા પાસે જ દીલીપ અને રમલાની મજલસીડા જોઈ ગુસ્સે થાય છે. અહીં બીજો અંક પુરો થાય છે.

અરણુ દીલીપને કોર્ટમાં ધસડે છે તે ત્રીજો અંકમાં લેખક ચાલાકીથી જુદાં જુદાં સ્ત્રી પાત્રો વચ્ચેના તમામ વાર્તાલાપ સોલી-સીટરની ઓરીસમાં કરાવ્યો છે. એમના આ નાટકમાં લેખનશૈલીની નજરે અમને ત્રીજો અંક વધુ સંરસ દેખાય છે, પરંતુ તેમાં નવા યુગની સ્ત્રીની મશ્કરી જ વીશેષ લાગે છે. સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની વાતો ને વીચાર કરનાર પ્રયત્ન સ્ત્રીને કંઈને કંઈ ખરાબ વીશેષણો અપાયો છે. રમલાને છેવટે ‘મારું વેર મારા પોતા પર જ વળ્યું!’ એ વચ્ચેથી પશ્ચાત્તાપ કરતી ચીતરી છે. અને ‘જ્યાં ધર્મ ત્યાં જય’ના ગીતા વચનની માફક અંતીમ વાક્યથી નાટકની પુણાહુતી કરી છે. ત્યારે રમલાનો બચીચારી વર અરણુ પોતાના કાચાં ચાલ રાખતાં જતાં

સુધરતો કે પશ્ચાતાપ કરતો જણાતો નથી. આપું નાટક જો જુદી જુદી દૃષ્ટીએ તપાસીએ તો તેમાં ન્યાયદાનની રીતની પણ ટેકડી જ કરવામાં આવી છે. અદાલતોમાં 'ન્યાયનો સત્તાલ નથી પણ પુરાવાનો સત્તાલ' જ મહત્વનો મનાય છે, એ ન્યાયનાં કહેવાતાં મંદીરો માટે જેવી તેવી કડક દીકા ન કહેવાય-પણ દુર્ભાગ્યે તે સચી છે.

શ્રી મુનશી અને શ્રી. પુરષોત્તમ આમુખ અને પ્રસ્તાવનામાં આ નાટકને જો દૃષ્ટીએ જુવે છે, તેવું ખુદ નાટકમાં કંઈ નથી. જે દે લાગે તેમાં અતીશ્રીત વીચારો અને વાર્તાલાપમાં શબ્દોની રમત જ લાગે છે તેમથી સાર જો કંઈ પણ નીકળતો હોય તો તે એ જ કે પચાસ વર્ષ પછી પણ સ્ત્રી જાતીને તેમના વ્યભીચારી પતીદેવો હુબા કરશે, સમાજ તેમનો દુશ્મન જ રહેશે અને ન્યાયની કોર્ટો તેમને માટે અન્યાય કરશે.

આ દશામાંથી છુટવા સ્ત્રીઓએ શું કરવું, એ કોષ્ઠક વીશેષ દરેક, વીચારણીય અને છતાં સાચા ન્યાયાધીશની તટસ્થતાવાળો લેખક બતાવે ત્યાં સુધી 'હાથાના દાંત' માં બનાવેલા મુંઢાઓ અનુસર જ રહેશે આ નાટકના જવાબમાં કોઈ શક્તિવતી સ્ત્રી લેખિકા પોતાની કલમ ચલાવે એ અમને જરૂરનું લાગે છે.

ઈતીહાસ

લોહીની હમારતઃ મુઠક અને પ્રક્રમકઃ
ઈશ્વરલાલ વીમાવાળા, ઠેઠાં ગાંડીવ મુદ્રણાલય,
કેળાંપીક, સુરત મુદ્ર્ય બે રૂપીઆ.

૩૨ પ્રજાતંત્રતા વીકાસનો મોટલીએ લખેલો ઇતીહાસ અંગ્રેજી ભાષામાં સુપ્રસીદ્ધ છે. તેની ઉપરથી પ્રો. અનુભાવ જૈનદરીએ હીંદીમાં પુસ્તક લખ્યું તે ઉપરથી ગાંડીવ કાર્યાલયે શુભરાતીમાં આ પુસ્તક તૈયાર

ક્યું છે. મોટલીએ મુળ અંગ્રેજીમાં ૧૫૦૦ પાનાંના ત્રણ ગ્રંથ લખ્યા છે. હોલાંડવાસીઓના નરમેયની કથાને તેણે અમર કરી છે. યુરોપની ઘણી ભાષાઓમાં આ પુસ્તકનાં ભાષાંતર થયાં છે, એવા પુસ્તકને શુભરાત સમક્ષ રજુ કરવા માટે અમે ગાંડીવ કાર્યાલયન સંચાલકોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સ્વતંત્રતા તો સહુને ગમે છે, છતાં ફનીઆના આદીકાળથી એવું બનતું જ આવ્યું છે કે, માનવીના એક સમુદ્ધે પોતાના સ્વાર્થના જ કારણે બીજા પ્રજાઓની સ્વતંત્રતા છીનવી લીધી છે. આમ પરાધીન બનનારી પ્રજા પોતાની જ મુખ્યાઈથી નબળાઈ વડોરે છે, એક અથવા બીજા કારણે તે જનતાનું હિત જુલ્હી અંગત સ્વાર્થમાં ચકચુર બની અંદર અંદર લડી વડીને નબળી બને છે, અને તેથી ત્રાહીતોને તેની ઉપર હુમલો કરવાની તક મળે છે. તો કોઈ પ્રજાની ઓછી શક્તિનો લાભ લઈને વીશેષ શક્તિવાળી પ્રજા તેની ઉપર તરાપ મારે છે.

છતાં પરાધીનતા અકુદરતી હોવાથી પ્રત્યેક માનવીને તે ખુંએ છે. એ ખટક જશરે હૈયાના તલપ્રદેશને સ્પર્શે ત્યારે તે સ્વાધીનતા મેળવવાનો આખરી નીર્ણય કરે છે. ત્યારે જીવવું તો સ્વાધીન બનવા નહીં તો સ્વાધીનતા મેળવવાના પ્રયત્નમાં ખપી જવું એ તેવું એક જ લક્ષ્ય બની રહે છે. એવા લક્ષ્યવાળી પ્રજાને જુલમગારો કાપવા નહીં દેવાનો નીર્ણય કરે છે. પરીણામે જુલમગારોનો છેવટે તો પરાજય જ થાય છે, સ્વાધીનતાને ઝંખનારી પ્રજા સ્વાધીનતા મેળવે છે જ, પરંતુ તે માટે એને આકરામાં આકરો કીંમત આપવી પડે છે. છતાં કોઈ પણ ભોજ સ્વતંત્રતાના જુધે ચઢેલી પ્રજા માટે ભારે નથી મન.તો.

પરાધીન ડચ પ્રબળે સ્વાધીનતા વરવા માટે કેવા કેવા ભોગ આપ્યા અને કેવી યાતનાઓ સહન કરી તે આ 'લોહીની ઇમારત' બતાવે છે. લીડનના નાગરીકોનો નીશ્ચય અને એમણે કરેલાં તપત્તું વર્ણન ગમે તેવાના હૈયાને ભેદી નાખે તેમ છે, પરંતુ સ્વાધીનતા મેળવવાનો નીશ્ચય કરનારી પ્રબળ ફરીકે આગતી ગુજરાતી પ્રજાને એ વર્ણન નવી હોંશ, નવો ઉત્સાહ અને નવી ગ્રેરણા અપનારું અને તેમ છે.

આથી પ્રસ્તુત પુસ્તક એકકેએક ગુજરાતી સ્ત્રી પુરૂષ વીચારપુર્વક વાંચે એવી અમારી ગુજરાતને લલામણુ છે. આવાં પુસ્તકોનાં ગામડાંઓમાં તો કયાના રૂપમાં વાંચન-પારાયણુ થવાં જોઈએ, શહેરોમાં મૌજ-વાનોએ માળાઓમાં અને ચાલીઓમાં રગના દીવસો દરમીયાન જઈ જઈને તેના અસરકારક પ્રસંગોનાં વાચન અને વીવેચન કરવાં જોઈએ. લીડનના વીર નાગરીકોએ સ્વાધીનતા માટે કરેલા નીશ્ચયમાથી ૧૯૩૧ ના ગુજરાતને ધણી જ મુયોગ્ય ગ્રેરણાઓ મળે તેમ છે. તે માટે પ્રત્યેક ગુજરાતીને અમે ફરી ફરીને આ પુસ્તક વાંચવા આગ્રહ કરીએ છીએ.

પરબાધામાંથી લાપાંતર થયેલાં પુસ્તકોમાં લાપાંતર કરનારનાં નામ પ્રસીદ્ધ કરવાનો રીવાજ છે, છતાં આ પુસ્તકમાં લાપાંતર કરનારનું નામ જોવામાં નથી આવતું તે અમને નવાઈ લાગે છે. આવા સુંદર પુસ્તકને ગુજરાતીમાં ઉતારનાર લેખકે કે લાપાંતરકારે કયા કારણે સુપ્ત રહેવાનું પસંદ કર્યું હશે? તે અમારાથી સમજી શકાયું નથી.

જીવનચરિત્ર

નરવીર લાલાજી : લેખક : શ્રી કલ્કલ-લાલ કોહરી અને શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણી,

પ્રકાશક : કૌરાજ સાહિત્ય મંદીર, ટે:રાણપુર. મુલ્ય : ચાર આના.

લાલાજીના જીવનચરિત્રને ટુંકાવીને આ સ્ત્રી આજ્ઞતી પ્રસીદ્ધ કરવામાં આવી છે. પરંતુ તેમાં એમના જીવનનો સંપૂર્ણ પરિચય આપવામાં આવ્યો છે. જેમનાથી વીશેષ વૈસા પુસ્તકો પાછળ ગમી શકાય તેમ ન હોય, તેવા વર્ગ માટે આ જાતનાં સ્ત્રતાં પુસ્તકોની પ્રથા ઉપયોગી છે.

માનસશાસ્ત્ર

બાલદર્શન : લેખક : શ્રી. પ્રેમયોગી ટે: ધી ન્યુ ઇરા સ્કુલ, મુંબાઇ નં. ૭. મુલ્ય : આઠ આના.

ગુજરાતમાં અનેક ઘેર બાળકો છે, સંખ્યાબંધ સ્ત્રી પુરૂષો માતાપીતા અનેલાં છે. અનેક નવદંપતી માતાપીતા બનવાનાં રસીવાં પણ છે. છતાં બાલમાનસને ઓળખવાનો પ્રયત્ન ઓછામાં ઓછાં માળાપોએ કર્યો છે. તેમાંના ઘણા મોટા ભાગને નીરક્ષરતાને લીધે કે નીધનતાને લીધે નથી એ માટે અવકાશ, કે નથી મળતી તક; પરંતુ જેમને અવકાશ અને તક મળે છે, જેમને સાધન છે અને સામગ્રી પણ મેળવી શકાય તેમ છે, તેવાં અનેક માળાપો પોતાના પદની જવાબદારી સમજવા જોડેલા પ્રયાસ કરતાં નથી. કદાચ તેઓ પોતાના શુભાખના છેડની, પ્રીય જ્ઞાનબાલની કે મોટર અને દીલરખાની દરકાર બાળકો કરતાં વીશેષ રાખતાં હોય છે. પરીણમે જન્મ આપ્યા પછી બાળકની સચેતો એમનો સંબંધ વીચીત્ર બની જાય છે. તેવાં માળાપો માટે આ નાનકડું પુસ્તક દીશાસુચન કરનારું છે. આ દીશાની માળાપોની અક્ષમ્ય બેદરકારી દુર થવાની જરૂર છે. જો આવતી કાલનાં નાગરીકોને ખરેખરાં મનુષ્ય બનાવવાં હોય તો તેમને ઉછેરવાની

મા માઆપોએ શીખવી જ નેહએ. ઘણું ધડ ખોળીઆમાં અનેક અણુધડ માઆપો માનકાલ નજરે પડે છે, પરીણામે નોકર માકરો અને આપા માસ્તરોને હાથે ઉઠરેલાં માગરો મોટપણે 'મનુષ્ય' બની શકતાં નથી, આવતી કાલનાં નાગરીકોને શીરે જ મોટી ગવાબદારી આવવાની છે તે સમજીને પણ માઆપોએ 'પોતાનું' પદ સાચક કરવાની તૈયારી કરવી ઘટે છે. આવાં સાહીત્યની ગુજરાતમાં બહુ જ ખોટ છે, એટલે લાઇ પ્રેમશેખીના આ સુપ્રયાસને અમે આવકાર દાયક ગણીએ છીએ.

નવલકથા

આશાની ઇમારત: લેખક અને પ્રકાશક: શ્રી. ચાંપશી વી. ઉદેશી, ટે: ૩, માનુકસ લેખન, દત્તકતા; મુલ્ય: બાર આના. લેખક પોતે રાજપુતયુગના પ્રશંસક છે. શા માટે તે એમને જ કહેવા દઈશું: "કોણ જાણે કેમ રાજપુત યુગનાં નરનારીઓ મને વીશેષ પ્રીય છે! મને લાગે છે કે તેઓ સાચું જીવન જીવી જાણતાં. સત્ય, ટેક, પ્રેમ તે વીશ્વાસનાં અમુલાં મુત્રો તેઓએ પોતાના જીવનમાં ગુંથી લીધાં હતાં." અને એ માન્યતાથી પ્રેરાઈને લેખકે, રાજપુત-યુગની આ ત્રીજી નવલકથા લખી છે.

ચંદાવતો અને ગાંધા વચ્ચેના ઘર્ષણની આ કથા છે. પરાધીન ચંદાવતો સ્વાધીન થવા મથે છે. તે માટે તેઓ દાનમંત્રના રાજમહેલ પર હુમલો કરે છે, અને ઉરકેરાયેલા દાનમંત્ર કાલાઓનાં મકાન-સંગ્રામી મુકવાની આજ્ઞા કરે છે. આ લખકર ઘટનાથી વાર્તાના આરંભ થાય છે. આખી વાર્તા રાજપુતયુગનું વાર્તાવરણ ખૂંકે કરે છે. લેખકની દૃષ્ટીએ નેહએ તો વાર્તા લોકપ્રીય થાય તેથી તો છે જ, પરંતુ જે રાજપુત-

યુગ 'સત્ય, ટેક, પ્રેમ' ને વીશ્વાસનાં અમુલાં મુત્રો' ને જીવનમાં ગુંથનાર હતો એમ લેખક માને છે, તે જ યુગમાં કાલાઓ, પહેલા પ્રકરણમાં આલેખાયો છે એવા લખાનક જુલ્મ રાજગઢ ઉપર ગુજારે, એમ માનવા જતાં, લેખકની મુળ માન્યતાને ખામી લાગતી જણાય છે. બાકી વાર્તા રજુ કરવાની શૈલી શા. ઉદેશીને સુસાધ્ય છે, છતાં રીતેમાના ચીત્રપટને લક્ષમાં રાખીને તે લખાવશી વીશેષ લાગે છે.

...

નવો સંસાર: લેખક: શ્રી. રામદા, પ્રકાશક: 'એ ધરી મોજ' કાર્યાલય, ટે: ૪૮ ઓલડ કસ્ટમ હાઉસ રોડ, કોટ-મુ'બાઇ. મુલ્ય: સાગ્રતણ રૂપીઆ.

સંસારની માફક સારાં નરસાં પાત્રો, પોતાની મનોદશાનુસાર સારાં નરસાં કાર્યો કરવા પ્રવૃત્ત થાય, તેમાં સારાં કામ કરનારનું કલ્યાણ થાય અને ખરાબ કામ કરનારને તેનો બદલો મળે; એ જાતના કુલગુંથણીઆ વીચારોથી લાઇ રામદાની વાર્તાઓ હમેશાં અંકીત હોય છે. ટુંકાં ટુંકાં વાક્યો એ રામદાની લાક્ષણિકતા છે. વાસ્તવિકતાને કેટલેક અંશે રજુ કરવાનો એમનો પ્રયત્ન છે; તેથી શંકાસ્પદ એ રસીક રીતે રજુ કરી શકે છે. 'નવો સંસાર' એ બધાથી વાલુધીત છે. શ્રી. હીંમતલાલ અંબરીઆએ પ્રસ્તાવના લખી શ્રી. રામદા જેમને તેમના વાચકો સારી રીતે જાણ્યો છે, તેમનું સાક્ષરો સાથે જાળખાણ કરાવવા વીવેચનની કલમે એક નાનકડો નીળધે લખ્યો છે. 'નવો સંસાર' એમાં 'ગાંડપણ' છે એવું લાઇ રામદા કહે છે, અમને લાગ્યું છે કે એમની એ વાર્તામાં રમુજ અસત્ય છે. પીઠ માણસ નવા જુવાનીઆને સલાહ આપે તેવું કહાપણ સમાજને એ લાઇ પોતાની વાર્તા દ્વારા બતાવે છે. લાઇ રામદાની વર્ણનશૈલીમાં પ્રાચીન ઉદુ' શાયરીના ચમકારા વારંવાર ચમકતા હોય છે, અને તેથી જ એમનાં લખાણો લોકપ્રીય બને છે. લોકરચીને અતુકળ તો તે છે જ એટલે એમની ખીજ.

કૃત્તીઓની માફક આ કૃત્તી પણ જરૂર લોક-
દરને પાત્ર દરશે જ.

...

વાનરસેનાની વાતો : લેખક : શ્રી.
કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ, પ્રકાશક : શ્રી.
જીવનલાલ અમરશી મહેતા, ડે : અમદાવાદ
મુલ્ય : બાર આના.

ગુજરાતમાં આજસાહિત્ય. રજુ બેઈએ
તેટલું ન કહેવાય, છતાં કેટલાક જુવાનોએ
બને તેટલું ઉપયોગી આજસાહિત્ય તૈયાર
કરવાનું માથે લીધું છે. ભાઈ કેશવપ્રસાદ
તેઓમાંના એક છે. એટલે વાનરસેનાની
વાતો આજવાચકોને બહુ જ ગમી જાય
તેવી છે. મોટા 'ટાઇપ' સાદી ભાષા અને
આજરવભાવને રૂએ તેવી વાતો એ ત્રણે
સાધન અનુકુળ છે. વળી હમણું હમણું
વાનરસેના અને માંજરસેના એ આજકાની
પ્રાપ્ત સેનાઓ છે, તેની બે વાર્તાઓ, પુસ્તકને
અપાયલું એમનું જ પ્રીય નામ, એ બધાથી
ફીક ઓગીત્ય સચવાયું છે.

...

સમાજનો સડો [ભાગ : ૨ ને] :
લેખક : શ્રી. અમૃતલાલ રતનજી ત્રિવેદી,
પ્રકાશક : શ્રી. હરીલાલ વલ્લભદાસ બલ-
દાની, ડે : ૧૯૧, બખરગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ.
મુંબાઈ નં. ૧. મુલ્ય : દોઢ રૂપીઓ.

જાતીના પટેલીઆઓ અને દેવમંદીરોના
આચાર્યો જે પાપત્રીલા અને પોતલીલાઓ
ચલાવી રહ્યા છે, તેની પોલ ખુસ્તી પાડવા
માટે લેખકે પ્રસ્તુત વાર્તા લખી છે. લેખ-
કનો મત મધ્યમમાર્ગી સુધારા કરાવવાનો
[રિડીમીસ્ટ] લાગે છે. અને એ મત તેમણે
પોતાની વાર્તાની ગુંદણી દ્વારા રજુ કર્યો
છે. પરંતુ સમાજના સડા એવી વ્યવસ્થા
સુધારાથી સાફ થાય તેમ અમે માનના નથી.
તો પણ સામાન્ય વાચકના મન પર વર્તમાન
સમાજરચનાનાં અતીઠ પરીણામોની છાપ
પાડવાને લેખકનો પ્રયત્ન વખાણવા જેવો છે.

...

બકુલા ભાભી : લેખક : શ્રી. હીમન.
લાલ મુ. પ્રકાશક : 'સ્વી બોથ' ધર્મા-

લય, - ડે : પીરમશાહ રોડ, અમદાવાદ,
મુલ્ય : દોઢ રૂપીઓ.

'સ્વીબોથ'ના વાચકોને બેટ આપવા
માટે વખાણકી આ સામાજિક નવલકથા,
સ્વી વગર ધણી જ ગમી ગઈ છે, એ
અમારો સ્વાનુભવ છે. પુસ્તકમાં સમાજને
સ્પર્શતા પ્રશ્નો લેખકે ચર્ચ્યા છે, ધનવાનો
અને ગરીબોના પ્રશ્નોને પણ તેમણે જાહે-
ર્યા છે, સાદી છતાં માલદાર ભાષામાં
એમણે વાર્તા લખી છે, હીંદુસમાજની લગ્ન-
પ્રથા અને સ્ત્રીઓ તેમજ પુરોનો તેમાં
લેવાતો ભોગ એ બધા પ્રસંગો સ્ત્રી વાચકોને
અસર કરે તે રીતે આલેખાયા છે, છતાં
'બકુલાભાભી' સ્ત્રી પુરુષ બંધને માટે લખા-
યલી છે, અને તે વાંચવી ગમે તેવી રીતે
લખાઈ છે.

...

સદગુણી સરોજ : કર્તા : શ્રી. દીનશાહ
નસરવાનજી દત્તર. મળવાનું 'ઠેકાણું' :
એન. એમ. ત્રીપાઠીની કંપની. મુંબાઈ નં.
૨. મુલ્ય : દોઢ રૂપીઓ.

આ એક સામાજિક વાર્તા છે. લેખકનો
પહેલો પ્રયાસ અને પારસી હોવા છતાં એમની
સરળ લેખનશૈલી એ જરૂર અમને આકર્ષે
છે. મુરખી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ
સદગુણીભર્યા 'પ્રાસ્તાવીક વચનો' લખી
આપ્યાં છે. ભાઈ દીનશાહ દત્તર ઉત્સાહી
અને આશાભર્યા યુવાન લેખક છે. થોડાક જ
પારસી ભાષાઓ જ્યારે ગુજરાતી ભાષાની
સેવા બજાવે છે, તેવે સમયે ભાઈ દત્તરના
આ પ્રયાસને અમે વખાણીએ છીએ.

પ્રકીર્ણ

શ્રી. અરવીંદ ઘોષના પત્રો : અનુ-
વાદક : શ્રી. કીસનસીંહ ચાવડા, પ્રકાશક :
નવયુગ પુસ્તક ભંડાર, ડે : દેવસાની પાડો,
અમદાવાદ. મુલ્ય : બે આના.

અરવીંદ ઘોષના એમનાં પત્ની ઉપર
લખેલા ત્રણ પત્રો અને એમના ભાઈ ઉપર
લખેલા એક પત્ર મળ્યાં આ નાનકડા પુસ્તકમાં
ત્રણ પત્રો આપવામાં આવ્યા છે. આ પત્રોમાં
તે યુગના અરવીંદજીવનના રીવાજોનો પડઘો
પડે છે અને તે પ્રત્યેક નવજુવાનોએ વાંચવા
જેવો છે.

નવયુગનો નારી વિભાગ

ઓક્ટોબર '૩૧

અમલી સ્વ. પત્નિશ્રોતા સ્વર્ણાર્યે
 ઓ કાર્મસ યુજાતી સમાને
 શ્રીયુત ગાહ્યાભામ આણુંદણ ચાવડા
 તરફથી સવિનય સમ્મેલ ભેટ.

તંત્રી:

કુમ્હારી બચુબહેન લોટવાળા

કૃત્તીઓની માફક આ કૃત્તી પણ જરૂર લોક-
દરને પાત્ર દરશે જ.

...

વાનરસેનાની વાતો : લેખક : શ્રી.
કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ, પ્રકાશક : શ્રી.
જીવનલાલ અમરેશી મહેતા, દે : અમદાવાદ
મુદ્રય : આર આના.

ગુજરાતમાં બાળસાહિત્ય રજુ નેહએ
તેટલું ન દેખાય, છતાં કેટલાક જુવાનોએ
બને તેટલું ઉપયોગી બાળસાહિત્ય તૈયાર
કરવાનું માથે લીધું છે. ભાઈ કેશવપ્રસાદ
તેઓમાંના એક છે. એટલે વાનરસેનાની
વાતો બાળવાચકોને ખુબ જ ગમી જાય
તેવી છે. મોટા 'ટાઈપ' સાદી ભાષા અને
બાળસ્વભાવને રૂચે તેવી વાતો એ ત્રણે
સાધન અનુકુળ છે. વળી હમણાં હમણાં
વાનરસેના અને માંગરસેના એ બાળકોની
પ્રાય સેનાઓ છે, તેની એ વાર્તાઓ, પુસ્તકોને
અપાયશું એમનું જ પ્રીય નામ, એ બધાથી
હીક ઓળખીત્ય સચવાયું છે.

...

સમાજનો સરો [ભાગ : ૨ નો] :
લેખક : શ્રી. અમૃતલાલ રતનજી ત્રિવેદી,
પ્રકાશક : શ્રી. હરીલાલ વરલલદાસ જલ-
હાત્રી, દે : ૧૮૧, બજારગેટ સીટ, કોટ.
મુંબાઈ નં. ૧. મુદ્રય : દોડ રૂપીઓ.

સાતીના પટેલીઓ અને દેવમંદીરોના
આચાર્યો જે પાપવીલા અને પોલવીલાઓ
ચલાવી રહ્યા છે, તેની પોલ ખુસ્તી પાડવા
માટે લેખકે પ્રસ્તુત વાર્તા લખી છે. લેખ-
કનો મત મધ્યમમાર્ગી સુધારા કરાવવાનો
[રીડીંગીસ્ટ] લાગે છે. અને એ મત તેમણે
પોતાની વાર્તાની શુદ્ધણી દ્વારા રજુ કર્યો
છે. પરંતુ સમાજના સગ્ર એવી બદલના
સુધારાથી સાદે થાય તેમ અમે માનતા નથી.
તો પણ સામાન્ય વાચકના મન પર વર્તમાન
સમાજરચનાનાં અનીક પરિણામોની જાણ
પાડવાનો લેખકનો પ્રયત્ન વખાણવા જેવો છે.

...

બકુલા ભાણી : લેખક : શ્રી. હીમન
લાલ મુ. પ્રકાશક : 'જી બોધ' કાર્યા-

લય, દે : પીરમશાહ રોડ, અમદાવાદ,
મુદ્રય : દોડ રૂપીઓ.

'જીબોધ'ના વાચકોને નેટ આપવા
માટે વખાણવી આ સામાજિક નવલકથા,
જી વગને ઘણી જ ગમી ગઈ છે, એ
અમારો સ્વાતુકર છે. પુસ્તકમાં સમાજને
સ્પર્શતા પ્રશ્નો લેખકે ચર્ચ્યા છે, ધનવાનો
અને ગરીબોના પ્રશ્નોને પણ તેમણે જાણે
ડાયા છે, સાદી છતાં માલદાર ભાષામાં
એમણે વાર્તા લખી છે, હીંદુસમાજની લગ્ન-
પ્રથા અને જીઓ તેમ જ પુરોનો તેમાં
લેવાતો ભોગ એ બધા પ્રસંગો જી વાચકોને
અસર કરે તે રીતે આલેખાયા છે, છતાં
'બકુલાભાણી' જી પુરુષ બધાને માટે લખા-
યવી છે, અને તે વાંચવી ગમે તેવી રીતે
લખાઈ છે.

...

સદગુણી સરોજ : કર્તા : શ્રી. દીનશાહ
નસરવાનજી દસ્તુર મળવાનું દેહાણું :
એન. એમ. ત્રીપાઠીની કેપની. મુંબાઈ નં.
૨. મુદ્રય : દોડ રૂપીઓ.

આ એક સામાજિક વાર્તા છે. લેખકનો
પહેલો પ્રયાસ અને પારસી હોવા છતાં એમની
સરળ લેખનશૈલી એ જરૂર અમને આકર્ષે
છે. મુરબ્બી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ
સદગુણીનીલયાં 'પ્રારંભિક વચનો' લખી
આપ્યાં છે. ભાઈ દીનશાહ દસ્તુર ઉત્સાહી
અને આશાલયી યુવાન લેખક છે. થોડાક જ
પારસી ભાષાઓ ન્યારે ગુજરાતી ભાષાની
સેવા બજાવે છે, તેવે સમયે ભાઈ દસ્તુરના
આ પ્રયાસને અમે વખાણીએ છીએ.

પ્રતીણું

શ્રી. અરવીંદ ઘોષના પત્રો : અનુ-
વાદક : શ્રી. કીસનસીંહ ચાવડા, પ્રકાશક :
નવેયુગ પુસ્તક ભંડાર, દે : દેવસાનો પાડો,
અમદાવાદ. મુદ્રય : બે આના.

અરવીંદ ઘોષના એમનાં પત્રો ઉપર
લેખક ત્રણ પત્રો અને એમના ભાઈ ઉપર
લેખકે એક પત્ર મળ્યાં આ નાનકડા પુસ્તકમાં
૨૨ પત્રો આપવામાં આવ્યા છે. આ પત્રોમાં
તે યુગના અરવીંદજાણના વીચારોનો પડઘો
પડે છે અને તે પ્રત્યેક નવજુવાનોએ વાંચવા
જેવો છે.

નારીવિભાગની નોંધો:

તંત્રીસ્થાનેથી—

અબળા મટી અબળા બનેા!

જુજરાતમાં અને બીજા ગામડાંઓમાં રહેતે આવતી સ્ત્રીઓને સતાવાના કારણોથી બહુ જેવામાં આવે છે. મુખ્યત્વે જેવા શહેરમાં પોલીસ બંદોબસ્ત આટલો સરસ હોવા છતાં આવી કારણો બને છે, ત્યારે ગામડાંઓની શી વીચાર! મોટા શહેરોમાં સ્ત્રીઓની છેડ કરવાની હીંમત નાપાક પુરૂષોમાં બહુ ઓછી છે, પણ રહેતે જતી સ્ત્રીઓને ધક્કા મારવાની અને તેમની પાસેથી પસાર થતી વખતે બીલત્સ બોલવાની ટેવ તો તેમણે બરાબર કેળવી છે!

હમણાં જ થેંગાં વખત પર અમદાવાદ જિલ્લાના એક તાલુકાના ગામમાં મેળામાં કોઈ એક મુન્ડાએ હાર રસ્તામાં એક સ્ત્રીને હાથ પકડી તેને સતાવી હતી. આપણા પુરૂષો એટલા નીર્માલ્ય છે કે આવા મુન્ડાઓ સામે થતાં બંદીએ છે. બીજા એક એવા બનાવ તો ખુદ મુન્ડાઈ શહેરમાં જ બન્યો છે તે એ કે, એક સ્ત્રી પર કોઈ નાકામક માણસે હુમલો કર્યો. તે બીચારી ગભરાઈ અને એ નરપીશાચના પંખમાંથી છુટી નાસતી એક દુકાનમાં ભરાઈ ગઈ. એ દુકાનદારોએ એને બચાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ એટલામાં પેલા માણસે છરી કાઢી તેમને આરી નાંખવાની ધમકી આપી. એ છરીનાં દર્શન થતાં જ બાપડાઓ દીંગમુઠ થઈ હતા અને પેલા માણસે બાંધને ધસડી

પોતાને ઘેર લઈ જઈ તેનાં પર બળાટકાર કર્યો. છરીના ચમકારથી ગભરાઈ જનાર વીરનરો પણ હીંદુસ્થાનમાં પડ્યા છે ને? સ્ત્રીના સાધારણ અપમાનથી લડાઈ જનાર ક્યાં પ્રાચીનકાળના વીરડાઓ અને ક્યાં ખ્રીષ્ટીય રાજ્ય દરમ્યાન તુરકીન બની ગયેલા બાપડાઓ? હીંદીઓનાં હથીઆર છુંટવી લઈ તેમણે પૌરુષ સુસી લઈ તેમને ડરપોક બનાવનાર ખ્રીષ્ટીય સંસ્તનત છે અને તેથી તેનાં પ્રામા દીલા કરવાના પ્રયાસ તો હવે થવા નેહએ જ છે. પરંતુ પુરૂષ સમાજે મુન્ડાઓથી ન કરવાની હીંમત મેળવવી એ ખાસ જરૂરી છે. સ્ત્રીઓની આબરુને છુંટાવા દેવાનું હીંદુસ્થાનની અસહ્ય શુરાતની પ્રજાને શોભે નહી. ને હજી પણ પુરૂષોને પોતાની સ્ત્રીઓની આબરુ કરતાં પોતાના પ્રાણ વધારે પ્રીય હોય તો સ્ત્રીઓએ પોતે જ સ્વરક્ષા માટે તૈયાર થવું નેહએ.

હવેકટ માણસો સ્ત્રીઓનાં શરીરને હાથ લગાડવાનું સાક્ષ કરે છે તેનું કારણ સ્ત્રીઓની પોતાની જ શારીરિક અને માનસીક નીબંધતા છે. ને આ બંને શક્તિને બરાબર કેળવી હોય, તો ગમે તેવા પુરૂષના પણ મગફૂર છે કે સ્ત્રીને સતાવી શકે? ને શારીરિક તાલીમ સ્ત્રીએ લીધી હોય, તો માનસીક બળ કુદરતી રીતે જ તેનામાં આવે છે. જેનામાં મનોબળ હોય તે સ્ત્રી સામા માણસને ચાત કરે ખરી પણ તે કુંકે સમયને માટે. પણ જેનામાં બંને

બળ હોય તે સ્હેલાઈથી તેની સામે થઈ શકે છે. વીલાયતમાં રહેતે ચાલતી બાઈને હાથ પણ લગાડવાની કોઈ હીંમત કરી શકતું નથી. રાતના ૧૧ વાગે પણ તે નીભંચ-પણે એકલી ફરીફરી શકે છે. આનું કારણ ત્યાંની સ્ત્રીઓ મજબુત છે તેમજ એટલી બધી હીંમતવાળી અને સમયસૂચકતાવાળી છે કે પોતાની છોડ કરનારની ધરાધર ખખર લઈ શકે છે. અહીં પણ એકેકે અંગ્રેજ બાઈ તરફ બેઠેલી ભરી વર્તણૂક ચલાવવાનું સાહસ તેઓ કરી શકતા નથી.

બહુ દોલગીરીની વાત જો કે સશક્ત બનવાને બદલે અહીંની સ્ત્રીઓ નાણુક થવામાં અભીમાન માને છે. પત્રીમની સ્ત્રીઓ નાણુકાઈમાં માને છે ખરી પણ કસરત કરી પોતાનું અંગબળ વધારવામાં પાછી પાની કરતી નથી. તેમના ગુણોનું રહસ્ય સમજ્યા વગર તેમની નફલ કરવાની આપણી સ્ત્રીઓને બહુ ખરાબ ટેવ પડી છે. મુલાગ્તે ગામડાંની સ્ત્રીઓને તેનો પાશ લાગ્યો નથી. પહેલાંની દત્તીઆણીઓ યુદ્ધમાં પણ નીડરતાથી લડતી હતી ત્યારે હમણાંની સ્ત્રીઓ સ્વરક્ષણ માટે પણ અશક્ત બની ગઈ છે. આવી નબળાઈને માટે તેમણે શરમાવું જોઈએ. આવા દાખલા લઈને તેમણે પોતાની હણીએલી શક્તિને સતેજ કરવી જોઈએ.

જ્યારે ગામમાં મેળો ભરાય છે ત્યારે ત્યાં એટલી બધી અવ્યવસ્થા હોય છે કે આવા ખનાવોને કારણ મળે છે. ઘણી વખતે શહેરોમાં અને ગામડાંઓમાં લાડુતી ગાડી-વાળાઓ અંદર બેઠેલી સ્ત્રીને છેતરી એકાંત જગ્યાએ લઈ જઈ તેના પર બળીતકાર કરે છે. કોઈ વખતે સ્ત્રી ચેતી જાય તો ગાડી યા મોટર પુરજોશમાં ચલાવી જઈ પોતાને ધારેલે ટેકાણે તે લઈ જાય છે. આવે વખતે જો સ્ત્રી કસરતખાજ હોય તો તેને શંકા

પડતાંની સાથે ગાડીવાળા પાસેથી લગામઃ જુંટી લઈ ધોડાને કાણુમાં લાવી શકે. તેમજ મોટર ડ્રાઇવરને મેથીપાક આપવાનું શરૂ કરે એટલે અકસ્માતથી પોતાનો જીવ જોખમમાં આવશે એ ખ્યાલ મોટરવાળાને તરતજ આવે અને મશીન બંધ કરી જ દે. આમ સ્વરક્ષણના કારણોને લઈને સ્ત્રીઓને પોતાની શારીરિક શક્તિ ખીલવવા માટે અખાડમાં જવાની બહુ જરૂર છે. સ્વરક્ષણ માટે સ્ત્રીઓએ લાડીપ્રયોગ શીખવાની પણ આવશ્યકતા છે. અમે છઠ્ઠીએ છીએ કે દરેક સ્ત્રીમાં લાડી ચલાવવાનું છોકરીઓને શીખવવામાં આવે. આવી રીતે તંદુરસ્તીને માટે ખુદસી હવામાં ફરવાની જરૂર છે. પણ આપણી સ્ત્રીઓ આંગણું મુકીને વળી ફરવા ક્યાં જાય? કેટલીક પૈસાદાર સ્ત્રીઓ મોટરોમાં ફરવા જાય પણ તેમનાથી નીચે ઉતરીને ચાલાય કેમ? એમ કરે તો એમની આબરોને ધક્કો લાગે 'અગર, નીચા ગણાઈ જાય! આવી જોડી મોટાઈ. તેમનામાંથી જશે ત્યારે જ સ્ત્રીઓમાં નીભંચતા આવશે. કેટલાક જુના વીચારના પુરૂષો પોતાની સ્ત્રીઓને ફરવા તો શું પણ એકલી બહાર ચલુ જમા દેતા નથી. તેમની સાથે કોઈ અંગરક્ષક તો નંદેએ! શું આ સ્ત્રીઓનું જોવું તેવું અપમાન છે? આવા પુરૂષો સામે બંડ કરવાની બહુ જરૂર છે. હીંમતપુર્વક સ્ત્રીઓએ બહાર જઈ એકલા મુસાફરીઓ કરી પુરૂષોને ચોખ્ખું પરખાવી દેવું જોઈએ કે, હવે અમે અખળા નથી પણ સખળા થયાં છીએ અને તમારી સહાયની અમને જરૂર નથી. સ્ત્રીઓમાંથી જ્યારે આવી રક્ષણનો વીચાર નાટ થશે ત્યારે જ તેઓ સ્વતંત્ર થઈ શકશે. હવે તો સ્ત્રીઓને બહાર જીવનમાં ભાગ લેવો છે એટલે શારીરિક-તાલીમ લઈ સ્વરક્ષણ માટે તૈયાર થઈ તેઓ

ખરેખરાં સ્વતંત્ર અને તે જરૂર છે. આવી રીતે સ્વતંત્ર બનેલી સ્ત્રીઓ શું કરી શકે છે, તેનું ઉદાહરણ શોધવા બુના ઇતિહાસ ફેંદવાની પણ જરૂર નથી. વડોદરાના આચકન્યામહાવીરદાસની એક કસરતખાજા ખેડેને અમદાવાદના સરીયામ રસ્તામાં બહેનોની છેડતી કરનાર ગુંડાને લાડીનો સ્વાદ ચખાડ્યો અને એના વીર-ત્વની કદર થઇ. એ બનાવ તાજે જ છે, બધી જ બહેનો એ વીરોગનાના વતનમાંથી થોડા પદાર્થપાક શીખી લે એ જ ચત્તારના સમયની સાચી અગત્ય છે.

...

કેરોરોશનમાં કાવતરું !

સુઆઇ કેરોરોશનની લો અને પ્રોસીજર કમીટીમાં એવો ફાવ કરવામાં આવ્યો છે કે કો-ઓપરેશન કાઢી નાખવા માટે સરકારને લલામણુ કરવી. સરકારને પણ કો-ઓપરેશન કાઢી નાખવાનો વધો નથી એવું જણાય છે. કો-ઓપરેશન કાઢી નાખવાથી જે મોટામાં મોટો જરલાલ થાય તો તે સ્ત્રી વર્ગને થશે. સ્ત્રીઓ બહુ થોડા પ્રમાણમાં મતદાર છે. એટલે જે મતદાર ન હોય તેનાથી સામાન્ય સુન્ટણી વખતે ઉભાં ન થવાય, પણ કો-ઓપરેશનમાં કોઇ પણ વ્યક્તી ઉમેદવાર થઇ શકે. એટલે કો-ઓપરેશન જતાં આ એક મોટામાં મોટો લાભ સ્ત્રીઓને મળે છે તે પણ જોતો રહે. ખીજું કો-ઓપરેશન માટે તેમને પચીસ સુન્ટાએલા સમાસદો શીવાય ખીજને મળવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. કારણકે ૨૫ માંથી ૬ પહેલા મત મળે તો તે જરૂર આવી જાય. મત આપવાની પ્રથમાં ફેરફાર સુચવાયો છે એટલે દરેક મતની સરખા અગત્ય રાખવાની દરખાસ્ત મુકાઈ હતી. આ દરખાસ્ત પસાર થતે તો પણ સ્ત્રીઓને

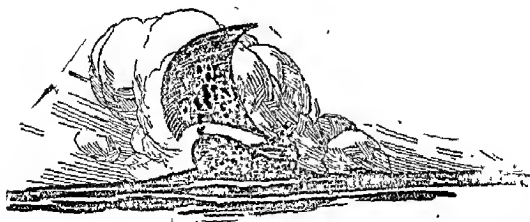
૧૦૮ સભ્યો પાસે જવું પડતે. પણ હજારો માણસો પાસે મતની ભીખ માગવા જવું પડે તેના કરતાં ૧૦૮ પાસે જવું કેટલું સુગમ થઇ પડે? મત મેળવવાનું કામ એટલું અધરું છે કે સ્ત્રીઓથી પહેંચી વળાવું નથી એ વાન દીવા જેવી ઉધાડી છે. વીકાયત જેવા શહેરમાં પુખ્ત ઉમરની સ્ત્રીઓને મત આપવાનો હક્ક હોવા છતાં સ્ત્રીઓ બહુ જ ઓછા પ્રમાણમાં પાર્લમેન્ટમાં આવી શકે છે. ખીજ મુશ્કેલી સ્ત્રીઓને પૈસાની હોય છે. એમને વારસા હક્કમાંથી બાતલ કરી છે એટલે પોતાના પૈસા વગર તેઓ કઇ રીતે ઉભી રહી શકે? સુન્ટણી વખતે એટલો બધો ખરચ થાય છે કે પુરોષને એટલી મોટી રકમ સ્ત્રીઓ પાછાં વાડે ખરચવાનું ન ગમે. આ બધી મુશ્કેલીઓ ભેતાં સ્ત્રીઓ સામાન્ય સુન્ટણી કરતાં કો-ઓપરેશનમાં સહેલાઈથી આવી શકે. આ કારણને લઇને કો-ઓપરેશનની રીત કાઢી નાખવાની જે સુચનાઓ થઇ રહી છે તે સામે અમારો સખ્ત વીરોધ છે.

બ્યાં સુધી સ્ત્રીઓને મતાધીકારથી વંચીત રાખી છે, ત્યાં સુધી કો-ઓપરેશનની દસ નહીં તો પાંચ જગ્યાઓ તો રાખવી નેહએ. સામાન્ય સુન્ટણીમાં આવવાનું મુશ્કેલ હોવાથી કો-ઓપરેશનમાં આવવાનું સ્ત્રીઓ પસંદ કરે છે તેનો દાખલો સુન્ટમાં જ મોલુદ છે. સ્ત્રીઓને મતાધીકાર મળ્યા પછી પહેલી સુન્ટણીમાં ચારે સ્ત્રીઓ સુન્ટાઇને આવી; ખીજ સુન્ટણીમાં ત્રણ બહેનો કો-ઓપરેશનમાં ફતેહમંદ થઇ; (ત્રણમાંથી બે બહેનો જે સામાન્ય સુન્ટણીમાં ઉભી રહી હતી તેમને નાસીપાસી મળી સુન્ટી હતી) અને ત્રીજ સુન્ટણીમાં પણ બંને બહેનો કો-ઓપરેશનમાં આવી. આ નવ વરસના ઇતિહાસ પરથી અને કેરોરોશનમાં ઇતી જતી

સ્ત્રીઓની સંખ્યા પરથી એ પુરવાર થાય છે કે, ક્રા-ઓપશન એજ માર્ગ અત્યારે તો સ્ત્રીઓ માટે સીધો અને સરળ છે. સ્ત્રીઓ સરખા હકકો માગે છે એટલે રીઝ-રેવેશનની વીરદ્ધ છે તેમજ રાષ્ટ્રીય લાગણી-વાળી બહેનો સરકાર તરફથી નીમાઇ પોતાની સ્વતંત્રતા વેચવા નથી માગતી એટલે બહેનોને મળતી આ સગવડ છતાં કાયમ રાખવા અમે બલામણુ કરીએ છીએ. કદાચ કારપોરેશન આ ઠરાવ પસાર કરે તો સ્ત્રી-ઓએ તેની સામે બરાબર ઝુલેશ ઉઠાવવી બેઠાં.

એવું સંભળાય છે કે કોંગ્રેસ તરફથી બે બહેનો ઉભી રહેવા માંગતી હોય, તેમણે પુરુષ ઉમેદવારની માફક પોતાના સ્વતંત્ર

મતો પણ બેગા કરવા જેથી તે ઉઠી ન જાય. કોંગ્રેસની મદદ છતાં બે પોતે બરાબર મત બેગા ન કર્યા હોય તેથી ઉઠી જવાની બીક હોય તો કોઈ પણ પાર્ટીની મદદ વગર તેના શું હાલ થાય? વોડમાંથી બેઠકો ઓછી વત્તી કરવાની વાત ચાલતી હતી એટલે ક્રા-ઓપશન ઉઠાડી નાંખવાની તેના સભ્યોની આ સ્વાર્થી બાજુ હતી. જેથી ક્રા-ઓપશનની દસ જગ્યા ઓછી બેઠકવાળા વીલાગને બેઠકો અપાય અને પોતાના વોડમાં એજ સંખ્યા કાયમ રહે. આશા છે કે તેમની આ સ્વાર્થી બાજુ ઉઠી વળે અને ક્રા-ઓપશન કાયમ રહે અને સ્ત્રીઓ વધારે પ્રમાણમાં કારપોરેશનમાં આવી પોતાના હક્કો સંપાદન કરે.

સ્ત્રીઓનું વીચાર

: લેખક :

સીતારામ જે. શર્મા

આપણા દેશમાં એક તો સ્ત્રી કેળવણી નામની, લગભગ સેંકડે બે ટકા જેટલી છે, તેમાં પણ બે ચાર ચોપડીથી વીશેષ આગળ વધેલી બહેનોની સંખ્યા તો ઘણીયે ઓછી છે. આ ઓછી સંખ્યામાંથી શાળા છોડ્યા પછી વાચનનું 'વ્યસન' નેમને વળગેલું હોય તેવી બહેનો તો તેથીએ ઓછી છે.

નીધનતા અને નીરક્ષરતાએ આ દેશને ભયંકર નુકશાન કર્યું છે. દરેક માણસ બંધી જ આખતમાં સંપૂર્ણ જ્ઞાન ધરાવતા હોતા નથી, પરંતુ જ્ઞાનની જુદી જુદી કક્ષાઓમાં પારંગત એવા લેખકોનાં લખેલાં પુસ્તકોના સહવાસથી મનુષ્ય ધારે તેટલું જ્ઞાન પુરસદે મેળવી શકે છે. આમ પુસ્તકો મનુષ્યનાં મહાન મીત્રો છે. પરંતુ પરદેશી તંત્રે આપણને પરાધીન બનાવ્યા, નીમોંત્ય બનાવ્યા, નીરાધાર અને નીધન બનાવ્યા એટલું જ નહીં પણ કેળવણીની ઓછામાં ઓછી સગવડો રાખીને આપણામાં અજ્ઞાનનાં અધારાં ફેલાવ્યાં. ગરીબાઇને લીધે માણસને મહેનત મજૂરી પાછળ એટલું રોકાવું પડે છે કે તેને વાંચતાં આવડતું હોય છતાં તેને વાંચવા

નવરાસ જ મળી શકે નહીં. અને કવચીત કાંઈ ગમે તેમ કરીને પુરસદ મેળવે તો તેને માટે પુસ્તકલયનું સાધન જ કયાંય ન મળે !

આમ છતાં પણ મનુષ્યોમાં જ્ઞાનની તરસ તો હમેશાં રહી જ કરે છે. એટલે કથા વાર્તાનું શ્રવણ કરવાની રીત દાખલ થયેલી. પરંતુ કથાકરોએ માત્ર ધર્મને નામે પૌરાણીક ગપ્પાં ચલાવી આમજનતાના માનસને વહેંચનાં વાદળોથી ઢાંકી દઈ, અજ્ઞાન-જનીત અધર્મદ્વાને તેમાં સંભાર ભરી દીધા; આથી યુગપદ્ધતે ચતાં જનતાને એવી કથાઓનાં શ્રવણથી કંટાળો આવવા લાગ્યો, અને તેને સ્થાને જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં નવીન સાધન સાંપડ્યાં નહીં, પરીણામે જુના વહેંચો જડ ચતા ગયા અને સમાજ રથીતીસ્થાપક થઈ ગયા !

સમાજમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન અપુર્વ છે. બાળક જન્મે ત્યારથી બોલતું ચાલતું થાય ત્યાં સુધી તે માતાના બોળામાં જ ઉછરે છે. ઓટું થયા પછી પણ તેને પીતા કરતાં માતાના સહવાસમાં વીશેષ રહેવું પડે છે. એટલે સ્ત્રીઓની અજ્ઞાનતાનો પ્રત્યાઘાત

સમાજમાં પડે છે. પરીણામે સમાજ પ્રગતીશીલ બની શકતો નથી. આથી સ્ત્રીઓમાં કેળવણીના તેમજ જ્ઞાનનો પ્રચાર થવાની ખાસ જરૂર છે. પરંતુ તે તરફ ન તો પરદેશી સરકારે ધ્યાન દીધું કે નહીં સમાજના આગેવાન દેશજનોએ લક્ષ્ય બાંધ્યું. આ દશામાં આપણે અંધારાં ઉગ્રચવાનાં રહ્યાં!

આદીયુગના માણસે પોતાની આસપાસનાં તમામ કુદરતી તત્ત્વોમાં ઇશ્વરી ચમત્કાર કંઈપીને સંતોષ માન્યો તે પછી મનુષ્યનું જ્ઞાન કુદરતી તત્ત્વોના સંબંધમાં ધણું જ વધ્યું છે. ખગોળ, ભુગોળ, ભુસ્તર, પ્રાણી-વીઘા વગેરેનું સાંસ્કૃતિક જ્ઞાન અત્યાર સુધીમાં માનવજાતીમાં ધણું જ પ્રચાર પામ્યું છે.

[૨]

ખાસ કરીને મુંબાઈ, મદ્રાસ, કલકત્તા, કરાંચી, મુરત, અમદાવાદ જેવાં શહેરોમાં શ્રીમંત વર્ગની અને મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ ઓછામાં ઓછું ધરકામ કરે છે મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓને તો રસેઈ પણ કરવાની હોય છે પરંતુ શ્રીમંત વર્ગની સ્ત્રીઓને તો રસેઈઆ અને ચાકર નોકરોની એટલી બધી સગવડ હોય છે કે, તેમને ધરકામ માટે જરાયે હાથ પગ હલાવવા પડતો નથી. ત્યારે મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓને માત્ર રસેઈ-ઈતું જ કામ કરવાનું હોય છે. આ બંને વર્ગની સ્ત્રીઓમાં સામાન્ય રીતે શીશુલું પ્રમાણુ ઠીક છે. અને એમને કુરસદ ઘણી તેથી તેમનામાં વાચનનો શોખ વધતો જાય છે.

પરંતુ એ વાચન વ્યવસ્થા વીનાનું હોય છે. કોઈ કલાકોના કલાકો પુસ્તકો પછળ ગાળે છે, તો કોઈ જ્યારે જ્યારે ઉમીં આવે ત્યારે થોડાંક વખત વાંચી લે છે. કેટલાંક વળી એક પુસ્તકને સળંગ વાંચવા

પરંતુ હીંદુસ્થાનમાં કેળવણીના અભાવન લીધે કરોડો સ્ત્રી પુરૂષો હજીયે આદીયુગના માણસોની માફક ચારે તરફ પ્રભુનો ચમત્કાર જ માનીને સંતોષ માને છે! જ્યાં માતા પીતા જ સુય, ચંદ્ર, તારા, સાગર, પૃથ્વી, ધ્રુવ, પથ્થર, કાંકરા, પહાડ, નદીઓ, વર્ષાદ, વીજળી, અનાજ, વાયુ, પાણી, જગતની ઉત્પત્તિ અને તેનો વીકાસ એને લગતું જરાયે જ્ઞાન ધરાવતાં ન હોય તો તે પોતાનાં બાળકોને શું સમજાવી શકે?

એટલે જ્યોત્સી ધણી સ્ત્રીઓ વાંચી જાણે છે તેમણે શું વાંચ્યું એ મહત્ત્વનો પ્રશ્ન છે.

તેના નીચાં ઉપર આવવા માટે અત્યારે સ્ત્રીઓ શું વાંચે છે તે જાણવાની જરૂર છે.

જેટલી ધીરજ રાખી શકતાં નથી હોતાં, તો કોઈક માત્ર બાણાંબર માટે જ કોઈક કોઈક માસીક કે પુસ્તકમાં ડાકીયાં જ કરે છે.

તેમ છતાં એ વર્ગની સ્ત્રીઓ વાંચે છે એ વાત તો ખરી જ છે. પણ એમનું વાચન વીષયોની નજરે વીશાળ કે વૈવિધ્યવાળું હોતું નથી. થોડે ભારે પ્રત્યેક સ્ત્રી નવલકથા વાંચવાનું જ પસંદ કરે છે. મારો અતુલવતો ત્યાં સુધી કહેવડાવે છે કે, તેમને નવલકથાઓનું એટલું બધું બસન વળગેલું હોય છે અને તેના કેશમાં જ તેઓ એટલાં બધાં મસ્ત રહે છે કે, બીજા કોઈ પણ વીષયનું પુસ્તક વાંચવાનો તેમને વારંવાર આમ્રહ કરે, છતાં તે કદી એ વાંચશે નહીં. ત્યારે વાર્તાનું પુસ્તક નહીં મળે તો માસીકોના અથવા દીવાળીનાં ખાસ પ્રકાશનોના આગલા પાછલા અંકો શોધી શોધીને પણ તેઓ પોતાનાં મનને લાગેલું બસન પુરું કરવા પ્રયત્ન કરશે.

આ દોષ એકલા સ્ત્રી વર્ગનો જ નથી. પુરુષોના સામાન્ય વર્ગનો મોટો ભાગ એ જ બચ્સનથી પીડાય છે. વડોદરા રાજ્યમાં વાચકાલયો અને પુસ્તકાલયોનું પ્રમાણ હીક હીક છે. એ રાજ્યનાં કેટલાંક ગામોમાં જઈને મેં પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકો દ્વારા તપાસ કરી છે, તે ઉપરથી જણાયું છે કે, સ્ત્રીઓમાં તો ત્યાં વાચનનો શોખ જ હજી જન્મ્યો બાકી છે, અને પુરુષ વાંચકો મોટે ભાગે નવલકથાઓ જ વાંચવા લાલ્ જાય છે!

નવલકથાના વાચનનો આ શોખ કેટલી હદ સુધી વધ્યો છે, તે જાણવા માટે થોડાંક સ્વાતુલક્ષનાં ઉદાહરણ આપવાં હીક યદ્ય પડશે.

(૧) અમદાવાદમાં મારા પડોશમાંની એક કીશોરી કન્યા હાઇસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરતી હતી. તેને નવલકથાના વાચનનો એટલો શોખ હતો કે, બપોરે રાત્રે કરેલું ૩૦૦ પાનાનું પુસ્તક રાત્રે પુરું કરી નાખી, બીજે દીવસે ૪૦૦ પાનાના પુસ્તકની માગણી કરે. મેં એક વખત અતી આગ્રહ કરીને

એ જાહેનને 'સ્ત્રી હીતોપદેશ'નો ખાસ અંક વાંચવા આપ્યો, પણ બીજે દીવસે એમાંનું એક પણ પાનું વાંચ્યા વીના પેલી બહેન એ મને આપી ગઈ. આમ અતી પ્રયત્ને પણ એનામાં વીવીધ વીધે તરફ સમભાવ પ્રકટી શક્યો નહીં, તેમ નવલકથાના વાચનનો શોખ એનામાંથી ઘટ્યો નહીં.

[૨] મુ'બાઈમાં એક સ્ત્રી મીત્રને વાંચવા ખુબ જોઈએ, -કમકે બીજું કંઈ કામ નહીં- પણ તે નવલકથા જ, એમને સસ્તા સાહીત્યનાં 'શુભ સંગ્રહ,' 'આદર્શ' દૃષ્ટાંતમાળા,' 'ભારતનાં સ્ત્રી રત્નો' જેવાં પુસ્તકો વાંચાવવાનો મેં ઘણો જ ઘણો આગ્રહ કરી જોયો છે, અને તેમાં હું હમેશાં નીબંધ જ નીવડ્યો.

[૩] મારા એક મીત્રે વળી પોતાનાં પત્ની 'શુભસુંદરી'માં આવતા જગતની સ્ત્રીઓને લગતા બધરો વાંચે તો તે માટે ઇનામની રીત દાખલ કરી હતી, છતાં ત્રણ રૂપીઆના ઇનામની લાક્ષણ્ય પણ મારાં મીત્ર પત્નીને ડગાવી શકી નહોતી!

[૩]

આ વાચનનો શોખ સ્ત્રીઓમાં ખીલતો જતો હોવા છતાં તેઓ નવલકથાના સાંકડા વર્તુળમાંથી બહાર નીકળીને જીવનમાં ઉપયોગી એવા વીવીધ જ્ઞાનનાં પુસ્તકો વાંચતાં થાય તેમ કરવાની જરૂર એમને સમજાવવી પડે છે.

એ કામ રાષ્ટ્રના વીદ્વાનોનું, તંત્રીઓનું અને સમાજસેવકોનું છે. પરંતુ હુભાંચે આપણાં સામયીક પત્રો ચકાવનારા તંત્રીઓ પણ શંગારની અને લાંગણીની સાથે થોડાંક વખત રમત રમે તેવા ભાવની વાર્તાઓના સાહીત્યના પ્રચારમાં સંતોષ માનવાની મનોદશાને હજી પુણીશે છોડી શક્યા નથી.

ગુજરાતનાં જાણીતાં મૈત્રીકામાં જો સામાન્ય વાર્તા સાહીત્ય ઓછું થાય, પ્રચારની નજરે વાર્તાઓ, સંવાદો, નાટકો વગેરે લખાવવામાં કે લખવામાં અને પ્રસીદ્ધ કરવામાં આવે, સ્ત્રીઓને જીવનમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવા વીધોનું જ્ઞાન મેળવવાની અને તેમ કરવામાં રહેલી એમની જવાબદારીનું આગ્રહપૂર્વક જાન કરાવવામાં આવે તો ઘણું કરી શકાય. પરંતુ દેશહીતની ખાતર પણ કેટલાક લેખકોને અચારકની કાટીમાં 'ઉતરી પડવું' ગમતું નથી. એમને તો પોતાની હુંડી વાર્તામાં અને નાટકમાં કજા ખીલવવાનો 'અલખરો' છે. પછી એ કજા રાષ્ટ્રનાં

વર્તમાન નારી કે નર જીવનને આગળ વધવામાં મંદદ કરે છે કે પાછળ ધસી જાય છે, તે વીચારવાની પરવા નથી. જ્યાં સ્થિતિ આમ છે ત્યાં પછી સુદૃઢની આશા ક્યાંથી રાખી શકાય ?

તેથી ગુજરાતની જે થોડીઘણી બહેનો વાંચી જાણે છે તેમને મારી આગ્રહ પુર્વકની ભલામણ છે કે, તેમણે 'નવલકથા'નાં વ્યસનનાં કેન્દ્રમાંથી ઉગરી જવું અને રાષ્ટ્રનાં સ્વતંત્ર નાગરીક તરીકે, માતા તરીકે, પત્ની તરીકે અથવા 'ગૃહીણી' તરીકે તેમની ઉપર જે જે જવાબદારીઓ રહેલી છે, તે જવાબદારીઓને સમજણ પુર્વક અદા કરી શકાય તે માટે, વીધવીધ જ્ઞાનનાં પુસ્તકો વાંચવાની રેવ પાડવી.

આ કામમાં વાચનાલયો અને પુસ્તકલયોના વહીવટ કરનારાઓ ખુબ મદદ કરી શકે, ઉપરાંત શીક્ષણ વર્ગો અને ભાષણો દ્વારા પણ જુદાં જુદાં સ્ત્રી મંડળો પોતાનાં સલાહોમાં આ વીચાર દાખલ કરી શકે. આવાં મંડળો હવે 'પતીભક્તી,' 'સતી' અને એવી જાતના જીર્ણ વીધો પર ઉપદેશ અપાવવાનું છોડતાં જાય અને સમાજમાં તેમ જ રાષ્ટ્રમાં સ્ત્રીઓનું જોમહત્વભયું સ્થાન છે

તે સમજી, એ સ્થાનને તેઓ બરાબર શોભાવે તેવા માર્ગે તેમને વાળવાના સુપ્રયાસ કરતાં જાય એ જરૂરનું છે.

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. મોતીભાઈ ન. અમીન જનતામાં વાચનનો શોખ વધે તે માટે ઘણા સમયથી વ્યવહાર પ્રયોગ કરી રહ્યા છે. હમણાં તેમણે વડોદરા રાજ્ય ઉપરાંત ગુજરાત અને કાઠીઆવાડના જુદા જુદા પીલાઓમાં નાના ગામોમાં ફરતાં પુસ્તકલયોની ચેટીઓ દ્વારા જ્ઞાન પ્રચારની વ્યવસ્થા શરૂ કરી છે, તેમાં જ કે 'સરવુ સાહિત્ય વધ'ક કાર્યાલય'નાં ૮૫ પુસ્તકો મુકવામાં આવે છે, તેમ છતાં એ પુસ્તકો નવલકથાઓ કરતાં વધુ ઉપયોગી અને જ્ઞાનદાતા છે. તો પણ એ ૮૫ પુસ્તકોમાંથી કેટલાંય ગાળો કાઢીને નવાં ઉમેરવાં જરાં છે, એ બાબત તરફ વ્યવસ્થાપક મહાશયનું ધ્યાન દોરવા સાથે આવી પ્રવૃત્તિઓ વીશાળ ઘોરણે ફિપાડી લેવાની જરૂર હોઈ; ગુજરાતી હીંદુ સ્ત્રી મંડળ, ભગીની સમાજ, વનીતા વાંશ્રામ, સૈવાસદન જેવી સ્ત્રી સંસ્થાઓ, ઉપરાંત સમાજ સેવા કરતી બીજી સંસ્થાઓ એ દીશામાં પોતાનું લક્ષ આપે તે જરૂરનું છે.

સત્તાવાળાઓ અને શ્રીમંતોની આજ્ઞા સામાન્ય મનુષ્યો માટે એક જ હોય છે: 'તમારે માટે કશા પણ વીચાર કરશો નહીં'!

અત્યારના માનવીઓની વેદનામયી એ કાર્થો આપોઆપ બને છે: [૧] સુડીવાદનો નાશ; અને [૨] સમાજવાદનો જન્મ.

...

નફો મેળવવાના વીઝદથી ભય, ધીક્કાર, અનંત વેદનાઓ, દીવાનાપણું અને અધા-ધુધી જ જન્મે છે.

શરબજારની સંગીન દશાથી દેશના કરોડો જીવ્યા મનુષ્યાના પેટમાં એક બટકું રોટલો પણ જવાનો નથી.

વરને પરણજો : ધણીને નહિ!

આ રસભરી ચર્ચામાં હવે શ્રી. ગંગાબહેન પટેલ ભેગાય છે. એ બહેન યુવતીઓને પરણવાની તો સલાહ આપે છે, પણ વર સાથે. વર અને ધણીના બેઠ શ્રી. ગંગાબહેન આ વખતે સમજાવવાનો પ્રયાસ કરે છે.

“નવયુગ” તો સપ્ટેમ્બરના અંકમાં “પરણશે નહીં.” એ મથાળાનો લેખ વાંચી મને પણ તેમાં રસ તો પડ્યો. પણ બહેન વસંતબહેન કહે છે તેમ કન્યાઓ પરણે જ નહીં, તો હીંદુસ્તાનનું નામ પણ કાળે કરીને નાશ પામે. તેનું શું? એટલે પરણવું એ તો દેશના નીલાવાથે પણ એક રીતે જરૂરી છે. માટે એવી “પરમાથી” પ્રધાનો એમ એકએક નાશ કરવો એ કાંઈ પણ દેશને કે જાતીને પરવડે નહીં.

કાંઈ કન્યાને ન પરણવું હોય તો તેની મરજી. બાકી મારા વીચાર પ્રમાણે કન્યાઓએ લગ્ન તો કરવાં જ. પણ તે વર સાથે; ધણી સાથે નહીં!

વર-વરવું-વરવામાં કન્યા વરને વરે છે અને વર કન્યાને વરે છે. નથી કાંઈથી કાંઈને લેવાતું કે અપાતું. કાચા સુતરના તાંતણાથી એ બંધન બંધાય છે.

બન્ને સરખાં-નથી કાંઈ લેનાર કે નથી કાંઈ વેચનાર. એ તો પત્ની-પત્ની, વર-વહુ. સંસ્કૃત નાટકોમાં પત્નીને પતી કાંઈ વખત ‘સખી’ કહીને પણ બોલાવે છે. અને પત્ની વરને ‘સખા’ પણ કહે છે. એ સખી તે જ આજની પત્ની ગણાય.

વર પોતે જ રાજ રહીને રાચતો નથી પણ વહુને યે રાજ રાખવા તત્પર રહે છે.

: લેખિકા :

શ્રી. ગંગાબહેન પટેલ

વર, એટલે બીજા એક અર્થમાં આશીર્વાદ પણ થાય છે. પહેલાં દેવો પ્રસન્ન થતા ત્યારે વર આપતા. એટલે કે કૃપાતું કળ, તે ‘વરદાન’ આમ ‘વર’ના અર્થોનો પાર નથી. એક કન્યા એ પ્રમાણે પોતાની લાયકાતથી માતા/પિતા અને સમાજને પ્રસન્ન કરી ‘વર’ મેળવે છે. અને તે વર તેના જીવનની ‘સાળ’માં ‘તાણા’ પોતે રહીને વણાઈ જાય છે. એના આખાએ એકીકે પ્રવાહમાં સાથેનો સાથે રહે છે.

કોઈ કોઈ ધણી તો બૈરીને પોટલું ને બાળક બાપી
પોતે છત્રી લઈ લહેરથી સ્ટેશન પર આવે!

વહુ જોટલી સંભાળ વરની રાખવા
હિતસૂક રહે છે તેટલી જ વર વહુની રાખવા
તત્પર રહે છે. વર કમાય છે, વહુ ધરની
વ્યવસ્થા રાખીને વરને સુખી કરે છે. તેનો
અર્થ એ નથી કે વર વહુનો ‘ગુલામ’ છે,
કે વહુ વરની ‘નોકરડી’ છે. ધણી જગ્યાએ
વહુ વરને કમાવામાં મદદ કરે છે. (ભણેલી
હોય તો, તેમજ મજૂર પત્ની હોય તો તે
પણ મજૂરી કરી પોતાના પતિને મદદ કરે
છે). તો ‘શુ’ વરની કામત તેથી બોલો
અંકાય છે? તેમ જ વર વહુને મદદ કરે
તો શું તેનાને કે બાયલો ગણાય? જરાય
નહી. વરની આર્થિક સ્થિતિ નબળી હોય,
તો વહુ તેને મદદ કરે અને વહુની ચારી-
રીક સ્થિતિ નબળી હોય તો વર ધરદામમાં

તેને મદદ કરે (કે જો તેની
આર્થિક સ્થિતિ સારી હોય
તો નોકરો રાખી આપે).

વર કોઈ દીવસ “તું આ
સાડી પહેર”, “આમ વાળ રાખ,” એમ વહુ
હિપર દબાણ ન કરે કારણ તે બાણ છે કે,
એને ગમે તેમ એના દેહને રાણગારવા એ
સ્વતંત્ર છે. પોતે અંગ્રેજ બાણ છે માટે વહુએ
અંગ્રેજ બાણનું જ ભેદએ એમ વર માનતો
નથી. પણ વહુની આગળ અંગ્રેજ ભાષાનાં
સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચી, વહુને તેમાં રસ
લેતી કરે છે. અને તેની મરજ હોય તો ભણા-
વવાની ગ્રાંથપુષ્ટ કરે છે વહુ વધારે ભણેલી
હોય તો તેના વતીનો ગર્વ વર નથી લેતો,
કારણ વહુ કાંઈ તેની મીઠકત નથી કે એનો
એ ગર્વ કરે. હા! ખુશી
યાય ખરો! એ તો પ્રેમનો
હક્ક છે. વળી જે વર હોય
તે છોકરાંનો બાપ ગણાવાનો
દાવો પોતે કરે તેમજ વ-
હુનો માતા તરીકે દાવો પણ
મંજૂર રાખે છે. અને સ્થિતિ

અનુસાર ફેટલાં બાળકો પોતાનાથી પોખી
શકાય તેની સમજ રાખે છે.

જ્યારે ધણી—?

ધણીની તો બ્યાખ્યા જ વસમી છે.
ગુલામનો માલીક ધણી કહેવાય, પશુઓનો
માલીક ધણી કહેવાય, જમીનનો અને ધરનો
માલીક ધણી ગણાય. જ્યાં જ્યાં જડ—એતન
વેચી ને ખરીદી શકાય ત્યાં ત્યાં, એવી
વસ્તુઓને માટે ધણી હોય જ. રસ્તે રખ-
ડતાં ઢોર નધણીઆતાં ગણાય છે. તેને લોક
મારી પણ શકે છે. મતલબ ધણી એટલે
રક્ષણ કરનાર અને તેના વડે પોતાનો સ્વાર્થ
સાધનાર. એટલે એ સંસાર, જે પુરુષોને લાગુ
પડે છે એવા ધણીને જુલે સુકે પણ કોઈ
કન્યાએ પરણવું નહી.

ધણીનામાં માલીકપણુનો દંભ હોવાથી પ્રથમથી જ એ ધણી-આણીને હુકમચર ચલાવવાનો હક્ક સમજે છે !

કાંઈ કાંઈ પુરુષોને તો પોતે ધણી છે એમ સમજી રસોડામાં પણ પોતાની દખલગીરી કરતા જે જોવા છે. અરે ! જીને વસ્ત્રાલંકર પોતાની ખુશી પ્રમાણેનાં પહેરાવવાં તેમ જ કરાવવાં એવો દેટસાક ધણી-ઓનો સ્વભાવ હોય છે. તેમણે કંઈ વખતે ક્યાં જવું ને ક્યાં ન જવું તે પણ પેલા

ધણી પોતાના હુકમ પ્રમાણે નક્કી કરે છે. નશીબ સંજોગે કાંઈ સ્વતંત્ર સ્વભાવની સ્ત્રી એવી ધણી-આણીની બેનપણી થવા માગે છે એમ પેલા ધણી જાણે, તો 'બાર' વાગ્યા ખીચારી સ્ત્રીના ! "એવી બહેન ગએલી-ઓની સોજાતમાં તારે ફરવાતું નથી ! એ આવે તો કાહું ન આપતી" કહીને દમદારી કરી ખીચારીને ગભરાવી મુકે છે. જ્યારે પોતે પોતાની મરજીમાં આવે તેવા માણસો સાથે ફરે તેનો વાંધો નહીં. પોતાને [ધણીને] ગમતા રંગની સાડી તેણીને પહેરવાની, પછી બહેને તેણીના રંગને અને સાડીના રંગને જરા પણ મેળ ન ખાય તેનો વાંધો નહીં. ખીચારી ધણી-આણીને નાટક જોવા જવું હોય તો ધણી કહશે, "એ મને ગમતું નથી માટે તને કેમ મોકલું ?"

ગાડીમાં બેસતાં પણ સત્તર વખત ટાકે, - "જે સાચવ. કીકો પડશે." અથવા કીકો ન હોય તો દાગીના, તે ન હોય તો દેવટે કપડાં તો હોય જ ! તેની જલા મથુ કરે. કાંઈ પણ રીતે એ બોટ (ધણીના મનથી) ધણી-આણીનો એ પતીરાજ ધણીપણું

હારખંધ બાળકોની વચમાં અધમુદ્ર પાતળી જોવા છતાં પોતાને મુંઢરેલા મનાવતા ધણીને પરજીવા કરતાં કુંવારાં રહેવું સારું !

અળવી સંભાળ લેતો જ રહે. અરે ! કાંઈ, કાંઈ, ધણી તો બૈરીને માથે પોટલું અને કેડમાં બાળક આપી પોતે હાથમાં છત્રી કે લાકડી સાથે લહેરથી રોશન ઉપર ચાલતા દેખાયા છે. હશે કદાચ ખીચારો ? અલણ, પણ ધણી સાચો ! એમાં ના, નહીં. કાંઈ દીવસ પત્ની ને આથી ક સ્થિતિ વીધે બાળુવા માગે તો કહેશે : “તારે શું છે ? તું તારે નેહએ તે માગી લેજે. ધર ચલાવવામાં કંઈ એણું પડતું હોય કે છોકરાને કંઈ નેહતું હોય તો માગી લેજે. સ્ત્રીઓને બધી વાતમાં માથું મારવાનું સારું નહીં.” પણ સ્ત્રી પાસે પૈસા હોય, તો તે ધણીની જ મીઠકત ગણી ધણીમહારાજ પટકાવી જાય છે !

ને કાંઈ દીવસ સ્ત્રી મંદી સાજી થાય, તો કહેશે : “ખાવા પીવામાં સંભાળતી જ નથી” અને પછી પોતાને કામે ચાલ્યા જાય ! ત્યારે પોતાના મંદવાડ વખતે કહેશે : “તું અહીં જ મારી પાસે બેસી રહે.”

આ રીતે તો સ્ત્રીઓ ટેવાઈ ગઈ છે એમ ધણા શીઘ્રસિદ્ધર માને છે. પણ જ્યારે નવું જ કામ કરવાનું હોય ત્યારે વીચાર કરીને જ કરવું. એટલે જ હું કહું છું કે કુંવારી-કાઓએ વરને પરણવું : ધણીને નહીં.

અને એવા ધણી કાંઈ અલણ માણસો જ થાય છે એમ પણ નથી ! સુધરેલા,

ભણેલા, દેશ પરદેશ ફરેલા, ડીઝીઓ ધરાવનારા પણ ધણીપણું અળવવામાં પાછાં પડતા નથી. ફેર માત્ર એટલો જ કે એમનું ધણીપણું ઉપરથી સમજી શકાયું નથી.

તેઓ ને પાંચ પૈસે મુખી હોય, તો તો નેહ લેવા ખીચારો ધણી-આણી નામના માણીની દુર્દશા ! સવારથી સાંજ સુધી તેના ઉપર એક સરખી દેખરેખ રખાવાની, ને તે ભણેલી હોય તો તેનું પ્રદર્શન મીઠા પાસે ચાલતું જ હોય. આ કમળ અને પેના મંડળમાં તેની મરજી પુછવા વીના જ ધમ્મલ કરી પોતે સોસાઈટીમાં આગળ વધવા ફાંફાં મારવાના. અને ને કે કું ભણેલી હોય તો તો પુરી અવદશા તે ખીચારીના ! સવારે એક શીફીકા સંગીત માટે, બે કલાકે ખીજ, વળા પાછી ત્રીજ ! સાંજન રોક સાથે ફરવા જવાનું, તે પણ તેમને ગમતી સાડી-અલંકારથી સજ્જત થઈને. બાળે કે ધણીને રમવાની લીંગતી સ્ત્રી.

આવા ધણીઓ પાછા મેટા સુધરેલા થઈને ફરે છે. નેટલું અને તેટલું ધણીપણું અળવતા છતાં સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની વાતો કરે છે. ત્યારે નર્મ પાખંડી લાગે છે. હારખંધ બાળકોની વચમાં અધઃમુઠ પત્ની જેવા છતાં પોતાને સુધરેલા ગણાવતા ધણીને પરણવા કરતાં કુંવારાં રહેવું સારું. પણ તમે જરૂર પરણુજો અને તે વરને : ધણીને નહીં.

રાષ્ટ્રનું જાવી અસાનતા અને મુખ્યતાના ઇન્જરદારોના હાથમાં કદી સલામત રહી શકે જ નહીં.

રાજ્ય કરનારાઓ નાશનાં નાશાન ગડ-ગડવા માટે નહીં ત્યાં સુધી ટીકાકારો તરફ ખડેરા કાન રાખે છે

...

...

હીંદનું સાચું કલ્યાણ હીંદીઓને સુસનારાઓ દ્વારા કદી થઈ શકે જ નહીં

મુઢીવાદી અને આચાર્ય એ એક જ મુતીનાં બે અડધીયાં છે.

મૂર્તિમંત જ્વાલા સમી-

: લેખક :

પ્ર સા દ

પ્રભાતનો સમય હતો. પવનની શીતળ સહેરોથી ખીજાતું છોડવાનું મન ન્હોતું થતું, પણ બધાર કંઈ કોલાહલ થવાથી હું ઉઠી બારીએ આવ્યો, તો સામેવાળા ચંપકલાલ શેઠનાં મકાન પસે મહોદલાનાં જ ૧૦-૧૫ માણસોનું ટોળું ઉભું હતું. ટોળામાં સ્ત્રીઓ અને બાળકો પણ સામેલ હતાં અને મકાનમાં કુતુહલપુર્વક કંઈ જોઈ રહ્યાં હતાં. શું ખીના છે તે જાણવા હું ત્રીએ આવ્યો.

મકાનનાં દીવાનખાનામાં વીસેક વર્ષની એક જાજરમાન સુવતી રક્ષાથી બેઠી હતી. બાજુમાં ચંપક શેઠ અને તેમનાં પત્ની તેને કંઈ સમજાવી રહ્યાં હતાં. તેની સામે મુકલકડી જેવા દેખાવનો નીરતેજ ચહેરાવાળો એક માણસ બેઠો હતો. તેઓ વચ્ચે કંઈ રકઝંક ચાલતી હતી. ચંપકલાલ જો કે મને ઓળખતા હતા, અને અમારે પરીચય પણ વીશેષ હતો, છતાં તેમને પુછવું પડે અને તેમનું હૃદય દુઝાય તેવી કંઈ ખીનાં હોય, તેના કરતાં પ્રથમ કાઠને પુછી લેવું, એમ વીચારે હરી મેં પરીચયવાળા એક આગેડ વપના ચુદસ્થને પુછતાં તેમણે જણાવ્યું:

આ તરફતી ચંપક શેઠની બાતની છે. સામે બેઠો છે તે તેનો ધણી છે. તે તેને ગમતો નથી એટલે કાલની કાઠને ઘેર જતી રહેલી. તે આજે સવારમાં ચંપક શેઠ તેને જઈ લઈ આવ્યા!

મેં તરફતી તરફ જોયું. સામાને રવાબમાં આજી નાખનાર ગરવા ચુજરાતનું સર્વો

તેનો દેખાવ હતો. શું આ સ્ત્રી પારકાને ઘેર રાત રહી આવે? કંઈક ન માંતી સકાય તેવી વાત હતી. હું મકાનમાં દાખલ થયો. ચંપકલાલે મને આવકાર આપી બેસાડ્યો. મેં તેમની વાતચીત સાંભળવા માંડી.

“તર, આવા ભવાડો આપણા જેવા જાહજીવાણીવાને ન શોભે. ઘર સંસાર ચલાવ્યા બીના કંઈ છુટકો છે?” ચંપકલાલની પત્ની બોલ્યાં.

“કાની સાથે ઘર સંસાર?” તરે બ્રહ્મટી ચલાવીને બોલી. “આની સાથે? એ આશા હવે માંડી વાળજો.”

મેં તરના પત્નીના સામું જોયું. તે શાન્ત જ બેસી રહ્યાં હતા. કદાચ આવા શબ્દો સાંભળવાને તે ટેવાઈ ગયો હશે. તેણે ચોતાની ટોપી ઉતારી તરના પગ પાસે મુકતાં કહ્યું:

“તને પગે લાગું છું, પણ હવે તું ઘેર આવે છે? નકામી મારી આગરનું લીલામ શા મારે કરે છે?”

“તમે કોણ? તમારે વળી આખર કેવી? તમારે અને મારે હવે શો સંબંધ? મારું જેની સાથે દીકરો બેઠો છે તે જ મારો ધણી! હું તો ખરા હૃદયથી તેને જ ધણી માની બેઠી છું. આજે નહીં તો ગમે ત્યારે પણ હું તો તેને ત્યાં જ જવાતી!”

તરેને તરેને રૂડ જવાબ આપતી હતી તેથી બધા આશ્ચર્યમાં લૂખી ગયા હતા. બહાર નાનું સરખું ટોળું જોતાં જ તરે

ચીઢાઇ. બારણા પાસે આવી તે ગુસ્સામાં ખોલી.

“અહીં શું નાટક ખાટક થાય છે? સવારમાં કાઢને કંઈ કામધંધો બળ્યો છે કે નહીં?” ટોળામાં બળભળાટ થઇ ગયો. બંધા આમ તેમ વીખરાઇ ગયા. ત્યાં કોઇ ઉલું રહેવાની હીમત કરી શક્યું નહીં. અંદર આવી તર તરત મેડા ઉપર જઈ બેઠી.

તરૂના પ્રત્યુત્તરમાં મને ઉંડું રહસ્ય છુપાએલું લાગ્યું. વધુ બળજવાની મારી ઇતેજરી મેં ચપકલાલને જણાવી એટલે તેઓ મને લખને મેડે તેની પાસે આવ્યા. તેનો પતી “સાને આવીશ” કહી ગયો.

ચપકલાલના પોતાના વીચારો ધણા આગળ પડના હતા, પણ તેમનાં પત્ની કંઈક જુના વીચારનાં હોવાથી તેઓ સામાજિક સુધારણાનાં કાર્યમાં આગળ પડતો ભાગ લેતાં નહીં.

મેં પુણું હકીકત મેળવવાના ઉદ્દેશથી તરૂને કહ્યું.

“તરૂ બેન, હું તમને તમારા પતીને ધિર પાછાં જવાનું સમજાવવા આવ્યો નથી. તમારા જવાબોમાં મને કંઈ ઉંડું રહસ્ય દેખાયું, એટલે તેને રફાટ તમે કરો એ આશાએ તમારી પાસે આવ્યો છું. તમે કાલે રાત્રે કાઢને ત્યાં જઈ રજાં હતાં તે વાત ખરી?”

તરૂ અત્યાર સુધી કુંધવાઈ રહી હતી. તેને કુમો ભરાઇ ગયો હતો. મારો સીધો પ્રશ્ન સાંભળી તેનાં નેત્રોમાં આંસુ આવી ગયાં.

‘ભાઈ,’ તે ક્ષીણ સ્વરે ખોલી. “તમને શું કહું? મારો સંસાર સળગી ગયો છે.” એ ભટ્ટીમાં ક્યાં સૂધી શેકાયા કર? હલ્લના તાર એક ના થાય તે લગ્ન કેવું? મારા પતીરાજને તો તમે જ્યાં. એ ગુજરાતી છ ગ્રાપડી લખ્યા છે. કોઈ પેટામાં શુમારતા-

ગીરી કરે છે. સવારના આદર્શી રાતના આઠ સુધી ગદાવેતર કરે છે. રાત્રે આવે ત્યારે પણ ન મારી સાથે મીઠી વાત કે ન કંઈ મીઠાં વચનો. તેમની વાતો હમેશાં ન્યાતની પટેલાઇની કે કાઇના ખોદણીની જ હોય. તેમના ભેટનું તો હું થે ભણી છું. મારા પીતાને ત્યાં વર્તમાનપત્રો, માસીકા વીગેરે મને વાંચવા મળતાં, એટલે મને તો વાંચનનું બસન વળગ્યું છે. ચાલુ બનાવોથી મહીતગાર રહેવાનું મને બહુ મન થાય છે, ત્યારે મારા પતીરાજને રાજીનું ટેબલ કોન્ફરન્સ શું ચીજ છે તેની ખબર નથી. શારદા અટ્ટ પ્રેસ કરાવવા માટે પેલાં ખીચારાં શારદા બેનને જે મદદ ગળે છે! કંઈ વાચવાનાં પુસ્તક મંગાવ્યાં ત્યારે ગમગાંમાર અને શરેવંત સાવસી ગા ઉપાડી લાવ્યા! અને પેતાના સાહીત્યનો શોખ મને બતાવવા કોઈ કોઈ વાર તેમનાં મોઢે કરેલા દોહરા પણ લગકારે છે! તમે જ કહો ને! અમારાં મન શી રીતે મળે?”

“ત્યારે તમારા પીતાએ પ્રથમથી વીચાર કેમ ના કર્યો?” મેં પ્રશ્ન કર્યો.

“વાંધો ત્યાં જ છે ને! કુશીનશાહીએ અમારી જાતીનું નીકંદન કાઢ્યું છે. કહેવાતા નીચ કુળના સંસ્કારી યુવકો કન્યા વીના રખડી પડે, અને ઉચ્ચ કુળની મ્હોર મરાવી જન્મેલા અધર્મીઓને જોઇએ તો એક ઉપર એકવીસ મળે! મારા પીતા કુશીનશાહીમાં ખેંચાયા અને મને આ ખાનદાનના સફરજન સાથે વળગાડી દીધી. મારું હલ્લ હું ખીજને અપણું કરી ચુકેલી, પણ તેનું કુળ નીચું રહ્યું ને! તેની સાથે લગ્ન થવાનું તો સ્વપ્નને પણ કેમ સંભવે?”

“પણ તમે ‘મગની બે કાડ’ કરી નાખો તેવાં છે તો પ્રક્ટી લગન વખતે જ વાંધો

તેમ ન ઉઠાવ્યો? તમારે સાફ સાફ કહી નાખવું હતું તે. કે મારે અમુક સાથે લગ્ન કરવાં છે!”

“તે સમયે મારામાં હીંમત તો હતી પણ તે વડીલોની આમન્યા નીચે દબાઈ ગઈ હતી. પણ મારા પરીણીત હવેને મને સજાવાળી મુકી છે—મને હવે સમાજ કે વડીલશાહીનો ડર રહ્યો નથી, અને તેથી જ મેં ગઈ કાલે આ પગલું ભર્યું હતું. મારે હવે “નફા” નું ખતરું છે! કહાય તો અસહ્ય બને સાથે કાઠીમાં કાપદેસર પગલાં ભરવામાં આવે તો ચુંદનો સ્પષ્ટ એકરાર કરી અમે સગા ખમી લેવા તૈયાર છીએ. અમારી જાતીમાં કેવાં લગ્નો થાય છે તે જાણો છો? આ ચંપકલાઈ જાતીના શેરીઆઓમાંના એક છે. તેમને પુછે. નીચા કુળનો યુવક કુંવારો મરી જાય તો યે જાતીમાંથી તો તેને કન્યા મળે જ નહીં. આવા લોકો પરજાતીની કન્યાઓ લાવે છે અને તેમને અમારી જાતી શ. ૧૫૧) દંડ લઈને ન્યાતમાં લે છે. પરજાતીની કન્યા લાવવાની એટલે પૈસા ખર્ચ્યા પીના તો મળે જ નહીં, જેથી આમ આક્રમક રીતે કન્યા વીકળે છે—તે જન અપાય છે. વળી અમારી જ ન્યાતની કન્યા આવે તેની શી ખાત્રી? આવી રીતે અમારી ન્યાતમાં બીલ, દાકરડા, કુંભાર, હંજામ અને ખુદ અંત્યજ વગેરે છોકરીઓ વાણીઆણુ તરીકે ઘુસી ગઈ છે! જાતી તેની ન્યાત વીણેતું પ્રમાણપત્ર માગે, પણ તેવા બનાવટી પુરાવા ક્યાં ઉભા થઈ શકતા નથી? એકાદ આવા પુરાવા મળે અને શ. ૧૫૧) દંડના મળે એટલે “જાતી ગંગા” વેચાને પાછો ન્યાતમાં સ્વીકારી લે! સ્ત્રી મેળવવાની દ્રષ્ટિએ કેટલાક ભોળા માણસો તો સર્વસ્વ ગુમાવી બેઠા છે. સમાજની આવી નબળાઈઓનો લાજ લેવા માટે બદ-માસો મોટા પ્રયાસ હિંમત બચાવવાની રીતે

છોકરીઓ વેચવાનો ધંધો કરે છે. તેમની જાળ નાનામાં નાના ગામમાં પણ પથરાયેલી હોય છે, અને કોઈ ગરબડ પીતાને ભરમાવી, તેની છોકરીને “સારે ઘેર નાખી મુંખી કરવા”ની લાલચમાં ફસાવી, તેનો સોદો નક્કી કરે છે. કોઈ દેશભ્રુ તો છોકરીને ઉઠાવી જવાનો ચેતરો પણ રચાય છે. આવાં લગ્ન કરનાર ભોળો હોય તો તેની જાતી પણ એકદમ જાણી શકતો નથી. વેચી છોકરી થોડા દિવસ તેને ત્યાં રહી ઘરમાંથી દાગીના વાગેરે ઉઠાવી અગાઉ ગોઠવણ કર્યા મુજબ નીચત સ્થળે પહોંચી જાય છે. ચેલા દલાલો પાછા ખીજા શહેરમાં તેને લઈ જઈ એ “કન્યા”ને નવ ઘેર ખેસાડે છે! આવા કીસ્સા તો હવે સ્થળે બની રહ્યા છે. કોઈ દલાલ વેચી છોકરીને નસાડી ખીજા ઘેર ખેસાડવાનો ઇરાદો રાખતો ન હોય તો પરણનારને પ્રથમથી જ છોકરીની ખરી જાતી જણાવી દે છે, અને તેઓ સામસામા રીતસર દસ્તાવેજ કરે છે તેમાં પણ તે વાતનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ થાય છે, અલબત્ત, પરણનાર તો જાતી છુપાવી દલાલની મદદથી બનાવટી પ્રમાણપત્ર મેળવી ન્યાતના પટેલી-આઓ સમક્ષ રજુ કરે છે, જેથી ન્યાતમાં દાખલ થવામાં વાંધો આવે નહીં. આ રીતે અમારી જાતીમાં છતે વરે વર નથી, અને છતી કન્યાએ કન્યા નથી! આ બધું કુલીનશાહીતું પરીણામ છે, અને તેના ખર્ચરમાં મારા જેવી અનેક બાળાઓ હોમાઈ રહી છે. અમારા જેવાં માનસીક કંજેડાં તો તમને સંખ્યાબંધ બતાવું!” તર ચોતાની જાતીનો ઇતીહાસ સંકેલતાં બોલી.

તેણે ક્યંત બચાવ્યા હતાં. તેની જુતીઓ બંધાવેર હતી, પણ તેની શક્તી આડે

માર્ગે વેડફાઈ જતી હતી. તેણે સમાજ સામે માથું ઉચક્યું હતું; પણ તે જોટી દીશામાં ઘડીભર એમ થયું કે આવી પ્રતીભાશાળી બાળાએ પોતાની શક્તી સીધે માર્ગે ખરચી સમાજ સામે વ્યવસ્થીત મોરચા માંડ્યા હોત તો તે કેટલું સુંદર કામ કરી શકત!

ઉપરની ઘટના પછી બીજે દિવસે તરૂં ક્યવાતે હૃદયે પોતાના પતી સાથે ગઈ. ત્યાર બાદ તેના વીધે વધુ જાણવાની તક મને મળી નથી, પણ મુત્તીમંત જ્વાલા સમી આવી કેટલીયે તરૂંમતીઓની શક્તી-બળ આપણા સમાજમાં વેડફાઈ જાય છે. અથવા તો અવળી દીશામાં ખર્ચાઈ જાય છે, તેના ગંભીરપણે વીચાર કરવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે.

આપણી લગ્ન સંસ્થા કઈ તરફ ધસી રહી છે? જ્ઞાતીનાં સાંકડાં વડુલો અને કહેવાતા ઉંચા અને નીચા કુળની માન્યતાએ આપણી લગ્ન સંસ્થાનું કેવું સત્યાનાશ વાળ્યું છે તેના કીસ્સા જ્યાં ત્યાં નજરે પડે છે. ઘણું ખર્ચ દરેક જ્ઞાતીમાં વર કે કન્યાની છત હોય છે છતાં તે જ જ્ઞાતીમાંથી અછતના સુર સંભ-

ળાય છે. તેનું કારણ બહુ શોધવા જવું પડે તેમ નથી કહેવાતી કુલીનતાને લીધે આવા પોકારો ઘણું ખર્ચ દરેક જ્ઞાતીમાંથી સંભળાય છે. આ કુલીનશાહીની માન્યતા એટલી જડ બાલી બેઠી છે કે કહેવાતો અકુલીન યુવક સંસ્કરી અને સુશીક્ષીત હોય તો પણ તેને ન્યાતમાંથી તો કન્યા નહીં જ મળવાની; જ્યારે પેલો કહેવાતો કુળવાન ભલે ગમે તેવો હોય તો પણ, તે તરત “ઝડપાઈ” જવાનો!

ત્યારે જે વર્ગને જ્ઞાતીમાંથી કન્યા મળી શકતી નથી તેમ સામટી રકમ ન ખરચી શકવને લીધે પરજ્ઞાતીમાંથી પણ લાવી શકતો નથી તેનું શું? તેઓમાંના ચોક્કસ વર્ગ પતીતાઓ-વેશ્યાઓને પોષવામાં પોતાનો હિસ્સો આપે છે! અશબ્દ, આમાં તેમનો વાંક નથી. આને માટે તો જ્ઞાતીના પ્રત્યેક રૂઢીચુસ્તો જવાબદાર છે, અને સ્પષ્ટ રૂપે કહીએ તો આડકતરી રીતે વેશ્યાઓ તેમની રૂઢીચુસ્તતાને લીધે જ આટલા મોટા પ્રમાણમાં નુશી રહી છે! આ આપણી વતન માન લગ્નસંસ્થાની સ્થિતિ! અને તેનું પરિણામ?

માનસીક કન્નેડાં, રેનેહ કરતાં દેહ લગતો વીશેષ અને ગૃહસંસારમાં હોળી!

વર્તમાન યુગનાં લગ્ન ધર્મના નહીં પણ પ્રેમના આશીર્વાદથી પવિત્ર બનવાનું વીશેષ પસંદ કરે છે.

વીચારશક્તીને કચડી નાખીને ધર્મ સરજાયો છે. ત્યારે વીચારોની આપ છે ઉપર વિચારનું સર્જન થયું છે.

સત્ય હંકીકત શોધવી હોય તો કાદવનીક પાતો ભુલવી જોઈએ.

આચાર્યો અજ્ઞાતીની ભાષામાં જ અગમ્યની વાતો કરે છે.

રસોઇની કળા

: લેખક :

ચુનીલાલ ધ. પટેલ

રસોઇ એ શાસ્ત્ર છે. એ શાસ્ત્રને સમજ્યા વીના રસોઇ તો દરેક ઘરમાં થાય છે પણ પથ્થાપથ્થ અને પ્રાણુપોષક તત્વોનો અભ્યાસ ગુજરાતભોમાં બહુ જ ઓછો છે. એ અભ્યાસ સાચીય દષ્ટીએ વધારવાથી લાભ છે.

રસોઇની કળા હાયમાં ક્યારે આવી તે કહેવું મુશ્કેલ છે, તો પણ હજારો વર્ષ પહેલાં તે જડેલી હોવી નેહએ એમ સંજો અનુમાન કરી શકાય છે. દીવસે દીવસે તેમાં સુધારા વધારા થતા ગયા છે. ઘણાં વર્ષોની ટેવને લઈને મનુષ્યની હોજરી એવા પ્રકારની બની ગઈ છે કે અસહ્ય જંગલી સ્થિતિમાં જે કાચો ખોરાક લેવામાં આવતો હતો તે ખોરાક આજે ભાગ્યે જ અનુકુળ થાય. એમ કરવા જતાં આખીએ પાચનક્રીયા ઉચ્છ્વી પડવાનો સંભવ છે. આનો અનુભવ આપણને ઘણી વખત થાય છે. રાંધવામાં ખોરાક કાચો રહી ગયો હોય તો તેથી પેટમાં ચુક અથવા બીજાં દુઃખો થઈ આવે છે. કેટલીક વખતે આવા ખોરાકથી મરડો પણ થઈ આવે છે. એટલે આજે રસોઇ કરવી આવશ્યક બની છે.

ખોરાકને રાંધવાથી તે પચવામાં સહેલો થઈ પડે છે. આખા ઘઉં કે આખા મગ આવવા માટેના આપણા ઘણા અસહી જીવના સમયના દાંત રહ્યા નથી. વળી પાચનક્રીયાના બધા અવયવો ખોરાકને રાંધીને ક્રમમાં લુપ્ત શકે તેવા બની ગયા છે આજની હોજરી કે આંતરડાંમાં કાચું અનાજ પચાવવાની ટેવ હોતી નથી. ખોરાકને અનુકુળ રાંધ્યા પછી જ તે પચવા માટે લાયક

બને છે. અવગત હજી ઘણા ખોરાકો એવા છે કે તેમને તેમના કુદરતી સ્વરૂપમાં લેવાથી ચાવવા તેમજ પચવા માટે વધારે અનુકુળ થઈ પડે છે. દુધ, ફળ અને કેટલીક શાકભાજી કસો જ ફેરફાર કર્યા સીવાયની લેવાથી વધારે ગુણવત્તી થઈ પડે છે. છતાં આજના આપણા ખોરાકને રાંધવાની જરૂર રહે છે. રાંધ્યા સીવાયના અનાજ ઉપર આપણને રૂચી થતી નથી. ઘઉંના લોટને નેહને આપણા મોંમાં ખાવાની અમીરૂચી નહીં થાય, પણ રોટલીને નેહને મોંમાંથી પાણી છુટશે અને અમીરૂચી થયા સીવાયનો ખોરાક પાચન થઈ શકતો નથી. લોટ અને રોટલી વચ્ચેના આ ફેર મહત્વનો છે. પહેલાંને બીજાનું રૂપાંતર આપવાથી તેમાં ખોરાકની આખીએ વાસ બદલાઈ જાય છે. રોટલીમાં જેને આપણે ખાવા માટેનો ખોરાક કહીએ છીએ તેની વાસ હોય છે. જ્યારે ઘઉં કે લોટમાં આમાંનું કશું જ હોતું નથી. દાળ, ભાત તથા બીજા અનાજમાં આવું જ બનવા પામે છે. રસોઇ કરવાની સાથે જ તેમનામાં ખોરાકની વાસ આખી જાય છે. વળી રાંધવાથી જેરી જીવનું તુનો નાશ થાય છે. આપણી આજની રહેણી ગીચગીચ અને સુખનો તંડો પુરતો ન મળી શકે તેવી

ચાઇ છે. તેને લઇને ધણી જાતના ચેપી રોગોનાં જન્મ્યાં આપણી આલુબાલુ હવામાં ઉડ્યાં કરે છે. આને લઇને ખોરાક ઉપર અસર થાય એ સ્વભાવીક છે. રાંધવાની ગંરમીથી આવાં જન્મ્યાં નાશ થાય છે.

સામાન્ય રીતે રાંધવાના ત્રણ વીભાગ પાડી શકાય: (૧) શેકવું (૨) બાફવું અને (૩) તળવું. આમાંની શેકવાની પહેલી ક્રીયા ઉત્તમ છે. ધીમા તાપથી ચડેલી રોટલી રોટલામાં સ્વાદીષ્ટતા તેમ જ મધુરતા રહેવાની સાથે ખોરાકનાં બધાં દ્રવ્યો સચવાઇ રહે છે. બાફવાની ક્રીયામાં વપરાતું પાણી એળે ન જતું હોય તો એ ક્રીયા પણ શેકવાની ક્રીયા જેટલી જ લાભદાયી છે. અનાજની ચારે બાલુએ પાણી રહેવાથી શેકવાની ક્રીયામાં જેટલું બ્યાન આપવું પડે છે તેટલું બ્યાન આ ક્રીયામાં આપવું પડતું નથી. આપણા ખોરાકનો મોટો ભાગ બાફવાની ક્રીયાથી તૈયાર થયેલો હોય છે. દાળભાત અને શાકભાજીને રાંધવા માટે આ ક્રીયા શીવાય ચાલે તેમ નથી. માત્ર એમાં જોવાતું એ જ છે કે તેમાં ઉપયોગમાં લેવાતા પાણીને ફેંકી દેવામાં ન આવે. કારણ કે તેમાં ઉપયોગી ક્ષારો અને પ્રજીવનકો [વીટામીન] ઓગળી ગયાં હોય છે, કાં તો આવાં ઉપયોગી તત્ત્વો પાણી નીતરાવવાની સાથે જતાં રહે છે અગર તે તળીએ રહેવા પામે છે. એટલે આવા ક્ષારો રહેવા પામે એવી રીતે જોઈએ તેટલા પાણીમાં જ અનાજ અને શાકભાજીને રાંધવાં જોઈએ. દાખલા તરીકે ઓસાવેલા અને વગર ઓસાવેલા ભાતની ઉપયોગીતામાં મહત્વનો ફેર હોય છે, એટલું જ નહીં પણ સ્વાદમાં પણ ઘણો ફેર હોય છે. ઓસાવેલો ભાત આપણને શીકકો લાગે છે, કારણ કે તેના પાણીમાં મહત્વના ક્ષારો ઓગળીને જતા રહ્યા હોય છે. ઓસા-

વેલા ભાતથી શરીરને નહીં જેવું અથવા કથુંજ પોષણ મળતું નથી. વધુ ઝડપથી ખોરાક તૈયાર કરવા માટે તળવાની ક્રીયા ઠીક છે. અનાજ અને શાકભાજીને તળવામાં ખાસ સંભાળ રાખવી જોઈએ, નહીં તો તેના ખીન્નકુરોનો નાશ થાય છે, બનતાં મુધી શાકભાજીને ઓછામાં ઓછા પાણીમાં પાકવા દેવી જોઈએ. વળી તળવામાં વપરાતાં સ્નેહ-(ધી તેલ વગેરે)નો થર અનાજની મંડ-સ્ટાર્ચ-ઉપર એવી સખત રીતે બાઝી જાય છે કે તે વાવવામાં અને પચવામાં ભારે ચાઇ પડે છે. આથી અનાજને તળવાની ક્રીયામાં જેમ બને તેમ ઓછો વખત રાખવું જોઈએ. ધીમે તાપથી ખુબ લાંબા વખત ચાલતી તળવાની ક્રીયામાં ખોરાક ઉપર તેલ અથવા ધીની સખત થર બાઝી જઈને અપચ્છ બનવા પામે છે. આથી ઘણા અતુલવની આપણી તળવાની ક્રીયા હંમેશા ઝડપી હોય છે. તેલ અથવા ધીને પુરતું ઉકળવા દીધા પ્રજી લજ્યાં કેટલાં સપાટા બધ ઉતરે છે તે ધણીઓએ જોયું હશે. એથી તેલની થર અનાજનાં રજકણો ઉપર બહુ સખત રીતે બાઝવા પામતી નથી. આમ તળવાની ક્રીયાનો ઉપયોગ છે તો પણ તેનો જેમ બને તેમ ઓછો ઉપયોગ કરવો હિતાવહ છે. જે ખોરાકો શેકી અથવા બાફી શકાતા હોય તેનો તળવાનો આગ્રહ રાખવો જોઈએ નહીં.

ખોરાકને હદ ઉપરાંતના રાંધી નાખવામાં તેની સ્વાદીષ્ટતા તેમ જ ઉપયોગીતા ઓછી થાય છે, એ ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ. સામાન્ય રાંધવામાં જ પ્રજીવનકો [વીટામીન] “સી” આદ્ય જવાનો સંભવ હોય છે તો હદ ઉપરાંતના રાંધવામાં ન જ રહે એ સ્વભાવીક છે. પ્રજીવનક “બી” ને પણ હદ ઉપરાંત રાંધવાથી ઘણું નુકશાન થાય છે. આવી રીતે રસોષ્ઠની કળાના અજ્ઞાનથી આપણે આપણા સ્વાસ્થ્ય ઉપર જ કુદાડો મારીએ છીએ. તેથી દરેક છેકરા અને છોકરીએ આ જીવનસંગી રસોષ્ઠની કળા શીખી લેવી જોઈએ.

વેવલો - બબુચક !

:: લેખિકા ::

કુમારી મૃદુલા

મારી રેહીણીના પત્રના જવાબમાં કુમારી મૃદુલા વેવલા બબુચકની
વધુ ઓળખાણ આપે છે.

પ્રસ્તુત પત્રવ્યવહાર કાલ્પનિક છે. કોઈ પણ જીવંત વ્યક્તિ સાથે
તેને સંબંધ નથી એ કહેવાની જરૂર નથી. એટલે કોઈ ખરેખર કે
ભાઈએ આમાં પોતાનું નીત્ર કલ્પવાની કૃપા કરવી નહીં. તંત્રી

ઓપાટી

મુ'બાઈ : ગુરૂવાર

વહાલી બહેન રેહીણી

તારો પત્ર વાંચીને અમને બહુ જ ગમ્મત
પડી. તારી પાછળ ઘેસા અનેલા ભગવાન
જેવા પામર જંતુઓની તારી માફક અહીં
પણ અમે બધાંઓએ ફાળ જ ખાધી છે.
એવા વેવલાઓ માટે એ જ ઊચિત માર્ગ છે.

પરંતુ આવા અનુભવ માત્ર તને એકલીને
જ નથી થતા એ તારે સાર સંતોષનો
વીધય છે. જો બીજી બહેનો તારી માફક
પોતાના અનુભવો જણાવવા તૈયાર થાય તો
ભગવાન જેવા અનેક, મુખ્ય છોકરાઓની
મુખાઈનું એક મોટું પ્રેક્ષણ લગાય એમ
મને લાગે છે.

ત્રી સન્માનની મોટી મોટી વાતો કર-
નારા આજના કરેલાતા નૌલુવતોનાં હૈયાની
અંદર ખુશમુરત યુવતીઓ માટે ફાળ ધરમા
ભાવ ભરેલા છે, તે તો માત્ર સ્વાનુભવ જ
સમજી શકાય.

મેં સાંભળ્યું છે કે અમદાવાદમાં તે
ભગવાનની મુખાઈને માથે પીછું ખોસે
તેવા અનેક યુવકો પડેલા છે. હાઈસ્કૂલ
અને કોલેજમાં જતી અનેક છોકરીઓ
તેમ જ યુવતીઓને અમદાવાદના રાજમા-
ગોમાં અને પોળામાં, તેમજ ન્યાતની વાહી-
ઓમાં અને લખોના વરણાડાઓમાં તારા
કરતાં પણ વીરોધ દેડવા અનુભવો થાય છે,
એવું અહીંની મારી મીત્રમંડળીમાંની કેટ-
લીક અમદાવાદી બહેનોનું કહેવું છે.

અને મુ'બાઈ તેમ જ મુ'બાઈનાં કેટલાંક
પ્રેમતીમાન કહેવાતાં પરાંઓમાં યુવક નામ-
ધારી આવાં પામર જંતુઓ કંઈ ઓછ
જીવતાં નથી.

તારો પત્ર મારી મીત્રોમાંની ઘણી બહે-
નોએ રસુજ સાથે વાંચ્યો છે. પણ પાંખડીએ
એ પત્ર વાંચીને અમને નવી જ વાત કહી.

એ કહે છે કે 'રેહીણી પાછળ ઘેસા
અનેલા વેવલા જ એક વખત મારી પાછળ
પણ દીવાનો બન્યા હતા. અને તેણે મારી
ઉપર પણ એવો જ પ્રેમપત્ર લખ્યો હતા.'

એક દીવસ અમને બધાને પાંખડીએ પોતાને ઘેર ચઢા પીવા નોતર્યા અને પછી ગમ્મત ખાતર સાચવી રાખેલા એ જ લગવાતના એક એ પત્રો અમને વંચાવ્યા, એ ઉપરથી અમને પણ ખુબ મજ પડી.

પાંખડીનો વર મળ્લનો જીવાનીઓ છે. એ પણ રવીવાર હોવાથી તે દીવસે ઘેર જ હતો, અને પાંખડીના આગ્રહથી તે પેલા પત્રો અમે વાંચ્યા ત્યારે અમારી સાથે જ ગમ્મતમાં ભાગ લેવા ખેદ જ હતો.

તેણે અમને કહ્યું:

“આવા વેવલાઓ યુવાન તરીકે ગુજરાતમાં જીવે છે, તે જાણીને એક પુરુષ અને યુવક તરીકે હું શરમાઉં છું.”

શહીણી, તને તથી લાગતું કે, એ ભાઈતું કહેવું અદારસઃ ખરું છે. જો ગુજરાતના તમામ સાચા યુવકો એમના જેવી ભાવના ધરાવતા થાય, તો લગવાન જેવા ખાયલાઓની સખ્યા ગુજરાતમાં થી થોડા જ વખતમાં ઘટી જાય.

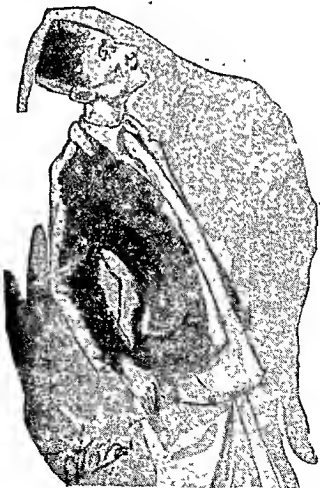
પાંખડીની ઉપરના પત્રોમાં પણ તેણે એવા જ નજીવા પ્રસંગોમાંથી ગંભીર કલ્પના તારવી છે એ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

એ પાંખડીની ઉપર મોહાંધ થઈ ગયો, તે માત્ર સ્વાવ સાદો પ્રસંગ છે. સ્કુલનો દાદર ચઢતાં તેને પગમાં કંઈક વાગ્યું, અને તે નીચી નમીને તે જોતી હતી તે જ વખતે થેલો બચુચક ત્યાંથી પસાર થતો હશે, તેના સ્વભાવ પ્રમાણે તે પાંખડી તરફ તાકી તાકીને જોતો હશે, તે વખતે અકસ્માત પાંખડીને નીચા વળીને જોતી નીરખીને એ વેવલો તેની

ઉપર પ્રેમમાં પડી ગયો! એણે એ પ્રસંગ વીધે પોતાના પત્રમાં આમ લખ્યું છે:

“પ્રીય પાંખડી!

સાચે જ તું મારા હૃદયપુષ્પની પાંખડી જ છે, તે દાદર પરથી મને જોવા અભીનય કર્યો, ત્યારથી તો તું પ્રતીમારૂપે મારા ચિત્તમાં ઝાંટી જ ગઈ છે. ઓહો! જાણે સ્વર્ગમાંથી સદેહે કોઈક પરી જ ઉતરી આવી ન હોય, જાણે ગોકુળની કોઈક ગોપી કૃષ્ણને નીરખવા-છતાં જગતના જનોની કડવી નજરમાંથી બચવા પગમાં કોટો વાગ્યો હોય એવો દેખાવ કરીને, પણ ખરી રીતે તો ગોપી ઘેના કૃષ્ણ તરફ મીઠા માંડવા જ તે ઉભી રહે તેમ-જી

વેવલો તેની ઉપર પ્રેમમાં પડી ગયો

અકસ્માત પાંખડીને
નીચા ઘળીને
ઝેલી નીરખીને—

મુલલ અભીનય કરી રહી હોય નહીં, એવી
મેં તને બ્યારથી જોઈ છે, તે વખતે તારાં
નાજુક નયણાંમાંથી નીતરતો રત્નક મેં
પીધો છે ત્યારથી જ હું તારો જ બની
ગયો છું.”

આવાં આવાં તો અનેક ગાંડાં ઘેલાં તેણે
પોતાના એ પત્રોમાં ચીતર્યાં છે.

દોસ્ત, રોહીણી! જેમ તારી ઉપર એ
વેવલાએ પત્રોનો વર્ષાદ વર્ષાઓ હતો તેમ
પાંખડીને પણ તેણે અનેક પ્રેમપત્રોથી
નવાછ છે.

એ પાંખડીના પડછાયા પાછળ ઘેસો
બન્યો છે. પાંખડી કહે છે, મુંબાઈના એક
પરાંમાં અચાનક એક વખતે ગરબા વખતે
એ માનવપ્રાણીને એણે બેધું. ત્યારે
પાંખડી જ રાસ ગવડાવતી હતી, એણે
તે વખતે કેટલાક છોકરાઓ આગળ પાંખડી
સાથેના પોતાના પ્રેમપ્રસંગની વાતો
કરવા માંડી હતી. ઘેસા ટીખણી
છોકરાઓએ એને ચડાવ્યો,
તે ઉલ્લુ બન્યો અને ખુબ
રસ જમાવીને તેણે એ વાત
કરવા માંડી.

એટલેથી જ એ વેવલે
અટક્યો નહીં, તેણે તો એમ
પણ કહી નાખ્યું કે, “એ
પરણી છે છતાં એના હૈયામાં
મારી જ રસમુતી રમણુ કરી
રહી છે! એ અત્યારે ગાય
છે તે ખીબા કાઢને જ માટે
નહીં પણ મને રીઝવવા
માટે જ ગાય છે. શા એનો
મોહક અને મીઠો કંઈ...”

પણ એ બીચારો એની
એ પ્રણયમીમાંસા પુરી કરી

શક્યો નહીં; કેમકે એની એ ધૂષ્ટતાથી
એક જીવાનીઆનો મીઠ્ઠાજ ગયો અને એના
બેસી ગયેલા હાથમાં તેણે આખાદ મુકકો
લગાવી દીધો!

પછી તો હોહા થઈ રહી, ગરબા પણ
અટકી પડ્યા અને ત્યારે જ પાંખડીને એ
અશુચક શું બકી રહ્યો હતો તેની ખબર
પડી.

પણ તેં એની ઉપર દયા કરી રોહીતને
તેને મેથીપાક જમાડતાં અટકાવી રાખ્યો,
ત્યારે ઘેસા ગરબામાં તો તેને બરાબર સ્વાદ
આપવા મળ્યો. મારથી એની નરકારી

તુટી ગઇ અને લોહીચુતો એ ત્યાંથી ગચ્છતી જ કરી ગયો !

ત્યારથી એનાં દર્શન કોઇને થયાં નથી.

રોહીણી, તું એવા પામર જ તું જેવા જીવતા મુર્દાની દયા ભલે ખાય, તું ઉદ્ધર સ્વભાવની છે તેથી તને એ જ શોભે પણ, છતાં હું તો એવું માનનારી છું કે, એવા અશુચકોને તો બરાબર પાંચરા કરી દેવા જ જોઇએ. મને તો લાગે છે કે એ કામ ખીજ કરે તે પહેલાં જોમની પાછળ એવા અશુચકો ગાંડા બન્યા હોય તે છોકરીઓએ જ ચંડીકા બનીને તેમને સીધા દોર બનાવી દેવા જોઇએ, સ્ત્રીઓ અબળા છે, શરમાળ છે, એ જાહેરમાં આપણને કંઈ કરી શકે તેમ નથી, એમ માનીને જ આવા ગરીબ ગુંડાઓ કાંઈ છે. એટલે હવે તો સ્ત્રીઓએ આત્મરક્ષણની કલા અજમાવતાં શીખવાની જરૂર છે.

પેલી શીખ બહેનોની માફક જોઇએ તો અકકેટું કીરપાણુ અથવા રાજપુતયુગની ક્ષત્રીયાણીઓની માફક નાનકડી કટાર વાપ-

રેતાં શીખી, આપણી આબરૂના રક્ષણ માટે દોઢ બહેને તે કામ સાથે રાખવું જોઇએ.

આપણે ઘણા દીવસ નીર્માલ્ય રહ્યાં અને ખાસ કરીને કામળલાલ ખીજ્યા, તેનો ગેરલાભ હવે તો લેવાય છે. અને તેથી જ એવા ગુંડાઓને પાંચરા બનાવવા આપણે રણચંડીઓ બનાવવાની જરૂર છે.

તું કહે છે તેમ સાદાં છટકાં રચીને એમને બનાવવાની જરૂર નથી. એ કમઅક્ષલો એમાં યે પ્રેમ અને પ્રણયલીલાઓ કલ્પીને વધુ વેવલા બનશે.

આવા અશુચકો એકલા શેરીઓમાં જ વસતા નથી, કોલોનેમાં પણ તેવા અનેક નમુના પડ્યા છે. તેવા નમુનાઓ આપણા કાયની પ્રસાદી ચાખતા થાય તો તુરત જ બાફેલા બટાટા જેવા બની જાય એવું મને તો લાગે છે.

લી.

કારી જ

મૃદુલા *

* આ રસીક પત્રાવલીનો એક ભાગ ઓગસ્ટના 'નવયુગ'માં પ્રસીદ્ધ થઇ ગયો છે.

ગરીબ ખેડૂત કામ વીના ખેતી રહેતા ચોતાના બળદનું પોષણ કરે છે. પણ કામ વીનાના ખેડૂતનું પોષણ કરનાર કોઈ નથી.

...

મનુષ્યો જટલાં વાસ્તવીક સુખ મેળવવા માથાકુટ કરતાં નથી તેથી વીશેષ માથાકુટ તેની વ્યાખ્યાઓની ગમમથલ માટે કરી રહ્યાં છે.

...

પ્રગતીનું મંદીર અંધશ્રદ્ધાના ખંડેર પર જ ખડું કરી શકાય છે.

મુડીવાદીઓ કારખાનાનાં બારણાં બંધ કરે છે, ત્યારે ચોલીસ કામદારોનાં મોંઢાં બંધ કરે છે.

...

સુશામનો સંતોષ એ પૃથ્વી પરની જુરામાં જુરી ચીજ છે.

...

યુદ્ધ કરતાં શાંતી વધુ રસદાયક છે એ સમ્મન હજી જગતનાં માનવીઓને લાધ્યું નથી.

શ્રીયુત પાલ્યાભાષ આણંદજી આવડા
તારકથી સવિનય સંપ્રેમ ભેટ.

જીવન હેલે ચડ્યાં, હેલે ચડ્યાં,
ત્હારી આંખલડીને ચમકારે,

હો જીવન હેલે ચડ્યાં, હેલે ચડ્યાં.

ચમકી વીજલડી ને ચમક્યાં પતંગીયાં
ચમક્યાં કંઈ તારકીનાં 'વૃંદ' રે,

જીવન હેલે ચડ્યાં, હેલે ચડ્યાં.

ચમક્યા જીવનનાં મોઢેરાં પંખીડાં.

મેઠાં જઈ આત્મને અનંત રે,

જીવન હેલે ચડ્યાં, હેલે ચડ્યાં.

ચમકી ઉરમંડળમાં આશાની પુણીમા

મુણ્યાં મહીં ગીતડાં ગહન રે

જીવન હેલે ચડ્યાં, હેલે ચડ્યાં.

જીનાગઢ :

સૌ. મનોરમા ઘ. વસાવડા

ન વ રા નિ

સ્ત્રીશક્તીના મહોત્સવ કેમ ઉજવશો?

: લેખક :

નુતન શક્તી

હીંદુ સમાજ મહાકાળી, મહાસરસ્વતી અને મહાલક્ષ્મીની ભક્તી કરવા માટે બાંધીતો છે. કામેદામ એ ત્રયશક્તીનાં મંદીરો અને મુર્તીઓ લેવામાં આવે છે.

હીંદુઓ માત્ર શક્તીપુજા કરીને જ સંતોષ માનતા નથી, પરંતુ દરેક પ્રકારની દેવીઓ [શક્તી] થી ભયભીત પણ રહે છે, અને જ્યારે પ્લેગ જેવા રોગચાળો શરૂ થાય તે વખતે ભયભીત પુરુષો મૃત્યુ મુખમાંથી છટકી જવાને માટે, દેવીને પ્રુથ કરવા હાથમાં બ્લેડ્સ પણ પહોંચવામાં ગૌરવ માને છે!

મંદીરોમાં પધરાવેલી દેવીઓની મુર્તીઓ પાછળ તેઓ અનર્ગળ નાણું ખર્ચે છે, પુરુષ સ્વરૂપે જન્મેલા હોવા છતાં સ્ત્રીવશ સહજને ભવાઇ કરીને નાચે પણ છે. પરંતુ—

એ જ હીંદુ સમાજ હવંત સ્ત્રી શક્ત સાથે તેથી ઉઘટી રીતે વર્તે છે. મંદીરોમાં પધરાવેલી મુર્તીઓ માટે તેઓ નેટલી શ્રદ્ધા અને નેટલું સન્માન રાખે છે, તેથી એકસોમા ભાગ નેટલું સન્માન હવંત સ્ત્રીઓનું કરતા હોત, કે તેટલી શ્રદ્ધા એમનામાં રાખતા હોત તો, હીંદુ સમાજ સૌરભયી મત્તમધતી વસંતની વાટીકા જેવા બની ગયો હોત.

પરંતુ હીંદુ સમાજ કલ્પનામય જીવન ગાળે છે. વાસ્તવિકતા એને રચતી નથી. તેથી જ ધર્મને નામે કરવામાં આવેલી તમામ ઉન્નત કલ્પનાઓ માત્ર પુસ્તકોમાં મુખપાઠ કરવા માટે જ રહે છે, અવહારમાં તેઓ કથું જ ઉતારી શકતા નથી.

માટે તો પ્રતીવર્ષે મહાકાળીની પુજા અને ગ્રાથના કરવાનાં લાખો રૂપીઆ ખર્ચી

નાખનારા કાળીલકતો ધરોળી અને ધુવ-
ડથી પણ ભય પામનારા રજા છે, મહા-
સરસ્વતીના લકતોમાં એકસોએ હર અભણ
દેખાય છે અને મહાલક્ષ્મીની નીત્ય સેવા
કરનારાઓને એ ટંક ધરાધને ધાન પણ
મળતું નથી.

[૨]

નવચત્રીનો ઉત્સવ એ શ્રીશક્તીની
મહત્તાનો ઉત્સવ છે. એ નવ દીવસમાં
શક્તીઓની પુજા થાય છે, તેની સમક્ષ
અખંડ દીવડા બાળવામાં આવે છે, તેને
રીઝવવા યજ્ઞો થાય છે અને બર્ષીદર્શન દેવાય
છે. પરંતુ એ બધામાં કેવળ બાહ્ય ચાર જ છે.

જે લક્તી અને પુનપાક પાછળ તેઓ
આટઆટલી જહેમત ઉઠાવે છે તેનો મમ
જો તેઓ સમજતા હોય અને તે સમજીને
આચારમાં ઉતારતા હોય [એ મુતી, લક્તી
અને પાકપુનનાં સત્યાસત્યની ચચાને
બાલુએ મુકીને જોઈએ તો] તો પણ તેમથી
ધણે જ લાભ ઉઠાવી શકાય તેમ છે.

શ્રીશક્તીની કદપાયલી મુતીઓ લુણેઃ
જે સોંઘવાહીની છે, ત્રાશુલધારીશ્રી છે,
દાનવોના મદ મદીની છે એવી જી છવત
સ્વરૂપે બીર, કાયર, અજાણ, પાનીએ
શુદ્ધિવાળી કેમ રહી શકે ?

જેની સમક્ષ અખંડ દીવ બળે છે [દીવ
એટલે જ્ઞાન તેજ અપનાર] તે શ્રીશક્તી
અભણ, અજાણ અને અણસમજ કેમ
રહી શકે ?

આથી સમાજમાં સત્ય કરતાં આડંબર
વધી પડ્યો છે અને તેને રૂઢી તેમજ ધર્મનો
ટોકા મળી ગયો છે.

આ દશાને લીધે હીંદુ સમાજના ઉત્સવો
પણ આડંબરી, હેતુ વીનાના અને પરી-
ણામમાં વાંઝીઆ જ નીવડે છે.

જેને રાજી રાખવા પુરોગામ્ય કરી બર્ષી-
દાન આવે છે તે છવત શ્રીશક્તીના
વીકાસ માટે સમાજ સાચા યજ્ઞ અને તે
માટે ખરેખરાં બર્ષીદાન આપવા તત્પર
હોય તો તેને શાસ્ત્રને નામે, ધર્મને નામે,
કાયદાને નામે આટઆટલી કચડાયલી
રાખી, અન્યાય કેમ જ થઈ શકે ? જીને
શુદ્ધી સાથે સ્થાન કેમ અપાય ? [શુદ્ધી
મત્ર પૌરાણીક કદપનાનો જ અર્ક ઉલ્લેખ
છે. બાકી શુદ્ધિય અન્યાય થાય તે તો
મને ગમતું નથી જ]. અને

દોષ, ગમાર, શુદ્ધ અરનારી,

યે સખ તાઝનકે અર્ધાકારી !

એવી એવી કરીતાઓ જીઓ માટે રચાઈ
ન હોત, રચાઈ હોત તો સ્વીકારાઈ કે
ગવાઈ પણ ન હોત.

ધર્મ અને રૂઢીને નામે આવી એક
બીજીથી ઉતરી જતી વાતો કરી કરીને
પ્રાચીન યુગના શુદ્ધીશાળી આર્યોએ સામાન્ય
આમ-જનતાને શુદ્ધિથી નાંખી, એનું જ
પરીણામ એ આબુકે કે ત્રીવીંધ શક્તીની
લક્તી કરનાર સમાજ નીવીધ, નીરક્ષર
તેમજ નીધન બન્યો !

[૩]

પુરૂષ વગેરે જીઓને માટે ધર્મ અને
રૂઢીને નામે ગમે તેટલાં છટકાં
રચ્યાં હોય તો પણ, જીઓ જો શુદ્ધિપુર્વક

આ બંધાનો વીચાર કરે, અને એ છટકાં-
માંથી જટકી જતા પ્રયત્નશીલ અને, તો
પુરૂષસમાજને ફરજિયાત આડંબરી બાહ્ય-

ચાર છોડી, કૈતવ્યશીલ બનવું જ પડે. એટલે નવરાત્રી અથવા શક્તીપુજના દીવસોમાં પોતાની શીદ્ધિ છે, તે સ્ત્રીસમાજે વીચારવાનું છે.

આત્મારે તો ગરબા ગાવા, લહાણીઓ કરવી, વ્રત, અપવાસ કરવા અને પુરુષ-સમાજને રમાડવો-રીઝવવો એમાં જ સ્ત્રી-શક્તીની મહત્તાનો નવરાત્રીનો ઉત્સવ પુરો થાય છે. પરંતુ જે રણચંડીની, જગદંબાની, ભવાનીની, અમ્બાની, મહાકાળીની, મહા-સરસ્વતીની, મહાલક્ષ્મીની સજીવ મુર્તીઓ છે, તેઓ શું ધરની, સમાજની અને પુરુષની દાસી, ગુલામડી, પુરુષની વીધવ-તૃપ્તીની પુતળી, એના વંશની વેદ વધારનાર યંત્ર બનવામાં સંતોષ માની લેશે ?

જો એમ જ-બધું ચાલ્યું આવે છે તે જ ચાલુ રાખવાનું હોય, તો પછી નવરાત્રીના મહોત્સવની કંઈ જરૂર જ નથી. એવાં આડંબરી ઉઝમણાં તો અનેક વધે ઉઝમ્યાં છતાં ન ગઈ સ્ત્રીઓની ગુલામી કે ન ઉગી સ્ત્રીમાનસમાં સ્વતંત્રતાની ભાવના.

યુગવર્મની અસરને બાજુ પર રાખીએ તો પણ નવરાત્રી એ સ્ત્રીશક્તીનો જ મહોત્સવ છે. એ મહોત્સવ ઉઝવવાની રીતો આર્યોનાં સંતાન તરીકે અબીમાન લેનારાઓ વીસરી ગયા છે.

આર્યપુત્રો જે ઉત્સવના દીનોમાં ચોમાસાને લીધે ખેતીવાડીમાં શેઠાઈને મુકેલાં અલ્પશસ્ત્રો ફરીથી અજવાળતા, વીળ્યાદશ-

મીના જે દીવસે તેઓ વીળ્યાપ્રસ્થાન કરતા તે દીવસો અને ઉત્સવની એ રીતો બધું જ ભુતકાળની કે વીરમૃત યદ ગયેલાં ઉંડી ખાઈમાં હોમાઈ ગયું છે, —આજે એ જુની રીતો કામની નથી. આજે અલ્પશસ્ત્રો સજીવે મત્સ્યેક વીળ્યાદશમીએ સરહદો સાચવવા અને વધારવા જવાની જરૂર નથી. આજે તો ગુમાવેલું પાછું મેળવવાની જરૂર છે. સ્ત્રી અને પુરુષનાં દૃષ્ટીબિંદુ બદલાયાં છે, સમય બદલાયો છે, સંજોગ બદલાયા છે, સમાજ બદલાયો છે.

હીંદે સ્વતંત્રતા ગુમાવી દે, પુરુષોએ પૌરુષ ગુમાવ્યું છે, સ્ત્રીએ શક્તિ ગુમાવી છે, એ સ્વતંત્રતા, એ પૌરુષ, એ શક્તિ પાછી મેળવવા સ્ત્રી પુરુષો તત્પર બને, જાતે પરાધીન ન રહે કોઈને પરાધીન ન બનાવે, જાતે દુર્બલ ન બને, કોઈને દુર્બલ ન બનાવે, જાતે નીધન અને નીરક્ષર ન રહે, કોઈને નીધન અને નીરક્ષર ન બનાવે, જાતે દુઃખી ન થાય, કોઈને દુઃખી ન કરે એની જ જરૂર છે. આજનો યુગધર્મ સમતા સહકાર અને સ્વતંત્રતાનો છે.

નવરાત્રીના તહેવારમાં એ સમતા, સહકાર અને સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિના માગ વીચારી તેને વ્યવહારમાં મુકવાના પ્રયત્ન થાય એ તેથી જરૂરનું છે. નવરાત્રીનો મહોત્સવ તેથી નારીજાતી પોતાની નીબંધતા વધારવામાં ન ગુમાવે, પણ સખળ સ્ત્રીશક્તી બનવા તત્પર બને એ મારી ગુજરાતી બહેનોને લગામણ છે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા લગામણ કેમ કરતા નથી ?

રૂઢીવાદ સામે લડાયક બુદ્ધિવાદ

બુદ્ધિવાદ અને સ્વતંત્રતા એ બન્ને જોડીઆ લાઇઓ છે. એટલે સ્વ-
તંત્રતા સીદ્ધ કરવા બુદ્ધિવાદના વીકાસની જરૂર છે. એ બુદ્ધિ-
વાદમાં જેટલું 'નીલ'યતા' તત્વ વીશેષ તેટલી ફજાસીદ્ધી વીશેષ. માટે
શ્રીઓએ લડાયક બુદ્ધિવાદ ખીલવીને સંગઠિત બનવાની ખાસ જરૂર છે.

: લેખિકા :

રમલા દેસાઇ

અધ્યક્ષાણુ માણુઓ ગમે તેટલી વાતો
કરે, તો પશુ એક વાત તો અત્યારે
સુધના પ્રકાશ જેવી સ્પષ્ટ જણાઇ રહી છે
કે, ધીરે ધીરે જનતાની વૃત્તી ધર્મભાવનાની
અવગણના તરફ દગતી જાય છે, જ્યારે
બુદ્ધિવાદનો ક્ષેત્ર થાય ત્યારે ધર્મભાવનાનો
અસ્ત થતો જાય છે. જેટલો બુદ્ધિવાદ વીશેષ
પ્રખર તેટલી ધર્મભાવના એટલી બળવત્તર
એ તો ભુમીતીના પ્રયોગ જેવી સીધી વાત
છે. એ વાત સમજવા અને સ્વીકારવા માટે
ઘાંઘણુ માણુએ અત્યારના શ્રીસમાજની
મનોદશાનો તટસ્થવૃત્તીથી અભ્યાસ કરવો
જોઈએ.

જે રૂઢી અથવા 'નીયમંતુ' જનમસ્થાન
ધર્મમાંથી જણાવવામાં આવે છે, જે રૂઢીતું
પાલન એટલે ધર્મપાલન એમ કહેવામાં
આ છે, તેથી રૂઢીઓ અર્થાત, ધર્મશાસ્ત્રોન
પાલનની વૃત્તી અત્યારના શ્રીસમાજના
જીવનમાંથી હોપ થતી જતી હોવાનું જણાય
છે. એક વખતે જોને મન તેનો પતી તે
પૃથ્વી ઉપરનો પ્રભુ મનાતો, તેની પ્રત્યેક
આજ્ઞા બસે નીતીથી રહીત હોય અથવા
શ્રીના આદમનાદથી ઉત્પત્તિ હોય, છતાં તે

પતીની આજ્ઞા છે માટે પતીએ તેને ધર્મ-
આજ્ઞા ગણીને તેનું પાલન કરવું જ રહ્યું,
એ આર્યોની આ ભુમીમાં જ નહીં, પરંતુ
સકળ વીશ્વમાં સર્વમાન્ય સીદ્ધાંત તરીકે
સ્વીકારવામાં આવતું હતું. રામાયણ અને
મહાભારતના યુગમાં આવી ભાવના બુદ્ધિ જ
પ્રચારમાં હતી. પાંડુ, કુંતીને પરપુરુષના
સમાગમથી યુગ્મો ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા
આપે છે, એ મહાભારતમાં પ્રસંગ બુદ્ધિઓ:
કુંતા પતીની એ આજ્ઞાને શ્રીઓની સ્વાભા-
વીક વૃત્તીથી જ પસંદ કરતી નથી, પરંતુ
પાંડુ તેને એવું કહીને સમજાવે છે કે, તે
તો સતીઓનું લક્ષણ છે, અને કુંતી પતીની
આજ્ઞાને વશ વર્તે છે. રામાયણના કાળમાં
રાવણ ચાતાની પત્ની મંદોદરીને સીતાને
સમજાવવા મોકલે છે, સીતા જેવી જોકે
પરીશ્રુત જોને રાવણ જેવા પરપુરુષના પ્રેમને
(ના, તેની કામવૃત્તિને) વશ વર્તવાને સમ-
જાવવી તેમાં તો નીતીનો હોડેચોક ભંગ જ
કહેવાય. મંદોદરીને તેથી એ કામ ઉપાડ-
વામાં નીતીનાશનો ભય રહે છે. છતાં રાવણ
તેનો પતી, તે ગમે તેવી આજ્ઞા કરે, છતાં
તે પતીએ સ્વીકારવી જ જોઈએ એ ભાવ-

આમાં પેલી જાહેન પુરખને મારવાની વાતો કરતાં હતાં એવો સ્થુલ અર્થ લાગ્યો જ કાંઈ ભ્રેશે, એટલે તો મને વીશ્વાસ છે. બેટલી નીખાલસ તોફાની વૃત્તીથી એ શબ્દો ઉચ્ચારાયા છે, તેટલી જ નીખાલસ તટસ્થતાથી એને સમજનાર, બોલનાર જાહેનમાં જરાયે ઉચ્છૃંખલતા કે પુરખબળતી તરફનો તીવ્રસ્કાર નહીં જુએ, પણ પેલાં જાહેનની અંદર રહેલી નીખાલસ લડાયક શુદ્ધીવાદી ચેતનાશક્તી જ ભ્રેશે, અને રાચશે એવી મને આશા છે.

ખીજે પણ એક એવો જ પ્રસંગ છે, સ્વતંત્ર સ્વભાવની જાહેનો નીખાલસ ભાવે બોલવા ચાલવાની છુટ હોતી હતી, તેવા એક કુટુંબમાં આવેલા એક સ્વજનમીત્રે વાતચીતમાં લેવાતી નીખાલસ છુટનો બરાબર અર્થ નહીં સમજવાને લીધે, અથવા તો યોતાના છેક જ ભોળપણને લીધે, વાર્તાલાપમાં વીકરી ભાવની છેક હંદ સુધી જતાં લેખાય તેવાં રસીક વચનો વાપરી નાખ્યાં. આથી પેલી સ્વતંત્ર મનોદશાવાળી સ્વમાની અને લડાયક શુદ્ધીવાદી જાહેનોએ, નહાળી એ વાતને સામાન્ય જાહેનો મોટું સ્વરૂપ આપી દે કે નકામી હોહા કરે તેવું રૂપ આપ્યું નહીં. પણ ખીજે પ્રસંગે તેની સાથેના વાર્તાલાપમાં એવાં કાલ્પનિક દૃષ્ટાંતો આપી, પેલા ભાઈને મુખે સ્વીકાર કરાવ્યો કે, નીખાલસ સ્વતંત્રતાનો એ રીતે જ કાંઈ લાભ લે તો તે મોટું કહેવાય, અને પછી સ્પષ્ટ રીતે તેમની જ છાતી સામે એમણે ઉચ્ચારેલાં વચનો રજુ કરી, તેમને ચર્ચાની લડીમારથી ગરી દીધા એટલું જ નહીં પણ જાહેને લાઈ સ્વજન-જાનાં એક ન હોત અને કાંઈ બીજા માણસે એ લુલ કરી નાંખી હોત તો તેના જાંતની બનીસી પોતે તોડી નાખત એવી

ધીરંગનાને છાજતી વાણી ઉચ્ચારી, એ જાહેને પેલા ભાઈ પાસેથી માણીનાં વચનો કાઢ્યાં! અલખત, આ પ્રસંગે પેલી સ્વતંત્ર માનસની જાહેનોએ પણ સમાજના લયને આગળ ધર્યો હતો. તેમને મન પેલા ભાઈનાં જુલલયાં વચનોની કશી જ કાંમત નહોતી, અને અરેબર વીશુદ્ધ મનને તેની કંઈ જ કાંમત ન જ હોય-તો પણ ખીજું કાંઈ એ વચનો સાંભળી ગયું હોય તો સમાજમાં તેમને માટે કીક ન કહેવાય, એ જ મુદ્દા ઉપર તેમને રોષ ચડ્યો હતો તેમ જણાયું.

સમાજની અવળી નીતી અને રૂઢીવાદી માન્યતાનો એ લય ખોટો છે એમ હું તો માતું છું. ખતાં જ્યાં સુધી શુદ્ધીવાદી જીવપુરોમાંનાં લડાયક જુસ્સાવાળાઓના સંમુહનું સંગઠન થઈને, સમાજલયના ખોટા બાઉની સામે, સ્વતંત્ર લડત ઉપાડે નહીં, ત્યાં સુધી આ વીચીત્ર સમાજલય, અનેક નીખાલસ અને સ્વતંત્ર માનસવાળાં જીવપુરોને પલુ હોરાન કરવાનો જ, અને તેમ કરીને ખાસ કરીને જીવજાતીની સ્વતંત્રતાના વીકાસમાં તેવીશ્વરૂપ થવાનો એની તો કાંઈનાથી પણ ના પાડી શકાય તેમ નથી જ. તેથી શુદ્ધીવાદ અને સ્વતંત્રતા એ બે ભેડીઆ ભાઈઓ છે એમ માનીને જીવુ રૂઢીવાદને ફરાવવા તેમ જ તેની હારમાંથી માનવજાતીના સ્વતંત્ર માનસને વીકસાવવા માટે પ્રત્યેક શુદ્ધીવાદી જીવપુરોએ રૂઢીવાદ સામેના લડાયક જુસ્સાને કેળવી ખીલવી, તેના પયા ઉપર સંગઠન રચવાની ખાસ જરૂર છે. એ દીશમાં છુટાંછવાયાં તત્ત્વો ઉપર જણાવ્યું તેમ કામ કરી જ રહેલાં છે, જરૂર માત્ર એવાં તત્ત્વોના સંગઠનની છે, એ કામ સમાજ સુધારકોએ વ્યવસ્થીત રીતે કરવાની જરૂર છે.

વર્ષ : ૩ હું.

અંક : ૮ મા

ગાળમેજીયું કોકું
ઓકોએર. મજા
નામાં લંડનમાં થયું જ
શું ચવાયલું છે. તેનાથી
વીશેષ મુંઝવણ હીંદુ-
સ્થાનમાં રહેલા મહાત્માજીના ધુરંધર અનુ-
યાયીઓને થઈ રહી છે.

ગાંધીવાયલું કોકું
: તંત્રીસ્થાનેથી :

એ કાવતરાં સંગીત
હકીકતોના સચ્ચ
આધારે ખુલ્લાં પાડી,
બંગાળી નીડર નેતાઓએ
જગત સમક્ષ એ કારમા

ચીતાગોંગ અને હીન્દીના અત્યાચારોથી
સામાન્ય રીતે સમરત હીંદ અને વીશેષ કરીને
સારો ચ બંગાળ ખજાલણી ઉડ્યાં છે. એ
અત્યાચારોની હદપ્રમેદક કથાઓથી દરરોજ
વર્તમાનપત્રોનાં પાનાં ઉમરાતાં જાય છે.
જાણે ૧૯૧૬ ના અત્યાચારની હુનરવ્રતી
થઈ ન હોય તેમ નીરંધ્ર બાળકો પણ એ
આકરા અત્યાચારના કારમા કારકાઓમાંથી
છટકી શક્યાં નથી. સેનગુપ્તા સમા જવા-
બદાર નેતાએ ચીતાગોંગના એ બીધણ
અત્યાચારોની પ્રગ્નપક્ષની તપાસ પછી સ્પષ્ટ
ભાષામાં, પડદા પાછળ રચાયલા અને ખુલ્લી
રીતે અમલમાં મુકવામાં આવેલા એ કાવ-
તરાંની કારમી વાતો અનેક જાહેર વ્યાસપીઠો
ઉપરથી કહી નાખી છે. અને કોમી દલહના
પડદા પાછળ એ અત્યાચારોને ઢાંકવાના
તમામ પ્રયત્નોને ખુલ્લા પાડી, વ્યવસ્થા-
પુરંક, હીંદુઓને રંગડવા તેમજ ડરવવા
થયેલા લશ્કરી અને બીનસરકારી ગોરાઓના

કૃત્યને તેના નગ્ન સ્વરૂપમાં રજુ કર્યાં છે.
છતાં દુર્ભાગ્યે કોએસવું તંત્ર તે માટે કંઠી
વલણ દાખવી રહ્યું છે. અને વર્કીંગ કમીટી
પણ સરકારના ખુલાસાની રાલ જોઈ રહી છે.

હીન્દીમાં નજરેકેક કરેલા સુશીક્ષીત
નોજવાતો ઉપર છોડવામાં આવેલી સંખ્યા-
બંધ ગોળીઓના રહેલા બેદને પણ હવે તો
પુરતી જાહેરાત મળી ચુકી છે.

આમ બંગાળમાં દોહી કરરની સમ
નોકરચાહી રણે ચડી છે. તેથી ચી. સેન-
ગુપ્તાને તળીયતના મુધારા અર્થે લંડન
ઉપડી જતાં અગાઉ, વીજ્યાદશમીના દીવસે
મુંબાઈના માધવબાગમાં સ્વદેશી પ્રદર્શન
મુદ્દત મુકતી વખતે દેવાની વરાળ પાત્રી
કરવું ભાવણ કરતાં કહેવું પડ્યું હતું કે :

“અહીંના અને લંડનના બધા જ
સંગેગો આપણને શું દેખાડે છે ?
જે પહે સંધી તુટું તુટું થઈ રહ્યા
છે, લંડનમાં જાતજાતની ચીત્રીચીત્ર
વાતો થઈ રહી છે, જે પ્રસંગે
આપણી સમક્ષ વીગ્રહ ખંડો થયો છે,

તે વખતે સ્વેદહતાંતી બેઠી રહેવી, એ મુખાંધભરેલું છે. મને સ્પષ્ટ કહી લેવા દો કે, લંડનમાં અત્યારે ચુંટ-ણીનું કામકાજ ચાલી રહ્યું છે ત્યારે હીંદ માટે જાતજાતનાં વચનો અપાઇ રહ્યાં છે. પણ હંડાંડમાં મજબૂતપણે કે રાષ્ટ્રીયપણે સત્તા પર આવે તેની સહેજ પણ દરકાર એક હીંદ ને નથી; કારણ કે ત્યાં ગમે તે પક્ષ સત્તા પર આવે તો પણ આપણી સ્થિતિમાં સહેજે ફેરફાર થનાર નથી.”

સંયુક્ત પ્રાંતની સ્થિતિ તો વળી જુદી જ છે. શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ ટંડનના જ શબ્દો ત્યાં ચલી રહેલા સંધીભંગની ખાત્રી આપે છે. તે કહે છે :

“દિલ્હીની સમજાણીને માન આપી અમે ના-કરની લડત બંધ કરી ત્યારે આશા હતી કે સરકાર હવે લાગણીથી કામ લેશે અને ખેડૂતો જીલમમાંથી છુટશે. પણ જુદું જ બન્યું છે. મલ્લહાતુ’ દબાવ્યું દુર થતાં સરકાર જમીનદારો સાથે મળી ગઇ છે અને ખેડૂતોને દાંત બીંસીને કચરવા લાગી છે. દમદમી કરતી, ખેડૂતોને જમીનમાંથી હાડી કાઢવા, મારવા, પેલીસનાં ધાડાં મોકલવાં વગેરે છુટે દોર ચાલવા લાગ્યું છે. ગરીબ ખેડૂત હોરાન હોરાન થઇ રહ્યા છે.” આગળ ચાલતાં ટંડનજી જણાવે છે “આજુ વરસના પૈસાની આકરી ઉધરણી થતાં તેઓને બળદ વેચવા પડે છે, ઘરેલું ગાંડું થોડું ધણું હોય તે પણ વેચવું પડે છે, અને બહુ જ ભારે વ્યાજે કરજ કરવું પડે છે.

થોડીધણી મારી અપાઇ છે, પણ તે નામતની જ છે. રૂપિયે ૦-૨-૭ છેડી દેવામાં આવ્યા છે, પણ પાકના ભાવ તો રૂપિયાનાં આઠ આના થઇ ગયા છે, એટલે હવે પછીના હપતો પોતાની ઉપજમાંથી ભરવો ખેડૂત

માટે અશક્ય છે ને ભરી નહી શકે એટલે ફરી પાછા તેના ઉપર એ લોક તુટી પડશે, ને ત્રાહી ત્રાહી પોકારાવશે.

આના સંજોગોમાં ખેડૂતોને તદ્દન જ મહેસુલ ન ભરવાની સલાહ આપવી એ એક જ રસ્તો અમને તો યોગ્ય લાગે છે. એ રસ્તે જતાં તેમને બહુ દુઃખ પડશે એ અમે બાણીએ છીએ, પણ આ રાક્ષસી યંત્રમાં પીલાઇને મરવા કરતાં લડત માડવી અને લડતાં મરવું બહેતર છે.”

પંડીત જનારલાલ અકળાયા અને તેમણે માંધીજીને જ્યારે આ દુઃખદ દશાની ખબર તારથી લંડન આપી, ત્યારે માંધીજી જેવા દિલ્હી તહનામાતું કોઇ પણ બોગે પાલન કરવાના અત્યાચારી સરમુખત્યારને પણ ન છુટકે જવાકરલાઇજીને ‘જણાવી દેવું’ પડ્યું છે કે, સંયુક્ત પ્રાંતમાં જરૂર જણાય તો ના-કરની લડત રાફે કરવી.

સરવ્વ ઉપર લાઝ ખમીસનાળા સરહદના માંધીના સૈનીકાની સલામણી ચાલુ છે, મગસ તરફ મીઠાની છુટ પડી એથી લેવામાં આવી છે, એટલું જ નહીં પણ ખીજા પ્રતિમાં પણ જાણે દિલ્હીનું તહનનું થયું જ ન હોય તે રીતે વગવામાં આવે છે.

અને તેથી કાકા કાલેમકરને પણ ન છુટકે એ વાત સ્વીકારવી જ પડી છે કે :

“યુધ્ધવીરામ હર્યાન ચરકારે પેલાનાં હથીયારો હેઠા નથી મુક્યાં. એ તો પોતાની ખાલુ મજબૂત કર્કેજ નય છે. લોકોને નબળા ચાલવાના બલીમ ઉપાયા અમલમાં અણતી જ નય છે.”

[નવજીવન : તા. ૨૫ : ૧૦ : ૩૧ નો અવલેખ]

સ્વરાજની ચળવળને પોષક વર્તમાન-પત્રોના મુખમાં કાયદાની મદદથી હુચા દેવા માટે થયેલા વધારા, ગરીબાઇમાં : ૨-

મધ મરતી પ્રભ ઉપર મુકાયતા અને મુકાનારા નવા કર, ઉપરાંત જે માહાની હતો હજારો માયાં લંગાવ્યાં અને હજારો જેલમાં ગયા તે જ મીઠા ઉપર ગાંધીજીની જન્મતીથીએ જ ચડેલા નવા કર! અને કારોબારના માથાભારે તંત્રમાં ચોચ કાપ-કુપ નહીં કરવાની હકીકત, એ બધું સર-કાર યુદ્ધવીરમની શરતો દરમ્યાન પોતાની ખાલુને સંગીન બનાવે છે એટલું જ બતાવતું નથી, પણ ગાંધીજીને અને મહાસજ્જાને મીઠાના કરથી તો લડતનો નવો પડકાર જ કરે છે એ પડકારમાં સરકારપક્ષનો હુકાર છે અને ગયા વર્ષના યુદ્ધની તેની ઉપર દેશી યે અસર થઈ નથી તે બતાવનાર અબીમાન પણ ભારોભાર દેખાય છે.

∴

ગાંધીજી સંત માણસ છે. અને સ તો હંમેશાં સરળ શ્રદ્ધાળુઓ હોય છે એટલે જ તેમણે મહાસજ્જાના મોટા ભાગની તેમ જ દેશના દરેક શ્રદ્ધા મનુષ્યની સામે યજ્ઞને પ્રીતલક્ષત ધરતીનમાં અડગ શ્રદ્ધા સેવી. અને તો એ ત્રીજી યુદ્ધવીરમના પ્રકારમાં ઉપર સહી મુકાઇ ત્યારથી જ એ સંધીના લંગની ખાત્રી રાખતા તેમ જ બતાવતા જ આવ્યા છીએ. તે વખતે અમારા નવા સંધીના અશ્રદ્ધાળુઓની સલાહને મહાસલાવાદીઓ હસી કાઢતા હતા, તેવું પરીણામ આજે પરતાપમાં આવ્યું છે. હજી અમને સંધીલંગનાં બીપણ પરીણામનાં નવાં નવાં સ્વપ્નાં માત્ર આસપાસના સંલેગા ઉપરથી જ નહીં, પરંતુ સામ્રાજ્યવાદી બ્રીટનના આજ મુધીના છતીહાસના અભ્યાસ ઉપરથી આવે છે. કેનેડાથી માંડીને દક્ષીણ આફ્રીકા, તેમ જ આયર્લેન્ડ, ઇટાલી અને પેલેસ્ટાઈનના પ્રદેશોમાં રમાયેલી સામ્રાજ્યવાદી શનરમતો-

માંથી એ વાતને માટે લેખએ તોલનાં સમ-પંક્તિ મળી જ રહે છે.

∴

આમ એક તરફ હીંદમાં “યુદ્ધ વીરામ દરમ્યાન સરકારે પોતાનાં દથીયારો હેમાં નથી મુક્યાં” તેમ વીરાયતી વાતાવરણમાં તો ગોળમેજી માટે ધરતીને સર્જી રાખેલાં દથીયારોની પુરેપુરી અજમાયશ થઇ જ રહી છે. એ દથીયારોના કાતીલ પ્રકારો નીચે લખેલાં ગોળમેજી છેલ્લા દમ ખેંચી રહી છે. છતાં ગોળમેજીને મારી નાખનારાઓ એ અપરાધવું આરોપણ ખાસ કરીને મહાસ-જના મરુખખતાર મહાત્મા ઉપર ઢોળી પાડવાને યાચ સમય શોધી રહ્યા છે.

અમે પોતે ના જીમ કદા આવી ગોળ-મેજીમાંથી સ્વરાજનું સત્વ [સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા તો ખાલુએ રહી] સાંપડ્યાની શ્રદ્ધા સેવી નથી, તેમ એ પરીપદ સમી રીતે સજ્જ થાય તેવી આશાએ રાખી જ નથી. અમે તો પાંડેથી જ કહેતા આવ્યા છીએ કે, જ્યતની દખીએ હીંદીઓની એક વધુ નાશાયકાત સીદ કરવાનું બહાનું શોધવાનું એ છટકું જ છે. કોમીવાદના ખડક સાથે અથડાઇને એ ગોળમેજી નાવડું લાંગી પડે એવી તદખીર બારંભથી જ રચાય છે. છતાં કોઇક અકસ્માતથી જો કોમીવાદીઓ સમજી જાય તો, પછી દેશી ગુજ્જાનાં રીસામણાં શરૂ થશે, તેઓ પણ સમજી જાય તો લશ્કરી કાણુ અને નાણાં પ્રકરણ તો છે જ. પરંતુ એ પ્રશ્ને ઉપર જે ગોળમેજી લાંગી પડે, તો બ્રીટનને માથે ઇદીપણાની જવાબદારીનો શેપડો પડે : અને એવું કરવા બ્રીટીશ મુસદ્દીઓ તૈયાર નથી.

ગાંધીજી એમ છતાં ગોળમેજીની માથા-કુટમાં શેકાઇ રહ્યા છે, પોતે કશુંક કરે છે કે :

“મનુષ્ય પ્રવત્ત આવી શકે ત્યાં મુધી તો હું અસહ્ય થતો જણાઉં છું.” માત્ર ઉપર એટલો બધો ભાર મુક-

વામાં આવે છે કે જે ભાર ઉપાડ-
વાની તાકાત મારામાં નથી.”

તેમ છતાં એ ભાર ઉપાડવા તેઓ સદાય
તૈયાર જ રહ્યા છે. મેકડોનારડે પોતાનાં પાનાં
ખુઝાં નહીં મુકવાની જાહેર પકડી છે એટલું
જ નહીં પણ ગોળમેઠમાં ખેડેલા હીંદી-
ઓને પ્રામાણિક અનેવાની ભલામણ કરીને
તેમની ઉપર અપ્રમાણિકતાનું આરોપણ કરી
એમનું કારમું અપમાન કર્યું છે. નવા
સામ્રાજ્યવાદી હીંદી પ્રધાને ઘરઘર પર
હીંદીઓને કદીએ કાણ નહીં મળે એમ
કહીને, નીચા ભ્રમણામાં રહેનારોઓની તમામ
ભ્રમણાઓને ભુકડા કરી નાખ્યા છે. તેમ
છતાં મદાત્માજ સ્વરાજના હાંપડાની પાછળ
ફાંફાં મારતા માણસની માફક, મહાસભાના
સંપુર્ણ સ્વનંતતાના દરારને સ્પષ્ટ રીતે
રજી કરી શક્યા નથી. એટલું જ નહીં
પણ કેન્દ્રશાસનમાં ખ્રીદીશ કાપડ ખરીદવાનું
આશ્વાસન આપનાં તેમણે હીંદીના લાભો
નોંધવાનો લાયક અપમાન થાય તેવાં વચનો
કેન્દ્રશાસનની ભુમીમાં ઉચ્ચાર્યાં છે. મારા જેવ
જવા પકડી જ ખ્રીદીશ માલના બહીષ્કારની
પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ જો હોડાં ધરવીને મારા અગી-
આર મુદ્દાવાળા પત્રનો વીચાર કર્યો હોત અને
મને જેલમાં મોકલ્યો ન હોત તો હીંદીનો
પ્રતીકાસ અનોખી રીતે જ લખાત. એવી
મતલબનાં વચનો ઉચ્ચારીને, ગાંધીજીએ
પોતાને જ પડખે ખડા રહેલા અને જેલ
તેમ જ લાડીમાર સંવન કરનારા, તેમ જ
બાણુ ગનુ જેવા પ્રાણુપણ કરનારાઓની જે
અવગણના કરી છે, તે તો ખરેખર યુવાન
હીંદીઓને પીઠ પાછળ ધા કરવા જેવું જ
છે. મહાત્માજ જેલમાંથી છુટ્યા અને લંડન
ગયા તે સમય દરમ્યાન હીંદીમાં આ ભત્તને
અગ્રીપ્રાય જાહેર કરવાનો તેમને લેધએ
તેટલો સમય મળ્યો હતો, તેમ છતાં તેમણે
હીંદીમાં કંઈ નહીં કહ્યું, શત્રુની જાવ-
ણીમાં પોતાના જ મીત્રને તેમ જ સાથી-
ઓને માટે જે પ્રતીકૃણ વચનો ઉચ્ચાર્યા
છે, તે તો મહાત્માજ તરફની નવયુવાનોની
ગમે તેવી લક્ષ્મીને પણ ડગાવી દે તેવાં જ
છે. અત્યારે ખ્રીદનના જવાબદાર રાજ્ય-
તંત્રીઓ પોતાના દેશના હીત માટે ખ્રીદીશ
માલ ખરીદવાની જ પોતાના દેશવાસીઓને
આગ્રહમરી ભલામણ કરીને ચાલકતા નથી.

પરંતુ ખુદ હીંદીમાં વસતા અંગ્રેજોને
અમેરીકન શીક્ષ્સ પણ નહીં લેવાની
હીમાયત ‘ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા’ જેવાં
પત્રો કરી રહ્યાં છે, તે જ રીતે હીંદીના
નાણુવાનોને પોતાના ગરીબ દેશના આર્થિક
હીત માટે ખ્રીદીશ માલનો બહીષ્કાર કર-
વાનો સંપુર્ણ નૈસર્ગિક અધીકાર છે. પરંતુ
મહાસભાના સરમુખત્યાર ભત્તે જ એ અધી-
કારની સામે થાય એ હીંદીના કુલાંચ નહીં
તો ખીણું શું?

..

ગ્રેટ બ્રીટનની નવી ચુંટણીમાં સંકર
સરકારની વ્યવસ્થા યથા ચુકી છે.

મજુરપક્ષ મેકડોનારડાના દગાથી છીન્ન
વીચ્છીન થઈ ગયા છે અને સામ્રાજ્ય-
વાદીઓનું સંગીન બગ નવી સરકારમાં
સંગીન થયું છે હવે ‘ઉપલી ઉરડ’
જેવા પત્રના જાણીયા પ્રમાણે નવી સર-
કાર કદાચ સડુથી પહેલું કામ ગોળમે-
ઠના છેલ્લા આસ લઈ રહેલા ઓળીઆને
દેશના દેવાના કાશીન પર છેલ્લો ખીશ
મારવાનું જ કરશે. એટલે આપણે લંડન
તરફ આશાની દૃષ્ટી રાખવી એ છેક જ
નકાશું છે. અમે તો હંમેશાં માનતા આવ્યા જ
છીએ કે હીંદીનું સ્વરાજ લંડનમાં નહીં
પણ હીંદીમાં જ મળશે. તે માટે રાજ, મહારાજાઓ, જાગીરદારો, પુણ્યપતીઓ અને
ઉદ્યોગવાદીઓને પંપાળનારી સંસ્થાઓ કદી
પણ પુર્ણ પ્રયત્ન કરી ન જ શકે. એ પ્રય-
ત્નો તો હીંદીની અમજનતાના સ્વર્ણુ ચેત-
નમાંથી જ ઉદ્ભવવા લેધએ. તેમ થાય
તો જ આમજનતાને સાચું સ્વરાજ સાંપડે,
નહીં તો અત્યારે જે સ્થાન ગોરી નોકર-
શાહી બોગવે છે, તે સ્થાન ધર્મવણી
નોકરશાહી શોભાવે, અત્યારે જે ધર્મશીશ
લખના પોશાક સત્તાના સ્થાન દીપાવે છે,
તે સ્થાન હીંદી દેશના પોશાકથી સુસજ્જ
થયેલા માણસો શોભાવે : તેથી કંઈ આમ-
વર્ગની અવદેશ ટળવાની નથી. એટલે ગોળ-
મેઠમાંથી [જે કે કશું] જે મળવાની અમને
તો ખાત્રી જ નથી, તો પણ કંઈક મળે
તો તે માત્ર સ્વરાજનો હાંપડો જ હશે, અને
તેથી હીંદીઓના અગ્રીપ્રાય કદી પણ વળ
થશે જ નહીં.

સાહિત્યનો અપૂર્વ રસથાળ

કળાનો અજોડ નમૂનો

એટલેજ .

હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્રના

દીપોત્સવી અંક

૭૨૪૪૮

‘ નવયુગ ’

ના તંત્રીનાજ તંત્રીપણા

નીચે તૈયાર થઇ રહ્યો છે.

દીવાળીના દિવસોમાં

એ અંક તમારો

અપૂર્વ સાથી બનશે.

નવયુગ અને હિંદુસ્તાન તેમજ પ્રજામિત્ર કેસરીના આહવાને
તે અંક એક રૂપીએ મળશે. [પોષ્ટેજ જુદું]

લગ્નો : વ્યવસ્થાપક : ‘દીપોત્સવી’ અંક ૨૧, દલાલ સ્ટ્રીટ,
કોટ, મુંબઈ.

રૂપેન-

પ્રજાસત્તાકર્તુ

પીઠબળ

કેટલું ?

રૂપેન:
૨૨મીકાંત દેસાઈ

પ્રજાસત્તાકર્તા પાહેલો પ્રમુખ સીનાર ઝામોરા

રૂપેનમાં સામાન્ય સુટબ્લી પુરી થઈ છે, અને પરીણામે 'પ્રજાસત્તાકર્તા' આયુધ્ય લ'બાલ છે: તથા માસ ઉપર ને પ્રજાસત્તાકર્તા અંગે રાજ્ય આદ્ય-અંગેની લુભી સત્તાને જમીનદાર કરી હતી તેનો પુનઃ વીજ્ય થયો છે. રાષ્ટ્રીય ધારામંડળમાં લોક-શાસનના હિમાયતી સમાજવાદી પક્ષને ચોખ્ખી અહમતી મળી છે, એટલે પ્રમાણમાં રૂદ્ધ-રક્ષક તંત્ર પણ નીર્ભય-અન્યુ' છે.

ખીલુ', આ સુટબ્લીને પરીણામે ધર્માધ્યક્ષ અને રાજસત્તાના રક્ષકોની જગમગ હાર થઈ છે. સર-મુખત્યારોના શાસના હેઠળ આમ-વર્ગોને અભીપ્રાય રૂ'ધાય છે. અને

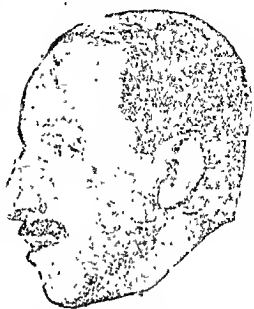
સામાન્ય સુટબ્લીમાં તેમની સ્વતંત્ર જીવિને અવસર રહેતો નથી તેનો આ એક પુરાવો છે.

હવે રૂપેનમાં પ્રજાસત્તાકર્તા સુગ સ્થપાયો છે એ સાચ તો ઇતીહાસને ચોપડે ચઢી ચુક્યું છે, છતાં નરમ દળના પ્રજાસત્તાકર્તાવાદીઓ અને ઉદ્ધામ દળના સમાજવાદીઓ વચ્ચે તીવ્ર મતભેદ જગમગ એ પણ દેખીતું જ છે. કદાચ ફેરિયોનીઆની સ્વાધીનતાની વૃત્તિને લીધે આ મતભેદ હાલ તુરંત નહીં

-માં પ્રચંડ પરિવર્તન

ફ્રાંસમાં પ્રગટેલા પ્રજાસત્તાક-
વાદના આંદોલનો આખરે
મોડાં મોડાં પણ સ્પેન
ઉપર પ્રસરી વળ્યાં છે.
અને રાજા શાહીને
જ મીન દોસ્ત કીને
વીજ્યકંઠા વગાડ્યો છે.

પદ્મશ્રી થયેલો જુલમગાર રજાહી હવે
મી. આલ્ફોન્સો

ફ્રાંસ, તો પણ એ વાત તો ચોક્કસ છે કે
એ સમય દરમ્યાન પણ પ્રજાસત્તાવાદી મુઠી-
દારો અને સમાજવાદી મહારથીઓ વચ્ચે
મેળ તો નહીં જ આવ્યો. મુઠીદારોને પ્રજા-
સત્તા જોઈએ છે તે પોતાના ન્યાય માટે,
જ્યારે સમાજવાદીઓ મજુરોના હિતની
દૃષ્ટી સમીપ રાખીને કામ કરે છે. સ્પેનના
રાજકરણનું રહસ્ય સમજવાનો આ સ્વરૂપ
માર્ગ છે.

હવે એટલું તો ચોક્કસ લાગે છે કે
રાજા આલ્ફોન્સોને સ્પેનના રાજા રીહાસ-
તેથી હાંમેશને માટે ફર્મસદ મળી છે. મધ્ય-
રાતે ગાઢ તીખીરના પડછા હેઠળ માર્કીઝ રાઈ-
સ્ના તેણે પીઠપાલ લીધી તેનો દરેકે જાણ

કાળે અક્ષરે, જેમ્સ પીમ્મની ધીરનમાંથી
નાશ લામ, સોળમાં લુઈની સંનાકુકડી અને
સગ્ન વીલ્ડમના હોશમાં એકાંગવાસ સાથે
છત્તીલાસને પાને હાંમેશને માટે લખાઈ રહેશે.
વર્ગો વીતે છે તેના સાથે બાદશાહીનાં તુર
ઘરે છે. યુરોપીય વીમલ પહેલાં પાદશાહીના
સ્તંભો ખરવા માંડ્યા. લઠાઈ દરમ્યાન અને
તે પછી એ કમતો વેગ વધતો ગયો.

વર્ષો થયાં પ્રજાસત્તાના આંદોલનો સ્પેનની
ધરતી પર વ્યાપી ગયાં હતાં. આથી કે
અંજાતો એમાં બળ રીચ્યું; પરંતુ એ
સર્વ આલ્ફોન્સોને દેશની વીજાપ લેવી પડી.
તે એક કુશળ અને ખુશમીનજ ખેલકો
હતો. કથાકાર તરીકે તેણે નામના મેળવી

હતી, એમ કહેવાય છે કે મીડી મન્નક કિડ-
વવામાં તેનો ખરોખરીયો શોધવો મુશ્કેલ
હતો. છતાં રાજકારણમાં તેની મતી બહેર
મારી ગઈ હતી. રાષ્ટ્રની પ્રગતિમાં તે
આડખીલી રૂપ નીવડ્યો હતો. રાજકારણમાં સીંહ-
સનને સ્વીકાર કેમ કરવું—એ તેમની સર્વે
પ્રવૃત્તિઓનું કેન્દ્ર હતું. પ્રજાના દુઃખદર્દની
તેને લવલેશ પરવા ન હતી. પ્રજાના કાયદે-
સરના હક્કો ઉપર આક્રમણ કરવું, અને
રાષ્ટ્રની કંગાલ આવકમાંથી લુટ ચલાવી,
રાજ્યની તીલ્લેરી તર કરવી એ તેનો બ-
પસાય હતો, એટલું જ નહીં પણ પ્રજા
પાસેથી પડાવેલાં નાણાં પોતાના નામ ઉપર
ખીજા દેશોમાં રોકવાની ધૂંટતા પણ તેણે
કરી હતી.

તેણે વર્ષની નાની વયે, ઇ. સ. ૧૯૦૨ની
નાલમાં, રાજ્ય આફ્રિકાનાં રાજ્યની લગામ
અથવા લીધી ત્યારથી તે ગાદીત્યાગની
બંત ધડી ધુધી કાવાલામાં જ તે રચ્યા-
પચ્યા રહેતો હતો. અને પરીણમે રાષ્ટ્રનો
વીકાસ રૂંધાનો હતો. લગાઈ દરમ્યાન
લવાઈપરવું આમંત્રણ મેળવવાનાં તે
ન્યાનાં સેવતા હતો. ઇ. સ. ૧૯૨૩ પહેલાં
ના તેનો ગેરઅમલ એટલી દહે પહોંચી હતો
કે દેશમાં બળવાને દારવા માટે તેને સર-
નુબતવારી સ્થાપવા પડી હતી.

ત્યાં રચી દેશનાં રાજકારણમાં ગરીબ
પ્રજાને અવાજ લાગ્યો જ સંભ-
ળ્યો છે. છેવટે આથી કે અનવસ્થાને અંગે
બીપણ વીરવના એવાણુ તેને દબીગાયર
થવા લાગ્યાં ત્યારે બંધારણનો પુનરુદ્ધાર કર-
વાની તેને ફરજ પડી અને ધારા મંડળ માટે
સામાન્ય ચૂંટણીની બહેરાત તેને ફરજી પડી.
આ ચૂંટણીના પ્રવાહમાં તેનું ઊંચતું
સીંહાસન બનીને દોસ્ત થયું, અને તેને દેશ-
વટે લેવાની ફરજ પડી.

રૂપેનની સૈકાબુની પાદશાહીની કચ્છ ઉપર
લાગ્યો જ કાંઈએ અશુભ સાધાં હશે. રાજ્ય
આફ્રિકાનાં રાજ્યપદની ગંભીર જવાબદારી
સમજી શક્યો ન હતો. તેના ગાદીત્યાગથી
દેશને તો ચોખ્ખો લાભ જ છે. થોડા વખત
ઉપરનો રૂપેનનો રાજ્યધીરાજ આફ્રિકાનાં આજે
સામાન્ય આફ્રિકાનાં તરીકે પરદેશોમાં કાળ
નીર્ગમન કરે છે.

પ્રજાસીકાપુજક પ્રાચીન લુથેન વંશનો
એ છેલ્લો નબીરો, પ્રજાતંત્રવાદના ધોષ
આગળ સૈકાબુનો આ બળવાન વંશ સીંહા-
સનેથી બનીને દોસ્ત થયો. બે પાંચ સદીઓ
પહેલાં આવા બનાવથી આખું યુરોપ-દેશ,
આખું જગત હચમચી ઉઠ્યું હોત. અત્યારે
લુથેન સમુદાનાં પાણી પણ હાથમાં નથી.
રૂપેન જાગના રાજકારણનું કેન્દ્ર વર્ષો થયાં
મટી ગયું છે.

રાજ્ય આફ્રિકાનાં દોસ્ત લાખોથી
અંકાય છે. એમ કહેવાય છે કે ફરોડોની
તીલ્લેરી તેને વારસામાં મળી હતી તેમાં પર-
દેશોમાં નાણાં રોકાને તેણે ઉમેરો કર્યા
હતો. તેણે ખીટનમાં નાણાં રોક્યાં છે,
એટલું જ નહીં, પણ એ ત્રણ વર્ષ ઉપર
અમેરિકામાં પણ તેણે સર્વ રકમ રોકી
હતી. ગઈ કાલનો રૂપેનનો રાજ્ય આફ્રિકાનાં
આજે જગતનો એક કુમેરલગારી છે.

એમ માનવામાં આવે છે કે રાજ્ય
આફ્રિકાનાં અમેરિકાની મુલાકાત લેશે. તેના
જીવનની એ એક મહેચ્છા છે. આટલાં
ટીકે સમુદાયોગીને ડાન આફ્રિકાનાં
અમેરિકાની લુખી ઉપર પગ મુકશે તો
જરૂર તેને ભારે આવકાર મળશે. તેને
અમેરિકામાં જરૂર ગમ્મન પડશે. કુલીન
અમેરિકાનો તેની પાછળ ટોળે વળશે. તેની
પાંદે વેસા છે, મહાગણી જેવી પત્ની છે,

એ રાજકુમારો અને એ રાજકુમારી સ્ત્રીઓ તેનું કૌટુંબીક હૃદય સત્તામત છે.

અદ્દેશીઓના શાદી સ્ત્રીઓ સાથે ઉત્તર અને દક્ષીણ અમેરિકાના રાષ્ટ્રો સાથે નીકટ સંબંધ ધરવતી રાજશાહીનો અંત આ થો છે, અમેરિકન પ્રજાતંત્રના હિલ્લની સાથે એક પછી એક એમ અનેક રાજ્યોમાં પ્રજાસત્તાના અભ્યાસો ઉઘાડે તેમાં વધુ એક દેશનો ઉમેરો થયો છે. અમેરિકાની પ્રજાની સહાનુભૂતિ તો સ્વાભાવીક રીતે જ રહેવા નવા તંત્રની સાથે છે, અમેરિકાના પ્રજાતંત્ર જગતને ખતાવી આપ્યું છે કે સ્વતંત્ર અને વ્યવસ્થીત રીતે પ્રજાનું રાજ્ય પણ અધુનાક યુગમાં ચાલી શકે છે. અને તથા ખીન દેશોને એ દીશમાં મદદ પણ કરી છે.

પ્રજાતંત્રના પ્રાદેશ ઉદાહરણ દરમિયાન અને પછી યુરોપમાં એક પછી એક અનેક રાજ્યો પદમિષ્ટ થયા. હદાઇ ફારી નીકળી તે વખતે યુરોપમાં ફક્ત ત્રણ જ પ્રજાતંત્રવાદી રાજ્યો-ફ્રાંસ, સ્વીટઝરલેન્ડ અને પોર્ટુગાલ હતાં. હવે સંપૂર્ણ સાથે એની સંખ્યા વધીને પંદરની થઈ છે.

છેલ્લી હદાઇને અંગે જે નવાં રાષ્ટ્રો સ્થપાયાં છે તેમાં બુર્ગેન્ડા, હંગરી, અને આલ્બેનીઆ વ્યાપક કરતાં સર્વે રાષ્ટ્રો પ્રજાતંત્રવાદી છે. અત્યારે યુરોપના પ્રજાતંત્રવાદી રાષ્ટ્રોમાં ઓસ્ટ્રીઆ, ઝેકોસ્લોવેકીઆ, ઍરેન્ડોનીઆ, પોલેન્ડ, ફ્રાંસ, જર્મની, ગ્રીસ, લેટ્વિયા, લીથોનીઆ, પોલાન્ડ, પોર્ટુગાલ, રૂશીયા, રોમન, સ્વીટઝરલેન્ડ, અને તુર્કિસ્તાનનો સમાવેશ થાય છે, માત્ર જીટન, બેલ્જિયમ, બલ્ગેરીયા, ડેનમાર્ક, ઇટલી, નેધરલેન્ડ, નોર્વે, રુમાનીયા અને સ્પીડને જ પોતાનું બુદ્ધિ તંત્ર બજાવી રખ્યું છે. યુરોપનાં રાષ્ટ્રો આગર હદાયે રહેવાના બનાવો નીલણી રહ્યાં છે યુરોપના રાજકારણમાં

એ નવું તત્ત્વ છે. રાજશાહી માટે એ અંબીર નીશાની છે.

વળી પ્રજાતંત્રવાદી જનસમુદાયનું પ્રમાણ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. હદાઇ પહેલાં ત્રણ પ્રજાતંત્રવાદી રાષ્ટ્રોમાં ચાર કરોડ જેટલી વસ્તી હતી. અત્યારે પ્રજાતંત્રવાદી રાષ્ટ્રોની વસ્તી વધીને ૩૬ કરોડ ૨૦ લાખની થઈ છે, જ્યારે રાજશાહી હેઠળ પ્રજાનું પ્રમાણ માત્ર ૧૬ કરોડ ૨૦ લાખનું જ છે.

આ ઉપરના એટલું સાખીત થય છે કે હદાઇ પછી રાજાશામનના ધોષને વેગ ખુબ વધ્યો છે, જે રાજ્યે હજી રાજશાહી ટકાવી શક્યા છે તે પણ પ્રજાના વધતા જતા અવાજને માન આપીને જ.

રાજકારણમાં ખલુમતવાદના ઉઘવાની સાથે ઔદ્યોગીક સત્રમાં પણ નવો પ્રવાહ રેલાયો

પ્રજાસત્તાક સરકાર તંત્રમાં જલતંત્રના વડા

સીનારીયા વીક્ટોરીઆ કેન્ડા

છે. મુડીદારોના સંઘની સ્વાર્થી લીલા ઉપર અંકુશ મુકવા માટે તેમ જ સૈને સમાન તક સાંપડે તે માટે ધારાધારણુ ધડતાં રહ્યાં છે.

અમેરિકાના તો રાજ્ય આલ્ફ્રેડોનો ગાદી ત્યાગને પ્રગતીનાં એક પગથીયાં તરીકે લેખવામાં આવે છે. અંતે નો રપેનને આ પરીવર્તનથી લાભ જ છે. પરંતુ નજીકનું ભવીષ્ય ઉજ્જવળ નથી. આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકરગુના અભ્યાસક્રોએ રપેનના પ્રગતિવાદી માર્ગમા મુશ્કેલીઓનો ખ્યાલ કર્યો છે. રાષ્ટ્રના મુખી તરીકે આલ્ફ્રેડોની જગ્યાએ પ્રમુખ ઝેમરાએ સ્થાન લીધું છે. તે તાબા જ પ્રગતિવાદી છે. એમ જણાય છે કે કેવળ અંગન ઝેર વેરને લીધે જ તેમણે પ્રગતિવાદી હીમાયત શરૂ કરી છે. ઇ. સ. ૧૯૨૩ ની સાલ સુધી તો તેઓ રાજાના સંરક્ષક હતા અને તેમણે ત્રણ પ્રધાન મંડળોમાં કામ પણ કર્યું હતું. પ્રીમો દરેવેરાના સરમુખત્યારી પછી જે સરકાર સત્તા પર આવી તેમાં વીમહખાતાનો તે પ્રધાન હતો. પ્રીમો દરેવેરાના આક્ષેપો સામે રાજ્યએ તેનો બચાવ કરવાની ના પાડી તેથી ઝેમરાએ રાજશાહીને સાથ દેવાની દીધો. ખીનાડી ઉંદરને નેટલા સાથે આવે તેથી વધારે સારા સહકારની ઉદ્દામ પ્રગતિવાદીઓ તેની પાસે અગ્રા રાખી રાકે નહા. પરદેશખાતાનો મંત્રી લેગે સર-મુખત્યારનો એક વખત સાથી હતો. આવા અવેસરો કેટલી હદ સુધી જશે તે સમજવું મુશ્કેલ નથી.

રપેનમાં પ્રજાકેળવણીની કેવળ હાંસી જ દેવામાં આવે છે, કુલ પ્રજાને અધીરો લાગતદન અભણ છે. અંદાજપત્રમાં ચાલુ ખોટને લીધે દેશને ધણું જ સહન કરવું પડ્યું છે. પરદેશમાંથી ભારે વ્યાજે રપેનની સરકારે નાણાં ઉઠીનાં લીધાં છે, અને તેનો

ખોજો કચરાતી પ્રજા ઉપર લાદવામાં આવ્યો છે. રાજ્ય અને પાદરીઓ માટે જંગી જગીરો અને ખીલ આવકો. અનામત રાખવામાં અવી છે. નાણાં ચક્રણની રાખ પણ ખુબ જ ઘટી ગઈ છે.

પરંતુ ખાસ અગત્યના પ્રશ્નોમાં કેટેલોનીયની સ્વતંત્રતા અને બાસ્ક પરગણાના છુટાપણાનો પ્રશ્ન બહુ જ અગત્યનો છે. કેટેલોનીયાનો પ્રશ્ન આયલેન્ડના પ્રશ્ન જેવો છે, પરંતુ આયલેન્ડનાં કરતાં આ પ્રદેશ વધારે તંત્રગર, ફળદ્રુપ અને સાહસીક છે. એ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. એ પ્રદેશનું પાટનગર બાસ્કોના રપેનનું સુંદર અને પ્રથમ પંક્તીનું બંદર છે. આ પ્રદેશના પ્રગતિવાદીઓ વર્ષો થયાં પ્રગતિવાદને સહાય કરી છે, પણ એવી રીતે કે જગરે પ્રગતિવાદનો ઉદય થાય ત્યારે કેટેલોની-આને સ્વતંત્રતા બક્ષવી. જ્યારે રપેનનો રાજ્ય રપેનની સરકાર વટાવી ગયો ત્યારે કેટેલોનીયાની પ્રજાએ પ્રગતિવાદ જાહેર કર્યું, પોતાનો ધ્વજ ફરકાવ્યો અને પ્રથમ પ્રમુખ તરીકે કનલ મેસીઆની પસંદગી કરી.

રપેનની સીતમગારીના દત્તીકાસમાં ઉમરાવો, પદ્મીઓ, અને લશ્કરનો ફાળો નાનોસુનો નથી. રપેનના ખેડૂતો જે કુલવખતીના ૭૦ ટકા નેટલા છે-તેમને આ જગીરદારોએ ગુલામી દશામાં જ રાખ્યા છે. ઉમરાવોના ફરમાન માથે ચઢવીને આ ખેડૂતો તેમની મરજી મુજબ મત આપના હતા.

રપેનમાં રોમન કેથોલીક પંથના ધર્માધ અનુયાયીઓ ઓછા નથી આંખો ને પુરુષ ધર્માચાર્યોના અનેક મંદીરો છવાયેલા કાંઈ દેશ હોય તો તે આ જ છે. કેથોલીક સંપ્રદાયના પાદરીઓ પાસે જંગી જગીરો છે, અને રાજકારણમાં તેઓ સારી લાગવગ ધરાવે છે. યુરોપમાં પોપને ખંડણી ભરનાર

રાજ્ય એક સ્થેનનો રાજ્ય જ હતો. આ ખંડથી ૩ કરોડ ૬૦ લાખ રૂપિયાની હતી. બંધારણ પ્રમાણે કેથોલીક સંપ્રદાયનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હતો.

રાષ્ટ્ર તરફથી ધર્માચાર્યોની મીરકતનો વહીવટ થતો અને આવક ધર્માચાર્યે મળતી; કેટલાક ધર્માચાર્યોને તો ખાસ ગવર્નર હક્કો પણ મળ્યા હતા. સરકારી નોકરોને કેથોલીક સંપ્રદાયમાં જોડવાની ફરજ પડવામાં આવી હતી નીશાળામાં ધાર્મિક શિક્ષણ ફરજિયાત હતું. માધ્યમિક શિક્ષણ ધર્માચાર્યોના હાથમાં હતું. બીજા ધર્મો ઉપર ભારે અકુશ મુદ્રા લાગી હતી. દેશની માનસિક સુલાખી કાયમ રાજવામાં ધર્માચાર્યોના કાળે ભારે હતો. પ્રજાતંત્ર તરફથી ધર્મ અને રાષ્ટ્રને જુદા કરીને સર્વે સંપ્રદાયોને સમાન દરજ્જા ઉપર મુકવાની જાહેરાત કરવામાં આવી છે. પરંતુ ધર્માચાર્યો જુના હક્કો છોડવાની જાહેરાત કરે છે.

સ્થેનની કુલ વસ્તી ૨ કરોડ ૨૦ લાખની છે. જ્યારે લશ્કર ૩ લાખ ૪ લાખ ૨૦૦ છે. ૨૦ સૈનીકા ઉપર એક અમલદાર રોકવામાં આવે છે. આમ લશ્કરી અમલદારોના પણ આ દેશમાં જુથ જનમાં છે. આફ્રો-એઝિયે લશ્કર તરફ ખાસ મહત્તા યત્નાવી હતી કારણ કે અમુલદારો અને સૈનાયતીઓ તેની સત્તાનું સંરક્ષણ કરતા હતા.

સ્થેનના નવા પ્રજાતંત્રનું લાવી તો પ્રજુગ હાથમાં છે હજુ એને અનેક મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થવું પડશે એવાનું એકસ છે નવું સ્થેન માર્ગની શોધમાં અનેક ભુલો પણ કરશે ઉમરાવો અને સૈનીકોને હાથે પ્રજાને સહન કરવું પડ્યું છે, પરંતુ લાવી માટે નીરાશ થવાની કશી જરૂર નથી. પ્રજાતંત્રનો વીજળ જ નીર્માણ છે. ગમે તેમ રાજ આફ્રો-એઝિયા ગાદી ત્યાગ સાથે સ્થેનમાં નવા યુગનો ઉદય થયો છે.

પ્રેમની કળા અસાધ્ય નામ આપીને ધીક્કારવા એવો વાવ્ય નથી. તે તો શાળાઓમાં શીખવવા જેવો વાવ્ય છે.

...

જે સંસ્થા માનવ સમાજમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ જ્ઞાનનો પ્રચાર થવા ન દે તે સંસ્થા જીવવાને લાયક નથી.

...

અત્યારના જગતને જુહીવાણીના સંતોષની નહીં પણ જુહીપુવંકના અસંતોષની જરૂર છે.

જુના જમાનાની પ્રશંસા કરવી. એટલે જુલકાળમાં થયેલાં ખોટાં કામોને વર્તમાનમાં ચાકુ ચાખતારી લીમાવત છે.

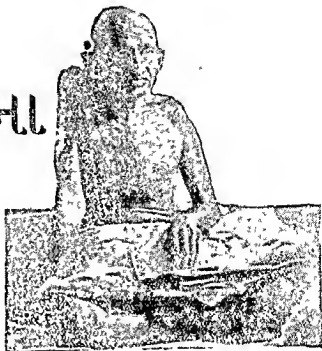
...

આજે યંત્રો કામદારોને ક્યારે છે, તેવું કારણ એટલું જ છે કે યંત્રો ઉપર કામદારોનો માલાકી હક્ક નથી.

...

આચાર્ય, ઉપદેશકો અને મુદીવાળાઓ માનવીઓમાં અજ્ઞાન વધારવાનો વ્યાપાર એક છે.

૧૯૩૧ ના

—: લેખક:—
[પી. જી. ભટ્ટ]

ગાંધીજી

૧૯૩૧ ! અનેક દ્રષ્ટીમાં દુએ ઇસુનો આ સંવત્સર ઇતીહાસનાં પાનાંઓ ઉપર અમર રહેવા સૂઝવેલો છે. આ વર્ષમાં એવા બનાવો બન્યા છે કે કેટલાય રાત્રી સુધી આ સંવત્સરને સમૃદ્ધ યાદ કરશે. પૃથ્વીના દરેક ખીણાગમાં કચડાતા આમવગે ખરી સ્વાધીનતા માટે સંગ્રામ ખેલ્યા છે. રૂપેનમાં પ્રજાસત્તાકની ઉપા પ્રગટી છે. હજીતમાં પણ આઝાદીની તમજાએ આતશ પ્રગટાવ્યો છે. સાત્રાન્યવાદના આધારસ્તંભ-લંડનમાં કુધા-તેએ કુચકદમ કરી છે. અને તેથી જ આ વર્ષની ઐતીહાસીક રંગભુમા રાજકારણના પલટાતા રંગોથી અતી આકર્ષક બની છે.

આ સંવત્સરે કોના જીવન પર અસર નથી કરી? મહાત્માજીના જીવનમાં પણ ૧૯૩૧

નો સંવત્સર અતી રમરણીય રહેવા સૂઝવેલો છે. આ વર્ષે મહાત્માજીના નવજ્ઞાનમાં અન્ય પલટો આવ્યો છે. તેમના રાજકીય તત્વ-જ્ઞાને રંગ બદલા છે. તેમના સામાજિક તત્વજ્ઞાનમાં પણ પરીવર્તન થયાં છે. અને આથી કે તત્વજ્ઞાનમાં પણ મહાત્માજીએ રેડીયા અને ખારી પર ખુબ ભાર મુકવાનું વેગળું કયું છે અમદાવાદની ઉચ્ચ ભાવના પરથી મીક્ષ સદકારને તેમણે અપનાવ્યો છે. અસ્પૃશ્યતાના ઉકેલ શીવાય આઝાદી શક્ય નથી, એ સીદ્ધાંત તેમણે અજરાઈ પડે ચલાવ્યો છે, અને છેવટે મશીનરી સામેની તેમની જોડાઈ તદ્દન હારી કરી નાંખી છે.

[૨]

અને ૧૯૩૧ ના મહાત્માજી પહેલાંના કરતાં અનેક દ્રષ્ટીએ બીજા છે. ૧૯૨૧ અને ૧૯૩૧ ના દશકામાં મહાત્માજીના માનસમાં પારાવાર પરીવર્તન થયું છે. આ પરીવર્તન ઝોખખુ, સ્પષ્ટ અને સુરેખ બન્યું છે. ૧૯૨૧

માં મહાત્માજીનું થાન અતી અસ્પષ્ટ લાગતું. સ્વાતંત્ર્યભુખી જનતાના આવેશોને તેમણે રાજકીય સ્વરૂપ આપી હતું. સમૃદ્ધ ચળવળ શીવાય સાત્રાન્યવાદનો અંત શક્ય નથી એ પ્રકરની તેમણે ઘોષણા કરી હતી. ૧૯૨૧

માં તેઓએ એક કાંતીકારીનેતાનો સ્વાંગ સજ્જો હતો. અસહકારનો ઉચ્ચ કાયકમ તે વખતે ધરાયો હતો. વર્તુલ પરીવર્તની વાતને લાત લગાવીને સમુદ્ધ પડકારના શસ્ત્રથી સંઘ્રામ ખેલવા ગયો. આ વ્યક્તી તે ૧૯૨૧ માં હીંદના આઝાદીના કાળની નીર્માતા હતી. આવેશ હતો, જ્વેષ હતો, અને મહાત્માજીના નેતૃત્વ નીચે સારા યે દેશભરમાં તે વરસોમાં પ્રતીકારનો દાવાનગ વ્યાપી ગયો.

તે વખતે ગાંધીજી મધ્યમવર્ગના પ્રતી-નીધી હતા. તેમના માનસમાં આ તત્વ ઓતપ્રોત રંગાયું હતું. ગોષ્ઠીથી ક્યયડતા સમુદ્ધ નરક તેમને દયાવૃત્તી હતી. (Humanitarianism) આ શોધવળે નારા કરવા માટે તેમણે હીંદને સુત્ર આપ્યું કે 'સામા-ન્યવાદના વીનાશ પગર આમનગ'નો ઉદ્ધાર શક્ય નથી.'

આમ ભૌતિક દ્રવ્યોએ (Objectively) એ વધમાં મહાત્માજી વીરવી મનોદશા વાળા હતા, એ દ્રવ્યોએ અવલોકીએ તો ૧૯૨૧ ની અસહકારની ગળવળ, એ અવૈ-જ્ઞાનીક, અવ્યસ્થીત જતાં પાણુ ક્યયડતા

સમુદ્ધનો સામાન્યવાદ સામે પહેલો સીધો સામનો હતો.

જતાં ૧૯૨૧ માં સીદ્ધાંતની દ્રસ્ટીએ (Sub-jectively) મહાત્માજીએ જે તત્વજ્ઞાન પ્રજ્ઞ સમક્ષ રજુ કર્યું તે તત્વજ્ઞાન સમુદ્ધને હીતકર નીવડવાને બદલે સમુદ્ધ પ્રગ-તીની આડે બંધ બનીને ઉભું રહ્યું, ટેસ્તે-યના પુજક ગાંધીજીએ 'ભુતકાલ તરફ પાછા ચાલો'નું સુત્ર રજુ કર્યું. ચરખો અને ખાદી એ આ સુત્રનાં સીધાં પરીણાગ.

મશીનરી સામે જોહાદ શરૂ કરવામાં આવી. 'આત્મશુદ્ધી'નાં ઓથા નીચે ગરીબાઇનો આદર નક્કો, મુધારક પ્રવૃત્તી શરૂ થઇ. દારૂ તાડી સામે જંગ ખેલવામાં આવ્યા. અને મહાત્માજીએ ગરીબાઇને દીસી આવે તેવા પોષાક અપનાવ્યો.

મધ્યમ વર્ગની ભાવનાવાળા, સમાજની વર્ગીય સમાવરચનાને ન સમજનારા, સમુદ્ધ નરક દયાવૃત્તી ધરાવતા આ મહાત્માના માનસમાં પડી પરીવર્તન પગલાં મુકેલું ગયું. અને ૧૯૩૧ ની સાલમાં તો મહાત્મા જુદલા મુડીવાદી સંઘમાં ભળી ગયા છે.

[૩]

જ્યારે બ્યારે મહાત્માજી ઉપર ઉપલેખ આલેખ મુકવામાં આવે છે, બ્યારે બ્યારે તેમને સંપત્તીવાનોના સીધા પ્રતીનીધી તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે, ત્યારે ત્યારે મધ્યમ વર્ગીય માનસવાળા અનેક વ્યક્તીઓ ચમકી ઉઠે છે. તેઓ આ આકરા આલેખને સ્વીકારવા જરા યે તત્પર નથી. તેઓ સ્વા-ભાવીક રીતે જ સવાલ કરે છે કે લંગેટ પહેરીને ફરતા, અને ગરીબાઇનું જીવન ગાળતા, મહાત્માજી સંપત્તીવાનોના હીતસંરક્ષક શી રીતે હોઇ શકે? તદ્દન સ્વાભાવીક રીતે જ ગાંધીવાદની અસરથી ધેરાયેલો સમુદ્ધ સવાલ કરે છે કે 'અડધા ભુખ્યા, અર્ધા નાગા' થોડાંતું

પ્રતીનીધીત્વ ધરાવતી મહાસભાનો આ સર્વ સત્તાધીશ-હીંદની મહાસભાનો આ એકલો પ્રતીનીધી શી રીતે સંપત્તીવાનોનો શાગ-રીદ્ હોઇ શકે? આ એક અટપટા કોપડા જેવું લાગે છે! એક બાબુ મહાસભાના પ્રતીનીધી-એક બાબુ ખેડૂતોમાં દેવ માફક ગણાતા; એક બાબુ સામાન્યવાદને શાપદીક પડકાર આપનાર આ મહાત્માજીને મુડીવાદી માનસવાળા, તરીકે કેમ જ કહી શકાય! રસ્તે ચાલનાર સામાન્યજન પણ આ સવાલ કરે છે અને તેથી જ ૧૯૩૧ ની સાલના ગાંધીજી વીશે જરા મામીક સમીક્ષા કરતી એ આશા છે કે અસ્થાને નહીં મનાય.

૧૯૩૧ ના

— લેખક :
— પી. જી. ભટ્ટ —

ગાંધીજી

૧૯૩૧ ! અનેક ટ્રાંપીમાંં દુઃખે ધમુનો
આ સંવત્સર ઇતીહાસનાં પાનાંઓ ઉપર
અમર રહેવા સૂઝાયેલો છે. આ વર્ષમાં એવા
બનાવો બન્યા છે કે કેટલાય રાજકો સુધી આ
સંવત્સરને સમુદ્ધ યાદ કરશે. પૃથ્વીના દરેક
બીલાગમાં કચડાતા આમવર્ગે ખરી સ્વાધી-
નતા માટે સત્યાગ્રહ બોલ્યા છે. રૂપિયામાં પ્રજા-
સત્તાકની ઉધા પ્રગટી છે. ઇંગ્લેન્ડમાં પણ
અ ઝાંદીની તમજાએ આતંક પ્રગટાવ્યો છે.
સાત્રાજ્યવાદના આધારસ્તંભ-લેડનમાં કુધા-
તોંએ કુચકદમ કરી છે. અને તેથી જ આ
વર્ષની એતીહાસીક રંગબુના રાજકારણના
પલટાના રંગોથી અતી આકર્ષક બની છે.

આ સંવત્સરે કોના જીવન પર અસર
નથી કરી મહાત્માજીના જીવનમાં પણ ૧૯૩૧

ને સંવત્સર ગાંધી સ્મરણીય રહેવા સૂઝાયેલો
છે. આ વર્ષે મહાત્માજીના તત્ત્વજ્ઞાનમાં અન્ય
પલટો આવ્યો છે. તેમના રાજકીય તત્ત્વ-
જ્ઞાને રંગ બના છે. તેમના સામાજિક
તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ પરીવર્તન થયાં છે. અને
આથી જ તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ મહાત્માજીએ રેંટીયા
અને ખાદી પર ખુબ લાર મુકવાનું વેગળું
કયું છે અમદાવાદની ઉચ્ચ ભાવના પરથી
મીક્ષ સવકારને તેમણે અપનાવ્યો છે. અસ્પૃ-
શ્યતાના ઉકેલ શીવાય આઝાદી શક્ય નથી,
એ સીદ્ધાંત તેમણે અમરાઇ પર ચલાવ્યો
છે, અને છેવટે મશીનરી સામેની તેમની
જેલાદ તદ્દન લગી કરી નાંખી છે.

[૨]

અને ૧૯૩૧ ના મહાત્માજી પહેલાંના
કરતાં અનેક ટ્રાંપીએ બીજા છે. ૧૯૨૬ અને
૧૯૩૧ ના દશકામાં મહાત્માજીના માનસમાં
પારાવાર પરીવર્તન થયું છે. આ પરીવર્તન
ગ્રામ્ય, સ્પષ્ટ અને સુરેખ બન્યું છે. ૧૯૨૧

માં મહાત્માજીનું - થાન અતી અસ્પષ્ટ લાગતું.
સ્વાતંત્ર્યબુખી જનતાના આવેશોને તેમણે
રાજકીય સ્વરૂપ આપી હતું. સમુદ્ધ ચળવળ
શીવાય સાત્રાજ્યવાદનો અંત શક્ય નથી એ
પ્રકરની તેમણે ઘોષણા કરી હતી. ૧૯૨૧

પાંચાએ ધન ન આપ્યું હોત તો ચરખા ક્યારેય મરી ગયા હોત. એક રીતે કહીએ તો મહાત્માહનું આ આગ્રહ ૧૯૨૨ માં જ મરણ પામ્યું હતું. ત્યાર પછી શ્રેીઆઓએ આપેલી સંપત્તિ વડે તેના નીચેતન શરીરમાં પ્રાણવાયુ મુકર મા આપ્યો. આ પ્રાણવાયુના પ્રતાપે ચરખાના ઉચ્ચેતને ચેતાના અંગેમાં કંઈક ચેતના જણવા લાગી. પણ ૧૯૨૮ સુધીમાં તો આ પ્રાણવાયુ પુરો થઈ જતાં પાણું મરણને આરે આ ચરખાયક પડેડી ચી ગયું હતું. ૧૯૩૧ ની ચળવળે ચરખા કરતાં પણ વધુ પ્રાથમીક યંત્ર તકલીફમાં દર્શન કરાવ્યાં. છતાં આજે ચરખા ચાલ્યા ગયા છે અને 'તકલીફર' તો હવે શોધો તો પણ સાંપડવા મુશ્કેલ છે.

ચરખો અને ખાદી આથીંક દ્રષ્ટીએ, તેમજ રાજકીય દ્રષ્ટીએ, સમાજને અહીંત કર છે. છતાં ગાંધીજી આ ખાદી તુલ પાછળ કરોડો રૂપિયા ખર્ચે છે. જે પૈસા માંથી સુંદર રાજકીય સંગઠન થઈ ચક્રું હોત, જે ધનમાંથી સમુદને ખરેખર હીતકર એવું નક્કર સાહીત્ય ઉત્પન્ન થઈ શક્યું હોત, તે ધન આજે મહાત્માજીના આ માનીતા રેડીયા અને ખાદી પછાડે વેડી દેવામાં આવે છે. ૧૯૩૧ ની સલ મહાત્માજીની આ મનોદશામાં જરાયે પત્રો નથી આપ્યો. અને સંભવ છે કે મહાત્માજીનો ચરખામોદ તેમના જીવનઅંત સુધી ચીરકાળ ટકશે.

પણ આવી અન્યવરથીત, આથીંક દ્રષ્ટીએ અહીંતકર જેનાઓ બહુ લાંબો કાળ ન જ ટકી શકે. તેમના તકલીફકતોની ફીણ ચલી સંખ્યા પણ મહાત્માજીની આંખ ઉઘાડવા સમય નથી હમણાં જ સરદારને બહાર અપીલ કરીને ૧૫ લાખની ખાદી લોકોને ગળે વળગાડવી પડી. અમારો એક જ સલાહ

છે કે જે ખાદી ખરેખર સોંધી છે, જે તે હીનકર છે તો સરદાર સાહેબને પંદર લાખનું ચેટનું વળગાડવા શ્રીમંતો અને રાજાઓનો સંપર્ક કેમ સંધવો પડે છે?

ચરખો અને ખાદી એ મહાત્માજીના તત્ત્વ જ્ઞાનમાં અમર ઉભા છે. ગઈ હતે 'તકલી'ને જન્મ આપ્યો. સંભવ છે કે આવું નાટકીય યુદ્ધ ફરી ચાલે તો કોઈ 'મહાત્મા'ના પરમ અનુયાયી 'તકલી' કરતાં પણ વધુ પ્રાથમીક વસ્તુ સમુદને માટે ચોક્કસ શોધો કરાડે. પણ આ આખાંયે વર્ષમાં કાકસમુદની જનગૃન શક્તિઓને અવળે માર્ગે ઉતારી દેવામાં, પ્રજાની સ્વાધીનતાની જંખનાતો ઉપયોગ કરી સંપત્તિવાન સમુદ માટે વધુ છુટછાટ મેળવવામાં, એટલું જ નહીં પણ યંત્રવાદના આ યુગમાં તત્ત્વને પાછી સજ્જન કરી, ચરખાને વધુ મદદ આપી, ઇશ્વર અને સતની વાતો કરીને લોકસમુદની વીચારશક્તિને આડે રહેતે વાળી દેવામાં મહાત્માજીએ સાધેલું સાકલ્ય ખરેખર અતી અપૂર્વ છે. રાજકીય દ્રષ્ટીએ વીચારીયે તો, પ્રજામાં સ્વાધીનતાને માટે આવેલું અજોડ ચેતન તેમણે નામોશીમયું સમાધાન કરીને વેડી નાખ્યું છે. આથીંક દ્રષ્ટીએ વીચારીયે તો ચરખાના અને ખાદીના તુલને પાછાં ઉભાં કરી, તેમજ બીટીંગ માલના બાયકોટને ઉઠાવી લઈને, હીંદી ઓલોગીક પ્રગતીના કાંઠા પાછા વાળ્યા છે.

આથીંક મંદિત આ વર્ષમાં હાંડેડ ઉપર ઉતરેલી આથીંક આકૃતનો લાલ લવાને ખદ્દો, મહાત્માજીએ તેમની એક દ્રષ્ટીએ અમુક સેવા કરી છે. તેમની ખાદીના મોદને સંતેવવા માટે લાખો રૂપિયા વેડી નાખવામાં આવ્યા છે. જે ધન વડે સુંદર રાજકીય ચળવળ ઉભી થઈ શકત તે ધનને તેમના ચરખાપ્રેમને મુતી-મન્ત કરવા માટે વાપરવામાં આવ્યું છે.

[૬]

જે આ નીદેશી આથીંક શેપણનો ખંસ કરવા પ્રમથની સમુદમાં તમના ઉદ્ભવની લી. ત્યારે ગાંધીવાદે એવો તો પોચામ પ્રજા પાસે મુક્યો કે જેથી રાષ્ટ્રની શક્તિ સંગઠીત થવાને બદલે, તેમાંથી પ્રજા જનશૂનીનો મહાવદ પ્રગટવને બદલે આજે

ખાડા ટેકમાં આ ઉત્સાહ અને શક્તિ વેડાઈ ગયાં. આજે હીંદ ક્યાં ઉભું છે? ગયા વર્ષના સંગ્રામથી આપણી શક્તિ તુટીને ટુકડા થઈ ગઈ છે, જ્યારે સામાન્ય વાદના કીજ્ઞાનો હતો એક કાંગરો પણ ખર્ચો નથી. બુખ્યાં લોક તેમના પ્રચંડ

આર્થીક શોષણને યાદુ રાખતી સમાજ-
રચનાનો નાશ કરવા તત્પર થયાં, ત્યારે
ગાંધીવાદે તેમને ચરખાની સંકષ્ટ બેઠ આપી.
જ્યારે સમુદ્ધ હિંદુના અંતરથી ખળભળી
ઉઠ્યો, ત્યારે મહાત્માજીએ મોઢક ખાદીનો
'મત્ર' આપ્યો. જ્યારે જોડોતેએ ખાનાખરા-
ખીને લીધે સાંઘ આપવા આનાકાની કરી,
ત્યારે ગાંધીવાદે જમીનદારોના પ્રતીનીધી
તરીકે યુક્ત પ્રાંતમાં જઈને કીસાનોને કર
ભરી આપવાનું કહ્યું. જ્યારે આર્થીક આપ-
ત્તીને લઈને કામદારોએ વ્યવસ્થાત સામનાની
લાડત આરંભી ત્યારે ગાંધીવાદ કહે છે કે
કામદારો તો મુડીદારનાં સંતાનો છે.

[૭]

અને પછી અસહકારના આ પ્રણેતાએ
સહકારની શરૂઆત કરી. ૧૯૩૧ ની સાલ
આ દ્રષ્ટીએ અતી અપુર્વ છે. આ સાલમાં
અહીંસા અને અસહકારના આ નીમોંતોએ
લાના શીખર પર ખુબ ગુરૂતેગો કરી છે.
વોહસરોપના મહેલમાં સહકારના આ અખ-
તરાઓ ખુબ ચાલ્યા છે પરીણામે એક પછી
એક પગલાં પાછાં મુકવામાં આવ્યાં છે. અને
છેલ્લું ખારડોલીનું સમાધાન પણ આ પીછે-
હટના પગલામાં કૌથી વધુ નામોશીભર્યું
પગલું છે.

આ અદ્ભુત યક્તીનાં આ વર્ષની કાર-
કીર્દી પર ઉઠતું અવલોકન કરીએ, તેમના
જીવનના આ વર્ષમાં કરેલ કામની દ્રષ્ટી
સમીક્ષા કરીએ, તો પણ ખાત્રી થશે કે
મહાત્માજી તેમની વર્ગસેવાની લાવનારો
જરાયે પદ્મચુત નથી થયા. સાંત્રાજ્યવાદના
અસ્તિત્વ ઉપર જ્યારે ભય આવી પડ્યો,
ત્યારે જાગૃતીનાં વહેણ અવગે રસ્તે વાળી
દેને તેમણે સાંત્રાજ્યવાદને ખચાવ્યો. જ્યારે
આર્થીક આદતથી હીંદના સંપત્તીવાનો
અકળાઈ ગયા, ત્યારે જમીનદારોને સાંઘ
આપી દેવાની મહાત્માજીએ આજ્ઞા પાડી.
એટલું જ નહીં પણ ખારડોલી, અને
ખેરસદમાં કંગલ કીસાનો પાસેથી કર ઉધ-
રાવવામાં સરકારતંત્રને સકીપ સહાય આપી.

સંપત્તીવાન વર્ગ આજે ચારે દીશાએથી
અકળાઈ રહ્યો છે. સાંત્રાજ્યવાદ તેના પુણું
વીકાસની આડે આવે છે. હીંદના આમ-
વર્ગની જાગૃતી તેના નશને નીમંત્રતી ન

અને જ્યારે પ્રથમ વર્ણવ પરીપદ પુરી
થઈ, જ્યારે હીંદને મળનારી છુટછાટોની
આંધી રૂપરેખાઓ જણાઈ ગઈ, જ્યારે
હીંદના સંપત્તીવાનોને લાગ્યું કે ઇંગ્લાંડના
રાજ્યકર્તાઓ પાસેથી હવે વધુ મળવાની
જરાયે આશા નથી, એટલું જ નહીં પણ
અહીં મધ્યમવર્ગ (જેણે જ મહાસભાના આ
પ્રત્યાધાતી કાર્યક્રમમાં સાથ આપ્યો હતો)
સરકારતંત્રના સીધા પ્રદાર નીચે તુટી પડ્યો
હતો, ત્યારે જ સંપત્તીવાનની નોકાના આ
નાખુદાએ દોઢીની નામોશી ભરેલી સમા-
ધાની કરી, પીછેહટનાં પગલાં મુક્યાં.

હોય તેમ ખુબ ડરાવતી ઉભી છે. કીસાનો
અને કામદાર સંઘોમાં પ્રસરતી ઉદામ
ભાવનાઓ હીંદની માલદારશાહીને ખુબ
ગભરાવી રહી છે. આ સંજોગમાં આ
સમુદાયનો આ અતી કાબેલ પ્રતીનીધી
આજે કોઈ અદ્ભુત નાખુદા પ્રમાણે આ
વર્ગનું વહાણ લંકારી રહ્યો છે. હમણાં જ
એક અગ્રણી વીચારકે કહ્યું હતું કે 'જો,
જગતના કામદારો તેમની રક્ષાધીનતાની
લાડની વ્યુહરચના માટે લેનીન તરફ દ્રષ્ટી
કરે તો જગતના સંપત્તીવાનો તેમના ગાંધી
સામે જરૂર જ નેત્ર રહે.' If the world
working class can look to
their Lenin, for tactics and
strategy of Their struggle,
the world bourgeoisie can
look to Their Gandhi.)

ઇંગ્લાંડમાં તેમના છેલ્લા ઉચ્ચારણોએ
આ સીદાંતની સાખીતી આપી છે. તેમણે
ત્યાં જઈને પણ ચરખાનાં ગીત ગાયાં છે.
અને ખાદીના નાદ કહાડ્યા છે. કોમી સમા-
ધાનને નાહકતું પ્રભુત્વ આપીને સાંત્રાજ્ય-
વાદીઓને વીકાંધ કરવામાં સહાય આપી છે.

આમ માલદારશાહીની એકધારી અને સતત
સેવા એ તેમની આ વર્ષની કારકીર્દીનું
વીશીષ્ઠ લંકણ છે. હજી પણ તેઓ આમવર્ગની
સેવાને નામે યુવાન સમુદાય આગળ ચરખા
અને ખાદીના વીધાતક કાર્યક્રમ રજુ કરીને
તેમની પ્રગતીની આડે આવી રહ્યા છે.

ત્રી...જ...ક...ક્ષા.....

પોલીસ સ્ટેશનની
ભીતરના શકમંદ
આરોપી પર ગુજરાતા
જુદમ પર અમેરીકન
પત્રકાર પ્રકાશ ફેંકે છે.

જ્યારે સારું જે જગત
આગળ વધે છે ત્યારે
પોલીસોએ પોતાના મધ્ય-
કાલીન યાતનાના યંત્રો
ચીરંજીવ રાખ્યા છે.

:: લેખક ::

અ બ્યા સી

‘ત્રીજી કક્ષા,’ સંભવ છે કે હીંદમાં
આ શબ્દ અનેકાએ સાંભળ્યો પણ
નહીં હોય. પણ આ શબ્દના ઉચ્ચાર
માત્રથી અમેરીકન શહેરી સમુદાયનાં ગાત્ર
ગળવા માંડે છે. યુવાન બદમાસોના શરીરમાં
કંપ વ્યાપી જાય છે. જગત ભ્રષ્ટ શકે નહીં,
સામાન્ય માણસ સમજી શકે નહીં, અને
આરોપીના અંગ પર એક પણ નીશાની ન
રહે તે પ્રકારના પ્રહારની અમેરીકન પદ્ધતી
એટલે ત્રીજી કક્ષા. અમેરીકન પોલીસતંત્ર
આ જ પ્રકારે આરોપીઓ પાસેથી એકરાર
કરાવે છે. સામાન્ય માનવની કદપનામાં
પણ ન ઉતરી શકે એટલી કુર, સામાન્ય
જન ધારી ન શકે તેના કરતાં વધુ ભીષણ
અને ભયંકર પદ્ધતી એટલે આ ત્રીજી કક્ષા.
પોલીસ સ્ટેશનની અંદર ગુજરાતા જુદમ
વિગે કેટલીક હકીકત સામાન્ય માણસને
કાને ઢાંકક દીવસ અથગાય છે પણ આ કુર,
ભયાનક, અને જંગલી પદ્ધતીને આલમ

સમક્ષ તેના ખરા ભીષણ સ્વરૂપમાં રજુ
કરવાની કોઈ લેખક કે ઢાંકક અક્ષતીની
તાકત પણ ન હતી. આ યાતના અનુભવના-
રાઓમાં આ વસ્તુ બહાર પાડવાની ભાગ્યે જ
હીંમત હોય છે. પોલીસ હર તેમને તેમ
કરતાં અટકાવે છે. એટલું જ નહીં પણ
આ આક્ષેપોને સાંધીત કરવા પણ અશક્ય
હોય છે. છતાં અમેરીકન પત્રકાર લેખીને
પોલીસ સ્ટેશનની ભીતરમાં શકમંદ ગણાતા
ગુન્દેગારો પાસેથી એકરાર કઠાવવાની પદ્ધતીને
નમે સ્વરૂપમાં રજુ કરીને, આખરે અંધાર
પડેલા ઉચક્યા છે. પોલીસ સ્ટેશનની ઉંચી
દીવાલોની અંદર શકમંદ શખ્શો ઉપર થતા
જુદમ કાળી કથા તેમણે જગત સમક્ષ
જાહેર કરી છે. આ વસ્તુ વલુવતું પુસ્તક
એટલે ‘ત્રીજી કક્ષા.’

આ પુસ્તકના પાને પાને પોલીસ સ્ટેશ-
નમાં શરીર યાતના માટે માનવે ઉપજાવેલી
કારખી પદ્ધતીઓ ઉપર ખુબ શબ્દો આલે-

ખાયા છે. તેને પ્રકરણે પ્રકરણે દદની કથાઓ જોડે છે. પણ આ વસ્તુ એકલા અમેરીકામાં છે? આજે સમગ્ર વિશ્વની પોલીસ પદ્ધતી જુવો. માનવને માર મારીને, તેના શરીરને ત્રાસ આપીને, તેની પાસે આરોપ કબુલ કરાવવાની પદ્ધતી સંજન-કાળથી ચાલી આવી છે. અમેરીકન પોલીસોએ માત્ર તેને સાંપ્રત સ્વરૂપ આપ્યું છે દરેક દેશમાં આ અણુકણ્ડો ધારે છે. ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, ઇટાલી એ સર્વ યુરોપીયન દેશના પોલીસતંત્રો આ જ પ્રથાને અનુસરી રહ્યા છે. સમાજ ભણે મધ્યકાલની જુની ભાવનાને છોડી દે, છતાં પોલીસતંત્ર હજુ પણ મધ્યકાલીન યાતનાનાં યંત્રો નીભાવી રહ્યું છે. સાંપ્રત સમયને અનુસરીને માત્ર કેટલાક દેશકાર કરવામાં આવ્યા છે. હંટર અને આલુક હજુ પણ પોલીસ ધારામાં અમર સ્થાન ધરાવી રહ્યાં છે. માનવના શરીરને ત્રાસ આપી, તેના શરીરમાં અસહ્ય વેદના ઉપજાવી, તેના મનોભાવને તોડી નાંખવાની પદ્ધતી સારી આલમના પોલીસો અનુસરે છે. તેમાં નથી થયું જરાયે પરીવર્તન. માત્ર કારણ કાળની પ્રગતી સાથે સાથે આ સાધનોમાં ફેરફાર થવા પામ્યો છે. અને વખતના વહન સાથે તે વધુ ભયંકર બન્યાં છે.

આ યુગના પોલીસ સ્ટેશનો તો સીતમના મોટા સંચાઓ છે. આ સંચાઓ અહોનીશ કામ કરે જ નય છે. રાત અને દિવસ. સંતાપના સાધનોના સીધા ઉપયોગ તો અતી સામાન્ય થઈ પડ્યા છે. કહે છે કે આ શરીર વેદનાને લીધે અનેક ગુન્હેગારો પોતાના ગુન્હાનો એકરાઈ કરે છે! પોલીસો કહે છે કે આ જંગલી પદ્ધતીને ઉપયોગ કર્યા શીવાય તેઓ એક પણ ગુન્હાની શોધ નહીં કરી શકે. અત્યારે કોર્ટ સમક્ષ ગુન્હેગાર તરીકે શીક્ષા પામતી વ્યક્તિઓના વીશળ વીલાગને આ

અનુભવનો આસ્વાદ કરવાનું હોય છે જ. એકરાર અને એમુવર એ બે વસ્તુઓ આ પદ્ધતીના સીધાં પરીણામ હોય છે.

આપણે એ વીધે પ્રુખ સાંભળેલું હોવા છતાં આ અળખામણી પદ્ધતીનાં અનીષ્ટ, અને જુદમ, જુસ્તી નથી શકતા એ શરમભરેલું નથી? આવા પ્રખર ત્રાસની પદ્ધતી સામે આપણે વીરોધનો એક શબ્દ પણ નથી ઉચ્ચારતા! વીરોધ કરવાને બદલે પોલીસ સ્ટેશનોની પછવાડે થઈ રહેલાં આવા ભયાનક કૃત્યોને આપણે નીભાવી લઈએ છીએ. મેજસ્ટ્રેટ, વકીલ, અને કોર્ટના લગભગ તમામ જન આ વસ્તુઓથી સારી રીતે માહીત હોવા છતાં પણ તેઓ પોલીસદળના આ પ્રકારના અતીચ્છનીય વર્તન સામે વીરોધનું એક વેણ પણ ન ઉચ્ચારીને તેઓ આ પ્રત્યક્ષ સીતમ સામે આંખ મીચામણા કરી નય છે. પણ અમેરીકનોએ તો આ દીશામાં હદ કરી છે ત્રીજી કક્ષા નીચે આવતી કેટલીક પદ્ધતી જોશો તો તમા કંપી ઉઠશો. અતી આબેહુખ રીતે લખાયેલી આ કારમી યાતનાનો એક જ દાખલો લો.

ટૅક્સ નામની પદ્ધતીમાં આરોપીને આરામચેર સાથે જકડીને પછી દર ત્રીસ સેકન્ડે રબ્બર ચઢાવેલા દંડુકા વડે તેના માથા ઉપર એક સરખા પ્રહાર કરવામાં આવે છે. આ પ્રહારથી માણસ બેભાન નથી બનતો પણ તેને એટલી અસહ્ય પીડા થાય છે કે આરોપી તત્કાળ તૂટી પડે છે. આ પ્રકારના પ્રહારોથી નથી રહેતી નીશાની કે નથી નીકળતું લોહી.

ટૅક્સ તો ત્રીજી કક્ષાની એક જ પદ્ધતી થઈ પણ આથી પણ ભયંકર પદ્ધતી અસ્તીત્વ ધરાવે છે મારપીટ તો સામાન્ય હોય છે. પણ આથી યે આગળ વધીને આરોપીના શરીરને વેદના આપવા માટે સાંપ્રત સમ-

યના પોલીસન ત્રે અતી ભયંકર યોજનાઓ રચી છે.

આથી પણ વધુ બીયણ પદ્ધતી તો દાંતના દાકતરી વીજ્ઞાનનો અવળો ઉપયોગ છે. પોલીસો આરોપીને દાંતના દાકતર પાસે લઈ જઈને તેના દાંતમાં કાણું પડે ત્યાં સુધી દાંતને વહેરે છે. આ પ્રયોગ એટલી તો અસહ્ય વેદના ઉપજાવે છે કે ગમે તેવા નીર્દોષ માણસ પણ કાણુવાર તો જરૂર જ હા કહી દે. અમેરીકન પોલીસો આજે કોઈ પણ પ્રકારની શરમ વગર આ પદ્ધતીનું અતુલન રણુ કરી રહ્યા છે. અને અમેરીકાની જેઠ પછવાડે પુરાયેલાં અનેક ગુન્હેગારોને આ યાતના સડન કરવી પડી છે. આ તો સામાન્ય પદ્ધતી યદ. આથી પણ વધુ બીયણ અને હત્તારી યોજનાઓ પોલીસતંત્રો વાપરે છે.

અમેરીકા જેવા મુડીવાદી સંસ્કૃતીમાં સૌથી આગળ ગણાતા પ્રદેશ જેવામાં બ્યારે આવ્યા પ્રકારના ભયંકર જુલ્મો પોલીસતંત્ર વર્તાવી શકે ત્યારે એશીયાના કેટલાક પ્રદેશો વીધે સારી રીતે કમ્પના યદ શકે છે. 'ત્રીજી કક્ષા' એ કારમી શરીર યાતના છે. તેના પ્રયોગ આજે સોવીયેટ રીવાય આલમમાં સધળે યદ રહ્યો છે, 'ત્રીજી કક્ષા' એ નામ આજે ભયંકર યાતનાનું સ્મરણ કરાવે છે. એક રીતે કહીયે તો એ આ યુગના જીવતી 'બાસ્ટીલ' છે.

અતી અફસોસની વસ્તુ છે કે હીંદમાં પણ ત્રીજી કક્ષાની પદ્ધતી પુરજેશમાં ચાલુ છે. પંજાબ અને જંગાળ પ્રાંતના રાજકેદીઓએ લખેલા આત્મવૃત્તાંતોમાં અનેક વાર આ ત્રીજી કક્ષાનો ઉલ્લેખ આવે છે. પોલીસ દુર્ગની પાછળ અપાતા ત્રાંસ વીધે અનેક વાતો વાતાવરણમાં સંભળાય છે બરફની ટોપી તો હીંદમાં પણ પ્રસીદ્ધ પામી

છે. તેમજ પતીઆલા સામે રણુ થયેલ તહોમતનામામાં પણ રણુ થયેલી અનેક ઘટનાઓ સુચવે છે કે હીંદમાં પણ ત્રીજી કક્ષા જેવી યાતનાઓ ભોગવવાનું સામાન્ય શકમંદ આરોપીના લગાટે લખાયેલું જ હોય છે.

પોલીસ તપાસનો ઝપટ નીચે આવતી કમનશીખ વ્યક્તીઓ પાસેથી આ પ્રકારે એકરાર કરાવવા તે શી રીતે બ્યાજખી કરે શકે? આજે છત્તીસાસ જવાબ માગે છે. યુગ આજે પકકાર કરે છે : ક્યાં સુધી? આજે કરાગ કાળ દાકસ કરે છે કે સુધરેલી ગણાતી સંસ્કૃતી આ અમ ગળ વસ્તુ સહી લેવા તત્પર છે? સંભવ છે કે અમેરીકન પોલીસતંત્ર જેવાં વ્યવસ્થીત યાતનાગૃહો અહીં નહીં ઉભાં કરવામાં આવ્યાં હોય તો પણ આ સખનજીની પ્રયાતું અતુલરણુ એ તો હાંદના પોલીસતંત્ર માટે લગભગ સામાન્ય નથી એમ કાણુ ના પાડી શકશે?

ત્યારે ક્યાં સુધી? આરોપીને મારીને તેની પાસેથી એકરાર લખાવી લેવાની પધ્ધતીને ક્યાં સુધી ચાલવા દેવામાં આવશે? આજે જગૃતીનાં વહેણુ આ રીધા સવાલનો જવાબ માગે છે. માનવ પ્રગતિ કરી રહ્યો છે. પૃથ્વી ઉપર પરિવર્તન પગલાં મુડી રહ્યું છે. છતાં પણ જો આ પ્રકારની જંગલી પ્રથા ચાલુ રહેવા દેવામાં આવે તો એ અતી અયોગ્ય જ અને જુદ્ધિહીન જ ગણાય. આ કાળો અધકારમાં આનંદની એક જ રેખા સોવીયેટ શાસન અને સમાજવાદી તત્વજ્ઞાન છે. આમ જ્યારે મુડીવાદી જ્યતનું પોલીસખાતું આરોપીના શરીરને ઘન કરીને, તેના હૃદયે દમન કરીને એકરાર કરાવવાની તરફેણમાં છે, ત્યારે રશીયાએ આ દીશામાં સાધેલી પ્રગતી અતી અમીનંદનીય છે. બ્યારે મુડીવાદી જંગત

ગુન્હેગારને એક અસ્પૃશ્ય, મલીન અને વિકકારવા યોગ્ય વસ્તુ ગણે છે ત્યારે રૂશી-યનો માત્ર તેને એક સામાન્ય રોગ ગણે છે. જ્યારે સમગ્ર સુડીવાદી જગત ગુન્હેગારને શરીરપીડા આપીને સુધારવા માગે છે ત્યારે રૂશીયાની કામદાર સરકાર ગુન્હેગારનાં માનસ સુધારવા માટે યત્ન કરે છે તેને માનસીક ઝોખા પાડે છે અને તે રીતે તેનાં માનસમાં પ્રવેશવા આ અનિષ્ટ પીચારોનો નાશ કરવાનો યત્ન કરે છે.

હવે મુળ સીદ્ધાંત ઉપર જરા આવીયે. આ દૃષ્ટીએ વીચાર કરતાં પણ આ અનીષ્ટ પ્રથા જરાયે વ્યાજબી ઠરી શકતી નથી. કહી લઈએ કે આરોપી ગુન્હેગાર હોય તો પણ પોલીસને તેના દેહ ઉપર આક્રમણ કરવાનો શું અધિકાર છે? એ તો સારંય જગત જાણે છે કે શરીરવેદના અસહ્ય ખતતાં કે ઇ પણ વ્યક્તા એકરાર કરી દે. આ 'વસ્તુને એકરાર કેમ જ કહી શકાય? એ તો અતી બળજબરીથી પાડેલી હાજ ગણાય. છતાં આવા એકરાર ઉપર આજે અનેકા કારાગૃહોમાં ગયા છે. એ પ્રવરની જુબાની ઉપર આજે અનેકા ફાંસીને લાકડે પણ લટક્યા છે. અને તેથી જ આ અનીષ્ટને જંડમુળથી ઉખેડી નાંખવાની જરૂર છે. કારણ કે આ પ્રથાથી તો દોષીતની સાથે નીર્દોષ પણ 'ત્રીજી કક્ષા'નો ભોગ થઈ પડે છે. સંભવ છે કે શકમંદ આરોપી તદ્દને નીર્દોષ પણ હોય. તો પછી એક નીર્દોષ વ્યક્તિને પણ 'ત્રીજી કક્ષા'નો આકરો અનુભવ શા માટે થવો જોઈએ?

પણ મનુષ્ય દોષીત હો કે નીર્દોષ હો પણ ત્રીજી કક્ષાનું અસ્તિત્વ જરાયે વ્યાજબી કહી શકતું નથી! સામાન્ય સુદીની ઝોરણ ઉપર આ ત્રીજી કક્ષાની પદ્ધતી ક્ષણવાર પણ ટકી શકે તેમ નથી. કહી

લઈએ કે માનવ દોષીત હોય તો પણ આ 'ત્રીજી કક્ષા' કેવી રીતે વ્યાજબી ઠરી શકે?

એ યાદ રાખવું જોઈએ કે આ ત્રીજી કક્ષા એ તદ્દન ગેરકાયદેસર વસ્તુ છે. પણ પોલીસની દીવાલો પછવાડે કાયદાનાં થોથાં કોરે મુકવામાં આવે છે. મેજસ્ટ્રેટ અને વકીલ મંડળ આ સંબંધી સારી રીતે જાણ હોવા છતાં તેના ઉપર આંખ મીંચામણા કરી જાય છે. એ તેમને માટે અતી શરમાવનારી વસ્તુ હોવા છતાં વ્યવહારીક અનુભવ શીખવે છે કે વકીલ મંડળ આ ગેરકાયદેસર પદ્ધતી અટકાવવાને માટે યત્ન કરે એવી આશા રાખવી અસ્થાને છે. વકીલમંડળ કદાપી આ દીશામાં યત્ન કરશે નહીં. ઇતીહાસ આ શીખવે છે, એટલે હવે આ દીશામાં આગળ પગલું મુકવાનું કામ જાહેર પ્રજામતનું છે.

'ત્રીજી કક્ષા'ને હવે આલમની તવારીખ માંથી ભૂંસી નાંખવી જોઈએ. સમય નજીક છે કે જ્યારે આવી અનીષ્ટ પદ્ધતીઓ હવે સદાને માટે વીદાય લેશે. આ દીશાના સોવીયેટ રૂશીયા માર્ગ દર્શાવી રહ્યું છે. ગુન્હેગારો સામે ધૂણા બતાવવાને બદલે સહાનુભૂતી ધરાવવાનું રૂશીયા શીખવે છે. આથી જ રૂશીયામાં ગુન્હાની સંખ્યા અડધ બની છે. આથી જ રૂશીયાના કારાગૃહોનો ખર્ચ અતી અલ્પ બન્યો છે. એટલું જ નહીં પણ સમાજવાદી સંસ્કૃતિએ તો કારાગૃહના સ્વરૂપને પણ પલટી નાંખ્યું છે.

આજે પૃથ્વીના ૬૬ ભાગમાંથી ત્રીજી કક્ષાએ વીદાય લીધી છે. બાકીના તટપરથી આ જંગલી પ્રથાના જંડમુળ ક્યારે ઉખેડી જાય એવી સુભગ ક્ષણની રાહ જોવું જગત ઉભું છે.

રાજસત્તાના રૂપાન્તર

કે લેખના અધ્યાપકો
આને શાળાઓમાં

શીખવી રહ્યા છે કે રાજસત્તા

લેખક
સમાજવાદી

ઉપર આ પ્રાચીન માનવ ભટ
કતો. તેને ન હતો વચ્ચે કે
તેની પાંસે ન હતી અન્ય

એ સંજનજનની સંસ્થા છે! આ અર્ધકચરા
વીચારકો ભેરશોરથી પોકારી રહ્યા છે કે
રાજસત્તા તો માનવજાતીના જન્મ સાથે
જન્મી છે. વેદીકન શહેરમાં વસતા પોપ
મહારાજ શીખવે છે કે રાજ તો ઇશ્વરનો
અંશ જ છે. પાદરીઓ અને પુરોહિતો આ
પ્રકારની અસત્ય ભાવનાનો પ્રખર પ્રચાર
કરી રહ્યા છે ઇતીહાસના અભ્યાસ વગર
આ આદર્શો પછી સ્વીકારી લે છે કે
રાજસત્તા ખરેખર સંજનજનની હશે! આ
ભાવના ટકાવવા માટે ઇતીહાસ, ધર્મ, અને
આધુનિક શીક્ષણ સત્તાતંત્રની પ્રથમ સ્થાપના
પર પુણ્ય મૌન પાળે છે. 'રાજસત્તા સના-
તન છે, પુરાણી છે, અનાદીકાળથી આવી
આવી છે, અને સાંપ્રત સમયમાં પણ તે
ટકી રાકશે' એ પ્રકારની વીચારસરણી નહાના
કીશોરોના કુમળા મગજમાં ખુબ યત્નથી
હસાવવામાં આવે છે. રાજસત્તા ઉપર
પ્રાચીનતાની આદર ઓરાડવાનો આજે પણ
આ ઉપાસકો યત્ન કરે છે. અને એમ સ્વી-
કારવું જ પડશે કે રાજસત્તા પર અનાદી-
કાળના આવરણો ઓરાડવામાં તેઓ સારી
રીતે સફળ થયા છે.

પણ સાચન્સ શીખવે છે કે જ્યારે
સાગરના મહાન ખોળેથી માનવજાતી ઉત્પન્ન
થઈ, જ્યારે પૃથ્વી પર પહેલા માનવ પ્રગટયા
ત્યારે રાજસત્તા જેવી કોઈ પણ વસ્તુ જ ન
હતી. સમુદ્રના ભંરોળથી ધોવાતા ટેકરાઓ

વસ્તુઓ. વનના વનદળ ખાઈનેતે જીવતો.
તરબોના પાંદડાપર તે સુષ્પ જતો. અને જ્યારે
તેનો દેહ જર્જરીત થઈ જતો ત્યારે કોઈ
વનચર પ્રાણી તેના દેહવું ભક્ષણ કરી જતું.
આ કાળ પર આજે લાખો વર્ષો વીતી ગયાં
છે. આ યુગ પર આજે અજાનના અધિકાર
ફેલાયાં છે. આજે લાખો વર્ષ પહેલાં
વસતા માનવના અસ્થિ એ જ તેમના અસ્તી-
ત્વની અત્યારે સાખીતી છે. એ પણ એક
યુગ હતો. જંગલે જંગલે માનવ ભટકતો.
નવસો અને ચીંતાવીછોણો. વનના વીકરાળ
પ્રાણીઓનો સામાન્ય ક્ર રાખીને આ આદમ
અને ઇશ્વ, આ પુરુષ અને સ્ત્રી સૃષ્ટીની
ગોદમાં રમતાં. વીલાસ એ તેમનો વૈભવ
હતો. જાતીય આનંદ એ તેમની કીડા હતી.
આનંદ અને ઉદ્વેગ, શોક અને સંતાપ એ
તેમને માટે અતી સહજ અને સ્વાભાવીક
વસ્તુ હતી. અને આ યુગમાં રાજસત્તા જરા
યે ન હતી. તેની જરા યે જરૂર ન હતી.
જ્યાં માનવ જ આંગળીને વેઢે ગણાય તેટલાં
હતાં ત્યારે રાજસત્તાની શી જરૂર! સાચન્સ
શીખવે છે કે આ પુર્વકાલીન માનવ નહોતો
સમજતો રાજને કે તેની સત્તાને. વીજ્ઞાન
આજે છે કે કે પુર્વકાલીન માનવે નહોતાં જ્યાં
કારમા કારાગૃહ કે નહોતાં અનુભવ્યાં અદા-
લતોના આંગણાં. પુર્વકાળ-એ માનવની પુણ્ય
સ્વતંત્રતાનો કાળ હતો. પુર્વકાળ એ માનવને
માટે સંપુર્ણ સ્વાધીનતાનો કાળ હતો.

પણ પછી તો માનવે કુદરતના ખગતના પર આક્રમણ કરવું શરૂ કર્યું. કોઇ ધન્ય-ક્ષણે અનાજ ઉત્પન્ન થયું. માનવ પ્રગતીમાં પગલાં મુકતો હતો. પુર્વકાલનું જંગલી જીવન પૃથ્વીનાં પટ પરથી વીદાય લેતું હતું. વનના વનફળને બદલે અન્નનો આહાર આવ્યો. દરેક ક્ષણે પરીવર્તનને આગળ ધપાવી રહી હતી. માનવે પુર્વકાળની પ્રથાનો ત્યાગ કર્યો. આ તે કાળ હતો કે જ્યારે માનવ જંગલમાં રહેતો, પોતે જ કારી કેઝાડેલી ગુફામાં સુઇ રહેતો, પોતે જ મારેલા પ્રાણીઓના આમણથી પોતાનું શરીર ઢાંકતો, છતાં માનવ ગુલામ ન હતો. આપમહેનત ઉપર તે આનંદ કરતો. પોતાના કાંડાના બળ વડે તે પોતાની જરૂરીઆતો ઉત્પન્ન કરી લેતો. આ આપમહેન-તના યુગમાં શોષણને સ્થાન ન હતું. અન્યની મહેનત ઉપર જીવવાનું જ અશક્ય હતું. સ્વાલંબન એ આ યુગની મુખ્ય લાવના હતી. માનવ અને માનવ વચ્ચેનો સંબંધ સહકારના ધોરણ પર હતો સ્વતંત્રતા અને સ્વચ્છંદ, એ તેમનાં જીવન હતાં.

આ યુગના માનવને રાજસત્તાની જરૂર ન જણાઇ કારણ કે તે સમાજરચનામાં શોષ-ણને સ્થાન જ ન હતું તેથી જ સમાજમાં વર્ગ નોવી વસ્તુ ન ઉત્પન્ન થઇ શકી. અત્યારે આપણી સમક્ષ જે સંપત્તિવાનવર્ગ અને આમુર્ગ એવા બે વીશાળ વર્ગ નોંધ રહ્યાં છીએ, તેવા વર્ગોનું ત્યાં અસ્તીત્વ પણ ન હતું. આ યુગમાં રાજસત્તા ન હતી કારણ કે તે સમાજરચના વર્ગહીન હતી. દરેક વ્યક્તિ આપશક્તિએ પોતાની જરૂરીઆતો ઉત્પન્ન કરી લેતી હોવાથી વર્ગ-લાવનાને અસ્તીત્વ મળ્યું જ ન હતું. આ યુગમાં રાજસત્તાના અભાવનો આ અર્થ છે, અને તેથી જ જ્યારે ભાવીમાં વર્ગ

વીનાશ પામશે ત્યારે રાજસત્તાની જરૂર નહીં પડે.

છતીહાસનાં પાનાં પર આલેખાયેલા અક્ષરો પાછા ઉકેલીએ તો હમો રાજસત્તાને ગુલામીયુગમાં નોંધ શકીશો. માનવ પરીવર્તન મીલકતની કચેલી સ્થાપનાએ આ કુર ગુલામી-પ્રથાને જન્મ આપ્યો હતો. ઉત્પાદનના સાધ-નોની ઉત્ક્રાંતિના આ કાળમાં ગુલામો અને સ્વામીઓ એવા બે વીશાળ વર્ગો ઉત્પન્ન થયા હતા. રોમનું સામ્રાજ્ય લો. ભયંકર ગુલામીના પાયા ઉપર એ સુંદર દીસતી સંસ્કૃતીની ઇમારત રચાઇ હતી. આર્થિક સામ્રાજ્ય લો. શુદ્રોના ભયંકર શોષણ ઉપર આર્થિકીરોનો વૈભવ રચાયો હતો. આ તે કાળમાં ગુલામીકાળ હતો. અને પછી ગુલામો વીધવ કરીને આ 'સ્વ.ગ.ઓ'ની સત્તાને ન તોડી નાખે, તેને માટે રાજસત્તાને સર્જવામાં આવી. આ તેના સર્જનનો છતીહાસ છે. 'સ્વામીઓ'એ, ગુલામો ઉપર તેમના અધીકારને કાયમ કરવાને આ સાધન યોગ્ય છે. લેનીન જેવા પ્રખર વાચારક આલેખે છે કે—

“રાજસત્તા એ એક વર્ગ ઉપર બીજા વર્ગના અધીકારને ટકાવવા માટે ચોળાયેલું યંત્ર છે. જ્યારે, સમાજમાં વર્ગ ન હતા, જ્યારે માનવજાતી પુર્વકાલીન : દશામાં વસતી, ત્યારે ઉત્પાદનશક્તિ અતી અદ્ય હતી, જ્યારે પુર્વકાળના માનવને માટે પોતાના જીવનની જરૂરીઆતોનાં સાધનો મેળવવા માટે સાગ્ર થે દીવસભર જહેમત હિલવવી પડતી, ત્યારે સમગ્ર સમાજ ઉપર અધીકાર ભોગવતો, અને વ્યવસ્થાના અંગ-ને જ અડકતો એવા કોઇ વર્ગ જણાયો જ નહીં, અને એ સંજોગોમાં ઉત્પન્ન થઇ શકે પણ નહીં. પણ ત્યારે વર્ગો ઉત્પન્ન થયા, ત્યારે ગુલામીકાળ શરૂ થયો, ત્યારે પુર્વ-

કાલીન પદ્ધતી પર ઉત્પન્ન કરતાં પણ ગુલામોના જીવનને જરૂર કરતાં વધુ અનાજ ઉત્પન્ન શક્ય થયું, અને જ્યારે આ વધુ ગુલામોના કંગાલ જીવનને જરૂરનાં કરતાં કંઈક વધુ હતી, એટલું જ નહીં પણ તે ગુલામના મઠ્ઠીકોના હાથમાં પડતી, અને આ પ્રકારે આ સ્વામીઓનો વર્ગ સંબંધીત થયો ત્યારે જ રાજસત્તાની જરૂર હિમી થઈ.”

હૈન્રીનના ઉપસા શબ્દો અતી અર્થસૂચક છે. રાજસત્તા જન્મે છે વર્ગવન્ત સમાજ રચનામાંથી, અને વર્ગરચના શક્ય બને છે ઉત્પાદનની પદ્ધતી પર. સંભવ છે કે ને દરેક માણસને પોતાના ખોરાક માટે જલ્દી મત કરતાં આખો દીવસ વીતી જતો હોત, ને તેની પાસે પોતાના આહાર ઉપરાંત જરા પણ વધુ રહેત નહીં તો વર્ગરચના ઉત્પન્ન કશું ન થાત. જે માણસ પાસે કંઈ ધન જ નથી તેને છુટાણ પણ કેવી રીતે? પણ જ્યારે પુર્વકાલીન ખેતીની પદ્ધતીમાં ફેરફાર થયો, જ્યારે માનવ મહેનતમાંથી વધુ અનાજનું ઉત્પાદન થવા લાગ્યું, ત્યાર ગુલામીકાળ શરૂ થયો. સંઘાતમાંથી પકડી આણેલા માનવ પાસે કામ કરાવવાનો શીરસો ત્યારે શરૂ થયો. અને ગુલામો પાસે ખેતર ઉપર કામ ફરવી, તેનાં ઉત્પાદન ઉપર તાગડખીન્ના કરવાની કાળી પ્રણાલીકા શરૂ થઈ. એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ખેતીની પદ્ધતીમાં થયેલી પ્રગતીથી આ પ્રણાલીકા અસ્તીત્વમાં આવી. અને પછી આપણે જોઈશું કે જેમ જેમ ઉત્પાદનના સાધનો પલટાતાં જાય છે, જેમ જેમ નવા નવા પ્રકારની પદ્ધતીનો અમલ આવતો જાય છે, તેમ તેમ સમાજરચનાઓ પલટાય છે, તેમ તેમ રાજસત્તા પોતાનાં રૂપ પલ્ટે છે. છતાં તેનો મુળ ઉદ્દેશ અને

મુળ કાર્ય અલગ, અકલ્પ્ય, અને સતત ચાલુ રહ્યું છે. આ કાર્ય તે વર્ગ દમનનું. (class repression) ગુલામીકાળથી તે અત્યારની મુડીવાદી સંસ્કૃતી સુધી રાજ્યસત્તાએ ગુલામો, ખેડૂતો, અને કામદારો ઉપર અધીકાર રાખ્યા છે. આ ગુલામો તેમની ગુલામી ફેંકી ના શકે તેને માટે રાજ્યસત્તાએ સધળા ઉપાયો યોજ્યા છે. અને યોજે જશે. આજે કોઈ પણ દેશમાં રાજ્યસત્તાનું અસ્તીત્વ એ વર્ગ સ્વામીત્વની સીધી સાબીતી છે. પણ ઇતીહાસની એ વીલક્ષણતા છે કે જ્યારે સમગ્ર જગત ભરમાં લઘુમતી શાસન કરી રહી છે ત્યારે સૃષ્ટીના આજે એક જ પ્રદેશમાં વધુમતી-ખેડૂતો અને કામદારો રાજ્ય કરી રહ્યા છે.

પણ રાજ્યસત્તા પણ રૂપાંતર પામી છે. ઉત્પાદનની પદ્ધતીના થયેલા પરિવર્તનોએ રાજ્યસત્તાનાં સ્વરૂપમાં પલ્ટો આણ્યો છે. પણ આ શબ્દોને સામીત કરવા માટે રાજ્યસત્તાના પ્રાચીન સ્વરૂપ ઉપર એક આછું અવલોકન કરવું જરૂરનું છે.

પ્રજ્ઞાન, ધરાન અને ચીનના પ્રાચીન સામ્રાજ્યો રોમ અને ગ્રીસના સામ્રાજ્યોથી કેટલેક અંશે ભુદાં હતાં. ધરાન, પ્રજ્ઞાન, અને ચીનના આપણે અધીકારીતંત્રમાં દરેક વ્યક્તી એ ગુલામ હતી. અને સરકાર તંત્ર તે આર્થીક અને કાયદેસર દમનનું સીધું સાધન હતું. પણ યુરોપના સામ્રાજ્યો જેવાં કે ગ્રીસ અને રોમમાં વસ્તુની આપણે પદ્ધતીએ વેપારીવર્ગને જન્મ આપ્યો. આ વેપારીવર્ગે, ‘આમવર્ગ’ ખેડૂતો અને કારીગરો સાથે સંલગ્ન કરીને જમીનના માલિક થઈ ખેડેલા ઉમરાવો સામે પ્રયત્ન આદિલનો કર્યા. અને તેમાંથી પ્રજ્ઞાનના અની ભાવનાનો જન્મ થયો. પરીણામે પ્રજ્ઞાનનાં ગ્રીસ અને રોમમાં પગલાં

મુકયાં. પણ આ પ્રજાસ્વાતંત્ર્ય નામનું જ હતું. ગુલામોને મત આપવાનો કે શહેરીના હક્ક ભોગવવાનો જરાયે અધીકાર ન હતો. ગ્રીસમાં પ્રજાસ્વાતંત્ર્યના આદેશનો અને રોમમાં ખ્રિસ્ત અને પેટ્રીસીયન વચ્ચેના આદેશનોએ ઉપલા વર્ગને છુટાછાટ આપવાની દરજ પાડી, પણ આખા ય સમય દરમિયાન ગુલામોની દશામાં સુધારો કરવાને માટે કંઈ જ કરવામાં આવ્યું ન હતું. લેની-જ્યારે મોઢેમાં પાછા આવેલીયે તો કોરી કઢાડેલી શેફર-રચાયેલા પ્રજાસત્તાક મારેલા પ્રાણીઓના કિં વ્યવસ્થા પ્રમાણે એ શરીર હાંકતો, છતાં માર્મંદી પ્રજાસત્તાકમાં આપમહેનત ઉપર તે કાનકડો સમુદ જ પોતાના કાંજના બળ વડે તેરે ખીજા પ્રકારીઆતો ઉત્પન્ન કરી લેતો. આ ૨. સઘળાને તના યુગમાં શોષણને સ્થાન ન હતું. અને અન્યની મહેનત ઉપર જીવવાનું જ અશક્ય હતું. સ્વાતંત્ર્યન એ આ યુગની મુખ્ય ભાવના હતી. માનવ અને માનવ વચ્ચેનો સંબંધ સહકારના ધોરણ પર હતો. સ્વતંત્રતા અને સ્વચ્છંદ, એ તેમનાં જીવન હતાં.

આ યુગના માનવને રાજસત્તાની જરૂર ન જણાઈ કારણ કે તે સમાજરચનામાં શોષણને સ્થાન જ ન હતું તેથી જ સમાજમાં વર્ગ ભેદ વસ્તુ ન ઉત્પન્ન થઈ શકી. અત્યારે આપણી સમક્ષ જે સંપત્તિવાનવર્ગ અને આમવર્ગ એવા એ વીશાળ વર્ગ જોઈ રહ્યાં છીએ, તેવા વર્ગોનું ત્યાં અસ્તીત્વ પણ ન હતું. આ યુગમાં રાજસત્તા ન હતી. કારણ કે તે સમાજરચના વર્ગહીન હતી. દરેક વ્યક્તિ આપશક્તિએ પોતાની જરૂરીઆતો ઉત્પન્ન કરી લેતો હોવાથી વર્ગ-ભાવનાને અસ્તીત્વ મળ્યું જ ન હતું. આ યુગમાં રાજસત્તાના અભાવનો આ અર્થ છે. અને, તેથી જ જ્યારે ભાવીમાં વર્ગ

આ મહાન સંસ્કૃતીનાં મુળ કેમ ઉખડી ગયાં? આ શબ્દોનો જવાબ આપતાં બેંગ-ડોનોએ તેના અપ્રતીમ પુસ્તક ‘આર્થીક વીશાનના ટુંકા ઇતીહાસ’માં લખે છે કે—

આ પતનનાં એક પંથી એક પગલાં નીચે પ્રમાણે આવેખી શકાય. પુષ્કળ શોષણથી ગુલામોનું માનસીક અને શારીરીક અધઃપતન, સ્વતંત્ર માનવ (Free man) નું ખીજાની મહેનત ઉપર જીવવાથી થયેલું પતન. અને તેથી લશ્કરી તાલીમ અને લશ્કરી શક્તિનો સંહાર થયો. ગુલામો જીવવાથી ઉત્પાદન ઘટ્યા લાગ્યું. અને આ સર્વ આદેશનોએ આ વેગથી પતન પામતી સંસ્કૃતીમાં પુર્વકલીન અંશને સ્થાન મળ્યું. આખરે રોમન સંસ્કૃતિને તોડી નાંખી રોમ પાછું પ્રગતીના માર્ગથી ખસીને પુર્વકાળ પર જઈ પડ્યું.

છ. આ ગુલામીકાળનો ઇતીહાસ થયો. આ તેમનો રાજ્યસત્તા આપણે જોઈ. અને યોજ્યું છે. ઇ. શક્યા કે પ્રજા સ્વાતંત્ર્યના આવેખે છે. નીચે રાજ્યસત્તા તો ગુલામોનું મુતીમંત સ્વરૂપ હતી.

“રાજ્યસત્તા એ રાજ્યસત્તા અને તેનું વર્ગના અધીકારને (અપુણ્ય) યંત્ર છે. જ્યારે, સમાજના જ્યારે માનવજાતી પુર્વકલી વસતી, જ્યારે ઉત્પાદનશક્તી ૨. હતી, જ્યારે પુર્વકાળના માનવ પોતાના જીવનની જરૂરીઆતોનાં મેળવવા માટે સારા યે દીવસભર જ ઉઠાવવી પડતી, ત્યારે સમગ્ર સમાજ-જેરી અધીકાર ભોગવતો, અને વ્યવસ્થાના અંગે, તે જ અડકતો એવા કોઈ વર્ગ જણાયો જ નહીં, અને એ સંભોગમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે પણ નહીં. પણ જ્યારે વર્ગો ઉત્પન્ન થયા, જ્યારે ગુલામીકાળ શરૂ થયો, જ્યારે પુર્વ

વીરા કી ગનર

લુદ્ધી ઝારશાહી
સામે ઝઘમતી
બાળા—એ
વીરા કીગનર

રશીયન
કાંતીકારી અબળાનું
રોમાંચક
જીવન વૃત્તાંત

જેના અવાજે
રશીયન યુવાનોમાં
આતશ પ્રગટીતો
વીરા કીગનર

માજી ઝારના ખુન માટે રચાયેલા
કાવતરા પરથી પડેલો ઉચકાય છે.

આજે આખા પંજાબમાં, જે કોઈ પણ દેશ પુણી રીતે આઝાદ હોય, તે તે રશીયા છે. રશીયાની લલ્ચ—લુભી પર, સોવિયેટ પ્રજાતંત્રની છત્ર-છાયામાં, સર્વત્ર સ્વાતંત્ર્ય-સુખનાં સોનેરી કારણો પ્રકાશી રહ્યાં છે. ત્યાં સર્વત્ર સ્વતંત્રતા, સમાનતા, ન્યાય અને બંધુત્વની વીજ્ય-પતાકા ફરકી રહી છે; ત્યાં હવે નાના-મોટા અને ઉંચ-નીચ વચ્ચે કોઈ પણ જાતનો ભેદભાવ રહ્યો નથી. જે ઝારશાહીના લખાનઈ અત્યાચારથી રશીયન ઇતીહાસનાં પાનાં રંગાયાં છે, તે ઝારશાહીને હવે તે મુળાંમાં સહીત. ઉખેડી નાખવામાં આવી છે. ત્યાં આજે લુદ્ધી જ ગંગા વહે છે; મનુર અને કીસાનોને નવું જીવન મળ્યું છે. હવે ત્યાં કોઈ પણ શ્રીમંત-પોતાની લક્ષ્મીના બગીચી ગરીબ પર લુલ્હ નથી ગુનગરી શકેતા. ગરીબમાં ગરીબ વ્યક્તી પણ આજે ઉત્તરના મોર્ગે વળી રહી છે. સ્વતંત્રતાના વાતાવરણમાં આવ, તરુણ, ઓ, પુરુષ સૌ કોઈ, પોતાની શક્તી અને

હજી પ્રમાણે આગળ વધી રહ્યું છે. કોઈના માર્ગમાં કોઈ પણ કંટક-રૂપ નથી થઈ શકેલું. સૌ કોઈ સ્વાધીનતાના સુમધુર ફળોનો ઉપભોગ કરવા માટે સમર્થ છે.

રશાપાના કરોડો મનુષ્યોને જે મહાપુરુષો અને વીર નારીઓએ આ સ્વાતંત્ર્ય-દી દેખાડ્યો છે, તેમાં દેવી વીરા કીગનરનું નામ બહુ આદરપૂર્વક લેવાય છે. વીર્યો પોતાના જીવન-મુળ પર્વત જે વિસ્તાર અને જવાબદારીથી સ્વદેશની સેવા બજાવી છે, જે વૈય અને સાહસથી ઘેર યાતનાઓ સહી છે, તેટલા માટે રશીયાની ભાવી પ્રજા એની આભારી રહેશે.

વીરા કીગનરનું કુટુંબ કુલીન અને સાધન સંપન્ન હતું. એના પીતા એક મોટા હોદ્દા પર અધસર હતા; તે મેમાડીશી અને ટેડીકીશી જીલ્લામાં કામ કરતા હતા.

વીરાનાં મા અને બાપ ઉભય કાયશીલ હતાં. એની માતા બહુ સમજદાર હતી. સને.

૧૮૫૨ માં કેળાં પ્રાન્તમાં વીરાનો જન્મ થયો હતો. પોતાના ભાઈ ખંદેનોમાં તે સૈથી મોટી હતી. તેની નાની ખંડેન લીડીઆ કાન્તીકરી દળમાં સભ્ય હતી. એ દળમાં કામ કરવા માટે ઝારની સરકારે તેને સાઈ-ખીરીગામાં દેશપાર કરી હતી. એનો એક ભાઈ પીટર, પર્મ અને ઉફના પ્રાન્તોમાં ખાણોનો ઇન્જનીયર હતો, ખીજે ભાઈ નીકોલાઈ ગાયનવીઘામાં બહુ નિપુણ હતો, અને નાટ્ય-કલાનો તો તે આચાર્ય હતો. વીરાની એક ખીજ ખંડેન પણ હતી તેણે નામ ઇન્જનીયર હતું. સને ૧૮૮૦ માં શાહી મહેલમાં એક ધડાકો થયો તે માટે ઇન્જનીયાને તકસીરવાર દરાવવામાં આવી. અને તે માટે તેને પણ સાઈખીરીયામાં ધકેલી દેવામાં આવી હતી.

એકવાર વીરાએ પોતાની માતા પાસેથી રશીઆના કોઈ ઝારના સંબંધમાં ઘણીએ હકીકતો સાંભળી તેમાં એણે એક એવી હકીકત પણ સાંભળી કે, જ્યારે ઝારનો વીવાહનો સમય થયો ત્યારે તેણે રશીઆના તમમ નીવાસીઓને હુકમ કર્યો કે તેઓ પોતાની સુંદર છોકરીઓને સાથે લઈને મોસ્કો આવે. મોસ્કોમાં ઝાર પોતાના મહેલમાં ભેગી મજલ્લી યુવતીઓને ભેટો અને તેમાંથી તેને જે અધીક સુંદર જણાતી તેને તે પોતાની રૂની બનાવી બેતો.

આવી વાતો સાંભળીને વીરા પણ હવાઈ કીસ્મતોએ વાંધવા લાગી. “જ્યારે ઝાર પાછી પરણવાની ઇચ્છા બહાર કરશે, ત્યારે મને પણ મોસ્કો લઈ જવામાં આવશે, અને કદાચ ઝાર મને જ રાણી તરીકે પસંદ કરી બેશે!”

વીરાને વીવાહ્યાસ કરાવવા માટે તેનાં માતાપિતાએ તેને કેળાંની વીવાહ્યમાં મોકલી હતી. ત્યાં વાતાવરણ બહુ સાદું

અને નીમળ હતું. ત્યાં તેના જીવનમાં અદ્ભુત ફેરફાર થયો. ઘરખારની જાણજલાલીના અને ઝારની રાણી બનવાના જે મુખર્તાભર્યા વીચારો તેના મગજમાં ઘુસી ગયા હતા તે બધા ય ત્યાં નીકળી ગયા.

સને ૧૮૬૩ માં વીરા વીવાહ્યમાં દાખલ થઈ, ત્યાં તે ૬ વર્ષ સુધી ભણી. ખીજા વીવાહ્યીઓ સાથે સાદું જીવન વ્યતીત કરવાથી તેના જે એકલપેટા વીચારો હતા તે બધા મુકરી ગયા અને તેના હૃદયમાં બન્ધુત્વની લાગણી પેદા થઈ ગઈ.

વીવાહ્યમાં રહેનાથી વીરાની મગજ-શક્તી ખેડમાં કરતાં અધીક તીવ્ર થઈ ગઈ. પરંતુ ત્યાં તેની વૈજ્ઞાનિક ચેત્ત્વંતા ન વધી શકી એટલા માટે જ ત્યાંના શીક્ષણથી વીરા ખીલકુલ સંતુષ્ટ નહોતી. વીરાએ ત્યાં છતી-હાસ, રશીયન-ભાષા, વીદેશી સાહિત્ય-વનસ્પતીશાસ્ત્ર, પ્રાણી-શાસ્ત્ર, ઘરિર-વીદ્યા, ધાતુ વીવાહ્યે વીધયોતું જ્ઞાન મેળવ્યું. ભણતાં ભણતાં જે અવકાશ મળતો તેમાં તે અંગ્રેજી નવલકથાઓ પણ વાંચતી.

વીવાહ્યના ભણતરથી વીરાને એટલા માટે અસંતોષ હતો કે જીવન-સંગ્રામની તૈયારી માટે જે નૈતિક શીક્ષણ મળતું નેહ્યે તેનો ત્યાં અભાવ હતો. પોતાના પરિવાર, સમાજ અને દેશ પ્રતી પ્રત્યેક વ્યક્તિનું શું કર્તવ્ય છે એ બતાવનાર પણ ત્યાં કોઈ નહોતું!

જીવનના આરંભકાળમાં જ વીરાને ઉત્તમ સાહિત્ય વાંચવાનો બહુ શોખ હતો; પણ તે વખતે તે ‘ગંભીર વાંચારનાં પુસ્તકો નહોતી વાંચતી, કેવળ વાર્તાઓ વાંચવાને જ તે ટેવાયેલી હતી.

વીરા શીખનરનાં હૃદય પર, ‘One man in the field is no warrior’ (એક વ્યક્તિ રણ-ભૂમીમાં શોધી નથી)

નામની એક નવલકથાએ બહુ સારો પ્રભાવ પાડ્યો, તેથી એની વિચારમાળા બહુ જ વ્યાપક બની ગઈ એ પુસ્તકના વાચનથી વીરાના હૃદય પર બે વીરોધી ચીત્રોની છાપ પડી. એક ચીત્રમાં ઉચ્ચ આદર્શ, ત્યાગ, સંઘર્ષણ અને કષ્ટ-સહનતા ભાવે ઘપાયા હતા, બ્યારે બીજા ચીત્રમાં સુખ-સ્વર્થ તથા જીવનની ખોટી ચમકની પ્રતીકાયા હતી.

વીરાને જો કે વાર્તાઓ વાંચવાનો બહુ શોખ હતો-છતાં પણ ચોતાનાં કેટલાંક સંબંધીઓના આગ્રહથી તેણે લાયલ (Lyell), લુથ (Lewes), અને વોગટ (Vogt) નાં કેટલાંક પુસ્તકો તથા પીસા-રેવના કેટલાંક લેખો વાંચી નાખ્યા. તેના કાકા પ્રમ્મસત્તાકવાદી હતા. ધર્મીક, સામાજિક તથા વ્યક્તીગત વીરોધની ભાવનાઓથી તેઓ બીલકુલ મુક્ત હતા. વીશ્વવ્યાપી સાવજનીક શીક્ષણ, સ્વાવલંબી શ્રમ અને સ્ત્રીઓના સમાન અધીકારના તેઓ પક્ષ-પાતી હતા, ઉપરાંત તે વીદ્વાન પણ હતા. વીરાની વીંટીઓ, એરીંગો અને જાત-જાતનાં લપકાબંધ કપડાંને જોઈને તે કહેતા: “વીરા, આ એરીંગો રૂપે તારા કાને પર કેટલા મણ અનાજ લટકી રહ્યા છે?” અને કોઈક જવાબ વાળતું: “સાડીઆવીસ મણ!” આ પ્રકારના કેટલાય પ્રશ્નો વીરાને પુછાતા, પરંતુ તે વખતે તે એનો અર્થ ન સમજી શકતી. આગળ જતાં બ્યારે તેના વીચારોનો ખૂર્ચી રીતે વીકસ થયો ત્યારે તે જાણી શકી કે તેના કાકાના પેલા સાદા પ્રશ્નોમાં કેટલો બધો અર્થ સમાયેલો હતો.

ગામડામાં રહેનારાં દીન-દુખીઓની સેવા કરવા વીરા ડોક્ટર બનવા ઇચ્છા હતી. તે સ્નાતો હતી કે તે ચોતાનાં જ્ઞાનનો સફળ-પરિણામ ગામડામાં ફેલાઈ ગયેલી બીમારી

અને અજ્ઞાનને દૂર કરવા માટે કરે. આ જ ભાવનાથી ગ્રેરાઇને તે બીજા દેશમાં જઈને ડોક્ટરની પરીક્ષા પાસ કરવા ઇચ્છતી હતી, પરંતુ તે દિવસોમાં ઈંગ્લેન્ડ ચોતાના દેશને છોડી બીજા દેશમાં જઈ શીક્ષણ મેળવે એ રશીયન સમાજની દૃષ્ટિનાની ખંઠારતું કાર્ય હતું. એટલે વીરાના પીતાએ તેને ખંઠાર જવા દીધી નહીં.

કેળમાં રહેતા શીક્ષીયોવ નામના એક વૃદ્ધ જમીનદાર વીરાના પીતાના જીવનના મિત્ર હતા. એક વખત ચોતાના પીતા સાથે વીરા ત્યાં ગઈ, અને ત્યાં શીક્ષીયોવના સૌથી મોટા પુત્ર એલેક્સી વીક્ટોરોવનીચની સાથે તેની મીત્રતા બંધાઈ. તે સમયે એ મેન્ટ્રેટર કામ કરતો હતો. થોડા દિવસ સુધી ત્યાં રહીને વીરા ચોતાના ગામમાં પાછી ફરી.

ત્યાર બાદ એલેક્સીની કે નંમથી ટેટી-ઉશીમાં બહારી થઈ ગઈ. ત્યાં વીરાને એની સાથે હળવા-મળવાની વીરોધ તક મળી, તે પછી સને ૧૮૭૦ ના આક્રોશાબરમાં તેમનાં લગ્ન થયાં.

એન્થુએટ થવા બાદ વીર એ જમન ભાષા શીખી લીધી. મોંથી માંડીને તે શીક્ષર અને ગરેતાં પુસ્તકો એણે વાંચી નાંખ્યાં તથા ચોતાના પત્ની પાસેથી રેખા-ગણિત અને બીજાગણિત પણ શીખી લીધાં. સને ૧૮૭૨ ની વસંત ઋતુમાં વીરા શીમનર ચોતાની બહેન લીડીઆ અને પત્ની સાથે નીકતદેરોવોથી જુરીચ આવી ગઈ.

ડોક્ટરી અભ્યાસ માટે વીરા જુરીચ વીશ્વ-વીદ્યાલયમાં દાખલ થઈ. ત્યાં તેને તદ્દન નવું જ ક્ષેત્ર મળ્યું; નવી નવી વાતો સાંભળવાની અને ઘટનાઓ જોવા મળી. ત્યાં વીદ્યાર્થીઓ માટે એક મુલ્યવસ્તીત પુસ્તકાલય પણ હતું. અને સ્ત્રીઓ માટે વાદ-

વીવાદની એક કક્ષા પણ હતી. એ બધાથી વીરાને માનસીક વીકાર માટે પુરતી સામગ્રી મળી. એક બીજી 'ફ્રીયી કલ્ચર'માં વીરાએ સામાજિક પ્રગતી, શ્રમજીવી સમસ્યાઓ અને સામ્યવાદના ઇતીહાસનું અધ્યયન કર્યું. તેની સાથે વીશ્વ-વીદ્યાલયનું શીક્ષણ પણ ચાલુ રાખ્યું.

એક વાર વીદ્યાલયમાં સરકારી હુકમ આવ્યો કે વીરા શીગનર અને એના કેટલાક સાથીઓએ વીદ્યાલય છોડીને ચાલ્યા જવું. તે માટે બહાનું એ બતાવવામાં આવ્યું કે તેમનું ચારીત્ર બરાબર ન હતું. વીદ્યાથી-ઓની એક સભામાં સરકારના આ હુકમનો વીરોધ કરવામાં આવ્યો, છતાં જેઓ જુના વીચારના હતા તેમણે વીરોધ કરવામાં વીરાને સાથ ન આપ્યો.

કળાન્તરે વીરા અને તેના પતીના વીચારોમાં મતભેદ પડી ગયા. આગળ જતાં મતભેદની એ લાગણી બહુ તીવ્ર થઇ ગઇ. એલેક્સી જુના વીમારોનો હતો અને વીરા ક્રાન્તીકારી દળ તરફ વધારે ને વધારે ખેંચાતી જતી હતી. વીરાએ જુનું કે ડોક્ટર યનાથી દેશની કે સમાજની કાંઈ પણ જાતની સેવા થઇ શકે તેમ નથી કેમકે સમાજ અને દેશના દહનો વાસ્તવીક ઇલાજ તો સામાજિક તથા રાજનૈતીક સુધારાઓથી જ થઇ શકે છે. તેથી તે ૨૧ વર્ષની ઉંમરે સ્વીટ્ઝરલેન્ડમાં પોતાની બહેન લીડીઆના ક્રાન્તીકારી દળમાં દાખલ થઇ ગઇ. એ દળમાં સામ્યવાદી યુવક વીદ્યાથીઓ કામ કરતા હતા. તે દળનાં સભ્યોને તૈયાર કરવાને વીરાએ એક બ્યવહારીક કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો.

એક વર્ષથી વધારે સમય સુધી વીરા બર્નમાં ડોક્ટરી લાઇનનો અભ્યાસ કરતી રહી. જે ક્રાન્તીકારી દળ સાથે વીરાનો

સંબંધ હતો, તે બહુ જરૂરી કામ કરી રહ્યું હતું. એ દળ તરફથી 'શ્રમજીવી' (The worker) એ નામનું એક માસીક પત્ર પણ પ્રસીદ્ધ થતું હતું. દળના તમામ સભ્યો પોતાના આવરણમાં પ્રગતિનતા સીદાન્તોનું પાલન કરતા હતા. એમના કોમોમાં સાર્વજનિક સેવા-લાવની સ્પષ્ટ ચમક હતી.

ક્રાન્તીકારી દળના સભ્યો મજૂર વર્ગમાં પ્રચાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. મોસ્કો, ટુલા અને કીવના જુદાં જુદાં કારખાનનાં એના કેન્દ્રસ્થાનમાં ક્રાન્તીકારી સભ્યો ઘૂસી ગયા અને લાઇજો દ્વારા તેમજ બીજા ઉપાદા દ્વારા યોગ્ય રીતે પ્રચાર-કાર્ય કરવા લાગ્યા. પરંતુ સને ૧૮૭૫ માં શરદ રતુમાં આ દળના સભ્યોને તેમજ બીજા કેટલાક મજૂરોને કેદ કરી દેવામાં આવ્યા. છતાં જેટલા બાકી રહ્યા તેમણે ક્રાન્તીનું કામ ચાલુ રાખવા માટે નવો કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો. એ પહેા વીરાને આગ્રહ કર્યો કે તેણે મોસ્કો આવીને કામ કરવું. ત્યારે પાંચ છ મહીનામાં તો વીરાને ડોક્ટરી લાઇનની પરીક્ષા આપવી પડે તેમ હતું; અને પરીક્ષા માટે જે લખ લખવા હતા તેનો વીષય પણ તેણે વીચારી લીધો હતો. પરંતુ તેણે પરીક્ષાની લેશ માત્ર પણ પૂરવા ન કરી અને મોસ્કો જઈને કામ કરવાનું ઉચીત ધાણું. એણે પોતાના પતીને પણ સ્પષ્ટ રીતે લખી નાખ્યું કે હવે હું તમારી પાસેથી આથીક સહાય નહી માગું અને આગથી મારી સાથે આપનો કાંઈ પણ જાતનો સંબંધ નથી રહ્યો! અ' પ્રમાણે ધર-બાર સાથેના સંબંધ તોડીને, વીરાએ એક એવા કાંટાળા માર્ગ પર ચાલવાનો નીશ્ચય કરી લીધો. વીરા મોસ્કોમાં આવીને રહેવા લાગી તે સમયે તેની નાની બહેન

લીડીઆ કેદમાં હતી. આ વખતે ઝારશાહીના ભયંકર દમન-ચક્રથી તમામ ક્રાન્તીકારી દળો અસ્ત-વ્યસ્ત થઇ ગયાં હતાં, લગભગ ૮૦૦ માણસોને જુદા-જુદા અપરાધો માટે જેલમાં પુરી દેવામાં આવ્યા હતા. આ રીતે ક્રાન્તી-કારી દળની પ્રજાતોમાં ભારે ખલલ પડી. તેથી વીરા બહુ નીરાશ થઇ.

થોડા દિવસો બાદ વીરા ચોતાની જવાબ-દારી એક ખીજ વ્યક્તો પર છોડીને મોરકાથી યરોસ્લાય ચાલી ગઇ. ત્યાં ઇસ્પીતાલમાં તેણે કામ શરૂ કરી દીધું. ૭ અકવાડીયાં પછી એસી-સ્ટન્ટ સર્જનની જગ્યા માટે મેડીકલ-પ્રોફેસી પરીક્ષા શરૂ થઇ. તેમાં વીરા બહુ સરે નંબરે પાસ થઇ અને સર્જનના પદ માટે અધીકારીણી થઇ ગઇ. પણ તે પછી વળી તે યરોસ્લાયથી કેળાં ઉપડી ગઇ. બરાબર ૨૪ વર્ષની ઉંમરથી એનું જીવન સંપૂર્ણ રીતે રશીયન ક્રાન્તીકારી આન્દોલનોથી એંતરિત બની ગયું.

સને ૧૮૭૬ માં, વીરા અને તેના સાથી-ઓએ એક નવો પક્ષ ઉભો કર્યો એનું નામ 'Land & Freedom' અર્થાત 'જમીન અને સ્વતંત્રતા' એવું રાખ્યું. આ પક્ષનું મુખ્ય કામ રશીયન સરકાર વીરફ લોકમત સંગીત કરવાનું હતું. પણ એ પક્ષ તરફથી એક સરઘસ કાઢવામાં આવ્યું. તે વખતે જ પોલીસે ઘણા ય લોકોને માર માર્યા અને પછી તેમને પકડી લીધા. છેવટે તેમના પર મુકદ્દમો ચલાવીને તેમને પણ સજા કરી દેવામાં આવી.

વીરા ગામડામાં રહીને અલગથી લોકોની સેવા કરવા ચ્હાતી હતી. એટલા માટે તે સમારમાં એક ડોક્ટર પાસે કામ કરવા માટે ચાલી ગઇ; અને તે ડોક્ટરે વીરાની નીમ-લુંકે ચોતાના જીલ્લાના રોડેન્સી નામના એક ગામમાં કરી. વીરાના તાબામાં ૧૨

ગામો હતાં. દર મહીને તે પ્રત્યેક ગામની મુલાકાતે જતી. ચોતાના જીવનમાં પહેલી જ વાર તેણે આમ ગ્રામ્યક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યો. અત્યાર મુધી તેણે લેખો દ્વારા ગામ-જના લોકોની ગરીબી પીછાની હતી, પણ હવે તે તે એનો અનુભવ કરી રહી હતી. વીરા જ્યારે કાઇપણ ગામમાં જતી ત્યારે ઝુંપડામાં ઉતરતી, તેના આવવાની ખબર સાંભળીને ૩૦-૪૦ રોગીઓ તેની આસપાસ એકઠાં થઇ જતાં. આ મેકા અને દુર્ગન્ધથી ભરેલા રોગીશાને વીરા સન્માનતા અને સન્માનના ભાવોથી ભેતી; એ ખીચારાઓ પાસે પહોંચવાને વચ્ચે અને રહેવા માટે ઘર પણ નહોતાં. એમની આવી દશા જોઈને વીરાનું હૃદય કંપી ઉઠતું, અને એ અભાગી લોકો માટે દવા તૈયાર કરતી વખતે એની આંખોમાંથી આંસુઓની ઝડી વરસતી. સવા-રથી સાંજ મુધી તે શાંતી અને સહાનુભુ-તીથી રોગીઓને દવા આપવામાં જ રોકાતી. કાણ જાણે તે વખતે તેની ભુખ અને તરસ પણ ક્યાંય ઉડી જતી!

ત્યારબાદ વીરા ચોતાના ખે ખીત્રો સાથે વોરોનેજ જઈને રહી, થોડા વખત પછી વળી તે સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ગઇ. ત્યાં થોડા દિનસ કામ કર્યા બાદ તે પેટ્રોસ્ક જીલ્લામાં જઈને કામ કરવા લાગી. તેની ખેડેન છ'જીનીયા પણ ત્યાં આવી ગઇ; અને પછી તે બન્ને ખેડેનો સાથે મળીને સાવજનીક સેવા કરવા લાગી. આથી થેડા જ વખતમાં આસપાસના ગામોમાં વીરાનું નામ પ્રસીદ્ધ થઇ ગયું.

પહેલા મહીનામાં વીરા પાસે ૮૦૦ અને પછી ખીજ દશ મહીનામાં ૫ હજાર રોગીઓ આવ્યાં. આ પુણ્ય-કાર્યમાં વીરાની ખેડેન છ'જીનીયાએ પણ સારી મદદ કરી. થોડા દિવસો બાદ વીરાએ વળી એક શાળા કાઢી એ શાળામાં ભણતા બીઠાથીઓને

અધી જ્ઞાતવું સાહીત્ય મફત પુરું પાડવામાં આવતું હતું. વીરા પાસે જે વીદ્યાધી- । અભ્યાસ માટે આવતા હતા તેમાંના કેટલાકે તે દેહ ૧૫ માઇલ જેટલે દુરથી આવતા હતા. આવી રીતે વીરા ગામડાના વાતાવરણમાં ક્રીસના સાથે સારી રીતે હળી મળી ગઈ, અને ક્રીસના તેને 'દેવી' તરીકે ઓળખવા લાગ્યા.

આ વખતે પણ એ ગામડામાં વીરાની રથીતી બહુ ડામાડોળ હતી. પાદરી તથા કેટલાક અધીકારીઓએ તેની વીરદ જ્ઞાત જાનની અદલાઓ ફેલાવી દીધી હતી. એ દરમિયાન કાન્તીકારી પક્ષનો એક સભ્ય વીરાને મળવા આવ્યો. એણે એવો કાયદમ રચ્યો હતો કે સેન્ટ્રીટસ'બગ' જઈને જારવું ખૂન કરવું.

જારશહીના લયકર અભ્યાસારથી ગરીબ લોકો ત્રાડે-ત્રાડે પોકારી રહ્યા હતા, છતાં તેઓ એટલી હદ સુધી નીબંધ થઈ ગયા હતા કે જાર તરફથી ચતા અન્યાયનો પ્રતીકાર કરવા માટે પણ તેઓ ખીલકુલ અશક્ત હતા. આ કામને માટે નવી કાન્તીકારી શક્તીઓની જરૂર હતી.

આ દશાને ધ્યાનમાં રાખીને સોલોયોવે [જે વીરાને મળવા માટે આવ્યો હતો] વીરાને તેમજ તેના સાથીઓને કહ્યું:

“સત્રાટ જારની હત્યાથી દેશના સામાજિક જીવનમાં પરીવર્તન થશે અને આપણું કાયદે-ક્ષેત્ર નીબંટક બનશે. તેમજ દેશમાં સઘળે સ્થળે સામી યુવક-શક્તી પ્રવર્તી રહેશે. રથીયાના તમામ ક્રીસના પર સારો પ્રભાવ પાડવા માટે આ જ એક યોગ્ય રસ્તો છે!”

સોલોયોવે આમ કહીને વીરા અને તેના સાથીઓને એવો વીશ્વાસ આપ્યો કે તે પોતે જ જારવું ખૂન કરશે. અને યુગ પણ તેમજ સેન્ટ્રીટસ'બગ'માં ગ્રીન્ગ્રાઉન પાસે સોલો-

યેવે જાર પર ગોળા તો ચલાવી. પણ તે નીશાન ચુકી ગયો. આ અપરાધ માટે સોલોયેવને ફાંસી આપવામાં આવી. આ વખતે અધીકારીઓને એવી પણ જાણ થઈ ગઈ કે સોલોયેવનો વીરા સાથે સંબંધ હતો.

વીરા શ્રીગનર કાન્તીકારી દળની કાયવાહક સમીતીની ઉઘોગી સભ્ય હતી. જારશહીના દમનનો ઉત્તર એણે અધીકારીક શક્તી, સાહસ અને કોપાશીલતાથી આપ્યો. તે માટે તેણે ત્વરાથી નવી નવી શક્તીઓનું સંગઠન કર્યું. પોતાના દળને તેણે “પ્રજાતંત્રવાદી સામ્યવાદી” બનાવી દીધું. વીરા અને તેના પક્ષનો આશય એ હતો કે આથી કે ક્ષેત્રની સૌથી ઉપયોગી ચીજ, ઉપજ અને જમીન ક્રીસના-મંઘના હાથમાં પહોંચી જાય અને રાજકારણી ક્ષેત્રમાં એકતંત્રી અધીકારને ફેલાવે પ્રજાતંત્ર શાસનની સ્થાપના થઈ જાય.

પંડી પોતાના પક્ષની આસાથી જારના ખૂનનો પ્રયાસ કરવા વીરા ઓડેસા ગઈ. ત્યાં તેના બીજા કેટલાક સાથીઓ પણ આવી પહોંચ્યા. એક મકાન લઈને સઘળા ત્યાં રહેવા લાગ્યા અને પુણે ઉત્સાહ અને ખંતથી કામ કરવા લાગ્યા. વીરા તો જ્યાં જતી ત્યાં કાન્તીકારી વિચારોનો જ પ્રચાર અને પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરતી. એ એનો જીવન વ્યવસાય જ થઈ પડ્યો હતો. ઓડેસામાં વીરાના મકાન પર જારના ખૂન માટે જરૂરી સાધનોની વ્યવસ્થા કરી દેવામાં આવી. તે પહેલાંના એવા કેટલાયે પ્રયત્નો નીષ્ફળ ગયેલા હોવાથી કાન્તીકારી સમીતીએ નીશ્ચય જ કરી લીધો હતો કે રવીવાર ૧ લી માર્ચને દીવસે આ સંસારમાં જારવું અસ્તીત્વ રહેવું ન જોઈએ. તે માટે ચનીવારની રાત સુધી કામકાજ થતું રહ્યું. વીરાએ પણ તે કામમાં પોતાના સાથીઓને બની શકે તેટલી મદદ કરી. જે રસ્તેથી

ઝાર પસાર થનાર હતો તે રસ્તા પર પની-
રની એક દુકાન ઉઘાડવામાં આવી હતી
અને ત્યાંથી જ ઝાર પર આક્રમણ થવાનું
હતું.

રવીવારના દીવસે વીરા અને તેના
સાથીઓ પુરતી રીતે તૈયાર થઈ ગયા,
પરંતુ તે દીવસે ઝાર એ રસ્તેથી પસાર
ન થયો. વીરાની એક મીઠા પેરોન્કાયા
બહુ કાયકુશળ હતી. એ તરત જ નાણી
ગઈ કે ઝાર ઇકેટરીનીન્કાયા નહેરને
રસ્તેથી પાછો ફરશે, એટલે તેણે
મુળના કાયકમને એકદમ રદ કરીને,
એક મીનીટમાં જ ખીછ વ્યવસ્થા કરી
દીધી. તેણે ખીજા રસ્તા પર યોગ્ય ફેંકવા
ચાર માણસો ઉભાં કરી દીધાં, અને તેમને
જાણવી દીધું કે જ્યારે હું મારા રમાલને
હવામાં ફેરકાવું ત્યારે તમારે એકદમ
યોગ્ય ફેંકવો.

તે દીવસે બધોરના બે વાગ્યે એક
યોગ્યનો અવાજ સંભળાયો. વીરાની મીઠાનો
રમાલ ફરકતાં જ શાહી ચાડી પર યોગ્ય
ફેંકવામાં આવ્યો, શાહી ગાડીના ચુરેચુરા થઈ
ગયા, જોડ-જોડામાં તો ઝાર હતો ન હતો થઈ
ગયો ! એ યોગ્ય ફેંકતી વખતે વીરાનો એક
સાથી પણ ધાયલ થયો અને પાછળથી મરણ
પામ્યો. આ ગંભીર ઘટનાથી શહેરભરમાં
સનસનાટી ફેલાઈ ગઈ. ચારે બાજુ ઝારના
ખુનની ચર્ચા થઈ રહી. અંતે ઝારનું ખુન
કરવા માટે પેરોન્કાયા અને તેના યોગ્ય
ફેંકનાર સાથીઓને ફાંસી દેવામાં આવી.

આમ પેરોન્કાયા મરણ પામવાથી
વીરાના દીલને સખ્ત આઘાત થયો. તેણે
પોતાની આત્મકથામાં તેની સખીના મદાન
વ્યક્તીત્વની બહુ પ્રશંસા કરી છે. પોતાના
દેશને અગ્રદ બનાવવા માટે સ્વતંત્રતાની

વેદી પર ચઢી જઈ પ્રાણપાણ કરનાર, તે
પહેલી જ રશીયન મહીલા હતી :

વીરા શીગર પોતાના કાય-ક્ષેત્રમાં
તટસ્થ વૃત્તીથી પોતાનું કામ કરતી રહી;
ઝારશાહીના દમનથી તે જરા પણ ચક્રીત
ન થઈ. જ્યારે ક્રાન્તિકારી દળનું રેન્-
સેન્ટપીટસબગથી બહારી મોસ્કો લઈ
જવામાં આવ્યું, ત્યારે વીરા પણ ત્યાં
કામ કરવા ગઈ. ઝારનું દમન-ચક્ર તે
બરાબર ચાલી રહ્યું હતું. ક્રાન્તિકારી દળના
માણસોને વીણી વીણીને પકડી લેવામાં
આવતા હતા. આથી એક એવો પણ વખત
આવ્યો કે ક્રાન્તિકારી સમીતીમાંથી વીરા
શીગર સીવાય કોઈ પણ બચી ન શક્યું.
સા કોઈને પકડી લઈને જેલમાં નાખી
દેવામાં આવ્યાં. તેવામાં એક સાથીએ
વીઆસલાત કરીને વીરાને પણ પકડાવી
દીધી. એને ગીરફતાર કરીને સેન્ટસપીટર
અને પોલના દુર્ગમાં પુરી દેવામાં આવી.
ત્યાં ઝાર ત્રીજા એલેક્ઝાન્ડરે ત્યારે કહ્યું:
“ઇશ્વરની પરમ કૃપા કે આવી ભયાનક સ્ત્રી
પકડાઈ ગઈ !”

વીરા ઉપર મુકદ્દમો શરૂ થાય તે પહેલાં
વીરાને ૨૦ વર્ષ સુધી જેલમાં સડી રહેવું
પડ્યું. જ્યારે, તેના પર કામ ચલાવવામાં
આવ્યું ત્યારે તેણે પોતાનો કોઈ પણ
જાતનો બચાવ ન કર્યો, પણ એણે એક
જેરદાર ભાષણ આપીને પોતાની પરીસ્થિતી
રજુ કરી. તે ભાષણમાં એણે કહ્યું.

“સ્વતંત્ર પત્રોના અભાવથી, જનતામાં
શાંતીમય વીચારોનો ફેલાવો કરવો એ કેવળ
અસંભવીત હતું. ચાલુ શાસન પદ્ધતિને
બદલવા માટે, દેશની વર્તમાન સ્થિતિમાં
ખીજાં કોઈ સારાં સાધન હોત તો હું
હીંસાત્મક કાર્યોમાં મેલત ન થાત, પરંતુ તે

વખતે ન તો કાંઈ એવું સાધન હતું કે ન કશું સાહીત્ય હતું, આવી દશામાં સશસ્ત્ર કાન્તી સીવાય હું બીજું કે પશુ વીચારી ન શકો.”

પછી વીરા સાથે તેના બીજા સાથીઓને પણ ફાંસીનો હુકમ સંભળાવવામાં આવ્યો. એ હુકમ સંભળીને વીરા પોતાના આદરથી જરા પણ ચડીત ન થઈ. કેમકે એની નસેનસમાં દેશપ્રેમની વીજળી ઝળુકી રહી હતી.

એવામાં આઠ દીવસ પછી સાંજના સમયે કોઈકે કમાન્ડરે કીશ્કામાં આવીને વીરાને એક કાગળ વાંચી સંભળાવ્યો.

“શ્રીમાન સમ્રાટે કૃપા કરીને હુકમ આપ્યો છે કે ફાંસીને બદલે તમને જન્મ દેહની શીક્ષા કરવામાં આવે છે.”

ભુતકાળમાં જ્યારે રાજકાજમાં ધર્મની છાપ મારવામાં આવતી ત્યારે માણસો આર્થીક અન્યાયો મુજે મોઢે સાંખી લેતા. વર્તમાન-કાળે ભુદ્ધિનો વીકાસ થતાં માણસ જાતે વીચાર કરતાં શીખ્યો, એટલે ધર્મ તરફની અધશ્રદ્ધા ઓછી થઈ, તેથી જ પોતાને થતા આર્થીક અન્યાયો માટે તે પોકાર કરી શકે છે.

...

દરેક માણસને જીવન આપવા કેંઈ પણ સરકાર બંધાયેલી નથી. પણ દરેક માણસને જીવનગણા માટે કમાવાની તક આપવા માટે દરેકે દરેક સરકાર ફાંસી બંધાયેલી છે જ.

ફાંસીની ચર્ચા કરતી વખતે વીરાએ લખ્યું છે : “જો મારી ફાંસીની સગ્ન કાયમ રહેત તો હું નીચીત થઈને તેને સહી લેત. મારું મન મૃત્યુ માટે તૈયાર હતું. રીબાઈ-રીબાઈને મરવા કરતાં ફાંસીના માંચણ પર એકદમ ખલાસ થઈ જવાનું મેં વધારે પસંદ કર્યું હતું.”

વીરાને પોતાના જીવનનાં ૨૦-૨૨ વર્ષો રશીયાના કેદખાનામાં વીનાડવાં પડ્યાં, જેલ-જીવનના મારંભથી જ એને અનેક પ્રકારનાં કપટો સહવાં પડ્યાં હતાં. છતાં આરંભથી તે અંત સુધી વીરાનું જીવન, ત્યાગ અને કષ્ટ સહનનું આદર્શ-જીવન રહ્યું છે. વીરા અને તેના સાથીઓ જેવાનાં બલીદાનથી જ રશીયામાં નવયુગની અનુ-પમ જ્યોતી જાગી ચકી છે. એવું ધૃતિ-હાસ કરો ય સ્વીકારો છે.

...

માણસ આકાશ તરફથી દબી સંકેતી પોતાની તરફ વાળશે અર્થાત બીજાનો આધાર છોડી અસ્મશ્રદ્ધા બીજવતાં શીખશે, ત્યારે આકાશમાંનું કાશ્પનીક સ્વર્ગ પૃથ્વી ઉપર મુતીમંત થતું જણાશે.

આં દ ની

વિ ના-

શ્રમજીવીઓના જીવનને
આલેખતી રસપુર્ણ નવલીકા

દ્રેષ્યક :

જીતેન્દ્ર મહેતા

ના યાના ઘાષ માફક સુદેઢ કાગળોનો ઘાષ મશીનમાંથી વહે જતો- આ કાગળોની ગાંસડી બનાવી એને શેરી પેટીમાં મુકવાનું કામ માફક હતું-આવા કાગળોના કારખાનામાં હું કામ કરતો હતો. વતમાનપત્રોનો મારે વધારે પડતો રપથ કરવો પડતો. કાળી મજુરી પછી મારા અવધવામાં ચમકા આતુ થતા. કામ વચ્ચે હું વતમાનપત્રોના ખજર વાંચતો. હોલીવુડની કોષ મથકુર નટીની આત્મકથા પર આંખ દોડવતો. સસ્ત્ર-અધીની પરીષદોના કામકાજ પર મારી કાકી કોષકવાર હતી. હડ-તાળીઆઓ ઉપર ચોલીસોના ગોળી-આરનો અહેવાલ મારી આંખને લાલ બનાવી મુકતો. માફક મગજ બલદ બની જતું, અને આવે વખતે હું છાપાં ઉપર ચુકતો, એને લાતો મારતો. મારી આંધે કામ કરતો ચમક મટાલીયન હતો. એની ઉમ્મર ૫૦ વર્ષની હતી, એને અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન નહોતું, એમ મને લાગ્યું, મારી નોકરીની સરઆલના તણ માસમાં અમે એકબીજા વચ્ચે એક શબ્દની પણ અલ્લામદથી કરી નહોતી. અલબત્ત કામના કંટાળાનો અરેરાટ બનેના મુખ માંથી બહાર પડતો-એક દીવસે મેં પપરો પર ઉદારતાથી ગાળો ચલાવી,

ત્યારે એ મટાલીઅન મારી પાસે આવ્યો અને શુધ્ધ અંગ્રેજીમાં બોલવા લાગ્યો :

“હું એ બધાને જાનથી મારી નાખવા તલસી રહ્યા છું.”

“કોને?”

“ગારબેન” છાપાના તંત્રીઓને.”

બધા આટલી વાતચીત પછી અમારી વચ્ચે દોસ્તી બંધાણી. અને ત્યાર બાદ અમેરિકાની સંસ્કૃતીના ત્રાસ વીધે અમે ચર્ચા ચલાવવા લાગ્યા. એ મટાલીયન નહોતો પણ રેડ મંડીયન હતો. એનું નામ જેમ્સ શેરી હતું. શેરીનો જન્મ મોનટાનામાં થયો હતો. અને સાકારી કાલીસ મંડીયન કોલેજમાં એણે શીક્ષણ લીધું હતું. એની મગજશક્તિ અચ્છ હતી. પણ યુ. એસ. સરકાર એમ કદી માનતીજ નથી કે મંડીયનોમાં મગજ-શક્તિ હોય શકે! અને કાલીસ કોલેજમાં માત્ર ચારીરીક ધંધાજ શીખવવામાં આવતો હતો. શેરી આ હકીકતથી બંધી રહ્યો હતો. એણે મુગ્ધ કામની પરીક્ષા પસાર કરી હતી. જે સુદેઢ સરકાર એને સાચું શીક્ષણ આપવાની મના કરતી હતી તેની સામેના એનો તીરસ્કાર તીખો હતો. આ તીરસ્કારે એના મગજમાં એટલું સ્થાન લઈ લીધું કે શેરીમાં એક જાતની ઘેલછા ઉભી થઈ અને પરીણામે એ એવા રપથો

મેં વા માંડ્યો કે પોતે જાણે એક એવું 'યંત્ર' જોધી કાઢ્યું છે કે જેથી ઘણા બધાનો નાશ થાય ! અને મુડીવાદના ધુઝેપુરયા બેલી જાય ! અસ, એની જ હુનમાં તે ચક્રચુર રહેતો. મેં એને એકથી અનેકવાર સમજાવ્યું કે આનો કાંઈ અર્થ નથી. આ વેલછા છોડી દે ! અમુક મુડીવાદીઓને મારી નાખવા થી એની જગ્યા મુડીવાદીઓથી જ પુરાશે. મેં કાંઈ માકસને પણ દાંક્યો-જ્યાં સુધી આર્થિક વ્યવસ્થામાં-એના સાંચામાં પુરેપુરો ફરકાર કરવામાં આવે નહીં ત્યાં સુધી બધું નકામું છે. મુડીવાદી સાંચામાંથી મુડીવાદીઓ જ ન-મે ને ! કામદાર વગેરે વ્યવસ્થીત બનાવી સમાજની મુરત પલટાવવી જોઈએ. એ સીવાય કાંઈ અને નહીં-પણ શરી વીચીત્ર બળનો આદમી હતો. કોઈ પણ કામદારોના આવા વલણથી મને ખાસવારે દુઃખ થતું-એમના આવા વીચારો મને ઉદાસ કરતા કારણ કે તે નકામા, અર્થ વગરના હતા-બ્યક્તીગત પુખ્તી સામગ્રીઓ મુડીવાદી નીશાળમાં ધરવામાં આવે છે, એનાં આવા પરીણામ આવે છે, "હું આમ કરી નાખું, તેમ કરી નાખું" નેપોલીયન મીસાફ મહાવાકાંક્ષાના પઠા આ માટે જવાબદાર છે. કીંકર ગાટનની પધ્ધતીમાંથી આવાં માનસ જ-મે છે. અને પછી એકાએક આવા નીશાળીઆ ઓને કારખાનામાં ધકેલવું પડે છે, રોડી ખાતર છાંદગીની ગુલામી લખી આપવી પડે છે. જેઓના મગજમાં સમતોલવણ હોય છે, સંજોગોને સમજવાની શક્તિ હોય છે તેવા કામદારો કાન વાદી બને છે. બાકીના વેલા-દીવાના જેવા રહે છે.....મારી ઉમર ૧૬ વર્ષની હતી. પૈાવનના આંગણમાં મેં પગલાં પાડ્યાં હતાં. હું બે છોકરીઓના પ્રેમમાં

પડ્યો. એક પોટુગીઝ હતી. અમારા કારખાનામાં તે મજૂરી કરતી હતી. ચાંદની અને ગુલામોની મદદ વીના-એના વાલી વરણ વીના હું પ્રેમને પકાર આપી શક્યો હતો. બીજી છોકરી બીકન દેકરીનો આલીશાન બંગલામાં રહેતી હતી-આ શ્રીમંત છોકરીને મેં કદી જોઈ નહોતી. પશુ જ્યારે જ્યારે રાતના હું એના બંગલા પાસે પસાર થતો ત્યારે એ દુર દુર દેખા દેતી ! તે વાજાંત્ર પર અજબ સંગીત બજાવતી અને આટલું ચીત્ર મારા દીલમાં કાતરાઈ હેતુ-આટલો મારો આ છોકરી પરનો પ્રેમ-

પોટુગીઝ છોકરી મોનાને જોઈ મારા સારાયે દેહમાં તરસ જાગતી ! એ શારીરિક પ્રેમ હતો અને બીજો આધ્યાત્મિક હતો.....મોના માટે એક જણે મને કહેલું- "મેં મોના સાથે રાત્રી ગાળી છે." આ વાતથી મારું શરીર આગ જેવું ધગધગી રહ્યું-મારા દેહની લુખ માટે મેં એના પર નજર ઠેરવી. મોના બાંડ્યું તુટ્યું અંગેજી બોલતી હતી. એના અંગે અંગ તંદુરસ્ત દેખાતાં ! શારીરિક ખુબી એના દેહની રેખાદારા બોલી ઉઠતી. ચેતનની છાજા એનામાં છલકાતી. અમારા કારખાનામાં તે 'બુલબુલ'ના નામથી ઓળખાતી ! મારીપર એની મહેરબાની હતી. બધા મોના સાથે રેલપા મારતા ! મજૂરી કરતા ! એક વખતે મેં એના ગાલ પર ચુબનનો ઘા કર્યો, પ્રગતી કરતાં ગાલને બદલે અધર પર રચાન મળ્યું. અને મોનાને ઘેર રાત્રી ગાળવાતું મને આમંત્રણ મળ્યું. એવું ઘર સાવ જુદું હતું. પણ જ્યારે મોના મને લેવા આવી ત્યારે સારો

આરડા. જીવતો બની ગયો. આરડામાં ગ્યાલેટનો દીવો આછો પ્રકાશ નક્કી રહેલો હતો, એક જુદી આરત અને બે છોકરાં મારી સામે તાંકી તાંકી નેહ નહયાં. “મારી મા-મારાં ભાઈબેન”-મોના બોલી ઉઠી. છોકરાંઓના મોં પર લોટ લડતો હતો. આંખો ઉંડી ઉતરી ગઈ હતી. તેઓને યુરવું પોપણ મળતું નહોતું. હું સંવ સુગો બેસી રહેયો. મારી નસમાં ધનકારા વધે જતા હતા-આંખે અંધારાં આવતાં હતાં.

“હુધસ, ત્રીની-ચાલો” જુદી આરત છોકરાંને બહાર ગઈ ગઈ. મોના અને હું એકલાં પડ્યાં, મોનાએ દ્વાર બંધ કર્યાં, તે મારા બિળામાં બેઠી. “એના જીવંત માંસની પ્રથમજીભી મારું જીવર જીવજીભી ઉઠ્યું...થોડો વખત પછાર થયું...મોના બોલી ઉઠી. “મને એક ડોલર આપીશને?”

‘શું’?

મોનાનું મોં પડી ગયું. મારું હુઝ તે સમજી ગઈ. “હું ગરીબ છું. મને નજીવી રોજી મળે છે. મારો બાપ તો મરી ગયો...મારી મા માંદી છે. મારા ભાઈ બહેનને હું નીશાળે મોકલું છું.”

મેં એક ડોલર કાઢી. આપ્યો, પણ મારું દીલ કંકળી ઉઠ્યું...હું ચાલી નીકળ્યો.

મારા ધરકતું પ્યાલું કંઠગી રીતે ઢોળાઈ ગયું. ડોલરના જદલામાં દીલ મળ્યું-પણ કાલે મારે-મારા પગ બીકન ટુકરીના

જંગલ તરફ આપોઆપ જતા લાગ્યા... બારીમાં પેલી છોકરીનું છંયાચીત્ર બહુ થયું હતું. તે પીયાતો વગાડતી હતી. કાંઈ અજાણ રાગને તે છેડી રહી હતી... મને એમ થયું કે આ જાદુઈ દુનીયામાં હું. કદી ડોડીયું કરી શકીશ નહીં. સંગીત, કંપીત સ્વરો, આધ્યાત્મીક પ્રેમ... હું બારી નીચે ઉભો રહેલો હતો. કંડી સખત હતી પણ મને એની જાણ નહોતી. આખરે મારાં પાંચળામાં કંડો ભરાયો અને મારી નજર પોલીસપર પડી. “લાગી જા! આંહી ઉભા. રહેતાં શરમાતો નથી?”

હું ચાલતો થયો. મારો પી-તો ગયો- અને અંતે મેં વાસ્તવીકતાના દરબારમાં પ્રવેશ કર્યો.....મારાં પડળ ખુલી ગયાં “સંગીત-કંપીત સ્વરો આધ્યાત્મીક પ્રેમ... તમે બધાં જહાનમાં જીવ-1મે વળગી છો! મોનાને તમારી ખાતર કીંમત ભરવી પડે છે, દેહના દાન કરવાં પડે છે. કંડ-ખાનામાં કામ કરવું એ “બીકન હીલ”ના જંગલમાં સંગીત છેડવા કરતાં હજારગણું બહેતર છે, માનવચું છે...મોનાને ડોલર માગવાનો અધીજ અધીકાર હતો. મોનાની અવી હાલત દરનાર પેલી આધ્યાત્મીક પ્રેમ બક્ષનારી, સંગીત બજાવતી બીજા પર જીવતી છોકરી”...મારી રોગરગમાં જીમ વહેવા લાગ્યું. શ્રમજીવીઓનાં બંધનો તુટે, ગુલામીની જંજીરોના કટકા થાય એવી ચળવળને વેગ આપવાનો મેં મનજીવત નીશ્ચર કર્યો *

કોઈ બસને વખાણનારાઓએ કદી અમે-રીકાના મુળવતનીઓની નજરે કોઈ બસના સાદસનો પીયાર કર્યો હોલ તો ?

ભયંકરમાં ભયંકર પ્રકારનું દમન તે માણસને બેકાર બનવો-તેના મોંમાંથી રોડવાનું બટકું છીનવી લેવું તે છે.

બેંગલોરની સુમનોહર

હીંદમાં સૌથી રમણીય મનાતા બેંગલોરમાં મન્ત્રુરોને સહન કરવા પડતા સખત ત્રાસ ઉપર આંતરરાષ્ટ્રીય પત્રકાર પ્રકાશ કે'કે છે.

કામદારોનું—

મુળ લેખક: સેન્ટ નીહાલસીંગ

માયસોર પ્રગતીમાન સ્ટેટ મનાય છે. એક આદ્ય' હીંદી દેશી રાજ્ય તરીકે આ રાજ્યને વર્ણવવામાં આવે છે. એક વખતે તો આ રાજ્યના ના. દીવાન કાંઈકે જાણેર રીતે ઉચ્ચારેલું કે 'રાજ્યોની ગણનામાં આ રાજ્ય એક લુદી જ પડતી પાડે છે.'

જ્યારે આવું રાજ્ય સાંપ્રત યુરોપને પગલે પગલે ઉદ્યોગવાદને ઉત્તેજન આપે ત્યારે એમ આશા રાખવાનો આપણને હક્ક છે કે સંસ્કૃતિવાન વર્ગને પ્રેરણાદન આપવાની સાથે સાથે આમર્શના હિત રક્ષણ માટે યુરોપમાં લેવાયલાં પગલાંને પણ આ રાજ્ય અનુસરે, એ જવાનો આપણો અધીકાર છે કે

કામદારોના જીવનની રહેણી કરણી, તેમની તંદુરસ્તી, અને સગર્ભાં શ્રમજીવી સ્ત્રીઓની સંભાળ માટે રાજ્યે પુરતી જોગવાઈ કરી છે કે કેમ? આવા પ્રગતીમાન ગણતા રાજ્ય પાસે આમર્શના સીધા હિતને સંરક્ષતા ધારા સારા પ્રમાણમાં હોય એટલું જ નહીં પણ ખાણો, મીઠા, ફેક્ટરીઓ, અને વર્કશોપમાં સારો દીવસ શ્રમ કરતા કામદારોના હિતની જાળવણી માટે પુરતી વ્યવસ્થા પણ હોય તેવી આશા રાખવાનો આપણને હક્ક છે; એટલું જ નહીં પણ ગરીબ કામદારોનાં હિત સંરક્ષણ માટે વ્યવસ્થીત ચળવળ અવાં રાજ્યે ઉપાડી હોય એવી આશા રાખી હોય તો અસ્થાને નહીં જ મનાય.

[૨]

માયસોરના દરવાજામાં જો કાંઈ પ્રવાસી પ્રવેશ કરે તો તેના ઉપર સારી અસર થયા વગર નહીં રહે. ખાસ કરીને જો તે રાજ્યનો મહેમાન હોય તો ખરેખર જ તેના સહાર માતૃથી તેના માનસ ઉપર સુંદર અસર થવાની જ.

પૂર્વના પ્રદેશોની અતીથીસત્કારની અને ખાસ કરીને હીંદુ રાજ્યની અતીથીભાવના હવે પણ જીવંત રહી શકી છે તેની ખાતરી આપણે પોતાના સ્વાતંત્ર્ય પરથી પણ હું આપી શકું છું. રાજ્યમાં જે કંઈ સારું છે તે દર્શાવવાને અમદારો ખૂબ તત્પર પડે

સૃષ્ટિની ભીતર માં—

—કાળુ શોષણ

અનુવાદક :
મનુર

યદ રહે છે. ખાસ કરીને ૧૮૮૧ માં માયસોર 'પ્રાન્ત'ને આ રાજવીના અધીકાર નીચે પાછો અપાયા પછી થયેલી અદ્ભૂત પ્રગતી, જાહેર હીલને માટે થયેલાં અનેક કાર્યો, સુ'દર અને શૌભતાં મંદીરો, અને ભવ્ય અને મનોહર સ્થળોને વખાણવાને માટે ત્હમોને તક મળે તે દ્રષ્ટીએ ત્હમોને દરેક સમવડ મળે છે.

પ્રવાસીને માધ્યસોર શહેર અતી આનંદ આપે તેમ છે. રાજ્ય મહેલની આજુબાજુનો ભાગ અતી કુશળતાથી બાંધવામાં આવ્યો છે. અહીં સુ'દર રસ્તાઓ મનોરમ્ય રીતે વાંકે લે છે. અને સ્થળે સ્થળે ન્હાના ન્હાના શુશોભીત 'વર્તુલો' નેવાનાં સાંપડે છે.

ઝાડની આજુબાજુ વાવેલાં સુ'દર વૃક્ષો, નીચે ઘાસની હરીમાળા, જમીન, નજીક આવેલા સુ'દર ઉઘાનો, આ સર્વ વસ્તુઓ પ્રવાસીની આંખ ઉપર જાદુઈ અસર કરે છે. પ્રવાસીને તો એમ જ લાગે કે સ્વર્ગનો એકાદ ટુકડો આકાશથી ઉતારીને બંધે અહીં ન વસાવ્યો હોય!

કોલરની સોનાની ખાણમાં કામ કરતા કામદારોને માત્ર ત્રાંબાના કેટલાક પૈસાજ સારા દીવસના શ્રમના અંતે સાંપડે છે.

ગ્રીષ્મ ઋતુમાં પણ મહારાજના આવાસોની આજુબાજુ લીલું છત્તમ રહે છે. બપોરે આ શુશોભીત અને સુરમ્ય દીસતા સ્થળમાં પાણી છાંટતી ભી કામદારોને નેહએ ત્યારે જ આ 'ચમકાર' ને સર્જતી મુળ કારીગરી આપણુથી કળી સકાય તેમ છે.

આ સુ'દર અને મનોરમ્ય સ્થળ ઉપર લાખેક વીજળીના દીવા દશેરા કે મહારાજના જન્મોત્સવના ટાંકણે પ્રકાશ પાથરે છે. ત્યારે આ સ્થળના આહલાદ કેષ્ઠ ઓર જ હોય છે.

અને ગમે તે રાત્રે તમે ચમડેચરી દેવીની ટેકરી આગળ ઉભા રહો, તો છેક તળેટીથી તે શીખર સધી જતી ધલેકટીક દીપમાળાની પ્રકાશની મનોરમ્ય મોજ ત્હમે માણી શકશો. આ દીપમાળાના પ્રકાશની ઝાકમઝેળ એટલી તો મનોરમ્ય હોય છે કે મહારા એક મુસ્લીમ શીત્રે આ સુરમ્ય દસ્ય દેખીને કહ્યું કે—

—અમારા દેશમાં તો એક જ આકાશ છે પણ અહીં તો બે આકાશ છે. એક તારાઓથી ચમકતું. અને બીલું રોશનીથી ઝંખકતું.

[૩]

ખેંગલોર પણ આપું જ સુંદર સ્થાન છે. વીન્ડસોર કેસલના મહેલના જેવો જ ખેંગલોરમાં પણ મહારાજાનો મહેલય બાંધેલા છે, પ્રવાસીને તકાળ સંપ્રત સમયની મતીતી થાય છે. આસ્કાલ્ટના બાંધેલા રસ્તા ઉપર જ લહમારી મોટર પસાર થતી ન હોય તેવી રીતે પેટા કુશળ શોકર લહમારી મોટર હાંકે છે. કારલટન રોડના એક અંત આગળ દીવાન સાહેબ અને અન્ય પ્રધાનોની ઓફીસ આવેલી છે. અને આ સર્વ મકાનોની સારી સંભાળ હોવાથી બહારના પ્રવાસી ઉપર આ દૃશ્યની અતી સરસ અસર થાય છે.

અને રસ્તાની આલુબાલુ ચાંબલા ઉપર તારના મોટા મોટા દોરડાં ચાલે છે. આ તારમાં વહી રહેલી શક્તી રાત્રીએ ખેંગલોરને ઉગળે છે, મશીન ચલાવે છે, અને ટેલીફોન અને તારના સંદેશો મોકલે છે.

અહીં પણ સ્વચ્છ રસ્તાની આલુબાલુ મનોરમ વૃક્ષોની સુંદર ઘટાઓ આવેલી છે અને તેની પછવાડે આવેથી ઉદ્યાન જેવા દીસતા સુંદર આવાસો ઉભા કરવામાં આવ્યા છે. પ્રગતી, “આબાદી” એ શબ્દ અહીંના દરેક આવાસ પરથી વાંચી શકાય તેમ છે.

લવન્ડર હોટેલથી પાંચ મીનીટના અંતરે રાજ્ય ઉપર “શાશન” કરનારાઓની મુખ્ય કચેરી છે. ‘અદાર કચેરી’ એ શબ્દથી લહમારી આ જગ્યા બતાવવામાં આવે. ખેંગલોરની લખાણમાં ઉભા કરવામાં આવેલા આ લગ્ન આવાસો અત્યારે પણ સુંદર કુવારા અને સતત પાણી છંટકાવથી લીલાછમ દીસે છે.

દીવાનને સહાય કરવાને ત્રણ પ્રધાનો હોય છે. હાલમાં ‘કરકસર’ને પ્લાને આ સંખ્યામાં એકનો ઘટાડો કરવામાં આવ્યો છે. કાંઈ અત્યેય કારણથી આ પ્રધાનો તેમના ખાતા વડે નથી ઓળખાતા, પણ નંબરથી ઓળખાય છે જેમકે પહેલા પ્રધાન, બીજા પ્રધાન.

દરેક ખાતાના ઉપર એક મંત્રી હોય છે. આ મંત્રીગણ દીવાન અને પ્રધાનની સીધી દેખરેખ નીચે કામ કરે છે. અને પછી દરેક ઓફીસ, તેના બુદ્ધિ બુદ્ધિ કામ, અને અતી વ્યવસ્થા પુર્વક અભિપ્રાયેલી હકીકતો એ સર્વ ઉપરથી એમ જ કદખના થાય કે માયસોર રાજ્યે અતી સુંદર પ્રગતી કરી છે. આધુનિક યુગે તેના મંગળાચરણ ક્યાં છે.

[૪]

ખેંગલોર સરકાર સાથે સંબંધ ધરાવતા કાંઈ એકે ઉદ્યોગોને શહેરના એક જ બીલાગમાં એકત્રીત કરવામાં દીધેલ પ્લાન વાપરી હતી. આ માણસ ખરેખર એક સુંદર શહેર પ્લાનર (Town-planner) હોવા જોઈએ. તેણે આવતા કાળ ઓળખ્યા અને કામદાર લતાને શહેરથી વેગળા રાખ્યો.

ખેંગલોરની દક્ષીણ અને પશ્ચીમે ફેક્ટરીઓને ઉભી થવા દેવામાં આવી છે. એક

રીતે જોઈએ તો આ સ્થળ કેટલોક અંશે સુલભ અને કેટલીક સગવડવાળું પણ છે.

જ્યારે પહેલી મીલ આ સ્થળે ઉભી થઈ ત્યારે આંખોમાં ધણો ભાગ હતો. અણુવીક શેલો પડ્યા હતા. ત્યારે લગભગ પાંદર જેટલી આ જુમી હતી. કેટલોક સમય થયાં આ જગ્યા ઉપર થયેલાં પુષ્કળ સંચાલન છતાં અત્યારે પણ આંખોમાં કેટલોક ભાગ હતો પડતર પડેલા જ છે.

માયસોર અને બેંગલોરને જોડતી રેલ્વે લાઇન આ વીભાગમાં થઇને પસાર થાય છે. જ્યારે માયસોર સ્ટેટને બહારના જંગલ સાથે સાંકળતી સંધન મરાઠા સ્ટેટ રેલ્વે શહેરના મધ્ય ભાગમાં છે. આ રીતે મીથો આગળ કાચે માત્ર મોકલવો અને પાકા માકને બજારમાં મોકલવાનું કામ સરળ અને સહેજ બન્યું છે.

તેમ જ કાચો માલ મેળવવો અતી સહેજ છે. માઇસોરની સીમામાં ૩ ઉગે છે, ઉપરાંત નીચમના. રાજ્યમાં પણ ૩ સારા પ્રમાણમાં ઉગે છે. ટીપુ સુલતાનના સમયથી રેશમનો ઉદ્યોગ મોટા પ્રમાણમાં ચાલે છે. આ વર્ષોમાં સરકારે આ ઉદ્યોગને ખીલવવાને માટે ખુબ કયું છે. હવે પણ સારા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થઇ રહ્યું છે, અને ઉંચા પ્રકારના થેટાં ઉછેરવાનો ચલ પણ થઇ રહ્યો છે.

જ્યારે ઔદ્યોગિક ઉત્પાદનનો પ્રારંભ થયો ત્યારે બેંગલોરવાસીઓ તેમના પાણીના પ્રવાહ

માટે પ્રામાણિક મગરૂરી ધરાવતા. એક મહાન સરોવર બાંધવામાં આવ્યું હતું. અને કેનાલો ખોદવામાં આવી. તે સમયે તેમને સરોવરનાં જળ અંભાપ લાગતાં.

આ સરોવરનું જળ સારા થે બેંગલોરના શહેરને પાણી પાતું. મીથોના બેયલર ચલાવતું, અને હીંદી સરકારના લશ્કરી થાણુને પણ જળ પુર પાડતું. પણ વીજળીક પ્રવાહની શરૂઆત થતાં, અને કાવેરીના ધોધ ઉપરથી ઉપજતો વીજળીક પ્રવાહ સસ્તો મળતાં ઉદ્યોગવાદીઓને પાણીનો અંગે ખપ ના રહ્યો.

કામદારો પણ સસ્તા હતા. મદ્રાસ પ્રાંત અતી વસ્તીના શ્રાપથી કચરાઇ રહ્યો હતો. અને તેથી તામીલીયનો કામના લુપ્તમાં બેંગલોરમાં વસવા માટે અતી ઉત્સુક હતા. અને બેંગલોર શહેરનો આ વીભાગ મીથોના કક્ષેશ ચાગતી ધમધમી રહ્યો.

[૫]

જે સરકારે સંપત્તીવાનોને નેટલું ગ્રાંટસાહન આપ્યું તેટલો જ ઉત્સાહ કામદાર સમુદ્ધના શરીર સંભાળ અને તેમના કુલપુત્રીઓની કેળવણી બાબત દર્શાવે છે તે બધું જ બરાબર ચાલત. તે બેંગલોરનો આ વીભાગ ખરેખર એક આલીશાન બાગ જેવો બન્યો હોત. બાગ બનાવનારની ખોટ પણ આ પ્રદેશમાં નથી. મહારાજ સાહેબના આવાસની આલુઆલુ એક નગર ફેંકો. દીવાન સાહેબના મથક તરફે મોં ફેરવો. ઇચ્છા હોય તો કુદરતની ક્રામત પૃથ્વી ઉપર ઉતારી શકાય છે, એની લહોને પ્રતીતી થશે. પણ કામદારોના કમનશીબ છે કે કામદાર સત્તામાં સુંદર બાગ બાંધવાનું કે તેમના રહેવાનાં સ્થળો આગળ સુંદર વૃક્ષો ઉગાડવાની કદપના સત્તાના સીંહાસન પર બેઠેલાં

કોઇને નથી થઇ. સંભવ છે કે જો આ યોજના કોઇના મગજમાં ઉત્પન્ન થઇ હોય તો માત્ર પ્લાન કાઢવાથી આગળ નહીં વધી શકી હોય. સંભવ છે કે કોઇ એક પ્રધાનના ઘરમાં આને માટે યોજનાને અંગે દોરેલો નકશો પણ લટકતો હોય.

ગમે તેમ માયસોર સ્ટેટના સંચાલકોમાં આ ભાવનાની ઉણપ હતી. આખરે ન ગમે તેવા તેવા વીભાગોને સુંદર રમણીય સ્થળોમાં ફેરવી નાંખવાની વૃત્તીની ઉણપ હતી. આજે બેંગલોર એ પ્રવાસીઓ માટે એક મોટું આકર્ષણ થઇ પડ્યું છે. કારણ કે સ્ટેટના સંચાલકોમાં પોતાના આવાસો અને તેની આલુઆલુની જગ્યાને મનોહર કરવાની વૃત્તી સજીવ છે. સંભવ છે કે બેંગલોરના આ કામદાર વીભાગને સ્વચ્છ

અને સુંદર બનાવવાના મ્યુનીસીપાલિટીના સનાતન હક્કને દાખી દેવા નહીં મારગ હોય. અને મ્યુનીસીપાલિટી શું કરે? આજે તેની પાસે પૈસા નથી આમ મ્યુનીસીપલ-

તંત્ર ગરીબાઈના ઓથાં, નીચે ક્ષમા યાચના કરે છે અને બેંગલોરનું 'પરેલ' આજે અસ્વચ્છતા, ખેદરૂપી, અને ભયાનક ગંદા આવાસોથી ખદખદી રહ્યું છે.

[૬]

બેંગલોરના આ વીલાસ તરફ ત્હમો ચાલવા માડો કે પેલા સુંદર અને વૃક્ષધટાથી ઢંકાતા રસ્તાઓ દુર ખસી જાય છે. આ લતાઓ શરૂ થવાને હજુ કેટલાય ફરલોંગ બાકી હોય છે છતાં પેલા ગોળાકારના સરકલ અને રસ્તા ઉપર બને બાલુ રહેલી હરીયાળી જમીન અદ્વય થઈ જાય છે.

હવે ન્હાનાં સરોવર નહીં આવે, જાહેર સ્નાનગૃહો નહીં દેખાય, ત્યાં તો પુરતી પાણીની વ્યવસ્થા પણ નહીં મળે, આ સ્થળોમાં પાણી એવી કડંગી વેળાએ આવે છે કે ગરીબ કામદારોને સ્નાન કરવાનો સમય પણ નહીં મળે.

બેંગલોરની વસ્તીના વધવા સાથે વધારે પાણી પુરું પાડવાની વ્યવસ્થા થઈ જ નહીં. જાહેર પાઇપ પર પાણી આવતું નથી. માત્ર તે ટપકે છે. આખરે ૧૯૩૦ માં તેમણે નવા વોટર વર્કસ બાંધવાની સરૂઆત કરી છે. આ યોજના જરા પાંચ વર્ષ પહેલાં ઉપાડી હોત તો અત્યારે બેંગલોરને માથે આ કાળું કલંક ન હોત.

આ ક્ષેત્રમાં એક જ ન્હાતું તળાવ છે. તે બે સ્વચ્છ રાખવામાં આવ્યું હોત તો

કામદારો કદાચ ત્યાં સ્નાન કરત. આજે આ તળાવ બગડવા દેવામાં આવ્યું છે અને આવો નજીવો લાલ પણ હવે વેગળો ખરેખર છે. મળે લાગે છે કે કેટલીક મીલનું ખરાબ પાણી આ તળાવમાં વહેવા દેવામાં આવે છે. આ તળાવમાં હજારો બેંસો યથેચ્છ સ્નાન કરે છે. કીનારા પાસે ચરે છે અને આ પ્રમાણે કામદારોને સ્વચ્છ રહેવાનું આ એક સાધન પણ લઈ લેવામાં આવ્યું છે.

આ ક્ષેત્રમાં બાળકોની દશા તો ખરેખર ખેંહાલ બની છે. સરકારે તેમને માટે ખુલ્લાં યોગાન નથી બનાવ્યાં કે તેમની કીડાને માટે જરાયે સાધન નથી આપ્યું. મ્યુનીસીપાલિટી પાસે પૈસા નથી અને પૈસાદારોને શી પરવા પડી હોય!

ગટરની દુર્ગંધ તો અતી ભયાનક છે ન્હાના ન્હાના ઘરોની આબુબાલુની ગલીઓ ઘરમાંથી વહેતા ખરાબ પાણીની દુર્ગંધથી ખરાબ થઈ રહી છે. તેમાં કચરો ફેંકવામાં આવે છે. પરીણામ એ આવે છે કે માય-સોર જેવું સુંદર સ્થળ પણ અનેક ઉપ-દ્રવ્યોથી મુક્ત નથી તેનું આ એક કારણ છે.

[૭]

બેંગલોરમાં ઘરોની સ્થિતિ એટલી તો ખરાબ છે કે વર્ણવી શકાય જ નહીં. ન્હાના ન્હાના રસ્તાઓની આબુ-બાલુ બે લાઇનમાં બાંધેલા ન્હાના ન્હાના ઝુપડાં એટલી તો ખરાબ રીતે બાંધવામાં

આવ્યાં છે કે કદાચ હુકરો પણ ત્યાં વસવાની ના પાડે. ...

માટીનાં બાંધેલાં આ ન્હાનાં ઝુપડાં એવી રીતે બાંધેલાં છે કે ત્યાં વસવાનું ફાલુવાર પણ ન મળે. દીવાલો સીધી પણ નથી

હોતી તેમજ બે દીવાલ વચ્ચેના ખુણા પાંચ માપસર નથી બંધાયા. અહીં તહીં ધરી મોટા આકારવાળા, અહીં તહીં આગળ પડેલાં ભાંગેલાં માટીનાં ઝુંપડાં, એટલે બે ડોરનો કામદાર લેતો.

આ ઝુંપડાંનાં છાપરાં એટલે ભાંગેલાં પતરાંની સમુદ્ધ. ડાબાના પતરાંને એક પછી એક ઝાકવીને છાપરાં જેવું સ્વરૂપ આપવામાં આવે છે*

આ પતરાંઓ પવનના ઝપાટાથી ઉડી ન જાય તેટલા માટે તેના પર પથરાઓ પાથરવામાં આવે છે. આવી એક ગલીની મેં લંબાઈ કહાડી. મહામુશીખતે તે પાંચ શીટ થતી હતી. આવા એક ઝુંપડાનું પારણું માત્ર ચાર શીટ ઉંચું હતું અને બે શીટ

પહોળું હતું. આવા પારણામાં પ્રવેશ કરતાં સામાન્ય માણસને પણ તદ્દન નમી જવું પડે.

આવા એક ઝુંપડાના ખુણામાં છાણ બળી રહ્યું હતું. તેમાંથી ઉપજતો ધુમાડો મ્હારા ગળાને યુગળાવી રહ્યો હતો. જ્યારે આ જીવતા દોનકનું હું માપ લઈ રહ્યો હતો, ત્યારે મ્હારી આંખોમાંથી આંસુ પડવા લાગ્યાં. આ કોટડી ૭ શીટ પહોળી હતી. ૧૦ શીટ લાંબી હતી. અને છાપરાના મધ્યભાગને ગણીએ તો માત્ર સાત શીટ લાંબી હતી,

આવી ગોઝારી ચોરડીમાં એક મનુષ્ય અને સ્ત્રી વસતાં હતાં. તે ક્ષણે તેમને એક પણ છોકરું નહતું પણ થોડા દીવસમાં તેઓ બાલકની આરા રાખતાં હતાં.

[૮]

બેંગલોરના કામદારો આવા ઘરમાં વસે છે. આવાં ન્હાનકડાં ઘરમાં એકથી વધુ કુટુંબો પણ વસે છે. કેટલાંક ઘરમાં તો છોકરાંઓ અને મોટાંદારોનો ખડકાય છે. કેટલીક વાર આવા ન્હાનાં આવાસોમાં સગાંઓ પણ રહેવામાં સાથ આપે છે અને મહેન્ટ-કહેવામાં આવે છે તે પ્રમાણે જો તેમની સંખ્યા ખરી જ હોય તો તેમના સંતાપ સંબંધી મ્હારું મગજ કલ્પના કરતાં પણ સ્તંભી નય છે.

* મુંબાઈ શહેરમાં પણ રસ્તાઓ સ્વચ્છ કરતાં કામદારોની રહેવાની આલીઓ જોઈએ તો તે બેંગલોરના કામદારોના ઝુંપડાં કરતાં જરાયે વધુ સરસ નથી જોવી દશા બેંગલોરની છે તેવી જ દશા મુંબાઈના લગ્ગી કામદારોની છે એટલે સેન્ટ નીહાલસીંગે આપેલા વર્ણનમાં જરાયે અતીશયોક્તી નેવું નથી— તંત્રી.

અને તેમાં કામદારોના શા વાંક? તેમની કમાણી તદ્દન ન્હાની. ભાડું વધારે. આ જગ્યા માપીએ તો તેના કરતાં આ ભાડું અતીશય મોંઘું જ મનાય.

આવા જીવતા દોનકમાં વસતા માનવી માટે જીવનમાં સાફ જીવન ગાળવાની કંઈ તક છે? આવા સંજોગોમાં ઉછરતાં બાળકો શી રીતે પ્રભુથી ડરતા શહેરીઓ નીપજવાના હતાં?

આ ઐઘોગીક લતાના એક ખૂણે વરસાદના તાંબવૃત્તેએક મોટો ખાધો ઉત્પન્ન થયો છે. પોચી જમીન ધોવાઈ જવાથી આ ખાધો અતી ઉંડો બન્યો છે.

આ ખાધોમાં કામદાર લોકોને વસવાને માટે કેટલાંક ઘરો બાંધવામાં આવ્યાં છે. આ ખાધો પાસેથી પસાર થતા રસ્તાથી પંદર શીટ નીચું છે.

આ ખાડામાં ઉતરના માટે નથી બનાવી નીસરણી કે નથી કોરવામાં આવ્યાં પગથીયાં.

આ ગરીબ કામદારો મહામુશીબતે ઉપર ચઢે છે, અને સંજો સપાટાબંધ નીચે સરે છે. વરસ દના દીવસમાં તો આ ચઢ ઉતરની કારમી કદપના સારી રીતે સમજાઈ શકે તેમ છે.

આ ખાધરામાં ખાંધેલા કામદાર લત્તાને લોક પીટ કોલોનીના નામથી ઓળખે છે. આ પીટ કોલોનીમાં વસતા કામદારો માટે જાહેર પાષપ રસ્તા ઉપર જોડેલા હોવાથી દરેક કામદાર સ્થાને પાણી લેવા માટે આ પંદર શીટની ચઢ ઉતર ફરજિયાત કરવી જ પડે! માથા ઉપર ખેડું મુકીને આ પંદર શીટનાં ચઢાણ ચઢવાં એ કેટલું મુશ્કેલ કામ છે તે એ સ્ત્રીઓ જ સારી રીતે સમજી શકે છે.

અને વરસાદ જ્યારે ધોધમાર વરસે ત્યારે આ ખાધરામાં પાણીની જરા યે ખોટ નથી. રસ્તા ઉપરથી પાણી પુરપાટ નીચે ઉતરી આવે છે, અને મ્યુનીસીપાલિટીએ રેલ્વેની ગટર પાણીથી છલકાઈ જતાં, આ લત્તામાં કામદારોનાં ઘરો પાણીથી તરબોળ થઈ જાય છે.

આ ખાધરામાં વસતા લોકોની વેદનાની કદપના કરવી જ નકામી છે. તેમનાં દારૂણ દુઃખને શબ્દો વણુધી શકે તેમ નથી. વાક્યો તેમની વેદનાને આલેખી શકે તેમ નથી.

અને આ ખાધરા કોલોનીમાં સંઘસ કે શરીર સ્વચ્છતા માટે સ્નાનની જરા યે સગવડ નથી. માત્ર પતરાંના બે પ્રકારના સંઘસની હાર ઉભી કરવામાં આવી છે. જે હારમાં

સંઘસે જતાં પણ માણસને ઉઘટી ઉત્પત્ત થાય.

આવાં દુઃખ મારતાં સંઘસની બાલુમાં રહેતા કામદારોની કોણ અદેખાઈ કરશે! એટલું જ નહીં પણ વર્ષાદિની ઋતુમાં જ્યારે આ ખાધરા પાણીથી તરબોળ થઈ જાય છે ત્યારે શું દશ થાય છે તેની કદપના તહોમ કરી લો, અને રસ્તાનો કચરો પછી એકઠો થાય એટલે શી સ્થિતિ થાય તેની કદપના તહોમ કરો.

આ ઓળસ લત્તામાં કોણ વસે છે? પાસે ઉભેલી સ્ત્રીનીંગ અને વીવીંગ મીલનાં કામદારો. દશ દશ કલાક કામ કરીને તેઓ લોહીનું પાણી કરી નાખે છે અને વળતરમાં શરીરમાં જરા ચેતન રહે તેટલું વેતન તેમને મળે છે.

રાજ્યનો એક અમલદાર પછી મહેને મળવા આવ્યો. મેં તેને આ ખાધરામાં વસતા કામદારો તરફ આંગળી કરી. તેણે તરતજ અજ્ઞયબી બતલવી અને કહ્યું કે આ વસ્તુની મહેને ખખર જ ન હતી. ખીચારા અમલદારે કામદાર લત્તા તરફ પોતાની મોટર કોષ દીવસ હંકારી જ ન હતી.

સમજી શકતો નથી કે કામદારોની સ્થિતિ વીધે તદ્દન અમાન જ રહેવું, કે તેમની દુઃખદ સ્થિતિ હોવા છતાં તેમને માટે કંઈ પણ ન કરવું. એ બેમાંથી કયું વધુ ધૂણાજનક અને ટીકાપાત્ર છે!

[૬]

એમ પણ નથી કે જ્યાંનો અલાવ તેમને તેમ કરવા પ્રેરે છે. મીલ લત્તાના બીસ્તારની સામે જ ખુલ્લી જગ્યાઓ આવેલી છે. રેલ્વે લાઇનની પેલી પાર જગ્યા નોંધએ ટેટલી મળી આવે છે અને આ જગ્યાઓમાં જે ઇચ્છા હોય તો કામદારો માટે સ્વચ્છ ઘર બાંધી શકાય છે.

માયસોર શહેરના એક ખુણા આગળ એક આલીશાન મહાલય બાંધેલો છે. તેની કોમ્પટ રૂ. ૨૫૦૦૦૦૦ થઈ છે એમ માનવાનાં આવે છે. આખા વર્ષમાં માયસોર સરકારના મહોટા મહેમાનોને ઉતારો આપવા માટે જ તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

ને આ પચીસ લાખ કામદારોના રહેવા માટે, ખર્ચામાં આવ્યા હોત તો મ્હારે લખવાના અનુભવો કેવા જુદા જ સ્વરૂપના હોત!

સરકારતંત્રે આ દીશામાં સીધી ખેપરવાઇ બતાવી છે એટલું જ નહીં પણ મીલમાલેકો ઉપર સરકારે જરા જેટલું પણ દબાણ નથી આપ્યું. સરકારે ને દબાણ આપ્યું હોત તો મીલમાલેકો પાસેથી આ કામ કરાવી શકાત, પણ સરકારે તેમ જરાયે નથી ક્યું. આ રહ્યો તેનો તાદ્દસ્ય દાખલો.

ખેંગલોરમાં બંધાયેલી મીલો લગભગ હીંદો મુડીથી ઉભી થઇ છે, કહે છે કે સરકારે તેને મદદ આપી છે, પણ તે બ્રીટીશ વ્યવસ્થા નીચે છે, લગભગ ૪૫૦૦ વ્યક્તીઓ જુદા જુદા ખાતાઓમાં કામ કરે છે આમાંથી બહુ જ ઓછી કંપનીઓ બાધેલા મકાનમાં વસે છે, કેટલીક મુનિ-સીપલ જમીન ઉપર બાધેલા ન્હાના ઝૂંપડાઓમાં રહે છે, પણ બાકીના મજુરો તો જે ઉપર જણાવેલી ઝાઝારી ચાલમાં જ વસે છે અને અહીં તેમને અતીશય ભાડું આપવું પડે છે.

મદ્રાસમાં આ જ કંપની બે મીલ ચલાવે છે. મદ્રાસમાં આ કંપનીએ પોતાના કામદારો માટે આરોગ્યમય ઘર બાંધ્યાં છે. આ કંપનીના એક અમલદાર, મ્હને આ ચાલોમાં ફેરવી ફેરવીને બતાવ્યું હતું કે તેઓ કામદારોની સ્વચ્છતા અને સારા ઘરને માટે કેટલીસંભાળ રાખે છે. મ્હને ખાસ કરીને સંડાસની સ્વચ્છતા અને આવી સ્વચ્છ ચાલની સામે બાધેલા ન્હાના ન્હાના બગીચા ખુબ ગમેલા.

તો પછી આ જ બ્રીટીશ કંપની મદ્રાસમાં અને ખેંગલોરમાં પોતાના કામદારો પ્રત્યે આપું જુદું જુદું વર્તન કેમ દાખવે

છે? આ સેદલાવ માત્ર આર્થિક કારણો દર્શાવાથી ઉકેલી શકાતો નથી.

આ કંપનીએ તંહિના બ્રીટીશ અમલદારો માટે સુંદર બંગલા બાંધ્યાં છે. આ કંપનીએ તેમની રમત ગમત માટેની સર્વ વસ્તુઓ પુરી પાડી છે અને તેમને માટે આરોગ્યમય આવાસોં ઉત્પન્ન કર્યાં છે.

યુરોપીયન સ્ટાફના અધિક ખર્ચ ઉપરાંત આ મીલોએ આર્થિક દીશામાં આબાદી કરી છે, ડીરીડન્ટ, અને આરોગ્યમય આવાસોની બાંધણી ઉપરાંત રીઝર્વ પણ સારું થઇ શક્યું છે.

ને ઇંગ્લેન્ડ હોય તો મ્હારી ખાતરી છે કે કામદારોને માટે સારાં ગૃહોની વ્યવસ્થા થઇ શકે તેમ છે. આ બીલીમ લોકો યુસતા ચાલમાલીકોના જખરદસ્ત ભાડામાંથી તેમને રાહત આપી શકાય તેમ છે, પણ પ્રેરણા કેણુ આપે? કામદારો મુંગા હતા, અને માઇસીર સ્ટેટને કંઇ પરવા પડી ન હતી.

આ ઉધાડી દીસતી ઉદાસીનતા માટે એક જ અર્થ હોઇ શકે તે એ કે બ્રીટીશ હીંદમાં જાહેર પ્રજામત જેવી વસ્તુ છે. આ પ્રજામત દરેક ફાલે પ્રખર બનતો બન્ય છે અને હવે જવાબદાર શાસનતંત્ર માટે કંઇક વ્યવસ્થા થઇ રહી છે.

પણુ દેશી રાજ્યની દીવાન ઓફીસમાં જાહેર પ્રજામતને દાખી દેવાના વ્યવસ્થા રચાય છે અને લોકને દાખી રાખવાની યોજનાઓ ઘડાય છે. જવાબદાર સરકારતંત્રની વાતો થાય છે એ ચોક્કસ છે, એ સત્ય છે. હાલના દીવાન સાહેબ માછ દીવાનો કરતાં કંઇક વધુ સારા છે; પણ જ્યાં સુધી પ્રજાને સાગે વળગે છે ત્યાં સુધી તો તે અને બીજા અધીકારીઓ સર્વ સત્તાધીશ છે અને ખરેખર આ વસ્તુ શાશકો તેમજ શાશીતો માટે ફાલ વસ્તુ ની.

જેને આંખો છે તે તે જોઈ શકે છે કે બંધારણીય વસ્તુનો મુડીવાદી વર્ગ ઉપરનો પ્રત્યાઘાત નજરે નીહાળી શકાય છે. મહા-

રાજની સરહદની બહાર વસતા મુડીવાદી વર્ગ ઉપર થયેલી અસર અહીં સ્પષ્ટ માલમ પડે છે.

[૧૦]

કોલર સોનાના ખાણના કામદારોની પણ આ જ કંડણ દેશ છે. અહીં અતી બળવાન ખીરીશ પેટીઓએ અહીં જમાવ્યા છે. તેમાંની મુખ્ય જોન ટેમ્પર અને સન્સ છે. આખી જગ્યા ખુલ્લી છે, ઝોડો તો કવચીતજ દેખાય. તે પણ તદ્દન ન્હાનાં. સુયં તો સખત તથે છે અને ઝાપટાં પડે છે ત્યારે પેલા ડમ્પાના પતરાં ખણખણ અવાજ આપે છે.

હું પડાં એટલાં તો ન્હાનાં અને સાંકડાં છે કે માણસ અંદર ચાલી શકે નહીં, આ હું પડાની અંદર તો એટલું તો ગરમ હોય છે કે ત્યાં ફાણવાર પણ ટકી શકાય નહીં. અને અહીં આ કામદારો ભુગર્ભમાં છેક દોઢ માઇલ સુધી ઉંડા ઉતરીને સોતું શોધી કઢાડે છે.

જ્યારે ધર્મચાર્યોનું બળ ત્રીશેષ હતું ત્યારે તેમણે બુદ્ધીમાનોને વીમુખ, નીરીશ્વરવાદી, ઇશ્વરદોહી અને અધર્મી કહીને લોક સમાજને તેમની સામે ઉરકેપ્યાં, હવે બુદ્ધીમાનોનું બળ વધતાં તેઓ ધર્મચાર્યોની એ જુની ચાલબાજી ઉપર બુદ્ધીનો પ્રકાશ ફેંકી, એમની પોલ તરફ લોકસમાજને ઉરકેરે છે. તેથી હતાશ થયેલા ધર્મચાર્યો એ પાપીઓને (!) આવતે ભવે ભગવાન પાસે શીક્ષા કરાવવાના નીલુપથી સંતોષ મેળવવા મથે છે !

...

અશ્રધ્ધની વાત તો એ છે કે જ્યારે જ્યારે એકાદ નવી લગ્નચક્ર નૌકાને દરીયામાં ઉતારવાની વીધી કરવામાં આવે છે, ત્યારે પણ મુત્સદ્દીઓ સુલેહ અને શાંતીની હીમાયત જ કરે છે !

જુના રાજ્યો પ્રજાની કેળવણી પાછળ ખર્ચ કરવાને બદલે મંદીરો પાછળ ખર્ચ કરતા, તેનું કારણ દેખીતું છે : કેળવણીથી પ્રજા બુદ્ધીમાન થાય તો રાજાનાં સીંહાસન ડોલવા માંડે છે, ત્યારે મંદીરોની મદદથી પ્રજામાં વીશેષ અજ્ઞાન-દેશાવી શકાય, એથી સીંહાસનોના પાયા ઉંડા ઉતરી રાજાઓની આપજીદને અમરપટા મળે !

...

‘માણસ ગમે ત્યાં પેસીને પાપ કરે છતાં સચરાચર વ્યાપી પ્રભુ તે જીવે છે’ એવા ઉપદેશ કરનારો બ્રાહ્મણ સંખ્યાબંધ મનુષ્યાની સમક્ષ ૬૫ વર્ષના પુરુષને ૫૨ વર્ષની બાળકી સાથે પરણાવવાનું પુણ્ય કામ (!) કરે છે ત્યારે પ્રભુને એની પોથી બાંધવાના કંકડામાં બાંધી પોતાના પાટલા નીચે જ દબાવી રાખેલો હોય છે !

સ્વાતંત્ર્ય પંથ

: લેખક :

પુરુષોત્તમ બી. ચૌહાણ

“સુધીન, હજુ પ્રજુલ્લ કેમ ન આવ્યો!” તરૂણી તેના કાંણના ઘડીઆળ તરફ જોતાં બોલ્યો.

“દીસરા જેટલા દુર સ્થાનમાં રહ્યો, એટલે આવતાં જરા વખત તો લાગેજ ને. વારૂ, પણ રામ ક્યાં?” સુધીન, તેના વ્યવસ્થીત વાળ ઉપર હાથ ફેરવતો ફેરવતો બોલ્યો.

“એ ખીતીનને બોલાવવા ગયો છે. આરૂ પણ હમણાં જ આવશે જાહેર. મેં એને ટેલીફોન તો સ્હાંજતા ચારવાગાતો કર્યો છે.”

રોંગીના બા યથા હશે. ઝરીયા યુવક સમીતીની બેઠક અત્યારે તરૂણીને ઘેર મળવાની હતી. તરૂણીનું ઘર એ જ યુવક સમીતીની બેઠક ઓપીસ. ૨૨ વર્ષના એ તંદુરસ્ત બંગાળી યુવાનના ચહેરામાંથી કાંતીની શેરો ઝુટતી હતી. તરૂણી યુવક સમીતીનો મંત્રી હતો. ૪ માઇલ ઉપર આવેલ એક યુરોપીઅન માલીકીની કાલસાની ખાણમાં તે ‘ઓવરમેન’ની ૪૦ રૂપિયાના પગારે નોકરી કરતો હતો.

અર્થેએક કલાક વીત્યો હશે. ત્યાં ચાર અને પ્રજુલ્લ બંને આવી પહોંચ્યા. શ્યામાપ્રસાદ હીંદી રાષ્ટ્રીય ગીત લલકારતો લલકારતો દાખલ થયો. સંતોષ હાંકતો હાંકતો આવી પહોંચ્યો, રામ અને ખીતીન બંને એક સાઇકલ ઉપર બેસી આવી પહોંચ્યા.

“પ્રજુલ્લ બંગાળ પ્રાંતીય સમીતી તરફથી ખીનજકાતી મીકું આવ્યું કે નહીં?” તરૂણીએ પ્રજુલ્લનો હાથ પોતાના હાથમાં લેતાં પુછ્યું.

“આજ સહવારે જ વી. પી. આવ્યું ને? મેં રામને આપી દીધું છે. ક્યાં ગયો રામ?”

રામ પત્ર લખી રહ્યો હતો. તેણે ત્યાં જ પ્રેક ધુણવી, પોતા પાસે મીકું છે. એમ જણાવી દીધું.

પ્રજુલ્લ એક કોલસાની ખાણના માલે કતો છોકરો હતો. ૧૬-૨૦ વર્ષનો એ યુવાન, સુકમડો પણ તેજસ્વી શુકના તારાની માફક યુવક સમીતીમાં પ્રકાશતો હતો. પૈસા વીધેની ચીંતા યુવક સમીતીને પ્રજુલ્લના લીધે બહુ જ ચોડી હતી.

પચ્ચીશેક યુવાનો એકઠા થયા હશે. પુન્ય ગાંધીજી હજી પકડાયા ન હતા, અને મીઠાનો સત્યાગ્રહ ઠેર ઠેર પુરજોશમાં ચાલી રહ્યો હતો. ઝરીયા કોલસાની નળંદીક દરીઓ ન હોવાથી, ખીનજકાતી મીકું પકવી શકાય એમ ન હતું, ત્યારે અહીંની યુવક સમીતીએ શું કરવું, એ પ્રશ્ન ચર્ચા સહુ એકઠા થયા હતા.

સવાઆઠ થયા આસપેટની જુની પણ સ્વચ્છ બત્તી, વચ્ચે રાખી સહુ જોળ વીંટળાઈને બેઠા. બહાર ઉભા-રહી ગપસપ કરતા, બે ચાર જથ્થો તુરત દોડી આવ્યા.

અત્યારે સહુના મગજ, એક ખીજના વીચારો જાણવા દોડાદોડી કરી રહ્યાં હતાં.

જાણે પોતાના હાથથી જ સમસ્ત હીંદના બંધનો તુટી જવાના છે, એ ભાવના અને આદર્શોમાં મસ્ત બનેલા યુવાનોની છાતી, અત્યારે ગળ ગળ ઉછળી રહી હતી.

“ચાર, આપણે હવે શું કરીશું? દેશે તો મીઠાના સત્યાગ્રહમાં ઝંપલાવ્યું છે. આપણાં કમનસીબ કે, અહીં મીઠું આપણે પકવી શકીએ એમ નથી. તરૂણીએ ચારના વીચારે જાણવા વાત રાફ કરી.

“ઓહો, એમાં શું વીલાયતી વસ્ત્ર બહીષ્કાર કરીએ. ઘર, ગાંજે, તાડી વગેરે દુકાનો પર ચોકી કરીએ, આપણે આપણું કામકાજ રાફ કરીએ એટલે થયું, બાકી સભાએ તો ખુબ જ ભરી અને ખુબ બોલ્યા.”

“કાપડના સર્વે વેપારીઓએ તેના વીલાયતી કાપડના ગાંસડા પોટલાં ઉપર ક્રોએસ કમીટીની સીસ લેવડાવી ઉપર ચડાવી મુક્યાં છે. એટલે એ વીરે તો દીક, પણ ઘરની દુકાને તો પીકેટીંગ જરૂર કરીશું.” રામ યુવક સમીતીનો ઉપ-મંત્રી હતો, એટલે એ તુરંત જ બોલી ઉઠ્યો, ગયે વર્ષે જ એ મેટીકની પરીક્ષામાંથી ઉતીર્ણ થયો હતો. તેના ગામમાંથી, એ ગ્રુપયુપ અહીં ચાલ્યો આવ્યો હતો. તરૂણીને ઘેર એ ખાતો પીતો અને રહેતો હતો.

“એક વાત કહું?” તોફાની પ્રફુલ્લ જરા ગંભીર થવાનો ડોળ કરતાં બોલ્યો, “ભુએ! ગઈ કાલે જ ‘લીબટી’માં સંઘળાએ વાંચ્યું હતું, કે શ્રી. સેનગુપ્તા અને ૪ વીઘાથીઓ રાજ્યદારી જન સાહીત્ય વાંચવા માટે પકડાયા છે. આપણે પણ

અહીં એવું જ કરીએ તો? પોલીસ ને આપણને ભર સજા વચ્ચે પકડશે, કે મારા-મારી કરશે, તો અત્યારે જે સમસ્ત ઝરીઆ કાલશીઠ શાંત નીંદ્રા અવલમી રહ્યું છે, તે એકદમ જાગ્રત થઈ જશે. આપણાંમાંના એકાદ બે બેલ જવાથી, ને રાષ્ટ્રીય જવાળા પ્રસરતી હોય, તો શા માટે એમ ન કરવું? રોજ વાંચીશું, એટલે પકડી પકડીને કેટલા જાણુને પકડશે?”

“ઓહો, એમાં શું? પહેલા હું વાંચવાનો.” સ્વામાપ્રસાદ બોલી ઉઠ્યો.

“વાર. ત્યારે સ્વામાપ્રસાદ હીંદી જન સાહીત્ય વાંચશે અને બંગાળી કાણુ વાંચશે?” તરૂણીએ સંઘળાને પુછ્યું.

“હું વાંચવાનો” ખીતીન બોલી ઉઠ્યો.

“ત્યારે, આવતો પરમ દીવસ દીક શવશે. હું નોટીસ આવતી કાલે જાપવા આપી દઉં.” તરૂણી બત્તીની વાદ જરા ઉંચી કરતાં બોલ્યો.

“અરે, પણ એ નોટીસમાં રાજદ્વારી જન સાહીત્ય વાંચવામાં આવશે, એટલું તો દીક, પણ સાથે સાથે બીનજાતી. મીઠું પણ વેચવામાં આવશે, એ જાણુવતાં જુલતો નહીં.” મુધીને મીનીટ જુલતાં પાનાં ફેરવતાં ફેરવતાં હુઆ કરી.

સભા વીખરાઈ. સહુ ઉઠ્યા. બહાર નીકળી વળી વાતચીતમાં પરાવાયા. ખરી સભા તો હવે ભરાવાની હતી. સવાનવે સભા પુરી થઈ ગઈ હતી, પણ, કોઈ ગયું નહીં. રાત્રીના ૧૨-૨ વાગા સુધી પેટભર વાતો કરી સહુ છુટા પડ્યા.

[૨]

ઝરીઆમાં સ્થવારના ૬ થી પોલીસ ફોર્સ, ગુરખા મીલટરી, મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ, દેગા સાહેબ, વગેરે શુભ દલના દેવા લાગ્યા. આ સંઘળાતું કારણ તરૂણીએ નોટીસ

બહાર પાડી હતી એ હતું. આજે રાજદ્વારી જન સાહીત્ય વાંચવાતું, અને બીનજાતી મીઠું વેચવાને કાર્યક્રમ હતો.

તરૂણીને ગઈ કાલે યુરોપીઅન કાલીઆ-ગીમાંથી, તેની રાષ્ટ્રીય ચળવળને લીધે રામ

મળી ગઇ હતી. તેની તેને દરકાર ન હતી. તેને રામ રામે આઝાદીની લગની લાગી ગઇ હતી.

૧૦ વાગે પોલીસે 'રેડર પ્રેસ'ની જડતી લીધી. એ પ્રેસવાળાનો ગુનો એટલો કે તેણે તરણીએ આપેલી નોટીસ છાપી હતી. ૪ ટ્રાક સુધી શોધખોળ કરી, પણ કંઈ હાથ ન આવ્યું વીસે મોટે પોલીસ પાછી ફરી.

મધ્યાનના એ થયા હશે. તરણી ૧૦ માઇલ દુર દરકાનથી કોંગ્રેસ કમીટીની નોટબુકો લઇ સાઇકલ ઉપર હમણાં જ ચાકચોપાકચો આવ્યો હતો. હાથ પગ ધોઈ એ જમવાની તૈયારી કરતો હતો, ત્યાં દરોગા સાહેબ, પચાસેક પોલીસો, સી. આઇ. ડી. નો મુખ્ય ઓશીસર, વગેરે આવી પહોંચ્યા. તરણી પરીસ્થિતી સમજી ગયો. ઉપરથી એણે પોલીસના હાથને આવડું નેહ પાત્રિક રાજ્યદ્વારી જાત પુસ્તકો, અને ચમ્ફેચેટો, નીચે રામ ઉભો હતો, તે ઝીલી લે એમ ફેંક્યાં ચાલાક રામ આંખના ઇસ-રાથી સમજી ગયો. ૧૦ શીટના અંતરે સી. આઇ. ડી. ઓશીસરે રામને એ ચોપડીઓ સહીત ચાલ્યા જતાં નેયો. હજુ એકે પોલીસ રામને પકડવા દોડે, તે પહેલાં તો તે મારવાડી બજારમાં અદસ્ય થઇ ગયો.

તરણીને હવે ચાંતી વળી હતી. હજારો રૂપિયા ચોરાઇ જત. કે તેની મીલકત ભસ્મીભુત થઇ જત એ સહન કરી શકત. પણ તેનું ને જાત સાહીત્ય પોલીસ ઝુટવી ગઇ હોત, તો તે તરણી માટે અસહ્ય થઇ પડત.....તેનું અંતર બળીને ખાખ થઇ જત. અત્યારે તેના ચહેરા ઉપર પ્રસન્નતાની મીઠી છાયા પ્રસરી રહી હતી. તેનું અંતર હાસ્ય કરતું હતું. તુરત જ એ મંદમંદ સ્મીત ફરજવતો, નીચે પોલીસ અમલદાર સમક્ષ આવી ઉભો.

“તમે પેલું ઉપરથી શું ફેંક્યું?” ઓશીસર સાહેબ જરા તુમાખીથી બોલ્યા.

“રાજ્યદ્વારી જાત સાહીત્ય, પુસ્તકોઓ, ચમ્ફેચેટો, વગેરે વગેરે,” તરણી જાણે તેની મસ્તરી દરતો હોય, તેમ ખડખડાટ હસી પડ્યો.

મુખીને નોંટ સાહેબની આ અદહસ્ય સહન ન થઇ શક્યું. “પકડો ઇસકું.” તેમણે તેમના અસહ્ય સીપાહીઓને હુકમ કર્યો. તરણી ઉપરનું વોરંટ તેમણે વાંચી સંભળાવ્યું. ૧૦૮ મી કલમ પ્રમાણે રાજ્ય-દ્વારી શીટર ફેલાવવાનાં આરોપ માટે તરણીને પકડ્યો હતો. અને તુરત જ પોલીસ તેને મોટરમાં બેસાડી ચોટા પર લઇ ગઇ.

તરણીની ગીરફતારીના સમાચાર વીજળી વેગે ઝરીયામાં પ્રસરી ગયા. યુવકોનાં જુથો-જુથો તરણીના ઘર પાસે ઉભરાવા લાગ્યાં. એકે મોટું સરઘસ તરણીના ઘર પાસેથી નીકળ્યું. ફતેહપુર, આમલાપાડા, વગેરે સ્થળે ફરી તીલક લુવન ઉપર આવી પહોંચ્યું.

૧૦-૧૫ હજાર કરતાંએ વધારે માનવોની મેદની એકઠી થઇ હશે. ઝરીયા જેવડા ન્હાના શહેરમાં આટલો મોટો જનસમુદાય એકઠો થાય, એ જરૂર પ્રશંસનીય. પણ વસ્તુસ્થિતી એ હતી કે ૫૦૦-૬૦૦ પોલીસો, દરોગા સાહેબ, મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ, ગુરખા ફોર્સ, વગેરે તરણીને પકડી, તુરત જ તીલક લુવન ઉપર આવી મોકલાઇ ગઇ હતી. એટલે લાલપાઘડી નેહ, કુતુહલતાના પરીણામે, આવડો મોટો જનસમુદાય ઉલટી પડ્યો હતો.

તુરત જ સભાની કાયવાહી શરૂ થઇ. રામે પ્રમુખપદ લીધું. ખીતીન સહાને વંદન કરી 'દેશેર ઝક' નામની જાત પુસ્તકો વાંચવા ઉભો થયો. સુધીને હાજર રાખેલા ગુનાખોના હાર તેને પહેરાવ્યો. એ ભવ્ય દસ્ય.....૧૫ હજારની તાળીઓના ગડગડ-

ઝાટ વચ્ચે ખીતીને વાંચવું શરૂ કર્યું. અધીએક કલાક તેણે વાંચ્યું. 'વાંચી નેવો ખેસવા. જતો હતો, તેવો જ મેજરેટે ખીતી- નને પકડવાનો હુકમ આપ્યો.

મુધરેલી ગણાતી સરકારના પાલેલા પાસદો, લાડીઓના પ્રહારથી રસ્તો કરતા, ખીતીન પાસે આવી પહોંચ્યા. સુધીને ખીતીનના હાથમાંથી પુસ્તીકા લઈ લીધી. સુધીને તરત જ પાઠળ ઉભેલ પ્રકુલ્લને આપી દીધી, પોલીસ એ પુસ્તીકા જીંટવવા નીબંધ નીવડી. સુધીને અગાડીથી *રસગુલ્લાં ખરીદી રાખ્યાં હતાં, તે તેણે, ખીતીનને જતાં જતાં, બે રસગુલ્લાં મોંમાં ખવડાવ્યાં.

ખીતીન પકડાયો, એટલે, તુરત જ સ્થામા- પ્રસાદે હીંદી 'દેશેર ઝક'નો તરબુચો વાંચવો શરૂ કર્યો. બે ચાર લીટી લાગ્યે જ એ વાંચી શક્યો હશે, ત્યાં તુરત જ તેને પકડવામાં આવ્યો.

મેજરેટે તુરત જ સભા વીખેરી નાખવાનો હુકમ પોલીસને આપી દીધો, લાડીની મીઠી પ્રસાદી સભાજનોને મળવા લાગી. રાષ્ટ્રધ્વજ જીંટવવાનો આપણા જ હીંદી પોલીસોએ અણુજાજતો પ્રયત્ન કર્યો, પણ પોલીસ નીબંધ નીવડી. એક બાળુ વ્યવસ્થીત લાલ પાઘડી પહેરેલ પોલીસોનું ભુથ, ધ્વજના વાંસને વળગી રહી, પોતાનું નેર

દાખવવા પ્રયત્ન કરતું હતું. ખીતી બાળુ સ્વયંસેવકોનું ભુથ ધ્વજને ખચાવવા પડા- પડી કરી રહ્યું હતું... એ દશ્ય કોઈ પણ નાફેરવાદીને ફેરવવા પુરતું હતું. સભા લાડીના બળે વીખેરવામાં આવી, પણ યુવકો વીખરાવા તૈયાર ન હતા. લાડીના પ્રહારો સહન કરતા કરતા, એ જ રાષ્ટ્રધ્વજ લઈ, પાછા એ જ સ્થળે ઉભા.

ત્યાં તો મુખ્ય એ. ડી. સી. સાહેબ ધન- બાદથી પોતાની કારમાં સજ્જ થઈને આવી પહોંચ્યા. એમની નજરે પાછું ફરીથી જત-સાહીત્ય વંચાયું, અને ખીતીનકાતી મીઠું વેચાયું એ. ડી. સી. સાહેબની ભલમનસાઇને ગણીએ, કે તેમની ચાલુક્ય છુદીને ગણીએ; તુરત જ તેમણે સમસ્ત પોલીસ ફોજ પાછી ખેંચી લેવાનો હુકમ આપી દીધો. ૧૫ હજાર ઉશ્કેરાએલ માનવ મેદનીને પહોંચી વળવા કદાચ ૫૦૦ ૬૦૦ પોલીસ નીબંધ નીવડે, એ ભયથી સુમીન્ટેન્ડન્ટ સાહેબ, તેમની દુકડી સહીત ગચ્છતી કરી ગયા હોય તો એ કોણુ જાણે?

ખીતે દીવસે વળી ફરી નોટીસ યુવક સમીતીએ બહાર પાડી, જત સાહીત્ય વંચાયું. ન તો પોલીસ કોઈને પકડવા આવી કે ન સભા વીખેરવામાં આવી. આમ એકે રીતે યુવકોની છત થઈ.

[૩]

તરણીને ૧ વર્ષની સાડી ટેદની સજ્જ મળી, ખીતીન અને સ્થામાપ્રસાદને ૩ દીવસ ઝાચી જેલમાં રાખી છોડી મુક્યા, શા માટે છોડી મુક્યા? વસ્તુસ્વીતી એ હતી, કે એવું જત સાહીત્ય વાંચવા, અગ્રણીત યુવાનો તૈયાર હતા. પકડી પકડીને કેટલાં પકડે?

*એ ગાળમાં આ મીઠાઈ અતી પ્રચલીત છે, ખાવે પણ તેટલી જ સ્વાદીય છે. -લેખક

આજે ફરીથી યુવક સમીતીની બેઠક તરણીના ધરમાં મળવાની હતી.

હજુ રાત્રીના સાંતેક થયા હશે, બે પાંચ જણ બહાર ઉભા રહી ગપસપ કરી રહ્યા હતા.

“સુધીન ! તરણી તો જેલમાં ગયો. હવે આપણે કેમ જઈશું ?” પ્રકુલ્લે હસતાં હસતાં સુધીનને પુછ્યું.

“કેમ જાણશું? એ વળી કેવો પ્રશ્ન! ત્યને ખબર છે? એક એવો સમય આવી રહ્યો છે, જ્યારે અકેએક યુવક જેલ મહેલમાં ખીરાજતો હશે, અને અસહ્ય પાતના ભોગવી રહ્યો હશે.” સુધીને જણાવ્યું,

અર્ધાએક કલાક પછી સભા મળી. રમને તરણીની જગ્યાએ સુંદીને સહુ વીખરાયા.

અને ખરેખર સુધીનના શખ્દો સાચા પડવાનો અવસર આવી પહોંચ્યો. પીકેટીંગ ઓડીનન્સ બહાર પડ્યો અને એ માટે ધરપકડ થવા લાગી. પ્રભાત બાણુ જેલ સીધાવ્યા. રામ અને ચાર પથુ ગયા; શ્યામાપ્રસાદને તો સજામાં હીંદી રાષ્ટ્રીય ગીત ગાતો હતો, ત્યારે જ પકડાવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું.

પાછળ રહ્યા માત્ર સુધીન અને પ્રકુલ્લ એમણે એક યોજના ધડી કાઢી એક અવસ્થીત “સંગ્રામ સમીતી,” ચોતે બંને બહાર રહી કરીઆના ઉત્સાહી જનસમુદાયમાંથી સુંદી કાઢી.

લગભગ ૧૫૦ એક સ્વયંસેવકોએ બંનેએ મળી નોંધ્યા. પીકેટીંગનું સ્વરૂપ બદલી ગયું. “સંગ્રામ સમીતી”ના પ્રમુખ અને મંત્રી બીજા નામના જ હતા, અને કામકાજ સંઘળું સુધીન અને પ્રકુલ્લ જ કરતા.

સરકારની આંખમાંથી, કાયદાની સુંગાલમાંથી છટકતા, આ બે યુવાનો પર ક્યારનીએ મીડી નજર પડી હતી; પણ તેઓ કોઈએ વાંક કે ગુન્હામાં આવતા નહી. સભામાં બંનેમાંથી કોઈ પણ બોલતું નહીં. “સંગ્રામ સમીતી”માં પણ કોઈનું નામ નહીં. પીકેટીંગથી પણ દુર રહે, અને

એમ છતાંએ આખી લડતને તેઓ દોષા કરે, એ સરકાર કેમ સડન કરી શકે?

એક સ્વંચારે સુધીન અને પ્રકુલ્લ બંને પકડાયા. કોર્ટમાં તેમના ઉપર ‘રાજ્યદ્રોહના વીચારો દેશાવવાનો’ આરોપ સુક્રવામાં આવ્યો હતો.

“જેયું પ્રકુલ્લ!” સુધીન કોર્ટ રમમાં પ્રકુલ્લની કાનંજીરી ખેંચતા બોલ્યો. “એ તો સરકાર બહાદુરને પકડવા હોય, તો અંમે તે કાયદા લાગુ પાડી પકડી શકે છે. ૧૦૮, ૧૨૪, ૧૪૪, ૧૧૭ એ સવળા શું છે? એ તો એમજ હોય,”

“કીક થયું વાર! જેલમાં તરણી, રામ, શ્યામાપ્રસાદ, વગેરે મગશે પણ સુધીન! પાછળ સંભાળશે કોણ?”

“સંતોષ અને ખીતીન છે ને? આપણે એ વીધે હવે ચીંતા કરવાની જરૂર નથી. આપણે આપણી ફરજ બજાવી, પાછળ ખીજ બજાવતા આવશે. આપણી કોઈની જગ્યા ખાલી નથી પડી રહેવાની. સુધીન શાંતી અનુભવતો હોય તેમ બોલ્યો બંનેને ૬-૬ માસની સખત કેદની સજા મળી.

અને ખરેખર થયું પણ તેમજ દરરોજ ઓડીનન્સ હેઠળ અસંખ્ય ધરપકડ થવા લાગી, પણ યુવકોનો સમુદાય ઘટવાને બદલે વધતો જ આવ્યો. સ્વતંત્રતાનો અઝની જ્યારે કોઈના હૃદયમાં ભણુકી ઉઠે છે, ત્યારે તે કેયું અગમ્ય સ્વરૂપ ધારણ કરશે, તે કહી શકાતું નથી. યુવક માનસ અત્યારે એ અઝનીથી જગમગી રહ્યું છે. શુભ સ્વતંત્રતાની આગાહી રૂપે એ યુવાન માનસના ઉદ્બોધનો અને ત્યાગ અકળ તો નહીં જ જાય.

ધનં વીધે જ્ઞાન મેળવતી રૂશીયન બાબા

રૂશીયાનું પાટનગર: મોસ્કો

લેખક :

પ્રવાસી

હું જ્યાં ત્યાર પહેલાં સોવીયેટના આ પાટનગર વીશે મેં ખુબ સાંભળ્યું. લોક કહેતા કે તે જ્યાં એ આકર્ષક નથી. અર્થાં નાજા અને અર્થાં જુખ્યા લોક આ શહેરમાં આવે છે એમ કહેતા. પણ હું ક્યુબ કરીલ કે લડે આ શહેરમાં, પુરનાં કપડાં નહીં હોય, લડે દરેકની યુવાન સંતોષી શકે તેટલું અગ્ર નહીં હોય, પણ

તે આકર્ષક તો છે જ. રંગ અને વીવીધતાના સંયોગથી ઉપજતું આકર્ષણ આ શહેરના લોકો અને લોકોમાં યુરોપના કે અમેરીકાના એક પણ પાટનગરમાં નોંધું નથી. શહેરના વીસ્તારમાં તહમે ગમે ત્યાં આવે, બધાં નજર નાખે ત્યાં તમારે માટે મુંદર દેખોની ઘટાઓ, ખુલ્લી જગ્યાઓ, સ્મારક સ્થંભો અને પથ્થે દલે દલ્લે દીસતા, પણ

જતાં મુંઢર ભવનોની લાંબી દારમાળા બેઠ શકશે. આ ભવનો પેલા લોહીતરસ્યા, જીવતી જીવો જેવા રૂશીઆના માછ મુડીવાદીઓનાં હતાં. અને દેવળો! ૩૮૪! ત્હમે ગણ્યા જ કરો. તેના વીવીધરંગી ધુમ્મંગના જુદા જુદા રંગો, આકર્ષક લીલા, સોનેરી, ભુરા અથવા રક્ષાટીકમણી જેવા ચેત.

—અને મોટર ગાંડીઓની ધમાધમ, ટૂક, ખટારા, કે હાથગાડીઓ. સામાન્ય રીતે માલની લાવ લઇજાઓછી હોય છે. કદાચ એક ગુણુ, થોડી માહથી, ડઝન ખુરશી કે બાથટબ. અરે મહા ગાંડીને મહેં એક દોવસ ધાસનો મહોટો ભારો લઇ જતાં જોઇ! હું અસત્ય નથી ઉચ્ચારતો. ઇશ્વર મહારો સાક્ષી છે! આ રૂશીયનો, ત્હમે જાણો છો! અને વેપાર તે વેપાર! અને પ્રાથના શા માટે ન કરવી? મોસ્કોમાં? રૂશીયામાં? હું ખાત્રી આપું છું કે રૂશીયાએ સામાન્ય દેશ છે!

—અને હજારો લોકો—પુરો અને સ્ત્રીઓ. લાંબા ફરવાળા ઓવરકોટ પહેરવાથી રસ્તા ઉપર ચાલતી સદી જેવા જ દીસે. આ નવું રૂશીયા છે. માદ રાખો કે ૧૬૩, કે ૧૬૭, (તેના નીજીય હું પશુ કરી શકતો નથી) જાતો કે રાષ્ટ્રો નવું રૂશીયા ધરાવે છે. આ જાતીઓના પોશાકો જુદા હોય છે, ભાષામાં બેદ હોય છે અને લાગણીમાં પણ બેદ હોય છે. તેમના શરીરના બાંધા પણ જુદા જુદા પ્રકારના હોય છે. કદપના કરો, રૂશીયન સરક-દમા ટક, ટરકોમાન, આરમીનીયન, પરશી-યન, અફઘાન, મોંગોલીયન, ડઝક, કીરગીઝ, જ્યોર્જિયન, ઉસબેકીસ્તાન, ટાટરીકી-સ્તાન, આ સર્વ વસે છે. નવા નીચઝો પ્રમાણુ સોવીયેટની સીમામાં ગમે ત્યાં ફરવાને તેઓ સ્વતંત્ર હોય છે. અને કદપના કરો કે આ સર્વ જાતીઓનું લક્ષ્યખીંદુ પાટનગર મોસ્કો હોય છે. મહા જગતની આ અતી

આવેશયુક્ત જીવન્ત જાતીઓ માટે મોસ્કો એ રી વસ્તુ છે! આમાંના કેટલાક મોસ્કો તરફ દરેક જ પગલાં વાળે છે. અને કેટલાક તો ત્યાં પગી મ્યાઇ રહે છે. હું એકસ કહીશ કે જ્યારે હું રસ્તા ઉપર આવતો ત્યારે કંઈક અકસ્મ અમુજલ મ્કને થતી

હું ખાત્રી આપું છું કે જો માથે ડીનની ટોપી પહેરીને, કે શરીર ઉપર ફરકાટ વીટા-ળાને, કે તેના ઉપર આઠા કે ઉભા પટા બાંધીને ફરે તો જોડણું ખ્યાન ખેંચાય તેના કરતાં જો હું રેશમી ટોપસો પહેરીને કે સાંગે ફરવા જવાના પોશાકમાં મોસ્કો શહેરમાં નીકળું તો હું વધુ ખ્યાન ખેંચું.

આ રૂશીયા છે. આ સોવીયેટ છે. અને આગળ વધવાના યત્નમાં એકત્ર મળેલી અહીં જુદી જુદી જાતીઓના આ એક શંભુમેળો છે.

જ્યારથી ઓલશેવીકાએ મોસ્કોને પાણું પાટનગર બનાવ્યું ત્યારથી ત્યાં વધુ વસ્તી એકત્ર ખની છે પણ એ સત્ય નથી. સંભવ છે કે સામ્યવાદીઓ પોતે જ આ શહેરનો ઇતીહાસ ખરાબ જાણતા નથી. લગભગ ૧૯૦૨ માં મોસ્કો શહેરમાં વસવાટના પ્રૈક્ષે અતી ઉર્ધ્વ ધણું હતું. અને ૧૯૦૭ માં પણ આ સમસ્યાનો ઉકેલ કરવો આકરે થઇ પડ્યું હતું. તે વખતે પણ લગભગ દશમા લાગના આવાસો તો યુરોપીય સ્ત્રમ જેવાજ હતાં. અને તે વખતે એક ઓરડામાં ચાર માણસ વસતા આવા લગભગ ૧૦૦૦૦ કુંડુંબો હતાં. આંત્યારે એક ઓરડામાં જ થી વધુ વ્યક્તીઓની વસવાટ ફરજ પડે તો સામ્યવાદી ત્હમારી માશી માજે. પણ તેઓ શહેરનો ઇતીહાસ જ જાણતા નથી! પણ મહારા પ્રવાસ અને સામાન્ય નીરી-શણથી માશી ખાત્રી થઇ ગઇ છે કે મોસ્કો શહેર સામાન્ય રીતે સ્વચ્છ શહેર છે. એટ-

હું નહીં પણ તેના નીજીવ મણાતા અવાસોમાંથી એના નીતરતી લાગે છે રસ્તાઓ પાકા પથરના આધેલા છે. અને રશીયાનાનો ખરડ જ્યારે આ રસ્તા પર વયરાય છે ત્યારે તેની શોભા એટલી તો સુંદર અને મનોરમ્ય લાગે છે કે ગમે તે વ્યક્તીનું હૃદય આનંદથી નાચી ઉઠે તેના હૃદયના તાર ઝચઝપી ઉઠે. આ ખરડથી આચ્છાદીત થયેલા પ્રદેશ ઉપર જ્યારે લંબારી કુતરા ગાડી જાય ત્યારે તેનાથી ઉડતો ખરડ અને તેના પર પડતું સુખ તેજ અલૌકિક રંગો ઉઠા કરે છે.

મોસ્કો-એ આજે સામ્યવાદનું મુખ્ય ધામ છે. સકળ સૃષ્ટીના કામદારોનું તે લક્ષ્યબીંદુ છે. તેની પાછળ સામ્યવાદના પીયારખળના ઓજસ રહેલાં છે અને મહાન ગણાતા સમ્રાટોએ આધેલા આલીશાન આવાસો આધુનીક મોસ્કોને વારસામાં મળ્યાં છે.

મોસ્કો એ આજે સારાયે આમવન માટે પાટનગર છે. સામ્યવાદની જાદુઈ શુરબી સ્થળે સ્થળે પ્રસરી છે. લગભગ દરેક મોટા મહાલયો, અને આલીશાન આવાસો ઠાં તો ધરપીતાલ છે કે ઠાં તો સેનેટેરીયમ છે. યોગેશ્વરીકોએ આવીને શ્રીમંતોના સુંદર આવાસોના મનોહર સેનેટેરીયમ બનાવ્યા છે. અને કેટલેક સ્થળે કામદાર બાલકોની સંભાળ માટે 'ક્રીચી' (Creche) સ્થાપવામાં આવી છે. સામ્યવાદીઓના શાશન તંત્રે આમ પુષ્કળ ફેરફાર કર્યા છે, અને મોસ્કોને સામ્યવાદીઓના શહેરમાં ફેરવવાનો ખુબ યત્ન કર્યો છે.

મોસ્કોનું વેપારી મથક એટલે ક્રીટાઇ ગોરોડ. જુલ્મી ઝરના સમયમાં અહીં ૧૨૦૦ જેટલા દલાલો વાણીજ્યની આપ લે કરતા. અહીં હજારો પરદેશી અને રશીયન વેપારીઓ વેપાર

ખેડતા. અહીં લાખો રૂબલની દરરોજ ઉચલ-પાવલ થતી. આજે ત્યાં સ્ટોક એક્સચેન્જ નથી. આજે ત્યાં સદાના અખાડા નથી. આજે લોનોની લેવડ દેવડ નથી. આજે ત્યાં પારકે પૈસે મોજ માણતા પૈસાદારોની હાર-માળા નથી, શુશોભીત અને અકડ કપડામાં આણુથીત થયેલા સંપત્તીવાન, સામ્યવાદી ક્રીટાઇ ગોરોડમાં શોધ્યો નહીં જડે.

હતા આજે પણ આ પ્રદેશમાં લોકની અવરજવર ખુબ છે કારણ કે અત્યારે પણ વેપાર ખેડનારી સરકારી ઓશીસો આ સ્થળે માં થાય છે. જ્યાં પહેલાં વ્યક્તીગત નફાની લાલચે મુડીવાદીઓ વાણીજ્યની આપ લે કરતા ત્યાં આજે રાષ્ટ્રની જરૂરીઆત પ્રમાણે યોજનાપુર્વક રાષ્ટ્રનું સાચું પ્રતીનીધી રાજ-તંત્ર વાણીજ્યની આપ લે કરે છે.

આ વીસ્તાર લગભગ ૧૨૧ એકરનો છે. લાલચોગાનની ઉત્તરે આવેલું આ આલીશાન સ્થળ છે. લાલચોગાનની ઉત્તર બાજુ લગભગ આ વેપારી મથક ક્રીટાઇ ગોરોડ રોકે છે.

અને આ વીસ્તારમાં સરકારી વેપારીઓ વેપાર ખેડે છે. કાની સાથે? સરકારી ખરીદનારાઓ અને સરકારી વેચનારાઓ વચ્ચે. ખરેખર આ સ્થળ ઉપર લંબો એક જ નજર કરો તો પણ લંબને વેપારી મથક જોઈ દીસે. પેટ્રી ઓશીસ, પેલા કારકુનો, પેલી તીબરી, પેલા ટેલીફોન, અને આધુનીક વેપાર પદ્ધતીની બીણામાં બીણી વીગત પણ લંબને ત્યાં જોવાની મળે. અમેરીકન વેપારી મથકની ઓશીસમાં આટલી બીણવટ, આટલી સુઘડતા, અને ચેતન નહીં દીસે. ખરેખર વેપારી એટલે વેપારી. પછી નફા મળવાનો હોય કે નહીં! પણ તે વેપારી જ રહેવાનો કલ્પના કરો કે આ મથકના મુખ્ય સંચાલકો તેમની ઓશીસના દારપાળ

કરતાં પણ ઓછું કમાય છે. તેઓ સામ્યવાદી હોવાથી લગભગ બે ઓરડા અને ૨૦૦ રૂપયત્રથી જીવન નીભાવવું પડે છે. પણ આ સમુદ્ધ અહીં કીટાઇ ગોરોડ નફાની ભાવનાની પ્રણાલીકાને અસત્ય ઠરાવતી હોય છે. અહીં બે એક જ વખત ત્રણે નીરીક્ષણ કરી જાવ તો પંછી ત્રણે કદાપી નહીં માની શકે કે વેપાર કરવા માટે નફાની ભાવનાની જગ્યાએ જરૂર છે. આ સીદ્ધાંતને અસત્ય દેખવું આજનું કીટાઇ ગોરોડ છે.

શહેરમાં ફેક્ટરીઓ પણ સારા પ્રમાણમાં છે. ઝારના સમયમાં પણ ફેક્ટરીઓ રૂપપાયેલી. પણ પ્રમાણ નહાતું. આજે તો પાંચ વર્ષની યોજના પ્રમાણે મોસ્કોમાં પણ ફેક્ટરીની સંખ્યા ઘણી વધતી જાય છે. અને હવે ત્રણ કામદારો માટે બધાથેલા નવાં ઘરો, અને સુંદર મકાનોની લાંબી હારમાળા બેઠ શકે છે. અત્યારે પણ અહીં તહીં ફેક્ટરીની ઉંચી ચીમતી, અને તેમાંથી નીકળતો સ્થાપ કુમાડો મોસ્કોના ઔદ્યોગિક જીવનની દરેક પગે પ્રતીતી કરાવી રહ્યો છે.

અને મોસ્કોના આલીશાન રસ્તાઓની ખંને બાજુ હવે જાહેર ખખરનાં રંગ ખેરગી પાટીયાં લેવાના નહીં જડે-રસ્તે ચાલનારની આખે મને કે કમને વળગી ઉઠે તેવા પ્રકારના સુરમ્ય અક્ષરોથી શોભતી જાહેરાત લેવાની નહીં જડે. મોસ્કોના રસ્તા ઉપર કાચની બારીઓમાં. ગ્રાહકો લાલકાબર્ષા માલ લેવાને નહીં મળે, પણ સોવીયેટ યોજના પ્રમાણે માત્ર સહકારની ભાવના ઉપર હિભા કરવામાં આવેલા સ્ટોર્સ લેવાના જરૂરો. ત્રણ જીવનને જરૂરી દરેક ચીજ ત્રણ સ્ટોરમાંથી મેળવી શકશે. ત્રણમા પગના યોજનાથી માંડીને ત્રણમારી હેટ મુધીની સર્વે વસ્તુઓ માટે ત્રણમારે સ્ટોર્સનો જ આધાર

લેવા પડવાનો. એક જ કીમતે અને સહકારના ધોરણ પર કંઈ પણ પ્રકારના નફા વગર આ વસ્તુઓ અહીં વેચાય છે અને કામદારો અને એકતો માટે ખાસ ભાવ રાખવામાં આવે છે. કારણ કે રશીયનો માને છે કે રાષ્ટ્રની સંપત્તી ઉપર સંપત્તીના સર્જન-હારોનો પ્રથમ હક્ક છે.

અહીં આવા સ્ટોર્સમાં વસ્તુઓ વસાવવા માટે સમુદ્ધ ઉતરે છે. જતાં જતાં ધક્કામુક્કી કર્યા શીવાય એક લાઠનમાં હિભા રહીને તેઓ પોતાનો ટર્ન આવે ચીજ લે છે. મોસ્કોના સ્ટોર્સમાં તો આ સામાન્ય બનાવ છે, અને પ્રવાસીની નજરે વસ્તુઓ ખરીદવાને સ્ટોર્સમાં ઉતરી પડેલા ટોળાં બેઠને એમ જ લાગે કે મોસ્કોમાં ખરેખર દુકાન હશે. પણ જ્યારે આપણે વધુ ઉંડા ઉંડીએ ત્યારે જ માલમ પડે કે સોવીયેટના પદ્ધતિનું આ એક ખરીદ્યામ છે.

અને સોવીયેટના શાસકદેવોનું મુખ્ય સ્થાન કેમલીન. લાલયોગાનની એક બાજુ બાંધવામાં આવેલું, લગ્ન આવસોથી આજુબીત થયેલું, અને પુર્વની શીશ્પકાના સમારક સમુ આ કેમલીન એટલે સમગ્ર સોવીયેટ પ્રદેશના સંચાલક સમુહનું મુખ્ય ધામ. સામ્યવાદી પક્ષનો ચુંટાયેલો વડો અહીં વસે છે. સામ્યવાદી પક્ષના અન્ય મુખ્ય સલાસદો પણ અહીં વસે છે અને અહીંથી તેઓ સમગ્ર રશીયા ઉપર નજર રાખે છે. સાયબીરીયાથી માંડીને સધળા દેશોના પ્રતીનીધીઓ અહીં આવે છે અને અહીં જ સોવીયેટ તંત્રની ભાષા અને આધુનીક રાજનીતી રચાય છે.

લાલ યોગાનમાં લેનીનની સાદી કબર-જેને જગત મોસોલીયમના નમુથી યોજાયે છે, પ્રવાસીઓનું મહા આકર્ષણ છે. તેની યાત્રા કરવી એ રશીયનો માટે સામાન્ય વસ્તુ

છે. દરરોજ રાત્રે હજારો રશ્મિયોનાં ટાળાં 'જંગો જંગના કુધાર્ત' ગાતાં ગાતાં આ સ્મારક પાસેથી પસાર થાય છે. આ સ્મારકમાં લેનીનનો દેહ એવો ને એવો જાળવી રાખવામાં આવ્યો છે. શુશોભીત કાચના આ ઓરડામાં લેનીનનો દેહ જાણે હજુ પણ સજીવ જ ન હોય તે રીતે રાખવામાં આવ્યો છે. અને આટલી અખંડ જાળવણીથી લોકસભામાં વહેમ પણ જન્મ્યો છે. હજારો ખેડૂતોને મન તો લેનીન એ ઇશ્વરી દેવ છે. તેઓ માને છે કે તે કેમલીનની રક્ષા કરતાં ફરે છે, અને જ્યાં સુધી આ રાખરમારક અખંડ અને અલંગ લગ્ય રહે છે ત્યાં સુધી રશ્મિયન ખેડૂતો માને છે કે તેમના લાલ વાવડાને કાંઈ ઉન્હી આંચ પણ નહીં અડાડી શકે. તેથી તો લાલચોગાનમાં લેનીનની કથા પાછળ અને વીશ્વાસુ સ્વપ્નસંવેદકોની લાંબી ટુકડી અડોનીશ રક્ષણ કરતી ઉભી હોય છે.

અને લાલચોગાન

અને કેમલીનની સામે ઉમેરુ' આ ઐતિહાસિક ચોગાન ઝારના વખતમાં પણ હતું. બોલ્શેવિકોએ માત્ર તેનું નામ બદલ્યું છે, પણ આ ચોગાન ખરેખર લગ્ય છે. અતી વીશાળ. અને એક બાજુએ કેમલીન બીજી બાજુએ કીરીટ ગોરડ, ત્રીજી બાજુએન્વીશ-વીખ્યાત બેસ્કોવ ચર્ચ અને વચ્ચે વ્યાખાન-પીઠ આ વ્યાસપીઠ ઉપરથી સોવીયેટ સરકાર તરફથી જહાર પડતી ડીકીઓ વાંચવામાં આવે છે. આ ડીકીઓ સોવીયેટ સીસ્ટમ માટે ધારણો છે. લાલચોગાન લેનીનની કથાથી વધુ લગ્ય બન્યું છે. કેમલીનના કાટ ઉપરથી જોખમે તો લાલચોગાન એથી પણ વધુ લગ્ય દેખાય છે.

તેની વીશાળતા વીદેશીઓને વીમુગ્ધ કરી દે છે. તેની બાજુબાજુ આવેલા આવાસો રમે તેવા પ્રવાસીની નજરને આનંદ આપે છે.

તેની સ્કાટીકમણી જેવી સપાટી ઉપર જ્યારે કુદરત બરફની ચેત આદર પાથરે છે ત્યારે તો દેખાવ અતી આહલાદજનક અને એટલો મનોરંજક બને છે કે શબ્દોથી તેને વર્ણવવો અશક્ય છે.

મોરકોનાં આનંદગૃહો

સીનેમા અને થીયેટરો એટલે મોરકોનાં સેંકડો આનંદગૃહો. છતાં ન્યુયોર્કના લગ્ય આસીશન આનંદગૃહોની સરખામણીમાં આ થીયેટરો કદાચ પાછાં પડી જાય ખરાં. આધુનીક રશ્મિયાના અતી પ્રખ્યાત કલાકારો, સ્ટેનીસ્લાવસ્કી, મીયરકોલ્ડ અને ટૅરૅવ. આ ત્રણે ઉચ્ચ કલાના કલાધરો. તેમની કલા સમગ્ર વીશ્વના વીવેચકોને વખાણવી પડી છે. તેમણે પુરાતન પંથનો ત્યાગ કરીને, આધુનીક યુગભાવનાને ઝીલીને, તેને અનુરૂપ નવાં નાટકો રચ્યાં છે. આ ત્રણે કલાધરો સામ્યવાદી પક્ષના સભ્યો છે. અને તેથી તેમણે પોતાની કૃતિઓમાં આ તત્વજાનને અનુરૂપ થવાનો યત્ન કર્યો છે. તેઓ સામ્યવાદી કલાના સર્જનકારો છે. આખા યુરોપમાં અત્યારે કલાધર મીયર-કોલ્ડનું થીયેટર અતી પ્રખ્યાત છે. આ થીયેટર માત્ર મીયરકોલ્ડની કૃતિઓ જ લગ્ન છે. તેવાં જ ટૅરૅવ અને સ્ટાનીસ્લાવસ્કીની કૃતિઓ લગ્નવા માટે ખાસ. થીયેટરો બાંધવામાં આવ્યાં છે. છેક છેલ્લી ઢબ પર આ થીયેટરો બાંધવામાં આવ્યાં છે અને તેમનો દેખાવ અને રચના ન્યુયોર્કના કાંઈ પણ થીયેટર સાથે હરીફાઈમાં ઉતરી શકે એમ છે. આ નાટ્યશાળાઓમાં લગ્નવાતી કૃતિઓ જ્યાં માટે સમગ્ર મોરકો ઉલટે છે. અને તેથી ત્હમે જ્યારે પણ જાવ ત્યારે ભાગ્યેજ પ્રેક્ષકગણમાં એકે પણ જગ્યા ખાલી જુલો. અહીં પણ કામદારોને તેમ જ ખેડૂતોને અન્ય કરતાં ઓછું આપવું પડે છે. એક

રીતે દેહીયે. તો તેમને માત્ર નહીં જ કીંમત આપવી પડે છે, કારણકે નાટ્યકલામાંથી નફો આશય નાશ થાય છે. પ્રવાસી જ્યારે જીવે છે, કે મોટા અમલદારો, શેડી-યાઓ, અને માલદારોના સ્થાન ગણાવા સીટિ પર ખેસીને કામદાર વર્ગના પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ નાટ્યરંગમાં આનંદ માણે છે, ત્યારે જરા અન્યથા બને છે. જ્યાં રૂશીયાના ૯૮ ટકા જટલા સમુદાયને પણ મુંઝવે જ અશક્ય હતો ત્યાં આજે રૂશીયાના ખેડૂતો સ્વેચ્છાએ વીચરી શકે છે. સામ્યવાદના સીદ્ધાંતનું આ એક સીધું પરીણામ છે. મુડીવાદી જગતમાં કલા, સાહિત્ય અને સંગીત એ માત્ર આનંદની વસ્તુઓ છે, (Recreation) જ્યારે સામ્યવાદી સમાજ રચનામાં કલા એ એકલું આનંદનું સાધન મરી જઈને સમાજને ઉંચે લઈ જવાનાં કામમાં સક્રીય સહાય આપે છે. રૂશીયાના નાટ્યગૃહો અને મોસ્કોના નાટ્ય-શૃષ્ટિ વચ્ચેનો આ એક મુખ્ય તફાવત છે.

મોસ્કોનું જીવન આજે નવીન કલાના સર્જન માટે જુમીકા બન્યું છે, અને તેથી કલાએ વીધવની સ્વરૂપ લીધું છે. તેણે પ્રગતીના પડછંદા અપનાવ્યા છે અને જ્યારે શ્રમજીવી જનતા સમક્ષ તે રજુ થાય છે ત્યારે આશ્ચર્યે આકાશ ગાળે તેવી રીતે સમુદ ગર્જનાઓ ઉઠે છે. સમુદમાં વીધવની ભાવના સીંચતી તેમજ જીવંત રાખતા આ નાટકોની સર્વોત્તમ 'ટેકનીક' (Technique) ની પ્રશંસા તો કવીવર ટાગોરને પણ કરવી પડી હતી. એક વાક્યમાં આલેખીયે તો મોસ્કોની એ કલા છે. પ્રગતી-માન વીચારોનો પ્રચાર એ તેનું મુખ્ય અગ છે.

મોસ્કોના સીનેમા

અને સીનેમાશ્રીમાં તો મોસ્કોનો વીજપડકો આખી આલમમાં વાગી રહ્યો

છે. સાદા છતાં ભવ્ય દીસતા સીનેમાઓ આજે સોવીયેટ શાસનની પ્રગતી સુચવતી શીશો બતાવે છે. ખેતીની પ્રગતી, કામદારોની પ્રગતી, સોવીયેટ ગ્રામજીવન એ આ શીશ્મની મુખ્ય જુમીકા હોય છે. એટલું જ નહીં પણ આ શીશ્મના આ વીલાસ સાથે ખેડૂતના જીવનના રોમાંચક પ્રસંગો પણ અતી દુરાગતાપુર્વક અંદર જ સંયોજ દેવામાં આવ્યા હોય છે. આમ સોવીયેટ શીશ્મ ખેડૂત કે કામદાર જીવનની સાથે સંકલના સાધીને સોવીયેટની પ્રગતીનો માર્ગ દર્શાવે છે.

ખાસ કરીને કેટલીક શીશ્મો તો વીધવની વેળાએ બનેલા બનાવોની હોય છે. 'પીટસંઘર્ષ'નું પતન' 'ઇવાન ધી ટેરીબલ' આવી શીશ્મો તો વીધવીખ્યાત બની છે. અને હોલીવુડના અપ્રશ્ની કલાધરોને આ કળની ઉચ્ચ કોટી સ્વીકારવી પડી છે. જે જગતમાં જીવનને તેના ખરા સ્વરૂપમાં જોવું હોય તો સોવીયેટ શીશ્મમાં જ જોઈ શકાશે.

આવાં સોંકા થીયેટ્રો શ્રમજીવીઓનો માનસીક અને શારીરીક શ્રમ ઉતારવા માટે દરેક સંધ્યાકાળે શણગારાઈ ઉઠે છે. અને પંચી બોલતાં અને મુગા ચીતપટો રૂપેરી પડદા ઉપર એકધારાં વહે જાય છે, કેટલાંક ચીતપટો તો એટલાં આવેશભર્યાં હોય છે કે અનેકવાર સમુદને યાદ આપવું પડે છે કે હવે ઝરસાહીનો નાશ થઈ ગયો છે. ખાસ કરીને વીધવની શીશ્મો બતાવાય છે ત્યારે લોક સમુદના રોષને કાજુમાં રાખવાને માટે ખાસ યત્ન કરવો પડે છે.

સામાજિક જીવન

ત્યારે મોસ્કોનું સામાજિક જીવન કેવું છે ? સમાજ જીવનની વાત મા કરો. લગભગ બે ઓરડીમાં રહેતી વ્યક્તિઓને માટે પરસ્પર ખાણાના આમંત્રણ આપવાં અશક્ય

છે. એટલું જ નહીં પણ સમારંભો પણ ખુબ જોઈ. લગભગ સાર્વત્રીક ખાણાવળની પ્રથાથી વધુ માણસોને આમંત્રણ આપવાં પણ અસંભવીત અને છે. સામાન્ય રીતે રશીયાનો ખુબ વચ્ચે છે. તેમના પ્રીય લેખકો એટલે જેક લંડન, જોન ગ્રે, જેમ્સ એલીયટ, કર્લુક, રેકસ ખીવ, ઇથેલ એમ ડેલ. હાલની ઉગતી પ્રજા ટોલ્સ્ટોયની કૃતિઓ ખાસ નથી વાંચતી. મોસ્કોનું સમાજજીવન એટલે સમુદાયન. ત્હમો ત્યાં શ્રમજીવીઓ જોશો. તેમના આરામના સમયમાં પણ રાજકારણ વધુ ક્ષણો લઇ લે છે. તેઓને હરહંમેશ સોવીયેટ, મુડીવાદ, અમેરીકાની વલણ એ સર્વ ઉપર અથાગ શબ્દો વેરતા જ સાંભળશો. હોટલો અને કોફે પણ આ ચર્ચાઓથી ખુબ ધમધમી રહે છે. આ સર્વ ચર્ચાઓનો એક જ મુર હોય છે કે જગત ઉપર હાલ વાવટાનું શાશન ક્યારે સ્થપાશે? અથવા ખીજા શબ્દોમાં આલેખીયે તો વીશ્વવીપ્લવ ક્યારે પ્રગટશે? અને આ સર્વથી દુર વસતું એક ન્હાવું મંડળ છે. જગત તેમને 'એલચી' તરીકે ઓળખે છે. જુદા જુદા દેશના એલચીઓ મોસ્કોના એક વીલાગમાં રહે છે. મુડીવાદી દેશોના આ પ્રતીનીધીઓ પરસ્પર પાર્ટીઓ આપે છે. સામ્યવાદી રશીયાની પ્રગતિ જોઈને તેમના અંતર અકળાય છે. આ મોસ્કોની એકાંત બાજુમાં વસતા એલચીઓ અનેકવાર રશીયા સામે કાવતરામાં લાગ પણ લે છે. લોકો કહે છે કે જો સોવીયેટ સામે સીધો સંઘ્રામ શરૂ ન થયો હોય પણ આ એલચીઓ દ્વારા રાજકારણની શેરનું ઉપર-તો જરૂર સંઘ્રામ શરૂ થઈ ચુક્યો જ છે. અને આ એકાંતમાં આવેલી મહેલાઓમાંથી રાજકારણી શબ્દોમાં આલેખાયતી યાદીઓની ધારા સતત આલુ જ હોય છે.

આ એકાંત જીવન ગાળતા અને સમુદયી અત્યા રહેતા એલચીઓના જીવનને અળગાં કરી પેલી ભગ્ય દીસતી સામ્યવાદી કલ્પનામાં નજર કરીએ. અહીં યુવાન વર્ગ એકત્ર થાય છે. અહીં સામ્યવાદનો જીવાન નેરદાર વર્ગ એકત્ર બને છે. અહીં ત્હમો ઉગતા સામ્યવાદીઓ જોઈ શકશો. દરેક યુવક કલ્પના જેવું જ, દરેક દેશના યૌવન જેવું જ રશીયાનું યૌવન છે, ઉન્મત અને આનંદભર્યું. સાહસ એ તો તેમના રક્તમાં ઉતર્યું છે. ઉન્માદ તેમની રોરગમાં વ્યાપી ગયો છે. તેમનામાં નરી ભાવનાઓનું જોમ છે. તેઓ આધુનીક રશીયાની આશા છે.

આ કલ્પો તો સામ્યવાદી યુવાનો માટે આનંદના અખાડા છે. અહીં સીનેમા, નાટકો, અને સામ્યવાદી સમારંભો થાય છે. અહીં તેઓ એકત્ર મળે છે. એટલું જ નહીં પણ ભાવી જીવન માટે કૃત્રીક તૈયારીઓ પણ અહીં જ થાય છે. તેમની અંગની ખીલવણી માટે આ કલ્પો પુરતું ધ્યાન આપે છે.

અને દરેક દેશની માફક અહીં પણ કલ્પના ન્હાના ઉદ્યાનમાં કે.ઇ સામ્યવાદી કીશોર, કોઇ સામ્યવાદી કીશોરી સાથે સ્નેહચેષ્ટા કરતાં પણ જોડે. જાતીય આકર્ષણ એ માનવ માટે અતી સહજ વસ્તુ છે. અને રશીયાનો પ્રાણવંત યુવાન વર્ગ એ કુદરતી યક્ષીસથી જરૂરે મુક્ત નથી.

આધુનીક પ્રજાએ જન્મથી જ સોવીયેટ તત્વજ્ઞાન ઝીંટ્યું છે. આ ઉગતી પ્રજાએ માફક અને લેનીનના સીદ્ધાંતો અપનાવ્યા છે. આમ વીચારણા પણ તેમનામાં ઘણું જ છે. સામાન્ય રશીયન યુવાન આજે જગતનાં રાજકારણની વાતો કરે છે. અતી ધ્યાન-પુર્વક સામાન્યવાદીઓની કપટલીલા વીશે બે શબ્દ કહેશે અને કદાચ જો ત્હમો પર-

દેશી છે તો ત્હમના દેશમાં આ જુલ્મી, ભયંકર, બીધણુ પીગેરે ઉપનામોથી મુદીવાદી સંસ્કૃતીને નવાછને ત્હમારી પૂતા વીશે અનેક સવાલો કરશે. 'શા માટે ત્હમો આ તંત્ર તોડવા મથતા નથી' એ જાતના સીધા સવાલથી સંભવ છે કે ત્હમો અકળાઈ જશો. પણ આ મોરકો છે. અને આવતી કાલના તેઓ-સોપીયેટના તંત્રના સંભાળનારાઓ છે.

મોરકો શહેરના રસ્તાઓ ઉપરથી ત્હમો કંઠાય ન કંઈપી શકો એવી એક સંસ્થા એટલે ઓહીમીયન ક્લબ. દરેક દેશની માફક આ ક્લબ પણ તેના વીવીધ રંગી વ્યક્તીઓ વડે અતી મુંદર રીતે સંચાલિત થઈ છે. આ ક્લબના સભ્યો રાજકારણથી અતી અળગા રહે છે. આ સભ્યે સામ્યવાદી સંસ્કૃતી અને આમલગને માટે સ્વર્ગ ઉલુ કરવાના સામ્યવાદીઓના યત્ન તરફ અતી સહાનુભૂતી ધરાવે છે. છતાં તેઓ તેના સીધા સંપર્ક નથી સાધતા. તેની સાથે જ કલાકારોની ક્લબ છે. મોરકોમાં આવી આનંદદાયી ક્લબ બહુ ઓછી. અહીં ત્હમો ખાઈ, પી,

અને બીલીયડ પણ રમી શકો. અહીં વસ્તુઓ પણ અતી ખર્ચાળ નથી.

અને આધુનીક રશીયાના સાહિત્યકારો આ ક્લબમાં ત્હમને મળશે. રશીયાના બીજા કલાકારોનો પણ પરીચય ત્હમને અહીં થશે. અહીં રશીયાના આધુનીક લેખકો પણ ત્હમો મળી શકશો. કપાળ ઉપર કચ્ચલી-ઓવાળા, કંઈક શુદ્ધ ગજકારણી પ્રથમુ ચીંતન કરતાં તંત્રીઓ પણ ત્હમો જોશો. મોરકોની એ કલાકારોની ક્લબ છે.

પણે પત્રકારોની અનોખી ક્લબ આવેલી છે. અહીં ત્હમને ખરા ખર્ચર જાણવાના જોડે. વીશ્વના વર્તમાન અહીં ચર્ચાય.

મોરકોમાં પત્રકાર સમુદાય અતી પ્રખ્યાત છે. અને આ સમુદાય ત્હમારી સાથે અતી સહુકાઈથી વાત કરશે. તંત્રીની મનોદશા રાખીને તે ત્હમારા દેશના વર્તમાન પુછશે.

અને મોરકોમાં પરદેશના સામ્યવાદીઓની પણ સારી સંખ્યા છે. આ સામ્યવાદીઓ સરકારના નોતખાં અને વણુનોતખાં મહેમાનો.

મોરકોનું વેપારી મથક

છે. તેઓને માસિક મદદ મળે છે. વીશ્વવીપ્લવ એ તેમની વીચારમાળાનો મુખ્ય મણકો હોય છે. કાંતી તે આ સમુદ્ધતું જીવનસૂત્ર હોય છે. બગવો તે આ વ્યક્તીઓ માટે આશાનું એક સ્થાન છે. તેમના દેશમાં બનતા બનાવો જાણવાને તેઓ ખુબ આતુર હોય છે. અને કદાચ જુલે ચુકે તદ્દમાન પ્રદેશના સામ્યવાદી સાથે તદ્દમારો મેળાપ થઈ ગયો તો તરત જ તેની પ્રશ્નોની પરંપરાનો જવાબ આપતા તદ્દમો જરૂર ચાકી જાવ.

આ વ્યક્તીઓ ઘણીવાર એકત્ર વસે છે. ઘણીવાર તેઓ મોસ્કોના જુદા જુદા વીલા-ગમાં રહે છે અને કલબમાં મળે છે. તેઓનો મુખ્ય વ્યવસાય અભ્યાસ અને આલેખન છે.

છતાં મોસ્કો ભલે જગતના બીજા મુડી-વાદી શહેરોથી જુદું તરી આવતું હોય, ભલે તેમાં ન્યુયૉર્ક કે લંડનના મકાનો જેવી પ્રતીલા ન હોય, પણ એક પ્રાણુવંત શહેર છે જ એમ તો કમુલ કરવું જ પડશે. મુડીવાદી જગતમાંથી તદ્દમો આ પ્રદેશ ઉપર પ્રવાસ કરવા નીકળ્યા હોવ. જો મુડીવાદી ચશ્માએ મોસ્કોને અવલોકતા હો તો તદ્દમોને તે અતી ઉંધુ લાગે. મોસ્કોમાંથી સંપત્તીવાનોએ વીદાય લીધી છે, પાટનગર-માંથી ઉમરાવો અદશ્ય થયા છે. પશ્ચીમનું જગત જેને જાગજાગ્યમાન અને હમકતા શહેર જેવું જોવા આશા રાખે તેવું આ શહેર નથી. પણ તે કંઈક નવું તો જરૂર છે જ.

પ્રેમ, ભક્તી, પ્રભુતા, દયા, દાન, સેવા વગેરેની વાતો કરનારા ધર્મચાર્યો જ લડા-યક સ્ટીમરને તેના કાર્યમાં વીજ્ય મળે તે માટે આશીર્વાદની અંજલી છાંટે છે ! એ જ આચાર્ય વળી પાપ અને પ્રાયશ્ચીતનો ઉપ-દેશ પણ આપે છે !

...

રાષ્ટ્રનાં સંતાનોને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવી હોય તો, તે જેમને ચાલ તેમની સાથે તેમને લગ કરવાની અને જે લગ તેમને અક્ષંતાથી બનાવે તેમાંથી છુટી જવાની સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ.

...

વાકજન એ જુલની ઉપર લગાડવામાં આવતો પાઉર છે.

કૃષ્ણે ગરીબોની પ્રતીક્ષા કરી હતી એમ કહેવાય છે, ત્યારે કૃષ્ણનાં વચનોની મુડી ઉપર ધર્મની પેઢીઓ ચલાવી રહેલા આચાર્યો શ્રીમંતાઈની અને વૈભવ વીલાસની પ્રતીક્ષા કરવામાં પુષ્ટીસંપ્રદાયની છતી કળંબત માને છે !

...

પોતાને ક્યડનારાઓનાં પુતળાં ઉભાં કરવાને બદલે પોતાને મુક્તી અપાવનારનાં પુતળાં ઉભાં કરવાની સ્વતંત્રતા જે પ્રજા ભોગવતી હોય તે જ પ્રજા સાચી સ્વતંત્રતા ભોગવે છે.

...

અંધશ્રદ્ધા તે અપ્રમાણીકતાને નીતીને નામે ચઢાવવામાં આવતું પૌલીશ છે.

અધોર રજનિ—

[“ખતા નહિ જાતી ” એ રાહ.]

રત્ન-આ તણી સળગી રહી સઘડી ઉમે પેલી,
તેમાં બજે છે દીન આ ને રાખ યહ જાતી ;
સઘડી ફરી ગઈ તે ગયા છુટાઈ અંગારા,
રજનિ લગાવી રાખ એ દિનની અહિં આવી.

કંઈ ગરીબ દિલ હાય ઉનાં રંકનાં આંસુ :
તારકા રૂપે જડાયાં એક ઉંચે શું ?
ઊંડે છગરથી કારમી મુઠ ‘આહ’ દદે તણી,
ક્યડાઈ માનવતા પુકારે મૌન રાખ ઝડી.

એ! દદે, નિગરા યજી આ કમ્પતી શાન્તિ !
ને વહે આ ઘોર રજનિ શું પડી ધોખી !
મંદ સરતી લહર સિતળ આગ પાથરતી,
સુતી સજીવન યહ ઉડી ત્યાં વૈર ચીનગારી.

ડી. બી. પટેલ

બોલતા આંકડા...

હિંદના આર્થિક સ્થિતિ ઉપર વેધક પ્રકાશ
પાડતા આ આંકડાઓ બતાવી આપે છે કે
હિંદની ગરીબાઈ ઔદ્યોગિક પછાતને લઈને છે.
આ દ્રષ્ટીએ આ આંકડાઓ અતી અગત્યના છે.

:સંપાદક:

વૈકુંઠલાલ માતીલાલ ઠાકોર

હિન્દ લૌગોલીક દંડીએ

હિન્દમાં કેટલું અનાજ પાકે છે?

દુનીયામાં	અમેરીકામાં	હિન્દમાં
ઘઉં, ૩૫૦૦ મીલીયન શુશલ.	૮૩૦ મીલીયન શુશલ.	૩૩૭ મીલીયન શુશલ.
ચોખા, ૧૫૦ મીલીયન ટન	...	૫૦ મીલીયન ટન
આલી, ૧૩૦૦ મીલીયન શુશલ.	૧૭૦ મીલીયન શુશલ.	૧૧૦ મીલીયન શુશલ.
મકાઈ ૪૪૦૦	૨૮૦૦	૮૪
કપાસ ૪.૨ મીલીયન શુશલ.	૨.૨ મીલીયન શુશલ	૮૪ મીલીયન શુશલ.

ખાંડ, ચાહ, કોફી વગેરે

દુનીયામાં	બ્રિજ દેશમાં	હિન્દમાં
ખાંડ, ૧૪૪ લાખ ક્વાટર	૧૮ લાખ ક્વાટર (બ્રિજ)	...
ચાહ, ૧૫૦૦ લાખ પાઉન્ડ,	૭૦૦ લાખ પાઉન્ડ (ચીન),	૩૦૦ લાખ પાઉન્ડ.
તંબાકુ ૨૬૦૦ મીલીયન પાઉન્ડ	૧૩૦૦ મીલીયન પાઉન્ડ (અમેરીકા)	૪૦૦ મીલીયન પાઉન્ડ
કોફી ૧૪૭૦૦ લાખ-ટન	૭-લાખ ટન (બ્રાઝીલ)	૧૦૦૦૦ ટન,

જુદી જુદી ધાતુઓ

દુનીયામાં	હીન્દમાં
મે'ગેનીઝ. ૨૧ લાખ ટન.	૬૩ લાખ ટન.
સોનું. ૨૦ મીલીયન આઉન્સ.
કોલસા ૧૩૦૦ મીલીયન ટન.	૨૦ મીલીયન ટન.
લોખંડ ૩૦૦ " "	૨ " "
રૂપું. ૩૦ મીલીયન આઉન્સ.
પેટ્રોલ ૧૧૦ લાખ ટન.	૨ લાખ ટન.
અગરખ ૧૨૦૦૦ ટન	૪૧૦૦૦ હંડરેડ.

... .. આ નીશાનીવાળા દેશોમાં થાય છે ખરું, પણ ઘણું ઓછા પ્રમાણમાં.

હીન્દમાં દોર કેટલાં છે

૫૫૦ મીલીયન દુનીયામાં.
૧૧૭ મીલીયન હીન્દમાં.

હીન્દમાં પરદેશથી કેટલા રૂપીયાનો
માલ આવે છે ?

જર્મની ૩૧ કરોડ.
ફ્રાન્સ ૧૯ કરોડ.
અમેરીકા ૩૮ કરોડ.
જાપાન ૫૨ કરોડ.
યુનાઇટેડ કીંગડમ. ૧૮૨ કરોડ

ટોટલ ૩૨૨ કરોડ.

હીન્દમાંથી કેટલા રૂપીયાનો માલ
જાય છે ?

જર્મની ૧૭ કરોડ.
જાપાન ૧૮ કરોડ.
અમેરીકા ૧૪ કરોડ.
જાવા ૧૫ કરોડ.
યુનાઇટેડ કીંગડમ ૧૨૦ કરોડ.

ટોટલ ૧૪૭ કરોડ.

દર-વર્ષે ૧૪૮ કરોડ રૂપીયા હીન્દને દેવા પેટે આપવા પડે છે.

હીન્દના ઉદ્યોગખાતામાં કેટલાકે
હીન્દીઓને રોજ મળે છે ?

૫૫ લાખ કપાસની મીથોમાં.
૩ લાખ શણ અને કપાસના પ્રેસમાં.
૧૫ લાખ ચોખા અને દળવાની ધંડીમાં.
૧ લાખ લાદી ગ્રાવવાની ફેક્ટરીમાં અને
છાપવાના પ્રેસમાં.
૧૫ લાખ બંદરો પર.
૧૫ લાખ ચામડા અને તેને લગતા બીજા
ખાતામાં.
૧૫ લાખ. તેલ, ખાંડ, પેટ્રોલ અને પત્થ-
રની ફેક્ટરીમાં.

૧૫ લાખ દોરડા, રેશમ, ઊન, અને રૂબરૂ-
રની ફેક્ટરીમાં.
૧ લાખ ફેરોસીન, મોટર રીચરીંગ, કાગ-
ળની ફેક્ટરી અને બીજા કામમાં.
૧ લાખ કુંભારી કામમાં.
૧ લાખ તંબાકુ અને સીમેન્ટ વર્કમાં.
૧૩ લાખ*

* પરંતુ 'બ્રિટીશ કમીશન'ના રીપોર્ટ
પરથી જણાયું છે કે હીન્દમાં ૨૫ લાખ
મજૂરો કામ કરે છે. ક્યાં ૩૩ કરોડમાં
૨૫ લાખ.

કોનો વાંક :

ઘડપણના કે ઘરડાંઓના ?

: લેખક :

ચુનીલાલ ધ. પટેલ

એક પ્રખ્યાત વીચારકે જ્યારે એમ લખ્યું કે : “હું મારા ભાગ્યનો ‘સ્વામી છું.’” ત્યારે મને લાગે છે કે તે તેના ઘરડા માથાપ સાથે રહેતો નહીં હોય. જ મહીના પહેલાં જ હું મારા ભાગ્યની સ્વામીની મદી ગણ હતી. મારી મા મારી સાથે રહેવા આવી હતી.

આ ‘પહેલાં મારું’ ચાર જણનું કુટુંબ સુખી અને સુલેહશાંતીથી રહેતું હતું. હું અને મારા ધણીને દુનીઆની ચાલતી આવતી મુશ્કેલીઓ-જેવી કે માંદગી, નાણાંબીડ, કામનો ખોલો અને તેમાંથી ઉદ્ભવતો કલ્યાણ કંકાસ-આવે જતી હતી છતાં જેને સુખી હાંદગી કહી શકાય તેવી અમો ગાળી રહ્યાં હતાં. છેકરડાંઓનું હીત ખરાખર જાળવનાં હતાં.

હવે એવી શાંતી જતી-રહી છે. આરામ રહ્યો નથી. ઘર છોડીને બહાર ન જઈએ ત્યાં સુધી અમને એકાંત જેવું રહેતું જ નથી.

સુખે બેસી શકતાં નથી. અમારાં છેકરાં માટે વખત મળતો નથી, પણ ઉતાવળે તેમની શારીરિક કીધાઓ જેમ કે નવરાવવાં, ઘાવ-રાવવાં વીગેરે કરવું પડે છે.

આવી સ્થિતિ આવવાનાં બે કારણો છે; એક તો એ છે કે, હું મારી મા આગળ તેનું છેકરું ગણાઉં છું. તે મને શીખા-મણ અને આઘા આપવા ટેવાઈ ગઈ છે. બીજું કારણ એ છે કે, તેણે ઘણા દીવસો સુધી સતત, ધર કામકાજ કરેલું હોવાથી, તે કામની વચ્ચે થોડીવાર બેસવારૂં પી ‘આળસ’ને પસંદ કરતી નથી. તેમ જ તે એટલી બધી ધરડી છે કે તેના વીચારે મારા ઘરને માફક આવે તેમ ફેરવી શકતી નથી. મારા ઘરનું દરેક કામકાજ તેની તપાસ અને આંખ આગળનો વીધવ થઈ પડ્યો છે. ગાંધીને ઘેરથી કંઈ ચીજે લાવવી હોય તો તેમાં તેનું ડકાપણ ઉમેરે જ. ધરકામકાજમાં તેની ટક ટક હોય જ. નાસ્તો

પછી જમણની વાનીઓ વખતસર બનાવવા માટે હું પહેલું રાંધું છું અને પછી વાસણો માંજવાતું રાખું છું. મારી માનો આમડ એમ છે કે નારતા પછી તુરત જ વાસણો ધોવાઇ જવાં જોઇએ.

છોકરાં ઉછેરવાની અમારી બન્નેની રીતો બીન્ન બીન્ન હોવાથી હંમેશા અમારે આ બાબતમાં રક્ષક ચાલ્યા કરે જ. છોકરાં ઉછેરવાનો મારો હક્ક તે માન્ય રાખે જ નહીં. આથી છોકરાંઓ માટે બે શેઠ થઇ પડ્યા છે. તેમાં તેમણે કોની અસા માનવી એ તેમને પણ સુઝતું નથી. મારે ઘરમાં ખાનગી અથવા એકાંતવાસ અથવા આરામ જેવું કંઈક હોવું જોઇએ. એવું તે માની શકે જ નહીં. જો હું કંઈ વાંચતી હોઉં કે લખતી હોઉં કે મારા ઘણી સાથે બેઠી હોઉં તો, તેનાથી તે સડન થઇ શકે નહીં, અને તુરત જ મને તેના તરફ ખ્યાન ખેંચાવે. આવી નજીવી બાબતોમાં પણ તે મારા ઉપર સામ્રાજ્ય બોગવે છે!

આ બધા માટે હું મારી માનો વાંક કાઢતી નથી. આ બધા ઉપરથી કોઇ એમ માની લેશે નહીં કે, એ એક જાણકાર રાક્ષસી પ્રાણી હશે. ઉલટું તે તો આનંદી અને ઉદાર સ્વભાવની છે. ફક્ત તે ધરડી છે એ જ એનો વાંક છે. આથી તે અમારા વીચારોને ગ્રહણ કરી શકતી નથી અને તેથી ન છુટકે અમોને તેના વીચારોને ગ્રહણ કરવાની ફરજ પડી છે.

થોડાં વય ઉપર જ્યારે મારા બાપ માંદ પડ્યા, ત્યારે તેણે મને માણં ચાર ભાઇભાંડુ સોંપ્યાં અને કહ્યું કે તે સ્વતંત્ર રીતે અલગ રહેશે. તેણે મને શીખામણ આપા કે : “ધરડા માણસોએ તેરી રીતે રહેવું એ જ લાયક છે.” વળી તેણે ઉમેર્યું કે : “મારે કોઈના ઉપર બોલતે નાખવો ન જોઇએ; જેની

રીતે બીજા માતાઓ પોતાનાં છોકરાંઓ ઉપર બોલે નાખે છે, તેવી રીતે હું રહેવા માગતી નથી.”

આ જ શબ્દો જો તેણે તે વખતે પોતાના નીકટના સ્નેહીઓને કહ્યા હોત, તો ખીન્નઓએ તેના તેમ કરવા વીધે કારણો દેવા કહ્યું હોત, અને તે વખતે તેણે તેમને થોડા જવાબ પણ આપ્યા હોત. કારણ કે તેનામાં તે વખતે જવાબ આપવાની શક્તિ હતી. પણ તેણે તે વખતે તે પ્રમાણે ક્યું નહીં. જ્યારે મારા બાપ મરી ગયા, ત્યારે તેના મીત્રોએ તેને એવી રીતે રહેવા સાથે વાંધો ઉઠાવ્યો અને દુહાંએ તે મારી સાથે રહેવા આવી.

મારા ઘર જેવી સ્થિતિ કંઈ મારી એકલીની જ નથી. આવી જાતના દાખલા સર્વત્ર છે. આવા જ કરણને લઇને એક મારા મીત્રને પોતાની સ્ત્રી સાથે છુટાછેડા કરવાની ફરજ પડી હતી. તેની સ્ત્રીએ કહેલા શબ્દો મને યાદ છે : “મા હંમેશા અમારી સાથે જ રહેતી અમારા જમવા વખતે, વાતચીત વખતે, અમારા મીત્રો સાથેના સંભાષણ વખતે કે અમારી દુઃખ-મશ્કરીમાં તે સાથે જ હોય. તે નહોતી આવી ત્યાં સુધી અમારું પરિણીત જીવન સુખી હતું. પણ હંમેશા સાથે રહેતા ત્રીજા માણસને પરણવા કોણ તૈયાર હોય? મારા ઘણી આ માટે તૈયાર ન હોતા, અને હું તેમનો વાંક કાઢતી નથી. અલખત મારો વાંક? પણ મારે બે દુઃખદ વસ્તુઓની પસંદગી કરવાની હતી. એક માની સાથે નીકંથ જનવાની અને બીજા મારા ઘણી સાથે છુટાછેડા માગવાની.”

કેટલાક એમ માને છે કે પોતાનાં યુવાન છોકરાંઓની સાથે ધરડાઓની વધારે માવજત અને બરદાસ્ત થઇ શકે. આની પાછળ

અછત રોયનું. દીવાનખાનું ભપકાખંધ છે. તેની ઘણી તરફની દીવાલનું દાર મંજરીના ખંડમાં પડે છે. જમણી તરફના દારમાંથી અછત રોયના ખંડમાં જવાય છે. મંજરી દીવાનખાનામાં પ્રવેશે તે વખતે વચ્ચે જ અછત રોય ઉમેલા દબ્બીએ પડે છે.]

અછત રોય : અભીનંદન, મંજરી, અભીનંદન !

મંજરી [સોત્સાહ] : હું ખાસ થાઉં છું ?

અછત રોય : હા. હમણાં જ મંજરી કરે છે.

પડવાનો ટેલીફોન આવ્યો.

વલ્લરી : [અછત રોયનાં રહેવાનું હોય, પડવાનો ટેલીફોન આવ્યો વલ્લરી થવાની સલાહ ને વાં જોવી જ લાગે જ્યાં આપણે

ની, સ્વતંત્ર, અને સ્વાશ્રયી જીવનના

આદર્શો લેઈ રહ્યા હોય તેવાં ત્યાં અસ્વીરતા,

પરતંત્રતા અને અન્યાયનાં વાતાવરણ

લેઈએ ત્યારે તે આપણને ન જ ગમે. આપણે

મોનનો વીચાર કરી શકીએ પણ બીજા

ઉપર અવલંબન કરીને જીવવાનો ગાળવળું

ચીત્ર દોરી શકીએ નહીં.

આ બધા ઉપરથી અમે દંપતીએ એનો

વીચાર કર્યો છે કે અમારે અમારાં છોકરાં-

એને આ સ્થિતિમાંથી ઉગારી લેવાં. અમે

તે કેવી રીતે કરી શકીએ ?

અમે જે વખતે આ વીચાર કરીએ છીએ,

ત્યારે અમારા મનમાં નીચેના વીચારો ઉદ્ભવે છે :

એક તો એ કે, આવી રીતે ઘણા

એકાદ વર્તે છે. અમે એમ કહી શકતાં નથી

કે અમે બન્ને એક સાથે ઘરડાં યથા જાણીએ.

અથવા તો અમારામાંનું કોણ પહેલું મરી જશે ? વળી એમ પણ વીચાર આવે છે કે,

શા માટે અમે ઘડપણ સુધી મગજની અને શારીરિક શક્તિ નહીં ધરાવી શકીએ ? પણ

મંજરી : દરમિયાન હું મારી કેટલીક મીઝને 'ફેન' કરી લઉં.

અછત : વાંર.

[મંજરી દીવાનખાનાની બહારની

ઝેલરીમાંની ટેલીફોનની ઓરડીમાં

જાય છે.]

વલ્લરી, મારી તો ખાત્રી જ હતી કે

મંજરી પાસ થવા વીના રહેવાની જ નથી.

વલ્લરી : એના જેવી હોશીઆર એના

વગમાં ઘણી જાણી જાય છે. મંજરી એના જેવી

જાણી રહેવાનું વધારે જરૂરી છે.

આપણે જ્યાં સુધી તેમને આપણો સહવાસ

પસંદ કરવાના પ્રયત્ન કરીએ ત્યાં સુધી

તેઓ કદાચ પસંદ કરે જ. એ આપણે તેવા

પ્રયત્નો કરતા બંધ થઈ જઈએ તો તેઓ

તેમ દાંડે નહીં.

તેમ અમે દંપતી એક ખત કરવા માગીએ

છીએ તેમાં એવું એક ખુલ્લું લખીએ કે :

અમે અમારી જીવનની અમારાં છોકરાંઓથી

તદન સ્વતંત્ર રીતે ગાળવા માગીએ છીએ.

વળી અમે એવી સ્વતંત્ર રીતે જીવવા માગીએ

આર્થિક રીતે અસમર્થ હોઈએ,

છતાં અમે અમારા વીચારને મક્કમપણે વળગી

રહેવા માગીએ છીએ. મનુષ્ય સ્વભાવ ઉપર

ખેડી અસર પડવા કરતાં આર્થિક મુશ્કેલીઓ

અમે ખુશીથી પસંદ કરીશું. "આ

ખતની અકેડ્રી નક્કજ અમે અમારા દરેક

છોકરાંને આપીશું. આથી એમને ખાત્રી

મશે કે આવી રીતે અપાતી જીવનની આહુતીઓ સામે અમે અમારો પ્રખર વિરોધ દર્શાવીએ છીએ. કારણ કે જેમના મુખ

માટે અમે અમારી યુવાનીનો ભોગ આપ્યો છે તેમને અમે કોઈ પણ રીતે દુઃખી કરવા માગતાં નથી. *

વલ્લરી [રમુગમાં] : ના, ના. આજે તો તું પાસ થઈ તેના માનમાં જ. બાકી તો નાનાંઓને મોટેરાની સેવાની તક આપવી જ જોઈએ.

મંજરી [સકટાક્ષ] : કહેને કે એ-મનુ મવારાનું વચન છે.

અણ્ણત [સ્વસ્થ થઈ] : તમે લોકોએ બીચારા મનુને આજ સુધી ઓછો વગોવ્યો છે, કે હવે બાકીનું પુરું કરો છો ?

[બંધાં ચવાના રેખાંતની આસપાસ ગોઠવાય છે]

મંજરી : પણ એણે અમારી ઉપર ક્યાં ઓછું વે વાળ્યું છે ? એને લીધે અમે જ કન્ટ સદન ક્યું છે અને અન્યાય વેક્યા છે, તેનો બદલો તો કાખો દીકરોથી પણ વળે તેમ નથી.

વલ્લરી [આદાનીમાંથી ચલા રેડતાં રેડતાં પાલા સામે હાડી રાખીને] : ખરું છે. મંજરી. સચે હું એ બાબતમાં અદલત મળતી થાઉં છું.

અણ્ણત : ધારે કે આજે બધા ય રમૂતી-કરો છવતા થઈને આવે. અને તેમનો ન્યાય કરવાનું તમને સોંપવામાં આવે તો ?...

મંજરી [અધીરી ચતાં] : તો એમના યુગની રીતે એમની ઉપર વેરનો પુરેપુરો બદલો લઈએ.

અણ્ણત : વલ્લરી, તું શું કરે ?

વલ્લરી : પહેલાં તો એમણે જે હાથે લખ લખ્યા રીય તે જ છટકાવી નાંખું.

અણ્ણત : કેવી કુરતા ?

મંજરી : પપ્પા, તમે ય પુરષ છોને, એટલે એમનો પક્ષ-એ-ઓ છો. હું તો એમને છવતા દીવાનોમાં ચણાવી કાઢું. તો પણ સ્ત્રી જાતીનું વેર વણસતોખું જ રહે.

અણ્ણત : હશે, આજના આનંદ વખતે એવા લખાનક, વીચારો રહેવા દો. અને તમે બન્ને એ વેરનો બદલો કેકસ ઉપર લ્યો.

[બંધાં ચકા પીવાનો આરંભ કરે છે]

વલ્લરી : આ ખાલા પીવા શરૂ કરવા પહેલાં હું મંજરીને સુખી બનીબ્ધ છઠ્ઠું છું.

અણ્ણત : હું તેની સાથે સાથે એવા આશીર્વા આપું છું કે મંજરી સ્ત્રી જાતીની ઉદારક બની અપુર્વ પ્રતીક્ષા મેળવે.

મંજરી [સરખીત] : આ શુભેચ્છાઓ માટે તમારો હું આભાર માનું છું. પણ મને હવે આશીર્વામાં શકા રહી નથી. એ તો માન વહમ છે.

અણ્ણત [હસીને] : તમે બંધાં આજનાં છે અને આવતી કાલ હાથ કરવા માગો છો, પણ હું તો ગઈ કાલનો એટલે દુનના વાતાવરણના અંશ હજી માગનાંથી, જઈ શક્યા નથી.

મંજરી : તે વાત અમે મંજુર રાખીએ છીએ.

[ત્રણે હસી પડે છે]

વલ્લરી [કેકનો કકડો હાથમાં રાખીને] : પપ્પા, મંજરીને કંઈ કોલેજમાં મુકવાને ઇરાદો રાખ્યો.

અણ્ણત : તે તો મંજરીને પસંદ પો તે. એલેક્સીયટન, વીલ્સન, એવીઅર્સ ગરે તે. બોલ મંજરી, તારે કંઈ કોલેજમાં દાખલ થવું છે ?

મંજરી : મારે તમારી એ આટલું કોલેજનું કશું જ કામ નથી. બી. એ થઈને મારે શું કરવું એ જ મોટો પ્રશ્ન છે. આજકાલ જોઈએ તેટલા છોકરા છોકરીઓ બી. એ થાય છે. અને પાંત્રીસ પચાસની નોકરીઓ માટે બધે રખડે છે. મારે તેમના ટાળામાં એકનો વધારો કરવા નથી.

અણ્ણત : ત્યારે ?

મંજરી: મારે તો જે કૃગવણીયા સારી ધનપ્રાપ્તી થઈ શકતી હોય, મારી સ્વતંત્રતા સરતી હોય અને પ્રતીક્ષા પણ મળતી હોય તેવી કૃગવણી જોઈએ છે. આટલનાં બેચેલર કે માસ્ટર થઈને મારે સાહીત્યનાં એ યાં ફેંદવાં નથી કે અધ્યાપક હું પદ પણ મેળવવું નથી!

અશ્વત: વલ્લરી તારો શું મત છે?

વલ્લરી: સ્ત્રીઓ આથી કે દુષ્ટીએ પરાધીન છે, એ પરાધીનતા બી. એ. થવાથી ટળવાની નથી એમ હું પણ માનું છું...

મંજરી: અને એ પરાધીનતા જ્યાં સુધી ન ટળે ત્યાં સુધી સ્ત્રી જાતીનો ઉદ્ધાર પણ થવાનો નથી. અને તેથી હું તો જે વીઘા મને સ્વતંત્રતા આપતી હોય, તેવી જ વીઘા મેળવવામાં માનું છું.

વલ્લરી: મંજરી સાથે હું એ બાબતમાં મુગ્ધ થઈ છું. પરીક્ષા પાસ કરવા માટે ગમે તેટલાં પુસ્તકો વાંચવામાં આવે, પણ વીઘાપીકે છોડી જગતના બજારમાં આવતાં તેવું કંઈએ મુલ્ય ન થાય તે શું કામવું?

અશ્વત: તે ખરું પણ જ્ઞાન ઉપાજન માટે મેળવવાની વીઘા હોય છે, વેચવા માટે નહીં!

મંજરી: આપના કથનમાં અધસત્ય છે. પપ્પા, જ્ઞાનનાં ગાસડા ગમે તેટલાં મગજમાં ભરી રાખ્યાં હોય, છતાં તે વ્યવહાર ન હોય તો તેથી જુખ્યા પેટની જુખ શાંત કરવા કટકો રોટલો મળતો નથી. અને જે વીઘા એ માણસની જુખ મટાડવાના માર્ગ જતાવનારી ન હોય તે વીઘા માણસને કામની પણ નથી. જુઓને આપણા ઐત્યુએટની અને સ્નાતકોની દૃશ્ય?

અશ્વત: ત્યારે તારો વીચાર કંઈ કાલે જમાં જવાનો છે?

મંજરી: વ્યાપારી જ્ઞાન આપનારી કાલે જમાં. કેમકે વ્યાપાર ઉદ્યોગથી જ પૈસા મેળવી શકાય છે. અને પૈસા એ તો વતમાન વીધમાં વીધુ કરતાં જે બજારત્તર છે.

અશ્વત [ચમકીને]: મંજરી તું નાસ્તીકતા તરફ ઘસડાતી લાગે છે? આવા વીચારો તારા માથામાં અત્યારથી કાણે ભર્યા?

મંજરી: તમારી જ દુનીઆએ. માણસો લગવાન વીના ચલાવી શકે છે, પણ તેમને પૈસા વીના ચાલવું જ નથી. પૈસાથી જ સ્વતંત્રતા મળે છે, પ્રતીક્ષા મળે છે અને જગતને આમળ વધારવાના પ્રયોગ કરવાની તક અને સાધનો પણ તેથી જ સાંપડે છે. એ હું તમારી જ દુનીઆ પાસેથી શીખી છું, તેથી મારે બેચેલર એક આટલ નથી બનવું પણ 'માસ્ટર એક કામસ' બનવું છે.

અશ્વત: જો તારી મરજી.

[ચકાના પ્યાલા ખસાસ થાય છે. અને બધાં બોજનખંડમાંથી દીવાનખાનામાં આવે છે. દરમીયાન અશ્વત રોયને નવી જ વાત યાદ આવતાં,]

મંજરી આજના આનંદ વખતે મારે તને એકે ખીજ આનંદના ખખર આપવા છે.

મંજરી [વીચારમાં પડી જઈ]: તે શું છે વળી?

અશ્વત [ગંભીર બનવાનો દેખીતો પ્રયત્ન કરતો]: એ તો આજીવનના પત્રની વાત છે.

મંજરી: હા, શું લખે છે તે?

અશ્વત: તું એને ખરાબર ઓળખે છે તો ખરી જ.

મંજરી: કેમ નહીં? મારો એ મીત્ર પણ છે. જુલુ હોવા છતાં સ્વભાવે ઉદાર છે, મજાતાવડો છે...

વલ્લરી [વચ્ચે જ]: અને એકોકેટ સોહીસીટર પણ છે.

અચ્છતઃ એણે મને લખ્યું છે કે [શબ્દો ગોઠવતા હોય તેમ વીચારમાં પડે છે], એ આદ્યમ્ મંજરીના હાથની માંગણી કરે છે...

મંજરીઃ ઓહો! આશ્ચર્ય! કદાચ એ 'નેક' [રમુજ] કરતો હશે.

અચ્છતઃ નારે ના. આવી બાબતમાં કોઈ રમુજ કરે? અને તે પણ મારી સાથે?

મંજરીઃ મારે વળી લગ્ન? અને તે અત્યાચારી? હજી તો હું વીઘાથીની છું.

અચ્છતઃ પણ આદ્યમ્ કંઈ આવતી ઠાણે જ લગ્ન કરવા ઇચ્છતો નથી.

મંજરીઃ તે મને તેમ હોય. મારે તો હજી કોલેજમાં દવે પ્રવેશ કરવાનો છે. પરી-ક્ષાઓ માટે વાંચવાનું હોય ત્યાં લગ્નની જંગલમાં પડી પતીને રીઝવવાનો નવો ખોલ મારાથી ન ઉચ્ચાય!

[અચ્છત સુચક ભાવે વદલરી સામે જુલે છે.]

વદલરી [સ્વગતઃ આદ્યમ્ સાથે લગ્ન કરવાની ઓફર [માંગણી] તરછોડવા જેવી તો નથી. મને એ તક મળે તો હું તો જરૂર ઝડપી લઉં. [પ્રકટઃ મંજરીનું કહેવું 'ખર' છે. જેને પરીક્ષાઓ પાસ કરવી હોય તેણે પરજીવાની પંચાતમાં પડ્યું ન બેઠ્યું.

મંજરીઃ વીઘાથી અવસ્થામાં પ્રવેશ્યું પાલન ખાસ મદત્તવું છે. એટલે હું તો 'એમ. કોમ.' ન ચાઉં ત્યાં સુધી મારે માટે લગ્નનો વીચાર પણ નકામો છે.

અચ્છતઃ મારી માન્યતા પ્રમાણે આદ્યમ્ આશા આપનારો યુવક છે, ભણે પણ છે...

મંજરી [વચ્ચે જ] : હુનીઆમાં ધણા ય આશાવાદી અને ભણા યુવકો છે, તેથી કંઈ એમ પુરવાર થવું નથી કે, પ્રત્યેક કુંવારી કન્યાએએ એમની સગવડ માટે પત્ની થવા તૈયાર થવું!

અચ્છતઃ આજકાલની છોકરીઓને પહોંચવું મારા જેવા ગંધ કાલના માણસ માટે ખરેખર મુશ્કેલ છે.

વદલરીઃ એવું કંઈ નહીં

મંજરીઃ મને લાગે છે કે તેમાં બીજા કોઈનો દોષ નથી. તમારા અને અમારા મુગ વચ્ચેનું અંતર જ આપણી માનસીક રચનામાં ફરક પાડે છે.

[અચ્છત શૈય મંજરીની દલીલ સાંભળી મૌન સેવે છે.

તેવામાં મંજરીનું સખી મંડળ આવતાં તે એમના સત્કાર માટે ઉઠે છે]

—પડો પડે છે—

દરય બીજો

પાત્રો

રૂસી ફ્રેની રમીથ ઈદુ શેશન મુસદ

મેડીકલ કોલેજનાં અને કોમર્સ કોલેજનાં વીઘાથી યુવક-યુવતીઓનાં ટોળાં તેમ જ પ્રેક્ષક સમુદાય.

રમીથ : બે વર્ષ પછીનો...

રૂથા : કીંકટનું મયદાન.

[ચારે તરફ તંજુઓની તેમજ મંડ-પાની હાર જોવાય છે. યુવક યુવતી-

ઓની મીથ હરીકાષ્ઠવાળા 'મેચ' હોવાથી પ્રેક્ષકોની ગરદી તેમજ આતુ-રતા અપૂર્વ છે.

શ્રમખાનામાં તેમ જ રમતના મયદાનમાં ખેલાડી યુવક યુવતીઓ રમતને

અનુકુળ પોશાકમાં, સજ્જ-ધૃષ્ટિરતાં નજરે પડે છે. સ્ત્રી વીલાથી નીચેએ પલ્લુ પાયખમાં, ખમીસ અને હેટ-હુટ પહેરેલાં હોય છે. પુરુષોની જ છઠાથી તેઓ ફટકા લગાવે છે અને દોડે છે. 'શ્રીહી'માં પલ્લુ તેઓ હુરકાની હરીફાઈમાં સહેજ, પલ્લુ ઝાંછી ઉતરતી નથી.

પ્રેક્ષકોના તંબુઓમાં તેની જ ચર્ચા ચાલી રહી હોય છે. તમામ તંબુ-ઓમાં સ્ત્રી પુરુષો બેઠેલાં હોય છે] પુરુષ પ્રેક્ષક [હુરખીનની ભેટાં]: અહા, કેવો સરસ ફટકો! 'ઓવર બાઉન્ડ' વાહ, કાણુ એ? કેમસ' કોલેજવાળા મંજરી રોય!...

સ્ત્રી પ્રેક્ષક [બાલુભાઈ]: કેમ રમત એ કંઈ પુરુષોની જ ધનરો છે?

પુ. પ્રે.: ના, રે, બાપુ, હવે તો તમે લોકો જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં અમારી હરીફાઈ કરો છો.

સ્ત્રી. પ્રે.: એને હરીફાઈ ન કહો, સાથ કહો.

પુ. પ્રે.: [ઃપાતો લાગતો]: એમ કહો.

સ્ત્રી. પ્રે. [સગવં]: પલ્લુ તે કંઈ નવાં ઇનું નથી. પુરુષને આદ્યુગથી જ સ્ત્રી સાથે આપતી આવી જ છે. વચ્ચે સ્ત્રીઓ પછાત પહેલી તે માત્ર તમારા લોકોનાં કાવતરાંથી જ...

[મિદાનની આસપાસના તંબુઓ તાળી-ઓના ગડગડાટથી-ગાજી રહે છે. એક પુરુષ ખેલાડીના 'ઓવર બાઉન્ડ' સ્ત્રી ખેલાડી અતી પ્રયાસ કરીને છીલી લેવામાં સફળ નીવડી હોય છે, એની પ્રશંસામાં એ તાળીઓ પડે છે.]

સ્ત્રીઓ યુદ્ધમાં તમને સાથ દેતી, તમારી ખેતીમાં અમારો ફાળો ઝાંછે. નહોતો, ત્યારે

યંત્રો, નહોતાં ત્યારે કપડાં માટે અમે કાંતતાં અને વસ્ત્રો સીધી, આપતાં...

[ફરીથી મેદાન તાળીઓથી ગાજે છે. તે દીવસને માટે રમત પુરી થાય છે. સફળ સ્ત્રી-પુરુષ ખેલાડીઓને પ્રેક્ષકો ઉત્સાહને મધદાનમાં ફેરવે છે ત્યારે તરફથી તેમના જ્યનાદથી ગગનમંડળ ગજી રહે છે]

પ્રેક્ષકો: હુરરા! હુરરા! હીપ, હીપ, હુરરા! [ધીરે ધીરે પ્રેક્ષકો વીખરાય છે, જમ-ખાનાના વીશાળ બગીચામાં ખેલાડી-ઓનાં મીથ, ટોળાં ફરતાં દેખાય છે] રૂસી [નંજરીને]: મીસ. રોય આજે તમે ખરેખર કમાલ કરી.

સ્મીથ: ખરેખર, મેં, આવા પરાક્રમની સ્ત્રી ખેલાડીઓ પાસેથી આશા રાખી નહોતી.

મંજરી: પુરુષો પોતાનાં પરાક્રમથી એટલા બધા અંતર ગયા છે કે તેઓ સ્ત્રીઓના વ્યક્તિત્વને ય વીસરી ન્હાય છે.

ક્રેની: એ ખીચારાઓ પોતાની પરસ્પર પ્રશંસામાંથી નવરા પડે ત્યારે સ્ત્રીઓને વાંદ કરે ને?

ઈંદુ: તમે પુરુષોને અન્યાય કરો છો.

ક્રેની: ના, એમ કહો કે અમે અમારે માટે સાચી કહીએ તે પલ્લુ તમો દાકથી સહન થવું નથી.

સ્મીથ: એ જુના જમાનાના પુરુષો માટે સાચું હશે, પલ્લુ...

મંજરી [વચ્ચે જ]: પુરુષ એટલે પુરુષ. તેઓ જ્યારે સ્ત્રીઓના સંબંધમાં વીચાર કરતા હોય, ત્યારે નવા જુનાનો ભેદ પાડી શકતો જ નથી.

ક્રેની: તદ્દન ખરં.

રૂસી: સ્ત્રી સ્ત્રીના જ પક્ષ ખેંચવાની...

[ઇચ્છાઓ તાળીઓ પાડીને હસે છે]

મંજરી: એ તો તમારી માન્યતા જ છે

મુરદ : નહીં, એ હકીકત છે.

કેની : એમ કહેવામાં તમે ખોટા નથી. જમનાઓથી પુરુષો સ્ત્રીઓ સામે કાવતરાં કરવામાં જાણીતા છે.

રોશનઆરા : તેથી જ ખીછ બધી જગતમાં પુરુષો વચ્ચે મતભેદ જણાય છે, માત્ર સ્ત્રી જગતને લગતા વીચારમાં જ તેઓ હમેશાં એકમતના હોય છે.

[છેલ્લીઓ હસે છે ને લાળીઓ પાડે છે].

રૂસી : પણ અમારાં એકમતી તમારા કાવતરા સાથે હવે દટી શકતી નથી. લુઓને લગતની જ આગતમા...

મંજરી [ઝડપથી] : પુરુષોએ જમનાઓ સુધી સ્ત્રીઓને લગતના એ ઉજળા નામે ગુલામીની બેડીમાં જકડી રાખી હતી.

સ્મીથ : પણ હવે તો તમે એ ગુલામી સામે બંડ જ ઉઠાવ્યું છે ને?

કેની : ના. એમ કહેવામાં તમે ખરા નથી. એને બદલે એવું કહો કે, હવે અમે અમારા હિતાહીનની આગતમાં સ્વતંત્ર વીચાર કરતાં થયાં છીએ.

ઈંદુ : પણ તમે તો લગતની પરીત્રતાનો યે હવે તો અસ્વીકાર કરો છો.

મંજરી : ના એવું નથી. તમારા એ કહેવાતા લગતમાં 'સંસ્કાર' અને 'પરીત્રતા' કશું છે જ નહીં, એ હકીકત જ અમે તો રજુ કરીએ છીએ.

ઈંદુ : શું લગત એ સંસ્કાર નથી અને એ સંસ્કાર પરીત્ર નથી?

મંજરી : તમે દરખાની દુનીઆને માનો છો કે વ્યવહારની? એ પહેલાં કહો.

ઈંદુ : વ્યવહારની.

મંજરી : તો વ્યવહારમાં તો મેં ક્યાંય સંસ્કાર કે પરીત્રતા કશું જ જોયું નથી. ખીજા અનેક દંભ જેવા એ પણ સ્ત્રીઓને

ફસાવવાના દંભ જ છે. એ દંભ અમારી અજાનતા અને પરાધીનતાને લીધે. આજ સુધી આત્મા.

રૂસી : અને હવે ?

કેની : તે નહીં જ ચાલે. મંજરી તદ્દન જ સાચું કહે છે. પુરુષો અને સ્ત્રીઓ બન્ને મનુષ્યો છે. તો સમાજના કાનુન બન્નેને સરખી રીતે લાગુ કેમ ન પડે?

સ્મીથ : બરાબર કહ્યું.

મુરદ : તો પછી તમે શું લગત ક્યાં વીના પણ પ્રેમ કરવાના પ્રયોગમાં માનો છો?

રોશન : શા માટે નહીં ?

મંજરી : પ્રેમ વીનાના લગતના પ્રયોગ તો અનેક વર્ષો સુધી તમે લોકોએ કર્યા અને તેમાં અમને બચકરે નીરાશા મળી છે, તો હવે લગતથી બંધાયા વીના પ્રેમના અખતાર શરૂ કરીએ તો તેમાં શું ખોટું છે?

મુરદ : આ હો!

કેની : એમ ચમકેચ કાંય, મુરદ!

મુરદ : હું તો એ વીચારથી કુલું છું.

રોશન : કેમકે તેમાં સ્ત્રીઓને થોડી બળીએ સમાન સ્વતંત્રતા મળે છે!

મંજરી : પણ પ્રેમ વીનાના લગતના 'પવીત્ર સંસ્કાર'થી પરણેલા પુરુષો પ્રેમ શોધવા બહાર, અને તે પણ વેશ્યાઓમાં કોંઈ મારે તેથી તમને જરાયે કંપારી નથી છુટતી?

રૂસી [હસતો હસતો] : બાલ દાકરા મુરદ, આ જડખાતોડ સવાલનો તારી પાસે શું જવાબ છે?

[બધાં હસી પડે છે. મુરદ એકલા મુંઝાય છે.]

મંજરી : પ્રેમ વીના પારકા છેકરીઓને હંચકી જેવાના ગુન્હાને પણ અમારા સ્મૃતીકારોએ ગુન્હો ગણ્યો નથી, પણ હવે તો એક પ્રકાર જ મનાયો છે. તો પછી સ્વતંત્ર

રીતે પ્રેમ કરવાના પ્રયોગથી પુરુષોએ શા માટે હાડકવું જોઈએ

મુરદ [સ્વસ્થ થતો] : ત્યારે, 'સહેચાર લગ્ન [companionate marriage]' માટે તો તમને વાંધો જ નહીં હોય ?

મંજરી [દમામથી] : શા માટે વાંધો હોય ? યુવક-યુવતીની ઇચ્છા હોય, તેમની વચ્ચે સ્નેહ સંબંધ રહે, ત્યાં સુધી ખંને સાથે રહે, અને પરસ્પરનો સ્નેહ ઓછો થાય ત્યારે છુટાં પડે, એમાં શું ગુન્હો થઈ જવાનો હતો ?

પુરુષને 'પ્રેમ' અને 'સ્નેહ'નું નામ કેવો સરસ ફેર-મોહ' અથવા 'આક-ક્રાણ્ય' એ ? કેમ

રોય ! ... એ શબ્દો

સ્ત્રી પ્રેક્ષક [બાલુમાથી] : હતાં નથી. એ કંઈ પુરુષોનો જ ઇન્જરો છે : બાપા-

પુ. પ્ર. : ના, રે, બાપુ, હવે તો લોકો જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં અમારી હા ફાઈ કરે છે.

સ્ત્રી. પ્ર. : એને હરીફાઈ ન કહો, સાથ કહો.

પુ. પ્ર. : [દબાવતા લાગતો] : એમ કહો.

સ્ત્રી. પ્ર. [સમર્થ] : પણ તે કંઈ નવાઈનું નથી. પુરુષને આદીયુગથી જ સ્ત્રી સાથે આપતી આવી જ છે. વચ્ચે સ્ત્રીએ પછાત પડેલી તે માત્ર તમારા લોકોના કાવતરાંથી જ...

[મિદાનની આસપાસના તંબુઓ તાળીઓના ગડગડટથી ગાજી રહે છે. એક પુરુષ ખેલાડીનો 'એવર બાઉન્ડ' સ્ત્રી ખેલાડી અતી પ્રયાસ કરીને છીલી લેવામાં સફળ નીવડી હોય છે, એની પ્રશંસામાં એ તાળીઓ પડે છે.]

સ્ત્રીઓ યુદ્ધમાં તમને સાથ દેતી, તમારી ખેંતીમાં અમારો ફાળો ઓછો નહોતો, ન્યારે

ઈંદુ : તમારી દયામાં યે પ્રેમનો ઝરો હશે, એટલે અમને તો 'તમારી દયા' પણ પ્રીયકર થઈ પડશે.

રોશન : તે તો અનુભવે સમજાશે. [બંધુ' મંડળ હસી પડે છે]

સ્મીથ : મીસ મંજરી રોયને હું 'પુછું' કે તમે વીઘાવી' અવસ્થામાં પ્રેમ કરવામાં માનો છો. ખરાં ?

મંજરી : ના. એ અવસ્થા વીઘા-ગાન સંપાદન કરવાની છે. તેમાં બ્રહ્મચર્યનું પાલન એ જ જરૂરનું છે.

રૂસી : એટલે શું છાકરાઓ સાથે જોલવાનું, મળવાનું, મસ્તી તોફાન કે નીરોષ મમ્મત કરવાનું યે બંધ કે ?

મંજરી : ના, એવા સાધુવેડામાં મને શ્રદ્ધા નથી. જેને એવું સાધુપણું પસંદ હોય તે બધે સ્વીકારે, પણ તે નીરાડખરી હોવું જોઈએ. પરંતુ યુવક યુવતીઓને જુદા જુદા ખાનાઓમાં પુરી રાખવામાં હું નતી નથી. કદાચ તેથી જ વીકાર વાસના પ્રવૃત્તિ બને છે.

કરે ને ? મંજરી એ માન્યતા સાથે હું

ઈંદુ : તમે ક્રેની : ના, એકલર બ્રહ્મચર્ય પાલન માટે સાચું કહીએ

સહન થતું નથી. મંજરી એ શ્રદ્ધા

સ્મીથ : એ જુના 'એવો પ્રે' માટે સાચું હશે, પણ... એ બાજુ મંજરી [વચ્ચે જ] : પુરુષ અને તેઓ બ્યારે સ્ત્રીઓના સંબંધ નહીં કરતા હોય, ત્યારે નવા જુનાનો વ્યવહાર શક્ય નથી.

ક્રેની : તદ્દન ખરું.

રૂસી : સ્ત્રી સ્ત્રીનો જ પક્ષ ખેંચવા

[છાકરાઓ તાળીઓ પાડીને હસે મંજરી : એ તો તમારી માન્યતા જ

ઈંદુ : મીસ રૉયના આ વીચારો સામે વીરોધ ઉઠાવી શકાય તેમ નથી.

ફ્રેની : કાંઈ નહીં ? આ માટે વીરોધ ઉઠાવતા નથી ? સ્ત્રીઓની સામે વીરોધ ઉઠાવેલા જ એ તો પુરુષોનો કુદરતી સ્વભાવ જ છે.

રૂસી : તે તો તમો લોકો સામે થતાં નહોતાં ત્યાં સુધી સ્ત્રો,...

[અધાંથી હસી જવાય છે]

મંજરી : ચાલો હવે બીજા વખત માટે આ બધી વાતો રહેવા દો, આજનો થાક

હવે ઉતરી ગયો છે, હવે જુખ પાંચુ ઠંડીને લાગી છે .

મુરાર [હુટયો હોય તેમ] : બરાબર છે. ચાલો ત્યારે સાહેબજી !

ફ્રેની :
મંજરી : } હા, સાહેબજી.
રાશન :

રમીથ : આજે તો ઘણી જ મજા પડી.

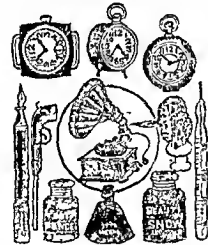
[અધાં વીખરાય છે.]

— પડેલો પડે છે —

આ ચાલુ સામાજિક નાટકનોવધુ રસીક
લાગ આવતા અંકમાં વાંચવા તૈયાર રહેજો.

સોનેરી તક! નીચરા છાડી લો!!—આ બધી ચીજો ફક્ત રૂ. ૭-૧૫-૦ માટે મહેત

અમારો ધાધરનો મહત્તમ, સઘળા પ્રકારની નવી

યા જુના ધાધર ફક્ત એ વખત લગાડવાથી નાશુદ થાય છે. એક સાથે એક ડઝન ડબ્બીઓ ફક્ત રૂ. ૩-૧૫-૦ માટે ખરીદનારાઓને ૧ રેલ્વે ટાઇમ ઇન્ડેન્ટ પોકેટ વોચ, ૧ જરમન 'બી' ટાઇમપીસ, એન્ટી લર્થ ૫, ૧ નવી ડીઝાઇનવાળી ડબી રીસ્ટ વોચ, ૧ ફાઉન્ટેન, ૧ પીસ્તોલ, ૧ ખાસાનો ચરંખો (તકલી), ૧ જર્મન ૧/૨ મી. શીવર ચરંખોમીટર, ૧ શીશી ઓરોસેન્ટ, ૧ શીશી ટુથપાઉડર અને ૧ શીશી બ્લુડી સ્ત્રો, મફત આપવામાં આવશે.

એક સાથે ૨ ડઝન ડબ્બીઓ ફક્ત રૂ. ૭-૬-૦

માટે ખરીદનારાઓને, રેકૉર્ડ અને હોર્ન અને નીડલ થીંગેર સહીત એક જર્મન આમેડિન આપવામાં આવશે, આ આમેડિનનો અવાજ એક સાધારણ મોટા આમેડિન જેવો જ છે. પાંચ તે ૬" થી ૧૦" પ્લેટ લઇ શકે છે એ કે સાઇઝ અને હોર્ન ધણાજ ન્હાના છે. પેટ્રીંગ અને પોસ્ટેજ અલગ. ૧૯૩૧ સાલની ૩૬૬ પાનાની એક ગવર્ની મફત મોકલવામાં આવશે. લખો:—

ગ્રેટ ઇન્ડીયન સ્ટોર્સ, ડીપાર્ટમેન્ટ નં ૨૦, બુરા બઝાર કલકત્તા.

Great Indian Stores, Dept. 20, Burra Bazar, CALCUTTA.

વિશ્વ સામ્રાજ્યવાદ-

મી. બ્રાડવૅન

ઈંગ્લેન્ડમા

ગ્રેટબ્રાઇટનની મુઠી
તુટતી ઇમાર
માટે સામ્રાજ્યવા
ચલણુને એકા

લેખક :

માર્કસીસ્ટ

‘આ પણા ફેટલાક બધુઓ પહેલાંના દીવસોમાં શીખવતા કે મુઠીવાનો નાશ કર્યા શીવાય આપણી પાસે અન્ય ઉપાય જ નથી. પણ જ્યારે આ સંસ્થા તુટવાની આણી પર છે ત્યારે આ જ બધુઓ હવે આપણને મુઠીવાદી સંસ્થાને કાયમ રાખીને આધુનીક સંસ્કૃતી ટકાવવા માટે એકત્ર બનવાની સલાહ આપે છે,’-સ્ક્રાવરો ટ્રેડ યુનીયન કોગ્રેસના કેમુખના લાવણુમાંથી.

પણ આ શબ્દો બોલાયાને આજે ૭ વર્ષ તો વીતી ગયાં છે; ત્યાર પછી તો આર્થિક મંદી અતી હાડી ઉતરી છે: તુટતા આવાસના અવાજો સ્પષ્ટ-સંભળાવા લાગ્યા છે. કંપના આંચકા જોખખા અતુલવાય છે. ‘શરૂ આપતી’ ‘બ્રીટન લયમાં આવી પડ્યું’ છે એવા સુત્રો હવે સામાન્ય બન્યા છે. આજે ઇંગ્લાંડમાં જરૂરોરથી પોકાર પડે છે કે ‘એક થઇને ઉભા રહો.’ શા માટે? કહો છે કે ‘ઇંગ્લાંડના’ મુઠીવાદ ઉપર આક્રમણ

ના મુખ્ય સ્તંભ-

આંદોલનો

વાંદી સંસ્કૃતીની
તને ટકાવવા
દીજાએ સોનાના
ઝાક રહે કંચુ

આધુનીક
આંદોલનો

મી. ગુપ્તે મેડરનાલ

માલદારશાહોડું અસલીવ બેખમમાં આવી
પડ્યું છે, અને જે સડકર, જે ઐશ્યની
સામે સપ્ત ટકાર, ૧૯૨૫ માં ઉદ્ભવ
લીયારક તરીકે ગણાતા નેતાઓએ કરી
હતી, તે જાણવું આજે હજારોમાં જાણ્ય
મુતીમંત્ર યહં છે. મુડીવાદને બચાવવા માટે
મેડરનાલ એકતાના આમંત્રણ ફેક છે.
સચીવ સ્વોડન બહાર કરે છે કે મુડીવાદને
સંસ્કૃત સીવાય ખીજે માર્ગ જ નથી. આ જ
નેતાઓએ હજારોની દરેક વ્યાસપીઠ પરથી
બહાર કંચુ હતું કે મુડીવાદનો નાશ કર્યાં

શીવાય હજારોના કામદાર ખલોનો આરો
નથી આ પ્રશ્ન ટાંકણે આ નેતાઓએ ખરે-
ખર કરી મથા છે. મુડીવાદી દાનવના નાશ
માટે ઘોષણ કરનારોએ આજે દાનવને છેલ્લા
સ્થાન લેતા બેઠને હું ઝાંઝાં મથા છે. એટ-
લું જ નહીં, પણ પીટવંદ બનીને તેઓ
મુડીવાદને ચીરંછતી સાખવાની સત્તહ આપી
રહ્યાં છે. જે એરે હજારોના આમવર્ગ
ઉપર આદત બિટારી છે તે જ એરેને ચાલુ
સાખવોને વિપય આજે મેકડોનલ્ડ, હેન્ડરસન,
અને અન્ય જાણીઓ આદરી રહી છે.

[૨]

અને ઇંગ્લેન્ડમાં આથી'ક આદત ઉતરી છે. પણ તેનો શું અર્થ છે? એ શી વસ્તુ છે કે જેને માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે કામગીરીએ આત્મભોગ આપવો જ નોંધવો? ચાલો, ત્યારે આ આથી'ક આદતનો આપણે અભ્યાસ કરીએ.

છેલ્લા ૨૫ વર્ષથી આપણે આલેખીય છીએ કે ઇંગ્લેન્ડના મુડીવાદનાં તે જ હણાતાં જ્યાં જ. તેના શરૂઆતથી ચેતના ધામેથી ચાલી જતી લાગે છે. છેલ્લા વર્ષોમાં આ વસ્તુ ઉપર આપણે ખુબ ભાર મુક્યો છે. આપણે અનેક વાર મુડીવાદી ઉપચોની અપુણ્યતા તરફ આંગળી ચીંધી છે. અને આ વર્ષનો ઇતિહાસ સાબીત કરી આપે છે કે માક'સીન ડ્રોડીખી'દુ આખરે સાચું નીવડ્યું છે.

આજથી પાંચ વર્ષ પહેલાં એક પણ મુડીવાદી, એક પણ અધી'શારદ, એક પણ નીચ્છાત આ આથી'ક આદતનાં મુળ દૃઢને નહોતો જોઈ શકતો. મુડીવાદી વૃક્ષના મુળમાં લાગેલો આ સડો-તે નહોતો સમજી

શકતો. તેઓ આ આથી'ક ઉલ્કાપાતને મહા-યુદ્ધની એક અનીચ્છનીય અસર તરીકે ઓળખાવતા. આજનું વર્ષ તેમની આશા અને ધારણાને અસત્ય ઠરાવે છે. પ્રત્યેક વર્ષ આખાદીની વાટ ભેતા આ મુડીવાદી મહા-થી'ઓને હવે લાગ્યું છે કે આખાદી, ઉત્કર્ષ અને વેપારનું પુનરુત્થાન, એજન્ડા તેમને માટે અદશ્ય થઈ ગયા છે. દરેક પળ જતી જાય છે અને આખાદીની ધારણા વેગળા ખસતી જાય છે, તેમ તેમ મુડીવાદને ગમે તે ભોગે ટકાવવાનો મનોરથ પ્રમાળ બનતો જાય છે.

હજુ તો આથી'ક ઝંઝાવાતની ઝાંખી થઈ છે. દુઃખના દહાડા તો હજુ આગળ રે, આ ઉલ્કાપાતથી ગભરાઈને આ સમુદ્ધ હવે 'તાત્કાલીક' પગલાં લઈ રહ્યો છે. એક-રોની આગેવાની નીચે મુડીવાદ સમુદ્ધ ઉપર નવા કરો લાદી રહ્યો છે, અને શોષણનો વેગ વધારી રહ્યો છે, આથી'ક આખાદીની વાતો વેગળા કરીને હવે મુડીવાદીઓ ઇમારતને પડતી અટકાવવા માટે પગલાં ભરી રહ્યા છે.

[૩]

અને કામદારો પુછી રહ્યા છે કે આ આથી'ક આદત ખરેખર છે કે ખોટી છે? આજે ઇંગ્લેન્ડના શ્રમજીવીઓ પુછી રહ્યા છે કે તેમના પગાર પર કાપ મુકવાને તો આ ગંજાવર તુત ઉભું નથી ક્યું? શું મુડીવાદીઓનો નફો, સંપત્તી, બાજ, એ સર્વ એકદમ ઓછું થઈ ગયું છે કે સરકારતંત્ર ભુખે મરતા બેકારોના રોટલામાં ભાગ પડાવવા ઇચ્છે છે? ઇંગ્લેન્ડનો કામદાર વર્ગ આજે વીહવળનાથી પુછી રહ્યો છે કે આખા એ વીશ્વમાં સંપત્તીવાન ગણાતું ઇંગ્લેન્ડ ખરેખર દેવાળાની અળી પર આવ્યું છે કે તેઓ આજે

'આદત'ની આવડી વાતો કરે છે! આ સીધા સવાલનો જવાબ આપવો હોય તો એમ કહી શકાય કે આ 'રાષ્ટ્ર આપતી' દેખાડવામાં આવે છે તેટલી ગંભીર તો નથી જ. આથી'ક મંદાના અનીવાય'પરી-ણાઓથી ક્ષીદીશના સંપત્તીવાન સમુદાય પર પણ અસર થઈ છે. પણ તેમ જ તે પણ તેટલું જ સાચું છે કે મુડીવાદનાં વૃક્ષનાં મુળ તદ્દન સડી ગયાં છે. હવે ટેકા આપવાથી આ વૃક્ષ જરાય ટકાર રહી નહીં શકે; આ પરીસ્થિતીનો એક જ ઉપાય મુડીવાદી ઇમા-રતને જમીનદોસ્ત કરી સમજાવવાની સ્થાપના કરવાનો છે, ઇંગ્લેન્ડના આમવર્ગ આગળ આ એક જ માર્ગ છે.

[૪]

મલુરવાદી ગણવાનો દંભ કરતાં વત્-
માનપત્રો આ આથી'ક ઉદ્ધોષાતને પરદેશી
ખેંદરોનું ક્ષત્તર તરીકે વણવે છે. દાખલા
તરીકે 'ડેલી હેરલ્ડ' આ આખી ૫ ધટનાને
ફ્રેન્ચ અને અમેરીકન ખેંદરોની સીધી પ્રપંચ-
લીલા તરીકે મલુરો સમજાવણું છે. પણ
આ પત્રો મુડીવાદનાં મુળમાં જ રહેલાં અશ-
ક્તિને નથી જોઈ શકતાં. અત્યારે જગતની
શેત્રંજ ઉપર પારીસ, ન્યુયોર્ક, અને લંડન
આથી'ક સ્વામીત્વ માટે ઉગ્ર હરીફાઈ કરી
રહ્યાં છે એ સ્વીકારીએ તો પણ હાલની
ધટનાને વીદેશી ધનીકોની પ્રપંચલીલા તરીકે
વણવવાં એ અમશ્કીએને છેતરવા સમાન
છે. દક્ષીણની ખાતર સ્વીકારી લઈએ કે પેરીસ
અને ન્યુયોર્ક એકત્ર મળીને લંડનની આથી'ક
સત્તાનો વીનાશ કરવા માગે છે. છતાં એ
એકલું હાલની આથી'ક સંદગમણનો બેદ
ઉકેલવા જરાય સમર્થ નથી. તેનો એ અર્થ
નથી કે પેરીસ અને ન્યુયોર્ક આ આથી'ક
સંદગમણના ઉદ્દેશવમાં જગતને ભાગ નથી
આપ્યો! પણ મલુરપત્રો જેટલો ધારે છે
તેટલો અંશે તો નહીં જ. તેમ જ આંદની
ઓછપ કે બજેટની સમગ્રતાનું ઘટ્ટી
જવું એ પણ સાંપ્રત સંદગમણના મુળને

સ્પર્શતા નથી. આજે ઇંગ્લેંડમાં માત્ર ૨૫૦
કરોડ પાઉન્ડ પરદેશીઓના પડયા છે. અને
આની સામે વીદેશમાં ઇંગ્લેંડે લગભગ ૪૦૦૦
કરોડ પાઉન્ડ રોકયા છે આની અંદર જર્મ-
નીમાં રોકાયેલા ૮૦ કરોડ પાઉન્ડ સમાઈ
ગય છે. ઇંગ્લેંડના આથી'ક શક્તીના આ
આંકડા સાચા હોય, તો ઇંગ્લેંડની સરકારને
આંટ માટે તાણ પડે એ અશક્ય છે.

તેમ જ એમ માનવું કે બજેટમાં સમ-
ગ્રતા સ્થાપવાની અશક્તિમાંથી ઇંગ્લેંડની
આંટ વીશે વીદેશી ધનીકોના માનસમાં વસ-
વસો ઉત્પન્ન થયા છે એમ પણ માન
શકાય તેમ નથી. 'ઈકોનોમીસ્ટ' પત્ર પ્રમાણે
બજેટના ૧૨ કરોડ પાઉન્ડની ખોટ એ વધુ
પડતો આંકડો છે. આ પત્રના અભ્યાસ
પ્રમાણે બજેટમાં લગભગ ૫ કરોડ પાઉન્ડની
ખોટનો અંદાજ આવવા સંભવ છે. અને
ધીટનના સંપત્તિવાનોની અડગ કે કમાણી ઉપર
લશ આપીએ તો આ ખોટ નજવી જ લાગે.
એક પણ વાળને ઉંચો કર્યા સીવાય આ
ખોટનો માગ કહાડવો અતી સંકેષો હતો.
પણ બજેટ તો એક અંગ છે. આ આથી'ક
ખોટની આવડી વાતો માત્ર બ્રીટીશ કામદાર
પ્રજા ઉપર આક્રમણ કરવાની યોજનાનો
એક ભાગ છે.

[૫]

આ જની આથી'ક આફત તે બ્રીટનની
ઐવોગીક સંદગમણનું અની-
વાય પરીણામ છે. છેલ્લા દશ વર્ષમાં ઉવોગો
પાંગળા બનતા ગયા છે આજની આફતનો
મુળ બેદ અહીં છે. આજના ઇતીહાસનો
આ સંકેત છે.

શરૂ થયેલી અથગમણનું આ પરીણામ છે.
તેઓ ઉવોગના આ ધીમા પલન માટે
ખેંદરો પર દોષ મુકે છે. એક વાક્યમાં
આજેખીયે તો ખેંદરોગ પ્રથાના વીકાસમાં
આ અનીબટનાં મુળ રહેલાં છે એમ સમ-
જાવવાનો આ વર્ગ ચલ્લ કરે છે.

પણ આ અર્થ જરાયે સત્ય નથી. આ
મુળ તે ખેંદરોનો મુળ છે. આજે ઉવોગો

કેટલાક ઉપરછડ્યાં અધ્યાપકો પેદાર કરે
છે કે ખેંદરો અને ઉવોગવાદીઓ વચ્ચે

અને બેંક એ બે બુદ્ધિ, વીલકતા તત્વો નથી રહ્યાં. મુઠીવાદી સમાજરચનાએ આ બન્ને તત્વોને પરસ્પર એવાં તો ઓતપ્રોત કરી નાંખ્યા છે કે તેમાંથી માગ નીકળેલો મુશ્કેલ છે. આજે ઉદ્યોગના નફામાંથી તો

ખીટીશ બેંકો ચલાય છે. જો ઔદ્યોગિક સ્થિતિ નબળી પડે તો તેની સીધી અમર નાણાં પ્રકરણ પર થવાની જ. ધીમે ધીમે બેંકો પણ કુખવા જ લાગે.

અને ઇંગ્લેન્ડમાં આજે આ વસ્તુ ખરેખર આપણી આંખો નીચે થઈ રહી છે.

[૬]

૧૯૨૫ માં ઇંગ્લેન્ડે 'સોનાનું' ચલણ પછું સ્થાપ્યું. પરદેશમાંથી મળતા પૈસા ઉપર આધાર રાખીને ઇંગ્લેન્ડના બેંકરોએ આ આફતકારક પ્રયોગમાં જુદાવ્યું. ઔદ્યોગિક આબાદી વગર; અને ઉદ્યોગની પુનરુત્થાના વગર ઉભા કરેલા સોનાના ચલણે બેંકરોને સહાય કરી, પણ ઉદ્યોગોને પારાવાર હાની કરી. ૧૯૨૫ માં 'થેબર મંથલી' નામના માફીસ્ટ માસીકે આ વખતે જ અગાહી કરી હતી કે, ખરેખરી આબાદી

વગર, અને ઔદ્યોગિક પુનરુત્થાના વગર, અરે એટલું જ નહીં પણ ઔદ્યોગિક શક્તી બ્યારે દરેક ક્ષણે ક્ષીણ થઈ રહી હોય ત્યારે સોનાનું ચલણ લાભો કાળ નહીં જ ટકી શકે. દીવસો જતા ગયા અને વર્ષો વીત્યાં અને ઔદ્યોગિક મંદીના મુળ હળુ નીચે ઉતરતાં ગયાં. પરીણામ અનીવચ્છ હતું. તુટતી ઇમારત ઉપર ઉભા કરવામાં આવેલા સુવર્ણ ધુમ્મસને કાઢી નાખવા સીવાય અન્ય ઉપાય જ ન હતો.

[૭]

આ જતી શી સ્થિતિ છે? ખ્રીસ્ત આધીક ગ્રામીણે અપંગ બન્યું છે. ખ્રીસ્તના ઉદ્યોગોનો મુખ્ય આયમણી દીશા તરફ ઘળી ગયો છે. આજે કેટલાંય કારખાનાં કામ વગર પડી રહ્યાં જ. ૩૦ લાખ કામદારોને કામ પણ નથી. વેપારની સમતુલના પણ તુટી ગઈ છે. નીકશ ઘટતી ચાલી છે. અને હવે વીશ્વઆપી મંદીની પ્રજ્વળ અસર છેકે ઉઠી ઉતરી છે. ૧૯૨૪ માં જ ૧૯૧૩ ની સાલના હીસાબે રૂ. ૪૬૫૦ ની નાણાં ઓછી હતી. પણ ૧૯૩૦ માં તો આ સંખ્યા કરતાં પણ નીકાશ એકદમ નીચે જઈ બેઠી હતી. ૧૯૩૨ માં નીકાશના આંકડા ૧૯૨૬ ની સાલ સાથે સરખાવીએ તો જણાશે કે તેઓ ૪૪ ટકા ઓછા હતા. પણ આ સાથે જો આખાત ઘટતી ગય તો સંપત્તીની સમતુલના જગવાઈ રહે.

સચ્ચીવ મેરેલન

પણ જ્યારે નીકારના ઘટાડા આયાતના ઘટાડાથી વધારે હોય ત્યારે ક્ષીટનને પરદેશ સોતું મોકલવું પડે.

૧૯૩૧ માં આયાતના ૪૭ ટકા બેટલું

ધન નીકારના માલ વડે નહોતું મોકલવામાં આવ્યું.

મુડીવાદી ઇતીહાસમાં આ એક અતી અસ્વાભાવીક પગલું હતું.

[૮]

પણ આ વસ્તુ એ દેવાળેઆની જરાયે નીશાની નથી. ૧૯૧૩ પહેલાં પણ ક્ષીટનના આયાતના આંકડા નીકારના કરતાં અતી ઊંચા હતા. કારણ કે ક્ષીટન પરદેશમાં રોકેલી સંપત્તી ઉપર તમના કરવામાં મસ્યુન હતું. તેને એશીયા અમેરીકા (દક્ષીણ) અને આફ્રીકાના કાળા લોકોએ કરેલી મજુરી ઉપર મળતા નફા ઉપર મોજનીલાસ માણવાની રેવ હતી. સામાન્યવાદી સ્પીટીની આ એક સાખીતી હતી. વીદેશથી આવતી સંપત્તી ઉપર વૈભવ માણવાની પ્રથા ક્ષીટન માટે સ્વાભાવીક જ હતી.

સચીવ બેન

જેઓ હીંદી મંત્રી હતા.

પણ અત્યારે તો પરદેશમાં સંપત્તીના રોકાણનો પારો પણ અતી વેગથી નીચે ઉતરતો જાય છે, છેલ્લા બે વર્ષમાં ક્ષીટનમાંથી બહુ ઓછી મુડી વીદેશે વસવા જઈ શકી છે, અને હવે આ રોકાણથી મુડીમાંથી મળતાં વ્યાજ ઉપર નીલાવ કરવાની ક્ષીટનને ફરજ પડી છે.

પણ અન્યની જાહેમત ઉપર જીવવાની રીત પણ આજે ડગમગી ઉઠી છે. અત્યારે મુખી પરદેશીઓના પરીશ્રમે ઉત્પન્ન થતા લગભગ ૩૫ કરોડ પાઉન્ડ ક્ષીટનને એમને એમ વ્યાજ પેટે મળના આટલી રકમમાંથી આયાતના વધારા પેટે પૈસા આપવા ઉપરાંત પરદેશમાં વધુ સંપત્તી રોકવાનું શક્ય બનતું.

આજે આ ઓખખી વધ અદસ્ય થતી જાય છે. ૧૯૨૯ માં પરદેશથી વ્યાજ પેટે માત્ર ૧૩ કરોડ પાઉન્ડ (સાત અબજ રૂપિયા) આવ્યા હતા. જ્યારે ૧૯૩૦ માં માત્ર ૩ કરોડ પાઉન્ડ આવ્યા હતા. સંભવ છે કે ૧૯૩૧ ની શરૂઆતમાં વીધવ્યાપી મંદીને લીધે આ રકમ તદ્દન અદસ્ય થઈ જાય. પરીસ્થિતી એવી ઉભી થઈ છે કે હવે મુજ મુડી ઉપાડનાં રૂપિયાય ક્ષીટન પાસે અન્ય ઉપાય નથી. આતું સીધું પરીણામ એ આવશે કે લંડન અન્ય દેશો સાથે લેનાની લેવડદેવડ નહીં કરી શકે.

આ પરીસ્થિતીનાં પરીણામે અત્યારે મધ્ય યુરોપમાં ક્રાંસ અને અમેરીકા ઇંગ્લેન્ડને કુણી મારીને બહાર ઠાકી રહ્યા છે, એટલું જ નહીં પણ ક્ષીટીશ સંસ્થાનોમાં પણ અમે-

તેઓ સામાન્ય હડતાલના આયુધથી સામનો કરવાની સલાહ આપત. તેઓ ખરેખરા અસરકારક અને ઉગ્ર સામાનાની તૈયારી કરત. જો તેઓના આશયો શુદ્ધ હોત તો તેઓ આ મુડીવાદી આક્રમણ સામે પગલાં ભરવાને માટે વ્યવસ્થીત યત્ન કરત. જ્યારે કંગાલ રોજી ઉપર કાપ મુકાઇ રહ્યો છે, તો પણ આ મજૂરવર્ગના દંભી મહારથીઓ માત્ર શાખ્દીક વીરોધ કરીને સંતોષ માને છે. આ અમલમાં મુકાતા આક્રમણને અટકાવવાને એક પણ અસરકારક પગલું યોજાત નથી.

અરે! અસરકારક વીરોધની વસ્તુ તો ક્યાં રહી, પણ આ સંસ્થાઓ જાલીમ મુડીવાદને કેમ ઉગારી શકાય તેને માટે જુદી જુદી યોજનાઓ રજૂ કરવામાં પરસ્પર સ્પર્ધા કરે છે. દરેક યુગ, દરેક સંસ્થા અને દરેક પક્ષ પાસે મુડીવાદને બચાવવાની યોજના તૈયાર જ છે. ઉન્ડરસન, મેક્સટન, મોસ્લે એ સર્વ આ કક્ષામાં વીરાજે છે. તેઓ કહે છે કે મુડીવાદને ઉગારવાની અમારી યોજના સારી છે, મોસ્લે 'ઇમર-જન્સી કૌન્સીલ'ની વાત કહે છે, મેક્સટન અને કુક પાસે કર કેમ નાંખવા, તેને માટે વૈકલ્પિક યોજના તેમના ગજવામાં તૈયાર છે. આમ મુડીવાદને બચાવવા માટે, તેના પર પોક્કી આથી જ આક્રમકાંથી ઉગારવાને માટે 'રચનાત્મક' કાયદમ મજૂરપક્ષે, લીબરલપક્ષે, અને સ્વતંત્ર મજૂર પક્ષે તૈયાર કર્યાં છે.

કેટલાકો વેપારની વસ્તુના ભાવ વધારવા માટે ગ્રેરજા પાછ રહ્યા છે. પગાર ઘટાડવા કરતાં મલની કામન વધારીને આડકતરી કાંતર ચલાવવાની સલાહ સ્વતંત્ર મજૂર પક્ષનું મુખ્ય વાંછત્ર 'ન્યુ લી.ર' આપી રહ્યું છે, એટલું જ નહીં પણ તેનું સારું અનુકરણ થઇ રહ્યું છે. ૧૯૨૮ ની

સાલના ભાવ પાછ સ્થાપવા માટે આ વ્યક્તીઓ સલાહ આપી રહી છે. આમ કરીને કામદાર વર્ગના જીવનખર્ચ ઉપર આડકતરો કાપ મુકવાની દરખાસ્ત સ્વતંત્ર મજૂર પક્ષનું મુખ્ય વાંછત્ર કરે ત્યારે આ પક્ષની દાંબીકતા સારી રીતે વાદ્ય થાય છે.

બ્રીસ્ટલમાં ટેડ યુનીયન કેબ્રિસ લારાઈ હતી. આ પરીષદ ભરાયાને બેસુ બહુ જ થોડા સમય વીત્યો છે. અને આ પરીષદે શું કહ્યું? શાખ્દીક વીરોધ. એટલું જ નહીં પણ ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપતી જગત નાંખવા માટે સંમતી પણ આપી. મુડીવાદે ઉભા કરેલા દંડનું તેમની પાસે આ યોષધ છે. તેઓ આ સંસ્કૃતીને તોડી ખાડવા નથી ઇચ્છતા. તેઓ માત્ર ક્યારેકેકે આપીને દરદીની વેદના ઘટાડવા માગે છે.

ઉન્ડરસન, મેક્સટન, અને કુકનો આ માર્ગ છે. બ્રીટનના શ્રમજીવીઓની જાગૃતીના ધસમસતા વહેણને આગળ વધારવાને બદલે, તેના વીવીધ ઝરણુને સંલુકત કરીને તેમાંથી મહાનદ પ્રકટાવવાને બદલે, આ અંતી પ્રયત્ન સ્વરૂપમાં પ્રગટેલી રોષની ભાવના વડે મુડીવાદનો સંહાર કરવાને બદલે, આ સર્જનનો જાગૃતીના વહેણને ખડકામાં વાળી દબને. અવળે માર્ગે કંઈ બન્ય છે, તેઓ જાગૃતીની ભાવનાને જોમ આપવાને બદલે તેના જ સંહારના સાધનો ચોંટાળે છે, એટલું જ નહીં પણ આ જાગૃતીના કંઈ અનીષ્ટ (!) પરીણામ નીપજે, કદાચ મુડીવાદ ઉપર અચાનક આક્રમણ ન થાય તે માટે ઉન્ડરસન વીગેરે ખુબ સંભાળ રાખે છે. મજૂર જનતાને નામે રળી ખાત આ મહારથીઓ શ્રમજીવીઓની નીસંકાય વચના કરવાના કાવતરાં રમે છે.

સામાન્ય ચુટણી એ એક આવું કાવતરું છે. જ્યારે સંપત્તીવાનોએ જીયું કે

સોવીયેટમાં શિશુ સંરક્ષણ

સાંપ્રત સમયની રશીયન શાળાનું એક દ્રશ્ય,

ડૉ. સી. ઝાધરી એમ. એ.

લાલ રશીયામાં બાળકોની સંભાળ તેમજ શીક્ષણ માટે લેવાતા પગલાંઓ ઉપર એક નજર.

સોવીયેટ રશીયા કે જે સામાન્ય મર્યાદામાં લાલભુગ્ગી તરીકે પરીચીત છે, તે છેલ્લાં થોડાં વર્ષોથી મહાન અને પ્રખ્યાત લેખકોની લેખનીઓને આકર્ષી રહ્યું છે. થોડાકે અપવાદો સાથે તેના સર્જકો

કાય આદર્શો અને આર્થીક પ્રશ્નો પર ધણીખરા લેખકોએ ખુબ લખ્યું છે. પરંતુ તેની સામગ્રિક આરોગ્ય માટેની સંરચાઓને લગતું પૃથક્કરણ ધણા ઓછા જ પ્રમાણમાં કરવામાં આવ્યું છે.

આ પ્રશ્નની વીચારણા વખતે કદાચ એ શંકા ઉત્પન્ન થશે કે જ્યારે રશીયા તહેના આદર્શોમાં સંપુર્ણ નથી તો પછી, કુનીયાના અન્ય દેશો કરતાં તહેના આદર્શોના સ્વીકાર કરવાની શા માટે પસંદગી આપવામાં આવે છે? હિન્દમાં સામાજિક સુધારા કરવા ઇચ્છતા ભાવી કાયકરોને આ શંકા સહમજબી તદ્દન સરલ થઇ પડશે. જગતના કોઇ પણ દેશોની સરખામણીમાં હિન્દ અને રશીયા લગભગ દરેક રીતે પરસ્પરને મળતા આવે છે. નીરૂપયોગી થઇ પડી રહેલી વીચાળ જમીન, ઉભરાઇ જતું વસ્તી પ્રમાણ, જીવન અસ્તીત્વની મુંઝવણો, ખેતીવાડીમાં રહેલી ખામી તેમજ હિન્દી પ્રજાની અત્યારની પરવશ સ્થિતિ એ સઘળું જારના અમલ નીચેના રશીયાને અક્ષરસઃ મળતું આવે છે.

પ્રમાણે સૌવીયેટ સામાજિક આરોગ્યનો આદર્શ 'બાલકોના સ્વતંત્ર વીકાસ'નો છે, અને તહેને માટે સૌવીયેટ સામાજિક આરોગ્ય સંસ્થા જરૂર પડતી સઘળી સરલતા કરી આપે છે.

આ સંસ્થાના કાયકમમાં-બાલકોના જીવન વીકાસના સીદ્ધાન્તોમાં ખાસ નવીનતા તો એ રહેલી છે કે: બાલકો અને સ્ત્રીઓની

સ્થિતિ પર લક્ષ આપવું, અનાથ બાલકોના રક્ષણની વ્યવસ્થા કરવી, કુટુંબી અને દંદીઓ માટે દવાખાનાં સ્થાપવાં અને બાલકોના ઉછેર માટે કાળજી રાખવી-આદલાથી જ કાંઇ સૌવીયેટ તંત્ર અટકતું નથી પરંતુ ત્યાં સ્ત્રીઓને વર્ગમુધારણા તેમજ સંસ્કારીતામાં-તહેની પ્રગતીનાં કેન્દ્રસ્થાન તરીકે માનવામાં આવે છે. આ સંસ્થા બાલક પ્રત્યેની તહેની માતાની સઘળી જવાબદારીઓ સરલ બનાવી તહેની પ્રવૃત્તિમાં મદદરૂપ થાય છે; કારણ કે સામાજિક ક્ષેત્રમાં માતાનું સ્થાન ખરેખર અદ્વિતીય છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રી આદર્શોમાં પણ ખીજાથી બીજા જણાય છે: આ બીજાતાના મુખ્ય મુદ્દાઓ કે જહેના પર ઓગળ વીચાર ચલાવવામાં આવશે, તે રાજકીય અને નાગરીક સામ્યતામાં પુરૂષોથી જુદા પડે છે.

રશીયામાં અત્યારે 'સૌમ્યલ વેલફેર' સામાજિક આરોગ્યની જે સંસ્થા અસ્તીત્વ ધરાવે છે તહેનો જન્મ ૧૯૧૯ માં થયો હતો. ત્યાર બાદ, ૧૯૨૧ ના ખીજા કાયદામાં તહેને જોડી દેવામાં આવી હતી; આ કાયદાની રૂએ ધારાધોરણ, શીક્ષણ અને સંસ્થાઓની સ્થાપના. આ ત્રણ કાર્યો તત્કાલ જ ઉપાડી લેવામાં આવ્યાં હતાં.

[૨]

દરેક કાયદાને લગતા વીષયોએ ભાગમાં બેંચી નાંખવામાં આવેલા છે. (૧) સામાન્ય કાયદા અને (૨) ખાસ કાયદા. લગ્ન, વારસા, વાલીપણું તથા તહેને લગતા ખીજા કાયદાઓ પહેલા વીભાગમાં સમાઇ જાય છે: અહીં અરૂદ્ધ કરવો અગત્યનો છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષોના હકકોને તદ્દન સમાન કક્ષામાં મુકવામાં આવેલા છે; અને બાલકો પ્રત્યેની માતા-પિતાની ફરજ વીધે ગંભીર સુચનાઓ કરવામાં આવી છે. તે જ્યાં સુધી પોતાનો

નીર્વાહ ચલાવવાને અશક્ત હોય ત્યાં સુધી પોષણની મદદ આપવાની જવાબદારીનો ઉલ્લેખ કરાયેલો છે. સૌવીયેટ કાયદા પ્રમાણે કાયદેસર અને ગેરકાયદેસરના બાલકમાં કાંઇ ખીજતા મણવામાં આવતી નથી; અને એ બન્નેને કાયદા પ્રમાણેનાં સરખા હકકો ભોગવવાની છુટ રહે છે. આ ઉપરાંત ખીજા ઘણા ખાસ કાયદાઓ પણ રચવામાં આવેલા છે. દાખલા તરીકે સૌલ વધની અંદરના સ્ત્રી અગર પુરૂષને કોઇ પણ ઉઘો

ગમાં કામ કરવા સ્થાને પ્રતીબંધ મુકવામાં આવેલા છે, અને અમુક પ્રકારનાં કારખાનાંમાં તો સ્ત્રીઓને માટે તદ્દન જ મનાઇ કરવામાં આવેલી છે. કારખાનાંના કાયદા પ્રમાણે દરેક સ્ત્રીઓને માટે સાત કલાક અને કોઇ કોઇ પ્રસંગે ૭ કલાકનો દીવસ ગણવામાં આવે છે અને દરેક વર્ષે ભરપગારે બે આઠવાડીયાંની ફરજિયાત રજા આપવામાં આવે છે.

ઉદ્યમ ઇન્ડસ્ટ્રીસ કાયદા પ્રમાણે સુવાવડ પહેલાંના બે માસ અને સુવાવડ પછીના બે માસની દરેક માતાને પુરા પગારે રજા મળે છે; અને બાલકની પ્રસુતી સાથે જ તે માતાને બાલકની જરૂરીયાત માટે ત્રીસ રૂબલ નેટવુ ઍલાવંસ મળે છે; અને ત્યાર પછીથી તેના પોષણ માટે નવ માસ પર્વત દરેક માસે નવ રૂબલ મળે છે.

આ સમજા ખર્ચ જે તે કારખાનાના માલીક પાસેથી વસુલ કરવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત જે તે કામ પર જતી હોય તો, દરેક ત્રણ કલાકે તેને અર્ધ કલાકની રજા આપવામાં આવે છે, ૧૯૨૭-૨૮ માં વીમાનો ફુલ ખર્ચો નવ કરોડ સાઠ લાખ રૂબલનો થયે હતો.

બાલકોની મજૂરીને લગતા પણ કાયદાઓ રચવામાં આવ્યા છે. ચૈદ વર્ષથી ઓછી વયના બાળકને કોઇ પણ સ્થળે કોઇ પણ કામ કરવાની પરવાનગી અપાતી નથી. ચૈદથી સોલ વર્ષની વયનાં બાળકોને માત્ર નીચેના ત્રણ કારણોમાંથી ગમે તે એક પ્રસંગે મજૂરી કરવાની છુટ આપવામાં આવે છે:-(૧) નીરુધાર (૨) કુટુંબના પોષણનો આધાર તેના પર જ હોય (૩) આ શીવાય બીજા ખાસ સંયોગો. આવા પ્રસંગે ૭ કલાક અને બીજા શકે તો ચાર કલાકના દીવસની ગણતરી કરવામાં આવી છે અને આઠવાડીક રજા માટે બેતાલીશ

કલાક મંજૂર કરવામાં આવ્યા છે. સાત પાળી તેમજ નીચમ ઉપરાંતનાં સમયમાં કામ કરવા સ્થાને સખ્ત પ્રતીબંધ મુકવામાં આવેલા છે. દરેક વર્ષે મળતી પંખવાડીયાની રજાને બદલે તેમને એક માસની રજા આપવામાં આવે છે.

સગીર વયના ગુન્હાની શીક્ષા માટે તે કોર્ટમાં શીક્ષાને સ્થળે તેને આરોપી બાલકને સુધારવા તરફ લક્ષ અપાય છે. આ અદાલત 'ક્રામોને' નામથી ઓળખાય છે. જહોમાં ત્રણ સભ્યો હોય છે. જહોમાંનો એક પ્રજ્ઞના શીક્ષણ મંડળમાંનો એક, કે જે પ્રમુખ હોય છે અને બાકીના બે આરોગ્ય અને ન્યાય મંડળમાંના હોય છે. આ કામને આગળ જતાં વ્યવસ્થીત ચલાવવા માટે જુદા જુદા પક્ષના આઠ પ્રતિનિધીઓની એક મંચસ્ય કમીટી રચવામાં આવી છે.

આ અદાલત અને સમીતીને સગીર વયના બાલકોના દરેક જાતના ગુન્હા માટે કામ ચલાવવાની સત્તા આપેલી હોય છે, પરંતુ તેમનાથી કોઇ પણ શીક્ષા ધમ્મચક્તી નથી. તેમની ફરજ તો ગુન્હેગારના આરોગ્યને સુધરવામાં જ પુણી યાય છે. ૧૯૨૫ માં બંધા ગુન્હેગારોના ૨૭ ટકાને ખાસ મુચનાઓની સંસ્થામાં મોકલવામાં આવ્યા હતા, ૧૬ ટકા તેમના માતાપીતાને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યા હતા, દશને ચીલ્ડ્રન્સ હોમમાં મુકવામાં આવ્યા હતા, ૭ ટકાને ખાસ શીક્ષકોને સોંપવામાં આવ્યા હતા; તોફાની બાલકોની સંસ્થામાં આઠ ટકા સોંપવામાં આવ્યા હતા, દશ ટકાને દાહતરી સારવાર માટે અને દશ ટકાને પીયલ્સ કોર્ટ ઓફ જસ્ટીસમાં સોંપવામાં આવ્યા હતા; કે જેને માત્ર શીક્ષા કરવાની સત્તા અપાયેલી છે : દરેક ગુન્હાઓમાં શીક્ષા કરવાને સ્થળે તેને સુધારવાના ગંભીર પ્રયાસો આદરવામાં આવે છે.

આ તો સંભળવું સામાન્ય યષ્ઠ પડશે કે ધારાધારણ ગમે તેટલા કેડક અને સાવચેતીપૂર્વક રચવામાં આવ્યા હોય છતાં પણ સમાજ સુધારણા માટે તે સર્વ રીતે સફળ નીવડી શકતા નથી, પછીથી ભલેને તે સમાજ સુડીવાદી, સામ્યવાદી કે ખીજા કોઈ પણ વાદને અનુસરતો હોય. યોદ્ધાશીલક નેતાઓને આ સંભળતાં વીલખ લાગ્યો નહીં અને ૧૯૧૯ માં જાહેર કેયુ કે કાયદાઓની સાથે જરૂર પડતાં ખીજા માર્ગોનો પણ સત્વર આશ્રય લેવો.

આ સર્વ નીયમોમાં શીશુનો વીષમ અગત્યનું સ્થાન લે છે; અને તેને નીચેના ત્રણ વીલાગોમાં વીલક્ત કરવામાં આવેલા છે:—(૧) સામાન્ય જનતામાં આરોગ્યને લગતું પ્રચારકાય, (૨) જુદી જુદી સંસ્થાઓના સભ્યોને આરોગ્યશાસ્ત્ર, જનતાના આરોગ્ય અને સામાજિક કાયદા કાનુનનું શીશુ અધિવું અને (૩) દરેક મહોલ્લાઓને સમાજ, રાજ્ય અને શીશુ વી. તરફની પોતાની ફરજોનું જ્ઞાન આપવું. આ વીષયોને સોવીયેટ રશીયામાં કેટલા અગત્યના વીચારણામાં આવે છે તે શીશુઓની ગણ રહેલા પંક્તીક હૃદય હીપાટમેન્ટના અસ્તીત્વથી વાયકોના ખ્યાલમાં આવશે.

આરોગ્યને લગતું પ્રચારકાય સભાઓ ગોઠવવાથી, લાંબાઓ આપવાથી, પ્રદર્શના ભરવાથી, હેન્ડબીલ અને પોસ્ટરોની છુટ હાથે વહેંચણી કરવાથી, સંતતી નીયમન, શુદ્ધ શૌખ્ય, ખાલકોને ઉછેરવા તેમજ એવા જ ખીજા વીષયો પર સુચના આપવાથી આગળ ચક્ષુવવામાં આવે છે. ૧૯૨૮ની સાલમાં રટે મેડીક્લ પંક્તીકેશન તરફથી પ્રગટ થયેલાં ૩૨૧ પુસ્તકોમાં ૫૧૫ પુસ્તકો જનતામાં ધણી શોકપ્રીય નીવડ્યાં હતાં, આરોગ્ય સંર-

ક્ષણના કાયવાહકો સામન્ય વીલાંચયોમાં પોતાનો અભ્યાસ કરતા નથી. પરંતુ આરોગ્ય વીષયક જ્ઞાન હોમને એક ખાસ સંસ્થા તરફથી આપવામાં આવે છે કે જલેની શાખાઓ મોસ્કો, લેલીનગ્રેડ, ખારકોવ, ઓડેસા, સમર્ગ અને તાશકેન્ટમાં આવેલી છે. પાંચ વર્ષ પહેલાં મોસ્કોમાં આને લગતી એક આદર્શ સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી હતી; અને હાલમાં પાંચ વર્ષની યોજનાને અંગે ઉત્તર કેસસ, દુબ્રોવો-પેટ્રોવ, સાષ્પીરીયા અને કાઝાકસ્તનમાં નવી સંસ્થાઓ ઉભી કરવામાં આવી છે.

આ સ્થળોએ ઉચ્ચ પ્રકારના વૈજ્ઞાનિક શીશુ ઉપરાંત ડોક્ટર્સ, મીડવાઈટ, નર્સ અને શીશુકોને માટે પણ થોડો સમય કહાડવામાં આવે છે.

વીલવ અને દુષ્કાળના સમય પછી ૧૯૨૧ માં નીરાધાર બાળકો મોટી સંખ્યામાં વધી પડ્યાં હતાં, આ ઉપરાંત પીપલ્સ ક્રમીસરીઝની કહિણીએ જરૂર પડતાં પગલાં તત્કાલ લેવાં માટે ખાસ આજ્ઞા જરૂર પાડી હતી. આ આજ્ઞાને અમલ કરવા માટે ખાલમન્દીરો ખાંધવાની જરૂર ઉભી થઈ કે જલેને માટે જારના અમલ નીચે રશીયામાં ડાહ્યને લાગ્યે જ ખ્યાલ હતો. સોવીયેટ શાસનતંત્ર નીચે આવાં ખાલમન્દીરોમાં આંધીત અનેલાં ખાલકોને શીશુ આપવાની શરૂઆત કરવામાં આવી.

જારના શાસન દરમ્યાન બે પ્રકારની શાળાઓ નીભાવાતી હતી: (૧) ઉર્મરોગોના કુટુંબોને લગતી અને (૨) સામાન્ય. સોવીયેટ તંત્રમાં આ બન્ને પ્રકારની શાળાઓનો નાશ કરવામાં આવ્યો છે; અને ખાલકોની સંપુર્ણ એકતાના દૃષ્ટીથી કુટુંબની પદ્ધતીથી શીશુ આપવું

સાર કયું છે, કે જે દ્વારા તેઓ જાતે જ સમાજવાદનું સ્વરૂપ સ્ક્રમણ તેમાં રમ લઈ તે પંથે પ્રગતી સાધી શકે. એટલે એ

ઉપરથી જોઈ શકાશે કે આવાં બાલમંદીરો બાલકોના નૈતિક વીકાસ માટે બીજીય લાગ લગવી રહ્યાં છે.

[૪]

સામાજિક-સ્વાસ્થ્ય-આરોગ્યના વીસ્તાર- પુર્વકના ક્ષેત્રમાં હવે ત્રીજી વીષય સંસ્થાઓની સ્થાપનાને લગતો છે; કારણ કે તેના શીવાય કોઈ પણ યોજના સફળ બની શકે નહીં, તેને અમુક વીલાગમાં પહેંચવામાં આવે છે. (૧) માતાઓ માટેની સંસ્થા, (૨) ત્રણ વર્ષની વય સુધીનાં બાલકો માટેની સંસ્થા, (૩) ઝોડી વયનાં બાલકો અને યુવાનો માટેની સંસ્થાઓ. પહેલા વીલાગમાં માતાઓના આરોગ્યનો પ્રશ્ન સમાવેલો છે. અને તેને માટે 'સેન્ટર' બાલવામાં આવેલાં છે. ૧૯૨૮ માં આવાં ૫૧૭ સેન્ટરો હતાં અને તે દરેકમાં દરેક માતાને મગની જગ-બદારી, સંતતી નીયમન, તથા બીજાં એને લગતા જ વીષયો પર મફત સલાહ આપવામાં આવી હતી. હાલતરી તપાસ અને સારવાર લેવામાં આવતી અને જરૂર જણાય તો કાયદા નીચે આવી શકાય તેટલી દવાની મદદ પણ આપવામાં આવે છે. પ્રસૂતીને લગતા રોગો માટે પણ સારવાર તત્ત જ ઉપાડી લેવામાં આવે છે, અને તેનાં દર્દો માટે માતાની બને તેટલી જવાબદારી ઓછી-હલકી કરવાના પ્રયાસો પણ કરીમાં આવે છે. ૧૯૨૭ માં શહેરના દરેક પ્રસૂતીના ૭૦ ટકા અને ગામડાંમાંના ૧૨ ટકાને દવાખાનામાં સરવાર આપવામાં આવી હતી; જ્યાં ૧૪૫૧૯ દર્દીઓને માટે સગવડ રાખવામાં આવી છે. જહિમાં ૮૪૬૬ શહેરને માટે અને ૬૦૫૩ ગામડાંને માટે નીર્ણીત કરવામાં આવેલા છે. દરેક બચ્ચી બાળી શકશે કે રશીયા જેવા વીશાળ દેશમાં આટલી સગવડ એ છે કે જ નંજીની ગણી શકાય, પરંતુ એ બાળકો કીક

યક પંડશે કે ૧૯૧૪ માં આખા વ્યુરો-પીઅન રશીયામાં કુલ ૬૮૭૬ પથારીઓ હતી અને માત્ર દશથી બાર ટકાના પ્રમાણને જ ત્યાં દાખલ કરવામાં આવતા.

સંસ્થાઓને લગતી વ્યવસ્થામાં બીજી વસ્તુ એ ત્રણ વર્ષની વય સુધીનાં બાલકોની સંભાળ રાખવાને લગતી છે. આ કાયદાં ત્યાં આરોગ્ય 'સેન્ટરો'ના આશ્રયથી ચલાવાય છે. 'સેન્ટર'માં બાલકોને સંભાળ-પુર્વક તપાસવામાં આવે છે અને જરૂર જણાતાં તેમની જન્મખોડો સ્થાને પગલાં લેવાય છે. ૧૯૨૭ માં આવાં ૧૩૬૮ સેન્ટરો હતાં જ્યારે ૧૯૧૭ માં માત્ર ૭૭ હતાં. આ શીવાય પ્રાથિક મકાનોની મુલાકાત લેવામાં આવે છે. આ મુલાકાતથી ત્રણ કાયદાં એકી સાથે સાધી શકાય છે. પહેલું આરોગ્ય-પ્રચાર, બીજું મકાનોની સ્વચ્છતાની તપાસણી તથા ત્રીજું કાયદા નીચે આવતાં બાલકોના હકકોનું સંરક્ષણ. આ મુલાકાત ત્રણ સભ્યો લે છે જેઓ આરોગ્ય, મનુર અને ન્યાયની સંસ્થાઓના પ્રતીનીધીઓ હોય છે. ૧૯૨૭ માં ૭૦.૭ ટકા જેટલાં એક વર્ષની અંદરનાં બાલકોને ઉપર પ્રમાણે તપાસવામાં આવ્યાં હતાં. પાંચ વર્ષની યોજના નીચે ઉચેગેની ઝડપી પ્રગતીને લઈને વધારે પડતી બાલકોની સંસ્થાઓ સ્થાપવાની જરૂર જણાઈ છે: બાલકોને આપવામાં આવતી જરૂર સારવારની સંસ્થાઓ ત્રણ ભાગમાં વીભક્ત કરી શકાય છે (૧) કારખાનામાં જ રહેલી સંસ્થા. (૨) કારખાનાના જગ્યા વચ્ચેની સંસ્થા. (૩) અને કામદારોના રહેણાણ વચ્ચેની સંસ્થા. ૧૯૨૭

માં કુદે ૧૦૨૬ ઓવી સંસ્થાઓ બંધારમાં આણુ હતી. આ પ્રકારની સંભાળથી પ્રતી વર્ષ ખાલમરણનું પ્રમાણ ૧૯૧૩ માં જે ૨૭.૩ ટકાનું હતું તે ૧૯૨૭ માં ૧૮.૭ નું થવા પામ્યું છે :

આ ઉપરથી હવે આપણે શાળામાં જતા વીદ્યાર્થીઓ વીધે વીચાર ચલાવીશું : તેઓના આરોગ્ય સંરક્ષણનો પ્રશ્ન “સેન્ટલ રીસચ” ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ પીપલ્સ ક્રેમીસ્ટીટ ઓફ હેલ્થ”ની સાથે સંકળાયેલો છે કે જેનું સદર સ્થાન મોસ્કો છે. આ સંસ્થા ૧૯૨૯ માં વીધવની દશમા વર્ષીકેલસવ પ્રસંગે ખુલ્લા મુકવામાં આવી હતી. વીધવ પહેલાં અને લગતી ભાગ્યે જ કાળજી રાખવામાં આવતી. ઇતીહાસના અભ્યાસીઓ માટે એ જાણવું રસીકે યદ્ય પડશે કે જારની સરકારના પતન બાદ અત્યારની સોવીયેટ સરકારને શાળાઓની મુલાકાતમાં માત્ર થોડા ધણા નકશાઓ જ મળી આવ્યા હતા. સેન્ટલ રીસચ” ઇન્સ્ટીટ્યુટ પોતાની જુદી જુદી સંસ્થાઓ સાથે એક રહીને જ કામ કરે છે; અને તેમનું કાર્ય ખરેખર આદર્શ હોય છે.

આ સંસ્થાઓમાં શારીરિક વીકાસને અગત્યનું સ્થાન આપવામાં આવે છે, અને તેમાં સેવા તથા દેશના રક્ષણ માટે યુવાનોને તૈયાર કરવાનું : બીબી”દુ રાખવામાં આવેલું છે. તેમાં શારીરિક અંગકસરતનો જ માત્ર સમાવેશ કરવામાં આવતો નથી પરંતુ, ઓવીસે કલાકને માટેના વ્યવસ્થીત કાર્યક્રમ ચોજવામાં આવેલા છે; જહંની અંદર કામ, આરામ, અંગકસરત, રમતો તથા વ્યાયામની પણ ગણના કરવામાં આવેલી છે.

આ સાથે પ્રોફીલેટીક મીલ્ક-સ એમ્બ્યુલેન્સ નામની પણ એક બાલકોની સંસ્થાનું નેડાણ છે; જેનું કામ બાળકો અને જુવાનોને માટેના ગમ ઉપરાંતના શ્રમને રોકવાનું છે. આ બંધારણમાં ઉચ્ચ ડોહીના આયુર્વેદીઓ રોકવામાં આવેલા હોય છે જેમની સુચનાઓ પ્રમાણે સામાજિક શીક્ષણ શાળાઓ, ‘પાયોનાયર લીગ’ અને કરખાનાં તથા બીજી શાળાઓ ચાલે છે; તથા આ ઉપરાંત તેઓ જુવાનોને માટેની અન્ય સંસ્થાઓ પર પણ અંકુશ રાખે છે. ‘પ્રોફીલેટીક એમ્બ્યુલેન્સ’માં સાત જુદા-જુદા સમયની પસંદગી કરવામાં આવેલા છે અને

તેઓ શરીરના જુદા જુદા અવયવોના નીચ્છાતા હોય છે.

આ સંધાના વ્યવસ્થામાં ‘એકસરે’ પરીક્ષાની વિત્તમમાં ઉત્તમ જોડવણ કરવામાં આવેલી છે, જેમાં જન્મની ખોડવાળા દહીંઓની તપાસ લેવામાં આવે છે.

બીજા વીલાગમાં બાલમંદીરોનો સમાવેશ થાય છે; આ સંસ્થા પણ વીલાગોમાં વહેંચાયેલી છે-ત્રણથી છ વર્ષનાં બાલકો માટેનાં મંદીરો, શાળામાં જઈ શકે તેટલી વયનાં આઠથી પંદર સુધીનાં માટે અને દરેક બાલકોને માટેનું મીથ મંદીર કે જેમાં અનુદેશાર બાલકોને રાખવામાં આવે છે.

દરેક જુવાન કામદારોને પ્રતી વર્ષે નીચમીત રીતે તપાસવામાં આવે છે. આ તપાસણીના પરીણામે જે જરૂર જણાય તો તેના આરોગ્યની સુધારણા માટે યોગ્ય પગલાં લેવામાં આવે છે; શહેરો પ્રમાણે ગામડાંમાં હજી આ કાર્યની વ્યવસ્થાપુર્વક વહેંચણી કરવામાં આવી નથી, અને તેનું કારણ કેળવણી કાર્યકરોનો અભાવ છે. અત્યારે પાંચ વર્ષની પ્રખ્યાત યોજના નીચે દરેક સ્થળે ઉપર પ્રમાણેની વ્યવસ્થા સાવચીક કરવાની અવીરત પ્રયાસો ચાલી રહ્યા છે.

અત્યાર સુધીના અનુભવ પરથી નેહ શકારો કે ‘સોવીયેટ આરોગ્યનીતીને માટે, ‘સેન્ટલ રીસચ’ ઇન્સ્ટીટ્યુટ’ કેટલી ભારે જહંમત ઉઠાવી રહ્યું છે. આ લેખની પુણી-હુતીમાં ઉપસંહાર રૂપે એ જણાવવું જરૂરનું છે કે કયા દેશ અને સીદાંતો દંધી. સમીપ રાખીને એ સંસ્થાની રચના કરવામાં આવી હતી-(૧) પ્રજા આરોગ્યનું સંરક્ષણ-માનસીક, નૈતીક અને શારીરિક-એને ઉંચામાં ઉંચું સ્થન આપવામાં આવેલ છે. (૨) શાશન તંત્ર શીવાય બીજી કોઈ પણ ખાનગી વ્યક્તી અગર કમાજ આવી જ અસરકારક સંસ્થા સરજવી શકે નહીં અને જે તેમ થાય તો રાજકીય અને આર્થીક આદેશનોથી તે નીચ્છા નીવડે. (૩) આરોગ્ય માટે બાલકની પ્રસૂતી પહેલાંના સમયથી કાળજી રાખવી નેહએ. અને (૪) કાયદા તથા શીક્ષણને લગતા દરેક વાપચાન લાગણીપુર્વક સુધારવા નેહએ. તથા તેને એક જ સંસ્થાની સત્તા નીચે સોંપી દેવા નેહએ.

નવયુગનો નારી વિભાગ

નવેમ્બર '૩૧

તંત્રી :

કુમારી અચુબહેન લોહયાળા

નાશિવિભાગની નોંધા:

તંત્રીસ્થાનેથી—

નવા વર્ષનો કાર્યક્રમ:

થોડા દિવસ પછી શરૂ થતાં નુતન વર્ષ માટે અમારી ખેડોને અભીનંદન આપી એવું ઇચ્છીએ છીએ કે આદર્શ અભીલાષ અને ઉચ્ચ ભાવનાઓ યોગી ખેડો સામાજિક વીર્યવાદી અને દેશભક્ત બને, સમાજની યા દેશની ઉન્નતીનો મોટો આધાર સ્ત્રીઓ પર છે, એટલે એ દીશામાં કામ કરવાનો ખેડોને નીધાર કરવો જોઈએ. સામાજિક સુધારાના ક્ષેત્રના કુટુંબમાં જ સ્ત્રીઓએ કાર્ય કરવું જોઈએ એ મતની અમે વીરુદ્ધ છીએ. જોને રૂચે તે માગ તે ગ્રહણ કરી શકે. અમરાવતીની સ્ત્રીઓની પરીપક્ષના પ્રમુખે સ્ત્રીઓએ રાજ્ય કાર્યથી અલગ રહેવું જોઈએ એવી જે સલાહ આપી છે તેની સામે અમારો સખત વીરોધ છે, અને જે ખેડો વીરોધ દર્શાવી પરીપક્ષમાંથી ચાલી. ગઈ તેમને અમારા અંતકરણપુર્વક અભીનંદન છે. રાષ્ટ્રીય અળવળમાં ખેડો કેવો સક્રીય થયો આપી શકે તે જોયા પછી પણ પરીપક્ષમાં આપણુદી વાપરી ચોતાના સ્ત્રીવર્ગના આદેશો પર કુદગો મારવાનો જે પ્રયત્ન તેમણે કર્યો છે તેને માટે તેમણે શસ્ત્રાવું જોઈએ. પુરોષોએ જ્યારે ચોતાનો વીક્ષેપ દુર કર્યો છે ત્યારે આવી પ્રત્યાઘાતી સ્ત્રીઓનો અંતરાય નહી સાંખવા જોયો છે. સામાજિક અવૃત્તીમાં જેટલું સરસ કામ સ્ત્રીઓ કરી

શકે છે તેટલું જ સુંદર કામ તેઓ રાજ્યકીય અવૃત્તીમાં કરી શકે છે તે તેમણે ગઈ લડતમાં પુરવાર કરી આપ્યું છે.

ગત વર્ષમાં ખેડોને દેશને માટે આકર્યાં પગલાં પણ લીધાં હતાં. તે વખતે રાષ્ટ્રીય અળવળ ચાલતી હોવાથી પ્રધાનપણે એકલી એ જ દીશામાં તેમને ચોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવાનો હતો, પણ હવે તો સામાજિક કાર્યો પછવાડે પણ પુરતું ધ્યાન આપવાનું છે. નુતન વર્ષના મંગલ પ્રભાતે સામાજિક સડાઓ દુર કરવાની પ્રતીક્ષા ખેડોને લેવી જોઈએ. ધર કામને લીધે બધી ખેડો જાહેર જીવનમાં ભાગ ન લઈ શકે, પણ ધરમાં બેઠાં પણ તેઓ ધારે તો સમાજની બદલી નાણુદ કરી શકે. અતોનતાને લીધે સ્ત્રીઓ જુની રીતોને વળગી રહે છે, અને એટલે જ સમાજના સડા સ્ત્રીઓને આભારી છે, એમ કહેવાય છે. તેથી સ્ત્રીઓએ ધરમાંથી જ સુધારાનાં પગલાં માંડીને આ કલંક ધોઈ નાંખવું જોઈએ. જહી ઘેટાની માફક સારાસારનો વીચાર કર્યા વગર જે સ્ત્રીઓ સમાજની પ્રગતીની આડે આવવામાં કારણુભુત થવાનું હજીયે ચાલુ રાખે તો બીજા દેશની સ્ત્રીઓ કે જે સમાજ સુધારક તરીકે ઝળકી રહી છે તેની આગળ શરૂ માવા જેવું થાય માટે સુખામ જેવાં શરૂ રોમાં દરેક ચાલીની શીક્ષીત ખેડોને અને આજોમાં દરેક મહોલ્લાની કે ચોળની શીક્ષીત ખેડોને સામાજિક પુનર્ધટનાનો કાર્યક્રમ

નકકી કરી ખીજ ખડેનો પાસે અમલ કરાવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. કેટલીક બાબતો એવી છે કે જે સ્ત્રીઓ ધ્યાનમાં લે તો 'કુ'ક સમયમાં જ સમાજનું ધોરણ કંઈ અનેરું બનાવી મુકે. સ્ત્રીઓએ નીશ્વય કરવો જોઈએ કે છોકરીઓને ૧૬ વર્ષની પહેલાં પરણાવવી નહીં અને તેથી ઉલટાં બાળકોમાં [નજીકનાં સગાં હોય તો પણ] ભાગ લેવો નહીં, રડવા કુટવાનો રીવાજ સદંતર બંધ કરાવવો, કબ્રોડાં લગ્ન થતાં અટકાવવાં અને રાત્રીનાં જમણો થાય છે કે જેમાં હજારો રૂપિયાનો ધુમાડો થાય છે તે બંધ કરાવવાં. અંત્યજ્ઞને પોતાના લાકડખંડેનો ગણી તેને અપનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો, નહીં કે શાળાઓમાં અંત્યજ્ઞ જાય તો પોતાનાં છોકરાંઓને ઉઘાડી લેવાનો વીચાર કરવો. જન્મ કરતાં કમને માનતાં શીખવું જોઈએ. આમ ઘરમાંથી જ કાંતી ઘડ કરી સમાજ સામે વીજલ માંડવો, જેથી થોડાંધણા રૂઢીના ધોરખાઓને રૂપસદ મળી જાય. જે સ્ત્રીઓ આ કામમાં એક-સંપ થાય તો સમાજની ઉન્નતીની સાધના પલકમાં થઈ જાય. અત્યાચારો અને દમન સામે સત્યાગ્રહ કેવી રીતે કરવો તે ખડેનો ગઈ લડત વખતે બરાબર શીખી છે એટલે સમાજને હાનીકારક કોઈ પણ પ્રસંગ હોય તે વખતે રૂઢીઓના પુનરી સામે સ્ત્રીઓએ એ હથિયારનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. કોઈ પણ શુભ પ્રસંગે પોતાનાં સગાંઓ જ જે સત્યાગ્રહ કરીને બેસે તો તે પુરૂષ યા સ્ત્રીને થોડે અંશે પણ નમ્યા વગર ન ચાલે એવી રીતે છેવટે થોડા જ વખતમાં સુધારકો પોતાનો આશય પાર પાડી શકે.

રાજકીય, બાબતમાં સ્ત્રીઓએ પુરેપુરો ભાગ લેવો જોઈએ; સ્વદેશીયું સેવન અને સ્ત્રીદેશ માલનો બહીષ્કાર કરવાનું જે, પણ

સ્ત્રીઓએ ગયે વર્ષે લીધું છે તેને મક્કમ કરવું જોઈએ; સ્વદેશીને ઉત્તેજન આપવાથી દેશના ઉદ્યોગમાં વધારો થાય છે એટલું જ નહીં પણ ભવિષ્યમાં ખીજ દેશોની માફક આપણે પરદેશી બજારોમાં આપણી ચીજો મુકવાનું માન મેળવી શકીશું, મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓએ હીંદને ચુસીને સાફ કરી નાખ્યું છે અને હજી ચુસવાનો પ્રયાત્ન ચાલુ છે તેવે સમયે દેશમાં બચેલા પૈસા બહુ કામનો છે. આવતાં વર્ષમાં સ્વતંત્રતાની લડત ચાલુ થાય તો દરેક ખડેને થોડો પણ ફાળો આપવાનો નીશ્વય કરવો જોઈએ. હવેની લડત વધુ જોશમાં થશે અને દેશ-બીમાનીઓથી શાંત નહીં બેસાય અને જે લડન શરૂ થવાનો પ્રસંગ ન આવે તો સ્વરાજના ધડતરમાં પુરૂષોને સાથ આપવાનો નીશ્વય કરવો જોઈએ. આપણો દેશ હમણાં કટોકટીના સમયમાંથી પસાર થાય છે તેવે સમયે તેને તારવાને માટે સ્ત્રીઓએ કટીબદ્ધ થવું જોઈએ. નવા વર્ષને દીવસે ફક્ત આદર્શો અને ઉચ્ચ ભાવનાઓનાં સ્વપ્નાં સેવીને ખડેનો બેસી નહીં રહે પણ તેને અમલમાં મુકવાનો મનથી સંકલ્પ કરશે એમ ધારી ફરી, એકવાર નવું વર્ષ સર્વને સફળ નીવડે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

અનીતી સામે સુબેશ

સુબેશ શહેરમાં અનીતીના ધામો સામે પોલીસ તંત્રે જે સુબેશ ઉપાડી છે તે માટે અમે તેને અબીનંદન આપી શકતા નથી. 'મોસ એ' કેસવાળા અદી વધીલ જેવા બદમાશોને આકરી સજા કરીને, અથવા તો અધઃપાતના નરકાગારમાં ઠરણુ જીવન ગાળતી સેંકડો કમબાગી પતીલ ખડેનોને કારાગારની દીવાલો પાછળ પુરીને

સમાજના આ ગંભીર પ્રશ્નો ઉકેલ લાવી શકવાનો નથી એવી અમારી દૃઢ માન્યતા છે. જેલની શીક્ષા અથવા તો બારે દંડ જેવા સામાન્ય ઉપાયો યોગ્યથી સમાજની આ મહાવ્યથા મટી શકવાની નથી. આધુનીક સમાજરચનાના અનીષ્ટ બેદોના નીકંદનમાં જ આ રોગતું નીવારણ રહેલું છે.

સુઢીના અનાદીકાળથી આજ સુધીનો ઇતીહાસ ઉપલા કથનની સાક્ષી પુરે છે. જગતના સર્વે દેશોની વર્તમાન દશા પણ આ જ સત્ય ઉચ્ચારે છે. આજ સુધી યોગ્યતા અનેક ઉપચારો અસમર્થ નીવડ્યા છે. એશીયાની આધ્યાત્મિક અને યુરોપની આધીભૌતિક સંસ્કૃતીના મધ્યાનકાળમાં પણ સમાજ સુખ અને સ્વાસ્થ્ય અનુભવી શક્યો નથી તેનાં કારણો ઢેખીતાં છે.

આથી'ક અસમાનતા

દરેક યુગનો ઇતીહાસ આથી'ક અસમાનતા અને અનાયાર વચ્ચે સંબંધ સાંકળે છે. આજે સંસ્કૃતીના શીખર ઉપર વીરાજતો યુરોપનો સમ્ય સમાજ આ ક્ષંકથી શા માટે મુક્ત રહી શક્યો નથી? વીલાયતથી દર મેષ્ઠમાં હીંદ આવતાં વર્તમાનપત્રોમાં હોદીના વેપારની દીલ કમ્પાવનારી ચરમકથાઓ પાછળ આધુનીક વીયમ સમાજરચનાનાં અનીષ્ટો જ પોઠાર કરી રહ્યાં છે એની કાણુ ના પાડી શકે એમ છે?

હીંદુસ્તાનમાં આ પ્રશ્ન રૂઢ રૂપ ધારણ કયું છે. દેશનાં આમવર્ગની અગ્રાનતા, વર્ણની પરાધીનતા, સામાજિક અસમાનતા, વંધતી જતી ખેડારી, અને આપણી અનીષ્ટ લગ્નપ્રથાને પરીણામે આપણો સમાજ મૃતઃપ્રાય બની રહ્યો છે. બારતની જગ જગવતી શક્તીઓ આજે જે દીન-દીન

દશામાં સડે છે તેની કલ્પના માત્ર દીલને કમ્પાવે છે. દેશમાં આજે જે અનાયાર અને અનીતી ફાયે છે તે, અમારી દષ્ટીએ, ઉપર જણાવેલાં અનીષ્ટ તત્વોને જ આભારી છે, અને તેથી જ્યાં સુધી આ મુળને જ સાફ કરવામાં નહી આવે ત્યાં સુધી સર્વાંગ સુંદર સમાજવીકાસની કલ્પના કરવી નીર-યક છે.

સામ્યવાદનો આદર્શ

શીયામાં સામ્યવાદી સંસ્કૃતીના રે સર્જનહારોએ આ અનીષ્ટતા નીકંદન માટે માર્ગદર્શન કયું છે. આ પ્રદેશમાં જરેનો માટે સાવ-નીકંડેળવણીનો સુંદર પ્રબંધ યોગ્ય છે, રૂદીના ચુલામાં બંધનોને દર-નાવી દેવામાં આવ્યાં છે, ધમના-ધતીઓને તેના યોગ્ય સ્થાને પધરાવવામાં આવ્યા છે, અને સમાજનાં સર્વે અંગ પણ સ્વાધીન અને સ્વાથયી બની શકે તે માટે દ્રવ્ય ઉપા-ર્જનના ક્ષેત્રોમાં સ્ત્રી પુરુષ સૌને એક જ દરજ્જે ગોઠવવામાં આવ્યાં છે. સદીઓનાં દર્દે દશ વર્ષમાં દર્દે કરીને આ દેશે નવ-શક્તીનાં સર્જન કર્યાં છે.

આપણા પરતંત્ર દેશમાં.

પરંતુ આપણે પરતંત્ર છીએ, એટલે આપણા રાજકર્તાઓ પ્રગતીકાસનાં જે કાર્યોની અવગણના કરે તે પાર પાડવાને માટે આપણે જ કમરે કસવી જોઈએ, આપણી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ, પણ સ્ત્રી જીવનના પ્રશ્નો પરત્વે લાંબા વખત સુધી ખેદરક્ષારી જ બતાવી છે એ કહેતાં અમને બારે દુઃખ થાય છે-જો કે છેલ્લા થોડા વખત થયાં કોંગ્રેસે સ્ત્રીઓને તક આપી છે અને સ્ત્રીઓના ઉત્સાહને પરીણામે આ દુઃખદ પરીસ્થિતીમાં ઝડપી ફેરફાર થઈ રહ્યો છે.

તેમ છતાં અમે એમ માનીએ છીએ કે સ્ત્રીજીવનના ઉદ્ધારના પ્રશ્નો આપણી સ્ત્રી સંસ્થાએ ઉપાડી લેવા નેહએ, નેથી તેનો ઉકેલ જલ્દી થઈ શકે અને રૂશીયામાં જે સામાજિક વીપ્લવનાં મંડાણ થયાં છે. તેમ અહીં પણ પ્રાચીન પ્રજાવીકાઓ સામે જોડેનોએ બંડ ચોકારવું નેહએ.

જ્ઞાનદીપ પ્રગટાવો

આને માટે પ્રથમ તો દરેક ઘરમાં જ્ઞાનદીપની રોશની પ્રકટાવવી નેહએ. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે દરેક સ્ત્રીને અત્યારે શાળા કોષ્ટ્રોમાં અપાતું ઉચ્ચ શીક્ષણ મળવું જ નેહએ. અને એવા આગ્રહ કરીએ છીએ કે દરેક જોડે દેશના તેમ જ શુદ્ધજીવનના પ્રશ્નો સમજી શકે અને આંદોલનની ઊંડા લાતી શકે એવા જ્ઞાનથી તો સુસજ્જ રહેવી નેહએ. બદમાશોના પંજમાં ફસાઈ પડેલી પતીત જોડેનોએ એકદમ નેમણે વતમાનપત્રોમાં વાંચ્યા હશે તેઓ તો કમ્બલ કરશે જ કે તેમાંની મોટા ભાગની જોડેનો કેવળ અજ્ઞાન અને ભોળા હોય છે, તેની અજ્ઞાનતા અને ભોળપણ ઉપર જ બદમાશો હરેર ઉગાવે છે. આપણા ન્યાયાધીશો સમાજ જીવનની આ ત્રુટી ઉપર શા માટે વીશેષ ભાર મુકતા નથી તે અમે સમજી શકતાં નથી.

લગ્નપ્રથામાં પરિવર્તન કરો.

બીજું કલંક આપણી સડી ગયેલી લગ્ન સંસ્થા છે. કોણ જાણે કેટલીયે નારીયો અમળાઓના ભોગ રૂઢીચુસ્તોના આ ખપ્પરમાં અપાયા છે, અને હજી અપાતા જાય છે, અને એ ભોગની પરંપરા ક્યારે અટકશે એ કહેવું પણ આજે મુશ્કેલ છે. વૃદ્ધ વરરાજાઓના કાઠકાઠ સંતાપવામાં

અનેક ગભરૂ બાળાઓનાં ભોગ અપાય છે. અનેક નવયૌવનો સંસારમાં પ્રવેશ કરતાંની સાથે માથાપોતી સ્વાર્થી લીલાને વશ થઈને જીવનભરને માટે વીધવાજીવનની કારમી યાતના ભોગવતી, આખી સમાજરચનાને શાપ આપતી સંસાર સાગરમાં વીલીન થઈ જાય છે, અને આપણા પુરુષ સમાજ “ત્યાગ-મુતી”ઓના ત્યાગની પ્રશંસા ચોકારે છે. પરંતુ તેમણે “ત્યાગમુતી”ના ઉદ્ધારના ક્યા માર્ગો મોકળા કર્યા છે? અને તેથી જ આપણે સ્ત્રીવર્ગની સંસ્થાએ વીવાહના કાયદામાં યોગ્ય સુધારા માટે જન્યજન્ય પ્રયત્નકાર્ય શરૂ કરવાની જરૂર છે. અમે કમ્બલ કરીએ છીએ કે આપણા સનાતની ભાઈઓ આ પ્રચારથી છ’છેડાશે-સંમતીવધના કાયદા વખતે અનેક ધાક ધમકી આપાથી હતી તેમ અનેક ભાઈઓ ખેલશે, છતાં તેમની દરકાર કે પરવા, ક્યાં વગર નીશ્ચીત આદર્શને સંકરવાના શુંલ કાયદામાં સત્યાગ્રહને શોભાવનાર ભારત-વધની વીર રમણીઓ આ સામાજિક વીપ્લવમાં પાછી પાની નહીં કરે એની અમને ખાતરી છે.

આર્થીક સ્વતંત્રતા

પરંતુ આર્થીયે વીશેષ મહત્વનો પ્રશ્ન તો સ્ત્રીઓની આર્થીક સ્વતંત્રતાનો છે. આજે તો હીંદુ કે મુસ્લીમ, પારસી કે ઇસાઈ, હીંદુસ્થાનમાં જ્યાં જુવો-ત્યાં સ્ત્રી પતીની પરવશ શુદ્ધામરીતું જીવન ગાળે છે. પતી જે પૈસા આપે તે ઉપર જ તેને શુભરો કરવો પડે છે. ધરી ધરીએ બદલાતો પતીદેવનો મીઠાજ તેને સંચારવો પડે છે, અને તેમ છતાં કયે દીવસે તેને તેના “જીવનના આધાર” પતીદેવ તેને રસ્તાની રખડતી “બીખારણુ” બંનાવી મુકશે તેની કલ્પના પણ તે કરી શકતી નથી. કેટલીક

સ્ત્રીઓના જીવન ઉપર તો એ તત્ત્વવાર હંમેશાં લટક્યા જ કરે છે અને આ દેખીતી આથી'કે અસમાનતાને અંગે સમાજમાં જે અનાચાર ફાલે છે તેનો અંદાજ કાઢવો પણ મુશ્કેલ છે. યુરોપના સ્ત્રીસમાજે આ પ્રશ્ન તરફ વીશેષ લક્ષ્ય આપ્યું છે, પરંતુ ત્યાંની મુડીવાદી સમાજરચનાને અંગે જોઈએ તોટલી સફળતા તેમને સાંપડી નથી. હીંદુ-સ્તાનમાં તો આ દીશામાં કોઈએ નજર પણ નાંખી નથી. સ્ત્રીઓની આથી'કે સ્વતંત્રતાનો વીચાર કરતાં પણ કેટલાક સનાતની સંજ્ઞાનો મુજબ હાં છે, અને તેમાં હીંદુ સંસ્કૃતિનો હાથ જુલે છે. પરંતુ અમે તેમને પ્રુછીએ છીએ કે તેઓ આથી'કે અસમાનતામાંથી પરીણમતા અનેકવીધ અની-ષ્ટોત્તું નીવારણ મુચવી શકે છે?

પુરુષવર્ગ પાસે આ કાપમાં સહાયની આશા રાખવી ફાગટ છે. આ પ્રશ્ન કેવળ સ્ત્રીજીવનનો જ પ્રશ્ન છે. આપણી ખેડોએ ફરીયાની ખેડોની માફક, જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં જાંતીય સમાનતા માટે ઝુંબેશ ઉપા-ડવી જોઈએ. ભારતનું બાવી રાજ્યધારણુ જ્યારે ધ્રાપ્ત રહ્યું છે ત્યારે દેશના દરેક ક્ષેત્રમાં સ્ત્રી પુરુષની સમાનતા માટે આપણી સ્ત્રીસંસ્થાએ ખાસ દબાણ કરવું જોઈએ, અને તેમનો હક્ક માર્યા ન જાય તે માટે કાળજી રાખવી જોઈએ.

અનીતી અને અનાચારને સાફ કરવાનો આ જ એક માર્ગ છે. સમાજને સર્વાંગ સુંદર બનાવ્યા વગર સ્ત્રીઓને શિક્ષિત, સ્વાશ્રયી અને સ્વતંત્ર કર્યા વગર, અનીષ્ટ લાભપ્રયાને દેશવાસીને સમાજને અતુકુળ નવાં ધારાધારણુ બંધ્યા વગર સમાજનું આ કલંક ધોઈ શકાવાનું નથી. આપણા ધારા-શાસ્ત્રીઓ અને ન્યાયાધીશો. આ ગંભીર પ્રશ્નના ઉપર વળુવેલા મહત્વના અંગે તરફ

કેમ દુલક્ષ સેવે છે? તે અમે સમજી શકતાં નથી.

સ્ત્રીઓની તાલીમ

આ પછી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ હીંદુસ્તાની સેવાદળનો સ્ત્રીવીભાગ ખાલીને આવ-કારદાયક પ્રગતી કરી છે. સંત્યાગ્રહની છેલ્લી લડત દરમ્યાન ગરીબ ગાય જેવી લેખાતી હીંદની આબાલવૃદ્ધાએ લાઠીધારી પોલીસો સામે અજબ હીંમત અને ધીરજ દાખવીને, શાણ્ણીતભીના રણમ્યદાનમાં રણયંડી માફક ધુમીને જગતમાં ભારતનું ગૌરવ વધાવ્યું છે. જે વગેરે રાજકીય પ્રગતીના માર્ગમાં વીધન રૂપ લેખાતો હતો તે જ વગેરે સ્વતંત્રતાના રથને વેગ આપ્યો છે એની કોઈ ના પાડી શકે એમ નથી.

પરંતુ સાથે સાથે આપણે કયુલ કરવું જોઈએ કે એ હિત્તાહ અને હીંમત, એ શુરાતન અને ત્યાગજીવી ક્ષણિક જ હતાં-રાવી નદીને પુણ્યતટેથી ભારતની રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા હાંસલ કરવાને માટે જે ધનુષ્ય-ટંકાર કર્યો અને તે પછી હીમાલયથી કન્યાકુમારી સુધી નવ-ચિતનનો જે પ્રવાહ ફરી વળ્યો તેમાં કેસ-રીયા સારીમાં સજ્જ થયેલી ખેડોએ પણ પુરુષોને પડખે ઉભા રહેવામાં પાછી પાની કદી કરી ન હતી, અને તેમ છતાં આ જ નવજીવનના અંકુર કુટયા હતા તેને વ્યવ-સ્થિત રીતે પોષીને પીઠસાવવાનો કશો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો. ન હતો. મુંબમમાં દેશ સેવીકાસંઘની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી અને તેની આંરકેતે સભા સરવસ અને પીકેડીંગ જેવી રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓમાં મુંબમની ખેડોએ આખા દેશને અતુકરણીય દાંખણ આપી હતી. પરંતુ મુંબમની જ

બેઠારે પરાઓમાં અને શુજરાતની રણસુખી ઉપર એવી કોઇ વ્યવસ્થીત સ્ત્રીસંસ્થા અસ્તીત્વમાં આવી ન હતી. ખોરસદ, ખેડા અને આરડાલીની ખેડુત ખેડેનોએ હીજરાતનાં પારાવાર દુઃખો મુંગા મોંએ સહન કર્યા હતાં, છતાં તેમની કોઇ સ્વતંત્ર સંસ્થા અસ્તીત્વમાં આવી હોય એમ જણાયું નથી. આવા સંયોગમાં મહાસલાના આશ્રય હેઠળ સ્ત્રીઓની એક વ્યવસ્થીત સંસ્થા પગભર થાય તે માટે સૌ ખેડેનોએ અતીમાન લેવાની જરૂર છે.

હીંદુસ્તાની સેવીકાદળની વ્યવસ્થાનું કામ શ્રીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયને સોંપવામાં આવ્યું છે. આના કરતાં વધારે સારી પસંદગી થઇ શકી હોત કે કેમ તે વીધે અમને શંકા છે. શ્રીમતી કમલાદેવીએ ઉચ્ચ સંસ્કાર અને શીક્ષણપ્રભાવથી અનેકનાં દીલ છૂટ્યાં છે. ઇંગ્લાંડ આદી યુરોપના પ્રદેશોમાં પધાર્થ કરીને તેમણે સ્ત્રીજીવનના પ્રશ્નોનો અભ્યાસ કર્યો છે. હીંદુસ્તાનમાં પણ તેમણે સેવાનો ભેખ લઇને અનેક સ્ત્રીસંસ્થાઓનું સુકાન સમાપ્ત્યું છે; એટલે સેવીકાદળનું કાર્ય પણ તેઓ ભારે કુશળતાથી કરી શકશે એમાં કોઇ નતનો સંદેહ નથી. તેઓ અત્યારે કુમારી સોશીયા સાથે શુજરાતને પ્રવાસેથી ઉત્તર હીંદના શહેરોમાં ગયાં છે ત્યાં તેમને સુદર જવાબ મળશે એવી અમને આશા છે.

શુજરાત અમદાવાદ અને વડોદરા શહેરમાં સેવીકાદળની સ્થાપના થઇ ચુકી છે. શુજરાત વીલાસિની વીલાળ યોગાનમાં ગરવી શુજરાતલોની એક હુકડી સેવીકા જીવનની વાલીમ લઇ રહી છે. અને અત્ય સમયમાં આ નાની કોઝમાંથી સમાજસેવાની જ્વળધારીણી શુજરાતલોનું એક વીલાળ સૈન્ય

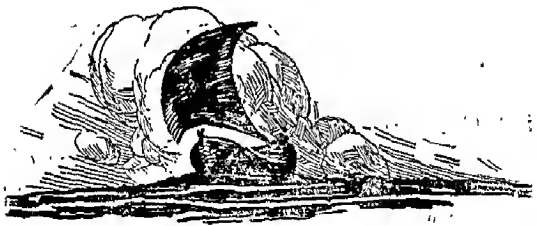
ઉભું થશે એવી ઉમેદ આજે રાખવી અસ્થિત નથી.

અને પ્રશ્નમના સ્ત્રી સમાજ વીધે જે ખોલ લખવાનું મન થઇ આવે છે. પ્રીટન આદી દેશોમાં ખેડેનોએ વર્ષો સુધી સતત ઝુંબેશ ચલાવીને મતાધીકાર અને ખીળ રાજકીય હક્કો સંપાદન કર્યા છે, એટલું જ નહીં પણ સામાજિક બંધનો સામે પણ જોરદાર ચોક્કરીને સામાજિક સ્વતંત્રતા સંપાદન કરી છે અને આજે જીવનના દરેકે દરેક ક્ષેત્રમાં સ્ત્રી પુરૂષો સાથે હોડ દરેકે જગ્યાએ અપણા દેશમાં સ્થિતી તદ્દન બુદી જ છે. સ્ત્રીઓ હજી પરવશ દશામાં જ સપડે છે, એલું જ નહીં પણ તેમને તે જ દશામાં દબાવી રાખવાના વ્યવસ્થીત પ્રયાસો પણ અમુક વર્ગ તરફથી કરવામાં આવે છે, હીંદુસ્તાની સેવીકાદળનાં સંચાલકો માટે આ એક મહત્વનો પ્રશ્ન છે. આપણા દેશના ખાસ સંજોગો ધ્યાનમાં લેતાં તેમની જવાબદારી કંઈ નાનીમુની નથી. મહાસલાની આશીત્વ સંસ્થા તરીકે મહાસલાના અગ્રેસરો હુકમ આપે તેવું પાલન કરીને સંતોષ માનવમાં સેવીકાદળનાં નામનું સાચક થવાનું નથી. અમારી માન્યતા સુબંધે તે સ્ત્રીઓની આ એકે મધ્યવર્તી સંસ્થા રહેવી જોઈએ, અને સ્ત્રીજીવનનાં સર્વ પ્રશ્નો આ સંસ્થાએ જણાવવા જોઈએ. રાજકીય શુલાળી કરતાં હીંદમાં સ્ત્રીઓની સામાજિક શુલાળી કંઈ ઓછી લખકર નથી. અને સેવીકાદળ જો આ શુલાળી સામે જંગ ન આપી શકે તો તેની હસ્તીની જરૂર પણ શી છે? અમે સેવીકાદળની સ્થાપનાને આવકાર આપતાં તેના સંચાલકોને ચરણે. અમારી આ નમ્ર સુચનાઓ સાદર કરીએ છીએ.

ખીજ ખાજી

આમ એકંતરે સેવીકાદળને કેવળ રાજ-
કીય સંસ્થા બનાવી મુકવા સામે અમે ચેત-
વણીના સુર ઉચ્ચાર્યા છે તે જ રીતે ખીજ
જેટલીક સંસ્થાઓ મારફતે જીઓને કેવળ
સામાજિક કાર્યમાં જ મશ્ગુલ બની રહીને
રાજકારણથી વીમુખ રાખવાના પ્રયાસ
થઈ રહ્યા છે. છેલ્લા સત્યાગ્રહ દરમ્યાન
જીઓની અપુર્વ કામગીરી જોઈને પશ્ચી-
મના પત્રકારો પ્રશંસાના શબ્દો ઉચ્ચારે
છે ત્યારે અહીં આપણા જ દેશમાં જીઓને
સ્વતંત્રતાના સદ્કાર્યથી ચલીત કરવાના

પ્રયાસો કરવામાં આવે છે એ ખરેખર
શોચનીય છે. પંડીત જ્વાહરલાલે અનેક
વાર કહ્યું છે કે રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક કાર્ય
વચ્ચે ભેદ પાડી શકાય જ નહીં. રાજકીય
અને સામાજિક વીક્ષવતું કાર્ય એકી સાથે
થવું જોઈએ; કારણ કે સામાજિક મુક્તી
વગર રાજકીય મુક્તી સાધવી જેટલી મુશ્કેલ
છે તેટલું જ મુશ્કેલ કાર્ય રાજકીય મુક્તી
વગર સામાજિક સ્વતંત્રતા સાધવાનું છે.
આપણી દરેક બેઠોએ આ સત્ય સમજ
લેવાની જરૂર છે, અને રાષ્ટ્રના જીવનમાં
તેનો કાળજીપુર્વક અમલ કરવાનો અમે સૌ
બેઠોને આગ્રહ કરીએ છીએ.

સંસાર

ના

ઉંખર ઓળંગતાં—

: લેખિકા :

શ્રીમતી કમળાબહેન પંડ્યા

[૨]

અમારાં સ્ત્રી વાચકોમાં આ લેખમાળા તેની ઇશ્વરઆતના જ લેખથી અત્યંત પ્રીય થઈ પડી છે. આ લેખમાળાનો પહેલો ભાગ 'નવયુગ' ના 'નારી વીભાગ' માં ઓક્ટોબરના અંકમાં પ્રસીદ્ધ થયો હતો.

સેવાભાવ સ્વીકારો

મળતાવડા સ્વભાવનું

ઉદારતાની જરૂર વીધે આપણે સેવા અને સંયમની મુતી જ મનાય છે. તમે ગમે તેટલાં મળતાવડાં હો, ગમે તેટલાં ઉદાર હો, છતાં જો તમારામાં સેવાભાવ ન હોય તો તે કળ નહીં આપનારા આંખના વૃક્ષ જેવું નીવડે છે.

જો બંને કરતાં યે વી, જાહેરવનો ગુણુ તે સેવાભાવ છે. સ્ત્રી સેવાની અને સંયમની મુતી જ મનાય છે. તમે ગમે તેટલાં મળતાવડાં હો, ગમે તેટલાં ઉદાર હો, છતાં જો તમારામાં સેવાભાવ ન હોય તો તે કળ નહીં આપનારા આંખના વૃક્ષ જેવું નીવડે છે.

૨ સેવાભાવી થવું એટલે સાધુડી થઈ જવું; કુળવા કે ધોળાં જ પહેરીને નીકળવું તેવું કશું જ નથી. સાધુ થયેલી અનેક સ્ત્રીઓમાં સાધુપણુનું એક પણ લક્ષણ નથી હોતું એવાં અનેક દૃષ્ટાંતો મેં જોયાં છે. બીજા માણીને સમાજની ઉપર તેઓ બોળ રૂપ થઈ પડે છે. અને જો કોઈ માણુ તેમને બીજા ન આપે તો તુરત જ તેઓ તેને ગાળો દે છે!

ધોળાં લુગડાં પહેરીને ફરનારાં પણ નીંદા, ચાકી, ચુગલી, અને ક્રોધ દલાલીમાં પાવરશ નથી હોતાં તેમ નથી.

એટલે કેપડાં, અથવા વેશની સાથે મનની લાગણીને કે સેવાભાવી સ્વભાવને કથું જ લાગતું વળગતું નથી એ નક્કી માનજો.

વળી સેવાવૃત્તીવાળાં જનવામાં ધીમંતાં-છની જરૂર પડે છે એમ પણ રખે માની લેતાં. સેવા ધનથી થઈ શકે છે એ ખરું હશે તો પણ તન અને મનની સેવા વીના ધન નકામું નીવડે છે એ તો તદ્દન જ ખરું છે.

કદવી હો કે, તમારા પડોશમાં એક માણસ રહે છે, તે એકલા હોય અને સામાન્ય ખીમરીથી તે બે ચાર દીવસ પથારીમાં પડ્યો હોય. તેની પાસે પૈસા હોય, સાધન સામગ્રી હોય, છતાં તે વખતે જ તમે એને ચલા કે કોર્પીનો એક ખાસા બનાવીને પાઓ, એને દવા લાવી આપો, સોડા, ખરક કે 'કુટ' લાવી આપો [પછી જલ્દીને તે માટેના પૈસા એની પાસેથી જ લેવાના હોય], છતાં તમે એની અશુભેદ્ર સેવા કરી શક્યાં છો એ નક્કી માનજો.

સેવા તો અનેક સમયે અને અનેક સ્વરૂપે કરી શકાય છે. ધારો કે તમે રસ્તામાં ચાલી રહ્યાં છો, તે વખતે તમારી બાલુમાં કે સામેં એકદ આંધળો માણસ ચાલતો હોય, ને કોઈ દીવાલ, ઝાડ કે ગાડી સાથે અકાળાય એમ જતો હોય, તેને તમે સીધે રસ્તે મુકી દો તે પણ સેવા છે.

રેલ્વે ટ્રેનમાં મુસાફરી કરતી વખતે તમે કાઢને બગાડેલી આપો, કાઢને માટે ગાડીનું ખાસ ઉતારા આપો. કોઈ બાળક વાળી બાઈ એકલી હોય, તેને કુદરતી હાંજતે બંધુ હોય ત્યાં મુધી એના બાળકને સાચવો; તો પણ તમે નક્કી માનજો કે તમે એક પ્રકારની સેવા બજાવી છો.

કુખી માણસને આશ્વાસનના બે શબ્દો કહેવા એ પણ મહાન સેવા છે. તમારા એ

બે જ મીઠા શબ્દો તમે એના ધવાયલા દીલને શાંતીના મલમ ચોપડી શકો છો અને તેને પાસવાર આશ્વાસન આપી શકો છો.

સેવાના તો આમ અનેક પ્રકાર ગણાવી શકાય તેમ છે. મુખાંબુ જેવા ગીચ શહે-રમાં તમારા પડોશમાં માંદગી હોય, તેવે વખતે માંદ પડોશીને કે તેનાં સ્વજનોને હરકત રૂપ ધવાય તેમ ન કરો તો પણ તમે એક રીતની એની સેવા બજાવી છો એમ બાલુને.

અમારા એક મીત્ર એક વખતે વાત કરતા હતા: એમનાં પત્ની બપોરે પીમા-રીમાં હતાં, તેવે વખતે આલુબાલુમાં શાંતી સથવાય તે જરૂર હતું. છતાં એમના એક પડોશીને ટેવ પડેલી કે, દરરોજ રાત્રે મોટા અવાજવાળા પોતાના ગ્રામોફોન ઉપર દશ-બાર રેકડસ વગાડ્યા વીના તેમને એન જ ન પડે! અને બીજા એક પડોશીને ચાલતા ૧૧-૧૨ વાગ્યા મુધી જુમ ખરાડા પાડીને મસ્તી તોફાન અને ટીખળો ધીંગાલું કર્યા વીના આરામ ન વળે! આમ કરનારાઓએ પેલી માંદી બાઈની જ નહીં પણ એમની સારવારમાં શકાયતાં સ્વજનોની કુસેવા કરી કહેવાય.

અલખના રમત ગમત અને નીદોષ આનંદ મસ્તી એ વખોડવા જેવું નથી, તેમજ ગ્રામોફોન વગાડવું એ કંઈ ગુન્હો નથી: છતાં નીદોષ આનંદ કરનારાઓએ પણ એટલું તો જોવું જ જોઈએ કે, એમનો એ આનંદ બીજાઓને દુઃખ કે આપત્તિરૂપ થવો ન જોઈએ. જો પેલા બાઈએ એવે વખતે થોડા દીવસ ગ્રામોફોન વગાડવું મુલ-તવી રાખ્યું હોત, અને બીજા બાઈએ તોફાન મસ્તીનાં ટીખળ થોડા દીવસ સંકેલી લીધાં હોત તો જરૂર એમણે અમારા જેવા મીત્રની અને એમનાં માંદાં પત્નીની સેવા જ બજાવી ગણાત.

અગ્નિપ્રાણને માર્ગ પતાડવો, તરફનાં પાણી પાવું, થાકેલાંઓને બે ઘડી તમારે ઓટલે [ઘરમાં ખેસાડો તો તો વીશેષ સારું] વીસામો લેવા દેવો તે એક જાતની સેવા છે.

આમ કેટલીક સેવાઓ થોડીક તરફી લેવાનાં કામ કરીને કરી શકાય છે, તો કેટલીક સેવાઓ અમુક કામ નહીં કરવાથી સાધી શકાય છે.

પેલા પ્રામોદનની અને તોફાન મસ્તીની વાત આપણે જોઈ, તેવાં કામ નહીં કરવાથી સેવા થઈ શકી હોત, તેમ તગડા જેવા સૂકું, બાવા, ફરીક, આઠાણુ અથવા બીજા-રીને તમે પાછ, પેસો, કપડું કે રોટલી ન આપો તેમાંજ તમે સમાજની સેવા કરેલી ગણાશે.

માંદા માણસની આસપાસ ગદી નહીં કરવાની વૈદ-દાકતરની સલાહ હોય, તેવે વખતે તમે એને જોવા માટે તેની પાસે જઈને એ બહાને પણ ગદી ન કરો તેમાંજ અત્યંત કરો છો, કાંઈના પ્રાણુ ના 'નારી' અવસાન થયું હોય તે જઈ મૃત્યુ પામના-રોગી, તેના હૈયાના ફેરફારને ન ઉખેડો

'નીંદાખોર તો ન જ બનો

સંસારમાં સુખી થવાની એક મોટામાં મોટી ચાવી નીંદાખોર નહીં બનવું તે છે. સ્ત્રીઓની મોટામાં મોટી અંત્રીયા આજ કારણે થઈ છે. દુનિયાની કાંઈ પણ બાબતો કહેવત સંગ્રહ બુઓ તો સ્ત્રીઓને નીંદા-ખોર તરીકે બતાવનારાં અનેક કહેવતો તેમાંથી મળી આવ્યા વીના નહીં જ રહે.

કાંઈ એને નારી નીંદકાના કાવતરાં તરીકે ગણાવી દેવા તૈયાર થશે. અલખત સ્ત્રીઓને ઉતારી પાડવાની તૃતીયા અનેક ખોટી કહેવતો અને સુત્રો, પ્રચાર પામ્યાં છે, એ વાત ખરી; બલભલા પુરુષોમાં પણ નીંદાખોરીનો દુશ્મણ હોય છે એ વાત પણ સ્વીકારી લઈએ; તેમ છતાં તેટલાજ કારણથી આપણે આ બાબતને હળવી માની લઈને જતી તો ન જ કરી શકીએ.

સામાન્ય રીતે અજ્ઞાનતાને લીધે, સ્ત્રીઓની વાતોના વીધવના વતુલ ધણાજ સાંકડા હોય છે. તેમ જ વચલા વર્ગની અને શ્રીમંત કુટુંબની સ્ત્રીઓને કામ ઓછું હોવાથી-તેમ જ આથીજ જવાબદારીનો ખોજ તેમની

એથે ને પાંચમે કાંને જાય! તેમાંથી તક-
રારો અને અંધારા અને અંદર અંદર
કંકાસ ને વડવાડા થાય: આવું આપણા
સમાજમાં ગામડાંમાં જ નહીં પણ શહેરોમાં
પણ ઘણું બને છે, અહાણુ બહેનોમાં જ
નહીં પણ બહેણી બહેનોમાં પણ એમ થતું
જાય છે.

મારો એ અનુભવ છે કે, કેટલીક બહે-
નોને એવી ચેટ વ હોય છે કે, પોતે
આપણી પાસે ત્રીજી બહેનને માટે કશુંક
કહી જાય. તેજ બહેનની પાસે જઈ,
આપણે તેને સારું આમ કહેતાં હતાં વગેરે
કહીને ટંટા કરાવે છે. તેમને એમાં જ રસ
પડે છે.

એટલે જાતે નીંદાખોર નહીં બનવું
એટલું જ પુરતું નથી પરંતુ નીંદાખોર
જાણ્યું તેનો સંગ દોડાવે એ પણ જરૂર
રતું છે.

જે તમે બહેણાં હો તો તેટલો સમય
સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચવામાં ગાળો, કે
શીવતાં, હરતાં શીખો. બહેણાં ન હો તો
બાણુવામાં એ સમય વીતાડો. એથી તકરા-
રોનાં મુળને જ તમે છેદી શકશો.

જે બહેનનો નીંદાખોર સ્વભાવ હોય, તેણે
પણ સમજવું જોઈએ કે, એથી તે કાઢીને
કાઢે પણ લાલ કરી શકનાર નથી, પણ
પોતાને તો તે જરૂર જરૂર કરે છે. સમા-
જમાં અને સગાંમાં તે નીંદાય છે, તેટલું
જ નહીં પણ પ્રત્યેક સ્થળે તે ટંટા શીસા-
વું મુજ થઈ પડે છે.

માટે નીંદાખોરને મોટામાં મોટા અને
ભયંકરમાં ભયંકર દુરુષ માનીને તેને
છોડવી એ સર્વોત્તમ છે.

કાઢીને માટે આપણને કશુંક લાગ્યું હોય,
અને તેને માટે કંઈ કહેવાનું હોય તો, તેમ

તેવું મુખ છે. તેને મળીને મોટે મોટે વાત-
ચીત કરી, મનની વાત કરી નાખવાથી
ખરો પ્રભાસો થઈ જાય છે, અને તકરા-
રતું જરા પણ કારણ ઉપસ્થીત થતું નથી.

કલહપ્રીય ન થતાં

કલહ કંકાસ એ ખરાબ છે. 'ચાર
મણે ચોટલા, ત્યાં વાળે ચોટલા!' એ કહે-
વતમાં પ્રત્યેક સ્ત્રી ઉપર મુકાયેલા કલ્યા-
ખોરીના આક્ષેપ ખરો નથી પરંતુ નીંદા
કુચલીના મહારોગથી સ્ત્રી સમાજનું માનસ
રોગી બની ગયેલું હોવાને લીધે, ઘણા ખરા
અંધારા તો તેમાંથી જ જન્મે છે.

માનસશાસ્ત્રજ્ઞો કહે છે કે: જ્યો
વીરોષ નીર્જન અને નીર્માત્ર્ય હોય છે,
જ્યો વીરોષ દયાલતા, ચંપાલતા અને
દયાલતા હોય છે, તેજો વારંવાર ઉત્ક્રાંત
જાય છે. તેજો પોતાનાથી અબજની સામે
કુંડલાની તાકાત ધરાવતાં નથી, એટલે જ
સરખાંજો સાથે નજીવી બાબતમાં તકરારમાં
હિતરી પડે છે.

અને જે આપણે તટસ્થ જાણે આપણી
તકરારો અને કંકાસોના વીચર કરીએ તો,
એ માનસશાસ્ત્રજ્ઞોનું કથન સાચું સા
ટકા સાચું છે તે સીધું થવા પીના નહીં જ રહે.

ખીજા અનેક દુરુષોની માફક, આ
દુરુષ માટે પણ મારી જીવાન બહેનોને
હું માત્ર એટલું જ કહીશ કે, આપણે કદી
પણ કલહપ્રીય ન બનવું. તકરાર હમેશાં
એ માણસો વચ્ચે જ થાય છે-જેમ તાળી
એ લાધે જ પડી શકે છે તેમ. એટલે સામે
પક્ષ ગમે તેટલી તકરારનાં બહાનાં શોધે
તેમ છતાં આપણે સામેથી તેનો પડો
ઝીંકનારાં ન બનીએ તો તે તકરાર આગળ

ધણી તકરારો તો પ્રતીજ્ઞાની ખોટી અને યોક્ષ્ય માન્યતાઓથી જ થાય છે. 'એ આમ કહે ને શું હું તેમ ન કહું?' એ માન્યતા આપણને તકરાર કરવા પ્રેરે છે. 'પણ હું તકરાર ક્યાં શોધું છું?' હું તો માત્ર આત્મસંરક્ષણ તરીકે તેના વળતા જવાખ આપું છું.' કોઈ એમ પણ કહેશે.

બાલ્ય સ્વરૂપે તો આ કથન ન્યાયી દેખાય છે. છતાં કેટલીક બાબતો એવી હોય છે કે ન્યાયી હોવા છતાં આપણે તે નહીં કરીએ એમાં જ આપણી મહત્તા ગણાય છે.

દાખલા તરીકે : આપણાં નાનાં ભાંડુ કે બાળક આપણને તમાઓ કંકડાવી કાઢે તો આપણે તે વખતે ગમ ખાઈ જઈએ છીએ તેને વળતો તમાઓ મારતાં નથી. અને તેમ કરવામાં જ વાસ્તવિક કષ્ટ કહેવાય છે.

તેવું જ કલહ-કંકાસનું પણ માનવું. 'પણ જો અમે વળતો જવાખ ન આપીએ તો એનો સ્વભાવ એવો છે કે તે અમને નીર્માત્મ ગણીને ચડી વાગે !'

આવી વળતી દલીલ થાય. અને વળી તે દલીલ વાળખી પણ હોય. જગતમાં ઘણી વખત વળતા પ્રહારની તેમજ આત્મસંર-

ક્ષણ મારે યુદ્ધમાં ઉતરવાની જરૂર પડે છે, પરંતુ આપણો એ સમાજ અત્યારે સાસુ, નંણદ, દેરાણી, જોદાણી, પડોશી કે કુટુંબનાં માણસો સાથે જે જતના કળ્યા-કંકાસ કરે છે, તે બાબતો સાવ નીર્માત્મ નહીં અને માલ વીનાની હોય છે. એકસોમાં નવાણું ટંટા ન થાય તો ચાલે તેમ હોય છે. એ ટંટા અટકાવ્યાથી માત્ર આપણને અને આપણા કુટુંબને જ લાભ થાય તેમ છે એટલું જ નહીં, પણ ભાવી, સમાજના સ્થંભરૂપ નાનકડાં બાળકોના માનસમાં પણ તેથી સુધારો થઈ શકે તેમ છે.

કેટલીક બહેનો નાની નાની બાબતો ઉપર ખાસ લાગણીવશ થઈને, પુરુષોને પણ એ ઝઘડાના ભાગીદાર બનાવે છે. આથી અનેકને કાટ-દરબારે ચઢવું પડે છે અને અનેક કુટુંબોમાં કાયમનાં ઝડેર વડેર રોપાઈ ખોટી દુશ્મનાવટો ઉભી થાય છે.

એટલે 'કળ્યાનું મોં કાળું' કરીને ચાલવામાં જ આપણું અંગત તેમ જ સમાજનું હિત રહેલું છે, એ વાત સંસારને ઉંબરે પગ મુકનારી બહેનોએ મનમાં ખાસ ઠસાવવાની જરૂર છે.

ગઈ કાલનાં માણસોનું સુત્ર હતું : તંદુરસ્ત શરીરમાં તંદુરસ્ત મન રહે છે. આજના માણસોનું સુત્ર છે : સ્વતંત્ર શરીરમાં સ્વતંત્ર માનસ રહે છે.

આદિયુગના માનસચાળા માણસો ને કહે છે તે આચારમાં મુકી શકતા નથી એ જ હીક છે. નહીં તો દ્રોપદીના પાંચ પતીની વાત કરનારા સતીભક્તોની માઠી વચ્ચે ચાત !

યુદ્ધ, અતી ઉત્પાદન અને બેકારી એ વર્તમાન સમાજ રચનાના નાશનાં મુખ્ય કારણો છે.

મનુષ્ય ધર્મના સંબંધમાં જ મોટી ભૂલો કરે છે, કેમકે તેના સંબંધમાં જ તે ઓછામાં ઓછું જ્ઞાન ધરાવે છે.

વર અને ધણી !

શ્રી. વસંત બહેન શ્રામિકે 'પરણ્યો નહીં' એવી સલાહ યુવતીઓને આપી, શ્રી. ગંગા બહેન પટેલે તેના જવાબમાં જણાવ્યું કે : 'વરને પરણ્યો : ધણીને નહીં !' હવે શ્રી. વસંત બહેન તેનો પ્રત્યુત્તર આપે છે. આ ચર્ચા રસે ચડી છે. તેમાં ભાગ લેના અમે અમારાં સૌ તેમજ પુરૂષ વાચકોને નીમંત્રણ આપીએ છીએ.

તંત્રી

: લખિત :

—શ્રી. વસંતબહેન શ્રામિક—

શ્રીમતી ગંગાબહેન પટેલને મેં ઉપાડેલી ચર્ચામાં રસ પડ્યો અને તેનો તેમણે જવાબ વાળ્યો, તે મારે પહેલાં તો ગંગાબહેનનો હું ઉપકાર માનું છું. ઉપકાર માનવાનું કારણ એટલું જ કે, આપણી અબળાઓમાં બહેનોમાં—અને તે પણ ભણેલી, ગણેલી—એટલું આજસ છે કે, આપણા જીવનના અગત્યના પ્રશ્નો તે વાંચે, વીચારે, પણ તેમાં રસ લેવા જોઈતી તત્પરતા બતાવે નહીં, એવું મેં ખાસ નોંધ્યું છે. એટલે એ સ્ત્રી-સુલભ પ્રણાલીકનો ભંગ કરવા મારે મારાં શ્રી. ગંગાબહેનને અભીનંદન !

મારા લેખનો મુખ્ય મુદ્દો એ હતો કે :

“વતમાન યુગની લાવનાથી પ્રેરણાથી કૌમારીક-યુવતીઓને જો સ્વમાન વહાલું હોય, સ્વતંત્રતા પ્રીય હોય, જગતની સામાન્ય માનવ વ્યક્તિ તરીકે જીવન પીતાવવાના જો તેમને કોઈ હોય તો તેમણે પરણવું નહીં; પણ આર્થિક દૃષ્ટિએ સ્વતંત્ર જીવન ગાળતાં થઈ જવું.”

અને એ સલાહ આપતાં મેં વતમાન વીશ્વમાં પ્રત્યેક ઘરમાં બની રહેલી હકીકતો, નમ્ર સ્વરૂપમાં બતાવવાનો નમ્ર પ્રયાસ કર્યો હતો.

શ્રી. ગંગાબહેન તેના જવાબમાં કુંવારી યુવતીઓને પરણવાની સલાહ આપે છે, પણ તે વરને : ધણીને નહીં. અને વર તેમજ ધણીના તકાવત સમજાવીને ધણી સાથે ‘લુલેચુકે પણ કોઈ કન્યાએ પરણવું નહીં’, એમ આગ્રહપૂર્વક જણાવીને, મારા કથનને એક રીતે એમણે અનુમોદન જ આપ્યું છે.

પરંતુ જો ‘વર’ સાથે ‘વરવાની’ એ બહેન સલાહ આપે છે તે ‘વર’ અને જો ‘ધણી’ને લુલેચુકે પણ નહીં પરણવાની તેમની આગ્રહભરી ભલામણ છે તે ‘ધણીના’ બેદ સમજવાની જરૂર છે. એ ચર્ચા હું પાછળથી કરીશ, તેમ કરતાં અગાઉ એમણે ‘વર’ પક્ષમાં રજુ કરેલા મુદ્દા તપાસી જવાની જરૂર છે.

શ્રી. ગંગા બહેન કહે છે :

“વસંત બહેન કહે છે તેમ કન્યાઓ પર-
ભે જ નહીં, તો હીંદુસ્તાનનું, નામ પણ
કાળે કરીને નાશ પામે. તેનું શું? એટલે
પરણવું એ તો-દેશના નીલાવાયે પણ
એક રીતે જરૂરી છે. માટે એવી ‘પર-
માથી’ પ્રથાનો એમ એકાએક નાશ કરવો,
એ કાંઈ પણ દેશને કે જાતીને પરવડે
નહીં.”

આ દલીલ કરતી વખતે એ બહેને તમામ
કુટુંબારી કન્યાઓ પરણવા તૈયાર ન થાય
એમ માની લીધું છે. જે કદી પણ બન-
વાનું નથી. પરંતુ એ પ્રશ્નની ચર્ચામાં
અહીં ઉતરવું જરૂરનું નથી. જરૂર પડે
તે માટે જુદો જ લેખ લખવો પડે તેવો
એ વીધય છે, તેથી એ મુદ્દાને આટલે જ
રહેવા દેશું.

પણ લગ્નને તેઓ ‘પરમાથી’ સંસ્થા કહે
છે, અને દેશના નીલાવ માટે સ્ત્રીઓને તે
સંસ્થા ચાલુ રાખવાની લલામણ કરે છે,
ત્યારે તો ખરેખર મને નવાઈ જ ઉપજે છે.

લગ્નની સંસ્થાથી અમુક જાતી જીવતી
રહે એ વાત ખરી છે, પરંતુ તે માટે તો
‘લગ્ન’ની જ જરૂર પડે એવું માની લેવાની
કંઈ જરૂર નથી. અત્યારે તો આપણા દેશમાં
૩૫ કરોડ માણસોની વસતી છે, લોકો પરા-
ધીન અને નીપજ છે, પુરતો પૌષ્ટિક
ખોરાકને અભાવે તેઓમાંના ધણા નીર્માલ્ય
જીવન જીવે છે: આથી વસતીનો ઘટાડો
હમણાં તો ડાહ્યા સ્ત્રી પુરૂષોને જરૂરનો
જણાય છે. કોઈકે તે માટે બ્રહ્મચર્યની
હીમાયત કરે છે: કોઈકે સંતની નીચમનને
ઉપદેશ આપે છે. એટલે અત્યારે તો દેશ
તેમ જ જાતીના નીલાવ માટે વસતીના
વધારાની જરૂર જ નથી. આમ એ મુદ્દા
ઉપર શ્રી. ગંગાબહેનની દલીલ ટકી શકે તેમ
નથી. જાતીની જ્યારે જરૂર હતી ત્યારે તો
આર્યો, ‘નીયોગ’ની રીતે વ્યવહારમાં મુક્તાં

જરાયે કરતા કે શરમાતા નહીં, અને એ
પ્રયોગ પોતાની જાત ઉપર અજમાવવા
દેનારી આર્યપુત્રીઓ ‘સતી’ તરીકે પંકાય
શકતી એટલે તે તો સમયની ઉપર છોડ-
વાની જરૂર છે. એનો ભાર એકલી સ્ત્રીઓએ
માથે ઉપાડીને ફરવાની કરીએ જરૂર મને
તો લાગતી નથી.

પણ લગ્ન એ ‘પરમાથી’ પ્રથા તરીકે
ક્યારથી ગણાયું? હું તો એને પત્ની પત્નીનો
અંગત પ્રશ્ન જ માનું છું. અને ‘પરણવું’
એટલે પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં એ નાના-
લાલીય વ્યાખ્યા પણ આજનાં નૌજવાનોમાં
આકર્ષણ રૂપ રહી નથી. મને લાગે છે કે
શ્રી. ગંગાબહેન આ ચર્ચા કરતી વખતે
માત્ર લાગણીવશ આદર્શવાદી બની ગયાં છે,
તેથી જ વ્યવહારની વીઠટ અને નજીર વાતોને
તે વીસરી ગયાં છે.

એથી જ એમણે ‘વર’, ‘વરંવું’, ‘વર-
દાન’, ‘સખી-સખા’ વગેરેની વ્યાખ્યાઓ
વ્યવહાર ધોરણે નહીં, પણ કથીની કલ્પ-
નાની મારફત આદર્શવાદીની દૃષ્ટિએ ચર્ચી
છે, એમ મને તો લાગે છે.

જુઓ:

એ બહેન કહે છે:

“વર-વરવું-વરવાંમાં કન્યા વરને વરે છે
અને વર કન્યાને વરે છે: નથી કોઈથી
કોઈને લેવાતું કે અપાતું. કાચા સુવરના
તાંતજાથી એ બંધન બંધાય છે.”

હાલનાં કેટલાં લગ્નોમાં આ આદર્શ સ્વ-
વાય છે? અરે, જોને આર્યોના સુવણકાળ
તરીકે પ્રશંસામાં આવે છે તે યુગમાં પણ
શ્રી. ગંગાબહેન કહે છે તેવાં લગ્ન કેટલાં
થયાં છે? કોઈ-અથવા તો શ્રી. ગંગાબહેન
એનાં ઉદાહરણ આપીને બતાવશે ખરાં?

બહુ વખણાયેલા સીતા સ્વયંવરમાં માત્ર
પુરૂષના પેશુબળની પરીક્ષા એ રીતોને વર-
વાની મુખ્ય ચરત હતી અને તે પરીક્ષાની

શરત કરાવનાર સીતા નહીં - પણ એમના પીતા જનકપુરીના રાજવી જ હતા.

દ્રૌપદીના સ્વયંવરની પરીક્ષાની કસોટી પણ પશુગળ પર જ અવસર બેઠી હતી, અને એ પરીક્ષાની કસોટીમાંથી એકલો અલુન સફળ નીવડેલો હોવા છતાં એ પરમ પુન્ય 'સતી'ને પાછળથી શું બીજા ચાર પુરોહિત પતીપણુ એ મુજે ઝોંટે સ્વીકારવું નહોતું પડ્યું ?

શ્રી. ગંગાબહેન આગળ ચાલતાં કહે છે:

“બંને સરખાં-નથી કોઇ લેનાર કે નથી કોઇ વેચનાર. એ તો પત્ની-પતી, વર-વહુ.”

પરંતુ હાલના લગ્નો માટે આ વ્યાખ્યા છેક જ સત્યથી વેગળી ગય છે. અત્યારે તો એક વગર પૈસાથી કન્યાને ખરીદે છે, ત્યારે બીજા વગર [જે પોતાને કુલીન કહેવાય છે તે] પત્નીના બાપ પાસેથી તેની કન્યાને પરણવાના મુલ્ય તરીકે પૈસા પટકાય છે! આમાંથી અપવાદ તરીકે જ કોઇક ‘લક્ષ્મી’ને જુદાં ગણાવી શકાય, પણ અપવાદ કદીયે સામાન્ય દલીલ તરીકે ચાલી શકે નહીં.

તે પછી સંસ્કૃત નાટકોમાં પતી પત્ની એક બીજાને સખા-સખી તરીકે સંબોધતાં તે બતાવી એ બહેન કહે છે કે: “એ સખી તે જ આજની પત્ની ગણાય.” ભલે હકીકતને હકીકત તરીકે નહીં જેવા માગનાર એમ ગણે, પણ તેથી તેમ ‘જે જ’ એમ તો તેમનાથી ચે કદી કહી નહીં જ શકાય. એમ તો ભાષ બોલાદકરે ક્યાં હીંદુ સંસારની ઉજળી બાલુ વણવી નથી? પરંતુ એ તો કેવળ એકપક્ષી કલ્પના માત્ર જ છે, એવું કોણ નથી કહેતું?

એમ તો આજે ય ધણા લોકો પત્નીને ‘દેવી’ ‘ડીઅર’ કે ‘એ’ ને નામે ક્યાં સંબોધતા નથી? એથી કંઈ પતીપદ હળવું

બોણું જ બને છે? ચીતો પોતાના ચાકાં કદી બદલી શકે ખરો?

‘વર પોતે જ રાજ રહીને રાચતો નથી, પણ વહુને ય રાજ રાખવા તત્પર રહે છે.’ ક્યાં વખતે? બ્યારે તેનો તેમ કરવામાં કંઈ સ્વાર્થ હોય ત્યારે જ સ્તો! પોતાની શ્રીમંતાઈની પ્રતીક્ષા વધારવા એમ તો તે બેરીને હીરા મોતીએ મઢાવીને રાજ રાખે છે. પણ એ રાજપણું અસાનતાતું છે એ કોણ નહીં સ્વીકારે?

આગળ ચાલતાં એ બહેન વહુ વરની જ વ્યાખ્યા કરી છે, તે કેવળ કલ્પના માટે સુંદર છે. પણ સમાજની રૂઢીઓ, રાજ્ય કે કાયદો તે વ્યાખ્યા વ્યવહારમાં સ્વીકારતાં નથી

વહુના સૈંદર્ય માટે, તેના ભણતર માટે અનેક પુરોહોને અબીમાન લેતા મેં તો બેયા-બપુયા છે. શ્રી. ગંગાબહેનને કહાય તેવા અનુભવ ન થયો હોય તો ભલે.

વર વહુનો માતા તરીકે તેનાં છોકરાં ઉપરનો અધીકાર સ્વીકારતો હશે. પણ તે ક્યાં સુધી? ન્યાં સુધી વહુ તેની દબાયેલી રહે અને બહુ સમાધાનીથી ચાલતું હોય ત્યાં સુધી, બાકી તો આ બાબતમાં કાયદો પણ વહુનો પક્ષ લેતો નથી. મીસીસ એન્ડ્રી બ્રાસેટ જેવાં બાઇનો દબાવેલા આ સંબંધમાં સ્ત્રીઓની-માતાઓની-આંખ ઉઘાડવા પુરતો બળપૂતો છે જ. અને આ દેશની વાતો તો કેંઈ વજીલ, બેરીસ્ટરને પુછીએ ત્યારે જ સમજ શકાય.

આમ. શ્રી ગંગાબહેને વર પક્ષમાં જે દલીલો આપી છે તે વ્યવહારમાં જણાતી ન હોવાથી ટપા શકતી નથી. અને ધણી માટે તો એ બહેન જ સ્વીકારે છે કે: “ધણીની વ્યાખ્યા જ વસતી છે.” તેમ જ તે પોતે જ કુવારાં કન્યાઓને ભક્ષામાણ કરે છે કે: ધણીને પરણવા કરતાં કુવારાં રહેવું સારું.”

છેવટે શ્રીમતી ગંગાબહેન પોતાને એટલું જ કહીશ કે, “બહેન, કૃપા કરીને તમે એટલું જ બોલો કે તમે ‘વર’ની જ વ્યાખ્યા કરી છે, તેવા ‘વર’ વર્તમાન સમાજમાં કેટલા છે અને ‘ધણી’ કેટલા છે?”

બંધન વિનાના લગ્ન

લગ્નની ગાંઠથી જોડાયા
વગર સ્ત્રી અને પુરુષ
સાથે રહી શકે ખરાં ?
આ સમસ્યાનો ઉકેલ
અહીં રજુ થાય છે.

‘સ્નેહવીણા’

—એક નવલીકા—

: લખિત્ર :

મુચ્છલક્ષ્મી ધરમદાસ ડાકુર

તંત્રી-સ્ત્રીશક્તી

મૂને એ વાત ગમતી નથી. હું ધણા
વખતથી ના કહું છું. જે જે તમે કહે
છો એ બધું એ મને સાંભળવાએ ગમતું
નથી. હું પુરતો વીચાર કરું એટલો વખત
તો મને ઠરવા દો. હજુ તો મેં મારો
અભ્યાસ પુરો કર્યો નથી. હું ખુબ જ
કંટાળી ગઈ છું. જ્યાં જુઓ તો એ જ
વાત છે કે હવે આ પરણવા લાયક થઈ
છે. કેટલીએ ન્યાતોમાં મોટાં કરીને પરણાવે
છે અને પરણનારાઓની ઇચ્છાનુસાર અપ-
વાદ તરીકે જાનો થાય છે. તેમાંયે ધણી
વખત એ દંપતી સુખી નીવડતું નથી.
આતું કારણ શું હશે ?

‘કાંઈ કહે છે પરણશો નહી, કાંઈ કહે છે
પરણો. હવે એ બે વસ્તુસ્થિતિમાં કયું ઠીક
હશે એ જ્યાં સુધી અનુભવ ન થાય ત્યાં
સુધી નીલુચ ન કરાય.’

આવા વીચાર કરતી સ્નેહવીણા સમુદ
કાનારે ઉભી રહી. એ મહા ગવીજ ધ્રુવવતા
સમુદ્રને નીરખી રહી હતી. પાછળથી આવી
કોઈએ એના મોંઢા ઉપર રમાલની ઝડપ
મારી.

“શું વીચાર કરો છો ? આજે ટેનીસ
રમવા નથી આવવું ? આજે રમ છે.”

“રમ છે તેથી ‘શુ’ થયું ? રમમાંએ ધણું
કામ હોય છે. આ વખે હું ખાસ કંઈ
વાંચી શકી નથી. એટલે જો હું નાપાસ-
ધઈશ તો પરણાવગર ચાલવાતું નથી જ.

“સ્નેહવીણાની વાત સાંભળી મંજુ હસી
પડ્યો.”

“તમે તમારી વાત કરો છો હું
મારી વાત કરું છું. તમે હમણાં હમણાં
બહુ ગંભીર થઈ ગયાં છો. પહેલાંનો તમારો
આનંદ હીડી ગયો છે.”

એ વાત સાંભળી, બોલ્યા વગર સ્નેહ-
વીણા ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

[૨]

આજે બી. કામ. ની છેલ્લા વર્ષની
ડીપ્રી મેળવી સ્નેહવીણા ઘેર આવી. એણે
અલ્હાબાદની બેંકમાં નોકરીને માટે અરજી

કરી. એને તુરત જ નોકરી મળી. કેટલોક
વંખત સુધી મુબબના શાખામાં રહી એની.
બદલી અલ્હાબાદ થઈ.

અલ્હાબાદમાં શહેરની બહાર એક લગ્ન મકાન લઈ તે રહી. નીચમીન રીતે બેંકમાં જતાં આવતાં એને લોકોએ જોવા લાગ્યાં. થોડા વખત પછી લોકોએ જાણ્યું કે આ કોઈ અલ્હાબાદ બેંકમાં નોકર છે. એના કામકાજની ઝડપ અને એકનીબંદ નોકરીથી થોડા જ વખતમાં એ બેંક મેનેજરના હોદ્દા પર આવી.

એને સાહિત્ય, કળા, સંગીત વગેરેનો બહુ શોખ હતો. એ કલાપ્રીય હતી. કોઈ વખતે રાત્રે એને બંગલે એ નીવૃત્ત યજ્ઞ કોઈ વાદ્ય વગાડતી હોય તે વખતે રાક્ષા-રીઓનાં ટોળે ટોળાં કમ્પાઉન્ડ બહાર ઉભાં રહી વીચાર કરતાં કે, ‘આ કોણ વગાડતું હશે?’ એનો કંઈ કેટલો મધુર હતો! આ સીવાય પણ અલ્હાબાદની દરેક પ્રવૃત્તિઓમાં એ આગેવાની બરોડાં ભાગ લેતી હતી. એનું રૂપ-લાવણ્ય પણ અદ્ભુત હતું.

[૩]

અલ્હાબાદમાં રીજીનીની વેગે વાતો થવા લાગી કે આ બહેન પરણ્યાં. એમના ધણી પણ હવે તો અહીં જ રહેવાના. એક દીવસ સોફરે આવી પુછ્યું: “બાઈ, શેઠ અહીં જ રહેશે ને?”

“હા.”

એટલે તો નોકરોદ્વારા ઘરની વાત શહેરમાં ચાલવા માંડી. કોઈ વખતે કોટમાં સ્નેહવીણા મંજુભાઈ...તેડવા જતી ત્યારે ત્યાંના બેરીસ્ટરો પણ અડસે કહેતા કે “સાહેબ હવે તો અહીં જ પ્રેક્ટીસ કરે. એમની નોકરી અહીં અને તમે મુંબાઈમાં એ ઠીક નહીં.”

આવી મામીક વાતોથી સ્નેહવીણા અને મંજુભાઈ ખુબ મુંઝાતાં.

થોડા વખત પછી એનો કોલેજનો સાથી કે જે એની માથે ઇન્ડર કપાસ સુધી હતો તે મંજુભાઈ દેશાઈ અલ્હાબાદની કોટમાં કોઈ કેસને માટે ખાસ અલ્હાબાદ આવ્યો હતો.

મંજુભાઈ દેશાઈ પ્રખ્યાત બેરીસ્ટર હતો. એને સ્નેહવીણા માટે બહુ માન હતું. સ્નેહવીણા અલ્હાબાદમાં બેન્ક મેનેજર છે તેની તેને ખબર હતી. એટલે એ તેને ત્યાં જ ઉતર્યો. સ્નેહવીણા પોતાની મોટરમાં બેંકમાં જતી વખતે દેશાઈને કોટ આગળ ઉતારી જતી અને મંજુભાઈ કોટના કામથી નીવૃત્ત થઈ બેંકમાં જતો. બંને જણ ત્યાંથી સાથે બંગલે જતાં. કેસ કોઈ રજવાડાનો હતો એટલે જલદી નીવેડો આવે એમ ન હતું. મહીનો બે મહીનો સુધી કેસ ચાલ્યો, ત્યાં સુધી મંજુભાઈને અલ્હાબાદમાં જ રહેવાનું થયું.

મંજુભાઈનો કેસ પુરો થયો. જે વીચારની સ્નેહવીણા હતી તે જ વીચારના મંજુભાઈ પણ હતા. એ બંને નીર્દોષ હતાં. નાનપણથી જ એક બીજાના વચ્ચે જરા પર અંતરાય ન હતો. શરૂઆતની મૈત્રીમાં ‘પરણું’ કે નહીં એવા કંઈક વીચારો બંનેને થયા હતા. પણ એ બંને જુદા જુદા ધંધાઓમાં પડવાથી એમના વીચાર હલ ઘુરત તો દબાયેલા હતા.

થોડા કાળની શાંતી પછી બાળ સ્નેહીઓ ફરીથી મળ્યાં. સમાજે એમને સ્ત્રી પુરુષ તરીકે લેખી લીધાં. એમના નીર્દોષ હૃદયની કથના એ ના કરી. આ સબંધની વાતો એમની બંનેની જાણમાં આવી. તેઓ વીચારમાં પડ્યાં: “લોકોએ તો પરીણીત

જેકું દેરવ્યું છે એટલે આપણે પરણવું કે નહીં ?”

એક દાવસે સડવારે બંને જણ ચઢા પીવાં ખેડાં હતાં. મંલુભાઈ પોતાની સીંગારેટ સળગાવી તેના ધુમાડા તરફ નજર રાખી આરીકાદથી વીચારના ઉંડાણમાં ગરકાવ થયેલા લાગતા હતા.

સ્નેહવીણા તેના વીચારો જાણવા તેની સામે એકી ટકે બેઠી રહી હતી. તેની નીપજગતા તેને મુંઝવતી હતી. એટલામાં અક્ષરથી માણસે આવીને કહ્યું : “મંલુભાઈ દેશાઈનો તાર છે.” ઉતાવળથી મંલુભાઈએ તાર લીધો, અને ફેરવે. વાંચી એક અદ્ભુતસ્યનું પ્રયંડ મોલું તેના મુંઢર મોઢાંને વધારે ઠંડોળાત બનવી રહ્યું.

તેણે કહ્યું : “હ્યો વળી આ ફળજોતે શું ?” એમ કહી સ્નેહવીણાને તેણે તાર બનાવ્યો. તરની અંદર તેનાં સ્નેહવીણા બેડે લગ્ન થયાં તેને માટે અબીનંદન હતાં. એ તાર દેશાઈના એક મીત્રનો હતો.

સ્નેહવીણા પણ આ સાંભળી દીગમુદ બની ગઈ અને ઝડપે નીશ્ચય પર આવતી હોય એવી મુખમુદ્રાએ ધોલી : “બંધાને પહોંચાશે પણ આ સમાજને નહીં પહોંચાય.”

મંલુભાઈએ કહ્યું : “ખરું ? પણ આપણે પરણવું કે નહીં ?”

“એ પ્રશ્ન સમાજનો નહીં આપણો છે.”

“અને તમે શું વીચાર પર આવો છો ?”

“હમણાં તો આપણે સાથે રહીએ છીએ. મારે લગ્નનાં બંધન સ્વીકારવાં નથી.”

“તમે એને બંધન માનો છો ?”

“હા.”

“બંધન વીનાનાં લગ્ન ન હોઈ શકે ?”

“શા માટે નહીં. હું પણ એ જ વીચાર કરતી હતી. અને હવે તો એ જ મારો નીશ્ચય થયો છે કે, બંધન વીનાનાં સ્વતંત્ર લગ્નનો પ્રયોગ એ જ આપણને વીશિષ્ઠ અનુકુળ થશે.”

જે ચંમતકારના શુદ્ધ બેદનો ઉકેલ થઈ શકે તેમ ન હોય તો તેનો ઉકેલ થાય ત્યાં સુધી ભેદ તરીકે રહેવા દો. તેને ભગવાનનું નામ અરીને તમે જાતે મુખ્યાં ન બનો

...

પ્રમાણિક વીચારકોને ધર્મ નફનો ભય બતાવે છે, ત્યારે દંભીઓને માટે તે સ્વર્ગનાં વચનો આપે છે !

...

ભયના વાતાવરણમાં કદી પણ ઉત્તમ વીચારો થઈ શકે જ નહીં.

વીરાન મનુષ્યને સ્વર્ગમાં ગયા પછી સુખી થવાની આશા આપતું નથી. તે તો પૃથ્વી પર જ સદેહે સુખી થવાના માર્ગ બતાવે છે.

...

સુદનાં વાંજાં વાગવા માટે ત્યારે નફાખાઉએ દેશભક્તીના સહુધા મોટા પોકારો પાડવા શરૂ કરે છે.

...

નફો, બ્યાજ ને ભાડું એ મુરીવાદીઓનાં તથા મહાસુત્રો છે.

જાપાનમાં લોહીનો વેપાર

લગભગ ૮૦૦૦૦ લેટલી સ્ત્રીઓ અને જાપાનમાં

અનીતીના વેપાર પર મોજનીવાસો માણુનારા આતતા-

ધીઓના હાથમાં છે. તેમના સ્વાતંત્ર્ય માટે શરૂ થયેલા

આદોલનો આ લેખમાં આલેખનામાં આવ્યા છે.

લેખક

ઈ. ડ. કુમાર

લગભગ ૧૮૭૨ ની સાલમાં જાપાનની પતીત ખંડેનો એક પ્રકારની સ્વતંત્રતા મળી. ટોકુગાવા સંજ્ઞાતંત્રે પતીત ખંડેનો માટે જરા થે પડવા કરી ન હતી, અને તેથી આ સરકારતંત્ર પછી સત્તામાં આવેલા શહેનશાહે એક ખાસ ઢંઢેરો બહાર પાડીને પતીત ખંડેનો પર મુકાયેલા આકરા અંકુશો દુર કરવા માટે ચલ કર્યો. એટલું જ નહીં પણ કુટલુખાનામાં કચરાતી અખળાઓને કંઈક સ્વતંત્રતા મળશે એ પ્રકારની જાહેરાત કરી.

લોહીના વેપારને અટકાવનારા આ ધારા પછવાડે રસીક છતીલાસ રહેલા છે. જાપાનના સત્રાટે લીધેલાં આ પગલાંમાં સંજ્ઞાતંત્રીય અર્થે પણ સાથે જ સમાયેલા હશે. વાત એમ હતી કે જાપાનમાં ગીરમી-ટીયા ચીની કામદારોની દશા અતી કટુણુ-જનક હતી. આમાંથી બે જણુ સ્ટીમર પરથી ભુસકો મ્હારીને ન્હાતા. તેઓએ ન્હાનકડો સાગર ઓળંગીને બ્રીટીશ સંસ્થાનમાં પ્રવેશ કર્યો. અહીં તેમના ઉપર કામ ચલાવવામાં આવ્યું, ત્યારે સ્ટીમરના કપ્તાન તરફથી બોલતાં અંગ્રેજ બેરીસ્ટરે કામદારોના કરારનામાની સરખામણી જાપાનના કુટલુખાનાની પત્નિત

સ્ત્રીઓના કરારનામા સાથે કરી હતી. આ સરખામણીથી જાપાનીસ સરકારનું લક્ષ ત્યાં સીધું દોરાયું અને તરત જ શાહી ઢંઢેરો પ્રસીદ્ધ કરવામાં આવ્યો.

પણ આ શાહી ઢંઢેરાની કંઈ જ અસર થઈ નહીં. કુટલુખાનામાં કામ કરતી અખળાઓની સામાજિક સ્થિતિમાં જરા થે પરીવર્તન નથી થયું. માત્ર શખ્દો બદલાયા પણ સ્વરૂપ તો એ જ રહ્યું. આ કાયદાને અવગણવાના માર્ગે શોધાયા પણ આ દુર લોહીનો વેપાર જરા થે અટક્યો નહીં.

શહેનશાહે ઢંઢેરો બહાર પાડેલા છતાં પણ કુટલુખાનામાં શોષાતી આ અખળાઓની સ્થિતિ જરા થે ન સુધરી. પણ પ્રત્ન-મતનાં વહેણુ આગળ વધવા માંડ્યાં. તેણે અનીતીની કમાઈ પર જીવનારાઓ સામે બેહાદ આરંભી. વ્યવસ્થિત પ્રયત્ન શરૂ થયો, અને પ્રગતીની ઉપા પ્રગટી.

એક...બે....ત્રણ....ચાર....એમ કરતાં પચીસ વર્ષો વીતી ગયાં. મુક્તીદેશ નામની ધાર્મિક સંસ્થાએ કંઈક શરૂઆત કરી. અન્ય લોકોએ કંઈક ખ્યાન આપ્યું. સપા-ટાખંધ પ્રગતી શરૂ થઈ.

અને રેવરન્ડ યુ. ઇ. મર્શીએ આ દીશામાં યત્ન કરતાં એક કેમ કંતીહસને પાને ચંદાવ્યો. જાપાનીઝ સરકારતંત્રના કાયદાની ૯૦ મી કલમના આધારે એક બાઇની ફેરીયત તેમણે કોર્ટ સમક્ષ રજુ કરી. સારા સંલગ્નએ તેમને આ કેસમાં સફળતા મળી આ સહજ સાંપડેલા સાક્ષ્યે આ પ્રગતીમાન પ્રવૃત્તિમાં પ્રાણુર યુ પુર્યો, અને પછી વેશ્યાગૃહોમાં સપડાઇ ગયેલી બાળાઓનો મુક્તીપત્ર અતી સફળતાથી થર થયો.

જે પછી આ કાયદાનું કડક અનુપાલન કરવામાં આવ્યું હોત, જે આ કાયદાનું ઉલ્લંઘન થતું અટકાવવાના યત્નોને શરૂઆતથી જ દાખી દેવામાં આવ્યા હોત, જે પુરતી સાવધાની આ દુષ્ટ પ્રથાને અટકાવનારી સંસ્થાઓએ રાખી હોત તો સંભવ છે કે લોહીના વેપાર પર ખરેખર સારો અંકુશ હોત, તો ખરેખર આ વહેવાર બહુ લાંબા ન ચાલત, તો કદાચ જાપાનના સામાજિક ઇતિહાસ પરતું આ કાળું કલંક ધોવાઇ ગયું હોત. પણ તેમ ન બન્યું. આ કાયદાને અળગા કરવાના અનેક માગે શોધાયા અને લગભગ બે વર્ષમાં તો અનેક રીતે એટલું પારાવાર પરીવર્તન થઇ ગયું કે જાપાનની પતીત સ્ત્રીઓની હાલત પહેલાંના જેવી જ થઇ ગઇ. તેમની કાળી ગુલામીની એક પણ જંજીર ન તુટી. કાયદાની બારીકીઓ શોધવામાં આવી અને આખરે સરકારતંત્રને પણ કાયદામાં સુધારા કરવાની જરૂર પડી. અને ફરીથી કુટલબાનામાં સ્ત્રીઓના શરીર પહેલાંની માફક લીલામ થવા લાગ્યાં.

પોલીસતંત્ર પણ તદ્દન બેદરકાર બની ગયું, એટલું જ નહીં પણ લાંચ અને રૂસ્વતને પ્રતાપે તેઓ પણ વેશ્યાગૃહોની લાવનારાઓ તરફ ફરીને બેઠા.

આમ જાપાનના વેશ્યાગૃહોમાં વસતી અનાથ સ્ત્રીજનતાની સ્થિતિ અતી દુઃખદ અને દારણુ બની ગઇ. તેમને માટે ઉગરવાના સર્વે રસ્તા બેટકાઇ પડ્યા. તેમને આગળ વધવાના સર્વે માર્ગો રૂંધાઇ ગયા. અને સ્વતંત્રજીવન માણવાના ઉદ્દેશોને અળગા કરીને આ સ્થાનોમાં તેમને લોહીના લીલામ કરવાં પડ્યાં.

જાપાનમાં પૈસા ખાતર માતપીતાઓ પોતાની કુમળી બાલીકાઓને વેચી નાંખે છે. આવા ગરીબ લતાઓમાં વેશ્યાગૃહોના એજન્ટો લટકતા જ હોય, તેઓ તેમની આગળ પાટનગરનાં સ્વર્ગ ખડાં કરે છે, પૈસાની રેલમછેલ કરીને અનેક અબળાઓને ફસાવીને આ લામટાઓ પછી આ બાળાઓની કમાણી ઉપર આનંદ ઉઠાવે છે.

ઓસાકામાં આવેલા ન્યાયમંદીરમાં અત્યારે એક કેસ ચાલી રહ્યો છે. છોકરીનો ભાઇ કહે છે કે મેં માત્ર પચાસ યેનમાં જ મ્હારી બહેનને વેચી હતી. આ વેચાણ વખતે તેની બહેનની ઉંમર માત્ર બાર વર્ષની હતી. જાપાનમાં બહેન વેચવી એ કંઈ ગુન્હે નથી! બાર વર્ષની વયે આ બાળાને વેશ્યાગૃહમાં ચાલી જવું પડ્યું હતું. ગરીબી એ તેનું એક માત્ર કારણ હતું.

પણ આ પ્રથા સંભવ છે કે તેના બીધણુ સ્વરૂપમાં હજુ પણ ચાલતી હોત. પણ કુદરતના મહાન કોપે જાપાનીઝ પ્રજામત પર પથરાયેલાં પડળ દુર કર્યાં. ૧૯૨૩ ને એ ઇસુનો સંવત્સર હતો. જાપાનની જુમી ડોલી ઉઠી. ધરતીકંપના પ્રખર આંચકાથી અનેક મકાનો કડ કડ કરતાં તુટી પડ્યા. આકાશે પહોંચતી મ્હલાતો જમીનદોરત બની ગઇ.

ટોકીયો શહેરની બહાર પાંચ મ્હોટાં વેશ્યાધામ આવેલાં છે. જાપાનના લોક તેને શીન કહે છે. અહીં પ્રચંડ આગે દેખાવ

દીધો અને જોતજોતામાં આ અમીની સંહારક જવાલાઓ શીનની સીમાઓમાં પ્રસરી મહ. ત્યારે અખગાઓના શરીરના વેપાર પર જીવનારા આ પાપી ભામટાઓ દરેક ધરને ખારણા પર ઝેડાટું તાણું મારીને પાટનગરના એકાદ સજામત ખુલ્લામાં છુપાઇ બેસી હતા. ધરોની અંદર સેંકડો સ્ત્રીઓ પુરાવેલી પડી હતી. આગની જવાલાઓ આગળ વધતાં એમ કહેવાય છે કે લગભગ ૮૦૦ જેટલી સ્ત્રીઓને તો અમી ભરપી ગયા. ૨૫૦ જેટલી સંખ્યામાં સ્ત્રીઓનાં મુરદાં પાછળથી મળી આવ્યાં હતાં.

આ એક જ બનાવે જાપાનના વેસ્થાગૃહોમાં વસતી અખગાઓની દ્વપાનક સ્થિતિ સંબંધી પાછું ખ્યાન ખેંચ્યું. સારા ચે દેશમાં પ્રચંડ ઉદ્ઘાટન જાગી ગયો. પણ થોડા જણોં છુપે મારે કે વર્તમાનપત્રોની કટારોમાં તંત્રીઓ લાંબા પડોળા લેખ લખે તેથી કંઈ આવી પ્રયાસો ઓછી જ અટકવાની હતી? તેનાં મુળ ધણું ઉંડાં હતાં. જાપાનમાં આ ધંધો અતી વ્યવસ્થીત રીતે ચાલતો હતો. તેઓએ સંપત્તિ પણ સારી ભેગી કરી હતી. અને તેમના પ્રતિનીધીઓ દરેક જગ્યાએ હતા. ખુદ પાર્લામેન્ટમાં પણ આ હોદ્દોના વેપાર પર જીવનારાઓના સીધા પ્રતિનીધીઓ વીરાજતા હતા. આમ ૧૯૨૩-૨૪ નો વર્ષ પણ અદ્ભુત ગયો. અને વેસ્થાગૃહોમાં રીબાતી જાપાનીસ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ જરા યે સુધરી નહીં.

જાપાનમાં વેસ્થાગૃહો સરકારતંત્રની સીધી દેખરેખ નીચે હોવાથી વેસ્થાજીવન સંબંધી આંકડાઓ મેળવવા સહેલ છે. આ આંકડાઓ કરતાં પણ વેસ્થાવૃત્તિ વધુ પ્રમાણમાં છે એમ ચોક્કસ કહી શકાય છતાં આ આંકડાઓ પણ જવાબી આપે છે કે જાપાનમાં વેસ્થાજીવન જરાયે નરમ નથી પડ્યાં.

આ રજા તે આંસુના આંકડાઓ.

વેસ્થાગૃહો ૫૪૭

પતીત સ્ત્રીઓ ૪૯૦૫૮.

આ ઉપરાંત હવે કેટલીક અખગાઓ સીધી રીતે આ અનીતીનો ધંધો આદરે છે. તેઓને જાપાનીસ ભાષામાં, ગેસ્ય કહેવામાં આવે છે. આવી સ્ત્રીઓની સંખ્યા લગભગ ૮૦,૦૦૦ ની છે. અને છેલ્લા વર્ષોમાં ૭૭૦૫ ની સંખ્યા વધી ગઇ છે.

ગયા વર્ષમાં ગ્રાહકગણની સંખ્યા પણ અતી વીશાળ છે. સરેરાશ સંખ્યા પ્રમાણે લગભગ ૨૨૦૦૦૦૦૦ માનવામાં આવે છે

કેટલાંક પરગણાંમાં ખુલ્લાં વેસ્થાગૃહો બંધ કરવામાં આવ્યા છે. કેટલાંક પરોમાં તે સમુગ્રમાં બંધ કરવામાં આવ્યાં છે. કેટલાંક પરગણાંમાં તો તેઓ હમેશને માટે બંધ થઇ ગયાં છે. છતાં હજી ગેસ્યાઓની સંખ્યામાં આવકારદાયક ઘટાડો થયો જ નથી.

આવી અખગાઓના વેસ્થાજીવન વળતરમાં મળતી કોંમત લગભગ ૭૫૦ ડોલર હોય છે. પણ એજન્ટ અને બાળાના લુગડાં લતા પર જે પૈસા ખર્ચવામાં આવે છે તે જતાં સામાન્ય રીતે માતપીતાને લગભગ ૫૦૦ ડોલર સાંપડે છે. અને આમાંથી પણ બહુ જ ઓછી રકમ માતપીતાને મળે છે.

જાપાનના કુટુંબખાનામાં સ્ત્રીને મળતી રકમમાંથી અડધી તો આ ગૃહના માલીકા લઇ લે છે. બાકી અડધમાંથી પા રકમ તો તેમના ભરણપોશણના ખંડાના નીચે લઇ લેવામાં આવે છે.

જાપાનનું સ્ત્રીત્વ આજે જગત આગળ અપીલ કરે છે. જાપાનમાં આ વીશે વીશાળ ચળવળ ઉપડી છે, અને પરાજન્યની દરકાર કર્યા વગર સમાજ સુધારકો આ કલંકને સાફ કરવાને માટે તનતોડ યતન આદરી રહ્યા છે.

શ્રી. જ્યોત્સના શુક્લ

એક રેખાચીત્ર.

એમની જન્મતીથી જાણવાના મેં
અનેક પ્રયાસો આદર્યાં પણ અંતે
આદ્યું સર્વ અર્થ જ ગયું, પણ એટલું તો
સત્ય જ કે એમનો જન્મ કાક ધન્ય ઘડીએ
થયો હોવો જોઈએ. મુસદ્દીઓ ને હોંશીયા-
રીથી ભરેલાં સંસ્કારી કુટુંબમાં એમનો
જન્મ થયો એનાથી મોટું ભાગ્ય કયું ?
સંસ્કારી ભાઈઓની ખેડે, એટલે ભાઈઓ
પણ ખેડેને પોતાના જેવી બનાવવા પ્રયાસો
આદરે. સેવાની ભાવના તો જન્મથી જ
એમને અંતરે જગેલી. 'She is a born
servant of Humanity.' [માનવ-
તાની એ આજન્મ સેવીકા છે] એમ લખું
તો ખોટું શું ગણાય ? સેવા અને સમાન-
ભાવ તો જન્મથી જ એમનામાં જન્મ્યાં
હતાં; એમ એમને ઓળખનાર અનેક જણાં-
ઓડું કહેવું છે. થોડા દીવસ પર જ સુર-
તમાં ભરાયડું સ્વદેશી ખગડ કાઢ જ નહીં
બુલ્ડું હોય. જ્યોત્સના ખેડેને ત્યાં મજૂરી
કરતાં જોઈએ યુવાનોને વાત કરતા મેં
સાંભળ્યા. એકે કહ્યું: 'આ જ્યોત્સના ખેડેને
થાક નથી લાગતો?' ત્યાં તો પેશાએ ઉત્તર,
આપ્યો. You very little know of
her life. she is born to serve, [તમે
એમના જીવન વીધે ઓછું જાણો છો. એ
તો સેવા માટે જ જન્મ્યાં છે] ત્યાં ખીજએ
કહ્યું: If every Indian home gets
a woman of that type India

would be an ideal country. [જો
પ્રત્યેક હીંદી ગૃહમાં એમના જેવી સ્ત્રી હોય
તો હીંદ એક આદર્શ દેશ બની જાય] ત્રા-
ચાર દીવસની જ વાત છે. એમની સાતીના
એક વૃદ્ધને હું મળેલી તેમણે કહેલું: 'She
was the darling of her parents.'
[તે એનાં માતાપિતાની વ્હાલસોથી પુત્રી હતી]
એમ કહેવાય મેં 'એ એમનાં પિતાનાં ને
માતાનાં અધીક વ્હાલાં પુત્રી હતાં.' ને ખીજું
પણ સાંભળ્યું છે કે, 'એમનાં માટેરાઓ
એમને માટે પ્રાણ પાથરવા તૈયાર રહેતાં
જગતમાં એમને સંપુણ સ્વાતંત્ર્ય હતું. છતાં
એમણે એનો દુર ઉપયોગ નથી કર્યો. ને
તેમાં પણ ન્હાના ભાઈને પુછ્યા વીના તો એ
પગડું પણ ભરતાં નહીં. મ્હારી, ત્રીશ વર્ષની
ઉંમરમાં ન્હાનાભાઈને પુછીને જીવનમાં
પગડું ભરતી એક જ ખેડેને મેં જોઈ ને તે
એક 'જ્યોત્સના ખેડેને.' જ્યોત્સના ખેડેનું
નામ સ્વીકારેલું તે ન્હાના ભાઈની મુચના
પર. ત્યારે એ ભાઈને ખગડ નહીં હોય કે
જ્યોત્સના, જ્યોત્સના થવાની છે.

* * *

સુરતને આંગણે ભરાયડું ગુજરાત કલા-
પ્રદર્શન કોને નહીં સાંભર્યું હોય ? ગુજ-
રાતને આંગણે એવું પ્રદર્શન કદી ભરાયું
હોય એમ સાંભળ્યું નથી તો પછી જ્યું
તો ક્યાંથી જ હોય ? જ હોય તે, એ પ્ર-

શન જેવા હું પણ મ્હારી ખેન નેડે ગયેલી, જેમને પાછા ફરતાં હતાં ત્યારે મ્હારી નજરે પ્રદર્શનના કામમાં પરસેવાથી નીતરતાં, એક dark brown [ધેરાપદું વર્ણી] ચહેરાનાં ખેન પડ્યાં. હું એમના તરફ ખેંચાઈ. મને એમનું નામ જાણવાનું મન થયું. ને ખજર કાઢી તો એ જ 'જ્યોત્સ્ના ખેન શુક્લ.' તે દીવસે મને કલ્પનાએ ન હતી કે ભવીષ્યમાં એ ખેન મને વધુ ખેંચી શકશે.

વૃદ્ધ જેવાં દેખાતાં એ જ્યોત્સ્ના ખેનને જો હું નહીં જુલતી હોઈ તો જમતને આંગણે આજ પાંત્રીસ વર્ષ થયાં હશે. જે સાતીમાં એ જન્મેલાં તે સાતીની હુડીયારી ને ચાલાકીનાં મુગ એમનામાં નંખાય એમાં શું નવાઈ? ત્યાર પછી ભણતર ભણ્યાં. મ્હારી ધારણા જો ખોટી ન હોય તો, ગુજરાતી એ શીખ્યાં છે પણ આંગ્રજ ભાષા શીખવા કોઈ શાળા કે વીદ્યાલયનાં દાર એમણે નથી ખખડાવ્યાં, છતાં આજે એમનું આંગ્રજ ભાષાનું જ્ઞાન અનેરું જ છે. ને પછી એમણે પ્રભુતામાં પગલાં માંડ્યાં. એ જીવનનાં અમોઝ દલાવ લુંટ્યા ન લુંટ્યા, એ જીવનનો અનેરો આનંદ માણ્યો ન માણ્યો ત્યાં, કહેવાતો દયાળુ પ્રભુ એમનાં પર રહેલો, સમાજમાં એમની સામે ખડગ ખડકાયાં, એમનું સાભાગ્ય હરાયું ત્યારથી આજ દીન સુધી દીઠા અણદીઠા અનેક પ્રહારો એ ખમતાં આવ્યાં છે, પણ એ પ્રચંડ પ્રહારોમાં જે અંતરની શાન્તી ને આત્માનું સમતોલપણ એમણે જાળવ્યું છે તે માટે એ વંદનીય તો ખરાં જ. થોડાક મહીના પર કોઈ થરદ દેવાઈએ એમનું રેખાચીત્ર ગુણસુંદરીમાં લખેલું એ વાંચી મ્હારી એક ખેનપણીએ મને લખેલું 'Poor writer never referred to the tortures and torments which

Jyotsnaben suffered with admirably best Calmess & courage,' [જ્યોત્સ્ના ખેન જે શાંતી અને ધીરજથી વેદનાએ સહી તેનો તો એ ખીચારા લેખકે ઉલ્લેખ કર્યો નથી].

તકકુખાં પછી મુરતને આંગણે મદાસ લાના થણા મહારથીઓ આવી ગયા. એમાંના એકની નેડે વાત કરતાં એણે કહેલું તે મને સાંભરે છે: 'મુરતની બધી કામ કરનારી ખેનોમાં જ્યોત્સ્ના જેવા મેં કોઈ જ નેહ નહી. એની જુદી, ચાલાકી ને અપુર્વ કાષ્ટદક્ષતા માટે મને અપુર્વ ખાન છે. ગુજરાતને માટે મને એવી પચાસ ખેનો આપો ને પછી જુગે કે દાર નાંદીને પરદેશી કાપડનું નામ નીશાન પણ રહે છે ખરું? ભારતની મુક્તી માટે મરતાં મરતાં પણ એ લડે એવી છે. સાચા વીચારો ને પ્રમાણીક ભાવનાઓને અંગે એ જરૂર આગળ આવવાની.'

ગયું યુદ્ધ હજી પુરું ક્યાં થયું છે? યુદ્ધને બાણે પણ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે એ મુક્તીયુદ્ધને સ્થાય આપી રહ્યાં હતાં. પત્ર દારા યુદ્ધને અધીક સળગાવવા એ શબ્દ તણખાએ વેરી રહ્યા હતાં. મહીલાઓમાંથી એક અલોડ અંકવાડીકનું સુકાન લાય ધરનાર એ પ્રથમ સ્ત્રી. ને એનું કારણ માત્ર ગુજરાતી ભાષા ને રાજધારણનું એમનું જ્ઞાન. ગુજરાતી સહીત્તના કવી તરીકે એમને કોણ નથી પીજાનવું? 'ગુણસુંદરી'ના તંત્રીએ એક વખત લખેલું: 'જ્યોત્સ્ના ખેનનું નામ આગલી હરોલમાં છે.' એ જ ભાષ્યએ આગળ લખ્યું હતું. 'એક આગેવાન લેખીકા તરીકે અમારું હૃદય તેમની આગળ નમે છે.'

પણ માત્ર લખાણો દારા જ દેશસેવા કરવાનું એમને લલાટે નોંધવું લખાણું. press ordinance [વતખાનપત્રે માટેનું

ફરમાન] આવ્યું, ને 'સુદર્શન' છપાવું બંધ થયું. પત્રના કામનાં બંધારણમાંથી પત્રના તંત્રીને મુક્ત કર્યાં. એમને તો સક્રીય ફાળો આપવાની તક ભેટતી હતી. તક મળતાં જ એમણે એને વંચાવી. સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધમાં જંપલાવ્યું. લડતાં બખ્ખે વખત એમને પકડ્યાં, પણ રોટલા ખુટયા તેમાં, કે જગ્યા ખાલી ન હતી તેમાં, જે હોય તે બંને વખતે દંડ કરીને વીધાય કર્યાં !

એમની ભેડે કામ કરવાનું સદ્ભાગ્ય મને સાંપડેલું. સદ્ભાગ્ય એટલા જ માટે કે એમની ભેડે કામ કરવામાં આતંદ પડે. ફાવે તેટલું કઠીન કામ પણ એમની ભેડે કઠીન નથી લાગતું. કલાકોના કલાકો એમની ભેડે કામ કરતાં કંટાળો નથી આવતો. અમીની ત્વચાં એ કામ કરતાં આગળ વધ્યાં જાય છે. સરકાર તરીકે એ ધણાં જ સારાં, પણ સૈનીક તરીકે એ અતી ઉત્તમ.

પેલાભાઈશરદે દેશાઈલખે છે: 'Revolt and be free' [કાન્તી કરીને મુક્ત બને] એ સુત્ર એમનાં જીવનમાંથી જાણવા મળે, એ ખરી વાત છે. એક સંખ્યાએ અમે ધણાં એને ઘેર બેઠાં હતાં. કંઈ કાન્તીની વાત નીકળી. 'કાન્તી સીવાય સમાજ કે અન્ય રાજકારણમાં ક્યાંય પણ શાન્તી નહી મળે. કાન્તીને મુક્તી તો બેગાં જ ચાલે છે. પછી તે શાન્ત અહીંસક હોય કે બાહી ખરડી હોય.' આવું કહેતાં મેં એમને સાંભળેલાં ને ને હું ન જુલતી હોઉં, તો યુવાનોને એ અતીપ્રીય છે તેનું કારણ માત્ર બીજું કાંઈ જ નહી પણ એમની બંડખોર વૃત્તી. એ વખતે ભાપણમાં પણ એમને કહેતાં મેં સાંભળેલાં: 'રાજકારણમાં શાહીવાદનો નાશ કરવા જેટલા ઉત્સાહથી કમ્મર કસી એટલા જ બલકે એથી વધારે ઉત્સાહથી સમાજમાં સ્ત્રીઓ પ્રત્યે શુભરતા શાહીવાદના મુળ ઉખેડવા બહાર પડે.'"

તહકુબી પછી એક દિવસ મેં એમને પૂછ્યું:

'Jyotsnaben! How you pass your days?' [જ્યોત્સ્ના બહેન તમે તમારો સમય કેવી રીતે વીતાવો છો?]

'Oh! Books are my best friends, Work is my best food' [પુસ્તકો મારા ઉત્તમ મીત્રો છે અને કામ મારો ખોરાક છે] જવાબ મળ્યો.

સાથે કામ કરનારાં તો એ જ. Iron-will [વજ્ર સમી મહેબ્બ] થી કામ કરનારાં એનાં જેવાં કાંઈ જ નથી જેવાં, નીસ્વાથી કામ કરનારાં જગતમાં ધણાં ઓછાં છે. એ ઓછાંઓમાંનાં એ એક તો ખરાં જ, પદ્મીનાં એ ભુખ્યાં નથી.

એમનાં અંગનાં અણુ એ અણુમાંથી ઉડતા પરાપકારના તણુખા, ને એમનાં આત્માનાં ઉંડાણમાં બળતી આત્મભાગની જવાલા તો એમને જે ઓળખે તે જ જાણે. એમનામાં શુરાતન ને શૌર્ય બંને છે. પણ શુરાતન ઉઝ નથી. શૌર્ય તોફાની નથી. એમનામાં ધણું છે, અવનવું ને અનરૂં. બાળકો ભેડે બાળક વૃષ્ટી ભેડે વૃદ્ધ, ને યુવાનો ભેડે યુવાન ધર્તા એમને આપડે છે. દુશ્મનોનો એ તીરસ્કાર નહી કરે. કાંઈનું શુરૂં બોલતાં એમને નથી સાંભળ્યાં.

ને એમને આંગણે કદી પગલાં માંડ્યાં છે? ન માંડ્યાં હોય તો માંડે. જગતને મ્હારી એ લક્ષામણ છે. શુભરાતના અતીથી સત્કારની વેલ સુકાઈ નથી, ને એ તો છે જ શુભરાતણું? એમની ભેડે હું મ્હારું ધર ભુલી જતી. કલા ને સૈંદર્યના એ ઉપાસક છે. નમ્રતા પણ એમની જ. સાગર સમાં ગંભીર એ 'જગ જાહેરાતથી દુર લાગે છે.' ઘણી બ્હેનોને હું મળી ચુકી પણ જ્યોત્સ્ના બહેન કાંઈ અનરૂંને અદ્ભુત જ લાગ્યાં.

ત્રીજી વખત એમની ધરપકડ થઈ. પત્યરની ઉંચી દીવાલો પાછળ અડધો વષ આરામ લેવાનું એમને ફરમાન થયું, ને એ પુરાયાં. પણ ગાંધી ધરવીન કારનામાએ એમને મુક્તી આપી ને આજે એ માવજુમીની મુક્તી કારણે મરી રહ્યાં છે.

એને જગત પીછાને એટલાં જગત પ્રત્યે પ્રાધના-પ્રગ્નની એ સાચી સેવીકાને પ્રગ્ન ઓળખે એટલી જ પ્રગ્નને વીનંતીને એ અભેદ શુભરાતણું અવની પર અમર તથે એટલી જ આશા.

સમાન મતાધિકાર

માટે મેદાને પડો

વેખિદા

તરલતા

જ્યારે ભારતવર્ષના ભાષી રાજ્ય બંધારણના મુદ્દાઓ લંડનમાં ચર્ચાઈ રહ્યા છે, જ્યારે વર્તુલ પરીપદમાં હીંદના ભાષી સરકારતંત્રનું નીર્માણ કરનારા મુળગત (Fundamental) સીદ્ધાંતોનું ધક્કર મઠ રહ્યું છે, ત્યારે હીંદવાસીઓના રાજકીય હક્કોના સવાલને શરૂઆતથી છલુવામાં આવ્યો છે, ત્યારે આ આવતા બંધારણમાં સ્ત્રીઓ શું સ્થાન યોગ્યશે, તે સંબંધી એક શબ્દ પણ ન યોગ્ય-આવા મહત્વના વીષય પર સ્ત્રીજનતામાં જરા યે ચળવળ ન હોય એ શું શોકમય નથી ?

દરેકે દરેક વ્યાસપીઠ પરથી પોકારી પોકારીને નાહર કરવામાં આવ્યું છે કે આ યુગની સ્ત્રીજનતા સર્વલક્ષી સ્વાધીનતા ઇચ્છે છે ! દરેક દરેક અગ્રણી સંસ્થાએ આઝાદીની આ તમન્ના ઉપર સંમતીનો સ્વર ઢિચ્ચાર્યો છે. એટલું જ નહીં પણ હીંદી મહાસભાએ તો તેના હક્કપત્રમાં સ્ત્રીઓના સમાન મતાધિકારને સ્વીકાર્યો છે ! જતાં આ ભાવના, આ અભીલાષાઓને મુર્તીમન્ત કરવા માટે ગુજરાતમાં કે સમગ્ર દેશભરમાં જરા યે ચળવળ ક્યાં છે ? આ સર્વલક્ષી સ્વતંત્રતાને મુર્તીમન્ત કરવા મથતા એક પણ આદોલનો ક્યાં છે ? આ પ્રકારની ઉદાસીનતા એ

ભાવી બંધારણમાં સ્ત્રીઓને સમાન મતાધિકારના હક્કનો સ્વીકાર કરાવવાને માટે સ્ત્રી. તરલતા ગુજરાતની જાહેનોને હાકલ કરે છે.

કાયમ રહે તો આ આદેશ મુર્તીમન્ત થશે કે કેમ તે એક મોટી શંકા છે.

અત્યાર સુધી સમગ્ર હીંદ દેશમાં સ્ત્રીજનતાના આ હક્ક માટે અણુનમ લડત ઉપાડે તેવી કેાઈ સંસ્થાજ નથી ! ઇંગ્લેંડ, ફ્રાંસ, જાપાન, અને જર્મનીમાં સ્ત્રીઓએ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ કરીને મેળવ્યું છે. પણ આ કમનસીબ પ્રદેશમાં 'આઝાદીની આ અભીલાષાઓ'ને વ્યક્ત થવાનો એક પણ માર્ગ ક્યાં છે ? અત્યારે જે હક્કો મળી રહ્યા છે તે તો એક 'બક્ષીસસમા' છે. તેને માટે સ્ત્રીઓએ જંગ નથી માંડ્યા. તેને માટે સ્ત્રીઓએ કદી સામનો નથી કર્યો. સાધન રીપોર્ટ આ ક્ષેત્રે કરેલી ગુચનાનો અભ્યાસ અતી જરૂરનો છે કારણ કે ભાષી રાજ્યબંધારણની એ વાતો છે. હીંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ રાજકારણમાં કેટલો ભાગ લેઈ શકે એ સંબંધી મુદ્દમ અભ્યાસ

કરીને આલેખતાં આ પરોપકારી સ્વજન(!)
લખે છે કે 'હજુ એ કાણુ નથી આવી
પહોંચી કે જ્યારે સ્ત્રીઓને સામાન્ય મતા-
ધીકાર આપી શકાય' છતાં તેઓ કહે છે કે:

ધારાસભામાં સ્ત્રીઓ સભ્ય
તરીકે તો હોવીજ નોંધ્યજ અને
જરૂર જણાય તો ચુંટાયેલી સ્ત્રી
સભ્યોની સંખ્યામાં ઉમેરો
કરવાની સ્વ-તા ગવર્નરને
હોવી નોંધ્યજ.

ધારાસભા ચુંટાયેલી હોવી
નોંધ્યજ. એ જાતનો સીધાંત
આગળ રજુ થઈ ગયો છે માટે
ગવર્નરની પસંદગીની સંખ્યા
ઉપર પાંચ ટકાથી વધુ નહીં
અને દશ ટકાથી વીશેષ નહીં
એવી મર્યાદા મુકવી નોંધ્યજ.

(હીંદુસ્તાન તા. ૨૫-૬-૩૦.)

સાયમન સાહેબ પછી સ્ત્રીજનતામાં
વ્યાપ્તિ અધીર અસાધ્ય અને પછાત દશા
ઉપર શોકનાં બે આંસુ સારીને મતાધીકાર-
ના અતી ઉપયોગી હક્ક પશુ નીચે પ્રમાણે
આલેખે છે.

જે સ્ત્રીની ઉંમર પચાસ વર્ષથી
વધારે હોય, તેમજ તેના પત્ની
પાસે મીલકત હોય તેવી સ્ત્રીને,
તેમજ એવા પ્રકારની વીધવાને
મતાધીકારનો હક્ક હોવો નોંધ્યજ

(હીંદુસ્તાન તા. ૨૫-૬-૩૦.)

આ શબ્દોમાં સાયમન સાહેબે સ્ત્રીજનતાને
ન્યાય આપવાનો યત્ન કર્યો છે. મતાધીકારની
આપત્તમાં વયમર્યાદા અને મીલકતના અંકુશ
ઉભા કરીને તેમણે સ્ત્રીજનતા પાસેથી આ
હક્ક લગભગ ધીનથી લીધો છે. અને તેથી જ
જે આ કાણુ આ હક્ક માટે કંઈક અપ્રજ
અને અખર યત્ન નહીં કરવામાં આવે તો

સાયમન સાહેબે ઉચ્ચારેલા શબ્દોમાં સમા-
યેલા હક્ક કરતાં જ. ૧ થે વધુ નહીં મળે!

આથી જ હીંદી સ્ત્રીઓની ફરજ આ કાણુ
અતી ગંભીર છે. આ મહત્વના વિષય પર
જો આવું જ મૌન ચાલુ રહેશે તો પરીણામ
અતી અમંગળ આવશે એ ચોક્કસ છે. જે
તેમની સ્વાધીનતાની અંખના સાચી હાથ,
જે મતાધીકાર મેળવવા માટે ખરેખર તેમ-
નામાં તમન્ના ઉદ્ભવી હોય, તો તેઓ આ કાણુ
શાંત બેસી રહેવાને બદલે સમાન મતાધી-
કાર મેળવવા માટે ઉઝા આંદોલનો શરૂ કરે.

સમાન મતાધીકાર એ રાજકીય દ્રષ્ટીએ
પહેલું પગથીયું છે, સમાન મતાધીકાર એ
સરકારનંત્રની રચનામાં સ્ત્રીઓના વ્યાજબી
વીભાગ માટે સૌથી આવશ્યક વસ્તુ છે. જે
સ્ત્રીઓને ખરેખર ભાવી સરકારનંત્રના વહી-
વટમાં સરખો ભાગ લેવો હોય, તો સમાન
મતાધીકાર એ સૌથી વધુ જરૂરનો છે,

સાયમન કમીશને કરેલી ભલામણો કેટલી
અપુણ્ય છે તે ઉપર જરા વિચાર કરવાની
જરૂર છે. સાયમન કમીશને સ્ત્રીજનતા પર
બે પ્રકારની મર્યાદાઓ મુકી છે. એક તો
વય અને બીજી મીલકત.

પ્રથમ તો સાયમન કમીશનના નીવેદન
પ્રમાણે ૨૫ વર્ષની ઉપરાંત જ સ્ત્રીઓને
મતાધીકાર મળે. જ્યારે હીંદમાં સરેરાશ
સ્ત્રીનું આયુષ્ય માત્ર ૨૨ વર્ષ હોય ત્યારે
આ સંખ્યા કેટલી. અલ્પ બની જશે એ
સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. આમ વયમ-
ર્યાદા મુકીને સાયમન સાહેબે મતદાર સ્ત્રીઓની
સંખ્યા તદ્દન ન્હાની કરી નાંખી છે. ચું
સાયમન એમ માને છે કે પચીસ વર્ષ જ
સ્ત્રીઓને ઉદાપણની શરૂઆત થાય છે?
જ્યારે દરેક સુધરેલી સંસ્કૃતિએ સ્ત્રીજનતા
પર વયમર્યાદા નથી મુકી તો શી રીતે
આ મર્યાદા આ દેશમાં વ્યાજબી કરી શકે?
પણ અસોસની વસ્તુ છે કે વય એ એકલું

બાંધન નથી રૂપ વર્ણની તો હજારો અન-
જાઓ હીંદમાં મળી આવે! પણ સાથે સાથે
તેના પત્નીની પાસે મીસ્કત પણ હોવી જોઈએ.
આમ મીસ્કત અને વચમયાદ સાથે મુશીબે
તો હીંદની ત્રેત્રીસ કરોડની વસ્તીમાં ભાગ્યે જ
૩૩૦૦૦ જેટલી સ્ત્રીઓ નીકળે કે જે આ
બંને અંકુશો નીચે નહીં આવે. આમ
મીસ્કત, અને મયાદ સ્થાપીને સાયમને
સ્ત્રીજનતાના મતને યુગળાવી નાંખવાનો જ
યત્ન કર્યો છે. આ દ્રષ્ટીએ વાચારીએ તો
સાયમન કમીશને મુચવેલા માર્ગમાં સ્ત્રી
સમુદાયને મતાધીકાર નથી સોંપડતો. આપણા
સમાજના ૮૦ ટકા જેટલા પ્રમુખી
જનતાની સ્ત્રીઓ તો મીસ્કતના અભાવે
આપોઆપ આ મતાધીકારના હક્કમાંથી
અળગી ખસી જાય છે. ત્યારે લગભગ
શ્રીમંત સ્ત્રીઓને જ સાયમન મતાધીકારથી
મત આપવાનો હક્ક સોંપે છે. આમ સાય-
મન સારેએ કરેલી મુચના સમાજના બે
ટકા જેટલા સમુદાયની સ્ત્રીઓનું હિત
સાયબી શકે છે અને તે પણ ને તેઓ
પચીસ વર્ષ ઉપરની હોય તો જ!

સાયમન કમીશને કરેલી પહેલી મુચના
તપાસીએ તો પણ તે અતી અપુર્ણ અને
તીરસ્કારણીય છે. જ હજાર માધ્યમી આવેલા
આવીદેશી આપણને કહે છે કે 'ધારાસભમાં
સ્ત્રીઓ સભ્ય તરીકે તો હોવી જ જોઈએ.'
હું કહીશ કે આ સુંદર દીસતા રાખ્તો
શું અર્થ છે? હાલની ધારાસભામાં જ્યારે
સામાન્ય માણસ તો જાન શકતો નથી, તો
પછી સ્ત્રીઓ યુદ્ધાધને જાન શકે એ બ-વું
સંભવીત છે? અરે સામાન્ય મતાધીકાર
હોવા છતાં પણ બહુ જ અદ્ય સંખ્યામાં
સ્ત્રીઓ જાન શકે છે તો પછી અંકુશોની
સાંકળથી જોડેલી હીંદની સ્ત્રીજનતા ધારા-
સભામાં લોક પ્રતીનિધીત્વની એરણ પર

ચુંટાઈને જાન શકે એવી અશા રાખવી.
એ વધારે પડતું છે. ધારાસભામાં સ્ત્રીઓ
સભ્ય ન હોય તો ગવર્નર ખાસ કૃપા કરીને
એકાદ શ્રીમંતની પત્નીને સભ્ય તરીકે
નીમે. આ વસ્તુ પણ એટલી જ તીરસ્કાર-
ણીય અને ધૂણામનક છે. સાયમન સાહે-
બની ખાતરી છે કે તેમણે મુચવેલા મતા-
ધીકાર પ્રમાણે ધારાસભાની બેઠક પર એક
પણ સ્ત્રી આવી શકે એ શક્ય છે. એટલે
પછી ચોતે 'અપ્રગતીમાન' ન ગણાય તે
દ્રષ્ટીએ ગવર્નરને સ્ત્રીઓને નીમવાની ખાસ
સત્તાની મુચના કરીને ચોતાવું મોં છુપા-
વવાનો યત્ન કર્યો છે.

આમ સાયમન કમીશને કરેલી બલામણી
તદન અપુર્ણ અને વાહીયાત છે. એ ન તો
સ્ત્રીઓનું હિત સધી શકે તેમ છે, કે ન
તો સરકારતંત્રના વહાવટમાં સ્ત્રીઓને સ્થાન
આપે છે. સાયમન કમીશને મુચવેલા મતા-
ધીકાર માત્ર રાખ્દળ છે.

આથી જ સમાન મતાધીકાર માટે
હડત ચલાવવી એ અત્યારે આપણે સૌથી
ઉકળતો પ્રશ્ન છે. સમાન મતાધીકાર મળે
તો જ સ્ત્રીઓને ખરેખર રાજકીય હક્ક
મળ્યો ગણાય. ન્યાં મુધી એ અધીકાર
આપણો યથો નથી ત્યાં મુધી આપણે વાવરો
નીચો ન નમાવીએ.

ત્યારે આ હડત કેમ લડીશું? આ માટે
શી રીતે જંગ માંડીશું? માત્ર વાતો કરીને
બેસી રા. કે બાસપીઠ પરથી ગજનાએ
કથે, કે વતુલ પરીવદમાં શ્રીમતી સરોજીની
મોહક સુરથી આપણાં દેહો જગત આગળ
બાંધેરે કરે તેથી કંઈ અર્થ સરનાર નથી.
વેળા આવી પહોંચી છે કે જ્યારે આપણે
કંઈક સક્રીય પગલાં ભરનાં જોઈએ.

આ માટે આપણે દરેક પ્રાન્તે પ્રાન્તે
સ્ત્રીજનતાની સભાઓ બોલાવી, સ્ત્રીઓનું
સંગઠન કરીને આ રાજકીય હક્ક માટે તૈયાર
કરવાની પ્રેરણા પાવી જોઈએ પુરણા એ
બધીસ તરીકે હક્ક આપે તેના કરતાં આપણા
કોંગ્રેસના નેર પર આ હક્ક આપણે લાઇશું
તો જ તેનો આપણે. સારી રીતે ઉપયોગ
કરી શકીશું.

મૃગતીમાન ગણાતા યુગમાં જીવવા છતાં પુરાતન લગ્ન-
પ્રથા જાળવી રાખતી આર્થ સંસ્કૃતી સામે સખત ટીકા
કરતા શ્રીમતી સરલાખહેન રૂશીયાની લગ્નપ્રથાને વધુ
ન્યાયી, વધુ વ્યાજબી અને વધુ સુખરૂપ માને છે.

આ યુગને અવરૂપ લક્ષણવાનનો આદેશ
શું હોઈ શકે? અત્યાર સુધીમાં અનેકોએ
સ્ત્રીજનતાની પ્તિએ આ આદેશ પર ખુબ
લખ્યું છે, પણ આ યુગ તો સ્વાતંત્ર્ય અને
સમાનતાનો છે, અને તેથી આ યુગલાવ-
નાની દ્રષ્ટીએ આ આદેશ પર નીજીયાત્મક
વીચાર રચાય ત્યાર પહેલાં સ્ત્રીજનતાની
સર્વલક્ષી સ્વતંત્રતા મુતીમંત બનવી
જોઈએ. જ્યાં સુધી સ્ત્રીસમુદાયને પુરુષ
વર્ગ પર આજીવીકા માટે આધાર રાખવો
પડે, ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓની સર્વલક્ષી સ્વતં-
ત્રતાની વાતો કરવી એ નકામી છે!

નહીં પણ આજે તો પોતાના આહાર માટે,
પોતાના શરીરના પોષણ માટે, પોતાની
જરૂરીઆતો માટે સ્ત્રીવર્ગને પુરુષ પર જ
આધાર રાખવો પડે છે. મુડીવાદી સંસ્કૃતીએ
સ્ત્રીઓને કેવલાકે રાજકીય હકો આપ્યાં
છે. પણ હજી આર્થિક આધીનતાની સાંકળો
દરેક સ્ત્રીઓ પહેલાંના જેટલો જ મજબુત છે.
જ્યારે આપણા સમાજમાં આવા સંજો-
ગામાં સ્ત્રીજનતાને જીવવું પડતું હોય;
જ્યારે તેઓને પોષણને માટે પુરુષોના પર
આધાર રાખવો પડતો હોય, ત્યારે આ બે
વ્યક્તિઓ વચ્ચે સમાનતાની વાતો કરવી

શ્રીજન્મતાને બહુડી રાખતી હોય ત્યાં સુધી સમાનતા અને સ્વતંત્રતા પર લક્ષ્ય બાવનાના આદર્શ વીધે વીચાર કરવો એ નરી મુખ્યતા નથી?

આજના યુગમાં તો પુરુષ જીને પોતાના ઉપભોગની વસ્તુ તરીકે રાખે છે. આ યુગમાં પોતાનું ઘર સાચવવા માટે પુરુષો માત્ર પરણે છે, અને એક અબળાને નીભાવે છે. આજના લગ્નોમાં પ્રેમ, સમાનતા, કે સ્વતંત્રતાને સ્થાન જ નથી-હોઈ શકે નહીં.

પણ જીઓ ઉપર લદાયેલા અન્યાયો તો જીવો.

આજે હીંદુ જીઓને કાળે વારસાદક્ષ પણ નથી! આવા તો કેટલાય ખીન અંકુશો મુકવામાં આવ્યા છે. આજે જીઓને દરેક દિશામાં અન્યાય થઈ રહ્યો છે. આજના યુગમાં આ અન્યાયો સહન કરવા ન ભેદાયે. પણ હીંદુ! તો હજી આ આદર્શથી પણ ખુબ દુર દીસે છે.

કોઈ પણ વીધથી વીચારખજ, ભલે તેના સરજન સમયે અપુર્વ પ્રાણુવાન હોય, પણ જો તે સ્તંભી જાય તો તે છણું થઈને મરી જાય કે, વહેતાં જળ જ સ્વચ્છતા સાચવી શકે. પ્રગતી એ કુદરતમાં બનતા બનાવોનો મુળ સંકેત છે. કોઈ પણ વસ્તુ સ્થિર રહી શકતી નથી, અને રહી શકે નહીં. કારણ કે તેમ રહેવા જાય તો તે કુદરતના પ્રગતીક્રમની અધઝમણમાં આવે છે. જો પ્રગતી નથી કરી શકતા તે નાશ પામે છે.

આજે લગ્નબાવનામાં પણ પરીવર્તન પગલાં મુક્યાં છે. આજે આ ભાવનાઓ પલટાઈ છે. આજે આ ભાવનાઓમાં પ્રાથમિક તત્ત્વપરથી પરીવર્તનો થયાં. છતાં આ ભાવનાને અવગણીને જો લગ્નો થાય છે તે કાં તો નીબંધ નીવડે છે કે નીરાશા એ

આવા દેખતી યુગલનું સનાતન દર્દ થઈ પડે છે.

આજે આપણા શીક્ષીત ગણાતા સમાજ જમાં આવાં લગ્નો અતી સામાન્ય થઈ પડ્યાં છે, અને તેથી જ આધુનિક કાયદાઓમાં વીધથી પરીવર્તન કરવાની જરૂર છે. અત્યારે લક્ષવીચ્છેદ (Divorce) ની સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા જરૂરની છે. જ્યારે પુરુષ કે સ્ત્રી ધારે ત્યારે તેઓ લગ્ન વીચ્છેદ કરી શકે એ પ્રકારના સ્વાતંત્ર્યની જરૂર છે.

આ આદર્શ કેમ સાધી શકાય? કોઈ કહેશે કે આ પ્રકારના વર્તનને માટે ધારો ધરાવો ભેદાયે લક્ષવીચ્છેદની સ્વતંત્રતા સ્થાપતો ધારો ધરાય તો આ આદર્શ પાળવો સહજ લાગશે. પણ હું કહીશ કે તેથી પણ વધુ ધરવાની જરૂર છે! આપણો આદર્શ મેળવવાને માટે એથી પણ વધુ કરવાની જરૂર છે.

આ વસ્તુ તે વારસાદક્ષમાં પરીવર્તન છે. અત્યારે આ દક્ષમાં રહેલા એકપક્ષી ન્યાયને નાણુઃ કરવાની જરૂર છે. આપણે રશીયાને પગથે પગથે આ પ્રથામાં પરીવર્તન કરવાની જરૂર છે. રશીયન દેશના કાયદાઓ આ દ્રષ્ટીએ અતી બુદ્ધિયુક્ત અને યોગ્ય છે!

સોવીયેટ લગ્નપ્રથા આ સમાજ અપનાવી શકે ત્યાર પહેલાં સર્વલક્ષી સામાજિક પરીવર્તન કરવાની જરૂર છે! કારણ કે જો વ્યક્તીલક્ષી, મુડીવાદી, હુંટાર સંસ્કૃતીના તોડીને ટુકડા કરવામાં આવે તો જ સોવીયેટ લગ્નના કાયદાઓ આ સમાજમાં સ્થાપી શકાય.

ત્યારે હવે સલાહનો એક શબ્દ! હું! વીધાલયમાં અત્યાસ કરતાં દરેક યુવક અને યુવતીને કહીશ કે લગ્નબાવનામાં પરીવર્તન કરવાને આદર્શોનાં સ્વપ્ન જોવાને બદલે, સમાજપરીવર્તન માટે યત્ન કરે. તેથી જ આ આદર્શ વધુ નજીક આવી શકવાનો સંભવ છે.

સોવીયેટની લક્ષ્મીલાવનાના કેટલાંક સીધાંતો

૧. છુટાછેડા મેળવીને વીવાહનો અંત આણી શકાય છે,

૨. બંનેની ગણપુશીથી અથવા એકની ઇચ્છાથી પણ છુટાછેડા મેળવી શકાય છે.

૩. પત્નીપત્નીમાંથી કોઈએ પોતાનું રહેણાં અલ્લવાથી ખીજાએ ત્યાં રહેવા જવું જોઈએ એમ નથી.

૪. વીવાહને લીધે માલમીલકત બંનેની માલિકાની એટલે સામુદાયિક થતી નથી,

૫. જ્યાં બાળકનો જન્મ થશે ત્યાં કુટુંબની સ્થાપના થઈ. તે બાળક કાયદેસર જન્મ્યું છે કે નહીં તે કાયદે જોતો નથી. તારેસ અને લાવારેસ બાળકોના હક્કો સમાન હોય છે.

૬. કોઈ પણ અવીવાહિત સ્ત્રી ગર્ભવતી હોય ત્યારે સુવાવડ પહેલાં ત્રણ માસ અગાઉ લાવી બાળકના પિતાનું નામ અને સરનામું તેમ જ ગર્ભવતી થવાનો વખત તેણી સરકારી દફતરમાં નોંધાવી શકે છે. પરંતુ સ્ત્રી ગર્ભવતી હોય અને જન્મનાર બાળકનો પિતા તેણીનો ધણી ન હોય તો પણ તેણી ઉપર પ્રમાણે સરકારી દફતરમાં નોંધ લેવી શકે છે.

૭. ઉપર પ્રમાણે નોંધ કર્યા મુજબ જેનું નામ બાળકના પિતા તરીકે રજુ થયું હોય તે જ તે બાળકનો બાપ છે એમ કોર્ટને લાગશે તો, ગર્ભવાસ, સુવાવડ અને જન્મ પછીની બાળકની માવજત માટે થનાર ખર્ચનો ચોક્કસ લાગ તે માણસે આપવો એમ કોર્ટ ફરમાવે છે.

૮. ગર્ભવતી થવાના દાંડણે તે સ્ત્રીનો ખીજા ગણસો સાથે પણ સંબંધ હતો એમ કોર્ટને જણાય તો તેઓ પર પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબના ખર્ચનો હિસો આપવાની જવાબદારી કોર્ટ નાંખે છે.

૯. બાળક ૧૪ વર્ષની ઉંમરનું થતાં મુધી તે કયા ધર્મનું છે તે તેના માબાપ એકમતીથી દરાવી શકે છે, પણ તેઓ વચ્ચે મતફેર ઉભો થાય તો તે બાળક કોઈ પણ ધર્મનું નથી એમ જ ગણવામાં આવેશે.

૧૦. માબાપની માલમીલકત પર બાળકનો હક્ક નથી તેમ બાળકની માલમીલકત પર તેના માબાપનો હક્ક હોતો નથી. (તેમાંથી કોઈ પણ મરી જાય તો તેની માલમીલકત સરકાર જમા થાય છે)

ભયંકર ઝંઝવાત
પુરે વાતાવરણ ઘેરાઈ
બધ, તે ચીતે હીંદુ-
સ્થાનના રાજકીય વાતા-
વરણમાં ભયાનક દમનનો

ઘેરાતાં વાદળ

: તંત્રીસ્થાનેથી :

પડ્યો પાડતાં વાદળ ઘેરાતાં બધ છે.
પાત્રમિન્ટની દીવાને ખાસ અને દીવાને
આમથી માંડીને, જેમ્સ ચેસમાં, દીલ્હીના
રાજમહેલોમાં, પ્રતિના ગવર્નમેન્ટ મહાલ-
યોમાં તેમજ છેક તાલુકાઓમાં પણ આવતા
દમનના પડ્યા ભયાનક ચીસો પાડતા
સંભળાઈ રહ્યા છે. વીલાયતનાં તમામ રોરી
પત્રો, હીંદમાંનાં એકે એક એન્ગ્લો-ઇન્ડિયન
પત્રો એ જ સુરનાં રણશીર્ષાં ધ્રુંકી રહ્યાં
છે. દેશભરના પ્રતિપ્રતિમાંથી ગોરાઓનાં
મંડળો હીંદને ગળે આપડા ભરાવવા માટે
સરકારને છઠ્ઠેરી રહ્યાં છે. મહાસભાવાદીઓને
પરદેશી શત્રુઓ સમા માની, તેમને દુરના
રાષ્ટ્રોમાં દેશપાર કરવાની, રાષ્ટ્રની બાજુ-
તીને વચ્ચે પાંખથી કચડી નાખવાની,
રાષ્ટ્રીય પત્રોને દબાવી દેવાની અનેકરીય
ભક્ષામણો ચારે પાસથી યદ્ય રહી છે. તાર,
ટપાલ અને ટેલિગ્રાફ ઉપયોગ મહાસભાવા-
દીઓ ને નવી લડત ઉપાડે તો નહીં કરવા
દેવની માગણીઓ સુરોપીયનોનાં મંડળો
કરી રહ્યાં છે, નૌજવાન ગોરાઓ સમક્ષમ

રોપવીસ્થોનાં મંડળો
સ્થાપે બધ છે, અને
રાષ્ટ્રવીરતાનાં કથેનિ કથ-
વાની છોડ્યોક ઉદ્દામ-
વાતોથી વાતાવરણને ભરી

દેવામાં આવે છે. રોરી પક્ષના હીંદી વર્ગીય
પાત્રમિન્ટમાં ઉભા રહીને, આ પંથી માગણી-
ઓને સ્વીકારતા, ઉત્તેજન આપવાની સાથે
સાથે વાણી ઉચ્ચારે છે. જુદા જુદા પ્રતિભાં
એ જ દ્રષ્ટીએ અમલદારોની નીમણુંકો
થાય છે, અને દમનનીતીના કાર્યમાં મેળ-
વેલી તેમની જુની કારકીદીનાં નવેસરથી
પણુજાં ધ્રુંકાય છે. આમ ચારે તરફથી
ભયાનક ભાવીની આગાહીઓ આવે તેવા
બાંજાનાં પગલાં ભરાઈ રહ્યાં છે.

આ દેશમાં મુઠીભર માણસો સીવાય ભાગ્યે
જ કોઈ હીંસાની હીમાયત કરનાર છે,
એટલું જ નહીં પણ જ્યારે જ્યારે હીંસા-
વાદીઓએ જુદા જવાબ પ્રયાસ કર્યા છે ત્યારે
ત્યારે સારાચે દેસમાંથી તેને પળોડી કાઢવામાં
આત્યા છે, છતાં બહુ હીંદુ વાતાવરણ
કેવળ હીંસાવાદીઓથી જ ઉભરાઈ જતું
હોય, તે જાતની મનોદશા ઉભી કરવાના
ઉત્તુપુરંકના વ્યવસ્થીત પ્રયત્ન મધ રહ્યા
છે. હીંસાવાદીઓ-જેઓ મુઠીભર હશે-ગમે
તે જાનતા હોય, પરંતુ તેમને સમસ્ત હીંદ.

માંથી 'દાઢ ટેકા કે ઉત્તેમન આપતું' નથી. એમનાં કાયને દેશના અગત્યના હીતને માટે નુકસાનકારક લેખવામાં આવે છે. એટલું જ નહીં પણ શાંતીભરી ચળવળ ચલાવવાથી જ હીંદ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકશે, એ જ વાત આગ્રહભરી રીતે રાષ્ટ્રીય તેમજ ખીન્ન અથવા ગરબદારી વીચારેલા નેતાઓ અને રાષ્ટ્રીય પત્રો તરફથી કહેવામાં આવે છે અને પોતે હીંસાવાદના હમેશાં કદર વીરોધી છીએ અને રહેવાના જ છીએ, તેથી જ અત્યારે હીંદની પ્રમાણીક રાષ્ટ્રીય લડનને ક્યારી નાખવા માટે, હીંસાવાદીઓના નામે જે દમનની લાગણીની આંધી ચડાવવામાં આવે છે, તેથી અમને પરાવાર દુઃખ થાય છે.

માનસશાસ્ત્રની નજરે જોતાં પણ હીંદને માટે દમનનાં નવાં શસ્ત્રો તૈયાર કરાવવા માટે, હીંસાવાદને જે મોટું સ્વરૂપ આપવામાં આવે છે તેની અસર હીંદ તેમજ ઇંગ્લંડ બંને દેશના માણસો ઉપર ખરાબ થશે એવી અમારી માન્યતા છે. એવાં કાર્યો કરનારાઓને પુરેપુરા પહોંચી થશે તેવા સામાન્ય કાયદા ધારાપોથી ઉપર છે જ, તેમજ ઘણું જ મોટા ખર્ચે સરકાર પોલીસ અને છુપી પોલીસખાતું નીભાવે છે, તે પછી ગોરા વ્યાપારીઓ, એન્જી કન્ડીગન પત્રકારો અને ખ્રીસ્તના ટોરીઓ અત્યારે આ અથવા કોલાહલ શા માટે કરી મુકે છે? તે અમારાથી સમજી શકાતું નથી.

∴

હિંદમાં જ્યારે દમનનીતાનો દાવાનળ સળગાવાની આવી પ્રયત્ન તૈયારીઓ ચાલી રહી છે, ત્યારે ગોળમેથનું ગાહું લંડનમાં ધાંચમાં પડ્યું છે. નવી સુદણીમાં ટોરી પક્ષ ઘણી જ મોટી બહુ-

મતીમાં ચુંટાઈ આવ્યો ત્યારે જ 'ડેલી હેરલ્ડ' ચેતવણી આપી હતી તેમ ટોરી-ઓએ ગોળમેથને તોડી નાખવાની બાજુ રચી અને તેમની સાથે કોમીવાદી મુસલમાનો અને અંત્યજ કોમના કહેવાતા પ્રતીનીધીઓ ભળી ગયા, એટલે મેડેકોનરડ એક પછી એક ડગલું પાછળ મુક્યાં જ કરે છે. ગોળમેથનો બીજો અંક પુરો થઈ જવા આવ્યો ત્યાં સુધી એણે સરકારી પાનાં ખુલ્લાં કર્યાં જ નથી, એટલું જ નહીં પણ ગઈ તા. ૧૯:૧:૩૧ ના રોજ પોતે જે કંઈ કહ્યું હતું તેમાંથી પણ પીછેહઠ કરવાની છટકા બારીઓ શોધાઈ રહી છે. ગઈ તા. ૧૬ મી ગન્યુઆરીના દાવસે મી. ગ્રન્સે મેડેકોનરડે સ્પષ્ટ સંબંધમાં કહ્યું હતું કે:

“હીંદુસ્તાનના રાજતંત્ર માટેની જવાબદારી મધ્યસ્થ અને પ્રાંતીક ધારામંડળોને સોંપવી.”

પરંતુ ટોરીઓના તાબામાં ગયા પછી હવે ખ્રીડીશ સામાન્યનો મુખ્ય મશ્વરમંત્રી, હીંદને ગમે એકલા પ્રાંતીકતંત્રમાં જ જવા-બદલીની તોફ વળગાડી, મધ્યસ્થતંત્રમાં હાલની દશા જ કાયમ રાખવાના કાવાદવામાં ટોરીઓ સાથે મળી ગયા છે. જેની સામે સર કાવમજી જહાંગીર જેવાઓને સુદાં ચેતવણીનાં રણશીંગ ઝુકવાની જરૂર પડી છે. એનો અર્થ એટલો જ છે કે, ખ્રીડનની મરજી હીંદની ઉપરથી પોતાનો પંજો લીધો કરવાની જગ્યા પણ નથી. પરંતુ તે વાત સ્પષ્ટ સંબંધમાં ખુલ્લે ખુલ્લીક રવા માટે તેઓ સમય વીતાડી રહ્યા છે.

સર સોમ્યુઅલ હોર હીંદી વઝીર થયો ત્યારથી ગોળમેથના કામકાજ ઉપરથી દંભવું ફટકું વાતાવરણ અનીવાર્યપણે ફર થઈ ગયું એ કીક જ થયું છે. નવા

હીંદી વઝીરની રીતસાતને ‘મહાન મોગલ’ ની સાથે મલાળમીત્રેએ સરખાવી છે, પરંતુ મુસ્લીમો સાથેના એના દાવપેચો એવાં, તેણે હીંદને દબાવી દધ મધ્યસ્થ તંત્રમાં જવાબદારીનો હાંધરો પંચુ ન અપાય તે માટે ખાસ ટાળજી બતાવવા માંડી છે.

એટલે હીંદમાંથી ગયેલા ગોળમેજી માટેના નીમાપણા પ્રતીનીધીઓ કેવળ પાણી વગેરે વીતે માખણ મેળવવાની આશા રાખે છે.

એક તરફ ધમકીભરી બ્રીટીશ મુત્સદીઓની ચાલખાજ અને બીજી બાજુએ નીર્માણ્ય હીંદીઓની સરમાવનારી નજાણા એ જ માત્ર અત્યારે તો લંડનમાં પુરવાર થઈ રહ્યું છે.

...

આ વખતની આખી ધે બેઠકમાં મહા-સલાના એકલા પ્રતીનીધી મ. ગાંધીજીની મનોદશા અસ્પીર અને ડામા-ડાળજી રહ્યા કરી છે. કાંઈ કાંઈ વખત તેમના મુખમાંથી બળવાખોરને જાગે તેવાં ઉગ્ર વચનો નીકળતાં સંભળાય છે, પરંતુ હીંદુસ્થાનના જુની પીઢીના મલાળમતના મુત્સદીઓની માફક થોડા જ સમયમાં વળી તેમની આ તમામ ઉગ્રતા સમી જાય છે, અને બ્રીટીશ મુત્સદીઓના દાવને પારખવા છતાં તેમણે થોડાં ધરવીન જેવા લવા બ્રીસ્ટબક્ષને આપેલા વચનની ખાતર, તેઓ પાણી વગેરેવાના કામમાં બીજાઓના ભેટલા જ મર્યાદા છે.

વેસ્ટ મીન્ટર સંક્રમમાં તેમણે ઉચ્ચારેલાં વચનો એમની એ વીસવાદી મનોદશાનું પ્રબળ પ્રતીબિંબ પાડે છે. એમણે એ સંકલમાં કહ્યું:

“અત્યારે તો પરીવર્તન કામ પાણી વગેરેવા જેવું લાગે છે, અને અમે

અંધકારમાં આશાનું એકે કીરણ દેખાતું નથી. પણ તમારા કેટલાક મહાપુરુષો આદિ ટાળવાને બનતો પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. તેઓ જે સફળ નહીં થાય અને અંતે પરીવર્તન પરીણામ શુન્યમાં આવશે-અને ભય છે કે આવશે-તો હજારો માણસો કંઈ સંકલનની તાવણીમાંથી પસાર થવા તૈયાર થશે, અને ઉગ્રમાં ઉગ્ર દમન સાથે પણ પાણી પાતી નહીં કરે. અમને વચન આપવામાં આવે છે કે હવે પછીનું દમન ગયા વરસ કરતાં દસગણું ઉગ્ર હશે. પણ હું તો પ્રાર્થના કરીશ કે મનુષ્યજાતીને પરિવર્તનનું એ પ્રદર્શન જેવા વારો ન આવવો.”

આ રાજદો બતાવી આવે છે કે, ગાંધીજીને ચારે દીશાએ અગેઢ અંધકાર જ દેખાય છે, છતાં બ્રીટનના ‘કેટલાક મહાપુરુષો’ માંની તેમની અચળ શ્રદ્ધા હજી ડગી નથી. એટલે ‘હવે પછીનું’ દમન ગયા વરસ કરતાં દસ-ગણું ઉગ્ર હશે’ એવું એમને બ્રીટનના જવાબદાર સત્તાધીકારીઓ તરફથી વચન અપાઈ ગયા છતાં, હજી મહાત્માજી ‘પરિવર્તન’ એ પ્રદર્શન મનુષ્યજાતીને જેવાતો વખત ન આવે તે માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરવાનાં છે.

ઉપરનાં વચનો એમણે જે સાંજે અંગ્રેજ-રીવાજીઓ સમક્ષ ઉચ્ચાર્યાં તે જ દીવસે બપોરે ગેળમેજીમાં એમણે કરેલું ભાષણ જોતાં તેમાંથી નીચેનાં વચનો સાંપડે છે:

“મારી પાછી ખાતી છે કે આપે આ ગોળમેજી પરીવર્તન લરી અને અમને બધાને ધરખાર અને કામધંધા છોડીને જ હજાર માણસ દુરંથી કામી

સવાલનો નીકાલ આણુના યોજાયા નહોતા, પણ આપે અમને યોજાયા અને આપે જાણીશુછને જાહેર પણ કરેલું કે અમને આડી એટલા માટે યોજાયા છે કે અમે બંધારણ ધડવાની કીયામાં ભાગ લઈએ, અને આપના આતીથ્યશીલ દેશને છોડીને જઈએ તે પહેલાં અમને એની યાત્રી પ્રતીતી થાય કે હિંદની સ્વતંત્રતા માટે અમે માન અને પ્રતીષ્ઠાવાળું ચોકડું ધડી શક્યા છીએ, અને હવે આમની તથા ઉમરાવોની સભાની મંજુરી મળવાની જ વાર છે.

હવે અત્યારે અમારી સામે સાવ જુદી જ સ્થિતિ આવી પડેલી છે, તે એ કે અમે સર્વાનુમતે દંષ્ટ પણ કોમી નીકાલ કરી શક્યા નથી એટલે બંધારણ ધડવાનું નથી, અને છેલ્લા ઉપાય તરીકે અને છેવટનો રંગ પુરવા માટે આપ બંધારણ અને તેમાંથી ઉદ્ભવતી બધી બાબતો વાપે સરકારની નીતી જાહેર કરશે. મને મનમાં થયા વીના રહેતું નથી, કે જે પરીપદ આટલી બધી હોહા કરીને અને આટલા બધા લોકોનાં મન અને હૃદયમાં આશા જાગ્રત કરીને ભરવામાં આવી હતી તેનો આ દુઃખકારક અંત છે.”

નાની કોમો અને મુસલમાનો વચ્ચે સ્વીકારાયેલી કહેવાતી યોગના, જેને મી. મેકડોનલ્ડ હિંદની વસતીના કમલગ ૪૬ ટકોની ક્ષુબ્ધત મળ્યાનું માની બેઠા છે, તે “યોજના સ્વરાજ મેળવવા નહીં પણ નોકર-શાહીની સત્તામાં ભાગ મેળવવા માટે જ ઘડાયેલી છે, એમાં શંકા નથી.” એવો

અબીપ્રાય આપીને મહાસભાને નામે તેમણે એ જ ભાષણમાં જીટનને ચેતવણી આપી હતી કે :

“જે યોજના પ્રમાણે સ્વતંત્રતાનું અને સ્વરાજનું ખુલ્લી દવામાં ઉગનારું વૃક્ષ કદી ઉગી ન શકે તેને ક્ષુબ્ધ કરવા કરતાં ગમે તેટલાં વરસ સુધી વનવન સ્વડવું પડે તો યે મહાસભા એને માટે તૈયાર છે.”

છતાં સાંઝની સભામાં [તા. ૧૩ મી નવેમ્બર] વીઘાર્થેઓ સમક્ષ એમણે જીટનના મહાપુરોના પ્રપત્નમાં વીશ્વાસ મુદ્રી, ફરીથી પ્રભુની એમની પ્રીય પ્રાર્થનામાં એક વધુ વંખત શ્રદ્ધા બતાવી હતી!

મહાત્માજીના મંત્રી મહાદેવભાઈ જણાવે છે તેમ વળી તે જ રાતે મોડા એક છાપાવાળાને તેમણે કહ્યું :

“બંધારણના સવાલની બાબતમાં પરીપદ નીમ્ણ જતાં સવીનય ભંગ ફરી શરૂ થયા વીના રહેવાનો નથી. ખીજો રસ્તો જ નથી. કેમકે આજ અમને સ્વરાજ ત મળે તો એનો અર્થ એ છે કે અતીશીત મુદત સુધી મળવાનું નથી. આશાનું કારણ આજુ નથી, જો કે છેલ્લી ઘડીએ નીકાલ આવવાની આશા હું દેક છોડી બેઠો નથી.”

આમ ગાંધીજીના વારંવાર સંભળાતા વીસવાદી સુરોમાંથી ઉઠતા આશા-નીરાસાના પડધામાં અમને નથી જણાતી કપાઈ ‘સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા’ કે નથી દેખાતું ‘પૂર્ણ સ્વરાજ,’ મહાત્માજી ‘છેક છેલ્લી ઘડીએ નીકાલ આવવાની આશા’નાં સમણાં સેવે છે, પરંતુ એ રીતે ‘છેક છેલ્લી ઘડીએ’ જ ‘નીકાલ’

આવે છે તે કેવા નીઃસત્વ હોય છે અને તે કેટલા નીધ્વજ નીવડે છે, તે હીંદી જનતા લ'ડન જતા પહેલાંની ગાંધીજીની સીમસાની દોડાદોડી પરથી બરાબર જોઈ ગઈ છે. અને આજી હતું તે આરોહી તપાસનો જે રીતે અંત આપ્યો તેમાંથી તેને જોવાનું સાંપડ્યું છે.

..

આટીશ મુત્સદ્દીઓ ગોળમેજીમાં દાવ રમવા માગતા હતા જ, એ નૈકાને કામવાદના ખડક સાથે અચડાવી દેવાનો એમનો હરાદો હતો જ, એટલું'યે મદાત્મા જેવા પુરુષ, ગોળમેજીના પહેલા અંકની કાર્યવાહી પરથી સમજી શક્યા ન હોય એવું તો કોઈ માની શકે જ નહીં. તો પછી તેમજે એના બીજા અંકમાં ભાગ લેવા જવા પહેલાં વીચાર કરવો જોઈતો હતો, એટલું જ નહીં પણ લ'ડન જવાની દોડાદોડી પહેલાં હીંદમાં જ કામીવાદના ભુતના ભુતસાને બને તેટલો પોતાની તરફેણમાં વાળવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈતો હતો, તેને બદલે દેવટ સુધી 'અંતરના અચાજ' અને 'પ્રાર્થનાના પ્રકાશ'ની વાતોમાં નહીં, મદાત્માજી લ'ડનના મુત્સદ્દા મંડળમાં ગયા અને જાણે ત્યાં માત્ર પહેલી જ વખત પોતાને જાણ પડતી હોય તેમ, કોમી ઝંઘડાઓનું સમાધાન કરાવવામાં નીધ્વજ નીવડ્યા ત્યારે, પ્રતિનીધીઓની પસંદગીની રીતની એમણે ટીકાઓ કરી! એ જ બતાવી આપે છે કે ગાંધીજીની પીસ'વાદી રીતોથી સ્વરાજ સદ્જે નજીક આવી શકવાનું નથી, માત્ર એમને પોતાનું ધાર્યું કરવાનો આત્મસંતોષ સાંપડી શકે એ બસ છે.

અત્રખત ગોળમેજી માટે નામી મોકલવામાં આવેલા પ્રતિનીધીઓની રીત મુજબ

માંથી જ ઉંચા પ.યા પર રચાયેલી અને તીર-સ્કારને ધોળ છે. અમે એ રીતની ટીકા કરવામાં કોઈનાથી પણ પાછા પડીએ તેમ નથી; પરંતુ મદાત્માજીએ ગોળમેજીમાં ગેથા પછી, કોમી સમાધાન કરાવવા માટેની પેટા સમીતીનું પ્રમુખપદ સ્વીકાર્યા પછી અને બીટીશ મુત્સદ્દીઓએ બીજાવેલી જાળમાં આબાદ ફરી ગયા પછી, તેને માટે જે ફરીવાદ કરી તેને બદલે, તેમજે લ'ડન ઉપડવા પહેલાં જ પોતાનો વાંધો ઉઠાવવો જોઈતો હતો, અને હીંદુસ્થાનની જનતા પોતાના સાચા પ્રતિનીધીઓ પસંદ કરીને મોકલે એવી વ્યવસ્થા થાય નહીં, ત્યાં સુધી લ'ડનની ફટીમરમાં પણ મુકવાની ના પાડવી હતી. પરંતુ છેક છેલ્લી ધડી સુધી એમણે ગાંધી-છડાવીન સમાધાનીના પાત્રન અને લ'ગની જ તરફ એકતરરી લક્ષ આપ્યા ક્યું' અને ગોળમેજીમાં જવા માટે કરવી જોઈતી તૈયારીઓ કરવાને બદલે તેમજે તો છેક છેલ્લાં સુધી ગદન લાપામાં અંતરમાંનો પ્રકાશ શોધવાની જ વાતો કરી, પરીણામે આજે મહાસભાની તમામ હાડતવું પરીણામ ગાંધીજીના પોતાના જ રાખેડે પ્રમાણે 'પાણી વલોવવા જેવું' લાગે છે.

..

આમ છતાં ગાંધીજી વીલાયત ગયા તેથી પણ સારું થયું એમ માનનારા અને મનાવનારા નીકળે છે! ખુદ મદાત્માજીના મંત્રી મહાદેવભાઈ કહે છે: "અંગ્રેજ પ્રજાને કેળવવાના ગાંધીજીના અધીરત પ્રયાસને લીધે સરકારી અધીકારીઓએ લોકોને મુજબમાં ઠાંમેલી કેટલીક કલ્પનાઓ દુર થઈ છે. એ નાનુંસુનું પરીણામ નથી." પરંતુ અમને તો આ વચનમાં સત્યાભાસ વીશિષ્ટ જણાય છે. કેમકે પરદેશમાં મહા-

સમાને નામે પ્રચાર કરવામાં મહાત્માજી કે તેમની મંડળીએ અગાઉ કદી પણ શ્રદ્ધા સેવી જ નથી. ઉલટું એમના હૃદયમાં મહાસમાના તંત્રનું સુકાન આવ્યું ત્યારથી તેમણે એ પ્રચારકાર્ય જાંઘ કરાવ્યું અને મહાસમાના મવાળ તંત્રવાદકોએ શરૂ કરેલા તેમજ વર્ષો સુધી ચલાવેલા લંડન-માંના સાપ્તાહિક ‘ઇન્ડિઆ’ને પણ અટકાવી દીધું. એટલું જ નહીં પણ શ્રી. વીરૂપભાઈ પટેલ જેવા પ્રખર મુત્સદીએ મહાસમા પાસે પરદેશમાં પ્રચારકાર્યની તેમજ મહાસમાનાં એકંચીઓ નીમી મોકલવાની રચનાત્મક યોજના રજુ કરી, ત્યારે તે યોજનાને મળુ મહાત્માજીએ મહત્વની માની ને હોતી. એ જાધા દત્તીલાસને સગંભ રીતે લક્ષમાં લઈએ તો મહાદેવભાઈ કે સરદાર જે રીતે સંતોષ માનવાની જનતાને લક્ષ-મળુ કરે છે, તે રીતે સંતોષ માની શકાય તેમ છે જ નહીં.

વળી મહાત્માજીને ‘પુલ’ સ્વરાજની પ્રાપ્તિ માટે જ મહાસમાએ તેમજ તેની કારોજરી સમીતીએ પોતાના એકલા પ્રતિ-નીધી તરીકે લંડન મોકલ્યા હતા, નહીં કે બ્રીટીશ જનતાનાં થોડાંક માણસો પાસે પ્રચાર કરવા માટે, એ વાત પણ આપણે કેવળ વ્યક્તીત્વના પ્રભાવ તથા અંબાઇને વીસરવી ધટતી નથી.

અમે તો માનીએ છીએ કે મહાત્માજીની વીલાયતી યાત્રાથી એમના ‘મહાત્મા’ પદની મહત્તા અમુક અંશે વધી હશે, ‘ગાંધી કેવો ભલો માણસ છે?’ એવું કેટલીક અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ, થોડાંક અંગ્રેજ બાળકો, મુઠીલર પાદરીઓ અને થોડા ધણા લેખકોના મનમાં લાગ્યું હશે, પરંતુ તેથી હીંદની પ્રતીક્ષા વધી નથી કે હીંદને જે ખાસ

લેઈએ છે તે સ્વતંત્રતા એક તમુ પણ આગળ આવી નથી.

બ્રીટન પર જ નહીં પણ બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય પર બ્રીટીશ જનતાનો કાણુ છે, એમ માનવાની છુલ હવે તો છેક સામાન્ય સમજનો માણસ પણ કરતો નથી. સારા યે બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય પર મુઠીલાદી સામ્રાજ્યવાદીઓની એક નાનકડી ટોળકીનો કાણુ છે, એ ટોળકીમાં ટોરીઓ જ અગ્રપદે છે અને માત્ર મજૂર મહામંત્રી મેકડોનલ્ડને મુખ્ય પ્રધાન તરીકે મોખરે રાખીને, તેઓ એની મારફત પોતાનું ‘ધાયુ’ કરાવે છે. એ વર્ગની મનો-દશામાં મહાત્માજીની ગહન અને ક્ષીઅર્થી ભાષાવાણાં તીખાં તમતમતાં કે આખ્યાત્મવાદથી તરબોળ ભાવણોની જરા ગેટલીએ અસર થઈ નથી. એ જ વર્ગ અત્યારે મહાત્માજી અને તેમના સાથીઓને આક્રોષ-પેલેગોના ટાપુઓમાં દેશપાર કરવાનું જુમ-રાણુ મચાવી રહ્યા છે. અને હીંદને કંથુ પણ મળે નહીં તે માટેના તેમના પુરેપુરા ધમપણા આજુ જ છે એ વાત વીસરવાની જરૂર નથી.

એટલે પ્રશ્ન એ જ છે કે, સમસ્ત દેશની સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની છવ સરોસરની લાડત વખતે એકાદ આખ્યાત્મવાદી મહાત્માને કે કોઈક વીરક સંત પુરૂષને પોતાને મનકાવતા પ્રયોગ સ્વતંત્રતાને બોમે કરવા દેવાની તક ક્યાં મુધી આપવી? વીરપુત્ર સારી છે, પણ તે વ્યક્તીપુન્નતા અતીરેક મુધી પહોંચી જાય ત્યારે તે હીતને, બલે અહીત કરનારી જ વધુ થઈ પડે છે. આપણા જેવા દેશમાં સાધુતાને અને પ્રભુભક્તોને નામે પારાવાર અંધશ્રદ્ધા જામી ગઈ છે, પરંતુ રાજકારણમાં ધર્મની વાતોને બેળા-વથાથી પરીણામ દુઃખદાયક આવે છે. ગાંધીજીએ જ્યારે ખીલાફતની લડતને એક

ચપ્પમાં રૂઝગઠની લડતની સાથે બેળવી દીધી ત્યારે અનેક ડાળા માણસોએ તેમને એ ભુલ નહીં કરવા સમજાવ્યા હતા. છતાં ગાંધીજીએ માન્યું નહીં. જેનાં માલોં પરીણામ આજે સારા થે હીંદને બોગવવાં પડે છે. એટલે મહાત્માજી ભુલ કરે જ. નહીં, એવું શ્રદ્ધાપુર્વક માની લેવા પડેલાં મહાત્માજી રાજકારણમાં અત્યાર પડેલાં જે અનેક ભુલો કરી ગયા છે-જેનો તેમણે જાતે અનેક વખત સ્વીકાર સુધ્ધાં કર્યો છે-તે જાણવાની જરૂર છે. હમણાં જ ગોળમેજીની ચાલ ચર્ચામાં જ તેમણે પ્રાંતીક સ્વરાજની ચોળનાનો શરતી સ્વીકાર કરવાનું નક્કી કર્યું હતું, અને ત્યારે કે. સપ્તએ તેમની એ ભુલ લાંગી ત્યારે તેમણે ગોળમેજીની સંપત્તીની એકઠામાં પોતાની એ ભુલનો સ્વીકાર સુધ્ધાં કર્યો હતો: એ બધા ઉપરથી મહાત્માજીને દેશની સ્વતંત્રતાની સાથે પોતાના મનસ્વી ધોરણે રમત રમવા દે તો હક કરવાં સુધી હોયો એકઠાં તે નક્કી કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે જ.

..

ગાંધીજીએ વીસાવતમાં ગોળમેજીના કાયદે
ઉપરાંત જુદે જુદે સ્થળે જે ભાષણો અને વાર્તાલાપ કર્યા છે તેની નીચમીતે ખબરો પણ એમના રક્ત્ય મંત્રી આપણને આપતા જ રહે છે. તેમાં જુવાન હીંદી સામ્યવાદીઓ સાથે ગાંધીજીને ધવેલા પ્રશ્નોત્તર પણ શ્રી. મદદદેવ દેસાઈએ મોકલાવ્યા છે. તેમાં પ્રસીદ્ધ ધવેલા ગાંધીજીના વીચારો જેતાં એ મહાપુરુષ કેવા અશક્ય અને અવળા આદર્શો સેવી રહ્યા છે તે પુરવાર થાય છે.

હાલના મુઠીદારને મહાત્માજી સંપત્તીના માલીકને બદલે તેના રક્ષક બનવાનું કહેવા

છઠ્ઠું છે. એ કે તે પોતે એ વાતનો તો સ્વીકાર જ કરે છે કે: હીંદી રાજ્યો જમીનદારો, મીલમાલીકો, શાહુકારો અને બીજા નફાખોરો આમ વર્ગને જુટીને ધનચાન બન્યા છે, અને એ જ વર્ગને ગાંધીજી પોતાની સંપત્તીના માલીક બનીને રક્ષક બનાવવાનો મનોરથ સેવે છે! આ બંને કલ્પનાઓ તે વસ્તોબાધાત જ છે. જુટાં રાને જેને તે જુટતો હોય તેનો જ રક્ષક બનવાનું કહેવું તે સીંદને બકરીના રક્ષક બનવાનું શીખવવા જેટલું અશક્ય છે, પરંતુ જેઓ સંપત્તીશાસ્ત્રનું પ્રાથમીક જ્ઞાન પણ ધરાવે છે, તેમને ત્રી મહાત્માજીના આ વીચાર જ અચરજ પમાડે તેવા છે.

બસનું સંપત્તીશાસ્ત્ર જેતાં મુઠીદારવર્ગ શ્રમજીવીવર્ગના શોષણમાંથી તારવેલા અપ્રેય મૂલ્ય (સરસ્વત્ય વેદ્ય) ઉપર જ ધનસંચય વધારતો હવે છે. એટલે એ શ્રમજીવીવર્ગ જેટલો વીશેષ સાદાઈમાં રહે, જેટલી વર્ણ-રીયાતો ઘટાડે, તેટલો તે ઓછે દામે મજુરી કરવા તત્પર બને, અને મજુર ઓછે દામે મળે તેમાં જ મુઠીદારને અવશેષ મુક્યનું તારણ વીશેષ સાંપડે છે; અને મહાત્માજી છઠ્ઠું છે કે:

“જેઓ આજે પોતાને સંપત્તીના માલીક માને છે તેમને હું કહું છું કે તમે સંપત્તીના રક્ષક બનો, એટલે કે તમારા પોતાના હક્કથી નહીં, પણ જેમને જુટીને તમે ધન બેચું કહ્યું છે તેમના હક્કથી તેના માલીક બનો.”

એ માન્યતા જ અશક્ય છે. ઉલટું મહાત્માજીની રીતથી તો સંપત્તીના માલીકને શોષણની સત્તા ને સમયડો વધુ સાંપડે છે, અને તેની રીતો એમને માટે સરળ બની જાય છે.

“સામાન્ય મજુર અને ખેડૂત જે આ લોકોને ધન પુરું પાડવા માટે શ્રમ કરે છે તેમના કરતાં વધારે એશઆરામથી રહેવાનો આ લોકોને કશો સામાજિક હક્ક છે ખરો?”

સામ્યવાદી જીવાનોના એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાત્માજી કહે છે: “કશો જ નહી. સમાજની મારી કલ્પના એ છે કે આપણે બધા સરખા જન્મેલા છીએ, એટલે કે આપણને સરખી તક મેળવવાનો અધીકાર છે.”

છતાં એ અધીકાર અત્યારે શોષીતવર્ગને નથી એ વાત તો દેખીતી છે. અને મહાત્માજી જે માર્ગે એ શોષણ અટકાવવાના મનોરથ સેવે છે એ માર્ગે કેવળ કાલ્પનિક છે. ગાંધીજી પોતે પણ એટલું તો સ્વીકારે છે કે: “આધું હું જરાએ ન કરી શકું એમ પણ બને. પણ હું તો એ મટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છું.”

છતાં મહાત્માજીના અત્યાર સુધીના એ દીશના તમામ પ્રયાસો ઉત્તરી દીશાએથી શરૂ થયેલા—એટલે કે ગરીબોને વીશેષ ગરીબ બનાવવાના—છે. જેઓ આમવર્ગને હુંડીને ધનવત્ત બન્યા છે એમને સાદાઈના મંત્ર શીખવવા માટે તેમણે કશું જ કયું નથી. એમની પોતાની અસપાસ રહેનારા શ્રીમંતોનાં જીવનમાં એક ડોઝાઉં કરતાં જ આ વાતના બેઠવું તેટલા પુરાવા મળી રહે છે.

‘સરખા જન્મેલાને સરખી તક મેળવવાનો અધીકાર છે.’ એવાત મહાત્માજી સ્વીકારે છે, પરંતુ એ અધીકારમાં મહાત્માજી જે બેદ પાડે છે તે બેદ જ મજુરને સદાયને સાદું મજુર અને પુંછપતીને હમિશને માટે તેનો

માલીક રાખવા માટે પુરતા છે. કેમકે તેથી દેલડી રીતે વર્તવું એમાં મહાત્માજીને ‘મોર અન્યાય’ જણાય છે. પરંતુ શોષીતવર્ગ ઉપર શોષકવર્ગ જે કાયમી ‘હુંડ’ ચલાવી રહ્યો છે તેમાં મહાત્માજીને અન્યાય જણાતો નથી.

મહાત્માજીના આવા આવા જવાબોથી વીલાયતમાં વસનારા હીંદી સામ્યવાદીઓના દીક્રને કેટલો સંતોષ થયો તે વાત મહાદેવભાઈએ વાચકોને જણાવી નથી, પરંતુ અમને તો લાગે છે કે, ગાંધીજીની આ દલીલખાજી રામસે મેકડોનલ્ડ સરખા મવાળ સમાજવાદીને પણ ભાગ્યે જ સંતોષી શકે. જે કે મહાત્માજીના આ વીચારોનો ઉપયોગ હીંદુમાંના જમીનદારોને ઉશ્કેરવા માટે એન્ગ્લોઈન્ડીઅન પત્રોએ કરવા માંડ્યો છે, છતાં ગાંધીજીએ તો સાદું સાદું કહી દીધું છે કે: જમીનદારો “ત્યાં સુધી ખેડૂતોની સાથે સારી રીતે વતે ત્યાં સુધી (તેમની સાથે) અમારે કશો ઝઘડો નથી.” અર્થાત જમીનદારો ગરીબ ખેડૂતોને ચુસે તેનો તેમને વાંધો નથી. માત્ર તેમને માન આપે તેવી ભાષામાં એમની સાથે વાતચીત કરે, તેમને પોતાને ઘેર ખોલાવે, ખેસાડે, ચલાપાણી ‘બાથ’ લેવાનું એમને જરૂર જણાવે છે! બાકી તો આ હાલના ‘માલીક’ને માલીક જ રાખવા દેજો છે. અને આજ સુધીના અતુલ ભવે જગત ભેદ શક્ય છે કે એ માલીકે મજુરનું જરા જેટલુંયે દયાણ કયું નથી અને માલીક રહીને લાવીશમાં તે કયું પણ દયાણ કરી શકે તેમ પણ નથી એટલે ગાંધીજીની કલ્પનાના સ્વરાગમાં ગરીબોને કાયમને માટે ગરીબાઈ સીવાય વીશેષ કયું જ સાંપડવાનું નથી, એ નક્કી જ છે.

સુંદર સંતતિ અને તેનું નિયમન

સ્ત્રી સ્વતંત્રતાના યુગમાં ધર્મ, નીતી અને સમાજના નીયમો વીજ્ઞાનશાસ્ત્રનાં જ્ઞાન સાથે સમજી સ્ત્રીઓને પોતાને જોઈતાં સુંદર યાજ્ઞો પેદા કરવા માટે જ, અને સ્વેચ્છાએ ન જોઈતાં યાજ્ઞોના ગર્ભજ ન રહે તે માટેની સરળ ભાષામાં લખાએલી આ લેખમાળા અમે સમાજના સર્વ લોકોને માટે અને ખાસ કરીને માતાઓ પોતાને અશક્તીમાથી અને કુટુંબને ગરીબાઈમાંથી બચાવી શકે તેટલા ખાતર પ્રસીદ્ધ કરીએ છીએ જે આ જગતનામાં જનનાને ઘણી જ ઉપયોગી થઈ પડશે.

:: લેખક ::

શ્રી. માણેકલાલ વડીલ

એમ. એ., એલ્.એલ્. બી., એફ. એસ. એસ., એફ. આર. ઇ એસ.

પ્રકરણ પહેલું

દરેક સ્ત્રી પુરૂષને તેના જ્ઞાનની આવશ્યકતા

પ્રત્યેક યુગમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ પ્રગ્ન ઉત્પન્ન કરતાં આવડ્યાં છે, આ પૃથ્વી ઉપર માણુસની પ્રથમ ઉત્પત્તિને આજે લાખોએ વરસ થઈ ગયાં છે, પણ જેને મુધારા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, તે કાળને તે આજે દસ વીસ હજાર વર્ષો જ થયા આવ્યાં છે. જે જે શાસ્ત્રો અને પુસ્તકો છેલાં દસ હજાર વર્ષમાં માણુસે લખવાની કળા શોધી કાઢ્યા પછી લખાયાં છે, તેમાંનું કોઈપણ પુસ્તક દસ હજાર વર્ષ પહેલાં લખાઈ શક્યું હોય જ નહીં. શાસ્ત્રો અગર કાયદાનાં પુસ્તકો મનુષ્યની સમાજને વ્યવસ્થિત રાખવા માટે હંમેશાં જ્ઞાની પુરૂષો લખે છે. તેમાંના ઘણા નીચેના રીવાજરૂપે સમાજમાં ચાલુ હોય છે. અને તે કાળની આથી કે પરિસ્થિતિને અનુચિત

રીવાજ તે વખતના સમાજને અનુકૂળ અને કાયદાકારક લાગે છે. પણ એવા નીચેનામાં અગવડના જણાય ત્યારે નવા સંમેગના, નવા જમાનાના વીચારશીલ માણુસો તેમાં ફેરફાર મુચ્ચે છે. લોકોના રીવાજ આમ બદલાય છે, અને નવા કાયદાઓ પડાય છે.

પ્રાણી માત્રમાં પોતાની પ્રગ્ન ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ કુદરતી રીતે રહેલી છે, તે શક્તિવડે લવીબની પ્રગ્ન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમ કરતાં તે પ્રગ્ન ઉત્પન્ન કરનારની શક્તિ ઓછી થઈ તે મોત તરફ દોરાતું બન્ય છે. પ્રાણીવીજ્ઞાનશાસ્ત્રની નજરે દરેક પ્રાણીમાં બે કુદરતી શુભ રહેલા છે: એક પોતાની જાતનો નીરંતર રક્ષણ કરવાનો અને બીજો પોતાની પ્રગ્ન ઉત્પન્ન કરવાનો અને તેમ કરતાં પોતાની ઉત્પાદક શક્તિ શુભાવી પોતાને હાથે જ પોતાના મોત તરફ આગળ વધવાનો—આ એક

દાંતની સમાજવ્યવસ્થામાં જ્યારે બાળકોના સ્વભાવોપાધિ અને કેળવણીની જવાબદારી માખાપના ઉપર નાખવામાં આવી છે, તેવે વખતે તેમજ ભવીષ્યના સમાજવાદી કાળમાં દરેક માએ કેટલાં સુંદર બાળકો ઉત્પન્ન કરવાં તેનું જ્ઞાન તેને આપવાની આવશ્યકતા રહે છે. આ જ્ઞાન રાજ્ય અને સ્થાનીક સત્તાધારી સંસ્થાઓ તરફથી અપાવું જોઈએ, પણ તેમ કરવામાં આવતું નથી. દરેક કાળમાં બાળક ઉત્પન્ન કરવાં તે દરેક સ્ત્રી પુરુષની ફરજ છે. એમ કમ, નીતી અને સમાજને નામે ગણા પુરુષો સમજાવતા આવ્યા છે, પણ તે બાળકોની સંખ્યા ઉપર હદ મુકવી, અથવા ભવીષ્યની પ્રજા વધારે સસકા, સુંદર અને શુદ્ધીશાળી ઉત્પન્ન થાય તે સંબંધી ધર્મશાસ્ત્રો, અથવા કાયદાઓમાં સંકેતોથી અમલમાં મુકી શકાય તેનું કાંઈ અભાવવામાં આવ્યું નથી. અને તેનું જ્ઞાન દરેક વ્યક્તિને કેટલા અનુભવ પછી અધિકારી દ્વારા પાલુ ધણું જ અધુરું મળે

છે. અહીંનું માખાપ નર માદાના સંબંધ બાબતમાં પોતાનાં બાળકો સાથે મુંઝાં રહે છે, અને નવી પ્રજાને બચાવવામાં તેમજ યુવાવસ્થામાં તેના અનુભવનું પણ જ્ઞાન આપવામાં આવતું નથી. આ સવાલ કાંઈ શુદ્ધીશાળી માણસો માટે જ નથી પણ દરેક સ્ત્રી પુરુષને અગત્યનો છે, અને તેથી જ તેની ચર્ચા મોકળા મને કરી તેનું જ્ઞાન જેમ વધારે ફેલાય તેવા ઉપાયો લેવા જોઈએ. રાજ્ય તરફથી તેમજ સ્થાનીક મ્યુનિસિપાલિટી અગર પંચાયતો તરફથી તે વ્યવસ્થા કરવામાં આવે તે માટે, તેમજ તે અગાઉ પણ વાંચી લખી શકે તેવાં સ્ત્રી પુરુષોને આવા જ્ઞાનનો લાભ અપવા માટે હીંદુસ્તાનના દરેક પ્રાંતની મુખ્ય ભાષાઓમાં આ બાબતનાં પુસ્તક સરળ ભાષામાં લખાવાં જોઈએ. એ પુસ્તકો વાંચ્યા પછી દરેક વાંચનારની એ ફરજ રહેશે કે જે સ્ત્રી પુરુષો અભણ હોય તેમને પણ તેમના જ્ઞાનનો લાભ જાહેર ભાષણો મારફત, અગર ખાનગી સમાહથી પણ આપવો.

પ્રકરણ બીજું

સંતતી નીયમનમાં અનીતી નથી પણ મોટી નીતી છે

હજારો વર્ષો દરમ્યાન લખાયેલાં ધર્મશાસ્ત્રો અને તે અગાઉના રીવાજોમાં પણ મનુષ્યજાતને બાળકોની સંખ્યા ઉપર હદ મુકવાનાં કારણો ઉઠાવ્યાં ન હતાં. તે કાળમાં જેમ મનુષ્ય સંખ્યા વધારે તેમ કાંઈ પણ કામ અગર દેશ વધારે બળવાન ગણાતો, તે વખતની સદી જરૂરીઆતોમાં તેમને ખાવાપીવા તથા પહેરવા તથા રહેવાનાં સાધનો સહજ અને જોઈતા પ્રમાણમાં મળી આવતાં. એથી

અગાઉના કાળના એ ગણા પુરુષોએ જોઈતાં બાળકો જન્મે તેટલાં જન્મવા દેવાં એ દરેક સ્ત્રી પુરુષની ધાર્મિક, નૈતિક તેમજ સામાજિક દ્રષ્ટીએ ફરજ ગણાવી હતી. જેમ ભુખી કુતરીને ધાવણ ન આવતું હોય અને નવાં જન્મેલાં બોરીલાં એક સાથે ચુસવા માટે તેથી અકળાઈને તે બોરીલાંઓને ગરદન પર દાંત બેસાડી તેને ચુંગાવી મારી નાંખે, તે પ્રમાણે સ્ત્રી પણ પોતાની તેવી દશામાં કવચીત પોતાનાં બાળકોને સંહાર કરવા તરફ જ કાળમાં પ્રેરાતી હોય, છતાં પણ જે જન્મ મનુષ્યસમાજની વ્યવસ્થા વધતી ગઈ, તેમ તેમ તે પોતાના

આળકને નજર મારે તેથી તેની મનોદશા બદલાતી થઈ અને દુઃખમાં પણ પોતાના આળક પ્રત્યે પ્રેમ રાખતી થઈ. ફક્ત સામાન્ય રીવાજોને લઈને તે આળક અચવડ પડતું થઈ પડે ત્યારે તેના જન્મ પહેલાં ગર્ભપાતથી અથવા તો જન્મ્યા પછી તે આળકનું ખુન કરવા માતા પ્રેરાતી અથવા તે આળકને ત્યજ દેતી. હાલની સમાજવ્યવસ્થામાં જે જે દેશોમાં પ્રુખ્ત ઉભરતી કુંવારી કન્યા અથવા વીધવાને આળક અરતરે અથવા તે સગલાં છે એમ ખબર પડે તેને આજુ સમાજના નીતીના ધોરણે તીરસ્કરવામાં આવે, તે તે તીરસ્કારથી અથવા મારે તેથી માતા પોતાનાં આળકનું ખુન કરવા અથવા ગર્ભપાત કરવા આજ પણ પ્રેરાય છે. આવાં આળક જન્મે તે સાથે કાંઈ પણ કાયદામાં આજુ જમાનામાં પ્રતીત થઈ નથી અને સમાજના તીરસ્કારથી અથવા મારે તેથી માતાએ પોતાનાં આળકોને જન્મ્યા પછી ઘરેલ જ તે આળકને અનાથાશ્રમમાં મુકી આપી શકે તેવી વ્યવસ્થા પણ દરેક સુધરેલા દેશમાં થઈ ચુકી છે. છતાં આવાં ત્યજવડાં આળકો પોતે માતાના ઉદરમાં જ વીકાસ પામેલાં હોતાં નથી, તેમ જ ગરીબ, અજ્ઞાન અને ભાકુતી ધાવ પાસેથી અનાથાશ્રમમાં તેમને ભેળવું દુઃખ અથવા પોષણ મળી શકતું નથી; તેથી આળકોમાંથી કાંઈ પણ અનાથાશ્રમમાં એક વર્ષ પણ પુરું છવતાં નથી અને તેથી તેમની પાછળ ખર્ચાવશી માતાની શક્તી અને નહિર પ્રજાની સખાપત્તના પૈસાનો કાંઈ પણ અર્થ સરતો હોય એમ લાગતું નથી, અનાથાશ્રમમાં તો ફક્ત ત્રણ વર્ષની ઉંમરે ત્યજવડાં અથવા માળાપ વગરનાં આળકો જ ઉછરી શકે છે, અને તેમને પણ નહીં જેની કેળવણી આપી શકાય છે.

આ ઉપરાંત સામાન્ય રીવાજથી જ્યારે દીકરી બોળ ૩૫ ગણાય છે, એથી છોકરી જન્મતાની સાથે જ તેનાં માળાપ તેને છુપી રીતે મારી નાખવા દેરાય છે. અથવા તો જન્મ્યા પછી પણ છોકરીના વીકાસ માટે એને ખોરાક કે બીજાં સાધન છોકરાની માફક પુરતા પ્રમાણમાં આપવામાં આવતાં નથી, તેથી છોકરીઓ એકાંકી જન્મે છે અથવા જન્મ્યા પછી પણ વધારે પ્રમાણમાં વહેલી મરે છે.

હીંદુસ્તાનના અને ૧૯૨૨ ના વસ્તીપત્રક પ્રમાણે પાંચ વર્ષની અંદરનાં હયાત આળકોમાં સાડીઓગણીસ લાખ છોકરા અને વીસ લાખ કરતાં વધારે છોકરીઓ હતી, પણ પાંચ અને દસ વર્ષની વચ્ચે સાલીસ લાખ છોકરા અને ત્રેવીસ લાખ છોકરીઓ હતી. જ્યારે દસ અને પંદર વર્ષની વચ્ચે વીસ લાખ ઉપર છોકરાઓ અને સાડાસોળ લાખ છોકરીઓ હતી. આ આંકડાઓ ઉપરથી એમ અનુમાન થઈ શકે, કે છોકરીઓ પાંચ અને પંદર વર્ષની વચ્ચે વધારે પ્રમાણમાં મરી જતી હોવી ભેદજો. વળી આખા હીંદની વસ્તીમાં આંક કરોડ કુંવારા પુરુષો અને સાડાપાંચ કરોડ કુંવારી કન્યાઓ છે; તે ઉપરથી પણ એકસ જણાય છે કે, કન્યાઓની સંખ્યા ઘણી જ ઓછી છે. ખીજી તરફ એક કરોડ વીધુરો અને બે કરોડ અડસઠ લાખ વીધવાઓ છે. કુંવારી કન્યાઓને માટે તેમનાં કરતાં દોઢગણા વીશેષ કુંવારા પુરુષો છે. તેથી વધારાના કુંવારાઓએ જો પરણવું હોય તો વીધવાઓની સાથે જ લગ્ન કરવાં ભેદજો. તે જ તાર્કિકીક ઉપાય હીંદુસ્તાને અખત્યાર કરવા ભેદજો અને સામાન્ય જનસમાજને છોકરાઓ ઉછેરવા જેટલી જ કાળજી છોકરીઓ ઉછેરવામાં રાખવા માટે ભેદજો રાખ આપવું ભેદજો અને તે માટે

દરેક સ્ત્રી પુરુષને સુંદર પ્રગ્ન કૃત્રી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય તેનું જ્ઞાન અપવા ઉપરાંત લગ્નનાં ખર્ચ અને કન્યાને ગર્ભ ઉપરાંતની પહેરામણી અગર બહીસો આપવાના રીવાજ પણ નાશુદ્ધ કરવા નોંધ્યો.

ઉપરના સંલેખોમાં તરતની જન્મેલી બાળકોનાં થતાં છુટાંબવાયાં ખુનને, તેમજ દાકતરી મદદ વગર થતા ગર્ભપાત ને તેનાં અનીષ્ટ પરિણામો સમાજે અટકાવવાં હોય, તો દરેક સ્ત્રી પુરુષને પરીણીત છ'ંદગીની જવાબદારી વીધે અને બાળકો સંબંધી પુરૂં જ્ઞાન આપવું નોંધ્યો. એટલું જ નહીં પણ જે સમાજવ્યવસ્થામાં તેમજ બાપને અગવડ ભરેલી જવાબદારીમાં નાખે છે તે સમાજવ્યવસ્થા પકટાવવાનું જ્ઞાન તેમને મળવું નોંધ્યો. આમ કરવાથી હાનીકારક સામાજિક રીવાજો દૂર થશે, અને જે કાયદાઓ પ્રગ્નમત વીરુદ્ધ હોવાથી અમલમાં મુકી શકાતા નથી અને જેથી સામાજિક અનીષ્ટ પરિણામો અટકાવવાનો ઉદ્દેશ સફળ થતો નથી તે કાયદાઓ આપોઆપ સમાજ ફેરવી નાખશે. દાખલા તરીકે, ગર્ભપાત કરવા તે દુનીયાના ઘણા ખરા મુલકોમાં શુન્ધો ગણાય છે. તેમ છતાં પણ પોલીસ અને ડોર્ટો આ શુન્ધો અટકાવી શકતાં નથી અને કાયદાના પ્રતીબધને લીધે ગર્ભપાત કરનારને દાકતરોની સલાહ મળતી નથી. એથી ગર્ભપાત કરનારી સ્ત્રી ઘણીવાર ગર્ભાશયને કાયમની ધમ્મ પહોંચાડે છે અને શરીર તેમજ મનના અનેક વ્યાધીનો ભોગ થઈ પડી બાકીનું જીવન અશક્તી અને નીરસ સ્ત્રીતામાં પુરૂં કરે છે.

સોવીયેટ રશીયામાં દરેક સ્ત્રીને—પછી નોંધ્યો તો તે પરીણીત હોય કે કુંવારી હોય તો પણ—બાળક ન નોંધવું હોય

તો તેને ડાક્ટર પાસે ગર્ભપાત કરાવવાની છુટ હોય છે, દસ વર્ષ પહેલાં જ્યારે સોવીયેટ રશીયામાં ગર્ભપાત સામેનો કાયદો રદ કરવામાં આવ્યો અને દાકતરોને શસ્ત્ર અગર હથેલી તેમ કરવાની છુટ મળી, ત્યારે ગર્ભપાત કરાવનાર સ્ત્રીઓની સંખ્યા વધી પડી; પણ દીન પર દીન તે સંખ્યા કમી થતી જાય છે અને રશીયાની વસ્તી ઘટતી નથી. પણ દુનીયાના બીજા ભાગોના કરતાં છેલ્લાં દસ વર્ષોમાં ત્યાં વસ્તી વધી ૧૪ કરોડ ઉપરથી ૧૫ કરોડ જેટલી થઈ છે. તે ઉપરથી એમ અનુમાન થઈ શકે કે, દુનીયાના બીજા ભાગોમાં જેટલા છુપા ગર્ભપાતનું પ્રમાણ હશે તેના કરતાં રશીયાનું પ્રમાણ આજે ઓછું હોવું નોંધ્યો. કેમકે સમાજને બાળકોની જરૂર હોવાને લઈને સમાજવાદી રશીયામાં એમને ઉછેરવા તેમજ કેળવવા માટેની ઘણી જવાબદારી માથાપને માથેથી ખસેડી સમાજને માથે નાખેલી છે. તેથી, તેમજ સ્ત્રી સ્વતંત્ર રીતે પોતાની કમાઈ કરી શકે છે, અને સુવાવડના દીવસોમાં પણ સમાજવાદી રાજ્ય તરફથી તેની માવજત તેમજ તેના ચાલુ ખર્ચની વ્યવસ્થા થઈ શકે છે એથી, સ્ત્રીને ગરીબાઈના કારણે અથવા પ્રતિકુળ સામાજિક રીવાજોને કારણે ગર્ભપાત કરવાનું કંઈપણ કારણ રહેતું નથી. ઉપરાંત પૈસાને ખ્યાલ રાખ્યા વીના પોતાને શરીર તેમજ વીચારોમાં અવકુળ એવા પુરૂષ સાથે તે લગ્ન કરી શકે છે. છતાં પણ એ પુરૂષના ઉપર પોતાના જ અથવા પોતાના બાળકોનું ભરણપોષણ તથા કેળવણી માટે તેને આધાર રાખવો પડેલો નથી. આવી સામાજિક સ્થિતિમાં અપરીણીત સ્ત્રીને પણ બાળક હોય તો કોઈ તેના વીરસકાર કરતું નથી. તેથી નાનાં બાળકોનું મરણ પ્રમાણ પણ ઓછું થાય છે. વળી દરેક સ્ત્રીને સંતતી નીયમન સંબંધી

જ્ઞાન આપવામાં આવે તો તે હંમેશા પોતાને જોઈનાં અને તંદુરસ્ત બાળકો જ છે. જો કે જ્ઞાનની નીચે તરફ કાળજી રાખે. અને તેથી તેથી જીવિતાથી ઉત્પન્ન થતી પ્રજા દીન પર દીન વધારે ને વધારે મુંદર, તંદુરસ્ત અને

જીવિતાથી નીચડી જાય, તેથી મનુષ્યમતી જિનરોત્તર વધારે જ્ઞાનવાળી થઈ પોતાની મનોદક્ષા તથા સ્વભાવમાં ફેરફાર કરી શકે અને તીવ્ર લોભની લગાઈઓ અથવા મહાન વીમોહથી મુક્ત થઈ શકે.

પ્રકરણ ત્રીજું

મંતલી નીચમન અને બાળ-મરણ

સુખમત દીંદુસ્થાનમાં દર વર્સે ૬૦ લાખ મનુષ્યો મરણ પામે છે. છતાં છતાં દસ વરસમાં સરેરાશ દર વર્સે ૩૦ લાખ માનુસની વસ્તી વધી એટલે દર સાલ ૬૦ લાખ બાળકો જન્મે છે.

દર સાલના ૬૦ લાખના મનુષ્યોમાંથી ૨૫ ટકા એટલે ૧૫ લાખ તો એક વરસની અંદરનાં બાળકો જ છે. બ્યારે અંગ્રેજોના દેશમાં કુલ મનુષ્યોમાંથી ૧૦ ટકા જ એક વરસની અંદર મરી જતાં બાળકો રીય છે. ઉપર જણાવેલાં ૧૫ લાખ બાળકોમાંથી સાઝ-સાત લાખ તો જન્મ્યા પછી એક મહીનામાં જ મરી જાય છે અને એ સાઝસાત લાખમાંનાં ૫ લાખ તો એક અઠવાડિયું પણ જીવતાં નથી.

અંગ્રેજોના વીલાયતમાં જુદા જુદા ધંધાના કુટુંબોમાં જન્મ તથા બાળમરણનું પ્રમાણ સને ૧૯૨૧ ની સાલની વસ્તી ગણતરી ઉપરથી રચાયેલા નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી જણાઈ આવશે :

ઉપરના કોષ્ટક ઉપરથી જણાશે કે ડાક્ટરો તથા પાદરીઓમાં કેળવણીને લીધે જ 'બાળકોનું' જન્મ તેમ જ મરણ પ્રમાણ ઓછાં છે અને પૈસાદારે પણ ઓછી કમવણી પામેલા લોકોમાં તેથી સહેજ વધારે છે,

ધંધા અને વસ્ત	૫૫ વરસની અંદરની ૧૦૦૦ પરણેલા પુરુષો પ્રમાણે જન્મની સંખ્યા	૧૦૦૦ જન્મેલા બાળકોમાં પ્રમાણે ૧૨ મહીનાની અંદર મરણ પાળેલા સંખ્યા
---------------	--	---

મધ્યમ અને ઉપરના વર્ગ	૯૮	૩૮
હુમરનાજ કારીગર	૧૪૧	૭૭
અગરીબાડિ મજુરો	૧૭૮	૯૭
ડેકરો	૭૬	૨૬
(વીલાયતના રાષ્ટ્રીય ધર્મના) પાદરીઓ	૭૮	૨૭
જંદોનાં મોઢીમાં કામ કરતા મજુરો	૨૦૬	૧૧૨

પણ મરીખ મજુરવર્ગમાં ગરીબાઈ તથા અજ્ઞાનતાને કારણે બાળજન્મ તેમ જ મરણનું પ્રમાણ સારી વધારે હોય છે.

બ્યારે દીંદુસ્થાનમાં મોટી સંખ્યામાં બાળકો મરી જાય છે, ત્યારે દરેક મા પોતાને એવો સલાહ સ્વાભાવીક રીતે જ પુછે કે, નવ માસ સુધી તેવા બાળકને પેટમાં રાખી પોતાની શક્તી તેમ જ શરીરનો ગેરઉપયોગ અટકાવવા માટે તથા બાળને માથે પડતો સુવાવડો ખર્ચ અને અગવડો જમાવવા માટે તેવો ગલ્લ રહે જ નહીં તેવું જાન મળી શકેતું હોય તો શા માટે ન મેળવવું? આમ ગલ્લ ન રહેવા દેવો એ કાંઈ ગલ્લ પાત નથી. એટલે દીંદુસ્થાનમાં ચાલતા કાયદા પ્રમાણે તે કાંઈ પણ પ્રકારનો ગુન્હો ગણાતો

એટલામાં નવા જ મામલો ખડો થઇ ગયો અને એ આખું ચે પ્રકરણ ગંભીર બની

ગયું. અને લશ્કરી અથડામણ સપ્ટેમ્બરની ૧૮ મીએ શરૂ થઇ ગઇ.

[૩]

જાપાનના લશ્કરવાદીઓ ચીનને કચડી નાખી, પોતાની વજ્રમુષ્ટીને બળે સામ્રાજ્યવાદનો મુજ મજાણત કરવા માગે છે. તે સંબંધમાં પ્રેટચ્ઝીટન તેમ જ આથલેન્ડમાં વસના ચીનાઇ વીદ્યાર્થીઓએ આંતરરાષ્ટ્રીય જનતાની જાણ મારે પ્રસીદ્ધ કરેલી યાદી અનેક ઘટનાઓ ઉપરના ભેદ ખુલ્લા કરે છે.

એ યાદી કહે છે:

“વીચ્ચ્યાપી અથાધુધીઓની ચહેલી આંધીમાં વળી એક વધુ વખત જાપાને ચીનની સામે દ્વંત કચકચાવવા માંડ્યા છે. કોઇ પણ જાનની ઉશ્કેરણીના કારણે વીના એકાએક જાપાનીઝ લશ્કર તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બરની સાંજે મંચુરીઆને પાંદાકાન્ત કરવા ધસી ગયું, અને ચીનનાં વીશેપમાં વીશેપ વસ્તીવાળાં તેમ જ વીશેપમાં વીશેપ સમૃધ્ધ શહેરોમાંના એક એવા મુકદન ઉપર ત્રગભગ ચોવીસ કલાક સુધી ભોળા ફેંકવા ચાલુ રખાયા. પ્રત્યેક દશ દશ મીનીટના અંતરે શહેર ઉપર ગોળાઓ છોડવામાં આવતા હતા.

આમ છતાં વળતો હુમલો નહીં કરવા મારે ચીનાઇ લશ્કરને ગવર્નર હુકમ કર્યો હતો અને તેમનાં હથીયાશે લઇને લંડોનમાં મુકવામાં આવ્યાં હતાં.

આથી ક્રુર કરતા જાપાનની લશ્કરી દુકડીઓ વધુ ધીટ બનતી ગઇ, તેમની હુમકે વીશેપ લશ્કર મોકલવામાં આવ્યું, અને તેમની સામે નહીં થનારાં એવાં ગામો એક પછી એક હાથ કરતા, બીનલશ્કરી વસ્તી ઉપર ગોળા છોડના, મરણ

પડે તેમની કતલ કરતા, પ્રત્યેક જાહેર મકાનને આગ લગાડતા, ચીનાઇ બેન્કો વગેરે ઉપર ચડો જમાવતા અને પોતાને સારા ચે મંચુરીઆના માલીક બનાવતા તેઓ આગળ વધતા હતા. આને સબ્ય લાપામાં મંચુરીઆનો મામલો કહેવામાં આવે છે, પરંતુ ખરી રીતે તો પુરના એ પ્રદેશમાં ચીન ઉપર શરૂ થયેલા એ સામ્રાજ્યવાદી વીગ્રહ જ છે.

જાપાને ચીન ઉપર ચડાઇ કરી તેનાં મુજ તેના સામ્રાજ્યવાદમાં જ રહેલાં છે. ચીન અને જાપાન વચ્ચેના સંબંધ સામાન્ય મુતસદ્દી લાપામાં તો ખરી રીતે વણધી શકાય તેમ છે જ નહીં. ત્યાં બે પક્ષો વચ્ચેની અથડામણ કે ઘર્ષણ જેવું કંઈ જ નથી; હંમેશાં દરેક સ્થળે એક પક્ષ ઝંખડો કરતો જાય અને બીજો પક્ષ છુટછાટ મુકતો જ જાય એવી દશા ત્યાં છે.

વર્તમાન મુશ્કેલીનાં બીજાં ૧૯૧૫ માં રોપાયેલાં હતાં. તે વખતે જાપાને ચીનને માથે પોતાની ૨૨ માગણીઓ ફરજિયાત મારીને જગતને આશ્ચર્ય અપીત કરી મુક્યું હતું. જાપાનનું લશ્કર શાંટુંગમાં તેમજ તેના બંદર સીંગાપોરમાં અડા જમાવીને બેઠું અને ૧૯૨૨ ની વોશીંગ્ટન પરીપદ પછી જ ચીનને એ સ્થાન પાછાં મળ્યાં. પણ તે પછી બાજ્યે જ એવું એક પણ વર્ષ પસાર થયું હશે કે જ્યારે જાપાનીઓએ પેકીંગની સરકાર પાસેથી કંઈને કંઈ માગણીઓ પડકારી ન હોય.

પડી ચીનમાં જાગ્યો સંગ્રહ્યો. અને ચીનના જાગવાખોરોએ તૈયાર કરેલા સાકા-જવવાદ લીરોથી કાયકમને જનમૂન અનેક રાષ્ટ્રવાદે સર્વાનુમતે અનુમોદન આપ્યું. આથી જપાન અકળાયું. અને ૧૯૨૮ના મે મહીનામાં તેણે પોતાના જુના દાવ નવેસરથી શરૂ કર્યા. જપાનની કેટલીએ કસ્ટરી દુકલીઓ શાન્ડુંગ ઉપર ધસી ગઈ, કુમીટાંગ એનાને ટૈનાન્ટુમાં આગળ વધતી ચમટાવી, હસરહ વસતીવાળા ગાંદેર પર મોઝા નાખ્યા અને રેલ્વે રસ્તાની જાગુમાં તમામ ઝામોનો અને સીંગરાઈનો કળતો લીધો. એ કળતો એક વર્ષ કરતાં પણ વધુ વખત ટકાવી રાખ્યો.

આના પ્રયત્નર તરિકે હમેશની માફક ચીને જપાનના ગાઢનો બહીષ્કાર પોકાર્યો. જપાનની આર્થિક કુશામીની ધુસરીમાંથી હમેશને માટે જુદી જવાના દર નીચવવાળા ચીનાઓએ મંચુરીઆમાં પોતાના દવતમ કાણુ નીચે ટુંકા અંતરમાં રેલ્વે આંધવા માંડી, એ રેલ્વે કોનારા મુધી જતી હતી અને ધુધુ ટાપુમાંના બંદરની અવતમ ખાંડવખી એ તેનો દેતુ હતો. આ સાહસ કેવળ ચીનનું રચાનીક હતું અને તેમાં કહેવાના 'તહનામાના હક્ક' ને કશુંય લાગતું વળગતું ન હતું.

પરંતુ સામ્રાજ્યવાદી આર્થિક અંધનોમાંથી જુદા થવાના ચીનના પ્રયત્નના માત્ર દેખાવથી ચીનને જપાન તરફથી ધમકીઓ આપવામાં આવી. જનાં વીધવવાદી ચીનાઓ મક્કમ રહ્યા, એટલે ચીન સામે જંગ માંડવાનું બહાનું શોધવા માટે સામ્રાજ્યવાદી જપાનીઓએ દોરીઆ-વાસીઓને ઉત્કેર્યા અને ૧૯૩૧ ના જુલાઈ મહીનામાં દોરીઆમાંના ચીના બેટુતોનો

તેમજ ચીના વ્યાપારીઓનો ભયંકર સંહાર કરવામાં આવ્યો.*

ચીનાઓએ આમ જનાં શાંતી રાખવાથી જપાનીઓના હાથ ઉઠા પડ્યા, એટલે બીલું ૨૬' બહાનું શોધવાની જરૂર પડી. ત્યાં જુલાઈના આખરી દીવસોમાં કોઈક નાકા-મુસા નામના કેપ્ટનનો પતો નહીં મળવાની વાત બહાર આવી. એ માણસ ચીના પરવાનગીએ ચીનના બીતરી ભાગમાં મુસાફરી કરતો હતો, તેને મારે એવી ખબર બહાર આવી કે એ અમલદાર કાં તો મંગોલીઆમાં કે કાં તો મંચુરીઆમાં મુસાફરી કરતો હતો, પરંતુ જપાનીઓનાં કરામતી ભેળાએ મંચુરીઆમાં જ એ બતાવ જાણ્યો હતો એમ કહેવા દીધું. ચીન હજી તદ્દન શાંત જ હતું. મત મુતસદીઓની વચ્ચે સમાધાનીના પ્રયાસો ચાલુ હતા. પરંતુ જપાનના લશ્કરવાદીઓ હુમલો લઈ જવા માટે મહીનાઓ મુધી પોકારો પાડ્યાં જ કરતા હતા.

આ સંજોગમાં ચીનના મુતસદીઓની વચણ એટલી સમાધાનસરી હતી કે, એ

* આ સંજોગમાં જુદ જપાનના મંત્રી મી વેન્ગ મંગ-માઓ પોતાના તા. ૨૬ : ૮ : ૩૧ ના તપાસ પત્રોતમાં જણાવે છે કે : આ હુલ્લડમાં ૧૧૬ ગીનાઓને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા, લગભગ ૩૭૦ ચીનાઓ ધાયલ થયા હતા અને ૮૨ ચીનાઓનો પતો મળ્યો નહોતો અને હુલ્લડ દરમીયાન ચીનાઓને ૨૭૫૨૦૦૦ ચેન જેટલું બીલું નુકશાન થયું હતું. પરંતુ ચીનાઓ ખુદારીના આંકડા અનેક ધણા વીશેષ જણાવે છે.

[લેખક]

આખા ય પ્રસંગનો લગભગ પુરેપુરો નીવેડો આવી જવાની અણી આવી પહોંચી હતી. પરંતુ જપાનના સામ્રાજ્યવાદીઓને તેમ જ તેમના સાથીઓને કાચુ કે એથી તો તેમને માટે ઉભી કરવામાં આવેલી તક હાથમાંથી ચાલી ગય છે અને મંચુરીઆ પર ચઢાઈ કરવાની તેમની તમામ યેજનાઓ તુટી પડે છે. એટલે ચીનાઓ નરકથી ઉરકેરણીનું જરા જેટલું એ કારણ નહોતું મળ્યું, તેમ છતાં જપાનીઝ સેનાએ મુકદ્દનની ઉપર બેઝબેનો મારો ચલાવ્યો. આથી ચીનના કોનીવાદી રાષ્ટ્રમનવાદને ફટકો પડ્યો અને જગતભરના સામ્રાજ્યવાદીઓમાં પોતાના કારણને વીજ્ય મળવાથી આવંદ ફેલાયો.

આ વખતે સારી યે આંતરરાષ્ટ્રીય આસ-મની આંખમાં ફરીથી એક વધુ વખત ધુળ નાખવા માટે રોષ્ટ્રીઓમાંથી 'તહનામાના હક્ક' [Treaty rights]ના નામનું શુભરાણ ચડ્યું, અને તેનો પ્રતિષ્ઠાપ જગતભરનાં મોલાદાર મનાતાં પત્રો દ્વારા પડવા લાગ્યો.

આથી અમે માનવતાના અને મમજીવીઓના મીત્રાને વીનતી કરીએ છીએ કે, સામ્રાજ્યવાદીઓની આ કુચને અટકાવો. અઘખત, જેનું રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર વચ્ચે શાંતી મળવવાનું ખીરડ છે, એવી પ્રવંસંધની દેશ પરદેશો વચ્ચેની મહાસંધ્યા હયાત છે, એ સંધેને મંચુરીઆમાં જપાનીઝ લશ્કરે વીના કારણે લીધેલાં દુરમનાવટનાં પગલાંને વીના વીચંએ અટકાવવા માટે ચીનની સરકારે અત્યાર પહેલાં અરજ કરી છે ન. છતાં તેનું પરીણામ નીરાશા લ્યું જ આપ્યું છે. પહેલાં હક્કો કરનાર તરીકે જપાનને માનીને, તે મંચુરીઆ ખસી કરે તે માટે અસરકારક ઉપાય લેવાને અદ્ય, જાણે

ચીને જપાન ઉપર પહેલો હુમલો કર્યો કેમ ન હોય તેમ પ્રવંસંધે તો બન્ને [ચીન તેમ જ જપાનની] સરકારને મામલાને બગાડી નહીં દેવાની સાદી ચેતવણી જ આપી છે.

પ્રવંસંધનો તટસ્થતા બતાવવાનો આ દેખાવ બતાવી આપે છે કે, દુરના પુર્વમાં શાંતી સાચવી રાખવાની પોતાની ફર્જ અમલવાની તેની ઇચ્છા નથી, કે પછી તેનામાં તે માટે જોઈતી તાકાત નથી. આ ચીનાઈ જપાનીઝ મામલામાં હકીકતોના સંબંધમાં સહેજ પણ સંકેતને સ્થાન નથી જ. જે જપાન કલોગ તહનામામાં તેમજ પ્રવંસંધના કરારોમાં પક્ષકાર છે, તે જ જપાને એ બન્ને કરારોનો અવીનયી ભંગ કરીને મંચુરીઆ પર ચઢાઈ લઈ જઈને તે કબજે ક્યું છે. એટલે ન્યાય તો એ જ માગી લે છે કે, પ્રવંસંધે બહુ જ ત્વરાથી આગ્રહપુર્વક પગલાં સંધને જપાનની શુદ્ધ દેકાણે લાવવાનો ઉપાય લેવો.

જે પક્ષે પસાર થાય છે તે પ્રત્યેક પક્ષે ચીન પરનો જપાનનો, હુમલો વધુ વ્યાપક બનતો જાય છે, ત્યારે છતીવામાં બેઠેલા શૂંદરો વાતો કરે છે અને અખાતા સ્થાન પર તપાસ માટે પંચ મોકલાવે છે. પરંતુ દરેક માણસ જાણે છે કે, એ પંચ મંચુરીઆમાં તપાસ કરવા માટે રવાના થશે, તે પહેલાં તો જપાને પોતાને સંતોષ થાય તેવું તમામ કામ ખતમ કરી નાખ્યું હશે, અને ચીનની નીરાધાર મુકી વસ્તીને રહેંચી નાંખવાનાં સામ્રાજ્યવાદીઓને જાજનાં કાચું કરી દીધાં હશે. અમે તો એમ કહીએ છીએ કે આ મામલામાં પ્રવંસંધે શાંતી અને ન્યાયનો જ સીધો પક્ષ લેવાની જરૂર હતી. પરંતુ પ્રવંસંધ પાસેથી એવી આશા રાખવી એ

તો કેવળ આકાશમાં મહેલ ચલુવા જેવું કામ છે.

એ નામાંકીત સંસ્થા કોના કાલુમાં ગયેલી છે, અને અગત્યના પ્રસંગે એ કાલુ ધરાવનારાઓ કોના હીન માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે, ને પાત અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ. તેમ છતાં અમને ઉમેદ છે કે, રશીઅનોએ તેને કંદોરતાથી 'દમન કરનારાઓનો સંઘ' [League of Oppressors] એવું જે નામ આપ્યું છે, તેની સાથે અમે પુરેપુરા સહમત થઈએ તે પહેલાં, આ વખત તો એ સંઘ ન્યાયના પદકામાં પોતાનું વજન મુકશે.

ફરમાન, ફરના પુર્વના પ્રદેશમાં ન્યાય અને શાંતીના સામાન્ય પક્ષે રહી જેઓ બચાવ કરવાની હાલમાં શુકાવવા તૈયાર હોય તેવા કોઈ પણ રાષ્ટ્રનો સદકાર મેળવવા સીતે તરફ રહેવું રહેલું.

આ યાદી પ્રગટ કરવા માટે અમારે માટે ખાસ કારણો છે. મંચુરીઆ પર હુમલો કર્યો છે ત્યારથી જાપાનીઝ સેનાએ સંદેશા વ્યવહારનાં પ્રત્યેક સધનો કબજે કર્યાં છે અને મંચુરીઆમાં કેવી પરીસ્થિતી છે, તેમજ ત્યાં તેમની તરફથી કેવી ખાતાખરાબી કરવામાં આવી છે એની ખરી ખબર કોઈ પહોંચી રીતે બહાર જઈ જ ન શકે એની પુરતી તકવારી રાખી છે. આથી જાપાનનાં ધાતકી અને નાશકારક હસ્કરી પગલાંઓના કારમા પરીણામની વાત જગત બહુ જ ઓછી જાણે છે. જે ઘણી ખરી ખબરો આવે છે તે તો ભયગ્રસ્ત

મુકદ્દમમાંથી અથવા કાચાકાચાનાં ટોટી-ચેપી જ આવે છે. એટલે જાપાનના સામ્રાજ્યવાદને માટે જે સત્ય હકીકતો પ્રતીકુળ હોય તે તમામ બહારની દુર્નીયા માટે જુઠાણનાં રંગથી રંગાઈને જ આવે છે. બાકી જાપાનીઝ હસ્કરીની જવાબદારી અને ગુન્હો શું છે તે તો ખુદ જાપાનના જ મંત્રીમંડળે તેમને રાકવા માટે કરેલા આડંબરી દેખાવ માત્રથી જ દાવા જેવાં દેખાઈ આવે છે જ.

જાપાનના હુમલાથી જે મામલો ઉભો થયો છે તે ઘણો જ ગંભીર છે. શાંતીનું ભાવી ત્રાજવે તોળાઈ રહ્યું છે. જે જાપાનને મનમાન્યું કરવાની છુટ મળી તો આવતે વર્ગ મળનારી રાજધાની પરીપદનું ભાવી અત્યારથી જ સીવાઈ ગયું સમજાવે. જે પ્રજાસંઘના સંખ્ય એવા રાજ્યને ચોતાના લગાવક પડોશીના હુમલામાંથી સંઘ બચાવી ન શકે નો પછી કયું રાજ્ય હસ્કર ઘટાડવા તૈયાર થશે? જે જાપાનને બની શકતી ઉતાવળે મંચુરીઆ ખાલી કરવાની ફરજ પાડવામાં ન આવે તો પછી રાજધાની પરીપદ ભરવી એ જ નકામું છે. ન્યાય અને શાંતીની વાતો કરનારાઓ જે સંગઠિત પગલાં તુરતાતુર નહીં ભરે તો ૧૯૧૪ ના જેવે જનાવ આપણી સમક્ષ આવીને ખડો થશે. 'પશુશબ્દ' સ્થાને ન્યાયને ફાવવા દેવામાં આવે તેમાં જ આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતીનું કુશળ રહેલું છે. માટે મંચુરીઆના મામલામાં જલદી વચ્ચે પડીને તેમ કહે.

[૪]

કે મન કીનંદારો નાકામુરના ખુનનાં સંબંધમાં ચીનની સરકારે ત્રણ તપાસવાની નીમ્યાં હતી. પરંતુ જાપા-

નીઝાએ ન્યાયે એવું આપણપુર્વક જાણ્યું કે, નાકામુરા અને તેના સાથીઓનાં ખુન ચીનાઈ સૈનીકોએ કર્યાં છે,

એવી તેમને ખબર મળી છે, ત્યારે ચીનાઇ સરકારે તેના પુરાવા માગ્યા, અને ચીનની એસોસીએટેડ પ્રેસર એક કોમસના પ્રમુખ તરફથી પ્રસીદ્ધ થયેલી યાદીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, જપાનીઓએ એટલું જ જણાવ્યું કે અમને એ ખબર કેટલાક ચીનાઓએ ગુપ્ત રીતે આપી છે. તેમનાં નામ પુછતાં ખબર આપનારાઓ મુશ્કેલીમાં મુકાય એમ કહીને નામ આપવાનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો.

તે પછી એકાએક મામલો પલટાઇ ગયો અને જપાને ચીન પર હુમલો કર્યો, તે સંબંધમાં જપાનના સત્તાવાળાઓ તરફથી જે ખબર પ્રસીધ્ધ કરવામાં આવી છે, તે મુજબ સપ્ટેમ્બરની તા. ૧૮ મીએ દક્ષીણ મંચુરીઅન રેલ્વે પરના મુકદ્દનના એક પરા પેઇટેંગ પામે છ જપાનીઝ રેલ્વે ચોકીયાતો તપાસ રાખતા હતા ત્યારે તેમની પાછળ જ લગભગ ૫૦૦ વારને છેટે લયંકર ધડાકો થયેલા તેમણે સાંભળ્યો, તે જ વખતે કેટલાક ચીના સોફ્ટ્વેરો દોડતા, પેઇટીંગ ખાતેની ચીનાઇ લશ્કરની છાવણીમાં જતા જણાયા. જપાનીઝ ચોકીદારોની ટુકડી તેમની પાછળ પડી, ત્યાં તો છુપાઈ રહેલી ચીનાઇ લશ્કરી ટુકડીએ તેમની પર ગોળાઓ છોડી. આથી બંને પક્ષ વચ્ચે તીક્ષ્ણ યુધ્ધ જામ્યું અને બંને પક્ષ તરફથી કુમકો આવી પહોંચી. તા. ૧૯ મી સપ્ટેમ્બરના પેરાદીઆના ૨-૩૦ વાગતાં જપાનીઝ લશ્કરે, ચીનાઇ લશ્કરની છાવણી કબજે કરી. તે પછી લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ સી માટોમોની સરદારી નીચે જપાનીઝ લશ્કરે ત્યાંનાં સરદારી મકાનોને, દારૂગોળાના ભંડારને, રેડીઓ સ્ટેશનોને અને મુકદ્દનના કીલ્લાની અંદરનાં તેમ જ

બહારનાં બીજાં અગત્યનાં સ્થાનોને કબજે કર્યાં. તે જ વખતે કવાનટંગ લશ્કરનું મુખ્ય મથક પોટ આયર્થી બડલીને મુકદ્દનમાં ફેરવવામાં આવ્યું.

દક્ષીણ મંચુરીઅન રેલ્વે પરના જપાનીઝ રહીશોના તેમજ તેમની માલ મીલકતના સંરક્ષણ માટે જપાનીઓએ આન્ટંગ, પેનકીહુ, ફેનગુનશેંગ, ચાન્દુ અને થીંગટાઉ ખાતેના ચીના લશ્કરીઓનાં હથિયાર છુટવી લીધાં, અને તે તે શહેરોમાં રેલ્વેની બાબુનાં લડાયક નજરે અગત્યનાં એવાં તમામ સ્થળોને કબજે લીધાં.

તા. ૨૧ મી સપ્ટેમ્બરે જપાનીઝ તેમજ કોરીઅન સેનીકોની ૪૦૦૦ માણસો જેટલી ટુકડીઓ કોરીઆથી મંચુરીઆ મોકલવામાં આવી. એટલે બહુ મળાને મંચુરીઆમાં જપાનનું ૧૪,૪૦૦ માણસો જેટલું લશ્કર થયું આ સંખ્યા નંદનામા પ્રમાણે જપાનને જેટલું લશ્કર મંચુરીઆમાં મોકલવાની છુટ છે તે કરતાં ૬૦૦ માણસો જેટલું ઓછું છે.

તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બરના બનાવ માટે જ્યારે જપાનીઓ આ જાતની હકીકત બહાર કરે છે, ત્યારે ચીનાઓ તે પ્રસંગ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય જગત સમક્ષ નીચે પ્રમાણે ખુલાસો કરે છે :

જપાનીઓ કોઇ પણ રીતે લડાઇનું બહાનું શોધી જ રહ્યા હતા અને મોટી લશ્કરી તૈયારી તે દરમિયાન ચાલુ જ હતી. ચીનાઇ મુત્સદ્દીઓનું નાકમુરદા અને તેના આથીઓના ખુનના સંબંધમાં એવું કહેવું હતું કે, જપાનીઝ સરકાર દાવો કરે છે તેમ જ એ ખુન થયાં હોય તો પણ તેનું સમાધાન મુત્સદ્દીઓ તાબેડથી કરી શકશે.

॥ પ્રમાણે મામલો સમાધાની પર આવે
॥ જપાનના લશ્કરવાદીઓની મહેરબાની
પણુપુરી જ રહી ગય એવી નેમણે સમજી-
અરની ૧૮ મી રાત્રે એકાએક ફટકો
મારી સહુને દોંગ બનાવી દીધા! આના
બદાના તરીકે જપાનીજ લશ્કરવાદીઓએ
દક્ષીણ મંચુરીઅન રેલ્વેની જે ઘટના ઉભી
કરી છે તે તો માત્ર એક એકાદું જ છે.
કેમકે જપાનથી એ રેલ્વે પરનો કાચુ
જપાનીઓના હાથમાં આવ્યો છે, ત્યારથી
તેની પર જપાનીજ પોલીસનો આપના પહેરા
રહે છે, અને એ વીલાસમાં કોઈ પણ
ચીના લશ્કરીને પ્રવેશ કરવા દેવામાં આવ-
તો જ નથી, એટલે ચીના લશ્કરીઓ એ
રેલ્વેના નજીવા ભાગને પણ તુડવાન પહોં-
ચાડે ને અસમ્મત છે, તેથી જપાનીઓએ

બદાર પાડેલો જુલાઓ કેવળ પાપા વીનાનો
અને ઉપગ્રાહી કાઢેલો છે. છતાં એ બદાને
જપાનીજ લશ્કરે ચીના લશ્કરીઓનાં
હથીયાર પગલી લીધાં, તેમનાં બારે અપ-
માન કર્યાં અને મુઠ્ઠી નાગરીકોનાં અનેક
મકાનોને આગ લગાડી તેમની માલમીલક-
તને પારાપાર તુડવાન પહોંચાડ્યું.

જનાં રોકડોઓની ખબરો પ્રમાણે જોઈએ
તો પણ એ પ્રસંગ છેક જ નજીવો અને
સ્થાનીક હતો, છતાં તેને માટે જપાનીજ
લશ્કરે થોડા કલાકોમાં જે કાચું કરી દીધું
એ જોનાં જોખમું જાણાઈ આવે છે કે,
આ માત્ર વ્યવસ્થીત લશ્કરી ચલાઈ જ
હતી અને તેને સાફ મહીનાઓ અગાઉથી
મોઢા પાપા પર લશ્કરી તૈયારીઓ કરી
રાખવામાં આવી હતી.

[૫]

જપાનના સામ્રાજ્યવાદી લશ્કરવાદી-
ઓનો આ અગ્રાધનો હેતુ ભૂલો જ છે.
ચીનાઓના જાણીતા પ્રમાણે હેલ્લી યુરોપીય
યાદવી પછી ચીન પોતાની રચનાત્મક
ખીલવણી માટે જપાન ઉપર યુરોપ અને
અમેરીકાનાં નાણાંની મદદ લે છે, તે સામ્રા-
જ્યવાદી જપાનને ખસંદ નથી. કેમકે ચીનની
ઉપર તેને પોતાની જ એકદમ જોખાંડી
એડી દબાવી રાખીને અર્થસાલ મેળવવો
છે એટલે અત્યારના કરોડોના પ્રસંગનો
તેણે લાલ લેવા માંડ્યો છે.

એક તરફ પશ્ચીમના દેશો પોતાની
આર્થિક મુશ્કેલીઓમાં પુખ્ત ગયા છે,
બીજી તરફ જળપ્રલયની કંદરતી આફતથી
ચીનનો લગભગ પોણો ભાગ ખુદાર થઈ-
ગયો છે, અને અંદર અંદરના અધગાઓથી
નીચાલ બની ગયો છે, તે વખતે જ,
૧૯૧૫ માં મહાન મુદ્દતી તક લઈ તેણે

ચીનને કચડી નાખી ૨૧ કરોડો અજબ-
રીએ કરાવી લઈ, ચીનને પોતાનું માંડ-
લીક બનાવી દીધું હતું તેમ, અત્યારે ચીન
પર પ્રાણપ્રાતક ફટકો મારવાની જપાનના
લશ્કરવાદીઓએ સુયોગ્ય ઘડી માની છે.

જગતને એ વાતની કદાચ પુરેપુરી
જાણ નહીં હોય, પણ ચીનની હાલના
કોણની સરહદપરની રેલ્વે જપાનને માટે
લશ્કરી દસ્ટીએ ઘણી જ અગત્યની છે.
તેમાં પણ દારીન અને હયુઇનીંગ વચ્ચેની
રેલ્વેનું મહત્ત્વ તો ઘણું જ છે. આ
રેલ્વે પુરી થાય ત્યારે ચીનમાં દારીન
અને કોરીયામાં હયુઇનીંગની સાથે તેનું
જોડાણ થશે અને ત્યાંની હાલની રેલ્વે
લાઇનથી કોરીઆના પુવ દીનારાના મેઇ-
ટરીન સાથે તેનો સંબંધ સંધારશે. આમ
દારીન-હયુઇનીંગ રેલ્વે પુરી થતાં એંગ
ચીનથી ઓસાકા સુધીનો માર્ગ માત્ર ૫૧

નેહએ છે, તે માટે તેનો ડાઘો અસ્ત-
અસ્ત ચીનના વીશોળ પ્રદેશ પર પડ્યો
છે. એક પેઢી પર જપાને રશીઆની
તેમજ ચીનની ઉપર વીજ્ય મેળવ્યો
ત્યારથી એની મહેઝાએને તેમજ મનો-
રથોને ઉત્તેજન મળ્યું છે, એથી દોરી-
આને તે સ્વાહા કરી ગયું અને ચીનમાં યે
રશીયા પાસેથી કેટલાક વીશોળધીકાર
મેળવી લઇ, મંચુરીઆમાં અડો જમાવ્યો.
હવે ચીનની વતમાન દયાનો લાલ લઇ
જપાન તેને ઓદીઆં કરી જવા માગે
છે, તે માટે તેને અત્યારની જ નક સર્પો-
પરી જણાઇ છે. આમ કરવામાં જપાને
૧૯૨૨ માં વોશીંગ્ટન મુકામે નવ રાજ્યોની
વચ્ચે થયેલા કરારની સાનખી કલમનો
ખુલ્લો ખુલ્લો ભંગ કર્યો છે.

ખેકાર કામદારો લુખે પેટ ધંધાની
કોશમાં રખડી રખડીને ધાકે છે; ખેકાર
ધમ્મવાનો ખાધેલું પચાવવા દરીયા પર અને
ટેકરીઓ પર રખડી રખડીને ધાકવાનો પ્રયત્ન
કરે છે.

...

લુહીમાનોને નારતીક કંઠીને નીંદતા
આગાર્યો બરાબર જાણે છે કે, લુહીમાન
જે જાણે છે, તે તેઓ જાણના નથી.

...

કુનીઆમાં એક પાલુ યુદ્ધ સામાન્ય માન
ચીનના જુઠાતા હક્કને સાચવવા લડાયું નથી

...

સુડીસાદ લીંસાની માતા છે.

આમ જતાં પ્રજાસંઘ જે શાંતી અને
ન્યાયની વાતોના પોકાર કરે છે, તે આસંધળું
નેધા કરે છે. અત્યારે આ સંજોગમાં
જે કંઈ પ્રયત્ન થઇ રહ્યા છે, તેમાં યુરોપ,
અમેરીકાના અયગ્નેષતીઓની તેમજ સાત્રા-
જ્યવાદીઓની ખાજ છે. એ ખાજ ધીરે ધીરે
કાપતી જાય છે એવું અત્યારે તો દેખાય
છે. હવે પછી મામલો કયું રૂપ લે છે તે
જોવાનું રહ્યું. પરંતુ સોવીયેટને ફટકો
મારના માટે પશ્ચીમના સાત્રાજ્યવાદીઓ
આ મામલાનો લાલ લઇ રહ્યા છે, એટલું
તો પ્રજાસંઘની તપાસપંચની નીતી
અને જપાનની તે માટેની શરતો પરથી જ
પુરવાર થઇ રહ્યું છે જ.

જુના વખતના રાજાઓએ પ્રજાને સંતોષી
રાખવા માટે પોતાના ધંધામાંથી મળતા
નફાની ધમની સાથે વહેંચણી કરવાનું
ચાલુ રાખ્યું હતું.

...

ધનવાનો માટે ખડકાયલા ગીઠાઇના ઢગ-
લાઓ નજરે પડે ત્યારે ગરીબાઇથી લુખે
મરનારાઓની જીખનું દુઃખ અતીશય વધી
પડે છે.

...

જેઓ શંકા ઉઠાવી શકે છે, તેઓ જ
શીખી શકે છે.

...

અત્યારેએ કંઠી પાળી વીચારકોનો
સત્કાર કર્યો જ નથી.

: लेखक :

‘મે’ ફરીથી મચ્છરોને ગાલીપ્રદાન ‘દેવુ’ શરૂ કર્યું” અને “અનીદ્રાનો રોગ વધારેમાં વધારે ફેલાવનાર કોઈ હોય તો તે આ સા...મચ્છરો છે!” એમ કહી પાછો “ક્રાટ” માં પડ્યો. પણ એટલામાં તો મારી સામે એક મોટો મચ્છરનો આકાર આવી ઉભો હતું તેના તરફ ભેદ રહ્યો. તેણે ધીમેથી પણ નેરદાર ભાષામાં બોલવા માંડ્યું: જેમ દુનીયામાં માણસોતો અને જીવ જન્મીએતો ખપ છે તેમ મારો પણ ખપ છે, અનેક જન્મો પહેલાં હું પણ, માણસ હતો પણ તે પછી ૮૪ લાખના જન્મના ચક્રરમાં ફસાયે હતું અને તેનો અંત ક્યારે આવશે તે પણ મને ખબર નથી, તું મને તીરસ્કારે છે પણ તને ખબર નથી કે તારે પણ પ્રાણીદુનીયામાં જન્મ લેવો પડશે. કીડી, મ કોડા ને મચ્છર તરીકે જન્મવું પડશે...” આ મહાન ક્રીસ્તુકીર્તિયાં તેનાં વાક્યો સાંભળી હું ચોંક્યો. ને તે ખુબારો ખાઈ વધારે બોલે તે પહેલાં મેં પ્રશ્ન પુછ્યો: “તું જન્મ્યો તે સામે મારો વીરોધ નથી તું ખીન્નનાં લોહી પી તાગે અને છે તે સામે પણ મને કંઈ ખાસ વાંધો નથી. પણ ભટ્ટા, હું એમ પુછું છું કે શા માટે આજે વર્ગો થયાં તું મારા

નાકના ટેરવાને તારૂં પ્રીયસ્થાન બનાવી મુકે છે?" સામેથી હસવાનો અવાજ સંભળાયો. "શા માટે?" તેણે કહ્યું: "મને તું ગમે છે તે માટે!" તે તેણે આગળ ચલાવ્યું: "વર્ગો થયાં હું તારી આભુખાણુ ફરું છું. કેમકે એટલી ગયા જન્મની લેણાદેણી જાકી નહીં છે એમ મને લાગે છે. તું જડો મુંછ છે, તારા ધંધાના કામકાજ શીવાય નવે બીજા કશામાં રસ નથી. તેથી આ તારા રસીક મીત્રા નેરે અડી ફરવા આવવાની પણ કાલે રાતે તું ના પાડતો હતો તે વાત પણ મેં સાંભળી છે. પણ જ્યારે તેમણે કહ્યું કે, "રાત્રે ભુલુ પર તંબુમાં રહેશું." ત્યારે તંને એકદમ અડી આવવાનો ઉમળકો થયો: તું બળડી ઉઠ્યો કે, કીક થયો; મચ્છરના ત્રાસમાંથી એક દીવસ નો બચાશે; પણ જ્યારે આ વાત સાંભળી ત્યારે મેં પણ વીચાયું કે જ્યાં તમે જશો ત્યાં મારે જવું જ."

"એ જ મને નથી ગમતું" હું ચીઠાઈને બોલ્યો: "નારો હડીલો સ્વભાવ જ ખરાબ છે. એ નો ઠીક છે કે આ બીડીસ સરકાર છે નહીં તો સ્વરાજ હોયને તો તો, મેલેરીયાના સજ્જ એવા એ મચ્છર! તારા વીનારા માટે અમે ક્યારનીયે જંગી ચળવળ ચલાવી દીધી હોય. અને તારા આપહાદા ને તું, તારું કુટુંબ ને તારા નાતીલા, તારો પુત્ર-પરીવાર ને તારા વંશજોને ક્યારનાયે પુરા કર્યા હોય."

ફરી પાછું ખડખડાટ હાસ્ય સંભળાયું: આકર નેરસર ભાષામાં બોલવા માંડ્યો: "તમે જને હડીલાઈ કહો છો એ તો અમારો સર્વોત્તમ સદ્ગુણ છે. માણસોને ચટકા ભરવાથી અમારી જીવનદોરી લંબાય છે. આથી

એમ પોતાની કુદગી લંબાવવા માટે બીડીશોની નજર ફનીયાના બીજા કોષ પણ દેશ કરતાં હીન્દુસ્તાન પર વધારે ચોંટે છે, જેમ તમારા જ પરમ પુણ્ય રામભાઈ લટની ટ્પી દાળભાત કરતાં લાડુ પર ખેડી ખેંચાય છે તેમ મચ્છરોની નજર માણસના નાકના ટેરવા પર સૌથી મક્કમ રીતે ચોટે છે ને ત્યાંથી હાંકી કાઢવામાં આવે તો નાકથી બીજો નજરે ગણાતા કાન પાસે જઈ અમાંગ મધુરા સંગીતનો લાલ અમે તમને આપીએ છીએ. તમને તેની કદર નથી હોતી ને અમે જાણીએ છીએ. અમે ખાંતીલા છીએ અને માણસ દ્વારે તો તેનો આગ્રોચ્છવાસનો પવની અમને નાશીપાસ કરતો નથી. નાકનું ટેરવું એ જ અમારું ફરવા ફરવાનું બેન્ડ-રેન્ડ કે એપોસ્ટો બંદર છે. અમે તે 'રીઝર્વડ સીટ' પર અદાથી બેસીએ છીએ. અને અમારા પર હાથ ફાપી તલવાર મહણુ ફરી ચઢાઈ કરવામાં આવે ત્યારે અમે બહાદુરીથી પાછા હડીએ છીએ. ને શત્રુનાં શસ્ત્રો આન ધાય-હાય પાછા પડે-ત્યારે અમે પાછા આસનારૂં થઈએ છીએ." કોઈ શુરવીર રણયોધો બોલે તેમ બોલી આ આકાર જરા થંભ્યો.

"કુંઈ નહીં સ્વરાજ નો, આવવા દો પછી..." મેં બગડવા માંડ્યું. પરંતુ આ આકારે વચ્ચે પડી જણાવ્યું કે: "શું સ્વરાજ આવ્યા પછી? અરે, રહેવા દે. સત્યયુગથી મચ્છરો જીવતા આવ્યા છે ને જીવશે. બીમ જેવા લડવીરે મારા એક પુવજને મારવાના સખ્ત પ્રયાસ કર્યા હતા. પણ તે મચ્છર પણ એવો જજરો હતો કે બીમના નાક પર તે નીરાંતે બેસતો હતો. એકવાર બીમે લાગ નેહને હાથ ઉપાડી નાક પર ફટકો માર્યો; પણ મચ્છર નાસી ગયો અને બીમનું નાક ધાઈય બેસી ગયું. મચ્છરની મહત્તા

પધી બધ તેથી તમારા પુરાણોમાં આનો ઉલ્લેખ નથી. પણ અમારા આપદાઓને મોટે અમે તે વાત સાંભળી છે અને તે સત્ય છે. પણ, અમારી દ્રષ્ટીએ માણસોમાં કોઈ મહાન યજ્ઞ ગયો હોય તો તે કુંભકર્ણ છે. યુરોપમાં એ કુંભકર્ણના કેટલાક અવતારો છે પણ તે બહુ જુન છે. અમે ઇશ્વરને, નીરંતર એ જ પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે હે પ્રશ્વર, તું વીશ્વમાં કુંભકર્ણો સંરખ.”

“જીવનમાં તમારું કર્તવ્ય શું?” મેં કુંભકર્ણ ધીમેથી પુછ્યું અને એ મચ્છરે જવાબમાં જણાવ્યું કે: “અમારું કર્તવ્ય માણસોને સદા સાવધ રાખવાનું છે. જો કે એ કર્તવ્ય આપોઆપ બનવાય છે. જેમ આજસ રાખી માણસ શ્રીમંત થયા જાય છે તેમ અમે પણ માણસના નાકના ટેરવા પર ખેસવામાં કે કણોન્દ્રીય પાસે ગુંજન કરવામાં મજા માણીએ છીએ. માણસ અમને ન્યાંધી હડમેલે છે છતાં અમે અમારો ઉલ્લસ ત્યાજીએ છીએ. જેમ તમારા ‘ઓટીસ અવસ’ સવારે ૧૦ થી સાંજે ૬ વાગા સુધી હોય છે તેમ અમારા ‘ઓટીસ અવસ’ રાત્રે ૬૦ થી સવારે ૬ વાગ્યા સુધી હોય છે. પણ આ તો શરિરની વાત થઈ. અમારી વસ્તી ગામડાઓમાં બહુ છે. શહેરોમાં ગટરોમાં, કેચરાની પેટીઓમાં, માળીઆ પરના લાંગેલા તુરેલા સામાન વચ્ચે અમારો નીવાસ હોય છે. પણ ગામડાઓમાં, ઓગાં ઘોળોને નાકે, દોરોના તખેલાઓમાં, ખાળકુંડીઓની આસપાસ અને ગંદા તળાવ કુવાઓની આલુઆલુ અમારી વસ્તી રહે છે: અને જતાં આવતાં માણસોને ચટકા ભરવાનો લાગ અમે મોખના ફરીએ છીએ. અમારું જીવનકર્તવ્ય માણસોને સાવધ રાખવાનું હોય છે પણ માણસોને તેની કર નથી!” કહી, એ મચ્છરે નીસામે નાંખ્યો.

“પણ તમે મેઘરીયાનો દાખ દેવાનો છે તેનું શું?” મેં પ્રશ્ન કર્યો.

“સાચી વાત” મચ્છરે એકદાર ક્યો “પણ માનવીઓમાં પણ જન જનની પ્રવૃત્તિ હોય છે. તમે સંસ્કાર સામે સામુદાયીક સત્યાગ્રહ કરો છો કેમકે સંસ્કાર તમને ત્રાસ આપે છે. અમને પણ જ્યારે જ્યારે એમ લાગે છે કે માણસો અમને હાંડી દાદી અમારું અધમાન કરે છે ત્યારે માણસો સામે સામુદાયીક લડત લડવાને અમે ફરીયાદ થઈએ છીએ: આ લડતને તમે મેઘરીયાના નામે ઓળખો છો.”

મેં કહ્યું: “તમારો નાશ બ્રહ્મા મોડો પણ થશે એ ચોક્કસ છે. યુગો થયા તમારી જાત જન્મ લીધો છે તે તમે હજી જીવો છો. પણ વીશ્વને તમારી જરૂર નથી. માણસોને તમે ફરડીને ફાંખ આપો છો અને હાથી જેમ જનવરના કાનમાં ધુસી તેને મરણ શરૂ કરો છો. કદાચ થોડા વર્ષ વધુ જીવશે. પણ એટલું તો થાદ રાખજો કે સ્વરાજ આવતાં હીન્દુ-સ્થાનનાંથી મચ્છરોને હફાર કરવામાં આવશે. “તમે મને એ ખોટી દમતડી આપો છો.” ગવંથી મચ્છર બોલ્યો: “મેં મારી મનોવેદના તમને જણાવી. અમે માણસના પ્રેમ માટે નક્કીએ છીએ; અને તમે અમને હડકુત કરો છો. તમારમાં પ્રેમની ને દયાની ભાવના નથી. અને તમે અમને હફાર કરશો તે પહેલાં તો કોઈ મહાન અહીંસાવાદીની ઓથ લઈ અમે તમારા જેવાની ચળવળના ચુર કરી નાંખીશું.....” આ પછી એ મચ્છરનો આકાર ધીમે ધીમે દૂર જતો જણાયો. રેતી તરફ જતા એ આકારને હું નોંધ રહ્યો; લળળાંપણ થયું હતું અને તંબુનો નોડરંબુદનો એક બગડેલો કોળી મારી પાસે આવી બેઠ્યો: “શેઠ: સાચ આણં કા?”

રશીઆની રાજ્યક્રાંતિ

: લેખક :

ભદ્રકુમાર યાજ્ઞિક

સ્વાધિનતા અને સમાનતાનાં મુતિ-
મત સ્વરૂપ રજુ કરતી આજે
રશિયામાં ચાલતી શોષીયેટ શાસન પદ્ધતિના
પાયા ખીડીનમાનવસંઘના યજ્ઞિનોને
આભાદી છે. વીસમી સદીની શરૂઆતમાં
વીસ વીસ વર્ષો સુધી રશિયાના લોક
સમુદાયે મુડીવાદ અને શાહીવાદ સામે
કારમા જુદાં જુદાં બેઠાં. લેનિન અને
ટ્રોટ્સ્કી, સ્ટેલીન અને ક્રિનીવોદે, સમાનકાળ
મુતિઓ સમર્પવાર રશિયાના એ ક્રાંતિના
ખખરમાં અનેક આત્મબોગો આપીને
આજની સ્થિતિ મેળવી છે. ઝારશાહીનાં
સિંહાસન ઉચ્છાદીને મુડીવાદના રૂઠ
કરવાના અવિરત યુદ્ધમાં અનેક માડીગયા
ખપી ગયા હતા, એ આત્મસમર્પણ અને
રક્તપર્ણની વાતો રશિયાના ઇતિહાસમાં
લાલ અક્ષરોએ લખાઈ છે, ઇતિહાસનાં એ
રક્તરંજિત પાનાં પર સહજ દ્રશ્ય દેખીએ.

શોષીત જનસમુદાય જૂન અને દુઃખની
કારમી વેદનાથી મુઝાઈ ઉઠે, એનાં હાઝ
ચામ દબાઈ રહે ત્યારે તે ક્રાંતીની આગ-
ધન્ય માટે ઉત્સુક બને છે. સૈકાઓ સુધી
રશિયાના કિસાનો અને શ્રમજીવીઓએ
જમીનદારો, ઝારો, અને ધનવાનોનાં અસહ
જુલો ખરદાસ્ત કર્યા હતા. જમીનના
સાચા માલિકો જમીનદારો જ ગણાતા
ઓગણીસમી સદીની આખરે રશિયાની
કુલ કળકુળ જમીનનો ત્રણેભાગ જમીન-
દારોના કબજામાં હતો. જ્યારે બાકીનો
ભાગ લાંખોએ ખેડતોમાં વહેંચાયેલો હતો.

ખેડતની ચોતાની માલીકીની જમીન તો
હતી જ નહિ. જમીનદારોને મોટી મોટી
રકમો ચા પાડતો અર્ધો હિસ્સો આપીને
કિસાનો જમીન ખેડતા. વર્ષની આખરે
પાકની નીપજતો મોટો ભાગ જમીનદાર,
સરકાર, અને શેઠ શાહુકારોના હેથુ પેટે
ભરી દેતા ખેડુન પસે બે ચાર માસ ચાલે
તેટલું અનાજ બાકી રહેતું. આમ વર્ષો
સુધી આદ્યા જ હતું. પરિણામે કિસાનોની
કંઠાવીધનમાં વૃદ્ધિ થવા સાથે જમીન-
દારોની અજબ પ્રગતિ થઈ. ઓગણીસમી
સદીનો રશિયાનો ઇતિહાસ આંકડાઓથી
પુરવાર કરે છે કે સદીનાં છેલ્લાં ત્રીસ
વર્ષો દરમિયાન રશિયાના જમીનદારો અને
મુડીવાદીઓની મીલકતમાં અર્ધા વધારો
થયો છે, ખેતિ, વેપાર, અને નિકાસમાં
પણ રશિયન મુડીવાદીઓએ આ સમયે
ખુબ પ્રગતિ સધી હતી. એ યાદગાર
ત્રીસ વર્ષો કે જેને રશિયાના શ્રમજીવી
સાહિત્યદારો, 'શોષણનો સમય Period
of exploitation' કહે છે તે અરસામાં
કારખાનાં અને મીસોની સંખ્યામાં અજબ
વધારો થયો. રશિયાની ખાણોમાંથી નીક-
ળતું કાચું લોહું, કોલસા અને તેલ એ
વસ્તુઓના વેપારને મોટા પાયાપર ખીલ-
વવા અનેક કારખાનાં અને કરોડોની
મુડીવાળી કંપનીઓ સ્થપાઈ. કિસાનોને
કારખાનામાં કામ કરવા આદર્શ થાય
તેનાં પગલાં લેવાયાં અને એમાં મુડીવા-
દીઓના એજેન્ટોને મોટે અંશે સંકળતા

પણ મળી. વીસમી સદીની શરૂઆતમાં લોડુ' અને કોલસાની નિકાસમાં રશિયાએ આગળ પડતું સ્થાન મેળવ્યું એટલું જ નહિ પરંતુ ઓસ્ટ્રીયા, બેલ્જિયમ, અને ફ્રાન્સ એ સર્વ દેશોમાંની કાચા લોદાની પેદાશ કરનાં રશિયાની કાચા લોદાની પેદાશ ખુબ વધી ગઈ. તેલની નિકાસમાં પણ રશિયા અને અમેરિકા વચ્ચે એક પ્રકારની હરિકાઈ ચાલતી હતી. સને ૧૮૯૦ ની શરૂઆતમાં તેલની પેદાશમાં અમેરિકા આગળ હતું, પરંતુ તે પછીનાં દસ વર્ષોમાં એટલે સને ૧૯૦૦ માં અમેરિકાની તેલની પેદાશ કરતાં રશિયાની પેદાશ હજારો ગેલન વધી ગઈ હતી. લોડુ', કોલસા, તેલ, ઉપરાંત રૂના વેપારમાં પણ એ ત્રીસ વર્ષોમાં રશિયાએ ભારે પ્રગતિ સાધી હતી. ઇંગ્લાંડ અને અમેરિકાના કપાસની પ્રગતિ સાથે હરિકાઈ કરી શકે તેવી તે સમયે રશિયાની સ્થિતિ થઈ હતી. આમ રશિયાની વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગિક ખીલવણી અને પ્રગતિ યતાં એરડો અને પિટસબર્ગના ધનવાનોની અટળક સંપત્તિમાં અનેક ગણો ઉમેરો થયો. કાળો જમીન ખેડી જીવતા કિસાનોને કારખાનાં અને શહેરોનાં આકર્ષણ યથાં. પરિણામે ગ્રામડાં તુટ્યાં. ખેતિવિષયક પ્રગતિ અટકી પડી અને અધર્મજૂખા કિસાનોનાં ટોળેટોળાં ખાણો અને મીસાના પ્રવંશદારો આગળ હિલરાવા લાગ્યાં. મુડીવાદી માલિકોએ આ કંગાલ સ્થિતિનો લાભ લઈ મજૂરીના દરો એકઠમ એછા કરી નાખ્યા; એટલે સરવાળે કારખાનાંના માલની પેદાશ પાછળ ઘણું ઓછું અર્થ થવા માંડ્યું, ખેતિની પડતીનો પણ જમીનદારોએ લાભ લેવા માંડ્યો, પાકની નીપજ ઘટવાના પરિણામે અનાજના ભાવોમાં વધારો થયો. પરદેશોથી

આપતું અનાજ પણ મુડીવાદીઓનાં કબજામાં હતું અને તે અનાજના ભાવો પણ બજારની સ્થિતિ મુજબ મુડીવાદીઓ વધારવા માંડ્યા. આમ કિસાનોમાંથી અમજીવી બનેલા લાખજો માણસોને દિનભરની કારમી મજૂરીને અંતે પેટપૂર અનાજ મળતું. રશિયામાં મજૂરીના દરો સસ્તા છે, એ વસ્તુની યુરોપના અન્ય મુડીવાદીઓને જાણ થતાં તેઓએ પણ ચૈતાની મુડી રશિયાનાં કારખાનાં અને ખાણો ખાતે રોકવાનું શરૂ કર્યું. વીસમી સદીની શરૂઆતમાં રશિયાના ખાણો અને કારખાનાંઓમાં પરદેશી મુડીવાદીઓએ સાક કરોડ રૂબલ જેટલી ગંજાવર રકમ રોકી હતી. આમાં મુખ્ય જર્મની અને ફ્રાન્સના મુડીવાદીઓનો હિસ્સો હતો. રશિયાની કોલસાની ખાણો પરદેશી મુડીવાદીઓના હાથમાં જ હતી. ઉપરાંત કાચા લોદાનાં કારખાનાં અને તેલના કુવાઓ પાછળ પણ ફ્રાન્સ, જર્મની, અને અમેરિકાના કરોડાધિપતીઓએ ગંજાવર રકમો રોકી રશિયાનાં કુદરતી સાધનોની સહાય અને રશિયન અમજીવીઓનાં શોષણના ભોગે કરોડોનો નફો મેળવવાની યોજના કરી હતી. આ સંજોગોમાં રશિયાની ઔદ્યોગિક પ્રગતિ થતી રહી પરંતુ તેમાં રશિયન અમજીવીઓના શોષણને ભોગે પરદેશી મુડીવાદીઓ લાભ મેળવતા થયા. દર વર્ષે કારખાનાં અને ખાણોમાંના નફાની કરોડો ડોલરની રકમો પરદેશોમાં જતી અને રશિયન અમજીવી સમુદાયની સ્થિતિ ઉત્તરોત્તર વધુ કંગાળ બનતી. સમાજો સામેના પ્રતિબંધક પગલાંથી કામદારોમાં વધુ રોષ પ્રસર્યો હતો, ચોમેર વ્યાપક હડતાલ અને ક્રાંતિકારક તત્વોની વૃદ્ધિ થતી જોઈ જ્યારે ઓકટોબરની ના. ૧૭ મીએ એક ખાસ

પનવેદન પત્ર પ્રગટ કરી ઉદામ કામદાર-
વર્ગને આશ્વાસન આપવાનો નિષ્કર્ષ યત્ન
કરેલો. એ નિવેદનમાં કમદારોની રાજ-
નૈતિક માગણીઓ હુંક સમયમાં સ્વિકાર-
વામાં આવશે એ પ્રકારના શબ્દો હતા.
ઝારના આ નિવેદનની કામદારપક્ષ પર
જરા પણ અસર થઈ નહી. કામદાર દ્વેષને
મોખરે ઝુઝમતા એ વિરનર લેનિને ઝાર-
શાહીની પ્રપંચબળ પીછાની હતી. ઝારનાં
વચનોમાં વિશ્વાસ ન રાખવાની એણે
કામદાર અને કિસાનસંઘોને ચેતવણી
આપી અને પુનઃ એણે બમણા ત્રેરથી
કાન્તિની જવાબાના તણુખા રશિયાનાં
પાટનગરો અને ગામડાંઓમાં પ્રસરાવવા
માંડ્યા. ઝારનાં નિવેદન સામે એક નિવેદન
પ્રગટ કરીને લેનિને ઝારની પ્રપંચ કીલા
પર પ્રકાશ ફેંક્યો હતો, આ પછી અમ-
જીવીઓનાં સંગઠને લાવિયુદ્ધની તૈયારી
કરવા અર્થે તાણું બળ મેળવવા, અને
સંગઠનને વધુ મજબુત કરવા હડતાળો
ચોડાક સમય માટે બોલી નાખવાનો નિર્ધાર
કર્યો.

રશિયાની રાજ્યક્રાંતિનાં ચલુતર સને
૧૯૦૫ માં થયાં. ઝારની સરકાર અને
સોવીએટ સત્તા વચ્ચે શુભ અને જાહેરમાં
અનેક અચકામણુ એ વર્ષમાં થઈ. ઝારની
ધૃષ્ટાને અભરાઈએ મુકી સોવીએટ
સંસ્થાએ જ આખા ય દેશનું તંત્ર હસ્ત-
ગત કર્યું હોય તેમ જણાતું. સોવીએટ
સત્તાની ધૃષ્ટા હોય ત્યારે તે આખા ય
દેશનો વ્યવહાર બંધ કરી દે એટલું બળ
ઓનામાં આવ્યું હતું. સને ૧૯૦૫ માં
સોવીએટનું આ બળ હતું.

સને ૧૯૦૫ પછી સને ૧૯૧૭ માં પુનઃ
ક્રાંતિનાં મંડાણુ થયાં. સને ૧૯૧૭ ના
જુલાઈ માસમાં ઝારની વ્યવસ્થાપક સભાએ

અમજીવીઓના આગેવાનો અને સોવીએટ
શાસન સભાઓની સત્તામળી શરૂ કરી.
સામ્યવાદની લાવનાના પ્રચાર સામે ઝારે
સખ્ત આંકુશ મુક્યો. સામ્યવાદી અખ-
બારો, મુદ્રણાલયો અને સંસ્થાઓને ગેર-
કાયદેસર ઠરાવી. સામ્યવાદી આગેવાનોમાંના
લેનિન અને ઝીનોવીફને શીરે અનેક જુઠાં
આજ ચઢાવી એમને બંદનામ કરવાની
બાજી પણ ઝારશાહીએ પીછાવી. આ
સવંની લેનિન અને ઝીનોવીફને જાણુ
થતાં તેઓએ શુભ વેગે રશિયાની સરહદ
નજીકના પ્રદેશમાં છુપાઈ રહી ત્યાંથી
પ્રચારકાય કરવું શરૂ કર્યું; તા, ૨૯ મી
જુલાઈએ સામ્યવાદીપક્ષની પરિષદ મળી
તેમાં ક્રાંતિની તૈયારી કરવાનું અને ક્રાંતિ
વિરોધી દ્વેષ અને આંદોલનોનો નાશ
કરવાની વિચારણા ચલાવાઈ. સરકારે એ
અરસામાં ક્રાંતિવાદીઓ સાથે ન આપવાની
પ્રગત પાસે માગણી કરતું એક નિવેદન
પણુ પ્રગટ કર્યું હતું. આ ઉપરાંત
મોસ્કોમાં શહેરના આગેવાનોની જાનેલી
એક સંસ્થા કે જેનો હેતુ દેશભરમાં
મુલેહ શાંતી બળવવાને લગતો હતો તે
સંસ્થાએ પણ ક્રાંતિના તણુખા શુઝવવાના
યત્નો કરવા માંડ્યા. જનરલ કોનોલીવ
રેડીંગે, ક્લેડીન, કેરેન્સી વગેરે શાહી-
વાદ અને મુરીવાદના મહારથીઓએ તા.
૨૫ મી ઓગસ્ટે એક ખાસ Moscow
state conference (મોસ્કો સ્ટેટ કોન્ફ-
રન્સ) ની બેઠક બોલાવી અને, તેમાં
દેશની મંજીર સ્થિતિની વિચારણા ચલાવી.

કોન્ફરન્સ સામે વિરોધ દર્શાવવા મોસ્કોના
સવં કામદારોએ હડતાળ પાડી હતી. હડ-
તાળ પછી તરત જ અમજીવીઓ અને
કિસાન સંઘોના આગેવાનોએ અવિરત
બેસથી પ્રચારકાય ઉપાડી લીધું. રશિયન

સેનામાં પણ જે મુખ્ય પક્ષો હતા, એક પક્ષ સામ્યવાદી વિચારોવાળો અને બીજો સામ્યવાદના વિરોધી વિચારો વાળો. સામ્યવાદી વિચારોવાળા કૌનિકવિભાગનો નાશ કરવા જનરલ કોનિલોવ હર પળે બાજુ રમ્યા કરતો. રૂસો-જર્મન યુદ્ધમાં પણ સામ્યવાદી સેનાનાં સંહાર થયા તેમ મરણીયા મોરચાવાળા બ્યાને તે તે સેનાને મોકલતો. આમ ચોમેરથી સામ્યવાદીઓને સનાયવાની જ યોજનાઓ ચાલ્યા કરતી. ખીજા બાજુ અમછવીઓ અને કિસાનોના સંઘોએ સશસ્ત્ર ક્રાન્તિની પાકે પાથે તૈયારીઓ કરી દીધી હતી. પેટ્રોગ્રાડમાં Red Guard લાલ સેનામાં જે રી સંખ્યામાં ભરતી થઈ, સામ્યવાદી આગેવાનોએ પણ વિદ્યવની વિનાશક આગમાં સર્વને ખપી જવાની જોર શોરથી હાંકલ પાડી. આમ ચોમેરથી રશિયામાં રકત નર્પણની તડામાર તૈયારીઓ થવા લાગી હતી. ઝારના વિકાળ લશ્કરી અમલદારો અને સામ્યવાદી પક્ષોનાં પીડીત દુજોના આગેવાનો એક બીજાના લોહી રેડવા અધિશ બન્યા હતા. પેટ્રોગ્રાડ, પિટસબર્ગ, મોસ્કો, વગેરે સ્થાનોના લાખો અમછવીઓ, ક્રેનિન અને ગ્રાટસ્કીની સરકારી નીચે સૈન્યમાં જોડાઈ આખરી લડત લડી નાખવાની તૈયારી બતાવી હતી. રૂસો, જર્મન વિગ્રહની પૂર્ણાંદુતી થઈ દોવાયી સરકારી સૈન્યની દુકંડીઓ પણ રણમેદાન પરથી પાછી ફરી હતી, અને એ દુકંડીઓને કિસાનો અને અમછવીઓના ધૂંધવાતા વિદ્યવનો સામનો કરવાના આદેશો અપાઈ ચુક્યા હતા.

અને ૧૯૧૭ ના સપ્ટેમ્બરની શરૂઆતમાં જાને પક્ષો વચ્ચે ખુલ્લી લડાઈ જાહેર થઈ. જનરલ કોનિલોવ પાતાની લશ્કરી દુકંડીઓ સથે પેટ્રોગ્રાડ પર દમલો કરવા

કુચ કરી રહ્યો હતો. તેને લાલ સેનાના એક વિભાગે માગમાં રોકી દીધો, જનરલ કલેડન જે દક્ષિણની ઉત્તર તરફ આગળ વધતો હતો તેને પણ રસ્તામાં જ લાલ સેનાએ રોકી પાડ્યો, આમ ચોમેરથી ક્રાન્તિનાં વિરોધક સૈન્યોનો ધરાગચ થતાં સામ્યવાદી સેનાઓના ઉત્સાહમાં અમાપ-વૃદ્ધિ થતી રહી. જ્યારે જનરલ કોનિલોવ અને દહેડીનની સેનામાં નિરાશા અને નિરુત્સાહનું વાતાવરણ જન્મ્યું. આ અરસામાં મોસ્કો ખાતે રશિયાના આગેવાન રાજદ્વારીઓની એક પરિષદ મળી. જેમાં બોલશેવીક, મેન્શેવીક, રાજવાદી, પ્રજા-તંત્રવાદી, વગેરે સર્વ પક્ષના પ્રતિનિધીઓ હતા. એ પરિષદ સમક્ષ સામ્યવાદી નેતાઓએ પોતાની મુખ્ય માંગણીઓ રજુ કરી. જે માંગણીઓનો કોઈ રીતે સ્વિકાર થાય તેમ ન હતું. સામ્યવાદીઓની નીચેની મુખ્ય દસ માંગણીઓ હતી.

૧. જમીન પર કોઈને બચ્ચિનગત અધિકાર ન રહે. સર્વ જમીન કિસાન કમીટીઓને સુપ્રત કરવામાં આવે, ને તેની વ્યવસ્થા પણ તે કમીટીઓને જ હસ્તક રહે.

૨. પાકની પેદાશ અને ઓની વહેંચણી કરવાની ગાળત પર કિસાનને હક રહેશે.

૩. સર્વ ગુપ્ત કોલ કરારો રદ કરવા.

૪. રશિયામાં વસતી સર્વ જાતીઓ પ્રત્યે બેદલાવ રહીત વર્તન કરવાની ખાત્રી આપવી.

૫. અમછવીઓની સંરચાઓને અંકુશમાં રાખવાના સર્વ કાનુનો રદ કરવા.

૬. સૈન્યમાં લોકતંત્રની પ્રતિભા પ્રચાર. અટકાવનો નહિ અને વિદ્યવનો વિરોધી ક્રિતિઓને તોફરીમાંથી ધરતરફ કરવા.

૭. કોઈ પણ મનુષ્યને કોઈ પણ પ્રકારની વિશીષ્ટ સત્તા ન હોવી જોઈએ. સર્વને એકમાત્ર હક્કો મળવા જોઈએ.

૮. અમલદારો પાસેથી આઠ કલાકથી વધુ કામ ન લેવું.

૯. દેશના રાજતંત્રને સર્વ વહીવટ અનંત પ્રતિનિધીત્વથી ચાલવો જોઈએ.

૧૦. વિપ્લવવાદીઓમાંના જેઓ આદર્શો જોડ્યાનાંઓમાં હોય તેને સત્વર મુક્ત કરવા.

ઉપરોક્ત પ્રકારની દસ માગણીઓ કોઈ પણ સંસ્થામાં મંજૂર થય તેમ ન હતી. પરિણામે ઓક્ટોબરની ૨૪ ની તારીખે આદર્શો સેનાપતિઓએ સામ્યવાદીઓના સંહારના હુકમો મુદ્દતી રીતે અકાર પાડ્યા. તરત જ સામ્યવાદીપક્ષના આગેવાનોએ Military Revolutionary Committee 'સૈનિક કમિટી સમીતી' દ્વારા સામનો કરવા માંડ્યો. દેશભરમાં સરકારી મકાનો, પુલો અને ઓફિસો પર પોલિસ પેદરા ચોંટવાઈ ગયા, સોવીયેટ અખબારો અને વર્તમાનપત્રો બંધ કરાવામાં આવ્યાં. આદર્શોએ જુઓ કાર્યોની લશ્કરી દુકાનીઓમાં સંખ્યાબંધ લશ્કરી દુકાનીઓએ સોવીયેટ કમિટીની સહવાનું પસંદ કર્યું. દરિયાઈ સૈન્યની દુકાનીઓએ પણ સોવીયેટ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી. ૨૫ મી ઓક્ટોબરે સોવીયેટ લશ્કરની દુકાનીઓએ રેડ એક, અને રેલ્વે સ્ટેશનો તેમજ સરકારી ઓફિસોનો કબજો લીધો. સૈન્યનો મોટો ભાગ સોવીયેટ સૈન્ય સાથે રળી જવાથી દીન પ્રતિદીન સોવીયેટનું બળ વધતું જતું

હતું, એક પછી એક સરકારી મકાનો, રેલ્વે સ્ટેશનો, તાર-ટપાલ ઓફિસો અને બેંકોનો કબજો સોવીયેટના હાથમાં આવ્યો. જમીનદારો અને મુડીવાદીઓ મહેસાતોમાં આગ સળગાવી, અને ખુદ આદર્શો રાજમહેલને આગ લગાવી. આદર્શો અને એના કુટુંબનો સોવીયેટના ફરમાનથી શિરચ્છેદ થયો. અને નવેબરની પહેલી તારીખે સોવીયેટ શાસન સમીતીએ નીચેની મતલબનું ફરમાન રશિયાની જનતા જોડા પ્રગટ કર્યું:

"સોવીયેટની વિપ્લવવાદી સેનાઓનો વિજય થયો છે આદર્શો વિનાશ થયો છે. સરકારના સર્વ મંત્રીઓને ગિરફતાર કરાયા છે, અને દેશમાં કામદારો, કિસાનો, અને સૈનિકોના પ્રતિનિધીત્વવાળું તંત્ર ચાલશે."

સોવીયેટના ઉપર મુજબનાં ફરમાન પછી દેશમાં સર્વ સ્થળે લડાઈઓ બંધ થઈ. આદર્શોના દુન સાથે શહેર શહેર, અને ગામડે ગામડે 'સોવીયેટ કમિટી'ના બંધનારો સાથે લાલ કમંડાનો આવ્રય નીચે સરખા નીકળ્યાં. એ પછી દુકા અમલમાં સોવીયેટ શાસન પરિવર્તન મળી. આદર્શોની સરકાર સર્વાંશ નાબુદ થવાની થયા પછી પછી દેશના અબ્યવસ્થિત તંત્રને સત્વર વ્યવસ્થિત કરવાનું હાથમાં લેવાયું. અને રશિયાનાં પાટનગરો અને ગામડાંમાં સર્વત્ર સોવીયેટ શાસનનો અમલ શરૂ થયો.

રશિયાની રાજ્યક્રાંતિનાં ઉપરનાં પાનાં અતિ સંક્ષેપમાં રજુ થયાં છે, એ કમિટીની તવારિખના ચોકડે થોડોડો લખી સકાય.

જયાં સ્ત્રીઓ અને બા-

આ ક્રીડા અને અમેરીકામાં સીદી (નાચો) લોકોની ઘણી મોટી વસ્તી છે. તેમને કચ્છામાં, દુનીયાના પટ પરથી, હુંસી નાંખવામાં, ગોરી પ્રગ્નએ દર્શા મણા નાખી નથી. લગભગ પોણેસો વર્ષ પહેલાં, આ “યુગ્મો”ના ધીરેતો ધંધો ચલવા, ખીટન, અમેરીકા (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ) અને આફ્રિકાના ગાગાએ, સમૃદ્ધીનાં તાંબુ-વૃક્ષ ખેડ્યાં દનાં અને સને ૧૮૬૭ માં આ “યુગ્મો વેપાર” નાણુદ થયા બનાં, દર્શાણુ આફ્રિકા અને અમેરીકા (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ) ના સૈન્યકારણુમાં પડતાં આ ‘રંગીન પ્રજાના’ પ્રજાના પડથ દુનીયાએ વારંવાર સાંભળ્યા છે. અમેરીકામાં હવે આ સવલ આગળના જેટલો ઉત્ર રહ્યો નથી. પરંતુ આફ્રિકાના વીકસમાં આ સીદીઓની પ્રગતી કે અવગતી અગત્યનું સ્થાન ભજવશે એ વીધે શંકા નથી.

સીદીઓના આવા પ્રશ્ન પર વેધક પ્રકાર પાડે એવો મામલો, લાઇબેરીયામાં ઉભો થયો છે. લાઇબેરીયા, આફ્રિકાખંડના પશ્ચીમ ભાગમાં આવેલો એક નાનકડો પ્રદેશ છે. તેમાં સીદીઓનું પ્રજાસત્તાક પ્રવર્તે છે. આ દેશમાં યુગ્મોનો વેપાર ચાલતો હોવાથી તેની તપાસ માટે, ત્યાંના પ્રમુખની સંમતીથી દુનીયાના પ્રજાસંઘે (સીંગ એન્ડ નેશન્સ) એક નિમ્નક કમીશન નીમ્યું હતું. તેથી એ મુલક તરફ દુનીયાનું ધ્યાન ખેંચાયું છે. વળી, એ સીદીઓનાં ગોરી પ્રજા કે ગોરા બહીવટદારોનું જ્ઞાન પણ ચક્રણુ નથી, તેથી પણ આફ્રી-

લાઇબેરીયામાં ચાલતી

: અનુવાદક :

કાની ખીજવણી અને સીદીગતના લાવી વીધે વીચાર કરતાં ત્યાંની સ્થિતિ ખાસ રસનો વીધય બને છે.

દેશના લોકો અને તેમના ધંધા

આ પ્રદેશનો વીસ્તાર ૪૫ હજાર ચોરસ માઇલ છે. એની જંગલોવાળી અને સપાટ જમીન પર લગભગ વીસ લાખ માણસો વસે છે. આ સંખ્યા નાની છે અને જે કારની રૂએ આ પ્રજાસત્તાકની સ્થાપના થઇ હતી તેને ૧૧૦ વર્ષ થઇ ગયાં છે, છતાં માનવશાસ્ત્રની દ્રષ્ટીએ આ પ્રદેશનું જોઈએ તેવું બારીક સંશોધન થયું નથી.

આ દેશના ૩૫૦ માઇલના કીનારા પર રહેતા ૫૦ થી ૬૦ હજાર લોકો ઠીક ઠીક બહુણીયા છે. આમાંના આશરે પંદર હજાર માણસો અમેરીકા-લાઇબેરીયન છે. તેઓ ગઇ સદીની અધવચ પછી, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાંથી સ્વતંત્ર બનેલા સીદીઓ તરીકે આવીને વસ્યા હતા. તેઓ કીનારા પર વસતી પ્રજાના અને ખરી રીતે સારા પ્રજાસત્તાકના આગેવાનો છે. અને રાજ્યના

ખડો ગીરે મૂકાય છે—

ભચંકર ગુલામી પ્રત્યો

મણીલાલ દેસાઈ

અંદરના મોટા ભાગના મુલકની ખીલવ-
ણીની મુખ્ય જવાબદારી પણ તેમના શીર
પર છે.

આફ્રીકાના ખીલ ભાગની માફક અહીંના
મુળ વતનીઓ, છુટાં છવાયાં નાનાં ગામમાં,
અને ઘણીવાર બેઠી ન શકાય એવાં જંગ-
લોમાં વસાવેલાં સંસ્થાનોમાં રહે છે. આ
લોકોમાં સાતથી આઠ જાતો સ્પષ્ટ રીતે
જણાઈ આવે છે, આમાંની બે જાતો જુદી
અને વીકાસને ઉચ્ચ શીખરે પહોંચી છે.
વાઈ જાત, કોઈ પણ જાતની યુરોપીયન
અસર વાંના વીકાસ પામેલી લીખીત ભાષા
અને મુળાક્ષર ધરાવવાનું માન ધરાવે છે.
કીનારાના પ્રદેશના મધ્યભાગમાં રહેતા કું
લોકોએ તો તેમના શારીરિક બળથી અને
વહાણવટીઓ તરીકેનાં તેમના ચાતુર્યથી
કુનીલાનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. અનેક યુરો-
પીયન રાષ્ટ્રોના વહાણોમાં બહારીઓ તરીકે
તેમની ભરતી કરવામાં આવી છે. આ કું
જાતના કેટલાક સ્ત્રી અને પુરુષ વીઘાથીઓ
અમેરીકન વીઘવીઘાલયમાં (કુનીવરસીટી)
શીખણ પણ લે છે.

મુળ વતનીઓ, પોતાનાં ગામોમાં
ભાત, અનાજ, બટાટા, રૂ અને તમાકુની
ખેતી કરે છે. ઘણાંખરાં ગામોમાં હુજરો
પણ ચાલે છે. લોખંડ, ચામડાં અને રૂપાંને
લગતું કામકાજ કરવાના, ટોપણીઓ અને
માટીનાં વાસણ બનાવવાના, તથા કપડાં
વણવાના અને રંગવાના ધંધા તેઓમાં
નજરે પડે છે. વળી, ઘેટાં, બકરાં, પાંચેલાં
ઢોર, તથા કેટલીક વાર હુકર અને મરઘાં
પણ તેઓ ઉછેરે છે.

ઉત્તમ બંધારણ પણ સંદેહો વહીવટ

અમેરીકાથી આવી વસેલા સીટીઓએ,
લાઇમેરીયાને તેવું હાલતું સ્વરૂપ આપવામાં
મોટો ફાળો આપ્યો છે. “સ્વતંત્રતાના પ્રેમથી
અમે અહીં આવ્યા છીએ” આ ધ્યાનમંત્ર
(Motto) સાથે નવા સભ્યની સ્થાપના
કરનાર આ ખીલાદરોએ સજ્જારણને પોતાનો
ખાસ ધંધો બનાવ્યો છે. લાઇમેરીયા માટે,
કાગળ પર તો, તેમણે એવું ઉત્તમ
બંધારણ ઘડ્યું છે કે યુનાઇટેડ સ્ટેટસના
બંધારણના મહાન નમુનાની કસોટીએ પણ
તે સંપૂર્ણ જણાય છે. સભ્યમાં ૨૫
સભ્યોની બનેલી એક પ્રતિનીધી-સભા છે.
આને માટે ચાર ચાર વર્ષ સુંદરણ થાય છે. આ
સભા ૩૬ કમીટીઓ મારફત પોતાનું કામ
કરે છે. આ ઉપરાંત એક સેનેટ (ઉપલી
સભા) છે. જેના સભ્યો બે વર્ષ સુંદરણ
છે. આ બંધાની ઉપર બહોળી સત્તા ભોગ-
વતા પ્રમુખ અને સાત પ્રધાનોની બનેલી

એક કેબીનેટ (પ્રધાન મંડળ) છે. તેઓ દેશી વર્તમાનપત્રો પર પણ અંકુશ ગણે છે.

એક સમય એવા હતા જ્યારે અમેરીકાથી આવતા સીડીઓ વેપારને લગતી પ્રવૃત્તિઓમાં મશગુલ રહેતા. પરંતુ હવે વધતા ને વધતા પ્રમાણમાં દરેક અગ્રગણ્ય અમેરીકા-લાઇબ્રેરીયન ક્યાં તો રાજદૂતરી, ક્યાં તો વહીવટ કે ક્યાં તો સરકારી ઔદ્યોગિકર બનવા ચાલે છે. સરકારની નેવું ટકા આવક પગારમાં જ વપરાય જાય છે, અને લોકો પસંદ ખીલ રીતે પૈસામાં અને માલમાં જ કરે કદાવવામાં આવે છે તેનો તો તે થોડો જ ભાગ છે. અહીં નો નાણાનો વહીવટ-એ લાઇબ્રેરીયાના જાહેર હિસાબ રાખવાના કામને એ નામ આપી શકાય તો-યુરોપીયનોની પદ્ધતિ, તંદુન સહેલો જણાય છે.

દમચું જ ત્યાંની મુસાફર લેતાર એક અનેકને, આ દેગને, ભુખે મરતાં જયવાનો પ્રવાસ કરતાર પ્રજાના પ્રદેશ તરીકે વર્ણવ્યો છે. તેઓનો ઘણોખરો ખોરાક પણ યુરોપ અને અમેરીકામાંથી લાવવો પડે છે. આ વેપાર મોટે ભાગે અમેરીકનો અને સીરી-અનોના હાથમાં છે. આફ્રીકાખંડના કોઇ પણ ભાગ કરતાં મલેસ દીક અંહીતો વેપાર ઘણો ઓછો છે. પરદેશો સાથેના એના વેપારમાં જર્મની ૧૯૧૪ પહેલાં સા દેશોમાં મોખરે હતું. અને ૧૯૨૫ પછી પણ એના આયાત નીકાશના વેપારમાં જર્મની મુખ્ય ભાગ ભજવે છે.

આર્થિક ખીલવણી અને શીક્ષણ પ્રત્યે ભયંકર બેદરકારી

રાજકારણમાં સંપૂર્ણ રીતે રચ્યાપરચ્યા રહેવાથી, અમેરીકા-લાઇબ્રેરીયનો દેશની ખીલવણીમાં, વેપાર ઉદ્યોગ અને ખેતીની ઉપયોગીતા શી છે તે સમજ શક્યા નથી.

ઓગણીસમી અને વીસમી સદીના મહાનમાં મહાન આર્થિક પ્રવાહો લાઇબ્રેરીયાને મોટે ભાગે અસર કરી શક્યા નથી. માત્ર એક ફાયરસ્ટોન રબર કંપનીનું નેવું સાહસ ખેડવામાં આવ્યું છે, અને તે પણ અમેરીકન છે અને ગોરાઓની ઓગણીસમી વૃદ્ધી પામે છે. આફ્રીકાનાં દરેક સંસ્થાનમાં, ઘોરી રસ્તા, રેલ્વે, તાર, ટેલીફોન અને ખીલ ઘણી ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિ લગભગ અમી ગઈ છે. પરંતુ લાઇબ્રેરીયામાં તે હજી વ્યવહાર રીતે જાણીતી પણ થઈ નથી. જાહેર તંદુરસ્તીના વહીવટની પણ એવી જ અવગણના કરવામાં આવે છે. આ બેદરકારી દેશીઓની વસ્તીને ટકાવી રાખવાના માર્ગમાં ખરે જ ભયંકર છે.

આર્થિક ખીલવણી પ્રત્યેની આવી સામાન્ય બેદરકારીને લીધે, દેશીઓની કેળવણીની-જેના પર આખરે સર્વનો અધાર છે-નીશામાં કરી પ્રગતિ થઈ નથી. સને ૧૮૬૩થી એક લાઇબ્રેરીન કોલેજ હતી ધરાવે છે. પણ તેના પ્રમુખો, (આચાર્ય) કેળવણી કરતાં રાજકારણમાં વધુ રસ લેતા આવ્યા છે. જે શીક્ષણ અપાય છે તે પણ માત્ર ઔદ્યોગિક છે. અને અંગ્રેજી બોલનાર પોપટો ઉત્પન્ન કર્યા સીવાય તેનું કશું પરીણામ આવ્યું નથી. સને ૧૯૦૦ માં એક સરકારી કેળવણી મંડળ સ્થપાયું હતું અને સને ૧૯૧૨ થી તે નામનું કેળવણીખાતું પણ ચાલે છે. કાયદાથી-અલબત્ત કાગળ ઉપર-ફરજિયાત કેળવણી, આફ્રીકામાં સૌથી પહેલાં લખલ કરવાનું માન લાઇબ્રેરીયા ભોગવે છે. પણ, એનાં લગભગ ૯૦૦૦ બાળકો, જેમને ખરાબમાં ખરાબ શીક્ષણ મળે છે, તેઓ મુખ્યત્વે પાઠશાળા-સંસ્થાઓમાં ભણે છે. ૧૯૨૪ માં સરકાર તરફથી ૫૫ શાળાઓ ચાલતી હતી. તેમાં બે હજાર કરતાં ઓછાં

આજેકા અભ્યાસ કરતાં હતાં અને તેમને ત્રીજા ધોરણ સુધી જ લાણવવામાં આવતાં હતાં. આંને માટે શીક્ષણ જેવો મોબિલાદાર શબ્દ વાપરી શકાય કે કેમ એ સવાલ છે.

અમેરીકાની યાદીનો જવાબ

આ પ્રગ્નસતાકર્મમાં કેવી સ્થિતિ પ્રવર્તે છે તે લાઇબ્રેરીયાની સરકારે જ મુચવેલા આંતર રાષ્ટ્રીય તપાસ કમીશને હાલમાં જાહેર કરી છે. આ સંબંધમાં અમેરીકાના સ્વદેશ-ખાતાએ તા. ૮ મી જુન (૧૯૨૬) લાઇબ્રેરીયાના મુદ્દ-સચીવને પાઠવેલા સંદેશ ઉતારવો ઉપયોગી થઇ પડશે:—

‘અને સ્વદેશમંત્રી તરફથી આપ નામ-દારને એવું જણાવવાનો હુકમ થયો છે કે, અમેરીકાની સરકારના ધ્યાન પર કેરલાંક સાધનો મારફત એવા વીચાસપાત્ર પુરાવા આવ્યા છે, જે એમ બતાવે છે કે, લાઇબ્રેરીયામાંથી, ફર્નાંડોમાં (આફ્રિકાના પશ્ચિમ કીનારા પર આવેલા દાપુ) થતી મજુરોની કહેવાતી “નીકાસ” ને અંગે ચાલતી સ્થિતિમાંથી, એવી પદ્ધતિ જન્મી છે જેને ગુલામોના વ્યવસ્થિત વેપાર સીત્રાય ખીલું” નામ લાગ્યે જ આપી શકાય. વળી આવી પદ્ધતિના અમલ કરવામાં, લાઇબ્રેરીયાની સરહદનાં લસ્કરની સેવા અને કેટલાક ઇત્યા સરકારી અમલદારોની ડાગવગ અને સેવાનો રીતસર અને હંમેશા ઉપયોગ પણ થાય છે.”

લાઇબ્રેરીયાની સરકારે આનો આવો ઉત્તર આપ્યો હતો:—“અમારા પ્રગ્નસતાકર્મ પ્રવર્તતી મજુરોની સ્થિતિના સંબંધમાં તમારા સંદેશમાં જે શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે તેને આજ્ઞાથી દેરવે એવી દશા અહીં ચાલતી હોવાનો મારી સરકાર તરફથી ગંભીર અને સીધો ઇન્કાર કરવાની, અને

આ સવાલની તે જ રચણે એક કાયદે નીચ્પક્ષ અને નીખાલસ કમીશનદ્વારા તપાસ થાય તો અમારા પ્રગ્નસતાકર્મને કશો વાંધો નથી એમ જાહેર કરવાની, મારી દરજ સમજું છું.”

કમીશનની તપાસના વીષયો

પદ્ધતિ આ પ્રકારની ખારીક તપાસ માટે પ્રગ્નસંધ તરફથી એક કમીશન નીમણું. આ કમીશનમાં અમેરીકા તરફથી, રીડી જનના પ્રતિનીધી, રીસ્ટ વીદ્યાવવાળા ડો. આર્લ્સ એસ. જનશન ખીરાજવા હતા. તેમનું “અમેરીકન સંસ્કૃતિમાં સીદીનું” સ્થાન” એ નામનું પુસ્તક એ વીષય પર લખાયેલા ગ્રંથોમાં શ્રેષ્ઠ છે. આ કમીશનને નીચેની બાબતોની તપાસ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી:—

૧ ગુલામી વીરોધી કરારમાં ગુલામીની જે વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે તેવી ગુલામી પ્રગ્નસતાકર્મમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે કે નહીં?

૨ આ ગુલામી-ગ્રંથમાં સરકાર ભાગ લે છે કે નહીં અથવા તેને ઉત્તેજન આપે કે નહીં?

૩ એમાં દેશના અગ્રગણ્ય શહેરોમાં હાથ છે કે નહીં? અને હાથ તો તે કયા કયા?

૪ દેશની સામાજિક અથવા ઔદ્યોગિક વ્યવસ્થામાં ખાનગી અથવા જાહેર કામ માટે લેડ કેટલી હદ સુધી ચાલે છે? અને જે લેડની પદ્ધતિ ચાલુ હોય તો, જાહેર અને ખાનગી કામે માટે, મજુરોની કેવી રીતે બરતી કરવામાં આવે છે અને તેમને કેવી રીતે કામે લગાડવામાં આવે છે?

૫. રૂબેન સાથે થયેલી ગોઠવણની શરતે ૧ મુજબ કંટ્રાક્ટ (કોન્ટ્રાક્ટ) થી કામદારોને ફર્નાંડોમાં વહાણમાં ચઢાવવાની અથવા એવા કામદારોને કેંગો અથવા પરદેશના

કોઈ પણ ભાગમાં માંકડવાની પ્રવૃત્તિને ગુલામી સાથે સંબંધ છે કે નહીં?, અને આવા મજૂરો મેળવવાની પદ્ધતીમાં બગ-જનમરી જેવું કશું છે કે નહીં?

૬. ખાનગી માલીકીનાં વાવેતરોમાં (Plantations) ખાનગી કામ માટે જે કામદારોનો ઉપયોગ થાય છે તેમની ભરતી કામદારોની સ્વેચ્છાપુર્વક થાય છે? અથવા લાઇબેરીયન સરકાર તરફથી અથવા તેની સત્તાથી આવી ભરતી ફરજિયાત રીતે થાય છે?

૭. લાઇબેરીયાની સરહદના લશ્કરની, અથવા સરકારી ઓફીસરવર્ગના અમલદારોની અથવા સરકારી ખાતામાં નોકરી કરતા માણસોની મદદથી ભરતી કરવામાં સરકારે કોઈ પણ વખતે પસંદગી અથવા મંજૂરી આપી છે? અથવા સરકારની પસંદગીથી અથવા પસંદગી વીના ખાનગી વ્યક્તિઓ, આવી ભરતી કરવાના કામમાં સંડોવાઈ છે?

સ્ત્રીઓ અને બાળકો ગીરે મુકાય છે

આ કમીશનની તપાસમાં બહાર આવેલી દ્રષ્ટાંતોથી, પ્રબલસત્તાકના રદીયાના મુરે-સુર કાંઈ ગયા હતા. જુદી જુદી કામમાં કૌટુંબીક ગુલામી પ્રવર્તતી માલમ પડી હતી એટલું જ નહીં પણ, લાઇબેરીયાની સામાજિક અવસ્થામાં સ્ત્રીકારાયેલી ગીરોની (Pawnings) પ્રથા પણ અસ્તીત્વ ધરાવતી જણાઈ હતી. ગીરો એ એક એવા પ્રકારની ગોળવણી છે કે જેથી પૈસાના બદલામાં કોઈ પણ માણસને, અને સામાન્ય રીતે બાળકને, તેના સગાને ત્યાં ગુલામ તરીકે, અમોછપ મુદત મુધી મોકલી મુકાય, અને આ ‘ગુલામને’ કસો પણ અધીકાર કે મદન મળે નહીં. કમીશને પેતાનાં અડેવા-કામમાં આ પદ્ધતીનાં અનેક ઉદાહરણો આપ્યાં

છે તેમાંથી નીચે આપેલાં બે પ્રતિષ્ઠા-આપણું માટે બસ થશે:—

(૧) કાંગાના એક મુખી જગદુઆને રસ્તાને લગતા કાનુનોનો ભંગ કરવા માટે ૮૦ ડોલરનો દંડ થતાં, તેણે પેતાની પત્ની અને બાળકને કુનકાવાર નામના એક માણસને ત્યાં ૩૫ ડોલરમાં ગીરે મુક્યાં હતાં. તેઓ તેમની મુક્તીની કશી આશા વગર આજ પાંચ વર્ષથી ત્યાં સેડે છે.

(૨) બસ વીલાગમાં, આ પદ્ધતીનાં અનેક ઉદાહરણો મળ્યાં છે. એક નોંધવા જેવા દાખલામાં નફને માટે આ પદ્ધતીનો કેવો લખંડર દુરુપયોગ થયો હતો, તેનું ચીત્ર ખડું થયું છે. એમાં મુધરેલા માણસો પણ સંડોવાયા હતા; એક પુરુષ સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓને ગીરે લઈ તેમને તેના ખેતરમાં કામ કરવા મોકલે છે. આ સ્ત્રીઓને, જુવાનોને ફસાવવા માટે લાભાયક આપવામાં આવે છે. અને તેમની વચ્ચે ગાદ સંબંધ બંધાય એટલે, જુવાનોને પકડી દેડ કરવામાં આવે છે, અને પછી દેડની વસુલાત માટે ખેતરોમાં તેમની પાસે કામ લેવામાં આવે છે!”

ગુલામોનો ગુનાસર્યો વેપાર

આ કમીશનના સભ્યોને માલમ પડ્યું હતું કે, લાઇબેરીયામાંથી કંટાળતા કામદારો એવી ગુનાકરી બળજબરીવાળી પરિસ્થિતિમાં ચલાવવામાં આવ્યા હતાં કે જેને ગુલામોના વેપાર અને ગુલામો પરના અત્યાચાર સીવાય બીજું નામ લાગ્યે જ આપી શકાય. ઉંચા સરકારી અમલદારોના પ્રમાણ (authority) પરથી તેમની ખારી થઈ હતી કે ખાનગી તેમ જ જાહેર નોકરીમાં કામ કરતા કામદારોની અવસ્થાનો લખંડર ગેરલાભ લેવામાં આવે છે: જે

જાણ્યેરીયન સરવદની ડોન, પોતાની સત્તા, રસ્તા બંધિયા માટે વેડ લેવાના, ગામડાંઓને ઘેરે ધમકી આપવાના, મુખીઓને (chiefs) નીચા પાડવાના, લોકોને કેદ કરવાના અને પકડી આણેલા દેશીઓના ડોળાને પહેરા ઉઠાવી કીનારા પર લઇ જવાના તથા તેમને 'વહાણમાં ચઢાવવામાં આવે ત્યાં મુઘી તેમને સાચવવાના કામ માટે વાપરે છે, તેની પ્રવૃત્તિઓને જવાબદાર સરકારી અમલદારોએ મંજૂરી આપી હતી. આ દેશના અંદરના ભાગમાં અધોગતી કેટલી હદે પહોંચી છે તે આ કમીશનના સંભાળપૂર્વક લખાયેલા અહેવાલમાંની નીચેની હકીકત પરથી જણાશે:—

ગામડાંઓની કંટાળુ દશા

એક વખત સારી વરતી ધરાવતા સોલોહન કંપામાં (107th) હાલે ૬૫૧ સેલિશો છે. આમાં વળી સ્ત્રીઓની સંખ્યાનું પ્રમાણ ૩૦ ટકા વધારે છે. એટલે કે, સો પુરુષો હોં ત્યાં ૧૨૦ સ્ત્રીઓ વસે છે. અને વીસથી વાંચીસ વર્ષની ઉંમરનાં માણસોના આંકેડો લઇએ તો સો પુરુષો હોં એકસો પચાસ સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ આવે છે. સૌથી અગત્યની વાત તો એ છે કે, આ સ્થળમાં રહેતા કુટુંબોમાંના દરેક પુરુષો અને છોકરાઓ ક્યાં તો ફર્નાડોમાં મરણ પામ્યા હતા કે ક્યાં તો, ખીજા કારણને લીધે તેમનાં કુટુંબો સાથે વહેવાર રાખી રાક્યા ન હતા. જેઓ પાછા ફર્યા હતા તેમાંના બે માંડ પડ્યા હતા અને એક ગાંઠ બન્યા હતા.

“સોલોહનથી” બે કલાકના રસ્તા પર આવેલા ડોરડોર ગામની મુલાકાત લઇ તેની છાંતી લેવામાં આવી હતી. ફર્નાડોમાંથી આવતી માણસોની માગણી વખતે તેમાં

૪૧ ઝુપડાં હતાં. હાલ તેમાં કોઇ રહેતું નથી. ગામની જમીન પર ઘાસ વગેરે ઉગી નીકળ્યું છે. અને ઝુપડાંની કાદવની બી“તો અને માળીયાં તુટી પડતાં જાય છે. વીના-શનો એ કંટાળુ દેખાવ છે!

“કલતાહ ગામના પીરતારની પાણી છાંતી લેવામાં આવી હતી. આ જગ્યાને ઓળખાવના માટે હાલ ત્યાં ‘એક ઝાડ ઉછું’ છે. ધરો જ્યાં પાડી નાખવામાં આવ્યાં છે અને છેલ્લા પાંચ વરસથી ગામતળીયાંની જમીનમાં ભાત ઉગાડવામાં આવે છે.

“વેરોઆ ગામના લોકોને ત્યાં અસલ જે ઝુપડાંઓ હતાં તે ઉપર દર વર્ષે ૩૦૦ ડોલરનો કર આપવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી અને હજી પણ તેમને આ ઝુપડાંનો કર ભરવો પડે છે!”

મુધારો કેમ થઇ શકે ?

આ અહેવાલ પ્રગટ થયા ત્યાર પછી પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ અને ખીજા સંખ્યાબંધ સરકારી અમલદારોએ મેળનામાં આપ્યાં હતાં. મામલો કેટલો ગંભીર છે તે કમીશનના આ હેવટના રાખે બતાવે છે:—

“ધણખરા અમલદારોના સંબંધમાં વધુ સુતીયમન (Efficiency) અને પ્રમાણીકતા જાળવવાની સલાહ બસ ધરો નહીં” એવી પોતાની માન્યતા કમીશન બહુ જ મક્કમ રીતે જાહેર કરે છે. ઓહા પર ચકાવી લેવામાં આવતી હકીકતો અપ્રમાણીકતા; અંદરના પ્રદેશનું અને તેના લોકોનું સામાન્ય અસ્થાન; અંતિમાં શીદાણનાં સાધનોની ઉણપ, અને અંદરના ભાગમાં, જ્યાં પાદરીઓ રહ્યા તે જગ્યા સીવાય, તેના સહતર અભાવ; સરકારના કારોબારી અમલદારો—જેમાંના બહુ થોડા જ પોતાના દેશ-મૂલ્યો બહાર ગયા હશે—વચ્ચેની મજબૂત કૌટુંબીક અસર અને દબ્બીખીંદુની સંકુચીતતા—આ બધાને લીધે, બહારના નીપણુ-તોની મદદ વીના, વધારે પડતા ઓહાઓને ઓહા કર્યા વીના, અને ખીજા કંડક પગલાં લીધા સીવાય હાલની સ્થિતિમાં મુધારો થવાની આશા સંખવી નકામી છે.”

કમીશનની કડક લક્ષમણો

આ દશમાં, ધીરીશ, અમેરીકન અને પ્રજાસંઘના સત્તાવાળાઓ દ્વેષે એ વાત સ્વીકારે છે કે આ ત્રાસ પામતા દેશીઓની સામાજિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવો હોય તો નીચ્છા અને જવાબદાર પરદેશી મદદની સંપુર્ણ જરૂર છે. સંજોગે પ્રમાણે કમીશનની લક્ષમણો પણ કડક છે. આ લક્ષમણોમાં નીચેની મુખ્ય છે:—

- ૧ પરદેશીઓ માટે “દ્વાર ખુલ્લા” મુક્યાની નીતી અપત્યાર કરવી.
- ૨ સર્વને સરખી રીતે શીશણ આપવાની વ્યવસ્થા કરવી.
- ૩ દેશીઓ વાષેની નીતિની સંપુર્ણ રીતે પુનર્વટના કરવી.
- ૪ મુધરેલા અને ખીન મુધરેલા લોકો વચ્ચેના હિંસાલ તોડી નાંખવી.
- ૫ બાળકોની નીતિનો ત્યાગ કરવો.
- ૬ મુખીઓનો ચલાવ કરવાનું અને તેમને નીચા પાડવાનું બંધ કરવું.
- ૭ કામમાં મુખીઓની સત્તા પાંછી સ્થાપવી.
- ૮ દેશની અંદરનો વહીવટ પુરેપુરો સુવ્યવસ્થીત બનાવવો.
- ૯ લાલના જ્ઞાત કમીશનરોને ખસેડવા.
- ૧૦ તેમને બદલે યુરોપીઅન અથવા અમેરીકન કમીશનરો રાખવા અને તેમની સાથે કામ કરવા મદદનીશ કમીશનરો નીમવા.
- ૧૧ કોઇપણ પ્રકારની સીવીલ સર્વિસ (સનદી અમલદાર પ્રથા) ચર કરવી.
- ૧૨ દેશના રાજકીય પીલાગોની નવેસર ગોઠવણ કરવી.
- ૧૩ ગીરો પદ્ધતિ અને કૌટુંબીક શુભાખીને સદ્ગતર નાશ કરવાનાં પ્રથમ પગલાં તરીકે તેને ગેરકાયદે દેરવવી.
- ૧૪ ફર્નાંડો કામદારો મોકલવાનું બંધ કરવું.
- ૧૫ રસ્તાઓને યગતા કાપકામમાં કાપ કુપ કરવી.

૧૬ સરહદની ફેજના સૈનીકો પર વધુ કડક અંકુશ રાખવો.

૧૭ સરહદની ફેજના સીપાઇઓની ફરતે શી શી હોય તે વીધે ફરીથી વીચાર કરવો.

૧૮ અમેરીકન વસ્તીને લાઇબેરીયામાં વસવા માટે ઉત્તેજન આપવું.

પુનર્વટનાનો વીચલવ ભજો

કમીશનનો અહેવાલ પ્રગટ થયા પછી, વધુ પગલાં લેવા જે નીચ્છાતો લાઇબેરીયાની મુલાકાત થે છે તેમની સમક્ષ પુષ્કળ કામ પડેલું છે. લાઇબેરીયાની સરકારે આજે નીખાલસ આંતરરાષ્ટ્રીય તપાસને ઉત્તેજન આપ્યું અને પ્રજાસંઘ તરફથી એ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી એ ખુશ થવા જેવું છે. અમેરીકન રાષ્ટ્રે તેના એક સૌથી નામાંકીત સીદી શહેરી મારફત આ તપાસમાં ભાગ લીધો હતો. અને આને આધારે લાઇબેરીયાની પુનર્વટના થાય તે જેવા તેની સરકાર આગર છે.

વીશાળ આફ્રીકાખંડમાં લાઇબેરીયા એકલું જ સીદીઓનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે અને તેમાં જ તેની વીશીષ્ટતા છે. ગોરાઓની સત્તાથી તે મુક્ત છે. અમેરીકન સંસ્કૃતિનો લાભ લેતા સીદીઓ, આફ્રીકાની દેશી જાતોના સ્વકારથી “સ્વતંત્રતા માટેના ગ્રેમ”ના આદર્શ મુજબ, શું કરી શકે છે તેનો દાખલો ઇતીહાસને પુરો પાડવાની એને અબ્બેડ તક છે. અમેરીકા-લાઇબેરીયાનોએ, આફ્રીકાના ઇતીહાસ તરફ નજર દોડવી, ગોરાઓની ચુસણ-ઢીયા સામે સૌથી વધુ સંભાળ રાખવાની છે. પણ અમેરીકામાં તેના તરફ જે લક્ષી લાગણી છે તેનો તથા ખીન દેશોમાં વસતાં સંકેત સ્ત્રી પુરુષો એ દેશ પ્રત્યે જે સહાનુભુતી ધરાવે છે તેનો એ પ્રજાસત્તાકે પ્રજાના હિદ્દાર માટે લાભ લેવો થતો છે; હુનીયાના દરખાસમાં લાઇબેરીયાના સીદીઓની કસોટી થઇ રહી છે. એના લાલના પ્રમુખ મી. બરકલે રાક્તીયાળી પુરૂષ છે અને ચોતાના પુરોગામીની ભુલામણી શીશણ મેળવવાની આકાંક્ષા ધરાવે છે. આશા છે કે આ કમીશનનો અહેવાલ લાઇબેરીયાની પુનર્વટનાના વીચલવમાં ઉત્તેજન રૂપ નીવડે.

જ હ ગ ર

[૬૩ વાર્તા]

સાસાએ સપેરમાં ખૂબ
મહાદાટ વ્યાપી ગયો. દડ-
તાલનો મુસવતો પવન વાછ

રહ્યો હતો. મીઠા ઉચોગમાં કામ કરતા
લાખેકામદારોએ પ્રથમ દડતાલ પાડી, આ
અમંગલ પ્રવૃત્તિને આદર આપ્યો હતો !
બહુ જ અલ્પ સમયમાં દડતાલની વાપક
બનતી અસરનો અનુભવ પ્રત્યેકને થઈ રહ્યો.

સપેરના રસ્તાએ ઉપર 'કાયદો અને
વ્યવસ્થા' જાળવવાને, માટે પોલીસો ફરતા
હતા. કમ્બર પર ડીવોલ્વર રાખી સારજન્ટો
ધુમી રચા હતા. અને આ જાળવણીમાં
ચોરેકાર પોલીસ પણ દંડર વડે કાકસમુદને
કાઢી રહી હતી, સાડે'યે ક્રીનિકલ મુખ્ય
શોખાનમાં એકથ થયું હતું; યાંત્રિક તોષો
પણ એકવાઈ ગઈ હતી. કામદારો તોફાન
છે તો તેમને કામી દેવાને માટે સરકારને
સૂચનાં સૂચનો તૈયાર ગણ્યાં હતાં.

પણ કામદારોએ તદ્દન શાંત રહીને સર-
કારની સઘળા તૈયારીઓને જીતજીટી જતાં
હતા. અથડામણના એક પણ પ્રસંગ વગર
દડતાલનો પ્રથમ દિવસ પુરો થયો અને
જીવન હીવસની ઉપા પ્રગટી.

૨ બીજો દીવસ

રસ્તા ઉપર બેકાર કામદારોનાં ટેળાં પાછાં
ઢાંચે પડ્યાં. આ અસાધારણ અથડામણના
શોમાંય અનુભવતો પ્રવલસુદ પણ ગલીએ
ગલીએ ભેગા થવા લાગ્યો. પોલીસની કુકડી
આવતાં પ્રવલ ગલીઓમાં ભરૂં જતી.

:કેબક:

પી. જી. બી.

પોલીસો પસાર થતાં પાછા
બધાં બહાર નીકળતાં. વાસ
અને લુકમના આ નવીન.

અનુભવમાં પણ એક પ્રકારનો જ્ઞાનદં હતો.

ઉપા અદક્ષ થઈ ગઈ હતી, અને સવા-
રનો સૂર્ય નિષ્પક્ષપાતપણે સ્વાભાવિક ઉત્ત-
નાથી પોતાનાં કિરણો ફેંકી રહ્યો હતો,
આ પ્રથમ આદિત્યનોની જગ્યા પડવા ન
કરતી હોય તેમ કુદરત પોતાની પ્રવૃત્તિ
કરતી હતી.

કામદારોને મન તો આ જ્ઞાનદંનો અવસર
હતો. મુઠીવાદ સામે સંગઠીન સામને કર-
વાયા તેમનામાં અજ્ઞાન આત્મચક્ષા પ્રગટી
હતી. તેમણે શાંતકાથી સેવેલું સ્વપ્ન આખરે
સાચું પડ્યું હતું.

શપેરના મુના વીલાગ ઉપર એક શીમંત
જાછ અને જાળક જતાં હતાં. જાળકના
કાયમાં તેના નવીન કાંટનું ચેકેટ હતું.

'આ આજે રસ્તા મુના કેમ છે ?

'અરે, આમ તેમ જોઈશ નહિ. રીમો
રીમો આસ...'

પણ જાળકે પ્રશ્ન પાછો પુછ્યો.

'લાઈ કઈ છે કે કામદારોએ દડતાલ
પાડી છે !'

'કામદારો ?'

'હા.'

'શું કામદારોને રસ્તા પર આવવાને પણ
દક્ષ નથી ?'

'પોલીસ કમીશનરનો હુકમ છે !'

'કેમ પોલીસ કમીશનરે ના પાડી ?'

‘હે, મહેને ત્રાસ ન આપ. મહારો હાથ
ચક્રીને સીધો સીધો ચાલ.....’ બાઈએ
કંઠથી કહ્યું.

‘કામદારો ત્યારે ખરેખર ખરાબ છે!’

‘કોણ?’

‘કામદારો’

‘ના ના તેમ નહિ પણ કેટલાક ખરાબ
છે. તેઓ લોકોને ઉરકેરે છે. અને... અરે
જલ્દી ચાલ. આજ વિક્ટોરીઆમાં ખેસી
જાય છે!’

વિક્ટોરીઆમાં સ્થાન લીધા પછી બાઈને
સંતોષ થયો હવે કામદારોના તોફાનની
ખીક રહી ન હતી. શહેરના સુના વીલાનમાં
‘વિક્ટોરીઆ માગ’ કાપવા લાગી.

‘ક્યાં જશો?’ ગાડીવાળાએ સવાલ કર્યો.

‘ત્યાં સીધા...હે’

‘બાઈ સાહેબ, રૂપીઓ આપને હોં.’

‘ત્યારે અમે દ્રૂમમાં જઈશું.’ બાઈએ
જવાબ આપ્યો.

‘બાઈ સાહેબ, હવે દ્રૂમ પણ રૂવિવારથી
નહિ ચાલે. વાર, ખેસી રહ્યા.’

‘આ દ્રૂમ પણ બંધ પડશે?’

‘આ ગાડીવાળો કહે છે!’

‘તો હું નિશાળે કેમ જઈશ?’

‘તેની તું ચિંતા ન કરીશ. ત્યારા ‘ભાઈ’
તેને માટે વ્યવસ્થા કરી દેશે.’

રસ્તાની શાંતિ અલંગ હતી. બાળકની
મનોવૃત્તિ આવી શાંતિમાં અલ્પ ખીલી.
‘તેણે ગાડીવાળાને જ સવાલ કર્યો:

‘ગાડીવાળા, તું કામદારોને એળખે છે?’

‘હું યોતે જ કામદાર છું.’

‘ત્યારે તમે કામ કરવાની કેમ ના પાડો છો?’

‘ભાઈ, અમારી કંઠાઈ મજૂરી પર આ
શેડીઓ કાપ મુકે છે તેથી, લુથોને
તદમરો માતૃથી પણ એક રૂપીઆથી વધુ
આપતાં કેટલાં અચકાતાં હતાં?’

‘ત્યારે હડતાળ ક્યારે પુરી થશે?’

‘જ્યારે શેડીઓ નમશે ત્યારે’

‘જ્યારે ભૂખ નહિ સહન થાય ત્યારે’
બાઈએ વંચ્યે ઉમેયું.”

‘બાઈ સાહેબ, જંગલી પ્રાણીઓને કા-
વવામાં ભૂખનો ઉપયોગ માનવી કરે છે. પણ
માનવી માનવીના સંબંધમાં પણ આ જ
આયુધનો ઉપયોગ કરે છે એ શું માનવના
છે?’ વિક્ટોરીઆવાળાએ કોમથી કહ્યું.

બાઈએ જવાબ ન આપ્યો પણ વિક્ટો-
રીઆવાળાએ તો યોનાતું ભાષણ ચાલુ રાખ્યું:

‘બાઈ સાહેબ, તમારા શરીર પર જે
સુંદર સાડી છે, તે કામદારોએ વણી છે.
ભાઈએ પહેરેલા કોટ કામદારોએ વણ્યો છે,
અને કામદારોએ સીવ્યો છે, છતાં તમારી
પાસે આજે મહેલાતો છે અને મહારા શરીરને
ઠંકવા માટે એક કાપડતું કુડતું પણ નથી
એ શું વિચિત્ર નથી? બાઈ સાહેબ, આજે
જગતમાં કામદારો દર દર કલાક કામ કરી
રહ્યા છે, તેઓ જગતમાં સર્વસ્વ ઉત્પન્ન કરી
રહ્યા છે, છતાં તેઓ કેમ ભૂખે મરે છે?’

બાઈ સાહેબે જવાબ આપવાની ઇચ્છા
નરાયે બતાવી નહિ.

‘પણ બા, આ કહે છે તે ખરું છે?’
બાળકે રાત્રાલ કર્યો.

‘તદન ગપ. ન મજે તો તેમનાં નશીબ.’

‘સાહેબ, નશીબ બશીબ કંઈ નહિ’, આજે
તમારા લોકે અમાને ઉપર લુલ્હમ વર્ષાવે
છે. આજે અમે ઉત્પન્ન કરીએ છીએ અને
તમે મોજવિલાસ માણો છો, આજે અમે
જહેમત ઉઠાવીએ છીએ ને.....”

‘અસ, સુપ કર, તદાર’ ભાષણ અમારે
નથી સાંભળવું’ ખચકાર, એક શબ્દ પણ
આગળ બોલ્યો છે તો!’

‘સાહેબ, ન સાંભળવું’ હોય તો ન સાંભળો.
આવતી કાલથી વિક્ટોરીઆના પણ બંધ

ચનાર છે. ચાલતા જવું પડશે ત્યારે જ
રહ્યોને ખબર પડશે....'

તેના શબ્દોમાં આવતી કાલનાં એંધાણ
હતાં.

૩ કામદાર લગ્નામાં—

‘બિરાદરો, આ આપણો આખરી સંગ્રામ
છે. આ આપણી છેલ્લી લડત છે.
મુડીગદે આપણા ઉપર આક્રમણ કર્યું છે
તેનો આ એક મીઠો જવાબ છે.’ અંગાર
વરસાવતો હોય તેમ કામદાર તેના શબ્દો
વરસાવી રહ્યો હતો. તેના શબ્દે શબ્દે
ધિકારલગ્યો હતો. તેના અક્ષરે અક્ષરે વેરની
ભાવના સ્પર્શી રહી હતી.

‘બિરાદરો, જંગલમાં કારખાનાં કાણે
અણ્યાં ?

‘કામદારોએ’ સમુદ્ધર્માંથી પડ્યો પડ્યો.

‘યંત્રો કાણે ગોઠવ્યાં ?’

‘કામદારોએ.’

‘ખાણમાંથી લોડું કાણે કાઢે છે?’

‘કામદારો.’

‘ત્યારે બીરાદરો ! આ કામદારોએ
બાંધેલાં કારખાનાં, આ કામદારોએ બનવેલાં
યંત્રો, અને ખેડતોએ ઉત્પન્ન કરેલા કાચા
માટના એકીકરણ રૂપ આ કાપડ ઉપર
જંગલવર નદી મેળવવાનો માસિકચણને શું
અધિકાર છે ? હું પુછું છું કે નીતિના
કયા સિદ્ધાંતથી આ કુર શોષણ વાજબી
હરી શકે છે ? બીરાદરો, આ આપણે સળ-
વેલી સંપત્તિ છે. આ આપણી મિલકત છે.
એનું રામાયણ આપણું જ હોવું જોઈએ.’

વક્તાએ ચોતાનું ભાષણ ચાલુ જ રાખ્યું.
કામદારોમાં અનેરો ઉત્સાહ બધી ગયો.
તેના શબ્દે શબ્દે તેમને વધે માંગ સુજતો
ગયો. વક્તાના વ્યાખ્યાનનું બહેણ આગળ
આવ્યું.

‘બિરો ઇશ્વર-એ ઇશ્વર નથી. એ જીવનું
મુડીવાદી હથિયાર છે. પાપ અને પુણ્ય
બેવી વસ્તુ જ નથી. બીરાદરો, આધનામ-
દીર તો મુડીવાદીઓએ આપણા માટે ઢિંકી
કરેલી ઇંદ્રજાળ છે. આ ઇંદ્રજાળથી આપણે
ન ફસાઈએ. તે ખરેખર પ્રભુ હોત તો શા
માટે જંગલના આમવર્ગને-વિશાળ જનસમુ-
દાયને શીરે આટલાં દુઃખ હોય ? તો શા
માટે આપણે આટલી ધૂણાજનક ગરબાધ
ભોગવીએ ? શું આપણે શ્રમ કરતા નથી ?
શું આપણાં બાળકો અને બેઝીઓ કારખા-
નાની કાળા મજૂરી નથી કરતાં ? જો પ્રભુ
હોય તો તે પ્રભુ આજે પેસાદારની પડખે
ઊભો છે.....’

૪ અંધાર !

‘બહેન આજે વીજળીની બત્તી નથી
સળગતી. હું સારા ચે ધરમાં
ફરી વળ્યો. દરેક બદન દાખી ભૂંડું પથ્થુ
એકે પથ્થુ દીવો સળગ્યો નહીં.’ પેલા
બાળકે બેનને કહ્યું.

‘ખરેખર !’

‘હા બહેન, એક પથ્થુ દીવો સળગતો નથી.’

‘ત્યારે શું એ લોકોએ પથ્થુ હડતાલ પાડી?’

‘એમ જ લાગે છે.’

‘બહેન, આ કામદારોને સરકાર કંઈ કરતી
નથી. હું હવે તો બધાને મારી નાખું !
લુથોને મહારાથી નીશાળે પથ્થુ જવાળું નથી!’

‘લાઇ, એ સરકારથી જરા ચે કરતા નથી.’

‘કેમ વાર ?’

‘સરકાર તેમને કંઈ પથ્થુ કરી શકે
તેમ નથી.’

‘ત્યારે તો એ જખરા જાદુગર હોવા
જોઈએ. જ્યારે સરકાર આવતી હશે ત્યારે
તેઓ જાદુથી અદસ્ય રહ જતા હશે !
અને સરકાર જતી રહેતી હશે ત્યારે પાછા

બહાર પડના હશે. ખેન, મને તો લાગે છે કે કામદારો કંઈ જામરા બનદુગર છે, નહિં તો સરકારથી તે કેવી રીતે છટકી શકે?"

જામરાની આંટીધુટીથી અમલખ બાળકે પોતાનો ઉકેલ કહ્યો.

‘લખ, બનદુ બાદુ કંઈ નથી. કામદારોમાં સંપ ઘણો મોટો છે. નહિં તો સરકારે ક્યારની ચે હડતાલને તોડી નાંખી હોત.’

‘એ બહુ કંઈ નહિં ખેન, હું ખરું જ કહું છું કે તેઓ જામરા બનદુગર છે. જોને આપણા ઘરમાં કેટલું અંધારું થઈ ગયું. કાનસનો પ્રકાશ તે કંઈ વીજળી જેવો આવે? જો તો ખરી ખેન, નથી ચાલતી દામ, નથી ચાલતી પારટ ઓશીસ, છાપું પણ એક પણ બહાર પડતું નથી, દુધ પણ થોડા દિવસ પછી નહીં આવે, હવે તો મોટર પણ ચાલતી નથી. આ બહુ શી રીતે બન્યું? હું ખરું કહું છું કે કોઈ કામદારે બનદુ ક્યું છે કે બધાં બધાં બંધ થઈ ગયાં, દામ અટકી પડી; ટ્રેન ચાલતી નથી; અને આપણા આવાસમાં હવે અંધારું થઈ ગયું.’

‘લખ એમ નથી... પણ...’

‘નહીં ખેન હું ખરું જ કહું છું કે કામદારો મોટા બનદુગર છે; નહીં તો થોલીસના હાથથી બચે ખરા? એ બધા જેના પ્રતાપે બનદુ નહિં તો બીજું શું?’

૫ ધરપકડ

કુંભિશ્વરે ફરમાન બહાર પાડ્યું હતું કે કોઈ પણ કામદાર તેતાએ જાહેર લાષણુ ન આપવું. જાહેર શાંતિની જાળવણીના જોયાં નીચે સરકારે સમુદ્ધ સંગઠન ઉપર આ જોયાં આકરો ફટકા લગાવ્યો હતો.

કામદારોએ ખાનગી સલાહ લેવાનું નક્કી કર્યું અને કામદારલતાઓમાં ખાનગી

સલાહો ખૂબ લેવા લાગી. ત્યાં સરકારે સામે, માત્રદારશાહી સામે આકરો વેળો વરસાવવામાં આવ્યાં!

આખરે સરકારે કામદાર નેતાની ધરપકડ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. જાહેર શાંતિની જાળવણી માટે તેની પાસે જામીન મંગાવા. સરકારતંત્ર પાસે આ એક જ માર્ગ રહ્યો હતો.

કોર્ટ સમક્ષ નિવેદન કરતાં આ નેતાએ ક્યું: ‘ત્હમે મહારી ધરપકડ કરી શકો છો. પણ તેથી ત્હમે શુધાનો સંહાર નહીં કરી શકો. ત્હમે મને મારી નાખી શકો છો પણ તેથી આમલગના આ ઉદામ આંદોલનેને ત્હમે નહીં કચડી શકો. મહારો સંહાર કરવો એ સહેલ છે, પણ જ્યાં મુખી માનવ હિંતિસમાંના આ દારૂમાં કાંઈકેપી કોપણનો સંહાર જિંદી થાય, જ્યાં મુખી માનવજીવનની આ દારૂ ગરિબાઈ નાશ નહિં પામે, ત્યાં મુખી આ આંદોલનોનો નાશ ત્હમે નહિં જ કરી શકો.’

૫૬ રાખે ઓ ન્યાયાધિશ! જ્યાં મુખી અમારા પેટમાં શુધાના અંગાર સળગે છે, જ્યાં સધી અમારી મહેન ઉપર અન્ય લોકો મોજ ત્રિલાસો મારે છે, ત્યાં મુખી આવી હજારો ધરપકડો થાય તો પણ તમે સ્ફળ બનવાના નથી. આજે દુઃખનો દાવાનળ સળગે છે. યુગ અમારી પડખે છે...

૬ હડતાળ પછી—

જો કા દિવસ થયાં અને હડતાલ ખુલી ગઈ. કામદાર માગણીઓને સંતોષવામાં આવતાં પ્રકાશ પાછો આવ્યો. દામો ચાલી. મોટરો ફરવા લાગી.

નીશામ જતાં પેલા બાળકે ખેનને કહ્યું; ‘ખેન, મેં જોયું કહ્યું કે કામદારો જામરા બનદુગર છે. નહીં તો એક જ દિવસમાં, દામ, ઇલેક્ટ્રીક, ટ્રેન વીગરે ચાલુ થયાં થાય? તું માનતી નથી પણ હું ખરું કહું છું કે કામદારો જામરા બનદુગર છે!’

* ‘Magician’ નામની રશીયન વાત્તિ આધારે.

કોલેજના કંપાઉન્ડમાંથી—

કોલેજના કંપાઉન્ડમાં કેટલીય વાર મીત્રો એકત્ર મળે છે. તેઓ કેટલીય વાર સામાન્ય ચર્ચા કરે છે. કેટલીક વાર અસામાન્ય ચર્ચામાં પણ ઉતરી પડે છે. આવી અસામાન્ય ચર્ચાના સંભારણા રમૂતી પટ પર જળવાઈ રહે છે આજે કોલેજ જીવન પર પાછી દૃષ્ટી કરતાં આ સંભારણા તાજા થાય છે. આવા સંભારણાને શબ્દદેહ આપવાનો યત્ન આશા છે કે અરસીક નહીં થઈ પડે.

: લેખક :

કોલેજિઅન

ભણેલાંનો ભુખમરો

કુમાર-ઈં, મરુને તો જગ્યા મળી ગઈ એટલે આનંદ થયો!

ઈંદ્રકુમાર-હાં, નહીંતર અરજીઓના લાંબા લીક્ષા લઈને ભટકવું પડત!

(સુધીર જોડાય છે.)

સુધીર-કેમ, ભાઈ કુમાર, આજ ખાસ આનંદમાં?

ઈંદ્રકુમાર-એ તો કુમારભાઈને આજે સીવીલ ઇન્જીનીયરીંગમાં જગ્યા મળી ગઈ છે એટલે તેઓ આજે આનંદમાં છે!

સુધીર-તો તો બહુ જ સારું! ચાલો એક ચીન્ટા ટળી.

કુમાર-હવે જોઈએ છીએ કે ક્યાં સુધી તે ટકે છે?

સુધીર-લગભગ છ મહીના તો ખરાજ!

ઈંદ્રકુમાર-કાલે પેલો દવાવાળાનો પ્રંતી-નીધી કહેતો હતો કે લગભગ ખાતગી દવાખાતું બોલી બેઠેલા દાકતરોની અડધી સંખ્યા આજે નોકરી માટે યત્ન કરી

સુધીર-મેં પણ એ જ સાંભળ્યું હતું.

ઈંદ્રકુમાર-ત્યારે મારી શું દશ થશે?

સુધીર-કુમારની માફક ત્હને પણ ક્યાંક નોકરી મળી જશે.

ઈંદ્રકુમાર-પણ કુમારભાઈ તો પરીક્ષામાં ત્રીજે નંબર આવ્યા, એટલે તેમને સહેજ નોકરી સાંપડી પણ મ્હારે કંઈ એમ નથી.

(રમેશ જોડાય છે)

રમેશ-કેમ દેસતો, શેના ઉપર આજ ઉતરી પડ્યા છે.

ઈંદ્રકુમાર-ભાવી વીશે વીચાર કરતાં શોક ઉત્પન્ન થાય છે.

રમેશ-ત્હમારે બધાને મન એમજ છે કે ચીરકાળ સુધી પીતાથી પૈસા મોકલ્યા કરે અને ત્હમો થથેજ આનંદ ઉડાવ્યા કરો એમ જ ને?

ઈંદ્રકુમાર-પણ ભાઈ, ત્હમો એક વખત પછી પસાર થઈ જશો ત્યાર પછી ત્હમો શું કરશો તેની ત્હમોને કંઈ કલ્પના છે?

રમેશ-શું કરીશ? ખાઈસ-વગાડીશ-

કુમાર-એમ તે કંઈ ચાલે? રમેશ,
હવેન એ તું મારે છે એટલું જરાયે
સરળ નથી. ખાવા, પગાડવા, અને ગાવા
માટે ત્હમારે ઈમ કરવો પડશે. કોઈક
ઈન્ડિપેન્ડન્ટમાં આંદ આંદ કસાડની અથાગ
જહેમત ઉઠાવવી પડશે. મહીને દીવસે સો
રૂપિયા મેળવવો માટે દીવસ અને રાત
દરદીઓની ચિન્તા કરવી પડશે. અઘ્યાસ
પુરો થતાં ખાવાનું--પગાડવાનું અને
ગાવાનું તો ક્યાંઈ સુદ મળે છે, પણ તેને
બદલે પેટ પોપણને માટે એટલી તો ચિન્તા
ઉત્પન્ન થાય છે કે શરીરમાં એક ઝોંસ
જેટલું વજન વધારવું પણ મુશ્કેલ થઈ
પડે છે.

રમેશ-(મજાકમાં) જરા સ્વાનુભવથી
કહેના હશે?

કુમાર-સ્વાનુભવ! હા, હા, સ્વાનુભવ!
ત્હમોને કદાચ ખજર નદી દોય કે આપણી
ઈસ્પીતાક્ષની એક જ જગ્યા માટે લગભગ
૫૦૦ જેટલી અરજીઓ આવી હતી. એ
તો હું સારા નંબરે પાસ થયો નહીં તર
આજે આ કુમારભાઈ રસ્તામાં રખડતા
હોત, એટલું જ નહીં પણ દવાખાને
દવાખાને નોકરીની શોધમાં ભટકતા હોત!

ઈદ્રકુમાર-ભાઈ કુમાર કહે છે તે તદ્દન
ખરું છે. આજે આપણા શીક્ષીતોમાં
બેકારી ખુબ વધી ગઈ છે. આપણા મહા-
વીરોમાંથી સેંકડો ડોક્ટરો પ્રતિવર્ષ
બહાર પડે છે પણ તેમાંથી બહુ જ ઓછા
—અરે એકદમ અદ્ય સંખ્યા જ નોકરી
મેળવી શકે છે. બીજા બધાને માટે કાં તો
ખાનગી દવાખાનાઓ સ્થાપવાનાં રહે છે કે
કાં તો તેમને પરદેશ જવાની જરૂર પડે છે.

સુધીર-ભાઈ, આ વાતથી તો મ્હને
ખુબ દંડાણો આવ્યો. ભણેલાઓનો લુખ-
મરો એ કંઈ નહન નવીન વસ્તુ જ નથી

આજકાલ દરેક વનમાનપત્ર આ વસ્તુને
ખુબ પ્રસીદ્ધી આપે છે.

રમેશ-(વચ્ચેથી) ભાઈ, આ ત્હમારા
ટ્રેંગ જવા દો. કુમારભાઈનું પ્રવચન
સાંભળ્યું! ઈદ્રકુમારભાઈની આગાહી વાંચી.
પણ બીરાદરો, ત્હમો દરેક જ ત્હમારી
બેકારી વીશે લુખાલુમ કરી મરે છે ત્યારે
ત્હમોએ કદી હિંદના આમવર્ગની બેકારીની
કલ્પના કરી છે? ના, ત્હમો એ વિશે
કદી નહીં કલ્પના કરે. સવારે ઉઠીને લગ-
વદ્ધીના વાંચતા આપણા કુમારભાઈ સૈથી
પહેલાં સ્વ ઉદર તરફ જ ધ્રુષ્ટિ કરે છે.
જ્યારે હિંદમાં લગભગ ૪ કરોડ માણસ
પાસે જરાયે કામ નથી, જ્યારે આ વ્ય-
ક્તિઓ પાસે ખાવાને અન્નનો કલ્પ નથી,
ત્યારે ત્હમો ત્હમારી સંભવિત બેકારી પર
એ આંસુ સારી રણા છો.....

સુધીર-(રમેશના આ કડક લાપલુમાંથી
પ્રેરણા મેળવીને) બરાબર છે. રમેશ
કહે છે તે તદ્દન ખરું છે. આપણે દર-
રોજ વીશ્વજંતુત્વની વાતો કરીએ છીએ,
આમવર્ગની આગાહી માટે મરી પડવાની
તમના બતાવીએ છીએ છતાં દરદેશ
આત્મહતિ તરફ જ ટાંચી કરીએ છીએ.

રમેશ-(સુધીરનાં પેત્રસાદનથી ઉત્તેજિત
થઈને) ભાઈ, ભણેલાનો લુખમરો એ
કંઈ એટલી મોટી વસ્તુ નથી. ભાઈ કુમા-
રને તો શ્રીમંત કાકાની સહાય છે. ભાઈ
ઈદ્રકુમારને તો શ્રીમંત સસરાની સહાય
મળે તેમ છે. અને આ સુશીક્ષિત દેવતા
સમુદાયને કદી ખાધા પીધાની જરાય
મુશ્કેલી નડે તેમ નથી. ભણે આમાં કદાચ
આપવાદ હશે જ. પણ જ્યારે હિંદના
આમવર્ગ માટે વીચાર કરીએ ત્યારે
તેમના પ્રમાણમાં આપણી મુશ્કેલીઓ
કંઈ જ વીસાવમાં નથી.

કુમાર-પણુ લાઇ, તેમાં આટલી અધી ઉકળી જવાની શી જરૂર હતી? કંતાય માની લઇએ કે આમવર્ગને સંબંધ કરવાં પડનાં કુટો શીક્ષીત સમુદાય કરતાં વીશેષ હોય, પણુ અમારા ભુખમરાને ત્હમો તદ્દન ઉતારી તો ન જ પાડી શકો ને.

સુધીર-પણુ લાઇ ત્યારે આ સંભવીત ભુખમરા પર આંસુ સારવાળી શું લાભ? જો તાકાત અને તમના હોય તો આ બેકારીને સજાતી સમાજરચના તોડી પાડવા માટે તત્પર થવું જોઇએ.

રમેશ-અરાબર. ભણેલા જો બુખે મરે છે તો તેઓ આ ભુખમરાનું મુળ કારણ તપાસવા માટે કેમ લક્ષ નથી આપનાં?

કુમાર-એ તો ઠીક પણુ આજો મ્હારી નીમણુંકના મામલા ત્હમોને અત્યારે તો પાટી આપું.

અર્ધરાજકીય પ્રવૃત્તી

રમેશ-કુમાર, મ્હારો વીચાર છે કે પાસ થયા પછી મ્હારા પક્ષ માટે કંઈક કરવું.

કુમાર-વીચાર સુંદર છે.

રમેશ-પણુ તે તો ઠીક ગઇ કાલ ગોખલે મળ્યો હતો. તે કહેતો હતો કે તે પણુ પક્ષમાં જોડાઇ જનાર છે.

કુમાર-કાય કંઈ જોડું નથી.

(સુધીર જોડાય છે)

સુધીર-કેમ દોરતો, આજે કંઈ છેક ધીમેથી વાત કરો છો?

કુમાર-એ તો લાઇ રમેશ કહે છે કે પાસ થયા પછી આમવર્ગની સેવા માટે જીવન સમર્પવાનો સંકલ્પ તેમણે કર્યો છે.

સુધીર-(જરા અગત્યથી થઇને) આખો વખત?

રમેશ-નહીં, રે, સવારે દવાખાને જવું અને અપોરના સમયમાં આપણી પાટી માટે કામ કરવું.

સુધીર-(ગંભીર થઇને) ભઇ, મ્હને તો વીચાર તો સરસ લાગે છે પણુ મ્હારી ખાત્રી છે કે આમાં ત્હમો નહીં કાપી શકો.

રમેશ-કેમ વાર?

સુધીર-દવાખાનું અને રાજકીય પ્રવૃત્તી સાથે નહીં જઇ શકે.

રમેશ-હું ધારું છું કે તેમ કરવું શક્ય છે.

સુધીર-ભઇ, મ્હારું કહેવું જો માન્ય રાખે તો આ અખતરો આદરવા જેવો નથી.

રમેશ-(મહમનાથી) પણુ મ્હારી ખાત્રી છે કે હું કરી શકીશ. જો, હું માંડવી પર દુકાન કહાડીશ. અપોરના હું પરેલ જામશ. સાંજના દવાખાને આવીશ. અને રાત્રીના સમાજોમાં જામશ.

સુધીર-એ ખાત્રી ટોંગ છે. એકવાર એક પ્રવૃત્તીમાં પડ્યા પછી તેમાં એકલેક્ષ આપવું જોઇએ. દવાખાનું કહાડતાંની સાથે ત્હારા શીર પર કેટલોય બોલો આવશે. એમ ન કલ્પતા કે દવાખાનું કહાડીને બેઠા એટલે દરદીઓ ત્હમારે ત્યાં ઉતરારાજશે. એને માટે અથાગ પરીશ્રમની જરૂર પડે છે. દરદીઓની મરજી સ્થાયની પડે છે. અરે કેટલુંય એવું કરવું પડે છે કે જેથી રાજકીય પ્રવૃત્તીનો પારો તદ્દન શૂન્ય પર જ જઇને બેસે.

કુમાર-આ બાબતમાં તો હું સુધીર સાથે સંમત થકે છું. રાજકીય પ્રવૃત્તી અને ધંધો એક સાથે જઇ શકતાં નથી. આ કંઈ મહાસાહસની ચળવળ નથી કે બપોરે વધીલાત કરી શકાય અને સાંજે ચોપાટીના વ્યાસપીઠ પરથી ગળના કરી

કંગાળ ક્રીસાનોને આમ બેવડો કર આપવાની ફરજ પડે છે. અત્યારે પણ ચીનમાં જમીનદારો હજી પણ તેમની જહાંગીરી ચલાવી રહ્યા છે. આમ ઉમરાવશાહીનો યુગ અસ્તાચળે જઈ પહોંચ્યો છે, એમ કોઈ ન કહ્યે. માત્ર યુરોપના પટ પરથી આ જીભીઓના જીભગાર રાજ્યતંત્રોને ફના કરી દેવામાં આવ્યા છે, અને રાજ આદેશોની છેલ્લી વીંચાય પછી સ્પેનમાંથી પણ આખરે ઉમરાવશાહી અદશ્ય થઈ ગઈ છે.

ત્યારે મધ્યકાલીન ઉમરાવશાહી કેમ તુટી પડી? શા માટે ફ્રેંચનો વીંધવ થયો? શા માટે રાજ આદેશો એક રાતમાં પોતાનું માદર પતન મુકીને નાડો? ઉમરાવશાહીના નાશનો મૃત્યુધંટ કેમ વાગ્યો? આ સ્વાભાવીક સવાલની વીચારણામાં ઉમરાવશાહીને જમીનદોસ્ત કરનારાં બહો વીધે તેમજ સમાજમાં ઔદ્યોગીક પ્રવૃત્તિએ ઉપગ્રવેલી અસર વીધે વીચારણા કરવાની સીધી ફરજ પડે છે. પેલા શાળામાં શીખવાડતા શીક્ષકને જઈને કદાચ સવાલ કરો કે રાજ આદેશો કેમ તુટી પડ્યો? તો કદાચ તે કહેશે કે ‘આ રાજ બહુ જીભી મદાંધ રાજ હતો. તે મનસ્વી પ્રેમાણે શાશન કરનારો હતો. તેના રાજ્યમાં બહુ દુઃખ હતું.’ સામાન્ય શીક્ષક અને મહાવીરોના પ્રેરણા પાસે આથી વધુ જ્ઞાન નથી હોતું! આ બીચારા અધઃકચરા આધ્યાપકો એ જ વસ્તુનું પુનઃ પુનઃ ઉચ્ચારણ કરીને પોતાનું કામ પૂરું થયેલું સમજે છે. પણ સ્પેનના કે ફ્રેંચના વીંધવને સજ્જતા સંજોગો અને તેની ઔદ્યોગીક પરિસ્થિતિને અવલોકીએ તો ખાત્રી થશે કે અધ્યાપકો શીખવે છે એટલો આ છતીહાસ સરળ નથી. ચાલો ત્યારે ઉમરાવશાહીના નાશ સાથે સંકળાયેલા સંબંધોનો વીચાર કરીએ.

પ્રથમ વેપાર વણજની ખીલવણીથી સારા થે રાષ્ટ્રમાં એક એવો વર્ગ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો કે જેમની પાસે સંપત્તિ હોવા છતાં સત્તામાં તેમને જરા જેટલોય હિસ્સો ન હતો. આ વેપારીઓએ સત્તાનાં સુત્રો માટે થોડીક અથડામણો આંદરી. આ અથડામણનાં મુળે તેમને કેટલાક દક્ષ પણ મળ્યા. છ’ત્તેડનો છતીહાસ આ સીદાંત માટે અતી માર્ગદર્શક છે. લગભગ ટ્યુડર વંશ સુધી જે જે હકકો માટે પ્રગમે સામનો કર્યો છે, તે તે હકકો વેપાર ખેડતા વર્ગના સીધા નેતૃત્વ નીચે થયા છે. પણ વેપાર ખેડતી દામને ઉમરાવ સમુહ સાથે અથડામણ ન થઈ. તેઓને તો વેપાર સાથે સંબંધ હતો. તેમજ તેમના માર્ગમાં ઉમરાવો કંઈ એટલા બધા આડખીલીરૂપ નહોતા બની ગયા કે જેથી આખરી સત્તામ કરવાની જરૂર પડે.

પણ ત્યાર પછી તો યંત્ર શોધાયું. યંત્ર ઉત્પાદનની પદ્ધતિએ પારાવાર પરીવર્તન કર્યું. આ પરીવર્તન આવતાંની સાથે જ માલીકોમાં કામદાર લુપ્ત પ્રગટી. યંત્ર પર કામદારો કામ કરે તો જ માલ ઉત્પન્ન થાય ને! પણ ખેડૂતો જમીન સાથે જકડાઈ ગયા હતા. ક્રીસાનો ઉમરાવોની પરવાનગી વગર ખેતર છોડી નહોતા ચકતા એટલું જ નહીં પણ ખેડૂતો તો જમીન પર ગુલામ જેવા હતા.

આ ઉદ્યોગપદ્ધતિમાં થયેલાં પરિવર્તન પછી રાજકીય વીંધવનાં ખીજ રોપ્યાં.

જો ઉદ્યોગમાં અગ્રણી બની ખેડેલાં ઓને ઉદ્યોગ ચલાવવો હોય તો તેમણે ખેડૂતોને જમીનની ગુલામીમાંથી મુક્ત કરી, તેમને કારખાના તરફ આવવા માટે મુક્ત કરવા જોઈએ. આ વસ્તુ ત્યારે જ શક્ય બને કે જ્યારે ઉમરાવશાહીના અધીકાર ઓસરી નાંખ.

અને તેથી ઉમરાવશાહીને જમીનદોસ્ત કરવા માટે, તેને જડમુળથી ઉખેડી

નાંખવા માટે કારખાનાઓના અધીક્ષતાઓએ આખરી સંગ્રામ શરૂ કર્યો.

જનતા પર ગુજરાતી લુહમનો લાલ લઇને આ સંપત્તિવાન સમુદે જનતાનું સંગઠન કરીને મધ્યકાલીન ઉમરાવશાહીનો નાશ કરી દીધો. ફ્રેંચના રાજ્યવીપ્લવ અને આધુનીક રૂઝવેના વીપ્લવનું આ ગુરૂ રહ્યું છે. આ બન્ને દેશમાં કારખાનાઓના માલીકગણે જનતાની સહાય વડે ઉમરાવશાહીના તાડવનુષ્ટ કરવાના અખાડા તોડી પાડ્યા, તેમને સત્તાના સ્ત્રીંહાસનથી દુર હટાડેલી મુક્યા.

રૂશીયામાં ૧૮૨૭ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં થયેલો વીપ્લવ તેમજ ચીનનો ૧૯૨૭ નો વીપ્લવ, એ આ પ્રકારના વીપ્લવો હતા. વીપ્લવની પછવાડે ઉદ્યોગપદ્ધતીમાં થયેલું પરીવર્તન-યાંત્રીક પદ્ધતી એ કારણ તેના મુળમાં હતું. વીપ્લવે સત્તાના મુત્તધારો બદલ્યા. ઉમરાવો તુડી પડતાં શ્રીમંત સમુદાયે સત્તાની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી.

ઉમરાવોના નાશની આ કથા છે. એક રીતે કહીએ તો યુરોપમાં મોળખી સદીથી તેમના સંહારની શરૂઆત થઇ. હીંદમાં પણ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના લસ્કરે ઉમરાવ સમુદાયનો સંહાર કરવાની શરૂઆત કરી. આ નીતી છેક લોડ ડલહૌસી સુધી સતત રીતે ચાલ્યા કરી. અને આખરે જ્યારે બ્રીટીશ મુડીવાદી સરકાર તંત્રના સંચાલકોને લાગ્યું કે આ મહારાજાઓ આગળ ઉપર ઉપયોગના થઇ પડશે ત્યારે જ આ નીતી ઉપર અંકુશ પડ્યો. અને આટલાં દેશી રાજ્યો કંપનીની પ્રસરતી આગમાંથી બચી જવા પામ્યાં.

આ દ્રષ્ટીએ એક વસ્તુ ખુબ સાદ રાખવાની જરૂર છે. આ વસ્તુ તે એ છે કે યુરોપમાં આ ઉમરાવવંશનો ઉત્થેદ બીપ્લવી વીચારબળોએ સાધ્યો છે. ત્યારે અહીં પરદેશી સરકારે તેમને ખતમ કરી દીધાં. આમ આ પ્રદેશના ઉમરાવવંશના પવસમાં અહીંના સમુદે કે શ્રીમંત્રોએ બીપ્લવી વીચારબળોનો જરો યે અનુભવ

નહીં લીધો હોવાથી તેઓ અત્યારે પણ ઉદ્ધામ પવૃત્તિઓથી એ ક્રીટ વેગળા રહેવામાં સાથેક સમજે છે. અત્યારે પણ હીંદના મુડીવાદીઓ આવા આંદોલનોના અનુભવ વગર કોઇપણ આખરી ચળવળને શાબ્દિક સાથ આપતાં પણ ચાર વખત ઉંચું જુવે.

ઉમરાવશાહી હતી પણ હીંદમાં જીવે છે, કાઠીઆવાડના રજવાડાઓ તેમજ માયકવાડ, નીઝામ, મૈસુર, એ સર્વ ઉમરાવશાહીના સીધા નમુના છે. અશ્વધાનીસ્તાન તો હતું પણ ઉમરાવશાહીના અંધકાર નીચે વસે છે. આમ ઉમરાવશાહી હતી પણ પૃથ્વીના કેટલાક ભાગમાં અચળ તપે છે.

કેટલાક એમ માની લે છે કે રાજશાહા એટલે ઉમરાવશાહી. આ સીદ્ધાંત બરાબર નથી. આજે ઇંગ્લેંડના રાજ જયેજ, કે ઇરાનનો રાજ રીઝાખાન, કે ઇરાલીના રાજાઓનું અસ્તીત્વ હોવા છતાં આ પ્રદેશનું શાશન આધુનીક મુડીવાદીઓના હાથમાં હોવાથી ત્યાં ઉમરાવશાહી રાજતત્ત્વ ન કહી શકાય. આ સંબંધમાં માત્ર એક જ કસોટી પર આખા યે રાજતત્ત્વને મુકવાનું હોય છે. અને તે ઉત્પાદનની પદ્ધતી. આ પદ્ધતી જો આધુનીક મુડીવાદી હોય તો તે શાશન મુડીવાદી ગણાય. ભલે પછી તેનું સ્વરૂપ પ્રજાસત્તાક હો કે નીચત્રીત રાજશાહી હો. ઇંગ્લેંડનું ઉદાહરણ આ દીશામાં સર્વ શંકાઓ દુર કરવાને શક્તીમાન છે.

જગતના નકશા પર નજર કરીએ તો જણાશે કે ઉમરાવશાહીનો અંત હવે અખાટાબંધ આવતો જાય છે. આ ચોલવાતો દીવો માત્ર હવે ક્યાંક ક્યાંક જરાવરા જમણી રહ્યો છે પણ મુડીવાદી સંસ્કૃતીની એક જ ઝાપટ આ લુહમગાર પદ્ધતીને જડમુળથી ઉખેડી શકે એમ છે. અને અમાપ પ્રગતીથી આ ઉમરાવશાહી જુલકાળના ગળામાં પ્રવેશી રહી છે. દરેક ક્ષણે આ આથમતી. ઉમરાવશાહી પર પ્રાચીનતાની ચાદર ખીંછાવતી ચાલી રહી છે. (અપુષ્પ)

વર અને વહુ

૩ શીયામાં રાજકાન્તી થઇ અને સોવીયટનું (પ્રજાસત્તાક) રાજ્ય સ્થપાયું તે પહેલાં રશીયન સમાજમાં સ્ત્રી પુરુષનાં સ્થાન આજે ભારતવર્ષમાં છે તેવાં જ હતાં. સ્ત્રી હંમેશાં પુરુષોના પગ તળે કચરાયેલી રહેતી. પુરુષની સેવા કરવાનેજ જાણે સરખા હોય એવી માન્યતા હતી. સોવીયેટને લીધે એ વાતાવરણમાં કેટલું બધું પરીવર્તન થઇ ગયું તે આ લેખ બતાવી આપે છે. ક્રીમોડોર ઝ્લેહકોવ નામના નવલકથાકારે સીમેન્ટ નામની એક વાર્તા લખેલી છે તેમાંનું આ એક પ્રકરણ છે, એલખ નામનો એક કામદાર ત્રણ વરસ લડાઈમાં ગાળી પોતાને વતન પાછો આવે છે.

: અનુવાદક :

મધુરલાલ વીમાવાળા, મુરતી.

એક દુરીથી ઘેર જવાનો વીચાર કર્યો. પરંતુ ઘરમાં એને શાંતી મળે તેમ ન હતું. ક્યાંથી મળે? ડાચા બહારગામ ગઇ હતી, ડીઝીકટ ફરવા ગઇ હતી. ઘર બધું ઉકરડા જેવું હતું. તેમાં ઘોળે દહાડે કોળ અને ગરોળી ફરતાં હતાં. એની બારીઓના કાચ ઉપર દોઢસો ડાચા પડેલા હતા. ફુગના ચર બાજ્યા હતા. મહીનાઓ થયાં તેને સાફ કરવાની તરદી જ કોણે લીધી હતી? પહેલાં, ત્રણ વરસ પહેલાં તો, એ બારીઓના ચકચકતા કાચની ઉપર આખો દીવસ માખીઓ ને પતંગીયાં પાંખો ફફડાવીને ગણગણાટ કર્યાં કરતાં. આજે તેવું કશું જણાતું ન હતું. આવા ગંદા કાચ ઉપર માખીઓ શા માટે આવે?

ઘરની ફરસબંધી પણ એવી જ ગંદી હતી. તેમાં એક તરફ મેલાં, ગંધાતું કપડાંનો ઢંગલો પડ્યો રહેતો. ફરતીચર

બધું એવું તો અન્યવસ્થીત થઇ પડેલું કે જુલે ચુકે પણ અંધારામાં બે ડગલાં ચાલ્યા તો કંઈને કંઈ વસ્તુ સાથે અચાઇ પડ્યા વગર રહેવાય જ નહીં. બે ડગલાં જમણી બાજુ ચાલ્યા કે બીંત. બે ડગલાં ડાબી બાજુ ચાલ્યા કે બીંત! અને રાત પડે ત્યારે તો જાણે એ બીંતો ધસીને, ડીલ પર આવતી હોય, ને! એમ લાગે.

આખો દીવસ તો એકે બહાર કારખાનાંના જુદા-જુદા ભાગોમાં રખડી રજાળાને પુરો કર્યો. કોષ્ટક ઠેકાણે તે ઉભો. રલો!, કોષ્ટક ઠેકાણે બેઠો, કોષ્ટક ઠેકાણે વીચારમાં પડી નીરીક્ષણ કર્યું. એમ એ ભટક્યો.

પણ રાત્રે?

રાત્રે ઘેર આવ્યા વગર એનો છુટકો જ ન હોતો. ઘર એને ખાવા ધાતું હતું. ત્રણ વરસ ઉપર એના જીવનના સુખી.

દીવસોમાં જ્યારે એ કારખાનેથી પરવારીને ઘેર આવતો ત્યારે એની પ્રીય ડાશા એની વાટ જોતી રોજ ઉંચરામાં જ હસતે મુખે ઉભેલી જ હોય. અહા! તે દીવસોમાં ધરતું દીવાનખાતું કેટલું બધું સ્વચ્છ અને આહલાદક રહેતું, બારીઓમાં તે દીવસે સુંદર મસ્લીનના પડદા ખુલતા હોય. બારીઓની પાળ ઉપર પુલનાં ફૂંડાં ગોઠવેલાં હોય-તેમાં રંગ ભેરંગી પુલો ખીલ્યાં હોય. આનંદની ચીનગારીઓ સમાં તે જાણે એને ઉમળકાભેર આવકાર આપનાં હોયને, તેમ લાગતું.

દીવાનખાનાની સાફ ચકચકટ કરેલી ફરસબંધી જાણે આરસી જેવી દેખાતી. તે દીવસે તો કારખાતું ચાલુ રહેતું એટલે બધાય કામદારોના ઘરોમાં વીજળીના દીવા ગળતા. એ વીજળીના પ્રકાશમાં ફરસબંધી ચમકારા મારી રહેતી. તે દીવસે તો એનાં ખીજાનાં ઉપરની ચાંદર સફેદ આસ્તા જેવી હોય, ટેબલ પરનો ફમાલ પણ ઉજળો દુધ જેવો હોય. ઘરમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં સ્વચ્છતા અને ચતુરાઈ નજરે પડે, જ્યાં જુઓ ત્યાં શુદ્ધિણી ડાશાનો ચંકાર હાથ ફરી ગયેલો સ્પષ્ટ દીસી આવે.

અને-અને તેમની નાનકડી દીકરી નુરકા, સ્વચ્છ અને સુંદર કપડાં પહેરીને આનંદથી જોડ કરતી આમતેમ દોડાદોડ કરી રહી હોય...

પરંતુ એ બધું આજે સ્વપ્નવત્ થઈ ગયું છે! ભુતકાળના એ રમ્ય દીવસોનાં તો એને માત્ર સંભારણું જ રહ્યાં છે.

ખીજાના ઉપર પડયો પડયો ઝેબ વીચાર કરવા લાગ્યો. વીચારોના વમળમાં એને થણા વખત સુધી ઉંઘ આવી જ નહી. ઉંદરડાઓના અખાડા સગા બની ગયેલા ઘરમાં ઉંઘ કેવી રીતે આવે?

એમ મધરાત નીતી.

મધરાત વીત્યાં ડાશા બહારથી આવી પહોંચી. હા. મધરાત વીત્યાં એ આવી. હવે કાંઈ એને થોડી જ પહેલાંની પેટે બ્લીક લાગતી હતી? કાળી ઘેર રાત્રે પણ એ અવાગરા કારખાનાનાં મકાનોની ગલી-ઓમાં ચઢને ચાલી આવતી. એને જરા યે લય લાગતો ન હતો.

ડાશાએ ઘરમાં આવીને કપડાં ઉતારવા માંડ્યાં. દીવાનખાનામાં ટેબલ ઉપર ડાવા-વાળી ગંદી ચીમનીમાં ઝાંખો દીવો બળી રહ્યો હતો. તેના પ્રકાશમાં ઝેબ એના પ્રત્યે ધુધવાતી ઝાંખે જોઈ રહ્યો. એને લાગ્યું કે આ કાંઈ ડાશા નથી. મારી અગાઉની પ્રેમાળ મનોહર ડાશા ક્યાં છે? આ તો બીજી જ કાંઈ સ્ત્રી એ કે શું? અગાઉની ડાશા મરી ગઈ? આના મ્હોડા ઉપર તો તડકાને લીધે ચામડીની કરચળીઓ પડી ગઈ છે. છદ્દ અને લલકણા સ્વભાવને લીધે આની હડપચી આગળ વધીને તીણી દેખાય છે...

ડાશાના માથા પર લાલચટકે રંગનો ફમાલ બાંધેલો હતો જેથી એનો ચહેરો રોડ દેખાતો હતો. તે ટેબલ પાસે ઉભી રહીને કપડાં બદલવા લાગી. એણે માથેથી ફમાલ દોડ્યો. એના વાળ મરદની પેઠ ફૂંકા કપાવી નાંખેલા હતા. મ્હોંમાં એ પાઉતો ટુકડો આવતી હતી. આખા દીવસમાં કામના દબાણને લીધે એને જમવાનો સમય મળ્યો જ ન હતો.

એણે ઝેબ તરફ નજર પણ કરી નહી, ડાશા જાણે દાંત કચકચાવતી હોય એમ એને લાગ્યું. એનું કારણ શું હશે? કાંઈ સમજાયું નહી. હું હાજર છું તેથી એ શું મનમાં કચવાતી હશે? કે મારી નીકાતો ભંગ નહી કરવા એવો એનો

મનમુગ્ધો હશે ? કે મારા આગમનથી એની જીવનદશામાં અચ્ચીકર ફેરફાર થયો એમ એને લાગતું હશે ?

આખરે એણે પુછવાનો નીશ્ચય કર્યો. બોલ્યો—

“ડાશા, આ તું મને સમજાવ: હું લશ્કરમાં હતો, હું લડાઈમાં ગયો હતો, ત્રણ વરસ સુધી મને મારું ઘર ન હતું. એક કલાક પણ મારો પોતાનો ન ગણી શકાય એવી મારી હાલન હતી. ત્યાંથી ત્રણ ત્રણ વરસે હું ઘેર પાછો આવ્યો છું. મારા પોતાના ઘરમાં આવ્યો છું, છતાં તું મારી પત્ની મારી સાથે બોલતી પણ નથી. જાણે તું આ ઘરનું અંગ જ રહી નથી! બે દીવસ થયાં હું તારી વાટ જોતો ભટકતો રહ્યો છું. બે દીવસ થયાં હું રાતના ઉંઘ્યા પણ નથી...ડાશા, બે, તું જાણે તો છે ને ? કે ત્રણ વરસ થયાં આપણે બીલકુલ મળ્યાં જ નથી?...”

પ્રશ્ન સાંભળીને ડાશા જરાયે ચમકી નહી. જરાયે પાછું ફરીને એણે તરફ જોયું પણ નહી. પોતાના કાપમાં જ મમે રહીને બેઠકારીથી બોલી.

“હા, ત્રણ વરસ. ત્રણ વરસ. બરાબર છે.”

એણે બોલ્યો:—“હા. છતાં તને મારા આવ્યાથી કશોયે આનંદ થતો નથી, એનું શું કારણ ? તને યાદ છે ? ડાશા, કે જે દીવસે આપણે ત્રણ વરસ ઉપર છુટાં પડ્યાં તે વખતે શું બન્યું હતું ? મને આખે શરીરે ઉઝરડા પડ્યા હતા. ખુબ વાપ્યું હતું. ને હું લગભગ બેભાન સ્થિતિમાં હતો તે વેળા તેં કંટલા બધા પ્રેમથી અને ખતથી મારી સારવાર કરી હતી! તે સાંભરે છે ને ? ડાશા, આજે તું કેમ આટલી બધી નીરસાદ ને બેઠકાર બની છે ?”

ડાશાએ જવાબ આપ્યો : “એણ, હું બદલાઈ ગઈ છું એ ખરી વાત છે. હું આજકાલ ઘરમાં જ બહુ ઓછી રહું છું. પહેલાં હું જેવી હતી તેવી હવે બીલકુલ રહી નથી.”

“હું પણ તેમ જ કહું છું ને ?” એણે બોલ્યો.

“હા. પહેલાં આપણું ઘર હતું. સરસ હતું. પણ હું તો તે બધું છુટી ગઈ છું. મને તેનો પરતાવો પણ નથી થતો. તે વખતે હું જરા મુખી હતી.”

“મુખી હતી ? એ એ એમ ? વાર. હવે આપણું ઘર ક્યાં છે ? આ તો ઉકરડો થઈ ગયો છે.”

ડાશા એણની સામે પળવાર જોઈ રહી, રાતા રૂમાલમાં આંગળાઓ ભરાવીને તે અમળાવવા લાગી. પછી જાણે ભાષણ કરતી હોય તેમ ટેબલ ઉપર થોભા દબાવી વળીને એણ તરફ જોઈ ચીપી-ચીપીને બોલાવા લાગી.

“તમારે સારું ઘર જોઈએ છે કેમ ? તમારે ઘરની બારીઓ પર કુંડાં બંને કુંડાંમાં કુલ જોઈએ છે કેમ ? ને તમારે સરસ સુવાણી ગાદલા સમી પયારી જોઈએ છે કેમ ? તમને ખબર છે ? કે ગયો આવ્યો શીયાળો મેં ટાઢથી થરથરતાં ને થરથરતાં જ આ ઠંડાગાર ઝારડામાં કાઢ્યો છે ? ઘરમાં હવા ગરમ કરવાને માટે કોલસા કે લાકડાં કશું નહીં મળે ! આખા દેશમાં જ બળતણને દુકાળ પડેલો હતો તે તો તમને ખબર છે ને ? તો પછી હું કોણ મોટી કે મને બળતણ મળે ? ને અત્યારે પણ હું કોમ્પ્યુનલ (મજીયારા) રસોડામાં જ જમું છું, તે પણ તમે જાણો છો ને ? હવે પહેલાંનો વરવહુનાં લાડનો, જમાનો રહ્યો નથી. હવે તો હું સ્વ-તાંત્ર સોવિયટ સહેરીજન છું સમજવાને ?”

આ બોલનાં પશુ એ એજ તરફ જોતી તો હતી જ નહી. એના પહેલાંનાં ‘વર’ શેરી વનીતાના દીવસો તો વધી ગયા હતા. હવે તો એ સ્વતંત્ર હતી. ચોતે શું કરવું, શું નહીં કરવું તે એ સમજતી હતી. અને કાંઈને તાળે થાય એવી રહી ન હતી.

એજ આ બાપજી સાંભળી પથારીમાં બેઠા થયો. લોહીના રેલા અને મુદ્દાના હગડા જોવાને ટેવાયેલી એની આંખોમાં પણ એક પ્રકારના ભયનાં ચીન્હ દેખાવા લાગ્યાં. “આ તે રમણી કે રાક્ષસી ?” એના અંતરમાં પ્રશ્ન ઉઠ્યો. “હવે એની સાથે પહેલાંની માફક વર્તવા જેવું રહ્યું નથી.” એમ પણ એને લાગ્યું. એણે પુછ્યું:

“ત્યારે તુરકા ક્યાં છે ? આપણી દીકરી તુરકા ? મને લાગે છે કે કુલકુંડાની માફક તેં એને પણ ખાંજરે નાંખી દીધી હશે !

“તમે તો મુરખ છો, મુરખ.” ડાશા બોલી, અને ટેબલ પાસેથી ખસીને એણે એજના તરફ પુક કરી. જાણે એ ઘરમાં હોય જ નહી, તેમ.

બહારના ઘોર અધકારમાં એક ધુવડ રડતું હતું. એજને લાગ્યું કે કોઈક નીરાધાર, તળચેતુ બાળક રહી રહ્યું છે... ચોરગાની જમીન પર ખુણાઓમાં ઉંદર-ડાઓ દડબડ દડબડ દોડી રહ્યા હતા. તેનો અવાજ એને કાને આગ્યો.

એ ઘોર શાંતીને બેઠીને ડાશા થોડી વાર પછી બોલી-“તુરકા તો બાળાશ્રમમાં છે, ચીકડૂ-સ હોમમાં છે.”

“બાળાશ્રમમાં ? ચીકડૂ-સ હોમમાં ?” એજ બોલ્યો: “હીક, હું કાંતે ત્યાં જઈશ અને તુરકાને લઈ આવીશ.”

ડાશા બોલી-“વારૂ. એ બાળતમાં તમે ગમે તે કરવાને મુખત્યાર છો. તમે તેના

બાપ છો. એટલે મને કશો વાંધો નથી. પરંતુ હું તો ગળા મુઠ્ઠી કામમાં કુખી મથેલી છું. એટલે તુરકાને લાવશે તો એની સંભાળ તમારે જ રાખવી પડશે હાં !”

“ને તું એને એકાઃ મીઠા સખ્ટે બોલાવશે પણ નહી, ખરું ને ?”

ડાશાએ આનો જવાબ બીલકુલ આપ્યો નહી. વાત ઉઘાડીને તે બોલી “ચાલો, એજ. મને મારા બાગની પથારી આપી દો. મારા માથા નીચે મુકવાને કશું નથી, તે જુઓ છો ને ?”

એજને આ માંમણીથી સખત ફટકો લાગ્યો. તે બોલ્યો: “ડાશા, જો આમ જ કરવાનું હોય તો ચાલ. આપણે એક-વગી વાન કરીને નીકાલ કરી નાંખીએ...”

“શેનો નીકાલ ? શેનો નીકાલ કરવાનો છે ?” ડાશા રવાબથી બોલી-“અત્યારે કશી વાતે કરવાની નથી અને કશો નીકાલે કરવાનો નથી. શુપશુપ મુઠ જાઓ.”

‘ઝાડ’ સાંભળીને એજ ડહાણ જ ગયો તે કાંઈ પણ બોલ્યો નહી. શુપશુપ ઉભો થઈ ગયો. પથારી પરથી ઉતરી એ બારણાં તરફ જવા લાગ્યો. ફરીવાર એને લાગ્યું કે ચોરગાની દીવાલો મારા ઉપર ધસી આવે છે કે શું ? મારે માટે ‘બધી’ હવે સ્થાન જ નથી કે શું ? એ ડાશા તરફ જોવા લાગ્યો. તેણે તો સપાટાખંધ સાથા-કાથી એણે પ્રાયરેલી પથારી વાળીને ઊંપાડી લીધી. એજના તરફ જોવાની પણ દરકાર ક્યાં વગર એણે પોતાના રોજના ખુણામાં લઈ જઈને પથારી પ્રાયરી દીધી. પહોળા ને બેઠકાર રીતે પ્રાયરી, પછી તેણે પોતાના શરીર પરનું ‘લુગડું’ કાઢી નાંખ્યું-કેંકયું.

તે વખતે ઝેળને લાગ્યું કે એ મારા તરફ તીરસ્કારથી હસી રહી છે કે શું? એ મને ચાહે છે કે નહીં? કે એનો પ્રેમ ભુતકાળની કબરમાં દટાઈ ગયો છે? એનો પ્રેમ શું એના સ્ત્રીત્વની સાથે સાથે જ ઓગળી ગયો છે? આ પ્રશ્નનો જવાબ મને મળવો જ જોઈએ એમ એને લાગ્યું: શરીર પરથી લુગડું કાઢી નાંખીને એ મને લક્ષ્યાવી રહી છે? કે અમારા પર-સ્પર પ્રેમ સંબંધના છેલ્લા તાંતણાને તોડી નાંખવા તત્પર થઈ છે? એ ઝેળને સમજાયું નહીં.

ડાશાએ જીવન બદલી નાંખ્યું હતું. ઘરની હુકાળી સઘડી છોડીને તે ખુલ્લાં મેદાનમાં-જાહેર જગ્યાએ ગાળવા નીકળી પડી હતી. સ્ત્રીત્વની કુમાર અને સુગંધી એના શરીર પરથી ઊડી ગઈ હતી. તો યે આખરે એ સ્ત્રી હતી. કોઈની હુકમ વગર એને કેમ ચાલ્યું હોય? આ ત્રણ વરસના ગાળા દરમિયાન એ કોની રહોડમાં સુતી હશે?

ઝેળના અંતરમાં વહેમનો ફીટો ઉત્પન્ન થયો; તન્દુસ્ત શરીરવાળી જીવાન સ્ત્રી, જે આખો દીવસ જાહેર કામને અંગે પુરોમાં લગતી હોય તે વળી પુરપના સંસર્ગ વગરની કેમ રહી શકે? જો એ પવીત્ર રહી હોત તો એના અંતરમાં મારે માટે પ્રેમની જવાળા આ ત્રણ વરસ દરમિયાન બલુકતી રહી જ હોત. પણ ના એણે તો પોતાનું ચૈવન જે આવ્યું તેને ચખાડવામાં વેડફી માયું હશે. એથી જ અત્યારે ત્રણ ત્રણ વરસ પછીના મીલન પ્રસંગે પણ એ આટલી બધી બેદરકાર રહી છે ને?

ઝેળના મગજમાં આવા કાંઈ કાંઈ વીચારો ઉભરાયા લાગ્યા. તેને લીધે એના મુખ ઉપર કોઈનાં ચીન્હો દેખાયા લાગ્યાં. તે દાંત કચકચાવીને બોલ્યો:

“વારૂ, સ્વતંત્ર સોવીયટ શહેરીજન, વારૂ. આપણે ત્રણ વરસ ઉપર છુટાં પડેલાં; રડતાં રડતાં છુટાં પડેલાં; આજે આપણે બેગાં મળ્યાં. છતાં આપને એક શબ્દ પણ બોલવાની કુરસદ નથી. શાની હોય? બીજાઓ મળ્યા હશે ને? એટલે મારી ગરજ શાની રહે?...”

“એટલે?” ડાશા તેના તરફ ધાંટે પાડી બોલી-“એટલે તમે શું કહેવા માંગો છો? મને બીજાઓ મળ્યા હશે-એમ? ત્યારે તમે શું એમ કહેવા માંગો છો કે આ ત્રણ વરસ દરમિયાન તમને બીજી કોઈ સ્ત્રીઓ મળી જ નથી? શું ત્રણ ત્રણ વરસ દરમિયાન તમે બીલકુલ પવિત્ર જ રહ્યા છો?... કેમ તમે બોલતા નથી? ચાલો, જવાબ આપો. તમે તો વળી ગંધાના ને સડેલા રોગો લઈને આવ્યા હશે. કેમ ખરું ને?”

ડાશા બેદરકારી અને તીરસ્કારથી ઝેળ તરફ જોઈ હસતી હતી. જાણે કોઈ નજીવા ને કંટાળા ભરેલા વીપવની વાત કરતી હોય એવા જ લાગે. એના ચહેરા ઉપર દુષ્ટીગોચર થતા હતા. ઝેળ તો ડાશાના ચમ્પો સાંભળીને કોષથી લાલચોળ થઈ ગયો. પરંતુ પછી તરત જ એણે પોતાનો ચુસ્તો દાખી દીધો. ડાશા એને ઓળખતી હતી. સારી રીતે ઓળખતી હતી. તે જ ડાશા મારે માટે આવું ધારણે એવો એને સ્વપ્ને ય ખ્યાલ ન હતો. પણ જે જેવું હોય તેવું બીજાને માટે ધારે. એમ માની લઈ પોતાનો કોષ દબાવી ઝેળ બોલ્યો-

“વારૂ. ડાશા, એમ તો એમ. હું ક્યુલ ફર છું કે મને તો કોઈક કોઈક મળતી હતી. પણ હું તો લગાઈના મેદાનમાં ગયો હતો. મારો જીવ હથેલીમાં લઈને ફરતો હતો. લગાઈમાં જનારાઓની.

તો લોકોને દયા આવે છે. ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને. પણ તું? તું તો ઘરમાં હતી. તારો સમય તો ઘરકામમાં નીકળી જતો હશે...”

ડાશાએ કપડાં ઉતારી નાખ્યાં હતાં. પરંતુ હજી એ સુધ ગઈ ન હતી. દીવાલને અટકીને એ પથારીમાં બેસી રહી હતી. એને કાંઈ હવે થોડીજ શરમ લાગતી હતી? એની ખુદ્દી જાતી શ્વાસોશ્વાસને લીધે ઉઘી નીચી થતી હતી, તે વેળા એના ગોળમટોળ ભરાવદાર સ્તન બાજુ ઉછળતા હતા. પરંતુ તેની કાંઈ એને થોડીજ દરકાર હતી? એ તો એકબીજા પ્રત્યે ઉત્સુકતાથી જોતી સાંભળી રહી હતી. એકબીજાને બંધ થયે એટલે બેઠી:

“વાહ વાહ! વાહજી વાહ! તમે બહુ સારું કોમ્યુનીઝમ શીખી લાવ્યા છો! સ્ત્રીને તો ઘરમાં રહેવાનું! સ્ત્રીનો વખત તો ઘરકામમાં નીકળી જાય! સ્ત્રીને કાંઈ પોતાની મરજી કે પસંદગી હોય જ નહીં! એ તો ગુલામડી! વર ન્યાયે તેમ જ એણે તો નાચવાનું? કેમ ખરું ને? મહે-રખાન [કોમરેડ] ખીરાદર એક સાહેબ, તમે તો ખુબ રૂપાણો સામ્યવાદ શીખી લાવ્યા છો, હો!”

ડાશાના આ શબ્દો સાંભળીને એકબીજા પોતે ઉછળી આવ્યા. એને ખાતરી થઈ ગઈ કે મારી શંકા કાંઈ ખોટી નથી. આ મારી વહુ, મારી પરણેતર, જરૂર મારી ગેરહાજરી દરમિયાન એ કોઈક ખીજની રહેઠાણમાં સુતી જ હશે. જરૂર એણે ખીજ કોઈકની મોઢને હુકાળી ખનાવી હશે.

એણે નીશ્ચય કરી નાંખ્યો. અને ડાશા તરફ જોશબેર બે ડગલાં આગળ વધીને ડાશા કાઢીને, તીરસ્કાર પુવક દાંત કાઢીને

બોલ્યો: “હા. ત્યારે, એ જ સાચી વાત છે. કેમ? તું બોલે કે નહીં બોલે? તેથી શું? એ જ સાચી વાત...”

એકબીજા આખું શરીર ધ્રુજી ઉઠ્યું. આ-આ-સામે બેઠી છે તે જ-મારી વહુ-મારી પ્રીયા-ડાશા ...?

એકબીજા બહાર કારમી નીરવતા પ્રસરી રહી હતી: આકાશમાં તારા ચમકતા હતા. કંસારીઓ તમરાં બોલાવતી હતી. દુરથી સમુદ્રનાં મોજાઓનો ધ્રુવવાદ આવ્યા કરતો હતો.

“બોલ ત્યારે-સાચું કહે, તું કોની સાથે લાગેલી હતી? કોને ગળે લાથ ભરાવીને તું રાત પસાર કરતી હતી?”

ડાશા બોલી: “હુઓ. હું તમારી સગલીઓ વીશે કશું તમને પુછતી નથી. તમને મારા પ્રેમીઓ વીશે પુછવાનો શું હક છે? તમને તેની સાથે શી નીરખત છે? સીધી વાત કરો.”

“પણ હું બધું શોધી કઢાડીશ. ડાશા, યાદ રાખજો. હું તારી બધી ચે છુપી વાતોનો બેઠ મેળવીશ...”

“વાર. વાર. મારી સામે ડાશા શાનો કાઢે છે? તમે પરથી તું-તાં પર આવી જઈને ડાશા ડાશા કાઢીને બોલી-“મને પણ તારી પેટે ડાશા કાઢતાં આવડે છે. હો, ચક્રાવ. હું ઉભો છે ત્યાં જ ઉભો રહે. જરા ધીર આગળ આવતો નહીં. મને તારું જોર ખતાવ નહીં.”

તે બોલતી બોલતી ઉભી થઈ ગઈ. એક પણ તાકીને ઉભો રહ્યો. હવે કાંઈ એ વરવહુ ન હતાં. એક ખીજની ગળચી દબાવવાને તત્પર થયેલાં બંને દુશ્મનો હતાં, ડાશાની આંખમાંથી નળુખા ઝરતા હતા. એકબે જોરથી દાંત કચકચાવતા હતા.

“ગાંડા રે ગાંડા ! ઝેઝ, તું કેટલો બધો ગાંડો છે. આટલો જોરાવર છતાં ગાંડો ! હું તારી સાથે પ્રેમ કરું. હો. પણ હમણું નહી. અત્યારે તો મારામાં પ્રેમનાં લાડ કરવાનું સામર્થ્ય પણ નથી, ઉત્સાહ પણ નથી...શાંત થા. એ વખત પણ આવશે, તારે માટે અને મારે માટે. પણ અત્યારે તો મારું હૃદય પથ્થર સમું બની ગયું છે. એને પ્રેમ કરતાં આવડતું નથી. તું તો પહેલાંના જેવો જ પ્રેમચેલો રહ્યો છે. હું બદલાઈ ગઈ છું. પ્રેમના રાખદો ભુલી ગઈ છું. ઝેઝ, તું સુઈ જા. ઉંઘી જા.”

ઝેઝ ખાસી જેવી આંખે બારીની બહાર જોઈ રહ્યો. કાળાબુરા આકાશમાં તારાઓ ચમક ચમક થઈ રહ્યા હતા.

અને પંહોડોમાં કોઈક સ્થળેથી ઘોર ગજનાનો ધ્વનિ આવતો હતો. સાગરના તરંગોનો ઉછળાટ—નાદ એ ધ્વનિમાં ભળી જતો હતો. જંગલમાં અને સાંકડી સાંકડી ખીણોમાં થઈને વહેતા પવનના મુસવાડા સંભળાઈ રહ્યા હતા.

ઝેઝ ઉભો થયો. મુઠ્ઠી જોરથી વાગી હલાવી. અને પછી ધમ કરતો કે પોતાનાં પધારી ઉપર જઈ પડ્યો. બખડ્યો :

“કીંક છે. હું આનો રસ્તો કાઢીશ. નહી કાઢું તો મારું નામ ઝેઝ નહી. આજ મુઠ્ઠીમાં મેં કદી નમતું આપ્યું નથી. યાદ રાખજે. હું રસ્તો કાઢીશ.”

કાશા કાંઈ બોલી નહી ગુપચુપ પડી રહી, ઝેઝને મન એ હતી—

પાસેમાં પાસે, દુરમાં દુર !

હિન્ડોચાની વખણાયલી શક્તિની દવા રેતસ્થંભક માત્રા

(રજસ્થાન)
ચોકુખા સોનાના વરખ, અસલ નેપાળી કસ્તુરી, કેસર, ચંદ્રાદ્ય રસ અને બીજા અનેક મુલ્યવાન વસાણાઓ મીઠીત આ ગોળીઓ લોહી તથા ધાતુને સુધારી શરીરમાંથી બોટી ગરમીને દુર કરી ખરી ગરમીને તાકાત લાવ છે. શરીર તેજસ્વી લોહીયાળ અને સત્તાવાળું બનાવે છે, નસોનસમાં નવી તાકાત આપે છે. કેવળ શુદ્ધ શરીરના દાડખીલર જેવા મનુષ્યને પણ લોહા જેવા મજબુત બાંધ ના બનાવે છે. બળ-વીર્ય વધારી જરૂરોની સુધારે છે. આ દવાના સેવનથી ૨૦૦ તોલા દૂધ અને ૨૦ તોલા ઘી સહેલાઈથી પચાવી શકાય છે. પ્રીતિ ગોળી ૨૪ ની ડબીના રૂ. ૧૦. નમુનાની ૧૦ ગોળીના રૂ. ૫.

હિન્ડોચા ફાર્મસી, કાલ્યાણદેવી રોડ, ભાંગવાડી સામે, મુંબઈ ૨.

નવી દુનીયા

પાત્રો

[જેમ જેમ આવતાં જાય છે તેમ]

અજીત રૌય : અલ્પ સમાજ હેમાસ્તર, જે એમ. એ. છે, વીકર છે.

વલ્લરી : અજીત રૌયની પુત્રી. એમ. ડી. યથેલી દાકતર. પાછળથી પેસ્તનજી પસ્તાકીઆની પત્ની.

મંજરી : અજીત રૌયની નાની પુત્રી. એમ. કામ. ની પદ્મધર અને 'હિડી બેન્કર.' પાછળથી અજીતની પત્ની.

આલ્પમટ : એડવાક્ટ-સોલીસીટર, જન્મે જય.

મહેરાં : પેસ્તનજી પસ્તાકીઆની જીવાન વીધવા પુત્રી; ચીત્રકળાની શાખીન, સંગીતવીચારક. પાછળથી આલ્પમટની પત્ની.

નરેન્દ્ર. બસુ : બંગાળનો નીઃસંતાન જમીનદાર; લોખંડ અને કાલસાની ખાણોનો તેમજ તેલના કુવાઓનો માલિક, અજીતનો દોસ્ત. ગુજરાતના કટલાક ઉદ્યોગો સાથે સંબંધ ધરાવનાર.

મૃણાલીની : નરેન બસુની સંસ્કારી પત્ની.

ઉપરાંત બસુ બાણુના નોકરો.

અક પ્રહેલો :

દ્રશ્ય ત્રીજો

સ્થળ : નરેન બસુની ગામડામાંની જગીર ઉપરનો બંગલો.

સમય : જે વર્ષ પછીના હિન્દાળાની એક શ્રાવણ.

[નરેન બસુના જોરડીના સાગર કીનારા પરના બંગલામાં હિન્દાળાની રમઝો ગાળવા આવેલાં અજીત-રૌય, વલ્લરી, મંજરી, અજીત,

પેસ્તનજી, મહેરાં, આલ્પમટ બસુ બાણુનો મહેમાન છે. એમના માનમાં બસુ બાણુએ એક 'પાંડી' ગાંઠવી છે. બસુ બાણુનો બંગલો અરબી સાગરના ખોળે હોય છે. એના વીશળ આંગણમાં મહેમાનો માટે રમણ

* નવેબરના અકથી ચાલુ.

પુરેશીઓ ગોઠવી, નોકરો જમવાની વાનીઓની વ્યવસ્થીત રચના કરવાના કામમાં રોકાયે છે.]

મૃણાલીની [આધેડ વયનાં બંગાળી ગૃહીણી હમણાં હમણાં ઘણું અરુચિ આપમાં રહેતાં હોવા છતાં શુદ્ધ બંગાળીપણું સાચવી રહ્યાં છે, પ્રમાણમાં કંઈક વીશેષ ગંભીર અને નેનરમાન હાવકાશ એમનામાં જણાય છે.]

મહેમાનો મારે થતી ગોઠવણ નેતે નેવા તે આવે છે:] :

માળા, બધી પુલદાનીઓ બરાબર સરખી કારમાં ગોઠવી નથી.

માળી [ધરડો, ગરીબડો અને શેઠ શેઠાણીથી ડરતા સ્વભાવનો, એની નીધનાવસ્થાને પ્રકટ કરી દેતાં વચ્ચેમાં પુલદાનીઓ ગોઠવતો, એકદમ મૃણાલ પાસે આવી, નરમાયથી:] :

બાપ સાહેબ, આપના કહેવા પ્રમાણે હમણાં બધું ફરીથી ગોઠવું છું.

નરેન્દ્ર અમુ [બંગલાનાં પગથીયાં જમીનદારોને સુલભ છટાથી ઉતરતા, ધીરે ધીરે ડગ ભરતા પત્ની સમીપ આવી :] :

કેમ બધી ગોઠવણ સુયોગ્ય થઈ છે ને ?

મૃણાલીની [સસ્મીત વદને :] : હું એ જ નેવા આવી છું. માળાએ ગોઠવેલાં પુલદાન બરાબર વચ્ચે ગોઠવાયાં નેહતાં એટલે જરાક ફેરફાર કરાવું છું.

નરેન્દ્ર અમુ [સકટાક્ષ :] : તમારા જેવાં ગૃહીણીને જરા પણ અવ્યવસ્થા કેમ ગમે ? [બાલુના ટેબલ પરના પુલદાન તરફ દૃષ્ટી નાખી] તમને ને વાંધો ન હોય તો મારે એક સુચના કરવી છે.

મૃણાલીની [આતુર બાવે :] : જરૂર, જરૂર, એક નહીં પણ જેટલી સુચનાએ કરવી હોય તેટલી કરો, આપ તો દૃઢસ્વામી છો. [હસી ક્તય છે.]

નરેન્દ્ર : છતાં સ્વામીઓ કરતાં સ્વામીનીઓની શક્તી હવે ઓછી રહી નથી. [સ્મરણ કરીને] હં, પેલી સુચના એ છે કે, આ પુલદાનોમાંના ગુલાબ તેના જુદા જુદા રંગોની વીવીધતાની કલામય ગોઠવણ દીસે તે રીતે ગોઠવવા નેમ્નએ.

મૃણાલીની : ઘણી જ સરસ સુચના છે. **નરેન્દ્ર** : ધુપસળીઓની યે ગોઠવણ તો રાખી જ હશે નહીં વાર ?

મૃણાલીની : એ તે કેમ વીચારાય. તમને સુગંધી ધુપ ફેટલો બધો પ્રીય છે તે હું ક્યાં નથી જાણતી ? આ તમામ પુલદાનોની વચ્ચે વચ્ચે સાત સાત સળીનાં ધુપદાનો ગોઠવવા કંઈ છે જ.

નરેન્દ્ર [મોહક ભાવથી] : આલો ત્યારે હવે એ તો બધું બરાબર ગોઠવાઈ જશે. તમે આટલો બધો શ્રમ લેશો તો થાકી જશો.

મૃણાલીની : મારા માટેની કાળજી સારૂ આપનો ઉપકાર. [રનેહભર્મ કટાક્ષ-સત્કાર સાથે બન્ને બંગલાનાં પગથીયાં ચડે છે.]

માળી [શેઠ શેઠાણીને દુર ગયેલાં નેમ્ન, બાલુમાં ઉભેલા રસોધ્યાને] :

શેઠાણીને હુકમ આપતાં પણ યાક લાગે અને ખીચારી માંરી ધરવાળા તો પેલી મુંપડીમાં આખો દહાડો મહેનત કરી કરીને મરી જાય છે, બાપડી માંદો હોય છે છતાં એને લોકોની મજુરી કરવી પડે છે...! [નીશ્વાસ મુકે છે.]

રસોધ્યા : નશીબદાર છે બાપ !

માળી : નશીબ ને બશીબ, મને તો એમાં કશીએ સમજ પડતી નથી, પણ

આ જીવન ઉપર હવે તો કંટાળો આવે છે, અને ધીના કામે યાદી જતાં આવાં લોકો ઉપર તીવ્રરકાર છુટે છે.

રસોધ્ધરો: એમ જીવ બાળે શું વળવાનું હતું? ચાલ લાઇ ચાલ જલદી કર નરી તો હમણાં બધાં આવી પહોંચશે અને વળી કપડો મળશે.

માળી [સકાષ]: એ તો હમેશનું છે જ સ્તો! આવી આવી પારીઓમાં આ લોકો કેટલા પૈસા ઉઝાવી દે છે, ને આપણા જેવાના નજવા પગારમાં એકાદ બે રૂપીઆનો વધારો કરવો હોય તો...

[બીજી તરફથી મીનુભાનો આવતા દેખાય છે]

રસોધ્ધરો [ઉતાવળથી]: ને, ને, પૈસા બધા આણી ગમ જ આવે છે. જલદી જલદી કામ આરોપી નાખ લાઇ.....

[સાગરમાં રાત્ર ચપેલી જરતી નેતાં આલ્મટ અને મહેરાં આમ તેમ ફરતાં ફરતાં એ તરફ વળે છે]

આલ્મટ: કેવું સરસ આ સ્થળ છે મહેરાં: મને તો અહીં ધબ્બ જ ગમે છે. અહીં અવ્યાં છીએ ત્યારથી મેં મારી સ્કેચલુક જ જરવા માંડી છે.

આલ્મટ: તમારાં જેવાં ચીત્રકળાનાં જાણીનાં તો ખત્સ એ એક જ ધુન!

મહેરાં: સોલીસીટરને અસીસોની લંડા-પ્રમો સીવાય બીજે વીચાર જ મુઝે નહીં. મંજુ મને તો અહીં ચારે તરફ ચીત્રો જ દેખાય છે. સામેથી જ્યારે મુખ્ય કોણે છે અને સાગર તરંગોની પાછળ સંધ્યાટાણે એ તેજના ગોળા જેવો ધારે ધારે ફૂંબે છે ત્યારે તો ખરસ અનેક ચીત્રો દોષાં જ કરે એવું મને લાગે છે...

[વલ્લરી અને અજીત ફરતાં ફરતાં છે તેમની નજર આવી પહોંચીને]

વલ્લરી: કેમ મહેરાંનાં શું ચર્ચા ચલાવી રહ્યાં છો મી: આલ્મટ સાથે?

અજીત: કદાચ ચીત્રકળાની ચર્ચા કરતાં હશે?

આલ્મટ: ચર્ચા નહીં મને ચીત્રકળાનો પદાર્થ પાઠ શીખવી રહ્યાં છે.

મહેરાં [હસીને]: તમે લોકો ચીત્રકળાને ઓળખી જ નહીં શકો.

વલ્લરી: અને વળી જ્યારે ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ તેની હીમાયત કરે ત્યારે તો વીશે જ નહીં.

આલ્મટ: તમે હમેશ આવી ટીકાઓ કરવી ચાહુ રાખશો તો પુરૂષશત્રુ બની જશો!

અજીત: આજની કપી સ્ત્રી પુરૂષશત્રુ નથી?

મહેરાં: એ પુરૂષોનો અબીપ્રાય હશે? [પેસ્તનજી અને રોય બાહુ એ ટોળામાં નેડાય છે]

પેસ્તનજી: કાંય, મહેરાં શાના અબીપ્રાયો આવે છે?

મહેરાં: આ બધા પુરૂષો ભેગા ચઢતે હમેશાં સ્ત્રીઓની નીંદાં કરે છે. તેના જ સ્તો!

અજીત રોય: પ્રમો! પ્રમો! નંખાતો છે જ ખરસાતો આલ્મટ હો. નંખાં જીએ ત્યાં ખરસ વલ્લસંપ્રામ જ વાતો. અજીત કાલ કોઈને ચાંતી:ગમતી જ લાગતી નથી.

વલ્લરી: એ ખરું છે, પરંતુ તેમાં અધઃસત્ય છે.

અજીત: એટલે?

વલ્લરી: જગતમાં નંખાં દ્રવ્ય નાખો ત્યાં એક પક્ષ ખોટી રીતે બીજાઓના હક્ક ઉપર તરાપ મારી ખેઠેલો જણાય છે. અને જેમના હક્ક હુંડાતા હોય તે જ્યારે તે પાછા મારે ત્યારે પેલો પક્ષ

ઝાડવા તૈયાર ન હોવાથી બ્રહ્માનાં શોષે છે. એની બધી મારામારી છે.

મહેરાં: પણ એ મારામારી યે છેવટની ચાંતીને સારૂ જ છે.

વલ્લરી: સ્વાયંને લીધે તે સમજવું સંકુને માટે મુશ્કેલ પડે છે.

અણ્ણ: કોણ જાણે શું ચવા બેઠું છે? ભાઈ, આપણાથી તો આ કશું સમજવું નથી.

મહેરાં: કેમકે તમે હવે નીવૃત્ત હવન ગાળો છો.

અણ્ણ: અને આપણાં બધાંને તો હવવું અને મહાહવવું છે.

[નરેન્દ્ર અને મૃણાલ મહેમાનોને શોધતાં આવી પહોંચે છે.]

નરેન્દ્ર: બધાંએને ઉભાં ઉભાં થાક લાગ્યો હશે, માટે હવે ચાલો ભોજનના ટેબલ તરફ...

પેસ્તનજી [સહાસ્ય]: કસરત કરવાથી મીજ્યાતો ખુબ ભુખ્યા થઈ જાય તો બરાબર હાથ ચલાવશે, એવો ડર આપણા 'હોસ્ટ' [યજ્ઞમાન]ને લાગે છે.

[બધાં હસી પડે છે.]

એટલે આપણે હવે ટેબલ તરફ જઈ એમનો એ ડર દુર કરવો ધટે છે.

અણ્ણ: કદાચ આ શબ્દો પેટના અવાજને માન આપીને બોલાતા હશે...

[ફરી બધાં હસે છે.]

[બધાં હસતાં હસતાં ભોજનનાં ટેબલો તરફ જાય છે. મૃણાલ તેટલામાં મંજરીને બોલાવી લાવે છે. મૃણાલીની મહેમાનોને બેસવાની વ્યવસ્થા કરતાં વલ્લરી અને પેસ્તનજી, મંજરી અને અણ્ણ, મહેરાં અને આલ્મટને સાથે સાથે બેસવાનું કહે છે. વચ્ચે એક તરફ

નરેન બસુ અને સામે મૃણાલીની બેસે છે. ટેબલના એક છેડે અણ્ણ રોય એકલા બેસે છે, જમવાનો આરંભ થાય છે તેટલામાં બસુ બાણુનો નોકર તાર લઇને આવે છે.]

નરેન્દ્ર [તાર લઈ શીરવામું નોંધતે]: રોય બાણુ આપનો તાર છે.

[તે રોય બાણુને તાર આપે છે]

અણ્ણ રોય [તાર વાંચીને]: મીત્રા મારે આપને એક આનંદ સમાચાર આપવાના છે. તે એ કે મારી મંજરી એમ. કોમ. ની પરીક્ષામાં પસાર થઇ.

નરેન્દ્ર: તો યજ્ઞમાન તરીકે મીસ મંજરીને સહુથી પહેલાં હું. અભીનંદન આપું છું.

[તે મંજરી સામે નોંધ સહાસ્ય મસ્તક નમાવે છે. મંજરી તેવાજ હાસ્ય અને વીનયથી અભીનંદન સ્વીકારે છે]

મંજરી: આપનો હું આભાર માનું છું. મૃણાલીની: મારી તરફથી પણ અભીનંદન.

મંજરી: 'થેન્ક્સ' [આભાર]

મહેરાં: હું તમામ મહેમાનો તરફથી તમને અભીનંદન આપું છું.

પેસ્તનજી: અને નો પુરૂષો તરફથી મને બોલવાની છુટ મળે તો હું. અમારા સહુની તરફથી તમને ધન્યવાદ આપું છું.

અણ્ણ } [સાથેજ]: અમારાં આલ્મટ }

તેમાં અનુભોદન છે.

મંજરી: આપની બધાની શુભેચ્છાઓ માટે હું આપનો વળતો ઉપકાર માનું છું.

નરેન્દ્ર: રોય-બાણુ, મીસ વલ્લરી એમ. ડી. થયાં અને મીસ મંજરી એમ. કોમ.

થયાં. એટલે હવે તમે પીતા તરીકેની તમારી ફર્જમાંથી મુક્ત થયા.

પેરેતનજી: ખરૂં જા.

અજીત: મારી બન્ને પુત્રીઓએ મારી ફર્જની જવાબદારી મારે શીરે નાંખી જ નથી...

પેરેતનજી [વચ્ચેજ]: સીવાય કે વખતસર નાણાં મળતાં રહે.

મૃણાલ: એ તો પ્રત્યેક પીતાની ફર્જ છે.

આલમદર: મીસ મંજરી! હવે તમે તમારી આથીંક સ્વતંત્રતા સીદ્ધ કરી શકશો. [મંજરી સામે લાવભરી દ્રષ્ટી ફેંકે છે]

મંજરી: [કોમળ દ્રષ્ટીપાત સાથે]: હા, આજે હવે હું આ વીશાળ વીશ્વમાં મારો માર્ગ શોધી લેવા તમારા જેટલી જ સ્વતંત્ર છું.

અજીત: કદાચ તેમાં 'ડીઝી' [અંશ] તો ફરક હોય?

મંજરી: શા માટે? શું પુરૂષો મનુષ્ય છે અને સ્ત્રીઓ નથી? પણ એ ખરૂં કે પુરૂષોએ સ્ત્રીસમાજની વીરૂદ્ધ સીકાઓથી રચેલા વ્યવસ્થીત કાવતરાને લીધે, સ્ત્રીઓને તમારા જેટલી તક મળી શકતી નથી, અને તે દષ્ટીએ જોતાં તમારો 'ડીઝી' તો નીચમ લાગુ પડે છે ખરો.

અજીત: મારું કહેવું એ નથી.

મંજરી: ત્યારે?

અજીત: હું તો સ્ત્રી અને પુરૂષો વચ્ચેના દેખીતા ભેદની નજરે વાત કરું છું.

મંજરી: એ ભેદ કદાચીત છે અને પુરૂષોએ સળંગેલા છે.

અજીત: મને સમજવામાં જરા હિતાવજન થાય છે.

મહેરાં [વાતમાં જુકાવે છે]: તો શાંતીથી કહો.

અજીત: હું એમ કહેવા માગતો હતો કે, સ્ત્રીઓને ધરતું કામકાજ સ્ત્રીવાની જાળમાં હોય અને પુરૂષોને માત્ર 'ફરીઅર' તરફ જ ધ્યાન રાખવાનું હોય છે.

મંજરી: પણ બધી જ સ્ત્રીઓને કંઈ તમામ વખત ધરતી જાળમાં હોતી નથી.

નરેન્દ્ર: છતાં સ્ત્રી એટલે પહેલાં સ્ત્રી એ તો ખરૂં જ ને?

મંજરી: સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્ને મનુષ્ય તો છે જ ને? એમ તો અનેક પુરૂષો રસોઈનાં અને ઘર વ્યવસ્થાનાં કામ કયાં નથી કરતા?

મૃણાલ: મને લાગે છે મી. અજીત એમ કહેવા માગે છે કે, સ્ત્રી એ પહેલી શુદ્ધિ છે.

મહેરાં: સાદી ભાષામાં કહો તો કદાચ એમનો આરામ એ છે કે, સ્ત્રી એ પુરૂષની વીના પગારની શુદ્ધવ્યવસ્થા રાખનારી નોકરડી છે.

મંજરી: મહેરાંનું કહેવું ખરાબર છે. માત્ર મી. અજીત દૈયે છે તે દોઢે કાઠતાં સ્થરા શબ્દોનો આશરો લેવા માગે છે, અને તેથી શુચિવાય છે.

નરેન્દ્ર: એમ હોય તો પણ એમાં એમનો બહુ હોય નથી. સ્ત્રી અને પુરૂષ એ સંસારના વહનમાં એક જ વ્યક્તિના બે જોડકા જેવાં છે. એકલો પુરૂષ કે એકલી સ્ત્રી અદુર્લભ પડી જાય...

મંજરી: પણ કોઈકને અદુર્લભ રહેવામાં મજા આવતી હોય તો?

વલ્લરી: નરેન બાણ એવું કલ્પતા લાગે છે કે, સ્ત્રી અને પુરૂષ પત્ની પત્ની તરીકે જીવન ગાળે તો જ સંસાર ચાલે, નહીં તો તેવું ગાહું અટકી પડે.

નરેન્દ્ર: મીસ વલ્લરીએ મારાં વીચારણાં ખરાબર પડ્યા પડ્યા છે.

વલ્લરી: પરંતુ હું કહીશ કે એ વીચારો ખરા જ છે એમ હું માનતી નથી.

નરેન્દ્ર: ક્ષમી રીતે ?

વલ્લરી: પુરૂષ અને સ્ત્રીને આપણે અનેક વર્ગો સુધી ફરજિયાત લગનની સાંકળથી બાંધીને સાથે રહેવાની ફરજ પાડી છે. હવે બન્નેને છુટાં રહેવા દેવાં જોઈએ. બન્ને પોતપોતાની ઇચ્છામાં આવે તે રીતે 'કરીબર' શોધી લેવા સંપુર્ણ સ્વતંત્ર રહે તેમાં જ માનવજાતીનો વીકાસ છે.

પેસ્તનજી: એવું ચોક્કસ કેમ કહી શકાય ?

મંજરી: એટલે કે આપણે કોઈ પણ જાતની વ્યવસ્થા કરીએ તે દરેક કામ-અલાઉ જ હોય છે પક્ષટાના જતા સમય તેમ જ સંતોગાનુસાર પ્રત્યેક વ્યવસ્થામાં પક્ષટો થનો જ રહે છે, એટલે કોઈપણ વ્યવસ્થા સંપુર્ણ કે આખરી તો હોતી જ નથી.

અચ્છજી: છતાં સ્ત્રી તે સ્ત્રી અને પુરૂષ તે પુરૂષ, એ બેઠાં તો કાયમના છે.

મંજરી: એ જાતી પરત્વે બલે હોય. શરીરના ધર્મ શરીર બળવે. પરંતુ તેથી કંઈ સ્ત્રીના વીકાસક્રમને કાયમને સારૂ રૂંધી શકાય નહીં.

પેસ્તનજી: પરંતુ ઘર અને ઓફીસ બન્ને સાથે સાચવી શકાય ?

વલ્લરી: કેમ નહીં ? શું પુરૂષ એ બન્ને કામ સાથે નથી કરી શકતો ?

અચ્છજી: પરંતુ સ્ત્રીના શરીરની રચના, તેની માસીક માંદગી એ બધાં એને ધંધાના ક્ષેત્રને અનુકૂળ બનવા દેતાં નથી.

મંજરી: એ તો બધાં જ ગયેલી જડ માન્યતાને લીધે જ એમ લાગે છે. જગતમાં અનેક સ્ત્રીઓ ધંધામાં પડેલી છે, તેમને માસીક માંદગીનું કશું વીઘન જણાતું નથી. આપણે ત્યાં અનેક શીક્ષી-

કાઓ આવીંક સ્વતંત્રતા માટે નોકરી કરે છે, તેમને પણ એ અગવડ નડતી નથી એ સહુ જાણે છે. માસીક માંદગીને લગતા જીનવાણી વીચારો અજ્ઞાનના ઉપર રચાયલા છે, અને તેને વળગી રહેવાની જરૂર નથી.

નરેન્દ્ર: તો તો આપણી સંસ્કૃતીની સારી થે છમારત મુળમાંથી ધસી પડે.

મંજરી: માફ કરજો, પણ તમારી પાસે આ શબ્દો તમારું ઉજળીયાતપણું, અને જંમીન જાગીર તેમજ સંપત્તી જ બોલાવે છે. શીક્ષીત સ્ત્રીઓને તો જોઈતી રમ્મ મેળવવાની સગવડ પણ હોય છે. બાકી તમે જાણતા હોત કે આપણા દેશમાં આદિકાળથી સ્ત્રીઓ પુરૂષોની સાથે દરેક ધંધામાં સાથી તરીકે રહી છે જ. ખેડુતાણીઓને તેમ જ દાંડીઆ મજૂરી પર જીવનારા આ દેશના કરોડો કામદાર કુટુંબની સ્ત્રીઓ પુરૂષોના જેવી જ મજૂરી કરે છે. પરંતુ આપણી દુનીઆ આપણે જ એટલી સાંકડી બનાવી છે, કે સાચી દુનીઆનો આપણે સ્પર્શ પણ કરી શકતા નથી.

મૃણાલીની : મીસ મંજરી રોયની દલીલ એવી સગીન હકીકતોના આધારવાળી છે કે જેનો વીરોધ કરી શકાય તેમ નથી.

નરેન્દ્ર: છતાં એની સીધી અસર લગનની સંસ્થા ઉપર થશે.

મંજરી: અલબત્ત થશે. અને તેમ થવાની જરૂર પણ છે. એક મનુષ્ય સ્ત્રી તરીકે જન્મે એટલે એણે પરણવું જ જોઈએ, અને તે પણ હજારો વર્ષો પહેલાં નકદી કરવામાં આવેલી જ રીતે. એ કલ્પના પણ આજની જુદીમાન સ્ત્રીને કંપાવી દે છે.

અલ્પજઃ પણ નવીન સ્ત્રીની કલ્પના પુરોત્તે ગભરાવે છે. સ્વતંત્ર લગ્ન, છુટાછેડા, સંતતી નીચમન એવા એવા વીચારો પુરોત્તે ભડકાવવા માટે પુરતા છે.

મૃણાલીની : એમાં પુરોત્તો-સ્વાયં જ નવાબદાર છે.

મહેરાં: અને અસાન પણ.

મંજરી : તદ્દન ખરું. આટી તો આ જ ભુમીમાં કહેવાતા સત્યયુગ અને દ્વાપર-યુગમાં સુદાં પુરોત્તે પોતાના સ્વાયં માટે સ્ત્રીઓ પાસે નીચોગ સુદાં કરાવ્યા છે અને એ કાયને સતીઓના ધર્મકૃત્ય તરીકે પણ મનાવ્યું છે. તે વખતે સ્ત્રીઓને ગમે તેટલો ગભરાટ થયો હોય તેની પરવા નહીં તેમણે કરી નહોતી. તો હવે જ્યારે નવીન સ્ત્રી એ જુનાં બંધનોમાંથી મુક્ત થયા મથે છે, ત્યારે પુરોત્તે સા માટે ગભરાવું જોઈએ ?

નરેન્દ્ર : પણ છુટાછેડાની છુટ સ્ત્રીને મળે તો સમાજવ્યવસ્થા કેમ ટકે ?

વલ્લભી : પુરુષ આજે પોતાને માટે એક સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવાની, ખીલ સાથે

પરણવાની, ત્રીલ સાથે ગુપ્ત સંબંધ રાખવાની તમામ છુટો સ્વચ્છંદ ભોગવે છે, તેથી શું સમાજની વ્યવસ્થા જળવાય છે ? [પુરુષવર્ગ મુચક ભાવે એક ખીલની તરફ જુવે છે.

સ્ત્રીવર્ગના મુખમંડળ પર ગૌરવ તરવરે છે.

જમણ પણ પુરું થઈ રહે છે.]

મૃણાલીની : મહેમાનોને સાફ મેં સંગીતની વ્યવસ્થા કરાવી છે, એટલે આપણે હવે તે તરફ જ નજર.

અલ્પજઃ આવી ગરમાગરમ ચર્ચાથી ઉબ્બુ થઈ ગયેલાં મસ્તીબદ્ધોને ઠંડક આપવા માટે આ વ્યવસ્થા કરવામાં આપે ઉચિત દીર્ઘદષ્ટી બતાવી છે.

ચેતનજી : તે માટે આપણે તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

[ખુદ મંડળ ઉભું થાય છે, અને ચંદ્રીકામાં અગાથી પર સંગીતની યોજના આપવા જાય છે.]

—પડો પડો છે—

દંતકથા કહે છે : શ્રીકૃષ્ણ પાણી ઉપર ચાલી જતા હતા, છતાં આચાર્યોએ હમણાં ગાલીચાઓ ઉપર જ ચાલવાનું પસંદ કર્યું છે.

...
ભગવાનને રીઝવવા માટે ધનની જરૂર છે. તેથી જ ભગવાનને રીઝવીને ધન મેળવવાને બદલે, શ્રીમંતો ધનને રીઝવવાનો સીધો પ્રયત્ન કરે છે !

શ્રીકૃષ્ણ સામાન્ય થોડાક ભીમંતોની મતા છે. રાયરમીઅર અને ચચીલ ધનવાન છે. તેથી જ તેઓ ધનવાનોને માટે હીંદને હાથમાં ગાળવાના તડાકા મારે છે

...
હાલની સમાજ રચનામાં એ જ માણસ ‘મુલ્કદારી’ મનાય છે કે જે સુડીવાદીઓને માટે લુટ મેળવવાની નવી નવી તરકીબો શોધી કાઢે છે.

બેંગલોરની સુમનોહર

૨૨૭

માયસોર સોટના મજુરો
અત્યારે જેવા જુપડામાં વસે
છે તેવા જુપડામાં મહારા
કુતરાઓ પણ ન વસી શકે.
આજે વીસ વર્ષ પછી પણ
કામદારો પહેલાંના જેવું જ
મુઠ્ઠીસ જીવન ગાળે છે.

કામદારોનું—

સુખ લેખક: સેન્ટ નીહાલસીંગ

[બેંગલોરના કામદારોની સ્થિતિ સંબંધી
શ્રી. સેન્ટ નીહાલસીંગનો લેખનો પ્રથમ
વીભાગ ગયા અંકમાં અમે આપી ગયા
છીએ. આ અંકે આ બીજો વીભાગ રજુ
થાય છે. આ લેખને ગુજરાતીમાં ઉતારતી
વેળા સંક્ષીપ્ત કરવાનો યત્ન કરવામાં
આવ્યો છે. એટલે કદાચ થોડી તુટતી
લાગે પણ તેમાં સમાયેલાં તત્વને અલગ
ભળવી રાખવાનો યત્ન કર્યો છે. તંત્રી]
માયસોરના કેનાડીઓ ઔદ્યોગિક
ક્ષેત્રમાં આવવા ન હમ્મે. તેમને જમીન
મળી વહાલી છે. અને તેથી તેને વેગળી
કરતાં એ વખત વીચાર કરે.

તેમની જમીન પણ ખુબ મોટી નહીં.
લાગ્યે દશેક એકર હશે. દેવું પણ પુષ્ટળા
પાક ઉત્પન્ન થતાં કર અને વ્યાજમાં બધા
પૈસા વેરાઇ જાય અને તેની પાસે તો
લાગ્યે ખાવાની કોડી રહે.

પણ છતાં જમીન તેને વહાલી લાગે
છે. તે માને છે કે જમીન પર તે સ્વ-
તંત્ર છે. 'તોફરી તો નથી કરતો' એવું
આશ્વાસન લઇ તે આનંદ માણે છે.

તેમની અતીથીભાવના પણ ઉચ્ચ.
ગરીબ ખેડૂત પણ તેના આદર અને
આતીથ્યમાં રાજ્યધણીને કોરે મુકે. મેં તો
બન્નેની મહેમાનગત આપી છે. એટલે હું
મહારા અનુભવથી આ આલેખું છું.

તેને ગરીબી ગાળતાં આવડે છે. થોડામાં
કેમ નીલાવવું એ તેને તેની ગળથુંથીમાં
મજબુત છે. તેઓ ઓછા ખર્ચે જીવન
ગાળતાં શીખ્યાં છે, અને આવા આપદ-
કાળમાં પણ તેઓ અસહાય એકલા ઉભા
રહીને, રાજ્યની તીન્નેરીને તર કરવા માટે
સતત શ્રમ કરી રહ્યા છે.

સૃષ્ટિની ભીતર માં—

—કાળુ શોષણ

અનુવાદક :
મજુર

મદ્રાસી મજુરોના લોહીવડે
સરોવરના બંધ બંધાય છે.
નેને આકર્ષક બનાવવા
અટળક ધન જ.ચ.યછે.
પણ કંગાળ મજુરોને તો
કોડી પણ મળતી નથી.

[૨]

સ્ટેટના કેટલાક વીભાગમાં વરસાદ
સારો પડે છે. જમીન સારી
અને શાકભાજી પણ સારી ઉગે.

એકુતો પણ આળસુ લાગ્યા, ખેતર પર
કામ કરવા પણ મોડા જાય, ત્યાંથી પાછા
પણ વહેલા આવે. માયસોર સ્ટેટના એકુ-
તોની આ ખાસીયત છે. તે કેમ પડી તે
હું ન કહી શકું.

આ ગામડાંઓમાં આરોગ્ય સંરક્ષણનું
તો નામ ન મળે. આ દીશામાં રાજ્યે
કંઈ જ યત્ન નથી કર્યો! કરવાની વૃત્તી
પણ નથી લાગતી. બહારથી આવતા
આરોગ્ય નીરીક્ષકોને સ્ટેટનાં સારાં સ્થળો

બતાવીને આ ખાતાંએ કરેલ કાર્યને
માટે ઉંચા રાખ્દો લખાવી લેવામાં આવે.
પણ ત્હમો ગામડાં જુવો તો ગંદકીના
ગંજવર હુંગર જોવાના જડશે.

જ્યાં ગંદકી અને અસ્વચ્છતા હોય.
ત્યાં મેલેરીયા પુર મમાણમાં મસરે તેની
કંઈ નવાઈ છે? મેલેરીયા અને આંતર-
ડાના કીરમના દ્વંદ્વી પીડાતા દ્વંદ્વીઓની
પારાવાર સંજ્ઞા અત્યારે આ અમાપ
અસ્વચ્છતાની સહેજ ઝાંખી કરાવે છે.
અને સંલવ છે કે આ ચકતી હરનારા
ઉપદ્રવો કીસાનોની સ્વાભાવીક થઈ પડેલી
આળસ માટે જવાબદાર હોય!

[૩]

પણ મદ્રાસમાં એથી ભીન્ન દ્રશ્ય જોવા
મળે! ત્યાં તો થોડા ભાત માટે સારો દીવસ

શ્રમ કરવો પડે. કંગાલીઅત એટલી બધી
છે કે લોકોને ખુબ ઉઘમી થવું પડ્યું

છે. આ ઉઘમી જીવન ગાળવાની નેમને
ટેવ પડી છે.

કોલરની મોનાની ખાંણમાં કામ કરતા
કામદારો લગભગ મદ્રાસથી આવે છે.
માયસોર રેલ્વેના ઉદ્યોગને પુરવા મળુરો
માયસોર રેલ્વેની સીમમાંથી મળવા
મુશ્કેલ. કારણ કે દેશ મોટો અને વસ્તી
ઓછી. ૨૯૫૦૦ જેટલા ચોરસ માઇલના
ક્ષેત્રફળમાં માત્ર ૬૫૫૭૮૭૨ જેટલા જ
માણસ રહે છે. આમ માયસોરના ઉદ્યો-

ગોને કપાલાવીક રીતે જ અકારથી મળુર
આણવા પડે છે.

હસન, કાડુર, અને શીમોગાના કોષ્ટી
પ્લાંટેશનોમાં કામ કરતા કંગાલ કામદારો
પહેરવેશ જ તેમના પ્રાન્તની ઓળખ
આપવા માટે પુરતો છે તેમ જ તદ્દમે
કારખાનામાં પગ મુકો તો વીવીધ ભાષામાં
થતી વાતચીત-તામીલ-તેલુગુ-અને મરાઠી
તદ્દમેને આ ત્રણ પ્રદેશમાંથી આવેલા
મળુરગણની સારી પ્રતીતી આપશે.

[૪]

સામાન્ય માયસોરનો વનની તો એમ જ
સમજે છે કે તામીલનાડના વનનીઓ તો
તેમને માટે શ્રમ કરવા જ જન્મ્યાં છે!
જોણે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ માયસો-
રના માણસોનો શ્રમ કરવાને માટે જ
તામીલનાડને ઉત્પન્ન ન કર્યા હોય એવી
સ્વાભાવીક માન્યતા પ્રસરી છે.

માયસોર રાજ્ય પણ પહેલાં માયસોર
રેલ્વેના વનનીને જ પસંદગી આપે છે.
તેઓએ એક કાયદો રચી ખીન માયસો-
રીયતોની સામે મોટો બંધ બાંધ્યો છે.
આ બંધના અસ્તીત્વથી હવે મોટી તોકરી
પર કે રેલ્વેના સાંત્રા અધીકાર પર માય-
સોરીયતો જ હસી જાય છે. સંભવ છે કે
મદ્રાસી મળુરો તરફની ઉદાસીનવૃત્તીનું આ
પણ એક કારણ હોય !

મદ્રાસી મળુરોમાં સંગઠન જેવું જરા
પણ નથી. આ વૃત્તિને ઉત્તેજન પણ
આપવામાં આવતું નથી. સંગઠન સ્વી-
કારવું કે કેમ તે માલીકની મરજી પર
અવલંબે છે. રાજ્ય પણ આવા સંગઠને
રજી કરેલી કેશીયતો નથી સાંભળતું !

જેઓરના મળુરજીવન માટે આન-
ન્દના કંઈ સાધનો તો શોધ્યાં ન શકે.

હલુ મળુર ચળવળ તો તેના આદ્યકા
ળમાં છે. પણ તેને વીકસાવવાની તો
વાત જવા દઈએ પણ તેના વીકાસના
માર્ગમાં પ્રતીબંધના પથરાઓ મુકવામાં
આયા છે.

દરેક ચીજ પર પ્રાંતીયતાનાં પાણ
છવાયાં છે. દરેક વસ્તુ આ જ નજરે
જોવામાં આવે છે. અને મળુર સંગઠ-
નની સમસ્યાને પણ પ્રાંતીયતાનો કીડો
કોતરી રહ્યો છે.

માયસોર રેલ્વેના વનનીઓ દાવો કરે
છે કે માયસોરના ઉદ્યોગ પુરતા કામદારો
આ સીમાઓમાંથી મળી શકે છે. પણ
જેંગલોર શહેર માટે પાણી પુરું પાડતાં
સરોવરનો બંધ જ્યારે બંધાતો હતો,
ત્યારે મદારી નરી આંખે પહોંચ્યા અને
મદ્રાસના જંગલી બીલોને આ બંધ ઉપર
શ્રમ કરતાં નીહાળ્યાં છે.

આ પહોંચાને શું મળે છે એવા મદારા
સવાલમાં પણ ઇંગ્લેન્ડે કહ્યું, 'તેઓને
હીક હીક મળે છે. તેઓને સારું મળે છે.
તેથી તો તેઓ આટલે દુર આવે છે.

મેં જ્યારે ચોક્કસ રકમ જાણવા માગી
ત્યારે પણ ઇંગ્લેન્ડે જવાબ આપવાને
બંદોબસ્ત અન્ય વાત ઉપાડી. પણ પાછળથી

મેં ખચર કહાડતાં મહારી ખાત્રી ઘઘ
ગઘ હતી કે પહાણોને ઘંઘ સારો પગાર

મળતો ન હતો અને પેલા મદ્રાસના બીલોને
આઈ આના પણ ભાગ્યે જ મળતા હશે!

[૫]

આ જમા જોવાની તક મળે તે સમયે
પુરેપુરી ન મળી. પણ પછીથી કેટલેક
મહીને પાછો તે સ્થળ ઉપર આવ્યો.
ત્યારે જ મળે કામદારોનું દીન જીવન
મત્સ્ય નીહાળવાની તક સાંપડી.

મધ્યાનનો સુખ પ્રકાશનો હતો. ગરમી
તો શરીરને ખુબ દગ્ગાડી રહી હતી. આવા
સમયે સરોવરની સમીપ એક કુવાના સ્થીર
જળનું સૌંદર્ય મળે ત્યાં ખેંચી ગયું.
હું ત્યાં ગયો. પણ તે સ્થળના આહવાદ
ભોગવવાનું લાંબો નાળ શક્ય ન હતું!
ત્યાં એટલી તો દુર્ગન્ધ મારતી હતી કે
ત્યાં ક્ષણવાર પણ ચોખવું અશક્ય હતું.

મેં તપાસ કરી તો જણાયું કે કામ-
દારો કુવાની આબુખાલુના સ્થળ આગળ
જ મળ ત્યાગ કરતા હતા. તેમને શેઠ
જવા માટે આજ સ્થાન હતું.

મેં અમલદારનું લક્ષ્ય ખેંચ્યું! તેણે
કહ્યું કે ‘અમે શું કરીએ? આ જંગલી
મજૂરો સ્વચ્છતા ન સાચવે તેમાં અમારો
શું દોષ?’

મેં કહ્યું કે ‘ભાઈ તહમો આ મજૂરો
પાસેથી કામ લેવાનું જ સમજે છે. તેમને
સ્વચ્છ રહેવાનું શીખવવાની ફરજ તહ-
મારી નથી? તહમોએ તેમને માટે કેટલા
જાગર બાંધ્યા? આ જાગર પણ વાપ-
રતા કરવા માટે તહમોએ શું કર્યું?’ મેં
બંગલાઓ ઉપર આંગળી ચીંધીને કહ્યું
કે તમે બંગલાઓમાં સ્વચ્છ દટીઓ
બાંધવામાં આવી છે. જોવી અહીં કેમ
દેખાતી નથી?

પણ અમલદારને મન મજૂર જીવનનાં
મુદ્દય બહુ ઓછાં હતાં!

[૬]

મહાત્મા ગાંધીજી આ સંબંધને સમ-
સાન્ય તરીકે જોળખાવે છે. નો આ સમ-
સાન્યની નોકરશાહી આટલી નીજુર કેમ?
તેમની નીજુરતાનો ખીલો નમુનો
આ રહ્યો.

બેંગલોરને જગ પુર પાડતાં સરોવર
પર શ્રમ કરતા કંગાળ કામદારો માટે જે
ધર બાંધવામાં આવ્યાં હતાં તે ધરોના
દામ તેમના મારીક વેતનમાંથી વ્યવસ્થીત
રીતે કાપી લેવામાં આવતાં હતાં.

આ બંધ બાંધનાર એનજીનીયરે અતી
અર્ધ પુર્વક મળે આ વસ્તુ કહી હતી.

૫૦-૦૦૦૦ ના ખર્ચે બંધાતા બંધ
માટે કામ કરનાર મજૂરો માટે જુપડા
બાંધવાનો ખર્ચ પણ મજૂરો પાસેથી
લેવાની આ સુંદર પદ્ધતી માટે શું બચાવ
હોઈ શકે?

બંધ બાંધવા માટે તહમો હજારો મજુ-
રોને આમંત્રો અને પછી તેમના વસવા-
ટના જુપડા માટે પણ પૈસા કાપી લો એ
એક પ્રકારની વ્યવસ્થીત છેતરપીંડી નથી
તો શું?

નવા ઇન્જનેરે મળે કહ્યું હતું કે તેઓ
આ બાબતમાં સચકરતંત્રને લખનાર હતા.

તેમને આવું ભાડું લેવું અયોગ્ય લાગતું!
પણ મહેને ખાતર નથી કે ક્યાં મુઢી
તેમની મનોમ્હા સફળ નીવડી?

કીશ્વરાજ સાગર પર બંધાયેલા બંધ પર
પણ કામદારોની તેથી જ દશા છે. ત્યાં પણ
તેવા જ પ્રકારના ત્રાસ સહન કરવા પડે
છે. કીશ્વરાજ સાગર એક વીશાળ સરોવર
છે. વીજળી ઉત્પન્ન કરવાનું એક અગત્યનું
મથક છે. ઉપરાંત આ સાગરમાંથી ન્હાની
ન્હાની નહેરો વારે ખેતરોને સીંચન કર-
વાની વ્યવસ્થા છે. રેલેટના અમલદારો
કહે છે કે લગભગ રૂ. ૫૦૦૦૦૦૦૦ રૂપી-
યાનો પાક વધુ ઉગાડવો શક્ય બનશે.

ગમે તેમ હોવ, પણ આ સામે પણ
સખત આંદોલનો ઉભાં થયાં છે. સરકાર-
તંત્ર આ કાપ માટે ખેડૂતો ઉપર એક

ખાસ ફાળો નાખવા ઇચ્છે છે. કહે છે કે
સરકારને કીશ્વરાજ સાગરના બંધ ઉપર
૬ ટકા વ્યાજ મળે છે. આ વ્યાજ મળતું
હોવા છતાં પણ સરકાર ખેડૂતો ઉપર કેર
નાંખનાર છે !

અને આ બંધને સુમનોહર સ્થળ બનાવવાને માટે કંઈક અદ્ભુત કૌશલ્ય વાપરવામાં આવ્યું છે બંધ ઉપર મોટર જંત્ર શકે તેવા રસ્તો બનાવવામાં આવ્યો છે, આ રસ્તાની બન્ને બાજુ મુંઢર સુવાસીત પુષ્પોવાળો બાગ બનાવવામાં આવ્યો છે. આ બાગને આકર્ષક અને મોહક બનાવવા માટે ખુબ પૈસા ખર્ચવામાં આવ્યા છે. અને કળામય રીતે આખી જગ્યાને શણગારવામાં આવી છે ! કંવચીત કંવચીત આવતા પ્રવાસીઓને માટે રેલે પાતાના ખજાનાના ખુબ પૈસા વેચાં છે.

[૭]

હું ઇચ્છું છું કે આ કળાકૌશલ્ય પૈસા
કામદારોના કબ્જે દુર કરવા માટે
વાપરવામાં આવ્યું હોત તો સારું થાત !
હજારો મદ્રાસી મજૂરોનાં લોહી ઉપર
રચાયેલા આ બંધને આકર્ષક બનાવવા
માટે જ્યારે આટલું અદ્ભુત ધન ખર્ચ-

વાના પૈસા મળે છે ત્યારે તેમના અ-
કામ માટે તેમને જરાયે પૈસા મળતા નથી !
તેઓ અત્યારે જેવા જુપડામાં વસે
છે તેવા જુપડામાં મહારા કુતરાઓ પણ
ન વસે ! આજે વીસ વર્ષ પછી પણ
આજ દશામાં કામદારો પહેલાંના જેવું જ
મુશ્કેલીસ શુવન ગાળે છે !

મુઢીવાદ એટલે અનાજના ભરેલા ભંડારો
અને બુખ્યા પેટના ગરીબોનો મેળ મેળવ-
વાનો મીઠ્યા પ્રપાસ.

...

મુઢીવાદીઓની માફક ભગવાન દયા અને
કૌશલ્યે જ કરી શકે છે, એવું ઇશ્વરભક્તો
જણાવે છે.

...

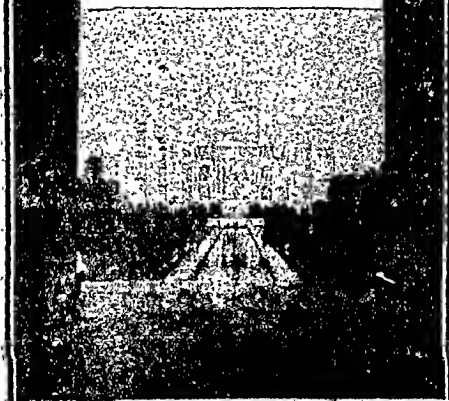
ભગવાનને સત્તાના સીંહાસનથી ઉતારી
પાડનારાઓ એ સીંહાસને માનવીઓને
ખેસાડવા માગે છે.

દંતકથાઓનો ઇતીહાસ ભગવાનના આશી-
ર્વાદો ઉપર નહીં પણ તેના શાપો ઉપર
રચાયેલો છે.

એક માશુક ખાતર!

: લેખક :

જીતુભાઈ મ., મહેતા

માશુકનાં કુલ્હાં જેવી કાળી રાત
મરતી પર ધગલાં પાડતી હતી. જેમ જેમ
અંધારું ગાઢ થતું ગયું તેમ તેમ આપ્રા
શહેરની બત્તીઓમાં ભુવાની જગવા માંડી.
આંહીતો 'ચોક' પણ જીવતો થયે હતો.
ગાનારીઓના ધાપલ અવાજ બારીમાંથી
નાસી છુટી કાને અચડાતા... અને ખીજી
બાજુ જમનાનાં પાણીમાં એક અમજીવી
પગ ધોઈ રહ્યો હતો. યાકથી એ ખડમા-
કાંની માફક લયડીઆં ખાતો હતો.

એની આંખ ઉંડી ઉતરી ગઈ હતી.
સાહજદાંના નીચાસને ઝીલી રાખનાર
તાંજમહાલમાં એ ઇસ્માઇલ કામ કરતો
હતો. સવારનો કુકડો એ એની નોકરી
દરમીયાન સાંભળતો. અવની પર અંધારાં
ઉતરે ત્યાર પછી જ ઇસ્માઇલ કામથી
છુટો થતો. પણ હમણાંથી તો એને મોડી
રાતનાં પણ મજુરી કરવી પડતી. મશા-
લોના અસ્થીર પ્રકાશમાં એ આરસતું
કાતરકામ કરતો..... મોં અને

પગ સાફસુફ કરી ઇસ્માઇલ એના ઘર તરફ ઉપડ્યો. એની બીબી અમીના ઇસ્માઇલ ઘરમાં પગ મુકે નહીં ત્યાં સુધી નીંદરને હટાવતી—જ્યારે ઇસ્માઇલ ખારણું ખખડાવ્યું ત્યારે અમીના હીકહીક થઈ ખારણું ઊઘાડવા દોડી આવી.

“મારે હવે કાંઈ ખાવું નથી.”

“તારે મોટે આજે ખાસ શેવી બનાવી છે.”

“શેવીનો સ્વાદ પણ અત્યારે મને લલચાવે તેમ નથી. અમીના, હું હવે તો હારી ગયો છું. સવારથી રાત સુધી એના એ થંડા આરસનો સાથ! એનું એ કોતરકામ—એની એ કલા...બાદશાહ સાથે આજ કોઈ શાપર પધાર્યા હતા. એણે શું તારીફ કરી તાજની! ચાંદની સાથે ઓતપ્રોત યજ્ઞ જતા આ ‘મહાલ’ને કોણ ન વખાણે? પણ એક ઇન્સાનની મહોબત ખાતર અમારે કેટલું હેરાન થવું પડે છે. એકની માથુક ખાતર કેટલા કલાકરોની પાયમાલી! પણ હવે તો ‘તાજ’ પુરેપુરો બધાઈ રહેવાનો છે.” અમીના ખાવા માટે આગ્રહ કરે એ પહેલાં તો ઇસ્માઇલ પચારી પર પર્યો અને તરત જ નીંદરે એની સાથે દોસ્તી સાંધી.

* *

“એ બેવકુફ! આ પથરોને બરાબર ઉચ્છેદી ત્યાં લઈ જવ અને જમીન પર એને બરોબર મૂકવું નહીં તો ચામડાં ફાડી નાખીશ” આંમુની ઇમારત ઉભી કરવા આ ‘ધમકીઓ’ બહાર આવી. હજારો શ્રમજીવીઓ ‘તાજ-મહાલ’ સરજી રહ્યા હતા.

“હએસ”

“આપ્યા”

“હએસ”

“આપ્યા” ના અવાજને પડછંદા પાડવા લાગ્યા. ચાર કામદારોએ પથર ઉચ્છેદવામાં શુલ કરી એટલે એમની ચામડી પર માથુકના ધા પડ્યા—અધું એક માથુકને ખાતર! ઇસ્માઇલે આ દ્રશ્ય જોયું. એની આંખો ગુસ્સાથી લાલ બની ગઈ. છીણી બાજુએ રાખી એ ‘વીચારે ચડ્યો—ત્યાં તો મુકાદમની શકરાખાજ નજર તેની તરફ ફરી એટલે ફરી એ છીણી ચલાવવા લાગ્યો—અફસરોનું એક જૂદ ‘તાજ’ ને નીહાળવા આજુ. એ બધાની નાભીમાંથી નીખાસ નીકળ્યા—“મુમતાઝ એમમની આરામગાહ આવી જ હોય ને!”

એક કવી હૃદય જાગી ઉઠ્યું—“શું ખુબસુરતી! સવારનો આદિતાળ જ્યારે ‘તાજ’નો રૂપશ કરે છે ત્યારે સુદૃઢ આરસમાં શરમના શેરડા પડે છે. ગુલાબી સુરખી એના પર ચમકી રહે છે. સામેનાં બાગના ગુલ આ સુરખી સાથે હરીફાઈ કરી શકતાં નથી; અને રાતના—ચાંદની સાથે જ્યારે એ ગુફતેગો ચલાવે છે ત્યારે તો તાજ રૂપ રૂપના અંબાર—ચાંદની પણ કશુંલ કરે છે કે મારી સુદૃઢ નકામી છે.” ઇસ્માઇલને આ કવીતાનો ‘ઝરણું’ જાળ જેવાં લાંબાં કવીઓ જ્યાં જ્યાં ફોદય જેતા ત્યાં ત્યાં ઇસ્માઇલને કદરૂપનાં લાસી! અમીના ઉપર ઇસ્માઇલને બાદશાહ જેટલો જ પ્યાર હતો. પણ મહોબત માણવાની એને પુરસદ નહોતી. “ઇસ્ક” “મહોબત” “ધ્યોર” આ બધા શબ્દો ઇસ્માઇલને કાને એટલી બધી વાર અફળાવા હતા કે એના ઉચ્ચાર માત્રથી એ ત્રાસી ઉઠતો....તાજ જેવા.

આવેલ અકસરો જ્યાં ઇસ્માઇલ કામ કરતો હતો ત્યાં જમા થયા. ઇસ્માઇલ એક અઝીઝી વેલ પથ્થરમાં પાડી રહ્યો હતો, સર્જન કરી રહ્યો હતો. એક અકસર બોલ્યો—“ખરેખર બાન્સાહનું આ સર્જન સારી જે આવમમાં કલાનો કંડો વગાડશે.” આ મત આંબળી ઇસ્માઇલને જરા હસવું આવ્યું. એની છીણી પણ મશ્કરી કરતી હોય તેમ પથ્થર પર કલાને ખેંચી રહી હતી. ઇસ્માઇલથી બોલી જવાયું—“તમારી ‘કલા’ ખૂબ છીણી અને હથોડા વીના બહાર ક્યાંથી આવવાની છે? આ પથ્થર તમે પહેલાં નેચો હતો ને?...અને અત્યારે આમાં વેલીઓ ડોલી રહી છે, પંખીઓ ઉડી રહ્યાં છે, ફળો લથી પડ્યાં છે—આ સર્જન”

“મુંગો મર ખસમખાજના દીકરા! તને કાણુ પુછે છે?”

પણ ત્યાં તો એકાએક કારમી ચીચી-આરી ઉડી ને એ ‘અરેરાટ’ આંબળી બધા કામદારો અને કલાકારો ઉભા થઈ ગયા અને જ્યાંથી ‘હાય’ ઉડી હતી ત્યાં દોડી ગયા. એક મોટી શીલા તજે બે કલાકારો આવી ગયા હતા. એકનો જાન નીકળી ગયો હતો. બીજાના મોંમાંથી ‘ઉંઠકારો’ નીકળતો હતો.

“આ કમઅકલ આદમીઓ સાવ જંગલી છે. પથ્થરને ગોડવતાં ન, આવડ્યો એટલે આ અકસરાત થયો.” મુકાદમે મત ફેંક્યો.

જેને સખત ઇજ્જ થઈ હતી તેને બહાર ખેંચી લેવામાં આવ્યો. એનાં લાલ શોણી-તથી આરસપાણુ રંગાયા હતા. “માથુ-કની ખાતર.” “મહોબતને ખાતર” “એક જ આદમીના જીગરને સંતોષવા

માટે”...ઇસ્માઇલ મરી જતા આદમીની પાસે બેસી ગયો, એની પડખે ફેટલાક શાયરો ઉભા હતા. ઇસ્માઇલે એકનો હાથ પકડી કહ્યું—“સુફેદ આરસ પર આ લોહાની ધારા તમને કવીતા નહીં બહે?” પથ્થરના મારથી તે શ્રમજીવી સાવ ચોખ્ખાં ગયો હતો. તે બેશુદ્ધ બની ગયો અને આંતે એણે દુનીયાની રમ્મ લીધી—

મુકાદમનો રાગડો બહાર પડ્યો: “બધા કામે વળગી જાવ! ચાલો ભાગો ત્યાંથી! એ તો મરી જાય!”

હક! હક! હક!—છીણીઓ અને હથોડા ચાલુ થયા. આરસની કણીઓ ફેર ફેર ઉડવા લાગી! “બાન્સાહ” તરારી લાવે છે, પધારે છે.” એનો ધ્વનિ બધાને પહોંચી ગયો. બધા શ્રમજીવીઓ આ આગમનની જાણ થતાં સંકોચાઈ ગયા. અને ‘કામ’ બરોબર માય છે તેવું દેખાડવામાં મશ્ગુલ બન્યા. ખાગના પુવારાઓ અદર હિડવા લાગ્યા. હજારો મોતીઓ નૃત્ય કરવા માંડ્યાં.

સરઝોના ઝાડમાંથી પવન સોંસરવો નીકળી પુવારાના પાણીને ઝાપટ મારવા લાગ્યો. શાહજહાંના ચક્ષુએ આ દ્રશ્યથી ચમક મળી—મોટી કણેર બાન્સાહ આંધી થઈ ગયો—જીલતા સરમાં એણે મુમતાઝનો ફેરાકલાપ જોયો—પુવારાના ઉડવાના અવાજમાં એને મુમતાઝના ચુબનો સંભળાયાં.....તાજ લગલગ ખતમ થવા આવ્યો હતો. શાહજહાંના વદન પર સંતોષ આંવીને બેઠો—મુમતાઝનું નામ પથ્થરે પથર મોકારી રહ્યો હતો. બાન્સાહની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને માથુકની સુફેદ આરામગાહ એ જાણી-આંધારા તરવરવા લાગી.

આજે 'તાજમહાલ' માં દીપમાળ ચેતવવાનો હુકમ બહાર પડ્યો હતો. દીવસનું અવસાન થયું હતું. આકાશમાં ગુલાલ ઉડી રહ્યું હતું. અને 'તાજ' માં જન્ય રોશની પથરાઈ. શાહજહાંના સ્વપ્નાને આજે સ્વરૂપ મળ્યું હતું..... 'તાજ' ને જોવા લોકોનાં યોગાં ઉલટ્યાં હતાં.

બાદશાહ સલામત એમના શાયરોના રસાલા સહીત તાજમાં દાખલ થયા. તાજનો ધુમ્મટ એવો જન્યર હતો કે થોડો અવાજ થાય કે એનો પડથો લાંબા પખત સુધી ગાજી રહેતો. ઇસ્માઈલ ધુમ્મટના અંદરના ભાગ પર ચડ્યો હતો. છીણીયી થોડુંક સમારકામ કરવા તે અદ્ધર ગયો. જેમ જેમ એ ઉંચે જતો ગયો તેમ તેમ એના દીલમાં 'અમીના'ની મુતી ખડી થઈ! વધુ ને વધુ તે અદ્ધર ગયો. એને ફેર આવવા માંડ્યા. પછી જીગરને ઠેકાણે રાખી તેણે છીણીનું સંગીત ચલાવ્યું.

છીણી અને હથોડી કામે લાગ્યાં. ઠક ઠક ઠક ઠક... છીણી બોલી ઉઠી "એક માથુક ખાતર"

હથોડીને જીભ આવી: "એક ધન્યાનના પ્રેમ ખાતર"... ઠક ઠક ઠક ઠક... "અમીના અમીના"... લોખાનના ધુપના ગોટા ઉડવા લાગ્યા. શાયરો શાહજહાંની તારીફ કરવા લાગ્યા. "તમે સજ્યો છે આ તાજ! તમારા આંસુ આંહી સ્થીર થયાં છે—કાળ પશુ આ ઇમારતને ભુંસી શકશે નહીં."

ઠક ઠક ઠક ઠક... છીણી અને હથોડીનું સંગીત જનમ્યું—ઇસ્માઈલ ઉંચે ને ઉંચે ચડતો ગયો. એને તમ્મર આવ્યાં અને એનો પગ લથડ્યો—ધબ દબને તે નીચે પડ્યો—અને તરત જ એનો જીવ નીકળી ગયો.

અને "તાજમહાલ"માં આખરે હજારો બત્તીઓની દીપમાળા પ્રગટી.

સામાજ્યવાદી દેશોમાં લાખો ઉપયોગી કામદારો બેકાર છે, સામ્યવાદી રશીઆમાં ઉપયોગી કામદારોની ધણી જ જરૂર છે. તેથી જ સામાજ્યવાદીઓ સામ્યવાદીઓ સાથે સંબંધ રાખવાની ના પાડે છે

...

મુડીનાદીતંત્રમાં જ વીરોધ ઉત્પાદન કરવા માટે કામદારોને બેકાર બનાવવામાં આવે છે. કામદારોના તંત્રમાં વીરોધ ઉત્પાદન કરનાર કામદારોને વીરોધ કામ આપી સુખી બનાવવામાં આવે છે.

શ્રુતકાળ માનવજાતી ઉપર પ્રભુત્વ જમાવી પોતાને માટે મનુષ્યોનો ઉપયોગ કરે તેમાં માનવ જાતીનો વીનાશ છે. પરંતુ શ્રુતકાળ ઉપર માનવજાતી પ્રભુત્વ સ્થાપી, પોતાના હિત અર્થે તેનો ઉપયોગ કરે તેમાં માનવ જાતીનો વીકાસ છે.

...

મુડીવાદી સામાજ્યવરણા જે નીલાવી લેવા જેવી હોય તો ભગવાનનું નામ લઈને પ્રત્યેક મનુષ્યે નીબંધ કાર્યો કરવા પાછળ જ મગી પડવું જોઈએ.

નવયુગનો નારી વિભાગ

સપ્ટેમ્બર '૩૧

તંત્રી:

કુમ્હારી બચુબહેન ભેટવાળા

નારીવિભાગની નોંધા: તંત્રીસ્થાનેથી-

અમરેલી પરીપદ:

અક્ટોબરની આખેરીએ અમરેલીમાં સ્ત્રી પરીપદ લરાઇ હતી તેમાં સ્ત્રીલીનને લગના જે દરાવે સ્ત્રીઓએ પસાર કર્યા છે તે માટે અમે તેમને અભીનંદન આપીએ છીએ. સારા થે દેશમાં પછાત ગણાતી કાઠીઆવાડી સ્ત્રીઓ સમાજના અન્યાયે સામે પોકાર કરી આવા સંસાર સુધારાના દરાવે કરે એ પ્રેરેશનીય છે. પછાતે અંગે અધિકારમાં હુણી રહેનારી ખહેતે સેંકડોની સંખ્યામાં ગામેગામથી આવી, પરીપદમાં હાજરી આપી ઉમંગથી લાગ લે એ ખરેખર હીંદી સ્ત્રીઓના ઉદ્ધારના મંડાણ મંડાયાં કહેવાય. કાઠીઆવાડી સ્ત્રીઓ જેને એક વખતે ખીજ દેશની તો શું પણ પોતાના દેશની સ્ત્રીલીનું લાભ ન હતું અને જે પોતાને સમાજ તરફથી થતા અન્યાયે પ્રત્યે કેવળ અસાનના જ સેવતી હતી, તે સ્ત્રીઓ જનગૃહ થઇ સમાજ સામે મોરચા માંડે પછી સ્વતંત્રતાના દ્વાર ઉઘડતાં કેટલીક વાર લાગે ? ને આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓની પ્રગતી થાય તો અમારી ખાતી છે કે કુટુંબ સમયમાં જ સ્ત્રીઓ સામાજિક સમાનતા મેળવે એટલું જ નહીં પણ તે રાજકીય સમાનતા પણ સંપાદન કરે. માત્ર તેમણે બધા સુધારા વાતોમાં રાખવા ન જોઈએ પણ તેને વર્તનમાં ઉતારવા કડીબદ્ધ બનવું જોઈએ.

શ્રી ભક્તીબેને કહ્યું તેમ, અસહ કાઠીઆવાડી સ્ત્રીઓ કમર પરની કટાર મીંદનું પેટ ચીરતી હતી પણ સ્વાર્થ પુરુષોએ તેમની વીરતાને દબાવી દેખડી બતાવી દીધી છે. આ પરીસ્થિતિ હજુ ચાલુ જ છે પણ સ્ત્રીઓમાં જનગૃહ આવી છે અને તેની યોગ્ય કક્ષાએ પહેલે ચશે એટલે પુરુષોને નમ્યા વગર છુટ નથી. કુમારી સોફીઆ સોમશ્યે હીં સ્થાનની મુસાફરીના પોતાના અનુભવ ઉપરથી કહ્યું છે તેમ સ્ત્રીઓ પદમાંથી બદલાવવા માગે છે અને જાહેર જીવનમાં ભાગ લેવા ઉત્સુક છે પણ પુરુષો તેમ તેમ કરતાં અટકાવે છે એ વાત ખરો છે. સંદેશ શીવાયની ખીજ ગામડાં અને પ્રાંતોમાં પુરુષો સ્ત્રીઓની પ્રગતી આડખીસી નાખશે પણ સ્ત્રીઓએ પોતા પોતાના હીતાહીતનો વીચાર કરી કાઠીઆવાડી સ્ત્રીઓ માફક પરીપદો ભરી, સંગઠી સમાજક બદીઓ સામે બળવો કર જોઈએ. પુરુષોની આડખીસીઓ દુર વાતો એ જ માત્ર યેગ્ય માગ છે. અરેલી પરીપદમાં સ્ત્રીઓને લગતા સમાજ સુધારાના જે દરાવો થયા છે તે જો કોઈને પણ આશ્ચર્ય થયા વીના રહે ન જે પ્રાંતની સ્ત્રીઓ અસાનતામાં સાંકોય, જે સ્ત્રીઓની પોતાને થતા અન્ય સમાજવાતી ચકતી પણ હજુ ઘણું ગઈ છે અને સમગ્રે તેમ છતાં તેની સામે દરેક પણ ઉચ્ચારવાની હીંમત ન હોય.

એ સ્ત્રીઓ સુધરેલા દેશો જેવા જ સુધારા
પોતાના સમાજમાં દાખલ કરવાની લીલા-
યાત કરે એ કંઈ જેવી તેવી લીમતની
વાત નથી. મીસ મેથેએ હીંદી સ્ત્રીઓ
માટે જે કાળું ચીત્ર દોરી હીંદુસ્થાની-
ઓનું અપમાન કર્યું હતું, તેને આટલા
દુર્લભ સમયમાં જ ઘોષ નાખવા તત્પર
થવા માટે હીંદી સ્ત્રીઓએ મગરૂથ થવું
લેઈએ. આ માનને માટે સ્વાર્થી પુરૂષગતી-
માંના એક વીરલાને જ સ્ત્રીઓ ઝુલ્મી છે. એ
વીરનરતી પ્રેરણાથી જ કાડીઆવાડી સ્ત્રીઓ,
જે સ્ત્રીઓ લગ્નનાં ગમે તેવાં અંધનો નીચે
મુજે મ્હોંડે કચડાતી હતી અને પુનઃ-
ગ્નના નામથી પણ બડકતી હતી. તે જ
સ્ત્રીઓ હવે લગ્નવીચ્છેદનો કાયદો પસાર
કરાવવાની લીલાયાત કરેને ઝોઝા આનં-
દની વાત નથી. આવો કરાવ ફક્ત ઉદામ-
વાદીઓ જ પસાર કરી શકે. કારણ કે
હીંદુસમાજ લગ્નની ગાંઠને એટલી પવીત્ર
માને છે કે ખુદ દેશ્વર પણ એ તોડી શકે
નહી. પરંતુ માત્ર પ્રેમની ગાંઠ શીવાય
બીજા કોઈ પણ અંધન વીનાનાં લગ્ન
જ્યારે પ્રચલીત થશે ત્યારે જ લગ્નનો
સાચો આદર્શ લોકો સમજી શકશે. અમે
ફરીથી કહીશું કે આ કરાવો પસાર કરી
કાડીઆવાડી સ્ત્રીઓ એટલી નહી રહે, પણ
દરેક અન્યાયની અને રૂઢીની સામે જુએશ
ઉઠાવી અડગપણે પસાર કરેલા કરાવોને
અમલમાં મુકવાનો પ્રયત્ન કરશે જ. આ
પરીપદના કાર્યકર્તાઓનો પડકાર દરેક
ગામડાના ખુણેખુણામાં સંભળાવે જોઈએ
જેથી સ્ત્રીઓની આંખો પરનાં અજ્ઞાન-
દર્શનનાં અંધકારનાં પડળ હંમેશ માટે
ખુલી જાય. જે કાડીઆવાડી સ્ત્રીઓમાં
આત્મશય કરવાનું આત્મશય છે તે
સ્ત્રીઓ મું પોતાના દહેજનું રક્ષણ કરનાં

પાછી પડશે? ગઈ લગ્ન પછી તેમનામ-
દેખીતી ગમગીતી આવી છે અને તેમની,
હજીએલી શકતી પાછી સતેજ થઈ છે.
એટલે સમાજના સડા દુર કરવામાં એ-
શકતીનો ઉપયોગ થવો જોઈએ.

પુરૂષો એ કાર્યમાં મદદ કરે જ ન કરે.
પણ સ્ત્રીઓએ સામાજિક સંસ્થાઓ દ્વારા
આ કરાવોને પોષવું પ્રચારકાર્ય ચાલું
રાખવું જોઈએ. પુરૂષોની બહુ ઘોડી મદદ
છતાં પરીપદની વીધય વીચારીણી સમાજનું
કામ બહુ સરળ રીતે પસાર કરવા માટે
અમે તેના સમ્યોને અભીનંદન આપીએ
છીએ. સમાજના કાનુનોને જડમુળથી
ઉખેડી નાખવાના કરાવો પર બહુ ગરમ-
ગરમ ચર્ચા થઈ હતી પણ તે પસાર કર-
વામાં ઉદામવાદીઓ ફોલોમ દ થયા.
આના ઉપરથી તેમની કાર્યદક્ષતા પુરવાર
થાય છે. સામાજિક નહી પણ રાજકીય
ક્ષેત્રમાં પણ જોખમદારીલયુક્ત કામ કર-
વાની લાયકાત સ્ત્રીઓએ મેળવી છે એમ
કહીએ તો અતીશયોક્તી નહી કહેવાય. આ
પરીપદના કાર્યકર્તાઓને તેમના પ્રચાર-
કાર્યમાં મ્હોનો તરફથી પુરતો સહકાર મળે
એમ દક્ષીએ છીએ.

...

વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા પર ત્રાપ.

નવેમ્બરના પાઠલા અઠવાડીઆનાં શુક-
વારે રાતના મુંબઈના રાયલ ઓપેરા
હાઉસ આગળ 'ન્યાય'ના નાટકને લગ્ન-
વાતું અટકાવવા માટે દેખાવો થયા હતા
તે આ સ્વતંત્રતાના જમાનામાં કોઈપણ
કોમને ન જાણે તેવા હતા. પોતાને સુધ-
રેલી મુશીકીન અને એટીકેટવાળી કોમ
કહેવડવનાર પાસેથી આવોઓને સુધારો
વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા પર ત્રાપ મારવામાં,

સમાજ જતાં દોષ એમ માગે છે. સ્ત્રીસન્માન [chivalry]ના લીધાથી અને તેના, 'અભયઃ વાઙ્મા'એને બેધપાત્ શીખવવા નીકળેલા પારસીભાઈઓની સ્ત્રીસન્માનની ભાવના શું પાતાના મનથી છુટી પડનાર બદેનોની અસ્તિત્વનું દયનંત્રતા પર અક્રમણ કરવામાં જ સમાન થાય છે? "જે નાટકમાં ભાગ લેશે તે જાગજાગે તે જાગજાગેથી મીસ મસાનીને અમે નાટક કરતાં અટકાવશું" એ ધમકી ફક્ત કા'પુરેમાં જ આપી શકે. ધમકી રક્ષાણુ કે વળીંગો બચાવ જાવજાવેલીથી કે મારફારથી થઈ શકતો નથી. મનુષ્ય રવબાવ એવો છે કે તેને જેમ કાજમાં મુકવાનો પ્રયત્ન કરીએ તેમ તે વધારે ઉમ્મર રવરૂપ થાઈ જાય છે. મીસમરીઓ પોતાના ઉદ્દેશમાં કાંઈ છે તેનું કારણ એ જ છે કે તેઓ શાંતીથી અને કુનેદથી એવી રીતે લોકોને સમજાવે છે કે તેમના પર કંઈ અસર થાય છે.

અમને વધારે દીલગીરી એ થાય છે કે મુ'બાઈના શ્રેયી જેમની કદર શ્રેયીઓના દક્ષીણ રક્ષાણુ કરવાની છે તે પણ મીસ મસાનીના અક્તીરવાત-સ્થનો ઇન્કાર કરતાં અચકાયા નથી. એટલું જ નહીં પણ જે મીસ મસાની નાટકમાં ન ઉતરવાનું વચન નહીં આપે તે પારસીઓની ત્રાગણી ઉકરનારાં લખાણ પોતાના પત્રમાં બેધપાત્ ભાવવાની તેમજે દેશમાં દેશની હતી એ પણ દેશમાં રાખવા જેવું છે. મીસ મસાની જે લી'દુ પુરેમાં સાથે નાટકમાં પોતાનો પાક લાગે અને આંતરજાતીયલગ્નની લીધાવત કરે તે પારસી ધમકીને નુકસાન થશે એવી જે તેમને બીક લાગતી હતી તે એક પત્રકાર તરીકે નહીં પણ એક ધમકી તરીકે નેઓ તેનું જાહેરી નીરાકરણ કરી શકે.

શ્રેયી કરતાં ધમકીની જગ્યાએથી તેઓ પારસી કોમની સારી ચેષ્ટા કરી શકે. શું લી'દુઓની નીતીભાવના એવા સીધીસ છે કે મી. મજાબને મીસ મસાનીની ઇજ્જતની ફીકર પડી? મી. મજાબને કહે છે કે પારસી કોમનીઓ જે લી'દુ કોમનીઓ સાથે નાટકમાં ભાગ લે તેમની નીતીની ભાવના અમલી થાય. હું મી. મજાબને એક જ સવાલ પુછું છું કે તમારો પારસી કોમનીઓ સીને-મામાં નહીંઓ સાથે કામ કરે છે તેથી શું તેમની નીતીની ભાવના અમલી નથી? પણ એ તો કોમનીઓ ને! એ લોકો તો અનંતજાતો અને નીતીના ઇન્કારો તરફે ઉતર્યા છે એટલે મી. મજાબ તેમને અટકાવી શકે! કેમકે મી. મજાબના ધમકી અને નીતીના કાપડાઓ ફક્ત શ્રેયીઓને જ લાગુ પડતા હશે! જે આ છુટ કોમનીઓ નાટકમાં લેવા દેવામાં આપે જે તો બીજા નાટકમાં સા મારે બાધ મુકવામાં આપે છે અને તે પણ ફક્ત કોમનીઓ પર જ શું પારસી કોમ હતી તેના કરતાં આગળ આવવાને અસર પાડના જવા માગે છે?

પારસી જીઓ ખુશી રીતે યુરોપીઓ સાથે તાજમદાલમાં જઈ નાને છે ત્યાં શું તેમની નીતીની ભાવનાને દરકન આવતી નથી? નાચ કરતી વખતે તો સ્ત્રીઓને પુરુષોની અડ પાગે આવીને નાચવું પડે છે જ્યારે આ નાટકમાં તો દુર રહીને જ પોતાનો પાક લાગવવાનો હોય જે મી. મજાબને પોતાની કોમની નીતીની ભાવનાની એટલી બધી કાળજી હોય તો તેઓ તાજમદાલ પર પીકેટીંગ કરી પારસી જાદુઓને નાચમાં ભાગ લેતાં કેમ અટકાવતા નથી?

એક માણસે અમુક કામ કરવું કે નહીં એ દરેકની મુતસદ્દીનો સવાલ છે; ખીજાના હક્ક પર ત્રાપ મારવાનો કોઈને અધીકાર નથી. કેટલાક પારસીઓના આવા અધીચારી અને જુલમી વર્તનથી મીસ મસાનીનું જ નહીં પણ આખી પારસી કોમની સ્ત્રીઓનું અપમાન થયું છે. શું પારસી સ્ત્રીઓ હજી પણ જુના વીચારના પુરૂષો તેમને ગમે તેવી આજ્ઞા કરે તે પ્રમાણે આજવા માગે છે? તેમને હજી પણ પોતાના સ્વમાનનું ભાન નથી કે પુરૂષોની મોરલીના મુર પ્રમાણે નાચવાનું પસંદ કરે છે? સ્ત્રીઓ જાહેર જીવનમાં લાગ ન લઈ શકે એ બેહુદી તહવાર તો તેમના પર લટકે છે તેમાં વળી આવી વ્યક્તીગત સ્વતંત્રતા પર કાપ મુકી સ્ત્રીઓ પ્રત્યેના અન્યાયોમાં વધારો કરતા જાય છે. મીસ મસાનીએ કોઈની પણ દરકાર કર્યા વગર પોતાનો પાક લજવવા તૈયાર થઈને નીડરતા બતાવી હતી તેને માટે તેમને ધન્યવાદ ધટે છે. જન્મે કોમોમાં કડવાશ ન થાય તે હેતુથી તે તેમાંથી ખસી ગયાં, છતાં પારસી કોમનાં ઉરકેરાયણાં ટોળાંઓ પોતાની માંગણીઓ વધારતાં ગયાં. તે એટલે સુધી કે હીંદુ સ્ત્રીઓને પણ પાક લજવવાની વીરૂદ્ધ થયા! પોતાને થએલા આ અપમાનના ખડવામાં પારસી બહેનો શું કરશે? તેમણે પારસી સ્ત્રીઓની મીઠીંગ બોલાવી શુક્રવારના

પારસીલાઈઓના શરમ ભરેલા વર્તન માટે વીરોધ જાહેર કરવો જોઈએ અને એક નહીં પણ અનેક પારસી બહેને હીંદુ ગ્રહસ્થો સાથે પાક લજવવાને તૈયાર છે એવી તેમને ચેલેન્જ આપવી જોઈએ. પોલીસ કમીશનરે આં નાટક પર 'બેન' મુક્યો એટલે પ્લેડી તકે તેમણે ખીજો નાટક કરી પોતાની સ્વતંત્રતા પારસી બહેનોએ પુરવાર કરવી જોઈએ. શું પારસી સમાજના જુના જોરખાંઓના તરંગો પાપવાને માટે પારસી બહેનો પોતાના સીદ્ધાંતોની પણ આહુતી આપે? આ તો હીંદુઓ સાથે નાટક લજવવાની વાત હતી, પણ એક પારસી છોકરીને કોઈ હીંદુ છોકરો લગન માટે લાયક લાગે તો તેને લગન કરતા અટકાવવાનો પારસી સમાજને શો હક્ક છે? પારસી જેવી સુશીક્ષીત કોમ આટલો બધો કોમી બેદલાવ રાખે છે તો અચ્છને પાસેથી એકત્રતાની શી આશા રાખી શકાય? જમને લાગે છે કે ફેશનેબલ કપડાં પહેરવામાં અને અંગ્રેજોની ખોટી નકલ કરવામાં જ પારસીઓનો સુધારો આવી જાય છે. જો એમ ન હોય તો અત્યાર સુધીમાં કેટલાએ શીક્ષીત પારસીઓના વીરોધ દર્શાવનારા નીવેડો આવી ગયાં હોત. હજી પણ પારસીલાઈઓ તોફાનની દરકાર કર્યા વગર વીરોધની સમાજો ભંરરી એવી આશા રાખીએ છીએ.

નવયુગના ગ્રાહકોને લેટ :

નવયુગના ગ્રાહકો, જેમનાં લવાજમ વસુલ થઈ ગયાં હોય તેમને ખે. પુસ્તકો લેટ તરીકે આપવાનાં છે. તે ઉપરાંત ગ્રાહકોને ખીજા લાલ આપવાની યેજનાનો વિચાર થઈ રહ્યો છે. વ્યવસ્થાપક નવયુગ.

સમાજમાં ક્રાન્તિની જરૂર

::વંચિત::

કુમારી પ્રમીલાબહેન ગ્રેહતા

“જ્યાં તારી પુત્ર નહીં એ દેશ કબી મદાન નહીં હો શકતા” સ્થાનમાં પીવેકાનંદના આ સુત્રની તો સમાજે ગણના જ કરી નથી. સુતકાળમાં સ્ત્રી-અન્માન થયું નથી, વત્સાનકાળમાં હજી તેનો અનુભવ થયો નથી અને ભવિષ્યની તો કોને ખબર?

સમાજનાં બે મુખ્ય પાત્રો: સ્ત્રી અને પુરુષ. પણ આ બે પાત્રોમાંથી સ્ત્રી પાત્રની ગણના જ ન હોય એમ જુવકાળથી ચાલુ આવે છે.

સાંપ્રકારોએ શક્તિ રચ્યાં, સ્ત્રીઓ ઘડી, ને સ્ત્રીઓ સંભળાવી તેમાં પણ “સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતા માટે લાપક નથી” આ જ સુર નીકળે છે. બાળપણમાં પીતા વાડી, પાંચનમાં પતી વાડી, ને કૃદાવ-સ્થામાં પુત્ર વાડી. સ્ત્રી જન્મે ત્યારથી તે મરણ પર્વત તેના જીવનમાં પરતંત્રતાની બેડી જકડાયેલી જ.

પુત્રને પોતાની મરજી પ્રમાણે લગ્ન-અંચાથી બેઠવાનો પીતાને અધીકાર! કન્યાકાળ વીતી જાય અને કન્યાદાનનું પુણ્ય ન મળે, આવા ઓઠા નીચે મા-બાપો તેના જીવનપરત્વે બેટકારી બતાવી પોતાની આપણીથી બીચારી બાળાને સમાજની વેદી પર હોમે છે! બાળલગ્ન, કન્યાવીક્રયના દાખલાઓ તો અસંખ્ય થાય છે, અને માબાપોના કાયથી કુટલી થ બાળાઓનું સમાજની વેદી પર બલીદાન દેવાય છે!

હીંદુ સ્ત્રીઓના આ લોક ને પરલોકના કહેવાના પતીદેવને તો સ્વયં વાનનો

અધીકાર. આ અધીકાર તો સુતકાળથી ચાલ્યો આવે છે, વત્સાનકાળમાં આવે છે, ને કોને ખબર છે કે ભવિષ્યમાં કેટલા યુગો ચાલશે? સુતકાળમાં રામે શ્રીમીના કહેવાથી સીતાને વનમાં મોકલી, યુધીષ્ઠિર કૌરવીને હોડમાં મુકી, સત્યવાદી હરીશ્ચંદ્રે તારામતીને ચાંડાલને વેચી, નંજે અમવંતીને વનમાં નહ. બીચારીઓએ સમાજનાં અંધોને લીધે અનેક દુઃખો મુજે મોટે સહન કર્યાં, અને પતીવ્રતાનો લ્હાવો લઈ સંતોષ માન્યો! આવાં તો અનેક દુઃખો સ્ત્રીઓએ સહન કર્યાં. અને પુરુષોએ બદલામાં સહનશીલતાની પ્રતી-ભાની ઉપમા આપી પોતાની સત્તા વધારી. વત્સાનકાળમાં કહેવાતા પતીદેવની જીવમંદીમાં કુટલી થે બેઠેના પીસાય છે. અને દુઃખો સહન ન થતાં બીચારી આપ-ધાત કરી, દુઃખમાંથી મુક્ત થાય છે!

પુત્રના કાય નીચે પણ માતાઓને ઓછું સહન કરવું પડતું નથી. ઉછેરીને મોટા કરનાર માતા પર જાણે ઉપકાર કરતા હોય તેવું તેના તરફ વતન રાખે છે આવા કેટલાય દાખલાઓ આપણા સમાજમાં અનુભવાય છે. અન્યાય અને પક્ષપાત-લયાં સમાજમાં બેઠેનાનું આ સ્થાન.

“સ્ત્રીઓને ક્યાં કમાવા જવું છે” આ વાક્યથી જ સ્ત્રીશીક્ષણની શરૂઆત થાય છે! કેળવણી લેવી તે શું ફક્ત કમાવા માટે જ? અને તેમ હોય તો પણ શું? ગ્રામીનકાળમાં સ્ત્રી-કેળવણી હતી. સ્ત્રી-ઓને દરેક જાતની કેળવણી અપાતી. અવ્યાસ ક્યાં વગર શું લીલાવતીએ

ગળીન લખ્યું હશે? સાસ્ત્રના સ્તંભ શીવાય શું ભારતીએ સાસ્ત્રાર્થ કયો હશે? અને વીરમતીએ અસ્ત્રશસ્ત્ર વીધાની તાલીમ વગર જ વાધનો શીકાર કયો હશે? આથી સીદ્ધ થાય છે કે પ્રાચીનકાળમાં કેળવણી હતી. મુસલમાની રાજ્ય વખતે સ્ત્રીના શીયળ રક્ષણના ખંડાના હેતુથી સ્ત્રીઓને પર્દામાં રાખી, ત્યારથી જ સ્ત્રીઓની પડતીની શરૂઆત થઈ, તેઓ શીદ્ધાણુહીન બની, ને પુરૂષોનું પ્રભુત્વ વધ્યું!

સ્ત્રીઓના શીયળના રક્ષણ માટે પુરૂષ-શક્તિની જરૂર છે. એ સ્ત્રીઓ માટે તદ્દન અપમાનકારક છે. કારાગ્રહમાંથી બીમ-સીંહને પકડીનીએ છોડાવ્યો હતો, એકલે હાથે રણસંગ્રામમાં દુર્ગાવતી અને ચાંદ-બીબી છુટ્યાં હતાં, ગ્રાંચીની રાણીએ પોતાના શૌર્યથી અંગ્રેજોને ચક્રાવટ કરી નાખ્યા હતા. એ જ સ્ત્રીશક્તિએ ગત વર્ષમાં લાડીના થા સહન કર્યાં, અને કાશ્મીરનાં દુઃખો પણ સહન કર્યાં હતાં. એટલે જ સ્ત્રીઓને નથી પર્દાની જરૂર કે નથી ધુંધતી જરૂર.

સ્ત્રીકેળવણી વગર આપણા સમાજની સ્થિતિ કેવી થઈ છે તે જુઓ: બાળમરણનું પ્રમાણ કેટલું મોટું છે? કેટલાં ઘરોમાં ગરીબાઈ હોયીયાં કરી રહી છે? કેટલા ઘરોમાં ખંદેનો, સાસુ સસરા, માબાપ, ભાઈ-ભાભી, દીયર-નેદનાં મ્હેણાં સહન કરી લગ્નસ્પદ રીતે પોતાના પેટનો ખાડો પુરે છે? સ્ત્રીઓને જ શા માટે આવા કારમાં દુઃખો સહન કરનાં પડે છે? ફક્ત શીદ્ધાણુના અભાવે. “છોકરી એટલે પથરો” આ મનોભાવના કાઠી નાંખી, ને સ્ત્રીઓને શીદ્ધાણુ આપવામાં આવે, તો સમાજની આથી કે ઉત્તતી જરૂર થાય. પણ પુરૂષોને કયાં પોતાનું પ્રભુત્વ જોશું કરવું છે? એને તો દેવ રહેવું છે અને સ્ત્રીને દાસી રાખવી છે.

અને સ્ત્રીઓનું સ્થાન પણ કયાં છે? હેને શા હકકો છે? નથી ઘરમાં કે સમાજમાં અધીકાર, તો રાજકીય બાબતોમાં તો અધીકાર કયાંથી જ હોય!

કેટલાંમાં પણ અત્યારે સ્ત્રીઓને કેટલો હક છે? ઘરકામમાં પૈસો વપરાય તેનો હિસાબ આપવાનો, પોતાને માટે પૈસો બેઠતો હોય તો હાથ ધરવાનો, ને તેને પણ હિસાબ આપવાનો, વધારે ખર્ચ થાય, તો પતીદેવના વાકપ્રહાર સહન કરવાના, અને “કંઈ નહી પેતી છે કેની વાંક હોય, તો બે રાખો કહે.” એમ મન મનાવી, સંતોષ માનવાનો! આટલી પરાધીનતા શા માટે જોઈએ? આ સ્થિતિ આટલેથી જ અટકતી નથી પરંતુ સામાજિક બાબતોમાં તો પુરૂષોની સ્વનિર્ધારતાની અવધી જ છે. પુરૂષોને જોઈએ વાર લમ કરવાં હોય, તેની છુટ અને પોતાની વાસના-તૃપ્તિ માટે ગમે તેવી કુમળી બાબતે ભોગ લેવાનો તેને પરવાનો, ને ગમે ત્યાં ફરી રાફે, પારકી સ્ત્રી સાથે વાત કરી રાફે, બાપ-દાદાનો પૈસો કે ખાતાની કમાણીનો પૈસો, જુગાર-વેશ્યાગૃહ, અથવા ગમે તેમ વાપરી રાફે. એ બાબતમાં પ્રાચીનકાળના ઋષી, મુનીઓએ ઘડેલા કાયદા કોઈ રીતે પુરૂષને બંધનકર્તા નથી. અને અત્યારે આ યુગમાં પણ સમાજજન્યનો તેટલા જ પ્રમાણમાં પોતાની સત્તા જમાવે છે.

સ્ત્રીઓને ન કરવા-કરવાની છુટ, પુરૂષ સાથે તો વાત જ કેમ કરાય? પરપુરૂષ સાથે વાત કરી એટલે તે “અનીનીને દરને ચડી છે,” એમ આપણો સમાજ સીદ્ધ જ કરે છે. લગ્ન માટે તો સ્ત્રીઓની દસા અતીશય રોચનીય છે. માબાપ જ્યાં પરણાવે, જ્યારે પરણાવે, અને જોઈએ ઉમ્મરના સાથે પરણાવે તે કબુલ કરવાનું જ.

પત્ની એટલે પરમેશ્વર એવો સંતોષ માનવાનો જ! પત્નીની મરજી પીરૂંધનું કંઈ કામ થાય નહીં. ક્યાંય જવું હોય તો પહેલાં પત્નીની પરવાનગી લેવાની! આવાં આવાં કેટલાં યંત્રધનો તદેમના જીવનને સંકુચીત કરી રહ્યાં છે.

રાજકીય બાબતોમાં પણ સ્ત્રીઓને ક્યાં અધીકાર છે? દીંદુરચાનની સ્ત્રીઓને મત આપવાનો પણ પુરો અધીકાર નહીં, તો ધારાસભામાં બેસવાની તો અનુકૂળતા ક્યાંથી જ હોય? આ તકનો કામ લઈને પુરૂષો પોતાને મનમાન્યા કાયદાઓ ઘડ્યા ગયા છે.

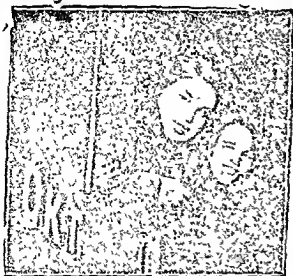
સામાન્ય કમીશને પોતાના રીપોર્ટમાં વીધવા, પરજોશી અને અમુક મીલકત ધરાવતી સ્ત્રીઓને જ મત આપવાની ભલામણ કરી છે; પરંતુ કુમારી-કાઓનો તો કંઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો જ નથી. આ ઉપરાંત હેનાં મીલકતનાં પ્રમાણ સંબંધમાં જ્યાં સુધી હેને માટે આર્થીક સ્વતંત્રતા ન મળે ત્યાં સુધી આ ધોરણુ સ્વીકારી શકાય જ નહીં. મહાસભાએ પણ ભાવી શાસન વ્યવસ્થામાં જે ધોરણુ નક્કી કર્યું છે તેમાં પણ ઘણી ખામીઓ રહેલી છે.

સ્વરાજ્ય મળ્યા પહેલાં પણ શા માટે ધારાસભામાં સ્ત્રીઓનું પ્રતીનિધિત્વ ન હોતું જોઈએ? સ્ત્રીઓને લગતા કાયદાઓ, જે સ્ત્રીઓ ત્યાં હોય તો જ પસાર થાય. સ્ત્રીઓનો અધીકાર, સ્ત્રી-પુરૂષના સમાન હોઈ, સ્ત્રીઓનો મીલકતમાં હોઈ, છુટાછેડાનો કાયદો, કામદાર જોડેના માટેના નીવમો આવા સ્ત્રી ઉપયોગી વીધયોની ચર્ચામાં સ્ત્રીઓની ખાસ જરૂર છે. અને તેને માટે ધારાસભામાં સ્ત્રી પ્રતીનિધિત્વ પુરૂં હોવું જ જોઈએ.

જોડેના! આપણો વખત પણ આવ્યો છે. બળવા વગર કે બળીયા સાથે ગાય બીડ્યા વગર કદી પણ કોઈ સ્વતંત્ર-ચથુ

છે? છત્રીહાસના પાનાં ઉચ્ચલાવો, તો તેમાં પણ બળવો, ને બળીયાના જે ભાગ. આપણે પણ બળવો કર્યા વગર છુટકા જ નથી. જ્યાં સુધી આપણે આપણી નીચળતાનો ત્યાગ કરી, પુરૂષો સહામે બંડ નહીં ઉઠાવીએ, ત્યાં સુધી એ ઉદાર-મહાત્માઓ! કદી પણ પોતાનો અધીકાર છોડવાના નથી. અને ત્યાં સુધી આપણે કદી પણ સ્વતંત્ર થઈ શકવાનાં નથી. આને માટે શીક્ષણનો અભાવ, અને તેને અંગે માનસીક નબળાઈ આ જે જ કારણો આપણા માગમાં આવે છે. અને તેનો પુરૂષોએ બરાબર લાભ લીધો છે. આપણને તેઓએ વીકાસનાં સાધન અને દુરસંસ્કૃત વખત કહાડવા માટેનાં રમકડાં બનાવ્યાં છે અને આપણને અધારામાં રાખ્યાં છે. આપણે શીક્ષણના અભાવે બુલ્યાં; અને પરાધીનતા બોધી લીધી. જોડેના! આપણામાં ગત વર્ષથી કંઈક જાગૃતી આવી છે. તો એ જાગૃતીને વધારે કેળવી, શીક્ષણ રૂપી પોષણ સીંચી, વધારે સચેત કરી, રાજકીય, સામાજિક, અને આર્થીક બાબતોમાં આપણા હક્કો સ્થાપીત કરવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.

આ દીશમાં આગળ વધવા માટે સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે. તેઓ સામાજિક રૂઢીવાદ સામે બંડ ઉઠાવી, વડીલશાહીની સત્તાને ઉચ્ચલાવી સ્ત્રી-જીવનમાં સ્વતંત્ર ભાવના જન્માવવાના પ્રયાસો કરી રહી છે. અને તેમાં તેને કેટલેક અંશે સફળતા પણ મળી છે. આ એક જ ઉપાય છે કે જે દ્વારા સ્ત્રી-સમાજમાં જાગૃતી લાવી શકાય. અને બચારે એ જાગૃતી આવશે, હીન્મત આવશે તથા સમાજનાં બંધનો તોડવાં સહજ થઈ પડશે ત્યારે તુરંત જાગૃતી આર્થીક તેમ જ રાજકીય બાબતમાં સંપુર્ણ સ્વતંત્ર બનશે. એટલે શરૂઆતમાં સમાજમાં જ કાન્ટી કરવાની જરૂર છે.

એ'લન હાંકેલી રૂશીયન અખળા

સ્ત્રીત્વનું

શિક્ષણ

: લેખિકા :

શ્રી. સરલાબહેન

આ ન્હાનકડા વીચારપુર્ણ લેખમાં શ્રીમતી
સરલા ગહેને એમ સાબીત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો
છે કે ત્યાં સુધી સોવીયેટ ભેલુ સમાજપરીવર્તન
હીંદમાં ન થાય ત્યાં સુધી સ્ત્રીત્વના શીક્ષણનો
સર્વલક્ષી આદર્શ સુતીમંત થવો અશક્ય છે.

સ્ત્રીશક્તી! પ્રગતીમાન ભાવનાઓ
અને આંદોલનોથી ખુબ ખળ-
ભળી ઉઠેલા આજના સમાજજીવનમાં
આ વસ્તુ ઉપર ખુબ ચર્ચા થઈ રહી છે.
બીજા બીજા દષ્ટીબીંદુઓથી આ સમસ્યા
ઉપર થતી ચર્ચાનો પ્રધાનમુદ્ર નો એ છે
કે દાસની સ્ત્રીઓને-ખાસ કરીને, હીંદ
સ્ત્રીવને નો શીક્ષણ લેવાની ખાસ જરૂર
છે! સ્ત્રીત્વની સાથે સંકળાયેલા અનેક
અખળાશમાં આ વીષય ઉપર સરસ ચર્ચા
ચાલતી હોવા છતાં, અતી યોદ્ધા વસ્તુ

નો એ છે કે સ્ત્રીશીક્ષણના આદર્શને
સુતીમંત કરવા માટે અત્યાર સુધી એક
પણ યોજના નથી થઈ, નેમ જ તે વીશે
ખાસ કંઈ પગલાં પણ નથી લેવાયાં.

ગુજરાતના કેટલાક રાજ્યોમાં કન્યા-
કેળવણી એ ફરજિયાત હોવા છતાં,
નેમ જ દાસ હીંદ સમાજના ઉપલા
વર્ગોમાં કન્યાશીક્ષણને માટે સક્ષ અપાણું
હોવા છતાં, એક અવલોકન કરીએ તો
પણ સમગ્રશે કે આધુનીક સ્ત્રીજનના
નહન નીરક્ષર છે.

સ્ત્રી શીક્ષણ માટે હાલ ખુબ ઉદ્વેગ થઈ રહ્યો છે તેનું એક બીજું કારણ છે. પત્નિચેતી પરીસ્થિતી સાથે હાલના યુવાનોમાં સુશીક્ષિત પત્નીઓ મેળવવાની ધારણના જન્મી છે. તેઓમાં દરેક અદ્યતન જ્ઞાનથી અર્ધીન એવી અવગણનાના સ્વાર્થ થવાની આશંકા ઉદ્ભવી છે. આ આશંકા સંતોષવા માટે ઉપક્રા અને મધ્યમયગતા માનવીનાઓને પાતાવી પુત્રીઓને જાણવવાની જરૂર પડે છે. અને આ રીતે યુવાન પુરુષવર્ગની જરૂરીઆતને પુરી પાડવા માટે પરાંજ કદેરી પ્રગતીને ઉત્કર્ષના એક અંગ તરીકે માર્ગને આનમસંતોષ મેળવવામાં અનંકાને આનંદ થાય છે.

અન્યાર બુધીના સ્ત્રીશીક્ષણ માટે થયેલા યત્નોના છતીકાસ ઉપર એક ઉડતું અવલોકન કરીએ, અને સ્ત્રીશીક્ષણનું એક અગ-અશરજ્ઞાન તરફ જ જાણવાર નજર કરીએ તો પણ થયેલી પ્રગતી એટલી તો અદ્ય છે, તેના વેગ એટલો તો થીમો છે, અને તેના મૂર્તીમંત પરીણામ એટલાં તો આઠાં છે કે સ્ત્રીજનતાની વીરાગ સંખ્યા સાથે આ અદ્ય, થીમી અને આટી પ્રગતીને સરખાવતાં કોઈ પણ સદસ્ય સંજ્ઞાને ખુબ સંકોચ જ થાય.

મગબગ પચાસ વર્ષથી સ્ત્રીશીક્ષણ માટે સમાજસુધારકોએ યતન કર્યો છે. કવેના મહીલા વીદ્યાપીઠ સ્થપાયાં પણ પત્નીસ વર્ષ તો પુરાં થઈ ગયાં છે. છતાં મુ'બાઈ હાલાકામાં અદ્યતન મેળવેલી અવગણનાનું પ્રમાણ પુરું જો દેકા પણ નથી. આ શરમ ભરેલા આંકડા જ્યારે સતત થમ સાથે સરખાવીએ, તે માટે અત્યાર મુધી થયેલા અજુનમ યત્નો સાથે મુકાબલો કરીએ ત્યારે એમ જરૂર જ લાગે

કે સ્ત્રીશીક્ષણના સચાસના ઉદ્દેશમાં કોઈ જગ્યાએ ગભીર ભૂલ રહેલી છે.

આ સાથે સોવીયેટ રૂશીયાની સ્ત્રીજનતાની પ્રગતીનો છતીકાસ કંઈક નવી દૃષ્ટી રજુ કરે છે. એ તો દરેક સર્વમાન્ય વસ્તુ છે કે દશ વર્ષના અદ્ય કાળમાં રૂશીયાએ સામાન્ય નીરસરતા નાશુદ કરી છે. સોવીયેટ રૂશીયાની સ્ત્રીઓએ વીદ્યુતવેગથી અદ્યતન મેળવ્યું છે, એટલું જ નહીં પણ જીવનની દરેક દીશામાં સ્ત્રીને સાધેલી વીરમયદારી પ્રગતીથી વીદેશી પ્રવાસીઓ જઈ થઈ ગયા છે. આજે આ લેખકનું સ્ત્રીવ મું નથી કરતું? રૂશીયાની અવગણના એ જીન દાંડી શકે છે, રહીમરના દેશાન જતી રાકે છે, એટલું જ નહીં પણ સ્ત્રીવતા સ્ત્રીક નરીકે લેગાઈ, રાષ્ટ્રસ સંધને રજુજંગમાં જવા તેઓ તત્પર જન્યાં છે. માત્ર દશ વર્ષના અદ્ય કાળમાં સોવીયેટની સ્ત્રીજનતાએ સાધેલી અનન્ય ઉગતી ઉપર ક્ષણભર વીચાર કરીએ તો આજુબે કશું કરવું જ પડશે કે તેઓ-તો આદર્શના શીખર પર પહોંચવા શક્તીમાન જન્યાં છે, ત્યારે વીંદી સ્ત્રીવ તો દલુ રેકરી નીચેની તળેટીઓમાં કમણુ કરી રહ્યું છે.

ત્યારે પ્રશ્ન એ ઉપરથીન થાય છે કે સોવીયેટ સ્ત્રીજનતાએ આટલી અનન્ય પ્રગતી કેવી રીતે કરી? આ દીશામાં પ્રથમ તો સોવીયેટ સ્ત્રીજનતાના આ પ્રયાસની પછવાડે સમાજપરીવર્તનનું પ્રયત્ન જળ ઉલું હતું. ગુલામીના કુર અંધનો તુટતાં, સર્વલક્ષી સ્વતંત્રતાનો પહેલો રોમાંચક અનુભવ તેમને થયો હતો, આ નવા અનુભવે તેમના જીવનના દરેક અણુઅણુમાં પ્રયત્ન પરીવર્તન આણ્યું હતું અને પછી જેમ વીચારક માઈસ

કરે છે તેમ 'ત્યારે જનના વીરૂપી વીચારણને વરે છે ત્યારે સનકની પ્રગતી એક દીવસમાં કરી શકે છે.' મોલીયેટ સ્ત્રીજનનાની આ અભીનંદનીય પ્રગતી વીરૂપી વીચારણને લીધેજ શક્ય થતી છે.

તેમ જ સમાજરચનાનું નવીન સર્જન દરેક દીશામાં તેમને નવી અનુકૂળતા આપે છે. મુરીવાદી શુદ્ધવનની ભાવના ત્યાં નાશ પામી છે. આર્થીક આધીનતાનો ધ્વંસ કરવામાં આવ્યો છે. આથી શત-કોથી કચરાનાં સ્ત્રીવમાં નેઓમાં નવીન જોમ પ્રગટવું શક્ય અન્ય અને નેથી જ તેમની પ્રગતી આટલી વીશાળ અને આટલી ભવ્ય થઈ શકી.

પણ હીંદી સ્ત્રીત્વની પાંચ આગળ વધવાને વીરૂપી વીચારણ નથી, કે તેમને આગળ વધવાને એક પણ અનુકૂળતા નથી.

મોલીયેટ જેવું સર્વશક્તી પરીવર્તન દીશમાં ક્યારે થશે તે કોણ કહી શકે? તેમના ઉપરથી આર્થીક આધીનતા, અને મુરીવાદી શુદ્ધવનની ભાવના ક્યારે તુટશે તે કોણ કહી શકે? જનાં એ તો દરેકને

સ્ત્રીકારણુ જ પડશે કે આ જન્મે વસ્તુઓ વગર કોઈ પણ દેશનું સ્ત્રીવ આગળ ઉત્કૃષ્ટ કરી શકે એમ માનવું એ નહીં મુશ્કેલી છે.

ત્યારે હીંદી સ્ત્રીવે પ્રગતી કરવી હોય તો? સ્ત્રીશીક્ષણના આદર્શને મુત્તીમંત કરવો હોય તો?

તો આ દીશામાં યતન કરતા સર્વ મુધારકવાદી સર્જનનેએ સમગ્ર ભ્રેષ્ઠ શ્લેષ્ઠને કે સમાજપરીવર્તન વગર તેમની આકાંક્ષાઓ સારા પ્રમાણમાં સફળ થાય એવો જરાય સંભવ નથી. તેમના આદર્શને મુત્તીમંત થવાને માટે સમાજની હાલની રચનાને નાશ કરવાની જરૂર છે. અને જ્યાં મુધી એ શક્ય નથી ત્યાં મુધી સ્ત્રીશીક્ષણના પ્રશ્નનો પુણું ઉકેલ અશક્ય છે. એમ ખાતરી મળી લેવાની જરૂર છે.

અને ત્યારે સમાજપરીવર્તન પગલાં મુકશે ત્યારે?—સ્વાધીન સ્ત્રીવ પછી શનકોમાં અશક્ય એવી પ્રગતી એક દીવસમાં કરી જનાવશે. ત્યારે જ સર્વશક્તી સ્ત્રીશીક્ષણનો આદર્શ અમલમાં આવશે.

કોઈએ સને વખાણનારાઓએ કહી અમે-વીકારના મુળવર્તનનીઓની નજરે કોઈએ સના આદર્શનો વીચાર કર્યો હોત તો?

ભયંકરમાં ભયંકર પ્રકારનું દમન તે માણસને એકાર બનાવશે-તેના મોંઢામાંથી ચોટવાનું અટકું છીનવી લેવું તે છે.

મુદ્દ મનાણા માણસો પોતાને માટે કોઈ-કોઈ ઉણવે સેધી કરતા નથી.

અપીપ્યની દુનીઆમાં બેઠાખાઉઓનું જ્ઞાન નહીં હોય.

પુનરણુ

[૧]

ઓ ! પુનરણુ પાછી જા
ના મંદીર એ માયાનાં ધામ.
હૃદય મંદીર મુનાં મુનાં
મુનાં હૃદય દાર
પથરની એ ભવ્ય દીવાલો
ભીડ્યાં ભીખવું દાર
ત્યાં પાખંડીનાં રાજ
ઓ ! પુનરણુ પાછી જા
ના મંદીર એ માયાનાં ધામ.

[૨]

પ્રેમજી ત્યારે દેવું દેવું
પગથારે કાં જોતી વાટ
જડ પુનરી દાર દડાં દે
ના પ્રેમ એ પથર ધાટ
લુંગ અંતર દાર ઉધાટ
ઓ ! પુનરણુ પાછી જા
ના મંદીર એ માયાનાં ધામ.

[૩]

માયાની સેવીકા દંભે
કરતી ભોગ વીઝાસ
પાખંડી પુનરી ખેડે
કૃપણ રાધીકા રાસ
તારાં અખંડ રૂપ અભગ્ય
ઓ ! પુનરણુ પાછી જા
ના મંદીર એ માયાનાં ધામ.

[૪]

ધણધણ ધન નાદ ધણુંકે
ગારતી દુર દુર ધાય
ભીખવું હૃદય પુનરી ફેંકે
વીરગત માય છવાય
તારાં અભોધ તપ લોપાય
ઓ ! પુનરણુ પાછી જા
ના મંદીર એ માયાનાં ધામ.

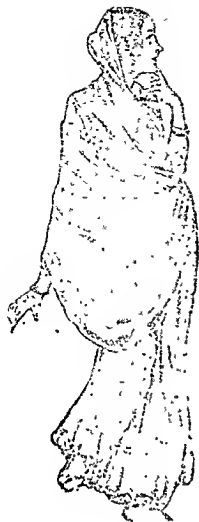
[૫]

દુર દુર દેવતી જગદગી જ્યોતી
આ લુપ્ત સજ તા
પુનરીના પ્રેમ ભુવનમાં
પ્રાણ નદી એ પથર
અયોરી આડંબર કરતા,
ઓ ! પુનરણુ પાછી જા
ના મંદીર એ માયાનાં ધામ.

[૬]

દેવ મંદિર ના દેવતા વાળો
ત્યાં પાખંડી વસના
મદન તારાં માયા મંદીર
પ્રેમ તહીં પાગલતા
અધમ અમાઝ આવરતા
ઓ ! પુનરણુ પાછી જા
ના મંદીર એ માયાનાં ધામ.

શાન્તીકુમાર પંડ્યા

બૈઝ :

એક તુરંત

નિર્માસ્ય પ્રાણી !

: લેખક :

મસ્ત ફકીર

પુરુષ સત્યાગ્રહીઓની જેટલા પ્રમાણમાં જોપરી લાંગી તેની સરખામણીમાં સ્ત્રી-જાતી જોડે ઘણી જ નાંખતીથી કામ લીધું હતું, અને એક ખોરસનો દાખલો બાદ કરીએ તો સ્ત્રી સત્યાગ્રહીઓ પ્રત્યે મેહરૂરો, જેસરો અને સારજાનો માન-વૃત્તીથી વત્યા હતા. એટલે આ લગ્નમાં લાગ લીધેલાં બૈરાંઓ એમ જ સમજા બેઠાં છે કે અમારા જેવું કોઈ નથી.

નકાસું પ્રાણી :

સરોજખેન, ગંગાખેન પરેસ કે હંસાખેન ગમે તે દરે પણુ એ વાન નો દીવા જેવી ચોખ્ખી છે, કે સ્ત્રી, પુરુષ કરતાં નખશું અને હલકું માનવપ્રાણી છે અને તે કોઈ પણુ જાતની છુટછાટને સાચક નથી. પેલો મનુ ગલો અને દુર-અંદેશી હતો નેથી જ દરમાવી ગયો છે કે “સ્ત્રીઓ છુટાપણું ને લાયક નથી” અને ખીચસાં નામનો એક અમેરીકન કટાક્ષ-લેખક નો એટલે મુઠ્ઠી વાપ્યા આપે છે કે “બૈઝ” એટલે પુરુષની પડખે રહેતું, તેના પર પોનાના છવન માંટે આધાર

આ વીસની સદીમાં બૈરાંઓ બહુ અખીમાની થઈ ગયાં છે. જોન સ્ટુઅર્ટ મીલે પહેલવહેલાં એ મુખ્ય જાતીનો પક્ષ કરી તેમની નખશા જોપરીઓ ફરવી નાખ્યા છે, અને વીંદમાં છેલ્લી સવીનય અનાદરની લગ્નમાં કેસરીયા સાડીવાળા કેટલીક બૈરીઓએ જગત પ્રજાત ફરી કે પીકેટીંગમાં ભાગ લેનાં માંધીશ અને સર-દાર સાહેબે તેમની જોઈએ ને કરનાં વધુ પડતી તારીફ કરી નાંખનાં એ ઓરોનો દવે છે કે છકા ગઈ છે અને પોતાને પુરુષ-જાતી કરનાં ચડીયાતી નવી નો સમાન નો ગણવા માંડી છે. એ નો અંગ્રેજ સરકાર જરા ભલી, મુધરેલી અને સ્ત્રીસન્માનની લાવનાવાળી, એટલે છેલ્લી લગ્ન વેળા

સ્ત્રી :

એક મહત્વની .

પ્રાણવાન વ્યક્તિ

: લેખક :

જ્ઞાનકીનાથ

વીસમી સદીની સ્ત્રીજાતી પોતાની શક્તિને પારખી શકી છે, આદિ-કાળના સ્વાથી* પુરુષોએ સ્ત્રીજાતીને દબાવી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે પછી સ્ત્રીઓએ અનેક વખત પોતાનો પ્રભાવ બતાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. પરંતુ પુરુષજાતીના સ્ત્રી વીરોધી કાવતરાથી, તેમનામાં સામુદાયિક જાગૃતી આવી શક્તી નહોતી એ જાગૃતી હવે આવતી જાય છે. સંત્યાગ્રહના યુદ્ધમાં સ્ત્રીજાતીએ પોતાની શક્તિથી પુરુષ દરી આપ્યું છે કે, સ્ત્રીની મહત્ત્વ વીના, તેમના સહકાર વીના પુરુષ પાંગળો અને પરાધીન છે.

ઉપયોગી વ્યક્તિ :

પુરુષો ગમે તે કહે કે માને, પરંતુ સ્ત્રી એ પુરુષથી વીશેષ નહીં તો તેના જેટલી ઉપયોગી વ્યક્તિ છે જ. સ્ત્રી પુરુષના આધાર વીના પણ જીવે છે. બીઅર્સ* જેવા કદાચલેખકને તેની રીતે જવાબ આપવો હોય તો કહી શકાય કે : હીંદુ સમાજની વીંધવા માથે લાંબા વાળ વગર, પુરુષના આધાર વીના, પુરુષજાતીએ

રચેલી અકળાવનારી અવ્યવસ્થામાંથી સ્વાથયથી પોતાનો માર્ગ કાઢે છે અને સ્વાયત્તથી જીવન જીવે છે.

પુરુષો કેમ કાળા ?

હીંદુસ્થાનને તમામ દબીએ પરાધીન રાખીને પછી હીંદીઓ સ્વસંરક્ષણ કરી શકે તેટલા બકાદુર નથી, એવું કહેનારા અંગ્રીજો અને રોયરમીઅરોની માફક, સ્વાથી* પુરુષો સ્ત્રીજાતીને અજાણ, શુદ્ધી-

[પાના ૧૧૦૪ નું ચાલુ]

“ખતું, નખતું” સાંખા વાગવાળું પ્રાણી”
આ વ્યાખ્યા મને ઘણી જ ગમી ગઈ છે.
અને જરા ઉંડા ઉતરીને જોઈશું કે આ
વાત તદ્દન સાચી છે.

શું ઉઠાવ્યું ?

સરીઓ થયાં સ્ત્રીજાતી પુરુષજાતી
સાથે આ પૃથ્વીના પડ પર વસી રહી છે,
જનાં માનવસમાજને કલ્યાણકારી એવી
કંઈ પ્રવૃત્તિમાં તેણે નામના કલાડી છે.
પર આંધવાની કળાથી ખેતી અને એન્જી-
નીયરીંગ સુધીના કામમાં પુરુષો જ પાર-
ગત થયા છે. કોઈ જૈર સ્થપતી નરીકે
કદી બહાન આપ્યું જ નથી. વીજાનના
યંત્રમાં પણ એક મેડમ કરીને બાદ કરીએ
તો કોઈ પણ અખળાજાતીએ ચંચુપાત
સુધાં તેમાં ક્યાં નથી.

કંઈયાનું કાલખુત :

જૈરાંઓએ યુધ્ધો ક્યાં નથી, મુઠકો
છડ્યા નથી, નવી સમાજરચના કરી
નથી પણ પુરુષજાતી જે કંઈ કાવ કરે
તેમાં ભાગ માગ્યો છે પણ પોતે જાતે
કોઈ કામની શરૂઆત કરી નથી. જગતના
ઈતીહાસ પર નજર નાખતાં એ ખેદકારક
હકીકત આપણી સામે ડોળા ધુરકતી ઉભી
છે કે સ્ત્રીજાતીએ ઘણીએ વખત પ્રગત્યો
અને બક્તાઓ વચ્ચે વીખવાડે જગાડી
લેખી રેડ્યાં છે. શહેનશાહોનાં તખ્તો
અને તાજ એક મામુલી ઝોરત માટે
ડગમગી આખરે જમીનદોરત થયાં છે,
એક લેખકે થોડા વખત ઉપર આ
નવયુગમાં જ સ્ત્રીજાતી વીગે જે લખ્યું
હતું કે સ્ત્રી તો પુરુષનો પગજાયો છે તે .

બરાબર છે. પણ હું તો તેથી પણ આગળ
વધી એમ કહેવા માગું છું કે, જૈર
ખુદાએ મરદને દોરાત કરવા તેના ગળામાં
ઓળવેલી એક જાતની બક્ત છે. જૈરી
જાતને પ્રભુએ પેદા જ ન કરી દોરા તો
માણસ જાત વધારે શાંતી, આનંદ અને
સંતોષમાં રહી શકતે.

કંઈ આવડતું નથી!

વીચાર કરીશું તો આપણને તુરત જ
સમજાશે કે સ્ત્રીજાતીમાં કોઈ પણ જાતની
આવડત નથી, જૈરાંઓ બહાઈ હાંકે છે કે
તેઓ પુરુષનાં ઘર સાચવે છે અને તેથી
પ્રાચીન સંસ્કૃત કવીઓએ તેમને શ્રીહસ્તીનું
માનલયુષ્ ધીરદ આપ્યું છે. પણ એ ઘર
ચલાવતાં કલેશ અને કંકાસ કરી સ્ત્રીઓ
ઘરને મચ્છીબજાર જેવું બનાવી મુકે છે
એ અતુલ્ય પુરુષજાતીને ક્યાં નથી ?
નાનાં ઘરો સંભાળતાં પણ સ્ત્રીજાતી
પોતે જાણે ઘણું ય કામ કરી નાંખતી
હોય એવો દેખાવ કરે છે, જ્યારે પુરુષ
જાતી તો મોટાં મોટાં ઘરો તો શું પણ
લોખ્તે, હોટલોથી માંડીને ગામનાં ગામ
અને આખા ખંડ જેવા દેશોનો કારોબાર
કરે છે. જનાં અભીમાન કરતા નથી. કોઈ
અખળા અમાત્ય થઈ હોય એવો દાખલો
ઈતીહાસમાં ક્યાં ય નોંધાયો છે કે ?

રસોઇ :

સ્ત્રીઓ દાવો કરે છે કે તે પોતે પાક-
શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હોઈ પુરુષજાતીને મન-
લાવતાં ભોજન જમારે છે. પણ આ
તેમના ખાસ ક્ષેત્રમાં પણ જૈરી જાત
નીરાસાભરી રીતે નીબંધ જાય છે. ચાલતી

[પાના ૧૧૦૫ નું ચાલુ]

વીનાની, પુરૂષના સંરક્ષણ વીના પાતાના શીષ્યને. આયવી ન શકે એવી વાતો ફેલાયીને જે ફતીમ વાતાવરણ સભળ્યું, તેમાં સ્ત્રીગતી બને ફરીને એમની વાતો ખરી, માની પાનાનો દોહ કરતી થઈ, તેથી જ પુરૂષો દાવ્યા છે. પરંતુ એમનો એ વિજય સ્ત્રીગતીના દોહમાં રહેલો છે, તેથી પુરૂષોએ પુત્રાવાની જરૂર નથી, કેમકે સ્ત્રીગતીને પરાધીન રાખવા જતાં પુરૂષગતી બને પરાધીન થઈ પડી છે.

અવળી દબ્દી :

સ્ત્રીગતીએ માનવ સમાજને કદ્યાણુ કરી એવી દોહ પણ પ્રવૃત્તિમાં નામના કદાહી નથી, એમ કહેવું તેમાં સ્ત્રીગતી તરફની અવળી દબ્દી સીવાય બીજું કંઈ જ નથી. જગતમાં પુરૂષો યુદ્ધ ખેલે છે, શાંતિનો સંગ કરી લોકીની નદીઓ રેલાવે છે, ત્યારે સ્ત્રીઓ ધવાયતાને મદમ-પટા કરે છે, તેમના ઘા ધુવે છે, રૂઝાવે છે અને તેમની સેવા કરે છે. નસીંગતું કામ સ્ત્રીઓ જ કરે છે, શીક્ષકોઓનું કામ સ્ત્રીઓ જ કરે છે, માનવગતીની વેલ ચાલુ રાખનારાં બાળકોને જન્મ આપી, ઉછેરીને જગતને ચરણે ધરવાનું કામ પણ સ્ત્રીનું છે, માતાનું છે. એનાથી વીશેષ કદ્યાણુકારી બીજું શું હોઈ શકે ?

કળ્યાનું કારણ :

સ્ત્રીગતીએ પ્રભુઓ અને વ્યક્તિઓ વચ્ચે વીખવાદ જગાડ્યા છે, એવો આરોપ સ્ત્રીઓ ઉપર મુકેલો એ પુરૂષનો સહજ સ્વભાવ છે. પરંતુ ‘જર, જમીન અને ભેર, એ ત્રણ કળ્યાનાં ભેર’ એ કહેવન

એકનારા પુરૂષોની પાશવતાએ જ સ્ત્રી-ગતીને અધઝનું કારણ દર્શાવી છે અને માની છે. પુરૂષોની વીખવાંધતા ઓછી હોત, સ્ત્રીને પુરૂષની મીઠકત મનાવવાની અકુદરતી. ગોઠવણ તેમણે કરી ન હોત અને એકની થઈ સુકેલી જાને, પાતાની વીખવલોહુપતાને અથે ઉપાડી જવાની હુટાફૂટી પુરૂષગતીમાં ઓછી હોત તો સ્ત્રી એ અધઝનું કારણ નહીં પણ અધઝા મીઠાવવાનું કારણ થઈ હોત.

સ્ત્રી ન હોત તો ?

“સ્ત્રીગતીને પ્રભુએ પંદા જ ન કરી હોત નો માણસ જન વધારે શાંતી, આનંદ અને સંતોષમાં રહી શકત.” એવી કદપના કરનારની અકલ ઉપર આફરીન થવું કે મુખાંધ ઉપર હસવું એ જ સમજ સકાય તેમ નથી. જો સ્ત્રી ન હોત તો માણસજન જ ન હોત, તેનું અસ્તિત્વ જ સ્ત્રી ઉપર અવલભેલું છે એવી સાદી વાત સ્ત્રીનીંદેહ વીસરી જાય છે, એ વીસ-મીસરીની એક વીશેષ નવાઈ જ છે.

પરંતુ “ભેર” પુદાએ મરડને હેરાન કરવા તેના ગળામાં ઓળવેલી એક જાતની બલા છે” એમ કહેનારા મદને તો એટલું જ કહી શકાય કે, એ બલાઓ જ તમને જન્મ આપનાર જનનીઓ છે, પુરૂષના જીવનમાં આજ સુધી શાંતી, સુખ અને સુઅવસ્થા અપનાર, તેની જીવનસંગા-થીની છે. જો એને તમે જાણ માનતા હો તો તેવી બલાઓથી છુટી જાઓ અને પછી તમારી જે દશા થાય તેનો વીચાર કરો.

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૧૦૬]

[પાના ૧૧૦૬ નું ચાલુ]

આવેલી પ્રણાલીકા પ્રમાણે એક કે બે માણસની રસોઇ એક ઐર કરી નાંખે છે. પણ જ્યાં મોટા પાયા પર સામુદાયિક રસોઇ કરવાની હોય, નાતનાં પાંચસો, હજાર માણસોને જમાડવાનાં હોય ત્યારે પુરૂષ પાકશાસ્ત્રીઓને બોલાવવા પડે છે. ઐરાંઓ તેઓ દાવો કરે છે તેમ રાંધણ-જામાં કુશળ હોય તો પછી નાતનાં જમણા અને ઉગલણી વખતે પોતે જાતે જા માટે એ રસોઇનું કામ ઉપાડી નથી લેતાં? એ વખતે તો એટલે કે જાતી-મોજનો વખતે ઐરાંઓ રંગબેરંગી સાડીઓ અને ધરેણું પહેરી બનીદની યાડીઓમાં આવે છે, અને પુરૂષજાતીએ અત્યંત આતુરીથી તૈયાર કરેલી ખાદ્ય પદાર્થની વીવીધ વાનીઓ પર દાઢ્ય મારે છે.

ઉપરાંત એ વાત પણ ખાસ લક્ષમાં લેવ: જેવી છે કે પાકશાસ્ત્રમાં નવી નવી શોધો મરદ જાતીએ જ કરી છે. મોતૈય: કાકુ, સુતરફેણી, જરફી, ગગન માંડીઆ વગેરે અનેક જાતની મીઠાઇઓ અને ફરસાણુ પુરૂષ કે દોષ કે મીઠાઇગર બનાવે છે, એક પણ સ્ત્રીએ કોઇ નવી જાતની મીઠાઇ કે પકવાનની શોધ કરવાનો દાખલો કયાંય પણ નોંધાયો છે કે? રસોઇના ક્ષેત્રમાં પણ આ ઉપરથી સીદ્ધ થાય છે કે બહાદુર મુછાળી મદંજનીનો જ નંબર પહેલો છે.

એમનાં વસ્ત્રો :

નારીજાતી એમનાં નજામાં લાંબા વાજવાળાં બદન પર પુરૂષ જાતીએ મહે-રબાનીથી લઇ આપેલાં રંગબેરંગી વસ્ત્રો પહેરી ઘરેખમાં મહાપત્ની ચાલે છે. પુરૂષ-જાતીએ મહેકા, પુરૂષજાતીએ લઇ આપેલા

દાગીના પહેરી રાખે છે, અને પોતે એ આભુપણો અને વસ્ત્રોથી બહુ સુંદરલાગે છે એમ માને છે, પણ એ સુખી સ્ત્રી-જાત એટલો પણ ખ્યાલ નથી કરતી કે તેમનાં વસ્ત્રો તૈયાર કરનાર, તેને શીવનાર પુરૂષ જાતી છે. અને તેમનાં હેમનાં ધરેણુંને ધડનાર પણ મદં જાતી જ છે. મહીલાઓ આજ કાલ જ્યારે મદં જાતીની બરાબરી કરવાની ડંકાસ લોકે છે, ત્યારે શા માટે પોતાનાં કપડાં પોતે જાતે તૈયાર નથી કરતી? એમને નવી નવી ફેશન શીખવનાર પણ પુરૂષજાતી છે. અરે! એમના માથાના વાળમાં નાંખવાનાં તેલો પણ પુરૂષજાતી બનાવી આપે ત્યારે જ તેમનો ઉદ્ધાર થાય છે. પુરૂષજાતી કોઇ વખત સ્ત્રીકોઇ સમસ્ત જાતજાતનો માત્ર એક મહીના માટે જ બચીબંધાર કરે તો બીલાડી જેવી એ આખી ઐરીજાત લુગડાં વગરની ચીંધરેલાલ થઇ રહે અને તેમનામાં કશી પણ આવડત નહીં હોવાથી માંકડ મચ્છર અને મગતરાંની માફક ગુજરી જાય.

કોણુ સુંદર?

સ્ત્રીઓ દાવો કરે છે કે તે પોતે સાંદ્યનો અવતાર હોઇ પુરૂષજાતી તેમને પગે પડે છે. તદ્દન હાજમ! પુરૂષજાતી તો માત્ર દયા ખાઇ એ નજાનાં નીર્માલ્ય ગ્રાણીને નજાવી લે છે. બાકી સ્ત્રીજાત ન હોય તો સંગીત, કળા કે શીક્ષણની વીકાસ ન જ થાય એમ માનવું ભુલ બરેલું છે. પરુષજાતીમાં જુઓ. ત્યાં કોણુ વધારે ખુબસુરત છે? બોડડી કુકડીઓ જુઓ અને કાલ કમળીવાળા મર્યા નરે

[પાના ૧૧૦૭ નું ચાલુ]

આવડતનો ભંડાર :

સ્ત્રીજાતી આવડતનો ભંડાર છે. કદાચ અને કારીગીરી સ્ત્રીઓને લીધે ટકી રહી છે. સ્ત્રીઓ કંકાસ કરે છે. પણ પુરુષો તેનાથી થે ફલકી મનોદશા બનાવી અવગણ ને લુપ્ત કરે છે. માનવતાને માગે સ્ત્રીઓનો સ્વાભાવીક વિકાસ થતો અટકાવીને પુરુષજાતીએ સ્ત્રીઓના જીવનને શુભલાખી મારવાનો મુદ્દો કર્યો છે. અને તેથી જ તે અમાન્ય ન થઈ શકી હોય તો તેમાં સ્ત્રીનો નવીં પણ પુરુષોનો જ વાંક છે. જ્યાં સ્ત્રીને તક મળી છે ત્યાં તેણે સામાજિક કાર્યભાર વહા છે, યુધ્ધો ખેડ્યાં છે, મુત્સદ્દીના દાવપેચમાં પુરુષોને ય પાછા ખેંસાડ્યા છે મીનજાદેવી, રૂપસુંદરી, ચાંદીબીબી, લક્ષ્મીબાઈએ પુરુષજાતીને માટે જોષ્ઠએ તેડ્યાં એતીહાસીક દૃષ્ટાંતો પુરાં પાડ્યાં છે.

પુરુષોનાં જ પાપ :

સ્ત્રીઓ સામુદાયીક રસોડાં ચલાવી ન જાય, પાકસાજીમાં નવીન શોધ કરી ન શકે, એમ કહેવું એ નરી અજ્ઞાનતા જ છે. પુરુષોનાં પાપે જ સ્ત્રીને અજ્ઞાન અને કામગી બનાવી, પુરુષોના સ્વર્થે જ તેમને ઘરમાં અને પર્ણમાં ગોંધી રાખી, એટલે સામુદાયીક સંમેલનોમાં રસોઈ કરવાનું કાર્ય પુરુષોએ ઉપાડી લીધું. સ્ત્રીઓને માટે પુરુષો આટલું જ પાપ કરીને અટકવા નહીં, પણ પોતાની વીકારવાસનાને તૃપ્ત કરવા. પોતાના મીઠામીઠાને પોષવા, પોતાની નારોન્દીય વી કાલસને સંતે પક્ષ તેમને જાને લીંડી ગાળી, પેન, મોતી, માળુક, હીર, ચાંદી, હીર, ચીરચી

મહીને, બીજા કરતાં પોતાને વીશેષ સરસો બતાવવા એને દાપરીપ કરીને જીવનમાં મુશ્કેલી માફક સ્વેચ્છા મુજબ ફેરવી. એ સ્ત્રીઓની નબળાઈને લીધે નવીં નાન્યું, પણ પુરુષોના પાપે તેમ થયું છે.

નરી અજ્ઞાનતા :

નારીજાતી પોતાનાં વસ્ત્રો સીવી જાણતી નથી એવી નરી અજ્ઞાનતા ઉપર સ્વાયક્ષી દલીલને તો જવાબ પણ ન શોભે.

આજુપણુ ધડવાનું કામ પુરુષ કરે છે તેથી તેણે મલકાવાનું નથી. આજુ-પણો ધડનારો ખીચારો ગરીબ શ્રમજીવી છે, એને પોતાનો સંસાર ચલાવવા માટે મજનન કરવી પડે છે, અને જેમ ચામડાં ચુંચવાં, ગટર સાફ કરવી એ ધંધો છે, તેમ કામગીરી દાગીના ધડવા એ પણ એક ધંધો જ છે.

બહીષ્કાર અજમાવોતો ખરા ?

સ્ત્રીજાતીનો પુરુષજાતી એક મહીના માટે બહીષ્કાર કરે તો, સ્ત્રીજાતી સ્ત્રીધર-લાલ થાય કે મરી પરવારે, એવી કલ્પના કરનારાઓએ જરા પુરુષજાતીનો મત લઈ જવો ઘટે છે કે, તેમનામાં સ્ત્રી-જાતીનો એક જ મહીના માટે સંપુર્ણ બહીષ્કાર કરવાની તાકાત છે ખરી ? એ તાકાત જેમનામાં હશે તેમનાં ઘર સ્ત્રી વીના માત્ર એક જ મહીનામાં ઉકરડા જેવાં બની જશે, એમનાં કપડાં, પથારી અને પુસ્તકો તેમ જ દર્નીચરનું ટેકાણું નહીં રહે અને એમનું જીવન જ કલ્પ હડાયા પ્રણી જેવું બની જશે.

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૧૧૦]

[પાના ૬૨૦૮ નું અંતુ]

નગર દરે. ક્યાં સાદી દેલ અને ક્યા કળાયલ મેર ! માય મુક્તીસ પ્રાણી લાગે છે જ્યારે મસ્તાન સાંદ સૌંદર્ય અને શુરાતનનું મુતીમંત સ્વરૂપ છે. સીંહણ સાદી જ્યારે સીંહ ક્રોધાળાવાળો હોય છે. કુદરતે પુરુષજાતીને જ વધારે સુંદર બનાવી છે, એ તો પુરુષ જાતીની લલાછ છે કે બેરાંબોને ખોટું ન લાગે માટે તેને, સુંદર ગણવા કરે છે. સ્ત્રીઓ જ વરમાળાં

[પાના ૧૧૮૬ નું અંતુ]

પુરુષોની જ નીર્માલ્યતા !

હમણાં હમણાં કેટલાક પુરુષ સ્ત્રી-જાતી કરતાં પુરુષજાતી વીશેષ સુંદર છે એ પુરવાર કરવા નીકળવા લાગ્યા છે. ભલે એ વાત ખરી માની લઈએ, તો પણ તેથી પુરુષોની જ નીર્માલ્યતા વીશેષે કરીને પુરવાર થાય છે. જો સ્ત્રીઓ કરતાં પોતે વીશેષ સુંદર હોય તો પછી, સ્ત્રીઓમાં સુંદરતા કદાચીને પ્રહારથી માંડીને આજના બમ્બરદાનજીઓ સુધીના શા માટે પોતાના કરતાં બેઝુરત સ્ત્રીની પાછળ ચેલા બનીને, પોતાની પાશ્વર્યા પ્રગટ કરતા આવ્યા છે ? એ તો એટલું જ પુરવાર કરે છે કે, પુરુષો આ મદ્રોહી છે અને વીધ્યાંધ બનેલા દોષાથી જ સ્ત્રીઓના રૂપની પાછળ ચેલા બની; સંસ્કારમાં સંહારનીતી ફેલાવના આવ્યા છે.

સ્વયંવર :

સ્વયંવરની નીતી રીતીમાં પણ પુરુષોની સ્વયંવરતા અને પરુષજાતી રહેલી શ્રદ્ધા જ પુરવાર થઈ છે. તો એક સ્ત્રીના

હાથમાં લઈ પુરુષજાતીમાંના કોઈના ગળામાં એ આરોપવા અસહનતા વખતમાં રાજદરબારમાં ભરાયલી મીઠાલસમાં ફરતી હતી. બેરાંના ટોળાંમાં કોઈ ઓરતને વરમાળા પહેરાવવા કોઈ લાયકો બંદાર પડ્યો છે કે ?

ઉપલી બધી સંગીન અને જોરાવર દલીલ પરથી સાંખીત થાય છે કે બેર એક નીર્માલ્ય, હલકું, આવડત વીહોણું, મુખું અને કશમાણું પ્રાણી છે.

સ્વયંવરની વાત સાંભળીને તેને વરવાંની ઉમેદથી શેંકડો પુરુષો [અને પુરુષોની વાનો પર આધાર મુકીએ તો દમયાંતીના સ્વયંવરમાં બન્યું હતું તેમ] તેમજ દેવો પણ દોડતા જાય અને પોતાની આગળ એક સ્ત્રીને આવેલી જોતાં જ પોતાની મદાઈ અને સત્તા એને ચરણે સમર્પવા તૈયાર થાય, એમાં પુરુષની મદત નથી. પુરુષો પોતાનો સ્વયંવર કરી જીએ પછી હીસાબ કાઢે કે તેમને વરવા માટે કોઈ સ્ત્રી આવવાની પરવા સુધાં પણ કરે છે ખરી ? સંયમ અને આત્મબળમાં પુરુષજાતી સ્ત્રીઓ કરતાં ધણી જ પાછળ છે, એ વાત પુરુષા મનમાં જાણે છે, માત્ર સ્વીકાર જ કરતાં કરે છે.

આ તમામ વીજતોથી પુરવાર થાય છે કે, સ્ત્રીજાતી એ વીધમાં મદત્તની અને સળગ શક્તીમાન વ્યક્તી છે. માત્ર સ્વાયી પુરુષજાતીએ જ નેનઃ માર્ગમાં વીધો નાખી તેમનો વીકાસ અટકાવ્યો છે, અને ઉપરથી તેઓ સ્ત્રી જાતીની નજાણની મરકરી કરે છે. એથી સ્ત્રી-શક્તીએ પોતાનો પડ્યો બનાવવા વધુ તૈયાર બનવું થયે છે.

સ્ત્રીઓના ગૃહ ઉદ્યોગો

: લેખિકા :

શ્રી જ્ઞાનપ્રાદ લીખાભાઈ પટેલ

આધુનિક સમયમાં સ્ત્રીઓ ઉદર
પોષણથી બહાર પડવા લાગી છે. તેમાં
ખાસ કરીને શીક્ષીકાનો ધંધો સ્ત્રીકરેલો
છે. વળી માતૃશ્રી સમાન ભાવજન્ય કરનાર
પરીચારીકા (નર્સ) એ પણ ઇચ્છવા જેવું
છે. આગળ વધીને ઉચ્ચ કોટીની લેડી
કોલેજની પરીક્ષામાં પણ પસાર થવા લાગી
છે. તેમજ બી. એ. કે બી. એસ. સી.
અગર એમ. એ. અગર એવી જ બીજી
અન્ય કેપાધીઓ મેળવવા મંડી છે. પણ
હિન્દની વસ્તીના પ્રમાણમાં તો તે જુજ જ
ગણાય છે. હિન્દમાં કેળવણી અને તેમાં
એ ખાસ કરીને સ્ત્રીકેળવણી તો સેંકડે
પુરા એ ટકા પણ નથી.

ત્યારે પશ્ચિમના દેશોનાં સ્ત્રીજીવન જ
નીરાણાં હોય છે. તેમને દરેક ધંધામાં
એડતાં કે દેશાટન એડતાં કોઈ પ્રશ્ન ઉપ-
સ્થિત થતો નથી, પરંતુ આપણા દેશમાં
સંકુચિત વીચારોની સમાજની રચનાને અંગે
કેળવણી અપાઈ જ નથી. ને જુજ શીક્ષીત
સ્ત્રીઓ બહાર આવી છે. તેઓ સમાજની
રચનાં તોડી ધણું સડન કરીને જ બહાર
પડી છે. એટલે દલે ઉગેદ ગાળી શકાય

છે કે મંદગતીએ તો મંદગતીએ પણ
કેળવણીનો પ્રવાહ ચાલુ રહીશો જ પણ
નેને બહુ સમય ભેગશો. [સ્વરાજ તંત્રમાં
તેનો બહુ જલદી ઉકેલ આવશે. તંત્રી]

**જેમણે કેળવણી નથી લીધી
તેઓ શું કરે?**

પરંતુ જેમણે કેળવણી લીધી નથી તે
શું કરે એ પ્રશ્ન અગત્યનો છે. કેળવણી
નહી લેનારની સંખ્યા બહુ બહોળી છે.
પણ તેના એ વીભાગ પાડી લખ્યો: (૧)
ગરીબવર્ગ. (૨) મધ્યમવર્ગ. આમાં ગરીબ-
વર્ગ આર્થિક ઉત્પત્તિમાં તો પુરુષો સાથે
મરાબર કામ કરે છે. જેમકે ખેડુતની સ્ત્રી
ખેડુતની બરાબર હોય છે. ગમે તેવા
વૈતરમાં પણ તે પાછી પડતી નથી,
દરજીની સ્ત્રી તેના પતીને મદદરૂપ બને છે,
લુહારની સ્ત્રી આખો દીવસ ધમણ ચલા-
વીને, અન્ય નાતું મોટું કામ કરીને તેને
સાથ દે છે; મોચીની સ્ત્રી ચામડાં ધસ-
વામાં, સાંકે કરવામાં ને સીવવામાં પુરતી
મદદ આપે છે; કુંભારણ્ય કુંભાર સાથે

કાલ કચરો ખુદતી કે ચાક પર કામ કરતી કે નીંભાડો ગોઠવતી નજરે પડે છે. કાઢીઆ કાઢીઆણુ, માળી માળણુ, મજુર મજુરણુ, વગેરે કામદારવર્ગની સ્ત્રીઓ તો પોતાને કમ' બસબ? બત્તરે છે.

પણ મધ્યમવર્ગની સ્ત્રીની તો દુઃશ ન છે. કેમકે લાણુર નહી, સાથે કાંઈ દુનર પણ નહી, વળી ખેડી આખરને વગગી રહેવાથી બહાર નીકળી મજુરી પણ કરે નહી, એટલે એણી કમ ખવાળા પતી સાથે બાળબચ્ચાં ને કુટુંબ સહીત નીર્વાહ કરવો પણ કઠણ પડે છે. ઉપરાંત વીધવાની તો અનેક મુશ્કેલીઓ છે. એ વર્ગની સ્ત્રીઓએ તો માત્ર સડન કરીને જ પોતાની કંગાળ છ'ંદગી યુગ્મરવાની રહી. એટલે વીધવા સ્ત્રીઓને આથી'કે પ્રસ તો ખાસ લાયક ધરવા જોયો જ છે.

આદીકાળથી સામાન્ય વર્ગની સ્ત્રીઓ આથી'કે કાર્યામાં પુરોગેને મદદ કરતી આવી છે. મત્ર ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓ જ ખેડાર રહે છે.

સ્ત્રીઓ શું કરે ?

અત્યારે સ્ત્રીઓએ આ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે શું કરવું એ મદત્તવનો મુદ્દો છે, કાંઈ કહેશે કે શીશુઓ વર્ગમાં જઓ ત્યાં સીંચણુ, ભરન, ગુંથણુ, પીંજણુ કાંતણુ, ગાયન, આલેખન, ફેન્સી વર્ક, ફેટ વર્ક ઇત્યાદી શીખો અને તેની મદદથી તમારો નીર્વાહ ચલાવો. પણ હું એમ પુછું છું કે જેમની એવા વર્ગની શી ભરવા નેટવી રચીતી ન છે.૫ તેઓ શું કરે ? તેમને માટે સગાં બચકા કરવી જોઈએ. પણ જેઓ જુવાન છે, ઉઃસડી છે અને સ્વપ્નસંપન્ન છે તેઓ નો ઉપર બતાવેલાં કાર્યો શીખી શકે તેમજ

પશ્ચીમની સ્ત્રીઓ સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યના માર્ગમાં ઘણી જ આગળ વધી છે, પણ આપણા દેશની સ્ત્રીઓને શુદ્ધઉદ્યોગમાં ઘણી જ પછળ રાખવામાં આવી છે. ત્યારે જાપાનની સ્ત્રીઓ શુદ્ધઉદ્યોગમાં ઘણી જ કુશળ છે. તેઓમાં એક ખાસ રીતના છે કે દરેક વર્ષના સાતમા માસના સાતમા દીવસે કાંઈ જાતની બેસા પોતાનાં સગાં-વહાલાં ને ઓળખીતામાં મોકલવી. એટ આપવાની ચીજો ને રમકડાં સ્ત્રીઓએ ઘરમાં સ્વહસ્તે જ તૈયાર કરવાં જોઈએ, આથી કાગળનાં પુલો મોતીનાં તોરણો, ધાસની ટોપલીઓ વાંસનાં રમકડાં વગેરે જાતનો ઉદ્યોગ ત્યાં સ્ત્રીઓએ જોટલો બધો વધારી દીધો છે કે, તેથી પરદેશ જોડે તેનો વેપાર ધમધોકાર ચાલે છે.

જાપાનની સ્ત્રીઓનાં માફક ચીનની સ્ત્રીઓ પણ દુનર ઉદ્યોગમાં ઘણી જ કુશળ હોય છે. ને તઓ મુંબઇ તથા બીજાં ફેટલાંક મેટાં શહેરોમાં બંનેરોમાં પોતાનો વધો નાના બાળકોને બોગામાં રાખીને કરે છે. ને આખા દીક્ષમાં કંઈ ને કંઈ રોજ પેટ કરી ઘર તરફ જાય છે. તે કાનમાંથી કીમ્મ કાઢવા, મેક કાઢવો, દરેક જાતનાં કાગળનાં રમકડાં, સાદડીઓ, મારીનાં વાસણોની કાતરણી વગેરે કામ કરી પોતાનું યુગ્મરન ચલાવે છે.

આપણા દેશની સ્ત્રીઓ પણ હવે કંઈ દુનર ઉદ્યોગ હાથ કરે તો વીધવાજીવન તથા સધવાજીવન પુશીવી સારી રીતે ચાલવી શકે.

વળી. ચીન, જાપાન, સાથે વેપાર ધરાવનારા લાંઠાઓ ત્યાંની દુનરકામ'ઉપર પુરતો ખ્યાલ આપી, તેવી જાનનો દુનર આપણા દેશમાં ખાંડવે ના લાખો રોક વાધણઓની

રેશન સરસ ચાસે, અને આપણા દેશને કેટલોક પૈસો પરદેશ જતાં ચડે.

ધરમાં થઈ શકે તેવાં કામ

આથી'ક તેમ જ સામાજિક દૃષ્ટીએ લાભ:રી ધરાવતી જીવોના પશુ જે વર્ગ પડે છે: (૧) શહેરોમાં જીવન ગુમરનાર ને (૨) ગ્રામ્યજીવન ગુમરનાર.

ઘાટાં શહેરોમાં ધરમાં ખેરીને અનેક કામો કરી શકાય છે. જેમાંનાં કેટલાંક નીચે મુજબ છે: (૧) ખટન બનાવવાં, ત્રાંસાં ચંચવાં, દિનતી ને કાગળની વેણીઓ ચુંચવી; (૨) કાગળથી ઘરોના શણગાર પંખા, પુલો વગેરે મોતીના સોરણ પડા બનાવવા; (૩) કાગળ કે કપડાંની કાચળીઓ બનાવવી ને શીરીને વેપારીઓને પહોંચાડવી; (૪) સેવ, પાપડ, વડી, ચટણીઓ, અથાણા, મુરખા નથા મસાલા વગેરે કરી ધરમાં જ વેપાર કરવો; [આવા વેપારમાં વધારે મુડીની જરૂર પડતી નથી. શહેરીજીવન પ્રગતીમાન હોય છે. તેથી વખતના—અભાવે આકેરી પાકેરીઓ જ આવાં કાર્યો વધાવી લે છે, ને ધીમે ધીમે આગળ પશુ વધી શકાય છે માત્ર સારામાં સારી આવડત જોઈએ.] (૫) બદામ, પીસતાં, અખરોટ વગેરે ફોડવાનું કામ કરવું; (૬) દાળ વીણવી તથા કઠોળ વીણી દાળ બરડવી; (૭) જુનાં કપડાં લાવી તેને સાફ કરી જોડકાં બનાવવી; (૮) ચોપડીઓ સીવવી બાંધવી. (૯) કાંતવું, વણવું, રૂઝ કરવું, ટુણવું, (૧૦) સીવતાં આવડતું હોય તેણે સારાં સારાં કેટ પાટ-લુન બનાવવાં ને જીંજી બતનાં કપડાં તૈયાર કરી વેચવાં તથા સીવવાં; (૧૧) દીવાસળીનાં બોખાં બનાવવા; (૧૨) વાસ-જોને કલાઈ કરવી; (૧૩) સાણ બનાવી

વેચવો; (૧૪) કાગળના પુટીનાં કપ્પા બનાવવા; (૧૫) બતુસના છેડા બાંધવા; (૧૬) રેડી કાગળ બેગા કરી તેને પત્રાળીને ટાપાં લીઓ બનાવવી. વગેરે વગેરે. ગ્રામ્યજીવન ગુમરનારી જોડેના વળા બીજી રીતે ઘણું કામ કરી શકે તેમ છે. જેમ કે:

(૧) ગામડાંમાંથી જાણાં બળતણ એકઠાં કરી શહેરોમાં જઈ વેચવાં; (૨) કપાસના કાંઠાં ફેલવાં; (૩) શાકતી સુકવણીઓ કરી શહેરોમાં વેચવી; (૪) ગાય બેંસ પાળી ઘી તથા દુધનો વેપાર કરવો; (૫) આગે ખવું, [જોટલે કાકીઆવાડમાં દેશી ભરત ભરાય છે, તેની કાપ હોતી નથી. પશુ જીઓ પોતાને દાંધે ચીતરે છે અને તે પેટ ને પૈસા લે છે.] (૬) કાપવું, બાંધવું, કણવું; (૭) કાંતવું, વણવું; (૮) બીડીઓ બનાવવી; (૯) ધુપેલ તેલ બનાવી વેચવું; (૧૦) કપડાં, દાના, ચુડલા વગેરે રંગવાં; (૧૧) ખજ્યાંઓ માટે આગરની ગોળીઓ બનાવવી; (૧૨) તમાકુ ધુટીને તરખીર બનાવવી; (૧૩) હુકકામાં પીવાની ગડાકું બનાવવી; (૧૪) વાંસની ટોપલીઓ છત્યાદી કામ કરવું; (૧૫) નેતર ભરવી, નેતરની ટોપલીઓ કરવી; (૧૬) આખરના ચાનનાં બાજ દડીઆ—પતરાવળીઓ બનાવવી; (૧૭) આમલીઓ ફોડવી; (૧૮) મુંઝનાં સીકાં ચુંચવાં; વગેરે કામ તો ધરમાં જ રહીને કરી શકાય અને જીવન નીલાવી શકાય. પરંતુ જીવોને મદદ કરવાને બદલે સમાજ રહીના બંધ તેના માગે આગળ બાંધી, તેમને ગરીબ ગુલામ બનાવી છે; અને સરકાર સામાજિક કામમાં માથું મારવાની ના પાડે છે; જોટલે જીવનતી આથી'ક દૃષ્ટીએ નીધન અને પરાધીન જીવન ગાળે છે. તેમાંથી છુટકા અત્યારે તો તેમણે જીતે જ થાય તે કરી લેવું જોઈએ.

સંસાર

નો

હિંબર ઓળંગતાં—

: લેખિકા :

શ્રીમતી કમળાબહેન પંડ્યા

[૩]

અમારાં શ્રી વાચકોમાં આ લેખમાળા આરંભથી જ અત્યંત પ્રીય થઈ પડી છે. શ્રી કમળાબહેન આ લેખમાં પણ સુવાન બહેનો માટે અતીસય જરૂરના એવા વીચારો રજૂ કરે છે.

હસમુખાં રહો :

‘હુંસે તેનું વસે’ એ સાદું કહેવત સહુ જાણતું હશે. જ અહરના આ સુત્રમાં જ હંબર રસોકથી પણ ન મળે નેટલું જાન ભરેલું છે.

હસતું મુખ એ લોકપ્રીય બનાવે છે. દુઃખમને પણ હસના મુખવાળું મનુષ્ય મીઠું બનાવી શકે છે. એટલે શ્રીઓને માટે હસમુખો ચહેરા એ તો એક અનીવાર્ય જરૂરીયાત છે.

મુખાકૃતિ મનુષ્યના ગુણ કદી આપે છે, એટલે થોડા સમાગમમાં પણ, હસમુખ

માણસ સહુને ગમે છે. સાસરવાસ એટલે ગમે તેમ પણ પારકાંઓમાં સમાસ કરવાનો તેમાં આ સફળતા બહુ જ અનુકૂળના આપનાર થઈ પડે છે.

પરંતુ અત્યારની સમાજવ્યવસ્થામાં સંયુક્ત કુટુંબની વ્યવસ્થા તુટી ગઈ નથી, પરંતુ તેના દરેક સાંધા ઢીલા બની ગયા છે. નોકરી કે ધંધાને અંગે થાણું ખર્ચે તો પત્ની-પત્નીને જ વધુ વખત એકલાં રહેવાનું થાય છે.

પત્નીને માલીક કે પુત્રી-પુત્રો પ્રમુખ માનવાનો યુગ ક્યારેનોએ આદમી ગયે

છે, પરંતુ મોત તરીકે રહેનારાંને ય હસ-
સુખાં રહેવું ખાસ જરૂરનું છે.

વચ્ચાવર્ગની સ્ત્રીઓને માત્ર રસોઇ
અને ઘરની સામાન્ય દૈનિક ઉપસંન
કંઈ કામ કરવાનું હોતું નથી, તેમને
પ્રસન્ન ઘણી મળે છે અને માત્ર નેનો
ઉપયોગ પ્રણે બાંહે ને સામાન્ય નવલ-
કથાઓ પાંચવામાં કે ભરવા ગુપ્તવાના
શોખમાં કરવામાં આવે છે.

ન્યાયની ખાતર એટલું સ્ત્રીકારણું
જેહાં કે દાસની પરીસ્થિતીમાં પુરૂષોને
નોકરી-ધંધામાં બહુ જ શીતાતુર રહેવું
પડે છે, છ કે આદ કસાક નેમને એટલી-
સમાં, કચેરીમાં કે પેદામાં મગજમારી
કરવાની હોય છે, કેટલાક ધંધાઓમાં
સેંકડો માણસો સાથે માથાફાડ કરવી
પડે છે, કોઈને શેક ચીકણો કે કઠ્યા-
ખોર અથવા કોઈ હોય ને, બરાબર
કામ કરવા છતાં દહાડામાં પાંચ ત્રણ વખત
એના કુકારા-તુકારા સાંભળવા પડે છે.
આ દશમાંથી છુટી સંખ્યાકાળે બીચારો
તે ઘેર આવે ત્યારે એની સ્ત્રીમીત્ર
[પત્ની] એની સાથે હસીને વાત કરે,
એના કંઠાળેલા મગજને આનંદ આવે
અને એટલું ન કરી શકે તો હેવટે વીગેષ
કંઠાળો તો ન આવે એટલી આશા તો
જરૂર રાખી શકે.

ને તમારો સ્વભાવ આનંદી હોય,
તમે હસમુખાં હો તો આમ કરવું તમારે
માટે અથ સ્વાભાવીક થઈ પડે, પરંતુ
તેમ ન હોય તો ઘેર યાત્રી પાછીને આવેલા
પુરૂષની શું દશા થાય ?

કાળાં કુટુંબોમાં સ્ત્રીના હસમુખાપણથી
સાંતી અને સમાધાન પ્રવર્તે છે, ત્યારે
એવાં અનેક કુટુંબો છે કે જ્યાં સ્ત્રીના
કાપમ મંબીર અને ગમગીનપણથી પતી-

પત્ની વચ્ચેનો સ્નેહ તુટી ગયો છે અને
છવનશર તેમાં ફેરફાર થઈ શકતો નથી.

સામાન્ય દૈનિક આ વાત છેક જ
નહી લાગે છે, પરંતુ બુદ્ધીપુર્વક વીચાર
કરતાં એ નાની વાતમાં કેવા મોટા ગુણ
રહેલા છે તે સમજી શકાય નેમ છે.

આપણે પારસી અને યુરોપીયન સ્ત્રીઓ
પામેદી આ ગુણ શીખવા જોવો છ. જે
બદેનો શંકરમાં વસતી હોય અને પારસી
કે યુરોપીયનનો પડેલ જેમને મજબો
હોય તેમણે આ ખાતર ધ્યાનમાં રાખવા
જોવી છે.

હાલીલાં ન બનશો :

સ્ત્રીની ઉપર બીકાબેદીનો જેટલો
આરોપ મુકાય છે, તેટલો જ આરોપ નેની
દાના સંબંધમાં પણ મુકાય છે. "સ્ત્રી,
તારું જ પીણું નામ દા છે." એવું
વીદ્વાન અને વીચારશીલ પુરૂષોએ અનેક
સ્થળે સમ્યું છે. આમાંથી પણ પુરૂષોના
દીવમાં વસી મથેલા પરપંગમ વીચા-
રેલી અસરને નેમ જ સ્ત્રીઓ તરફની સ્વા-
ભાવીક સત્વરને ખાદ કરીને તદસ્થ નજરે
વીચાર કરીએ તો એટલું સ્વીકારવું પડે
કે, સ્ત્રીઓમાં અંશુક અંશે આ દુર્ગુણ
છે ખરો જ.

અસખત પુરૂષમાં પણ હાં એટલી
હોતી નથી અથવા દણ કે સ્ત્રીઓના
જેટલી જ હોય છે, તો પણ અત્યારે સ્ત્રી
આર્થીક દૈનિક નીરાધાર અને અજ્ઞાન
હોવાથી સ્ત્રીઓની નાની મોટી હાં વધારે
નરી આવતી દેખાય છે.

મે તેમ જો, પરંતુ હાં એ દુર્ગુણ
છે, એથી રોગ છે, અને નેને દૂર કરવાથી
લાભ થાય છે. પુરૂષો દલીલા હોય તો પણ
તેથી સ્ત્રીઓએ પણ હાલીલાં થવું જ નોંધવું

એમ દરનું નથી. સારા ગુણની બાગીચારી હોય ખાટાની નહીં એ સુત્ર અધીકારની લગત કરનારાંઓએ પણ ધ્યાનમાં રાખવું પડે છે.

ઘણી અહેતે અજ્ઞાનતાને કીધે નાની મોટી બાબતોમાં હાં કરે, કપડાં અને ઘરેણાં માટે હાં કરે, સમાજ સુધારાની બાબતમાં ઉલટી યદને હાં કરે એવું ધાતું જણાય છે. પરંતુ ઘણી શીક્ષીત અહેતે પણ આ રોગથી પીડાતી હોય છે. આથી સાવ નીર્માલ્ય કે નજીવી બાબતમાંથી પણ કુટુંબમાં ક્રોધેશ થવાના અને ઘણી વખત એ ક્રોધેશ છવનપયત કે વર્ષો સુધી કાબાવાના કાબલા અનેકા છે.

એટલે જીવાન અહેતેને મારી આગ્રહ-ભરી સલાહ છે કે. તેમણે કદી હકીકાં ન ધવું. અને જો તેમનામાં હાં હોય તો તેમાંથી છુટી જવું.

કોઈ પણ જાનની આદતમાંથી મનુષ્ય માત્ર ધારે તો છુટી જઈ શકે છે. માત્ર તેને માટે કાળજી રાખવી જોઈએ.

ન્યાયી બનેા :

માનવજીવનમાં ન્યાયી બનવાની ડગલે ને પગલે જરૂર પડે છે. નાની કે મોટી પ્રત્યેક બાબતમાં મનુષ્યે હમેશાં પોતાને! અને બીજાનો એમ બંને પક્ષનો તટસ્થ-પણે વીચાર કરવાનો હોય છે. તેમ કરવાની રેવ ન હોય અને માત્ર 'હું' કહું'ને જ ખરું, મારી તો જીત કદી પડે જ નહીં, હું તો કોઈના વાંકમાં આવું જ નહીં.' એમ જ માનીને ચાલે તે બધું જ દુઃખી થાય છે.

મોટાં માણસોના સંબંધમાં જ નહીં, પણ નાનકડાં બાળકો સાથેના વર્તનમાં પણ આપણે ન્યાયી થવાની જરૂર પડે

છે. ઘણા લોકો બાળકોને કે નોકરોને કદી ન્યાય આપી શકતા નથી, તેઓ અપ્રીય થઈ પડે છે. કેટલાં જ માણસ ખોટી રીતે પણ બાળકો ઉપર ગુસ્સે થાય છે, તેમને ધમકાવે છે અને કેટલાંક તો શીક્ષા સુદાં કરે છે. અને પાછળથી પોતે ભુલ કરી હતી એમ જણાય તો પણ પછી બાળ-કની આગળ ને ભુલ સ્વીકારી તેની ક્ષમા માગતાં નથી. માત્ર પોતે વડીલ અને તેથી સત્તાવાળાં છે એમ માનીને તેઓ એ અન્યા-યને ચલાવી લે છે; એ રીત ખોટી છે.

આવું જ પત્ની-પત્નીના સંબંધમાં પણ કદી શકાય. મનુષ્ય માત્રે હમેશાં બંને બાણનો વીચાર કરવો જોઈએ. તેમાં પણ જેમાં પોતે સંડોવાયેલાં હોય તેમાં તો પહેલાં આપણી ભુલનો કે આપણા દોષનો વીચાર કરવો જોઈએ. એટલું જ નહીં પણ જો આપણી ભુલ જણાય તો સામા માણસની વીના વીક્ષે ક્ષમા માગવી જોઈએ.

કેટલીક સ્ત્રીઓમાં-તેમ પુરુષોમાં પણ- પોતાનો જ કક્ષો ખરો ફરાવવાની એક-પક્ષી આદત પડી ગઈ હોય છે, તેથી નાની મોટી દરેક બાબતમાં તેઓ બીજા-નો જ દોષ જોતાં બની જાય છે અને પરીણામે તેમને જીવનમાં શાંતી મળતી નથી અને તેમની સાથે જેમને સંબંધ હોય તેમને પણ શાંતી મળતી નથી. આમ-આમ કુટુંબ માનસીક વેદના વેદે છે. પોતાની જીતનો સ્વીકાર કરવાથી કોઈ પણ મનુષ્યની પ્રતીક્ષા ઘટતી નથી, કે કોઈ માણસ તેથી નાનું થઈ જતું નથી.

પરંતુ અનેક વખત કવળ પ્રતીક્ષાના તુતને જ કારણે મનુષ્ય ન્યાયી બનતાં અટકી પડે છે.

આથી કુટુંબકલેસ થાય છે એટલું જ નહીં પણ જીવનનો વીકાસ અટકી પડે છે.

કચ્છઝીયાં ન થશે :

પાન કરવી એ પણ એક કલા છે. સારી રીતે પાન કરનાર સયળે કાવે છે.

પણ એકલી સારી રીતે પાન કરતાં આવડે નથી માણસ પુરં કાપી શકવું નથી. કયે ક્યલે કપી રીતે પાન કરવી એનો પણ વીચેક શીખવેા જોઈએ છે.

જેમ ક્ષત્ર યતાં હોય ત્યાં જાહેને આપણે મુલ્યુની વાત કરતાં હોઈએ તેમ આત્માસન આપી ન શકીએ અને મુલ્યુની ગમગીનીમાં દુઃખી થયેલા આગળ ક્ષત્રનાં ખીતો ગાપા ન બેમીએ, તે જ રીતે સામાન્ય પ્રસંગોમાં પણ એ વીચેક સાચવવેા થરે છે.

બહારથી કંટાળીને આવેલા માણસને તુરત જ કંપકો આપવા બેસીએ કે નાની મોટી ફરીયાદો કરવા માંડીએ તો ન વીશેષ ઠંડાળે છે. તેની આગળ તો હસતે મુખે તેને આરામ મળે તેવી જ વાતો કરીએ તો તેને ગમે. પણ કેટલાંકનો સ્વભાવ એવો કચ્છઝીએા હોય છે કે, સમય અને સંતેજ જોયા સીવાય જ નકામી કચ્છ કર્યા જ કરે છે. એથી પણ તે જાને દુઃખ વહોરે છે અને બીજાને દુઃખી કરે છે. એટલે ખાસ કરીને ભુવાન સ્ત્રીઓએ પોતાનામાં આ દુઃખુ પ્રવેશવા ન દેવો જોઈએ.

પતીના દોસ્ત બનો:

અત્યારના જેવી સમાજરચનામાં કેટલાકને આ વીચાર જ આશ્ચર્ય પમાડશે. જ્યાં પતી સ્ત્રીને સુખામરી, કાસી કે વગર પગારની ગોઠરડી માની લેતા હોય ત્યાં સ્ત્રીઓ એની દોસ્ત બને એ શક્ય જ કેમ હોઈ શકે? એવા પ્રશ્નો પણ ને થશે.

હું એ વાત સ્વીકારું છું કે સ્ત્રીઓનું મુલ્ય પુરૂષો લગતુ અસાધ્ય આંકના શીખ્યા નથી. પરંતુ તેમાં માત્ર એકલા પુરૂષોનો જ દોષ આપણે શું કામ જોવા જોઈએ? સ્ત્રીસમાજની વર્તમાન દશામાં ખુદ સ્ત્રીઓનો કાળો પુરૂષો કરતાં વીશેષ દોષ છે, એ આપણે ન વીસરીએ.

આમ જનાં પણ જો સ્ત્રી ધારે તો તે પોતાના પતીની મીત્ર બની તેને પોતાનો મીત્ર બતાવી શકે. તે મારે સ્ત્રીમાં આત્મ-શ્રદ્ધા અને આવડત જોઈએ. પતીની પત્ની બનીને રહેવું તે કરતાં પતીના મીત્ર બનવું એમાં વીશેષ પ્રતીક્ષા અને સચીશેષ અનુકૂળતા છે.

પત્ની તરીકે એક સ્ત્રી પતીનું તમામ કામ કરે જનાં તેમાં જે ભાવ ન આવી શકે તે ભાવ ને તેને મીત્ર માનીને કરે તેમાં આવી શકે છે. આજે તો આપણા સમાજમાં અનેક વર-વહુ એવાં જાણીશો કે જેઓ એક બીજાને પુરેપુરાં ઓળખી પણ શક્યાં નહીં હોય, પરંતુ મીત્ર બનનારો તો પરસ્પરની લાગણી, સ્વભાવ અને મહેન્ટાઓ પારખી એક બીજાને અનુકૂળ બનવાતી સ્વાભાવીક વૃત્તી થાય છે. આજે એવા અનેક યુવકો જાણીશો કે જેમને પોતાની મહેન્ટાની પ્રાપ્તિ મારે મુશ્કેલ સ્ત્રી સાથીની હિલુપ ખટક્યા જ કરે છે, એ વાતનો આપણાર્થો ઇન્કાર તો ન જ થઈ શકે.

આ વખતે એ પણ ભુલવું જોઈતું નથી કે, આપણે આ રીતે આપણા વર્તમાનમાં સુધારો કરીએ છીએ, ત્યારે સાથે સાથે સમાજનો સુધારો પણ સાધતાં જઈએ છીએ અને તેટલે અંશે શાશ્વત, પણ કરી શકીએ છીએ.

ડો શી શા સ્ત્રી

હા. હૃદયમાં બુના પુરાણ વહેમોએ જીવનનું જ નથી, પણ સમાન્ય રીતે સારા થે સમાનનું સત્યાનોંશ વાળી નાખ્યું છે. એવા ડોશીશાસ્ત્રીય વહેમોની એક મોટી હારમાળા લેખીકા બદલે રચી કરી, તેમાંથી છુટી જવા નેઓ વાચક બહેનોને લક્ષ્યમાં રહે છે.

: લેખીકા :

શ્રી. લીલાવતી જેકીસનદાસ વસાણી

પુરાતન કાળથી કેટલાક ખોટા રીવાજો અને ખોટા વહેમો આપણામાં અજાનનાને લીધે ઘુસી ગયા છે. તે પર-પરા હવે ચાલી જ આવે છે. આ બધા વહેમો અર્થ વગરના અને બુદ્ધી જવા થોડા છે. કેવળ પ્રણાલીકાવાદ પર એનું છવન ટક્યું છે અને અજાનતામાંથી એનો જન્મ થયો છે, એવા ડોશીશાસ્ત્રીની વીગતોમાં ઉતરે પાર પણ આવે નહીં તેમ છે. આવા વહેમોએ આપણો નાશ કરી નાખ્યો છે અને તેમાંથી હવે ઉમરી જવાની જરૂર છે. આ વહેમોવતી જાણવા જેવી હોવાથી અને તે જાણ્યા પછી ત્યજવાયોએ હોવાથી કેટલીક વહેમો કલ્પનાઓ અહીં જણાવું છું. આ બધી ખોટી હોવા છતાં પ્રચલિત માન્યતાઓ છે, અને તેનો પ્રચાર આપણા સમાજમાં ખુબ જ થાય છે જેમકે:—

એ વ્યક્તીની વચ્ચેથી દેવતા લઈ જવાથી વલવાદ થાય, જોડા ઉધા કે જોડા મુકવાથી કે સાવરણી ઉભી મુકવાથી પણ વલવાદ થાય. છરી, માદું ને કાથા હાથોદાથ આપવાથી પણ તકરાર થાય

એમ મનાય છે. અને વ્યાવહારીક કાર્યોમાં શુકન અને અપશુકને તો ડગલે ને પગલે ડાટ વાળ્યો છે. તે પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. કોઈ માણસ કામ પ્રસન્ને થઈ બહાર નીકળે ત્યારે તેને ખીલાડી, સાપ કે કાબટનો ભારો, અથવા વીધવા બાહ અને દુધ, તેલ કે ઘી સામાં મળે તો તે અપશુકન, અને ઘરમાંથી નીકળતાં મીઠાનો રોપલો, રહી, સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી, કુમારીકા કે અધ્યયન કરતો બાળ બ્રહ્મચારી-વીધાથી કે પત્થર પરથી આવતી પત્ની-હારી કે ગાય સામાં મળે તો તે શુભ શુકન મનાય. બારીમાં કાગડો બોલે તો માહી ખચર મળે, લગ્ન થયા પછી વર-કન્યા શ્રદ્ધમાં પ્રથમ પ્રવેશ કરે ત્યારે વડુએ પહેલાં જમણા જ પગ ઉમરામાં મુકવો જોઈએ, પ્રાતઃકાળમાં ઉઠનારી સાથે જ ગ્રામ્ય કે ખીલાડી જેવાય તો દીવસ સારો ન જાય, પુરુષમાં કામે નીકળે ત્યારે પ્રથમ જ જો ગાકુ-વાળો મળે કે સાથે થાય તો તેની રોજને નુકસાન પહોંચે, મોર કે કંચુતર પાળવાથી શુદ્ધ શુભકાર બની જાય, સાય-

કાજે કોઈ ચીજ ભાંગી જાય તો અપશુકન થાય, કાન્યાઅવતી સ્ત્રીનાં શરીર ઉપર મંદકરીમાં પગ ભે કાઢું કપડું નાખવામાં આવે તો તેને અપશુકન થાય, ગાપશ ઉપર રાત્રે જો ધુવડ ખોલતું સાંજળવામાં આવે તો મોડા જતાવ અને, જાગમાં, કુતરે રહે તો કોઈ મરી જાય, બદાર ગામ જતાં સામાં કાપટ મળે તો અપશુકન થાય ને માછલી મળે તો શુકન મળાય, ડાળે હાથે પાન આપવાથી રોદ્ધ ઓછો થાય ને જમણે હાથે પાન આપવાથી રોદ્ધ વધે, બીડું વાળ્યા વગર આપવાથી લેનાર જેલમાં જાય, કુતરે કાન ફફડાવે તો કાચની સીદીમાં લીધન આવે, દાતાણની બે ચીરીઓ સીધી પડે તો દીવસ સારો જાય ને ઉંઘી પડે તો આખો દીવસ ખરાબ જાય; માન્યુ બે સડેલું નીકળે તો કહ્યો થાય કે મીઠાજન જમ્યા મળે; આસતાં આતતાં પમમાં ફેસ વાગે કે છલ કચડાય કે વારંવાર હેકકી આવે તો જરૂર કોઈ સગાં કે રોદ્ધી સમરણ કરતાં હોય, રાત્રે ઘરમાંથી કચરો પુઠ્ઠે બહાર કાઢે તો ગુહલક્ષ્મી જતી રહે, સાયંકાળે ઘરમાં પ્રથમ ધીનો દીવો કપાં પછી જ બાકીના બીજા દીવા ચઢવડે, પગમાં ચળ આવે તો બદારગામ જવાતું થાય, જમણા હાથમાં ચળ આવે તો પૈસો પ્રાપ્ત થાય, ને ડાબા હાથમાં ચળ આવે તો પૈસો જતો રહે, શરીર ઉપર ગરેળા પડે તો પગનીના દીવમે શરૂ થાય

પગુ બે ને શરીર ઉપર ચેટે તો ચઢતી થાય, ઉમ્મર ઉપર ખેસવાથી શરીરના આવે, ઉમરાની પુજા કરવાથી લક્ષ્મી દેવી પ્રસન્ન રહી લીલારહેર કરે, શરીરના કોઈ પગ અંગ ઉપર વાખું કે તલ હોય તો તે બાગચાળી મનાય, સુવા ઉપર નવી કે નાવડી એક બાલુથી ખુજ લાલચોળ ચઢ હોય [એટલે હસતી હોય] તો ઘેર મહેમાન આવે, પૈસા ડાળે હાથે આપવાથી વેચનાર કે વેપારીને લાભ ન થાય, કોઈ માણસ બદારગામ જતાર હોય ત્યારે જો દૂધ ઉભરાઈ જાય કે બી ટોળાઈ જાય તો પગુ નેથી તેનું નુકસાન થાય, બાળકને વાંદરું કબંવાથી તેનું આયુષ્ય ઓછું થાય, દીવે દીવો સળમાવવાથી પાપ થાય, ચાળણી કે દેવતા માથા ઉપરથી લંબ જવાથી ગુમરાં થાય, બળકને આંખમાં કાજળ ચાંચ્યા પછી ગાંઠે ટપકાં મુકવાથી નજર ન લાગે, પુરૂષની જમણી આંખ ફરકે, સધવા બીઓની ડાબી આંખ ફરકે અને લીધવાની જમણી આંખ અચર જમાલું અંગ ફરકે તો લાભ થાય એમ મનાય છે. બદારગામ જતાં વ્યતીપાન, અમાસ કે એવા અનેક વરેમેર નડે છે, આ પ્રમાણે સંસાર વ્યવહારમાં અનેક ખોટા વર્તમેર અને ખોટા રીતરીવાજ છે તેને જરૂરથી જ ઉગેડી નાખવા લેઈએ, કે ફરી તેનું કદી ઝાડ થવા પામે જ નહીં.

કામ બીનાના હો તો પણુ વીચાર બીનાના ન બનતાં.

સામાજિક સમતાના પાયા ઉપર જ શાંતીનું મંદીર ચણી શકાય છે.

છૂટાછેડાની આવશ્યકતા

: લેખક :

શ્રી. જયજીવલ મોતીલાલ ઠાકોર

બી. એ. એલ. એલ. બી.

હિન્દુ સમાજમાં પ્રેમલગ્ન સ્વપ્નવત્ છે. યુવક યુવતીની પરસ્પરની સમ્મતિવાળાં લગ્ન પણ જુગજુ છે. વડીલોએ અગાધિથી પસંદ કરેલી કન્યા સાથે એમના લ્હાવા ને ઉમંગ પુરા પાડવા યુવકને એની પોતાની મગ્જ વીરૂદ્ધ કમને લગ્નની ધુસરીમાં લોભી દેવામાં આવે છે. મુરખખીઓની પસંદગીની તરફેણમાં યુવકનો મત ફોપ ત્યાં સુધી જ એની સમ્મતિની ગણતરી કરવામાં આવે છે, બાકી તેઓની પસંદગીની વીરૂદ્ધ જો ને ધાય નો સ્વપ્નગ્ર મરજી પ્રમાણે એની પસંદ કરેલી કન્યા સાથે એનાં લગ્ન કરવા દેવામાં આવતાં નથી. હિન્દુ સમાજમાં આ પ્રમાણે જ્યારે યુવકની કક્કાડી ન્યાતી છે ત્યારે બીચારી યુવતીની ન્યાતી નો “જ્યાં ગાય દોરે ત્યાં જાય” જેવી દાવ એમાં નવાહ નથી.

હિન્દુ સમાજમાં સ્ત્રીનો જન્મકારો પરબીન માતા થવામાં વચ્ચેનું સમયયોગ દોષ છે. બાંધાદાગ્ધારમાંથી પરવારી મનને પ્રવૃત્તિ કરવાના આનન્દ, હૃદયના આનન્દલગ્નના ઉમંગ, મૃદુલ સાક્ષીત્ય, માનનીક સાંતી અને જીવનની રસીકતા, હિન્દુ સમાજમાં, પતીને એની પત્ની નર-રૂપી બાળ્યે જ મળે છે. “પડ્યું પાનું નવાવી લે” ના મુલતી શીસ્સુકીનું અધ્યયન કરી, નસીબ પર આધાર રાખી, બીચારા પુરૂષ મુક સંસાર પસાર કરે છે. હિન્દુ સમાજમાં સ્ત્રીની જીવંતી કાંઈ વધારે મુખી નથી. વધુ એટલે સસરી-

યાને મન પારકા ઘરની પુત્રી. પત્ની એક વગર પગારની કામ કરનારી દાસી અં પતીની પુરસદ વેળાએ લાલસા તૃપ્ત કરવાનું સાધન! જ્યાં સુધી પતી એન. પત્નીનું ભરણપોષણ કરે તેમજ એની શારીરિક જરૂરીઆતો પુરી પાડે ત્યાં સુધી તેણે પતી તરીકેની ફરજો બજાવી એમ માની લેવામાં આવે છે. દામ્પત્ય-જીવન કાંઈ શારીરિક મુખ-સાગવડમાં સમાયેલું નથી, પણ પતી-પત્નીના પરસ્પર માનસીક ને સંસ્કૃતીક સંબંધ પર રચાયેલું હોયું જોઈએ. એવું સંસ્કારી જીવન ગ્રાપ્ત કરવા લગ્નનો આધાર યુગલના પરસ્પર પ્રેમ, અંતરની લાગણી ને હૃદયના ભાવ પર હોયો જોઈએ; બાકી શારીરિક વાંચીના તૃપ્ત કરવા કરેલાં લગ્નો લાલસા જ કહેવાય. પ્રેમ, હેત ને ભાવના રટીન લગ્નથી જોડાયેલા યુગલના સંસારમાં કલ્યાણ-કંકાશ અને કલેશ અહોનીસ ઉત્પન્ન થયા જ કરે એમાં આશ્ચર્ય નથી.

હિન્દુ સમાજમાં, પુરૂષ ગમે તેટલી મોટી ઉમ્મરનો હોય છતાં એની મરજી પ્રમાણે એક પર બીજી, યા, એક પછી એક, ગમે તેટલી સ્ત્રી સાથે, ગમે તેટલી વાર, લગ્ન કરવા હક્કવાર છે; પરંતુ સ્ત્રી બીચારી લગ્નના સખ્ત બાંધનોથી એવી નો બાંધાયેલી હોય છે કે તેમાંથી અસાધારણ સંતોષો સીવાય એનો પતી ફૂર, લમ્પટ, રોગી હોય છતાં પણ વીમુક્ત થઈ શકતી

નથી. પત્નીએ પતીને દેવ ગણવેા જ નોંધએ, જ્યારે પતીની ગણતરીમાં પત્ની એટલે ઘરકામની વગર પગારની નોકરડી!

આ પ્રકારની એક તરફી, જાનજા-સ્તીથી અને કમનથી ધણેલા લગ્નથી ભ્રષ્ટ-યેલા યુગલને અહનીંશ કલ્યાણ-કંકાસ અને કલેશમાં સંસાર પસાર કરાવવાને બદલે જીવનના સુખનો આનન્દ ભોગવવા દેવા માટે સમાજમાં છુટાછેડાની સવીચેય આવશ્યકતા છે.

છુટાછેડાને રીવાજ અસ્તીત્વમાં આવ-વાથી નજીવી બાબતમાં તકરાર થવાથી લગ્નની જીની સત્તાતની પ્રથા છીજીતી ન થઈ જશે, લગ્નની સ્થીરતા નહીં રહે, અને હીન્દુ સમાજને મોટું કલંક જા-શે એવું ધારી લેવું ભુલ ભરેલું છે. નો યુવક-યુવતીનાં લગ્ન એપની પરસ્પર સચુલ્લ સ્વતંત્ર સમ્મતી પ્રમાણે કે એમના એક ખીમ્મતા પ્રેમ, રૂચી, હેન અને આંતરીક રોડ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો ફક્ત છુટાછેડાના જ્ઞારના કાયકથી તેઓ એકબીજાથી વાદંવાર છુટા થવા કરશે નહીં, પરન્તુ તેઓ બન્ને એક બીજાને વ્હાલથી આદરી અને એક-સંપથી રમીકમય સંસાર મુખેથી ચત્રાવશે.

પુરાણ કાળમાં છુટાછેડાને રીવાજ પ્રચલીત ન હતો એટલે અર્વાચીન સમ-યમાં એની જરૂર નથી એમ માનવું અસ્થાને છે. સંતોગોને અનુસરી કોઈ પણ દેશની પ્રગતી માટે નવા મુદ્દરાને વીકાસ કરવાની જરૂર આવે છે. વેદ-ક્રિપ-નીપજ્ઞતા જમાનામાં, હીન્દુ સમાજમાં, ક્રીડાને ટાચી વચમાં, એમની મરજી વીરૂદ્ધ લગ્નની ચીરામાં ગાવડ ચન્દ દીવા-કરો હોમી દેવામાં આવતી ન હતી. તે સમયે મુખત વચમાં સ્વયંવર થતા હતા એટલે છુટાછેડાની આવશ્યકતા ન હતી. છતાં અમુક જમાનામાં અમુક ઝામ ન

થયું હોય માટે પદ્મરાયલા સમય તેમજ સંજોગમાં તેમ થઈ જ ન શકે એમ પણ શા માટે માની જ લેવું? હમણાં તો શારદા ખીલ કાવડ તરીકે અમલમાં મુકાયું હતું ત્યાર પહેલાં હીંગલા હીંગલીની મારફત કાચી વચમાં જાનજાસ્તીથી અસંખ્ય લગ્નો થતાં હતાં; અને શારદા ખીલ કાવડ તરીકે અમલમાં મુકાયું છે છતાં હજી એનો લગ્ન કેકેકાણે થતો સંભળાય છે, અને નાની ઉંમરનાં કમનના અગ-ણીત લગ્નો થવા કરે છે એટલે છુટા છેડાની ખાસ જરૂર છે જ.

છુટાછેડાને કાયદો અમલમાં આવે તો સમાજમાં સોડા પેસે અને દેશની ગણિ-ગતી થાય એમ કેટલાક માને છે. પરંતુ તે માન્યતા પાયા વીનાની છે. હીન્દુ સમાજમાં લગ્નના અર્થ, જુમ્હેદરી, આવશ્યકતા અને ગંભીરપણું સમજાવ-વામાં આવે ત્યાર પહેલાં જ નીહોંધ મુમર કુમારિકાઓને લગ્નની ધુસરીમાં નેડી સસરી બતાવવામાં આવે છે. રૂચી ને હેતલાય વીરૂદ્ધ તે ખીચારાઓને ગમે તે પ્રકારે સંસાર નીલાવવો પડે છે અને પરીણામે ઘણુંખરું એમનું જીવન શુષ્ક ને કકળા બને છે. મુદ્દજીવનમાં અસંતોષ ને અસાંતી રજા કરે એટલે મુદ્દતી જ્ઞારની સમાજ ને દેશની ઉન્નતી માટેની ચળવળમાં ને રચનાત્મક કાયદે કરવા તક મળી શકતી નથી, અને પરી-ણામે એમનો સંસાર એળે જાય છે. છુટા-છેડાના રીવાજથી દેશની અધોગતી થતી હોય તો, આજે જગતના દરેક દેશમાં તેમ થઈ રહ્યું છે. છતાં તે દેશોની અધો-ગતી થઈ નથી. એટલું જ નહીં પરન્તુ જ્યાં લગ્નના જીના બન્નેનો ને રીવાજોનું નીકન્ન કરી લગ્નના અત્યંત સ્વતંત્ર કલ્પ પ્રચલીત કરવામાં આવ્યા છે ત્યાં પ્રગતી ને વીરમુદ્દતા મોકલ મંગલમાં અને તે દેશો દુનીયામાં પ્રથમ પંક્તીએ ગણાય છે. એટલે સમ જગી શાંતી અં-સ્વાસ્થ માટે છુટાછેડાની જરૂર છે જ.

આપણી આપખુદ વડીલ મહિલા

: લેખક :

ધુળ અંબેરનાર

હિન્દની છેલ્લી રાજકીય ચળવળમાં મહીલાઓએ અણુધારેલી અહ-ભુત મેવાઓ અગવી છે, જે માટે અત્યાર સુધીમાં તેમની અત્યંત પ્રશંસા થઇ ચુકી છે. પ્રાનઃશળે પ્રભાતદેરીમાં નીકળી રાષ્ટ્ર ગીતો લક્ષ્મી રાષ્ટ્રધ્વજ વન્દનની ક્રીયા કરવામાં, ઘર-તાડી ને બીદેશી કાપડની દુકાને પર પીકેટીંગ કરવામાં, રાષ્ટ્રની કુંગેશ દર્શાવનારાં સરવસમાં મોખરે રહેવામાં, માથુ વાઇસરૉય લૉડ' ઇવીંગ તરફથી જાહેર થયેલા એક પછી એક ઑડી'નાન્સના દુકમની સામે થઇ, એનો ભંગ કરી, કેમરીઆ સાડીમાં સજ્જ થઇ, પોલીસના નીર્દય ત્રાહીના માર સહન કરવામાં અને સરખુઅત્યાર થઇ જેલયાત્રા કરવામાં હિન્દની મહીલાઓએ છેલ્લી રાજકીય ચળવળમાં જે જુસ્સો દર્શાવ્યો હતો તે માટે એમને ધન્યવાંદ ઘટે છે ખરો, પરંતુ તે એમનો જુસ્સો એક તરફી હતો, કારણ કે તે ફક્ત રાજકીય ચળવળને અંગે જ હતો. હિન્દની આઝાદી માટે જે કુંગેશ ગાડી

રહી હતી, તે હિન્દની સ્વતંત્રતાની લઘાઇ નજ કહેવાય. પરદેશી નોકરશાહીના અમલમાંથી હિન્દને સ્વતંત્ર બનાવવા માટે પ્રભાતદેરી, પીકેટીંગ, સરવસ ને જેલ-યાત્રામાં જ ને રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાની લડત સમાયેલી છે એમ મનાતું હોય, તો તે અવ્યવહાર છે. એ બધું ચળવળના ખાલી દેખાવ તરીકે વાસ્તવિક હશે, પરંતુ એમાં જ હિન્દની આઝાદીની લઘાઇ સમાયેલી છે. એમ માની લેવું અયોગ્ય છે. હિન્દને બીદેશી રાજ્યની પરતંત્રતાની બેડીમાંથી મુક્ત કરવા ફક્ત ખાલી હીલ-ચાલ ને અનર્થ ચળવળ કરતાં, રાજકીય, આર્થિક, સામાજિક ને ધાર્મિક કુંધારાને અમલમાં મુકવા રચનાત્મક ને સંગીન કાર્યથી ભરેલા એવા કાર્યક્રમ રચવાની જરૂરીઆત છે કે જેને પરીણમે નોકર-શાહીની બેલુકમીવાળી સત્તા નાશ કરવાનું સુખ મળે. રાષ્ટ્રની છેલ્લી રાજકીય ચળવળમાં મહીલાઓએ અગ્રગણ્ય પાક ભજવ્યું હતો એ સ્વીકારીએ તો પણ હિન્દની પ્રગતી

માટે વરીત મરીલાઓ નહનરૂપ છે એમ
ધારણું અરથાને નવી જ ગણાય.

હીન્દુ સમાજમાં વરીત સ્ત્રી વર્ગની
સત્તા સ્ત્રીઓના માણ પ્રાર ને સ્વેનના માણ
નાન આક્રાંતો કરતાં પણ વધારે આપ-
ણ ને જોડેથી ભરી છે. સમાજના મુધારા
માટે તેઓ કેટક રૂપ છે, એટલે જ્યાં
મુખી તેઓની સત્તા સ્ત્રીને જ ઉદાવવામાં
ન આવે ત્યાં મુખી હીન્દુ બાવી અંધ-
કારમય રહેશે.

હીન્દમાં સ્ત્રીકેશવળીનું પ્રમાણ મેં કેટ-
રૂં ટક છે. એટલે પ્રમાણમાં વરીત
મરીલાઓ અલગ ને જુના સ્ત્રીઓ
ની હોય એ વાતથી છે. માર્ગાગેટ
સ્ત્રીઓમાં સ્ત્રીશીલાનું પ્રમાણ ૮૦
ટકા છે. હોલેન્ડમાં તે આશિઃ વચની
સ્ત્રીઓ પણ સ્ત્રીશીલ સંપાદન કરવા
નીશાણે જાય છે, દેશેદેશની મરીલાઓ
જામાનોમાં હિંદમાં, સ્ત્રીઓમાં તરવામાં,
અને એવી બીજી રમત ગમતોમાં અજગા
મરી સજગા થઈ મર્યાદનાં ફૂલો કરી રહી
છે, ત્યારે આપણી વરીત મરીલાઓને ચાહી
ચુગલી ને દુશ્મનીમાંથી અવકાશ સરખો મળ
ખળી શકતા નથી! હીન્દમાં ધર્મને સ્ત્રીથી
પ્રથમ સ્થાન અપવામાં આવે છે. હીન્દી-
ઓની રહેણી કરણી સામાન્ય રીતે ધર્મના
સીદ્ધાંતો ઉપર રચાયેલી છે. એમ કહેવાય છે
પણ ધર્મ અને જોમને એકમેક સાથે એવા
તે સંયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે કે રૂઢીની
વીરુદ્ધ જનારને પણ ધર્મની વીરુદ્ધ જનાર
કરીને તેને વીટળણમાં ઘેરી લેવામાં
આવે છે. કેળવણીના પ્રચાર ને સંસ્કારના
વીકાસથી એવા જોમ નાશુદ થાય, પણ
હીન્દમાં કમલાગ્યે એ પ્રમાણની વસ્તુ
સ્થિતિ નહીં હોવાથી બીનદેશવાળેલી,
અજાન ને અજાનમળ મરીલાઓની સંખ્યા

કોઈપણ દેશ કરતાં વધારે છે એટલે દેશને
મુધારાની રીતે. ખેંચવા કાળે અનેક
મુશ્કેલીઓના આઠ-ટેકરા હજી ઓળંગ-
વાન્ય છે. જુના જુના ધર્મના યથો જુદી
જુદી બાબતોમાં પ્રગટ થઈ ચુક્યા છે એટલે
જો કોઈ વ્યક્તિને કોઈપણ ધર્મનું માન
સંપાદન કરવું હોય તો હવે અધરું નથી,
અને ઘેર બેઠાં નીરાંતે ધર્મપુરુષોનો તે
સંગીન અભ્યસ કરી શકે; પરંતુ આપણી
ખરીજાએ પ્રમાણમાં અપણ છે એટલે જ
ખંડીત્યનો કોઈ કરનારા કેટલાક ક્યાકારો,
પુરાણીઓ અને ધર્મપુરુષોની અતીશયો-
ક્તિવાળી ક્યાઓ તત્તકારી કે પ્રવચનો
કરી ધર્મને નામે મરીત હીન્દીઓનું ધન
જુદી લે છે અને સોંચાને ઉંચે માગે
કારવે છે. સારા ચે મુદોપણમાંથી ધર્મના
રાત્ત પાપની સત્તાને ધીમે ધીમે પાળીશું
આપવામાં આવ્યું છે, અને સ્વેનની
ચાત્ર રાજ્યકાંતીમાં પણ પુરાતન કાળથી
મળુ રહેલી જેટલુપીડસની સત્તાને ઉખેડી
નાંખવામાં આવી છે ત્યારે અહીં હીન્દમાં
કહેવાતા ધર્મગુરુઓની સત્તા પરાપુવથી
ચાલુ રહી છે એટલું જ નહીં પણ દાકાટે
દાકાટે ને વધારે મજાજન થતી જાય છે.
ત્યારે આખા ચે હીન્દમાં બેઠારીને લીધે
અનેક સ્ત્રીપુરુષો દયાજનક જીવન ગુજારે
છે ત્યારે કેટલાક ધર્મગુરુઓ ને મદારાને
પગર મહેનતે પારકે પેમે અનકુટનાં
બેજન જગી રલા છે! ધર્મને બદાને
જો ખોટાં ને અથેઅ ખચ કરવામાં
આવે છે એટલો જ ખચ જો રજૂની
ઉત્તીના પ્રચારકાચ માટે થાય તે
હીન્દીઓની સ્થિતિ અત્યારના કરતાં
હજાર હજાર ઉચ્ચતર અને જો નીવી-
વાદ જ છે. તંદુપરાંત અજાનતાને અંગે
ધર્મને નામે જુદી લેનારા બગલાકેનોના

અધર્મીને કુકર્મી પંજામાંથી અસંખ્ય
વ્યક્તીઓની જીંદગી બગે અને સુમાર્જે
દોરાય. હીંદમાં ધાર્મિકતાને પાંડી-
ત્યનો ડોગ કરનારા બગલકત ધર્મગુરુ-
ઓને ઉત્તેજન આપનાર આપણી વડીલ
મહીલાઓ છે એટલે ધાર્મિક મુદ્દાના
કરવા પ્રથમ આપણી વડીલ મહીલાઓને
સમજાવવાની અને ન સમજે તો તેમની
સામે બંડ કરવાની ખાસ જરૂર છે.

સામાજિક મુદ્દાના પ્રત્યેક કાર્યની
વીરૂદ્ધ ચનાર પણ આપણી વડીલ મહી-
લાઓ છે. હીંદુ સમાજમાં ગૃહની અંદર
વડીલ મહીલાની સત્તા એની જોડુકમી,
એકદશ્યુ ને આપણું છે. ગૃહવ્યવ-
સ્થામાં ગૃહના વડીલ પુરૂષની સત્તા નામ-
નીજ છે એટલે ઘરના અન્ય લાંબુઓ
મમે દેટલા સુશીલિત, સંસ્કારી તેમજ
કેળવાયેલા હોય, જનાં ગૃહની અલણુ
વડીલ મહીલાની આપણું સત્તા આગળ
તેઓ ગુલામ જેવાં બની જાય છે. લગ્ન
જેવી ગંભીર ને જવબદારીવાળી બાબતમાં
કરવામાં, સમાજની વડીલ મહીલા પોતાનું
દુકાને પર પીકે છે. તેને લીધે પરજુનાર
કુબેશ ન્યાયનારાં ની સમ્મતી નામની જ
રહેવામાં, માછ વાછસરોય લા

ઉત્સુક બની રહેલી વડીલ મહીલા ઘરમાં
પુત્રવધુ આવતાં એની ઉપર પોતાની
એકદશ્યુ ને જોડુકમીલરી સત્તા ચલા-
વવામાં પાછી પાતી કરતી નથી. વધુ
એટલે હલકું પ્રાણી એવી માન્યતા
ધરાવવામાં તે મોટાઇ ને ગર્વ માને છે !
તેથી જ્યાં મુખી હીંદુ સમાજની વડીલ
મહીલાઓની આપણું ને જોડુકમી સત્તા
સામે બંડ ઉઠાવવામાં ન આવે ત્યાં મુખી
નજીવા પણ સામાજિક મુદ્દાના કરવા
મુશ્કેલ છે.

આમ હીંદની પ્રગતી માટે હીંદની
વડીલ મહીલાઓ વીરુદ્ધતા છે. રાજકીય
ચળવળમાં એ લગ્નને દાખલ કરવાથી
રાષ્ટ્રની આઝાદી જરૂરી થશે. એમ
માનવું મુખાંઇલરેલું છે. હીંદને સ્વતંત્ર
બનાવવા રાજકીય ચળવળ સાથે
આર્થિક, ધાર્મિક ને સામાજિક મુદ્દાના
માટેની લડતની ખાસ જરૂર છે. હીંદની
સ્વતંત્રતા માટે નોદરશાહીની સામે જેટલા
પ્રમાણમાં લડત ચલાવવામાં આવે છે
તેટલી જ કે બરડે તેથી વધારે લડત
હીંદની વડીલ મહીલાઓની આપણું ને
જોડુકમી સત્તા સામે બંડ જગાડવા માટે
ચલાવવાની જરૂર છે.

નવયુગના ફેબ્રુઆરી અંકના

—રેડલાંક આકર્ષણો—

ગાંધીજીની મનોરથદી	સેબક પી જે. બટ
સમાજવાદના અખતરા	શ્રી રૂબાકાંન ફેસ'ઇ
નવી દુનીયા (નાટક)	નાનારામ જે. શર્મા
નીધનના...
બુધ્ધમરાના કેદીઓ (નવલીકા)	શ્રી હનુમાઇ પ્ર. મહેતા
કલા અને સંસ્કૃતી...મી. અપરત મી કેસર
લગ્ન, સંતતીનીયમન અને છુટાશ્રી કાંતીજાલ સીમનજાલ પરીખ
આપધાનનો અધીકાર (નવલીકા) 'મજુર'
સીવપટની કલા	શ્રી હનુમાઇ પ્ર. મહેતા
ખાદી અને રાષ્ટ્રનીતઅર્થશાસ્ત્રી
ફરીયાના પુરૂષા-સ્ત્રીઓ અને નવી નીતીભાવનાસમાજવીશ્વાર
શા માટે ? (નાટક)શ્રી ચંદ્રક ન્ત પાંક
આપબુદ નંરંદ્રોની છવનરૂદીશ્રી ભદ્રકુમાર યાજ્ઞીક
રાજ્યસત્તાનાં રૂપાંતરસમાજવાદી
વેત્તાનીક વીદ્યાવસોકનસા.વન્દીરટ

આ ઉપરાંત નારી વીભાગ અને અન્ય

આકર્ષણો આલુ જ રહે છે.

પાસેના ઝાડ પરથી એકદમ ધસી આવીને રમેશ જમાદારની સામે આવીને ઉભો રહ્યો.

(અંક પહેલો) જુઓ.

ત્રી સ્વ. પત્નિઓના સ્મરણાર્થે
 રી ફાર્વસ ગુજગતી સમાને
 લાલ્લાભાઈ આશુદેવ આવડા
 કૃતી સંવિનય સપ્તેમ ભેટ.

નવચુગ: બા.ચુઆરી ૨૩૨

ગોળમેળમાં ગાંધીજીને મોકલવા માટે જે તદ્દનામું કરવામાં આવ્યું હતું, અને ગાંધીજીએ દેશના

હવે શું ?

: તંત્રીસ્થાનેથી :

મોટા ભાગની સામે, યદ્યપિ જે તામેદારીના તદ્દનામા પર સહી મુકી, રાષ્ટ્રને ભયંકર દગો દીધો હતો, તેમ જ મહાસભાને ધમકી આપીને જે તદ્દનામાનો તેની પાસે સ્વીકાર કરાવ્યો હતો, તે તદ્દનામું ગાંધીજી ગોળમેળમાંથી પાછા આવે તે પહેલાં સરકારે તોડી નાખ્યું છે. જે સત્યની વખતે નહક જઈને કહીએ તો, ખ્રીટનની સરકારનો ઇરાદો મી, રાષ્ટ્રમેકેડોનાદે ગોળમેળનો ખીન્ને અંક ખતમ થતી વખતે જાહેર કર્યો, તેની પહેલાં હિંદમાં ગોવીસ કલાક આગળથી ઓડી'ન-સનું રાજ શરૂ થઈ ચુક્યું હતું. તે પછી તો યુક્ત પ્રાંતના કંગાલ કીસાનોની સામે અને અહીંસાની મહાસભાની નીતીનો સ્વીકાર કરી ચુકેલા સરદારના લાલ ખમીસવાળાઓ માટે પણ ઓડી'ન-સ નીકળી ચુક્યા છે. અને સંયુક્ત પ્રાંતના ઓડી'ન-સની એક કલમ સમજન હિંદનાં વર્તમાનપત્રને લાગુ પાડવામાં આવી છે.

એક પછી એક નીઃળના જના આ ઓડી'ન-સમાં સખતાઈ માત્રા પ્રત્યેક વખ વધતી જ નવ્ય છે. જ

ઓડી'ન-સ ખીલું કંઈ જ નવીં પડેલા સરકારી કાયદાનું જ ખીલું સ્વરૂપ છે.

આમ ગોળમેળના ખીન્ને અંકની પુર્ણાહુતી પ્રસંગે ખાસ કરીને મહાસભાને માટે તો તામેદારીના તદ્દનામા પહેલાં હતી ને કરતાં યે બીજોષ ખરાખ સ્થિતી થઈ ગઈ છે.

...

હવે હવે હવે પહેલાં મીમલાની દોશ-દોડીમાં ગાંધીજીએ તુટેલા તદ્દનામાની ખીલ બધી બાળતોને જવ્યા દઈને ખારડોડીના ખેડુતો સામે વપરાયલી દમનની રીતોતરી તપાસ માગી હતી. તે માગણીમાં પણ સાથરમતીના સંત મહાત્મા મોહનદાસે ચોતાની હમેશની રીત મુજબ આગળથી મોટી મોટી વાતો કરી ચોટેથી સમાધાન માની લીધું. છતાં તેમની એ ચોટી રીતોથી સરકાર પણ તેમાં ગહેલા સત્યને પારખી ગયેલો હોવાથી, તેમ જ ખ્રીટનની પાલમિન્ટમાં નવી ચુટણીમાં દોડાપણ

સનૃદ્ધ અદુભતીમાં સુઠાઈ આવ્યા પડી, નવા નીમાપણા હીંદી વઝીરની કાર-કીડીમાં મહાસભાને કચરી જ નાખવાની હડકાઈભરી નીતી ધારણ કરવામાં આવેલી હોવાથી, મહાસભાને બારડોલી તપાસ થખતે જ્વેઈતાં સાદામાં સાદાં કાગળીયાં જ્વેવા દેવાની પણ તપાસ અમલદારે ના પાડી: અને શ્રી વલ્લભભાઈને એ તપાસમાંથી હેવરે નીકળી જવાનો દરાવ કર્યો પડ્યો. હમણાં હવે પાછળથી એકપક્ષી બનેલા એ તપાસપંચને ફેંસો મીઠો ગોડને પ્રસીદ્ધ કર્યો છે. તેમાં મહાસભાને માથે બુંડ આંધણો મુકવામાં આવ્યા છે, અને સુબાઈ દસા-કાની સરકારે તે ફેંસો સ્વીકારી લીધા છે.

આમ જંગાળ, યુક્તપ્રાંત અને સરહદના પ્રાંતોમાં ઓડીનસનો અમલ મહાસભાના બળને જ છીન્નબીન્ન કરવામાં થઈ રહ્યો છે, અને તેના ગત્યાવમાં જે વીધાને સરકારપક્ષ જનતા સમક્ષ જાહેર કર્યાં છે તે સન્યથી વેગળાં અથવા તો મત્યા-ભાસપાળાં હોવાનું તે તે પ્રાંતના મહાસભાના નેતાઓ જણાવે છે. ત્યાં મુજબતમાં બારડોલીની તપાસનો ફેંસો પણ એ જ વક્ષણ બનાવનારો જણાયો છે.

દુકામાં અન્યારે સમસ્ત હીંદમાંથી મહાસભાની જામેલી પ્રતીક્ષા તોડી પડવી એ એક જ લક્ષ્ય પ્રતીપક્ષીઓનું થઈ પડ્યું હોય તેવું જણાય છે.

...

દુમનનીતીના ડંકા વાગવા માંડ્યા ને પડેલાં તેની લુમીકા તૈયાર થઈ રહી હતી. હીંદમાં એન્ગ્લો ઇન્ડિઅન પત્રો, ખાસ કરીને કમકસાના અને સામાન્ય રીતે હીંદના તમામ પ્રાંતના મોટા બાપા-દાંધી અને નોકરશાહીમાં પ્રવેશવાની

વીચારવાળાઓ તો કોઈપણ ભોગે મહા-સભાને કચરી નાખવાના જ મતનો સતત પ્રચાર પરાક્ષ કે પ્રત્યક્ષ રીતે કરી જ રહ્યા હતા. પરંતુ તે વખતે બ્રીટનની આર્થિક સ્થિતિ છેક જ નબળી બની ગઈ નહોતી. એ સ્થિતિ ક્રાન્સે મેનું વધારવા માંડ્યું એટલે નહક આવી: તેથી બ્રીટનમાં કામદારોની રોજ પર કાપ મુકવાના નામે મેકડોનલ્ડે મજૂર મોત્રાને દગો દઈ નવી સુઠણીને કારણ આપ્યું. પરીણામે બ્રીટનના શ્રીમંતો અને ઉદ્યોગપતિઓના હાત અર્થે બ્રીટને ચક્રણ પાછળની મોનાની જવાબદારી ખેંચી લીધી, આ નવી સુઠણી માત્ર બ્રીટનના મરતા મુડીવાદને અને તુટતા ઉદ્યોગવાદને ટકાવી રાખવા માટે જ થઈ છે. એટલે હીંદમાંથી તુટતા: જતા બ્રીટીશ બાપારને સદ્દર બનાવવા રૂપીઆને પાઉંડને પુછડે બાંધી કૃત્રીમ હુંડીયામણથી માત્ર બ્રીટીશ માલનું જ હીંદનાં બજારોમાં પોપણ થાય તેવી પરીસ્થિતિ ઉભી કરી. ગોળમેળને નીષ્ફળ બનાવવાના ટોરીપક્ષના અભી-લાપ સેન્ટ જેમ્સ પેલેસમાં તેમજ દીવાને આમ અને દીવાને ખાસતી સભાઓમાં પુરેપુરા સફળ થઈ ન શકવાથી, ટોરી-પક્ષના પ્રચારકોએ અને ખખડપત્રીઓએ હીંદમાં સખ્ત દમનનીતી શરૂ કરવાની સગવડ સાંપડે તે માટે પુરતું પ્રચારકાર્ય કરવા માંડ્યું. અને હવે જ્યારે હીંદમાં ગોળમેળની નવી ત્રણ સગીનીઓ કામ કરવાની છે ને વખતે તેમના કામ માટે પુરતું અનુકૂળ વાતાવરણ ન હોય અને મહાસભા તેમાં કોઈ પણ રીતે સદકાર કરી ન શકે તેવું વાતાવરણ, ગાંધીજી મુજબને કાનારે પણ મુકે ને પડેલાં તૈયાર થઈ ગયું છે.

હુંવે ગોળમેજી પછી જે કમીટીઓ કામ કરવાની છે, તે કમીટીમાંની એકમાં ગાંધીજી સ્વકાર કરશે એવી ભાવના એક બાલુથી બતાવવામાં આવતી હોવા છતાં, હોડા સેંકડોને હવે આ સમીતીઓમાંથી બાનલ રાખીને ટોચીપહાના તાબાનજે રહીને કામ કરતા મેક્ટોનાઈડે સાયમન સાનડી જેવી જ સમીતીઓને બનાવી દેવાની નક્કી કરી છે. એટલે એ સમીતીઓના કામનું સરવૈઠું ફેરું આવશે ને તો અત્યારથી જ કહી શકાય તેમ છે. પરંતુ હીંદમાં શરૂ થયેલા એડીનનસના અમલથી સરકારપક્ષ માન-સભાનો કે તેના સરમુખત્યારનો સરકાર હસ્તગતી થાય તેમ સાગતું જ નથી. કેમકે વર્ટીંગ કમીટીના મંત્રી પ. જવાહરલાલ નંદેડેને પકડીને સરકારે વર્ટીંગ સમીતીની સેંકડો આમે પણ હુમલો શરૂ કર્યો છે.

આ સ્થિતિમાં ગાંધીજી વાઇસરોયને તેમજ બંગાળના ગવર્નરને મળી, પગે પડી, પ્રાર્થના કરી સમજાવવાની જે ઇચ્છા બતાવી છે, તે ડોહપણ રીતે સફળ થાય તેનું એક પણ ચીટન અમે તો બેઠ શકતા નથી. છતાં ગાંધીજીએ તો બંગાળ એડીનનસ જાહેર થયા પછી પણ પેરીસ વચ્ચે ઉભા રહીને લેન્ડેશાયરને મદદ કરવા પોતાનાથી બનતું બધું જ કરી છુટવાની અને ક્ષીટનને વ્યાપારી છુટાછેડા આપવાની મહેચ્છાઓ બતાવી છે ! એ જ ગાંધીજીની મવાળ મનોદશાનો અને સાત્રાજ્ય સાથે ભાગીદારી બાંધવાના એમના મનોરથોનો પ્રયત્ન પુરાવો છે. ગાંધીજીએ ગોળમેજી સમક્ષ બહારથી ધમકીભર્યાં દેખાય તેવાં ભાષણો કર્યા છે, તેથી બોળા માણસો ભરમાઈ જાય તેજ સંભવ છે, પરંતુ તેમની એ પ્રત્યેક ધમકીઓની પાછળ સમાધાનના માર્ગ

શોધવાની તાલાવેલીભરી આવર ઇચ્છા બતાવીને ગાંધીજીએ ક્ષીટનના ચાણુક્યોના દીલની ખાત્રી કરાવી આપી છે કે, ગાંધીજી માત્ર વાતો વીના બીજું કંઈ કરી શકવાના નથી, અને કરશે તો પણ મામલો બરાબર કટોકટીની સ્થિતિમાં હશે ત્યારે જ તાબેગરીનું એકાદ તહનામું કે અધુરીયું સમાધાન સ્વીકારીને, પોતાના પડખે રહેલાઓને ઝગતા જ મુકશે !

ગાંધીજી હીંદી રાજકારણમાં પણ ત્યારથી તેમણે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો જેમ વીરોધ કર્યો છે, તેમ પાશ્વિકાર નૌજવાનોની મહેચ્છાઓની પણ અવગણનાઓ જ કરી છે. આથી નૌજવાનો નીરાશ થાય તેમાં નવાઈ નહીં. પણ નીરાશ ચનારા નૌજવાનો દેશની રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં જ પોતાનો ઉદ્દામ પક્ષ જમાવી બેવહાઈ કાયકમ ચોજવામાં અને શાંતિથી રાજીનાં તમામ અંગોને તૈયાર કરવામાં સમય અને શક્તી રોકે તે જરૂરનું છે. તેઓ નીરાશ થઈ ભાય અને ત્રાસની નીતી વર્તાવવાની વચણ તરફ વળી જાય તેથી રાજીને નુકશાન જ થાય છે એટલું જ નહીં પણ તેથી જે સ્વતંત્રતા આપણે બધા ઇચ્છીએ છીએ તે જરાયે નજીક આવતી નથી. પરંતુ મહાસભાજીએ તેમજ તેમના તાબામાં ગયેલી મહાસભાએ નૌજવાનોની અગાણના કરીને તેમને વીરોધ નીરાશ અને નાંજા કર્યા છે એવી જે ફરીયાદ પુણામાં મળેલી મહારાષ્ટ્ર યુવક પરીપદના પ્રમુખસ્થાનેથી શી મુખાપ બોલે કરી છે, તેની સાથે અમે મળતા થઈએ છીએ; તેમજ નીરાશ થયેલા યુવકોને અમે ભલામણ કરીએ છીએ કે ગમે તેવી નીરાશમાં પણ તે માટે ત્રાસ વર્તાવવાની નુકશાનકારક અને અવશી નીતિમાં લપસી નહીં પડતાં, મહાસભામાં પોતાનું મહત્તમ

સ્થાન મેળવી, તેના કાર્યક્રમમાં યોગ્ય ફેરફાર કરાવવાની જ તજવીજો કરવામાં પોતાની તમામ શક્તિઓ રેડવાની જરૂર છે.

...

“ટી.ઇ.એસ. ઓફ ઇન્ડિયા” જેવું પણ કબુલ કરે છે કે, અંગાળના નૌજવાનોમાં અસંતોષ છે, તેને સંતોષવાની જરૂર છે. પરંતુ તે સંતોષના અવગણ માર્ગ બતાવી, મધ્યસ્થ નંદની જવાબદારી વીનાનું પ્રાંતીક સ્વરાજ તાજડોજ દાખલ કરવાની ભક્ષામણુ કરે છે [જુલે ૧૧૦ ૨૫ : ૧૨ : ૩૧ નો અંક] આમાં અમને હીંદને કસાવવાની અને તેને માથે સાયમનની અવળી ભક્ષામણુ ઢોળી મારવાની ટોરીપક્ષની શુદ્ધ બાજુ જ દેખાય છે. એ ગોળરી ભક્ષામણુ ને હીંદને માથે ઢોળાઈ તો હીંદને માટે સ્વરાજ અનેક વર્ષ પાછું હડી જવાનું છે.

આ સ્થિતિમાં હવે શું કરવું? એ મહત્વનો પ્રશ્ન છે. ચારે બાલુએથી દમનના સુસવાટા સંભળાઈ રહ્યા છે, ગોળમેણ પક્ષીની સમીતીઓ કસાય કામ કરશે જ નહીં પણ તેમ થયું તો તે હીંદનો માર્ગ સરળ બનાવવાને બદલે શુંચવણ વધારનારો અને ગોળમેણમાં જેમ હીંદને સ્વરાજ આપવાને બદલે સ્વરાજ કેમ નહીં આપવું તેની જ નીપજ્ઞ ચર્ચાઓ ચત્રાવવામાં સમય બગાડવામાં આવ્યો, અને તેનો લાભ લઈ હીંદમાં દમનનીતીના દોર અને કોમીલાવને ઉત્તેજન અપાયું, તેવું જ કાર્ય નવી સમીતીઓ કરવાની છે. શું ત્યારે ગાંધીજીને એ કાર્યમાં સહકાર આપવા દેવો, અને હીંદને ‘રૂક જાઓ’ ની આજ્ઞા તે આપે અને પોતાને માટે સમાધાનની નવી દીશાઓ શોધવા અતરનાં અજવાળામાં આલોચના કરવાની તક આપવાની માગણી કરે તો તેમાં શ્રદ્ધા રાખી તેમને એ નીપજ્ઞ વારાઘાટ પાછળ સમય વીતાડવા દેવો?

ગાંધીજીને તેમજ તેમની મંડળીને પોતાના નીપજ્ઞ પ્રયોગ અજમાવી નેવા

માટે દેશે પુષ્કળ તક આપી છે. અને તેનાં લયકર પરીણામ પણ બોગવ્યાં છે. તેમ છતાં સાબરમતીના એ સંન મહાસભા પરની પોતાની સરમુખત્યારી ડોડવા ઇચ્છતા નથી. તેથી જ પુરીમાં મળનારી મહાસભાની બેઠકમાં પોતાના જ કોઈ પક્ષકાર કે પડશીબ્ય મંડળમાંના એકાદની પસંદગી થાય તેવી તેમની ઇચ્છા છે. અને અત્યારે થઈ રહેલી તમામ તૈયારી નેતાં એ સ્થાન શ્રી રાજેન્દ્રબાલુને મળે તેમ લાગે છે. અમને અંગન રીતે મ. ગાંધીજીની સામે કે શ્રી રાજેન્દ્રબાલુની સામે કશું જ દહેવાનું નથી; પરંતુ રાષ્ટ્રહીનની દૃષ્ટિએ નેતાં એમનો કાર્યક્રમ અને એમના માર્ગો અમને નીપજ્ઞ લાગે છે. તેથી પુરીની મહાસભાનું પ્રમુખસ્થાન શ્રી વીદ્યલભાઈ પટેલ જેવા રાષ્ટ્રની સંગીન સેવા કરનાર મુત્સદ્દી પુરૂષને આપવામાં આવે તો જ હાલના કટોકટીનાં સમયે કેવી રીતે કામ લેવું એની દીશા આપણને મળી શકશે.

અત્યારે ચારે તંદુ ધનધોર વાલા વરણુ જાન્યું છે. તેમાંથી માર્ગ કાઢવો અને આપણી એકની એક રાષ્ટ્રીય સંસ્થા કોન્ગ્રેસ પર નોકરશાહીએ ઊગામેલાં અભિશસ્ત્રોમાંથી તેને બચાવી લેવી એ જ માત્ર અત્યારનું કાર્ય છે, એ સંસ્થા વીરોપ લોકપ્રીય બને, વીરોપ કાર્યસાધક બને, વીરોપ અવલોક રાજકારણી બને અને તેથી વીરોપ સંગીનતાની ઝાંપ પાડી શકે, તેમ કરવું એ અત્યારે પ્રત્યેક હીંદની પવીત્ર ફર્જ છે. તેમ કરવા માટે મહાત્માજી ગમે તેવા મોટા માણસ દોષ છતાં, રાષ્ટ્રના હીત અર્થે મહાસભાનાં સુત્રો તેમની સરમુખત્યારીમાંથી છુટે તેમ ચવાની અને શ્રી વીદ્યલભાઈ જેવા કાબેજ મુત્સદ્દીની દેખરેખ નીચે જાગૃત નૌજવાનોનાં માન કચવાય તેમજ તેમને સંતોષ થાય અને રાષ્ટ્રનું હીન વેળાસર સાધી શકાય તેવા કાર્યક્રમનો મહાસભા મારફત અમલ કરાવવાની જરૂર છે.

પ્રવાહમાં—

મહાત્માજી કયા માર્ગે ?

સ્વધ્યાના પત્રદાતા રંગેની માફક હીંદના રાજકારણના રંગો પણ વીણત વેગથી પત્રો લઈ રહ્યા છે. દરેક કોણે આમચર્ચના આદોષનો નવું સ્વરૂપ સર્જી રહ્યાં છે. આવી પરિસ્થિતિમાં-આવા ઘેરાવાં વાતાવરણમાં મહાત્માજી-હીંદી મહાસત્તાના એકલા પ્રતિનિધી સ્વતંત્રતાનું સત્ત્વ પણ મેળવ્યા શીવાય હીંદના કીનારા પર પાછા આવી રહ્યા છે.

વર્તુલ પરીપદનો ખીલે અંદ વડા વછરતા સત્ત્વની ભાવલુધી સમાપ્ત કરીને હાલ તો પ્શીનના આજીવરોએ અદ્ભુત સાક્ષ્ય સાધ્યું છે. જેમાં આપણા નમાતા માયક્રોગ્રાફીની તો ક્ષીટીક મુલ્કની મેક્રોનાહના મોડક શબ્દો ઉપર ખુબ રાચી જઈને આ શબ્દનાં સુંદર દાસનાં સ્વરાવ્ય પર વખાણની કૃત્તી કરવામાં પરસ્પર સ્પર્ધા કરી રહ્યા છે. સમુદ્યો, જ્યેષ્ઠો, શરીઓ પરસ્પર અત્યાનંદમાં આવી જઈને વડા વછરનાં યશોગીત ગાઈ રહ્યા છે. આમ એક બાલુ સંપત્તિવાનોના આ વીનીત પ્રતિનિધીઓ પ્શીટીશો ને આપે છે તે સ્વીકારી લેવાની સલાહ આપી રહ્યા છે ત્યારે આ જ વર્ગના ઉદામ પ્રતિનિધી સાચર-મતીના સંતશ્રીને મેક્રોનાહની જાહેરાત અપુરતી અને અસંતોષકારક લાગી છે, આમ જ્યારે મહાસત્તા અને વીનીત સમુદાય વચ્ચે

વીરોધ થયો છે ત્યારે હીંદના રાજકારણની ભુમીકા ઉપર કીસાનોના ઉત્ત્ર આદોષનો પ્રવેશ કરે છે. કામદારો હડતાલના આયુધનો અપનાવવા લાગ્યા છે. અને મધ્યમ-વર્ગના ઉદામ યુવાનોએ સારા યે પ્રદેશના શહેરે શહેરે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો જ્વલોધ કર્યો છે. હીંદના આધુનીક રાજકારણને રચતી આ ભુમીકા છે. હડતાલનું મોજું કામદાર જનતા પર ફરીવળ્યું છે. અસંતોષનો દાવાનજ કીસાનોને જીવતાં શેકી રહ્યાં છે અને મધ્યમવર્ગનાં સ્વાધીનતાની ધગશ અતી ઉંડી ઉતરી છે. સાથે જ આર્થીક અવદશાના સીતમથી રાજકીય પવૃત્તિમાં અજગ્ય ઉભા આવતી જાય છે. અને તાણે કાંઈ સંકાંતીકાગને આંગણે હીંદ ખડું હોય તેવો લાસ દરેક જવાંમદને યથ રહ્યો છે. આઝાદીના આમંત્રણોએ શરીરના પ્રત્યેક સ્નાયુને સચ્ચ કયા છે. નીરાશ થયેલાઓમાં નવ-સર્જન કરવાની આકાંક્ષા ઉદ્ભવી છે. સીતમથી ત્રાસી ઉઠેલી જનતાને જ્વમૃત્તીનાં જ્વલંત પગલાનો રોમાંચક અનુભવ થઈ રહ્યો છે.

આધુનીક આદોષનોની આ ભુમીકા છે. વર્તુલ પરીપદમાં પ્શીટીશ આજીવરોએ

અદ્દુત કુનેડી હીંદના પ્રતીતીધીએને
રમાડ્યા છે. એટલું જ નહીં પણ તેમનામાં
પરસ્પર વીખવાદ પણવામાં પણ સંધેલી
અવળ સરળતા પડી તેઓએ આડી દમ-
નનીતીના ઠંડા ગમડાવ્યા છે. બજારખોર
‘આણ’ ની સામે બંગાળમાં હનીદાસમાં
અનેક એવી અસાધારણ સત્તાઓ સરકારતંત્રે
કાયમાં લીધી છે. આવા જ એરડીન-સ
જેડીયા પ્રાંતને માટે જાહેર કરીને સરકારતંત્રે
જમીનદારો સામે ક્રીસનોની રાજકીય અને
આર્થીક ચળવળને જમીનદારોને કરવાનો નીર-
વાર કર્યો છે.

આ પરીસ્થિતીમાં મહાત્માજી અને
મહાસભા કયો માર્ગ લેશે? અત્યારે અનેક
અટકો યથા રહી છે. એટલું જ નહીં પણ
સમગ્ર હીંદનું લશ અત્યારે મહાત્માજી પર
સ્વીર થઈને ઉત્તું હોય એમ જ લાગે છે.

પણ ક્રીસનોના છેલ્લા ચળાચારે અને
જેડીયા પ્રાંતના ક્રીસનો સંબંધી જાહેર
ચર્ચા નવા વટ દુકમે મહાત્માજીની આખી
ય ચોળનાના મુજમાં ઘા કર્યો છે. દુનથી
માનતો કે સરકારતંત્રે ક્રીસનો અત્યાર
પડી જરાયે નમતું આપે. આમ મહાત્મા-
જીના મુદ્દેના માર્ગમાં અંબુધાયુ” ખોટું
વીંધ આવી પડ્યું છે જતાં મહાત્મા સંચા-
મનો શબ્દ ઉચ્ચારતાં પહેલાં સમાધાનના
અથ જ યત્નો તો જરૂર કરશે.

ત્યારે મહાત્માજી કયો માર્ગ લેશે? મુદ્દે
કે સંચામ? હોદ્દા કો છે કે મહાત્માજી
તેમની હમેશની કેવ મુજબ જેડીયા પ્રાંતનો
કંઈક ઉકેલ કલ્પી, બંગાળ એરડીન-સ
વીશે નોંધાયેલું વચન સ્વીકારી આવતી
વતુંલ પરીષદની કમીટી સાથે સંકાર કરશે.
હોદ્દાવધ છે કે મહાત્માજી મેકડોનાલ્ડ કે
સર ચાલુએવ હોરને ખાસ વચન પણ

આપીને આવ્યા છે. આ સત્ય હો કે નહીં. પણ
મહાત્માજીનું પાછલું વૃત્તાંત જોતાં, તેઓ
તેમ કરે તેમાં તરો ચે નવાઈ નથી.

મહાત્મા પ્રાંતના આંદોલનો

જા”મા નદીના સનન મમણથી ફળદ્રુપ
બનેલા પ્રદેશ અત્યારે કેંગાળ
ક્રીસનોની કારગીરીઓથી ખુબ ગાંઠ રહ્યો
છે. જમીનદારી સંસ્થાની ગાંધીમ જો
તેમના રક્ષાને નીચાવી રહી છે. જમીન-
દારોના દુકંદ હતીદાસ બેદએ તો જણાશે
કે ક્રીસનો શહેનશાહની સ્થાપનાની સર-
આતમાં આ બેદનીએને કાયમી નહુદદારો
બનાવવામાં આવ્યા. હોડ” ક્રીસનોની
નામના ક્રીસનો શહેનશાહના એક મની-
નીધીએ તેમને કાયમી જમીનદારો બનાવ્યા.
પરીણામે આજે તેમના વંશજે કંગાલ
ક્રીસનોને બોગે અતુલ આનંદ માણી રહ્યા
છે. અત્યારના મહાસભાઓ એ દેસ દેડીયા
કંપનીના સરકારતંત્રે કરેલા કાળાં કામના
દેરકાંકે ડવવત અવશેષો છે.

જેડીયા પ્રાંત પર જરા નબર કરો
એટલે જણાશે કે આખો પ્રાંત જમીન-
દારોના ગાંધીમ અંત નીચે મુકાઈ ગયો
છે, જુદા જુદા હીંદુ-મુસ્લીમ જમીનદારો
આખા પ્રાંત પર પથરાઈ ગયા છે. પરંતુ
ક્રીસનો સરકારતંત્ર સાથે જરાયે નીધો
સંબંધ નથી ધરાવતા. વસ્તુ એમ છે કે આ
ક્રીસનો જમીનદારોને સાંધ આપે છે. અને
જમીનદારો સરકારને નહીં મહેસુલ આપે છે.
પણ મહેસુલ અને સાંધના દરો સરખાવીયે તો
માલમ પડશે કે તેમાં આકાશ પાતાળ તિરકું
અંતર છે. મહેસુલ કરતાં સામાન્ય રીતે
સાંધ ૬ થી સાત ગણી ખોટી હોય છે.
આ વચલા ગાજો શ્રીમંત જમીનદારની
શ્રીમંતને સર્જામાં કામ આવે છે.

આવશે? સંભવ છે કે સરકારતંત્ર મહાસભા પ્રવૃત્તિને ઉખેડી નાંખવાને શક્તીમાન થાય. પણ ત્યાં સુધી વીશ્વવ્યાપી મંદીની અસર ન ઉતરે, ત્યાં સુધી હુપાના સંતાપ નહીં રહે ત્યાં સુધી આ આંદોલનોને જડમુળથી ઉખેડી શકશે જ નહીં.

મંચુરીયામાં યમતાંડવ

મંચુરીયાની ભુમી પર યમદેવે મહા-ભીષણ મૃત્યુનાચ આરંભ્યો હોય એમ જ લાગે છે. ચીનની ઉત્તરે આવેલી આ ફળદ્રુપ ભુમી પર અત્યારે તો વીનાશના વીમાનો ઉડે છે. આ વીમાનો ક્યારેક ક્યારેક માનવભક્ષી ભોળના વપાંડ વરસાવે છે. જાપાનના શ્રોણીત તરફના સૈનીકોએ મંચુરીયાની ભુમી પર કેટલાય માસથી અડું નાખ્યા છે. અને વીશ્વતી મહંતવુ માનવતા આજે દીનભરી આંખે માનવ સંહારને અટકાવવાની તેની અશક્તી પર આંધુ સારતી હોય તેમ દયામણી આંખે આ દ્રશ્ય જોઈ રહી છે.

સંગ્રામ ચાલી રહ્યો છે, છતાં જગતના કોઈ પણ રાજ્યમુત્સદ્દીને યુદ્ધશે તો તે કહેશે કે એ સંગ્રામ નથી! આકરું આક્રમણ ચાલી રહ્યું હોવા છતાં, ચીનના શહેરો પર જાપાનીસો પોતાનું સ્વાગીત્વ સ્થાપતાં છતાં હજુ પણ એમ મનાવવાના યત્નો થઈ રહ્યા છે કે ચીન અને જાપાન વચ્ચે જગાયે યુદ્ધ ચાલતું નથી. આથી એક સારી વસ્તુ એ થઈ છે કે પ્રગતસંઘનાં પોક્કળ શીઘાં પ્રકાશમાં આવ્યાં છે. છનીવાના પ્રગતસંઘમાં કોઈ પણ વ્યક્તિનો રહોસલો વીશ્વાસ હશે તો વીશ્વાસનાં વારી પણ હરે તુકાઈ જશે.

મંચુરીયાના સતત સંગ્રામની નીચે સોવીયેટ રૂશીયા સામે આક્રમણ કરવાનો

હેતુ કંઈ બહુ ગુપ્ત રહી શકતો નથી રૂશીયાના વતમાનપત્રોએ આ વસ્તુ પર યુગ લાર મુક્યો છે. તેઓ માને છે કે સોવીયેટ સામે સંગ્રામની એક તંવારી તરીકે જ અત્યારે મંચુરીયામાં તરકરો મોકલાઈ રહ્યો છે. યુદ્ધ સામગ્રી મોકલવા પછવાડે જાપાનનો આ જાતીમ આસય સમાયેલો છે. સંભવ છે કે આ નીચેનમાં કંઈક સત્ય પણ હોય. કારણ કે મંચુરીયામાં તો આ સૈનીક આક્રમણ પહેલાં પણ જાપાનનો આધીક અધીકાર તો હતો જ. તો પછી આ આધીક અધીકારની હતી છતાં પણ સૈનીકરૂપે મોકલવાનું એકમાત્ર પ્રયત્ન સોવીયેટ રૂશીયા સામે સશસ્ત્ર સામનો જ હોઈ શકે.

ગમે તેમ હોય પણ મંચુરીયા આજે સમગ્ર જગતનું સ્થિતિદૃશ્ય પડ્યું છે. કારણ કે પ્રગતસંઘ આ ચીન-જાપાનની અયગ્રમણને અટકાવવામાં નીષ્ફળ ગીવડ્યું છે. તેની નીષ્ફળતાની સાથે જ તેની પ્રતીષ્ઠાને પ્રચંડ ફટકો લાગ્યો છે. એટલું જ નહીં પણ અમેરીકા પણ પોતાના દીનને સરક્ષવાને માટે મંચુરીયાના માનવસંહારમાં અજળ રસ લઈ રહ્યું છે. અત્યેક દોષસે જાપાનીસ સરકારતંત્રને 'નાપસંદગી'ની લાંબી યાદીઓ મોકલી રહ્યું છે. પણ આ વીરોધના પાંગળા અવાજને સાંભળવાને જાપાન પામે દુરસદ પણ નથી. ત્યારે સવાત્ર એક જ રહે છે કે અમેરીકા ચીનની પડખે ચડીને મંચુરીયાની ભુમીને જાપાનીઝ હથારીઓના હાથમાં જતી અટકાવશે કે કેમ? સંભવ છે કે મંચુરીયાની ફળદ્રુપ ભુમીમાંના નસકસની છુટમાં કંઈક ભાગ મળતાં અમેરીકન સરકારતંત્ર સંતોષાઈ પણ જાય.

રાજકીય આદર્શોમાં મહા-
ત્માજી રામરાજ્યના પુજક છે.
લેખક કહે છે કે ગાંધીજી
નથી પ્રજાસત્તાકવાદી કે નથી
અરાજકતાવાદી. તેઓ માત્ર
ભલુ' સરકારત'ત્ર માગે છે.

ગાંધીજીની

: લેખક :
પી. જે. ભટ્ટ

સાંપ્રત સમયના રાજકારણ પર અન્ય
પ્રભાવ પાડતા, પુનરાવર્તના વીરનર
ગણના, મહાપી' સમા મોલનદાસ કરમચંદ
ગાંધીજીનું જીવન એટલા તો વીવીધ રંગથી
રંગાયેલું છે કે તેમના ઉચ્ચારણોમાંથી
તેમના સીદાંતોને તારવી કઢાડવાનું કામ
કઠીન થઈ પડ્યું છે. યુરોપીય રાજકીયા
સામે ઉગ્ર રોષ પ્રકટ કરનાર આ અકતી
જરૂર પડે પોતાના શરીર પર શસ્ત્રક્રીયા
કરવા દે છે. 'અપરીગ્રહ' વૃત્તના સીદાંત
જાહેર કરનાર આ અદ્ભુત નર સંપ-
ત્તિવાનોને કહે છે કે તેઓને સંપત્તિના
સ્વામી હોવાનો હક છે. એટલું જ નહીં
પણ સત્ય અને અહીંસાના અર્કંગ પુનરી
હોવાને ધોવા કરનાર આ અન્ય મુલસદી
સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય માટે સામ્રાજ્યવાદના
અરણ્યો યુમે છે. અહીંસાનો ઉપાસક

સ્પર વીરોધી તત્વો પગલે પગલે જડી
આવે છે. સીદાંત અને વર્તન વચ્ચે સામ્ય
હોવું જોઈએ એવી ઉદ્દેશોપણા કરનાર
આ વ્યક્તિએ અનેકવાર પોતાના જ સીદાં-
તોથી ઉત્કટ વર્તન કર્યા હોવાના અનેક
દાખલાઓથી તેમના તવારીખ તરખેખ
બની છે. સત્યના પુનરીએ સામ્રાજ્યવાદની
સોડમાં સુવામાં ગર્વ અતાવ્યો છે. તેમનું
વીશ્વવંધુત્વ લે'કશાયરના કામદારોની કંગાલ
દશા જોઈને ઉભરાઈ આવે છે છતાં સાથે
સાથે વીદેશી વસ્તુઓના સંપુર્ણ બહી-
ષ્કારની તેઓ હાકલ પાડે છે. અહીંસાના
આ પ્રખર પુનરીને યુદ્ધનીતીનો અવરોધ
નથી કરવો. ભાવી સરકારત'ત્રમાં રાયસ્તવારી
સૈનીકોને નીલાવવામાં તેમને વાંધો નથી.
એટલે જ આ પરસ્પર વીરોધી વર્તનના
વચગમાં અટવાઈ ગયેલી તેમની વીચાર-

મનોસૃષ્ટિ

ઉજળીયાત કોમને પડ્યો

પણ આ ધુમ્મસને બેદીને પણ મહા-
ત્માણ્યે ઉજળીયાત કોમની ટરેલી સેવાના
રૂપે મમકારા આપણી આંખને આંચ
રચા છે. જ્યારે જ્યારે મહાત્માણ
ઉપર આ પ્રકારનો આક્ષેપ કરવામાં આવે
છે, જ્યારે જ્યારે મહાત્માણને સંપત્તીવા-
નોના પ્રતીતીધી તરીકે મનાવવાનો પ્રયત્ન
કરવામાં આવે છે ત્યારે ત્યારે સહજ સવાલ
કરવામાં આવે છે કે આમર્શના પ્રતીતીધી
તરીકે ઓળખાતા આ મહાત્માણ શી રીતે
ઉજળીયાત કોમના નેતા હોઈ શકે? ગરીબ
ખેડુત તરીકે ઓળખાવતી આ અજ્ઞા
અકતી શી રીતે સંપત્તીવાનોનો શાગરીદ
હોઈ શકે? રસ્તાનો સામાન્ય જન પણ
સવાલ કરે છે કે ચરખો ચલાવવાની હાકલ
કરનારા આ સજ્જન શી રીતે સામાન્ય-
વાદી સરકારનો સહાયક હોઈ શકે?

જ્યારે જ્યારે મહાત્માણ ઉપર ઉપરોક્ત
આક્ષેપ મુકવામાં આવ્યો છે ત્યારે ત્યારે
ગાંધીવાદીઓ કહે છે કે જો ગાંધીજી સ્વ-

આર્થિક આદર્શોમાં મહા-
ત્માણ ભલા પુંછપતીઓમાં
માને છે. લેખક કહે છે કે
મહાત્માણ નથી સમાજવાદી
કે નથી સામ્યવાદી. તેઓ તો
ભલી સંપત્તીશાહીના પુજક છે.

તંત્રવાની લડતના જરૂર નેવા છે તો
પછી સરકાર તેમને કેમ પ્રમુખમાં
ધકેલી દે છે? શા માટે ગાંધીજીએ
ઉપરોક્ત આદર્શોનો લાભી સામનો
કરવામાં આવ્યો છે? ગાંધીજીના તત્વ-
જ્ઞાનમાં અજ્ઞા શ્રદ્ધા ધરાવતી અકતીઓ
સ્વાભાવી રીતે જ સવાલ કરે છે કે ગાંધીજી
એ એક ખરે જ ઉજળીયાત કોમના સાચા
સહાયક છે તો પછી શા માટે ઉજળીયાત
કોમના અમરજીઓ તેમની પાસે આવતાં
પણ ખુબ વીચાર કરે છે?

છતાંયે ગાંધીજીના તત્વજ્ઞાન પર મુક્ત-
ચેષ્ટા પેકો આક્ષેપ એ નયું સાચ છે.
લોકો સ્વીકારે કે ન સ્વીકારે છતાં મહાત્માજીની
પ્રવૃત્તિ સંપુર્ણ સ્વાધીનતાની લડતને આગળ
લઈ જવાને બદલે પછવાડે લઈ જાય છે,
તેમનો આર્થિક પોષાક હીંદની ગરીબાઈ
શીઝવાને બદલે ખુબ વધારી રહ્યા છે.
તેમનું તત્વજ્ઞાન અને તેમની પ્રવૃત્તીઓ
હીંદની આડે એક મોટા બંધ સમાન છે.
શી રીતે? ચાલો તેનો વીચાર કરીએ.

[૨]

રાજકીય આદર્શો

મહાત્માજી સત્ય અને અહીંસા અને આત્મજ્ઞાનના અદ્વૈત પુજક હોવા છતાં આ માધ્યમી મનાતા રાજકારણમાં ઉડે રસ લે છે. હીંદની સૌથી મોટી રાજકીય સંસ્થા હીંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના તે સર્વ સત્તાવાન સરમુખત્યાર છે. તેઓ કહે છે કે 'સર્વની પુનઃ' તેમને રાજકારણમાં ધસડી જાય છે. પણ રાજકારણના ક્ષેત્રમાં મહાત્માજી કેવું તત્વજ્ઞાન ધરાવે છે? હીંદના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ માટે મહાત્માજી કઇ વીચારસરણી ધરાવે છે?

સ માન્ય સમુદય સમજે છે કે મહાત્માજી પ્રજાસત્તાકવાદી હશે. કેટલાક તેમને અરાજકતાવાદી માને છે. પણ હીંદના કમનડીએ મહાત્માજી પ્રજાસત્તાકવાદી પણ નથી તેમ અરાજકતાવાદી પણ નથી. સીનેર ઝનરા જેવા પ્રજાસત્તાકવાદના એ પુજક નથી. કે લેનીન જેવા તે કામદાર વર્ગની સરમુખત્યારીના અનુયાયી નથી. કે પ્રીન્સ ક્રોધેન્દ્રીન જેવા એ અરાજકતાવાદી નથી. તેમને રાજશાહી અપ્રીય નથી. તેમને નૃપતીના મનસ્વી વર્તન સામે રોષ નથી. મહાત્માજી એક જ વસ્તુ ઇચ્છે છે અને તે સુધરેલા ભલા શાસકો. પછી આ શાસક-રાજા હોય તો તેમને વાંધો નથી. તેમની મનોદશા પ્રમાણે તો માત્ર શાસક ને ભક્ષો હોય તો પ્રજાની આકાંક્ષાનું પુર્ણવીરામ આવી જાય છે. રાજાની સંસ્થા સામે આ વીશ્વખંડિતના અનુગામીને જરા યે રોષ નથી. અને કદાચ કે.ઇ ભલા સરમુખત્યાર થવાનું વચન આપે તો મહાત્માજી સરમુખત્યારીને સ્વીકારી પણ લે.

તેમના રાજકીય તત્વજ્ઞાનના આ સંકેત છે. મહાત્માજીની આ મનોવાંછના છે. સારું સરકારતંત્ર (good government) એ તેમનો આદર્શ છે. ખ્રીસ્તીય સરકાર સામે પણ તેમનો તેટલો જ વાંધો છે. ખ્રીસ્તીય તંત્ર એ મહાત્માજીની મનોદશા પ્રમાણે સમુદને હિતકારક નહીં હોવાથી જ તેઓ તેને 'શેતાનીયત' ગણે છે.

સારી સરકારના આ વાંછુને કાંઈ સંસ્થા સામે જરા ય વાંધો નથી, આથી જ ને કાંઈ માત્રીક સારો હોય તો તે મહાત્માજીને મન આદર્શ બની જાય છે. મહાત્માજી માયસોર રેલ્વેને રામરાજ્ય મનાવે છે. એટલું જ નહીં પણ અમદાવાદના અનેક મીલમશીનો પણ મહાત્માજીનું આવું સરકારી શ્રેષ્ઠ મેળવી સુક્યા છે.

મહાત્માજીના રાજકીય વીચારની આ ભુમીકા છે. પરોપકારી સરકાર તંત્રની તેમની ઇચ્છા કેટલાય સ્વરૂપે બહાર પડે છે. રામરાજ્યના આદર્શની ઉદ્દેશોપણ પછવાડે આ મદપીનું આ જ દ્રષ્ટીબિંદુ છે. ભલી સરકારનું સ્વર્ગ સેવતા મહાત્માજી આમ સંપુર્ણ સ્વાધીનતાવાદી પણ નથી કે નથી અરાજકતાવાદી.

મહાત્માજી એક બાલુ હીંદી મહાસલાની સ્વાધીનતાની ભડત માટે સરકારી લે છે ખ્રીસ્તીય શહેનશાહને શાખ્દીક પકાર આપે છે, ઇંગ્લીશ પ્રજાની આ નોકરશાહી સામે તેમને છુપ રોષ છે. આમ સંપુર્ણ સ્વાધીન ભારતની ઘોષણા કરનાર આ ભડવીર રાજાઓને કહે છે કે ત્હમારી સંસ્થા સામે તેમને જરા ય વાંધો નથી. એટલું જ નહીં પણ દેશી રાજ્યની પ્રજાની ચળવળને સાથ નહીં આપનાર

ખીરીશ હીનના આ મદન મુન્સદીએ વતુદ પરીષદની કાયદાહીમાં અને ચર્ચામાં મહાત્માજીએ હીંદના નરપીશાય જેવા પતી-આસાઓ, અદવરો, અને રણુછનસીહોના જાનીઅંધુઓ સામે જરાયે શબ્દ નથી ઉચ્ચાર્યો.

આમ કોઈ મહાત્માજીને પ્રખર પ્રવ્ન-સત્તાદવાદી સમજે તો પોતેજ છેતરાશે. મહાત્માજી માત્ર છે ભડી સરકારનાં ત્રના વાંજુ. પછી તે સારો રાજા હો, સારો સર-મુખત્યાર હો, કે પ્રવ્નસત્તાક હો.

પણ સામાન્ય કમચક્કલ આદમી પણ સમજી શકે છે કે મદાંધ રાજાશાહીમાં કોઈ એકલોકલ સારો નરેન્દ્ર નીકળે તેથી એમ કહવું નથી કે રાજાશાહી એ સારી છે. કોઈ મદાંધ રાજા નહીં નીકળે તેની જરાય ખાતરી મનસ્વી નરપી-શાહીમાં નથી સમાઈ.

પણ મહાત્માજી તો રામરાજ્યના પુજક છે ! અને છતાં હીંદી મહાસભાએ સ્વામી-નગના શરૂ કરેલા નાટકી સંગ્રામવું નેતૃત્વ વહને તેઓ પ્રવ્નસત્તાવાદનો ખુરખો ઓટે છે.

અને તેથી જ મહાત્માજીના સ્તીકાંતિને અનેક જણ પરસ્પર વીરોધી કહે છે તેથી જ મહાત્માજીના પર ભડી વૃપતીયાહીના પુજક હોવાને. અક્ષેપ મુક્યામાં આવ્યો છે.

આર્થીક સ્તીકાંતિ

મહાત્માજીના રાજકીય સ્તીકાંતિ જેટલા જ અગમ્ય અને ગદન તેમના આર્થીક વીરોધો છે. મહાત્માજીના રાજકીય વીરોધો પર જેમ અનેક મુદ્દર ચાલે. એવાસ્વામાં આવી છે તેથી જ રીતે તેમના આર્થીક તત્વો પર પણ કુધાતોની સેવા ભાગ-નાની મોઢક ચાદર ખીજરવામાં આવી

છે. ફરીનારાપણોની સેવાને નામે મહા-ત્માજીએ તેમના અનેક સ્તીકાંતિ જાહેર કર્યા છે. સંપત્તા, શોષણ અને સમુદ્ધને માટે અગમ્ય કાતુનો આ સમયના યુગાવ-તાર પુરુષે આલેખ્યા છે, એક ઉદાહરણલક્ષ્યે જુવાન સામ્યવાદીઓના એક નાના જુથને. જવાબ આપતાં મહાત્માજીએ કહ્યું હતું કે

‘સમાજની મ્યારી કલ્પના એ છે કે આપણે જ્યાં સરખાં જન્મેલાં છીએ. એટલે કે આપણને સરખી તક મેળ-વવાનો અધીકાર છે. છતાં સૌની શક્તી સરખી નથી. એ વસ્તુ સ્વ-ભાવતઃ જ અશક્ય છે. દાખલા તરીકે સૌની ઉંચાઈ, અને જુદી સરખી ન હોઈ શકે એટલે કુદરતી રીતે કેટલાકની શક્તી વધારે કમાવાની હશે. અને કેટલાકની આંધુ કમાવાની. જુદ્ધીશાળી માણસોની શક્તી વધારે હશે. તેઓ પોતાની જુદ્ધીતા એ માટે ઉપયોગ કરશે.

અને પછી મહાત્માજીએ આગળ વધીને એ જુવાન સામ્યવાદીઓના સવાલના જવાબ આપતાં જણાવ્યું કે—

‘તેઓ જે રહેમ રાખીને જુદ્ધીને વાપરશે તો તેઓ રાષ્ટ્રની સેવા કરશે. એવા લોકો રક્ષક તરીકે જ રહી શકે, ખીજ કોઈ રીતે નહીં !

અને પછી આ જુદ્ધીમાનો તરફ મહા ઉપકાર કરના કૈય તેમ મહાત્માજી અગમ્ય ચાત્રતાં જણાવ્યું કે

“હું જુદ્ધીશાળી માણસને વધુ કમાવા દઉં, હું તેની જુદ્ધીના વીકસને શેકું નહીં. પણ જેમ બ.પના બધા કમાતા દોક-રની આવક કુંડુંબના સંઘીયા

[૨]

રાજકીય આદર્શો

મહાત્માજી સત્ય અને અહીંસા અને આત્મજ્ઞાનના અર્થે પુજક હોવા છતાં આ માધ્યમી મનાતા રાજકારણમાં ઉડે વસ લે છે. હિંદની કૌથી ખોટી રાજકીય સંસ્થા હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના તે સર્વ સત્તાવાન સંસ્થાપત્યાર છે. તેઓ કહે છે કે 'સત્યની પુજા' તેમને રાજકારણમાં ધસડી જાય છે. પણ રાજકારણના ક્ષેત્રમાં મહાત્માજી કેવું તત્વજ્ઞાન ધરાવે છે? હિંદના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ માટે મહાત્માજી કદ પીચારસરણી ધરાવે છે?

સ માત્ર સમુદ સમજે છે કે મહાત્માજી પ્રજાસત્તાકવાદી હશે. કેટલાક તેમને અરાજકતાવાદી માને છે. પણ હિંદના કમનડીએ મહાત્માજી પ્રજાસત્તાકવાદી પણ નથી તેમ અરાજકતાવાદી પણ નથી. સીનોર ઝનારા જેવા પ્રજાસત્તાકવાદના એ પુજક નથી. કે લેનીન જેવા તે કામદાર વર્ગની સંસ્થાપત્યારીના અનુયાયી નથી. કે પ્રાન્સ કોલિગ્રીન જેવા એ અરાજકતાવાદી નથી. તેમને રાજાશાહી અપ્રીય નથી. તેમને નૃપતીના મનસ્વી વર્તન સામે રોષ નથી. મહાત્માજી એક જ વસ્તુ કહે છે અને તે સુધરેલા ભલા શાશકોઃ પછી આ શાશક-રાજા હોય તો તેમને વાંધો નથી. તેમની મનોદશા પ્રમાણે તો માત્ર શાશક ને ભડો હોય તો પ્રજાની આકાંક્ષાતું પુર્ણવીરામ આવી જાય છે. રાજાની સંસ્થા સામે આ વીર્યવૃત્તિના અનુયાયીને જરૂરે રોષ નથી. અને કદાચ કદાં જ. સંસ્થાપત્યાર થવાનું વચન આપે તો મહાત્માજી સંસ્થાપત્યારીને સ્વીકારી પાળે છે.

તેમના રાજકીય તત્વજ્ઞાનનો આ સંકેત છે. મહાત્માજીની આ મનોવાંછના છે. સારું સરકારતંત્ર (good government) એ તેમનો આદર્શ છે. ખ્રીટીય સરકાર સામે પણ તેમનો તેડો જ વાંધો છે. ખ્રીટીય તંત્ર એ મહાત્માજીની મનોદશા પ્રમાણે સમુદને હિતકારક નહીં હોવાથી જ તેઓ તેને 'શેતાનીયત' ગણે છે.

સારી સરકારના આ વાંછને કોઈ સંસ્થા સામે જરાય વાંધો નથી, આથી જ ને કોઈ માલીક સારો હોય તો તે મહાત્માજીને મન આદર્શ બની જાય છે. મહાત્માજી માયસોર સ્ટેટને રામરાજ્ય મનાવે છે. એટલું જ નહીં પણ અમદાવાદના અનેક મીલમાલિકો પણ મહાત્માજીનું આવું સરદી શીફ્ટ મેળવી ચુક્યા છે.

મહાત્માજીના રાજકીય વીચારની આ ભુમિકા છે. પરોપકારી સરકાર તંત્રની તેમની ઇચ્છા કેટલાય સ્વરૂપે બહાર પડે છે. રામરાજ્યના આદર્શની ઉદ્દેશોપણા પછવાડે આ મદપીતું આ જ ડબ્બીબીંદુ છે. ભલી સરકારનું સ્વર્ગ સેવના મહાત્માજી આમ સંપુર્ણ સ્વાધીનતાવાદી પણ નથી કે નથી અરાજકતાવાદી.

મહાત્માજી એક બાબુ હિંદી મદાસભાની સ્વાધીનતાની ભડત માટે સરદારી છે એ ખ્રીટીય સોનેરાદનને શાબ્દીક પડકાર આપે છે, ઇંગ્લેંડ પ્રજાની આ નાકરશાહી સામે તેમને ખુબ રોષ છે. આમ સંપુર્ણ સ્વાધીન ભારતની શોધણા કરનાર આ ભડવીર રાજાજીને કહે છે કે તમારી સંસ્થા સામે તેમને જરાય વાંધો નથી. એટલું જ નહીં પણ કેટલી રાજ્યની પ્રજાની ચક્રવર્તન સદે નહીં આપનાર

ઓરીશ હીન્દના આ મહાન મુસદ્દીએ વતુન પરીષદની કાર્યવાહીમાં અને ચર્ચામાં મહાત્માજીએ હીન્દના નરપીશાય એવા પતી-આત્માઓ, અધરો, અને રૂણુનસીહોના જનતામંડુઓ સામે જરાયે શબ્દ નથી ઉચ્ચાર્યો.

આમ કોઈ મહાત્માજીને પ્રખર પ્રજા-સત્તાકવાદી સમજે તો ચોતેજ છેતરાશે. મહાત્માજી માત્ર છે ભલી સરકારનંદના વાંદુ. પછી તે સારો રાજા હો, સારો સર-મુખત્યાર હો, કે પ્રજાસત્તાક હો.

પણ સામાન્ય કમઅશ્વેસ આદમી પણ સમજી શકે છે કે મદાયે રાજાશાહીમાં કોઈ એકસડોકસ સારો નરેન્દ્ર નીકળે તેથી એમ દરતું નથી કે રાજાશાહી એ સારી છે. કોઈ મદાયે રાજા નહીં નીકળે તેની જરાય ખાત્રી મનરવી વૃત્તી-શાહીમાં નથી સમાઈ.

પણ મહાત્માજી તો રામરાજ્યના પુજક છે ! અને છતાં હીંદી મહાસભાએ સ્વધ્મી-નગના શરૂ કરેલા નાટકી સંગ્રામનું નેતૃત્વ નહોતે તેઓ પ્રજાસત્તાવાદનો શુરોએ એક છે.

અને તેથી જ મહાત્માજીના સીદ્ધાંતોને અનેક જગ્યા પરપર વીરોધી કાંડે છે તેથી જ મહાત્માજીના પર ભલી વૃત્તીશાહીના પુજક હોવાને, અણેપ મુકવામાં આવ્યો છે.

આર્થિક સીદ્ધાંતો

મહાત્માજીના રાજકીય સીદ્ધાંતો જેટલા જ અગમ્ય અને ગઢન તેમના આર્થિક વીધાંતો છે. મહાત્માજીના રાજકીય વીધારો પર જેમ અનેક સુંદર આદર્શ ઓરાવવામાં આવી છે તેવી જ રીતે તેમના આર્થિક તત્ત્વો પર પણ કુધાતોની સેવા ભાવ-નાની મોઢકે આદર બીજાવવામાં આવી

છે. ડ્રીનારામજીની સેવાને નામે મહા-ત્માજીએ તેમના અનેક સીદ્ધાંતો જાહેર કર્યા છે. સંપત્તા, શોષણ અને સમુદ્ધને માટે અગમ્ય કાનુનો આ સમયના યુગાવ-તાર પુરેપે આવેખ્યા છે. એક ઉદાહરણ લઈએ જુવાન સામ્યવાદીઓના એક નાના જુથને જગ્યા આપતાં મહાત્માજીએ કહ્યું હતું કે

‘સમાજની મ્હારી કલ્પના એ છે કે આપણે જ્યાં સરખાં જન્મેલાં છીએ. એટલે કે આપણને સરખી તક મેળવવાનો અધિકાર છે. છતાં સૌની શક્તી સરખી નથી. એ વસ્તુ સ્વ-ભાવતઃ જ અશક્ય છે. દાખલા નરીકે સૌની ઉંચાઈ, અને જુદી સરખી ન હોઈ શકે એટલે કુદરતી રીતે કેટલાકની શક્તી વધારે કમાવાની હશે, અને કેટલાકની ઓછું કમાવાની. બુદ્ધીશાળી માણસોની શક્તી વધારે હશે. તેઓ પોતાની બુદ્ધીનો એ માટે ઉપયોગ કરશે.

અને પછી મહાત્માજીએ આગળ વધીને એ જુવાન સામ્યવાદીઓના સવાલના જવાબ આપતાં જણાવ્યું કે—

‘તેઓ જો રહેમ રાખીને જુદોને વાપરશે તો તેઓ રાષ્ટ્રની સેવા કરશે. એવા લોકો રક્ષક તરીકે જ રહી શકે, બીજા કોઈ રીતે નહીં !

અને પછી આ જુદીમાનો નરક મદા ઉપશર કરના કૌંચ તેમ મહાત્માજી અગમ્ય ચાલતાં જણાવ્યું કે

“હું જુદીશાળી માણસને વધુ કમાવા દઉં, હું તેની જુદીના પીઠસને રોકું નહીં. પણ જેમ આપના બધા કમાતા દીક-રની આવક કુંદુંબના સગીવારા

ખાતામાં જમા થાય છે તેમ એમની વધારે કમાણીનો મોટો ભાગ રાષ્ટ્ર-હીત માટે જ વપરાતો હોવો જોઈએ. તેઓ પોતાની કમાણી રસક તરીકે જ રાખી શકે.”

[નવંબર ત. ૨૯-૧૧-૩૧.]

મહાત્માજીએ જુવાન સામ્યવાદીઓના સીધા સવાલોના પ્રત્યુત્તરમાં આપેલા આ સંબંધી જવાબ તેમની મનોરુઝી પર નંદાચેલા અત્યંત વાદ્યોને સાંપીને કરેલા સમર્થ છે. ઉપરાંત રાષ્ટ્રોમાં નથી કોઈ નીશીત યોજના કે નથી સમુદના સંતાપનો ઉકેલ.

આજે સમાજમાં શ્રમજીવી સમુદાય ટાળી મલુરી કરીને રકતનાં શીશામ કરી રહ્યા છે. ક્રીસાનોને સારો દીવસ જમીન પર જોડેલ કરતાં પણ મુર્ખ આથમે ખાવા માટે અન્ન સાંપડતું નથી. આજે લલુચ ગણના મધ્યમવર્ગી માણસને પણ નોકરી મારે સાંસ પડે છે. આમ સમુદનો વીકારગ્રસ્ત આજે ખુબ પીગ્રસ્ત રહ્યા છે. સારો દીવસ શ્રમ કરવા છતાં જુવાનો સંતાપ તેમના જુદામાં સળગે છે.

શા માટે? કારણ કે આજે શ્રમજીવી સમુદ ને જે ઉત્પન્ન કરે છે તેનો લાભ સંપત્તીના સ્વામીનાથો વધ જાય છે. કામદારો કોરોડો વાર કાપડ ઉત્પન્ન કરે છે. તે ઉત્પન્નમાંથી નીવડતો સવરો નહે પડે મોઢ મલેકે રવાડા કરી જાય છે.

જાન પર રત દીવસ શ્રમ કરના ક્રીસાનોની સર્વ મહેનતનો લાભ જમીનદાર વધ જાય છે. આમ જનતા અચ્છે મળુ અનાજ ઉત્પન્ન કરતી હોવા છતાં તે જુધાથી સળવળે છે ત્યારે માલદારશાહી તેનો સંવરો લાભ ઉઠાવી જાય છે. સંપત્તીને સ્વામીનાથ વધ પડેલા આ ન્યાનકોડો સમુદ આજે સમુદના શ્રમને ભોજે સૃષ્ટીમાં શક્ય હોય તેટલા ઉત્પાસ માણી રહ્યા છે.

છતાં મહાત્માજી કહે છે કે તેમની લાવી સમાજરચનામાં પોતાની જુદી અનુસાર વધુ કમાવાનો દક્ષ છે. મહાત્માજીની મનોરુઝા પ્રમાણે આજે વધુ કમાતો નરે વધુ જુદીમાન છે. પણ સમાજ સામે જરા નજર ફેંકા, અહીં શું જુદીમાનો કમાય છે?

અરે, પૃથ્વીના પાંચે ખંડોમાં જુદો. જુદોમાને તેમની જુદીમતા માટે માત્ર ખાસમાં મળ્યાં છે. જગતની વીચારક ગણાતી વ્યક્તીઓને તેમની જ જીવે સેવી પડી છે. કામેજ ગણાતા નરોને ફાંવીએ ચળવવામાં આગ્યા છે. એટલું જ નહીં પણ માણસને જુદીમતા અને કમાવાની શક્તી સાથે જરા જે સંબંધ નથી. જેણે જુદીહીન જમીનદાર તેની સંપત્તીના પ્રતાપે દરવે લાખો રૂપિયા તેના ખજાનામાં ભરી શકે છે. જેણે જુદીહીન માલદાર ખાસકરે કરોડો રૂપિયાનો પારસો મળે એ તદ્દન નીતીમય મનાવવામાં આગ્યું છે. તે જુદીનો કમાવાની શક્તી સાથે મહાત્માજી મનાવે છે તેવો સંબંધ હોત તો જુદીહીન સંપત્તી-દારો શી રીતે સંભરી શકે.

તેમ જ આજે કોણ સંપત્તી મેળવી શકે છે? આજે સંપત્તી મેળવવામાં સફળ થયેલા

“મીલની વીસલ”

વીસલ વાગી ને હું તો જાગી;

ઉઠોને રાજ !

મીલની મોંઢાણુ ચીસ હૈયાં ચીરાય છે.

મીઠાં પ્રભાત સુખ રોણુએ સનાષે

જાયની ચીતારી વાગી, હું જાગી ઉઠોને રાજ !

મીલની મોંઢાણુ ચીસ હૈયાં ચીરાય છે.

સાંચાનો ઘેર ઘેરણુ નીદ્રા તજવતી;

હેયે ધડકાતી, મુંઝાતી, ઉઠોને રાજ !

મીલની મોંઢાણુ ચીસ હૈયાં ચીરાય છે.

વળા વીને તો મીલ માલીક ચીડાશે

મોંઘી મજુરી કપાશે, શું યાશે, ઉઠોને રાજ !

મીલની મોંઢાણુ ચીસ હૈયાં ચીરાય છે.

હાનંદ શા સાંચા જરી સાચવી ચલાવળે

યત્રોમાં કાયા પીસાતી, ભીંસાતી, ઉઠોને રાજ !

મીલની મોંઢાણુ ચીસ હૈયાં ચીરાય છે.

જુખ્યા વીકાળ રોઠ ઉભા અટારીયે

રજા ચીઠી અપાશે, શું ખવાશે. ઉઠોને રાજ !

મીલની મોંઢાણુ ચીસ હૈયાં ચીરાય છે.

મીલના મજુર મોત તારી સમીપમાં

મુડીવાટે જાગે ખીજાણી, ફસાણી ઉઠોને રાજ !

રાષ્ટ્રીયશાળા, બાવળા.

શાન્તીકુમાર પંડ્યા.

[ત્રીઅંકી

પાત્રો

શેઠ શામળદાસ-મુંબાઈના એક
લખપતી શાહુદાર ને રાજપુરમાં
છત્ર, પ્રેસ અને મીલનો માલિક.
માધવજી-મીલનો મેનેજર.
સો, શાંધાબેન-તેના પત્ની.
હાંતા-આશરે અઢારેક વરસની તેમની છેકરી.
રમેશ-શેઠ શામળદાસનો જરા ફુરો સગો,
આશરે ૨૫ વરસનો. વીલાયતથી લાંબે
બાણીને પાછો ફરેલો. મીલનો નવા
વીવીંગ માસ્ટર.

[સ્થળ-રાજપુરની મીલના કંપાઉંગમાં
આવેલા મેનેજર માધવજીના બંગલાનું દીવા-
નખાનું. સામેની બાલુએ એક મોટી ગાદી
ને તકીએ બીજાવેલા દેખાપડે-તેની બન્ને
બાલુ પર થોડા નાના ગાદી તકીયા છે.
વચમાં નાનું ટેબલ ને પુરશી છે. જમણી
બાલુ પર એક નવા સોફા, બે એક મલ-
મલની જડેલી પુરશીઓ અને બે એક
સાદી પુરશીઓ છે. વળી જમણી બાલુના
પુણા પર એક નાનું ગોળ ટેબલ છે અને
બે એક નાના દીપાંકી પથ પડેલી છે,
પાછલી બાલુએ બે બારીઓ પડે છે તેમાંથી

નજીકમાં થોડાં ઝાડ
ને તેની પાર પાણીનું
નાનું તળાવ ને મીલનું
ઘોટું મક્કન દેખાય છે.

[થોડી જ વારમાં મુંબાઈથી
કંઈક ઘણા જરૂરી કામસર
શેઠ આવતા હોવાથી અને તેમણે
ટેકસાક અમલદારોને ને નોકરોને તેમના
દીવાનખાનામાં મળવાનું બોલાવેલા
હોવાથી સૌ રંભાળેન આમતેમ દાંડળ
હોંઠળોં દોડીને બધા સમાન રાખીને
મદદથી જરા નવસર ગોઠવતાં દેખાય
છે. રંગી સર્ સમાન સદરૂક
કપાં પડી ગાદી પર નવી ગદર

અંગીકરણ

નાટક]

કેષક
મહાલાલ યાદીદ

માવજલાઈ-મીઠના લુના મુનીમ,
વીનજ-રમેશના આતનો એક બેખર.
લક્ષ્મણ } વીવી ગખાતાના મજુર.
મેઘો }
કસમ }
તુલસી-મશનનો લેથ.
રામી-સા. રાધાખેનની નોકર.

ખીજવતી હોય છે,
તારથી પડે છે પડે]
ગધા-[રામીને] બસ હવે
ગાદી તણીયા તો સરસ દેખાય
છે ખરું ને?

રામી-હા રાધાયા.

રાધા-[પછી ટેબલ તરફ જોઈને] આ
ટેબલ પર હું જરા ફિક કરી નાંખું ને તું
ચેલી દીપાઈ પર જુનું જાપોનિયન છે, તે
અંદર લઈ જાઓ. [એમ કહીને ટેબલ તરફ
જાય છે.]

રામી-સારું રાધાયા, [એમ ખોલી દીપાઈ
પરથી જાપોનિયન દીપાઈ સાફ કરી
અંદર જાય છે.]

રાધા-પણ હજી કાંતા કેમ ન આવી?
[એટલામાં તુલસી લેથો મોટી ડાંગ
લઈને આવી પહોંચે છે]
તુલસી લેથો-સવામ ખાઈસાઈ.
રાધા-ઓપો, લેથા આવી પહોંચ્યા?
તુલસી-ખરા શેઠ આંનેલાલ છે તો મેં જી-
દર આ રાધા હું. કુછ કામ હોગા તો
ફરમાનાં ખાઈસાઈ!
રાધા-ખોત ફિક! ક્યું મીઠમાં તો બધા
ફિક હું ને?
તુલસી-[જરા નીસાસો નાંખી] નહીં!
કુછ કાંટણી. આતમે ગરબ માલમ હોવી
હૈ, તો મેં સમજતા હું કે કુછખી જરાબર
નહી ચલતા હૈ!

[ત્રીઅંકી

પાત્રો

શેઠ શામળદાસ-મુ'બાઈના એક
લખપતી શાહુકાર ને રાજપુરમાં
જન, પ્રેસ અને મીલનો માલિક.
માધવજી-મીલનો મેનેજર.
સૌ. રાધાબેન-તેનાં પત્ની.
કાંતા-આશરે અઢારેક વરસની તેમની છોકરી.
રમેશ-શેઠ શામળદાસનો જરા ફુરોનો સગો,
આશરે ૨૫ વરસનો વીલાયતથી તાલે
બણીને પાછો ફરેલો. માલનો નવો
વીવીંગ મારતર.

[સ્થળ-રાજપુરની મીલના કં'પાઉંડમાં
આવેલા મેનેજર માધવજીના બંગલાનું દીવા-
નખાતું. સામેની બાજુએ એક ચોટી ગાદી
ને તકીઓ ખીછાવેલા દેખાયા છે-તેની બન્ને
બાજુ પર થોડા નાના ગાદી તકીયા છે.
વચમાં નાતું ટેબલ ને ખુરશી છે. જમણી
બાજુ પર એક નવો સોફા, જે એકે મલ-
મલની જડેલી ખુરશીઓ અને જે એક
સાદી ખુરશીઓ છે. વળી જમણી બાજુના
ખુણા પર એકે નાતું ગેળ ટેબલ છે અને
જે એક નાની ટીપાઈઓ પણ પડેલી છે,
પાછલી બાજુએ જે બારીઓ પડે છે તેમાંથી

નજીકમાં થોડાં ઝાડ
ને તેની પાર પાણીનું
નાતું તળાવ ને મીલનું
ચોટું મકાન દેખાય છે.

[થોડી જ વારમાં મુ'બાઈથી
કંઈક ધણા જરૂરી કામસર
શેઠ આવતા હોવાથી અને તેમણે
કેટલાક અમલદારોને ને નોકરોને તેમના
દીવાનખાનામાં મળવાને બેલાવેલા
હોવાથી સૌ રંગાપડેને આમતેમ હાઈળ
હોઈળો દોડીને બધા સામાન રામીની
મહાથી જરા નવેસર ગોઠવતાં દેખાય
છે. રામી સર્વ સામાન સાફસુફ
ક્યાં પડી ગાદી પર નવી આદરે

સાચી

નાટક]

કેષક
મંદુલાલ યાજ્ઞિક

માવજલામ-મીલના લુના મુનીમ.
વીરાજ-મેશના ખાતાનો એક નેપર.
લક્ષ્મણ } વીવીગખાતાના મજુરો.
મેદો }
કાસમ }
તુલસી-મકાનનો લૈયા.
રામી-શા. રાધાખેનની નોકર.

ખીજાવતી હોય છે,
ત્યારથી પડશે ઉપર]
રાધા-[રામીને] જસ હને
ગાદી તકીયા તો સરસ દેખાય
છે ખંડ ને ?
રામી-હા રાધાયા.
રાધા-[પછી ટપલ તરફ જોઈને] આ
ટપલ પર હું જરાં ફિક કરી નાંખું ને હું
ચેલી રીપાઈ પર લુનાં છાપાં ભાડ્યાં છે. તે
અંદર લેઈ જાએ [એમ કહીને ટપલ તરફ
જાય છે].
રામી-સાર રાધાયા [એમ બોલી રીપાઈ
પરથી છાપાં ઉપાડીને રીપાઈ સાફ કરી,
અંદર જાય છે].

રાધા-પણ હજી કાંતા કેમ ન આવી ?
[એટલામાં તુલસી લૈયા મોટી ડાંગ
લખને આવી પહોંચે છે]
તુલસી લૈયા-સલામ ખાઈસલામ.
રાધા-ઓહો, લૈયા આવી ભૂલોગ્યા ?
તુલસી-બહા શેઠ આનેવાલા છે તો મેં બી
કદર આ ગયા હું. કુછ કામ હોગા તો
ફરમાનાજી ખાઈસલામ !
રાધા-ખાંત ફિક ! ક્યું મીલશે તો બધા
ફિક હે ને ?
તુલસી-[જરા નીસાસો નાંખી નહીં છાં]
કુછ કાંઈકી ખાતમે ગરબા કેમ હોતી
હે, તો મેં સમજતા હું કે કુછબી બરાબર
નહી ચલતા હે !

કાંતા-કંઈ નહીં પણ સ્વદેશી કાપડ તો છે ને! ખેંસો હવે ડાબા થઈને પેલા કાચ પર. રમેશ-[હસીને] ના રે તું કાચ પર ખેસ. હું તો તારા ચરણકમળ આગળ...

કાંતા-વળી પાછા વાપડાઈ કરો છો કે? [એમ કહીને રમેશનો હાથ પકડી તેને કાચ પર કાંતા ખેસાડે છે ને કાંતા ચક્રવર્તી આરે પાસ ને ખારીમાંથી દૂર સુધી જ્યાં પછી કાચ પર રમેશની બાજુ પર ખેંસે છે, તેઓ બન્ને એક બીજાને થોડા મહીનાની પીઠાનથી ને રોજ મળવાથી ઠીક દેખત થયાં હોય એમ લાગે છે]

રમેશ-[ખેંસીને થાક ખાતાં] તારો જીવન પેણુ કંઈ શેઠના કરતાં કંઈ બહુ ઓછો નથી!

કાંતા-[જરા ગંભીર થઈને રમેશના હાથ પર સવારી કરવાની કોશિશ કરતાં ઘણા જ ડામળ આવજીથી]. ઠીક, હવે મસ્કરી જવા દો ને!

રમેશ-[ગંભીર ચાતાં] હું તો ખુબ જ થાકી ગયા છું.

કાંતા-તો શું માથું ફાડવાને પેલા જીવનને તમારા મેલાલેલા મજુરો સાથે બપોરે ને વળી રાતે પણ લમણાઝીક કર્યા કરો છો?

રમેશ-[અનીમિષ વાતસલ્યથી કાંતા પર મીટ મારીને] કાંતા, તું તો બાળક જેવી વાત કરે છે. અમારી સંભામાં કાંઈ વખત પેલાંરે તો તને બધી ખબર પડે!

કાંતા-મને તો આપણી મનાઈ છે એટલે શું કરે? બાકી તમારા લાંબા સાંભળવાનું મને તો ધણું ચે થાય છે!

રમેશ-[વાત જાણી બેઠાં-કરવા જતાં] કેમ હંડી શેઠ મહી આવ્યા હોય? ગાડીને વખત તો થયે ગયો!

કાંતા-એ તો ગાડી મોડી થઈ હશે! સાચું કહીને રમેશભાઈ આ બધાનું પરીણામ શું આવશે?

રમેશ-પરીણામ તો શેઠના ને તારા પધાના હાથમાં છે!

કાંતા-[રમેશની વળી જરા પાસે આવીને તેના બટન હોલમાં બરાવેલું પુલ જરા ઠીક કરતાં] પણ હું એમ કહું છું કે આ કાંજની બાબતમાં આટલી બધી જાદ કરવાની કંઈ જરૂર ખરી?

રમેશ-કાંતા, તું તો બોળા છે તને ખબર છે કે મજુરો તો ક્યારના ચે શેઠની સામે ખુબ જ ધુધવાઈ ગયા છે? ને થોડા મહીના પર તેમના પગારમાં શેઠે રાક્ષસી કાપ મુક્યા ત્યારે મેં તેમને જેમ તેમ સમજાવીને રાખ્યા ન હોત તો તે વખતે જ હતાલ પડત!

કાંતા-એ તો જાણું છું કે તમે શેઠને પીનવીને તેમના ધારેલા કાપમાં ખેચાર ટકા કમી કરાવ્યા તેથી તમે મજુરોને સમજાવીને કામ પર રાખી રાક્યા!

રમેશ-પણ તે પછી તો આટલા મહીનામાં મજુરોના પગારને આવીક સ્વીતીનો મેં પુરો પાકો અબ્યાસ કર્યો છે. તેમના પગારમાં છેલ્લા ખેચાર વરસમાં શેઠ માત્રી રીતે મુકલા કાપનો હીસાબ કાઢ્યો છે તેથી હવે તો જ્યારે આ ગરીબ સ્ત્રી પુરો અને બાળકોના હોહીના પરસેવાથી આ રાક્ષસી સાંચાકામ આલે છે તેઓના પર મારવાડીઓ અને પહાણોનો ચાલુ ત્રાસ નીહાળું છું, તેમ જ તેમની ગંધાતી ચાલોઓમાં હાલમાં બેઠાં જાડું છું, ને પીધેલા મજુરોને તેમની બેરી છોડરને મારતા જોઉં છું ત્યારે એ છેલ્લું સમાધાન કરવાને સારું મને મારા ચોતાના પર બપોરે પીકાર આવે છે!

કાંતા-[રમેશના હાથની એક આંગળી સાથે રમતાં] પણ હું એમ કહું છું કે આ

કાંછની આબતમાં પહુ આવું કંઈ સમાધાન થઈ શકે એમ નથી ?

રમેશ-[ભુસ્સામાં કંતાનો હાથ પકડીને જરથી દાખીને] ખરી વાત તો એ છે કે કાપડમાં વધારે કાંછ સીંચવાથી તો મજુરોના આર્પણું કંઈએ જાય એમ નથી પણ હવે પોતાનું પાકું જડખેસલાક યુનીયન (મજુર સંઘ) તેમણે....

કાંતા-તેમણે નહીં તમે.....

રમેશ-હીકે भारी સલાહ ને સહાયથી તેમણે પાકું બનાવ્યું છે એટલે માત્ર પોતાના જાપી પેટને માટે જ નહીં પણ આ કાપડ વાપરનાર આ દેશના લાખો ગરીબ બેકુતોની ખાતર પણ તેમણે રોટની સામે કમર કસવાનો ઠરાવ કર્યો છે !

કાંતા-પણ એ તો કારસ્તાન તો તમારું જ ને ?

રમેશ-જરૂર મારી સમજાવટ તો ખરી જ ! હું કેમ ન સમજાવું ?

કાંતા-ને તમે તો રોટના સગા કહેવાઓ ને શેર ખાસ ચાહીને તમને નીચેલા !

રમેશ-[જરા ઉશ્કેરાઈને] નીચેલા છે તે તો તેમનું કામ કરવા. પણ વીલ્લપતની ડીમી લઈ આવીને તો હું એક હલકા ફુકાનદારની માફક રોટના હુકમથી ધઉંના આટામાં લાકડાને વેર મેળવી આપું તો મારા જોવા નીમકકરામ માણસ ખીન્ને કયો કહેવાય ?

કાંતા-[જરા અધીરી થઈને] પણ ખરું એમાં તો તમે નીમક તો રોટનું ખાઓ છો ને !

રમેશ-ને રોટના વૈસા આલલામાંથી આવે છે ! તે તો આ હજારો મજુરોનાં લાકડાં ને લાકડામાંથી ને કાપડ વાપરનાર લાખો કંગાળ બંધ-બુખ્યાં નાનાપાગા બેકુતોના પરસેવામાંથી આવે છે એટલે મારા સાચા રોટ

તો તે જ. મ્હારી અણસજમાં ને એકવાર મજુરોનાં કાંડાં કપાળ્યાં પણ હવે આ વખતે તો લાખો બેકુતોના પેટ પર પાકું તો નહીં જ મારવા દઉં !

કાંતા-પણ આ બધી પંચાતથી તમારા મજુરોને તો કંઈ કાયદો નહીં જ ને ?

રમેશ-કેમ નહીં ? આજે આપણા શેરે વધારે નફો કરવા વધારે કાંછ નાંખી છે તો કાલે વળી પગાર કાપવા તૈયાર થશે મારે આજથી જ તેમની સામે લડવાની સારી તાલીમ આ અલણ મજુરોને મળી હશે તો વખત આવ્યું પોતાના પેટ પર કુહાડો પડશે તેની સામે ટક્કર ઝીલવાની ખરી તાકાત આવશે ને ?

કાંતા-[જરા સ્નેહાળ કટાક્ષ મારીને] પણ આ બધી પંચાતમાં તમે તમારો તો કંઈ વીચાર કરતા જ નથી !

રમેશ-[હવે ઉશ્કેરાઈને ઉભો થતાં] મારે વીચાર કરે તો પણ તરસાઈ તો એ જ ! હું વીવીંગ માસ્તર છું-કંઈ હજીમ નથી ને કપડું ખમી શકું તે કરતાં પહુ વધારે કાંછ તો પહેલી જ ન ખાતી આવે છે ને તેમાં એક પાટકોનો મળ્યું વધારે કરે તે પહેલાં મારે ઢાંકણીમાં પાણી ધાલીને હુખાં મરણું જોઈએ !

[આમ બોલતાં બોલતાં રમેશ ઉભો થઈને આમતેમ ચાલવા મારે છે તેની સાથે અનાયાસે કાંતા પણ ઉભી થઈને આમતેમ દેરા મારવા મારે છે]

કાંતા-[ચાલતે ચાલતે રમેશનો એક હાથ પકડીને] પણ તેમાં આટલા બધા ઉશ્કેરાઈને રાનાં જ ?

રમેશ-[બોલી તો ઉભો રહીને કંતાનાં બે ખંભા પર એ હાથ સુકીને] ઉશ્કેરાઉં તેહી ! મોજબારે આ નોકરી લીધી ત્યારે કદી મારા સ્વપ્નામાં પહુ ન હતું કે આ

‘દરીનારાયણ’ના અહનીશ પુનરી-રાત-
દીવસં તકલી ચલાવનાર ને સારા દેશમાં
ફરીને હજારો રેડીયાનો પ્રચાર કરનાર
ખાદીધારી બગલગત પોતાની જ મીલમાં
પોતાના મજુરોનું આમ લોહી પીતા હશે.
ને વળી જે ખેડૂતોના પરદુખબળજક, તાર-
જુહાર થવાનો ડોળ કરે છે તેમના જ પેટ પર
ધુળ જેવા પાપી પૈસા માટે આમ નીદપ-
પણે લાત મારતા હશે!

કાંતા-[રમેશના કપાળ પર હાથ ફેરવતાં]
બસ હવે જરા શાંત થાઓ! શેઠની વાત
આવે ત્યારે તો તમે હમેશાં છેક છંછનથી
એ વધારે ગરમ થઇ જાઓ છો!

રમેશ-[જ્વાલના ઉમળકાથી કાંતાનો ખીન્ને
હાથ પોતાના ગાલ પર દબાવતાં] એ સાચો
દોંગી, લુચ્ચો, લકડો, ગણસ. ખીન્ન મીલ-
વાળા ગમે તે કરે તે હજુ પણ અખાસ
પણ આ તો મુખમે રામ બગલમાં છુરી-
વાળા છોટા મહાત્માઓની સામે તો મારો
દીલમાં અંગાર ઉઠે છે!

કાંતા-[પોતાના હાથ રમેશના ખભા પર
મુકતાં] બસ હવે! પણ દશ ટકા કાંજ વધાર-
વાનું કહેતા હોય તો આને ગડબાગ કરીને
પાંચ ટકા પતાવી દા!

રમેશ-[આંખમાંથી સ્નેહનાં અમી વરસાવી-
ને કાંતાના ગળાની આસપાસ એ હાથ
વીંટળાવતાં] કાંતા તું તો ગભરૂ બાળક છે.
કોમંદરોને કરાવ થઇ ચુક્યો છે ને જે
પણ નીશ્ચય કરી દીધો છે!

કાંતા-[રમેશની આંખમાં મોટ મોડીને]
શો? કેટલા ટકાને?

રમેશ-[કાંતાના વાળ સુધતાં] એક ટકા
તો. શું. પણ એક રતીપુર પણ વધારે કાંજ
કાપડમાં નહીં, નહીં!

કાંતા-[પોતાના હાથ રમેશના ગળાની
આસપાસ વીંટળતાં] ત્યારે શેઠ નહી જ
માને તો. શું કરશો?

રમેશ-તે મીનીટે જ મીલમાં સંપુર્ણ
હડતાલ પડશે ખીન્ન બાનાં તૈયાર છે!

કાંતા-[રમેશને છેક છાતી સરસો ચાપતાં]
ને તમે શું કરશો? . . .

રમેશ-[અદળક જ્વાલથી (કાંતાની) દાદી
ને વાળ એ હાથે દબાવીને તેનું મોં પોતાની
પાસે લાવતાં] હું? કેમ હું પણ હડતાલમાં
જ સામેલ થઇશ!

કાંતા-[ગળગળાં થતાં] ત્યારે તો શેઠ
કંપાઉંડમાંથી તમને બહાર કાઢી મુકશે!

રમેશ-હસતો મારો સામાન તો લગભગ
પસાર પણ થઇ ગયો!

કાંતા-[અધીરે અવાજે] ત્યારે પછી
રહેશો ક્યાં?

રમેશ-[કંઈક ગળગળાં થતાં] કેમ
ગામમાં કોઇ મકાનમાં કે પછી મજુર કોઇ
ચાલીમાં . . .

કાંતા-[રમેશને ભેરપૂર વાતસંયથી આંલી-
ગન આપતાં] ત્યારે મને છેક જ છોડી જશો
એમ ને? . . .

રમેશ-[કાંતાનું માથું પોતાની છાતી
સરસું દબાવીને] તને કેંઈ છોડાશે? તું મને
કેટલી વહાલી છે તે તું ક્યાં નથી જાણતી?

કાંતા-[રમેશને ગળે વળગીને] પણ તમે
આમ જઈને ધાંધલ કરશો પછી મળશો
કેવી રીતે?

રમેશ-[કાંતાની આંખમાં મોટ મોડીને]
ને કાંતા આપણો પ્રેમ કાયમ રહેશે તો
કુનીયોના છેડા પરથી પાછાં કોઇ વેપતે
આવી મળીશું!

[એમ કહીને સ્નેહનાં તાનમાં આવીને
રમેશ કાંતાના ગાલ પર મુખ અવેશથી
કેંકર કરે છે ને બન્ને સ્ત્રીઓ એક

બીજાને કેટલીયે વાર સુધી ચસચ-
સીને બેઠી રહે છે.]

[એવામાં કંઈક અવાજ સાંભળીને
રમેશ ચમકે છે. તે તરત કાંતાને
હાડી દે છે.]

રમેશ-જે, બૂરીમાંથી શેકું ને માધવજી-
ભાઈ ને બધા આવતા દેખાય છે.

કાંતા-[રમેશને] છેલ્લાં કારમે કદાશ
મારતાં] ત્યારે-હું અંદર જઈ છું. [જતે
જતે] માથા રાખજો.

રમેશ-[હાથ હલાવતાં] જરૂર, સાહેબજી.

[રમેશ થોડી વારઆમ તેમ આંટા મારે
છે એવામાં શેક શામળદાસ, માધવજી,
મુનીમ માવજીભાઈ ને બીજા એક
બે માણસો ખાસખામાં આવી પહોંચે
છે. રમેશ ખાસખા આગળ જઈ
નમસ્કાર કરે છે.]

શામળદાસ-[ખુબ હસીને સાકર પીરસતાં]
અહો રમેશ. તું તો આવી પહોંચ્યા છે
ને શું?

રમેશ-હાજી.

માવજીભાઈ } જય જય!

[રમેશ-જય જય, સિવે નમસ્કાર કરે છે]

કાંતા-[અંદરથી દોડતી દોડતી આવીને]
પધારો, કાકુરોડ કેમ ખુશીમાં તો ખરાને?
શામળદાસ-ઓહો! તું તો ઘણી મોટી
ચઢ ગઈ! તારી બા શું કરે છે?

કાંતા-જરા રસોઈમાં છે. પછી આપને
મળશે.

શામળદાસ-હીઠે આવો ગાદી-તકીયા પર
બેસીએ.

માધવજી-હા જરા આરામ કરો. કાંતા,
જરા પાણી લાવ તો.

કાંતા-ત્યારે જોઈપા. [દીપાઈ પરથી પાણી-
નો-સોટો કાઢીને ખાલામાં શામળદાસને પાણી

આપે છે. ને પછી બધાને શુભાખ્યાં કુલતી
લ્લાણી કરે છે.]

શામળદાસ-[પાણી પીને] હા...શ ગામ-
ડાનું પાણી તો મીઠું સાકર જેવું છે.

કાંતા-[શુભાખ શેકને આપતાં] ને આ
શુભાખ કેવું છે?

શામળદાસ-[કાંતાના ગાંઠપરટપલી મારતાં]
તારા શુભાખનું શું પછુપું?

માધવજી-[કાંતાને] જા, અંદર જઈને
તારી બાને જરા મદદ કરજો.

કાંતા-આ ચાલી [જાય છે]

શામળદાસ-[ખાદીની, ટોપી હિતારી
ખાદીના અંગાછા વડે કઠાઈ કરાવેલું સાકર
માથું લુછતાં] કેમ રમેશ હું આવે છે?

રમેશ-[ગંભીર ચઢને] ખાસ કંઈ નહીં.

શામળદાસ-[જરા વાત્સલ્યથી] તને
અહીંયાં કંઈ ખાવાપીવાની હરકત તો નથી
પડતી ને?

રમેશ-ના હ. એક જાલજીનો છોકરો
રસોઈ બનાવે છે ને બાકી તો ઘણી વાર
માધવજીભાઈને ત્યાં જઈ છું.

શામળદાસ-એમ : ત્યારે તો સાકર તું
તો થોડા મહીનામાં ઘણો હોંશીયાર ને ખબ-
રદાર ચઢ ગયા છે ને શું?

માધવજી-[હસીને] એ તો બધાય મંજુ-
રોને એક લાકડીએ હાકે છે! ખરો જેનેજર
તો એ છે! [રમેશ મુઝા રહે છે]

શામળદાસ-[મીઠાસથી] આલો ત્યારે મારે
ધેર તો એકને બદલે બે જેનેજર થયા!

માવજીભાઈ-[દાપશી પુરતાં] રમેશભાઈ
થોડા વખતમાં ખખરદાર તો ઘણા ગઈ ગયા.

શામળદાસ-[રમેશને] કેમ હવે મંજુરોમાં
ખખર બાબતમાં કંઈ અસંતોષ તો નથી ને?

રમેશ-[થોડીવારે] અસંતોષ તે નથી છે જ
પણ તે બાબતમાં કંઈ ખાસ ચળવળ નથી

શામળદાસ—[સહેજ ગંભીર થઈને] પણ મેં તો સાંભળ્યું છે કે એમણે પોતાનું પાકું યુનીયન સ્થાપી દીધું છે ને શું?

રમેશ—[જરા દૃઢ અવાજે] મેં જ તેમને સલાહ આપીને મદદ કરી છે.

શામળદાસ—[જરા વધતા જતા કંઈક અવાજે બહુ પહેલેથી બહુતા નહોત્ય એવી રીતે] એમ? આલો એમાં પણ કાંઈ વખતે લાલ છે.

મધવજી—તે તો કાણુ બહુ!

શામળદાસ—[મુત્સદ્દી અવાજથી] એમ કે કાંઈ વખતે આપણી ને મલુરોની વચ્ચે કંઈ ગેરસમજ કે ટંડો થાય તો યુનીયનની મારફત રમેશ તેમને આપણી વાત સમજાવી શકે!

રમેશ—સમજાવું તો જરૂર પણ ગળે ઉતારી શકું કે નહીં એ લુદી વાત છે.

[આ સાંભળીને માધવજી ને માવજી ભાઈ એક ખીબાની સામે આંખ મેળવે છે]

શામળદાસ—[જરા ચમકીને] એમ? પણ હું એમ કહું છું કે પગારની વાત તેં હુશીઆરીથી પાર ઉતારી તો હવે ખાલી કાંઈની નહીં ખાખતમાં તો મોટો શો વાંધો પડ્યો છે!

રમેશ—કાંઈની ખાખતમાં મલુરો પોતે તો થોડું જ સમજે છે!

શામળદાસ—પણ એમના યુનીયને તો મોટા કરાવે! મારા પૂર મોકલી આપ્યાં છે ને?

રમેશ—[અધીરો થઈને] એ કરાવે મારી સમજાવટથી ક્યાં છે.

શામળદાસ—[વળી ન બહુતા હોય એવો ડાંગરની કૃત્રીમ અવાજે] એમ? ત્યારે તો વાંધો તારો જ છે?

રમેશ—હાહ.

શામળદાસ—ત્યારે તો આપણે કાંઈ ભત્રાંજા સહેજે ફેંસણા કરી નાંખીશું! કેમ ખરું ને?

રમેશ—તે તો કાણુ બહુ!

શામળદાસ—[કૃત્રીમ રીતે મીઠા અવાજથી] જો રમેશ, તું તો બહુ છે ને કે હું તો ગાંધી-મહાત્માને સીપાઇ છું ને મારો બધો ય વખત કેંગ્રેસના નાણાં ઉધરાવવામાં ને ગામ ગામડે ફરીને લુખે મરતા બીચારા લાખો મરીબ માણુ-સોના છવારા માટે ફેંટીયાનો પ્રચાર કરવા ગાણું છું!

રમેશ—તે બધું હું બહુ છું ને તેથી જ મને નવાઈ.....

શામળદાસ—[હવે વીજ્ય મેળવવાની આશામાં જરા ટટાર થઈને] આપુ જરા ધીરે ત્યારે શું તું એમ કહે છે કે મલુરોના પગાર કાપવાનું કે કાપડમાં વધારે કાંઈ મેળવવાનું મને જરા કેય દીલથી ગમે છે?

રમેશ—[જરા નરમ પડીને] ગમે તો નહીં જ.

શામળદાસ—[પ્રુશ થઈને] બરાબર.

રમેશ—એટલે તમને આવું કરવું ગમવું તો ન જ લેઈએ.

શામળદાસ—[જરા નાપુશી ગળા જઈને] ખેર, ત્યારે એટલું તો ખરું ને કે કંઈ કરંજી વીના તો મારા જેવા કેંગ્રેસનો જવાબદાર કારભારી આવું પાણું તો ન જ ભરે ને?

[રમેશ સુપં રહે છે.]

[માધવજી ને માવજીભાઈ રમેશની સુપંડાથી ચીઠાઈને કંઈ બોલવા બંધ છે પણ પછી શામળદાસના ધર્મચારી સુપં રહે છે.]

શામળદાસ—[હવે વળી સંતોષનો ડાંગર કરીને] ત્યારે જો રમેશ, ભૂલે મીલના મીલના બેના બે ટાંટીઆ મેળવવાને આપણે માર

ધટાડવાની જરૂર પડી, કેમ ખરું ને માધવજીભાઈ?

માધવજીભાઈ-હારતો નહીં તો મીઠને તાણું વાસવું પડત.

[રમેશ શંકરીશીવ નગર ચારે તરફ ફેરવે છે.]

શામળદાસ-તેમ હવે કાંઈની બાબતમાં વળી ખીણું ગંભીર કારણ વિષ્ટું થયું છે!

રમેશ-[ચુચવાઈને] તેવું વળી શું કારણ છે?

શામળદાસ-[રમેશના કાનમાં કહેતા હોય તેમ ધીમા અવાજે] કાંઈસવાળા કાપડના લાવ ધટાડવાનું કહે છે તેથી અમદાવાદમાં બધા મીઠવાળાઓ કાંઈનું પ્રમાણ વધારે છે. ત્યારે આપણે શું કરવું તે હું જ કહે ને?

[રમેશ થોડીવાર ચુપ રહે છે.]

શામળદાસ-ખરી વાત છે કે ખોટી તે યુગ-માધવજીને?

માધવજી-એ તો દીકરાઓ કેટલાએ મહીનાથી વધારીને બેઠા છે અને આપણે તેમ ન કરીએ તો પાણું દેવાળું કાઢવાનો વખત આવે ને.....

શામળદાસ-[ધારાથી માધવજીને ચુપ કરીને] માધવજીભાઈ પેલાં પત્રક હું લાવ્યો છું તે રમેશને ખતાવો બેઠાએ!

માધવજીભાઈ-આ રહ્યાં! જુઓ રમેશભાઈ ખીજા મીઠવાળા કેટલા પ્રમાણમાં કાંઈ બેળવે છે તે!

રમેશ-[ફરીવાર દૃઢ નીશ્ચયી અવાજે] કંઈ મારે એ આંકડા બેચની જરૂર નથી.

શામળદાસ-[જરા ગંભીર થઈને] ત્યારે મારી વાત તો બરાબર છે ને?

રમેશ-જરાયે નહીં. હું તો-વીવી'ગ માસ્તરે તરીકે એટલું જ બાણું કે અમુકથી વધારે પ્રમાણમાં કાંઈ નંખાય તો કાપડ

ચીંથરા ને કાગળ કરતાં પણ નમાણું નીવડે ને એવો માલ કાપડ તરીકે ગરીબ લોકોને પધરાવવો.....

શામળદાસ-[વળી પાડે] રમેશને છત વાનો પ્રવાસ કરતાં હવે એ બધી લાંબન છાંપન રહેવા દે ને! તારો જનમ થયો તે પહેલાંના હું તો વીવી'ગનું બધું બાણું છું પણ આવી દરીદ્રાઈમાં આપણું કપડું અમદાવાદના ભાવે ખર્ચે કેમ તેનો પીચાર કર્યો?

રમેશ-[નવા જુદાના તાનમાં] એ દબ્બીએ પણ જુઓ તો શું અમદાવાદની જેટલા દામ તમે મજુરોને થોડા પરખાવો છો? ત્યારે એમાં કાપડો.....

માધવજી-કાપડો કેવો વળી? અહીંયાના ગામડીયા લોક પૈસા ઓછા લે. પણ કામ કેટલું ઓછું આપે છે ને બગાડે છે કેટલું તેનો ખ્યાલ તો કરશો કે નહીં!

શામળદાસ-[જરા વીજ્યવત આંખે] કેમ હવે તો સંમજજી પડી ને!

રમેશ-આ બધી દલીલો મારે ગળે ઉતરતી નથી.

શામળદાસ-[ચુસ્તો રોડી રાખીને] એમ આંકણો શા સારે થાય છે? [એટલામાં કાંતા ચક્રના પ્યાલા રકમમાં ને કાટલી લઈ આવે છે તે બેઠાને] ઓહો! ચક્ર પેણું આવી!

કાંતા-[ટીખળમાં] મારા મનમાં કે તમે બધા વાતચીતથી ચાડીને છેકે હંડા થઈ ગયા હશે તેથી જરા ગરમાવો કરવાને ચક્ર લઈ આવી!

શામળદાસ-તારા કહાપણનાં શાં વખાણ? હવે જો રમેશ, હું એટલું તો કયુલ કરશે ને કે આ મુનીમ ને મનેબર ને મને આ લાંબનનો તારા કરતાં તો બે થોડા વધારે અલુલવ તો ખરો કે નહીં?

રમેશ-[બેચવાઈથી] તેની હું કયાં નો કહું છું?

શામળદાસ-હીક ત્યારે અમારું એટલું
કહું તું માની શકે કે અમારે પણ કંઈ
પ્રાણ આવ્યા હશે ત્યારે હવે અમે કાંઈ
નાંખવાનું તને કહેતા હોઈશું!

રમેશ-[કડકે અવાજે] હશે!

માધવજી-રમેશભાઈ! શેઠના બોલનો કંઈ
તોલ કાઢો!

માવજીભાઈ-ભુજો રમેશભાઈ તમારા
જેવા ભગીજી પર શેઠનો આટલો પ્રેમ છે,
તેથી તમને જ ખાસ સમજવાને માટે જ
શેઠ મુખ્યથી આટલી મુસાફરી કરીને આવ્યા
છે ત્યારે તેમનો કંઈયે બોલ તો તમારે
રાખવો જોઈએ!

માધવજી-રમેશ પર શેઠનો ભારે વીશ્વાસ
છે તેથી જ વળી નહીં તો બીજો કાંઈ હોય
તો તો એક તારથી...[અહીંયા વળી શેઠ
નીશાની કરે છે તેથી માધવજી ચુપ થાય છે.]

[હજી રમેશ ચુપ રહે છે.]

શામળદાસ-કેમ રમેશ? હવે શું કહે છે?

રમેશ-આપની વાત સમજી ગયો.

માવજીભાઈ-તમારા મોંમાં સાકર.

માધવજી-શાખાશ રમેશભાઈ.

શામળદાસ-[માધવજીને] કેમ હું તમને
નહોતો કહેતો...

કાંતા-[ખુશી થઈને] મારું ધારણું પણ
ખરું પડ્યું!

રમેશ-[ઘડાને અડક્યા વીના] ઉઘો યાવા
જાય છે! ચાલો ત્યારે જય જય.

શામળદાસ-[રમેશનો ગંભીર ચહેરો જોઈને
જરા ચીંતાતુર બનીને] કેમ ત્યારે હવે
હિતાવળ શી છે? ઘડા પી જશું આનંદ કરે.

રમેશ-[કંઈ અવાજે] મને લાગે છે કે
તમે બધાં કંઈ બોલું સમજ્યા છો!

સર્વે-[આશ્ચર્યમાં પડીને] કેમ વળી
શું છે?

રમેશ-[ઉઘો થઈને ઘણા જ દંઢ ને
શાંત અવાજે] મેં તો એમ કહ્યું કે તમારા
નીશ્વય હું પુરો પામી ગયો પણ.....

શામળદાસ-પણ શું?

રમેશ-પણ હવે મારો નીશ્વય પણ પુરો
મક્કમ થઈ ચુક્યો છે!

શામળદાસ-એટલે?

રમેશ-એટલે એ જ કે હું કે મારા
મજૂરો એક ટકા જીંદગી તો શું પણ એક
રતીપુર પણ વધારે કાંઈ કાપડમાં ભેળવશું
નહીં માટે આપને ચોખ્ખા લાગે તેમ કરશે.

શામળદાસ-[વીકાળ કોથળી થડકતો
અવાજ જેમ તેમ સ્થીર રાખતાં] પણ
એસતો ખરો જરા વીચાર તો કર.

રમેશ-મારી વીધી પુરી થઈ હવે હું
જાઉં છું!

માધવજી-ત્યારે શું અમે તમારા મનમ
કંઈ ધાસ કાપીએ છીએ શું?

રમેશ-તેવું હું કંઈ કહેતો નથી!

શામળદાસ-જો રમેશ તારી સામે જે
ઘણી માયા રાખી છે, ખુબ ધીરજ રાખી છે..

રમેશ-તે માટે આપનો અંતઃકરણ પુલક
આભાર માનું છું.

શામળદાસ-ને જરામાં જીતીયાં આપે છે કે?

રમેશ-જરામાં જીતીયાં તો મને મળશે.
આપની મીઠાઈનો નફો તો કાંચમ રહેશે.

શામળદાસ-પણ, આમ આકળો થઈને
જાય છે કયાં?

કાંતા-ને આપ ઘડા પીધા, મીના જાણો
તો મારું અપમાન થાય!

રમેશ-[કાંતા તરફ સ્નેહાળ નજર નાંખીને]
માફ કરજે પણ તું બહુ જાણી છે.

શામળદાસ-[છિલ્લો પાસો ફેંકતાં] હીક
હવે કાંઈતું તો થઈ પડશે પણ.....

રમેશ-નહીજી. આપનો નીશ્વય વત્તા પછી
અહીંયા એક પણ પણ થોભવું એ મને
સુણીની માફક સાહે.

માધવજી-પણુ જરા ખેસીને શેઠની વાત તો પુરી સાંભળી લ્યો.

રમેશ-શેઠને વધારે તકલીફ આપવાનું મારું કામ છે. મારું સ્થાન હવે મારી મજુરસેનાના સંઘમાં છે. હું હમણાં જ મારા બંગલો ભેંયાને હવાલે કરીને રવાના થાઉં છું.

માધવજી-પણુ તમારો પગાર ?

રમેશ-તેનું પછી થઈ પડશે. સવેન સન્નામ. કાકુ શેઠ, જ્યજ્ય. બોલ્યું ચાલ્યું મારું કરજે. કાંતા સાહેબજી. [આટલું બોલી આવેશમાં ખંડાર નીકળી જાય છે.]

[રમેશનું આ નાટકી વર્તન જોઈને બધા ધડીવાર સ્તબ્ધ થઈ જાય છે. શેઠ યાદીને તકીયા પર માથું ઢાળે છે. થોડીવારમાં ખારીની પાછળ ધણા માણસોની મેદની જામતી દેખાય છે. ને અવાજ સંભળાવા માટે છે.]

અંક બીજો

નવું પાત્ર-રથા ભગત-અંત્ય જ કામ-દારનો આવેવાન.

[સ્થળ-મીઠના મોટા દરવાજા આગળ સવારના આસરે આઠ વાગ્યાનો સમય છે, રંગભૂમીની પાછલી દીવાલમાં જરા દુર મોટા દરવાજા દેખાય છે. દરવાજા બંધ છે. પણ બાહુ પરનો એક નાનો દરવાજો ખુલ્લો છે. દરવાજાની ડાબી બાહુ પર મીઠના ફાટની સળંગ મીઠની ઓશીસ આવેલી છે, તેની બારીઓને શળીયા જોડેલા છે. ઓશીસનું મકાન એક માળનું છે ને તેની અગાશીમાં માણસોની થોડીધણી અવર-જવર વખતોવખત થાય છે.]

[દશેક દીવસથી રમેશની આવેવાની નીચે મજુરોએ સખત હડતાલ પાડેલી છે ને અત્યાર સુધીમાં મજુરોમાં ક્રુદ્ધ પાડવાના તેમ જ બીજી રીતે

કાંતા-આ શું પપા, મીઠમાંથી બધા માણસો ખંડાર નીકળતા દેખાય છે.

માધવજી [સફળતા ઉભા થઈને]

માધવજી] હું એટલામાં આ શું ?

[એટલામાં તુલસી ભેંયો હાંફેળો હાંફેળો

અંદર દોડી આવે છે.]

તુલસી-શેઠજી મીઠમાં તો હુલ્લડ લો ગયા !

શામળદાસ-હુલ્લડ હડતાલ ! એમ ? રમેશે

પાવર બતાવ્યો ખરો ! ઠીક ત્યારે તો હવે એ દીકરાને પણ જરા લગાઈતો સ્વાદ દેખાડવો પડશે. માધવજીભાઈ ! પોલીસને ખબર આપો જોઈએ ને માધવજીભાઈ તમે બીજા ફેટલાક ભૈયાની તજવીજ કરો !

[તરત બધા હાંફળા ફાંફળા થઈને દોડાદોડ કરવા માટે છે ને માધવજી પોલીસમાં ખબર આપવા જાય છે. એટલે પડદો પડે છે.]

તેમને હેરાન કરવાના બધા પ્રયાસો બર્થ ગયા છે. પણ આજે પરગામથી મજુરોની કંઈ દુકેદી લાવવાની ગાઠ-વણુ થયાના સમાચાર મજુરોને મળ્યા છે તેથી તેઓ દરવાજા આગળ રોજના કરતાં પણ વધારે સખત પીકેટીંગ કરવાની તજવીજમાં છે. તેથી વળા બીજી પાસે શેઠ શામળદાસે ને તેમના મેનેજર માધવજીએ દશ બાર ભેંયાને મોટા ડાંડા આપીને મીઠના બંધ દરવાજાની આગળ ગાંધી દીધા છે અને આજે મામલો કંઈક ચંબીર બનવાની વડી હોવાથી એક પરાડીયાથી મીઠની ઓશીસમાં શામળદાસ તેમ જ માધવજી આવીને ખોટા છે અને ઘણું વાર્ષા છતાં મેનેજરની પુત્રી કાંતા પણ વારંવાર

અગાસીમાંથી તેમ જ ઓરીસની
ખારીમાંથી ડાકીયાં કરે છે.]

[હવે ભૈયાઓની આગળ ધીમે
ધીમે મનુરોની પસંદન પણ જામતી
જાય છે-થોડી થોડી વારે વધારે
આવતા જાય છે ને પહોં ઉપડે છે
તે વખતે રમેશનો મુખ્ય મદદનીશ
જેમર વીરાજ બધાને ગોઠવતો
જાય છે]

[રંગભૂમીના જમણા હાથના ખુણા
પર એક ઝાડ આવેલું છે ને તેની
ડાળીઓ ચારે બાજુએ પથરાયેલી
છે. ડાળી બાજુએ ખુલ્લી જગ્યા છે
ને તે તરફથી જ માણસો આવતા
જાય છે. લક્ષ્મણ અને મેઘો તો
પોતપોતાનાં થોડાં થોડાં માણસો
લઈને આવી પહોંચેલા છે તેમની
સાથે વીરાજ વાત કરે છે.]

વીરાજ-કેમ મેઘાલાઇ! તમારા માણસ
તો ખચકાત છે ને?

મેઘો-તમારે મારા માણસની કંઈ ફરક
કરતી નહીં!

લક્ષ્મણ-ને ખરી મજા તો એ છે કે
જેમ જેમ મુનીમ માગજી પોતાનો ઇસ્કુ
ચલાવતો જાય છે તેમ તેમ લોક વધારે
જેરમાં આવતાં જાય છે!

વીરાજ-તે શું તમરે ત્યાં પણ કંઈ
નવાબુની ચંચ ખરી કે?

લક્ષ્મણ-ત્યારે! હું ગાંધી કાલે રમેશલાઇ
સાથે 'અંગલામાં' ગયેલા જોશને સાફ?
મુનીમે ફરી કરીને કેટલાય દીવસથી અમારી
ઓરડીઓના શેઠ નાથા પટેલને ઉશ્કેરેલા
તે ગાંધી કાલે સાંજે-તો કહે કે હવે ને
હવે જ અધા ઓરડીઓ ખાલી કરો!...

મેઘો-દે! તેમણે તું થોડી પહોંચેલા કે?

લક્ષ્મણ-પણ રમેશલાઇએ તો જોતજોતામાં
પટેલને એવા પાણી પાણી કરી નાંખ્યા-ને
વળી અમારું ખચીશ પચાશ મરણીકો માણસ
પણ હાજર હતું એટલે જો...

મેઘો-તે રમેશલાઇએ વળી એવી તે શી
શુરકી અજમાવી?

વીરાજ-કેમ એ તો તમારા ખેચર વાણીયા
પર અજમાવી હશે તે જ હશે ખરું ને?

લક્ષ્મણ-હારતો વળી! પટેલને શેઠકું
પરખાવી દીધું કે વધારે ગરબડ-કરશો તો
અધું માણસ ઝપાટાબંધ પોતપોતાને ગામ
આણું જશે ને ચટેલા લાડાના પૈસા તે
ભુડી જશે ને લવીબમાં બધી તેમના કરમ
જેવી ફાટીઓ દોર બાંધવા પણ ખપમાં
નહી આવે! ને વળી નાહક કનડગત કરશો
તો આ અધું અભણ માણસ કંઈનું કંઈ...

વીરાજ-[જરા હસીને] એ તો ચંદિદમા
સ્તનની ધાક ન આપો ત્યાં સુધી પાધરું
ન પડે તો?

મેઘો-[જરા હસીને] ને ખરેખર પેલા
ખેચર વાણીઆને રમેશલાઇએ પરમ દીવસે
દમ લરાવ્યો તે યાદ કરીને તો હજી હું
હસું છું.

વીરાજ-ગરીબ ખીચારો વાણીઓ! મેં
પણ અમારા ઉકા મારવાડીને એવો જ દમ
ગાંધી કાલે આપ્યો કે જો વધારે માલ નહીં
ધારે તો બધા મનુર. ગામેગામ ભાગીતો
જશે તો આટલા મહીનાના ચટેલા પૈસા
પણ પાણીમાં જશે.

મેઘો-પણ પેલા વાણીઆને રમેશલાઇ
તો ઉલટા જ બાઝ્યા! બહુ ચોર કોટવા-
બને દડે એમ!

લક્ષ્મણ-તે વળી કિંવી રીતે?

મેઘો-એને તો રમેશલાઇ કહે કે તમે
તો મહાજનના શેઠ છો તથા તમારે તો
મનુરોનાં ઉપદેશનના આગેવાન થઈને શેઠ

રામળલસને કાંછનો દગો બંધ કરીને હડ-
તાલ પતાવવાને સમજાવવા જોઈએ ને તે
વળી માવજી મુનીમના દેખતાં જ.

વીરાજ-ત્યારે તો મુનીમનું મોઢું સાચે જ
ફોટો પારી લીધા જેવું થઈ ગયું. હશે ને
ખીચારો ઉતાવળમાં આ પીતાં દાઢીને
દુકાનેથી પોખારા જ ગણી ગયા!

લક્ષ્મણ-પણ વીરાજાહ! હવે વાત વધી
જશે શું?

વીરાજ-જુઓને મુનીમે પહેલા આપણામાં
કાટકુટ પાડવાની કોશીલ કરી ને પછી
મકાનધણી ને વાણીયા મારવાડીને દબાવી
જેવા કે કંઈ કરતાં ચે આપણા રોટલા પાણી
ટલે છે!

મેથો-પણ એને ક્યાં ખબર છે કે જરૂર
પડે તો વાપરવાને રમેશભાઈ પર મુંબાઈથી
પૈસાનો વરસાદ વરસવા માંડ્યો છે!

વીરાજ-તેથી જ એક ધાથી બે કટકા
કરવાને આજે મુનીમ પહેલેથી પાકી તજ-
વીજ કરીને સો બસો માણસની સામટી
દુકડી લેવાને રામખર ગયા છે ને [સામે
ઉભેલા લૈયાઓ તરફ આંખ ફેરવીને] આજે
આ લૈયાઓની પણ મોટી પસંદગી આપણી
સામે જમાવી છે!

મેથો-એ માણસો આવશે ત્યારે.....

વીરાજ-ત્યારે વળી શું? આવશે તેવા
પાછા જશે!

મેથો-[જરા ગભરાટ બતાવીને] પણ
કહેત ન કહો પણ આજે પોલીસનો સખત
બંદોબસ્ત થવાનો ખરો!

લક્ષ્મણ-તેમાં શું? પણ આપણે ક્યાં
તસવારખાજ ચલાવવાના છીએ?

વીરાજ-પણ મેઘાભાઈની વાત સાચી છે
કે આપણી પીકેટીંગની લાઈન તોડવાને
આજે પોલીસ મારકાડ પણ કરશે. પણ
હવે તેમના આવવાનો દાહમ તો થઈ ગયા!

લક્ષ્મણ-એ તો રામખરથી આવતી મુનીમ
મની સવારીની ખબર મેળવવાને ગયા છે
તેમાં કંઈ વધારે વખત રોકાઈ ગયા.

[એટલામાં ડાબી બાજુમાં ગરતા પર
જરા દુર ધુળ ઉડતી દેખાય છે તે
તરફ બધાનું ધ્યાન ખેંચાય છે.]

વીરાજ-મુનીમની પસંદગી આવી કે શું?
મેથો-કે પછી પોલીસ?

લક્ષ્મણ-દુકડીઓને મોખરે મજબૂત
નીરખીને ને વળી કંઈ સાંભળીને] કેમ,
આપણી હડતાલની ધજાઓ ત્યાં દેખાતી?

વીરાજ-હારતો હવે તો રણગજનાનું
ગીત પણ સંભળાય છે ને શું?

મેથો-આમાં એક પસંદગી તો કાસમની.

લક્ષ્મણ-ને ખીજ રધા ભગતની લાગે છે.

વીરાજ-બન્નેએ ખરેખર આ વખતે તો
કમાલ કરી છે!

[હવે બન્ને દુકડીઓ પાસે આવતાં

તેમનાં ગાયન સંભળાવા માંડે છે]

દુરથી ગાયન-

,જગો કામદાર લોગ,' ના અવાજ
આવે છે.

વીરાજ-ચાલો હવે તમે તમારી દુકડીઓ
સંભાળો જોઈએ! થોડા થોડા માણસો
જમણી ડાબી બાજુએ છુટા રહેવા દો અને
ચુનંદ પણ ઠરેલ માણસોને લૈયાઓની
અગળ લાઈનમાં ઉભા રાખીને તેમના
હાથેહાથની એવી મજબુત સાંકળ જડી દો
કે મુનીમનાં કળાં મેંદાં તો શું પણ
ભયભયા હાથી પણ તેને તોડી ન શકે!

લક્ષ્મણ-બહુ સ્વદ વીરાજભાઈ.

[પોતાની દુકડીની ગોઠવણ કરવા
નય છે]

મેથો-એવા દુકમ [જતાં જતાં વળી પાછો
ફરીને] પેલી પોલીસ આવે છે વીરાજાહ!

વીરાજ-તેમાં ગલરાંઓ છો શાના ?

[ઐટલામાં વળી કાસમ ને રધા બગતની
દુકડીઓના ગાયનનો અવાજ હવે
નજીકથી સંભળાય છે.]

દુરથી ગાયન-

મારનેકા નામ મત લો આપ

મરના શીખ લો !

વીરાજ-સાંભળ્યું મેંધાભાઈ ? રજપુત
જેવા રજપુત થઈને પોલીસથી શું ગલ-
રાઓ છો ? મરવું છે તો એકવાર !
પોલીસ તે તમને શું કરી નાંખવાની છે ?

મેંધો-હારતો [જેવા માંડે છે. વળી પાછો
ફરીને] વીરાજાઈ ! રમેશભાઈ ક્યારે આવશે ?
વીરાજ-હવે હરેક ધડીયે આવવા નેહએ.
આથો હોશીયાર થાઓ નેહએ !

[મેંધો જાય છે]

[હવે કાસમ ને રધા બગતની દુકડીઓ
છેક નજીકમાં આવી પહોંચે છે. તેથી
પહેલાં આવેલાં માણસો તેમને મળવા
આગળ આવે છે ને યથા ભેગા થઈને
ગગનમેદી ગજના કરે છે]

સર્વે-હડતાલવાલેકી જ્ય !

હીન્દુ મુસલમાન કી જ્ય !

રમેશભાઈની જ્ય !

કાસમ-[આગળ આવીને] બોલો બીરાદરે !

કાલે મેંદે-નાશ લો જાવ !

રધાબગત-[આગળ આવીને]

બગલગતની હુ ર...ર...ર...રે !

બગલગતની હાય હાય !

[રધા બગત જાતે લંગી હતા. તેઓ

કારખાનામાં જોડાયો તે પહેલાં ગામેગામ

લગીલાકામાં ફરીને તેમને ધમનો

ઉપદેશ આપતા ને દારૂ તાડી છોડ

વાનો ઉપદેશ કરતા આવ્યાં. આર-

કાયને લીધે પોતાની કામમાં ધણી

વગવાળો હોવાથી તેમને સોંધા

પગારથી સ્પીનીંગ ખાતામાં લંગી
મજુરોની ભરતી કરવાને મુનીમે
રોક્યા હતા ને તેઓ જાતે કામ
થોડું કરતા હોવા છતાં તેમને કંઈક
સારા પગારથી જોખર તરીકે રોક-
વામાં આવ્યા હતા. પણ તેમને
રમેશના સાચા ટેકનો પાનો પુરેપુરો
લાગી ગયો હતો અને પોતાના જાત-
ભાઈઓને ને વળી બીજાને પણ
અડગ રાખવામાં આ હડતાલ દરમ્યાન
ધણી સંગીન બાગ લગવી રહ્યા
હતા ને નવાઈની વાત તો એ હતી
કે ધણી ખરા હડતાલીયાથી જુદા
પડીને તેઓ ગાંધીજીના ઉપદેશને
અનુસરીને ધણી વરસથી થુદ
ખાદી પહેરતા અને ઘેર વખત મળે
ત્યારે જમ માળા ફરવતા તેમ રેડીઓ
પણ કાંતતા હતા. પણ તેમના આચ
શુદ્ધ નીખાલસ ભાવને લીધે જ
ખાદીધારી શેઠ શાંમળદાસનાં મજુરો
અત્યે પાપકર્મ ને તેમની કાંઈની
દગાબાજી તેમના દીલમાં સંભરે
સાલતી હતી ને તેથી રમેશ હડતાલ
શરૂ થયા પછી તેમને બગલગતનો
આપેલો ઇલકાબ રધાના દીલમાં ખરા-
બર વસી ગયો હતો ને તેનો નીર-
તર સર્વે મજુરોમાં ધણી જ અનુ-
ભવી પ્રચાર કરતા હતા.]

વીરાજ-[જરા હસીને] જરા હળવે રધા
બગત ! શેઠ ઓરીસમાં આવી પહોંચ્યા છે !

રધો-તેમાં કાંઈના આપની ચોરી છે કંઈ ?

શેઠ સાંભળશે તો તેમને જે જરા આનંદ
આવશે.

વીરાજ-[પછી કાસમ તરફ ફરીને] કેમ ?
તારા મુસ્લીમ બીરાદરો કેમ છે ?

કાસમ-[હસીને] તૈયાર છે વીરાભાઈ !
પાણીદાર ઘોડાની માફક હલુહણી રણ
છે, છુટા મુકા તો પછી કહો તે કરે !

રથો-વાહરે કાસમભાઈ ! વળી પાછા
ચરકયા કે ?

કાસમ-[વીરાજી તરફ વળીને] મને
આંખે રસ્તે ભગત સમજાયા કરે છે કે
મારીને નહીં પણ મરીને જ બધી જીવ
ઝોળવાય પણ અમારા હસ્તામીઓના દીવમાં
તે આવી વાણીયાથાહી વાત કંઈ ઉતરે ?

રથો-વાહરે ! ત્યારે રમેશભાઈનું બધું
સાંભળેલું પાણીમાં જ ગયું કે ?

કાસમ- તે હીક છે ! સરદાર કહેશે તેમ
તો કરીશું પણ દીવનો જુસ્સો કંઈ
જાવ કે ?

વીરાજી-આશો તમારી મીયાં મહાદેવની
નેડી હીક જામી છે ! આશો હવે તમારી
દુકીઓ પણ ગોઠવી દો નેહએ !

રથો-વીરાજી આજે તો મને પણ ચોક્કી
કરવાને ઉભો રહેવા દો તો તમારો ધણો જ
પાક માનું !

વીરાજી-વાહરે ભગત ! તમારી ડાગળી
ચરકી લાગે છે !

કાસમ-[હસીને] ભગત મને તો કહ્યા જ
કરે છે કે આજે ચોલીસની લાકી વાગે તો
હું સીધો સ્વર્ગે જઈ !

રથો-સ્વર્ગ તો હીક પણ આજે તો
મુતીમ નવાં મેંદાં લઈ આવે છે તેમની
સામે ટક્કર ઝીલવાની હીક મજા પડશે !

વીરાજી-હીક ! પણ અમારે તમારી મુકા-
દમીનો ખપ વધારે છે તેથી તમે હમણું
તો લાઇનની પ્લાર જ રહેજો !

રથો-જેરી આસા ! [નય છે]

[ચીકીયાર વીરાજી પોતાના આખી પાટ-
જીન ને હાથકાટના લશ્કરી ઠાંઠામાં
આમતેમ પોતાની સેનાને ગેઠવતાં

ફરે છે એવામાં તુલસી ભૈયો દરવાજા
આમળથી બહાર આવીને વીરાજીને
મળવા આવે છે. તુલસીને નેહનું
વીરાજી પણ આગળ આવે છે.]

વીરાજી-કયું ભૈયાજી ! મારા કુછ કામ
પડ્યા !

તુલસી-હાંજી ! ખુશી તો હો ! શેઠ સાહા-
બને કુછ પેગામ લેજા હો !

વીરાજી-ફરમાવો.

તુલસી-શેઠ સદાખ્ય કહતે હે કે આજ
કુછ નયે લોગ આવ્યો...

વીરાજી-[આંખ ચમકાવી સાચી ખબર કદા-
વવાને] અચ્છા નયે લોગ આતે હે ! કીતને ?

તુલસી-ઓ તો કુછ પુરા પત્તા નહીં હે !
મુતીમજી ગયે હે કુછ લાનેકું.

વીરાજી-તો પણ અંદાજ ?

તુલસી-હાં કુછ પચાસ સો હોગા !

વીરાજી-[હસીને] તો હમકું કયા હે ? હમ
તો બસ હરેરાજકી માફક ખડા રહીશું ?
કંઈ ચોડા ભાગ જાવગા ?

તુલસી-તો રમેશ શેઠ આપા નહીં હય
અમી તક ?

વીરાજી-નહીં ભૈયાજી ! એ બી મુતી-
મજીની જ તપાસમાં ગયા હે !

તુલસી-અચ્છા તો કુછ ગોળમાલ હેજા
ઉરકે આગે શેઠજી ફરમાતે હે કે આપ
લોગ સત્યામદકી બાતે કરતે હે તો ગાધી-
જીને તો.....

વીરાજી-દેખો ભૈયાજી હમ તો કુછ બી
કરતે હોએ પણ શેઠજીને ગાંધીજીના નામ
લેના જાગતા નહીં હે ! કયા શેઠજી પે તે.....

તુલસી-[હસીને] હોડોજી એ સજા બાત.

વીરાજી-[જીદમાં આવીને] હોડે કયું ?
કપડામાં આંટલી કાંઈ ભેગવીને ગાંધીજીના
નામ લેનેમે શેઠજીનું શરમ નહીં આતી હે ?

તુલસી-દેખો વીરાજી ! ઉરકે લીધે હમ
તો જીભેદાર નહી હે ! આખર મેં શેઠજીને
તો ઇતના કહા હે વો આદમી લોગ દુર
ગાંવસેં આયગા ઉરકી પીછે પોલીસકી...

મેથો-[ચમકીને પાસે આવીને] હેં લૈયા
પોલીસ ? કેટલા પોલીસ આવશે ?

વીરાજી-કેમ મેઘાભાઈ તમારી ડાગળી
ચરકી કે શું ? ખ્બીક લાગતી હોય તો
રવાના થાઓ !

મેથો-[શરમાઈને પાછા જતાં] ના એ તો
ખાલી જાણવાને, [નય છે]

તુલસી-[કરડાગીમાં] દેખો તુમારે લોગ
બી ખ્બારસેં કુઠ બી ઢોંગ બનાતે હેં
મગર અંદરસેં કીનતે ડરતે હેં !

વીરાજી-ભુલ્યા લૈયાજી ! ખાતરી કરવી
હોય તો ખોલાવું કાસમને !

કાસમ-[પોતાવું નામ સાંઝળીને પાસે
આવીને] કેમ વીરાજી ! કંઈ કામ ?

વીરાજી-ના આ તો લૈયાજીને કાળ પડી કે
પોલીસ આવશે એટલે આપણી બધી નમાલી
પલટન ઉભી પુઁછડીયે ભાગી જશે.

કાસમ-[રૂઆબમાં આવીને] સાથે ભાગને
વાલે કાણુ હય ઇંદર ?

રથા ભગત-[કાસમના જીરસાદાર ખોલથી
ખેંચાઈને] શું છે શું કાસમભાઈ ?

વીરાજી-લ્હો વળી રથા ભગતને થયું
શુરાતન ચઢી આવ્યું ?

[લૈયાને પહેલાં ન જ્ઞેયાવી રથા ભગત
તેની છેક સરસા થઈ નય છે તથી
લૈયા ચમકીને દુર ભાગવા માટે છે]

તુલસી-એવ ભગત દેખતે નહી કયા હમ
ઇધર ખડે હેં !

રથો-તો તમે ખડા હય તેમાં શું થઈ
ગયું ? અમે કંઈ હીન્દુ નથી કયા ?

તુલસી-[તરસારથી] અરે ચલખે હીન્દુ-
ચલે ! દુરે હાં !

રથો-[મીઝસમાં આવીને] જીઓ લૈયા
અમે કંઈ મીઝકી નોકરીમે હમણેં નથી
તે તમારા ગમે તેવા ખોલ સાંઝળીએ !
માટે વચારીને ખોલજો !

વીરાજી-[હસીને] પણ લૈયાજી રથા ભગ-
ત ને એના આદમી લોકે જમ્મ વહાં ખડા
રહેગા તો નવા લોકને દાખલ કરનેકે લીધે
ક્યા કરેગા ?

તુલસી-જીભી તો કામ લકડીસે હે ભાઈ
તો ખાલી દીઆનેસેં તો તમ લોગ ભાજ
નયગા !

રથો-ઠીક હવે ખરો મામલો તો આવે નજી
છે તો હવે અમારું પાણી પણ દેખાવગા !

વીરાજી-બસ હવે ભગત તમારે કામે
નજી ! કહો લૈયાજી ખીલું કંઈ ?

તુલસી-ઝોર તો કુછ નહી ! આપ લોગ-
કે સામને ખડે રહેનેમે હમારે દીલમે તો
ખડોત રંજ ભગતે હે મગર...

વીરાજી-[જરા ધીમેથી] દેખો લૈયાજી !
તમારા દીલમાં કંઈ ભગતી હય !

તુલસી-[જરા પીગળીને] તો કયા હમ
પાગલ હેં ! તુમ લોગોંકી સાથ ઇતના વરસ
મેં કામ કરને કે બાદ હમારે ભાઈ જેસે
કામદારોકે સામને લાડી ચલાનેકા હમણું કુછ
થોડા પસંદ હય ?

વીરાજી-[તુલસી પર નજર ફેરવીને]
તો શીર ?

તુલસી મગર કરે કયા ? પેટ તો હય !

વીરાજી-રથારે હમારે તો પેટને બદલે ખાડા
હશે ખરું ને ? ને અમે સેંકડો હડગાલીઆ
છંરીએ છીએ તો તમારા થોડા લૈયાવું
પેટ નહી પગે ?

તુલસી-હમ સખ કુછ સમજતે હય !
ઝોર મેરે નવે સાથીદાર એસી ખોત ખોત
કરતે હય ! [પછી વીરાજીના છેક કાનમાં

ખોલતાં] મગર અમી તક કુછ નહી હુઆ !
[પંખી જરા ચોટથી] સમજે !

[એટલામાં ડાખી બાલુના રસ્તા પર
પ્રુથ ધુળ ઉડતી દેખાય છે તે ઉપરથી
રામપરથી નવા માણસો આવતા હોય
એવો ભાસ થાય છે]

વીરાજ-દેખો ભૈયા સો વાતની એક વાત !

[ડાખી બાલુ તરફ આંગળી કરીને]
મુનીમજીકે નયે આદમી ઉદર આતા હે ! તો
આખર મેં એટલ નાદ રખના કે તુમારે
જાહેસે અરહે પરેશી લોગકુ અમારે મેંકડો
ગરીબોકે પેટ પર પગ મુકતા અરજા નહી
હે ! જલ્દી નીકળકે હમારી સાથમેં આ-
જાઓ ! સમજે છ !

તુલસી-[ખાલી માથું ધુણાવે છે]

વીરાજ-ઐસા તુમારે શેઠજીકુ કહેના કે
હમ તો પાગલ લોક હય મગર ગંધીજી
ઐસા સત્યાગ્રહ નામ લે કર કપડેમે ઇતની
કાંજ ડાલના એ તો ગરીબ બીચારે હજારો
લોકોની રોટીમેં ધુળ નાંખવા ભણું છે,
જાહેસે સદેહ ખાદી પહેરતે હો.....

તુલસી-[હસીને] કબી કબી તો પહેરન
બી નહી ડાવતે હય !

વીરાજ-ઐસા સદેહ ઐસા શુદ્ધ નામ
ઐસા કીતી વધારવા ને એ કાંજકા ઝગડા
એ સખ પાગલપન છેક દો !

તુલસી-અરજા વીરાજ બહુત મહેરબાની !
[આંખ ચમકાવીને જાય છે]

[હવે ૫૦-૫૭ ગામની માણસોની હાર
ધીમે ધીમે કારખાના તરફ આવતી
દેખાય છે, તેમની છેક આગળ મુનીમ
માવજીલાઈ અંગેલા વડે કપાળ પરથી
પરફેલો લહેના આવતા દેખાય છે.
તેમની બાલુ પર દેગ નામનો રામ-
પરનો એક રંગપ્રત છે. તે તેમ જ
તેનાં માણસોને કારખાનાની કંઈ ગમ

નથી ને માવજીલાઈ તેમને ખોટું
સાચું સમજાવીને સરા શીરપાવની
આશા આપીને અરીયા દોરીલાવ્યા છે.]
[આ કાળાં મેદાને આવતાં જોઈને
વીરાજ પડકાર કરવા માંડે છે તે સૌ
લોકે ઝીંઝે છે.]

વીરાજ-ખોલો (કામદારોકી જય !)

(હડતાલવાલોકી જય !)

(રમેશજાધકી જય !)

[સર્વે આ જુઓ ઝીંઝે છે તે
સાંભળીને હવે છેક પાસે આવી પહોં-
ચેલા માવજીલાઈ છેક ઉછળી જાય છે
ને સામે પડકાર આપે છે]

માવજીલાઈ-ખોલો સર્વે રામપરવાસી-

ભાઈઓ. શેઠ શામગદાસકી જય !

સર સતોકી જય !

શેઠ સાહેબકી જય.

દેવો ને તેના [છેક લુખખા નેં નખખા
સાથીઓ] અવાજો] શેઠ શા...મ...

બી...દા...સ...ની જય.

[આ ટોળીની પાછળ તેના રક્ષણ
સાર પેલીસની નાની ટુકંડી પણ
આવી પહોંચે છે ને સામે હડતાલી-
આતું જુથ જાહેસું જોઈને તેનો
ઉપરી જમાદાર માવજીલાઈની પાસે
આવી પહોંચે છે ત્યારે જમણી બાલુના
ઝાડની બાલુએથી-એટી'તો' રમેશ
સાધકત પર ધસી આવે છે ને જાણે
અચાનક તેને તેના હડતાલીઓ
પાછળ ઉમેરા ભૈયાઓ અને આગળ
આવેલાં નવા રામપરના માણસોની
વચ્ચે આવી જાય છે. રમેશને આમ
નાટકી ચપગતાથી આવેલા જોઈને
મજુરો ફરીથી હવે તો પુર જોશને
દમામથી ગગનમેદી ગળનાઓ કરે છે]

મનુરો-એણે કામદારોની જ્ય !

હડતાલવાલોની જ્ય !

રમેશ સહાયની જ્ય !

હિન્દુ મુસલમાનની જ્ય !

[અર્થી વળી છેડાઈને માવજીભાઈ

વળી સામા પેકાર કરાવે છે]

માવજીભાઈ-એણે રામપરવાસીઆઈઓ
શેઠ શામળદાસની જ્ય !

દેવો ને સાથીઓ-[અણુધાર્યો મામલો
જેતાં જરા વીજા પડીને છેક શીઝ આવ્યો]
શેઠ શા...મ...ળ...દા...સ...ની જ્ય !

મનુરો-[કીકતીલાટ કરતાં] બગલમ-
તની જ્ય !

[આ બધી ગરબગટ જામતાં ડાળા હાથ
પરની ઓપીસમાં ઘણી આંખો ટીકવા
માડે છે, તરત કાંતા અટારી પર ચઢી
જાય છે ને જેવી રમેશને જુએ છે
ને પછી તેની આસપાસ એક બાજુએ
ભેંયાઓની અને બીજી બાજુએ પોલી-
સની લાઇન જુએ છે એટલે તે તો
બાવરી બનીને છુમ પાડે છે.]

કાંતા-[દુરથી] રમેશભાઈ.....રમેશ.....

રમેશ.....

રમેશ-ચોટી વાર આગળ પાછળ નેચા
પછી કાંતાની સામે જોઈને] કેમ કાંતા, શું છે?

કાંતા-[દુરથી] એક ઘડી અહીં આ આવો
એક વાત કહું.....

રમેશ-માફ કર...કાંતા...પછી આવીશ...

[આ સાંભળીને કાંતા તો ગભરાટથી
ગાંડી જેવી ચઢી ચોટીવાર માથે હાથ
દબાવે ઉભી રહે છે ને પછી નીચે
ટોડવા માડે છે]

રમેશ-[કૃત્રીમ મીઠાશથી] પંધારે માવ-
જીભાઈ! અડોલો! રામપરથી કંઈ ઘણા
જીવ લઈ આવ્યા ને શું?

માવજીભાઈ-[ખુબ ગુસ્સાના આવેશમાં]
તેમાં તમારે શું? તમને રામપરની શી
ખબર? [પછી પોતાનાં માથુસ તરફ
જુએ છે.]

રમેશ-[ખરફ જેવો ઠંડા અવાજે] આમ
આકળા શું કરવા થાઓ છે? તમારા જેવા
મહાપુરુષોનાં પરાક્રમ તો કંઈ ઢાંઢ્યાં
રહે? [પછી દેવા તરફ ફરીને] ને આ કોણ
દેવાભાઈ કે?

માવજીભાઈ-[વળી વધારે ઉકળીને]
ઓહો! તમારી સી. આઈ. ડી. તો સરકા-
રથી પણ ભારે છે ને શું?

રમેશ-[કટાક્ષથી] ગમે તેવી તો યે કંઈ
તમારા શેઠની સી. આઈ. ડી. ને પછોએ?

માવજીભાઈ-[તોંછડાઈથી] બહુ સારું હવે
તમારાં માથુસોને કહી દો કે હવે આ દર-
વાજા આગળથી ખસી જવામાં જ સાર છે!

રમેશ-અડોલો! કંઈ ઘોડે ચઢીને આવ્યા
દેખાવ છે ને શું? પણ દેવાભાઈને ને
તેમના માથુસોને વ્હાપાણી કે હુકોપાણી તો
કરવા દેશો કે નહીં?

માવજીભાઈ-તેની તમારે શી પંચાત?
એ તો બધા સ્ટેશન પર પરવારીને.....

દેવો-હા પણ માવજીભાઈ જરા ચલમ...

માવજીભાઈ-[બાજુ બગડતી નેઈને ખુંખ
ગભરાતાં] અરે દેવાભાઈ! અંદર ચલમ
ને વ્હા-જે જોઈશે તે મળશે આ છુટીને
તમે જોળખતા નથી?

દેવો-તે આ ભાઈ કોણ છે? માથુસ
તો સારા.....

વીરાજ } [ખુબ હસીને માપવીઓ
રધો } કુટનાં] શાખાર! શાખાર!

દેવાભાઈની જ્ય!

માવજીભાઈ-એ તો અમારી મીલકત
તાજી વાસનાર બુના વીવીંગ માસતર!

રમેશ-તે હું જ. મારું નામ રમેશ. જય જય ! તમને ને સર્વે રામપુરવાસીઓને.

દેવો-જોહો એમં ? જય જય તમારે વીધે અમારા અહીં આના કેટલાક સગાઓની મારફત ઠીક સાંભળ્યું છે ! પણ...

માવજીભાઈ-[હવે તો ગુસ્સાથી તેમની આંખે અધારાં આવે છે] બસ બસ ! અપર-દાર દેવાભાઈ આ નાના માણસો સાથે વાત કરી તો !

દેવો-[જરા ચીંતાઈને] તેમાં આવડે બધો મીઠાસ તે શાનો કરતા હશે ? તમારું એવું શું બાધું છે કે આટલી વાતે ન કરીએ ? અમારા કંઈ થોડા દુસ્મન છે ?

માવજીભાઈ-[મહામુસ્કેલીથી જરા સંયમ રાખીને] દુસ્મન તો હજારવાર...એ રમેશ તો આ બધા લોકોને અદાવીતે હડતાલ પડાવી છે.

[રમેશ, વીરાજ વગેરે આ સંવાદ સાંભળીને ધણી લહેરમાં આવે છે.]

દેવો-એમ ? પણ ત્યારે આ બધા તો તમારા નવા મજૂરો છે ને ?

વીરાજ-[નિરથી હસતાં] હા...હા..... હા...હા...

માવજીભાઈ-[કચવાઈને] હા...ના...આ તો હઃતાલીયા હુલહુમાર છે !

દેવો-[જરા સખ્ત અવાજે] મારું કરને પંચુ માવજીભાઈ તમે તો એમ કહ્યું હતું કે હડતાલીઆ તો ગામ છોડીને ચાલી ગયાં છે.....

વીરાજ } [વધારે હસતાં] હા...હા...
રમેશ } હા...ચાલી ગયા...હા...હા
લક્ષ્મણ } ...કાલા બોળા...ચાલી ગયા
...હા...હા...

માવજીભાઈ-[જુહાણુ ફેરવી તોળતાં] હા...પણ તમને બધાને આવતા બાણીને ધીંગાણું કરવાને પાછા આવી પડેલ્યા !

રમેશ-[જરા કંઈ અવાજે નિરથી ઘડિ પાડીને સર્વે રામપુરવાસીઓને સંભળાવતાં] સોએ સો ટકા હડહડતું જુહાણું...હડતાળી-આઓએ કદી પણ ગામ કે મીલતું પાસુ છોડ્યું જ નથી !

દેવો-[જંબવાણા પડેલા માવજીભાઈ સામે જોઈને] એમ ? ત્યારે શું મુનીમ તમે અમને આ બધા ગરીબ લોકોના પેટ પર પગ મુકવાને બોલાવ્યા છે ?

[આમ બાજી કચળતી જોઈને દેવાનાં એક ઉસ્તાદ મદદનીશ અમથાના કાનમાં માવજીભાઈ ડુંક મારે છે તેથી હવે તે આગળ આવે છે]

અમથો-દેવાભાઈ તમને વળી શું થયું છે ? આપણા આટલાં બધા માણસો બે પૈસા કમાવાને આટલા ગાઉ આવ્યા ને હવે આવી કાલી કાલી વાતો હું કરો છો ને ?

માવજીભાઈ-[પુરા ધધને] શાઆરા !
રમેશ-કોણુ તમે.....

દેવો-અમથાભાઈ !
રમેશ-ઠીક અમથાભાઈ ! રામ રામ !

અમથો-રામ રામ ! પણ અમારે હવે વખત યુમાવવાતું કામ નથી. અહીં આ શું બધા ઉભા રહ્યા છે-ચાલો રસ્તો કરો !

દેવો-પણ અમથાભાઈ ! આ રમેશભાઈની વાત તો સાંભળો !

અમથો-સાંભળો તમે નવરા હા તો અમે તો મજૂરી કરીને બે પૈસા કમાવા આવ્યા છીએ ! કેમ ખરું ને ?

સર્વે રામપુરવાસીઓ-હસ્તો ચલાવો આગળ ધસો રસ્તો કરો..

માવજીભાઈ-શેઠ શામળદાસની જય.

સર્વે રામપુરવાસીઓ-શેઠ શામળદાસની જય.

[હવે જમાદાર આગળ આવીને જુરસાથી બધાને હુકમ કરવા માંડે છે ને તેમ

કરતાં નેરની સોટી ચમકાવે છે.
તેની બગલમાં મોટો ચાલુક પણ છે.]

જમાદાર—ચકાવો....હડતાલવાળા ખસી
જાયો રસ્તામાંથી...નહી તો પછી...

રમેશ—[મામલો પત્રદાતા બેઠને ચાલ-
કાથી એકદમ હલંગ મારીને પાસેના ઝાડની
ઝળી પર ચઢી જાય છે ને તે ઉંચા સ્થાન
પરથી બોલે છે] ખખરદાર મારા કામદાર
ખીરાદરો, હવે તૈયાર ને ઊંચીઆર ચાલો.
બધા હાથમાં હાથ લગાવીને લોખંડની સાંક-
ળની માફક, પથ્થરની દીવાલની માફક,
મજબુત રહો. ને તમે સાચા હીંદુ હો કે
સાચા મુસલમાન હો. સાચા ખેડુત હો કે
બહાદુર રજપુત હો. તમે બાપદા હીચકરા
ન હો પણ સાચા શુરા સત્યાગ્રહી હો. તો
તમારા દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી એક પણ
માણસને તમારી વચ્ચેથી અંદર જવા ન
દેશો. છતાં પાછળથી લૈયા લાઠી મારે કે
આગળ પોલીસ ડાંડા લગાવે તો મરદની
માફક સહન કરજો પણ સામુ એક કડવું વેણ
બોધશે નહીં ને એક ઠાંકરો સરખો પણ
મારશે નહીં.

[આ સાંલળીને સર્વે હડતાલીઆ પાકી
સળંગ દીવાલ બનાવીને ઉભા રહે
છે ને તેમનાં થોડાં ફાજલ માણસ
બન્ને બાજુએ ઉભાં રહે છે,]

[પણ ખીજ પાસ રમેશના આવા મર-
ણીઆ શુરાતનના બોલ સાંલળીને
રામપરના માણસો દંગ ચઢીને ધડીલર
ઉભા રહે છે. દેવો કંઈ બોલવા, કંઈ
પુછવા માગતો જણાય છે. તે કંઈ
હાથ ઉંચા કરે છે. પણ માવજીભાઈ
ને પોલીસ હવે રમેશની ઉસ્તાદીને
જરાયે વધારે અવકાશ આપવા દેવા
કંઈચતા નથી તેથી જમાદારની ને
અમથાની આગેવાની નીચે રામપરના

માણસો આગળ વધે છે ને જમાદાર
વીકાળ રાડ પાડે છે.]

જમાદાર—બસ હવે છેલ્લી તાકીદ દુર
હડો—જલ્દી...એકદમ

વીરાજ—[આણુ પરથી] જમાદાર સાહેબ
આ બધા કાચા પોચા માણસ ના સમ-
જશે હો!

જમાદાર—[ખુબ ચીઢાળને] એમ ત્યારે
નહી હકવાના?

લશ્મણ—નરિ જ.

જમાદાર—એકવાર...બેવાર...ને તણ-
વાર.

[તણ વાર કહતાંની સાથે જ જમા-
દાર પોતાને લાંબો ચાલુક વીજળીક ત્વ-
રાથી પોતાની બગલમાંથી કાઢીને એવી
ઉસ્તાદીથી વીંડે છે કે સામેના ધણા હડતા-
લીઆ તેના ખુની સપાટામાં આવે છે. એક
બે તમ્મર ખાઇને નીચે પડે છે. ધણા-
ખરને હાથે કે પગે સખત ચમકી લાગે છે.

રમેશ—[હજી ઝળ પરથી મોરો પોકાર
નાખે છે.]

ખખરદાર! જમાદાર સાહેબ કયા કાયદા
મુજબ તમે આ ચાલુક ફેરવો છો? મારા
હડતાલીયા ભાઇઓ ખખરદાર શાંત રહો.
સહન કરીને ખડા રહો!

જમાદાર—[હજી હડતાલીઆની સામે બેઠને
ચીઢાઈ ફરી વાર ચાલુક ચલાવવાની ધમકી
આપતાં]—કાંઈદો બતાવું?...ખીજ વાર?

[એમ બોલીને ચાલુક વીંડે છે.
... એવામાં કાંઈની કલ્પનામાં પણ કંઈ
... આવે તે પહેલાં તો રમેશ ધમ
લઇને ઝળ પરથી ભુસ્કા મારીને
પોતાના અનુયાયીઓની આગળ તે
જમાદારની સામે આવીને પડે છે. પણ
તેવામાં જ જમાદારના ચાલુકની
આંટીમાં તે આવી જાય છે તેથી તેને

ચાલુકનો દટકો વધારેમાં વધારે લાગે છે એટલું જ નહીં પણ તેના ભરથી તે ભરથી જમીન પર પટકાય છે તે કાદ તેને મદદ કરી શકે તે પહેલાં તે જમીન પર લગ્નર આપને પડે છે.]

[ચારે પાસ લાહાકાર થાય છે]

વીરાજી—અરે.....રમેશભાઈ !

રમેશ—અરે...જે જે...પડ્યા...

દેવો—રમેશભાઈ ક્યારેલાય...

કાલમ—અરે ચાર રમેશભાઈ તો બેલાન

થઈ ગયા.....

[અંધારું કુંડળું ચારે પાસ ફરી વળે છે ને ખુબ લાહાકાર થાય છે કાંતા ક્યારની થે દરવાજાની અંદરથી મળ-રાંથી બધો મામલો ભેટી હતી તે રમેશને ચાલુક ફરી વળતી ભેટીને છુમ પાડી ખૂબ દોડી આવે છે]

વીરાજી—ખસી જાઓ.

દેવો—[પોતાનો ફેરો ફાડીને પાટો બનાવીને] હો આ પાટો આંધી દો.

[વીરાજી ઝટપટ જમીન પર ખેસી રમેશનું લોહીલુહાણું માથું પોતાના બેજામાં લઈને પાટો આંધવા મડે છે તુલસી-બૈથો એવામાં પાણી લઈ આવે છે.]

તુલસી—વીરાજી એમના મોં પર પાણી છોડો ! રમેશ સહાય !

[એવામાં કાંતા દોડતી દોડતી આવીને બેજામાં છુસી જાય છે.]

કાંતા—[જેમતેમ રડતું રોકી રાખીને] ખસી જાઓ ભેટાં વીરાજી ! લોહી નીકળ્યું

આટલું બધું ?

[બહુ રોકવા છતાં કાંતાની આંખમાંથી આવળું ને ભરેલો ચહેલો છે તે તે અસ્તેથી વીરાજીના બેજામાંથી રમેશનું માથું પોતાના બેજામાં લે

છે ને તુલસી પાસેથી પાણી લઈને થોડું તેના મોં પર છાંટે છે ને થોડું તેને પીવાવવાની કોશીલ કરે છે પણ તે બેલાન હોવાથી પી શકતો નથી.

[આમ બધા હેલા છે તેવામાં માવજી-ભાઈ મારફત ખખર મળવાથી શેઠ શામળદાસ ને માધવજી પણ આવી પહોંચે છે. હડતાળીઆ શેઠની સાથે ઘણા વીલયેલા હોવા છતાં અદખથી રસ્તો આપે છે.]

શામળદાસ—રમેશને તો ઘણું વાઝ્યું છે માધવજી—કાંતા તું અહીંયા ક્યાંથી ? કાંતા—[ચુસ્તમાં ને શેઠના અવેશમાં] ગમે ત્યાંથી.

માધવજી—હીક બૈથાજી રમેશને સરસીને આપણી મીસની ધરપીતાલમાં લઈ જાઓ ! વીરાજી—ખખરદાર શેઠ ! રમેશભાઈનો ખાસ હુકમ આવા કંઈ અકસ્માત વખતે તેમને સીવીલ ધરપીતાલમાં લઈ જવાનો છે !

શામળદાસ—તે લાવલ થાય ત્યારે પણ અમારો હક નહીં કે ?

વીરાજી—નહીં જ. તમે તો હુતકારી કાલ્યા ત્યારથી તમારા મટીને અમારા થયા.

શામળદાસ—હીક ભાઈ એમનું કહ્યું માનો. આપણો હાથ અત્યારે નીચો થયો.

માધવજી—હીક ત્યારે આપણી મોટરમાં તો ચુકી આવીએ ને ?

વીરાજી—હા તેની ના નથી.

શામળદાસ—ત્યારે બૈથા મારી મોટર મંગાવો ભેટાં !

તુલસી—હા સહાય.

દેવો—માફ કરજો શેઠ ! સાહેબ તમારા

મુનીએ અમને બહુ લુહાણું કહીને...

માધવજી—લે ગઈ ચુસ્તી જેવા દેને.

દેવો—ગઈ ચુસ્તી કેમકે રમેશભાઈના અને આ શુરા-હડતાળીઓના ખરા હુકમન

તોઅમે બન્યા. ને અમે આ ભાઈઓના પેટ પર પગ મુકવાને ન આવ્યા- હોત તો આ આશુકોનો માર તેમને પડત નહીં ને રમેશ સાહેબની છ'ંદગી નેખમમાં આવત નહીં.

શામળદાસ-મુનીમે તમને કંઈ સમજાવવામાં જુલસુક કરી હશે...

દેવા-જુલસુક નહીં શેઠ, હડહડતું જુલસુક.
મુનીમ-શેઠ સાહેબ.....

માધવજી-[અણસારે કરીને વાત કરતા વારે છે એવામાં મોટરનો અવાજ થાય છે. મોટર આવે છે તેમાં વીરાજી, દેવા, તુલસી, બધા મળીને રમેશને આસ્તેથી સુવાડે છે ને તે ગોઠવાય છે એટલે આ ભાઈઓની સાથે કાંતા પણ મોટરમાં ચડી બેસે છે. મોટર તરત ચાલવા માંડે છે.]

માધવજી-કાંતા...તું ક્યાં.....

કાંતા-રમેશભાઈને મુકોને પાછી આવું છું
માધવજી-પણ આટલા બધા માણસોમાં..

શામળદાસ-કંઈ નહીં એવું દીવ હુખાય છે તો જવા દો એને. મોટરની સાથે પાછી આવજો બેન.

કાંતા-[આસુ સારતે] સાર.

[મોટર ચાલે છે એટલે સર્વે ગગનભેદી ગજના કરે છે તેમાં લેખા પણ જાય છે.]

બોલો કામદારોની જય !

રમેશ સાહેબની જય,

હડતાલવાલેકી જય,

હીંદુ મુસલમાનકી જય.

કાસમ } [બાજુ પરથી જરા છુપાઈને]
લક્ષમણ } બગભગતની હાય હાય ! બગ-

ભગતની હાય હાય !

[આ શબ્દો સાંભળીને સર્વે શેઠના સામે જુલે છે. તેથી શેઠ ચીઠાય છે ને વીકાળ આંખ કરીને પછી ફરી ફરીને અવાજની દીશામાં જતા માધવજી ને મુનીમની સાથે ચાલી જાય છે.]
[પડદો પડે છે.]

અંક ત્રીજો

[સ્થળ: મજુરોની ચાલીઓની પાસે બિંદુ શીવાનંદનો આશ્રમ. રમેશને જખમ રાખ્યા પછી થોડા દીવસથી ઇસ્પીતાલમાંથી નીકળી તે આ આશ્રમમાં રહેવા આવેલો છે.]

ઈંદરમાનમાં હડતાલ ત્રણેક અઠવાડીયાં ચાલ્યા પછી રમેશની ગેરહાજરીમાં ભેંધતી મદદ તેમજ પ્રોત્સાહનને અભાવે મજુરોની હડતાળ ભાંગી ગઈ હતી. રમેશે પણ ઇસ્પીતાલના બીજાના પર પડ્યે પડ્યે તેમની લાચારી ને જીખમરો ભેંધને કકળતી આંતર-દીએ તેમને શેઠ શામળદાસની શેતાની નીતિને જરણે થવાની સલાહ આપી હતી. તેથી મજુરખત તો પાછા મીલમાં દાખલ થઈ ગયા હતા. પણ વીરાજી ભેંજર, લક્ષમણ, ને જોષી વગેરે હડતાલના મુખ્ય આગેવાનોને

શેઠ પાછા દાખલ ક્યાં ન હતા, તેથી હજી કામદારોના દિલમાં કુદરતી રીતે અસંતોષની જ્વાળાઓ સળગતી રહી હતી.]

[હજી સુધી શેઠ શામળદાસ પણ હડતાલ લંબાયાથી ને તે સંકેલાયા પછી પણ મીલને પાછી ઠેકાણે પાડવાને સાર ત્યાંજ રોકાઈ ગયા હતા. તેમણે ઘણીવાર માધવજી ને કાંતાની મારફત પોતાને મળી જવાને રમેશને સંદેશ કહાવ્યા હતા છતાં બીમરી ને નબળાઈનું બંધાતું કાઢીને હજી રમેશ તેમનાં દર્શન કરવા ગયા ન હતા. પણ એવેરે શેઠને આજે રવિવારે મુખ્ય જવાબ હવે તેથી કંઈક ખાસ કામસર રમેશને પર જતાં પાંચ દેશ માનીટ રમેશની ખબર પુછવાને તેની મહુલીમાં ડોકાકે કરશે એવી ખબર તેમણે મોકલી હતી.]

[રંગભૂમિ પર મહુલીમાં રમેશનો બેસવાનો ઓરડાનો વિશાળ ખંડ દેખાય છે. તેની પાછલી બાજુએ પડતી બે ખરીમાંથી જરા દૂર મહુલીની મેટી ને ગંદી ચાલીઓ દેખાય છે-ને વચમાં દેખાતાં થોડાંધણું ઝાડની છાયામાં મહુલીનાં છોકરાં રમતાં દેખાય છે ને કિચકિચાટ કરતાં સંભળાય છે. ખંડમાં એક બે કંતાનની આરામ ખુરશીઓ પડેલી છે-એક ગાદી બીજાંવેલી છે-બે ત્રણ લાકડાની ખુરશીઓ છે-ને બાકી બાજુ પર થોડાંધણું આસન ને મુગચમેનો નાનો ઢગલો કરેલો છે. ગાદીની બાજુ પર બેસીને સખનવું ટેવણ છે. તેના પર તેમજ ગાદી પર થોડીધણી ચાપડીઓ, છાપાં વગેરે સાહિત્ય વેરાએણું પડ્યું છે. ખંડની ડાબી બાજુએ બહારથી આવવાનો દરવાજો છે અને જમણી બાજુ પરના આરથામાંથી લિફ્ટના ઓરડામાં અને રસોડામાં જવાનો રસ્તો છે.]

[પડો ઉઘડે છે ત્યારે રમેશ આમતેમ અસ્વસ્થ ચિન્તે આંટા મારતો દેખાય છે તે ધડીનર કંઈક છાપું ઉમે ઉમે ઉઘાડે છે તે પછી તેને બાજુ પર ફેંકી દે છે. એવામાં જમણી બાજુ પરથી લિફ્ટ શીવાનંદ દાખલ થાય છે.]

શીવાનંદ-કેમ હાથ ! આજે તો રાજના કરેતાં પણ કંઈ વધારે અસ્વસ્થ દેખાઓ છા !

રમેશ-[જરા નરમ પડીને નમસ્કાર કરતાં] હાથ હવે થોડી મીનીટમાં શેડ સાહેબના મુખારવિંદવું દર્શન કરવાનું સહ-ભાગ્ય પ્રાપ્ત થવાનું છે. તથી મારી રોક મુખિ અકળવિકળ થઈ જાય છે.

શીવાનંદ-શેડ આવે તો કહે : પણ તમારાથી આવી નાલુક લખીપત. છતાં આમ ઘોડાઘોડી થાય કે ?

રમેશ-[વધારે નરમ પડી કંતાનની ખુરશી પર બેસતાં] માફ કરજે, લિફ્ટ. તમારી સલાહ તો ખરેખર સોનાની છે પણ મારી બીમારીથી તો મારું મગજ શાંત થવાને બદલે એણું નાલુક થઈ ગયું છે કે જરા જરામાં તે ખળભળી ઉઠે છે.

શીવાનંદ-[બીજી કંતાનની ખુરશી પર બેસતાં] કંઈ નહિ. અબ્યાસ ખંતથી આલુ રાખશો તો સમતા મેળવવી મુશ્કેલ નથી.

રમેશ-[શાંત થતાં] તમારાં વચન તો સોનાનાં જ છે.

શીવાનંદ-[વાત બદલતાં] તે શું શેડ એકલા આવવાના કે શું ?

રમેશ-નાજી. ઘણું કરીને તેમના મેન-જર સાધવજલાઇને [જરા અચકાઇને] તેમની છેકરી...

શીવાનંદ-[મોંઠો મલકાવીને]...કંતાન ! એમ એ પણ તમને મનાવવાને આવવાની છે શું ?

રમેશ-જરા ગંભીર થઇને નજર નીચે [રાખીને] હાથ,

શીવાનંદ-ત્યારે તો તમારે ધમસેકટ પ્રાપ્ત થશે.

રમેશ-[આંખ નીચે રાખીને લાગણીના ઉભરણને શમાવતાં] હાથ,

શીવાનંદ-[જરા આંખ ચમકાવીને] કેમ રમેશ તમે આટલા ગંભીર...કુપી થઈ ગયા ?

રમેશ-સાચું પૂછો, તો આજને અવસરે એ આવે તે તો મને જરાય પસંદ નથી.

શીવાનંદ-[ગંભીર થઇને]...એ તો એમ જ હોય. તમારે એની લાગણીના પણ વીચાર કરવો તો જોઇએ જ ને.

રમેશ-એ વીચાર તો કરી લીધો છે ને નીચું પણ તમને જણાવી દીધો છે.

શીવાનંદ-તે તો ખરું છે. પણ હજી થે ફરી વીચાર થઈ શકે.

રમેશ-[મક્કમ અવાજે] કદી જ નહીં.

શીવાનંદ-[પુરશી જરા રમેશની પાસે ખસેડીને] જુઓ રમેશ આવી નાજુક બાબતમાં આકળા યવાની કંઈ જરૂર નથી. બધો વીચાર કરતાં તમે શેઠના આટઆટલા વીનય ને વાત્સલ્યભાવને માન આપીને મીલમાં પાછા જોડાઓ તો તેમાં કંઈ ખોટું તો ન જ કહેવાય !

રમેશ-[આવી તો ઉભો થઈને ખારીમાંથી આકાશ તરફ નજર નાંખતાં] એ તો બાજબી છે પણ તમે તો જાણો છો કે મેં તો મારા દીલથી છેવટનો ફેસલો કરી લીધો છે.

શીવાનંદ-ખરાખર. પણ હજી શેઠ, માધવજીભાઈ ને વળી કાંતાની પણ વાત સાંભળીને વીચાર બદલવા જેવું લાગે તો તેમાં નામોશી ન સમજવી.

રમેશ-હા...હીં.

[એવામાં વીરાજ ને લક્ષ્મણુ ઝાંખી બાલુના ખરણમાં દેખાય છે.]

શીવાનંદ-પધારો વીરાજ, લક્ષ્મણુ.

રમેશ-પધારો ભાઈઓ કેમ કંઈ ખાસ ?

વીરાજ-ખાસ તો એ જ કે શેઠ હમણું આવવાના છે તેથી તમને ફરીથી સમજાવવાની છીએ.

આલ્યા છીએ. ચાલ્યા પછી રમેશ ચતાં ઠીક આવી મદદ તેમજ પ્રેતસાહનને અભયેજાજીની હેતુભાવભાંગી ગઈ હતી. રમેશે પણ ઇરપી-તાલના બીજાના પર પડયે પડયે તેમની લાયકારી ને ભુખમરો ભેળને કહી જતાં આંતર-દીએ તેમને શેઠ સામળદાસની શેતાની નીતિને સરજે થવાની સલાહ આપી હતી. તેથી પણ ખસે તો પાછા મીલમાં જાખલ થઈ આવતા. પણ વીરાજ-ભેળર, લક્ષ્મણુ, નેમેશો વગેરે હેતુભાવના મુખ્ય અગેવાને

શીવાનંદ-ને હવે તમે બધા વાતો કરો. હું જરા અંદર જઈને તમારા મહેમાનો માટે કંઈક સામગ્રી તૈયાર કરું છું.

રમેશ-અરે...પણ ?

શીવાનંદ-[હસીને] ચુપ ! આ બાબતમાં તો મારા વચનનો અનાદર નહીં થાય !

રમેશ-જેવી આસા ! પણ અમને કાંઈને મદદ તો કરવા દેશો ને ?

વીરાજ-મહારાજને અમે સામાન તો લાવી આપ્યો છે !

લક્ષ્મણુ-તેમની તહેનાતમાં બે છોકરા પણ રાખ્યા છે !

રમેશ-એ...મ ?

શીવાનંદ-[હસતે હસતે] હવે...ખસ ? સ્થા ત્યારે જય સચ્ચીદાનંદ. [જમણી બાજુએથી અંદર જાય છે.]

રમેશ-[થાકીને ગાદી પર ખેસતો] ખેસો ત્યારે ભાઈઓ આપણે જલ્દી પતાવડું પકડશે કારણ કે શેઠ હવે ગમે તે મીનીટ આવી પહોંચશે.

વીરાજ-[લક્ષ્મણુની સાથે ગાદીની સામે ખેસતો] અમારી વીનંતી તો તુરંત ને ટ્ય છે. અમને મીલમાં પાછા રખાવવાની તમે માગણી કરો ને તમે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ એ અમારાથી ખમાઈ નથી.

લક્ષ્મણુ-એના કરતાં તો તમે જ્યાં જાઓ ત્યાં અમને પહેલેથી લઈ જાઓ કે રીકોઈ ગયા હોય એ જ અમને તો ને કાંતાની મારફત

રમેશને સદેશ કહાવ્યાં થઈને તમારી ને નયજાઈતું પહોંચું કાંઈ પણ તમે તેમનાં દર્શન કરવા ગયા હોય છેવટે શેઠને આજે રવિવારે મુ હવે તેથી કંઈક ખાસ કામસર જતાં પાંચ દશ માનીટ રમેશ નથી પુછવાને તેની મહેલીમાં ડાકાજી ઉભી ખખર તેમણે મોકલી હતી.

વીરાજી-એમ ! તો યે કામદારો કામદારોની વચ્ચે તો તમારા સીદાંન મુજબ પરસ્પર વશદારીની તો ખરેખરી જરૂર છે.

રમેશ-તેની ક્યાં ના છે ?

વીરાજી-તો પછી મુખ્ય કામદાર બાતલ થાય તો પછી નાના કામદાર શું મ્હોં લઇને પાછા જોડાઇ શકે ?

લક્ષ્મણ-હાજી. માથા વીનાનાં ધડ ને હાથ પગ શા કામનાં ?

રમેશ-બરાબર, પણ મને બાતલ કરતા હોય તો ને ?

વીરાજી-[ગળગળે અવાજે] મલુરોએ અનાડી બનીને હડતાલ તોડી નાંખી એટલે તમે તો બાતલ જ થયા ને ?

લક્ષ્મણ-તે વખતે તમારું મ્હોં હસતું હોવા છતાં તમારું ઘોઘી ફેટતું બાપુ હશે તે અમે ક્યાં નથી જાણતા ?

રમેશ-[શ્રીકં હસીને] પણ તેમાં હું કંઈ મલુરોનો નહીં પણ શેઠની રાક્ષસી નીતીનો જ વાંક કાઢું છું :

વીરાજી-તે તો છે જ. પણ હવે આપની જ વાત કરો. ને ?

રમેશ-ઠીક મારી કરો. તમે જાણો છો કે મને પણ મીઠામાં પાછો દાખલ થવાને શોઢ ઘણીવાર કહેવડાવ્યું છે પણ ને હું દાખલ નહીં થાઉં તો તે કેવળ મારા અંગત મીઠા-સને લઇને જ.

વીરાજી-તો પછી જ્યાં તમે ત્યાં અમે તમારા નેવા સીંદ સાથે કામ કર્યા પછી આ બધાં શીયાળવાં સાથે રહેવાતું અમને કેમ મળે ? [આંખમાં ઝળઝળાયાં આવે છે.]

લક્ષ્મણ-તમારી સ્થાયે ઉત્તર ને દક્ષીણ પુરવ કે પેશીમ જ્યાં કહે ત્યાં આવવાને તૈયાર જ છીએ.

રમેશ-જુઓ બાઇઓ ! તમારો આ સ્નેહ તો ખરેખર સોને મઢીને સાચવવા જેવો છે...પણ બ્યાજખી કે વહેવાર નથી.

વીરાજી-કેમ સાહેબ ?

રમેશ-કારણ કે જો શેઠના આમંત્રણ છતાં પણ મારા અંગત કારણસર ન જોડાઉં તો તેમાં તમારે સડોવાવાની જરા યે જરૂર રહેતી નથી.

વીરાજી-પણ તમારા દીલમાં યે કંઈક કારણ હશે ને ?

રમેશ-[પ્રોત્તું હસવા જતાં] મારાં કારણો ? છે...અને ખરું જોતાં કંઈ જ નથી !

લક્ષ્મણ-એ...ટ...લે ?

રમેશ-[ગંભીર ચાંદને] જુઓ ! ૧૮ઓ ! ખરી વાત કહું ? હું તો હિડતું પંખી છું... હજી ગંધાપચીરીમાં છું...મારે આગળ ધરાળ નથી ને પાછળ ઉત્તાળ નથી...

[બંને મલુરો ખ્યાન દઇને ચાંલે છે.]

રમેશ-મેં થોડાં વરસ મુંબઈની કોલે-જમાં અભ્યાસ કર્યો... પછી થોડાં વરસ વીલાયતમાં તાલીમ લીધી...થોડાં વખત આ ગામડામાં પણ અવુલવ લીધી...ને હવે તેવું માપ આવી ગયું એટલે વળી હવે કંઈ નવા સમુદર ખેડીશ.

વીરાજી-પણ પાછા કંઈ યે જરૂરો તો થે નોકરી તો કોઇ નાલમાં...મોડા વહેલા...

રમેશ-નોકરી કરીશ એમને ? ખરું કહું તો તેનો પણ મને 'કંઈ' ભરોસો નથી !

વીરાજી-પણ....ત્યારે....કંઈક તો કરશો જ ને ?

રમેશ-(હસીને) કંઈક તો જરૂર કરીશ જ પણ હું શું કરીશ તેનો ધોડા નથી. કદાચ...મલુરોના સંબંધમાં પણ...ઘણું-ખરું રહીશ...કદાચ મુંબઈમાં તેમને મારે નીશજો. કાઢીશ...કોઇ શેઠનો વીવીંગ મારતર થવાને બદલે મલુર બાળકોનો પંતુજી ચંપડા...કદાચ કામદાર મંડળનો વ્યવસ્થાપક કે મંત્રી ચંપડા...કદાચ કે -

ઢેકાણે હડનાલ પાડીશ... કે કદાચ કાષ્ટ
રૂપસીના ઝંપાટામાં આવી જઈશ તો પછી ઠરી
કામ માળો બાંધીને જ'વા પણ જઈશ ને તેનો
તેમજ કાષ્ટ શેઠનો છ'ંદગીભરનો યુગામ
પણ થઈ બેસીશ. હવે સમજ્યા !

[આ સાંભળીને વીરાળ ને લક્ષ્મણ
વીરમય પામીને એક બીબ્બના સામુ
જીએ છે.]

રમેશ-હવે સાંભળો ભાઈઓ સો વાતની
એક વાત ! હું એકલો અડુલો છું. તમે
અન્ને કુટુંબી બચરવાળા માણસ છો. હમણાં
બધાને દેશ મોકલાવ્યાં છે તે કંઈ છ'ંદગી
સુધી છુટાં ન રહી શકે !.....

વીરાળ-તેમના કાગળોનો વરસાદ વરસે છે
લક્ષ્મણ-મારો તો નાનો કોકલો પણ
દૂર દુરથી ચીસાટા પાડે છે :

રમેશ-[જરા ઝાંઝાં મલકાવીને] એમ ને ?
ત્યારે તરસાળો તો એ આવ્યો છે કે મારા
જેવા ઢંગધડા વગરના એક મીત્રની પાછળ
કંઈ જ ધોરણ કે કારણ વીના રખડવાની
ખાતર તમે તમારા બધાની રોટીને ન જ
તરછેડી શકા, તેમ કરો તો તમને ને મને
પણ તમારાં બૈરી છોકરાંની કકળતી આંત-
રડીનો શ્રાપ લાગે !

[એટલામાં બારીની પાછળ મોટરનો
ગરગડાટ સંભળાય છે એથી બધા
ટટાર થાય છે]

રમેશ-[હિંમે ગતાં] જીએ શેઠ તો આવી
પડ્યાં ! હવે બધું મારા પર છોડીને તમે
નીશ્રીંત બહાર બેસો ! કેમ બચાવર છે ?

વીરાળ-[લાચાર ને ઉદાસ ઝૂંઝૂં] તમે
...કહો...તેમ...

લક્ષ્મણ-પણ અમારં દીલ તો બળે છે :

રમેશ-[હિંમે થઈને] હા...જરા મારો
વીચાર કરો...મને આ મીલ...બધા મળુરો
તમારા જેવા વફાદાર સાથીઓ...બંધો...

સાચળી...બધા રતેહ સંબંધ... એ બધું
છોડી દેવાતું સહેલું લાગતું હશે ?...

વીરાળ-તે તો ખરં જ.

રમેશ-ચાલો હવે દોડી પહોંચીને શેઠનું
સ્વાગત કરીએ તમે પાસે જ રહેજો.

લક્ષ્મણ }
વીરાળ } —જીવી આજા

[બન્ને જાય છે. રમેશ બારી આગળ
જાય છે. મોટરની આસપાસ કામ-
દારો ને બાળકોતું જીવ જામેલું છે.
શેઠ, માધવજી ને કાંતાને શીવાનંદજી
રસ્તો કરી આપે છે. એવામાં વીરાળ
ને લક્ષ્મણ પણ મદદે આવી પહોંચે
છે. શેઠ બધાને સાકર પીરસતા પીર-
સતા હસતે ઝૂંઝૂં રમેશના મકાન
તરફ આવી પહોંચે છે. આ બધું
જેવા પછી રમેશ કાંટ ને ટોપી પહે-
રીને દરવાજા આગળ જાય છે. જરા
બહાર પણ નીકળે છે ને પછી પહેલી
કાંતા પછી માધવજી ને પછી શેઠની
સાથે રમેશ ખંડમાં દાખલ થાય છે.
બીજા બાલુએથી શીવાનંદ આવી
પહોંચે છે.]

શીવાનંદ-પધારો શેઠજી.....માધવજી
ભાઈ...કાંતાખંડેન ! બેસો.

રામભગદાસ-એહો ! શીવાનંદજી તમારું
તો ઘણું વખતે દર્શન થયાં !

શીવાનંદ-હાજી આપણું ઉટ્ટીયા મહા-
દેવની જાત્રામાં મળેલા પછી તો નમંદા
કીનારે ઘણું પચાટન કરીને થોડા મહીનાથી જ
પાછો આવી પહોંચ્યા છું !

માધવજી-જય જય શીવાનંદજી !
કાંતા-મુખ મનકાવીને] નમસ્કાર
સ્વામીજી !

રમેશ-આ ગાદી પર પધારો !

[સર્વે ગાદી તરફ આવે છે. શેઠ એક બાજુ પર ને માધવજી બીજી બાજુ પર બેસે છે. રમેશ એક છેડે બેસે છે કાંતા આમતેમ દોડદોડ કરે છે. ઘડીક વાર બારીમાં ઉભી રહે છે. મજુર બાળકોની ચર્ચાં લુએ છે. ઘડીક કંઈક છાપું લઈને તેમાં આંખ પરોવે છે.]

શામળદાસ-અમારા રમેશભાઈની તમે આટલી ખાતર બરદાસ કહી તે માટે મારે તમારો ધણો જ આભાર માનવો જોઈએ.

શીવાનંદ-રમેશભાઈ તો પંચમહાભુત જેવા છે. હવા ને આકાશ જેવા. જ્યાં જાય ત્યાં તેમનું ઘર...ને કાઢને એ બારે ન પડે.

રમેશ-શીવાનંદજીની કૃપા અઢળક છે.

શીવાનંદ-[જ્યાની તૈયારીમાં] ઠીક હવે મારે આપ મહેમાનોની રજા લેવી જોઈએ... જરા આપ સર્વેની સરભરા કરે!

શામળદાસ-શીવાનંદજી આ તો અન્નાય થાય છે. તમારાથી તે વળી એવી તકલીફ લેવાય?

શીવાનંદ-પણ આપ સર્વેએ મારી ગરીબની કુંપડી પાવન કરી તો સચ્ચીદાનંદની થોડી પ્રેસાઈની કંઈ ના કહેવાય?

માધવજી-[શામળદાસ તરફ વળીને] હવે સાધુ મહારાજનો આટલો બધો આગ્રહ છે તો કંઈ અવીનય થોડો જ કરી ચકારો?

કાંતા-હારતો વળી! તે દીવસે આપણે શીરજેરી કરીને ચઢા પીવડાવી હતી તો આજે તેમને ઘેર આપણે પથુ પીવી પડે રતો!

રમેશ-ને વળી અહીં આ તો મારા ઉપર શીવાનંદજી છે!

શામળદાસ-ઠીક જાણ [શીવાનંદ તરફ વળીને] જેવી આજા પથુ હું ચઢા નથી પાતો માટે તેની મારી આપજો.

શીવાનંદ-આપને માટે દુધ ખાસ તૈયાર રાખ્યું છે.

કાંતા-ને હમણાં મદદ કરવાને આવી પહોંચું છું સ્વામીજી!

શીવાનંદ-જરૂર! [ખય છે]

[પછી ગાદીની આસપાસ બેઠેલા ત્રણે જણ થોડી વાર ચુપ રહે છે માત્ર કાંતા ચક્રગવકળ આંખો ચારે બાજુ ફેરવ્યા કરે છે]

શામળદાસ-કેમ રમેશ પહેલી તારી તથી-યતની તો વાત કર!

રમેશ-[અદમથી ધણું ખરું નીચી આંખે રાખીને] સુખરતી ખય છે.

માધવજી-થોડું ધણું ફરવા કરવા તો જાણો છો ને?

રમેશ-આ કંપાઉંડમાં થોડું ધણું સંજો ફરું તે જ. પણ થોડી વારમાં હજી થાક ચઢી આવે છે. [આકું લુએ છે એટલે કાંતાનું એક કારતું કટાક્ષ તેના પર મંડાય છે.]

શામળદાસ-એમ? [પછી કૃત્રીમ વાતસલ્યભાવથી] પણ જાણ તારા મીલના બંગલામાં આવીને રહેા હોત તો તને વધારે સગવડ ન મળત?

રમેશ-[જરા કટાક્ષમય] બંગલો...મારો? એ વળી ક્યારથી?

શામળદાસ-[ગંભીર થયા . વીના] જ મીનીટે પગ મુકે તે મીનીટથી તારો જ છે તે તું ક્યાં નથી જાણતો?

રમેશ હા એમ? એટલે હું પાછો નોકરી કરવાને કણસ થાઉં તો ને?

માધવજી-પણ જાણ! નોકરીના મુચરકા લખ્યા વગર એમે તો તમારે માટે બધું તો તૈયાર જ રાખ્યું છે!

કાંતા-ને તમારા નહીં તો અમારા એ બંગલામાં ક્યાં જગ્યા નથી? પણ, તમારે આવવું નહીં તેનાં બધાં પહાનાં!

રમેશ—[કાંતા પર એક ટીખળી નજર ફેંકીને] એ તો છે જ.

શામળદાસ—હીક હવે મુદ્દાની વાત પર આવીએ, જોને રમેશ તને હવે થોડા દિવસમાં તો સાફ થઈ જશે.

રમેશ—હારતો.

શામળદાસ—ત્યારપછી શું કરવા ધાયું છે?

રમેશ—મુંબઈ જવાનું.

શામળદાસ—તે તો થોડા દીવસ હવા ફેર કરવાને પણ પછી ?

રમેશ—[નીચી આંખો રાખીને] તે તો કાણુ જાણે ?

શામળદાસ—[જરા ઠંડાં થઈને] ના રે ના ! પણ તેં હજી છેવટનો નીણુંય ક્યાં કરી નાખ્યો છે ?

માધવજી—નહીરતો !

રમેશ—[હસીને] અરે વાહ ? માધવજી ભાઈ તો મારા નીણુંય વીધે મારા કરતાં વધારે જાણના લાગે છે !

શામળદાસ—[જરા ઝોંઝો મલકાવીને] હવે ટીખળ જવા દે ને ! માધવજીભાઈ બીચારા તારા માટે કેટલા ઓછા ઓછા થઈ જાય છે. કેમ કાંના ?

કાંતા—[જાણે સ્વપ્નામાંથી ઝખકીને જાગી ને] હે...હારતો રમેશભાઈ બહુ એવા છે કે બધાને નકામા હોવાનું કરે છે ને પોતે પણ હોવાનું થાય છે.

રમેશ—પણુ સૌથી વધારે હોવાનું તો હું જ થાઉં છું ને ?

શામળદાસ—[જરા રમેશ તરફ મરજાઈને] જલ્દી દર તો ભાઈ [ધડીઆળ તરફ જોઈને] મારી ગડીનો વખત પણ થવા આવ્યો [એ સાંભળીને કાંતા શીશાનંદજીને મદદ કરવા રસોડામાં દોડી જાય છે.]

રમેશ—[તરફ જોવા ઠંડા અવાજથી] શી બાબતમાં ?

શામળદાસ—[રમેશની આંખોમાં ધારીને ઉંઠુ જોઈને] રમેશ ! તારા પર ઘણો હારોસો ને મમતા રાખીને હું તને અહીં આ લાવ્યો !

રમેશ—તે માટે આપનો ઉપકાર માનું છું.

શામળદાસ—[માધવજીને જરા દુર જવાનો અણસારો કરીને] બધી ગઈ ગુજરી હવે સુધી જા ! [માધવજી ઉડીને જરા ફરવાને ખૂબ નીકળી જાય છે.]

રમેશ—[ઠંડુ અવાજ] કણુલ !

શામળદાસ—પોલીસનો ધા કંઈ સાલતો નથી ને ?

રમેશ—[કટાક્ષથી હસીને] તે તો ક્યાં રતોએ રજાઈ ગયો.

શામળદાસ—હડતાલ પણ રીતસર પતી ગઈ.

રમેશ—[જરા ગરમ થઈને] ભુખમરાથી ભાંગી ગઈ !

શામળદાસ—હીક એમ પણ મજુરોથી મને સંતોષ છે ને તેઓ પણ સુખી હશે.

રમેશ—એક અસંતોષ છે.

શામળદાસ—શો વળી ?

રમેશ—વીરાજી લક્ષ્મણ જેવા તેમના જુના આગેવાનોને તમારા કારભારીઓએ ખાતલ રાખ્યા છે તેનો.

શામળદાસ—[જાણે જાણતા જ ન હોય એવો દેંગ કરીને] ઓહો ! એમ ? તેની તો મને ખબર જ નહીં !

રમેશ—તેમાં વીરાજી વગેરેની પણ ભૂલ છે. તેમણે પણ મારે વાદે હજી સુધી મીલમાં ન જોડાવાની છદ્દ કરી છે !

શામળદાસ—પછી તે એમને સમજાવ્યાને ?

રમેશ—ખરાખર ! તો મારી આપને છેલ્લી વીનંતી એ છે કે જો આપ તેમને કાલથી

દાખલ કરવાનો હુકમ આપશે તો તેમના બુખે મરતાં બાળબચ્ચાં પર મોટો ઉપકાર થશે.

શામળદાસ-અરે પણ એમાં મોટી શી વાત છે? હમણાં જ નીકાલ! [મોટેથી છુમ પાડીને] અરે મહેતાજી!

માવજીભાઈ-[દોડતા દોડતા અંદર આવીને] છ સાહેબ?

શામળદાસ-જુઓ મહેતાજી કાલથી વીરાજ પગે જે હડતાલના માણસો હજી બાતલ રહ્યા છે તેમને કામ પર જુના પગારે ચઢાવી દેજો. સમજ્યા? તેમાં જરા પણ ગફલત ન થાય!

માવજીભાઈ-છ સાહેબ.

શામળદાસ-ફીક જાઓ તપાસે.

[મ.વજીભાઈ જાય છે.]

રમેશ-[આંખો નીચે રાખીને] આ મહેરબાની માટે આપનો અંતઃકરણપુર્વક આભાર માવું છું.

શામળદાસ-[કૃત્રીમ રીતે હસીને] હવે આવો બધો ખોટો વાંચે જવા દે ને મુદ્દાની વાત પર આવી જા.

રમેશ-કેમ મુદ્દાની વાત તો પુરી થઈ!

શામળદાસ-તારી વાત.

રમેશ-જુઓ શેક સાહેબ. હું રાત દીવસ ઘણો ઘણો વીચાર કરીને છેવટના પાકા... નક્કર નીણુંય પર આવી ગયો છું કે...

શામળદાસ-પાછો આવી જશે એમ ને?

રમેશ-[જાણે તેમને સાંભળ્યા જ નહોત્ય તેમ] કે આપની મીલમાં ફરિયાદી કદી નોકરી ન જ કરવી!

શામળદાસ-[જરા ઝંખવાણા પડીને] એણે એમ? જેની તારી મરજી લાકા! તું સુખી થાય તેમ કર! જાકી એટલું યાદ રાખજે કે.....

રમેશ-હાજી.

શામળદાસ-કે તે કાંઈની આ ધુળગળની બાબતમાં હડતાલ પડાવી તે પછી તારે પડખે પણ ચડે તેવા બીજા કાંઈ માલીક તને મળવા નથી!

રમેશ સાંભળી રહે છે.

શામળદાસ-એ તો તારા બાપની સાથે મારો જુનો સંબંધ ને તારા પર આટલો ભાવ ને વીશ્વાસ તેથી તારા આરા વીલાયતી ઠાક જતાં પણ બીજા કેટલાય હરીફની ઉપરવટ કરીને આ નોકરી તને આપી રમેશ-[કટાક્ષમાં] હં...હં...

શામળદાસ-[જરા પાસે આવીને ધીમે અવાજે] આપણા મેનેજરની ખાસ લગામજુવાળા પણ કેટલાય અરજદારો હતા પણ... [આફેં અવળું જુએ છે]

રમેશ-[જરા વીચારમાં પડીને આફેં અવળું જુએ છે]

શામળદાસ-પણ...મેનેજરનો જ માણસ રાખું તો પછી તેના પર અંકુશ તો કેંઈ રહે જ નહી ને! ને હું તો મારા વીશ્વાસનો ખાસ માણસ એટલે માધવજી પર ફીક દાખ તો રહે ને?...એટલે તારી ખોટ આજે મને કેટલી સાલતી હશે તેનો વીચાર તો કરા

રમેશ-[ટાટર થઈને] આપના પાડની વાત મેં સાંભળી લીધી. હવે મારી વાત સાંભળી લ્યો. આપે મને મારા વીલાયતી ઠાક જતાં રાખ્યો પણ તેમાં આપને કેંઈ નીરાશ થવાનું કારણ નથી મળ્યું. કારણ કે નથી મારા કામમાં કેંઈ ખોટ માલમ પડી કે નથી મારી પ્રમાણીકતા પર જરાયે લાંછન લગાડ્યું! પણ આપની ગાંધીશાહી, ખાદીશાહી રહેણી કરણી મને પસંદ નહી હોવા છતાં...

શામળદાસ-[જરા ચીઠાઈને] ઓ...હો!

રમેશ-[જાણે સાંભળ્યું ન હોય તેમ ન ગણવરીને] જતાં મેં ભોળપણથી એટલું તો માની લીધું કે તમારા

અધા ય વેપાર ધંધામાં, મીલના તેમ જ પેટીના કારભારમાં તમે છેક ઉદારપણે નહીં તો જે કરોડોના ભુખમરાની માળા ગાંધીજી ને તમે અધા જ્યો છે તેનો ખ્યાલ રાખીને કમમાં કમ ગામડાંના ગરીબ ખેડૂત વર્ગ તરફ તો કંઈક રહેમીયતથી તમારું કામ લેતા હશે. મીલમાં કામ કરવા માંડ્યા પછી તો ધણીયે વાર કંઈક નાની મોટી બાબતમાં મારી આ માન્યતાને આધાર પડીએલો, છતાં તમારી સાથે તેનો સીધો સંબંધ નહોતો કલ્પી શક્યો. પણ તમારા હાથ ફરતકવાળા કાગળો જ્યારે આ કાંછની બાબતમાં.....

શામળદાસ-[જરા હસીને] કાંછરે કાંછ! કાંછએ જ દાટ વાળ્યો.

રમેશ-કાંછની બાબતમાં આવવા લાગ્યા ને જ્યારે હડતાલને દીવસે માધવજીલાઇના બંગલામાં તમારી સાથે છેલ્લી વાત થઇ ત્યારે મારા દીલને પણ કેટલો કારી જખમ લાગ્યો હશે તેનો આપ સહેજ ખ્યાલ કરી શકશો !

શામળદાસ-[ખેડું હસીને] માફ કરજે. લાઇ! તું ભણ્યો પણ ગણ્યો નહીં. હજી મારું કહ્યું માનીને બે વરસ આ મીલમાં કામ કર ને પછી અનુભવ લીધો પછી મને તારા પીચાર જણાવજે.

રમેશ-[જરા ઉકળીને] માફ કરજે! સહજ, આ મીલમાં ભેઇતો અનુભવ તો મને મળી ચુક્યો. પણ આપને ખોટું ન લાગે તો.....

શામળદાસ-બોલ લાઇ ખુશીથી...

રમેશ-જે આપ પ્રેમધર્મ ને દયાધર્મનાં પુર્ણ લાવણો કરો છે ને ખાદીની પણ ધમાલ કરો છો તો જરા તમરાં મીલના કામમાં આ સીદાંતના અમૃતનું સીંચન કરશો તો 'દુનીઆનું' વધારે કલ્યાણ થશે.

[એટલામાં કાંતા ને શીવાનંદ કંઈ મ્હા 'દુધ' ને નાસ્તાની સામગ્રી લેઇ આવે છે.]

કાંતા-કેમ હજી તમારી વાતચીત થઇ કે નહીં ?

રમેશ-હાર્તો વળી. હું માધવજીલાઇને બોલાવું. [ઉભો થવા બંધ છે]

શીવાનંદ-વળી પાછા દોડાદોડ કરો છે કે ? હું બોલાવું છું.

રમેશ-જેથી આરા.

[માધવજી આવે છે એટલે બંધાં ગાદીની આસપાસ કુંડાળુ વળીને બેસે છે ને થોડી વાર ખાવા પીવામાં બંધા રોકાય છે.]

માધવજી-કેમ રમેશલાઇ ! તમારા દીલનું કંઈ સમાધાન થયું કે નહીં ?

રમેશ-કેમ ? સમાધાન તો તમારે ઘેર છેલ્લી વાર મ્હા પીધી ત્યારનું થઇ ગયું છે ને ?

કાંતા-વાર રમેશલાઇ ! એવા નકામા કટાક્ષ ચાના ક્યાં કરતા હશે તો ?

શામળદાસ-એ તો માધવજીલાઇ ! એ ભગવાન એના એ ! રમેશ તો હવે મુંબાઇ જવાની તૈયારીમાં છે.

કાંતા-[જરા ખડાવરી બનીને] એમ ક્યારે ?

શામળદાસ-એ તો એ બણે... થોડા દીવસમાં વધારે સારૂ મરો ત્યારે.

રમેશ-[જરા કરણ હાસ્ય કરીને] શેઠ સાહેબ એ પણ ખુબીની વાત છે કે છેલ્લી વાર તમારી બધાની સાથે મ્હા પીધી ત્યારે મીલનો બંગલો છોડીને ખહાર નીકળ્યો ને આજે વળી મ્હા પીચે છીએ ત્યારે આ મીલને ને ગામને સદાને માટે નમસ્કાર કરીને ઉચાળા ભરવાની તૈયારી કરું છું.

કાંતા-હજી ચ પીચાર કરવાને થોડા દીવસ તો છે ને ?

[ઝિવામાં માવજલાઈ હાંફેળો ફાંફેળો તાર
લપ્તે અંદર આવે છે.]

માવજલાઈ-હેંદે સાહેબ, આપના નામનો
આ અર્જન્ટ તાર છે.

શામળદાસ-[ચરમાં ચઢવતાં] એમ?
જેમણે વળી શી લપ છે? [એમ ખોલીને
તાર ફેડે છે-વાંચે છે પછી એકદમ ખુશી
આપ છે ને તે માધવજીને આપે છે.]

શામળદાસ-બહેન, તારા મોંમાં સાકર!
કાંતા-કેમ કંઈ ખુશ ખબર છે?

શામળદાસ-[ખુબ આનંદના તાનમાં]
તેં તો થોડા દીવસમાં વીચાર કરવાની વાત
કરી પણ આ એક મીનીટમાં જ બધા સદંતર
સમાધાનનો સંતોષ આપી પહોંચ્યા છે!

રમેશ-તે કયી રીતે?

શામળદાસ-કાંઈનો ફેંસણો થઈ ગયો.
કાલથી પાછું કાંઈનું જીતું બેરહુ
ચાલુ થયે.

કાંતા-[ભાન બુલીને રમેશનો હાથ
જોરથી પકડીને હથાવતાં] બોલો રમેશલાઈ
હવે તો ખસ છે ને? ચાલો હમણું આ
ઘેટરમાં બેસીને પાછા બંગલાર્માં.

રમેશ-હવે જરા ધીરજ તો ધર! પણ
એણે તે શા સમાચાર છે!

શામળદાસ-એ ને ભાઈ! બાબત જામ
છે કે મુંબઈ અમલવાદની અમારી
એસેસીએસને આપી દુનીઆના ચદતા
ભાવને લીધે કાપડના ભાવમાં એક
રતીપુર વધારો કર્યા છે એટલે હવે કાલથી
કાંઈ નાંખવાની જરૂર નહીં રહે!

રમેશ-[લગભગ વીકાળ બનીને] એમ?
આનો પર અટલી બધી ખુશાલી ઉત્તેજ
છે એમ! વાહ! દરિદ્રનારાયણના પરદુખ
ભંજન સેરકો!

માધવજી-પણ એસેસીએસને ભાવ વધારે
તેમાં શે! શું કરી સકે?

રમેશ-તે હું ક્યાં કહું છું?

શામળદાસ-એ ભાઈ હવે તારા મુળ
મુદનો કાંઈનો ડંખ પણ ન રહ્યો. પણ હું
ગમે તેવા કડવા બોલ બોલે છે છતાં બાળક
સમજીને હજી બધું જાતું કરીને તારે માટે
મારી મીઠના દરવાજા ખુલ્લા રાખું છું.

માધવજી-પણ રમેશભાઈ આથી વધારે
તમને શું જોઈએ?

રમેશ-[કટાક્ષથી હસીને] એક જ ચીજ.

કાંતા-તે વળી કયું?

રમેશ-સીકું જામ નારીબેળ!

[બધાં ખડખડાટ હસે છે ને શેઠ ઘડી-
આળે આમું જોઈને ઉભા થાય છે
એટલે બધા યે સાથે ઉભા થવા
માટે છે]

શામળદાસ-બેર! કાંઈની બાબત તો
છેક અણધારી રીતે દુર થઈ એટલે મારા
મનમાં એમ હતું કે હવે તો તારા દીલમાં
કંઈ ડંખ નહીં રહે!

રમેશ-[વધારે ચુસ્તના આવેશમાં] પણ
કાંઈ કયી રીતે જશે! મરીબોને માટે
કપડાનો ભાવ વધાર્યા પીતા તો નહીં જ ને?
કાંઈમાં ડાંટી લુટ લતી-હવે બધા શેડીઆ
મળીને ગરીબ લોકો પાસેથી લાખિર ફૂંચીઆ
ઉઘાડેછેક લુટી લેશે ને પછી થોડા દબર
ફૂંચીઆ ખાદીને નામે થોડા ગરીબ ગરબાતું
આડ આડ ક્યાંક તેલ કાઢીને વહેંચી
આપશે! શી ભુતદયા-શી દરિદ્રનારાયણની
ભાંકતી ને સેવા?

માવજલાઈ-હવે રમેશભાઈ ખસ કરો!
તમે હવે નોકર નથી પણ મોટા નાનાનો
તો કંઈ વીચક રાખો!

રમેશ-[વળી વધારે તંતડીને] બુઝીને
માધવજીભાઈ! તમારે ત્યાં છેડેલી વાર હું
વીદાય થશે ત્યારે મારા દીલને જેમ કારી

ધા જાગ્યા હતા તેવા ડુંગરીમાં કદી લાગ્યા નથી-કદી લાગશે પણ નહીં.

શામળદાસ-[હસીને] થોડીસની લાકીને પણ નહીં કે ?

રમેશ-નાહી શેઠ સાહેબ ! લાકીનો ધા તો રૂઝાંઠો ગયો પણ તમારો સફેદ કાંઈનો ધા તો દીવમાં ઉંડો ઉંડો લાગ્યો છે. તેમાંથી નીરંતર લોહી વહ્યા જ કરશે. તે તો કદી પણ રૂઝાશે નહીં !

શામળદાસ-[આરજા તરફ જતાં જતાં] નસીમ અમારાં ખીલું શું ?

રમેશ-[છિન્નો ધા કરતાં] ને શેઠ સાહેબ દસાપીનું એક ધાનું કાચ વાંચવાની કદી આપને દુરસદ મળી છે ?

શામળદાસ-ના ભાઈ ! છે. કરાં દસાપી વાંચે છે !

રમેશ-ત્યારે સાંભળો. એક માણસે ભુલે-ચુકે પણ એક પંખીને પથરો માર્યો-પછી તે માટે ઘણાંએ પરતાયો-ને પછી એ પંખીની મણીએ સારવાર કરી-પણ પંખીનો વીશ્વાસ ઉઠી ગયો-તેથી કદી પણ ફરીથી તેની સાથે ગેફ કરવાને પાછું આવ્યું નહીં. તે કવીએ આ અમર કડીઓ લખી છે:-

રે ! રે ! શ્રદ્ધા ગત થઇ પછી

પાછી કોઈ ન આવે
લાંબા ધાને વીસરી શક્યા

કંઈ સામથ ના છે.

[આ કડીઓ સાંભળતાં શામળદાસ જરા ખોટું હસવા જાય છે-પણ કંઈ ખોલ છલ પર આવતા નથી. ખીજની આંખો જરા બીની ધાય છે]

શામળદાસ-કેંદ્ર ભાઈ ત્યારે ખોટું-ચાલ્યું માફ કરજો. મુંબાઈ આવે ને કંઈ દમિદાજ હોય, ખીજ કંઈ ગીવમાં નોકરી, કેવીરોય તો ખુશીથી આવજો.

રમેશ-[નીચો વળી નમન કરતાં] આપની મહેરબાની, હું પણ ઘણું ખોટું છું માટે માફ કરંતો.

શામળદાસ-હું તો ખાળક છે. તને બધું માફ જ છે. ચાલો ભાઈ ત્યારે.

શીવાનંદ-શેઠ જરા તમને ને માધવજી ભાઈને આ મલુરોના મકાન તો સહેજ ખતાવું ?

[એમ કહીને શીવાનંદ, શામળદાસ, માધવજી વગેરે બધા બહાર જાય છે. પણ દરવાજા આગળથી રમેશને જ્વર જતાં કાંતા અટકાવીને પાછો તેને ખંડમાં ખેંચી લાવે છે.]

કાંતા-એ બધાને આ ચાલીઓ ભેતાં તો થોડી વાર લાગશે માટે મહેરબાની કરીને થોડી વાર ખેંચો તો ખરા.

[એમ કહીને જન્ને ગાદી તકીઆ પર બાલુબાલુમાં ગોઠવાય છે.]

રમેશ-ખોલ કાંતા શું કહે છે ?

કાંતા-હું શું કહું ? સંભારે હૃદય તો તમે છેક જ કંઈ કરી ખેંચો છો એટલે તમે કંઈ કહેવાનું રાખ્યું નથી ?

રમેશ-કાંતા મને નકશો ન સતાવ. મારે દોલ તો એવું કંઈ છે કે જરા જરામાં લાયમાંથી ચાલી જાય છે !

કાંતા-[રમેશને નજીક પડતો નેહને] રમેશ, મને કંઈ યાદ કરો છો કે ? આ બંધી વાતમાં મારો કંઈ વીચાર દર્યો ?

રમેશ-તને તો રાત દીવસ યાદ કરે છું. [કાંતાના લાય પર લાય ફેરવતાં] વારી છાયામાંથી દુર થયા ત્યારથી તો તારે વધારે રટણ કરે છું, કાંતા હવે તો તને મારી દેવી...સચી સખી તરીકે ખરા દીલથી પુલ્લે છું...નહાઉં છું.

કાંતા-[રમેશના ખભા પર માથું મુકીને] ત્યારે પછી આમ મને એકની કેમ મુકી

રમેશ-પણ ખાલ
ખાસ મારી ચોકસ
ખાતરી થઈ ચુકી છે કે
હવે આ મીઠમાં ઘડી
પણ નોકરી કરે તો
મારા પુરુષવનો ને તારા
સ્નેહનો પણ દોઢી કરે
ને તું પણ મને નમાણ
ગણાને છેડી દેશે. ખીલ
પાસ ને હું મરણીઓ
અને હીંમતવાન બનીને
મારા સાથે સીદાંત
પ્રમાણે સુખમાં કે
ખીજે ઠેકાણે પુરુષાર્થ
કરીશ, પછી કોઈ મીઠનો
વીવીંગ માસ્તર થઈશ કે
કોઈ ગીરણી કામદાર
મંજાનો લગાયક મંત્રી
કે સરદાર થઈશ. આપ
ને મારું શરીર જ નહીં
પણ મારી ભુદી, હૃદય
ને મારો ચૈતન્યમય
પ્રાણાત્મા પણ જીવંત
અને જીવંત રહેશે તો
આ મારી કાંતા મને ગમે
ત્યાં આવી મળશે, ખરું
કે નહીં?

જીવે
રેવતી

કાંતા-સ્નેહનો ઉ-
ન્માદમાં રમેશને બેટી
પડે છે ખરું જ.

રમેશ-[જરા અગત્ય થઈને] ને તું પણ
કેલેજમાં ભણવાને પાછી સુખાઈ તો આવ-
શે જ ને?

કાંતા-હાસતો.

રમેશ-પણ ખીલું પણ બને, હું ને
વીવીંગ માસ્તર થવાને બદલે રાજકોશમાં

પડું ને શુદ્ધ અને જાગે એવા પૈસા ના પણ
કમાઉં તો-તને તારો વીચાર ફેરવવાને તો
પુરો હક પણ રહેશે. સમજ કાંતા?

કાંતા-[ચીડાઈને] એવું ને શું બોલતા
રહેશે?

રમેશ-ખરું કહું છું. તું હજી બાળક
છે. તું વધારે લાણી-ખીજ-છેડાઓ

સાથે દોસ્તી કરશે
ખીન કાષ્ટ પર
કદાચ તારી નગર
વધારે પલ્લુ ફરે.

કાંતા-[રીસાધ
ને ઉભી થતાં]
હવે હું તમારી
સાથે નથી બોલ-
વાની.

રમેશ-[હાથ
પકડીને સાથે ઉભો
થતાં] આ તો
તને સંભવ સુચ
બોલે તમાં મેઠાં
ફસણાં માંડે છે.

કાંતા-[ખારી-
માંથી જોનાં] બધા
વડીલા આવી
જાયા.

રમેશ-[કાંતાની
સાથે દરવાજા આગળ જતાં એક ખુલામાં
જઈ કાંતાને ખુબ પ્રેમથી વળગી પડીને]
મારી ગરીબની લક્ષ્મી, દેવી, રાણી હાલને
માટે તો તને છેલ્લા સલામ...ફરી મળીશું
ત્યારે ખરાં...[અને બેઠતાં ખુબ ગળગળાં]

થઈ જાય છે ને
અંનેની આંખમાં
થી આંસુ સરે છે.
જોવામાં પગરવ
સંભળાતાં અને
છુટાં પડી જાય
છે. જ્યારે થઈને
ખદ્ધર જાય છે.
ખારીની પાછળ
મોટરનો ધમધમ
સંભળાય છે-મોટર
રેલવાના યાય છે.]

[તે પછી રમેશ
દોડતો દોડતો
ઝારઝમા આવીને
જોરથી ગાદી પર
પડતું મુકે છે ને
કૂસકે કૂસકે રેવા
માંડે છે.]

શ્રી. ઇન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાચીક

શીતાનંદ-[દાખવ થઈને] અરે ભાઈ
ભાઈ! આ શું? [વીચારમાં પડીને] જોરનો
વલો ડાળ ક્યાં તે હવે આંસુમાં ઝોસરી
જશે! [દિગ્ધા. પડે પડે છે.]
[સંપુર્ણ]

**INDO
BALM**

દરેક ઘરની જરૂરિયાત
ઇન્ડો-બા મ

ઘઃગથુ ઉ. ૧૫

સંધીવા, વાતરોગ, થળ માથાનો ને
કમરનો દુઃખાવો, દાંતનું કાનર, ચરદી,
કંક અને સ્નાયુઓના દુઃખાવાનો અકસીર
ધવાજ. દરેક દેશજે મળે છે.

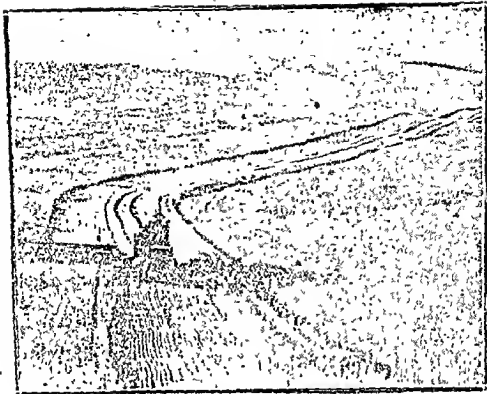
—મરત—

મેસર્સ ક્લાર્ક પ્રિંસર્સ,
મુંબઈ ૪.

આ સાથે બે આનાની દીકરી બીકું
છું મારા ઘરઉપયોગ માટે નમુનાની
બે બાટલી મોકલી આપશે. (P. K.)

નામ

સરનામું

સરકારી 'ક્ષેત્ર' પર દરકટરથી ખેતી થઈ રહી છે તેનું જાહેર સ્થ.

દેશીયન કિસાનોની 'આગેકદમ'

: લેખક :

'મંજુર'

૧૯૧૭ માં જે ખેડુત
જમીનદારોને નાશ કરીને
જમીનનો, માલીક બન્યો
તે આજે આટલા અદ્ય
કાળમાં પોતાની જમીનની-

-માલીકી ફગાવી દેશે,
અદ્યકારમય રીતે જમીનને
યાંત્રીક બળ વડે ખેડીને
સમાજવાદી ખેતીવાડીની
ભુમીકા સજી રહ્યો છે.

સમાજવાદી

સંસ્કૃતિનું સર્જન

'જમીન' તો વાયુ અને વારી સમાન
પૃથ્વીની બક્ષીસ છે, જેઓ એના ઉપર જઈ-
મત કરે તેને જ તેના ઉપભોગ કેરવાનો
હક છે. જોને જોઈથી જરૂર હોય તેટલું તે

એ-૧૯૦૫ માં ભારતેથી ખેડુત પરીપદના
ભાષણમાંથી. (ગોરકા)

સાન્યકાંતી પુર્વેનું રશીયા જોટલે ખેડુત
દેશ, પ્રજાના ૮૨.૪ ટકા જોટલો વીરાળ

સમુદાય-જમીન પર જ જીવતો. યુરોપના --
અન્ય દેશોની સરખામણીમાં રૂશીયન ખેડૂત
બહુ જ પછાત છે. ખેતીમાંથી આવક પણ
ઓછી. એકેરે પાકતું અનાજ પણ પ્રમાણમાં
ઓછું. ખેતીની પદ્ધતી પણ અતી જુની
એકે અમેરીકા અને જર્મનીના એકેરે ઉત્પન્ન
થતાં અનાજની સરખામણીમાં રૂશીયાનો
નેંજર છેક છેલ્લો આવતો. આંદાજો પ્રમાણે
યુરોપના અન્ય પ્રદેશોની સરખામણીમાં
રૂશીયન ખેડૂતની આવક માત્ર અડધી ગણતી.

પુર્વ ઇતીહાસ

ઇ. સ. ૧૮૬૧ માં રૂશીયન ખેડૂતોની
આર્થિક સ્વતંત્રતાની કંઈક શરૂઆત થઈ.
અર્થશુભામી દશાના કાળા અંકેડા દુટયા.
તેથી જ જમીનજીમ તેમને જમીન લાગેડી.
૧૮૬૦ થી ૧૯૦૦ સુધીમાં ખેડૂતની વસ્તીના
પ્રમાણમાં ૭૨ ટકનો વધારો થયો પણ વ્યક્તી
દીક આવતી જમીનનું પ્રમાણ ૧૨ એકરથી
ઘટીને માત્ર ૭ એકર સુધી ઉતરી ગયું.
એ કાળા સમયના રૂશીયન અર્થવિચારદો
પણ કષ્ટ કરે છે કે સત્ર એકર જેટલી
જમીન કોઈ પણ રૂશીયન કુટુંબને પોષવા
માટે છેક અપુરતી હતી. સાથે કે ભાગે
જમીન ખેડ્યા શીવાય રૂશીયન ખેડૂતોની
પાસે અન્ય ઉપાય જ ન હતો. પરીણામે
સાંઘના ભાવ ઉંચા ગયા. છેક ૧૯૦૬ ની
સાલ સુધી સાથે જમીન મેળવવા માટે સ્પર્ધા
ચાલતી. કેટલીક જગ્યાએ તો સાંઘના દર
લગભગ ત્રણ થી દસ ગણા થઈ ગયા હતા.

કંગાલ ક્રીસાનો

રૂશીયાના કંગાલ ક્રીસાનોની જમીન પણ
કંકે જડે વહેંચાયેડી હતી. એક કટકા
અહીં હોય તો બીજે કટકા બેથી ત્રણ
ગાંધના અંતરે આવેલા હોય !

વસ્તીના-વીકાસ-સાથે-ખેડાણ-જમીન
નહીં જડતાં ગોચર જમીન પર જમીનદારોની
લાલસભરી આંખ પડી. ગોચર જમીન
નાવવાના કામમાં વપરાતાં, ઘાસના ભાવ
પણ વધ્યા. આમ બંને બાબતોથી રૂશીયન
ખેડૂત ખુવાર બનતો ચાલ્યો.

દરેક દેશના દરેક ખેડૂતોની માફક રૂશી-
યન ખેડૂતો પણ શીયાળે ઉનાળે શહેરમાં
ત્રમ કરીને જીવન ગુજારો કરવા જતાં.
પણ રૂશીયાના ઉદ્યોગો હજી બાલક દશામાં
ઉછરતા હતા. અને તેથી શહેરનો આશરો
કંગાલ ક્રીસાનો માટે નહીં જેવા જ હતો.
હજી કે ઘોડા વેચીને જીવન ગુજારો કરવાની
પ્રથા રૂશીયન ક્રીસાન કુટુંબ માટે સામાન્ય
હતી. હજી પણ લોકડાનાં જ વપરાતાં. ગામ-
ડાના મુતારે બનાવેલા પુર્વકાલીન હજી વડે
ખેતી કરતા આ ક્રીસાનોની આ કંઈક વાર્તા
આટલેથી નથી અટકતી. અનેકવાર દુષ્કાળનો
ઘાવ તેમના કુટુંબકુટુંબ ખેડાન મેદન કરી
નાંખતો. અનેકવાર તીડના ટોળાં તેમના
પાંકને ઉમો ને ઉમો ખાઈ જતાં. છતાં
જુલમી આરતી જમીન મહેસુલ ઉધરાવવા માટે
કાસાક ઘોરેસ્વારો હંટર લઈને ગમડામાં
ફેરી વળતા ત્યારે ગચ્ચગીતું વેચીસાડીને
પણ જમીન મહેસુલ ભરવું પડતું.

શહેનશાહતનો સીતમ

એ કાળાં વર્ષોમાં વરસતા અંધાર સીત-
મનો સામનો કરવા ખેડૂતો અનેકવાર ઉભા
થયા હતા, તેના જવાબમાં આરના દયાહીન
સૈનીકા સીસાની સમસમતી ગોળાંથી દેખાતું
સ્વાચ્છ કરતા. અનેકવાર આવાં હમકતાં-
ઓનો લાભ લઈને રૂશીયન શહેનશાહતે
ક્રીસાનો પર લઈકર જુલમ વર્ધાવ્યા હતા,
પીસાચી જમીનદારની પીડે ઉભા રહીને
કંગાલ ખેડૂતો પર પાસવાર સીતમ કરવામ

રૂશીયન રાજ્યવીજ્ઞવ પછી મુખી દીસતું રૂશીયન ક્રીસાન કુટુંબ.

જ્યાં મજૂર નોકરી રાખી. તેથી જ આ સ્ત્રીતમગાર શકેનશાકત સાથે હોકારોપ એટલે તો પ્રથમ પ્રગટ્યો હતો કે ૧૮૧૭ માં જ્યારે કામદારોએ વીજ્ઞવનો વાવરો રાખ્યો કે એક હાથમાં રૂશીયાનો શોપાતો ક્રીસાન કામદારોની પાસે ઉભો રહીને જુદાની જમીનગારશાહીનો નાશ કરવા માટે એકાએક આગળ વધ્યો.

જમીનદારોના જુદમ

ક્રીસાનોની કંગાલીઅત એટલી બધી વધી ગઈ હતી કે એકદીવ નામના રૂશીયન અધ્યક્ષશરદે આ સુસાતા ખેડુ સમાજ માટે લખ્યું હતું કે [૧૮૦૨]

“આજે કર લેવા માટે ક્રીસાન પાસે કશું નથી. મધ્ય પ્રતિમાં તે ક્રીસાનો પાસે પોતાની મીઠકત જેવું જરાય નથી. એટલું જ નહીં પણ તેઓને જીવવા જેટલું પણ જમીન પરગી લાગ્યે જ મળે!”

આ દીશમાં રૂશીયન રાજ્યવીજ્ઞવની વીજ્ઞવીજ્ઞાત બચ્તી લીઓ દેટસ્કી તેના

પીતાના કામ પર કામ કરના ક્રીસાનોની કંગાલ દશાનું આશિષ વણન તેમના આત્મચરિત્રમાં આલેખે છે. આ રજા તેજાબદો.

‘સવણી કન્ટાર ક્રીસાનોને ઉન્દાગાના ચાર મહીનાના માત્ર ૪ થી ૫ પાઉન્ડ મળતા (એટલે લગભગ ૫૨ રૂપિયા); સ્ત્રીઓને તો ૨૦ થી ૩૦ રૂપિયા (એટલે લગભગ ૩૦ રૂપિયા) જ મળીના. ઉન્દાગાના અન્ત મુઘી ખુસ્લા ખેતરમાં જ કુંપણ બાંધીને આ ક્રીસાનોને ગરબું પડતું. પરસાદ પડતો ત્યારે ખેતરમાં બાંધેલા ઘાસના કુંપણો એ જ આ ક્રીસાનો માટે એક આશરો હતો.

શાકભાજીનો મુખ અને પાનરીનો રોટલો આ ક્રીસાનોનું બોજન હતું. માંસ તો કદાચે જોવા પણ ન મળે. તેમની પાસે માત્ર ખાવાને માટે શાક હોય. અનેક વાર રોજ મળીને આ ક્રીસાનો મ્હાર પીતા પાસે ખોરાક સંબંધમાં ફરીયાદ કરવા આવતાં. અર્ધા નાગા અને તાકથી છુટતા ખેડૂતોની ફરીયાદ જ્યારે વધી પડતી ત્યારે પીત

કવચીત, કવચીત તેમને માછલી આપીને સંતોષ આપતા. જાગીરદારોના કામ પર બધે જ આવી જ દશા હતી.

એક ઉન્ડાળામાં જમીન પર કામ કરનારા બધા કામદારોને રતાંધળાનો રોગ લાગુ પડ્યો. રાત્રે દેખાય નહીં એટલે લાકડીના ટેકે ટેકે તેઓ ચાલતા. નીરીક્ષકે અભીપ્રાય આપ્યો હતો કે ખેડુતોમાં ખોરાકમાં ચરબીના ઉણપથી આ રોગ તેમને લાગુ પડ્યો હતો. આખા ઇલાકામાં ખેડુઓનો આ જ ખોરાક હતો. કોઈ જગ્યાએ તો ક્રીસ્ટિયનની દશા એથી પણ ખરાબ હતી.

પહેલો ભડકો

ઇ. સ. ૧૯૦૫ માં સ્વર્ગગેતા વીપ્લવની આ ભુમીકા હતી. ખેસુમાર સીતમને લીધે ક'ગાસ ક્રીસ્ટિયન ઉદ્દેશ પાટલે ખેડા હતા. પણ ૧૯૦૫ ની અંદર શરૂ થયેલા બગચો કચડાઇ ગયો. એના પછી તો ક્રીસ્ટિયનોની જાગૃતીનો અવરોધ કરવાને માટે અનેકવાર લશ્કરી દળો મોકલાયાં. ઝારની શહેનશ હતે ખેડુતોની સ્થિતિ સુધારવા માટે જે જે પગલાં લીધાં, તે તે પગલાંઓ સફળ થવાને બદલે વર્ગ વીચરદે ઉડા ઉતારનાં ગયાં. ક્રીસ્ટિયનોનો રોષ હુંધવાઇ રહ્યો હતો અને ૧૯૧૭ માં વીપ્લવની ચીનગારી પડનાં સાફ થે રૂશીયા સળગી ઉઠ્યું.

સફળ વીપ્લવ

સફળ કરવા પડતા મીતમોનો. છેલ્લા સામનો કરવા માટે આખરે ખેડુત ઉઠ્યો. તેણે જમીનદારોની જમીન જપ્ત કરી. કમરાવોને એક દાવસમાં ઉખેડી નાંખ્યા. ૧૯૧૭ ની શરૂઆતમાં ખેડુતોનો કોવંતો દાવાનજ ફારી નીકળતાં જાગીરદારો તો જીવ લખીને નાહા. મોરકાની મહેરીલામાં મોજનીલાસ કરતાં ઝારના સદાયકા પાટનગરથી રસ્તે

પગ્યા. કેટલાકોનો તો ત્યાં જ નાશ કરવામાં આવ્યો. વીપ્લવના એક જ સપાટે રૂશીયાની જાગીરદારશાહી ઉખડી ગઇ. જમીન ખેડે તેને જમીન સોંપાઇ. ૧૯૧૭ ના ગ્રન્થ વીપ્લવનું આ એક સુંદર પરીણામ ! જાગીરદારોની ભુલ્મ જાહંગીરીને ફના કરીને રૂશીયન ખેડુતોએ વીજ્ય વાંવડો ગામડે ગામડે ફરકાવ્યો.

રાજ્યકાંતીએ ખેડુતોને જમીન આપી. જાગીરદારોની જમીન, તેમના ઢોર, અને તેમના સાધનો એ સર્વ ગરીબ ખેડુતોમાં વહેંચી આપવામાં આવ્યાં. એટલું જ નહીં પણ જમીન મહેસુલના આકરો કર અદસ્ત થયા. રાજ્યકાંતીના એક જ સપાટે મધ્ય કાલીન જાગીરદારશાહી નષ્ટ થઇ, અને નવ-યુગનાં સર્જન થયાં. પ્રગતીએ પગલાં મુક્યાં.

આથી કે વીપ્લવનાં બીજ

સાંધના સીતમનો નાશ પડતાં તેમ જ કરની રકમમાં પણ ખુબ ઘટાડો થતાં ક્રીસ્ટિયનોની સ્થિતિમાં સર્વલક્ષી પરીવર્તન થયું. તેઓ હવે જમીનના માલીક બન્યા હોવાથી ઉપજનો મોટો ભાગ તેઓ ખેતે જ વાપરવા લાગ્યા. આથી અનાજની તાણ પડવી શરૂ થઇ. શહેરમાં દરરોજ લાખોની સંખ્યામાં વસતા કામદારોને કેમ અન્ન પુરું પાડવું તે એક મહાપ્રશ્ન થઇ પડ્યો. દરેક દાવસે કામદારોની સંખ્યામાં વીપુલ વધારો થઇ રહ્યો હતો. અને અનાજની ઉણપ હવે તો શહેરોમાં ચોખ્ખી દેખાઇ આવતી.

જ્યારે સર્વ જણને પેટ ભરીને ખાવાનું મળવાનો પ્રયત્ન થઇ રહ્યો હોય, જ્યારે ખેડુતોને કામદારોને અર્ધાં ભુખ્યા સુધે જવાનું ન હોય, જ્યારે દરેકને ખાવાનું મળવું જ નહોતું એ પ્રકારની ભાવના મુતીમન બની હોય જ્યારે તે દેશમાં અનાજની ઉણપ પડવા જ લાગે.

આમ રૂશિયામાં અનાજની માંગણી વધી હતી. એટલું જ નહીં વીદેશથી આવતી વસ્તુઓમાં અનાજ એ મુખ્ય નીકાશ હોવાથી, તેમને કાપ્પો દન અનાજ પરદેશી જમનામાં મોકલવું પડતું. જુલ્મી ઝારના સમયમાં પણ સરભાગ ૧૨ મીલીયન દન અનાજ વીદેશે વેચાઈ જતું. આમ જોઈતી જરૂરીઆતો માટે નીકાશને જળવાઈ રાખવાની ફરજ પડી. એટલું જ નહીં પણ આખાતને સમતોલ કરવા માટે પરદેશમાં અનાજ મોકલ્યા રૂશિયા રૂશિયાની સમાજવાદી સરકારને અન્ય માર્ગ હતો જ નહીં.

આમ સ્વદેશમાં વધેલી અનાજની માંગણીને પહોંચી વળવા તેમ જ નીકાશને જળવાઈ રાખવા માટે વધુ અનાજને ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન સમાજવાદી સરકાર સામે આવીને ઉભો કારણ કે જો વધુ અનાજ ઉત્પન્ન થાય નહીં તો આર્થિક જરૂરીઆતોને પહોંચી વળવું તદ્દન અશક્ય હશે.

‘ટ્રેડર’ પ્રવેશ કરે છે

આ આર્થિક જરૂરીઆતમાં સહકારમય ખેતીમાં પદ્ધતીનાં બીજ રહ્યાં હતાં. ખેડૂતોના પ્રતીનિધીઓને લાગ્યું કે જો હજુ પણ પુર્વકાલીન દમથી જ ખેતી કરવામાં આવશે તો વધુ અનાજને ઉત્પન્નવું અશક્ય છે. આથી જ તરત જ ટ્રેડર દ્વારા ખેતી કરવાની વૃત્તિને અપનાવવાનો નીજીય કર્યો. ખેડૂતોના પ્રતીનિધીઓ ગામડે ગામડે ફરીને ટ્રેડર દ્વારા ખેતી કરવાની સુચના કરવા લાગ્યા. શહેર શહેર ટ્રેડર પ્રયોગો દેખાડવામાં આવ્યા પોસ્ટર, સીનેમા, અને રેડીઓથી પ્રચાર કામ ચરૂ કરવામાં આવ્યું.

સારાયે રૂશિયામાં એક જ પ્લેન ગાંઠ રહ્યો. વર્તમાનપત્રો, સભાઓ, અને સરખોતે એક જ મુદ્ર હતો. ‘ટ્રેડર’ વડે ખેતી

કરો’ સમુદાયે સમજાવવાને માટે, જમીનના માલિક ખેતી ખેડેલા ખેડૂતને સમજાવવા માટે ખેડૂત અને કામદારોના પ્રતીનિધીઓએ સર્વ શક્ય સાધનનો ઉપયોગ કર્યો. આખી બોલશેવીક પાર્ટીનું પણ ટ્રેક્ટર પદ્ધતીની પછવાડે મુકવામાં આવ્યું. દરેક સમયે પ્રચાર કરવાની આતમ્બો મળી, અને બહુ જ અલ્પ સમયમાં ટ્રેક્ટર પદ્ધતીમાં સમુદાયે વીશ્વાસ પ્રગટ્યો.

પણ ટ્રેક્ટર વડે ખેતી કરવી હોય તો મોટા મોટા કામ સ્થાપવા પડે. જમીનના ન્યાના નુકસાન ન થાય. ખેડૂતો જોયો હમણાં જ જમીનના માલિક ખન્યા હતા, તેઓ પોતાની જમીનને જોડી છોડે સહકારમય ધોરણે ખેતી કરવા નારાજ હોય જ.

ખેડૂતો પલટાયા

પણ ખેતીનાડીનો વીરલ્પ ક્ષીતીજમાં પણ મુદ્રા રહ્યો હતો. સરકારી કામ પર પાકતો મુંદર પાક તેમની આંખ સામે આકર્ષે પ્રલોભન બનીને ઉભો હતો. ટ્રેડર વડે થતી અદ્ભુત ખેતીના પ્રયોગો નરી આંખે નીકળ્યા પછી ટ્રેડર પદ્ધતી અપનાવવા તે કેમ ન પ્રેરાય ?

આમ પ્રચાર અને પ્રયોગે સોવીયેટ ખેડૂતોમાં મનપરબો આવ્યા. તેઓ ટ્રેડર પદ્ધતીથી ખેતી કરવા કમ્મલ થયા. અને બહુ જ ટુંક સમયમાં સહકારમય રીતે પોતાની જમીનોના નુકસાનો બેગા કરીને તેઓ કામ ખન વવા લાગ્યા. આવાં કામ એટલે સહકારમય રીતે જોડાયેલાં કામ. આવાં કામને સરકાર તરફથી પણ સારી સહાય મળતી. સારાં બીયાંની તેને માટે વ્યવસ્થા થતી. એટલું જ નહીં પણ ટ્રેડર ખરીદવાને પુરતા પૈસા નહીં હોય તો પૈસા પણ આપવામાં આવતા. આ પરીવર્તનનું વર્ણન એટલું તો વીશાળ બની ગયું કે સરકારતંત્રને અમેરીકા માટે ઉત્પન્ન થતો ટ્રેડરોનો મોટો ભાગ રૂશિયાની સરકારને લેવો પડ્યો. એટલું જ નહીં પણ રૂશિયામાં સ્થાપાયેલું ટ્રેડરનું કારખાનું અત્યારે આખાયે જગતમાં ઉત્પાદનના મુકાબલે બીજા નંબર ધરાવે છે.

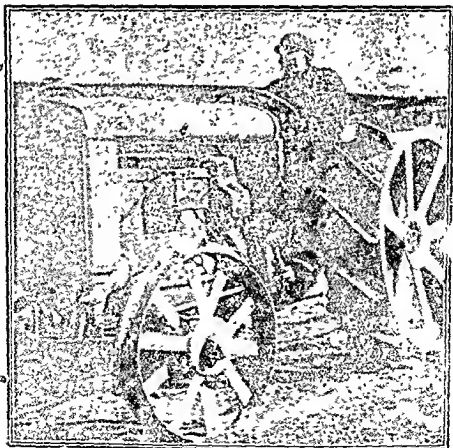
આમ ટ્રેક્ટર વડે ખેતી કરવાની શરૂઆતમાં 'ધણી' મુશ્કેલીઓ પડી. કિલ્લાદમાં અનેક 'ભુલો' પણ થઈ. ટ્રેક્ટરને જાણ્યો ખેડૂતોને ફરજિયાત સંકરમય ખેતી કરવાને અનીચ્છનીય પગલાં પણ લેવાયાં. ટ્રેક્ટરને જાણ્યો 'ટ્રેક્ટરનું' બગાડને જાન ન હોવાથી તેના ઉપયોગમાં પણ મુશ્કેલીઓ નડી. પણ છતાં ફરીયાન કીસાનો આખરે આવી અકસ્મત સંકટમણીના સામે ઝુઝીને પણ સફળ થયા.

ત્રણ વર્ષ પછી—

પરીણામે આજ ત્રણ વર્ષ પછી સમાજવાદીઓએ સેવેલું સ્વપ્ન આખરે સાચું પડ્યું છે. ફરીયાની ખેતીવાડીમાં વીણવટી પરીવર્તન થયાં છે. આજે ફરીયાની ભુમીનો વીણાગ માગ વાંત્રીક પદ્ધતી પર ખેડાઈ રહ્યો છે. અને ખેતી પણ સમાજવાદી પદ્ધતી પર મુકાતી ગય છે. આજે ફરીયાન

વીણવટો એક ખાતે આદર્શ પુરો થાય છે. અને તેથી જ પાંચ વર્ષની ચોળનામાં ફરીયાન ખેતીવાડીને પણ સમુદ્ધ માલીકી તથા મુકવાનો આદર્શ પણ સફળ થવાની આંતરી સમીપ આવીને ઉભો છે.

ફરીયાની ખેતીવાડી આજે વ્યક્તીગત માલીકીમાંથી સમુદ્ધ માલીકી નીચે જઈ રહી છે. જ્યાં એક ખેડૂતનો એક ટુકડો હોય ત્યાં અત્યારે સમુદ્ધના મોટા કામ છે અને ચોડા જ વર્ષમાં ફરીયાની સર્વ જમીન હવે સમુદ્ધ માલીકી તથા મુકાઈ જતાં સમાજવાદી સર્જનનો અગત્યનો અંકોડા આમ આટલા અસ્પ સમયમાં સર્જાઈ રહે તે માટે ફરીયાની યોદ્ધાશીલ પારડી ખરો ખર ગર્વ લખ શકે. પાંચ વર્ષની ચોળના સાથે શરૂ થયેલી આ ચોળના હાલ તો સફળતાની અણી ઉપર છે. અને તેથી જ સોવીયેટની આ પ્રગતી જગતના શ્રમજીવીઓને માટે અતી આનંદની વસ્તુ થઈ પડી છે.

‘આત્મા’ઓ સાથે-

કેટલાક આકરા અનુભવ

: કેમકે :

મુલેશ્વરજી

આકારો વસના આત્માઓ સાથે વાની-
લાપ કરવાનો અમારી પોરટેક્ષમાં તો પવન
વાયો હતો. પરંતુ પંચારેણાં સંજ્ઞાનીઓ
સાથે સ્તવ દ્વારા વાતચીત કરવાની વૃત્તી
ખુબ જોરમાં હતી. સારી થે પોરટેક્ષના વીઘા-
થીઓમાં આ પ્રસંગે અતી પ્રીતિ થઈ પડ્યા
હતા. ‘અઘાના મંજીત’ના ઓરડે ઓરડે
પ્રેનાત્માના પડછંદા પડતા.

હું અને લક્ષ્મીરામ પ્રેમ પશુ આ પવ-
નથી ખુબ રંગાયા હતા. લક્ષ્મીરામ પ્રેમ
તો આત્માઓમાં ઉછેર રસ લેતા.

તે ખુબ મુશ્કેલીથી આત્માઓનો અભ્યાસ
કરતો. વળી સાદીત્વ પશુ તેમણે આરા
પ્રમાણમાં મંગાવ્યું હતું. એટલે મારે
‘જુટકે ન જુટકે’ પણ તેમની દલીલા
સાંભળવી પડતી.

લક્ષ્મીરામ પ્રેમ એટલે ઉત્તર લીંદુરતાનનો
કુશાગ્ર વીઘાયા. કાનપુર તેમનું મુખ્ય
વતન. પોરટેક્ષમાં સાથે વસનાં સદગ્ધ મૈત્રી
બનેલી.

‘આજ તો એક મીટીયમ (મધ્યમ વ્યક્તી)
બહારી મુલાકાતે આવનાર છે.’ લક્ષ્મીરામ
પ્રેમે અતી આનંદપુર્વક બંદને મમાયાર આપ્યા.

‘મીટીયમ’! મેં આશ્ચર્યથી ઉદ્ગાર
કરાડ્યો!

‘હા, હા, મીટીયમ!’

‘એટલે?’

‘મીટીયમ-એટલે આત્મા જેના શરીરગ
સમાધ વન્ય અને પંછી તેના દ્વારા જે કંઈવું
કેવ તે કરે!’

‘ખરેખર?’

‘હા’

‘ત્યારે તો ત્રણ પગના રેખતની જરૂર
નહીં પડે?’

‘ના’

‘કેટલા વાગે?’

‘આજે રાત્રીના નવ વાગે.’

‘જરૂર?’

‘હા, જરૂર.’

‘ત્યારે તો હું જરૂર આવીશ.’ લક્ષ્મી-
રામ પ્રેમને ખાતરી આપી કોલેજની પ્રવાગ-
શાળામાં હું પાછો આવી ગયા.

[૨]

મહા જો કાંડાના ઘડીઆળમાં આઠ વાગ્યા. આવનાર મીડીયમની મુકાદાત લેવાને માટે હું જરા અધીરો બન્યો!

૮૫. ૮૫. ૮૫. ૮૫. ડોલેજના ટાવરમાં નવ વાગ્યા. અને લક્ષ્મીરામ પ્રેમના ઓરડા તરફ આપમેળે હું વળ્યો.

આગળ સીઆન્સને માટે લક્ષ્મીરામ પ્રેમે ખાસ અવસ્થા કરી હતી. બત્તીનો પ્રકાશ ધરદાપુવંકે ઝાંખો કરવામાં આવ્યો હતો. બારીએ હુરા રંગના પડદા ખાસ મુકવામાં આવ્યા હતા. ખુણામાં રાખેલી ધુપનાનીમાંથી ધુપનો મુવાસ સાંચે ઓરડામાં પ્રસરી રહ્યો હતો.

વચ્ચે એક ખાસ ગોળ ટેબલ રાખવામાં આવ્યું હતું. આ ગોળ ટેબલની આલુ-બાલુ સાત ખુરશીઓ ગોળાકારે મુકવામાં આવી હતી. અને ટેબલની ઉપર કેસરી રંગના પુષ્પના એક મનોહર મુચ્છ શાલામાં સડી જડી કરી રહ્યા હતા.

આખરે સામાન્ય વાતચીતો સમાપ્ત થતાં લક્ષ્મીરામ પ્રેમે એક ટુંક ભાષણમાં મીડીયમની અંદરે ઓળખાણ આપી.

સામાન્ય રાજકોમાં તે વ્યક્તીએ આ તક આપના માટે લક્ષ્મીરામ પ્રેમનો ઉપકાર માન્યો. અને ઉમેરું કે—

‘દેવતા, પરલોક પધારેલા આત્માઓ સાથે વાતચીત કરવાનો પહેલો પ્રયત્ન મને ચંદ્રનગરમાં થયો હતો. અને ત્યાર પછી અતી અન્યાસ અને સતત ત્રમ પછી આ શક્તી મેળવવા સમર્થ બન્યો છું. આ શક્તિ પ્રાપ્ત કરતાં સહેજે બે વર્ષ લાગેલાં. મ્હારા શરીરમાં દરેક આત્માઓ આવી શકે છે. અને તેથી હું જો કે ઇંગ્લીશ શીવાય બીજા ભાષાઓ જાણતો નથી, છતાં જ્યારે અન્ય દેશના આત્માઓ મારા શરીરમાં

આવે છે ત્યારે હું બીજા ભાષાઓમાં પણ વાતચીત કરી શકું છું.

મીડીયમે થોડા રાજકોમાં આટલી ઓળખાણ આપીને મૈન પકડ્યું. લક્ષ્મીરામ પ્રેમે પછી આત્માઓને આમંત્રવાની સુચના કરી.

મ્હારા પીતામહના પીતાનું, ધ્યાન ધરવાની ઇચ્છા મ્હને સહજ થઈ. તેમનું ચીત્ર નજર સામે આવ્યું. ‘પધારે! પધારે!’ એ શબ્દ વડે આત્માને આમંત્રવાનું શરૂ કર્યું.

અન્ય વ્યક્તીઓ પણ તેમ જ કરવા લાગી. કોઈ સદગત સસરાને તો કોઈ ભાઈને, તો કોઈ બહેનને બોલાવવા લાગ્યા.

દરેક ક્ષણે આત્માઓના દેશ તરફ આમંત્રણો છુટતાં જ ગયાં. જેમ જેમ આમંત્રણો વધતાં ગયાં તેમ તેમ મીડીયમની આંખ મીંચાતી ગઈ. તેનું શરીર જડ જેવું થતું ચાલ્યું. જાણે ખુરશી પર આ પાષાણ આકૃતિ ચોઢી દીધી હોય તેવા દેખાવ થઈ રહ્યો.

મીડીયમની આ દશા જોતાં મ્હારા ગાત્ર તે શીતળ થવા લાગ્યાં. આ દશા પર લક્ષ્મીરામ પ્રેમનું ધ્યાન ખેંચ્યું. નીરવિતન જેવા દીસતા આ અતીથી તરફ આંગળી ચીંધી એ સુચના કરી કે, ‘કલ્પ હલ્લ થઈ પડી જશે તો?’

‘ના, ના, ગલરાઈશ નહીં,’ પ્રેમે પ્રેત્સાદન આપ્યું. મીડીયમ બરા આવાં જ હોય છે. હવે આત્માઓને પધારવાની સમય થયો હોય એમ લાગે છે!’

ધીમે ધીમે મીડીયમના હોઠ હલતા ચાલતા જણાવા. આ રોમાંચક અનુભવમાં પીતામહના પીતા સાથે વાર્તા કરવાની મ્હારી ઇચ્છા તો તદ્દન મરી જ ગઈ.

અતીથી પર એક ક્ષણને માટે તો બધાની નજર સ્થિર થઈ ગઈ.

૮૧...૮૧...૮૧...૮૧ કોલેજના ટાપ્સમાં
ટકોરા થયા. મ્હારી કાચના ધડીયાળ સ્થાને

મેં જ્યુ. ત્યાં તો મીડીયમમાંથી પ્રયંડ
સ્વર સંભળાયો. અને હું ચોંક્યો.....

[૩]

‘મ્હાર’ નામ....છે. તમારા દેશનો હું
મુળ માનવ છું. કેટલાય ચતકોથી હું
અહીં વીહ્યાં કરું છું...મીડીયમમાંથી સખ્દ
આવતા સંભળાવા લાગ્યા.

‘જ્યારે તમારા પુવંજએ આ દેશ પર
પગ પહોંચી મુક્યો ન હતો, જ્યારે તેઓ
કોલેજસ પહોંચી પીણામાં ભટકતા હતા,
ત્યારે અમે અહીં વસતા હતા. તે સમયમાં
હીંદમાં વસતી માનવજાતીનો હું એક
મતીનીધી છું!’

મીડીયમના મુખે બહાર પડતા આ શબ્દો
સંભળી હું તો આંખો જ બંધી ગયા.
હૃદયમાં પ્રેમ પશુ ચમક્યો. પુરસ્કૃત શોભા-
વતા અન્ય વીદ્યાથીઓ જરા વીહ્વલ બની
ગયા. તેમના રનેહીઓને યદ્વે હીંદમાં હજારો
વર્ષ પહેલાં વસતો માનવજાતી જાતીનો
કોઈ અત્મા અહીં આવ્યો જણાતો હતો.

જોખ્યા, અને ચોક્કસ શબ્દો મીડી-
યમના મુખમાંથી નીકળતા હતા. તેનો
અવાજ સ્પષ્ટ હતો. ભાષા સમજાય તેની હતી.

‘તમારા આર્યોને મ્હારા અસ્તીત્વની ખબર
ન હતી, તમારા ઇતીહાસમાં મ્હારો ઉલ્લેખ
પણ નથી. તમારા શબ્દકોષમાં મ્હારા માટે
શબ્દ નહીં જડે છતાં એ હજારો વર્ષ
પહેલાં હીંદમાં વસતી આ જગતી જાતીનો
હું મતીનીધી છું!.....’

‘ધણા વરસોંથી હીમાલયથી જંકા
સુધીના સ્થળોમાં હું ભ્રમણ કરું છું. આ
પ્રદેશમાં રહેવાની મ્હને તક મળી છે, અને
તેથી જ આ જુમીમાં બનેલા સપળા બના-
વોથી હું સારી નીતે માહીતગાર છું!...

‘હતાં તમારા લોકો અમારા જોડે જીવન
મુજરતા આક્રીકન બાંધેલા માટે અસત્ય
શબ્દો કહે છે. તેઓ એમને ‘જગતી’
કહીને ઉદ્દ્યોધે છે. તેઓ એમને માનવ-
ખાઉ વ્યક્તિઓ તરીકે વર્ણવે છે. તેઓ
એમને સંસ્કાર વીહ્યાં, સંસ્કૃતી વગરના,
કોઈ પણ પ્રકારની સમાજવ્યવસ્થા વગરના
વર્ણવી એમનું ઘોર અપમાન કરી રહ્યા છે.
તેઓ અમારા જેવા મુળ વતનીઓને
વર્ણવવાને માટે દાવે તેવા ઉપનામો ચોઈને
એમને અતી ઉંકું દુઃખ આપી રહ્યા છે.’

‘તેથી જ હું તમોને એ શબ્દ કહેવાની
તક શેષવતો હતો અને આજે અનાયાસે આ તક
મળતાં હું તેનો ઉપયોગ કરવા માંડું છું!...

તેના અવાજમાં મહામતા હતી.

‘પ્રથમ તો અમારા વીરો તદ્દન અગ્નિ
એવા ઓ અવ્યાસીઓ, શા માટે તમો આક્રી-
કાના કોષક અરણ્યમાં ફળુ પહોંચસતા
એવા અમારા બાંધેલાને જગતી કહે છે ?
શું તેઓ તમારા કરતાં વધુ સુખી નથી !
અમારા એ ‘માનવજાતી’ ગણાતા જાતાઓ
તમારા કરતાં હજારો દરજ્જે સારા છે.
તેઓ અરણ્યમાં ઊગતાં વૃક્ષો પર જીવે
છે. તેઓ અપમેજે બાંધેલા કુંપકમાં વસે
છે ! તેઓ નથી કાંઈને હુટી લેતા. નથી
કાંઈના શ્રમ પર મજબૂદ કરતા. તેમની
સ્થિતિ તો જીવો ! આખો દીવસ અને રાત
તેમને આશ્રય અને આહાર માટે ફેરવે વલ્લ
કરવે પડે છે ! વનચર પ્રાણીઓથી અત્ય-
વશી કરીને મહા મુશ્કેલીએ જીવતા, તેઓ
ફેરવે શ્રમ કરે છે તેની તમોને કંઈ
કલ્પના છે ?...’

‘ક્યાંથી હેય?... છતાં ત્હમે તેમને જંગલી તરીકે આલેખો છો! તેમને માનવ-લક્ષી કહીને વંગાવો છો પણ ત્હમારી સમાજવ્યવસ્થા કરતાં આ સમાજવ્યવસ્થા કેટલીકે દાટીએ સારી હતી. આપમેળે જીવતા અમારા સમાજમાં સૌ સરખાં હતાં, કારણ કે મીઠકતનો પ્રશ્ન ઉભો થતો જ ન હતો. અમારા કામમાંથી વધારે ઉત્પન્ન થતું જ ન હોવાથી અન્ય અમારી પાસેથી પડાવી લે એવી સંભાવના જ શક્ય ન હતી.’

‘આ પ્રકારની સમાજવ્યવસ્થાને ત્હમે પ્રાથમિક સામ્યવાદ કહો છો? કંઈક અંશે એ સાચું છે! પણ હું જગત આગળ એ સવાલ મુકવા માગું છું કે ‘માનવ બક્ષણ’ની અમારી કૃત્તિને ત્હમે આટલી કેમ વગોવો છો? શું માનવલક્ષણ એ એટલું બધું ખરાબ છે? એ શું એવડું મોટું દુષણ છે કે અત્યારે પણ અતી ધૂણાપુવંકે ત્હમે અમોને આ શબ્દથી સંબોધો છો?...’

કંપના કરો કે આ કાળ શું હોતો? એ વાતોવરણ શું હતું? તે વખતે આહારના આધારે એટલાં તો અદ્ય અને કઠીન હતાં કે શત્રુને મારીને શેકી ખાવો એ અમારે મન આનંદનો અવસર હતો...

પુવંકાલીન માનવની વાગધારા આગળ ચાલી.

‘અને, અત્યારે ત્હમે શું કરો-છો? ત્હમારા સંગ્રામમાં મરણ પામતાં યોદ્ધાના શબને ગીધ કાગડોએ માટે ઉઘાણી કરવા મુકી બાવ છે. ત્હમે તેના શરીરને યક્ષી-ઓને ખાવા સોંપી દો છો. અમારા યુગમાં આ શરીરોને અમો જ સ્વાદ્ય કરી જતા...

અને આજે પણ અનાજ ને ઉત્પન્ન થયું ન હોત, ને આહારની અન્ય રીતો ન જડી હોત તો માનવ માનવલક્ષી જરૂર હોત!...

.. તેના અવાજમાં, રહેલી મક્કમતા ભેદને અમારા મનમાં જરાકે વસેવસો થયો.

પુવંકાલીન માનવના અવાજના પડલા ગાજ રહ્યા, તેના ઉચ્ચારણનો વેગ વધતો ગયો, તેનો અવાજ મોટો બન્યો. આખો ચે એરોઝો આ અવાજના પ્રતીકોપથી ગ્રાસ્ત રહ્યો.

‘અને આજે શું છે? ત્હમે સુધરેલા ગણાવાનો દંભ કરો છો પણ ત્હમારા સમાજમાં હુધાના વહની સગો છે, ત્હમારા દેશમાં ચાર કરોડ માનવ પાસે કામ નથી. ત્હમારા પ્રદેશના કરેડો લોક અડળક અનાજ પાકતું હોવા છતાં, પુષ્કળ આહાર યોગ્ય વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થતા હોવા છતાં, અત્ર વગર સુષ્ક ગય છે, એટલું જ નહીં પણ નેઓના શરીર ટાઢમાં થીજીને ઠંડાં થઈ બાક છે.....’

છતાં ત્હમે ખેપરવા બનીને ગીતાના ૨૨૦૬ વાંચો છો! અને વીશ્વમંદુલની વાતો કરો છો! અમો ભલે ‘જંગલી’ હોઈશું ભલે અમો માનવલક્ષી હોઈશું, ભલે અમારા શરીરને ઠાંકવાને પુરતાં કપડાં ન હતાં, ભલે અમારા પુરુષો ત્હમારી માફક લમણા નાટક નહોતા કરતા પણ ત્હમારી માફક અમો હુંડારોએ ન હતા. ત્હમે તો આજે અન્યના ત્રમે મોજવીલાસ માણો છો, ત્હમે અન્યના પરીશ્રમે આનંદ કરો છો. એટલે ત્હમારા જેવા સસુહને સ્વીકારતી સંસ્કૃતીના પુનઃકાને અમારી નીતીને જંગલી કહેવાનો જરાય હક્ક નથી.’

મીડીયમની આખો ઉઘડી. કંઈક ભારમાંથી તે બનશૂન થતો હોય તેવા તેનો દેખાવ થઈ રહ્યો. અમો તો દીંગ બનીને બેઠા હતા.

‘આત્મા ગયા?’

‘હા.’ લક્ષ્મીરામ. એમે કહ્યું. હીંદમાં વસ્તી કોઈ. પુવંકાલીન અતીના આત્મ અહીં વધાર્યા હતા.

‘ઓ હો!’ કંઈક અગ્નયમીથી મીડી-
યરે કહ્યું!
‘ખરેખર!’

[૪]

‘અન્ય આત્મા પધારે છે.’ લક્ષ્મીરામ
પ્રેમે મ્હને ધીમેથી કહ્યું.

‘મ્હને પણ એવ જ લાગે છે!’

‘જે, મીડીયમ તદ્દન પાપાણુ જેવો જ
બની ગયો છે!’

‘ખરેખર!’

‘આ આત્મા કોણુ દશે?’

‘કંઈ કહેવાય નહીં. આજે કંઈ નવો જ
અનુભવ મેળવવાનું આપણા નરીયમાં
સમયેયું છે!’

‘પુનઃકલીન માનવે તો ખુબ સંભળાવ્યું!’

‘મીડીયમના હોદ્દાના ફકરો પાછું અમારું
લક્ષ્ય બિંદુ. આ વખતે કંઈક અન્ય
સ્પષ્ટતાથી અવાજ સંભળાતો હતો.

‘એકધ્યાનપુર્વક અમે સૌ નીરખી રહ્યા,
ફેગીનને બદલે આ તો કોઈ ગુણભોના
સ્વામી હોતો.

‘પધારો’ કહીને લક્ષ્મીરામ પ્રેમે આવકાર
આપ્યો.

‘અને આપા’ લ્હમારો સંદેશ.’ મેં
વીનંતી કરી.

‘હોતો’ હું લ્હમેને શું કહું? મીડીયમ
મારફતે આત્માએ બોલવા માંડ્યું. ‘હું
આત્મથી જગમગ બે દગ્ગર વર્ષ પહેલાં
ગુણભોના સ્વામી તરીકે એળખાતો. હું તો
પુરોષમાં વસતો. તે સમયના લોકો ગુણ-
ભોને નીતીમય ગણતા. ગુણભો એ સંપત્તી
ગણાતી. આ સંપત્તી એ વધારે હોય તો
સ્વર્ગીયને પ્રતીક્ષીત કહેવાતો. તેની શોધ
ટેટા અમાણુમાં વધારે.

એટલામાં તો મીડીયમની આંખ ફરીથી
મીચાતી લાગી. તેમના નેત્રોની કીડી પર
પોષમાં ઢળી ગયાં શરીર પાછું ચેતનાહીન.
થતું લાગ્યું.

‘ગુણભો રાખવા એ એ યુગમાં તો એક
જરૂરીયાત હતી. આ સમયે બિંદી પદ્ધતી
શોધાઈ. બેતર પર કામ કરવાને માટે માન-
વની જરૂર હતી. આ માનવશક્તી અમેને
ગુણભોમાં સાંપડી. અમારી વધુ તેજસ્વી
સૈન્યશળાથી આ શશક્ત શરીરો પર અમે
અમારું સ્વામીત્વ સ્થાપી શક્યા અને પછી
આણુકના ચમકારાથી અમે તેમના પર
શાસન કરના.....’

આત્માના અવાજમાં કંઈક અમીમાનની
છાયા હતી. મીડીયમ મારફત આત્માએ
જરા અવાજ પસંદાગને ચલાવ્યું.

‘પણુ હોતો,’ મ્હને નવાઈ એ થાય છે.
કે આજે બાર બાર કલાક કામ કરાવીને
ઢોરી સુસતી આજની સંસ્કૃતીના પુજકો
અતી તીરકારપુર્વક અમારો ઉદ્ધેષ કરે
છે, એટલું જ નહીં પણ જાણે આખો યે
યુગ ધુણાંજનક ન હોય, જાણે તે માનવ-
કાળના છતીદાસના કનકીત પાનાઓ ન
હોય તેવી જ રીતે અમારા કાળનો છતીદાસ
લખાયો છે ફરેક સ્થળે અમેને કુદ્દ, દયા-
હીન અને ભુગમી તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા
છે. ગુણોપના બધા યે અપરાધો અમારા
માટે અતી છુટપુર્વક વેરી નાંખવામાં
આવ્યા છે. એટલું જ નહીં પણ લ્હમારો
મુડીયાદો સીદાંતકો જાણે અમે કંઈ
ચાંદણો હોઈએ તેમ જ લ્હમેને શીખવવાને
યત્ન કરે છે.”

“એટલેથી એ શોધકશા અટકતી નથી,
પણુ-ફેરનો, સમજના-ગરીબો માટે સીતમ

વર્ષાવતા આ સંજ્ઞાનો શું નોંધને અમોને
ધીકારતા હશે? કારખાનાની કાળા મજૂરી
પર મોજ કરતા આ સંપત્તિવાનોના સીદાંત-
વાદીઓ ક્યા મુખે અમોને પાસવી, જંગલી,
અને પુવંદાલીન તરીકે વણુવે છે?

આને કારખાનામાં મજૂરો એ ગુલામો
કરતાં પણ અધીકાર ખરાબ નથી? ગુલા-
મોને તે. અમારે પાળવા પડતા, તેઓ મરે
ત્યાં મુધી અમારે ખવડાવવું પડતું તેઓના
કપડાં યુગ્મડાં એ સર્વ અમારે આપવું પડતું!
છતાં આજના મુડીવાદી સંજ્ઞાનો શ્રી
રીતે અમારા સામે તીરસ્કારભયું હાસ્ય
કરતા હશે?

‘દાસ્તો’ આને ગુલામીએ સ્વરૂપ બદલ્યાં
છે. મુડીવાદીઓ કહે છે કે માનવ સ્વતંત્ર
બન્યો છે. પણ એ સર્વ અસત્ય વાગ્જીબ
છે. ગુલામી જરાય પત્તઢાઇ નથી. આને
માનવ શરીર પર આધીક ગુલામીની સાંકળ
લાગુ પડી છે. આ સાંકળના અંકડા અમારા
યુગની આંખકે કરતાં પણ વધુ બીયણુ
અને લથંકર છે.

અમારા માટે નરખીશાય એ શબ્દ તો
સામાન્ય છે. પણ હમારા મલીકા એ નર-
ખીશાયોની નરી આવૃત્તા નથી તો ખીણું
શું છે? તમના પ્રમાણે અધીકાર કરતા
આ સંજ્ઞાનો અનેકના જીવનને આગ લગાડે
છે. કામદારોના જીવનની ખાનાખરાળી કરી
રહ્યા છે. અમલખની આટલી અવનતી માટે
તેઓ સીધા જાણદાર છે.

આત્માના અવાજમાં મંલીરતા આવતી
જતી હતી. પ્રયાણની તૈયાર કરતો હોય
તેમ આત્માએ કહ્યું કે—

‘ગુલામ સ્વામીઓ લલે નરાધમ કતા પણ
આટલા દેખી તો ન હતા. અમારી યુગ
સંસ્કૃતી લલે કુષ્ટ હતી, પણ તે આટલી
શેતાનીઅન ન હતી! અમે લલે ગુલામોનું
રક્ત સુસતા પણ તારે અમે વીશ્વમંત્રુવની
વાતો નહેતા કરતા. અમારી સંસ્કૃતીમાં
એ વગ સીધા અને એ ખખા હતા. તેના
પર વ્યકતિસ્વાતંત્ર્યની સદેહ આદર ન હતી.
ચાલો, ફરી કોઇ વેળા આવીશ.

આત્માએ પ્રયાણ ક્યું. મીડીયમના નેત્રો
ઉઘડ્યાં. શું બની ગયું તેથી સાવ અજાણ
દીસતા મીડીયમે આત્માએ કહેલ કહીકત
વીશે પુછ્યું. લક્ષ્મીરામે તેને પુરી કહીકતથી
વાકેક કર્યો.

‘આજ કંઈ આવજ આત્માઓ આવે છે!’
મહારા અનુભવને મેં જરા શબ્દદેહ આપ્યો.
લક્ષ્મીરામે સંમતીદર્શક સ્વર ઉચ્ચાર્યો.
‘હવે પ્રયાગ પુરો કરાયે છે ઠીક,’ મેં
જરા ડર રાખીને લક્ષ્મીરામને કહ્યું.

‘અતીથી પણ આજ અસ્વસ્થ લાગતો
હતો આવા આત્માઓના અનુભવ તેને માટે
અસામાન્ય હતા. અને તેથી તે પણ આ
પ્રયાગ પુરો કરવા માટે અંતી આતુર જણાયો.

લક્ષ્મીરામે બટન દાખ્યું. ધલકટીક બતી-
માંથી તેજની ધારા પડતાં પ્રયાગ પુરો થયો
એવી સૈની પ્રતીતી યઇ.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તે આપની મિત્ર મંડળીને આહુક થવાની લક્ષમણ કેમ કરતા નથી?

રાજસત્તાનાં કેપાન્તર

પ્રજાસત્તાક તંત્ર તો
ખાલી શબ્દછળ છે.
આ ભુરખા નીચે રાજ્ય
કરે છે સંપત્તીવાનો
અને તેમના શાગરીદો.

અત્યાર સુધીના પરીવર્તનો
તો એકપક્ષી પરીવર્તનો
છે. સીતમગારોએ સ્વરૂપે
પલટયાં છે પણ શુભામી
તો અવીચળ રહી છે.

ઈંગ્લાંડનો ખરો અધીષ્ઠાતા
સર નોરમન કેમ્પ

મુંદારમી સદીની ઉપા
સાથે યુરોપની ભુમી પર
કંઈક અનુભવ પરીવર્તન
પગલાં મુકી રહ્યું હતું.
તેના સર્વશક્તી અધિષ્ઠાતાએ
છવતના સર્વ અંગો ઉપર
અસર કરી હતી. સમાજ
વ્યવસ્થાએ પલટી લીધી.
ઉમરાવશાહીના નાશના
નોખતડાંકા ગડગડ્યા.
ફ્રાંસમાં હત્યાકાંડ શરૂ થયા.
અને વીપ્લવની વેદી પર
લાખો પ્રાણોનું બચીદાન
આપીને મુડીવાદી સમાજ
રચનાનું સજન થયું.

કેટલાક આત્મરક્ષાકુને માં
વીરેશ નાશી છુટ્યા.
કેટલાકો પરદેશ ગયા.
કેટલાકોએ નવી સમાજ
રચનાને નવી બ્યવસ્થાને
અપનવી. જાગીરદારોને
જમીનદોસ્ત કરીને મુડી
વાદીઓએ પોતાનો વિજય
વાવટો સ્થળે સ્થળે કર
કાઢ્યો. દીગન્તમાં તેના
ડંકા વાગ્યા.

પણ રાજ્યસત્તાધીશોનાં
આ રૂપાન્તર થતાં રાજ્ય
સત્તાનું સ્વરૂપ બદલાયું.
આપખુદ મનસ્વી ઉમરાવ
શાહીને સ્થાને માંધાતો મુ
ડીવાદીઓનાં શાશન આવ
તાં સત્તાતંત્ર (Govern-
ment)નાં સ્વરૂપમાં બદ
લો થયા.

ઈંગ્લાંડનો ખીજો સમુખત્યાર
સર રેટનાલ્ડ મેકેના.

ઈંગ્લાંડની એક મોટી બેંકનો તે વડો છે.

યુરોપમાં ફ્રાંસના પ્રજા
સત્તાકના તેજસ્વી ભાણું
આગળ ઉમરાવશાહીનાં
ઓજસ ઉતરી મયાં તેમની
સત્તાનાં ટુકડાં થઈ ગયા.

અનુસૂચિના પ્રારંભ

ઇતીહાસ આલેખે છે કે ક્રાંસ, ઇંગ્લાંડ,
 અમેરીકામાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપ્યાં. પણ
 પ્રજાસત્તા તો નામની પણ ન હતી.
 પ્રજાસત્તાકતા માળખા નીચે મુડીવાદીઓ
 શાસનની મજા માણતા. અત્યારનો ઇતીહાસ
 પણ ઉપલા સીદ્ધાંત સાબીત કરવાને સમર્થ
 છે અત્યારનું ઇંગ્લાંડ, અત્યારનું ફ્રાન્સ,
 અત્યારનું જર્મની એ સર્વ પ્રજાસત્તાક
 ગણાય છે. પણ અત્યારે આ પ્રજાસત્તાકતા
 પડદા ઝેડેલા તો આછો બની ગયા છે કે
 આ સરકારતંત્રના ખરા સંચાલકોને સમ-
 જવા તેમ જ તેમને ઓળખવા એ જરૂર થ-
 સરકેલ નથી.

‘ઉમરાવશાહીમાંથી મુડીવાદી સમાજરચનાનું’ સર્જન થયું. અને મુડીવાદી સમાજરચનામાંથી હવે સમાજવાદી સમાજચવસ્થા સર્જાશે. ઇર્ત.હાસનો એ કંમ છે. કુદરતનો એ નીયમ છે. વીશ્વના વીહાસનો આ એક સંકેત છે.

પણ આમ નહીં સ
મજનારા આપણા અ
ધ્યાપકો અને શાળાના
શીક્ષકો તો નેરશોરથી
પુકારે છે કે પ્રગ્નસજ્જક
ની સ્થાપના તો માનવ
ની સ્વાર્તાત્ર્યભુખને આ
ભારી હતી. આ કેમ અણલ
અધ્યાપકો આલેખે છે કે
હાલની સમાજવ્યવસ્થા
તું સર્જન તો મનવના
વીચાર પરીવર્તનને સં
તોષવા થયું ! આ ગો
ખાલીઆઓ મુડીવાદી
હુદીમાનોગે આપેલા

બાપ્તિસ્માને પોપટની મોંઢક પુનઃ પુનઃ
બોધી જમને જણાવે છે કે હાલની સમાજ
વ્યવસ્થા તો પ્રભુ સર્જીત, ન્યાયી, મર્ગ
અને હીતકારક છે! પણ પગ નીચે સજગતા
અંગારને લેવા અશક્ત નીવડેલા આ ધુવ-
ડોના સતત પારાયણ છતાં પણ આમ-
વર્જની સ્થિતિ તો પહેલાંના કરતાં પણ
વધુ ભયંકર બની છે. તેમના રક્તચુસણનો
વેગ ખુબ વધી ગયો છે. એટલું જ નહીં
પણ પ્રજ્ઞસત્તાકના નામ નીચે મધ્યકાલીન
આપણુદીને પણ એક બાલુ મુકી દે તેવી
જડીમ પીશાયકીલા આ મુડીવાદી માંધા-
તાઓએ આદરી છે. ઓરડીનન્સના અધી-
કાર વડે અનેકોને કારમા કારાગૃહમાં ધકેલી
દેવામાં આવ્યા છે. અને ન્યાયની અદાલતના
નાટક પછી અનેકને ફાંસીએ ચઢાવવામાં
આવ્યા છે. ક્રાન્સના 'બાસ્તીલ' જેવાં કારા-
ગૃહો તો કેટલાય ઉભાં કરવામાં આવ્યાં
છે. આજના ઇતિહાસમાંથી ઉપલા વીધાનને
સાબીત કરવાને માટે ભેષ્યે સેટલાં ઉદા-

લેખક કહે છે કે-સમાજ
પરીવર્તનનો એ વીલક્ષણ
નીયમ છે કે સત્તાવાન વર્ગ
પોતેજ તેના ભાવી નાશ-
કર્તાને સૃજી રહ્યો છે. ઉદા-
હરણ તરીકે ઉમરાવશાહીએ
મુડીવાદને જન્મ આપ્યો
અને મુડીવાદે ઉમરાવશા-
હીનો નાશ કરી નાખ્યો.

કારણ કે રાજ્યસત્તા
ધીશીના પરીવર્તન થવા
છતાં સમાજરચનાનાં મુ
ળ અંગો અલગ રહ્યાં
છે. વ્યક્તિગત માલીકી
પણાની - ભાવના - ઉપર
સમાજવ્યવસ્થાની આવી
શાન મહેલાત ઉભી કર
વામાં આવી છે. એટ
લું જ નહીં પણ આમ
વર્ગનું શાપણ તો એમ
ને એમ ચાલુ રહ્યું છે.
એક તો પરજમીનદારના
કર ચાલુ રહ્યો છે; અને
કામદારોની કાળી મજૂરી

પણ કાયમ રહી છે. આવી જ નવી સમાજ રચનાના પરીવર્તનથી મંગતા લાભોમાંથી મહેનતુ માનવતા તો તદ્દન વંચી જ રહી છે. અને છતાં આધુનિક સંસ્કૃતીને આપી, વ્યાપ્તી, મંગલ અને હિતકારક તરીકે આલેખવામાં આવે છે !

મુડીવાદ રૂપ બદલે છે

પણ મુડીવાદી સમાજરચનાનો પણ પરીવર્તન થવા લાગ્યું છે, મુડી પણ હવે સ્વરૂપ પસંદગી ગળા છે. દરીદ્રાઈના યુગ પાંચી એક-દમ્યુ ઇન્દ્રસવાદ તરફ મુડીવાદીઓ વેગથી વળતા જાય છે. પરસ્પર દરીદ્રાઈ કરીને માનના લાભ ધરાવવાને બદલે, એક બનીને ઉંચે ભાવે માત્ર વેચીને જનસમુદાયને ચીરવાની પદ્ધતીને આદર વધતો જાય છે. નફાની ભુખ તેમને તેમ કરવાની ફરજ પાડે છે. એટલું જ નહીં પણ જેમ જેમ દરીદ્રાઈ ઉગ્ર બનતી જાય છે. તેમ તેમ મુડીવાદીઓ એકદમ્યુ ઇન્દ્રસવાદ તરફ આગળ વધતા જાય છે.

આ ક્ષેત્રમાં સમાજ દરીદ્રાઈને સમનો કરી, તેનો ખર્ચ કરવાનો બંન કરી, અને તેને શક્ય ન હોય તો તેના સાથે મળીને સમનો કરવાની પદ્ધતીને જમણાં ખુબ આવકાર મળ્યો છે. મુડીવાદી પ્રગતીનું આ અનીવર્ય પરીણામ છે !

પણ આમ ઉદ્યોગપતીઓના વીકાસમાં ઘેરા ફેની ફેલા મુડીવાદ આગળ વધે છે. આ કામ હવે બેકા છે. વીકાસ પ્રમાણમાં ઉદ્યોગ

ચલાવવાને માટે જરૂરનાં નાણાં માટે હવે ઉદ્યોગપતીઓ બેકેટોના દાય નીચે આવતા જાય છે. હાલ પણ ફોંદની ઘણી ખરી મોટા બેકમાં ગીરો મુકાઈ ગઈ છે. ઇંગ્લેંડના ઉદ્યોગોનું પણ અમજ છે. બેકેટોના અધીકાર સમયે ત્યાં કોઈ સુખ બોલી શકે તેમ નથી.

સમાજની વ્યાપારસૂત્રીમાં ચાલતાં આ સંચાલને સત્તાતંત્રમાં પણ સીધી અસર કરી. સત્તાના મુત્રો ઉદ્યોગપતીઓના દાય-માંથી ખસ્યાં. ઇંગ્લેંડની સરકારનો વડો પ્રધાન બલે ટ્રેડી મેકડોનાલ્ડ હોય, પણ ખરી સત્તા તો પેલા જયુ સર નોરમન કમ્પના દાયમાં છે. ઇંગ્લેંડની વડી બેકેટો આ વડો પ્રધાનમંડળને પસંદાવી શકે છે. રાજ્યોને રમાડી શકે છે, અને આખાથે ઇંગ્લેંડ ઉપર અધીકાર ભોગવે છે. દાયમાં પ્રધાનમંડળમાં થયેલા પસંદા આ સત્યની સાક્ષી પુરે છે. (નવમુગમાં આવેલા 'ખીરીશ-પ્રધાનમંડળના પસંદા'વાળો ૩૦ પી. જ.

બદલો 'લેખ લુગો') અત્યારે ઇંગ્લેંડ પર બેકેટોએ અધિકારના અગ્ર સ્થાપ્યા છે. તેમને વ્યાપારી તેમ જ ઉદ્યોગપતીઓનો પરાજય કરીને હાલ તો સત્તાના મુત્રો ઉપર નીરંકુશ સત્તા ચલાવ્યા કરે છે. રાજ્યસત્તાન આંદા શકસમુદાયનું આ પરીવર્તન એ એકઅંગી પરીવર્તન છે. તે વગેરે પરીવર્તન નથી, જેમ જેમ મુડીવાદે ઉભરાવશાહીનો નાશ કર્યો તેમ કામદારો મુડીવાદનો નાશ કરશે.

આવશાહીનો નાશ કરીને મુડીવાદીઓ સત્તાની

ધી, એવું વર્ગ પરીવર્તન નથી. આવા પરીવર્તન માટે તો વીશ્વવી આદિલનોની જરૂર પડે. અને તેથી જ કાંઈ પણ પ્રકારના આદિલનો વગર આર્થિક આયુધ વડે અત્યારે બેંકરો સત્તાના સીંઢાસન પર પોતાનું પ્રભુત્વ સ્થાપી બેઠા છે.

અનીવાય આંદોલનો

પણ મુડીવાદે નફાની કુધાને સંતોષવા માટે મ્હોટાં મ્હોટાં કારખાનાંઓ સ્થાપીને જગતના ચોપડે કદી નહીં ચઢેલા એવા ઐથોગીક કામદારવર્ગને જન્મ આપ્યો છે. સંચાને ચલાવવા માટે સેંકડો કામદારોને રોકવામાં આવ્યા છે. નફાની લાલચને સંતોષવા માટે મ્હોટાં મ્હોટાં કારખાનાંઓ ઉભા થતાં જમીન પરથી મુક્ત થયેલા બેકેતો (serfs) મશીન પર કામ કરતાં એક નવાજ માનવવર્ગનું ધડતર થઈ રહ્યું છે ! આ વર્ગ તે હાલનો કામદારવર્ગ.

સમાજરચનાના વીકાસનો આ અનીવાય નીયમ છે. સત્તાવાન વર્ગ પોતાના નાશને આમંત્રતા વર્ગનો જન્મ આપે છે, જેમ ઉમસવશાહીએ મુડીવાદને જન્મ આપ્યો, તેમ મુડીવાદે નાશ કરનાર કામદાર વર્ગનો જન્મ પણ મુડીદાર વર્ગ જ આપે છે. તેઓ જ પોતાના ભાવી મારાઓને જમીન પરથી મુક્ત કરે છે, અને કારખાનામાં લાવે છે. તેઓ જ તેમને નવી તાલીમ આપે છે, તેઓ જ તેમને અક્ષરજ્ઞાન આપે છે (કારણ કે અટપટા યંત્રને ચલાવવાને શાક્ષીત કામદારની જરૂર પડે છે) આમ તેઓ પોતાની સ્વાયંવૃત્તિને સંતોષવામાં જ મહા બળવાન શ્રમજીવી સમુદાયને સજી રહે છે.

યંત્રપર તાલીમ લેતા કામદારો જ આ નવી સમાજરચનાના સર્જનદારો બનશે કારણ કે તેઓ શોષાતા આર્મવર્ગના પ્રાણવાન નેતાઓ

છે. તેઓ જ તાલીમયુક્ત હોય સમાજરચનાનું બેઠને જોઈ શકે છે. યંત્ર પર કામ કરતાં તેમના વીચારો અને ભાવનાઓ એક ક્ષણમાં પથટાઈ જાય છે, યંત્રરત્નો મોહ ઉતરી જાય છે. સંઘડન તેઓ જ કરી શકે છે, અને સરખો પગાર અને સરખું કામ કરતા કામદારોમાં જ વર્ગભાવના જન્મ લે છે. તેઓ પહેલીવાર જ લાન પામે છે કે સુખીની સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરતા તેઓ જ સર્જનદારો છે !

આ ભાવનાવાનત વર્ગ જ મુડીવાદનો નાશ કરવા નીમાર્યો છે. અને આથી જ મુડીવાદી સરકારતંત્ર કામદાર ચળવળ સામે પ્રખર અંકુશો મુકે છે. એટલું જ નહીં પણ તેમને છેતરવા માટે, તેમને ફસાવવા માટે, તેમની શક્તિઓને અન્ય સ્થળે વાળી દેવા માટે ખોટા મજુરપક્ષો રચે છે. ઇંગ્લેંડનો મજુરપક્ષ એ એક તાણું ઉઘાડેલું છે. વીલાયતનો 'એકડોનાદક' એ મજુર મહારથી ન હતો પણ મજુરોના ગળાં પર છરી દેરવનાર મુડીવાદીઓનો માનીતો હગ હતો. આવા મજુરવાદીઓ હિંદમાં છે. અને વીશ્વમાં દરેક સ્થળે હોય છે જ. ઑસ્ટ્રેલીયાનો સ્કલીન, જર્મનીનો ડા. બ્રુન્નિંગ અને અહીંના ત્રીયુત જોશી અને ગીરીઓ મજુરવાદના નામ નીચે મુડીવાદીઓના હિતને જ સંરક્ષી રહ્યા છે.

આમ જેમ જેમ મુડીવાદ આગળ પગલાં મુકતો જાય છે તેમ તેમ કામદાર સમુદાનો બળ વધતાં જાય છે. તેમનું સંખ્યાબળ પણ વધતું જાય છે અને પછી સતત અયશ્રમણ તો આધુનિક રાજકારણનો પ્રધાન મુર પડ્યો છે. અત્યારે દરેક દેશમાં મુડી અને મજુરી વચ્ચેનું સંઘર્ષ એ કાપમી અંત થઈ પડ્યું છે.

હીંદમાં મુડીવાદ

ત્યારે સ્વાભાવીક સવાલ ઉપરથીત થશે કે જો સારી ચે સુધીમાં ઉમરાવશાહીને ઉગતા ઉદ્યોગપતીઓએ તોડી નાંખી, પોતાનાં શાસન સ્થાપનાં તો હીંદમાં આ સ્વાભાવીક ક્રમ કેમ ન લાગુ પડયો? શા માટે હીંદના મુડીવાદીઓએ ઉમરાવશાહી સામે એકત્ર બનીને ઝડ ન જગાવ્યું? શા માટે હીંદના ઉદ્યોગપતીઓએ સમુદની સાથે મળીને આ પેશ્વાઓ, મોગલો, જંગીરદારો વગેરેને જહાનમમાં ન મોકલી દીધા? સ્વાભાવીક સમસ્યા ઉપરથીત થશે કે શા માટે પીસમીસરીના ૩૦ વર્ષ પછી વીતી ગયાં છતાં અહીં ઉમરાવશાહી અત્યંત તપી છે? આ પ્રશ્ન આપણે ઇચ્છીએ કે ન ઇચ્છીએ છતાં જરૂરી આપણા નેત્રો સામે વીંઝાઈ રહેલો છે. અને તેથી જ આ પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપવો જરૂરનો છે.

પ્રથમ તો હીંદમાં ઉદ્યોગપતીઓ હતા જ નહીં. જે કોઈ સંપત્તીવાનો હતા તે વેપારીઓ. વેપાર વણજ ખેડતા આ જવાબદારી સત્તાના મુદ્દો પર અધીકાર મેળવવાની ભાગ્યે જ જરૂર પડે છે. દેશ પરદેશ વચ્ચે માલની લેવડ દેવડ કરતા આ રોડીઓએ જંગીરદારો સામે થવાની ભાગ્યે જ જરૂર પડે છે. અને આથી જ વેપારી મુડીદારોમાં ઉદ્યોગપતી જેટલી ધગશ કે તમજા હોતી નથી. જ્યારે વેપારી મુડીવાળાઓ તો ગમે તે સરકારના સાથે સહકાર કરીને પોતાની દોલતનો કુંગર મોટો બનાવી શકે છે પણ ઉદ્યોગપતીઓને માટે તો ઉમરાવશાહીના નાશ શીવાય (કારણ કે તેના કારખાનામાં કામ કરવાને મજૂરીની જરૂર હોય છે અને મજૂરી મળવા માટે તેને ખેડુતોને જમીન પરથી મુક્ત કરવાની ફરજ પડે છે) અન્ય

ઉપાય જ હોતો નથી. તેથી ઉમરાવશાહીનો નાશ તો ઉદ્યોગપતીઓ માટે જીવન મરણનો પ્રશ્ન થઈ પડે છે અને તેથી જ તેઓ સમુદ વીધવના નેતૃત્વ લેવા તત્પર બને છે.

આમ ઉદ્યોગપતીઓને અભાવ, રાજકીય અસ્થિરતા, યત્રવાદનું અનાગમન, અને ખેતીપ્રધાન દેશ એ સર્વ વસ્તુઓ ઉમરાવશાહીના લાંબા આયુષ્ય માટે સીધા જવાબદાર છે. હીંદની આબોહવા જ એવી છે કે ઉદ્યોગપતીઓને ઉગવા માટે સારું સ્થાન ન હતું. અદ્યતન અત્યંત જ્યાં પાકવું હોય ત્યાં યત્રવાદને આદર સ્વાભાવીક રીતે જ ઓછો મળે.

આમ ઉદ્યોગપતીઓ પ્રગટયા નહીં. યત્રવાદ આવ્યો. નહીં, અને રાજકીય અસ્થિરતાએ ઉમરાવશાહીને લાંબુ આયુષ્ય આપ્યું.

પણ ઉમરાવશાહી પણ નાશ પામી. જે કામ હીંદના ઉગતા ઉદ્યોગપતીઓએ કરવું નોંધવું હતું, જે કામ અન્ય દેશોમાં કારખાનાઓના માલિક ગણે જ કયું તે કામ હીંદના વીદેશી સંપત્તીવાનોએ કયું. ૬૦૦૦ માઇલથી વેપાર કરવા આવેલી વીદેશી પેદીના લોકોએ હીંદના દરેક ખુણામાં ફરી વળ્યાં. ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના સૈનીકોએ મધ્યકાલીન માયકાંચા મહારાજાઓને પરાજય કરીને પોતાનો વીજ્ઞી વાવડો ફરકાવ્યો. તેમણે આવીને ઉમરાવશાહીનો ઉત્કેદ કરી નાંખ્યો. જંગીરદારોને જમીન દોસ્ત કર્યાં. પણ આ કંપનીના કોઈ દીપ્તિદ્રષ્ટા રાજ્યમુત્સદીએ શરાબ અને મુંદરીમાં મમે રહેતા રાજવીઓની આગળ જરૂર પડશે એમ માનીને આ મંગળ પટ્ટી પર અંકુશ મુક્યો. અને તેથી જ આખરના સરેસ, અનાચારી, સ્વચ્છંદી રાજાઓ જીવતા રહેવા પામ્યા.

હીંદમાં ગાયકવાડો, નીઝામો, અને અલ્-
રના પ્રભુજીઓ ટકી શક્યા તેને માટે
આ કારણો જવાબદાર છે. પણ વીદેશી
સંપત્તીની વીજ્યવાર્તા સાથે સામ્રાજ્યના
અર્જનનો પ્રશ્ન આપણી સમક્ષ ઉભો
થાય છે.

સામ્રાજ્યનાં સર્જન

હીંદ પર ક્ષીટનતું સામ્રાજ્ય છે, મોરો-
કકોમાં ક્રાન્તિનું સામ્રાજ્ય છે. ઉછાટીમાં
અમેરીકનો રાજ્ય કરે છે. સામાન્ય ઉપર-
છયે જોઈએ તો એમ જ લાગે કે એક પ્રબળ
ખીજ પ્રબળ ઉપર રાજ્ય કરે છે.

પણ તેમ નથી. આપણે જોઈ ગયા કે
દરેક દેશમાં પ્રબળસત્તાને બદલે હાલ તો
વર્ગસત્તા પ્રવર્તી રહી છે. દરેક જગ્યાએ
સંપત્તીવાન સમુદાય જ રાજ્ય કરે છે.
એટલે હીંદમાં પણ ક્ષીટનનો સંપત્તીવાન
સમુદ જ રાજ્યઅધીકાર કરે છે,

ત્યારે સંપત્તીવાન સમુદ શા માટે સામ્રા-
જ્ય સ્થાપના કરવા પેરાય છે? શા માટે
વીદેશમાં જઈને નબળી પ્રબળો પર તેમની
સત્તા જમાવવા ઇચ્છે છે? ટુંકમાં શા માટે
ઇંગ્લેંડ હીંદ પર રાજ્ય અધીકાર ચલાવે છે?

કારણ કે અત્યારે ક્ષીટન હીંદમાં ધન રોકીને
વધુ નફો ઉત્પન્ન કરી શકે છે. એટલા માટે.
તેના ઉદ્યોગમાંથી ઉત્પન્ન થતા માલને
ખપાવવા માટે.

આ એ ઉદ્દેશો અત્યારે સામ્રાજ્ય સર્જ-
નના મુખ્ય હેતુઓ છે જો કે હીંદના સામ્રા-
જ્ય સર્જનમાં ખીજ હેતુ શરૂઆતમાં અતી
આધાન્ય હતો છતાં અત્યારે તો હીંદમાં મુડી
રોકી તેના પર અતી મોટા પ્રમાણમાં
વ્યાજ મેળવવાની તેમની મનોમ્થા તેના
મુળ સ્વરૂપમાં ચોખ્ખી દેખાય છે. હીંદમાં
ઇંગ્લેંડે લગભગ ૧૨૦૦ મીલીયન પાઉન્ડ રોક્યા
છે. અને તેના પર લગભગ દર વર્ષે એ
અઘજ રૂપીઆ વ્યાજના ઉત્પન્ન કરે છે!
અર્થગણિતના આ આંકડાઓ સંભવ છે
કે એકદમ સત્ય નહીં હોય પણ હીંદના
શોષણને આથી કે સ્વરૂપની લગભગ
તો છે જ.

આમ સામ્રાજ્યવાદ એ મુડીવાદના વીક-
સની એક દક્ષા છે. પરદેશમાં મુડી રોકીને,
આ વ્યાજ પર તમન્ના કરવાની પદ્ધતી
એટલે સામ્રાજ્યવાદનું આથી કે સ્વરૂપ.

સામ્રાજ્યવાદી રાષ્ટ્રો પાસે રાજ્યસત્તા સીધી
ન પણ હોય. અત્યારે જર્મની પ્રબળસત્તાક હોવા
છતાં તે અમેરીકન સામ્રાજ્યવાદીઓના સકં-
ભમાં સપડાયેલું છે. ચીન પણ પરસ્પર સ્પર્ધા
કરતા જાપાનીઝ, અંગ્રેજ, ફ્રેંચ, અને
ઇટાલીઅન સામ્રાજ્યવાદીઓના સંડામાં
સપડાયેલું છે! તેમ જ ધરાન અને અર-
બસ્તાન, અને દક્ષીણ અમેરીકા.

જ્યારે જ્યારે મુડીવાદ સામ્રાજ્યવાદની
દક્ષા સુધી પહોંચે છે ત્યારે ત્યારે ઉદ્યોગોની
ખીજવણી આપોઆપ જ વીશાળ પ્રમાણ
ઉપર થયેલી હોય છે. પાસે પુરાંત મુડી ન
હોય તો વ્યાજે પૈસા ક્યાંથી અપાય? અને
પુરાંત મુડી સાથે પુષ્કળ ઉદ્યોગસંપત્તી
આવશ્યક છે!

આના એક અનીવાર્ય પરિણામ તરીકે
કામદારોનું સંખ્યાબળ અને પીઠબળ પણ
આપોઆપ પ્રચંડ બને છે. તેમના અદિ-
લનોમાં ખુબ જોમ આવે છે. તેમની વર્ગ-
ભાવના પણ વીરતા પામે છે. આમવર્ગના
અદિલનો આરાયે સમુદાયે ઘેરીને ઉભાં રહે
છે. વર્ગીય સંગ્રામ તીવ્ર બનતો જાય છે.
અથડામણો આંકરી બને છે અને સંપત્તી-
વાનોને તેમના અધીકાર સલામત રાખવા
માટે અનેક તંત્રીઓ કરવી પડે છે. આમ
મુડીવાદના વીકાસ સાથે વર્ગ વર્ગ વચ્ચેનું
વૈમનસ્ય પણ ખુબ આગળ વધતું જાય છે.

એટલું જ નહીં પણ સામ્રાજ્યવાદીઓ
પણ અન્ય દેશોમાં જઈ કારખાનાઓ સ્થાપે
છે. પુવની કાળી મજૂરીનો લાભ લેવા
માટે તલસત્તા આ માંધાતાઓ અન્ય દેશોમાં
પણ કામદાર ચળવળને જન્મ આપે છે.
ન્યાં ન્યાં તેઓ જાય છે ત્યાં ત્યાં
તેઓ નવા વર્ગનું સર્જન કરતા જાય છે.

આમ એક બાજુ સામ્રાજ્યવાદીઓ ચોતાની
જળ પાથરી રહ્યા છે. ત્યારે આ જળને
તોડી પાંડોનારા તત્વો પણ સાથે સાથે જ
સર્જતાં જાય છે. ઇતીહાસની આ વીલ-
કાણી છે!
(અપુષ્ક)

સુંદર સંતતિ અને તેનું નિયમન

સ્ત્રી સ્વતંત્રતાના યુગમાં ધર્મ, નીતી અને સમાજના નીવડેલા વીજાનશાસ્ત્રનાં જ્ઞાન સાથે સમગ્ર સ્ત્રીઓને યોગ્યતા સુંદર બાળકો પેદા કરવા માટે જ, અને સ્વેચ્છાએ ન જોઈતાં બાળકોના ગર્ભ જ ન રહે તે માટેની સરળ બાધામાં લખાયેલી આ લેખમાળા અમે સમાજના સર્વ લોકોને માટે અને ખાસ કરીને માતાઓ યોગ્યતાને અશકતીમાથી અને કુટુંબને ગ્રસ્તબાધમાંથી બચાવી શકે તેટલા ખાતર પ્રસીદ્ધ કરીએ છીએ જે આ જગતમાં જન્મતાને ઘણી જ ઉપયોગી થઇ પડશે.

: : લેખક : :

શ્રી. મણેકલાલ વડીલ

એમ. એ., એલ.એલ. બી., એફ. એસ. એસ., એફ. આર. ઇ. એસ.

: લેખાંક બી.એ. :

પ્રકરણ ૪ થું

વિદ્યુત્તંત્રતાનાં સાધન તથા ગુણો

આ જગત સમગ્ર અને અંતરમાં અનાદી તથા અનંત છે, એટલે કે તેની શરૂઆત પણ કોઈ કોઈ અથવા સ્થળે હોઈ શકે નહીં અને તેનો છોડા પણ નથી. આકાશમાંના અનેક તારા આપણાં સુર્ય કરતાં મોટા વધારે લાવવાળા અને તેજસ્વી છે. છતાં આપણાં સુર્ય કરતાં એટલા બધા દુર છે કે તે આપણી આંખો નીચાં તેજસ્વી બીજાં જેવા દેખાય છે. આપણો સુર્ય આપણીથી લગભગ નેવ કરોડ વીસ લાખ માઇલ દુર છે અને તારાઓ તેનાથી કેટલાંયે ગણા વધારે દુર છે.

આપણે જે પૃથ્વી ઉપર વસીએ છીએ તે આપણા સુર્યની આસપાસ ફરતાં ગુરૂ

માનો એક છે. તારાઓને પંથુ તેવા બૃહ હોઈ શકે-

આપણી આ પૃથ્વી પરતી અનેક વસ્તુ અને પ્રાણીઓ હાઇડ્રોજનનામના એક પ્રકારના વાયુમાંથી જુદા જુદા સંજોગોમાં તેના બારીકમાં બારીક ઇલેક્ટ્રોન (Electrons) એકત્ર થઇ તેમનું રૂપાંતર થઇ યોગ્યતાની મેળે વિતરન થઇ શકે એમ રસાયણશાસ્ત્રીઓ માને છે અને સુર્ય તારા વીજેરમાં પણ તે જ વાયુમાંથી અનેકાં પદાર્થો હોવા જોઈએ.

સામાન્ય માણસ પણ એટલું તો જાણે છે કે અમીના તાંપમાં ઘણી શક્તી રહેલી છે. પૃથ્વીનાં સમુદ્ર તથા નદીઓમાં પણ ઘણું જ પાણી છે. અને પૃથ્વીની આસપાસની નીરંતર પવન કે વીંટળાઓ રહે છે અને તે જુદી જુદી દિશામાં

વાય છે. મુયના તાપથી પૃથ્વી પરનાં ઝાડ-પાન તથા પ્રાણીઓને ગરમી મળે છે અને પાણી તથા હવા વીના તે જીવી શકે નહીં.

મનુષ્યમાં આ બધું સમજવાની શક્તી મંગળમાં રહેલી હોય છે તેથી તે આ પૃથ્વી ઉપર સૌથી ઉપલી પંક્તિતું અને સર્વ પ્રાણીઓમાં શ્રેષ્ઠ પ્રાણી ગણાય છે. માથુસ, ખીજાં પ્રાણીઓ તથા ઝાડપાન એ બધામાં એક જ સામાન્ય શક્તી રહેલી છે અને તે એ કે તેની જાતના ખીમાંથી ઉત્પન્ન થયા બાદ તે શક્તી વડે જન્મતી વખતે કદમાં નાનું હોય તે વધીને અમુક હદ મુધી અમુક વખતમાં તે મોટું થઈ શકે છે. ઝાડપાન યાને વનસ્પતીના કરતાં માથુસ તેમ જ ખીજાં પ્રાણીઓમાં એક ખીજી શક્તી રહેલી છે અને તે એ છે કે ઝાડપાન પોતાની મેળે એક જગ્યાએથી ખીજી જગ્યાએ જઈ શકે નહીં પણ પ્રાણીઓ એક જગ્યાએથી ખીજી જગ્યાએ ચાલીને પોતાની મેળે પોતાની ખુશીથી જઈ શકે છે.

સર્વ વનસ્પતી તેમ જ પ્રાણીઓમાં પોતાની જાતનું સંરક્ષણ કરી તેને જાળવી રાખવાનો તેમ જ પોતાનાં ફળ યા બાળકો ઉત્પન્ન કરવાનો એવા બે સામાન્ય ગુણ રહેલા છે. પહેલા ગુણ વડે તેને ભુખ લાગે છે, ખોરાક લે છે અને કોઈ પણ જાતના

લેખમથી તે પોતાની જાતને બચાવે છે. ખીજા ગુણવડે તે લગીબગી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાં પ્રેરાય છે.

નાનાં કદનાં અને સાદાં અવયવોવાળાં પ્રાણીઓ તેમ જ ઝાડપાનમાં નર માદાનો ભેદ હોતો નથી પણ પોતાનો જન્મ થયા બાદ વીકાસ પામવા ખોરાક લઈ કદમાં વધી પોતાની જાતનાં ખી અથવા ઇંડાઓ અથવા બચ્ચાંઓ ઉત્પન્ન કરી તરતજ તે મરી જાય છે અને તેથી તેમનું આયુષ્ય ઘણું ટુંકું હોય છે. તેમની ઉત્પત્તિ તેમ જ નાશ ઘણો જલ્દી અને ઘણા મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. તે બાબત ચોમાસામાં ઉત્પન્ન થતાં જીવજંતુઓ ઉપરથી સમજી શકાય તેવી છે. મોટા કદનાં 'ઝાડ' તેમ જ પ્રાણીઓમાં નર માદાના ભેદ હોય છે અને તે દરેકના શરીરમાં ઉત્પન્ન થતું નર તેમ જ માદાનું ખી એકઠાં થાય ત્યારે માદાની ઉદરમાં ફળ યા બાળકની રાક્ષાત થઈ ચોગ્ય સમય બાદ જન્મી જાય છે. ઝાડપાનમાં નરનું ખી માદા પાસે પવન મારફતે જઈ શકે છે. (દાખલા તરીકે નાળાં-એરી, કેળ વીગેરે): પ્રાણીઓની બાબતમાં નર અને માદાની જાતને દ્રીષ્ટી સંભોગમાં એકઠાં થાય છે અને તેવા પ્રસંગે અનુકૂળ સંભોગ હોય તો ઓધાન રહી છેવટે બાળક જન્મે છે.

પ્રકરણ

૫ મું

બાળકનું ઓધાન અને જન્મ

મોટાં પ્રાણીઓ તેમ જ માથુસજાતમાં નર માદાના સંભોગ વીના બાળકનો ગર્ભ અથવા ઓધાન રહી શકતું નથી તે સર્વ પ્રકાર જાણી શકે છે. નાની ઉમ્મરનાં એક-રાંઓ પણ ઢોર, કુતરાં, કણુતર વીગેરેના સંભોગથી કુટુંબલને લઈને અગણ્યા રહી

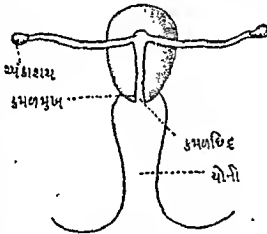
શકતાં નથી. તેમને પણ ઝાડપાન ઉપરથી પ્રાણી વીજાનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન જીવાની આવતાં અગાઉની ઉમ્મરે માધ્યમીક શાળાઓમાં આપી શકાય છે પણ ઘણી વખતે અપાકુ હોતું નથી તો પછી આ બાબતની સાદી સમજ દરેક સ્ત્રી પુરુષની જાણ માટે આવી પુસ્તકોમાં આપવાની જરૂર થઈ પડે છે.

સ્ત્રીની જનનેન્દ્રીયના મુખ્ય વીલાસ યોની-
માર્ગ, ગર્ભાશય તથા અંડાશય હોય છે.

સ્ત્રી દરેક મહીને રજસ્વળા અથવા રતુવતી
થાય તેવખતે બેમાંથી એક અંડાશયમાંથી
એક બી (ova) સામાન્ય રીતે ગર્ભાશયમાં
નળી વાટે દાખલ થાય છે અને તે ચાર પાંચ
દિવસ બાદ પણ ગર્ભાશયમાં જ રહી જાય
તો પછી પુરુષ સાથે સંભોગ બાદ પુરુષના
એક વીર્ય-આવમાંના ૩૦ કરોડ જંતુમાતૃ
(spermatozoa) કોષ એક ગર્ભાશય
મુખ તે વખતે ઉઘાડું હોવાથી ગર્ભાશ-
યમાં દાખલ થઇ સ્ત્રીના બીજના સંયોગમાં
આવે તો ત્યારથી
ગર્ભ રહેા કહેવાય
અને સાધારણ રીતે
નવ માસ અથવા ૨૮૦
દિવસ બાદ સ્ત્રીને
બાળક અવતરે.

પુરુષની ઇન્દ્રી સં-
ભોગ વખતે યોની-
માર્ગમાં જઇ ગર્ભા-
શયના મુખના સંપર્ક
ધર્માં આવે તો સં-
ભોગ બાદ વીર્ય-આવ

યતાં પુરુષતું બી ગર્ભાશયમાં દાખલ થવાનો
સંભવ ખરેા. જો પુરુષના બીજને ગર્ભા-
શયમાં દાખલ થતાં અટકાવી શકાય તો
સ્ત્રીને ગર્ભપતી થતી અટકાવી-શકાય. તેથી
સ્ત્રીની નાજુક તબીયતને લીધે અથવા માબા-
પની ગરીબાઇને લીધે જ્યારે બાળક ન થવા
દેવાની જરૂર જણાય ત્યારે પુરુષના બીજને
સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં દાખલ થતાં કેવી રીતે
અટકાવી શકાય તે બાબત ઉપર ઘણા
ગ્રંથો શોધખોળ કરી રહ્યા છે અને ગર્ભ
ન રહે તેને માટે જુદી જુદી જાતના
અખતરા કરી રહ્યા છે. ઉપરની છબીકવ :

સ્ત્રીઓના ગુહા અવયવો

ઉપરથી સમજાશે કે સાધારણ રીતે જુવાની
અને ઘણાં વયે કોઇ પણ પુખ્ત ઉમ્મ-
રની સ્ત્રીમાં દરેક મહીને રજસ્વળા થતી
વખતે અંડાશયમાં એક બીજ ઉત્પન્ન થઇ
ગર્ભાશયમાં તે ઉતરે છે અને તે બાદ તે
બીજ ગર્ભાશયમાં રહી ગયું હોય તેવે વખતે
પુરુષ સંભોગ થાય તો જ સ્ત્રીને ગર્ભ રહે.

આથી જ્યારે સુંદર બાળક જન્મતું હોય
ત્યારે નીચેની બાબત દરેક સ્ત્રી પુરુષ બા-
નમાં રાખવી જોઇએ:—

પુરુષ તેમ જ સ્ત્રી બંનેની બને તેટલી
પુરેપુરી તંદુરસ્તી હોવી જોઇએ અને કોઇ
પણ પ્રકારની અશક્તિ
ન હોવી જોઇએ તેમ
જ અશક્તિ ઉત્પન્ન
કરે તેવી આવાધીવા
ની વસ્તુઓનો ત્યાગ
કરવો જોઇએ. આ
ઉપરાંત શીકર ચીંતા
નો બોજો પણ મન
ઉપર ન હોવો જોઇ
એ અને બને તેટલાં
બંનેનાં મન પ્રકુ
લ્લીત દશા અને

આનંદમાં હોવાં જોઇએ. આથી સંભોગ
વખતે ગરીબાઇને લઇને અથવા બંનેમાંથી
એકની પછુ અને ખાસ કરીને સ્ત્રીની
શારીરિક અશક્તિના વખતમાં બાળક તેમને
ન જન્મતું હોય તેવે પ્રસંગે સંભોગ થાય
અને બાળકનો ગર્ભ રહે તો તે ગર્ભ
પણ પાછળની માતાની ચીંતામય દશામાં
અને ગરીબાઇના ખોરાકમાંથી જન્મતું તેટલું
પોષણ પામે નહીં અને બાળક પુરેપુરું
ખીલી શક્યા વીના બની શકે તેટલું
સુંદર અને સશક્ત જન્મી શકે જ નહીં.
પુરુષની પણ ચીંતા વધે, સુવાવડના ખર્ચ

માટે પૈસા બચાવવાની જરૂર પડે અને કુંડુંબનાં માથાપ તેમ જ હયાત બાળકોના ભરણપોષણના ઉપર કાપ પડે અને સ્વજનોએને તંગી વેઠવી પડે અને તેમાંના નાણુક સ્ત્રીતીનાં બાળક ક્રમશઃ ખીમાર પડે તો કદાચ મરી પણ જાય. આમ એક ગર્ભ પોતે જ બરબર માતા ઉદરમાં પોષણ ન પામતાં જન્મેલાં બાળકોની ગરીબાઈ તેમજ અકાળ મોતતું કારણ થઈ પડે. સાધારણ રીતે દરેક માથાપ એક, બે

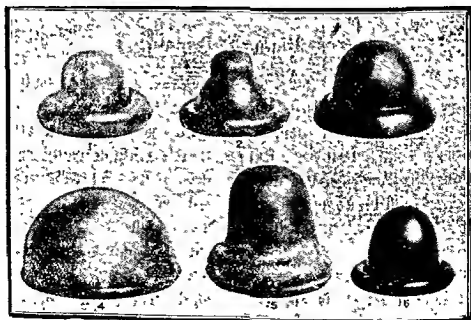
અથવા ત્રણ બાળકો પોતાના ગળા પ્રમાણે થવા દે એટલું જ નહીં પણ કોઈ પણ બે બાળકો વચ્ચે એકામાં એકું ત્રણ અને વધારેમાં વધારે પાંચ વરસનો અંતર રાખવા પ્રયત્ન કરશે કે જેવા સ્વજનો બાળકોને સમાન વયનાં ભાઈ બહેનની સોજાત ઘરમાં જ મળી શકે નહીં તો નાશબળમાં તો સમાન ત્યાં બાળકો એક જ ઘોરણ અથવા વર્ગમાં એકઠાં તો થનાર છે જ.

પ્રકરણ ૬

ગર્ભધારણ અટકાવવા માટેની રબ્બરની પેસરી (Rubber Pessary.)

છેલ્લાં પ્રકરણમાં બતાવવામાં આવ્યું કે જે સ્ત્રીને બાળક ન ભેદવું હોય તેણે કાં તો પુરૂષ સાથે સમાગમ ન કરવો અથવા તે થાય તો પુરૂષના વીર્યમાના બાળને પોતાના ગર્ભાશયમાં દાખલ ન થવા દેવા

સાર કાંઈ પણ ઉપાય યોજવો. પરંતુ કાં સ્ત્રી પુરૂષો બીજકુલ સમાગમનો ત્યાગ કરે તે ઘણાખરાંઓને માટે બની શકે તેમ જ નવાં અને ને કોઈ ભેદ - ભુવાન વચ્ચે તેમ કરવા પ્રયત્ન કરે તો પણ તેથી થરી રહે અમુક હાની પહોંચે. અથવા માત્ર સીક રાગ ઉભા થાય છે. અપરીણીત સ્ત્રી અથવા પુરૂષ અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળી શકે તેવે વખતે પણ તેનામાં પુરેપુરી સમજ હોવી

જુદી-જુદી બાતની પેસરીઓ

જોઇએ એટલું જ નહીં પણ તે બ્રહ્મચર્ય શારીરીક હોવા ઉપરાંત માનસીક પણ હોયું જોઇએ અને તેટલા માટે તેની મગજશક્તી એવા કામ અથવા વીચારમાં રોકાયેલી હોવી જોઇએ કે જેથી તેનું મન હમેશાં શાંત અવસ્થા અથવા ખીજા વીચાર અથવા કામમાં રોકાયેલું રહે. વીઘાથી અવસ્થામાં આવી રીતે મન તથા શરીર રોકાયેલું રહી શકે. અને તેથી બ્રહ્મચર્ય પાળનાર વીઘાથી હમેશાં પોતાની એકાગ્રતા જાળવી શકે છે અને અભ્યાસ તેમ જ આચાર વીચારમાં ઉચી દશાએ પહોંચી શકે છે. પણ સામાન્ય જનસમાજને તો પ્રાથમીક શીક્ષણ માટે ખચપણમાં નીશાળે જવાનું પણ મળતું નથી. કાં તો ગામડામાં નીશાળ જ હોતી નથી અથવા હોય છે તો માખાપ એટલાં ગરીબ તેમ જ અસાન હોય છે કે બાળકોને નીશાળે મોકલી શકતાં નથી. સામાન્ય જનસમાજને માટે તો અસાન-તાને લઇને બ્રહ્મચર્ય લગભગ અસંભવીત જ હોય છે તેથી ઘણાખરાં પરીણીત જોડાઓને કાંઈ ખીજે જ ઉપાય જાણવા રહ્યો.

પુરુષનું ખીજા કમળસુખમાં ન પહોંચે તેને માટે અનેક ઉપાયો મનુષ્ય જાતે અજમાવ્યા છે અને દેશ દેશનાં પુરતકોમાં સુચવવામાં આવ્યા છે. પણ સામાન્ય મનુષ્યને માટે આ બધા ઉપાયો પુરેપુરી રીતે સમજવા તેમ જ અમલમાં મુકવા મુશ્કેલ છે તેથી અત્રે તો ઘણીખરી સ્ત્રીઓ જે ઉપાય કરી શકે તે ઉપાય જ માત્ર સુચવી શકાય. વધારે માહિતી માટે તો તેણે ડાક્ટરો અથવા સુવાણીઓની સલાહ લેવી કે જોને આ બાબતનું જ્ઞાન તેમ જ અનુભવ હોય.

જો સ્ત્રીનાં ગર્ભાશયના મુખ ઉપર કાંઈ પણ ચીજ આડે મુકી શકાય તો સંજોગની આંખે પુરુષનાં વીચારોને એક

પણ ખીજ ગર્ભાશયમાં દાખલ થઈ શકે નહીં. અને માટે એક રખ્ખરની ટોપી અથવા (pessary) સ્ત્રી પોતે જ મુકી શકે છે અને તેની સમજ આ નીચે આપવામાં આવી છે.

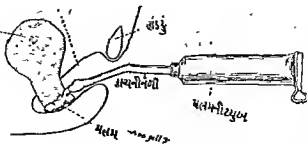
આવી રખ્ખરની પેસરી જુદા જુદા ઘાટની હોય છે પણ એક જાડી કીનારી વાળી ટોપી જેવી હોય છે અને ખીજા ધીનો દોરવા કરવા માટે નાના પીતળના છાંલીયા જેવી હોય છે જેનાં ચીત્ર આ સાથે બતાવ્યાં છે.

સામાન્ય રીતે કોઈપણ રખ્ખર પેસરી સ્ત્રીની યોનીમાં દાખલ કરવાની રીત એક સરખી જ હોય છે અને તે ગોઠવાયા પછી આ બાળુના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે પડી રહે છે.

સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ જ્યારે સાંજના ત્રણ ચાર વાગે કામમાંથી પરવારી, હાથ મોં પુએ છે તે અગાઉ આ પેસરી દાખલ કરી મુકી હોય તો તે ત્યાં છે કે કેમ તે પણ તદ્દન જુદી જાય છે કેમકે ગોઠવાયા પછી બરાબર માપસર હોય તો તેને કાંઈ પણ ચીજ અંદર છે તેવું જણાતું પણ નથી.

આ રખ્ખરની પેસરી સામાન્ય રીતે પહોળાઈમાં ત્રણ માપની હોય છે અને પોતાની યોનીને ક્યું માપ બધાં બેસતું થઈ પડશે તે પોતે અજમાવી જોઈ શકે અથવા ડાક્ટર અથવા સુવાણીની સલાહ લઈ શકે. આ સલાહ લેવા માટે કાંઈ શી તરીકે પૈસા આપવા પડે તો પણ તેટલું ખર્ચ સુવાવડના ખર્ચ કરતાં ઘણું જ નજીવું હોઈ શકે. પેસરી કેમ ગોઠવવી તે એકવાર સમજાય પછી ફરીથી ડાક્ટર અથવા સુવાણીની સલાહની જરૂર તે માટે રહેતી નથી. પેસરીની પહોળાઈમાં ફેરફાર કરવાનું

પ્રકરણમાં આ
પવામાં આવ
શે. પણ આ
ખાત ડાક્ટર
અથવા સુમા
ણીની સલાહ
લઇને નક્કી
કરવું. મલમ
અથવા જેલી

જેલી લગાડવાની રીત

ગભાશય મુખ સુધી દાખલ કરવા માટે તેની
ટ્યુબમાં મારીતી આપેલી હોય છે અને
તેની સાથે આ ચીત્રમાં ખતાવ્યા મુજબ
કાચની નળી પણ મળી શકે છે.

આ ઉપરાંત પુરુષ પોતાની ઇંદ્રી ઉપર
રચરની કાચળી ચડાવીને પહેરે છે, અથવા
સંભોગ આખરનો વીચાવ ચોનીમાગમાં
થવા હતા નથી.

સ્ત્રી અથવા પુરુષ ઉપર સસ્ત્રક્રીયા કરીને
અથવા સ્ત્રીના ગભાશયમાં ગ્રાફનબર્ગની
રીંગ (Grafenberg's Ring) દાખલ
કરી ગભાશયનું મુખ પહોળું રાખી અમુક
વખત સુધી ગભાશય પર અડકાવી શકાય
છે. વીજળીનાં X-Ray એક્સ રેયી પણ
તેવી અસર થાય છે.

આ ઉપરાંત
ત ખીજ સહ
ળી રીતીઓમાં
ડાક્ટરની સલા
હની જરૂર પ
ડે છે અથવા
કેટલીક અગવ
ડ તેમજ અ
ચોક્કસતા હોય

છે. માટે વધારે માહિતી જોને, જોઇતી હોય
તેણે આ વીધવના જાણકાર ડાક્ટરની સલાહ
લેવી એ જ જરૂરનું છે.

જો પુરુષ પા સ્ત્રીને ગરમીના રોગો (ચાંદી,
પ્રમેહ વીગરે) થયાં હોય તેમણે ડાક્ટરની
સલાહ તાબડતોબ લેવી, આ રોગો નાશુદ્ધ
કરવા માટે દુનીયાના ડાક્ટરો તનતોડ મહે
નત કરી રહ્યા છે અને મોટાં શહેરની ઇસ્પી
તાલમાં મફત ઉપચાર કરવામાં આવે છે
તેમજ ખાનગી ડાક્ટરો પણ દરદીના ગળ
પ્રમાણે ફી લઇ સસ્તામાં દવા તથા ઇન્જે
ક્શનો આપી શકે છે. રોગી બાળકો ન
ઉત્પન્ન કરવાં તે માખાપની કળ છે તેથી
આ જગતમાં કાંઈ પણ શરમ રાખ્યા
વીના એકદમ ડાક્ટરની સલાહ લેવામાં લીધ
કરવી જ નહીં.

પ્રકરણ ૮ મું

સલાહ, સાધનો તથા દવાઓ
મળવાનાં ઠેકાણાં

ગભાશય પર કાણુ રાખવાની સલાહ
અને દુનીયાના દરેક દેશમાં વીચારશીલ
મનુષ્યો પુસ્તકો, ડાંપોઓ તથા સંસ્થાઓ
દ્વારા આપી રહ્યા છે. આવી સંસ્થાઓ
એ જોના વીલાયતમાં પણ દરેક ડોક્ટરો શહે
રમાં આવી ચર્ચા કરી છે. સ્ત્રીઓ આ

અખતમાં વધુ રસ લેતી થઈ છે કેમકે તે
હવે સમજવા લાગી છે કે બાળકોને બોલ
પુરુષના કરતાં પણ તેના શરીર ઉપર વધારે
પડે છે.

સ્ત્રી દુસ્થાનના દરેક પ્રાંતમાં તેમ જ મુખ્ય
ધર્મો તથા મુજરોતમાં હલ્લુ આવી સંસ્થા
ઓનો વીકાસ થઇ શક્યો નથી અને તેથી
પ્રમાણમાં આવી વીધવનું સંસ્કારીત્વ રાત
આમાં અપ્રમાણમાં ફેલાયું નથી.

મુંબઈ શહેરમાં
ગર્ભાધાન પરના
કાલુની દવાઓ
તથા સાધનો ધણા
દવા વેચનારાઓને
ત્યાં મળી શકે છે

અને બહાર ગામના મોટાં શહેરના દવાવા-
ળાઓ તે મંગાવી શકે છે.

મુંબઈમાં (૧) યુનેનીક સોસાઈટી,
૫૫ ગીરગામ રોડ, મુંબઈ-૪. (૨) સમાજ
સ્વાસ્થ્ય, નવી ભટવાડી, મુંબઈ-૪, (૩)
સંતતીનીયમન ક્લીનીક, પાંજરાપોળ સામે
શુદેશ્વર, મુંબઈ, (૪) સંતતી નીયમન
ક્લીનીક, ચનીશિડ સ્ટેશન સામે, મુંબઈ ૪

વેબસ્ટર સ્ટ્રેટ કુશ (ચોની દોલ મલ્લ)

વેબસ્ટર કુશ

વીઝેરે જગ્યાએ
આ બાબતની સ
લાહ મળે છે તે
મજ સાધનો આ
પવામાં આવે છે
અથવા કયાંથી મ

ળે તે જણાવવામાં આવે છે. ભુદાં ભુદાં
લગભગ ૩૦૦ સાધનોની જાહેરાત પર દવા-
વાળાઓ તરફથી આપવામાં આવે છે પણ
ધણાં ખરાં નકામાં નીવડે છે.

નીચેનાં સાધનો તથા દવાઓ ધણાખરા
મોટા દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મુંબઈમાંથી
મળી શકે છે:—

ચીજનું નામ	બનાવનારનું નામ	કીમત.
(૧) ડ્રગ પેસરી	લેમ્બર્ટ સ લીમીટેડ	રૂ. ૨૥
(૨) એક પેસરી	ભુદા ભુદા બનાવનારાઓ	
	(૧) ચોલી કીનારીવાળી	સારી નથી નીવડતી
	(૨) સ્પ્રીંગવાળી કીનારીવાળી	રૂ. ૧૫
	(૩) નકકુર રબ્બરની કીનારીવાળી	રૂ. ૧ થી ૧૫
(૩) પેટન્ટેક્સ (જેલી)	જર્મનીમાં બનાવેલી ટયુબ	રૂ. ૨
(૪) Contraceptalene	લેમ્બર્ટ સ લીમીટેડ	રૂ. ૧
મલમ-એ આઉંસની ટયુબ	60 Queen's Road London E 8	
Soluble Pessaries	Rendll's	
(૫) Bymeston	Lambert	રૂ. ૧૫
(૬) (Wife's Friend)	14 Chadwell St., London,	રૂ. ૧૫ અને ગોળીના
	Rendell's	
(૭) (Lamberts)	Lambert's S. C. I.	રૂ. ૧૫
(૮) Contraps	J.M. Docker's Lindsey House, Gunnersling Lane London W. 3	રૂ. ૨૫
(૯) Quinine and Urea Hydrochloride Tablets	Parke Davis and Co., 60-54, Break St. E. W. 3.	રૂ. ૧૫

- (૧૦) Semori જર્મન બનાવટ ૩૫ ૨૫ ,,
 (૧૧) Speton જર્મન બનાવટ ૩૫ ૧૫ ,,
 (૧૨) Proseldis પ્રોસેલ્ડીસ ઇંગ્લાંડમાં બનેલી. ૩૫ ૨૫ ,,
 (૧૩) પેસરકામાં અડધા અડધ પાણી નાંખી રૂની પોટલી લુગડાંમાં બાંધી દર વખત માટેની પેસરી પોતાને હાથે બનાવી શકાય છે.

આ દવાઓ વાપરવાની રીત તે દવાની સાથેજ લખેલી હોય છે—

મુખ્યત્વે કરીને lactic acid, chio sol, Quinine વીગેરે જંતુ વીનાશક અથવા જંતુની ગતી અટકાવનાર ચીકણા પદાર્થ જેવા કે Cocoa Butter, Vase line અથવા બીજી વસ્તુઓ આ દવાઓમાં

વાપરવામાં આવે છે. કેટલીક જીઓને કાંઈ કાંઈ દવાથી બગતરા બને છે અથવા બીજા કાંઈ કારણે તે અતુકુળ હોતી નથી તેમજ કુસંધી ધોવાની બાબતમાં પણ કેટલીક પ્રતીકુળતાઓ છે. આ સંબંધી બાબતમાં બાણકાર ડાકટર અથવા સુચાણી સલાહની જરૂર છે.

હિન્ડોચાની વખણાયેલી શક્તિની દવા રેતરથંભુક માત્રા

(રજીસ્ટર્ડ)

ચોકખા સોનાના વરખ, અસલ નેપાળી કસ્તુરી, કેસર, ચંદ્રોદય રસ અને બીજા અનેક મુલ્યવાન વસાણાઓ મીઠીત આ ગોળાઓ લોહી તથા ધાતુને સુધારી શરીરમાંથી ખોટી ગરમીને દૂર કરી ખરી ગરમીને તાકાત લાવ છે. શરીર તેજસ્વી લોહીયાળ અને સત્તાવાળું બનાવે છે, નસોનસમાં નવી તાકાત આપે છે. કેવળ શુષ્ક શરીરના હાડપીંજર જેવા મનુષ્યને પણ લોહા જેવા મજબુત બાંધનાં બનાવે છે. બળ-વીર્ય વધારી જઠરાગ્ની સુધારે છે આ દવાનાં સેવનથી ૨૦૦ તોલા દુધ અને ૨૦ તોલા થી સહેલાઈથી પચાવી શકાય છે. કીમત ગોળા ૨૪ ની ડબીના રૂ. ૧૦. નમુનાતરી ૧૦ ગોળાના રૂ. ૫.

હિન્ડોચા ફામ્સી, કાલબાદેવી રોડ, ભાંગવાડી સામે, મુંબઈ ૨.

અ ડધાં

:લેખક:

મરત દેહીર

[કોઈ ખાસ વ્યક્તિને અનુસરી હું
આ લખતો નથી. માત્ર માનવ સ્વભા-
વની એક બાબત અહીં રજુ કરું છું.
કોઈએ પણ નકામી ટોપી ઓઢી
લેવી નહીં]

કુટલાંક માણસો અડધાં આવે છે. આ
પરથી એમ નહીં સમજવાતું કે
માણસનાં શર્યાં આવે છે. ને કે આપણાં
પુરાણોમાં લખ્યા પ્રમાણે જરાસંધ એની
માને પેટે બે શર્યાના સ્વરૂપમાં જન્મ્યો
હતો. એ મોટો થયે ત્યારે દુર્યોધન એનાં
માથામાં તલવાર કે દરશીના ઘા કરે ત્યારે
એના બદનના બે ભાગ છુટા થઈ જતાં
અને તે પાછા સંધાઈ જતાં. આમ હોવાથી
તે કરી મરતો જ નહીં અને કોઈ દુર્યોધન
તેને હણી નહીં શકવાથી એ બહુ શર્યો
હતો; તે એટલે સુધી કે તેના જમાનાના
પ્રતાપી નરે શ્રીકૃષ્ણના સામે પણ તેણે

માથુ ઉંચક્યું હતું, અને તમના સાથે
ગાત્રીપ્રદાન નુધીની છુટ લીધી હતી.
આખરે શ્રીકૃષ્ણે આપેલી મુચનાનુસાર બીજે
તેના માથામાં તલવાર મારી તેના શરીરનાં
બે શર્યાં વચ્ચે શીરલીંગ મુક્યું હતું,
જેથી એ અડધીયાં પાછાં સંધાયાં નહોતાં
અને આ રીતે જરાસંધ આખરે સ્વર્ગે
સંચર્યો હતો.

અધી મગજશક્તી

પણ આને જે જ્ઞાતના માણસોની હું
વાત કરવા માગું છું તે અડધાં એટલે
અધી મગજશક્તીવાળાં માનવીઓ માટે.
વાંચકો પોતાની આસપાસનાં લોકોમાં નીરી-
ક્ષણ કરશે તો આવાં અડધાં માણસો પુષ્કળ
મળી આવશે.

હીરો

પેલા કાઠીઅવાડના, ઘોઘે જઈ આવેલા અને ઘોઘાના કાંઠાને ખારણે હાથ દબાવેલા હીરાની વાત તો સૌ કોઈએ સાંભળી હશે. ભાવનગરના એક ગૃહે પોતાની નવીના અતી આગ્રહને વશ થઈ પોતાના સાળા હીરાને ઘોઘે મોકલવાનો વીચાર કરેલો. અને ધણી ધણીઆણી હીરા વીધે વાતચીત કરતાં હતાં એ હીરા સાંભળી ગએલા, અને એ અડધી વાત સાંભળી રાતોરાત એ પગપાળો જ ઘોઘે ઉપરેલો અને ત્યાં પાછલી રાતે પહોંચી બંધ થઈ ગયેલા દરવાજાને હાથ લગાડી સ્ક્રાફે શેડ ઉઠે તે પહેલાં તો પાછો ભાવનગર આવી ગયેલો.

શેડ શેડાણી હજી તો પ્રભાતમાં હીરાને ઘોઘે કાનો સાથે રવાના કરેલો એ વીચાર કરે ત્યાં તો હીરા હાંફતો 'હાંફતો આવી પહોંચ્યો અને જાતી કહાડી ધડ દબને શેડને ખખર આપી કે "ઘોઘે જઈ આવ્યા."

આનું નામ અડધું માણસ. આ જુના કીરસામાં લગરીકે અતીબેદકતી નથી. એવાં માણસો આપણને ઘણાં મળી આવે છે.

આણખીલેલાં

આવાં અડધાં માણસોની મગજશક્તી પુરેપુરી ખીલેલી હોતી નથી, કોઈપણ વાતને તે પુરેપુરી સાંભળતાં નથી, અને કામના પ્રમાણમાં ઉતાવળીઆં, ધાંધલીઆં વધારે હોય છે. જેનાં શરીર અને મનની સ્વચ્છ શક્તીઓ સંપૂર્ણ ખીલેલી હોય એવાંજ માણસો આખાં માણસો કહેવાય. ઘણાંખરાં માણસો પા, અડધાં કે પોણાં હોય છે. સંપૂર્ણ કોઈક જ હોય છે. સ્વચ્છ શક્તીઓ જેની બરાબર ખીલેલી હોય તેવાંઓમાં પછું

કંઈક કચાસ રહી ગયેલી હોય છે અને તેથી જ મહાપુરુષોમાં આપણે કંઈક કંઈક ચક્રમપણું નોંધએ છીએ.

વીગતવાર

અડધાં માણસો પાસે કંઈ કામ થવું હોય તો તેમને આખું કામ વીગતવાર સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવું પડે, નહીંતર તે હુકમ અડધો સાંભળી જોડતું જોડ વેતરી આવે. મારે ત્યાં સમજા કરીને એક વાલીઓ નોંધે હોતો. તેને કંઈપણ કામ હું સોંપું તો

મારે તેને તે કેમ કરવું એ એ ચાર વખત સમજાવી તેના મંદ મગજમાં ભરવું પડ્યું, એ આની આખી તેને મારકેટમાં શક લેવા મોકલું તો ખાસ તાકીદ કરવી પડતી કે તરકારી સારી તાછ જોઈને લાવજો. આમ કહેવાતું ને હું જુલ્હી જાઉં તો એ ભાઈ સાથે કાઢીઓ તેવું મોકલું જોઈ જોવી આપે તેવી સહેલી કે વાસી તરકારી લઈ આવવાનો, અને ખરાબ શક લાવવા માટે તેને ઇપકે આપીએ તો તે કહે કે "છેટ વુંએ મને કેવું જાક લાવવાતું તે કેવારે કાઢેલું." સ્વપારે તેને હુગડાં ધોવા આપું ત્યારે સાથે સાથે એ મુચના પછુ કરવી પડે કે હુગડાંને "સાથુ જરૂર લગાડજો". ને સાથુની વાત કહેવી જુલ્હી ગયા તો એ ખીચારો નજ પર જઈ પાણીની ખાલદીમાં હુગડાં ધોળી નીચીવી જેવાં મોકલ્યાં હોય તેવાં પાછાં લાવે. થેર કોઈ મળવા આવ્યું હોય ત્યારે ચાલ કોરી બતાવવાતું કે જેમાં જરા જુલ્હી કે કળ જોઈએ એવું કામ રામલાને કદી સોંપાય જ નહીં, અને ન છુટકે કોઈ દીવસ સોંપવું પડે તો મ્યુનીસીપાલીટીના ઓવરસીયરની મોકલે એ ભાઈ ચાલ પુરેપુરી બનાવી લે ત્યાં સુધી એના મ.યા પર ઉભા રહેવું પડે, રામલાને કોઈને ત્યાં મોકલું ત્યારે ત્યાં

જાઈને શું કહેવું તે રીપટની માફક મારે તેને પકાવવું પડ્યું.

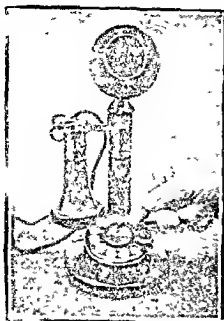
પ્રમાણીક

આવાં અડધાં માણસો કામ કરવામાં મરીન જેવાં હોય છે. તેમ તેમનામાં એક ગુણ હોય છે, અને ને એ કે તેઓ પુરેપુરાં પ્રમાણીક હોય છે. દરામખોરી કરવા જોઈલી એમનામાં આવડન, પદોંચ કે અછલ હોતી નથી. જેમને અડધાં માણસો પામે કામ લેવાતું હોય એવાં ધરનાં કાંદાણી, પેદીન શેઠ કે મુનીમની કમચખતી જ સમજાવી. જેમ કોઈ અડીવલ ટું, ખચ્ચર કે ગધેડાં પાસેથી કામ લેનાં સંભાળ રાખવી પડે, તે જ પ્રમાણે આવાં અડધાંને કામ સોંપતાં બહુ જ સંભાળ રાખવી પડે.

સગું હોય

ચોરભાગે એવું બને છે કે આતું અડધું માણસ શેઠનું ભરીજી, ભાણેજ, જમાઈ કે ખુદ પુત્ર હોય છે. દુતીઆમાં બીજે કયાંય અડધીયાં માણસનો ઘડો નહીં ચતાં એવું અડધાંઓ મુખ્યત્વે કરીને સગાંઘાવાં કે સસરાને ત્યાં જ નબે છે.

ટેલીફોનમાં નવી શોધ

વૈજ્ઞાનિક

મહુગરોના

દેશ—

ટેલીફોનમાં નવી શોધ

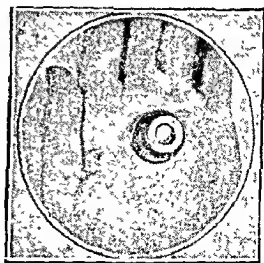
ટેલીફોન પર નંબર ફેરવતી વખતે અનેકવાર ખોટા નંબર સુલથી ફેરવવાથી અનેક અડચણ ઉભી થાય છે. આથી ટેલીફોનમાં એવો સુધારો કરવામાં આવ્યો છે કે નંબર ફેરવતી વખતે જ ટેલીફોન સાથે જ નંબર લખાતો જાય. આમ થતાં ખોટા નંબર થવાની ધારતી જરા પણ રહેતી નથી. અમેરીકાએ આ શોધને ખુબ અપનાવી છે.

ખગોળશાસ્ત્રમાં એક કુબકી

જો પૃથ્વી સ્થિર હોત તો જેવા ચંદ્ર આપણી આલુબાલુ બરાબર ગોળાકારમાં ફરત. પણ પૃથ્વી પણ ફરે છે અને ચંદ્ર પૃથ્વીની આલુબાલુ ભમે છે. પરીણામ એ આવે છે કે ચંદ્ર એક ગોળાકાર લીટીમાં ફરવાને બદલે સ્પર્શકરે ગતી કરે

છે. અને ચંદ્રના ઉદય અને અસ્તમાં જે સમય પડી જાય છે તેનું મુળ કારણ પણ ચંદ્રની પૃથ્વીની આલુબાલુની પ્રદક્ષીણાનું સ્પર્શકર સ્વરૂપ છે.

અને ખરી રીતે જોઈએ તો ચંદ્ર પૃથ્વીની પ્રદક્ષીણા પણ કરતો નથી. તે

આપમેળે ખાંચનું ઉઘાડતું
વીજળીક ચંદ્ર

તો પૃથ્વીની સાથે સાથે સુર્યની પ્રવૃત્તિઓ કરી રહ્યો છે, અને સુર્ય પણ સાથે સાથે વીશ્વની વીશાળતામાં એટલો તો પ્રખળતાથી ફરી રહ્યો છે કે જો કોઈ શ્રીજી તારા પરથી ચંદ્રની ગતિ જોવામાં આવે તો એક ગોળાકારને બદલે એક વાંકીચુકી લીટી જ દીધે.

ચંદ્રની ગતીએ વૈજ્ઞાનીકોમાં પારાવાર ચર્ચાને જન્મ આપ્યો છે. તેથી તેની ગતિ જોળાકાર છે કે કેમ તે ઉપર પુષ્કળ શંકાઓ ઉભી થઈ છે. પણ તેની સ્પર્શકાર (Spiral movement) ગતિ છે એ પ્રકારની માન્યતાને પણ હજુ બધા વૈજ્ઞાનીકોની અનુમતી નથી મળી.

પૃથ્વીનું વજન કેટલું ?

આ યુગમાં પૃથ્વીના વજન વીશે ઠંઠક આલેખણ અનેકને અભિપ્રાયોમાં લાગશે. કહે છે કે પૃથ્વીનું વજન લગભગ ૬૦૦ માર્સીયન ટન ઓછું થયું છે. આનો અર્થ એ નથી કે પૃથ્વીનું વજન ખરેખર ઘટ્યું છે. માત્ર અત્યાર સુધી પૃથ્વીના થયેલા વજન કરતાં ડોઁ પાઉલ, આર. હીલે કરેલું વજન વધુ વીશ્વાસનીય છે. અત્યાર સુધી જે વૈજ્ઞાનીક પદ્ધતિ પૃથ્વીનું વજન કરવા માટે વપરાતી હતી તે પદ્ધતિ કરતા ડોઁ પાઉલની પદ્ધતિ વધુ સારી અને ચોક્કસ છે. આથી જ પૃથ્વીના વજન વીશે ડોઁ પાઉલે ઉચ્ચારેલો અભિપ્રાય અતી વીશ્વાસનીય છે.

પૃથ્વીનું આયુષ્ય !

પૃથ્વીનું આયુષ્ય કેટલું ? ડોઁ આલો ઇ. ઇ. કોવરીકના કહેવા પ્રમાણે આ વર્ષ પૃથ્વી પોતાની ૧૮૫૨૦૦૦૦૦૦૦ થી વર્ષગાંઠ ઉજવે છે. પૃથ્વીનાં ૫૬ કેટલાં

કેમેરા સાથે આનંદ કુન્તા
પ્રો. કન્સ્ટીન

ખવાણાં છે તે ઉપરથી તે આયુષ્યનો અંદાજ મુકે છે.

વીજ્ઞાન શીખવે છે કે બ્યારે પૃથ્વીનો પ્રારંભ થયો ત્યારે બધા જ પ્રાથમિક તત્ત્વો (Elements) તેનામાં હતાં. આ તત્ત્વો કાળે ફરીને પદાર્થો બન્યા છે. આ રેડીયમ પદ્ધતિ ધીમે ધીમે સીસામાં (Lead) પલટાઈ જાય છે.

વૈજ્ઞાનીકોએ આ પ્રવૃત્તિનાં માપ કલાકડયાં છે. તેઓ કહે છે કે આ ક્રમનો વેગ કાયમ રહ્યો છે. આથી નક્ક પુરાનાજટ (પુરેનીય મનો દાર) પદાર્થમાં કેટલું પરીવર્તન થયું છે તે માપવાથી પૃથ્વીના વયનો અંદાજ આપવો શક્ય છે.

પ્રોફેસર કોવરીક એક વીશ્વવીદ્યાલયમાં વીજ્ઞાનના અધ્યાપક છે. અને તેથી તેમણે આપેલો અંદાજ સંભવ છે કે સત્ય પણ હોય..

તારા ચમકે છે ખરા ?

આંગણે ઉભા રહી આકાશના ચમકના તારાઓ જોવા એ તો હીંદમાં સામાન્ય છે. કેટલાક ક્ષીઓએ આ ચમકના સીલ-

મશીનું સુંદર વર્ણન કર્યું છે પણ પેલા અમેરીકન વૈજ્ઞાનીક ડો. જોન એ. એન્ડરસન જણાવે છે કે તારાઓ ખરેખર ચમકતા જ નથી, તેઓ અભિપ્રાય આપે છે કે હવાના અદોલનો તારાના સતત તેજના પ્રવાહને છીનબીત કરી નાખે છે, અને તેથી જ તારાઓ ચમકતા દીપ્ત છે. આ હવાના અદોલનો જે તારાઓના ચમકારના મુળ કારણ હોય છે તેને માટે ગ્રેફેસર એન્ડરસનની પ્રયોગશાળામાં અખતરા થઈ રહ્યા છે.

આપમેળે બારણું ઉઘાડવાની યાત્રીક રીત

અમેરીકાના એક વૈજ્ઞાનીક એવી શોધ કરી છે કે હાથનું વીજળીક યંત્ર દેખાડનાં બારણું આપમેળે ઉઘડી જાય. આ યંત્રમાં વીજળીક પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય તેવાં તત્ત્વો રહેલાં છે. આ પ્રવાહ તરત જ બારણાની સ્પર્શ આવતાં એકદમ ચાકુ થઈ જાય છે અને પરીણામે બારણું આપોઆપ ઉઘડી જાય છે.

આ શોધનો ઉપયોગ વૈજ્ઞાનીકોએ નીચે પ્રમાણે કર્યો છે. તે પોતાની મોટરની આગળ આ યંત્રને મોડે છે. મોટર ગેરજ પાસે આવતાં, ગેરજની સાથે જોડાયેલા

વીજળીક યંત્ર સાથે આ યંત્રનો સંસર્ગ વીજળીક મોબાઇલ વડે થાય છે અને તરત જ ગેરજનું બારણું ઉઘડી જાય છે.

આ આખું યંત્ર વીજળીક મોબાઇલ ઉપર રચાયું છે અને અગ્રક લંબાઈનાં મોબાઇલ આ યંત્રમાંથી ઉપજતાં હોવાથી આ વસ્તુ અતી સરળતાથી અને સહેલાઈથી થઈ શકે છે.

અમેરિકામાં આ શોધનો ખુબ વીરાળ પ્રમાણમાં ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે, અને સંભવ છે કે આ જાકુ જેવી હિસતી સુંદર શોધ દરેક દેશમાં, હંકે સમયમાં જ પ્રસારી જશે.

પ્રો. ઈન્સ્ટીનનો આનંદ

પ્રોફેસર ઈન્સ્ટીન વીજ્ઞતા વીખ્યાત ગણિતશીલાર છે તેમના નવા સીદ્ધાંતોએ ન્યુટનના ગુરુત્વાકર્ષણના સીદ્ધાંતોના હુકમ કરી નાખ્યા છે, અને તેથી જ તેઓ અત્યારે વૈજ્ઞાનીકોની સાથે ઉંચી કક્ષામાં છે.

આ વીસુતી પોતાના આનંદનો સમય કેમેરા વડે પસાર કરે છે તેમને ફોટોગ્રાફીનો અનહદ શોખ છે. કહેવાય છે કે પાયોલીન અને ફોટોગ્રાફી એ જ તેમના આનંદ માટેનાં સાધનો છે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની યુજગની આશ્રમમાં 'સેલ્સમેન' થઈ શકે છે.

ગાંધીજીની મનોસૃષ્ટિ

[પાના ૧૧૪૦ નું ચાલુ]

સહઅદ્યથો (!) ની નામાવસ્તી ઉપર એક નજર કરીએ તો જણાશે કે તેમની સંપત્તીનો માર્ગ અનીતી, અપ્રમાણિકતા અને કલ્યાણવાથી ભરેલો છે. અત્ર ખત આ ખટપટ, અને સુચારુ કરવામાં શુદ્ધીની જરૂર તો પડે છે. પણ હું નથી માનતો કે મહાત્માજી શુદ્ધીમતાના આવા ઉપયોગને આવશ્યકભૂમિ ગણતા હોય ! દરેક દરેક શેદીઆની સંપત્તીનો છતીયાસ આવા જ પનાઓથી ભરેલો છે. મેક્સરોય ખરું જ કહે છે કે 'કોઈ માણસ પ્રમાણિકતાથી પૈસાદાર થયો જ નથી' છતાં મહાત્માજી તો માને છે અને મનાવવા માગે છે કે પોતાની-શુદ્ધીના પ્રભાવથી જ આ સમુદાય સંપત્તી પામી શક્યો છે.

મહાત્માજીની મનોસૃષ્ટીના આ ઉજળા ઓરંગા છે. મહાત્માજી મનાવવા મથે છે કે 'દરેકને સરખી તક મળવી જોઈએ, છતાં દરેકની શક્તી સરખી નથી' પણ આ શબ્દનો અર્થ એ નથી થતો કે વધુ શક્તીશાળી સહઅદ્યથોને અન્યને આધારે આરામ કરવાનો હકકે મળી જાય છે. મહાત્માજીનું આ કથન તદ્દન સત્ય હોવા છતાં પણ સમાજમાં ચાલી રહેલા સીતમગર શોષણનો એથી બચાવ ન થઈ શકે. સીંહ ભલે સુંદર હોય, સુંદર કેશવાળી હોય છતાં તેનો અર્થ એ નથી કે બીજા પ્રાણીઓનો આદાર કરવાનો તેને હક છે. પશુસૃષ્ટીમાં ચાલતો આવેલ આ સામાન્ય નીયમ છે. પણ માનવ-જાતી હવે પગલાં આગળ મુકે છે. અને તેથી જ મહાત્માજી જેવી મહાન ગણાતી

વ્યક્તીને માટે ખુબ માન હોવા છતાં પણ ખરે જણાવવું જ જોઈએ કે અહીં મહાત્માજીની રીચારસરણી ભુલ ભરેલી અને તદ્દન તર્કહીન (Illogical) છે. હવે કોઈ અજવાન માનવ ધાનાના જગને પ્રતાપે અન્યના પર શીરતેરી કરવા જાય તે કાળ વહી ગયો છે.

ગાંધીજી જે અગ્રેજર કુદ્ધાર્તોની સેવા કરવા માગતા હોય તો આ આમ-વગની નરી નીધનતાના મુળ તપાસવાં જોઈએ. જે ગાંધીજી હીંદના કરોડો ક્રીસ્ટાનેને આર્થિક શુદ્ધામીમાંથી મુક્ત કરવા માગતા હોય તો તેમણે આમવગની આર્થિક ગરીબાઈના જગને રૂપશંકુ જોઈએ.

જા દ્રષ્ટીએ આગળ પીગાર કરીએ તો તરબો જોઈ શકશો કે કમદારોની નીધનતાનું મુળ કારણ માલદારશાહીનું દુર શોષણ છે ! નફાના સંચયને વીશાળ બનાવવાને માટે, તેમ જ દોલતને હુંગર ખોડે બનાવવાને માટે માલીકગણ આજે અમણવી જનતાને ખુબ નીચાવી રહ્યા છે ! આ નીચાવણીમાંથી માલદારોનો નફો સમૃદ્ધ છે. અને તેથી જ જ્યાં સુધી નફાના આધાર પર જીવતી આ સમાજરચનાના દુકા કરવામહાત્માજી તત્પર ન થાય ત્યાં સુધી કુદ્ધાર્તોની ગરીબાઈ સનાતન રહેવાની.

પણ જેમ સરકારતંત્રની દોશમાં પણ ગાંધીજી બસા સરકારતંત્રના સીધા વાંધુ છે તેમ અહીં પણ ભસા માલીકના આદર્શમાં તેઓ માને છે. અન્યના પરસેવાથી ઉત્પન્ન થતી સંપત્તીનો 'વીશાળ ભાગ

માલીક ગણુ રાષ્ટ્રહીતના કાર્યમાં ખચે' તો પછી મહાત્માજીને મન પરમ સંતોષ છે. આ સંતોષનું સરટીરીકેટ આપવા તેઓ દરેક ક્ષણે તૈયાર છે! પણ આવી અગમ્ય ભાવી સમાજરચના વીશે કલ્પના કરતાં આ મહાન નરની વાચારસગળી અનેકો અધશ્રદ્ધાથી અપનાવી લઇને પોપટની માફક પારાયણ કરી જાય છે તેથી જ આટલી ચર્ચા કરવાની જરૂર છે.

ગાંધીજીએ આમ આપેલા કૃત્રીયામાં આમવર્ગ માટે તો આશાનું એક પણ કીરણ નથી. તેમના સંતાપના ઉકેલ માટે એક પણ દ્વાર નથી. એટલું જ નહીં પણ જુદીના પ્રશ્ને વધુ મહત્ત્વ આપીને ગાંધીજી આ મુદ્દાને અન્ય કક્ષામાં લઇ ગયા છે. આ દ્રષ્ટીએ 'સીમેન્ટ' નામની નવલકથામાં એક પ્રસંગ યાદ આવે છે. આ નવલકથાનો આ પ્રસંગ આ ચર્ચાને અનુરૂપ હોવાથી આશા છે કે અસ્થાને નહીં જ મનાય.

વાત એમ હતી કે રૂશીયામાં એક મહોરો બંધ બંધાતો હતો. અને આ બંધ પર ઇંગ્લેન્ડે અને કામદારો સારો ય દીવસ શ્રમ કરતા હતા. અને આખરે એ કામ સફળ થયું.

પછી કામદારોની સમામાં એક કામદારે વ્યાસપીઠ પરથી ગળની કરી.

બંધ કાણે બાંધ્યો ?

કામદારે એ ? પડવા પડ્યા.

આ સાંભળી પેલા ઇંગ્લેન્ડનું મગજ ઉકળી આવ્યું. તેણે વચ્ચે જ પોતાના મગજ તરફ આંગળી ચીંધી ને પુછ્યું પણ 'મદારા મગજનું શું ?'

તરતજ જવાબ મળ્યો.

'કાંઈ પણ વાદળી પાણી સુસન !'

(any sponge can absorb water). ઇંગ્લેન્ડે તો આ રોકડો જવાબ સાંભળીને લેવાઇ ગયા. તત્ત્વ એમ છે કે કાંઈ પણ ઇંગ્લેન્ડે આ યોજના કરી હોત. પણ દરેક કાર્યની મુળ વસ્તુ તો શ્રમ (labour) છે, અને તેથી જ શ્રમજીવીઓનું સ્થાન જુદીજીવીઓ કરતાં ખુબ ઉંચું છે.

પણ જુદીધન વધુ હોય તેથી અન્યનું શોષણ કરવાનો હક્ક મળી જાય છે એમ નાનવું એ નયુ તકલીન છે. જુદી હો તો ભલે હો ! પણ આ જુદીનો ઉપયોગ અન્યને શોષવામાં ન થવા દો.

અપુણ્.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીલરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવા બીજા કાંઈ મિત્ર નથી.

નવયુગનો નારી વિભાગ

મન્યુઆરી '૩૨.

ધમની સ્વ. પતિશ્રીના સ્મરણાર્થે
 શ્રી ફાર્વસ ગુજગતી સમાને
 શ્રીયુત્તમ દાહ્યાભાઈ આણંદજી આવડા
 બંદીથી સવિનય સપ્રેમ ભેટ.

તંત્રી :

કુમારી અચ્યુતબહેન લોદવાળા

કાર્યદક્ષતાથી ઉકેલવામાં આવે છે કે સ્ત્રીઓની કૌશલ્ય સમાજમાં વધી ગઈ છે એટલું જ નહીં પણ તેમની પ્રત્યે સન્માનની દ્રષ્ટિથી જોવામાં આવે છે તે પણ આથી પુરવાર થાય છે. ધુધરમાં રહેનારી અને સમાજની રૂઢીઓથી જડકાએથી સ્ત્રીઓ પરીપક્ષ ભરી સમાજસુધારણા હારાને પસાર કરે એ શું ઓછું પ્રશંસનીય છે ? આખા દેશમાં પછાત ગણાતી લોકોના કામ, જે કામની સ્ત્રીઓ તરફ ધરના નોકર કરતાં પણ વધારે ખરાબ વર્તન ચલાવવામાં આવે છે, જે કામની અનેક સ્ત્રીઓ કાઠીઆવાડમાં સાસુ અને ઘણીના સીનમોથી કંટાળી આપઘાત કરવાને પ્રેરાય છે તે કામની યુવતીઓ સમાજના અન્યાયો અને બદલો સામે પરીપક્ષ ભરી પોકાર કરે એ જરૂર સ્ત્રીવિન્નતાનું ચિન્હ ગણાય. લોકોના યુવતીઓએ પોતાનું માનસ બદલી, લોકોના સમાજમાં કાંતી કરી સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કરવાના જે આશયો સેવ્યા છે તેમાં તેમને ક્ષતેહ મળે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ. સમાજના જુના વીચારનાં ખેરખાંઓની ટીકાની દરકાર કર્યા વગર આ યુવતીઓએ મુખ્યમાં પરીપક્ષ ભરવાની જે હીંમત બતાવી છે તેને માટે અમે તેમને અભીનંદન આપીએ છીએ, પણ સાથે સાથે એમ જણાવીએ છીએ કે આવી કામી પરીપક્ષોની અમે તદ્દન વીરુદ્ધ છીએ. થોડા દિવસ પહેલાં આણંદમાં પાટીદાર સ્ત્રીઓની પરીપક્ષ ભરાઈ હતી તે પણ એક સીધાંતની દ્રષ્ટિએ વખોડી નાખવા જેવું પગલું હતું. આવી કામી ભાવનાને લીધે અત અંદર અંદરના ઝગઝગને લીધે અંગ્રેજોની હયાતી હીંદમાં કાયમી થાય છે. પોતાની સ્વતંત્રતા હણી હેનાર કારણને જડમુળથી ઉખેડી નાખવાને બદલે તેને ઉતેજન આપી શાહીવાદના હાથ આપણે

મજબુત કરીએ છીએ. જે હીંદુએ હીંદુઓ જ એકત્ર થવાની વીરુદ્ધ હોય તો મુસલમાનોની સાથે એકત્ર થવાની આશા ક્યાંથી રખાય ? અને એકત્ર વગર પરદેશી શ્રમસરોમાંથી દેશને મુકંત શી રીતે કરી શકશે ? એક કામમાં લોક સુધારા થયા હોય, પણ જે તેમાં કામીબેદલાવને અગ્રસ્થાન આપવામાં આવવું હોય તો તે કામ ખરેખરી રીતે પછાત જ છે.

છેલ્લા વીચર વખતે આ બેદલાવ કેટલેક અંશે નબ ઘણો હતો તેને આવી કામી પરીપક્ષ ભરી શું પાટીદાર અને લોકોના બંને સજીવન કરવા માંગે છે ? ખરી રીતે તો સ્ત્રીઓની પ્રાંતીક પરીપક્ષ ભરાવી જોઈએ. નહીં કે કામી. એક વખતની પછાત કાઠીઆવાડી સ્ત્રીઓએ પ્રાંતીક પરીપક્ષ ભરી સ્ત્રીઓનું ગૌરવ વધાયું છે, પણ કામી પરીપક્ષોને લીધે એક બીજાનું અંતર વધતું જાય છે. જે હીંદુ કામ પણ આપસ આપસમાં સંગઠન કરી શકતી નથી તો બીજી બધી કામોનું સંગઠન કરી રીતે સંભવે ? આ કામી વીખવાને લીધે તો ગાંધીજી ગેળમેળ પરીપક્ષમાં તદ્દન ખાલી હાથે આવ્યા ! આટલા અતુલવ પછી પણ આપણે ન સુધરીએ તો આપણે ગુલામ રહેવાને જ લાયક છીએ.

ખરી રીતે તો સ્ત્રીઓએ આવી જાનની કામી સંસ્થામાં સલાસદ જ ન થવું જોઈએ. દરેક ઠેકાણે સ્ત્રી સંસ્થા કાઠી દરેકને [પછી તે બાલિજ હોય કે અત્યજ હોય તેમને] માટે દાર ખુદ્દાં મુકી દેવાં જોઈએ. અમન દીલગીરી થાય છે કે લોકોના જાતીમાં જ જુદા જુદા તડ માટે જુદી જુદી સ્ત્રી સંસ્થા કાઢવામાં આવી છે અને કાંઈ એક તડની સ્ત્રી બીજા તડની સંસ્થામાં જોડાવા માંગે તો તેને સાફ ના પાડવામાં આવે છે. આવી

નદી' તે! એજામાં એટલી સેંકડે ૮૦ ૮૬ જેટલી છે. તેના છોકરાંઓની અને તેના ધનની કેમ કાંઈને શીર પડતી નથી? શું એ બહેનો મનુષ્ય નથી? પરંતુ જેમાં રૂઢીની શુભામીની જ માત્ર હીમાયત કરી શકાય, તેવા માનસની શ્રીમંત અને ઉપદ્રા મોયમવર્ગની સ્ત્રીઓનું જ ભરણું હોય, તે મંડળ પાસેથી એટલી આશા રાખીએ કેમ શકાય? “પુરૂષો, સ્ત્રીઓના માર્ગદર્શક છે” એવું વાક્ય વીણુને મુએ એવાવગર્વી સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં શુદ્ધીમાં ઉતરતી છે એ મત નાટકમાં પ્રતીપાદન કરવામાં આવ્યો હતો. સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં ઓછી શુદ્ધી શાળી છે એમ માનવામાં જ હીંદી સ્ત્રીઓની કમનશીબી છે. ચોતે શું કરવું નેહએ તેનો નીજીય કરવાની શક્તિ શું સ્ત્રીમાં નથી, કે તેણે પુરૂષોને ચોતાને દોરનારની ઉપમા આપવી? સ્ત્રીને આવી દલકી પાડવાથી અમારી ખાત્રી છે કે ધણી બહેનોનાં મન દુઃખાયાં હશે જ. ચોતાને માટે ક્યો માર્ગ સારો છે તે નક્કી કરવાની શક્તિ પુરતા પ્રમાણમાં હવે સ્ત્રીઓમાં ખીલી છે, એટલે આવા અપમાનકારક સમ્બોધાસ કરીને સ્ત્રીઓ માટે ચાલતી સંસ્થા-દારા સ્ત્રીઓ મારફત સ્ત્રીઓને કાને ન પડે તે જ ઇચ્છવા લેગ છે.

સ્ત્રી જાતીને માટે આવા અપમાનકારક વચનો બોલવાં પડે તેવો અપમાનકારક ભાગ ભજવવાની એ બહેને ના જ પાડવી જોઈતી હતી. આજની યુવતીઓમાં જેટલી હીંમત તો હોવી જ નેહએ, જે વીઘાલયમાં શીકશુ આપી સ્ત્રીઓની શુદ્ધીનું આવું જ દીગદર્શન કરાવવામાં આવે તો બહેતર છે કે બહેનોને અતાનજ સખવામાં આવે.

જેમ સરકારી તંત્ર દારૂ વગેરેની મહે-સુલમાંથી મેળવેલા પૈસામાંથી કેળવણીખાતુ,

ચલાવે છે, તેમ જો જાતીને દલકી પાડનાર નાટક બતાવીને તેમાંથી પૈસા ઉભા કરી, તે સ્ત્રીઓને માટે વીઘાલય ચલાવવાના કામમાં વાપરવાના હોય તો અમે કહીશું કે એવાં વીઘાલય ઉભાં ન થાય તો પણ કંઈ ખોટું નથી. જેમ હીંદીઓને ફળવવા માટે સરકાર દારૂનાં પીણાં ચાલુ રાખવા માગે છે તે જેટલું ખોટું હોય તેનો આપણે વીરોધ કરીએ છીએ, તેવું જ આ પણ હોય સામાન્ય સ્ત્રીઓને સુનરાતી સ્ત્રી મંડળના આવા ઉપક્રમનો પ્રયત્ન વીરોધ કરવો જ નેહએ.

સભા વખતે લાદી ચાલે છે એ ખબરથી વીણા એટલી બધી ગભરાઈ ગઈ કે તે સભામાં જવાની હીંમત કરી શકી નહીં. એવો દેખાવ નાટકમાં રજુ કરી સ્ત્રી મંડળે, ગયા મુદ્દ વખતે ધોરસદર્મી અને મુખબના આઝાદ મેદાનમાં તેમજ દેશભરમાં અનેક સ્થળે લાડીના પ્રદાર મુઝે મોઢે વધાવી લેનાર બહેનોને તેમની એ બહાદુરી અને દેશભક્તી માટે પ્રમાણપત્ર (I) આપ્યું હોય એમ જ લાગે છે!

જે સપયે પ્રજા સ્ત્રીઓની બહાદુરીના અને હીંમતનાં એક અવાજો વખણ કરી રહી છે, તેવે વખતે સ્ત્રીઓને કાપર અને બીર બતાવી સ્ત્રીઓની હીંમત ઘટાડવાને જે પ્રયત્ન સુનરાતી હીંદુ સ્ત્રી મંડળે કર્યા છે તે તત્કાલ વખોડી નાખવા જોવો છે. આશા છે કે આવું કોઈ પ્રત્યષાતી નાટક કરી કોઈવાર જનતા સામે મુકી એ મંડળ ચોતાની હંસી ન કરાવે.

જાતી પરીપટો બંધ કરો

હોજમાં વારંવાર ભરાતી સ્ત્રી પરીપટો એ સ્ત્રીઓમાં આવેલી જાગૃતીની પુરાવારૂપ છે. એ પરીપટોનું કામ અંટકા ખંત અને

તીરસ્કારની નજરે જોતાં હતાં, પણ આજે મને જ પ્રમુખસ્થાન આપ્યું છે. તે પરથી હું માનું છું કે, થોડે અંશે આ મંડળ આગળ વધ્યું છે.” ભણે આટલી ઉદારતા સ્ત્રી મંડળના કાયદતાઓએ બતાવી હોય પણ તેમનું માનસ હજી બદલાયું હોય એમ અમને લાગતું નથી. ત્રણ જ મહીનામાં વીધવા થનાર જીવન સ્ત્રીની જીંદગીની મહેઝાઓ હું ટાંચ જાય તો હૃદયમંથન થાય એ કુદરતી છે, પણ એકાએક તેનામાં ત્યાગવૃત્તિ આવે એ ન માની શકાય તેવી વાત છે. સ્ત્રીમા તો પરિણીત જીવનના કેળવે પગ મુકતાં જ આશના અંકુરો કુટે છે. એ અંકુરો અકાળે જ ફરમાઈ જાય તો તે પોષનારને સંતોષ ક્યાંથી મળે? આપ. અસંતોષમા વીધવાઓને સમજવા દેવું તેના કરતાં તેના અભીલાષોને અંકુરોને સીંચન સ સાથી શા માટે મેળવી ન આપવા? સ્નેહસંગની વીધવાને પુનઃલગ્ન કરવા યા નહીં એ તેની મુનશરીની વાત છે, પણ હતાના [નાટકનું વીધવા પત્ર] મનની સ્થિતિ અર્થતીર હતી તેવે વખતે આશાથી ભરેલા દેશમાં એકાએક વૈરાગ્ય થયો એ જ અશક્ય છે. હતાં માત્ર લાગણીથી વશ થઈ જઈને તે ઉત્પન્ન કરાવ્યો એ કહોરતા નહીં તો ખીલું શું? કોઈ બાછને પોતાના પતી માટે પ્રેમ હોય તો કુદરતી રીતે જ તેને દુનિયાના મોહ પર ઠંડાળો છુટે પણ કાંઈ તે સમજાવીને તેના જીવનને નીરસ બનાવવું એમાં ક્યાપણ નથી.

છોકરીઓ કુંવારી રહે તો સમાજને કોઈપણ જાતનો બાધ તેને સ્પર્શ કરી શકતો નથી જ્યારે વીધવાઓ પર તો અનેક બાધનો સાધવામાં આવે છે. એટલે હવે તો વીધવા માટે પુનઃલગ્નનાં દ્વાર

ખુલ્લાં મુકી તેમને દુ.ખાગ્નીમાંથી ઉગારી લેવી જોઈએ છે.

ગુજરાતી હોંદુ સ્ત્રી મંડળે ભગવેલા ‘હૃદયપલટા’ના એ નાટકમાં સ્ત્રીઓને અપમાનકારક એવી ખીલ વાત એ હતી કે સ્ત્રીઓના જાહેર જીવનની તેમાં કુર દાંતી કરાવવામાં આવી હતી. જાહેર જીવનમાં ભાગ લેતી એક પાત્ર સ્ત્રી પોતાના ગૃહકાય તરફ ખેદરકાર હોય એ અમે માની શકતાં નથી. જેમ પુરુષો પોતાના ધંધામાંથી વખત કાઢી દેશસેવા યા સમાજસેવાનાં કાયાં કરે છે, તેમ સ્ત્રીઓ પણ પોતાના ગૃહકાયમાંથી પરવાર્યા પંડી આવાં કામને માટે વખત બચાવે છે. અનુકૂળ સંજોગો હોય તો બે ત્રણ કલાક છોકરીઓને માણસ પાસે મુકીને રાષ્ટ્રકાય માટે જવામં શું વાધો છે? તેમ જ બંતી શકે તો કોઈ કોઈ વખત પુરુષો બચ્ચાંઓની સભાગ લે તો એ શું તેથી તેઓ નીચા થઈ જવાના હતા? દરેક કામ અરસપરસના સકાર અને સહાયથી જ થઈ શકે છે, ગરીબ સ્ત્રીઓને તો પોતની ખાતર કમાવાં માટે દરેક જ મળુરીએ જવું પડે છે. અને તેમને છોકરાંઓને ઘેર મુકીને જ જવું પડે છે! છતાં તેવી સ્ત્રીઓને કે એમના સંસારનો આવું સ્ત્રી મંડળ વીચાર સરખો એ ન કરે અને ઘરકામ એ સ્ત્રીઓનું જ કાયસ્સો એવી સંકુચીત ભાવનાનો પ્રચાર કરવા તૈયાર થાય તે તો ખરેખર ઘણું જ ભયંકર અને પ્રત્યાઘાતી જ કહેવાય. વંળી જાહેર જીવનમાં ભાગ લેવાનું કાયં તો ફક્ત બે ટકાથી પણ ઓછી એવી શીક્ષીત સ્ત્રીઓમાંથી જોઈએ તેને, અને થોડીઘણી શ્રીમંત કે મધ્યમવર્ગની સ્ત્રીઓને તેમ કરવાનો અવકાશ તેમ જ તક મળે તેમ છે પણ કામદારવર્ગની સ્ત્રીઓ તો કંઈ

નદી' તો ઝોઝામાં ઝોઝી સેંકડે ૮૦ ટક
જેટલી છે. તેના છોકરાંઝોની અને તેના
ઘન્ટી કેમ કાઢને શીઁર પડતી નથી ?
શું એ બહેનો મનુષ્ય નથી ? પરંતુ જેમાં
રહીની ગુલામીની જ માત્ર હીમાયત કરી
શકાય, તેવા માનસની શ્રીમંત અને ઉપજા
મંથમવર્ગની સ્ત્રીઓનું જ ભરણું હોય,
તે મંડળ પાસેથી જેટલી આશા તપ્પીયે
કેમ શકાય ? “પુરૂષો, સ્ત્રીઓના માર્ગદર્શક
છે” એવું વાક્ય વીણુને મુખે યોલાવરાણી
સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં છુદ્ધીમાં ઉતરતી છે
એ મત નાટકમાં પ્રતીપાદન કરવામાં આવ્યો
હતો. સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં ઝોઝી છુદ્ધી
શાળી છે એમ માનવામાં જ હીંદી સ્ત્રીઓની
કમનશીખી છે. પોતે શું કરવું જોઈએ
તેનો નીચું જ કરવાની શક્તિ શું સ્ત્રીમાં
નથી, કે તેણે પુરૂષોને પોતાને દારનારની
ઉપમા આપવી ? સ્ત્રીને આવી હલકી પાડ-
વાથી અમારી ખાતરી છે. કે ઘણી બહેનોનાં
મન દુઃખાયાં હશે જ. પોતાને માટે ક્યો
માર્ગ સારો છે તે નક્કી કરવાની શક્તિ
પુરતા પ્રમાણમાં હવે સ્ત્રીઓમાં ખીણી
છે, જેટલે આવા અપમાનકારક શબ્દો
ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ માટે ચાલતી સંસ્થા-
દ્વારા સ્ત્રીઓ મારદત સ્ત્રીઓને કાને
ન પડે તે જ ઇચ્છવા જોગ છે.

સ્ત્રી જાતીને માટે આવા અપમાનકારક
વચનો યોજવાં પડે તેવા અપમાનકારક
ભાગ ભજવવાની એ બહેને ના જ પાડવી
જોઈતી હતી. આજની યુવતીઓમાં જેટલી
હીંમત તો હોવી જ જોઈએ. તે વીઘાલ્યમાં
શીક્ષણ આપી સ્ત્રીઓની છુદ્ધીનું આવું જ
દીગ્દર્શન કરાવવામાં આવે તો બહેતર છે
કે બહેનોને અજ્ઞાન જ રાખવામાં આવે.

જેમ સરકારી તંત્ર દાર વહેરની મહે-
સુક્તમાંથી મેળવેલા પૈસામાંથી કેળવણીખાતુ.

ચત્રાવે છે, તેમ સ્ત્રી જાતીને હલકી પાડ-
નાર નાટક બતાવીને તેમાંથી પૈસા ઉભા
કરી, તે સ્ત્રીઓને માટે વીઘાલ્ય અસાવવા-
ના કામમાં વાપરવાના હોય તો અમે કહીશું
કે એવાં વીઘાલ્ય ઉભાં ન થાય તો પણ
કંઈ ખોટું નથી. જેમ હીંદીઓને કેળ-
વવા માટે સરકાર દારનાં પીઠાં ચાલુ રાખવા
માગે છે તે જેટલું ખોટું હોય તેનો આપણે
વીરોધ કરીએ છીએ, તેવું જ આ પણ
હોય સામાન્ય સ્ત્રીઓને ગુજરાતી સ્ત્રી
મંડળના આવા ઉપક્રમનો પ્રયત્ન વીરોધ
કરવો જ જોઈએ.

સભા વખતે કાઠી ચાલે છે એ ખબરથી
વીણુ જેટલી બધી ગભરાય ગઈ કે તે
સભામાં જવાની હીંમત કરી શકી નહીં.
એવો દેખાવ નાટકમાં રજુ કરી સ્ત્રી
મંડળે, ગયા યુદ્ધ વખતે ધોરસદર્મી અને
મુંબઈના આઝાદ મેદાનમાં તેમજ દેશભરમાં
અનેક સ્થળે લાડીના પ્રહાર મુઁગે મોટે
વધાવી લેનાર બહેનોને તેમની એ બહાદુરી
અને દેશભક્તી માટે પ્રમાણપત્ર (!) આપ્યું
હોય એમ જ લાગે છે !

જે સમયે પ્રજા સ્ત્રીઓની બહાદુરીના
અને હીંમતનાં એકે અવાજે વખણ કરી
રહી છે, તેવે વખતે સ્ત્રીઓને કાયર અને
બીર જનાવી સ્ત્રીઓની કીંમત ઘટાડવાને
જે પ્રયત્ન ગુજરાતી હીંદુ સ્ત્રી મંડળે કર્યો
છે તે તત્તેન વખોડી નાખવા જેવો છે. આશા
છે કે આવું કોઈ પ્રત્યઘાતી નાટક કરી
કોઈવાર જનતા સામે મુકી એ મંડળ પોતાની
હંસી ન કરાવે.

જાતી પરીપદો બંધ કરો

હાલમાં વારંવાર ભરાતી સ્ત્રી પરીપદો
એ સ્ત્રીઓમાં આવેલી જાગૃતીની પુરાવારૂપ
છે. એ પરીપદોનું કામ જેટલા ખંત અને

કાયદેસરની ઉકેલવામાં આવે છે કે સ્ત્રીઓની ક્રોધિત સમાજમાં વધી ગઈ છે એટલું જ નહીં પણ તેમની પ્રત્યે સમાજની દ્રષ્ટીથી જોવામાં આવે છે તે પણ આથી પુરવાર થાય છે. ધુધરમાં રહેનારી અને સમાજની રૂઢીઓથી જડકાએલી સ્ત્રીઓ પરીપક્ષ ભરી સમાજસુધારનાર હોવાનો પસાર કરે એ શું એણે પ્રશંસનીય છે ? આખા દેશમાં પછાત ગણાતી લોકાણા કામ, જે કામની સ્ત્રીઓ તરફ ધરના નોકર કરતાં પણ વધારે ખરાબ વર્તન ચલાવવામાં આવે છે, જે કામની અનેક સ્ત્રીઓ કાઠીઆવાડમાં સાસુ અને ધણીના સીનમોથી કંટાળી આપઘાત કરવાને પ્રેરાય છે તે કામની યુવતીઓ સમાજના અન્યાય અને બદલો સામે પરીપક્ષ ભરી પોકાર કરે એ જરૂર સ્ત્રીચિન્તનનું ચીન્હ ગણાય. લોકાણા યુવતીઓએ પોતાનું માનસ બદલી, લોકાણા સમાજમાં કાંની કરી સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કરવાના જે આશયો સેવ્યાં છે તેમાં તેમને ક્ષતેલ મળે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ, સમાજના જુના વીચારનાં ખેરખાંઓની દીકાની દર-કર ક્યાં વગર આ યુવતીઓએ મુ અધમાં પરીપક્ષ ભરવાની જે હીંમત બતાવી છે તેને માટે અમે તેમને અભીનંદન આપીએ છીએ, પણ સાથે સાથે એમ જણાવીએ છીએ કે આવી કામી પરીપક્ષોની અમે તદ્દન વીરુદ્ધ છીએ. થોડા દિવસ પહેલાં આણંદમાં પાટીદાર સ્ત્રીઓની પરીપક્ષ ભરાઈ હતી તે પણ એક સીધાંતની દ્રષ્ટીએ વખોટી નાખવા જેવું પગલું હતું. આવી કામી જાવનાને લીધે અત અદર અંદરના ઝગ-ઝને લીધે અંગ્રેજોની હયાતી હીંદમાં કાયમી થય છે. પોતાની ક્ષતચત્રતા હણી લેનાર કારણને જડમુગથી ઉખેડી નાખવાને બદલે તેને ઉત્તેજન આપી શાહીવાદના હાથ આપણે

મજબુત કરીએ છીએ, જે હીંદુએ હીંદુ-ઓ જ એકત્ર થવાની વીરુદ્ધ હોય તો મુસ-લમાનોની સાથે એકત્ર થવાની આશા ક્યાંથી રખાય ? અને એકત્ર વગર પરદેશી શું સરી-માથી દેશને મુકને શી રીતે કરી શકશે ? એક કામમાં ભલે સુધારા થયા હોય, પણ, જે તેમાં કામીબેદલાવને અગત્યના આપ-વામાં આવવું હોય તો તે કામ ખરેખરી રીતે પછાત જ છે.

છેલ્લા વીરુદ્ધ વખતે આ બેદલાવ કેટ-લેક અંશે નષ્ટ થયો હતો તેને આવી કામી પરીપક્ષો ભરી શું પાટીદાર અને લોકાણા ખેડે તો સહન કરવા મંગે છે ? ખરી રીતે તો સ્ત્રીઓની પ્રાંતીક પરીપક્ષો ભરાવી જોઈએ, નહીં કે કામી. એક વખતની પછાત કાઠીઆવાડી સ્ત્રીઓએ પ્રાંતીક પરી-પક્ષ ભરી સ્ત્રીઓનું 'ગૌરવ વધાયું' છે, પણ કામી પરીપક્ષોને લીધે એક બીજાનું અંતર વધવું ગય છે. જે હીંદુ કામ પણ આપસ આપસમાં સંગઠન કરી શકતી નથી તો બીજી બધી 'કોમોન' સંગઠન કેવી રીતે સંભવે ? આ કામી વીખવાને લીધે તો ગાંધીજી જેજમેજી પરીપક્ષમાંથી તદ્દન ખાલી હાથે આવ્યા ! આટલા અનુભવ પછી પણ આપણે ન સુધરીએ તો આપણે યુક્તમ રહેવાને જ લાયક છીએ.

ખરી રીતે તો સ્ત્રીઓએ આવી જાતની કામી સંસ્થામાં સહાસક જ ન થવું જોઈએ. દરેક કોણે સ્ત્રી સંસ્થા કાઢી દરેકને [પછી તે બાલિયુ હોય કે અંત્યજ હોય તેમને] માટે દ્વાર ખુલ્લાં મુકી દેવાં જોઈએ. અમને દીવગીરી થાય છે કે લોકાણા જાતીમાં જ જુદા જુદા તક માટે જુદી જુદી સંસ્થા કાઢવામાં આવી છે અને કોઈ એક તકની સ્ત્રી બીજા તકની સંસ્થામાં જોડાવા માગે તો તેને સાફ ના પાડવામાં આવે છે. આવી

હીન મનોદશા ક્યાં સુધી રહેશે? શીક્ષીત બહેનોને અમારી ભક્તિમણુ છે કે આવા દરેક ભક્તના ભેદભાવને દેખાવવાનો તેઓ પ્રયાસ કરે. આવા ભેદભાવને માટે લોકાણુ સાતીનાં ઉગતાં યુવક યુવતીઓએ શરમાયું નેહએ હવે સામાજિક સુધારા કરીને જ ખેસી રહેવાય એમ નથી, પણ રાજકીય ચળવળમાં ઝંપલાવવાનો વખત ચાલ્યો આવે છે. તેવે વખતે આવા સંકુચીત વીચારોને સ્થાન શા માટે હોયું નેહએ? દરેક દેશની સ્ત્રીઓની ઉત્તતીનો ઇતીહાસ નેહએ તો સંગઠન અને સહકારથી જ ચોતાની લડતમાં તેમને ક-તેહ મળી છે. હીંદી સ્ત્રીઓ પણ સાતીના સંકુચીત કુંગળામાંથી બહાર આવ્યા વગર સ્વતંત્રતાના લડાવા નહીં લઈ શકે માટે અત્યારે તો દરેક પુરુષ યા સ્ત્રીનો મુદ્દાલેખ હું અમુક સાતીનો નહીં પણ હીંદી છું એ જ હોવો નેહએ.

મુજાઇમાં મળેલ લોકાણુ યુવતી પરીપદના પ્રમુખ કાશી બહેન કાટકે બહુ સચોટ ભાષણ કર્યું હતું. તેમણે બરાબર જ કહ્યું કે દેશેદાર સાથે સાતીઓનો ને સમાજનો ઉધ્ધાર થશે. રાજકીય સત્તા હોય તો દરકીની માફક એક જ સપાટે સમાજોદ્ધાર કરી શકાય. કાશી બહેન કેચિસવાદી તરીકે નેહમાં જાહેર આવ્યાં છે એટલે જાતીના વાઙ્ગ્યોને ઉત્તેજન આપવાનું એમને જરાએ ગમતું નહીં હોય. અસ્પૃશ્યતાનો પણ તેમણે

તેમના ભાષણમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમણે સાતીની સંકુચીત ભાવનાને દબાવી દેવાની ખુદ્દા દીવથી ભક્તિમણુ કરી હોત તો તેની લોકાણુ બહેનો પર સારી અસર થાત. ધર્મની વ્યાખ્યા આપતાં તેમણે જે દલીલ કરી છે તે ગમે તેવા ધર્મસુસ્તને પણ બુધ્ધીનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ પાડે તેવી છે. કાશી બહેનનું ભાષણ યુવક પરીપદના આગ્રહ સમીતીના પ્રમુખના ભાષણ કરતાં બહુજ હિદામ હતું. નેણુશીભાઈના ભાષણમાં તો સાતીને બહુ પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું હતું. તેમણે સાતીના વડીલોની અને યુવકોના સહકારની જે વાત કરી છે તેથી અમને બહુ અન્યયથી ધાય છે. યુવકો પોતાની પસંદગીની સાતીની બહારની કન્યા સાથે પરણવા ઇચ્છા દર્શાવે તો શું તેમના વડીલો તેમને સંમતી આપે ખરા? સારા કુળની યુવાન વીધવા પુનર્લગ્ન કરવા માટે પ્રયત્ન કરશે તો તેને જીના વીચારના વડીલો રમ્મ આપશે? આ આશા તો ઝાંઝવાના જળ જેવી છે. સુધારાની બાબતોમાં ધરડાઓના સહકારની તો સ્વપ્ને પણ આશા રાખી ન શકાય! કાઈક અપવાદ રૂપ ભલે હોય પણ સમાન્ય રીતે ધરડાઓના જીણું સંસ્કાર એક જ પ્રકારના હોય છે અને તે જરા નેટલા પણ મુધારાનો વીરોધે કરવાના.

અંતમાં આવી સાતીની પરીપદ ભરાવવાનું જાહેર બંધ થાય એમ અમે, ઇચ્છીએ છીએ.

ગોદાવરીનું પરિવર્તન

સાસુઓના અપાર સીતમાને સહન કરીને પણ જીવન ગુજારતી એક ખંડેન, ખંત, ધીરજ અને શીક્ષણની ધગશથી એક જીના વીચારવાળી સાસુમાં પણ પરિવર્તન આણી શકે છે એ વસ્તુ આ નવલકામાં સ્પષ્ટ થાય છે.

|| લેખિકા ||

કુમારી ખમ્બુખંડેન લોટવાળા

“સરલા, ઉઠ પારણાના દર્શન કરવા જઈએ, જલ્દી કર નહીં તો દર્શનનો લ્હાવો ગુમાવીશું. બધાને દર્શન કરવા જતાં જોઈ મારું હૃદય ઉઠાળા મારી રહ્યું છે. તારા જેવી નાસ્તીક પર મને તો ખરેખર તીરસ્કાર છુટે છે.”

“મારે તમારા મંદીરમાં નથી આવવું. તમારે જવું હોય તો જાઓ. તમે જાણો છો કે મને તમારી મુતીપુગ્ગમાં શ્રદ્ધા નથી જ્યાં વારંવાર શા માટે મને સતાવો છો?”

આ વાતચીત જીલ્લાધિકારી પર આવેલા એક મોટા મકાનના ઓરડામાં ચાલી રહી હતી. સરલાની સાથે વાત કરનાર એની સાસુ ગોદાવરી તદ્દન જીના વીચારની અને લોકો જેને ધર્મીય ગણે છે તેવી હતી ત્યારે એની પુત્રવંદ સરલા બહુ જ થોડું જાણેલી જતાં સંસ્કારવાળી અને ચતુર સહી હતી. તેની સાથે પોતાના ધર્મીક વીચારો એના પર દસાવવાનો

ખયલ કરતી હતી, જતાં તે પોતાના વીચારોમાં મક્કમ જ રહી હતી. એટલે હંમેશા ગોદાવરીએ તેને સતાવવાનું અને તેની પર સાસુપણુ ચલાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. તે પોતાના પુત્ર પાસે તેની વીરુદ્ધ નીરંતર ફરીઆદ ફરી સરલાને ટેકાણે લાવવાની બાજુ રમતી હતી પણ સરલાના મુલાગ્ને તેનો પતી સુરેશ મુધારાના વીચારવાળો હતો અને સરલાને તે આદર્શ નાગરીક બનાવવાની મહેનત રાખતો હતો. એટલે ગોદાવરીનું કંઈ ચાલતું નહોતું. પણ જેમ જેમ તે પોતાની બાજુમાં નીજીય થતી ગઈ તેમ તેમ સરલા તરફનું વેર વધતું જતું હતું.

ગોદાવરી જ્યારે આ રીતે વર્તતી હતી ત્યારે સરલાએ ક્યો ક્યો સામુના ચર્ચનમાં પરિવર્તન કરાવવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો. દર્શન વીના જીવનનો ઉદ્ધાર જ નથી એવું સરગ ભાવે માનવારી ગોદાવરીએ

સરલા પાસે પોતાનું ધાતુ કરાવવા માટે આજે છેલ્લા પાસા નાખવાનો વીચાર કર્યો હતો અને તેમાં જ ન ફાવ્યો તો ધર્મને નામે ધરમાં ધાંધલ મચાવવાનો તેણે આખરી નીરધાર કર્યો હતો અને એ ઉદ્દેશથી જ સરલાને ઉપલા વચનાશ્રુતો સંભળાવી રહી હતી. પરંતુ આજે સરલાનો એટલેથી જ છુટકો થવાનો નહોતો. ગોદાવરીની ધરગજનાનો હજુ તો એ આરંભ જ હતો.

“અને તારી એ બધી પતરાણ ચાલવાની નથી.” તારે મંદીરે આવવું જ પડશે, નહીં તો વીપરીત પરીણામ આવશે. આ તે વૈષ્ણવનું ઘર છે કે દેવનું?” ગોદાવરીએ ગજના કરી.

સરલાએ ધીરેથી દલીલ કરવા માંડી “સામુદ્ર, એમાં એટલું બધું ઉસ્કેરાવા જેવું શું છે? હું દર્શન કરવા નહીં આવું તો કંઈ કુટુંબની અધોગતી થવાની નથી ઉલટું મંદીરના ખીલત્સ વાતાવરણમાં જવાથી જ આપણે આપણી અધોગતીને આમ-ત્રીએ છીએ.”

સરલાનાં એ નમ્ર છતાં સીધાં વચનો સાંભળીને ગોદાવરી ત્રાકુટી: “મંદીરની પવીત્રતા પર તું આલે આલેપ કરે છે! તું મોટી સુધારાવાળાની દીકરી છે તે તને જ્ઞેષ્ઠ. મારે ત્યાં તારી આવી રીત ચાલવાની નથી. તારા જીવીઓના બેલવાથી કંઈ ભગવાનનું મંદીર ટુકડીન થવાનું નથી. ઉલટું તું જો પ્રભુમાં શ્રદ્ધા નહીં રાખે તો મુખી નહીં થાય એટલું પાદ રાખજે.

“જે એમજ હોય તો પછી શ્રદ્ધાળુ બોલો દુઃખી શા માટે થાય? તમારી માન્યતા પ્રમાણે તો ભકતોને ત્યાં આનંદની ઓળો હિંચી જ્ઞેષ્ઠ, પણ વસ્તુસ્થિતિ તો

તેથી જુદી જ હોય છે. બધી વખતે ભકતોને ખાવાનાં સાંસા હોય છે તેનું કારણ શું? અને એ ભગવાનનાં મંદીરમાં અનેક વખત દેવના જ દાગીના ચોરાઈ જાય છે. જે તમારા એ દેવમાં શકતી છે તો મંદીર કુંડલા આરનારને જ તે તારાજ કેમ કરતા નથી?”

“હું એ લખન છપન સમજું નહિ. બસ તારે આજે દર્શન કરવા આવવું જ પડશે.” ગોદાવરીએ હંક ચાલુ રાખી.

“હું બહુ દીકરી છું, પણ મારાથી આવી શકાય તેમ નથી.” સરલાએ મઠમ-તાથી કહ્યું. “આવતી કાલને મારે મારે વર્ગનું લેશન તૈયાર કરવાનું છે. એટલે એવી નજીવી ખાખનમાં હું મારો વખત ગુમથવા નથી માગતી. મારે તો રીખી બધી મારી અસાન બહેનોનો ઉદ્ધાર કરવો છે.”

સરલાનાં એ વચનો સાંભળતાં જ ગોદાવરીએ કંઠજાટ શરૂ કર્યો. “તું મારી સામે થાય છે. મારું અપમાન કરે છે? હાય હાય, આ તો કાંઈ જુઓ.” તે મોટે મોટેથી બોલવા ને રડવા લાગી. તેથી પાડોશીઓ ભેગાં થઈ ગયાં. રડતી કંઠજાટી તે બોલે જતી હતી. “આજ કાલની વહુઓ એટલી ફારી ગઈ છે કે વાત વાતમાં વડીલાનું અપમાન કરે છે, જે ધરમાં વહુ મારા સામે થાય તે ધરમાં મારાથી હવે રહેવાય જ કેમ?” અને વળી તે મોટેથી રડવા લાગી.

તેને રડતી જોઈ એક બરડી પાડેશણ બળતામાં ધી હોમ્યું: “વહુ તમારું ન કેમ માને? ન માને તો મોટેલો જાલીને ધરની બહાર કાઢો એટલે તુરત સીધીસટ થઈ જશે.”

એ વાક્ય પુરું થાય તેટલામાં જ મુરેશં આવી પહોંચ્યો. પોતાના ધરમાં આ બધી

ગોદાવરીનું પરિવર્તન

સાસુઓના અપાર સીતમોને સહન કરીને પણ જીવન ચુલ્લરતી એક ખડેન, ખંત, ધીરજ અને શીક્ષણની ધગશથી એક જુના વીચારવાળી સાસુમાં પણ પરિવર્તન આણી શકે કે એ વસ્તુ આ નવલકામાં રજુ થાય છે.

|| લેખિકા ||

કુમારી ખચુખડેન લોટવાળા

“સુરલા, ઉઠ પારણાના દર્શન કરવા જઈએ. જલ્દી કર નહીં તો દર્શનનો લહાવો ગુમાવીશું. અંધાને દર્શન કરવા જતાં લેખ માઈ’ હૃદય ઉઠાળા મારી રહું છે. તારા જેની નાસ્તીક પર મને તો ખરેખર તીરસ્કાર છુટે છે.”

“મારે તમારા મંદીરમાં નથી આવવું. તમારે જવું હોય તો જાઓ. તમે જાણો છો કે મને તમારી મુતીપુખમાં શ્રદ્ધા નથી જનાં વારંવાર શા માટે મને સતાવો છો?”

આ વાતચીત ભુલેશ્વર પર આવેલા એક મોટા મંદનના ઓરડામાં ચાલી રહી હતી. સરલાની સાથે વાત કરનાર એની સાસુ ગોદાવરી તદ્દન જુના વીચારની અને લોકો જેને ધર્મીજી ગણે છે તેવી હતી ત્યારે એની પુત્રવધૂ સરલા બહુ જ થોડું બહેલી જતાં સંસ્કારવાળી અને ચતુર સ્ત્રી હતી. તેની સાસુ પોતાના ધર્મીક વીચારો એના પર કસાવવાનો

પ્રયત્ન કરતી હતી, જતાં તે પોતાના વીચારોમાં મક્કમ જ રહી હતી. એટલે હંમેશા ગોદાવરીએ તેને સતાવવાનું અને તેની પર સાસુપણુ ચલાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. તે પોતાના પુત્ર પાસે તેની વીરુદ્ધ નીરંતર ફરીઆદ ફરી સરલાને ફેંકાણે લાવવાની બાજુ રમતી હતી પણ સરલાના મુલાગ્ને તેનો પતી મુરેશ મુધારાના વીચારવાળો હતો અને સરલાને તે આદર્શ નાગરીક બનાવવાની મહેન્ટ રાખતો હતો. એટલે ગોદાવરીનું કંઈ આવડતું નહોતું. પણ જેમ જેમ તે પોતાની બાજુમાં નીરુદ્ધ થતી ગઈ તેમ તેમ સરલા તરફનું વેર વધતું જતું હતું.

ગોદાવરી જ્યારે આ રીતે વર્તતી હતી ત્યારે સરલાએ કંઈ કંઈ સાસુના વર્તનમાં પરિવર્તન કરાવવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો.

દર્શન વીના જીવનનો ઉદ્ધાર જ નથી એવું સરગ ભાવે માનનારી ગોદાવરીએ

સરલા પાસે પોતાનું ધાતુ કરાવવા માટે આજે છેલ્લા પાસો નાખવાનો વીચાર કર્યો હતો અને તેમાં જો ન કાપ તો ધમને નામે ધરમાં ધાંધલ મચાવવાનો તેણે આખરી નીરંધાર કર્યો હતો અને એ ઉદ્દેશથી જ સરલાને ઉપલા વચનાશ્રુતો સંભળાવી રહી હતી. પરંતુ આજે સરલાનો એટલેથી જ છુટકો થવાનો નહોતો. ગોદાવરીની ધરગજનાનો હલુ તો એ આરંભ જ હતો.

“અને તારી એ બધી પતરાણ ચાલવાની નથી. તારે મંદીરે આવવું જ પડશે, નહીં તો વીપરીત પરીણામ આવશે. આ તે વૈષ્ણવનું ઘર છે કે દેડનું?” ગોદાવરીએ ગજના કરી.

સરલાએ ધીરેથી હલીલ કરવા માંડી “સામુછ, એમાં એટલું બધું ઉત્કેશવા જેવું શું છે? હું દર્શન કરવા નહીં આવું તો કંઈ કુટુંબની અધોગતી થવાની નથી ઉત્કે મંદીરના બીલત્સ વાતાવરણમાં જવાથી જ આપણે આપણી અધોગતીને આમ-ત્રીએ છીએ.”

સરલાનાં એ નમ્ર છતાં મીઠાં વચનો સાંભળીને ગોદાવરી ત્રાકટી: “મંદીરની પવીત્રતા પર તું આવા આક્ષેપ કરે છે! તું મોટી સુધારાવાળાની દીકરી છે તે તને જોઈ. મારે ત્યાં તારી આવી રીત ચાલવાની નથી. તારા જેવીઓના બોલવાથી કંઈ ભગવાનનું મંદીર કુલુષીત થવાનું નથી, ઉત્કે તું જો મનુષ્યમાં શ્રદ્ધા નહીં રાખે તો સુખી નહીં થાય એટલું યાદ રાખજે.

“જે એમ જ હોય તો પછી શ્રદ્ધાળુ લોકો દુઃખી શા માટે થાય? તમારી માન્યતા પ્રમાણે તો ભક્તોને ત્યાં આનંદની ઓળો ઉઠવી જોઈએ, પણ વસ્તુસ્થિતિ તો

તેથી જુદી જ હોય છે. ધણી વખતે ભક્તોને ખાવાનાએ સાંસા હોય છે તેનું કારણ શું? અને એ ભગવાનનાં મંદીરોમાં અનેક વખત દેવતા જ દાગીના ચોરાઈ જાય છે. જો તમારા એ દેવમાં શક્તિ છે તો મંદીર કુટુંબ આવનારને જ તે તારાજ કેમ કરતા નથી?”

“હું એ લયન છપન સમજું નહિ. બસ તારે આજે દર્શન કરવા આવવું જ પડશે.” ગોદાવરીએ હઠ ચાલુ રાખી.

“હું બાહુ દીલગીર છું, પણ મારાથી આવી શકાય તેમ નથી.” સરલાએ મક્કમતાથી કહ્યું. “આવતી કાલને માટે મારે વર્ગનું લેશન તૈયાર કરવાનું છે. એટલે એવી નજીવી બાળનમાં હું મારો વખત ગુમાવવા નથી માગતી. મારે તો શીખી બધી મારી અત્તાન બહેનોનો ઉદ્ધાર કરવો છે.”

સરલાનાં એ વચનો સાંભળતાં જ ગોદાવરીએ કંકળાટ શરૂ કર્યો. “તું મારી સામે થાય છે. મારું અપમાન કરે છે? હાય હાય, આ તો કાઈ જુઓ.” તે મોટે મોટેથી બોલવા ને રડવા લાગી. તેથી પાડોશીઓ ભેગાં થઈ ગયાં. રડતી કંકળતી તે બોલે જતી હતી. “આજ કાલની વહુઓ એટલી ફાટી ગઈ છે કે વાત વાતમાં વડીલાનું અપમાન કરે છે, જે ઘરમાં વહુ મારા સામે થાય તે ઘરમાં મારાથી હવે રહેવાય જ કેમ?” અને વળી તે મોટેથી રડવા લાગી.

તેને રડતી જોઈ એક ઘરડી પાડેશણ બળતામાં ધી હોમ્યું: “વહુ તમારું ન કેમ માને? ન માને તો મોટેથી જાદોને ધરતી બહાર કાઢો એટલે તુરત સીધીસટ થઈ જશે.”

એ વાક્ય પુરું થાય તેટલામાં જ સુરેશ આવી પહોંચ્યો. પોતાના ઘરમાં આ બધી

વાંચક જોઈ તે અદ્ધાઓ, અને “મારા ધરમાં આ શી ધમાલ છે?” કહેતા ગોદાવરીની પાસે જઈને તેણે એને સમજાવવા માંડી: “આ તમે આમ ધરની ફેળેલી શું કરવા કરો છો? એવું તે શું છે કે રૂઢી કંકણને બધાને ભેગાં કર્યાં છે?”

ગોદાવરીએ ભેગા થયેલા ગૈરાંના ટોળાની લામણી ઉત્કરવાના હેતુથી કહ્યું: “આ તારી ઉપડેલ વહુ મારું ખીલકુલ સાંભળતી નથી એને કહેને? મેં એને દર્શન કરવા આવવા કહ્યું તેના જ્યાંબમાં એણે મને લાંબું શાષણ સંભળાવ્યું. હું એ જરા પણ સહન કરવાની નથી. મારા ધરમાં આવી નાસ્તી-કતા નહીં ચાલે, સમજ્યો?”

સુરેશ એકદા થયેલા ટોળાને સમજાવીને કાદ્યું અને માતાને શાંત પાડતાં કહ્યું: “આ શાંત પડો. નક્કમો ઉદ્વેગ શું કામ કરો છો. તમને મંદીર ગમતું હોય તો ભલે જાઓ, પણ ખીલતી પર તમે તમારા બીચારો શું કામ દસાવ્યા મગો છો? હવે જમાનો બદલાયો છે વ્યક્તીગત સ્વતંત્રતા સહુને પ્રીય છે. એટલે તમારે દરેકને પોતાના

બીચારો પ્રમાણે વર્તવાની છુટ આપરાં જોઈએ.”

સુરેશનાં એ વચનો સાંભળતાં જ ગોદાવરી ત્રાહ્મણી ઉઠી “ત્યારે એમ જ કહે ને કે વહુને આટલી નરક બનાવનારો તું જ છે?”

“એમાં નફ્ટાઈ શાની? ધરમાં તમે સગાઓની લાજ કઢાવો અને બહાર દર્શન કરવા જતાં ગમે તેવા હલકટ લોકો ધક્કા-ધક્કી કરે અને ગૈરાંની ખીલત સમજી રીતો કરતાં પણ ન શરમાય ત્યાં જવાતું મને ખીલકુલ પસંદ નથી. મેં જ્યારે લાજનો રીવાજ ધરમાંથી કાઢી નાંખ્યો ત્યારે ‘વહુ ખેશરમ થઈ જશે’ એ કહેનાર તમે જ હતાં. અને હવે તમે એને હલકટ લોકોના સમાગમમાં લઈ જવા તૈયાર થયાં છો? તે એવે સ્થળે જાય તે મને તો પસંદ નથી અને એની ધમ્મકા પણ ને ત્યાં આવવાની નથી તો પછી તમે શું કરવા આગ્રહ કરો છો?”

આ સાંભળી આશ્ચર્ય પુર તો રજાં પણ તે પછી તેમણે સરલા સાથે અસહકાર સર કર્યો.

[૨]

એ બનાવને એ વરસ થવા આવ્યાં દરમીયાન સરલાએ ખતથી સાર જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું એટલું જ નહીં પણ થોડા દીવસથી તેણે પોતાની પાડોશીઓને શીખવવા માટે એક વર્ગ પણ ખોલ્યો હતો. તે દરરોજ દરેકને ઘેર જઈ તેમને સ્ત્રી કળાવણીના કાયદા સમજાવતી. આથી વર્ગમાં આવનાર સ્ત્રીઓની સંખ્યા દીવસે દીવસે વધતી જતી હતી. પોતાના વર્ગમાં પણ તે દરેકને અક્ષરજ્ઞાન આપવાની સાથે સાથે જ શીક્ષણ વગર સમાજમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન બહુ હિતરતું થઈ ગયું છે

અને યોગ્ય સ્થાનની પ્રાપ્તિ માટે બહેનોએ શીક્ષણ મેળવવું એ ખાસ જરૂરનું છે, તે માત્ર એમના મગજ પર દસાવતી.

સરલાએ આ વર્ગ ખોલવાને એકાદ મહીનો થયો હતો તેટલામાં આવણ મહીનો બેઠો. આખો આવણ મહીનો મુંબાઈ સરકારની એના માળાની સ્ત્રીઓ ભુગાર રમવામાં કાઢી એટલે સરલાએ આ વખતે પ્રતીક્ષા કરી કે મારે હંમેશને માટે તેમને એ મુશ્કેલી વચ્ચે માંધી હોડાવવાં. આ ઇરાદાથી સમજાવી સમજાવીને આખા માળાની સ્ત્રીઓને તેણે પોતાના વર્ગમાં ભેગી કરી આગેએ પુર-

સરસો વખત કેવી રીતે ગાળવો, જોઈએ અને જુગારથી શું નુકશાન થાય છે તે સમજાવવા માંડ્યું, તે દરરોજ કહેતી :
“જોનો જુગાર રમવાથી તમને ચોતાને જ નહીં પણ સમાજને પણ તમે નુકશાન કરી રહ્યાં છો તેનો તમને ખ્યાલ છે? ઘણી જોનોને જુગારની એવી ખરાબ લત લાગે છે કે ચોતાની પાસે પૈસા ન હોય તો ઘરમાંથી જોરી કરીને પણ રમવાનું ચાકુ રાખે છે, જે સમાજમાં આવી જીવો હોય તે સમાજને નીચું જ નેવું પડે. જુગાર રમીને તમારા પૈસાનો તમે દુરપયોગ તો કરો છો એટલું જ નહીં પણ તમારો અમુક સમય પણ ગુમાવો છો.”

સરસાની એ વાત સાંભળીને એક દીવસ સુલકાએ કહ્યું “ત્યારે તમે શું એમ કહેવા માગો છો કે અમારે કંઈ ગમત જ કરવી જ નહીં ઘણી આ રમતથી તો અમને કેટલીકને પૈસા પણ મળે છે.”

સરસાએ સાંતીથી જવાબ આપ્યો, “ના મારું કહેવું એવું નથી, દરેક માણસે એકાદ કલાક તો નીર્દોષ રમતગમતમાં અગર ફરવામાં કાલો જોઈએ એવો મારો આગ્રહ છે, પણ તમારી માફક કલાકેલા કલાકો આપી ખોટી રમતમાં ગુમાવવા ન જોઈએ. એથી કાંઈકને થોડાક પૈસા પણ મગતા હોય છતાં તેથી ઘણાં નુકશાન થાય છે તે જુઝવું ન જોઈએ.”

“પણ તમારી માફક અમારે વેદીઆ દોર નથી થવું, અમને જુગારમાં મજાદ લાગે છે એટલે અમે તો અમારે રમશું જ.” બાળુમાં ખેડેલી માણેક ખોલી ઉઠી.

આવા તોછડા જવાબથી સરસા જગે પણ નાસીપાસ ન થતાં ખોલી : “જોનો તમને નીર્દોષ રમતગમતનો શોખ હોય તો તો તેની જોડેવણ કરવાને હું તૈયાર છું,”

પણ જુગાર કે જે અનેક કુટુંબની શાંતી હણનાર હળાહળ વીચ જોવા છે તેનો ત્યાગ જ કરો, જુગારથી પૈસા કમાવાનો તમને મોહ હોય તો હું તમને ખીજા જુઝરો શીખવવાને તૈયાર છું, તેથી થોડાને નહીં પરંતુ બધાંને ફાયદો થશે, ધૂરસદની વેળાએ જુઝરો શીખી તમે કમાતાં થશો તો પુરૂષો પાસે હાથ ધરવાનો વખત નહીં આવે, તમારામાં પૈસા કમાવાની આવડત નથી એ પુરૂષો જાણે છે એટલે જ તમને દંખાવ્યા કરે છે, પણ તમે જો પૈસાની સ્વતંત્રતા મેળવશો તો પુરૂષો તમારા પર હકુમત ચલાવવાનું ભુલી જશો માટે તમે આજથી જ નીશ્ચય કરી મારા વર્ગમાં આવી તો હું એક મહીનામાં જ તમને ખતાવી આપું કે તમે તમારા કુટુંબને અને સમાજને કેટલા ઉપયોગી થઈ પડશો. તમારે તમારું સ્વમાન સાચવવું હોય અને સ્વતંત્રતા સંપાદન કરવી હોય તો વખતનો સદુપયોગ કરતાં શીખો એથી કુચલીમાંથી વખત પસાર કરતી જોનોને તમે ખોધપાઠ આપી શકશો.”

એ સાંભળીને બે ત્રણ જોનો ખોલી ઉઠી; “સરસા બેન, આજે તમે અમને અજાનતાના અધકારમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ બતાવ્યો છે. અમે પાણી મુકીએ છીએ કે આજથી જુગાર રમશું નહીં અને ખીજા બેનોને નહીં રમવા દેવાનો પ્રયત્ન પણ કરીશું. આજે અમને શીક્ષણની ઉપયોગીતા ખરાબર સમજાઈ છે. તે દીવસે તમારા સામુએ તમારી સાથે તકરાર કરી ત્યારે અમે તમારી મરફતી કરતાં હતાં કે આ વળી જોનોની ઉન્નતી કરવાં નીકળી પડી છે! પણ હવે સમજી શકાય છે કે, રોજ દરોન કરવા જવામાં અને કુચલી કરવામાં અમારો વખત ન ગુમાવ્યો હોત અને તમારી માફક શીખવા માંડ્યું હોત તો અમને ધણે ફાયદો થાત.”

[૩]

સરલા ખંતથી ચોતાનું કામ કરતી હતી, તેથી છેવટે તેની સાસુને પણ શીક્ષણની અગત્ય સમજવા લાગી. સરલા તરફ એને ધીરે ધીરે મમતા પણ થતી ગઈ તેથી, જાતે ધરતી જોખમદારી ઉપાડી લઈ સરલાને વર્ગો ચલાવવાની સુગમતા કરી આપી. તેની સાસુમાં ધીમે ધીમે પરીવર્તન થતું હતું તે સરલાની ધ્યાન ખેંચી ન હતું. એક દીવસે તક મળતાં તેણે કહ્યું, “સાસુજી, તમે જાણો છો કે મંદીરના પુજારીઓ ધણા હકકદ હોય છે. તમારી અધઃશ્રદ્ધાને લીધે તમે તેમને ઉચ્ચ અને સારા માણસો ગણો છો, પણ એ લોકો તો ચારીત્ર અને સીદ્ધાંત વગરના પારકે પૈસે મજા કરનાર કીડા છે, આપણા મુડીવાદી ધર્મીઓ ચોતાને કમાઈ આપનાર મજુરોને સારા પગારો આપવાને બદલે અધઃશ્રદ્ધાથી આવા આગસુ બ્રાહ્મણોને પૈસા આપી તેમને ઉત્તેજન આપે છે એ જ ખોટું છે.”

“પણ આપણા શાસ્ત્રમાં બ્રાહ્મણોને દાન આપવાનું ફરમાન છે તે શું ખોટું?”

સરલા-એ શાસ્ત્ર લખનાર કોણ બ્રાહ્મણો જ ને? અને શાસ્ત્રો એટલે પણ શું? તેમણે ચોતાની સગવડ માટે ઉપજાવી શકેલું તરકત! એ લોકો આપણી ધર્મપરની અધઃ

શ્રદ્ધા જાણતા હતા એટલે ચોતાને એટલે પવિત્ર અને પુજનીય આલેખવા શાસ્ત્રો લખ્યાં જેથી કોઈ એમને દુઃસવવાની હીમ તજ ન કરી શકે, છતાં હવે તો એ વર્ગની એટલી અધોગતી થઈ છે કે તેમના જેવા ભુકા અને બદમાસ માણસો ખીજા બહુ થોડા મળી આવે. દેશમાં કરોડો માણસોને એક વખત પેટ ભરીને ખાવાની પણ વાખા છે, તેવાઓને બે ટંક જમવાનું મળે તેવી વ્યવસ્થા કરવાને બદલે આવા ખીજાની મહેનત પર જીવનાર ચોખ્ખાઓને આંખ મીચીને આપે જ જવું એ મુખર્ષી નહીં તો ખીજું શું કહેવાય? પણ અદાનતાને લીધે લોકો અવળા રસ્તા છોડતા નથી.”

સરલાની ડાહી ડાહી વાંતો સાંભળીને ગોદાવરીને તેની તરફ માન થયું હતું એટલે તેણે કહ્યું: સરલા, તારી આ વાંતો સાંભળીને હવે મારાં જ્ઞાનચક્ર ખુલતાં જાય છે. તારું કહેવું મને અક્ષરસઃ ખરું લાગે છે. આપણી સુદ્ધીનો આપણે ઉપયોગ નથી કરતાં તેનું જ આ પરીણામ છે. એ હવે મારાથી સમજાઈ છે. તેથી હવેથી હું કદી મંદીરે નહીં જાઉં.” સરલા એ સાંભળી ખુશ થઈ ગઈ. તેણે કહ્યું: “સાસુજી આજે મારો આદર્શ ફલીભૂત થયો.”

સો વીચેટનું સ્ત્રીત્વ

મોસ્કોના કાર— : વખાન : —ખાનાનું એક દ્રશ્ય

શ્રીમતી બચુબહેન લોચાણા

સો વીચેટ રશીયામાં સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે થેશ માત્ર પણ બેદબાવ રાખવામાં આવતો નથી. ત્યાં દરેક લેખક-દારીભર્યા હોદ્દાઓ સ્ત્રીઓને આપવામાં આવે છે. એક સ્ત્રી નાણાં ખાતામાં મોટામાં મોટો

હોદ્દો ભોગવે છે. ખીજા દેશમાં એકઝી તરીકે પણ રશીયન સ્ત્રીને મોક્ષવામાં આવે છે. કારખાનાઓમાં જુઓ કે કાષ્ઠપણ ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાં જુઓ ત્યાં સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને સારે કામ કરતાં માત્રમ પડે. સ્ત્રી

કામદારોનું પ્રમાણ ઘણું મોટું છે. દર વરસે લાખો સ્ત્રીઓ કામપણું જાતનું કામ ઉપાડી લેવા બહાર પડે છે. તેમને માત્ર ખાણમાં કામ કરવાની અને કોઈ પણ જામદારીભરી પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવાની સખત મનાઈ છે. બાકી તો તેમને સખત મજૂરીવાળું કામ પણ કરવું પડે છે. કારણ કે રશીઆને પાંચ વરસમાં પોતાના દેશને યંત્રવાદના શીખરે પહોંચાડવો છે એટલે ન્યા મુઘી દરેકની શક્તિનો ઉપયોગ ન થાય ત્યાં સુધી આટલા દુર્ગ વખતમાં ધારેલી યોજના શી રીતે પાર પડે ?

પુરૂષો સાથે સરખાપણું

ખીજા દેશોની સ્ત્રીઓ કરતા રશીઅન સ્ત્રીઓને પગાર પણ સારો આપવામાં આવે છે કારણ કે એ લોકોનો સીદાંત એવો છે કે પુરૂષોના જેટલું કામ કરનાર સ્ત્રીઓને પુરૂષોના જેટલો જ પગાર આપવો જોઈએ પણ પુરૂષોના કરતાં તેમનામાં જો ઓછી આવડત હોય તો તેમને ઓછો પગાર આપવો. પરંતુ સામાજિક વીમા [સોશ્યલ ઇન્સ્યુરન્સ] માં જરાએ અસમાનતા જોવામાં નથી આવતી.

પ્રસુતીની અનુકુળતાઓ

સ્ત્રીઓ મટે પ્રસુતીને લગતા બહુ ઉદાર કાયદા ધડવામાં આવ્યા છે. કામદાર સ્ત્રીઓને સુવાયડ પહેલાં બે મહિના અને સુવાયડ પછી બે મહિના અડતે પગારે રજા આપવામાં આવે છે ત્યારે ઓશીસમાં કામ કરનારી બહુને તે માટે ફક્ત છ અઠવાડીયાં પહેલાં અને છ અઠવાડીયાં પછી એમ ત્રણ મહિનાની રજા આપવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત જો હોસ્પિટલમાં સરવાર કંગવડી હોય તેમને મફત સારવાર કરાવવાની છુટ

છે. આમ રાજકીય હક્કો તેઓ સંપાદન કરી શક્યાં તેટલા જ પ્રમાણમાં સામાજિક જીવનમાં પણ તેઓ ફરફાર કરાવી શક્યાં છે.

રશીયાની લગ્નપ્રણાલીકા

લગ્ન અને છુટાછેડાના કાયદામાં તો એટલી બધી છુટછાટ થઈ ગઈ છે કે લગ્ન જેવી સંસ્થા રશીઆમાં છે કે નહીં એ વીધે પણ ઘણાને શંકા છે. અલખત લગ્ન તો લોકો ત્યાં પણ કરે છે જ પણ તે ફક્ત રજીસ્ટરથી લગ્ન નોંધાવ્યા પહેલાં એક ખીજાને લગતી દરેક જાતની ખબર 'સ્ટેટ' ને આપી પડે છે. પરીણીત જીવનમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવાં ચીત્રા રજીસ્ટ્રારની ઓફીસમાં ટાંગેલાં હોય છે જ્યાં એ જીવન લગતું જવાબદારીનું જ્ઞાન ફાપતી લગ્ન નોંધાવ્યા પહેલાં મેળવી શકે. લગ્ન માટેની એક અગત્યની અને જરૂરી કલમ એ છે કે, એક ખીજાની તંદુરસ્તીથી બન્ને વાકેફ જોઈએ. જો બેમાંથી એક પણ તે માટે ખોટું નીવેદન કરે તો તે શીક્ષાને પાત્ર ગણાય. લગ્ન માટે તેમને ધર્મવીધી કરવી હોય તો તે માટે તેમને છુટ છે, પણ લગ્ન નોંધાવવાં એ ફરજિયાત છે. હીંદુસ્થાનની માફક લગ્ન કરી સ્ત્રી, પુરૂષને પોતાનું શુદ્ધાખીખત લખી નથી આપતી, પણ એક સ્વતંત્ર વ્યક્તિ તરીકે તેને પોતાની મુજબ પ્રમાણે વર્તવાને હક્ક છે. ત્યાં સ્ત્રીને એટલી બધી છુટ છે કે તેને કાવે નો પોતાનું નામ બદલી પોતાના પતીનું નામ લખાવે, ન કાવે તો માત્ર પોતાનું જ નામ રાખી શકે, પરંપરા પહેલાંની જે મીલકત હોય તે એની પોતાની, પરંપરા પછી બન્નેમાંથી ગમે તે કમાય પણ તે મીલકત બન્નેની ગણાય અને બેમાંથી જો કોઈ બેકાર બને, અગર

અરાકત થઈ જાય તો ખીલું તેને ટૂંપાવવાને બંધાએલું છે. સગની બાપતમાં આટલી સ્વતંત્રતા મળવાથી ત્યાં સ્ત્રીઓને પુરોગામી ભાખીના બોગ નથી થવું પડતું.

ઠગલીચારોનો વીરુધ્ધ

ખ્યાલી કરપનાથી માનવામાં આવે છે તેવા વ્યભીચાર રશીઆમાં નથી ચાલતો, ઉદ્દુ એવા વ્યભીચારીઓને સમાજ શીક્ષા કરે છે. નાચીકાઓ પણ ત્યાં જાડુ જીવ પ્રમાણમાં છે, તેમજ તેમના પર ઠાઠ પોનાની છપીકા અસાવણ નથી.

સગનીચરછેદની સાતુકળતા

રજસ્થાનની ઓશીસમાં બેમાંથા ગમે તે પણ અરજ કરે તો તેમને છુટાછેડ મળી જાય છે. તેમનાં છોકરાંઓને માટે બધી ગાંઠવણ

કરાચી પછી જ રજસ્થાન છુટાછેડ આપી શકે છે. જો રજસ્થાનને કંઈ વાંધા ભરેલું ગામ તો છુટાછેડ માંગનારને ઝાટમાં જવું પડે છે. ઉદોગની ખીલવણીને લીધે પોતાના દેશની આથી કે ઉત્તતી સાધવામાં રચ્યા પચ્યા હોવાને લીધે કૌટુંબીક સુખ તેઓ બહુ બોગવી શકતાં નથી એ વાત ખરી, પણ તેઓ બાણી ભેદને કુટુંબની ભાવનાનો નાશ કરવા માંગે છે એ માન્યતા તદ્દન ભુલ ભરેલી છે. તેઓ સામાન્ય રસોડાની તરફેણ કરે છે તેવું કારણ સામુદાયીક ભાવના અને સગવડતા છે, નહીં કે કુટુંબીજનો પ્રત્યેની બેદરકારી.

ન્યાં સ્ત્રીઓ આટલી હદ સુધી સ્વતંત્ર હોય તે દેશ આબાદ હોય એમાં નવાઈ શું? આવી જાતની સમાજરચના સામાન્ય રીતે બંધા દેશોમાં અને ખાસ કરીને હીંદમાં થવાની ખરેખરી આવશ્યકતા છે.

કૌમાર વૈધવ્ય

: લેખક :

ચીત્રલાલ ગાંધી

સી તમગાર હીન્દુ સમાજમાં લગ્ન પદ્ધતીના કુર તાંડવને શબ્દદેહ આપવાનો શ્રીયુત્તમ ચીત્રલાલના આ સફળ ચત્તને પ્રસીધ્ધ કરતાં અમોને આનંદ થાય છે. પરાણે લગ્નવીહોણી રહેતી યુવતીઓના આકરા જીવનને દર્શાવતી આ નવલીકા જરૂર જ રસીક થઈ પડશે.

અણખીલી કળીની કુમાર એના કાળજે હતી. એને ખીલવનાર કાષ્ટ નહોતું ! અણસુધ્યા કુલની સુવાસ એના હૈયે હતી. એનો રસ પીનાર રસમાળી નહોતો !

એને સૌ શુભાળ કહેતા. અને એ હતી પણ કુલ નેવી જ. શુભાળમાં જ રમવા શુભાળ સળંગ હતી. પણ ખીચારી બાળીકા ! બધાય એનામાં કાંટા જ ભેતા. અડાર વધની શુભાળ ! પણ એને કાષ્ટ સંધરવા તયાર નહોતું. રસને લુટવા તો ધણાય એ ઇચ્છતા, પાશવતાને હદ હશે ખરી ?

સાધારણ માઆપની એ બાળીકા હતી. જમાનો બદલાતો હતો. દુનીયા આગળ વધતી હતી. પણ સમાજ ? વીઘાયતુરની તો બહુ ઇચ્છા નહોતી. પણ શુભાળ અમણ રહે એ સરયુને ન ગમ્યું. જમાનાના રંગમાં શુભાળ રંગાઈ. માઆપે એને જ્ઞાન આપ્યું. કળાધરે કળા પુરવામાં તો કયાશ જ નહોતી રાખી.

ચાંદની રાતમાં શુભાળ દીલર્યા છેડતી ત્યારે રસ્તે જનારા રાહદારીયો પણ અટકી જતા. પણ એ તો પહેલાં હવે શુભાળ ગાતી નહોતી. સરયુ કાષ્ટ વખત હાં કરતી ત્યારે શુભાળ દર્દમય વીરહગીત છેડતી. એના દીલ-મંથિ ભેડાં ભેડાં રદન નીકળતાં. સરયુ એ સમજતી. દીલનાં દર્દ કાંઈ ઢાંક્યા રહે છે ? ત્યાર પછી સરયુ કદી એને ગાવા ન કહેતી,

“સરયુ !” વીઘાયતુર હતાશ થઈ એમને એમ પહેરે લુગડે જ માદીમાં પડતાં બોલ્યો.

સરયુ કાંઈ બોલી નહીં. દીવાનખાનાડું કમાડ ગાલી એ પતીતું મુખ ભેતી મુપ જ ઉભી રહી.

“સરયુ !” વીઘાયતુર પાઘડી નીચે મુકતા ફરી બોલ્યો. “કંઈ રસ્તો તો બતાવ. હવે શુભાળનું શું કરીશું ? બહાર ભેંટું છું તો થોડા ખાંધ જાય છે. કાંઈની સાથે ઉઠાવું એસાનું પણ નથી.”

“હશે કોઈ નવરાઓ વગોવતા હશે.” સરયુ છેડાઈ પડી. પણ પછી એનાથી ય ન રહેવાયું. “મારી ગુલાબે એમનું શું બગાડ્યું છે?” કહી એ રડી પડી.

“પણ તમે ય એવા છો. ધરી રહી ન્યાત. પરણાવી દોને ખીજે!” સરયુ ફરી ગુસ્સે થતાં બોલી.

વીઘાયતુરે અથ જાણકાતી અંખે સરયુ સામે બેઠું. કેટલાય દીવસથી એ ગુસ્સાને ખીજે પરણાવવા કહેતી હતી.

એ કંઈ બોલ્યા નહોત. એમ જ બેસી રહ્યા. પરન્યાતમાં કન્યા આપવાનાં પરીણામ એ સમજાતો હતો. યુગ્મેને કોઈ કન્યા ન આપે. લગ્ન જેવા મંગલ અવસરે કોઈ વિંબરે ય ન આવે. ખીમારીના કરણ પ્રસંગે સ્નેહી સારવાર ન કરે. સમાજ વગરનાનાં સ્નેહી જ કોણ થાય? મરણ પ્રસંગે શબને અગ્નિસંસ્કાર કરવા સ્મશાન પહોંચાડવા કોઈ ખાંધ પણ ન આપે.

“આરો. નાહી લો, પાણી થઈ ગયું છે.” કહી સરયુ પાણી કઢાડવા ગઈ. પાણી કઢાડીને સરયુ પાછી આવી ત્યારે પણ વીઘાયતુર એમ જ બેઠેલો હતો.

કપાળમાં કળનાં નીશાન અંકાઈ ગયાં હતાં. બંને આંખ નીચે સુકાએલા આંસુના ડાઘા હતા. એણે હલુ કપડાં પણ કઢાડ્યાં

નહોતાં. ખીચારને કાંઈ સુંગ્રહ જ નહોતું. શરીરમાં હવે તો થોડીએ નહોતું રહ્યું. હૃદયમાં દુઃખ હતું. વીચારમાં ચીંતા હતી. જીવન શ્રમપુર્ણ હતું.

“ઉઠો નાહી લો ને! એમ બેસી રહે શું વળશે?” સરયુએ ફરી કહ્યું. એ પણ રડતી હતી. પાંત્રીસ વર્ષની સરયુ પણ યુવાનીના એજસ તો ત્યાંથી ક્યારના ય ઉડી ગયા હતા.

વીઘાયતુર કપડાં કાઢી નહાવા બેઠો એટલે સરયુ ગુલાબને બોલાવવા ઉપર ગઈ નીસરણીમાંથી જ છુમ મારી, “ગુલાબ? એ ગુલાબ?”

કાંઈ જવાબ ન મળ્યો.

ગુલાબ પતંગમાં ઉંધું નાંખી સુતી હતી. માટી તળાઈમાં એનો દુખાળ દેહ દેખાતો ય નહોતો.

“ગુલાબ?” સરયુએ ગુલાબનો હાથ ખેંચી ફરી છુમ મારી.

“શું છે બા, બોલોને? આમ ધાંડા શું પાડે છે?” ગુલાબે સરયુનો હાથ છેડાવી ખીજ બાળુ મોં ક્યું.

સ્નેહાળ પ્રશ્નનો ઉદ્ભવ જવાબ મળવાથી સરયુનો ઉગ્ર સ્વભાવ તળગી ઉઠેલો. પણ એની બુલે જ ગુલાબનું જીવન નષ્ટ થતું હતું એટલે એ ગમ ખાઈ ગઈ.

[૨]

ગુલાબની આંખો રડી રડીને લાલ થઈ ગઈ હતી. ધાલવ અને પથારી આંસુથી ભીંજાઈ ગયાં હતાં. આમ એ રડતી તો રોજે પણ આજ કાંઈ બીરોધ રડી લેાય એમ લાગ્યું.

“આલ ખાણું છે કે નહીં?” આંસુ બેધાં જતાં સરયુ એને દીલાસો ન આપી રાડી

“બચુ તારું ખાવાનું!” એ ધડી જ પોને સુતાં તે સુવાય નહીં દે!” મોંમાં પાલવનો કુઓ મારી ગુલાબ ફરકાં ભરવા લાગી. સરયુ ચાલી ગઈ.

નીચે વીઘાયતુર ક્યારનો ય પાટલા પર બેસી રહ્યો હતો. સરયુ રસોડામાં થાળા પીરસવા ગઈ. એને બદલે આજ એક જ લાવી ગુલાબ માટે આજ થાળા નહોતી.

“આજ તમે કેમ પીરરુ? વીઘાચતુરે સરયુને પુછ્યું.”

“સરલા ક્યાં?”

“એની માશીને ઘેર ગઈ છે. સુશીલાને તેડી બધોરે પાછી આવશે.”

“અને શુભા? ”

“મેંડે સુધ રહી છે.”

“બોલાવને નીચે?”

“એ આજે ખાવાની નથી.”

“કેમ નથી ખાવાની?”

“કહે છે કે બધું તારું ખાવાનું! એ ઘડી જાપીને સુતાં તે સુવાય નહીં દે!”

વીઘાચતુર કાંઈ બોલ્યો નહીં. એ હાથ ધોઈ ઉભો થઈ ગયો. સરયુએ જોયું કે બધું થાળીમાં એમ જ પડ્યું હતું. એણે પણ આજ ખાધું નહીં.

પહેલાં શુભાએ ચીંતાનો વીષય હતો. એની ચીંતામાં એમનું લોહી ગયું. પછી આંખમાંથી આંસ સારતા. જીવંત શુભાએ એ લેતા ને રેતા. હવે આજથી જુખ્યા રહેવાનું શરૂ થયું! આજ એમનો પહેલો ઉપવાસ હતો.

મેંડે બધા બેસા હતા. એક બાલુ શુભાએ હતો એમ જ પલંગમાં સુતેલી હતી. રડતાં રડતાં એની આંખ મળી ગઈ હતી.

વીઘાચતુર આરામ પુરસ્તીમાં પડ્યો હતો. એના હાથમાં હમણાં જ પોસ્ટમાં આવેલું જાણું હતું. પણ બોલીને વાંચવા બેઠેલી ય ઝટતી નહોતી. એમાં એનું મન જ નહોતું સાગતું. સમાજના વ્યવહાર સાચવવા સંસાર કતબથી એ વીરકત થઈ ગયા હતા.

સરયુ પલંગ પર બેસી શુભાના વાળમાં આંગળીએ ફેરવતી એનાં મોં સામું નેહ રહી હતી.

“કેમ પહેલી પછી શો જવાબ મળ્યો? સરયુએ વીઘાચતુરને પુછ્યું. વીઘાચતુરે જવાબ ન આપ્યો.

“પણ તમે બોલો તો ખરા આમ ને આમ મુંઝાયા કરશે તો કાયા ડયમ પોકશે?”

“એ તો કહે છે શુભાની વાત જવા દે તમારી સરલા નાંખવી હોય તો વીચાર કરીએ.”

“પણ એમના કાશીરને ખાવીસ થયાં ને સરલાને તો હલુ બારે નથી થયાં. કાશીરને ય શુભા ન ગમી?”

“એને ક્યમ ન ગમે માશી? એ તો પેલી ધનકોર જ એવી છે. સુશીલા અંદર આવતાં બોલી.

એની ટેડે અને આંગળીએ ખાળક હતાં. સાથે સરલા પણ હતી. “આવ સુશીલા, બેન” સરયુ એનો હાથ પકડી પલંગ પર લઈ આવી. “કેમ અત્યા મનુષ્ય હવે તો ટેડેથી નીચે ઉતર! પણ હું સુશીલા એ ધનકોર શું કહેતી હતી?” સરયુએ સુશીલાને પુછ્યું.

“કહેશે! માશી એ નમારમુડીને ધધો શો છે?”

“ના, ના, પણ કહે તો ખરી.”

“એના વરને કહેતીંતી કે મારે તો શુભાને ધમેક ન લેઈએ. એને તો રાત્રે બાર બાર વાગે ગાઈને લોક બેગા કરવા નેશે ને આખા ગામમાં ઉઘાડા માથે લુમરો. જુની આંખે એ નવા તમાશા માસથી તો નહીં જોયાય, સમજ્યાને? એની સરલા લહે નાખવી હોય તો નાખી જાય. નહીં તો મારે કાશીર કંઈ કુંવારો નથી રહેવાનો. હલુ તો વહુની ચ્છેય એલાણી નથી. એટલામાં તો કેટલાય આંટા ખાઈ ગયા.”

“માશી! પણ આજ શુભા સુતી છે. કેમ? શુભાને ઉઠતો ખરી ક્યાં સુધી

ધોરવું છે? અમે તને ચાહીને મળવા આવીએ તોય તારાથી તો ઉઠાયે નહીં?”

“બહેન એવું શરીર આજ દીક નથી.” સરયુએ મુશીકાને કહ્યું.

મુશીકા અને ગુલાબને બેઠનપણું હતું. ઉંમરમાંય બન્ને સરખાં હતાં. પણ એમનું પૌવન બુસાતું હતું. કારણ કે એક એ બાળકોની માતા થઈ હતી અને બીજાને માતા થવાના કોડ હતા. પૌવાનની તો ત્યાં માત્ર છાયા જ રહી હતી.

મુશીકા અણુનમણુ નહોતી. એ સમગ્ર ગઈ. પહેલાંની ગુલાબ એ આજ ગુલાબ નહોતી. થોડો તો હજુ નીરાળો જતો ગુલાબ હતો એવી જ એને સમજતા હતા. આજ કાલ કરતાં ગુલાબને ઘરની બહાર નીકળે દોડ વધે થઈ ગયું હતું. બહાર જાય તો બરોબરીયણાં એના સામું જોઈ હસતી. “ગુલાબ હવે ક્યારે પરણે છે?” પુરૂષો એના સામું જોઈ નફદાંધથી પુછતા “આ કુંવારી છે?” અને જુદાંઓ તો મ્હોંડે મ્હોંડે કહેતી ‘આ હેડ’બાને સંધરશે

કોણ?” ગુલાબને બહાર જવું હોય તો વહેલી ભરલાંબરે જતી કે મોડી રાત્રે. જતી અને તે પણ સરખું કે વીઘાયતુર સાથે હોય તો જ. વૈધવ્યે વૈધવ્ય કરનાં કૌમારે, વૈધવ્ય વધુ વસતુ હોય છે.

“તો હવે તમે શું ધાયું છે?” સરયુએ વીઘાયતુરને પુછ્યું.

“સરલાને પરણાવી દઈએ.”

“શું કહો છો?” સરયુએ બેબાકગી બની પુછ્યું.

“હા. નહીં તો એનીય એ દશા થશે.”

“ત્યારે પરણાવી દઈએ!”

હાય! ખીચારી ગુલાબ! ભણાવી ત્યારે માબાપને હેથે આશા હતી કે ગુલાબ મુખી થવાની. પણ બધાની આશા શું ફળતી હશે? એ ખીચારાંઓનીય આશા રહી ગઈ. જરૂર આશાથી વધુ ઉંચું શીખર નથી પણ નીરાશાથી વધુ ઉંડી એકેકે ખીણ હશે? સાથે જ સમાજનાં બંધન ટુટ્યાં નથી ત્યાં મુખી બાળાકાએને ભણાવવાનું તો શ્રીમંતોને જ પરવડે.

[૩]

રત્નલા પરણ્યા ગઈ. વીઘાયતુરને ઘેર આવવું જોઈએ એથી વધુ સાજન આવ્યું હતું. થોડાના થોડા હતા. એમને ગુલાબ જોરી હતી. ગુલાબનો તમાજો જોવો હતો.

ગુલાબે ત્યારે સદેહ સાડી પહેરી હતી. ગુલાબ ત્યારે જંગલના ગુલાબ જોરી નહોતી. એ પરીમલ ને પમરાટ નહોતા! બગીચાનું ગુલાબ એ એ નહોતી. એને સંભાળી રસ સીંચનાર માળી નહોતો! એ તો ફલદાનીનું મુકાવું ફલ હતી. કોઈ સુંધવા જ આવતું નહોતું!

શૃંગારનું એનામાં નામ નહોતું, રમવા આગાર જ ક્યાં મળતું હતું! કપાળમાં

ચાંદલો નહોતો. સૌભાગ્યમાં ચંદ્ર જ ઓછો હતો! નાકમાં નયની નહોતી. નાથ વગર જ નેક ને નોક જતી હતી! ગળામાં હાર નહોતો. ઝુલવા કેદની જ ઉણપ હતી!

છવનમાં સાથ નહોતો! કૌમારે, વૈરાગ્ય આવ્યો હતો. પુવાનીનું તોશન નહોતું. ગંભીર શાણપણ આવ્યું હતું. વીલાસને એ ઇચ્છતી નહોતી. એને કૌમારથી છુટવું હતું.

ચુટીથી એ કામ કરતી. પણ દેહમાં આકસ્મ હતું. ચૈતન્યને પુરનાર નહોતો! સ્ત્રીર પમે એ દરેક કીવામાં આગળ ઉર્ધ્વ રહેતી, પણ દીલમાં અસ્ત્રીરતા હતી. આરામ

આપનાર રામ નહોતો! દરેકમાં એ ઉત્સાહ પુરતી પણ એના જીવનમાં શ્વાસ જ હતો. શ્વાસમાં જીવન નહોતું!

મીઝો અંદર અંદર પુછતી, “આ કાણ?”

પુરેપો પુછતા, “ગુલાબ ક્યાં?”

નાની ખેન પરણી. મોટી હજુ કુંવારી જ હતી. સરલા સાસરે જતી અને ગુલાબ બારીમાં ઉભી રહી એને જતી નેચા કરતી. રોજને રોજ એ ગળતી હતી. સરયુથી આ નેચું ન જતું. રોજ એ વીઘાયતુરને કહેતી “તમે તો નહીં જ માનવાના? મારી ગુલાબનો જીવ લેવાના?”

[૪]

આ મ ને આમ બાઠ વર્ષ વીતી ગયાં. ગુલાબ હજુ પરણી નહોતી. સરલા બાર ને બદલે વીસની થઈ. આજે એ સાસરે જતી હતી. એનો ખોળો ભરેલો હતો. સરલા માતા બની હતી! પણ આનંદને બદલે વીઘાયતુર ને સરયુની આંખોમાં અશ્રુ જલકતાં હતાં. બીચારાં રડે નહીં તો કરે શું? પચીસ વર્ષની ગુલાબ ઘર આંગણે સુકાતી હતી. અને નાની સરલા સાસરે જતી હતી. ગુલાબના કોડ અણપુર્યા હતા અને સરલા બાળક રમણતી હતી!

સરલા આશીષ લેવા ગઈ, “ખેન, હું જાઉં છું?”

“ક્યાં જાય છે?” ગુલાબે પુછ્યું.

સરલા નીચું નેચ રહી.

“ખોલને ક્યાં જાય છે?” ગુલાબે એનો હાથ ખેંચી ફરી પુછ્યું.

“સાસરે” સરલા માઠ માંડ બોલી.

“સાસરે કેમ રહેવાય એ મને શીખવીશ ને?” ગુલાબના આંખમાં આંસુ હતાં.

“હા, હું જીવ લઉં છું” વીઘાયતુર કહેતો.

“જીવ ના લેતા તો ‘બીબું’ શું કરો છો? છોકરાને કાંઈ નહીં આપી જાય તો કંઈ દુનિયા કુખી જવાની નથી. તમારી આખર ને આખરમાં તો મારી છોકરી ખોઈ ખેંસીશ. ન્યાત બહાર પરણવી દોને? અત્યારે સાળાઓનાં નાક કપાઈ જાય છે. પછી બાર ગજ લાંબા રહેશે. એ સાળાઓને ન્યાતનું પટેલપણું આપું કાણે હશે?”

આમ પતીપત્નીને હવે તો રોજ કહ્યા પહેલાંના સુખી દીવસો હવે નહોતાં

સરલા બીચારી ખોલે ય શું!

“જવા દો મારે મોઢું થાય છે!” મરલાએ હાથ છોડાવી લીધો.

“પણ કહે મને શીખવીશને? મારે ય મોઢું થાય છે. મારે સાસરે જવું છે.”

સરલા સાસરે ગઈ અને ગુલાબ? એને ય મોઢું થવું હતું.

એને સાસરે જવું હતું. આજ સંઘવારે એ કાંઈક ઘોળતી હતી.

“બા! આજ તો દવા બનાવું છું. આમને આમ તો હું મરી જઈશ.”

ગુલાબ આજ ઉદાસ નહોતી. જાણે કોઈ ઉંઝા દર્દની દવા મળી હોય તેમ તેના હૃદયમાં શાંતી હતી. સરયુ અને વીઘાયતુર બન્ને વહેમાયાં હતાં. પણ કોઈએ કંઈ પુછ્યું નહીં. હવે તો ગુલાબના સામુય નહોતું ભેળવું!

સરલા સાસરે ગઈ. ગુલાબ પણ સાસરે જવા સોડ તાણી સૂતી.

‘ગંગા સ્વરૂપ!’

:લેખક:

શ્રી. મુર્ધનિક્ષી ધર્મદાસ ગોહર

તંત્રી: શ્રીરાકતી

ગંગાસ્વરૂપ! વર્ષો પહેલાંથી વીધવાઓ માટે આ રાષ્ટ્રવાપરવાની પ્રજાલીક્ષા આવી આવે છે. આ રાષ્ટ્રથી ઘણીખરી સ્ત્રીઓના મગજ પર એવી જાતનો વીચાર આવતો હશે કે ગંગા સ્વરૂપ થયાં એટલે હવે તેમને કેંઈ કરવાનું રહેતું નથી. તેઓ પોતાને મનથી બહુ જ નીચી કાઢીની કલ્પે છે પણ એ કલ્પના કેવળ માનસીક છે, મનથી વીચારેલી છે, અથવા એમ કહીએ તો એક ઉપજાવી કાઢેલી ભાવના છે.

પણ ગંગા રાષ્ટ્રથી તો મનમાં ખુબ ઉત્સાહ ઉત્પન્ન થવો જોઈએ. ગંગા બહુ પ્રતાપી નદી છે. યુગો પહેલાં ભગીરથ એને સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી પર લાવવાને માટે સામ્રાજ્યો થયા હતા. એના બે પુત્રોએ એને લાવવાને નીષ્ફળ નીવડ્યા હતા. પુરાણોની આ કથા છે. તેથી તે તપસ્વીના નામથી આ નદી ભાગીરથી ગણાઈ.

ગંગા નદી હિમાલયમાંથી નીકળી હીંદુસ્તાનના ચોથા ભાગમાં ફરીને ધ્રુવવત્તા મહાસાગરમાં મળે છે તે પહેલાં તે કેટલાયે સનાતનીઓ તે પાવન કરે છે, એમ માનવામાં આવે છે. નદી એટલે પ્રાણવંત જીવન. દરેક પગે પડતા લેવું, નવું નવું સ્વરૂપ સર્જવું જીવન એટલે નદીનો માર્ગ.

પૃથ્વી ગંગાનો કીનારો, મૃગશાનાં ટોળાં, જાત જાતના પક્ષીઓ, સુંદર અવાજો, વૃક્ષોની ઘટાઓ અને પહાડની મનોહરતા એ સર્વ ગંગાનદીનાં એજસ એટલાં તો વધારે છે

કે ગંગાનદીનું ઉપજી મહાન સ્વરૂપ ભેત ગંગાસ્વરૂપ બેસે એ જગતને ખુબ જ ઉપયોગી થઈ પડવી જોઈએ. ધણીનું અવસાન થયું કે તુતું જ એણે જગતની ગણતરીના નાભાવલીમાંથી પોતાનું નામ ભણે કાઢી નંખાવ્યું હોય તેમ તે એક ખુણા પકડી હું બહુ જ દુખી થઈ ગઈ, મારું કાંઈ નથી વીગેરે રાષ્ટ્રોથી પોતાના સખધીઓને તેમ જ સમાજને બહુ જ કંટાળાજનક (દયાજનક) બનાવી દે છે. આવા ઉદ્દગારો મોડામાંથી આવેશમાં કાઢવા એ નકારું છે. પરીણામે ઘણીખરી ખાઈએ સર્ગાઓ તેમજ સમાજને અપ્રીય થઈ જાય છે. એવી અપ્રીયતા ન થાય તેને માટે બહુ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. સ્ત્રી પતીની ધાયા રૂપ છે એ વર્ષો પહેલાંની જડ ધાલી ગેઠેલી ભાવનાને છુંકવી જોઈએ. હું પતીત છું, હું પતીત છું એ મગજમાંથી કાઢી નાંખવું જોઈએ.

વીધવા એમ સમજે છે કે હું ઓશીઆળા છું. પણ એ કાંઈની ઓશીઆળા નથી. એવી આત્મશ્રદ્ધા જગાવવી જોઈએ. એ જીવન બધાં કરતાં સમાજને ઘણી ઉપયોગી છે. એ જેટલી બને તેટલી સેવા સમાજને અર્પણ કરી શકે છે. ભણેલા જો હોય તો અભણોને વીદ્યાદાન આપે, નર્સ પાને ઝકતર હોય તો સમાજમાં અસંખ્ય બેસે વગર માટે મરે છે તેમને બચાવી શકે છે, વૃદ્ધો હોય તો આપ્યા બરના મનુષ્યોને

પોતાના વ્યક્તીત્વથી સદ્બોધ આપી શકે છે, ધર સાચવે છે, નકામા ખર્ચો અટકાવી શકે છે. અલણ હોય તો કૃષીકામ કરી શકે. શક્તીપુર્વક દોર રાખીને પણ પોતે પોતાનું ગુજરાન ચલાવી શકે છે.

હવે નીર્જળતાને છોડી દેવી નેહએ. સ્વયંગ પર ઝુઝવું નેહએ. કોઈ હલકા વીચારોના માણસ છેડખાની કરે એટલે મારો ધણી નથી એટલે બધા મને સતાવે છે એવા વીચારોનું તો સ્વપ્નું પણ ના આવવું નેહએ. ધણાએ વર્ષથી કહેવત ચાલે છે કે અખળા પોતાના મનથી માને ત્યાં સુધી અખળા નહીં તો એ પ્રખળા જ છે. વીકરાયેલી વાંધણ છે, એને કોઈ છેડી ના શકે. એણે હુંકમાં ‘હું’ ગંગાસ્વરૂપ છું એવું મનઃમાંથી કાઢી નાંખવું નેહએ અને પવીત્રતાને નેહદયમાં રથ ન હોય તો પવીત્ર હૃદય રાખી કર્તવ્ય-પરાયણ રહેવું એ જ ગંગાસ્વરૂપનો અર્થ છે.

ગંગા નદી વીધવા થયેલી નથી જતાં દુનીઆમાં એક પ્રકારની સ્ત્રીઓને કુમારીકા, બીજીને સૌભાગ્યવંતી, ત્રીજા પ્રકારનીને ગંગાસ્વરૂપ કહે છે. આ પ્રણાલીકા મનુના કાયદા જેવી છે. મનુના કાયદાને હું વખોડતી નથી પણ સ્ત્રીઓની આખતમાં એમણે ઘોર અન્યાય કર્યો છે બાકી તો સ્ત્રી તેની તે જ થોડા થોડા વખત પછી એના નામનું રૂપાંતર થયા કરે છે. એ રૂપાંતર કેમ થતું હશે એ કાંઈ કળા શકાતું નથી. જે સ્ત્રીતી ગંગાસ્વરૂપની છે તે સ્ત્રીતી કુમારીની છે. આજે સ્વતંત્રતાના જમાનામાં હું નીર્જળ છું અને મારે કોઈના આસરે નેહએ. એ વીચારો કેવળ કાલ્પનીક છે. આપણે સમાન હોયો માટે લડવાને મેદાને પડ્યાં છીએ. એ હોયો મેળવવા છે, મનુષ્ય જન્મે છે ત્યારથી માંડીને તે છેવટ સુધીનો

જે ઇતીહાસ નેહએ તો બન્ને વ્યક્તીઓ (પુરુષ અને સ્ત્રી) નું કર્તવ્ય એક સરખું છે. એકને બાલ કાર્ય કરવાનું હતું ન્યારે બીજીને શૃદ્ધકાર્ય કરવાનું હતું. સુખીકામ કાર થયા ત્યારથી આજ દીન સુધી એકે પક્ષે એક સરખી રીતે કામ કર્યું છે. કેટલાક કાયદા કાનુનોની આખતમાં પુરુષોએ મુત્સદીપણું વાપર્યું છે. ને ગંદી ભાષામાં કહીએ તો એને સ્વાથપણું પણ કહેવાય એ સ્વાથપણું હતું પણ છુટતું નથી. અને વર્ષો પહેલાના ભોગવેલા હોયતાં દુઃખદ સ્ત્રીતી થાય છે. અપવાદ તરીકે કેટલાક પુરુષો સ્ત્રીઓના હક્કને માટે મદદ કરી રહ્યા છે. પણ મોટા ભાગને તપાસીશું તો તેઓ એમ કહેતા જણાશે કે ‘જગદમ્યાઓને એમની જગ્યાએ જ રહેવા દો ભાઈ, હવે તો જે નીતી આપણે અખત્યાર કરી રહ્યાં છીએ એ જ કરે છુટકો. પણ સંખ્યામાં જ ગામડાંઓમાં અલણ અને બીજા પડેલી સ્ત્રીશક્તીને વીસારવાની નથી. તેમને તેમનામાં પણ જ્ઞાનજ્યોત જળી છે. તે દીપકને તેજની જરૂર છે. તેને પવનના સપાટા બહુ લાગે છે. તે ખુલ્લા મેદાનમાં જાડે અને પહાડોની ઘાટોએ વચ્ચે રહેતી હોવાથી તેમને ખુબ વંટોળાયા (પવન) લાગે છે. એ હવાકુંકાતી રહે અને તેમની જોત દીવસે દીવસે વધારે પ્રગટતી જાય એ કાર્ય માટે મેદાને પડવાનું કામ વીઘમાન સ્ત્રીશક્તીનું છે.

હીંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ અખાળ વૃદ્ધ કોઈ પણ પાછી પાની નહીં કરે અને પુરુષોની જાયા રૂપ છું, એ ભાવનાને હવે નહીં પોષે અને તેને બદલે હું એક પુરુષની સાથી સજ્જાહકાર મીત્ર છું એવાં સ્વપ્નનાં સોવે. અને એમ જ માને કે એમના હક્કોની સાથે હમે પણ હકદાર છીએ.

બાળ સંભાળ

શ્રીમતી એસ. બી.

રાજ્યસંસ્થા એ બીજું કશું જ નહીં પણ સત્તાધારી વર્ગોની કરોબારી કમીટી જ છે. વર્તમાનકાળની મુડીવાદી રાજ્યસંસ્થાવાળી વ્યવસ્થામાં રાજ્ય ચલાવનાર વર્ગો જનતાની નજરે ઓછામાં ઓછી લઘુમતી ધરાવનાર વર્ગ છે, એટલે સમાજનો વધુમાં વધુ મોટો સમુદાય જે શ્રમપર નભનાર આમજનતાનો છે, તેમનાં બાળકોને શીક્ષણ આપવાના કાર્યને રાજ્યસંસ્થા પોતાની ફરજ ગણતી જ નથી.

સરકાર અને બાળ સંભાળ

આ જાતની રાજ્યસંસ્થા માત્ર આમજનગણું શોષણ કરીને તેમજ તેમને હંમેશાને સારૂ શુભામી દશામાં જ રાખી મુકીને જ, પોતાના ખરેખરા સ્વરૂપમાં નથી રાકે તેમ હોવાથી, તે સંસ્થા જનતાના વીશાળ સમુદાયનાં બાળકોની સંભાળ રાખવાની વ્યવસ્થાનો કેવળ બાહ્ય દેખાવ સુધી કદી કરતી નથી.

તેને બદલે જો એવી જાતની રાજ્યસંસ્થા હોય કે જેમાં શાસનની સત્તા મુડીબર માણસોના હાથમાં નહીં, પરંતુ જનતાની લઘુમતીના હાથમાં હોય, તો જરૂર એવી રાજ્યસંસ્થા જનતાના શારીરિક તેમજ બૌદ્ધિક વિકાસની કાળજી રાખવી તેને પોતાનું કર્તવ્ય માને. તે હિપરાત આમજનગણાં આથી કદીતણું સંરક્ષણ કરે.

શ્રીમંતોથી સરકારમાં શું થઈ રાકે ?

પરંતુ મુડીવાદી રાજ્યસંસ્થા તો કેવળ મુડીવાદીઓના જ આથી કદીતણું સંરક્ષણ

કરવાની ફરજ સમજે છે. કેમકે મુડીવાદી રાજ્યસંસ્થાઓનાં આથી કદીતણું અને આમજનતાના આથી કદીતણું કદી પણ એક દશાનાં હોઈ રાકે જ નહીં; કેમકે શ્રીમંતો દ્વારા ચાલતી રાજ્યસંસ્થાઓનો સત્તાધારી વર્ગ હંમેશાં આમજનતાના શોષણ પર જ નમે છે અને તેમના શ્રમની રાકતીની છુટકાંથી હિપન્ન થયેલ અવશેષ મુદ્દા પર તેઓ છવે છે, એટલે શ્રીમંતશાહીના આધાર પર ટકતી રાજ્યસંસ્થા વીશાળ જનસમુદાયની સંભાળ રાખવા માટે તેમજ તેમના શીક્ષણ માટે પોતાની સંપત્તિ અને રાકતી કદી ખચી રાકે નહીં, અને તેમ કરવાનો કદી પ્રયાસ સુધાં કરે નહીં. આમ જનતા પેટ ભરીને પૌષ્ટિક પાદાર્થ પામતી હોય, અને લખતાં વાંચતાં જાણતી હોય તેવી સ્થિતિમાં આ જાતની રાજ્યસંસ્થાઓની સત્તામતી રહેતી નથી, પરંતુ શોષણક્રીયાના સંચાને સતત ચાલુ રાખવાની સરળતા સાંપડે તેટલા માટે તેને અર્ધભુખી અને અસાનના અંધારામાં રાવડતી રાખવામાં જ તેમના સ્વાર્થ સંરક્ષાય છે.

બાલમજુરીના કલંક

એવી રાજ્યસંસ્થાઓ બાળકોની તંદુરસ્તી જાળવવી એને જો પોતાની ફરજ માનતી હોત તો, વર્તમાન વીશ્વમાં કારખાનાંના ગંદા વાતાવરણમાં અટવાતાં શ્રમજીવીઓનાં નાણુક બાળિકાં બાળકો આપણી નજરે પડતાં ન જ હોત. એવી દલીલ તો કોઈ ભાગ્યે જ કરશે કે, દુધીઆ

દાનવાળાં નામુદ આળકોની તંદુરસ્તીને માટે અનુકુળ સુખાકારી ભયુ" વાતાવરણ મીઠામાં કે કારખાનાંઓમાં હોય છે. જે સરકાર તંત્રને તેની જવાબદારીનું ખરેખર ભાન હોત, તે આ કામદાર કુમારોની કલ્યાણપણે કદી ન ભેદ હોત. પણ મુડીવાદીઓને તે બાળમનુરો રાખવા લાલદાઈ છે; જીવાન જવામદાને બદલે બાળકોને પસંદગી આપવાનાં કારણો તે બોખ્યાં છે. આ યંત્ર યુગમાં તે મશીનરીની મદદથી હવે ઉત્પાદનનું કામ અતી સહેલાઈથી થઈ શકે છે. ઉત્પાદનની દ્રષ્ટીએ મશીન બાળક ચલાવે કે જીવાન ચલાવે તેમાં જરાય ફરક પડતો નથી.

માલીકોના મલીન મનોરથો

તેમજ બાળકો સામનો પણ ન કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં હોવાથી તેમજ ઓછા દામ આપવાં પડતાં હોવાથી મુડીવાદીઓ સ્વાભાવીક રીતે જ તેઓની પસંદગી કરે છે. તેમની તંદુરસ્તીના બોગે પણ તેમને રોકવાનું આજ કારણ હોય છે. જે સરકાર તંત્ર પોતાની પ્રજાની કેળવણી અને તંદુરસ્તી પછવાડે ધ્યાન આપતી હોત તે બાળમનુરો પર તેને તરત જ પ્રતીબંધ મુકવાની ફરજ પડત.

કેળવણી અને કામદાર બાળ

એમ દલીલ કરવામાં આવે છે કે મુડીવાદી સરકારતંત્રો પણ કામદાર બાળકો માટે શાળાઓ સ્થાપે છે. આ સત્ય છે. મુડીવાદીઓ જરૂર શાળાઓ સ્થાપે છે પણ આજે જે સંજોગોમાં જનતા ઇચ્છે છે તે સંજોગોમાં બાળકોને શાળાએ મોકલવાની તકનો જનતા લાભ લે એ અશક્ય છે. આજે તો કુટુંબની બુખ ભાંગવા માટે

માતપીતાને પોતાના પુત્રને ખેતરમાં કે કારખાનામાં કામ કરવા મોકલવો પડે છે. ન્યાં સુધી કામદારોની આર્થિક સ્થિતિ ના સુધરે ત્યાં સુધી મુડીવાદીઓએ દયાવૃત્તીથી પ્રેરાઈને કાઢેલી આ સંસ્થાઓ તદ્દન નકામા અને નીરૂપયોગી જ નીવડવાની. અને હાલના સરકારતંત્રના હાથે જનતાનાં બાળકો કેળવણી પણ કેવી મેળવવાનાં હતાં? આજે મુડીવાદીઓ જે કેળવણી આપશે તે કેળવણી એવી હશે કે જેથી તેઓ મુડીવાદીઓના ગુલામ જ રહે અને તેમના પર જીવનની સાંકળ વધુ ને વધુ મજબુત બને.

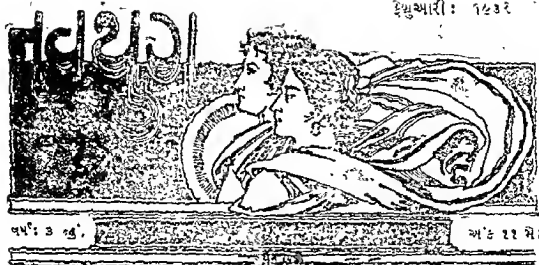
ગુલામી મનોદશાનું સીંચન

આ પ્રમાણે જે મુડીવાદીઓ બાળકોને કેળવણી આપવાની પોતાની ફરજ સમજે છતાં આ ફરજ તેઓ એવી રીતે બજાવશે કે જેથી જનતાની ગુલામી શાશ્વત બને.

ઉપસા રાખેલાં મુડીવાદી સરકારતંત્ર કયા આદર્શો સેવે છે અને કેવી રીતે તેના ફરજ બજાવે છે તે જોવાનો આપણે યત્ન કર્યો છે. હવે કામદારોના સરકારતંત્રમાં આ કાર્ય કેમ થાય છે તે જોઈએ.

કામદાર સરકારનાં શાસનમાં

કામદારોનું સરકારતંત્ર નેનું કે સૌની ચેટ રૂશીયામાં ઉત્પાદનના સાધનો પર જનતાનું સ્વામાત્વ છે. ત્યાં સરકારતંત્રની ફરજ લોકના શારીરીક અને માનસીક કેળવણી પર ધ્યાન આપવાની છે. આર્થિક તેઓને તંદુરસ્તી અને કેળવણી પર ધ્યાન આપવાની ફરજ પડે છે. બાળમનુરો તેથી તેઓ બંધ કરશે જ. કામદારોને સારે શીક્ષણ મળે છે કે કેમ તેના પર તે નજર રાખશે. અને સમાનતા અને સહકાર શીખવતું શીક્ષણ આપશે. આ સરકારતંત્ર પોતાની સત્તા અવીચલ રાખવા માટે તેમજ પોતાના આર્થિક હિતનું સંરક્ષણ કરવા માટે જરૂર પ્રયત્ન કરશે. અને જે કામદારો તંદુરસ્ત અને અક્ષરજ્ઞાનયુક્ત હોય તે જ આ તંત્ર સંરક્ષાઈ શકે. તેથી આવા રાજ્યતંત્રની ફરજ હશે કે શીશુનાં સંરક્ષણ માટે પુરતી બચત કરે.

અભિલાષ

કાલનાં એરણ પર યુગબળોના હથોડા નીચે નવી સભ્યતા ઘડાઈ રહી છે. જગતની વસતી વાસ્તવિકતાઓ વિસરી જવા માટે આશાવાદી લેન'ઓએ ઉપનતવી કાઢેલી એ કદપનામુદ્રી નથી. આદર્શવાદીઓનું એ લાવના મૂળજળ નથી: માનવ વિકાસની એ ઇતિહાસસિદ્ધ ભુમિકા છે. સુર્યનાં ઉગમન સમી એ વૈજ્ઞાનિક અનિવાર્યતા છે. એનું તત્વજ્ઞાન આકાશી શુન્યમાંથી નથી સર્જાતું: પાર્થિવ સ્ત્રોતોની એ અવગણના નથી કરતું: દશ્ય જગત, ઇન્દ્રીયના પ્રત્યયો: તત્ત્વજ્ઞાન માનસિક વ્યક્તિગત પ્રગતિઓ અને સામુદાયિક લાવનાબળોના સંઘાતને સમન્વય કરતું એ સમાજશાસ્ત્ર છે. આર્થિક વ્યક્તિવાદને બદલે સામુદાયિક અર્થવાદ એ એનો મુળગત સિદ્ધાંત છે. એ સભ્યતામાં સમાજની ખાતર જ વ્યક્તિ જીવશે અને તેથી જ વ્યક્તિના વિકાસને અનુલક્ષીને સમાજ પોતાની ઝંપતી ખર્ચશે. જાતીય અસમાનતા એમાં અસ્તિત્વ નહીં ધરાવે. પ્રજાઓ અને રંગભેદના અળખામણા ઓળા એમાં નહીં પડે. વિજ્ઞાન ઉદ્યોગોને બહુલાવશે અને ઉદ્યોગો સમગ્ર માનવતાના વિકાસને માટે સગવડ પુરી પાડશે. જમાનાબ્ધુની વર્ગવ્યવસ્થા એમાંથી અદશ્ય થશે. મુડીવાદની આર્થિક અરાજકતાને લોગ બની રહેલી જનતાને એ નવયુગની ઝાંખી કરાવવી, એના રાહ પર જવાને પ્રેરવી, એ “નવયુગ” નો અભિલાષ છે.

વ્યક્તીસુધારણ એ મહાત્મા-
જના તત્વજ્ઞાનની ભુમીકા છે
અને તેથી જ મહાત્માજી
આર્થીક આદેશોમાં વર્ગ-
સહકારના સીદ્ધાંતો ઉચ્ચારે
છે એમ લેખક જણાવે છે.

ગાંધીજીની

લેખક :
[]
પી. જી. સર

[3]

પણુ પરમપૂજ્ય મહાત્માજીના આર્થીક
વિધાનોની અન્વેષણા કરતાં આપણે જોયું
કે આ દ્રષ્ટિએ તેઓશ્રી માત્ર ભલ્લી
સંપત્તિશાહીના સીધા પૂજક છે. તેમના
તપસ્વી માનસને માલગાર ને ભલ્લો હોય
તો અતી આનંદની વસ્તુ થઇ પડે છે.
આ દ્રષ્ટિએ તેમણે તત્વજ્ઞાન સમાજ-
રચનાને સુધારવાને બદલે વ્યક્તીને જ
સુધારવા માટે યત્ન આદરે છે. એક
વાક્યમાં આલેખાયે તો તેમના અભિપ્રાય
પ્રમાણે આધુનિક સમાજમાં દીસતાં
સીતમો, ત્રાસ, દુઃખ અને દંડ એ સર્વ
વ્યક્તિના વર્તનમાંથી જન્મેલા છે.

કાળની ક્રિતાય પર અત્યાર સુધીમાં
વ્યક્તિને સુધારવા માટે બહાર પડેલા
અનેક ધર્મપ્રવર્તકોના નામ નોંધાયા ને.
સૃષ્ટિના સજનકાળથી આવા આવા યુગ
પ્રવર્તકોએ સમાજરચનાને અંગે જન્મેલા
સીતમનો સંહાર, વ્યક્તિઓને સુધારીને
કરવાનો યત્ન કર્યો છે અને મહાત્માજીએ
પણુ અત્યાર સુધીમાં ઇતિહાસે નોંધેલા
પેગમ્બરોને પગલે પગલે સંપત્તિવાનોને

‘સારા થવાની સલાહ’ આપીને પોતાને
કૃતકૃત્ય મનાવ્યા છે.

મહાત્માજીના આ માનસનું મૂળ તેમના
ધાર્મિક વાંચન અને તેના અનુ-
સરણમાં રહેલું છે. તેઓ અધ્યાત્મ-
વાદની ઉખામાં જીવતાં હોવાથી વ્યક્તિના
જીવન પરિવર્તન તરફ આપોઆપ ટુટી
પડે છે. તેમને મન સમુદ્ધ એ એક Unit
નથી પણ વ્યક્તિઓનો શંભુમેળો છે. આમ
મહાત્માજી માને છે કે જે સઘળી વ્યક્તિઓ
સુધરી જાય તો સમાજમાં સહન કરવા
પડતાં કષ્ટ આપોઆપ ઝોછાં થઇ જાય.
અત્યાર સુધીમાં સઘળાં ધર્મપ્રવર્તકોએ
આ જ માર્ગ સમુદ્ધને આપ્યો છે અને
એ જ પુરાણા માર્ગ પર મહાત્માજીએ પણ
પ્રસ્થાન કયું છે.

જુનો ચીલો

અને તેથી જ મહાત્માજીએ મુચવેલા
માર્ગમાં મૌલિકતા અતી અલ્પ પ્રમાણમાં
દીસે છે. શનકો પહેલાં જે ઇસુ ખ્રીસ્તે
યુરોપમાં આદેશોનું, એશિયાની દક્ષિણે

ગણુ સામે લઘુમાયી મનમાં યેષ ન ન રખાય ! તેઓશ્રી અન્યની મહેનત પર જીવતા આપણુ શેડીઆઓને કહે છે કે લઘુમારે પણ માન રાખવું જોઈએ લઘુમારી સંપત્તિનો મોટો ભાગ 'રાષ્ટ્રહિત' માં જ વપરાવો જોઈએ ! આમ પરસ્પર આદરે આપીને મહાત્માજી એક બાબુ કામદાર અને બીજી બાબુ ઉભેલા સંપત્તિના સ્વામિનાથો વચ્ચે પ્રેમનો પુત્ર બાંધી સહકારમય સૃષ્ટિના પ્રણેતા બનવાની આકાંક્ષા ધરાવે છે.

મહાત્માજીનો આ આદેશ છે. વર્ગીય સહકાર (Class-cooperation) ના તેઓ અત્યારે વિશ્વના સૌથી અગ્રણી પ્રચારક છે. એટલું જ નહીં પણ અમદાવાદ મજૂર મહાજનને નો તેમણે વર્ગસહકારના સિદ્ધાંતોથી તરબોળ કરી દીધું છે ! આમ જ્યાં જ્યાં મહાત્માજીના આદેશનું અનુકરણ થઈ રહ્યું છે ત્યાં ત્યાં વર્ગીય સહકારનું ઘોરણુ તેમણે અપનાવવા યત્ન કર્યો છે. એટલું જ નહીં પણ કામદારો અને માલિકો વચ્ચે જ્યારે જ્યારે ઔદ્યોગિક કલહ જાગ્યો છે ત્યારે ત્યારે મહાત્માજીએ વચ્ચે પડીને સંદેશા દ્વારા કલહનો ઉકેલ કરવાનો નિષ્ણય કર્યો છે. અમદાવાદના મજૂર મહાજનને અંગે ઉભા થયેલા સઘળા ઔદ્યોગિક કલહોનો આ પ્રમાણે જ નિકાલ કરવામાં આવ્યો છે.

મહાત્માજીના આ સિદ્ધાંત સત્ય છે કે અસત્ય, હિંતકર છે કે અહિંતકર, તે વિશે ચર્ચા કરવાનું આ સ્થાન નથી. સમુદ્યને આ સિદ્ધાંત કેટલે સુધી લાભ-કર્તા નીવડશે તે ચર્ચાવાનો પણ મ્હારો આગમ્ય નથી. હું તો માત્ર એટલું જ બતાવવા માગું છું કે મહાત્માજીનું વ્યક્તીને સુધારવાનું તત્વજ્ઞાન તેમને

આપીઆપી વર્ગસહકાર તરફ વાળી દે છે. તેમની એ મુળ વૃત્તિનું આ એક અનિવાર્ય પરિણામ છે.

કેટલાક કહે છે કે મહાત્માજીની વર્ગસહકારની વાતો એ ખાલી દાંલ છે. મહાત્માજી મુળથી ઉદામ સુધારકવાદી (Militant reformist) છે. પણ અમદાવાદના મજૂર મહાજનનાં ઇતિહાસના પાનાં પાછા ફેરવીયે તો માત્રમ પડશે કે મહાત્માજીને ઉદામ સુધારકવાદી તરીકે જરાયે ગણી શકાય તેમ નથી. મહાત્માજીએ કદીયે હડતાલના અસ્ત્રથી આખરી સામનો કરવાની સલાહ નથી આપી, પણ જ્યારે જોઈએ કે સત્યમહ એ વ્યક્તિના હૃદય પરિવર્તનનો માર્ગ છે ત્યારે ઉદામ સુધારકવાદી તરીકે મહાત્માજીને ઓળખાવવા એ તેમને અન્યાય કરવા જેવું જ થાય.

આમ વર્ગીય સહકારની ભાવના સમુદ્યને હિંતકર છે કે નહીં છતાં મહાત્માજી જોરશોરથી તેનો જોરદાર પ્રચાર કરી રહ્યા છે. હાલ તો હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ પણ આ ભાવના અપનાવી છે એ બતાવી આપે છે કે હિંદી મહાસભાના અનુગામીઓ પર ગૂંજરાતના આ તંપરિવેનો કેટલો બધો પ્રભાવ પડ્યો છે.

તેમના વર્ગસહકારના આટલા સજ્જડ પ્રચારને માટે સામ્યવાદી મનોદશાવાળા સજ્જનો એવું કારણ આપે છે કે મહાત્માજી જાણી જોઈને આ ભાવનાનું ઝેર સમુદ્યને પાછું રહ્યા છે. તેઓ કહે છે કે મહાત્માજી સંપત્તિવાન સમુદાયના શાગરિહ હોવાથી તેઓ સમુદ્યમાં આ ભાવનાના તૂનને ફેલાવીને સમુદ્યને શાંત રાખવા માંગે છે. ગમે તેમ હો. સંભવ છે કે મહાત્માજી સંપત્તિવાદોની ડ્રિફ્ટિએ જ

વર્ગીય સહકારની વાતનો પ્રચાર નહીં કરતાં હોય, છતાં પણ તેનું ભૌતિક પરિણામ (Objective Result) તો સામ્યવાદીઓ શીખવે છે તે જ આવે છે. મહાત્માજીની આ સોનેરી સલાહ સમુદયની રાજકીય જીવનશૈલીની ન્યાયાસને ધારી દે છે. તેમના આર્થિક અસંતોષને ઉગ્ર બનતો અટકાવે છે અને તેમના સંતોષ પર સંતોષની આદર પાથરે છે.

મહાત્માજીનું વીશ્વજન્યુત્પત્ત

એક રાજપુરૂષ કરતાં મહાત્માજી સંત તરીકે સમગ્ર વિશ્વમાં ખૂબ વિખ્યાત થયા છે. આ મહર્ષિએ 'સત્યને' નામે સેંકડો લગતો ઉપાડી છે એટલું જ નહીં પણ ગાંધીજીના શબ્દોમાં કહીએ તો 'તેમની સ્વયંની યુગ્મ' તેમને રાજકારણમાં 'ધસડી' ગઈ છે. આ મત્યને એથે મહાત્માજીએ રાજકારણી ભામનાનું નેતૃત્વ લઈને કાળાં કારાગૃહની દીવાલો પાછળ અનેકવાર પુરાવાનું 'પસંદ ક્યુ' છે.

અને મહાત્માજી સત્ય અને અહીંઆના સિદ્ધાંતોને જોડવા પોતાના જીવનતત્વ સમા ગણે છે, તેટલું જ મહત્ત્વ ગાંધીજી વિશ્વજન્યુત્પત્તી ગાથાને આપે છે.

મહાત્માજીનું આ મંતવ્ય—તેમની વિશ્વજન્યુત્પત્તી વાતો એ સર્વ છતાં ગાંધીજી હિંદી રાષ્ટ્રિય મહાસલાનું નેતૃત્વ લઈને ખ્રીસ્તીશ સદનતત સામે શાબ્દિક સંગ્રામ ખેલી રહ્યા છે.

આ દ્રષ્ટિએ આપણે વિચાર કરીએ અને વિશ્વજન્યુત્પત્તી લાવના મહાત્માજીના જીવન સાથે સરખાવીએ તો જણાશે કે ગાંધીજીના આ સિદ્ધાંતો અને તેમના રાજકીય વર્તનમાં સામ્ય નથી. વિશ્વજન્યુત્પત્તને આદર્શ તરીકે જાહેર કરનાર

મહાત્માજીએ રાષ્ટ્રવાદને પૂણ્યપણે અપનાવ્યો છે, ને મહાત્માજી વિશ્વજન્યુત્પત્તના આદર્શ માટે ખરેખરા પ્રભાશુક હોય, ને તેમની પ્રેમભાવનાનું વર્ણન સમગ્ર વિશ્વને ઘેરી વળતું હોય, ને તેઓ ખરેખર સમગ્ર માનવજાતી તરફ સમદ્રોષ્ટ ધરાવતા હોય તો તેઓ રાષ્ટ્રવાદી શી રીતે હોઈ શકે? રાષ્ટ્રવાદ અને વિશ્વપ્રેમ એ બન્ને સાથે જતાં નથી. જોઓ વિશ્વપ્રેમી છે તેમને રાષ્ટ્રવાદના સાંકડા વર્ણનો નથી સ્પર્શી શકતાં.

એટલું જ નહીં પણ મહાત્માજીની ધાર્મિક પદ્ધતી અહીં પણ તેમને અવજે માર્ગે દોરી જાય છે. આપણા સમાજના એ વર્ગો તો આંધળાને પણ દીસી આવે એટલા ઉધાડા છે. દરેક વ્યક્તિ કાં તો કચ્છાના આમવગની હોય છે કે કાં તો શોષક સમુદાયના સંઘની હોય છે. આમ મહાત્માજી આ બંને વર્ગથી પર બનીને, આ સતત સંગ્રામ ખેલતાં બજો ઉપર એકી સાથે શી રીતે સમભાવ રાખી શકે એ વસ્તુ જ મ્હારી સમજમાં ઉતરી શકતી નથી.

પણ મહાત્માજી લોકો માને છે એવા વિશ્વપ્રેમી જરાયે નથી. તેઓ તો હાજી શિર્ષિંગ ખીલની. તરફેણ કરી, હુડીનો દરને રાષ્ટ્રિય પ્રશ્નનું સ્વરૂપ આપીને ક્યારનાય પ્રખર રાષ્ટ્રવાદી તરીકે જગત્ત વિખ્યાત થઈ ગયા છે. વર્ણન પરિવર્તની વિચારણામાં પણ મહાત્માજીએ આમ એક ઉદામ રાષ્ટ્રવાદી તરીકે જ લાગ લીધો હતો. મહાત્માજી સંત છે ખરું તે રાજકીય સંત છે. મહાત્માજી વિશ્વપ્રેમી છે ખરું તે રાષ્ટ્રીય વિશ્વપ્રેમી છે. અને તેમના વિશ્વજન્યુત્પત્તી મર્યાદાઓ હિંદની ભૌગોલિક સીમાને પટાવી નથી શકી.

પણ કદાચ કોઈ કલ્પના કરશે કે મહાત્માજી હિંદ દ્વારા શરૂઆત કરે છે. અથવા તો તે પ્રમાણિકપણે વિશ્વખુ-
ત્વમાં માન્યતા ધરાવતાં છતાં પણ તેઓ
આ આદર્શને હિંદની ભૂમી પર પહેલો
મુતિ'મંત માગે છે. આ દૃષ્ટિએ વિચાર
કરીએ તો પણ મહાર્ગ વિધાન અસત્ય
હરી શકતું નથી. રાષ્ટ્રીય સ્વાધીનતા એ
વિશ્વપ્રેમ સ્થાપવાનો માર્ગ નથી. હિંદુ
આ માર્ગ તો માનવજાતી આપ મેળે
કરેલી ભૌગોલિક વાડમાં પુરાઈને વિભક્ત
બની નવ્ય છે.

અહિંસા

તેમજ ગાંધીજીની અહિંસા તો બુદ્ધ
ભગવાન કરતાં પણ વધુ આકરી મનાય
છે. મહાત્માજી તેમના પ્રત્યેક લખાણમાં
અહિંસા પર અતિ ભાર મૂકીને પ્રત્યેક
પ્રસંગે તેમની એકધારી નિષ્ઠાની સમુદ્ધને
ખાત્રી આપે છે. એટલું જ નહીં પણ
મહાત્માજી જૈન સંપ્રદાયના આદ્ય પ્રવર્તક
મહાવીર સમાન 'અહિંસા એ જ ખરી
નીતિ છે' એમ મનાવવાનો યત્ન કરે છે.

જગત પણ મહાત્માજીને આ જ રીતે
સમજે છે. પૃથ્વીના પાંચે ખંડોમાં
અહિંસા અને સત્યના અનન્ય ઉપાસક
તરીકે ગાંધીજી વિખ્યાતી પામ્યા છે.
એટલું જ નહીં પણ પ્રચંડ આયુધો અને
વિનાશક વિમાનોના આ યુગમાં એક
બ્યક્તિ 'અહિંસા'ના સુત્ર પર આટલું વજન
આપી, એક દેશની સૌથી આગ્રેવાન
સંસ્થાને અહિંસાના સુત્રને સ્વિકારવાની
ફરજ પાડે તે વસ્તુ જ ગાંધીજીના ડંકા
દીગન્તમાં વગાડવાને માટે પુરતી છે.

માનવસંહાર માટે યોજાએલા અને
જોધાયેલાં આયુધો વધારવાને માટે સ્પર્ધા

ચાલી રહી હોય, જ્યારે જગતના મહા-
રાજ્યો દરેક પ્રકારનું લશ્કરીદળ વધારવાને
માટે પ્રબળ પગલાં લઈ રહ્યાં હોય, જ્યારે
રાયફલધારી યુવાનોની ભરતી એ દરેક
રાષ્ટ્રનું સામાન્ય લક્ષણ બની ગયું હોય
ત્યારે આ પ્રમાણે અહિંસાના સુત્ર ઉચ્ચારી
લક્ષણસર સમગ્ર વિશ્વને પડકાર આપનાર
આ નરવિભૂતી માટે સહજ માન થયા
વગર કોઈને પણ ન રહે! વિશ્વ જ્યારે
સંહારના શસ્ત્રોથી ખેલી રહ્યું છે, જ્યારે
કંઈ લાજે યુરોપના રાજ્યો તીણી તરવારને
મ્યાન મુકત કરશે તેવી ભીતી રખાતી
હોય ત્યારે એશીયાનો એક આદમી સમગ્ર
સૃષ્ટિને કહે કે 'ત્હમરો માર્ગ મિથ્યા છે!
સંહરના શસ્ત્રો નકામાં છે! માત્ર અહિંસા
અને પ્રેમ એ જ શત્રુને જીતવાના સાચા
માર્ગ છે' ત્યારે સામાન્ય માણસ પણ આ
બળવાન વિભૂતીને મસ્તક નમાવે.

પણ મહાત્માજી ખરેખર અહિંસાન
ઉપાસક છે? હિંદના આ નરવીર સામે
સહજ દ્રષ્ટિ કરતાં સ્વાભાવિક સવાલ
થાય છે કે ગાંધીજી ખરેખર અહિંસાના
સંત છે? આ સાથે જ સ્વાભાવિક વિચાર
સ્પુરે છે કે મહાત્માજીની અહિંસાની ભક્તિ
ખરેખર પ્રમાણિક છે?

જે નરવિભૂતીને સમગ્ર વિશ્વ નિર્દીન્ય
ગણે છે. તેની પ્રમાણિકતા સામે શંકા
દર્શાવવાનું 'મહાપાપ' થઈ જ કેમ શકે?
ગાંધીજીના તત્વજ્ઞાનને સમજ્યા વગર
અનુસરણ કરનારાઓ ઉપલા શબ્દોથી
આપણી શંકાનું સમાધાન કરવા યત્ન
કરે છે. પણ આ શંકાનું એમ સહજ
સમાધાન થાય એ જરાયે શક્ય નથી.
કેમ? ચાલો તેનો વિચાર કરીએ.

પ્રથમ તો જે પરમહંસ અહિંસાનો
વેગામ આપે તે પરમહંસ હિંસાના સમજાં

સાધનોથી અગગો રહે એ જ હુદ્દિયુક્ત ગણાય. આવતી કાલે કોઇ સત્યપ્રેમી આપણને એમ કહે કે તે તદ્દન અહીંસક છે તો સામાન્ય માણસ તરીકે હું એટલી આશા તો જરૂર જ રાખી શકું કે તે હિંસાના સાધનોથી અગગો રહે. એટલું જ નહીં પણ હિંસાના સાધનો મેળવવામાં કોઇને સહાય પણ ન કરે.

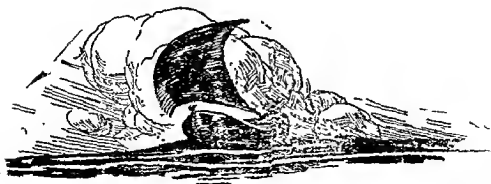
આ સાથે એક બીજી વસ્તુ પણ સાથે જ સમજી લેવાની જરૂર છે. જગતનું કોઇ પણ સરકારતંત્ર રત્નેહની ખીલવણી માટે નથી હોતું. સરકારતંત્ર પછી તેનું ગમે તે સ્વરૂપ હોય-પણ તે પાશવબળનું પ્રદર્શન છે. અને પાશવબળ પર જ તે ટકે છે. આમ હોવાથી સરકારતંત્ર માટે માંગણી કરવી તે અહિંસા અને પ્રેમના સિદ્ધાંત સાથે જરાયે સુસંગત નથી !

પણ આ વસ્તુને કાણુભર વેગળી કરીને શી ધો સૈન્યનો સવાલ લઇએ. હવે સૈન્ય કહીએ પ્રેમના પ્રચારક નથી હોતાં. તે તો સત્તા અને પાશવબળના સીધાં પ્રદર્શન સમા છે. અને તેથી જ જે કોઇ અહીંસામાં માનવું હોય તો તે વ્યક્તિ શી રીતે સૈન્ય પર કાબુની વાત કરી શકે ? આવી એકાદ વ્યક્તિની અહીંસામાં જો

સાચી નીખા હોય તો તેણે તરત જ સૈન્યને વિખેરી નાંખવાની માંગણી કરવી જોઇએ. અહિંસાના પ્રમાણિક પુરૂષો કદી પણ હિંસાના સાધનો પર કાબુની વાત ન કરી શકે તે તો હિંસાના સાધનનો નાશ જ મુશવે.

પણ વતુલ પરિવર્તમાં મહાત્માજીએ આપેલા અનેક લાપણામાં હિંદી સૈન્ય પર અંકુશ 'વસાવવાની વાત કરી છે. અનેકવાર આ અંકુશને હિંદીમય બનાવવા માટે તેમણે આગ્રહ કર્યો છે, અહિંસાના આ ઉપાસકે હિંસાના સાધન-સૈન્ય ઉપરનો અંકુશ હિંદને આપવાની માંગણી જેટલી શક્ય હોય તેટલી જોરજાર રીતે કરી છે અને તેથી જ મહાત્માજીના અહિંસાના સિદ્ધાંતને તેમના જીવનપ્રજ્ઞાથી સાથે સુસંગત નથી એવો આક્ષેપ મુકાય છે.

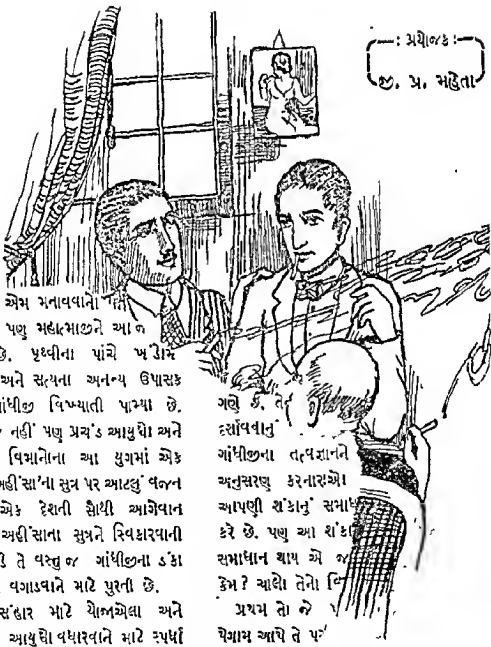
પણ મહાત્માજીની મનોસૃષ્ટિમાં આવા તો કેટલાય વિરોધો નજરે પડે છે. પણ મહાત્માજી જેવા મહાન ગણાતા નેરવીરના સિદ્ધાંતોની સત્ય સંબંધી શંકા કરવી એ પણ અનેકને અનુચીત લાગે. છતાં તેના પર મૈન રાખવું એ આ યુગમાં બીરતા જ ગણાવી જોઇએ.

ભૂખ મરણ

ક દી

—: પ્રયોજક:—
જી. પ્ર. મહેતા

મહાત્મા
નીતિ છે' એમ મનાવવાનો
જગત પણ મહાત્માજીને આ જ
સમજે છે. પૃથ્વીના પાંચે ખંડોએ
અહીંસા અને સત્યના અનન્ય ઉપાસક
તરીકે ગાંધીજી વિખ્યાતી પામ્યા છે.
એટલું જ નહીં પણ અચૂંડ આયુધો અને
વિનાશક વિમાનોના આ યુગમાં એક
વ્યક્તિ 'અહીંસા'ના સુત્ર પર આટલું વજન
આપી, એક દેશની સૌથી આગેવાન
સંસ્થાને અહીંસાના સુત્રને સ્વિકારવાની
ફરજ પાડે તે વસ્તુ જ ગાંધીજીના ડંકા
દીગમ્તમાં વગાડવાને માટે પુરતી છે.
માનવસંહાર માટે યોજાયેલા અને
શોધાયેલાં આયુધો વધારવાને માટે સ્પર્ધા

ગણે છે. તે
દર્શાવવાનું
ગાંધીજીના તત્વજ્ઞાને
અનુસરણ કરનારો
આપણી શંકાનું સમાધાન
કરે છે. પણ આ શંકા
સમાધાન થાય એ જ
કેમ? આલો તેનો વિ
પ્રથમ તો ને
ચેગાય આપે તે પ

[શરેસ તુરેમ, કપડામાં 'ગરીબી' પ્રવેશ કરે છે. એનો ચહેરો સહેંકે પુણી જેવો કીકડો છે. બુખમરાની ઢાપ સાફ દેખાઈ આવે છે. 'ગરીબી' એક ખુશી પર ખેમે છે. બીજી જાણુથી દીમાક દેખાડતી 'લક્ષ્મી' લાગર થાય છે. મુડીવાદીના જેવો જટો એનો દેહ છે.]

લક્ષ્મી-[ચીકાકોને] અરે તું કાણુ છે ? અંદી તને કાણે જોડાવી છે ?

ગરીબી-[સાંતીથી] હું મારી મેળે જ આવી છું.

લક્ષ્મી-આવી જા ! તારા જેવી અભાગ્યીની સામુયે કાણુ લુએ !

ગરીબી-કેમ તમે મને ન જોળખી ? હું તો તમારી જ્ઞેન છું. તમે જ્યાં જ્યાં પગલાં પાડો છો ત્યાં ત્યાં મારે લાગર થવું પડે છે.

લક્ષ્મી-જુહું જોડ મા ! જાહું જોડીશ તો જીવ જ ખેંચી નાખીશ. તું મારી જ્ઞેન ? હાં ! [જણકા કરે છે]

ગરીબી-આપણે એક આપનાં ફરજન જીએ. લોભ આપણો પીતા...

લક્ષ્મી-અમ કર નારી લવારી ! મારા કનરાને જ નારી પર છેડી દર્પશ એટલે તને એ ફાડી ખાય.

ગરીબી-તારા આ તુકતાથી હું ક્યાં અજાગી છું ? તારા સેનીકો, તારા બાકતી ધોલીસો, બધાને મેં અનુભવ્યા છે.

[પાછળ લેદિતનું ટાણું જમા થયું છે, એમાંથી તરેહ તરેહના અવાજો કાને અચકાય છે.]

એક અવાજ-હવે તો હાં થઈ ! બુખમરા સાથે ક્યાં મુઠી દોરતી ન આવવી !

એક જીનો અવાજ-અમારાં જાણુધંના પેટના ખાડા ક્યારે પુરાશે ?

સહુ સાથે-અમને રોડી જોઈએ છે.

[લક્ષ્મી આ અવાજો તરફ ખેંચવાઈ જતાં છે. તેડલામાં લીમીટક કંપનીઓના ચાર મુડીવાદી ગાયરેક્ટરો પ્રવેશ કરે છે. તેઓ બધા પર ચરખી ૦૧૬ ;

મારો પર સવાર સાંજ કાળી મલુરી કરે છે. છતાં અમારાં પેટ અત્ર પીનાતાં રહે છે કામદાર-આ વીંછીઓને માતાનાં ધાવણુ પણ ચુસી લેવાં છે! માણસોનાં લોહી પીવાં છે! ભાણામાં રોટી પણ રહેવા દેવી નથી! માત્ર મગજ હવે ત્ર્ય છે. અમેરીકા એટલે સ્વતંત્ર દેશ એ ઉજળા નામે મને આંહી એચ્છે. પણ હું તો આંહી છેવટ સુધી ગુલામ જ રહ્યો!

એક સામટા શ્રમજીવીઓના અવાજો- શું આપણે જરા યે દુનીયાની મજા ન માણવી! આપણે માટે મધમધતી વસંત યું નકામી? ધુધવતો સાગર અને રૂપેરી પનરાં વેરતી ચંદ્ર આપણે ન અનુભવી શકીએ! નીલ આકાશ, પંખીઓના કીડોલ, ગુલામની પાંખડીઓ શું બધું જ માલેકો માટે! હક્કનો ઇજારો પણ આ મુડીવાદીઓ જ રાખે!

એક સામટા અવાજો-આપણે પગભર થયું જ નોંછશે! કામદારોને છવયું છે.

એક કામદાર સ્ત્રી-હતારા થઈ આપણી ગમે પીઠબળ ક્યાં છે? આપણે તો મુડીવાદીઓના તાંતણે જ લટકવાનું રહ્યું! તાબેદારી તો આપણો શ્વાસ છે.

એક સામટા અવાજો-શરમ છે! તાબેદારીની જ્યાન ફેંકનારને શરમ છે!

નીજાળ કામદાર-લડત ચલાવવાની તાકાત મારામાં તો નથી! માલીકો સામે કંઈ રીતે નોર ભરાવવા? માલીકોની તહેનાતમાં ન્યાયાધીશ છે તેઓનો પડયો બોલ બીજનારા પોલીસો છે. લક્ષ્મી તેઓની બરદારત કરે છે. તેઓના તાબામાં છાપાંઓ છે! તેઓનો વાંસો યાજ્ઞનાર મોટી સરકાર છે. તેઓને સાંતવન આપનાર દેવજો છે, અને આપણી પાસે અકીણુ ખાવાનુંએ ક્યાં દોરીયાં છે.

એક સામટા અવાજો-શરમ! શરમ! આવી બાબતી બોલી પર હજારો કીટકાર!

નીજાળ કામદાર-હે પ્રભુ! અમારી સામું જરા ને!

નવજવાન કામદાર નેતા-પ્રાર્થના કરનાર કામદારને એવી લેતાં-ઉભો થઈ બ નામક! એ પ્રભુ પણ મુડીવાદી છે. લક્ષ્મીનંદોએ આ પ્રભુને ખરીદી લીધો છે! આપણને મદદ કરશે આપણો જ સંઘ! આપણા ધગધગતા જુસ્સા આગળ મુડીવાદને ઓગળી જવું પડશે. આપણા સંઘબળની ઝાળથી મુડીવાદના મહેલ બળી ભસ્મ થઈ જશે! કામદારોની ભયૂતી એતો મૃત્યુધંટ બળવી રહી છે, આપણે કોઈ 'કાય' ઉપર જ છાપો મારવાનો છે...બસ હડતાળ પાડો! હડતાળ! હડતાળ!

[કામદારોની આંખો લાલધુમ બને છે. ચહેરામાં અજબ ચમક આવે છે. બધામાંથી એક પ્રકારનું 'નુર' ઝળકી ઉઠે છે.]

કામદારોનો મૈજવાન નેતા-બીક કોની? આપણે જ બધાં યત્રે ચલાવીએ છીએ! આ યત્રે બધે થયાં એટલે મુડીવાદીઓના નફા પણ બધે જ થવાના! આપણે જ 'સંઘ' છીએ! હાથમાં હાથ મીલાવી આપણે કાય સાધીએ એટલે માલીકોના બાર વાગી ગયા. પછી દુનીયા આપણી જ છે! સઘનીની સુરત બદલાવવા માટે હડતાળ પાડો! ઉજળા ભાવી માટે હડતાળ પાડો! જગતમાં શાંતી સ્થાપવા માટે હડતાળ પાડો!

[લક્ષ્મી દોડતી આવી પહોંચે છે, ગુસ્સામાં તે આમતેમ ફરવા માંડે છે.]

લક્ષ્મી—[ત્રાડ પાડી] ‘હડતાળ’ જેવો શબ્દ કોણ ઉચ્ચારે છે? એ રાજદ્રોહ કોની છબે ચઢ્યો છે?

એક સામદા અપાઓ—ખુલ્લું મુઠે ગાવો હડતાળનાં ગાન!

લક્ષ્મી—[નેતા તરફ આંગળી ચીંધી] આ હામખોર નહોતો ત્યારે તમે બધા સંતોષી દેખાતા હતા! કમનસીબ કામદારો! તમે જાણો છો આ આદમી કોણ છે?

અવાળે—એ કામદાર છે.

લક્ષ્મી—નહીં એ તો ચળવળખોર ખદ-માશ છે. એ તમેને નાહક ઉશ્કેરો છે! [સીટી પાડે છે, પોલીસો હાજર થાય છે] આ શુભાની જવાનીયાને કેદ કરો!

કામદારોનો જવાન નેતા—મને ભલે કેદ કરો પણ ભુખમરાને કંઈ રીતે ગીરફતાર કરશો? મને સાંકળોથી જકડો પણ કંગાળ રોજીને કંઈ રીતે સાંકળશો?... હડતાળ...હડતાળ.....

લક્ષ્મી—એને કેદખાને નાખો!

[તેવામાં કામદારોનું ભુથ નેતા આસપાસ વીંટળાઈ વળે છે અને બધા જ ત્રાહુકી ઉડે છે.]

અવાળે—એની ઉપર હાથ નાખવાની કોનામાં તાકાત છે?...હજી કાંઈ અમારાં મડાં થયાં નથી, એને ગીરફતાર કરનાર કોણ છે આ જગતમાં! એ તો સંઘ વ્યક્તી છે—જનસંઘનો એ પુત્ર છે! [પોલીસો અને કામદારો વચ્ચે રકઝક થાય છે.]

કામદારો—એને છુટા કરો!.....

લક્ષ્મી—[ડારો દેતો]—શું તમે બધા કાયદાની સામે યશો?

[પોલીસો કાયદા નથી, હાર ખાય છે.]

લક્ષ્મી—[ગુસ્સાના આવેશમાં] અમારા લાડકવાયા ન્યાયાધીશો તમને બધાને જેલ ભેગા કરશે, અમારાં છાપાંઓ તમારી જકડ કાઢી નાખશે, તમારાં છોકરાંઓને ભુખે મરવાનો પ્રસંગ ઉભો થશે. છતાં શા માટે આવી છદ્ કરો છો? તમારી સ્ત્રીઓને છાછ્યાં લેવાનો મોડો ઉભો થશે. માટે માની જાવ નહીં તો આકરું પડી જશે. સારાંચે અમેરીકને હું હથેળીમાં રાખું છું. હું એને કાંઈ તેમ નચાવું છું.

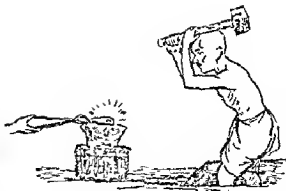
અવાળે—[હાકારા પાડી] ધુતારી! તારી જ્ઞાનથી અમે લેશમાત્ર ડરીએ તેમ નથી, દગલ્યાજ લક્ષ્મી! તારી ‘શેહ’ હવે કોઈ કામદાર પર પડવાની નથી. અમારા બળના રત્નભ પામે ઉભા રહેવાનું તારું શું ગળું?

[લક્ષ્મી પલાયન કરી જાય છે.]

[કામદારોનાં ભુથનાં ભુથ કુચકદમ કરે છે. બધાના પગના પજાડમાં નવું જોમ દેખાઈ આવે છે—બધાના મુખમાંથી એક જ શબ્દ છુટે છે—‘હડતાળ-હડતાળ’ કોને અવાજ અથડાય છે—‘જગ્યા છે કામદારો! જગ્યા છે કુધાર્તો! મુક્ત થયા છે ભુખમરાના કેદીઓ’—કુચ આગળ ધપે છે અને ક્ષીતીજ પરનાં અંધારાં અદ્રશ્ય થાય છે અને શુદ્ધાશી રંગોની મેરોમાંથી હવા મઝકી રહે છે.]

યંત્રના ગુલામોને!

લેખક :
એસ. એ.

કેટલાક વિચારકો વારંવાર શિખવે છે કે યંત્રવાદ માનવને ગુલામ બનાવી રહ્યો છે. લેખક કંઈ યંત્ર ઉત્પન્ન કરનારા કારખાનાનો કામદાર નથી કે માસિક નથી. છતાં મહારા સમગ્ર દીવસના સામાન્ય વ્યવસાયમાં તો 'હું' યંત્રનાં સંસર્ગમાં કેટલીય વાર આવું છું. ખાસ કરીને હું ન્યારે શહેરમાં વસું છું ત્યારે તો આ 'અગાખામણી' વસ્તુના સંસર્ગમાં સારી પેઠે રહું છું. એટલે જ યંત્રે અન્યને કેટલા ગુલામ બનાવ્યા છે તે વિષે જરા વિચાર કરું તો!

ઉઠતાંની સાથે

પૂર્વ દીશા ઉપાના કિરણોથી ઉગ્મળા અને ત્યાર પહેલાંના આછા અંધકારમાં મહારં ટાઇમપીસનું ટન ટન ટન કરીને મૂકે ઉઠવાનું આમંત્રણ આપે છે. યંત્ર સાથેનો આ મહારો પ્રથમ પરિચય. પણ મહારી ઇચ્છા હજી શંક્યા ત્યાગ કરવાની ના હોય તો ટાઇમપીસના બાબાગાતની જરાય પરવા કર્યા વગર પડયો રહું. કદાચ ટાઇમપીસ વધુ દૃઢ કરે તો તેની પછવાડેની કળ દબાવીને

~~~~~

યંત્રવાદે માનવને ગુલામ બનાવ્યો છે એવા આક્ષેપ અનેકવાર કરવામાં આવે છે. આ દ્રષ્ટીએ લેખક આ અભ્યાસપુર્ણ લેખમાં યંત્ર વીરોધીઓની દલીલોની રસપુર્ણ ચર્ચા કરે છે. પહેલા લેખમાં લેખક માનવની શારીરીક અને યાંત્રીક શક્તિઓની રસીક તુલના કરે છે.

~~~~~

તેને મુશું બનાવી શકું છું આમ કરીને વિનયનો આત્મસંતોષ પણ મેળવી શકું છું.

પણ નિયમીતતાના આદર્શમાં હું માનનારો હોવાથી એવાશમના અવાજ સાથે હું જરૂર નિઃશ્વર્ત થાઉં છું. અને પ્રથમ દ્રષ્ટિ મહારી પત્તિ ઉપર જ પડે ને! તે એક ખીળ યંત્રનો ઉપયોગ કરી રહી છે અને

આ યંત્ર તે સ્ટવ. સ્ટવ પર ગરમ થયેલા પાણી વડે સ્નાન કરીને સ્વચ્છ થઈ, જગા ચઢા અને નાસ્તો લઈ ઘરકામના અન્ય વ્યવસાયમાં હું ગેકાઈ જાઉં છું. આમ મહારા ઉઠવાની સાથે આ યંત્રનો સંસર્ગ સમાપ્ત થઈ જાય.

ઑશીસે જતાં

મહારા કાંડા પર રહેલું ન્હાતું યંત્ર મળે જણાવે છે કે ઑશીસે જવાનો સમય થયો છે, ઑશીસે જવાને માટે આ શહેર બે પ્રકારની સગવડ આપે છે. દ્રામ કે ટ્રેન. બન્ને યંત્રો છે. વીજળીની પ્રચંડ શક્તિ વડે ટ્રેન મીનીટોમાં માઇલો કુદી જાય છે. અને લગભગ વાસ મીનીટમાં તો પીસેક માઇલથી આવતી વ્યક્તિને ઑશીસના છેક નજદિકના સ્ટેશન પર ઉતારી મૂકે છે.

જ્યારે સ્ટેશન સુધી જવાની ઇચ્છા ન થાય ત્યારે મહારા ઘરની સામેથી પસાર થતી દ્રામના પ્રદોલનો પર વિનય મેળવવો અથરો થઈ પડે છે, પણ આ માર્ગે વખતનો વધુ વ્યય થતો હોવાથી હું બનતા સુધી દ્રામ માર્ગે ક્વચિત જ જાઉં.

ઑશીસમાં પ્રવેશતાં જ એક ખીલુ યંત્ર (લીફ્ટ) મળે સીધું ઉંચે લઈ જાય. આમ દાદરના પગથીયા ગણવાને બદલે આ યંત્રની મદદથી ઑશીસના સ્થાન સુધી સીધા જઈ શકાય છે. જેવા હું ઑશીસમાં પ્રવેશું છું કે અન્ય યંત્રો જેવા કે ટાઇપરાઇટર, ટેલીફોન, ફેલ્ડફોન, વિગત વિગત અવાજ ઇચ્છા હોય કે ન હોય તો પણ મહારા કણુપટ પર અથડાયા જ કરે. પણ આવા અવાજથી હું હવે ટેવાયેલા હોવાથી મળે તે કંટાળો નથી બાપતાં. ઉપરાંત મહારા કામને સરળ

બનાવવા માટે હું તેમનો ઉપયોગ કરવા પ્રેરણા છું.

સંધ્યાકાળ સમીપ આવતાં મહારા ટેબલ પર પડેલી ન્હાતી કેસમાં ચાવી ફેરવી (એ પણ યંત્ર જ છે ને!) હું પાછો ટ્રેનમાં પ્રવાસ કરીને સ્વચ્છ સીધાવી જાઉં.

આનંદના યંત્રો

સ્વચ્છ પણ કંટાળેલા મગજને આરામ આપવા રેડીયોની સ્વીચ ઉઘાડીને સંગીત સાંભળું છું. અને રેડીયોનો પ્રોગ્રામ મળે ત્રિય થઈ ન પડે તેવા હોય તો હું ફોનોગ્રાફ વગાડીને મહારા મગજને આનંદ આપી શકું છું. એટલું જ નહીં મહારા ટેબલ પર પડેલા વીજળીક દીવો સ્વીચ દબાવતા પ્રકાશ પાથરે છે, આ વિજળીક બત્તિમાં નથી ક્ષાસતેજ પુરવાની જરૂર પડતી. કે નથી બત્તિ કાપવાની જરૂર પડતી. આમ વીજળીક યંત્ર સતત એકધારો પ્રકાશ પાથરીને મહારા કેટલુંક કામ સરળ કરી આપે છે. આમ મહારા દૈનિક જીવન પર દ્રષ્ટીપાત કરતાં મળે લાગે છે કે યંત્રના સંસર્ગથી મળે કંટાળો આવે છે તેના કરતાં મળે વધુ લાભ થાય છે. સ્ટવ મળે જલ્દી પાણી ગરમ કરી આપે છે. લીફ્ટ મળે જલ્દી ઉપર લઈ જાય છે. રેડીયો મળે બહુ જ ઓછા ખર્ચે સંગીત સાંભળાવી સરસ આનંદ આપી શકે છે.

મળે નથી લાગતું કે હું યંત્રનો શુભામ છું! છતાં હું બસ તેના શુભાભિને એક હોઉં, છતાં સારા થે દીવસભરમાં આ રીતે યંત્ર સાથે મહારા સીધો સંસર્ગ જાગ્યે જ બે કલાક હોય અને હું માનું છું કે મહારા સમાજના વિશાળ સમુદાયને મશીનનો સંસર્ગ આપી પણ અલ્પ હોવો

જેમજે. અમેરીકા તરફ નજર કરો. આ દેશ સૌથી વધુ યંત્રો અપનાવ્યા છે પણ ત્યાં પણ માનવ અને મશીનનો સંસર્ગ ત્રણેક કલાક કરતાં જરાયે વધુ નથી. આ વિધાન તે આંકડાઓ આપીને સાબીત કરી શકાય તેમ છે.

અને એ સર્વ સાથે માનવમા પ્રગટેલી નવી શક્તિઓનો વિચાર કરીયે તો? આ શક્તિઓની સરખામણીમાં શરીરની કુદરતી શક્તિઓ ક્યાંય પહોંત પડી નથી છે એક ઉદાહરણ લઈએ.

એક દીવસ એક ગામડામાં હું પહોંચ્યો. મહારી પાસે મોટર હતી. પણ ગામવાસી-ઓએ તો મોટર કદી દીડી પણ ન હતી. આ ગામ તદ્દન પૂર્વકાલિન હતું. આગામી વિષે કહીયે સાંમજ્યું ન હતું. તેના ઉત્પાદનની પદ્ધતિ મધ્યકાલિન જ હતી. એ જ બળદ અને એ જ હજી.

આ ગામના પ્રત્યેક માનવમાં કેટલી શક્તિ હતી? તે પોતાના શરીર વડે જ સંપૂર્ણ કામ કરતો. તેનામાં સામર્થ્ય પ્રમાણે તે જમીન ખેડતો. કદરવીત બળદ વડે તે દળ હાંકતો કે સીમમાંથી ભાર ઉપાડી લાવતો. આ સિવાય તેની શારીરિક શક્તિ જરાય વધુ ન હતી.

ધારો કે આવો એક ગામવાસી મુંબઈ આવે અને અહીં તે કારખાનામાં જોડાઈને અગળ વધે. તે એક ધજજરને અને કે વિદ્યાનમાં રસ લે તો?

યાંત્રિક શક્તિના અભોધ બળ

તરતજ તેની શક્તિના વર્ગલ વિશાળ થઈ જાય. તે સર્વલક્ષી વિકાસ સાથે જે

દ્રષ્ટિ મુદ્દે માઈલ સુધી પણ નહોતી નિહાળી શકતી ચદ્દિટેલીસકોપની મદદથી સો સો માઈલસુધી જોઈ શકે છે; માઈક્રોફોનની મદદ વડે પોતાના અવાજ દશ હજાર માઈલ સુધી ફેંકી શકે છે. ટેલીફોનની મદદ વડે હવે તો છેક યુરોપ સુધી વાતચીત કરી શકે છે. પહેલાં જે પચાસ શબ્દો કાગળ પર માંડ માંડ લખી શકતો હતો તે આજે ટાઇપ-રાઇટરની મદદથી ખસો જેટલા શબ્દો જોખખા લખી શકે છે. પહેલાં જે અધુરું મલુ વજન પણ નહોતો ઉંચકી શકતો તે માલુસ ક્રેનની મદદથી ટનના ટન ઉચકી શકે છે. પહેલાં જે પોતાના પગની મદદથી કલાકન બે માઈલ ચાલતો તે આજે મોટરની મદદથી કલાકના ૩૦ માઈલ સહેજે કાપી શકે છે. પહેલાં જેની ગોઠણ બહુબહુ તો બે ખિતરવા જતી તે આજે રાયફલ વડે સીસાની ગોળીઓ માથે સુધી મોકલી શકે છે.

એક ખેડૂત સાથે તેની સરખામણી કરો. ક્યાં ખેડૂત અને ક્યાં આ પ્રચંડ વ્યક્તિ! ક્યાં ખેડૂતનું સામર્થ્ય અને ક્યાં આનું સામર્થ્ય? આ વ્યક્તિ તેના યંત્રની મદદથી ખેડેને ખોદી વળે છે, તેના યંત્રોની મદદથી પહોંચી ખેડે છે, વિદ્યુત વેગની ઝડપે કુદકા મારે છે. આકાશમાં ઉડે છે. પાણી નીચે પેસીને માઈલોની મુસાફરી કરે છે. આ અદ્ભુત અને અજબ વ્યક્તિનું યાંત્રિક સામર્થ્ય જોતાં ખેડૂતની શક્તિનું તેજ એકદમ શીકકું પડી જાય છે.

છતાં વિચારકોનો વિશાળ સમુદ્ધ યંત્રના ઉપભોગ વિશે શંકાશીલ રહ્યા છે. યંત્રને માટે માનવે જે અણમૂલ ભોગ આપ્યા છે તે ભોગના મુકાબલે યંત્રની કિંમત પુરતી છે કે કેમ તેનો નિર્ણય તેઓ હજી પણ નથી કરી શક્યાં.

[૨]

યંત્રો પર અનેક વિચારકાએ સીધા અને પરોક્ષ આક્ષેપો કર્યા છે. યુરોપના તેમજ એશીયાના કેટલાય તત્વ જ્ઞાનીઓએ આ વિષય ઉપર પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા છે. હિંદમાં મહાત્માજી યંત્રવાદના પક્ષા વિરોધી તરીકે પંકાયેલા છે. રશીયામાં ટોલસ્ટોયની તેવી ગણના થતી. પણ કેાઈ વિચારકે અપૂર્વ કળાથી યંત્ર વિરુદ્ધના તેના ધિક્કારને વાર્તામાં ગુદ્યો હોય તો તે પ્રખર કલાધર સૈમ્યુઅલ બટલર છે. તેના અપ્રતિમ પુસ્તકનું નામ છે એરવોન.

એરવોનની કથા

આ વાર્તાની વસ્તુ નીચે પ્રમાણે છે. મેકેન્ડા એક પ્રવાસીને રસીયો ટેકસ ઓળંગતો અને ખાડીઓ કુદાવતો એરવોનમાં આવી પહોંચ્યો. સ્ટેડથી તેનો સંકાર થયો. પ્રવાસીને સાગ્યુ કે એરવોનના લોક આતિથ્યમાં તો અદ્ભૂત છે. પણ એક દુભાગી દાણે તેના આનંદનો નાશ કરી નાંખ્યો. પ્રવાસીએ અજાણતા પોતાના ગર્જવામાંથી ધડીઆળ કહાડ્યું. આ જોતાં જ તેનો યજ્ઞમાન ત્રાકુટ્યો ‘દુઃખ, એરવોનનો અતિથિ થઈને યંત્રનો ઉપયોગ કરે છે ?’

પેલા મુસાફર તો યજ્ઞમાનના આવા ઉદ્ગાર સાંભળીને આઝો જ બન્યો. પણ તેની વિરમયતાનું આશ્ચર્ય અદ્વિતીય હતું. તેને કહેવામાં આવ્યું કે એરવોનમાં યંત્ર રાખવું એ એક ગંભીર ગુન્હો છે !

વસ્તુ એમ હતી કે એરવોનના લોક મૂળથી જ ઉઘમી અને મહેનતુ હતાં. આખરે શતકોના વહન સાથે યંત્રની શોધ થઈ. શોધની સાથેસાથે જ યંત્રો વધતાં ગયાં. એક યંત્રમાંથી બીજું યંત્ર શોધાયું.

ક્રાંતિશુદ્ધિમાને તેમાંથી ત્રીજું યંત્ર શોધ્યું અને તેમાં વળી બીજાએ સારો સુધારો કર્યો. પાંચમાંએ તેને પુણ્ય બનાવ્યું. યંત્રો એટલી તો પ્રગતિથી વધતા ગયા કે એરવોનના વતનીઓના એક વિભાગને યંત્રો આંખની કણીની માફક ખુચવા લાગ્યાં.

આમ કરતાં કરતાં યંત્ર વિરોધીઓનો પક્ષ પ્રબળ થવા લાગ્યો. આ પક્ષે તાકાતના મુકબલે સમસ્યાનો નિજુથ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. યંત્રવાદીઓને પકકાર કર્યો અને પછી મહાભારતના યુદ્ધ કરતાં પણ અતિ બીધણ એવું આંતરયુદ્ધ શરૂ થયું.

આ આંતરવિગ્રહમાં સખત ખુવારી સાથે યંત્રવાદીઓને પરાજય થયો. યંત્ર વિરોધીઓની યશસ્વતાકાઓ ગગનમાં વિદરવા લાગી. તેઓએ એરવોનમાં યંત્ર નાશનો પ્રારંભ કર્યો.

વિનયના ઉન્માદથી ઉકળેલા લોકના ટાળાઓએ જ્યાં જ્યાં યંત્ર દેખાયાં ત્યાં ત્યાં નાશની નોબત વગાડવા માંડી. આખરે યંત્રનાશનું કામ પુરું થયું અને એરવોનમાંથી યંત્રો અદૃશ્ય થવા લાગ્યાં.

એરવોનના યંત્ર વિરોધીઓએ કેટલાક યંત્રોને સંઘર્ષસ્થાનમાં મૂકવાનો નિજુથ કર્યો કે જેથી એરવોનની ભાવી પ્રજા નેષ્ટ શકે કે યંત્રવાદથી કેટલો અનર્થ થયો હતો.

પેલા પ્રવાસી પાસેથી ધડીઆળ લઈ લેવામાં આવ્યું. આ ધડીઆળને સંઘર્ષસ્થાનમાં લોકોને જોવા માટે મકવામાં આવ્યું અને પછી પ્રવાસી રહ્યો ત્યાં સુધી તેના પર સખત નજર રાખવામાં આવી.

પણ કર્તાએ કદપના કરી છે તેની વિરોધી કલ્પના આપણે કરીએ તો? ધારો કે યંત્ર

નિર્ધનતાની પૂજા

: લેખક :

કોલેજિયન

કુમાર-ઈંદ્રભાઈ, આજ કંઈ એકદમ સાદા પોશાકમાં ?

ઈંદ્ર-સાદો ? કાલે ભાપણમાં નહેાતું 'સાંભળ્યું' કે જ્યારે સમગ્ર દેશની વ્યક્તિઓ અનનાં અભાવથી મરી જતી હોય, જ્યારે સમુદ્ધાના સંતાપથી સળગતો હોય, ત્યારે આપણને આવો લલકારણો પોશાક ન શોભે.

[સુધીર જોડાય છે. અગીચાના એક બાંકડા પર મિત્રમંડળ સ્થાન લે છે]

સુધીર-[ખેસતો] કેમ દોસ્તો ! આજે કયા વિષય પર વળી ઉતરી પડયા છો ?

કુમાર-[જવાબ વાળતાં] ખાસ કંઈ નહીં. પણ આપણાં, ઈંદ્રભાઈએ હવે સાદાઈ અપનાવવાનો નિશ્ચય કરી નાંખીને આમવર્ગની ભારે ચેષ્ટા કરવાનો નિરૂપાર કર્યો છે.

સુધીર-[અડખડાત હસતાં] હા...હા ...હા. ગરીબ વિચારો રમા ભાળીને હવે સાદીઓ નહીં મજા !

ઈંદ્ર-[સુધીરની મસ્કરીથી ખીજવાઈને] વાફ ! વાફ !

સુધીર-કેમ નહીં ? ત્હમરો નિશ્ચય કુંટુંબવ્યાપી નહીં બને ?

ઈંદ્ર-બને પણ !

કુમાર-[જરા વિચાર કરીને] પણ ઈંદ્રના નિશ્ચયમાં અયોગ્ય એવું શું છે કે સુધીર, તું આમ મસ્કરી કરી રહ્યા છે ?

સુધીર-અયોગ્ય ! જરા શે નહીં. એમાં શું અયોગ્ય છે ! સાત કપડાં પહેરવા એ વ્યક્તિગત પસંદગીની વસ્તુ છે. કેવાં કપડાં પહેરવા એ માનવ માનવના શોખની વસ્તુ છે. પણ તેથી સાદાઈ સદ્ગુણ બનતો નથી ! જ્યારે કોઈ એમ મનાવવા માગે કે સાદાઈ એ દરેક જણે અપનાવવી જ જોઈએ તો હું તેનો જરૂર વિરોધ કરું !

[રમેશ કોલેજના ટાવર આગળથી આવતો જણાય છે. મિત્રમંડળને ભેટતાં રમેશ પણ ત્યાં વળે છે.]

કુમાર-[સુધીરને] ત્હને નથી લાગતું કે માનવ જરૂરીઆતો ઘટાડવામાં આવી

હોય તો સારું! જેટલી જરૂરીઆતો
ઓછી તેટલો માનવ વધુ સ્વતંત્ર !

રમેશ-આજે જરૂરીઆતોનો પ્રશ્ન જ ક્યાં
છે? સમુદ્ધના ૮૦ ટકા જેટલા સમુદાય
પાસે પ્રાથમિક જરૂરીઆતો પણ નથી તો
પછી જરૂરીઆત ઓછી કરવાનો પ્રશ્ન જ
ઉભો થતો નથી. આજે જરૂરીઆતો ઓછી
કરી નાંખવાના ઘોષામને બદલે પ્રાથમિક
જરૂરીઆતો કેમ મેળવવી તે જ પ્રશ્ન
અત્યારે આપણી સમક્ષ ઉભો છે.

મુધીર-[ત્રોતસાદન પામીને, બણે
લાપણ ન કરતો હોય એવી છતાથી]
મૂળ આ મુદ્દો છે. આ ઇંદ્ર ટાઇ પહેર-
વાનું છોડી દીધું—માથે મૂઢલી ટાપી
કઢાડી નાખી. આ સર્વની પછવાડે મૂળ
વસ્તુ એ છે કે માનવે પોતાની જરૂરી-
આતો ઘટાડવા પ્રયત્ન કરવો કે વધારવા?

રમેશ-ખરાબર છે! ઇંદ્રના ઉદાહરણની
નીચે આ જ લાવના સમાયેલી છે.
નિર્ધનતાના સિદ્ધાંતોનું તેમાં સીધું
અનુકરણ છે.

ઇંદ્ર-[બચાવ કરતાં] બીરાડરો, આ
સિદ્ધાંતોને નાહકના વગેરો છે. આપણી
દરિદ્રતાનું મૂળ કારણ આપણા મોજગોળ
છે. મહાત્માજી કહે છે કે જો આપણે
મોજવિલાસો મુકી દઈએ તો દેશનું
દરિદ્ર ક્યારનું ચ ક્ષીટી જાય! એટલું જ
નહીં પણ દોરતો! હું તો માનું છું કે
જેમ જરૂર તો ઘટાડીયે તેમજ આપણે
વધુ સુખી થવાના!

રમેશ-એટલે શું ઇંદ્ર એમ કહવા
માં છે કે માનવ જરૂરીઆતો પર સુખ
અવલંબે છે? એમના મન પ્રમાણે જેમ
જરૂરીઆતો વધારે તેમ વધુ દુઃખ જેમ
ઓછી તેમ વધુ સુખ!

ઇંદ્ર-અલબત્ત! જેમ ઓછી જરૂરી-
આતો તેમ તેને મેળવવાની જ જાળ
ઓછી. અને ઓછી જાળ તો
વધુ સુખ!

મુધીર-[વચ્ચે પડીને] ઇંદ્રને તો અક્ક-
લજ નથી! જેણે તેનું તકંશાસ્ત્ર! પણ
સુખ ઉપજે છે શેમાંથી? વસ્તુઓના
ઉપયોગમાંથી. ઉદાહરણ તરીકે આપણે
મીનેમા બોઇએ અને આનંદ પામીયે. આ
દ્રષ્ટિએ વિચાર કરીયે તો જેમ વસ્તુઓનો
ઓછો ઉપભોગ એટલું આપણને ઓછું
સુખ!

રમેશ-[જરા ઉકળી જઈને] ઇંદ્રની
દ્રષ્ટિએ તો આ પ્રાણીઓ તો ખુબ સુખી
છે. તેમને અન્ન શિવાય અન્ય કંઈની
જરૂર પડતી નથી. એટલે તેઓ ખુબ
સુખી ગણાવા બોઇએ.

મુધીર-વસ્તુ એમ નથી, જેઓ
ગરીબાઈને આદર્શ ગણી રહ્યા છે, જેઓ
આજે મરજીયાત નિર્ધનતાને સદ્ગુણ
તરીકે વર્ણવી રહ્યાં છે, જેઓ આજે
આપમેળે ઓછી કરેલી જરૂરીઆતોને
આદર્શ તરીકે સીદ્ધ કરવાને આદર્શ
પાતાલને એક કરવાને મથી રહ્યાં છે,
તેઓ જીવન સાથે સંકળાયેલા એક મુળ
સિદ્ધાંતને સમજતાં નથી—કે સમજ્યાં
છતાં પણ તેને અવગણી રહ્યાં છે.

કુમાર-એ ક્યાં સિદ્ધાંત વળી?

મુધીર-કુદરતની શક્તિઓ ઉપર સ્વા-
મિત્વ મેળવવાની માનવ તમજા!

ઇંદ્ર-એ બધું ધતીંગ છે!

મુધીર-[ચીદાઈને] ધતીંગ? જોએને
આંખો છે તે તો બોઇ શકે છે કે આજે
કુદરત અને માનવ વચ્ચે સતત સંગ્રામ
ચાલી રહ્યો છે. એક પછી એક, એક
પછી એક એમ માનવે કુદરત પર પોતાનું

સ્વામિત્વ રચાયું છે. કોઈ મુલગ ક્ષણે
તેલી સામે દીસતી પ્રયોગશાળા જેવી કોઈ
પ્રયોગશાળામાં શારીરિક સંતાપને સંહાર
કરવાની પદ્ધતી શોધાઈ. આજે ફેટલાય
કાળના અથાગ પરિશ્રમ પછી મેળવેલા
ફળ આપણે ભોગવી રહ્યા છીએ ! આજે
પ્રત્યેક ક્ષણે માનવ કુદરત પર કાણુ મેળવવા
મથી રહે છે. અને તેથી જ નિર્ધનતાના
આદર્શ રજુ કરનારાઓ આ મુળગત
કલહને વિસરીને 'રૂક જીવ'ની હાલત કરી
રહ્યા છે.

કુમાર-પણુ નિર્ધનતા ને આને શું
સંબંધ ?

રમેશ-[વચ્ચે પડીને] સંબંધ ? કે
માનવ પોતાની જરૂરીઆતો વધારવા મથે
એ કુદરતી ક્રમ છે. એ સૃષ્ટિના વિકા-
સનો સંકેત છે ! એ વિશ્વની ઉન્નતિનો
મંત્ર છે !

સુધીર-[અચાનું સ્મેટી લેતો હોય તેમ]
પણુ આપણે આ ચચાનો અંત લાવીયે.
આજે જરૂરીઆતો ઘટાડવી એટલે એમ
થાય કે નિર્ધનતાને નિમત્રણ આપ્યું !
આ નિર્ધનતાને નિમત્રણ આપવાથી શું
લાભ ? પ્રથમ તો તકનો જોઈ શકે છે કે
સમાજના વિશાળ સમુદાય માટે તો
નિર્ધનતાના આદર્શનો પ્રશ્ન જ રહેતો
નથી. તેમને માટે તો પ્રાથમિક જરૂરી-
આતો કેમ મેળવવી તે જ મહાપ્રશ્ન છે.
આજે તો તેઓ ફરજિયાત ગરીબાઈ
ભોગવી રહ્યાં છે ! એટલે તેમને માટે
આ 'મરજિયાત ગરીબાઈ' શિખવી શકાય
તેમ જ નથી. હવે રહ્યાં શ્રીમંતો અને
મધ્યવર્ગના માનવો. શ્રીમંતો 'ઓછું
ખર્ચ' કરે, તો તેથી સમુદાયને કંઈ ખાસ
લાભ થાય તેમ નથી. સઘળું ઉત્પાદન
અવલંબે છે ત્યાં ઉપર. એટલે જ્યાં સુધી

નફાનું ઘોંગળુ વુટે નહીં ત્યાં સુધી
કામદારો કે ખેડૂતોની સ્થિતિ મુધરે એવી
જરાયે આશા નથી. માત્ર આ યુગમાં
તો નિર્ધનતાના સિદ્ધાંત શિખવવા એ
શ્રીમંતવર્ગને સીધી સહાય કરવા બરાબર
છે. દાખલા તરીકે પેલા કારકુન સાદાઈના
સિદ્ધાંત અપનાવીને ૪૦ રૂપિયામાં પુરૂ
કરવા લાગી જાય એટલે મુડીદારને તો
સંતોષા કારકુન મળી જાય. પેલા કામદારો
પણુ આ સિદ્ધાંત અપનાવી દે એટલે
ઓછી મજૂરીનો ઉકળાટ ઓસરી જાય.
પેલા ખેડૂતો તો એમ જ માને કે વાહ !
તેમનું જીવન કેવું સુંદર છે ! અને પછી
આજના સંપત્તિના સ્વામીનાથો માટે તો
કેવી મઝા થઈ પડે !

[એટલામાં કોલેજનો ધંટ જોશથી વાગે
છે. અને મિત્રો વિદાય લે છે—]

‘સ્વદેશી’નું તૂટ

[કોલેજના ન્હાના ઉદ્યાનમાં મિત્ર-
મંડળ પાણું એકઠું થયું હોય છે.
વિચારોના વિરોધ છતાં પણ તેમની
મેત્રી એવી જ અખડીત છે એવી
પ્રતિતિ દરેકને થઈ શકે તેમ છે.]

કુમાર-સુધીર કાલે કહેતો હતો કે, સાદા-
ઈના સિદ્ધાંતો એ ન્યાં દેલ છે; પણ હવે
જ્યારે ઇંગ્લેન્ડ સ્વદેશી કપડામાં સજ્જ થઈને
આવે ત્યારે પણ તે તેની મસ્કરી કરે છે !

દીનેશ-વસ્તુ એમ છે કે, સાદાઈના
સિદ્ધાંતો એ એક ધર્તીંગ છે તેમ સ્વદેશી
એ પણ એવું જ એક વૃત્ત છે !

કુમાર-તૂટ શાનું ! તું પણ સુધીર
જેવો જ દીસે છે !

દીનેશ-તૂટ નહીં તો ? આજે કોઈ મળે
એમ કહે કે સ્વદેશીના અનુસંધાથી

ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદ ગંજીપાના બંગલાની માફક તૂંકડા યધને વૂટી પડશે તો હું તો તેને મૂંઝું જ સામું !

ઈન્દ્ર-પણ એમ કોણ કહે છે ?

[એટલામાં સુધીર આવી પહોંચે છે અને જોડાય છે]

દીનેશ-કોણ ? મહાસલાના સર્વ નેતાઓ અને મહાસભાના સર્વ વર્તમાનપત્રોમાં આ વસ્તુની નેરશોરથી બહારત દરવામાં આવી છે. પ્રત્યેક દીવસનું પ્રભાત પડતાં આ વાત એટલી જ આવેશથી નથી ચર્ચાતી ? વિદ્યુત્તલાઇ પટેલ પોતાના પ્રત્યેક ભાષણમાં આ વસ્તુ ફરીથી ફરીથી નથી કહેતા ?

કુમાર-પણ મહને લાગે છે કે બહિષ્કારની પ્રવૃત્તિથી સ્વરાજ્ય શક્ય નહોય તો પણ ઘણે અંશે ખ્રીટનની સરકાર ઉપર આપણે વજન તો જરૂર જ લાવી શકીશું !

સુધીર-વજન બજનની વાત જવા દો. [જરા મોટા સ્વરે] એક વસ્તુ કેમ વિસરી જવાય છે કે આજે વિદેશમાંથી આવનાં માધ કરતાં વિદેશમાંથી આવેલી સંપત્તિ ખ્રીટીશ સંસ્તનનને સોંપે નફા આપી શકે છે ?

રમેશ-[ઐતસાહન પામ્યો હોય તેમ] ખરેખર ! વસ્તુઓ કરતાં પણ જો વિદેશીઓની સંપત્તિ થડે અંદી કારખાના કાઢવામાં આવે તો તેમને નફા વધુ મળે એ વાત તો ચોક્કસ !

સુધીર-અને તમે તેમને તેમ કરતાં તો ન જ અટકાવી શકોને ! આજે આ દેશનો દીવાસળીનો ઉદ્યોગ સ્વીક્રમનાં સંપત્તિવાનોના હાથમાં છે અને છતાં તેઓ હિંદી ગણાય છે. આ પ્રમાણે અત્યારે કેટલીય પરદેશી મીઝો હિંદમાં તેમની વસ્તુઓ સ્વદેશીને નામે વેચે છે.

રમેશ-એટલું જ નહીં પણ અત્યારે સંપત્તિ અરસપરસ એવી રીતે સંકળાઇ ગઇ છે કે કંઈ વસ્તુને સ્વદેશી કહેવી અને કંઈ વસ્તુને વિદેશી ગણવી એ જ અશક્ય થઇ પડ્યું છે !

સુધીર-આમ વિદેશી વસ્તુઓના બહિષ્કારની વાત તદ્દન અશક્ય છે. પણ હવે એ વસ્તુને બળગી કરીએ, બોલજો કુમાર, જ્યાં સુધી તહારા જીવનને લાગે-વળગે છે ત્યાં સુધીમા કેટલી વસ્તુઓનો બહિષ્કાર શક્ય લાગે છે ?

કુમાર-[હાલુકર વિચાર કરીને] મહારા મારે ? આ પ્રશ્ન પર મેં મંભીર વિચાર નથી કર્યો. પણ જો હું નિષ્કળ છું તો ખ્રીટીશ માલ વગર ચલાવી શકું ખરો. હાખલા તરીકે હું આજે સ્વદેશી કપડાં પહેરું—

રમેશ-[મનક્રમાં] અને પરદેશીની દેશ્વેમાં સુસાદરી કરું !

કુમાર-એવી કેટલીક બાબતો અશક્ય છે ! હાખલા તરીકે જે વસ્તુઓ આ દેશમાં ન બનતી હોય તે વસ્તુઓ તો વિદેશમાંથી મંગાવવી જ પડે ને !

ઈન્દ્ર-હાખલા તરીકે કાંડાનુ ધરીઆજ !

સુધીર-અહીં પણ તદ્દમ પહેલાની માફક જ ભૂલ કરો છો ! આજે હિંદના વાપરનાર વર્ગને અપીલ કરવી, એ પદ્ધતી મુળથી જ ભૂલ લેલી છે. બહિષ્કારનો ખરો માર્ગ તો વિદેશી માલને ઉતારતો અટકાવવાનો છે. તેને માટે તો જંદગી કામદારોનું સંગઠન કરીને માલને ઉતારતો જ અટકાવવો જોઈએ. જાહેર પ્રજાને ખરીદવાની અપીલ કર્યા કરો. તેનું કંઈ જ પરિણામ નહીં આવે. પણ આ માર્ગ ન લઇને પાંચ દુકાનો પર પીકેટીંગ કરીને

સતોત્રી-મનુષ્યો એ માત્ર હોય નથી તો
પ્રીત્તુ શું છે ?
કુમાર-કદાચ માની લઈએ કે—
રમેશ-[મનકંઠમાં] અને કદાચ લઈએ
કે—

કુમાર-રમેશ ! ત્હને તો મરાકરી જ
સુજે છે. આ અતી ગંભીર વસ્તુ છે. એ
સુધીરનું કથન સાવ સત્ય હોય તો મહા-
સમાનો પોઆમ નિરર્થક જ મનાવો જોઈએ !

રમેશ-તેમાં તે વળી શંકા છે ? આવા
અસરકારક પોઆમને અશુદ્ધિયુક્ત રીતે અમ-
લમાં મુકવાથી શું સાચું થવાનું હતું ?

સુધીર-એટલું જ નહીં પણ અસરકાર-
ક જગતનીતિ શિવાય વિદેશી માત્ર
અહાં આવતો અટકે એવી આશા રાખવી
એ આ આકાશમાં ફૂલ ઉગાડવાની જેવી
વસ્તુ છે !

રમેશ-[મલકાઈને] કેમ હવે કેંકણે
આવ્યા ! કોરતો !

કુમાર-[ચીકાઈને] એમાં કેંકણે શું
આવવાનું હતું ? વિદેશી વસ્તુઓનો
બાઈબાઈ—

રમેશ-[ખીજવતો હોય તેમ] જરાયે
અસરકારક નથી !

સુધીર-તેમજ આવી અળવળદાર
સ્વરાજ્ય મળે તેવા સંભવ પણ મ્હને
અતી અલ્પ લાગે છે !

રમેશ-જનાં પીકેટીંગની નિષ્ફળ પ્રવૃત્તિ
પછવાડે કેટલું બધું ધન વેડફી નાંખ-
વામાં આવે છે !

સુધીર-અલ્પજ્ઞ, પીકેટીંગ કંઈક અંશે
સફળ થાય. પણ જ્યારે દરેક દરેક દુકાન
પર પીકેટીંગ કરવામાં આવે તો જ.
તેમાંય પીકેટીંગ કહેવું ન માનનારા
પણ સારા પ્રમાણમાં જરૂર જ નીકળે !

રમેશ-યુરોપીઅનો અને શ્રીમતેવગ
તો વિદેશી માલને, ખરીદે જ એટલું જ
નહીં પણ તેમના તરફથી આવા બહિ-
ષ્કારનો ચોક્કસ વિરોધ જ થાય.

સુધીર-અને જ્યારે સમાજનો વિશાળ
સમુદાયને કંઈ પણ ખરીદવાને માટે
પૈસા જ નથી ત્યારે સ્વદેશી કે વિદેશીનો
પ્રશ્ન ટપી શકતો જ નથી !

કુમાર-હોયો ! સુધીર ભાઈએ નિષ્ક્રિય
કરી નાંખ્યો ! ત્હમારે એ લોકો માને
તો મ્હને કદપના નથી કે શું થાય ?
સારું છે કે તે દાકનરી લાઈન લીધી
છે ? એ વકીલ બન્યો હોત તો જરૂર જ
'નેતો' બની જત !

રમેશ-અને ડોક્ટરો કંઈ નેતા નથી
બની શકતા ?

કુમાર-પણ તેમનું કામ જ એવું છે
કે તેમનાથી રાજકિય પ્રવૃત્તિ સારી રીતે
ન થઈ શકે.

સુધીર-અલ્પજ્ઞ, અલ્પ સર્જકિય પ્રવૃત્તિ
સારી રીતે ન જ થઈ શકે—

છંદ-પણ હાલ ડોક્ટરો કેટલા બધા
રાજકિય પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે ? દાખલા
તરીકે ડો. અ-સારી—

રમેશ-અરે નામાવલી કરવા ક્યાં ગેસે
છે ? એવા તો કેટલાય છે પણ—

કુમાર-[વચ્ચે પડીને]હવે ચર્ચા વેગળી
મૂકો. પણ પેનું પરીણામ આજે જણા-
વાનું હતું. ચાલો જલ્દી જઈએ !

છંદ-હા. એ તો જલ્દી જ ગયું. ચાલો
ઉતાવળા !

[મિત્રમંડળ પરિણામની કદપના આવતાં
જય ચિંતાતુર ચહેરે કોલેજની ઑફીસ
તરફ વિદાય લે છે.]

ખાદી-કિસાનોની દ્રષ્ટિએ

કુંભાલ કિસાનોની નીધનતાને નાણુદ કરવા માટે ખાદીની અજવળ લાભકર્તા થઈ પડે કે નહી તે ઉપર લેખક ચર્ચા કરે છે અને જણાવે છે કે ખેડૂતોની નીધનતાને હટાવવાના અન્ય ઉપાયો હવે ચોળવા જોઈએ.

: લેખક :

અભ્યારી

અનેકો આ યુગને ખાદીયુગ તરીકે ઓળખવામાં ખુબ આનંદ લે છે. ગાંધીજીના ભક્તો-તેમના પરમ અનુયાયીઓ ખાદીને ખપાવવા માટે જહેમત ઉઠાવી રહ્યા છે. મહાત્માજીના આ માનીતા તરંગને પોષવાને માટે અખીલ હિંદ ચરખા સંઘની મોટી સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે. અને લાખોની મુડી રોટીને આ મરી ગયેલા ઉદ્યોગમાં પાછો પ્રાણ પુરવા માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. છતાં છેલ્લા દસ વર્ષનો ઇતિહાસ શીખવે છે કે મહાત્માજીના મનોરથો સફળ સ્વરૂપ નથી પામી શક્યા. તેઓ જોઈ શકે છે કે તેમના અથાગ શ્રમ છતાં, અને અખીલ સંઘની સતત પ્રવૃત્તિ છતાં પણ ચરખાનું ચક્ર હજુ હિંદીઓના ઘરમાં નથી જ સ્થાન પામ્યું. 'તકલીફો'ની ઘટતી સંખ્યા, તેમ જ ચરખા ચક્રનો ઘટતો ઉપયોગ પણ મહાત્માજીના મોહને ઉતારવાને શક્તિમાન નથી. પણ જાહેર જનતાએ ખાદીની પ્રવૃત્તિના અર્થશાસ્ત્ર ઉપર જરા ઉંડી નજર કરવાની જરૂર છે. સમય આવી પહોંચ્યો છે કે જ્યારે આપણે પાછા વળી, આપણી પ્રવૃત્તિઓના માર્ગ કદાહીયે! હું માનું છું

કે ખાદીની પ્રવૃત્તિ વિશે વિચારણા કરવાની આ ઉત્તમ તક છે. આખો પે દેશ અત્યારે અમાપ રાજકિય ઉખાધી ખળ-ભળી ઉઠ્યો છે. અત્યારે મહાસત્તાના નેતૃત્વ નીચે સારા પે દેશમાં અજબ આદેશનો વ્યાપી ગયાં છે. તેથી જ આ ટોંકણે ખાદી પ્રવૃત્તિ વિશે વિચારણા કરવી એ આશા છે કે અસ્થાને નહીં મનાય.

ખેડૂતો અને રેંટીયો

પ્રથમ તો રેંટીયા પ્રકરણને ઉપાડીયે મહાત્માજી અને તેમના બધા અનુયાયીઓ, કે ચરખાસંઘના ઉત્સાહીત સભ્યો બધા જ નેરશોરથી જાહેર કરે છે કે રેંટીયો એ તો મરીય ખેડૂન માટે આશ્રયનું એક માત્ર સાધન છે. રેંટીયાચક્ર વિશે ચાલેલી લંબાણ ચર્ચાનો આ પ્રથમ મુદ્દા છે. મહાત્માજીના મનોદશા પ્રમાણે માનીયે તો રેંટીયો એ ખેડૂતોનો મુદ્દઉદ્યોગ હોઈ, તેઓ શપડના ખર્ચમાંથી મૂકત બની શકે. તેઓ નીચે પ્રમાણે કારણો આપે છે.

“આપણા પ્રદેશનાં ખેડૂતોને વર્ષના કેટલાક માસ ફરજિયાત ખેડારી ભાગવવી પડતી હોય છે. તે ને આ સમયમાં રેંટીયો

અપનાવે તો તેમની કંગાલ કમાણીમાં સારો ઉમેરો થઈ શકે.”

(ખાશુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ)

આ દ્રષ્ટિએ રેંટીયાના અભોધ ગણાતા અજ્ઞને અવલોકીએ તો જણાશે કે રેંટીયાને એક વધારાના ઉદ્યોગ તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. ચરખાયકના હિમાયતીઓ ફલીલ કરે છે કે આપણા કંગાલ ખેડુતોને રેંટીયા દ્વારા જે કંઈ પણ આવક મળે, આ સાધન દ્વારા કંઈ પણ આર્થિક આશાયેશ મળે તો તે વસ્તુ અભિનંદનીય જ ગણાવી નેહાએ!

દલીલોનો ઘોઘ

એટલું જ નહીં પણ ખાદીના હિમાયતીઓ ઉપસી ફલીલના સમર્થનમાં હિંદની કારમી દ્રવિડતાના આંકડાઓ દાંડીને જાહેર કરે છે કે હિંદના ખેડુતને દરરોજ માત્ર સાત રૂપૈયા જેટલી આવક છે. આવી આવકમાં ‘૬ પાઈ’ અથવા ત્રણ પાઈનો પણ વધારો થાય’ એ અતી આનંદની યોજના મનાવવામાં આવે છે ખાદીવાદીઓ આ દીશમાં આખરે છેલ્લી ફલીલ કરે છે કે, જ્યારે માણસની માસિક આવક માત્ર ત્રણ કે ચાર રૂપીયા હોય ત્યારે પાંચ કે છ રૂપીયા સુધી લઈ જવી એ ખરેખર સારું નથી?

પણ ઉપલા શબ્દોનો શો અર્થ છે? ખરેખર રેંટીયો એ કિસાનો માટે આશિર્વાદ સમાન છે? ખરેખર રેંટીયો આમલગને માટે આશાનું કિરણ છે? પણ સૌથી અગત્યનો પ્રશ્ન તો એ છે કે ખેડુતની આર્થિક આવક વધારવાનો આ એક જ ઉપાય છે?

ખેડુતો કંગાલ છે! ખેડુતો ગરીબ છે! ખેડુતો દ્રવિડ છે! આ સત્યની ના કોઈ

પાડી શકે તેમ નથી! પણ સાથે સાથે જ સવાલ ઉપસ્થિત થાય છે કે ખેડુતો શાથી ગરીબ છે? અઢળક અનાજ ઉત્પન્ન કરનારો ખેડુત શા માટે અકથ્ય સંકટામળવાળું જીવન ગૂંતે છે?

નિર્ધનતાના મૂળ

કિસાનોના સામાન્ય જીવન પર એક ઉડતી દ્રષ્ટિ નાંખીએ તો પણ તેમની નરી નિર્ધનતા માટે નીચલાં કારણો આપણી આંખ સામે અચકાય છે.

(૧) પૂર્વકાલીન ખેતીની પદ્ધતી.

(૨) દેવાનો સંચય.

(૩) સાંચનું મોટું પ્રમાણ.

(૪) આકરું જમીન મહેસુલ.

આ સાથે એવાં બીજાં કેટલાંય કારણો છે કે જે કિસાનોની ગરીબાઈના કારણોની નામાવલીમાં સહેલાઈથી ઉમેરી શકાય. પણ આ વસ્તુનો આદલો નિર્દેશ એટલા માટે જ આવશ્યક છે કે જે ગાંધીજી અને મહાસલા આ ચારમાંથી એક પણ કારણ ઉપર ધ્યાનનું લક્ષ કેન્દ્રીત કરે તો કિસાનોની કંગાલ સ્થિતિમાં સારી સહાયકતા નીવડે! આ દ્રષ્ટિએ ખાદીના એક વખતના પરમભક્ત શ્રી અનિલવરુણ રૌય તેમના ખાદી ઉપરના અધિસિંચ પુસ્તકમાં લખે છે કે—

ખેતીમાં સુધારા કરો

જો ખેડુતોને વધારાનું કામ આપવાની જરૂર હોય તો, ખેતી સાથે સંબંધ ધરાવતા દોર ઉછેર, ડેરી, મરઘાં બતકોનો ઉછેર, ફળ અને પુલની ખેતી, અને એવા બીજાં ધંધા લુદી લુદી જગ્યાની અનુકૂળતા પ્રમાણે ખીલવવા તરફ ધ્યાન આપવું નેહાએ. આ બધાંથી આપણા

ખેડુતો અગ્નિશુ નથી, પણ તેમનામાં ભય-
કર મંદતા, તથા નિરાશ રિતા ધુસી
જવાથી તેઓએ અસહ્ય કષ્ટ અને જોમ
ગુમ વ્યાં -છે. એ જોમ અને એ કષ્ટ
સહન કરી હાલના જમાનાનાં સાધનો
અને જાનનેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.
આ રીતે, આપણાં લોકોની દુર્દશામાં
સાચો સુધારો થઈ શકશે.

ખેતી કરવાના આ સુધારાની સાથે જ
પરદેશમાંથી આવતી જુદી જુદી ચીજો
આપણા દેશમાં બનાવવા માટે જો, ધીમે
ધીમે કારખાનાંઓ કાઢવામાં આવે તો
અત્યારે ખેતી પર આધાર રાખનારા ધણુ
માણુઓ કારખાનામાં જોડાશે અને પરિણામે
બાકી રહેલા ખેડુતો, વધારે જમીન અને
વધારે કામ મેળવી શકશે. પછી કાર-
ખાનામાંથી ગમે તરફ પૈસાનો પ્રવાહ
વહેશે અને ગમડાઓની સ્થિતિ સુધરશે.
ખેતીનું ઉત્પન્ન વેચ । માટે સારા બજારો
ઉભા થશે અને યંત્રોની મદદથી ખેતીમાં
મુદ્દાં સુધારો થશે. પોતાના કાચા માલ
માટે ખેડુતોને સારો ભાવ મળશે તેમજ
તેમને જોઈતા માલ તેઓ કારખાનામાંથી
વધારે સસ્તી રીતે ખરીદી શકશે.

(ખાદીની કસોટી)

આશુ અનિલવરણ રોય તો પૂર્વકાલિન
ખેતીની પદ્ધતી સુધારવા જ કહે છે. પણ
જો કૃષિકાર ને તેમની નિર્ધનતાને માટે
જવાબદાર કારણોની નામાવડી પર નજર
કરીએ તો પણ જણાશે કે જો વ્યાજના
આકરા દર પર અંકુશ મૂકવામાં આવે,
તો પણ કિસાનોની સ્થિતિ સારા પ્રમા-
ણમાં સુધરી શકે તેમ છે.

કિસાનોની દ્રષ્ટીએ

તેથી જ કંગાલ ખેડુતને માટે રેડીયો
ખેં આશિર્વાદ સમન છે, એમ કહેવું

એ નયું તર્કહીન છે. જો ગરીબ ખેડુતોને
અન્ય વધારાનો ઉદ્યોગ આપવાનો જ
એક માત્ર આશય હોય તો અનિલવરણ
રોયના વિચારો પ્રમાણે ખેતીને અંગે કામ
આવતા અન્ય ઉદ્યોગો અપનાવવા જોઈએ.
તેને માટે ચરખાને - માંછો અપનાવવાથી
કંગાલ કિસાનોને રાહત મળવી જરાયે
શક્ય નથી. આથી જ ચરખા માટેની
ઉપલી દલીલ જરાય ટકી શકતી નથી.

આમ કિસાનોના લાભની દ્રષ્ટિએ ખાદીની
ચળવળને અવલોકાયે તો પણ આપણી
ખાતરી છે કે રેડીયો તેમને સારી મદદ
કરી શકે તેમ નથી. ત્યારે શા માટે કિસા-
નોને નામે રેડીયા અને 'ખાદી' પધ્ધતિનો
આટલો આગ્રહ કરવો જોઈએ?

તેમજ ખેડુતોને દલીલને ખાતર સ્વ-
કારી લઈએ કે વર્ષમાં અમુક દીવસ
ફરજીયાત ખેકારી ભોગવવી પડે છે. તો
પછી શા માટે આ દીવસોમાં ખેડુતોએ
પોતાની સંસ્કારિતાને ખીલવવાને માટે
આ આરામના સમયનો ઉપયોગ ન કરવો?
અક્ષરજ્ઞાન વિદ્યાર્થી આપણાં ખેડુતોની
સંસ્કારિતા (Cultural develop-
ment) ખીલવવા માટે ખેડુતોએ કેમ
યત્ન ને કરવો? ખેતીનો જોને અનુભવ
છે તે તો જોઈ શકે છે કે સામાન્ય રીતે
આજના યુગમાં પૂર્વકાલિન પદ્ધતિ પર
ખેતી કરતાં નવરાશનો લાગ્યે જ સમય
મળે છે. પણ અત્યારે તો જો સમય છે
તે સમયનો આવો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.
તેમજ આપણા ગરીબ ખેડુતોની કંગા-
લીયતને નાશુદ કરવાને માટે યત્ન કરવાની
જરૂર છે. તેને માટે તેમની નિર્ધનતાને
સર્જના કારણોને જડમુળથી ઉખેડવા
જોઈએ. તેને માટે સઘળી રાજકીય પ્રવ-
ત્તિને કેન્દ્રિત કરવી જોઈએ તો જ ખેડુતોનું
હિત સચવાઈ શકે. —(અખેશુ)

વિનોદ: કેવાં બાળકો સાથે? આ તો કોઈ મહુરતું જણાય છે. એને તું ક્યાંથી લાવી?

ઉપા: બાળક તરીકે સધળાં બાળકો સરખાં જ હોય છે. શ્રીમંત કે મહુર એ તો માત્ર સમાજના ભેદ છે. વિનોદ, શું ત્હમે પણ એવા ભેદમાં માનો છો?

વિનોદ: પણ તું એને ક્યાંથી ઉપાડી લાવી છે તે તો કહે? તું શ્રીમંત પિતાની પુત્રી છે: ત્હારી પ્રતિષ્ઠાનો ત્હારે ખ્યાલ રાખવો જોઈએ હાં.

ઉપા: એ તો જેવા જેના વિચાર એક વ્યક્તિ જોઈને પ્રતિષ્ઠા માને છે તોને ખીજી દંભ અને કુપણ ગણે છે, અને એટલે આડંબર તેમજ તિરસ્કાર ખીજાના હૃદયના સંસ્કાર રૂપ બને છે. માનવ માત્ર પોતાના વિચારોમાં સ્વતંત્ર છે. ત્હમારી દૃષ્ટિમાં સમાજના એ આડંબરની જાયા જણાતી હોવાથી ત્હમને આ કુમળા શીશુનું ભાવિ જીવન નિરસ અને નિરચંદ્ર જણાય છે.

વિનોદ: આ વિચારો જ ત્હારા અનુભવની ખામી મુચવે છે.

ઉપા: [વચ્ચેથી અટકાવી] નીસર્ગના આનંદનો તેમજ ત્હેની પ્રજુતાનો જે અનુભવથી વિનાશ થતો હોય તે અનુભવની મ્હને ઇચ્છા નથી.

વિનોદ: [સાફળ ગુસ્સાથી] ઉપા આવાં સાદસથી થણી વખત અનિષ્ટ પરિણામો જન્મે છે; હશે હવે આ બાળકની વાત તો કર.

ઉપા: ગંધ કાઢે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે હું આપણી મીઠના કામદારોની ચાલમાં ગંધ ત્યાગે એક કદરૂ જોવાયે મ્હારા હૃદયમાં સખ્ત આઘાત કર્યો. આ બાળકની માળા પોતાના જીવનના અંતિમ શ્વેભો

મણી રહી હતી. ત્હેની આસપાસ ખીજાં પાંચ બાળકો વિંટળાયેલાં હતાં અને ત્હેનો પતિ સર્જન નયને આ બાળકને જોળામાં રાખી સાથેત વિદાય લેતી પતિન તરફ લાચારીથી જોઈ રહ્યા હતા.

વિનોદ: એમાં નવિનતા શું જોઈ? એ તો જગતનો ચાલતો આવેલો ક્રમ છે.

ઉપા: વિલાસમાં પ્રવૃત્ત રહેતા શ્રીમંતોને એ હૃદયવિદારક પ્રસંગોના ખ્યાલ ન જ આવે પણ ત્યાં તો બન્નેનાં હૃદય રડી રહ્યાં હતાં જીવનભર મ્હેનત કરી દુઃખના દરેક પ્રસંગે પરસ્પરનાં આશ્વાસનોથી સંતોષ માનનાર એ રંક પતિ-પતિનેતો વિશોગ મારે મારે તો અસહ્ય હતા! પોતાનાં કુમળા શીશુના વિચારો એ મરણશય્યાએ પડેલી માતાના વાસણ-ભર્યાં હૃદયને વિદારી રહ્યા હતા.

વિનોદ: એટલે તું દયાની દેવી બની ત્હેને લઇ આવી એમ જ ને?

ઉપા: હા. [નિશ્વાસ મુકી] રંકનાં અશ્રુ એ જ શ્રીમંતોના આનંદનું સાધન છે. જોઈના અમથી અદ્યત્ત સંપત્તી મેળવી મહાલયોનાં નિવાસી બની શકાય છે તે સંપત્તીના સર્ગકોના આનંદો શ્રીમંતોના હૃદયમાં આનંદની ભરતિ આવે છે! સમાજનો આ ફેટલો અન્યાય?

વિનોદ: ન્યાય અને અન્યાય જેવું આ વિશ્વમાં કંઈ છે જ નહિ. ગરીબ તે જીવનભર ગરિબ રહેવાને જ સરજાયેલો છે. મ્હેનત કરવી એ ત્હેનો ધર્મ છે અને દયા બતાવવી એ શ્રીમંતોનું કર્તવ્ય છે.

ઉપા: એને ગરીબ બનાવનાર કોણ? જે સમાજ અત્યારે સંઘ હોવાનો આડંબર કરે છે તે જ સમાજની અવળી રચનાનો નિમિત્ત થતાં તેમનાં જીવન અકાળે ફરજિયાત નકામાં થઇ પડે છે. ત્હમની એ

કંગાલીયત માટે અત્યારેના દંભી સમાજજન જવાબદાર છે.

વિનોદ : સમાજ તો એ લોકોને પોષે છે. એની દયા પર તેઓ પોતાના જીવન નિભાવી રાખે છે.

ઉપા : દયા બતાવવી એટલે શ્રીમંતાઇનું પ્રદર્શન કરવું. બાકી તો કોઇ હૃદયની સાચી અનુકંપાથી દયા બતાવતું જ નથી. માત્ર નામનાની લાલચે જ તેઓ ઉદાર બને છે ! એમાં પણ ત્હેમનો તો સ્વાર્થ જ છુપાયેલો હોય છે. ગરીબ માણસ તરફ દયા બતાવવાથી તેઓ આગસુ બની જાય છે અને પછી શ્રીમંતો એમને નજીવી કીર્તિ ખરીદી શકે છે. પણ તેથી તો દુનીયામાં ગરિબાઇનું પ્રમાણ દિવસે દિવસે વધતું જાય છે.

વિનોદ : એ ત્હારી જુલ છે. ગરીબાઇ વધવાનું કારણ ત્હેમનામાં થતી પ્રજાની અતિશય વૃદ્ધિ જ છે.

ઉપા : ત્યારે શ્રીમંતો કેટલા સંતતિ નીયમનમાં માને છે ? કેટલા ત્હેનું પાલન કરે છે ? કારણે દર્શાવે દૂર રહેનારાઓ શા માટે જાતે ભાગ આપી એ અજ્ઞાન વર્ગમાં સુવિચારોતો પ્રચાર કરતા નથી ?

વિનોદ : એ કામ શ્રીમંતોનું નથી. ગરીબોને જીંપડે જીંપડે ઉપદેશ માટે નીકળવાની ત્હેમને પુરસદ નથી.

ઉપા : ક્યાંથી હોય ? પોતાના અજાણે સૌન્દર્યથી આકર્ષી મોહ અને વાસનાને પ્રેમના નામથી ઓળખાવનાર વેશ્યાઓના આહુપાશમાં કલાકોના કલાકો પિતાવવામાં શ્રીમંતોને પુરસદ મળે છે ; ત્હેમની સાથે કરવામાં તેઓને મહત્તા સંમળ્ય છે પણ ગરીબના બાળકને બોલાવતાં તેઓ શરમાય છે—કલંકિત થાય છે ! આ તમારા સમાજની સત્યતા !

વિનોદ : પુરુષોના વર્તન વિષે પ્રશ્ન કરવાની સ્ત્રીઓને કાંઇ જરૂર નથી. લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવાનું અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ જીવનની રસિકતા શામાં છે, ત્હેની સમજતા કેવિ રીતે મેળવી શકાય છે. તેમ જ લક્ષ્મી સુખનું સાધન કેવી રીતે બની શકે છે ત્હેનું અમને સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે. તેમાં ત્હમારી સલાહની અમને બીજા કુલ જરૂર નથી.

ઉપા : કેટલું અભિમાન ! વિનોદ, શીક્ષણનો સદુપયોગ તો સારો કરના જણાઓ છો ! શ્રીમંતોનાં હૃદયોની પરીક્ષા દુસ્કર છે ત્હેનો મ્હને અત્યારે જ બરાબર પરીચય થયો ; પુરુષોમાં આડંબર કેટલો બધો છે ત્હેનો યે મને અત્યારે જ અનુભવ થયો. મ્હારા જીવનની આ સુખદ પણ ચીરસ્મરણીય રહેશે. વિનોદ, ગરીબોની મેવા એ જ મ્હારો જીવન-મંત્ર છે. એની સાધના માટે હું મ્હારું સર્વસ્વ મમર્ષવા તૈયાર છું. નથી મ્હને લક્ષ્મીની પરવા કે નથી સંસારના ભોગ વિલાસની, વિનોદ ભાઈ ! સુખેથી સિંધાવો. મ્હારે તમારી સાથે વધુ ચર્ચામાં ઉતરવું નથી.

વિનોદ : [સાશ્વત] ઉપા ! ત્હારા જીવનસાથી સાથે આવું વર્તન ! તું આ સંબોધન કોને કરી રહી છે ?

ઉપા : મ્હારો જીવનસાથી કોઇ નથી. મ્હેં તો જીવન સહચરી શોધી છે અને ત્હેના સહકારમાં જ હવે મ્હને સંતોષ થશે.

વિનોદ : શું તું આપેલાં વચનો ભૂલી ગઈ ? ઉપા, મ્હારા હૃદયમાં ત્હારી પ્રતિમા આલેખાયેલી છે ત્હેનું વિસ્મરણ કેવી રીતે થશે ?

ઉપા : વિનોદભાઈ, એ જાણને પકડના દિવાના ન બનો. એક કલાક પહેલાંની ઉપા અત્યંત નથી. પહેલાં ઉપા ત્હમારી

હતી અને હવે તે આખા વિશ્વની થઈ છે. એના પર એક વ્યક્તિનો અધિકાર આ જન્મમાં હવે અસંભવિત છે.

વિનોદ : તો પછી લગનનું...?

ઉપા : એ બાંધન શા માટે? જે પુરોહિત જગતની એવા કરવાના અભિલાષ ધરાવતી સ્ત્રીઓ પર પણ પોતાની સત્તા જમાવવાનો કોઈ એવો હેતુ નિષ્કુર પુરોહિત હદય આપવાથી શું કાયદો?

વિનોદ : શું આ બદારો અંતિમ નિર્ણય છે ઉપા? તારા નિર્મળ રમેહો અત્યાર સુધી મ્હારા જીવનને રસિકતા અર્પી હવે આ પ્રમાણે તણસાવે છે?

ઉપા : એ સાચી રસિકતા નહોતી પરંતુ મ્હારા પ્રત્યેની વાસનાનાં જ આકર્ષણ હતાં ત્હેનું મ્હને અત્યારે બાન થાય છે. વિનોદલાઇ, ખરેખર, કેટલીય સાચા પ્રેમની આરંભુ રાખનાર બાળાઓ પુરોહિતો આવા આકર્ષકને બોલ 'યમ' પરીણામે ઉઠાં

અથ શરે છે! સ્ત્રી અને પુરુષ ઉભયના માર્ગો અત્યંત હોવા નોંધ્યો. રવેચ્છ પ્રમાણે પોતાના જીવનને દારવાનો તહેમને અધિકાર છે.

વિનોદ : ઉપા, તું અત્યારે ઉત્તેજિત થઈ ગયેલી હોવાથી આંવા વિચારો જણાવી રહ્યા છે. જ્યાં શાન્તિથી વિચારી જોજે કે જીવનનો આનંદ શામાં રહેલો છે?

ઉપા : એ માર્ગ તમે જ સ્વીકારો મ્હેં તો મ્હારા જીવનનું એવ નક્કી કરેલું છે. એવા એ જ મ્હારો આદર્શ છે. હવે વિશ્વ માટે પ્રિયતમ, એ પ્રિયતમનાં મધુર સંબોધન અને દૈવ પ્રેમ એ જ મ્હારા જીવનનો ઉદ્દેશ્ય અને તેની સફળતા.

[વિનોદ રહ્યાં તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિપાત કરી મનુરના બાળકને લઈ ઉપા ચાલી જાય છે વિનોદ સ્તબ્ધ બની પાછળ જોઈ રહે છે.]

[પડકાર પડે છે.]

પ્રવેશ બીજો

પાત્રો : વિલાસ અને રામદાસ.

સ્થળ : દિવાનખાનું.

[રામદાસ હિસાબ તપાસી રહ્યા છે : વિલાસ પ્રવેશે છે]

વિલાસ : આ શું ચોવીસે કલાક હિસાબની જ ધૂન! જીન્દગીમાં આરામ જ નહિ, તમારા મેનેજર શું કરે છે ત્યારે?

રામદાસ : ચોપડામાંથી લગવેથી ઉંચું જોઈ મેનેજર જે કાંઈ કરે તે આપણે તપાસવું તો જોઈએ? બ્યવસ્થામાં શું ખામી રહી છે તે જાણવા શીવાય ત્હેની સુધારણા કેવી રીતે થઈ શકે.

વિલાસ : હું તો ત્હેમને જ આટલી ચીંતાનો બોલે ઉપડના જોઈ છું બીજા

મીલખાણેકા છે તો ખરા પરંતુ તે તો આંખો પ દિવસ આનંદ કરે છે.

રામદાસ : આનંદ સમયે આનંદ અને કામને સમયે કામ જોઈએ. હમણાં હમણાં મીલમાં મ્હોટી જોટ જણાય છે ત્હેને પહોંચી વળવા માટે મેનેજરે કામદારોમાં કાપકુપ કરવાની યોજના તૈયાર કરી છે ત્હેના જ વિચારો મ્હને આટલા સુઝવી રહ્યા છે.

વિલાસ : એમાં વળી મુંઝાવાનું શું હતું? યોજના પસાર કરી દો એટલે જોટ સરખર થઈ જશે.

રામદાસ : પરંતુ એ જોટ આવવાનાં કરશે તો તપાસવાં જોઈએ ને? ઉડક અને બીનજરૂરી ખર્ચને લઈને જો એટ

આવતી હોય તો પછી કામદારોએ શા માટે સહન કરવું જોઈએ ?

વિલાસ : આપણે તો થોડા ખર્ચે મોટો ફાયદો કરવો જોઈએ. એછી સંખ્યાના કામદારોથી જ વધુ કામ થઈ શકતું હોય તો પછી ગમે તે ચોક્કસ પસંદ કરવામાં શું અડચણ ?

રામદાસ : તદ્વારા આ વિચારો નવિન નથી અત્યારે લગભગ દરેક કરખાનાંવાળા આ જ વિચાર રાખે છે પરંતુ તેઓ ભૂલી જાય છે કે એ કામદારોના અમથી જ તેઓ મદાલયોમાં વસી એશઆરામ ભોગવી શકે છે.

વિલાસ : સંપત્તીના બગે સર્વ પ્રમેદો સહન થઈ પડે છે. ને શ્રીમંતો ભોગ-વિલાસો નહિં ભોગવે તો તહેમની લક્ષ્મીને બીજે ઉપયોગ પણ શું ?

રામદાસ : એ તો સામાન્ય દલીલ છે. તદને ખચર છે કે દુનિયામાં કેટલી ગરીબાઈ વ્યાપી રહી છે? અરે! દૂર શા માટે જવું જોઈએ; આપણા દેશની જ સ્થિતિને વિચાર કરને. હિંદુસ્થાનમાં જ અત્યારે હજારો માણસો ધરતાર વિનંતા છે, તહેમને પહેરવાને વસ્ત્ર નથી કે ભોજન માટે અન્ન નથી! છુપ શમાવવા પોતાના બાથમાં બાળકોનું વેચાણ કર્યાના દ્રાખલા પણ બની રહ્યા છે! જ્યાં આટલી કંગાલીયન છે ત્યાં શ્રીમંતોને પોતાની સંપત્તીનો વ્યય ભોગવિલાસની તૃષ્ણી માટે જ કરે તો એ તદ્દને સદુપયોગ નહિ પરંતુ માત્ર દુરુપયોગ જ છે.

વિલાસ : અનાદિ કાળથી જ રંક અને શ્રીમંત એ બે વર્ગો સરમ્મયલા છે. એક રવાના છે, અને બીજે એવક છે.

રામદાસ : એ તો માત્ર સમાજે રચેલા ભેદ છે; સ્વાથી મળ છે અને પોતાની

સત્તા સ્થાપવા માટે શ્રીમંત વર્ગે નિષ્ક્રિય કરેલ પ્રયા છે.

વિલાસ : ત્યારે શું શ્રીમંતોએ પરોપકારીના નમુના બની, પોતાની સંપત્તી ગરીબોને બહેંચી આપી પોતે બાપા બની જવું કેમ ?

રામદાસ : નહિં જ. એવા પરોપકાર તો વેરીની ગરજ સારે છે. ગરીબોને કામ લગાડવા. તહેમનાં આશીર્વાદ બાળકોમાં કેલવણીનો પ્રચાર કરવો અને તહેમની સ્ત્રીઓને બાળસંરક્ષણ વિગેરેનું શીક્ષણ આપવું એ જરૂર છે. એમ કરવાથી જ દિનપ્રતિદિન તેમની દશામાં સુધારો થતાં હાલની કંગાલીયત ચાલી જશે. માત્ર દયા બતાવી દુકડો રોટસો નાખવાથી તો તહેમનામાં આગસ આવે અને કામ કરવાની વૃત્તિ જ ન થાય.

વિલાસ : આનંદ અને વિલાસો માટે જ માનવ-જીવન છે. તહેને સંયોગો સાતુકળ હોવા છતાં પણ કરમાવવું એ આત્મહત્યા છે. તદ્માર્ગ તો આપું થે જીવન આ કામદારોની પાછળ જ ગયું છે. [પાસે જઈ શરિર પર હાથ ફેરવતાં] અધિક અમથી તદ્દમારી તખ્તીયત કેટલી નબળી પડી ગઈ છે. તેનો તો વિચાર કરો? શાન્તીથી કોઈ દિવસ જીવનનો ઉલ્લાસ અને આનંદ પણ ભોંગવ્યો છે ?

રામદાસ : આટલી આટલી વયે પણ તદ્વારા વિલાસો હજી ન શમ્યા? તદને એ જ જીવનમાં આનંદ જણાય છે? શારિરીક વાસનાઓને શાન્ત પાડવામાં જ ને તદ્વારા ઉલ્લાસ અને આનંદની પ્રજ્વલિ હુતિ થતી હોય તો મહાં એ બંધનો નથી જોઈતાં. વિચાર કર ધરમાં એક પુત્રી બાળ વિધવા છે. બીજને સંસારનું સુખ નથી અને ત્રીજું મ્હારી લાડકી ઉપા એ.

જા મ્હારા સંતોષનું કારણ માત્ર છે: મ્હને તો ત્હેની સેવા ભાવના જોઈને આનંદ અને ઉત્સાહ થાય છે :

વિલાસ : સહન કરવા માટે તો માત્ર એ જ સરળતાં છીએ! પુરોષને પોતાના કામ ધંધામાંથી જીવનભર દુરસદ ન મળે એટલે અમારે પણ નીરસ જીવન પિતાવવાનું એમ જ ને? ત્હમારો સ્વાથ અને અમને શીક્ષા! સંસારનો આ પણ અન્ય ન્યાય!

રામદાસ : વિલાસ, વયના પ્રમાણ સાથે માનવજીવનમાં વિલાસોની ઓટ થવી જોઈએ હો!

વિલાસ : ત્હમારા આવા જોધથી જ ઉધા અગડતી જાય છે. આખો દિવસ ચરિત્રોના લતામાં ફર્યા કરવું, ત્હમનાં આજકોને સાચવવાં એ જ હવે તો એનો ધંધો થઈ પડ્યો છે. જે દિવસથી વળી એ લગ્ન નહિં કરવાની નવી જીદ લઈ બેઠી છે!

રામદાસ : માતાને ઉદાહરણ રૂપ પુત્રી અને છે! આટલી મ્હોટી ઉમ્મરે તું વિલાસો વાંચે છે, ત્યારે ત્હારા જ દુધથી પોષાયેલી ત્હારી પુત્રી વિરાગ છૂટે છે! શું એ સ્ત્રીજાતિ નથી?

વિલાસ : ત્હમને ઉપાનો કાંઈ દોષ જણાવાનો નથી જ. ગરીબોને કુંપડે કુંપડે રખડવું એ શું આપણી પ્રતિષ્ઠાને જાળે છે? ત્હેતાં સાસરીયાં પણ તેથી સરમાય છે. વિનોદ જેવો શ્રીમંતનો છોકરો બીજે ક્યાં મળવાનો હતો? પણ ઉપાએ તો ત્હેને ય ના પાડી દીધી કેટલી ઉચ્છ્રંખલતા!

રામદાસ : ઉપાના કોઈ પણ કાર્યમાં હું આડે આવનાર નથી, હું તો સ્થરી

રીતે જાણું છું કે ઉપાની સેવાભાવનાથી મ્હારી પ્રતિષ્ઠા વધે છે છતાં ત્હેનાં સાસરીયાંને તે અયોગ્ય જણાય તો ભલે તેઓ ઉપાને પોતાની પુત્રવધુ તરીકે ન સ્વીકારે!

વિલાસ : પણ વિનોદને લગ્નની સાદ ના પાડી તેણે એનું કેટલું અપમાન થયું તે ખબર છે?

રામદાસ : એ ખબર રાખવી એ મ્હારું કામ નથી ત્હેના જીવનના પ્રશ્નમાં મ્હારી દર્પાનગીરી ન હોઈ શકે. ત્હેની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવા તે સ્વતંત્ર છે.

વિલાસ : પણ આ તો સ્વતંત્રતા ન કહેવાય. પિતા તરીકેની ત્હમારી ફરજ વિસરી જતાં ત્હેની ઉચ્છ્રંખલતાને પુષ્ટી આપે છે. એ જાણે છે?

રામદાસ : પિતા તરીકે જે મારી બુલ થતી હોય તો માતા તરીકે તું સુધાર. ઉપાને સહમત્ય અને લક્ષ્મીની લાલચ આપી ત્હેને સંસારમાં નાંખવાના પ્રયાસો કર. એટલે તું જીતી અને હું હાર્યો; બરસ?

વિલાસ : એમ? તો હવે અહ્યં સમયમાં જ જોઈ શકશો કે ત્હેના અત્યારના વિચારો ક્યાં સુંધી સ્થીર રહી શકે છે.

[ચાંલી જાય છે.]

રામદાસ : [સ્વગત] માતા અને પુત્રીમાં કેટલો બધો ફરક! એક વિલાસ અને સ્વાથની પ્રતિમા ત્યારે બીજી વિરાગ અને સેવાની જવલંત મુર્તિ!

[હીસાબના ચોપડા તપાસવામાં પુનઃ મરાણાં બને છે.]

[પડે પડે છે.]

પ્રવેશ ત્રીજો

માત્રો-માયા, ઉપા અને પાછળથી વિદ્યાસ.

સ્થળ:-ખાંતેગી ઝોરડો.

[બાળકને પારણામાં સુવાડી ઉપા
ત્હેને નેવામાં તલિજન અનેથી છે.

માયાના પ્રવેશથી તે અગ્નણ છે.]

માયા:- ઉપા, આ શું કરે છે? આખો
દિવસ આ કંગાલ હોકરાની પાછળ-હેરાન
શીદ થાય છે? કાંઈ વિચાર આવે છે કે
નહિ?

ઉપા:- એમાં વળી વિચાર શા આવ-
વાના હતા? આ બાળક મ્હને ધણું જ
બહાણું લાગે છે એટલે ત્હેની સાથે જેલ્યા
કરું છું એમાં ત્હમને શું દેરાનગતિ
થઈ? માયા ખરેખર નો તો ખરી એ કેવું
મધુર સ્પીત કરે છે!

[બાલકને મુમે છે અને માયા સ્હામે
હસતિ હસતિ જોઈ રહે છે.]

માયા:- આ ચાળા હવે છોડી દે. થોડા
દિવસમાં તારે સાસરે જવું પડશે. ત્યાં
એ બધું નહિ ચાલે, સમજી?

ઉપા:- જ્યાં મારી સેવાદત્તીને જોઈશું
ન મળવું હોય ત્યાંના વિદ્યાસો મારે
નકામા છે: મ્હારી આ જીવનચર્ચાથી
જ્હેની પ્રતિષ્ઠાને હાની પહોંચતી હોય
ત્હેનો સંસર્ગ પણ મ્હારે મંથી જોઈતો
બહેન!

માયા:- વિનોદને શું ઉત્તર આપશે?
એ તો ત્હારી પાછળ દિવાનો છે. એને
રીઝવવા ખાતરું પણ આ બધા વિચારોને
તીલાંજલી આપી પડશે.

ઉપા:- માયા બહેન, વિનોદને ઉત્તરો
અપાઈ ચુક્યા છે: લક્ષ્મીનંદન વિનોદ
ત્હારી બહેનના સાચા હૃદયને દિવાનો

નથી. એ તો ત્હેના સાન્નિધ્યનો વેલો છે,
ત્હેના દેહને એ વાંચે છે, આત્માનાં
પુન્ય અને નથી રૂચતો.

માયા:- શ્રીમંતોના પુત્રો તો સંદા
વિલાસી જ હોય. ઉપા, તું તો ભોળો જ
રહી. વિનોદને હજી જાણખી શકી નથી.
ખરેખર એના નામ પ્રમાણે જ વિનોદ
તો સાચો વિનોદી જ છે.

ઉપા:- શ્રીમંતોના વિદ્યાસો ભલે ત્હેમના
હૃદયને આનંદ આપ્યા કરે: મ્હારે એ
વિદ્યાસોના કારણજીત નથી બનવું.
વિનોદની ઉપા બની મ્હારે પરાધિન નથી
બનવું.

માયા:- એમાં પરાધિનતા શાની?
વિનોદની સંપત્તી ત્હારા ચરણોની સેવા
કરશે: અને વિનોદ.....

ઉપા:- [ત્હેને અટકાવી] મ્હારા પર
સત્તા ચલાવશે કેમ નહીં?

માયા:- સત્તા અને અધિકાર એ તો
અત્યારના યુગમાં એક જાતનો જામ ઉત્પન્ન
કર્યો છે!

ઉપા:- ભલે એને જીવન જામ કહેવું
હોય પરંતુ ત્હમે જ ઉત્તર આપશે કે
પરણવું શા માટે?

માયા:- કેવા વિચિત્ર પ્રશ્ન!

ઉપા:- શું મારો પ્રશ્ન વિચિત્ર છે?
બહેન, જીવનનો પ્રાધાન્ય પ્રશ્ન જામ ત્હેના
પ્રત્યે એદરકારી બતાવવી એટલે માનવ
જીવનના સ્વભાવ જન્ય આનંદના વિના-
શની પ્રસ્તાવના! ત્હમે જ કહેને કે મધુ
બહેનનાં લગ્ન કરીને શું કાયદો કાઢ્યો?
એક જ વર્ષમાં એ બિચારીને સમાજની
ભયાનક ચાતનાઓ સહન કરવા સજ્જ
થવાની ફરજ પડી. વિધવાનાં કલકિત

નામથી તે હવે તો જીવનભર નિર્દોષાની!
જ્યાં આવાં પરીણામો આવ્યાં તો જે ત્યાં
પછી પરણવાના કેડ શા માટે સેવવા
જોઈએ? માયા જ્ઞેન, ત્હારી સ્થિતિ જ
તું વિચારી જોને પરણતાં પહેલાં ત્હારા
પતિ કેટલા નમ્ર હતા અને હવે તો જાણે
પ્રકોપની મુત્ત જ!

માયા : આવા આવા વિચારો કરવા
જોઈએ તો આ દુનિયામાં રહેવાય જ
નહિ. અમે બંને ભણે દુઃખી થયાં પણ
તું નો મુખી જ થઈશ કારણ કે વિનોદ
શીલીન અને શ્રીમંત યુવક છે.

ઉપા : એ જ ત્હારી બુદ્ધ છે શ્રીમંતાઈ
અને શીક્ષણ હંમેશાં લાગ્યે જ એક
દિશામાં ગતિ કરે છે.

માયા : એ ગતિનું ત્હારે શું કામ?

ઉપા : ત્હારે શું તું એમ જ માને છે
કે મ્હને કલ્પનીની લાલચ છે અને વિનોદ
દના પિતાની સંપત્તિથી આકર્ષાઈને જ
હું ત્હની સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થઈ
હતી?

માયા : ત્હારે શું વિનોદને તું ના
પાડીશ?

ઉપા : ના પાડીશ શું? ના પાડી પણ
દીધી. (મ્હાને જોઈ હસે છે)

માયા : [આશ્ચર્ય સાથે] ગજબ કયો!
આવા મોટા શ્રીમંતના પુત્રને ના પાડી?
ત્હારે તું શું કરીશ?

ઉપા : જગતની સેવા, માયા જ્ઞેન,
અસ્થિગત પ્રેમને મ્હેં તીર્થાંજની આપી
છે અને વિશ્વપ્રેમનો સ્વિકાર કર્યો છે
વિશ્વ મ્હારું પ્રિયતમ છે: મ્હારાં પ્રેમનાં
વિશુદ્ધ ઝરાણાથી હું એ પ્રિયતમને પ્રસન્ન
રાખીશ અને જીવનની સાચી રસિકતાનો
આનંદ સહજ. સંસારના મોઢ મ્હારે
નથી જોઈતા, કલ્પનીની મ્હને લાલચ નથી
અને ભોગવિલાસોમાં મ્હને આનંદ નથી.

માયા : પણ આવો આકરો નિર્ણય
કરવાની ત્હને શાથી જરૂર પડી?

ઉપા : જગતના પુરુષવર્ગના આંડંબરથી
તેઓ સંસાર જીવનમાં મુજબ હરીણીઓના
માત્ર શીકારી જ છે: ખીનના નાદે ચંચળ
મૃગોને હજીતર પારખીનાં પગલે અનુસર-
નારા છે: પુરુષો જ્યાં મુધી પાતાની સ્વાધી-
વૃત્તિઓ, અને ભયાનક વાસનાઓનો ત્યાગ
ન કરે ત્યાં મુધી નારીવર્ગે સાશ્વત કૌભાં-
રના રાહ સ્વીકારવા એ જ શ્રેયસ્કર છે.

માયા : લગ્ન એ તો પવિત્ર વસ્તુ છે:
લગ્નથી જીવનનો વિદાસ થાય છે અને
પ્રજુતાના પ્રાંગણમાં વિદાર કરાય છે.

ઉપા : ના એ વ્યાખ્યા ખોટી છે;
માત્ર સ્ત્રીઓને જવા માટે જ જોડી કાઢ-
વામાં આવી છે. એ હૃદયના તારો એકજ
બની એક જ રણકાર કંદારે ત્હણ તમા
લગ્ન: અત્યારનાં લગ્નનો અર્થ તો કેવળ
વ્યભિચાર જ થાય છે. દેહની વાસના
અને સૌન્દર્યના ભોગ એ એનાં સાધન
છે. નથી એમાં રથાં હૃદય કે: આત્માનાં
પુનઃન કે નથી એમાં સૌન્દર્ય સ્વકારની
ભાવના. વિનોદને તો મ્હારી સેવાવૃત્તિ ચે
ન ગમે!

માયા : ન જ ગમે શ્રીમંતની પત્ની
ચરીઓનાં બાળકોની ચાકર બને એ
ત્હનાથી કેમ સહન થાય?

[વિલાસ પ્રવેશે છે]

વિલાસ : એમાં પરાધિનતા શાની?
ઉપા, દિવસે દિવસે તું તો ઘણી સ્વ-
ચ્છંદી બનતી જાય છે હોં!

ઉપા : ત્હમને પણ મ્હારી સ્વતંત્રતા
વસમી લાગી કેં શું? પુત્રીની સ્વતંત્રતા
માતાથી સહન ન થાય એ તો આશ્ચર્ય!

વિલાસ : તું તો હંમેં વંચાવંતી જાય
છે! આપતી કાલની શ્રીમંત પંલિને આવી

હજી સેવા શોભે ? મલુરનાં બાળકની નોકરડી બનવું તે શું સારું કહેવાય ?

માયા : [વિલાસ સામે જોઈ] : એના મગજમાં, કોણ જાણે શું ભૂત ભરાયું છે કે ગરીબ બીખારડાને જોઈને એ ઘેલી જ બને છે.

વિલાસ : એમાં આપણી શોભા નહિ અને વિનોદકાન્ત જેવા શ્રીમંતાની પ્રતિજ્ઞા નહિ.

ઉપા : એ શ્રીમંતાઈની જાહેરાત સાંભળી મહારા કાન પથ્થુ ખેંચે ચઢી ગયા ! વિનોદ શ્રીમંત હો, કે રંક હો ત્હેની મ્હારે શું દરકાર !

વિલાસ : કેમ નહિ; યોગ જ દિવસમાં શું એની સાથે લગ્નથી જોડાઈ ત્હેની સ્વામિની બનીશ પછીથી ત્હારે કેમ કંઈ દરકાર નહિ ?

ઉપા : હું તો ક્યારનીય સ્વામિની બની ચુકી છું : મહેં તો પ્રિયનમાપદનો સ્વીકાર ક્યારનોય કર્યો છે !

માયા : કોણ જાણે આ સત્ર ક્યાંથી શીખા લાવી છે કે વિશ્વ મ્હારું પ્રિયતમ છે, મ્હારે એક જ વ્યક્તિની સેવા શ્રી માટે કરવી જાઈએ ?

વિલાસ : પણ શ્રીમંતાની સાથે લગ્ન કરવામાં-સેવાનો પ્રશ્ન જ ક્યાં રહે છે ? નોકર-ચાકરો કામ કરનાર હોય ; પછી શાની કમીના રહે ?

પ્રવેશ ચોથો.

પાત્રો : ઉપા અને વિનોદ.

સ્થળ : અભ્યાસનો ઓરડો.

[ઉપા અને વિનોદ સ્થામ સ્થામાં ખુરસી પર બેઠેલાં છે.]

વિનોદ : શું ત્હારે આ અંતિમ નિર્ણય છે ?

ઉપા : જીનો પુરૂષ સ્વીકાર કરે એ ત્હેનો મહાન ઉપકાર અને એ ઉપકારની રૂણી સ્ત્રી ત્હેની આગમાં રહે ત્હેને આધીન રહે એ આપણા સમાજના લક્ષના આદર્શ !

વિલાસ : [તનડીને] એ કંઈ નહિ ચાલે. ત્હારું તંત્રસાન ત્હારી પામે જ રહેવા દે. સ્ત્રીઓને લગ્ન કર્યા શીવાય ચાલે નહિ એટલે વિનોદ સાથે ત્હારે પરણ્યા શીવાય ચાલવાનું નથી. સંસારમાં સ્ત્રીને માટે લગ્ન એ તો અનિવાર્ય વસ્તુ છે. એનો નિરોધ નારાથી થઈ શકે જ નહિ.

ઉપા : પણ મ્હારે એ પરાધીનતાની જાંડો નથી સ્વીકારવી, મ્હારે એ જીવનનો હાથ નથી લેવો, વૈભવ નથી મ્હાણવો. વિલાસ મને પ્રિય નથી અને સમાજમાં મારે શ્રીમંતાઈનો ગવ બનાવવો નથી.

વિલાસ : [અધિક શુદ્ધાથી] : એ કંઈ પણ દક્ષિણ ચાલવાની નથી. કાલથી જ ત્હારે ખ્હાર જવાનું નથી. કામદારોની ચાલીઓમાં ભટકવાનું નથી અને બીખારણોને એકડી કરી ત્હેમનાં છોદાં ઘરમાં લાવવાનાં નથી : જરા શ્રીમંતાની પત્ની થવાની લાયકાત મેળવતી નહ.

ઉપા : મ્હારે એ લાયકાત નથી જોઈતી : [વિલાસના સ્હામું જોઈ રહે છે.]

વિલાસ : કેટલી વિચીત્ર છોકરી ? [પડદો પડે છે.]

ઉપા : વારંવાર એ સવાલ પુછવતી શું જરૂર ? લગ્નના બંધનમાં શી માટે બંધાવું જોઈએ ? મ્હેને એનાથી કંઈ ફાયદો જણાતો નથી.

વિનોદ : લગ્નને બંધન કોણ કહી શકે છે ? એની લાવના પવિત્ર છે ; સ્ત્રી અને પુરૂષની મીત્રતા એ લગ્નનો આદર્શ છે.

એક જાનો પણ વીલગ્ન થશે તો આ
પરીમિત સાગરમાં તે સમાઈ જશે.’

‘હા, પછી?’

‘મેં મ્હારા જીવનની જરા પણ પરવા
કર્તા વગર અંદર અંપસાવ્યું અને વેપારી
તેની પાસે જઈને તેની કમર પર લાઇફ
બેલ્ટ વીંટળાઈ દીધો. અન્ય ખસારીઓ
પણ ત્યાં સુધીમાં આવી પહોંચ્યા. અને
ગોટની મદદ વડે અમે નેને કીનારા પર
આપ્યો.’

‘કેમ લાઇ, ત્હમરે શું કહેવું છે?’

[૩]

સુધીર ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે જતાં આ
ખતારે જાહેર પ્રજાનું ખુબ ખ્યાલ
મળ્યું. સુધીરના યત્ન માટે અનેક રાજા
સખાયા, કેટલાક જાણ્યા. અને કેટલાક
વંચ્યા.

વસ્તુ એમ બની હતી કે સુધીર જરા
વિખ્યાત હતો. જીવનનો અંત લાવવા
સુધીર કેમ પ્રેરાયો તે વિશે અનેક અટકળો
થતી. શહેરના સઘળાં વતમાનપમાં
સુધીરના આપવાનની વસ્તુ ખુબ ચર્ચાઈ
હતી.

આ બધાને પરીણામે કોઈ પત્રકાર
સીધો સુધીર પાસે પહોંચ્યો.

‘આવો, કંઈ કારણ? સુધીરે ઉપકા
શબ્દોથી સ્વાગત કયું.’

‘કહે છે કે ત્હમોએ આપવાન કરવાનો
યત્ન કર્યો?’

‘હા.’

‘એ તમે જ છો કે જોણે સમુદ્રમાં
અંપસાવીને પોતાના જીવનનો અંત આણ-
વાનો યત્ન કર્યો?’

‘હું જુનું છું.’ સુધીરે કહ્યું જવાબ
વાળો.

‘મુખ’, સાહેબકાએ મુસ્કે થઈને કહ્યું
‘આ સાગરનંદના બધ ત્હમારા જેવાને
સાર આપવાન કરવા માટે નથી બંધાયા.
સમજ્યા! જીવન જો ખરેખર અકાશ થઈ
પડ્યું હોય તો બીજી જગ્યા શોધી લો.
આ જાણુ ન આવના. સમજ્યા, અને...

‘માદ રાખો કે આપવાન કરવામાં
નિષ્ફળ નિવડ્યો તો સાન વર્ષની સજા
કેકાઈ જશે. જાવ, આજ હું ત્હમને
જતા કરું છું. ફરીથી આવો નિર્દય
યત્ન નહીં કરતા.’

‘હા.’

‘ત્યારે ત્હમો નેનું કારણ મ્હને કહી
સકશો ખરા?’

‘કંઈ કારણ?’

‘અનેક કષ્ટનાઓ થઈ રહી છે.’

‘ત્હમો જાણો છો કે હું એક કામ-
દાર છું?’

‘ના.’

‘સામાન્ય રીતે ત્હમારા પગે અમારા
વગર ઉપર પડતી આપત્તિઓ નથી
જાવતાં?’

‘ના.’

‘કેમ?’

‘તે સાથે અમારા વાંચકવર્ગને ખાસ
સંબંધ નથી.’

‘ત્યારે હું જાણાવીશ કે મ્હારા આપ-
વાનનો યત્ન મ્હારા વર્ગના જીવન સાથે
સીધી રીતે સંકળાયેલો છે.

‘કેવી રીતે?’

‘એ ત્હમોને નહીં સમજાય.’

પત્રકાર ને' નહતે શાંત જ પડી ગયો.
તેને લાગ્યું કે અહીં આવવામાં તેણે
ગંભીર ભૂત્ત કરી હતી, અકસ્મ અકળા-
મણમાં તે અટવાઈ પડ્યો.

‘તહમને શું મળે છે?’

‘અમો રૂપીઆ’

‘તે તહમને પુરતાં થઈ રહે છે?’

‘મહાપરાણે માંડ માંડ થયું!’

‘ધારે કે તહમને માત્ર ૨૪ રૂપીઆ
પગાર મળતો હોય, કદ્યો કે તહમારે
આટલી અલ્પ આવકમાં આખા કુટુંબ-
અનું પોષણ કરવાનું હોય! પીચાર કરો
કે તહમારા બ્રાહ્મણને મીલમાં ૬ કલાક
કામ કરવા જવું પડતું હોય, ધારે કે
તહમારી સ્ત્રીને દીવસના ૨૩ કલાક કામ
કરવું પડતું હોય?’

પત્રકારની આંખે અંધારા આવવા
લાગ્યા, આ મધ્યમવર્ગી માનવનું હૃદય
ઉસરાઈ ગયું. તેની દયાવૃત્તી કંઈક સતેજ
થતી જણાઈ, પણ સુધીરના પ્રવાહ તો
આગળ જ ચાલ્યો.

મી. પત્રકાર, આવી તહમારી સ્થિતિ
હોય, તહમારા માથે પડાણ બ્રાહ્મ માંગનો
ઉભો હોય, તહમારે આઠ કીટ લાંબી ઓર-
ડીમાં ગોંધાઈ રહેવું પડતું હોય, તહમારું
આળક દવા વગર મૃત્યુ પામે. તહમારી
સ્ત્રી પાંદુરોગથી પીડાઈને મરી જાય,—
અને તહમને કામ પરથી નીકળી જવાની
નોટીસ મળે.....

પત્રકારની આંખમાં પાણી આવ્યા.

‘અને તહમો મહીનાની આખરે પંદર
રૂપીયા લઈને ઘેર આવો કે પડાણ લપડાક
લગાવીને તે પૈસા લેણું પેટે લઈ જાય
અને લાકું ઉઘરાવતો ભૈયા! તહમારા
આગળ આંધા મારે, એટલું જ નહીં પણ

અત્ર વગર તહમારે રસ્તામાં રજાનું પડે,
લાકું નહીં આપવા માટે તહમારી આ-
ન્હાની ઓરડી પણ લઈ લેવામાં આવે,
અને રસ્તામાં રખડતા રખડતા તહમો
તાવથી જ પટકાઈ પડે, કોઈ રસ્તે જતો
બ્રાહ્મણ તહમને ઇતીહાસમાં જઈને તાંબી
આવે ત્યાં તહમો જરા સામ થતાં તહમોને
બહાર કાઢી મુકે.—

‘મી. પત્રકાર, તહમારી આંખમાં પાણી
આવે છે. પણ આ દશા આજે દનરો
કામદારો છે ‘પરેશ’ બાળુ કદી તહમે
મગલા મુક્યાં છે! અમારા લોકની ઓઝારી
સાલોને તહમે કદી જોઈ છે? અમારા
વર્ગના સ્ત્રીપુરુષોને શરીર તુટી જાય ત્યાં
સુધી અમ કરતાં નીલાળ્યાં છે?’

‘ના. તહમે એ કદી જોયાં નહીં હોય!
તહમારી બાળુ તો સ્વર્ગ વસે છે. આ
કામદાર લતામાં ઇવનું દોઝખ ઉધું
થયું છે.’

‘આજે પાંચ માસ થયાં હું એક જ
અવજ સાંભળું છું! આ રાખ્દો સાંભ-
ળતા હું કુશલ ઉકું છું. આ રાખ્દો મ્હને
કંધાવી મુકે છે!’

આજે દરેક ઉઘોગોમાંથી કામદારોને
દન આપવામાં આવે છે. આજે દરેક
ફેક્ટરી, મીલ, કે પ્રેસમાંથી આ જ ગમ-
ગીન સ્વર સંભળાય છે!

મી. પત્રકાર, તહમો જ્યાં કામ કરે
છે, ત્યાં કદી નીચે કામ કરતાં કંગાળ
કામદારોની સ્થિતિ જોવા તહમોએ યત્ન
કર્યો છે? તહમારા પોતાના જ પ્રેસના માણ-
સોનું જાતીય શોષણ તહમે નીલાળ્યું છે?’

સુધીર તો આજે બેલંતો જ જતો દનો.
પત્રકારના કપાલ પર કરચલીઓ ઉંડી
ઉતરતી જતી હતી!

‘અને એ બધું શા માટે? સંપત્તિએ સરળપંજા સમ્રાજા મુખને યથેચ્છ માણના માસીડો કંદે છે કે નફનો પારો અની નીચે ઉતરી ગયો છે! આજે દરેક કારખાનામાં કામદારોના પગાર ઘટાડવાનો વા વાયો છે. તદ્દમારા શેડીઆઓના નફાના સંચયને ક્ષીર ગ્રાખવા માટે કામદારોની કંગાલ કમાણી પર કાપ મુકવાના અખતરા અજમાવ્યા છે. એ સીવાય તદ્દમારી પાંચ ખીલે ઉપાય જ નથી!’

માટે આ દેશમાં ૪ કરોડ માણસ પાસે કામ નથી. દર પાંચ માણસે એક માણસ બેકાર છે. આ સ્તીતીમાં તદ્દમારો માસીકવગે ‘મું’ પગલાં લે છે? દરેક જગ્યાએથી તે પગાર ઘટાડે છે! દરેક

જગ્યાએ કામદારો ઓછા કરે છે! એ મુડીવાદનો માર્ગ છે!

મીં પત્રકાર, આજની એ સંસ્કૃતી છે. તમારા વર્તમાનપત્રો અમારી ખરીયાલને આલેખવામાં નવાનય સમજો છે. અમારા દુઃખ જગત આગળ નાંદેર કરતાં તમેને આંચકો થાય છે!

‘એ તો જ્યારે કામદાર મરીતમાં કચકાઈ નવ, ત્યારે જ કસાય એક ફકરા તમારા પત્રમાં આવે!’

ત્યારે તમે પુછશો કે મેં કેમ આપવાન ક્યોં! પણ મીં પત્રકાર તમેને નુખી જાગવું કે કામદારમુદના આ મીમા ખુન થઈ દેખા છે. તેના કરતાં નેઓ આપવાન કરે કંઈ જ અયોગ્ય નથી :

હિન્ડોઆની વખણાયલી શક્તિની દવા રેતસ્થંભક માત્રા

(૨૪૨૨૬)

ચાક્રા સોનાના વરખ, અસત્ર નેપળી કન્તુરી, કેસર, ચંદ્રાદય રસ અને ખીજા અનેક મુદ્દવાન વસાણાઓ મીઠીન આ ગોળીઓ હોદી નથા ધાતુને સુધારી શરીર માંથી ખોટી ગરમીને દૂર કરી ખરી ગરમીને નાકાત કાપ છે. શરીર તેજસ્વી હોદીયાળ અને મસાવાળું બનાવે છે, નસોતસમાં નવી તાકાત આવે છે. કેવળ શુદ્ધ શરીરન. હાડપીંજર જેવા મનુષ્યને પણ હોદા જેવા મજબુત આંધા ના બનાવે છે. બજ-વીચ વધારી જરૂરાની સુધારે છે. આ દવાના સેવનથી ૨૦૦ તોલા દુધ અને ૨૦ તોલા ઘી સહેજાઈથી પચાવી ચઢાય છે. કીમત ગોળી ૨૪ ની રૂપીના ૩. ૧૦. નમુનાની ૧૦ ગોળીના ૩. ૫.

હિન્ડોઆ ફાર્મસી, કાલ્યાદેવી રોડ, સુંબઈ રં. લાંગવાડી સામે,

—કામદાર રશીયાના—
—સ્ત્રી અને પુરુષ—

રશીયા

છેલ્લા તેર વર્ષમાં સોવીયેટ
સમાજે નીતીલાવનાની દૈર્ઘ્ય
લીય ક્ષાઓ વધાવી છે.
તેઓએ એક રીતે કહીયે તો
‘કુદકા’ માર્યા છે. તેથી જ
સોવીયેટ શાશનમાં પ્રવર્તતી
નીતીલાવના પર સ્વાતુલવધી
લખાએલા મીસીસ લીંગન
રહેકેન્સના લેખનો અનુવાદ
આહી રજુ થાય છે. આ
લાવના અનુકરણીય છે કે કેમ
તે તો લાવી સમાજનો પ્રશ્ન છે
પણ જાણવા જેવી તો જરૂર છે.

સોવીયેટ રશીયામાં ગયા વર્ષમાં
દક્ષિણ દેશના એકુતોએ આખાયે
ઉંઢાળામાં એક ખાસ પોપાક અપ-
નાવ્યો હતો. પોપાકમાં આ દીસી ઉંઢાં
પરીવર્તન માટે કોઇ પ્રશ્ન કરે તો તરત
જ પ્રત્યુત્તર સંભળાતો કે ‘અમે તો
સમુહ માસિકિનાં ખેતરો પર કામ કરીયે
છીએ. અને તેથી ખીજા સામાન્ય એકુતો
જેવા અમે ન ગણાઇ જઇએ તેટલા
માટે આ ખાસ પોપાક પહેરીએ છીએ.’

આ જ ભાવના જીવનના અંગમાં
પણ પ્રવર્તે છે. એક નગર કે કો કે તેઓ

જુદા તરીકે આવે. જાતીય ભેદ, પ્રેમ,
પ્રણય, કુટુંબ, એ સર્વ લાવનાઓમાં
રશીયાની ફવર્તમાન વ્યક્તિ વિવિધી
લિન્ન સુક્ષ્મ પડે છે જ. આપણે રશીયન
જીવનને સ્પર્શતી એક જ ભાવના વાંચીએ.
આ ભાવના તે નીતિ લાવેના.

છેલ્લા ૧૩ વર્ષમાં રશીયાની નીતિ-
લાવના કેટલીય ક્ષાઓ કુદી ગઇ છે.
કુટુંબ પરિવર્તન આ ભાવનામાં થયેલાં
છે. રશીયામાં રાજ્ય કરતો સામ્યવાદી

ના સ્ત્રીઓ, પુરૂષો

અને

—નવીન—
—સમાજનું કાર્તીકી—

નીતિભાવના

પક્ષ સમયે સમયે યોનાના સમ્યક્તા છવ-
નતી ગિરીદા કરે છે. કોઈ પણ સમ્યક્તા
રાજકીય વતન કે તેમના વ્યક્તિગત
છવનમાં ને કોઈ દોષ માત્રમ પડે તો
તેને નરન જ પક્ષ બહાર કરવામાં આવે
છે. રાજકીય છવન ઉપરાંત વ્યક્તિગત
છવન પર પણ સખત દેખરેખ રાખવામાં
આવે છે. આવા દોષોની શાંખી નામા-
વધીમાં હાલકાઈ, વ્યવસ્થા વિહોણું છવન,
સ્વચ્છંદતા, અસાધાર [જેમાં એક સામટા
અનુક્રમે ત્રણ અને છુટાછેડા સમાઈ જાય
છે.] અથવા ફેસકામણ વીગેરેને સમાવી
દેવામાં આવ્યા છે. આવું છવન માળ-
નાશગ્રેને પક્ષ વિનાય આપે છે. ગોટ-
લું જ નહીં પણ વિસ્તરવનો સામાજિક
હેતુ સામે સમ્યક્તા આવું વતન એ એક
દ્રોહ સમાન છે એમ જ તેઓ માને છે
અને આદેશે છે.

જાતીયભાવના અને લેનીન

‘અંરેખર નરસ લાગે તો તેને છીપા-
વવી જ લેછએ’ લેનીને કલારા હેટકીનને

રશીયાની એક કામદાર માતા

વેલા પ્રસિદ્ધ થયેલા પત્ર લખનાં લખેલું.
'પણ સામાન્ય સંલોભોમાં માનવ શું તરસ
છીપાવવાને માટે રસ્તાની કોરે ભરણેલા
ખાખેલીયામાંથી પાણી પીયે છે ?
કેટલાંના ઓપટથી અશુદ્ધ અનેલા પવા-
લામાં કોઈ વ્યક્તિ પાણી પીવાનું પસંદ
કરશે ? પ્રણયનું સામાજિક સ્વરૂપ અતી
અગત્યનું છે. પાણી પીવાની વસ્તુ તે
માત્ર વ્યક્તિગત વસ્તુ છે. પણ અહીં
બંને પ્રણય કરે ત્યારે તેઓ નવજીવનને
સર્જે છે. અને તેથી સમાજના હીતની
દ્રષ્ટિએ આ વસ્તુને વિચારવી જોઈએ...

'હું એક ફાલુને માટે પણ સન્યાસ-
વૃત્તિ શિખવવા નથી માંગતો. સામ્યવાદે
જીવનમાં શક્તિશાળતા બનવું જોઈએ.
જીવાતીને સારી કસરતો, તંદુરસ્તી, તાઝ-
તઝાથી પ્રવાસો અને પરિશ્રમોની જરૂર
છે. તેના માનસ માટે સર્વલક્ષી અભ્યા-
સની જરૂર છે. તેના બગવાન માનસ
માટે શક્તિવન શરીર હોવું જોઈએ.
આપણને સાદુઓ પણ નથી જોઈતા
તેમજ વધારાની જીવાનોની પણ જરૂર
નથી.....

પ્રણયનું સામાજિક સ્વરૂપ

તમે આપણું જીવાન સાથી 'એ' વીશે
બોલો છો. તેનામાં શક્તિ હોવા છતાં તે
કંઈ જ નહીં કરી શકે એવી મૂંઢે બીક
રહે છે. તે પ્રણયના કુદકા માટે છે નથી
રાજકીય લડતનો અર્થ સરતો કે વિપ્લવનું
હીન નથી સચવાતું. વિપ્લવ આજ દરેક
વ્યક્તિનું એક લક્ષ માગે છે. જનતા અને
વ્યક્તિએ પોતાની સર્વ શક્તિઓ આ
આદર્શની સાધના ઉપર એકત્રીત કરવાની
છે. શ્રેમંજીવીઓનો સમુદાય આજે પ્રગ-
તિમાન વર્ગ છે. તેને જેન ચલાવવાને

માટે દારૂનો નશો કે જાતિય સ્વચ્છંદ
અત્યારે ન જ સહન થઈ શકે. સોવીયેટ
સમાજ નિર્મળતા માગી રહ્યા છે.'

જીવાનોને નીતિલાવનાને પંથે વાળ-
વાના ઉદ્દેશ કરતાં જાનિય સહવાસથી
ઉપજતાં સામાજિક પરિણામોની દ્રષ્ટિએ
લેનીન અને રશીયાના અન્ય નેતાઓએ
સમાજજીવનને સ્પર્શતા આ સવાલનો
ઉકેલ કરવા યતન કર્યો. આજે આપણા
મુડીવાદી વિશ્વમાં જે સ્વચ્છંદ અને
શરમભરેલું જણાય તે આજે રશીયામાં
દોસી આવે છે; કારણ કે રશીયાએ સરક,
સીધી, અને અતી ભોતીક દ્રષ્ટિએ જાતિય
પ્રશ્નો ઉકેલ આણ્યો છે.

સ્ત્રી પુરૂષનો સંબંધ

આગગાડીમાં સ્ત્રી પુરૂષો સાથે જ પ્રવાસ
કરે છે. એક જ ઓરડામાં સ્ત્રી પુરૂષો
સાથે જ સુવે છે, પરસ્પર પરવા કર્યા
વગર કપડાં બદલે છે: અને નાગાં ન્હાય
છે. એટલું જ નહીં પણ કોઈ પણ સંકોચ
વગર જાનિય બાજતો જ્યાં ચર્ચાઈ રહી
હોય ત્યાં તેઓ સાથે જ જાય છે.
એટલું જ નહીં પણ સ્ત્રીઓને શુદ્ધ
ગણતા રોગનો એપ આપવાના અક્ષમ્ય
શુદ્ધાઓના કેમો ન્યાયાધીશીઓમાં ચાલી
રહેલા હોય ત્યારે પ્રેક્ષક સમુદાયને પસંદ
પડે તે સવાલો પુછવાની પરવાનગી હોય
છે. કોકટરો કે નર્મો પણ છુટથી જવાબ
આપવામાં જરા પણ આનાકાની નથી કરતાં.

એટલું જ નહીં પણ રશીયાના કેટલાક
ગામડાઓમાં તો યુવાનો અને યુવતીઓ
કેટલીય વાર સાથે એકંતમાં વિહરે છે. અને
કદાચ કોઈને અજાણ્ય થશે પણ રશી-
યાના કેટલાક ગામડાઓમાં તો અતિથિને
સ્નાન કરાવવાને માટે ઘરની સ્ત્રીઓને મોકલ-

।માં આવે છે. એક અમેરીકન એન્જ-
...ને આગે અનુભવ થયેલો. એક ગામ-
ડામાં જાન રહેતાં સવારે ખેડૂતની ગાવીસ
વપની ખુબમુરત બાલા તેને સ્નાનગૃહમાં
સ્નાન કરાવા લઈ ગઈ. કોઈ પણ પ્રકારના
સંકોચ વગર એન્જનીયરને સ્નાન કરાવ્યું.
અમેરીકન તો નદન આંખે જ બની ગયો.
આવા તો કેટલાય દાખલાઓ રૂશીયાના
આધુનીક ઇતિહાસના પાનાઓ પર ઉત્ત-
રાય છે.

વીશ્વહીના દંભ નથી

રૂશીયાના સૂફીઓએ ત્યાં સાઠાઈ અને
વિગૃહિતા દંભી વાચરા નથી વાયા. ત્યાં
જનિય જ્ઞાન પર નેરકાર અંકુશો નથી
મુકાયાં. આ જ્ઞાનના પ્રચારને અંકુશમાં
મુકવા માટે કાળા કાતુનો નથી કરવામાં
આવ્યા. રૂશીયાનું જીવન એટલે નકુ"
સંય. તેના પર આડબરના ઓર નથી.
રૂશીયામાં તહમોને ન્હાગાં ચિત્રો જોવા
નહીં મળે. જનિય સંબંધ દર્શાવના
નહાગાં ચિત્રો વેચતો કોઈ ભટકતો તહમોને
નહીં અથડાય. રૂશીયાના વતમાનપત્રોમાં
લખ કે છુટાછેડાના સમાચાર શોધ્યા પણ
નહીં સાંપડે.

ખાનગી વ્યક્તિઓના જીવનને લગતાં
લવાડાં નહીં વાંચવા મળે. લોકોને વ્યક્તિ-
ઓના ખાનગી જીવન જાણવાની પડવા જ
નથી. અન્ય કેમ રહે છે તે જોવાની
જગ્યા નથી. રોડીનની પત્ની કેમ જીવન
ગાળે છે તે જાણવા જરા યત્ન કરે ? કોઈ
તહમોને તે સંબંધી કંઈ માહિતી નહીં
આપી શકે. તેમ જ રૂશીયાના પાટનગરના
રાજમાર્ગોમાં ભટકતી બાળાઓ પણ નહીં
દેખાય. બરફીનની રૂપસુંદરી સમી લલ-
નાઓ ત્યાં શોધો પણ નહીં સાંપડે.

સાન્દર્ભના લીલામ કરતી લલનાઓ રૂશી-
યામાં દીવા લઈને શાંધો તો પણ ન જડે.

એક જ ઉદાહરણ આપું. એક અમેરી-
કન સ્ત્રી અખબાર નવેશ પોતાના પત્રને માટે
જનિય તત્વોવાળી વાતોઓ માંગતી હતી.
તે દરેક દરેક સંસ્થા પામે પડેલી વળી.
એટલું જ નહીં પણ વેચાના ધામ ગણાતાં
સ્થળોમાં તે ગઈ તો આ વેચાઓ હવે ધંધો
શીખતી તેને જણાઈ. સ્વાભાવીક પ્રશ્નના
પ્રત્યુત્તરમાં તેમણે જણાવ્યું કે હવે તેને
આ નવો ધંધો સરસ લાગે છે ! જીવન-
કાળને ભુલવા તેઓ યત્ન કરે છે. એટ-
લું જ નહીં પણ જાહેરમાં પરસ્પર હાથ
જોડીને ચાલતાં એક દંપતી સામે પોલીસના
લવાં ચઢતાં તેણે જોયાં ત્યારે તો જોતી
ખાત્રી જ ધઈ ગઈ. રૂશીયન પાસે જઈને
આ અખબાર નવેશ અખબારો પુછ્યું કે
'તહમારા દેશમાં જનિય તત્વોવાળી વસ્તુઓ
ક્યાંથી મળશે ? શું ?' પેલા સામ્યવાદીએ
પડકાર કર્યો ! જનિય તત્વો ! જોડ !
તહમો માતા અને પુત્રની સંબંધને જનિય
તત્વ તરીકે પીછાનો છો ?

છતાં સુખન માટે દંડ

એક થીજે અનુભવ કહું ! અમેરીક-
નોની એક પાર્ટી સાથે સહેલગાહે
અમે નિકળ્યાં હતાં. રસ્તામાં એક
અમેરીકને પોતાની પત્નિને સુખી લીધી.
કમનશીએ તે જ ક્ષણે પોરતું બારણું
ઢિંચાડ્યું. અમેરીકનને રૂપ રૂપતો દંડ
કરવામાં આવ્યો. અને પછી કોઈ કરતા
અમલદાર 'ઉચ્ચાલુ' કે 'આ સ્ત્રી જો
તહમોની પત્નિ ન હોત તો તહમારો પચાસ
રૂબલ દંડ થાત. આ પ્રદેશમાં પ્રવાસ
કરતાં તહમારે વ્યક્તિગત સંબંધનું પ્રદ-
શન કરવાનું નથી ! પ્રદશન કરે તો

અમારા કાયદાનો તદ્દમ ભંગ કરો છે અને તે માટે તદ્દમારે સહન કરવું પડશે.’

પણ આ વસ્તુ પહેલાં હંમેશા આવી ન હતી. જ્યારે સ્વચ્છંદતા યદ ત્યાર પછીના થોડાં વર્ષો સુધી તો સ્વચ્છંદતાનું જાતીય ભેર જામ્યું હતું. રસ્તે અકસ્માત મળતા યુવાન સાથે સુવાની કોઈ પ્રમદા આનાકાની કરે તો તેના કાયને મુડીવાદી વર્ગની પ્રભુશિક્ષાની પુખ્ત નરીકે ઓળખાવવામાં આવતું. સ્વચ્છંદતા તેના પુરજ્ઞદારમાં હતી. પણ પછી તો સમાજવાદના સુજનનો કાળ શરૂ થયો. આંતરિક વિગ્રહના ઓચ ઉતરતાં, અને દુષ્કાળના દાવાનળ પર પડેલા પડતાં આખરે સ્વચ્છંદતા ઓસરતી ચડી. સુજનનો સાદ સંભળાતાં રૂશીયન યુવાનોએ જાતિય વિલાસ અળગો કર્યો. જેમ જેમ આમાશ્વક ભાવનાઓ વિકસતી ગઈ, જેમ જેમ પ્રગતિના નવા કાંગરા વડાવતાં ગયાં તેમ તેમ રૂશીયન યુવાન તોફાન મુડી નવી સમાજન્યતાની સંસ્કૃતિને ચણવાને માટે તત્પર થયો. અને સાથે સાથે એક પતિન અને એક પતિના આદર્શ ઉંડા ઉતરતા ગયાં.

રાયબ્રાનોદ નામના સામ્યવાદીએ લખ્યું કે ‘આખરે યુવાન સામ્યવાદીઓને શીખવવાની જરૂર છે કે જન એ એ પગાળા પ્રાણીઓ વચ્ચેના માત્ર સંબંધ નથી પણ તેને અંગે સામાજિક જવાબદારીઓ પણ સંકળાયેલી છે.

લક્ષ એટલે ?

લક્ષ એટલે? સારા પે જનને મુજબતો આ પ્રશ્ન છે! અમેરીકામાં આ પિપપ પર અનેક દ્રષ્ટિબિંદુએ અનેક ક્ષેત્રો જાણ્યાં છે. પોપથી માંડીને જજ

લીંડે જેવા પ્રગતિમાન વિચારકોએ નેના પર વિચારો વેર્ષા છે. પણ મુડીવાદી સંસ્કૃતિ આ, અળખામણ પ્રશ્નો જરા પણ ઉકેલ નથી આણી શકી. આ જ પ્રશ્નની સંજ્ઞા સમજવાદી સંસ્કૃતિ આગળ મુકાયો. છેક તાનર, તુર્કોમાન, સાઈબીરીયા, જેવાં પ્રદેશોના પ્રગટ થતાં વર્તમાનપત્રોના પાનાઓ આ ચર્ચાઓથી ઉભરાવા લાગ્યા. પ્રત્યેક પ્રદેશમાં લક્ષસંદર્શ સંબંધી જાતીય ઉલ્લાસ થઈ ગયો. જનની ભાવના દરેક દ્રષ્ટીએ જોવામાં આવી. તેનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું. એટલું જ નહીં પણ ફેટલોય વિચાર કર્યા પછી પણ સૌવીથેટના પ્રતીનીધિઓએ જનની વ્યાખ્યા બાંધવા માટે છેક અસમંધ નીવડ્યાં. પરિણામે હવે પણ જન કોને કહેવું તે ઉપર સમાજવાદી સંસ્કૃતિના અગ્રણી વિચારકોએ એકમન નથી બાંધ્યા.

પરિણામે સમાજવાદી સંસ્કૃતિની જનની ભાવના નિશ્ચિત નહીં હોવાથી દરેક પ્રાન્તની અદાલતોએ જરૂરીયાત પુરતી વ્યાખ્યાઓ ઘડી લીધી છે. સામાન્ય રીતે રૂશીયામાં જન નોંધવાની જરૂર પડે છે. ને કે કોઈએ જન ન નોંધાવ્યા હોય તો તેમને સાથે રહેવા બદલ કારાગૃહ બતાવવામાં નથી આવતું.

છુટાછેડાનું પ્રમાણ

છુટાછેડા પણ સ્વતંત્ર અને સરળ છે. જન કરનાં જેટલી વાર લાગે નેટલી જ વાર છુટાછેડા મેળવતાં લાગે છે. ખીલે પક્ષ સંમત હોય કે ન હોય પણ જો એક પક્ષ જન બંધનના વિચ્છેદની માંગણી કરે તો તેને નિઃસંકોચ મળવી જ જોઈએ એ પ્રકારની ભાવનાનો ત્યાં અમલ ચાલે

છે. જો જન્મે પક્ષો સંમત હોય તો પછી કામ તરત જ પતી જાય છે. પણ હજી વિચ્છેદ થાય કે રહે પણ પુત્ર પરિવારના પાપજીનો બધો ભાર કાં તો માતાએ કે કાં તો પિતાએ લેવો જ નેહ્યો!

જ્યારે જ્યારે કોઈ જીવાન છોડી આક્રમી કે દરમી વાર મનનું પ્રમાણપત્ર મેળવવાં કે છુટાછેડા લેવા આવે ત્યારે સહજ હપકો કદાચ પેલા કારકુન પાસેથી સાંભળવો પડે. પણ સલાહ આપ્યા શિવાય નેની પાસે સત્તા જરાયે વધુ નથી. જો જીવાન આક્રમી મરણ હોય તો નેની આડે આવવાનો કોઈને જરા પણ અધિકાર નથી!

પિતાને પણ જવાબદારીનો અસ્થિકાર કરે જરાયે પાસવે તેમ નથી. જો સ્ત્રી કહે કે ‘અમુક પુરૂષ આ બાલકનો પિતા છે’ તો તે પુરૂષને પોતાની કમાણીનો અમુક ભાગ તો આપવો પડે આમ પિતા એ જવાબદાર જીવન ગાળી શકે નથી. તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલા બાલકોને સંભાળવા જ પડે છે. પછી લગ્ન સંબંધ કાયમ હો કે ન હો!

ભૂતકાળ તરફ જોઈએ ત્યારે

રાજ્ય વિષયે આજેકાં લવ્ય પરીવર્તનને નિહાળવા માટે હમેને ગમગીન ભૂતકાળ યાદ કરવો નેહ્યો. એ તે કાળ હતો કે જ્યારે રૂશીયન બાળા પરણે નહીં ત્યાં સુધી પિતાની મિલકત મનાતી. પરણે એટલે પતિની મિલકત ગણાતી. એટલું જ નહીં પણ નિરસ્કાર એ તેમના તરફ દર્શાવવામાં આવતી વર્તણૂકનો ખીલો શબ્દ હતો. તેમના ઉપર કેટલાય લુહમ ગુજરનાં. પ્રહાર કરવો એ તો રૂશીયન પતિદેવને માટે સામાન્ય વસ્તુ હતી. તેમને હવડાં

ગણવા એ તો રૂશીયન પતિને માટે સામાન્ય મનોદશા હતી. એટલું જ નહીં પણ જો આવો ગેરકાયદેસર ગણાતો નતિય સંબંધ કદાચ થઈ જાય તો તે બાલાના બોગ જ મળે. આ પરિસ્થિતિ સાથે રૂશીયન રાજ્યકાંતિએ સ્ત્રીત્વને આપેલા હકકો સરખાવીએ ત્યારે જ સ્ત્રીત્વમાં નળેલા લવ્ય પરિવર્તનની કંઈક ઝોળી થાય છે!

રાજ્યકાંતિની સાથે સાથે સ્ત્રીત્વને સરખા હકકો મળ્યાં. જીવનની દરેક દીશામાં અને દરેક અંગમાં સ્ત્રીઓ સમાન હકક ધરાવવા લાગી, અને તરત જ નીર-દારતાને નાણુક કરવાને માટે પ્રખર આંદોલનો ઉપાડવામાં આવ્યા. આ આંદોલનોની અસર બાપક સ્વરૂપ લેવા લાગી. જે કામ સ્ત્રીઓને કરવું પડતું તે કામ હવે સામુદાયિક રસોડે થવા લાગ્યું. એટલે સ્ત્રીવે ગૃહકાયને મંત્રી હોને આગળ વધવા પતન કર્યો. તેઓએ ઘર બહાર કામ શોધવા માંડ્યું. જીવનના સઘળાં દારો આત્મ માટે ઉઘાડી દેવામાં આવ્યા. જેઓ ઇચ્છે તેમને માટે જગતોએ કરવામાં આવી. નવો જીવાળ શરૂ થયો.

સ્ત્રીત્વને મળેલાં હકકો

સ્ત્રીવે પછી સમાજવાદી સંસ્કૃતમાં પોતાનો ફાળો નોંધાવવા માંડ્યો. ગૃહકાયને અળગાં કરીને તેઓ સંસ્કૃતિના અણુતર માટે તત્પર થયાં અને તેમાં જ રાજ્યકાંતિની સફળતાં સમાયેલી છે;

રૂશીયન સ્ત્રીત્વને સરખું સાવકુંગ હતું. બાળકોની સંભાળ બાલરક્ષણ માટે યોગ્યેથી સંસ્થાઓ લે છે. ગરમાગરમ બોજન સામુદાયિક રસોડેથી નિયમિત મળી શકે છે. તેમ જ જીવનની અન્ય જરૂરી-આતો પણ સહજ સાંપડે છે! આ પરિ-

સ્થિતિમાં રૂઢીચાતું સ્ત્રીત્વ સહજ રીતે જ મલેરી સનુકૂળતાનો લાલ લંછને આગળ વધે જ !

રૂઢીચાતી સ્ત્રીઓને વધુ આળસોની પણ જરૂર નથી ! ત્યાં સંતતિનિયમનની સલાહ અને માહિતિ મફત મળી શકે છે. આને માટે કુશળ ડોક્ટરો અને કુશળ નર્સોની આસ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. એટલું જ નહીં પણ લગ્ન પહેલાં પણ ‘ગતિવ્યવસ્થા સંબંધી સર્વ’ માહિતી મેળવવાને માટે ભૂતનાં નહીં એવી જાતના પોસ્ટરો લગ્ન કરાવનાર રજીસ્ટ્રારની કચેરીમાં જ બધા વાંચી શકે તેવી સ્થિતિમાં મુકવામાં આવ્યાં હોય છે. આવી સગવડો ઉપરાંત પ્રમુખ સમયે સ્ત્રીત્વને સહજ સગવડો મળે છે. પુરનાં પગાર સાથે સાથે તેમને કામ પરથી રજા મળે છે. પણ પ્રમુખની વાત આજુએ રાખીએ તો ખુબ ગભરિયાનું દરાવ્યા પછી પણ સ્ત્રીઓને ત્યાં પુરનાં પગારે રજા મળે છે. આવી સહજ સગવડો રૂઢીચા સીવાય અન્ય દેશોમાં કદીય ન મળે શકે.

સ્ત્રીત્વની ચળવળનું સ્વરૂપ

અને સ્ત્રીત્વની ચળવળ ત્યાં ‘ફિમીનીસ્ટ’ અથવા સ્ત્રીઓની સર્વોપરિતા ઇચ્છાની ચળવળ નથી. ‘અમે પુરૂષોની સામે સ્ત્રીઓને મુક્યા નથી માંગતાં. અમે સ્ત્રી હોવાને કારણે જે રથાનિક સરકારતંત્રમાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિની વરણી નથી કરતાં તેના જાનપદ સ્વરૂપને લંછને કોષ્ટ પણ સ્ત્રી આગળ નજર નહીં શકે.’ એક જાણએ પેલી અમેરીકન અખબાર નવેશને સંલગ્નતાએ કહ્યું.

‘જીજ્ઞાસુ જાણએ ઉમેયું’ કે ‘ભુલો ભાષ, મ્હારી નિરક્ષરતા નાણુદ થઈ ગઈ છે. હવે જ્યારે કાગળ આવે છે ત્યારે તે વંચાવવા

માટે પંડોશીની પુછપરછ નથી કરવી પડતી! તેમજ હવે અમે પુરૂષોથી ડરતા નથી, અમે કોષ્ટથી ડરતા નથી. હવે કંઈ કામ માટે પુરૂષોની પરમાનગી માંગવી નથી પડતી!

સ્ત્રીઓને હવે પતિદેવોની સાથે જ ફરવું મોઢએ એવું પણ નથી! તેઓને માટે ભુલો કલખો છે !

કુંડુંબભાવના તો પ્રત્યેક પળે અસ્પષ્ટ ન થતી હોય તેમ જ દીસે. મુડીવાદી જગત જેને કૌટુંબિક ભાવના તરીકે પીછાને છે, જે વસ્તુને તેઓ સુદર શુદ્ધ જીવન માને છે, જે પ્રજ્ઞાસિકાને મુડીવાદીઓ ટટલાય નામેથી નવાજે છે, તે શુદ્ધજીવનની પ્રજ્ઞાસિકાના કોટના કાંચા વિદ્યુત વેગથી ભાંગીને ભૂકા બનતાં જાય છે. કારણ કે પુરૂષ લગભગ મર જાર જીવન વિનાવે છે. તેનું આનંદ અને આશાચેશનું વિરામસ્થાન કલ્પ હોય છે. અને હવે પાંચ વર્ષની પ્રયંત યોજનાનો અમલ શરૂ થતાં, લગભગ બે હજાર વર્ષથી ચાલી આવતી સંવિચારની રજા ભૂતકાલની અભરાઈએ ઉંચી ચડાવવામાં આવી છે. હવે દર પાંચ દીવસને અંતે આરામનો એક દીવસ આવતો હોવાથી સ્ત્રી અને પુરૂષ કામચરનાં રજના દીવસો પણ કદાચ ભુલ્યાં આવે. આમ રજના દીવસે પણ પતિપતિને મળવાના સંલવ પણ વેગળા ગયો છે. આ સંલગ્નતામાં કુંડુંબજીવન કાઠના ચરની માફક તત્કાળ તૂટી પડશે એમ દરેક જણ માને છે.

કુંડુંબભાવના અદશ્ય થાય છે

સોવીયેટના સિદ્ધાંતવાદીઓ આ શક્યતાથી છેક જ અપરિચિત છે એમ જણાયે નથી. પણ કુંડુંબભાવના જીવકે મરો, તેને આયુષ્ય મળો કે તેના નાશ

અહીં જાયો એ સંબંધી સોવીયેટ વિચારકો
બહુ અલ્પ વિચાર કરે છે. તેમના મતભ્ય
અંશભે સમાજભાષી કુટુંબલાવના તો
અદૃશ્ય અહીં જાય તો તેથી સમાજને
જરાયે અનિષ્ટ થશે એમ તેઓ નથી
માનતાં.

આ ઉલ્લેખ પરથી એમ નથી સમ-
જવાનું કે રૂશીયન માતૃપિતાઓ શાગળી
શુન્ય છવનાં પુત્રાં સમા છે! કોઇ પણ
સમાજમાં હંમેશાં ઉપત્તી કંપનાને અસત્ય
દેવવા પુરતી છે. રૂશીયન માતૃપિતાઓ
પોતાના પરિવાર પર અત્યંત ક્રોધ ધરાવે
છે. પોતાના બાલકોને રમતાં જોવામાં
આ સોવીયેટ માતાપિતાઓ ખુબ આનંદ
લે છે. ખાસ કરીને સોવીયેટના રજાનાં
દિવસો તો પોતાના શાળામાં શીખતા
બાળકો પર અદ્ભૂત ક્રોધ દાખવે છે
અને તેમના નથીન અનુભવ સાંભળવાને
માટે રૂશીયન બાલકને કોઇ 'ડેડી'
(Daddy)ની નાણ પડી હોય એમ કોઇના
અનુભવમાં શોધી નહીં સાંપડે!

બાળકોની ચોટી

બાળકો એક રીતે તો તેમના માતૃ-
પિતાઓ ઉપર ચોટી રાખે છે. શાળા-
માંથી પાછા આવીને પોતાના માતૃપિતાને
સામ્યવાદના સિદ્ધાંતો શીખવે છે. એટલું
જ નહીં પણ પાંચ વર્ષના પ્શન ચાર
વર્ષના પુરો કરવાની ધમકા જરા પણ
ધીમી ન પડે તે માટે સાવચેતીનો સજ્જ
પણ ઉચ્ચારે છે. આમ બાળકો પોતાના
સર્જનદારો ઉપર જ ચોટી કરે છે.

રૂશીયામાં બાળકો આમ કુટુંબના એક
અવિલકત ભાગ જેવાં છે. તેમનું છવન
પણ સમાજ સાથે સંકળાયેલું છે. તેઓ
સમાજજીવનમાં બહુ ઉંડો રસ લે છે.
એટલું જ નહીં પણ તેઓ સામ્યવાદના
સિદ્ધાંત પ્રચારની પણ એક પ્રાણવંત
સંસ્થા સમા છે.

સામ્યવાદના સિદ્ધાંતોના આ માર્ગ
દ્વારા પ્રચાર એટલો તો અસરકારક
છે કે અસંખ્ય માતૃપિતાઓના ધરમાં
આ જ માર્ગદર્શક માર્ગના સિદ્ધાંતોએ
પ્રવેશ કર્યો છે. લેનીનના વિચારોને આ
માર્ગે કુટલાય નવા અનુગામીઓ મળ્યાં
છે. અને તેથી જ સોવીયેટના શિક્ષણ
સંચાલકો આ માર્ગ ઉપર અત્યંત શાગળ
રાખવી રહ્યા છે.

નવસૃજન પગલાં મૂકે છે

સોવીયેટ શાસનમાં સંજ્ઞાનો રચા-
નંત્ય છે. આર્થિક, સામ્રાજ્ય અને રાજ-
કિય. બાલાઓ પરણે છે પ્રેમને ખાતર.
દંપતિજીવન ગાળે છે તેના વિશિષ્ટ મુખને
લઈને. એ શિવાય તેમને મોટે લગ્ન
સંબંધના ખાસ આકર્ષણ એક નથી.
પૈસા એ આકર્ષણની વસ્તુ નહીં ક્યારનીયે
અદૃશ્ય અહીં ગઈ છે. એટલે હવે માત્ર ક્રોધ
એ લગ્ન સંબંધ માટે એકલું આકર્ષણ
રહ્યું છે! અને તેથી જ વિદેશના પ્રવા-
સીઓ કહે છે કે રૂશીયામાં તો નવીન
નીતિના નવસૃજન થઈ રહ્યાં છે.

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

ક્રાંસ અને જર્મની

જર્મની અને ક્રાંસ વચ્ચે જામેલા વૈમનસ્ય પર 'ડેલી એક્સપ્રેસ' નામનું પત્ર સારો પ્રકાશ પાડે છે. સુધ્ધદંડ નહીં આપવાની જર્મન વડા પ્રધાન ડૉ. બ્રુનીંગની જાહેરાતથી સમગ્ર વિશ્વમાં આર્થિક તેમજ રાજકીય ખુબ ખળભળાટ જામ્યો છે. તે દ્રષ્ટિથી નીચલી હકિકત આશા છે કે વાંચક સમુદાયને અતી રસપ્રિય થઇ પડશે. તેનો રાજદારી ખબરપત્રી લખે છે કે-

'ક્રાંસના આર્થિક આધિપત્યની આંકડાક્ષાનો ખીન્ને બોગ જર્મની તો નહીં થઇ પડે? મહેતે ખબર મળી છે તે પ્રમાણે ક્રાંસ જર્મનીની આર્થિક અવસ્થાનો લાભ લઇને આ પરાજિત પ્રદેશ ઉપર પોતાના આર્થિક અડું જમાવા માંગે છે. મધ્ય યુરોપના અન્ય આગ્રિત રાજ્યો સમુ' જર્મનીને ખનાવી દેવાની ક્રાંસની મદતવાકાંક્ષા કંઈ ગુપ્ત નથી. અત્યારે આફકન અને મધ્ય યુરોપના રાજ્યો પર ક્રાંસ જેવું આધિપત્ય બોગવે છે તેવું જ આધિપત્ય ક્રાંસને જર્મની પર બોમવવું છે.

ક્રાંસ એમ માને છે કે છેલ્લા ૬ માસથી જે વસ્તુને માટે તે સતત યત્ન કરતું હતું તે સિદ્ધ કરવાની હાલુ સાનિધ્યમાં આવી પહોંચી છે. જર્મનીની આર્થિક સ્થિતિ પ્રત્યેક દીવસે કથળતી જાય છે. એ સ્થિતિનો પુરો લાભ લેવા તે ઇચ્છે છે.

છુપા મંદેશા

પણ આ સર્વમાં સૌથી સનગ્રાહી દેલાવનારી તો એ વસ્તુ છે કે ક્રાંસની પ્રતિનિધિઓએ નાઝીસ પક્ષના નેતાઓ સાથે છુપી મંત્રણાઓ આરંભી છે. ક્રાંસની સરમુખત્યારીની સ્થાપનાની સામે થનાર એક જ પક્ષ હોવાથી હવે ક્રાંસના ખાંધીઆઓએ તેમને સંતોષવાની નવી જાજી ગોઠવવા માંડી છે.

અરબીનની શેરીઓમાં એમ સંભળાય છે કે ક્રાંસના પ્રતિનિધિઓએ નાઝીસ પક્ષના નેતા હેર હીટલેરને કેટલીક શરતે આર્થિક સહાય આપવાની ઇચ્છા જતાવી હતી. જદલામાં નાઝીસ પક્ષ ક્રાંસની પેરોક્ષ સરમુખત્યારીનો અવરોધ કરવાની નીતિ પ્રહલુ ન કરે એવી માંગણી ક્રાંસે કરી હતી.

ક્રાંસના આ ગુપ્ત મંત્રણા પરથી પેરીસના એક અગ્રણી વર્તમાન પત્રે

આલેખ્યું હતું કે જર્મન સરકારનાં જમાં
દીડલેર પક્ષે ભાગ લેવો જ નોંધ્યો. આવો
'સદાકાર' આ પત્ર જણાવે છે કે કાન્સ
અને જર્મની વચ્ચે સરળ સમજુતી
આપી શકશે.—ડેહલી એક્ષપ્રેસ.

આખાદ અમેરીકામાં—

આખાદ દીસતા અમેરીકામાં આધુ-
નીક મુડીવાદી સંસ્કૃતીએ ફેવો કરમો
કેર વર્તાવ્યો છે તેની કલ્પના નીચેના
શબ્દોમાંથી મળી રહે છે.

અમેરીકામાં ૭૦૦૦૦૦૦ બેકારોની
સંખ્યાનો આંક અતી ઓછો છે એમ
માનવાને આપણી પાસે હવે દરેક કારણ
છે. ૧૯૩૦ ના ડીપ્રેશનથી તે ૧૯૩૨ ના
જુલાઈ સુધીમાં કામદાર સંખ્યાઓ સાથે
નોડાયેલા કામદારોની બેકારીનું પ્રમાણ
૧૬૬ થી વધીને ૧૮૯ થયું હતું. લેગર
ઓફીસ તરફથી બહાર પડેલા આંકડાઓ
બતાવે છે કે ગયા વર્ષ કરતાં આ
વર્ષમાં બેકારી ૧૨ ટકા વધી છે, જ્યારે
ફેબ્રુઆરી પરના કામ કરતાં કામદારોની
સંખ્યામાં ૨૧ ટકા ઘટાડો થયો છે.

ઉપરા શબ્દોમાં લેખર રીસર્ચ નામનું
લંડનમાંથી પ્રસિધ્ધ થતું વર્તમાનપત્ર
જણાવે છે. આગળ લખતાં આ
પત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે—
'૧૯૨૬ની સાતની સરખામણીમાં કામ
કરતાં કામદારોની સંખ્યા ઘટીને ૭૦
ટકા થઈ છે. અમુક કલાક પુરતું કામની
સંખ્યા ખુબ વધી છે. લોકાલ મેટ્રો
કારખાના માત્ર ત્રણ જ દીવસ જ ચાલે
છે. રજ્યાર કંપની અને સ્ટાડ્ડ ઓબ્જેક્ટ
કંપનીમાં અકવાડીયામાં માત્ર પાંચ દીવ-
સ જ કામ ચેવામાં આવે છે.'

સરકારી આંકડાઓ પ્રમાણે મોટર
ઉદ્યોગના ૪૪ ટકા તેમજ રેડીયો ઉદ્યો-
ગના ૩૪ ટકા, કાપડ અને રંગના ઉદ્યો-
ગના ૨૭ ટકા, વીમાની ઉદ્યોગના ૨૫.
ટકા કામદારો બેકારો છે. તોફારી પર
સહેલાં કામદારો પણ ઘણાંખરાં પાંચ
દીવસ જ રોજ પર હોય છે.

આ ઉપરાંત અમેરીકામાં યાંત્રિક
વિકાસ સાથે માનવ મજુરોની કિંમત
ઘટતી ચાત્રી છે. અત્યારે ઓટોમેટીક
વીજળીક બદલ બનાવવાનું યંત્ર લગ-
ભગ ૨૦૦૦ જેટલા વીજળીક કારખાનાનું
કામ કરી શકે છે. આ પ્રમાણે ને નોંધ્યો
તો દરેક ઉદ્યોગમાં સ્થપાતાં નવીન યંત્રો
માણસના કામને મારતા જાય છે.'

અમેરીકાની ઉત્પાદક શક્તિ સાતી
વધી છે પણ સાથે સાથે જ મુડીવાદી
સમાજરચનાથી કામદારોની સ્થિતિ
કેટલી કમમય બની ગઈ છે તેની સહેજ
જાંખી ઉપકા વાક્યોમાંથી મળી શકે છે.

રૂશીઆમાં ૬૨૭આત મજુરી

ઉપકા આલેખનો જવાબ વાગતાં ખીટ-
નના રીગર ઉદ્યોગના એક વડા મી. ઇ.
પી. રૂડેસેલે નંતે તપાસ કરીને કોલેન
રૂટીટ હોલમાં ભાષણ આપતાં જણાવ્યું
હતું કે—

'તદન વાસીયાત અને ખીન સત્તાવાર
સમાચારો ઉપરથી ભયંકરમા ભય-
કર કલ્પનાના કમઠાણ રચનારાઓ
આ દેશને રૂશીયાથી આવતા લાકડા
પર પ્રતિબંધ મૂકવાથી થતું નુક-
સાન જોઈ શકે તો સાડું! એટલું
જ નહીં, પણ ઉત્તર પુરોપના છવન
સુધારવાને મથતા આ માનવસમુ-
હની સ્થિતિ થોડી ઘણી પામુ ને

મુધરવા પામી છે, તેને આણું
‘અચારકાર્ય’ અને ‘પગલું’ કેટલું
હાનીકર્તા છે તે વસ્તુની તેમને ઝાંખી
ક્યારે થશે?

આ ઉદ્યોગમાં પચાસ વર્ષનો મહેને
અનુભવ છે. અને મહારા નિરિ-
ક્ષણમાં મેં ક્યાં પણ ફરજિયાતપણું
ન્યેયું નથી. અમોએ જે જે સ્થળો
ન્યેયાં ત્યાં ત્યાં મળુરો અમને અતી
સંતોષી દેખાયા. કામદાર વર્ગમાં
જરા પણ અસંતોષ દોષ તો આટલી
વ્યવસ્થા અને નિયમિતતા આવડા
વિશાળ ઉદ્યોગમાં હોઈ શકે જ નહીં!

સામાન્ય વાતચીતમાં જણાવું કે ત્યાં
આહારની વસ્તુઓમાં જરાયે ઉણપ નથી
માત્ર કેટલાક કામદારો માંસતો ખોરાક
વધુ આવે એમ ઇચ્છતાં. પણ આ ઉપ-
રાંત મેં આહારને અંગે અસંતોષનો
એક શબ્દ પણ સાંભળ્યો નથી.

‘રૂશીયાના કામદાર વર્ગના ઇવન
સાથે આપણે સરખામણી ન કરી સારી
પણ રૂશીયામાં જે યાંત્રિક વિકાસ આવી
રહ્યો છે તેથી જનતાના ઇવનમાં જરૂર જ
સર્વવ્યાપી મુધારો થશે જ.’—લીમટી

શ્રીદત્તના ટીમ્પર ઉદ્યોગના વડા ટેટ્-
મેનના ઉપજા શબ્દો બતાવી આપે છે કે
રૂશીયા સામે ફરજિયાત મળુરી કરાવ-
વાનો મુકાબલો આરોપ કેટલો હીન અને
અસત્ય હતો!

આર્થિક મંદી અને હેનરી ફોર્ડ

જગતની આર્થિક મંદી ઉપર બોલતાં
હેનરી ફોર્ડે જણાવ્યું હતું કે:—

‘આ વખતની આર્થિક મંદી સામાન્ય-
પણે મુખકર્તા છે. આપણી અસંખ્ય આખા-

દીની મોહમળ આજ્ઞા કરી હોત તો
જોટલું નૂકસાન નીપજત તેના કરતાં
ઓછું નૂકસાન આ મંદીથી થશે. આખા-
દીના કાળમાં જોટલી વ્યક્તિઓ ઇચી
શકત તેના કરતાં વધુ વ્યક્તિઓ આ
કાળને વટાવી શકશે. આપણી આખાદી
એ આખાદી જ ન હતી. તેજનો દાંદમ
તે તેજનો વખત જ ન હતો. તેણે પ્રગતી
ભાવનને સખત ફટકો માર્યો હતો.’

આ મંદી ક્યારે તુટશે તે સંબંધી
તેમણે કહ્યું કે

(૧) જ્યારે હોટો એમ માનતા અટકી
જશે કે સૂન્યમાંથી પણ કંઈક મેળવવું
શક્ય છે.

(૨) તેમ જ કામ શોધી આપવાને માટે
અન્યના પર આધાર રાખવાનું મૂકી
દે ત્યારે.

(૩) જ્યારે જાહેર જનતા નેહ શકે
કે જીંદગીનું ખર્ચ ધન એ જીંદગી છે
અને ધન નથી.

હેનરી ફોર્ડને એમ પુછવામાં આવ્યું
કે હાલની વિશાળ પ્રમાણ પર ઉત્પાદન
કરવાની પધ્ધતિમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર
પડશે કે?

જવાબ વાળતાં મોટરકાર ઉદ્યોગના
આ મહારથીએ જણાવ્યું કે:—

‘અત્યારે વિશાળ પ્રમાણ પર ઉત્પાદન
કરવાની પધ્ધતિને અટકાવવાથી કે ઉત્પા-
દન ઓછું કરવાની પધ્ધતી લાભને ખસે
નૂકસાન વધુ કરશે. માંગણીને પહોંચી
વળી સકાય તેટલું ઉત્પાદન થવું જ
નથી.....અત્યારે ફેટલીકે આર્થિક અ-
સત્યોને તોડી પાડીને જે કામ કરવામાં
આવે તો આપણું સામાજિક નંત્ર સારી
રીતે ચાલી શકે. વિશાળ ઉત્પાદનની
પધ્ધતી માટે મશહૂર અનેકા હેનરી ફોર્ડના

કારખાનાના વ્યવસ્થાપકોએ ફેડની પૂર્ણ સંમતીથી કામદારોના પગારમાં દસ ટકાનો ઘટાડો કર્યો છે. એ જાણવું એ ઉપલા વિધાન સાથે સુસંગત થઈ પડશે !

રૂશીઆની નવી યોજના

‘ન્યુઝ એન્ડ ધી વર્લ્ડ’ના ખાસ ખબરપત્રી જણાવે છે કે રૂશીયાએ ખીજા પાંચ વર્ષની યોજના અપનાવવાનો નિર્ણય કરી નાંખ્યો છે. એટલું જ નહીં પણ કોમરેડ સ્ટેલીનના નેતૃત્વ નીચે ખીજા પાંચ વર્ષની યોજનાના ખાસ લક્ષણો પણ ચર્ચાઈ ગયાં છે.

આ યોજનાના વિશિષ્ટ લક્ષણો તરીકે સમુદાયે જરૂરી સાધનોને વિશાળ પ્રમાણ ઉપર ઉત્પન્ન કરવાનો આશય છે. એટલું જ નહીં પણ અત્યાર મુશ્કેલીમાં બંધાયેલા વિશાળ ઉદ્યોગો સાથે સાથે બરાબર ઉપ-યોગ કરીને સમુદાય સામાન્ય સુખને સ્પર્શતી વસ્તુઓના ઉત્પાદન પર ખાસ ભાર મૂકવામા આવનાર છે.

નવી યોજના પાંચ વર્ષ પ્રયત્નની છે. અને આ યોજનાના પરિણામે સમુદાયે જરૂરી સધળાં સાધનો મળશે એવી આશા સોવીયેટના સંચાલકોએ આપી છે.

અત્રિપત હંમેશાની મુજબ આત્મભોગની દ્રષ્ટિ પછી સાથેસાથે જ આપવામાં આવી છે અને એવી આશા રાખવામાં આવે છે કે રૂશીયન સમુદાય પછી એટલા જ ઉત્સાહથી આ નવા પ્રોગ્રામને અપનાવી લેશે.

શસ્ત્ર સ્પર્ધા

‘ફોર્બ્સ’ નામના અમરૂપી વર્તમાન પત્રમાં લખતાં સર વીસ કાઉન્ટસે સીલ ‘મૃત્યુ પર શાંતિ’ નામના લેખમાં લખે છે કે—

શસ્ત્ર સ્પર્ધા એ સંપૂર્ણ આધુનિક વસ્તુ છે. વધુ ચોક્કસ બનીએ તો માત્ર આ સ્પર્ધાએ ૧૦ શીયાળા વિતાવ્યા છે ક્રાંટા-જર્મન મુખ્ય પહેલાં ‘સશસ્ત્ર શાંતિ’ વિશે કોઈ જાણવું ન હતું.....

અત્યારે યુરોપ ૫૩૦૦ લાખ પાઉન્ડ શસ્ત્રો પહોંચાડે ખર્ચાય છે એટલું જ નહીં પણ હવે તો વિજ્ઞાને સમગ્ર પરિસ્થિતિને પદારાવી નાંખી છે કિંમત કરતાં પણ તેનું આ સ્વરૂપ વધુ ગંભીર અને ખીલામણું છે....અત્યારની મુશ્કેલીમાં એટલું નો પરિવર્તન થઈ ગયું છે કે ૧૯૧૮ માં રશ્યાગણને વિજય આપનારા સૈનિકો હવે બાઝે જ આ નવી પદ્ધતિને સમજી શકે.....માનવ પ્રગતિ આજે દિનકર્તા થવાને બદલે શ્રાપ સમાન નથી થઈ પડી? વિજ્ઞાન અને યુદ્ધના સંયોગે એવા તો યાત્રિક રાક્ષસને જન્મ આપ્યો છે કે જેની મામે થવાની આપણી શક્તિ બહુ ઓછી નથી?

મંચુરીયા અને જાપાન

મંચુરીયા પર જાપાને અત્યારે તો સંપૂર્ણ સ્વામીત્વ સ્થાપ્યું છે. આ ક્ષેત્ર પર પ્રદેશ પર આર્થિક અધીકાર હોવા છતાં જાપાનને તેના પર સીધા રાજકીય અધીકારના અંગ નાંખી, પ્રજાસંઘના સઘળા વીત્તીજ્ઞાને ઠાકરે મારી છે. આ દૃષ્ટિએ, એ આખીયે ઘટનાને સર્જતી ભુમીકા-જાપાની આર્થિક હીતનું એક અવલોકન આશા છે કે રસપ્રદ થઈ પડશે. ‘ફરન્ટ હીસ્ટરી’ નામન સત્તાવાર ગણ્યાના માસીક પત્રમાં હાવર્ડ યુની-

વરસીટીના ઇતીહાસના અધ્યાપક
આરથર એન. હોલકોએ લખે છે કે:-

મંચુરીઆની ભૂમી પર જાપાનનું
આર્થિક હિત વિદેશ સાથેના વેપા-
રના આંકડાઓમાંથી સહેજે મળી
રહે છે. ઇ. સ. ૧૯૨૬ની સાલમાં
મંચુરીયાના પ્રદેશનો વિદેશનો વહે-
પાર ૫૪૦૦૦૦૦૦૦ ડોલરની કિંમ-
તનો લગલગ હતો. આમાંથી ૨૧૬
૦૦૦૦૦૦ ડોલર જેટલો તો હિસ્સો
જાપાનનો હતો. ચીન સાથેના વહે-
પારનો હિસ્સો ૧૪૪૦૦૦૦૦૦ જેટ-
લો જ હતો. રશિયા સાથેના વહેપા-
રનો હિસ્સો ડોલર ૩૬૦૦૦૦૦૦
હતો. અને ગ્રેટબ્રિટન, નેધરલેન્ડસ
અને અમેરીકાનો હિસ્સો તો રશિયા
કરતાં પણ અતી ઓછો હતો.
જટાલી સાથે તો નહીં જેવો જ
વહેપાર છે.

મંચુરીયાના મુખ્ય બંદરો ત્રણ. આ
ત્રણ બંદરોમાં ૬૩ ટકા જેટલા
માલની લઈજવ જાપાની સ્ટીમરો
દ્વારા થાય છે. ૧૨ ટકા વાણીજ્ય
ચીનના વહાણોમાં થાય છે. ૧૧
ટકા બ્રિટીશ સ્ટીમરો મારફત થાય
છે. જ્યારે મંચુરીયા સાથે ખેણાતા
વાણીજ્યમાં માત્ર ૩ ટકા જ અમે-
રીકન વાવટા નીચે ચાલતા વહાણો
દ્વારા થાય છે.

મંચુરીયામાં રોકાયેલી જાપાની ચાપલુ
૧૯૩૦માં ડોલર ૯૦૦૦૦૦૦૦૦
હતી. બધું મળીને ૧૦૦૦૦૦૦૦૦
ડોલર જેટલી જાપાની સંપત્તિ.
મંચુરીયામાં રોકાયેલી છે. આ ઉપ-
રાંત દક્ષિણ મંચુરીયન રેલ્વેમાં
જાપાને ૩૫૦૦૦૦૦૦૦ ડોલર રોક્યા

છે. અને એટલું જ નહીં તેની
પરોક્ષ દેખરેખ નીચે ચાલતી
ચીનાઇ રેલ્વેઓ પણ ૧૫૦૦૦૦૦૦૦
ડોલર જેટલું ધન રોકાયું છે. પણ
આ ઉપરાંત જાપાનની અન્ય
કોરપોરેશનોએ રોકેલી મુડી
૨૦૦૦૦૦૦૦૦ ડોલર જેટલી થવા
જાય છે.

મંચુરીયામાં રોકાયેલી જાપાની મુડીના
આ અજમાની સંખ્યામાં રમતા આંકડા
આધુનિક જાપાની આક્રમણ પર પુરતો
પ્રકાશ નાંખે છે. જ્યારે આ મુડી પર
આક્રમણ કરવામાં આવે ત્યારે કોલોન
કરાર હો કે ન હો, નવ સત્તાની સંધી
હો કે ન હો પણ જાપાન પોતાના લશ્કરી
બળથી જરૂર આક્રમણ કરે જ. અને
તેથી જ નિર્બળ ચીનની અસહાયતાનો
લાભ લઈને મંચુરીયામાં જાપાને પોતાનું
સૈન્ય છતાલુ છે.

બર્મા અને હિંદ

વિલાયતમાં મળેલી વતુલ પરિપદ
બર્માની વિશાળ ભૂમીને હિંદથી
વિલકત કરી નાંખવાનો નિરધાર કર્યો
છે. આ સુચના ઉપર વતુલ પરિપદની
સંમતી મળી લેવામાં આવી છે એટલું
જ નહીં પણ બર્માને કેવાં સુધારા આપવા
એ સંબંધી બીજી બરમી વતુલ પરિપદ
લંડનમાં મળી હતી અને તે પણ વડાવ-
ઝીર મેકડોનાલ્ડના મોઢક લાપલ્યથી તા.
૧૩-૧-૩૨ ના દીને પુરી થઇ. આ પરિપદથી
સંતોષ કાઢીને થયો ન થયો છતાં હવે
બર્માને વિલકત કરવાના પ્રશ્ન પર આખરી
પડકાર પડી ચુક્યો છે. પણ છતાં બર્માના
રાષ્ટ્રવાદી સભ્ય યુ. માંડિંગ માંડિંગ જીએ
હિંદી મહાસભા સમક્ષ કરેલા નિવેદનમાંથી

નીચલા ફકરાઓ અતી રસપ્રદ જરૂર થઈ પડશે.

“બર્માને લુદુ” પાડવાના સવાલ સાથે લુદા લુદા અને અગત્યના મુદ્દાઓ સંકળાયેલા છે. અને તેથી આવા ગંભીર પ્રશ્નનું સામાન્ય પૃથક્કરણથી આપણને સંતોષ ન જાય. બર્માને ઓછામાં ઓછા જોખમ સાથે વધુમાં વધુ રાજકિય હકકો મળે તેવી યોજના માટે હજી સુધી આપણામાંથી કોઈએ ગંભીર વિચાર નથી કર્યો.

બર્મા જે લુદુ પડી જાય તો તે રાષ્ટ્રીય સ્વરાજ્ય કે સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની છાયા પણ મેળવ્યા શિવાઈ તફતે અર્જવ્યા પંથમાં ધસી જશે. બર્માને લુદુ પાડતી વખતે કંઈક સુધારા આપવામાં આવે. પણ રાજકિય અને આર્થિક અધિકાર વિહોળા આ સુધારાઓ ભલે ચક્રચકિત દીસે પણ તે તફત નકામા જ નિવડવાના. હવે બર્માને કદી પણ આર્થિક અને રાજકિય અધિકાર આપી શકે એમ જ નથી. અને આપવાનો

ધરાદો પણ નથી. બર્માના રાષ્ટ્રજીવનને સંકલ્પતો આ પ્રશ્ન છે અને બર્માને લુદુ પાડવામાં સંમતિનો સ્વર ઉચ્ચારનારાઓ આ વસ્તુને વિચારી જાય છે...

આર્થિક અધિકાર વિના રાજકિય અધિકાર કંઈ કામના નથી. હવે બર્માને લુદુ પાડવા સાથે આ આર્થિક અધિકાર આપવા તત્પર છે?.....તેથી જ સારામાં સારો રસ્તો એ છે કે સંસ્થાનિક બંધારણનો કારણ કે તેમ કરવાથી સ્વીકાર કરવો આપણને આગળ વધવાની સર્વ તક સાંપડે છે તેમ જ બર્માનું રાષ્ટ્રીયત્વ સચવ ઇ શકશે.

સમુદ્ધ બંધારણથી બરમા પ્રાંતીક સ્વરાજ્ય પામી શકશે અને તેમાંથી તે પાતાના બાવીના નિર્માતા બની શકશે. હિંદી મહાસભાએ દરેક સંસ્થાને ફેડરેશનમાંથી મુક્ત થવાનો હક્ક કામમ રાખ્યો છે. આ જોતાં બાવીમાં બર્માને સ્વતંત્ર બનવું હોય તો પણ કંઈ વાંધો નથી શકે તેમ નથી.

પેટભરા
તું પાછો જા !

—❖—

પુરાણીને ઉદ્દબોધન

—❖—

પુરાણી ! ત્હારૂં સ્વાધી પુરાણ,
પેટભરા તું પાછો જા !
શ્રદ્ધાળુની શોધણુ ખાણ,
પેટભરા તું પાછો જા !

સ્વાધપદ્ધતી ધરખમ પેઠી,
પાપ પુણ્ય વિશ્વ વેપાર;
જગજીનાં પોયાં પંપાળી,
વચનનો કરતો વ્યભિચાર,
ધર્મધેલકાં સૂણતાં સાર
હંયાહીણાંને અમૃત વાણ
પુરાણી ! ત્હારૂં સ્વાધ પુરાણ
પેટભરા તું પાછો જા !

કર્મકુંડળી ગૃહગણત્રીએ, અધર્મદંધને દીધી આશ
ભૂચરનો ભગવંત જનીને, ભાવિના દીધા વિશ્વાસ
ત્હારી ખૂણ કરવા અભિલાષ
છુપા કંઈક તણા લીધા નિશ્વાસ
પુરાણી ! ત્હારૂં સ્વાધ પુરાણ
પેટભરા તું પાછો જા !

દેવતામાં તું દેવ ખપવા, આડંબર માથા રાખે
 માનકું ખરી પુરાણ પોથો, અગમ નિગમ તું કાંકે
 અન્ય લાવાની ભૂરખી લાખે
 જગન બુદ્ધાણ કેમ સાંખે !
 પુરાણી ! તહારે સ્વાયં પુરાણ
 પેટભરા તું પાછો જા !

સૃષ્ટિ પરથી સ્વર્ગ વિચરવા, ગજબ દીકરી કાપે
 રાય રંકને પાવન કરવા, 'પુણ્ય' પરવાના આપે.
 સદેહે સ્વર્ગ પાવન કરવા
 ધર્મધ્વજ દંડ પ્રથમ પકડાવે.
 પુરાણી ! તહારે સ્વાયં પુરાણ
 પેટભરા ! તું પાછો જા.

અધર્મી આચરે ધર્મ ધર્મીગો, અધર્મનો ના પાખે
 દુષ્ટસનમાં દુષ્ટ વાપરે, વેશ્યા મંદિર રચાપે
 પ્રભુને પોથીમાં સંતાડે
 કે દેવ મંદિરમાં દટાવે.
 પુરાણી ! તહારે સ્વાયં પુરાણ
 પેટભરા ! તું પાછો જા.

“ધાનના ઢગલા તહારે, મારે કણ ના ખાવા વારે
 બ્રહ્મણ તહને સેવનારો, ખાર પેટ ન કો પુરનારો
 તું ફેલી ફેલી કુંકનારો
 દીનરાત ચણી હું ખીસનારો.
 પુરાણી ! તહારે સ્વાયં પુરાણ
 પેટભરા તું પાછો જા !

“મહેલ મંદિરો વસવા તહારે મ્હારે બુપડે બેસવા ન વારે
 કુલશેષા કંટક સમ ખુંચે મ્હારે ઝોટલો સુવા ન સારો
 હું સખી ધરતી તોડનારો
 તહારે બોજનના રસથાળો.
 પુરાણી ! તહારે સ્વાયં પુરાણ
 પેટભરા તું પાછો જા !

જમન
જવાંમદ હીડનખગ

સાર એ જમની આને આમવગના ઉંડા આતનાદથી ખૂબ ખજલણી ઉકયું છે. મધ્યયુરોપના એક સમયના અતી પ્રભાવશાળી મનાતા આ પ્રદેશના સંતાનો આને હુધાના કારમા સંતાપયી છેક જ સળવળી ઉઠ્યાં છે. ૮૦ લાખ જેટલા નેરદાર ગણાતા જમન જવામદેને શરીર ટકાવવા માટે સરકારી સદાવૃતની સહાય લેવી પડે છે! જમન કામદારો ઉપર તો કાળી આકૃત ઉતરી છે. તેમના કંગાલ પગારોમાં પણ દર ટકાને કાપ મૂકવામાં આવ્યો છે. સાર જીવન ગાળવાને ટેવાયેલા કામદારોમાં આ વસ્તુ ખૂબ જ જાણ-ખામણી થઈ પડે તે સ્વાભાવિક મનાય.

જમનીના

મહાયુદ્ધમાં પરાજ્ય પામ્યા પછી જમનીની સ્થિતી છેકજ કથળતી આવી છે. તેની આર્થિક સ્થિતી એટલી તો ખરાબ છે કે કામદારોના વીશાળ સમુહને સરકારી સદાવૃતની સહાય લેવી પડે છે. આ અસીમ યાતનાએ જમનીમાં રાજકીય ઉષ્માને જન્મ આપ્યો છે.

અને તેથી જ વર્ષની શરૂઆત સાથે કામદાર વર્ગના આંદોલનોએ-શ્રમજીવીસમુહની ચળવળોએ સખત સામનો કરવા માટે કમર કસી છે. નવા વર્ષની શરૂઆત સાથે અચકામણે હવે ઉગ્ર અનલી જાય છે. રૂટરના નાર પ્રમાણે:-

અરલીન તા. ૧.

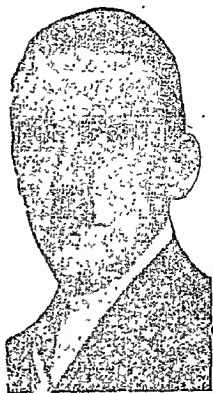
સામ્યવાદીઓ ગઈ રાત્રીએ ખુબ જ પરત્તિમય હતાં. જાપાનીસ એસેમ્બલી

આંદોલનો

સામ્યવાદીઓના બળ
જર્મનીમાં ખુબ જામ્યાં છે.
આ બળો અત્યારે તો
સાચીયે સમાજરચનાને પડ-
કાર આપી રહ્યાં છે. તેમના
આંદોલનોને આધુનિક
ઇતીહાસકાર મી. લીંડસે
હોબેને આલેખ્યા છે. તે
લેખનો સરળ અનુવાદ અહીં
રજુ કરવામાં આવ્યો છે.

મથકના બારણાં બે સામ્યવાદીઓએ
તોડી નાંખ્યા. કુટલાય ઘરો પર
પોસ્ટરો મૂકવામાં આવ્યાં. હનાં આ
પોસ્ટરોમાં આ લખ્યું: 'હતું કે
'કામદારો, સરખાં બનો. ૧૯૩૨ નું
વર્ષ એ ભૂખમરના હુકમો સામે
અને સરમુખત્યારી સામે જાળવાનું
વર્ષ' નીવડશે.

(સામ્ય એફ પીઆ.) તા. ૨-૧-૩૨

—નાઝીસ—
[પક્ષના નેતા હેર હીટલર]

આ ઓછા સંખ્યામાં અપાર્થેથી આગાહી
કરતો સાચો પક્ષ નીવડે ! જર્મની પર
અત્યારે દરેક બાબતથી દુઃખનો કુંજર
તૂટી પડ્યો છે. જર્મન કામદારો પર કુટ-
લાય પ્રકારના સંતાપ ઉતર્યા છે, અને
તેથી જ તેમના આંદોલનો દર્શાવતો મી.
લીંડસે હોબેનનો મનનીય લેખ અમે
વાચક સમુદાય માટે નીચે રજુ કરીયે
છીયે. આશા છે કે આધુનિક ઉચ્ચ વાતા-
વરણને અનુલક્ષીને આ અહેવાલપૂર્ણ
લેખ અતી રસિક થઈ પડશે:—

તંત્રી

કામદારોનાં ધિંગાણા શિવાય જન્મને શહેરોતું કોઈ પણ સપ્તાહ ભાગ્યે જ પસાર થતું હશે! અનાજની દુકાનો લુટવાના બનાવ વિહોણા દીન જન્મનીના આધુનિક ઇતિહાસમાં કવચીત જ દેખાય. રસ્તાની આડે બંધ બાંધવા, - વાડ ઉભી કરવી, બારીઓ ભાંગવી, સામ્યવાદી વાવ-ટાઓ હલાવવા, અને કવચીત ખુનખાર ઝપાઝપી એ સર્વ વસ્તુઓ જન્મનીમાં તો સામાન્ય બની ગઈ છે.

બરલીનના સુન્દર દીસતા રસ્તાઓ, અને મોહક મંછડોમાં તહમો આનંદ માણતા હોવ તો તહમોને આની જરાય ખબર નહીં પડે. બરલીનની વિલાસી વિભાગ ઉન્ટર ડેન લીન્ડેનમાં તહમો ભમતાં હોવ તો આ દૃશ્ય જોવાના કદીયે નહીં મળે. આ વિભાગ સુધી આપાં હમકલાની અસર નથી પહોંચતી.

આ હમકલાંઓ એકાએક બહાર આવે છે. શાંત જવાળામુખી એકાએક ધગ-ધગતો લાવા વપાવે તેમ અચાનક આ હમકલાઓ થાય-થોડી ક્ષણો સુધી ભારે ધિંગાણું મચાવે-અને પછી અદૃશ્ય થઈ જાય. આ પ્રવૃત્તિ હવે કયે સ્થળે દેખાશે તેની કદખના કોઈને નથી! એક વર્ણન આપું!

સંધ્યાને સમયે

સંધ્યાનો સૂર્ય આથમે કેટલીય ધડીયે વીતી ગઈ છે. સ્પોર્ટ્સપ્લાસ્ટમાં સામ્યવાદીઓની સભા મળી છે. લાખો મજૂરો-એકાર અને કામ કરતાં ભેગાં મળ્યાં છે. પોલીસો પણ અતી મુંઝવણમાં પડ્યા છે. 'શું થશે' તેની બીતિ દરેકને લાગી રહી છે. પોલીસ પણ કામકામ પથરાય છે. રસ્તા પર, બાઈકથીકલ પર, મોટર વાયકલ પર પોલીસો તત્પર ઉભાં

છે. કમર પર રીવાલ્વર લટકાવીને 'તાત્કાલિક પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવાને માટે પોલીસો તૈયાર છે.

આ તૈયાર ઉભેલી પોલીસ દુકડી ઉપરાંત બીજા બંદોબસ્ત પણ પુરતો કરવામાં આવ્યો જ છે. એક ક્ષણમાં પોલીસ દળ સુવ્યવસ્થિત થઈ જશે તેવી રીતે તૈયાર ઉભું હોય છે અને સભા શરૂ થાય છે.

પોલીસદળની પરવા કર્યા વગર કામદારો ત્યાં આવે છે અને પછી કડકમાં કડક ભાષણ ત્યાં અપાયા જ કરે છે. અને સભા પૂરી થાય છે.

દ્દ....દ્દ....દ્દ.....કોઈ ખુણામાંથી અવાજ આવ્યો. કદ લઈને ફેલેશ લાઇટ ચમકે છે. પેલા વિભાગ પર પ્રકાશના પુર રેલાવવામાં આવે. પણ તરત જ ધિંગાણું જામે. લાકડીની રમઝટ રેલાય. બેદરકાર રીતે પોલીસ ઉભો હોય કે તેના માથા પર પ્રેક્ષકની લાકડી તરત જ પૂડી પડે. એટલું જ નહીં પણ પાસેના મકાનમાંથી પણ પોલીસો, પર પથરા મારવામાં આવતા જ હોય.

પોલીસો પણ તેમના દંડુકાનો ઉપયોગ બરાબર કરતા જ હોય. તડાક્ તડાક્ કરતા તેમના દંડુકાઓ કોઈના માથા પર, કોઈના બરડા પર, કોઈના શરીર પર ઝપાઝપ પડતા જ હોય.

ન્દાસભાગ શરૂ થાય. રત્રે એક વાગતા શાંતિ પથરાય. ધવાયેલાઓને ઇસ્પિતાલમાં ખસેડવામાં આવે. પોલીસપક્ષમાં પ્રાણુહાની કદાચ થઈ પણ હોય જ. એકાદ સારજન્ટે સ્વર્ગ લણી ગતી કરી હોય. આ બાજુ સભામાં આવેલા એ ચાર-એકરોએ પણ હમેશાને માટે શાંતિ મેળવી જ હોય! હાડકાં રંગાય તે નક્કામાં,

હિન્દાણાનું આ અકવાડીયું છે. કેસ-
લમાં આ બતાવ બન્યો હતો. જમનીના
દરેક શહેરમાં આ સામાન્ય છે.

પોલીસ અને બેકારોની

અથડામણ

બેકાર સામ્યવાદી કામદારો વિરોધ બતા-
વવા કે સરકારના આપખુદ હુકમનો સામે
રોપ બતાવવા શેરીમાં સરથસ કહાડે. આ
સરથસને આગળ વધતું અટકાવવા માટે
પોલીસ પાર્ટી મળે, રસ્તાના કોઇ જગ્યાએ
બંને દળ બેગાં મળે જ, પત્થરની ફેંકા-
ફેંકાથી અરસપરસ સ્વાગત થાય. ઉપરથી
પોલીસ પાર્ટી પર પુલનાં કુંડાઓ, ભાંગેલી
ખુરશીઓ અને એવા સધનોનો વર્ષાદ
વરસાવવામાં આવે. કોઇ અનુભવા સ્થ-
ળથી આવતી ગોળીનો પોલીસ કેપટન ભોગ
થઇ પડે. હમકલાં તરત જ જામે. દુકાનો
હુંદાવા લાગે ટેલીફોનના તાર ઝલુઝણી
હોંડે. અને આખરે શાંતિ પથરાય. વધુ
પોલીસ આવતા લોક વિખરાઇ જાય. કેટ-
લાક પકડાય. અને કેટલાક નહારી છુટે.

જમનીનું બીજું મુખ્ય શહેર સેક-
ટમાં પણ આવું જ બને છે. પોલીસો
સાથે અથડામણ, હમકલાં એ જમનીમાં
સામાન્ય થઇ પડ્યાં છે. પોલીસો પણ
રીવોલ્વરની રમઝટ તો જરૂર જ રેલાવે
પણ પ્રમાણમાં પ્રાણહાની અતી ઝોણી !
બરલીન શહેરમાં પણ આવાં હમકલાંઓ
અને તોફાનો થાય છે પણ પ્રવાસીને તો
લાગ્યે જ ખબર પડે છે. જમનીના મુખ્ય
વનમાનપત્રોમાં પણ લાગ્યેજ આવા
સમાચાર છપાય. તેઓ આવાં બતાવેને
ખાસ મહત્વ નથી આપતાં.

વાત એમ બને છે કે સામ્યવાદીઓના
સરથસની સામે પોલીસે પગલાં લખ્યાં હોય

તો તેની સામે પાછો વિરોધ જાહેર કરવા
કે 'સખ્ત નાપસંદગી' જાહેર કરવાને
માટે પાછા સામ્યવાદીઓના બુથ જામે.
પાછા પોલીસો આવે-પાછી અથડામણ
થાય અને આમ પરસ્પર પ્રતિરોધ અણુ-
અટકયો ચાલ્યા જ કરે.

આ અથડામણમાં ખુબ રંગ જોમે છે.
વ્યવસ્થિત રીતે અથડામણ ચારંભાય.
રસ્તાની વચ્ચે વાડ બાંધીને પોલીસને
આવતી અટકાવવાનો યત્ન થાય. રસ્તામાં
તારની વાડો બાંધે, આ સર્વ વસ્તુએ
જતાં પોલીસ તેમના સુંદર સાધનોથી
બેકારોના ટોળાંને વિખેરવા જરૂર જ સફળ
થાય. પણ સફળ થઇને આશ્ચર્ય લેવાનો
પ્રસંગ તેમને લાગ્યે જ સાંપડે. કારણ કે
થોડા વખત પછીથી તેવા જ પ્રકારના
હમકલાંમાં તેમને લાગ લેવાને જવું જ
પડતું હોય. પોલીસો પણ હવે તો ટેવાઇ
ગયાં છે.

જમનીના પ્રત્યેક શહેરમાંથી આવા
સમાચારો મળ્યાં જ કરે છે. જમન વતન-
માનપત્રોના પાને પાને આવા હમકલાં-
ઓના સમાચાર સાંપડે છે. જતાં સામાન્ય
રીતે જ કોઇ ઉપરછલેથી જોઇ જાય તો
જમનીની તદ્દન શાંત જ માલમ પડે. ઉન્ડ-
ર-ટીન-લીડેનમાં વસતા કોઇ પણ પ્રવા-
સીને કદીયે કહ્યું નહીં આવે કે જમની
પ્રચંડ પરિવર્તનને આંગણે ઉભું છે.
સામાન્ય જમનને આવા સમાચારથી
જરાયે શોભ નથી થતો. તે તો આવા
હમકલાંને સાધારણ ગણતો શીખી ગયો છે.

જમન કામદાર વીભાગમાં-

પણ જમની-ખરૂં જમની જોવાની
જેની છતાસ છે તે તો કામદાર વિભા-
ગને જરા જોઇ લે ! ત્યાં થોડેરવાર પોલીસ,

પાયદળ પોલીસ, મોટર પોલીસ વગેરે જોવાના મળે. જ્યાં જ્યાં નજર નાંખે! કે પોલીસ જ નજરે પડે. અત્યારે જાણે કોઈ વિદેશીએ જમન પર સત્તા ન સ્થાપી દીધી હોય તેવા જ દેખાવ ત્યાં જતાં પ્રવાસીને લાગે. તોફાન કરતાં લોકોને અટકાવવાને માટે પોલીસો જાણે તૈયાર જ ન ઉભા હોય તેમજ લાગે. આખાએ વાતાવરણમાં અશાંતિએ તે અણ નાંખ્યા છે. અને તેથી જ ચારે બાજુ ભયઝરત દશા ચોખ્ખી દીસી આવે છે.

જમનનીના કુટલાક શહેરોમાં તો વાતાવરણ એટલું તો ભયઝરત હોય છે કે કોઈ વિલાગમાં સહેજ ધડાકો થતાં પણ વાતાવરણમાં ભય વ્યાપી જાય છે. ‘બળવો જાઓ?’ ‘ધિંગાણું મચ્યું?’ એ શબ્દો સામાન્ય થઈ પડે છે અને પોલીસ-

પક્ષ પણ તાત્કાલિક પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે તૈયાર હોય છે.

રાજકીય ઉંમ્માનો જન્મ

આજે સમગ્ર જમનનીની આ દશા છે. ૧૯૨૪ ની આફતકારી નાણાનીતિમાંથી જમનની જ્યારે ઉદ્ભવે હતું, ત્યારે જુદી દશા હતી. આજે તેથી તદ્દન જુદી દશા છે. ત્યારે ક્ષીતિજમા સારા સમયની આશા હતી. આજે તે આશાઓ અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે. ત્યારે બેકારોને માટે સરકારી સહાયતા હતાં. આજે આ સહાયમાં કારખાંડો કચરસ કરવામાં આવી છે. ત્યારે જમન ઉદ્યોગપતિઓને માટે કંઈક સારા દીન હતાં. આજે આ ઉદ્યોગપતિઓને કેમ નિભાવવું એ પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે આજે આર્થિક આફત ઉંડી ઉતરતા જમન જનતામાં રાજકીય ઉંમ્મા જાગી છે.

૨. જમન કામદારોની કંગાલીઅત

પ્રવાસીની નજરે કદી નહીં પડતા એવા કુટલાક લક્ષણો અસ્તીત્વમાં છે. યુરોપ કે અમેરીકાના માલેતુજાર મુસાફરો કદીય આ સ્થળોની મુલાકાત નથી લેતાં! કદીય ‘કલ્પના’ હોય કે ગરીબ જમનની જોવાની તદ્દમારી અંખના હોય તો સ્વેચ્છ નામના રોશન પર જાવ. આ સ્થળ એ અસ્તીત્વના વિશાળ નગરનો એ અદ્ભુત વિલાગ છે. આવીશાન મકાનો કે અગ-અગતી વિજ્ઞાની રોશની જોવાની તદ્દમને ત્યાં નહીં મળે! મોટા મંઝીલો નહીં દેખાય. સ્વચ્છ રસ્તાઓ પણ ત્યાં નહીં દેખાય. આ અસ્તીત્વના કામદારોનો વિશાળ વિલાગ છે.

એક આંકડાશાસ્ત્રીને વિચાર આવ્યો કે અહીં બધા સામ્યવાદીઓ જ કેમ વસે છે? તેને સહજ કલ્પના થઈ કે આ વિલાગમાં સામ્યવાદનું જોર કંઈ વસ્તુને આભારી છે. અને તેથી તેણે તેના માપ કહાડ્યા. આર્થિક પરિસ્થિતિના અભ્યાસ તરફ તેણે વળવા માંડ્યું!

અને તેના સંશોધનના પરિણામે તેને જણાયું કે તેણે જોયેલા ૩૧૦ કુટુંબોમાંથી માત્ર કુટુંબના વડીલ વર્ગની અર્ધ સંખ્યાને જ નોકરી હતી. આમાના કુટલાક તો અમુક કલાકો જ કામ કરીને જીવન નિર્વાહ કરતાં. કુટલાક તો વર્ષો સુધી ધંધા વગર રખડતાં હતાં. કુટલાક તો છેક છ વર્ષથી બેકાર બનેલા હતાં.

પેલા ઘર તરફ એક દ્રષ્ટિ કરો એટલે જણાશે કે એક ઓરડામાં સાત સાત માણસ સુવે છે ! આ ઉપરાંત ઘણાં કુટુંબોં ૫૦ સેન્ટના ભાડાથી કોઇ છોકરાને સાથે સુવા દે છે. બધા મળીને ૯૦૦૦૦ જેટલા ઓરડીઓમાં રનાન માટેની ઓરડીઓ માત્ર ૨૫૩ છે.

જર્મનીની અપાર કંગાડીઅતના કેટલાક નમુના આ રહ્યા. જર્મન કામદારોના જીવન એટલે ગરીબાઈનું જીવનત્વ સ્વરૂપ. તેમના રહેવાના મકાનો, તેમના વસવાના સ્થાન, તેમના ભોજન, અને તેમનું કામ તદ્દમે નરી આંખે નિહાળો તો તદ્દમારા હૃદયના કટકા યથા પડશે. અમેરીકાના કામદારો તો એથી પણ વધુ ખરાબ દશામાં વસે છે. અને આંકડાની અથગમણમાં ન પડીયે તો પણ તેમની હીન દશાના અનેક પ્રમાણો આંખોને મળી રહે છે. બરલીન શહેરની જેવી દશા છે, તેવી જ દશા જર્મનીના અન્ય શહેરોની છે. રાહીનલેન્ડના મુખ્ય શહેરો પર પણ કંગાડીઅત તેના કોરમાં પગલાં મુકી રહી છે. એટલું જ નહીં પણ સમગ્ર જર્મનીની અત્યારે આ જ દશા છે !

મૂળ કારણો

અત્યારે પણ જર્મનીમાં એમ મનાય છે કે લગાઇ પહેલાના દીવસો ખૂબ સારા દીવસો હતાં. અત્યારે પણ આ શોકકથાની રજૂઆત આ ઉજળા દીવસોની યાદ કરીને કરવામાં આવે. પણ જો આંકડાઓથી સત્યને તારવવામાં આવે તો જર્મન કામદારોની સ્થિતિ લગાઇ પહેલાના કરતાં સારી નહીં છે, અત્યારે તેમને ઓછા કલાક કામ કરવાનું હોય છે. માંડગીનો વીઓ, પેન્શન, વિગેરે કેટલાય લાભ તેમને મળે

છે જ. આ લાભો ગયા જગદ્વ્યાપી સંત્રામ પહેલાં ન હતાં. પણ આ દીસતાં લાભો આશાનું એક પણ કિરણ પ્રગટાવી શકે તેમ નથી. તેમની પર અત્યારે દુઃખનો દાવાનળ તૂટી પડ્યો છે. આજે એકાદ જર્મન કામદારને જરા વધુ પગાર મળતો હશે, પણ તેની દ્રષ્ટિ સંખીપ ઉભેલી ભૂખની ભૂખાવળ નજર આગળ હમેશાં ઉભી જ હોઇ છે. તેની નજર આગળ ન્હાનાં ન્હાનાં છોકરાંઓને મરતાં તેણે જોયાં છે. તેઓ તેમની આંખે તેમના માતૃપિતાઓને ક્ષુધાથી આપઘાત કરતાં નીહાળ્યાં છે. તેમના ભાઇઓ દુઃખ અને દદ્ધથી ખીગાઇને મરતાં જોયાં છે. આ પરિસ્થિતિમાં જર્મન કામદારને માટે આનંદ જેવું જીવનમાં બહું ઓછું છે !

તેમ જ મધ્યમવર્ગની દશા પણ અત્યારે ખુબ કથળી ગઇ છે ! આજે શિક્ષણ સંસ્થાના આધિકારીઓને મળો તો તેમના મર્ષાવિન્દ પર વિધાની કારી છાયા જરૂર જ દેખાશે ! 'આ સુવાનો શું કરશે ?' એવો સવાલ કદાચ જ પુછાય તો બહુ જ મંબીરાઇથી તેઓ જવાબ આપે કે તેઓ સરકારી સહાયતની સહાય લેશે. આ પરિસ્થિતિમાં આશાનું એક પણ કિરણ તેમને ક્યાંથી દેખાય ?

જાણીતા શરાણે અને બરલીનના ધનવાનો કહે છે કે જો યુદ્ધંડ નાણું કરવામાં આવે તો જ સ્થિતિ સુધરી શકે તેમ છે. પણ જાહેર પ્રબલ માંને છે કે તેમની આવી ભયંકર દ્વંદ્વશા માટે યુદ્ધંડ એકલાં જવાબદાર નથી ! આ પરિસ્થિતિમાં કેટલાંક એસ્કો તરફ નજર નાંખે છે. કેટલાક કહે છે કે પરદેશ વસવા માટે જવું જોઇએ. કેટલાક પ્રખ્યાત રાજપુરૂષ 'બિસ્માક'નું એક સુત્ર ઉચ્ચારીને કહે છે કે 'જર્મન

નીએ કાં તો માલ કે કાં તો માનવ વિદેશે મોકલવા જોઈએ.' પણ વિદેશ સાથેનો વહેવાર જરા હમણાં સુધર્યો છે. છતાં ડોલર ૧૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ ની આખરે ખોટ આવી છે. અને હવે અન્ય સંસ્થા-નોમા જઈ શકે તે પણ સંભાવના અતી ઓછી છે!

જર્મનીનું ક્ષેત્રફળ ૧,૮૧,૦૦૦ માઇલ. તેનું વસ્તી એટલે ૬૫૦,૦૦,૦૦૦. જર્મન વસ્તીવિકાસના આંકડાઓ બતાવે છે કે ૪૧૫,૯૨૪ જેટલા જન્મ મૃત્યુ કરતાં વધારે છે. છતાં જર્મનો આ આંકાં દીસતાં જન્મપ્રમાણના વધ જોઈને ગભરાય છે.

આ પ્રમાણે વિશાળ કુટુંબના પિતાને ખાસ વિશિષ્ટ સહાય આપવાનો સરકારનો યત્ન આવા કુટુંબોને પરાક્ષ ઉત્તેજન આપી રહ્યો છે.

હાય એકારાં !

બરડીનની શાળાના અધ્યાપકો સાથે ત્હમો કદાચ મુલાકાત લો તો પણ તેમના મુખ પર જાણેલી વિશાદની છાયા ત્હમેને જરૂર જ માલમ પડશે. તેઓ શિક્ષણ-સંસ્થામા અજબ ઉત્સાહ દાખવતાં છતાં, આ વિદ્યાર્થીગણના ભાવી માટે તેઓ નિરાશાના સુર જ ઉઠ્યારે છે. જર્મન વિશ્વવિદ્યાલયોમાંથી પ્રત્યેક સને બહાર

કસરત કરતાં આવા બાલકોને શરીર યુગ્મયના માટે સદાવૃત્તની સહાય લેવી પડે છે.

છતાં જર્મન સરકારતંત્રની એક વિશિષ્ટતા છે કે વિસ્તૃત કુટુંબને તે સહાય આપે છે, જે કોઈ દંપતીને દુરજંદ થાય તો તેમને તરત જ આર્થિક સહાય આપવામાં આવે છે. દરેક બાલક દીકરો આર્થિક સહાય વધારવામાં આવે છે અને

પડનાં હજારો જુવાન જર્મન જવામદેને માટે આધુનિક જર્મની કંઈ કરી શકે તેમ નથી. સરકારતંત્ર તેમને સદા-વૃત્તની સહાય આપીને જીવાડે છે. આવા જુવાન સમુદાય આખરે સામ્યવાદ કે હીટલેરવાદ તરફ તરત વળી જાય છે !

આજે આ વિદ્યાર્થીગણુમા સામ્યવાદ તરફ ખુબ ઝિતી છે તેનું આ એક કારણ છે !

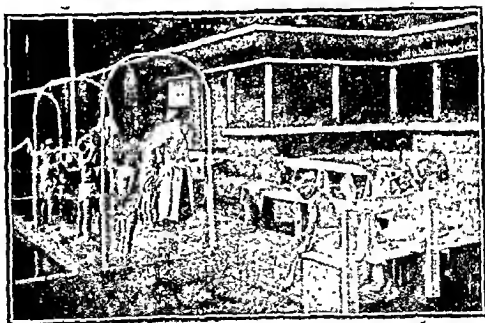
આજે જર્મન બેકારોને છુપાડવાને માટે જર્મન સરકારને ૨૨૫,૦૦૦ ડોલર ખર્ચવા પડે છે. આ ઉપરાંત ખાનગી સદાવૃતોની સંખ્યા તો જુદી ! જનાં પણ બેકારોની પ્રત્યેક દીવસે વિપુલ ખનતી સંખ્યાના શરીર સાચવી શકાય તેટલા પૈસા જર્મન સરકાર પાસે નથી !

એટલું જ નહીં પણ ફેટલાય બેકારોને તો મ્હોટાં મ્હોટાં કુટુંબના પોપણ તરફ લક્ષ આપવાનું છે. બેકારોની સરકારી નામાવકી પર અત્યારે ૪૨૫૫૦૦૦ ની

આરો જુલે છે. તેઓ માને છે કે એકલા સામ્યવાદમાંના સીધા અનુસરણમાં જ આ કટુણ પરિસ્થિતિનો અંત આવે છે. જર્મન જનતાની દ્રષ્ટિએ સામ્યવાદ એ એકલું જ અસરકારક ઔષધ છે. અતે તેથી જ સામ્યવાદી પક્ષનું બળ મ્હોટાં પ્રમાણમાં વધ્યું છે અને પ્રત્યેક દીવસે વધી રહ્યું છે.

ક્ષીતીજમાં

આ અત્યારના રંગો છે. જર્મન સમાજની સ્થિતિ સુધરે એ અત્યારે તો જરાયે શક્ય નથી. એટલું જ નહીં પણ ક્ષીતીજમાં આફતના ઝોળા ઝાંઝૂમી રહ્યાં છે. પ્રત્યેક દીવસે જર્મન જનતાની

બળકે માટે સામુદાયીક સ્નાનચૃદ

સંખ્યા ઉભી છે. આ શિયાળામાં આ સંખ્યા ચામટી વધી છે. દરેક દરેક કારખાનાએ કામદારોની સંખ્યા ઘટાડી છે. દરેક દરેક ઓફીસે અમલ્લવીઓની સંખ્યા પર કાપ મુકયો છે. એટલે આ અર્થ સમુદાય સામ્યવાદમાં જ ઉગરવાનો

ફર્શ ઉંડા મુળ નોખતી જાય છે. પ્રત્યેક પ્રભાતે બેકારોની દશા લલુ પણ ખુબ બેહાલ ખનતી જાય છે. આ પરિસ્થિતિમાં જર્મનીની આધુનિક સમાજરચના ક્યાં સુધી ટકી શકશે તે એક કલ્પનાની વસ્તુ થઈ પડી છે.

જર્મન જનતાનું જીવન આજે અકસ્મિક સંકટમાંથી ખૂબ ખળભળાઈ ઉઠ્યું છે. લેનીન લખે છે કે જ્યારે જનતાનું જીવન સહનશીલતાના આખરી કક્ષા પર પહોંચે છે ત્યારે હુધવતો વિપ્લવ આવીને

સમાજના અસહ્ય સંતાપનો નાશ કરે છે. આવું જ કંઈ જર્મન ઇતિહાસમાં બનશે ખરું? કંઈ પ્રયત્ન પરિવર્તન કરવાની આવી જ કંઈ તમજા જર્મન જનતાને ઘેરી વળશે ખરી?

૩. નાઝીસપક્ષનું નેતૃત્વ

ઉપલા લેખમાં જર્મન પ્રદેશની બેર-દાર જણાતી સામ્યવાદી ચળવળનું શબ્દચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે. તે સાથે સાથે જ જર્મન રાજકારણને રચતાં એક બીજું જ બળ-એક નવો જ રાજકીય પક્ષ-હીટલેરવાદની પણ ડુંક સમિક્ષા કરી, આ બંને અંતીમ ગણાતા રાજકીય બલોના પરસ્પર ઘર્ષણમાંથી શું પરિણામ આવશે તેનું કંઈક માપ કહાડવા યત્ન કરીયે.

હીટલેરીઝમ-એ શબ્દ તેના નેતા હેર હીટલેર પરથી યોજાયો છે. આ નેતા અત્યારે જર્મનીના એક મોટા રાજકીય પક્ષનો સર્વ સરમુખત્યાર છે. અને તેઓ 'નેશનલ સોશાયલીસ્ટ'ના નામથી જર્મનીમાં ઝોળખાવે છે.

આ પક્ષના સિદ્ધાંત બળ જેવું કંઈ નથી ! તેમની પાસે ખાસ તત્વજ્ઞાન જેવું પણ કંઈ નથી ! તેઓ અમૂક સિદ્ધાંતોમાં પણ માનતા નથી. માત્ર તેઓ આધુનિક વર્ગરચનાનો વિનાશ કરવા નથી માગતા. તેઓ વર્ગીય સમાજરચના ટકાવી રાખીને, તેમાં થોડા સુધારા વધારા કરીને સરકાર-તંત્રને ચલાવવા માગે છે.

તેમના રાજકીય આદર્શોમાં તેઓ માને છે. પાર્લામેન્ટરી પદ્ધતી તદ્દન નિષ્ફળ નિવડી છે. એટલે પાર્લામેન્ટરી પદ્ધતીના ભાંગીને બુદ્ધા કરી નાંખીને તેઓ હીટલેર પાર્ટીની સરમુખત્યારી સ્થાપવા માગે

છે. તેઓ આમ એક રાજકીય પક્ષની સર-મુખત્યારી સ્થાપીને શાસન કરવા ઇચ્છે છે.

તેમના પોષાકમાં તેઓ વરસેલ્સની સંધીદારા યુધ્ધ દંડ આપવાની ચોખ્ખી ના પાડે છે. એટલું જ નહીં પણ વરસેલ્સની સંધીની રૂઢિએ જર્મની ઉપર મુકાયેલા આકરાં પ્રતિબંધો પણ ઉખેડી નાંખવાની હાકલ કરે છે. આમ જો હીટલેર પાર્ટીનું રાજ્ય સ્થપાય તો સંભવ છે કે આંતર-રાષ્ટ્રીય રાજકારણ પર તેની ભારે અસર થાય.

હીટલેર પાર્ટીનું બળ મુખત્વે મધ્યમ વર્ગના યુવાનોમાં છે. હીટલેર પાર્ટીના ઉદ્દામ પોષાકમાં તેમને માટે આકર્ષણ મળી રહે છે. અને તેથી સેંકડો યુવાનો હેર હીટલેરના પક્ષમાં જોડાયા છે.

હિટલેર પક્ષની મુડીવાદી મનોદશા તેના સહાયકોની નામાવણીમાંથી પણ મળી આવે છે. હેર હીટલેરના પક્ષમાં માછ કેસર કુટુંબનો પાટવી રાજકુમાર, મુખ્ય સેના-પતિઓ, અને બરલીનના ઉદ્યોગપતિઓ છે. જર્મનીનો પેલો પ્રખ્યાત બજનચી હેરાશાસ્ટ પણ આ પક્ષમાં જોડાયા છે. એટલે આ એકજ વસ્તુ બતાવી આપે છે કે જર્મનીનો આ રાજકીય પક્ષો કયા વર્ગની તાબેદારી ઉઠાવી રહ્યા છે. સંપત્તિવાનોનો આ સાચો સહાયક અને કવાર જનતાનું ભડું કરવાની દંભી વાગ્દળ

પાથરે છે. પણ જન્મનીના રાજકિય પક્ષના આ ઉદ્દામ આગ્રણના પક્ષમા કામદાર સમુદાયે જરાયે સાથ નથી આપ્યો.

મધ્યમવર્ગની રાજસાવના પર આ પક્ષ અત્યારે જીવી રહ્યો છે. યરસીનના સંપત્તિવાનોની સહાય ઉપર આ પક્ષ અત્યારે ખુબ પ્રચાર કરી રહ્યો છે. તેના ઉદ્દામ વચનો, અને મ્હોટી મ્હોટી વાતો મધ્યમવર્ગી માનસમા આશાનો ઉન્માદ પ્રગટાવે છે. અને તેથી જ જન્મનીમા અત્યારે આ પક્ષનું જોર ખુબ ગણવામા આવે છે.

પણ જ્યારે ભાવી તરફ સહેજ કદપના કરીયે, અને આવતા ઇતિહાસના ઝાંખા દીસતાં અક્ષરો ઉકેલવાનો કંઈક ચત્ન કરીયે તો માલમ પડશે કે હીટલરવાદ જન્મનીમા લાંબુ જીવી શકે તેમ નથી. કારણ કે આધુનિક જન્મનીની આકરી પરિસ્થિતિમાં હિટલરવાદે આપેલા વચનનો ચોથો ભાગ પણ આ પક્ષ પાળી શકે તેમ નથી. આથી જ જન્મન સામ્યવાદીઓ આ પક્ષ માટે બેદરકારી દર્શાવી રહ્યાં છે. તેઓ માને છે કે સંપત્તિવાનોની સીધી સરમુખત્યારી સ્થપાય તો

પણ જન્મનીનો આ પરિસ્થિતિનો જરાય ઉકેલ આપી શકે તેમ નથી.

અત્યારે તો જન્મન સામ્યવાદીઓ વચ્ચે રીવોલ્યુરની રમઝટ આવી રહી છે. અથડા-અથડીના ધમસાત્ત તો જન્મન શહેરોમાં સામાન્ય થઈ પડ્યાં છે. પણ તે જતાં પણ જન્મન સામ્યવાદીઓના જોર પ્રત્યેક દીવસે વધતાં જાય છે એ વસ્તુ જન્મન રાજકિય પરિસ્થિતિને ઘેરી વળેલા ધુમ્મસમાંથી પણ સ્પષ્ટ દીસી આવે છે. અત્યારે સામ્યવાદીઓ અને હીટલરવાદીઓ વચ્ચે ચાલતાં સતત ઘર્ષણનો લાલ લાઇને સંમાજ સત્તાવાદના સીધા પ્રતિનિધિએ શાશન કરી રહ્યાં છે. પણ જેમ જેમ ફાણો વીતતી જાય છે તેમ તેમ હવે પરિસ્થિતિ ચોખ્ખી પડતી જાય છે. અને સમગ્ર દેશમાં હવે એ જ પક્ષ રહેશે એવી ખાત્રી દરેકને થઈ ગઈ છે !

આમ જન્મન રાજકિય વાતાવરણ પરથી અચોક્કસતાના ગાંઠાં વાડળાં હટતા જાય છે. સાથે સાથે જ છેલ્લી ફાણ હવે પાસે આવી પહોંચતી હોય એમ જણાય છે. છેલ્લા ભડકા માટે જન્મની તૈયારી કરી નરહુ હોય એમ જ દીસે છે !

૪. યુદ્ધદંડ અને જન્મની

જન્મની આજે લવકર આર્થિક આપદમાં ઝડપાઈ ગયું છે. એમ તો સર્વ કોઈ કહી શકે છે ! ક્રાન્સના અર્થવિશ્લેષકો પણ આ સત્ય સ્વિકારે છે. ઇંગ્લાંડ, અમેરિકા, અને ફ્રાન્સના અર્થસંપત્તિના સંચાલકો કેટલાય વર્ષોથી જન્મનીના જુદા જુદા યુદ્ધદંડ પર વિચાર ચલાવી રહ્યાં છે એટલું જ નહીં પણ જન્મનીની પ્રત્યેક

દીવસે કયળી જતી સ્થિતિ ઉપર ખુબ ધ્યાન આપી રહ્યાં છે.

આ પરિસ્થિતિમા યુદ્ધદંડ વિશે ખુબ ઉઠાપોહ થઈ રહ્યો છે. જન્મનીનો પ્રત્યેક રાજપુરુષ કહે છે કે જો જન્મનીને સામ્યવાદી ચિંતલવમાંથી ઉગારી લેવું હોય, જો આવતા આર્થિક ઝંઝાવાતમાંથી બચાવી લેવું હોય, જો આધુનિક સમાજરચનાને

કાયમ રાખવી હોય તો અત્યારે એક માત્ર ઉપાય યુદ્ધડને નાશુદ કરવાનો છે. દરેક દરેક જર્મન ખળનચીએ વારંવાર આ નયુ સત્ય જાહેર કયું છે. એટલું જ નહીં પણ યુદ્ધડ નાશુદ થવો જ જોઈએ એ પ્રકારની સામાન્ય માગણી દરેક દરેક રાજકીય પક્ષે કરી છે. આ સર્વ ઉપરાંત હિટલરવાદીઓ અને સામ્યવાદીઓએ તો છોડ્યોક જાહેર કયું છે કે જો તેઓ સત્તામાં આવશે તો પહેલી જ તકે વરસેલ્સની સંધીના કકડા કરી નાંખશે.

એક વર્ષના આરામની નીષ્ફળતા

આ બધી પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને જ અમેરીકન અધિષ્ઠાતા મીંડ હુવરે એક વર્ષના યુદ્ધવિરામની જાહેરાત ગયા જુલાઇ માસમાં કરી હતી. આ જાહેરાત કયાં પછી તરત જ સારાયે યુરોપમાં આનંદ અને આશ્ચર્યની લાગણી પ્રગટી હતી. પણ આર્થિક સ્થિતિ એટલી તો ખરાબ થતી ચાલી છે કે આ એક વર્ષનો આરામ પણ જર્મનીના આર્થિક દુઃખને દૂર કરવાને અસક્ત નીવડ્યું હતું.

યુદ્ધડ સાથે સંકળાયેલા ધોતહાસ પર જરા ઉડતી નજર કરી જઈએ તો જણાશે કે વરસેલ્સની સંધીને આધારે અખળેના આંકડામાં રમતો આ યુદ્ધડ જર્મની ઉપર ટોકી એસાડવામાં આવ્યો છે. અને હવે એવી પરિસ્થિતિ ઉભી થઇ છે કે જે ધન જર્મની, ક્રાંસ અને ઇંગ્લેંડને યુદ્ધ પેટે આપે છે તે જ ધન મિત્રરાજ્યોએ કરેલા મહાન દેવાં પેટે અમેરીકાને પાછા મળે છે. આમ જર્મની તેની કારખી કંગાડીઅત છતાં શક્ય હોય તેટલું ધન આજે મિત્રરાજ્યોને દંડ પેટે

આપે છે અને એ જ ધન પાછું અમેરીકા તરફ પ્રસ્થાન કરે છે. આમ યુદ્ધડની સાકળના અંકોડા આંતરરાષ્ટ્રીય લેવડદેવડથી ખુબ મજબુત બન્યા છે.

હવે વસ્તુ એમ છે કે મિત્રરાજ્યો [ઇંગ્લાંડ, ક્રાંસ, ઇટાલી] જર્મનીના યુદ્ધડને નાશુદ કરે તો અમેરીકાને આપવું પડતું ધન તેમને જ આપવું પડે. તેથી તેઓ એમ કહે છે કે જો અમેરીકા મિત્રરાજ્યોનું દેવું માફ કરે તો તેઓ જર્મનીનો યુદ્ધડ માફ કરે.

આમ જર્મનીના યુદ્ધડ સાથે મિત્રરાજ્યોના દેવાને સંબંધ છે. પણ આથી એમ નથી ઠરતું કે યુદ્ધડની રકમ સાથે મિત્રરાજ્યોની આ મહાન માંગણી સંકળાયેલી છે ! જર્મન સામ્રાજ્યને સ્વાહા કરી જનાર ઇંગ્લેંડ કઇ દ્રષ્ટિએ અમેરીકા ઉપર દોષ મુકી શકે ? સીરીયા અને અરબસ્થાના એક ભાગ ઉપર ફ્રેંચ સ્વામિત્વ સ્થાપનાર ક્રાંસ શી રીતે અમેરીકા ઉપર દોષ મુકી શકે ? છતાં બંને પ્રદેશના પત્રકારો જર્મન યુદ્ધડ માટે અમેરીકાને જ જવાબદાર ગણાવ્યા કરે છે.

યુદ્ધડ આપવાની ના

આખરે જેની આશા રખાતી હતી તે બન્યું છે. જર્મન ખળનચી અને વડા પ્રધાન ડૉ. જુનીંગે જગત સમક્ષ એક નિવેદન રજુ કરતાં જર્મન પ્રજાની આ યુદ્ધડ નહીં આપવાની અશક્તિ જાહેર કરી છે. જર્મન પ્રજા તરફથી જોડતાં આ રાજ્યમુત્સદ્દીએ ઉપજા વચનો ઉચ્ચારતા પહેલાં તે સંબંધી પુરતો વિચાર કર્યો જ હશે, એટલું જ નહીં પણ જર્મન પ્રજાની આર્થિક અબદલાના

માપ આ મહારથીએ કહીને જ આ પગલું લેવું હશે.

ગમે તેમ હોય તો પણ જન્મન પ્રગતની આર્થિક અવદશા હવે સહન-શીલતાની છેલ્લી કક્ષા પર પહોંચી છે તે આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. તેથી જ જન્મન વગ્રપ્રધાન યુનીંગને ઉપડી જાવે-સાત કરવાની ફરજ પડી છે. સમાજ સત્તાવાદીઓએ હમેશા યુદ્ધનું નાણું કરવા સામે જન્મનીની પ્રતિબદ્ધતાને મુખી છે. પણ આ પ્રતિબદ્ધતા પ્રશ્નને પણ વેગળો કરી દે છે, જન્મન નાણાખાતાના વગ્રએ જગત સમક્ષ ચોખ્ખા શબ્દોમાં સંભળાવી દીધું છે કે 'યુદ્ધનું આપવાની અમારી શક્તિ નથી.'

આ જાહેરાત જોતાં જ ક્રાંસના પ્રધાનમંડળમાં પૂર્વ ગુલરાટ આપે છે. જન્મનીની બીક ધરાવતાં આ વિજેતાને જન્મન શાશ્વતી આ રાજ્યમત લાગે છે. પણ તેને પણ જન્મનીની આર્થિક અવદશાની ખાતરી થઈ છે. કારણ કે થોડા દીવસ પહેલાં જ ક્રાંસના, નાણાખાતાના સચિવ ફલાદીને જાહેર કયું હતું કે 'જો જન્મની' ચંગ ચોજનામાં મુકરર થયેલી બીન શરતી વાર્ષિક રકમ આપે તો એ વર્ષ મુખી નંડવિરામ જાહેર કરવા તરફ હતું. આમ જન્મનીની આર્થિક અવદશાને સ્વિકારીને ક્રાંસની સરકારે જન્મન પ્રગતને આ સંબંધી રાહત આપવાની આશા બતાવી હતી. પણ હવે જ્યારે જન્મનીએ આ જાહેરાત કરી છે ત્યારે સંભવ છે કે સમગ્ર ક્રાંસમાં આ સામે રોષનો તવાનગ સંગમશે. પણ જતાં પણ ફ્રેન્ચ સરકારનંત્રના સંચાલકો સારી રીતે સમજે છે કે જન્મની પાસે હવે દોરડામાંથી પૈસા લઈ શકાય તે

અશક્ય છે! જ્યારે જન્મની પાસે પૈસા આપવાની જ શક્તિ જ ના હોય ત્યારે આ યુદ્ધનું આકરી રકમ શી રીતે અપાઈ શકવાની હતી! તેમજ હંઝાંડ પણ એમ આશા રાખતું હોય કે યુદ્ધનું રકમ મળી શકશે તો તે એક ખાતરી દર્શના છે. બ્રિટનના બાહ્યગરો પણ એક વસ્તુ સમજે છે કે જન્મનીનું આર્થિક નંત્ર છૂટી પડે તો પછી બોહશેવીઝમને લંડન પહોંચના બહુ વાર નહીં લાગે.

મહોદી બીક

ક્રાંસ અને હંઝાંડ આગળ આ જ પ્રશ્ન એ એક મૂખ્ય પ્રશ્ન છે! જન્મનીની આર્થિક અવદશા માટે આ બંને રાષ્ટ્રમાંથી કોઈ રાષ્ટ્રને પડી નથી! પણ અત્યારે વિજેતા ક્રાંસને તેમ જ સામ્રાજ્યવાદી બ્રિટનને એક જ બીક લાગે છે અને તે જન્મન વિશ્લવની. સંપત્તિના આ સંચાલકો સારી રીતે સમજે છે કે જન્મનીને જો રાહત આપવામાં નહીં આવે તો જન્મનીનું આર્થિક તંત્ર છૂટીને દુકા યથા પડશે. એટલું જ નહીં પણ લાલ સામ્યવાદનો વિજય ડોકો બરલીનમાં વાગતા, લંડન અને પેરીસ પર પણ તેની પ્રગંડ અસર થશે જ.

લાલ જન્મની! એ આજે સામ્રાજ્યવાદીઓને થયેલી રહ્યું છે! સામ્યવાદ એ ક્રાંસ અને બ્રિટનના સામ્રાજ્યવાદીઓની શાંતિના દુકા કરી રહ્યો છે. અને તેથી જ જન્મનીને વિશ્લવના માર્ગે વળતું અટકાવવાને, સામ્યવાદી રાજ્યકાંતિથી અળગું કરવાને માટે ક્રાંસ અને બ્રિટન જન્મન જાહેરાતથી છંછેડાઈ ન પડતાં જાનેવારીની ૨૫ મી તારીખે મળનારી પરિષદમાં કંઈક ઉકેલ નરર

કલાકારો, એટલું જ નહીં પણ ક્રાંતિ અને
ક્રેટિસિટન અને જર્મનીને આર્થિક
રાહન આપવા આવુર છે કારણ કે
જર્મન પ્રજાના રાજ્યવિસ્તારની બીજી
જર્મનીમાં રોકાયેલી સંપત્તિ કરતાં પણ
મોટી છે.

નહીં જો જર્મન વિસ્તારના માર્ગે વળે
તો ક્રાંતિ કરનાં અમેરીકા અને ઇંગ્લેન્ડને
આર્થિક નુકસાન થાય એમાં કોઈ પ્રકાર
ની શંકા જ નથી. ક્રેટિસિટનના લગભગ
૮૦ નીલીયન પાઉન્ડ જર્મન ઉદ્યોગોમાં
રોકાયેલાં છે, એટલું જ નહીં પણ અમે-
રીકાએ કેટલાય વર્ષોથી આ અડધા નોંખ્યા
છે. જર્મન એકો પર આર્થિક અધિકાર
તો ક્યારેના ય જાણ્યો છે. આ પરિસ્થિ-
તિમાં જર્મનવિસ્તારની બીજી એટલી
તો પ્રજા અને પ્રચંડ છે કે અમેરીકા
પણ યુધ્ધકાંડને અંગે મિત્રરાજ્યોને
દેવાના ભારમાંથી મુક્ત કરે.

આ સર્વ ઉપર આંતરરાષ્ટ્રીય સ્પર્ધા
અને સમગ્ર વિશ્વ ઉપર સ્વામિત્વ સ્થા-
પવાના અમેરીકાના અભિલાષ ખુબ અસર

કરી રહ્યાં છે. સમગ્ર જગત ઉપર પોતાનો
આર્થિક અધિકાર જમાવવાના અમેરીકાના
કાંડ હવે પ્રવર્તી માફ જ પ્રજા છે!
એટલે તે મિત્રરાજ્યોના દેવા માફ કરે કે
ક્રમ તે એક શંકાની વસ્તુ છે? એટલું જ
નહીં પણ સંભવ છે કે અમેરીકા મિત્ર-
રાજ્યોનું અથાગ દેવું માફ ન કરીને
ઇંગ્લેન્ડ અને ક્રાંતિને મુજબલમાં પણ
મુશ્કી છે.

પણ આમ જ્યારે જર્મન જાહેરાત
ઉપર કલ્પના કરીયે છીયે ત્યારે જર્મનીમાં
આ રાહન બહુ મોડી થઈ પડશે એવી
સ્પષ્ટ અનુમાન શક્ય બન્યા છે. જર્મન-
પ્રજાની દશા હવે એટલી તો અસહ્ય થઈ
પડી છે કે હવે યુધ્ધકાંડ હમેશને માટે
નાણુદ થાય તો પણ જર્મનપ્રજાની
આર્થિક અવસ્થા જરાય મુશ્કેલી તેવી
આશા કોઈ રાખે તો તે નકામી જ
નિવડશે.

યુધ્ધકાંડ હવે માફ કરવાનો માર્ગ
લેવામાં ખુબ વિલંબ થયો છે, આ વિલં-
બને માટે સમગ્ર વિશ્વના મુશ્કીલાઈ જગ-
તને બરુર શોષવું પડશે.

INDO BALM

દરેક ઘરની જરૂરીઆત

ઇન્ડો-બા મ

ઘરગથ્થુ ઉપાય

સંધીવા, વાતરોગ, શુભ નાથાના ને
કમરનો દુઃખાવો, દાંતનું દુઃખતર, સારી,
ડક અને સ્નાયુઓના દુઃખાવાના અકસીર
દવાજ. દરેક ડેકાલે મળે છે.

—મદત—

મેસર્સ ઇન્ડિયન પ્રોપર્સ,

મુબમ્બઈ.

આ સાથે બે આનાની ટીકટી બીક્ટ
છું મારા ઘરઉપયોગ માટે નમુનાની
બે આટલી મોકલી આપશો. (P. K.)

નામ

સરનામું

ચિત્ર પટ

ની

કલા

રોમાન્સના રંગ—વસ્તુનો સ્પર્શ—
તરેનાતમાં કલા—કવીતાની શાય—
— આપણી કીલ્મો —

વિષયક:
હતુભાઈ પ્ર. મહેતા

જીવનમાં એક એવી જગ્યા છે કે જ્યાં દરેક ક્ષણે અગ્નિપ્રીતિઓ જન્મ લે છે. આ જગ્યા પર પવન પુંકાય છે, અને સાથોસાથ પ્રકાશ ફેલાય છે—એક બાલુ રેતીનું સુકું રાગ પડ્યું છે—ખીછ બાલુ પુલોથી લય-બધ થએલા બાગ જગારા મારી રહ્યા છે, બધી ઝલુઓ આંકી એક સાથે ઉતરે છે. અને ફ્રેન્ચ, જરમન, ઇંગ્લીશ, આફ્રીકન, અમેરીકન—આ બધી ઢબનાં મકાનો આંકી મોલુદ છે. દરેક દેશના લોકો આંકી નન્દે પડે છે—મદાન નાખતી પાછળ કાળો દબારી સફેદ દાંત બનાવી રહ્યા છે.

આ ભૂમિ હોલીવુડના નામથી ઓળખાય છે. અને ચિત્રપટના ઉદ્યોગ માટે આ જગ્યા મશહુર છે, એ આજે સહુ કાંઈ જાણે છે. રોકીની શરૂઆત થઈ ત્યારે હોલીવુડે બોલતી શીઝોમાં સંગીતને અગ્રસ્થાન આપવા માંડ્યું. અને 'ચુગીટસ કોમેડી' ધોધધડ બહાર પડવા લાગી. ૧૦૦ ટકા ગાતી, નાચતી અને ૧૦૦ ટકા શોર ધોંધાટ મચાવતી... એક સાથે પચાસ ઉધાગ પગ ઉઠાવ્યા! રોપરની ધાતીઓ ભરાઈ, સ્ત્રી પુરુષની

ગોદમાં તપાવા લાગી. અને બોંચું 'જાન' સંગીત બધાને દલબસારી રહ્યું!...

રોમાન્સના રંગ

આ પછી રોકી પર રોમાન્સના રંગ છંટાયા...ચાંદની આછો પ્રકાશ ઘેરી રહી હોય. બાલકનીમાં કાંઈ માથુકતો ચાહેશે મચકી રહ્યો હોય અને બાલકનીની ઉછળ લાયમાં વાજીત રાખી કાંઈ આરાક ધાયલ 'સેરીનેડ' સંભળાવી રતો હોય! પછી મીઠાપ અને ચુંબનોની યોગ્યોડી..... રોમાન્સના હાંટણાં પછી ચુન્કેગાર ટોળાની શીઝો ચમકવા માંડી. કાંઈ પરામાં આવેશું એકાન્ત મકાન...આસપાસ અંધાર તાંડણી પડે તોએ અવાજ ધાય એવું શાંત વાતાવરણ...કેમેરા મકાનના અનેક ખુણાઓ જાગે છે...મકાન ફરી સ્પીર ધાય છે... ત્યાં દૂર દૂર દંડ દંડ અવાજ સંભળાય છે. રોચની જગદગતો લીંટા પડે છે. છુટનો ચમચમાટ કાને અથડાય છે. અંધારમાં મારામારી ધમધમી ધોલ છે. કાંઈ ઝંરકાક

હોમ્સ બહાર પડે છે... અને મુન્ડેગારને ‘ઇન્-ક્ટીક ચેર’ ઇનામમાં મળે છે... આમ ‘ગેંગસ્ટર’ વસ્તુ પછીથી સામાજિક વસ્તુ સાથે ‘માઇક’ને જોડવામાં આવ્યું.

.....
ઇમસને ‘દી ગર્લી’ને ઘરની બહાર કાઢી તે પછી તે પાછી ફરી જ નથી. બહારનું જગત પણ એને મુખ બક્ષી શક્યું નથી. ચળકતાં પીણા અને પ્રેમમાં પણ એ જીવનને હુઆવી શક્યા નથી. જન્મર ટોળામાં એ આકરે એકાન્ત અનુભવી રહેલ છે. ઝાંખાનની ચાતુરી પાછળ એને નર્ચાં દંભ માલુમ પડ્યો છે. સદૃશ્યુની જેમ જ દુર્ગંધથી એ ભારે કંટાળી ગઈ છે.....

આ પ્રકારની સ્ત્રી આજે યુરોપના સહિત્યમાં દેખા દે છે. અને ચિત્રપટના પાત્રોમાં પણ આ પ્રકારની સ્ત્રી લાજર થયેલ છે. હોલીવુડની સામાજિક શીઘ્રોમાં, ઇંગ્લીશ નાટકોમાંથી પણ સ્ત્રી આવે જ પૂરની સંલગાવે છે. એની બેઆરામી છુપાતી નથી. ‘ક્રેમેડી’ માં ખીરીશ શીઘ્રોએ ત્રાફ સ્થાન મેળવ્યું છે...

પણ આંહી બધે જ મુડીવાદી.

વસ્તુનો રૂપરશ્

સમાજના પડઘા કીત્રાય છે. પાત્રલેખનમાં-વસ્તુના રૂપરશ્માં, ‘મોડલ’ની પસંદગીમાં, ચાત્રાંશપમાં બધે જ. એટલે તો સોવીયેટના એક કામેલ ડાયરેક્ટરને હોલીવુડે બોલાવી પાછો કાઢેલો. એમ બન્યું કે થીઓડોર ડેસરની લખેલી નવલકથા “અમેરીકન ટ્રેન્ડી” ટોપમાં ઉતારવાની યોજના એક બાબીતા શીઘ્ર કંપનીના માલીકાએ કરી. અને એવું ડાયરેકશન સોવીયેટ ડાયરેક્ટરને સુપ્રેત કરી દેવું એમ નક્કી થતાં એને

આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું-પણ જ્યારે આ રશીઅન ડાયરેક્ટરે પોતાની રીતે જ આ વસ્તુને “ટ્રીટ” કરવાની વાત સંલગાવી ત્યારે મુડીવાદી માલિકાને એ ‘હેડલીંગ’ની કંપના માત્રથી કમકમાં આવ્યાં ને જરમાગરમ ચર્ચા ચાલી-રશીયન ડાયરેક્ટર એકનો એ ન જ થયો-કરણ કે એના ક્ષેત્રમાં એ સ્વનંત્ર હોવા જ જોઈએ! અમેરીકન શીઘ્રમાલિકાને ખ્યાલ નહોતો કે સોવીયેટનો કલાખાજ આ વતનો ધતેલ હશે-તેઓએ તો એમ ધારી લીધેલું કે તે અસ્ત્રી શીઘ્ર ‘ટેકનીક’ કાપી આપશે. અને ડાહ્યો ગુજવામાં નાખી દેશે.

આ બધાનું પરિણામ એ આવ્યું કે રશીઅન ડીરેક્ટરે માલીકાના કલ્પ પ્રમાણે એ શીઘ્રની વસ્તુને ઉતારવાની સાફ ના પાડી અને તે ફરી રશીઆ ઉપડી ગયો. અને કોઈ અમેરીકન ડીરેક્ટરે આ શીઘ્ર ઉતારી છે. પણ આ નવલકથાના લેખક થીઓડોર ડેસરને આધી કરમે અસંતોષ થયો છે કારણ કે એની માનીતી નવલકથાના લુસ્સાને સા વમારી નાંખવામાં આવ્યો છે અને એક ‘ગેંગસ્ટર’ વસ્તુની માફક એવું ‘હેડલીંગ’ કરવામાં આવ્યું છે. ડેસરે આ માટે બદાલતને પણ શોધી હતી. આ દાખલો આપવાનું કારણ એ છે કે જ્યાં જ્યાં કલા મેલુદ હોય છે ત્યાં ત્યાં દરેક વર્ગ પોતાનું પ્રતિબીંબ પાડવા મથે છે. સોવીયેટની ચિત્રપટ કલા માત્ર ઝળઝળતા પાશાની સ્ત્રીએને જ અપનાવતી નથી. માત્ર એક કુટુંબ-કે એક વ્યક્તિની લાગણીએને જ એ કીતતી નથી. માત્ર બેચાર શખ્સોના પ્રેમશીસ્સાને જ ઝોળખતી નથી.....અને એટલે જ હોલીવુડના ડાયરેક્ટરો અને સેલી-યેટ ડાયરેક્ટરો વસ્તુને લુદી જ રાતે રૂપરશ્ છે.

તહેનાતમાં કલા

સોવીયેટ તો કલાને પણ 'પાંચ વર્ષની યોજના' ની તહેનાતમાં ખરી કરેલ છે. એટલે જ ત્યાંની શીશ્મોમાં યોજનાને આગળ જણાવતાં પાત્રો નજરે ચડે છે. ખીચાશ કામદેવ તરફ આંસી કાંઈ મીટ માંડી લેતું નથી. સોવીયેટના બાળીતા ડાયરેક્ટર પુકોવ કીનની એક શીશ્મકૃતિને સેન્સરે નાપાસ કરી હતી કારણ કે એમાં રોમાન્સનો રંગ ઘેરો બની ગયો હતો. ડોલીવુડના ડાયરેક્ટરોને પણ કથુક કર્યું પડ્યું છે કે રશીયન ડાયરેક્ટરો "શીશ્મ ટેકનીક" માં મોજા ઉતરે તેમ નથી. અજબત નેઓ કલા અને પ્રચારને લુના પાઠના નથી એટલે કે કલા દ્વારા પ્રચારકાર્ય જ સાધે છે પરંતુ એ વખતે નેઓ ભુલી જતા નથી કે 'ટેકનીક' પણ જરૂરનું છે. મેલાયેટ શીશ્મના કેટલાક 'શોટ્સ' મુદીવાદી માનસમાં ઝાંખે વખતે ઉતરે છે. એ પચાવવા માટે અમુક પ્રકારની દષ્ટિ જરૂરની છે. સોવીયેટના શીશ્મ ડીરેક્ટરો પક્ષા "માકેસીસ્ટ" હોય છે એટલે તેઓનો સ્પર્શ વૈજ્ઞાનિક હોય છે. એમાં ક્ષતિ હોવા સંભવ નથી. સમુદ વ્યક્તિની ભાવના તેઓ બરોબર સમજે છે.

આ પ્રકારનાં દ્રશ્યો સોવીયેટ શીશ્મમાં ચમકે છે. લુના વખતમાં જ્યાં કાળથી ખેતી થતી ત્યાં આજે પોતાની ટેક્ટરો હણ-હણી રવાં છે. એક સાથે ચાળીસ કે પચાસ ટેક્ટરો ધસી રવાં છે. ધરતીમાંથી ધુળના ગોરેગોરા નીકળે છે, ટેક્ટર હાંડનારા ત્રમહાવીઓના ચહેરા ઉત્સાહ ભરેલા, ઉગળા દેખાય છે. સ્ત્રીઓ પણ કામમાં તાલીન છે, અને કીસ્તાલ કરી રહેલ છે—ખેડૂતનાં છોકરાઓ પણ આ દ્રશ્યનો અવ્યાસ કરી રવાં છે—ખીલ બાલુ કારખાનાનાં એન્જીનેરો ઝાપઝાપી ચાલી રવાં છે. કામદારો ખીક કે

કાદા વિના ચાતાગાતા કામ કરી રહ્યા છે. અચરનવાર કારખાનાનાં શોષાટમાં પણ કામદારો અને સ્ત્રીઓ મીટી વાતો કરે બળ છે. નિશાળના બોર્ડ પર 'યંત્ર' નું ચિત્ર છે. નિશાળની દીવાલો પર 'પાંચ વર્ષની યોજના' ના આંકડાઓ છે. બાલકોની પાટી ઉપર છે. કારખાનાં ભેવા—છોકરાઓ મત ફેંકે બળ છે. "આ મોટરોના આંકડા ચાર વર્ષમાં જ પુરા થવાના" વગેરે વગેરે—આમ ઔદ્યોગીક પ્રગતિનો પરચો સોવીયેટ શીશ્મ બતાવે છે... અને ચિત્રપટની આસપાસ જનસમુદના હિસાથી છલોછલ ભરેલી વસ્તુ ગુંથવામાં આવે છે. જરમનીનો મશાહુર 'યુક્ષ' સ્ટુડીઓ પર સોવીયેટ 'ટેકનીક' ની ખુબ જ અસર થઈ છે.

કવીતાની કાયા

કલાના નવા નવાં સ્વરૂપો સર્જવાનું પણ તેઓ ભુલતા નથી. મારો ફોસ્ત લાંડનમાં કાલ રસે છે તેણે રશીયન ડાયરેક્ટર આઇઝેનસ્ટાઇનની કૃતિ "સીસ્વર લાઇનીંગ" નામની નવીન શીશ્મ લેઈ છે—અને નીચે પ્રમાણેનું અચ્છું વાણું તે લખી જણાવે છે. "સામાન્ય વાતોને બદલે આઇઝેનસ્ટાઇને ચાર moods ને કેમેરાદ્વારા અદ્ભુત Emotional expression માં દર્શાવ્યા છે. પ્રથમ જંજાવાત, પછી વિરામ. પછી વિષાદ અને ત્યાર પછી ઉત્કાસ-પ્રયંસ વાચાએકું, કુસતતાં ગાડનાં કુંકું, વિચિત્રન થતાં પ્રયત્ન મોજાં અને મુસવાટ કરતો વાલુ ને ધસતાં વાદળો... પછી લાંબા ગાડનાં પાણીમાં મુગ્ધતાં પ્રતિબિંબો આસ્તે આસ્તે સ્થીર સીધી લીંદીઓ બનતાં—અનાવી વિરામ પર ઉતરે છે—ડાયરેક્ટરનો ધરાદો musical images" ને ચિત્રમય (Pictorial) કરવાનો છે, અને એમાં તે અદ્ભુત કૌશ-

ત્યથી સરળતા પ્રાપ્ત કરે છે—સ્થીર જલ, પ્રતિબિંબો, આછાં વાદળાં, સ્થીર તરવરો ને, દુરતની અખંડ એવી નિસ્તીમ શાન્તિ—શોકવું વાતાવરણ, એક યુવતીનાં કર્ણગીતનાં આદાસનો તથા સર્વત્ર સ્થામરંગી છાયા-ઓથી સરજ્યું હતું—ને વરસાદના ફેરામાં આકાશનાં આંસુ સુચવ્યાં હતાં પણ આખરે તેજનો એક ગોળો ઉડી આકાશમાં પેસે છે. સર્વત્ર પ્રકાશ ફેલાય છે. તરંગો આરતેથી ડાલે છે, પુખ્તો ઉડે છે. ને બધે હારયતી ધવ-સિમા છવાઈ જાય છે. એક એતવસના ગોરી આનંદવું ગીત ગાય છે અને શીઘ્ર પુરી થાય છે.” કવિતાને કાયા આપવાનો આ ક્ષેત્રમંદ પ્રયાસ છે. મેઘધનુરંગી કલ્પનાને આથી ક્ષેવર સાંપડે છે. અને કાણુ એમ કહે છે કે સોપીયેટના ડાયરેક્ટરોમાં કલા નથી? ટેકનીકની દૃષ્ટિએ, નવા સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ, આ શીઘ્ર જગતના ચોક્કમાં કલાનો અંદરવો પાથરે છે. એટલે જેઓ એમ માને છે કે સોપીયેટ ઉદ્યોગ ‘વ્યક્તીત્વ’ ખીલવવાનો મોકા મળતો નથી એ વાત કેટલી ગંભીર છે ! આધુનિકતાધનની છાપ સારીયે શીઘ્રમાં સાફ દેખાઈ આવે છે. અને આવા અખતરો ત્યાં થયે જ જાય છે.

આપણી ફીલ્મો

આપણી દેશી ફીલ્મોએ આજ સુધીમાં ટેકનીકની દ્રષ્ટિએ જરૂર પ્રગતિ કરી છે, આપણે તો આપણા શીઘ્ર ઉદ્યોગને ક્ષમ્પ્રોત્સવાની લગભગ દેશન થઈ ગઈ છે. કોઈ અમેરીકા રહી આવી ત્યાંના શીઘ્ર ઉદ્યોગને ધ્યાનમાં રાખી લીંદી ફીલ્મો સામે માત્ર દીકાનાં તીર છોડે છે. દીકા અલખત જરૂરની છે પણ ધણીખરી દીકાઓ obvious? હોય છે. હોલીવુડ ગયા સિવાય પણ એમ કહી શકાય કે “દેશી ફીલ્મોમાં કોઈ દમ નથી” આપણે ત્યાં દેશીઆરી અચ્છી હોય

છે, ડાયરેક્ટરોન પણ કોઈ કોઈ વાર કાબેલ હોય છે, પણ વસ્તુની ચુંટણી બરોબર હોતી નથી. ખાસ કરીને ટોફી આવ્યા પછી તો વસ્તુ અને વાર્તાલાપ પર ઘણો આધાર છે. લાધાની ભલક વિનાની ‘ટેક નીકલ’ ખુબીએ કુખ્ખી લાગે છે, કટાક્ષ અને રમુજ એ ખાસ કરીને વાર્તાલાપને ખુબ Engaging બનાવે છે.

આપણી ટોફીના સંગીત અને નાટ્યીઆપણા વિષે અંટકું બધું કહેવાઈ ગયું છે કે એ વિષે મૌન રાખવામાં જ મજા છે.

આપણે જ્યાં સુધી સમાજ રચના પરિવર્તન પામે નહીં ત્યાં સુધી ‘એક જ વ્યક્તિ’ના પરાક્રમ આપણે ભેળે છુટકો. સાત લાગ સુધી ‘વીલન’ના આક્રમણ સામે શિયળતું રક્ષણ કરતી નાધિકા, કુખ્ખંતને ખુશ કરતી શકુંતલાઓ, પોતા પ્રેમ ખાતર જનન વેડફી દેતાં યુગક્ષો,...એ બધાં ફેરે પડ્યા પર પસાર થયા કરવાનાં...હવેનો ઉદ્ધાસ માણવાની પુરી મુશ્કેલી છતાં જેઓને ભૂખમરાના સાથી બનવું પડે છે, કવિતા અને કલ્પનાના ઝરણ વહેતાં હોય છતાં કોઈ શ્રીમંત માસીક ખાતર જેઓને હિસાબના ઓપડા લખવા પડે છે, ઇસ્કેલું ખાતું પીવાની ઇચ્છા હોય, મુંવાળા સહચારના સ્વપ્નાં સેવી રહ્યા હોય, છતાં જેઓને માત્ર રાતના ઠંડા પથ્થરનો સહવાસ મેવવો પડે છે. એવાં ચિત્રો—એવી વસ્તુ અત્યારની કલાથી પર રહે છે, મુડીનાદ ઉદ્યોગના જીવનમાં તેઓને સ્થાન નથી. મુડીવાદી કલા પણ એનાથી અલગાઈ જાય છે.....પણ તેઓની અવગણના લાંબા કાળ સુધી ટકી શકે તેમ નથી.....

આજે જગત ચિત્રપટની કલા પાસેથી પણ નવીનતા માગી રહ્યું છે, એ ભુખ ક્યારે સંતોષાશે?

યંત્રના ગુલામોને : [પાના ૧૨૫૦ નું ચાલુ]

વાદીઓ સદૃશ થયા હોત તો ? એરવાનનો ઇતિહાસ કંઈક જુદો જ હોત.

બીબુ પુસ્તક : 'યંત્ર અટકે છે'

પણ એરવાનમાંથી પ્રેરણા પામીને મી. ઇ. એમ ફોસ્ટરે 'યંત્ર અટકે છે' એ નામનું એક પુસ્તક લખ્યું છે. આ પુસ્તક પણ એરવાનના નેટલુન્ડ પ્રભાવિય યથા પડ્યું છે. લેખકની કલ્પનાના ઉચ્ચત્ત્વ જ સામાન્ય માનવને મુગ્ધ કરી શકે તેમ છે. એક ઉદાહરણ લઈએ.

કલ્પો કે એક આવાસને ત્વંમે નિહાળો છે. મધપ્રકાશના ખાના સગી આ ઓરડી છે. ખારીઓ કે બાંતિથી ત્યાં પ્રકાશ પુરવામાં નથી આવ્યો છતાં તે રાત્રિ પ્રકાશથી જળ-હળી રહી છે. હવાને માટે કંઈ જ નથી છતાં હવા સ્વચ્છ છે. ઓરડામાં ગાયન-વાદનનું એક પણ યંત્ર નથી છતાં આખો ઓરડો મીઠા સુરથી ગુંથ રહ્યો છે.

મધ્યમાં આરામ ખુરશી પડેલી છે. તેની બાજુમાં વાંચવાનું ન્હાનું મેજ છે. આરામ ખુરશીમાં એક સ્ત્રી બેઠેલી છે. સદેહ પુણી નેપું તેનું મુખ યથા ગયું છે. આ ઓરડા પર આ સ્ત્રીનું આધિપત્ય છે.

આખા ઓરડામાં વિનળીક બટ-નોની મોટી સંખ્યા તમારી નજરે ચડે છે. વિનળીક યંત્રોની મદદથી સ્ત્રી ઇચ્છીત

વસ્તુ મેળવી શકે છે. નરત જ રહેતા રનાન માટે ગરમ પાણીથી લારેશું ટપા અતાર આવે. બીજાં બટન દાખે કે સ્વચ્છ દુવાસ અને સાથુ આવે. એક બટનથી તેમજ ખાવાનું તૈયાર થવું હતું. બીજા બટનથી તેને વર્તમાનપત્રો વાંચવા મળતાં હતાં.

હુંકામાં જે જે વસ્તુ બેઠાએ તે તે વસ્તુઓ વિનળીક બટન દબાવતાં આવે એવી આ ઓરડીમાં વ્યવસ્થા હતી.

માનવચત્તને તો આ પ્રદેશમાંથી વિદાય મળી હતી. માનવ ઉપયોગની સર્વ વસ્તુઓ યંત્રદ્વારા જ થતી, કલ્લોસ એ આ માનવોનો માત્ર વ્યવસાય હતો. આવાં માનવીઓ સાકાત પરમેશ્વરની માફક યંત્રની પુખ્ત કરતાં.

પણ ધીમે ધીમે ઉદ્યમનું સ્થાન આગસ લેવા લાગ્યું. યંત્રોની નિરીક્ષા કરનારઓ અને આ સ્વર્ગના સંચાઓ ચલાવનારઓ ધીમે ધીમે આગસુ બન્યા. પરિણામ એ આવ્યું કે આજે પ્રકાશ ન આવે તો ખીજે દિવસે સંગીત ન અંલગાય. ત્રીજે દિવસે એથી પણ વધુ ખરાબ પરિણામ આવ્યું - યંત્ર અટકે જ નહીં. યંત્ર અટકી ગયું. શહેરમાં અંધકાર વ્યાપી ગયો. પ્રકાશ ચાલ્યો ગયો. સંગીતના સુર અંલગના અંધ થઇ ગયા. સમગ્ર સમાજમાં ચિડવ-ગળા વ્યાપી ગઇ.

અપુણ્ય

આ લેખનો વધુ સ્તીક લાગ આવતા

અંકમાં જરૂર વાંચવા તૈયાર રહેજો.

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાવણ્યતાના વીધયમાં બાલની ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન મોખરે આવે છે અને તેથી મૃગલાયનીના બાલની સૌંદર્યતાની આભેદુષ્ય વર્ણન સકતી માટે મરાઠુર થયેલ નામોદીત નાટ્યકાર કવી કાલીદાસજી નામ રહેજે યાદ આવી જાય છે, બાલને સુંદર અને સુવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કાળા ભમર જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલિત દેશન થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઈલ

હર ઓઈલના દુનિયામાં, બાલની ઉપર વર્ણુબા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપ રચીત કરવામાં જનજીવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવામાં અગ્રસ્થાન ભોગવી રહ્યું છે. નમારા બાલ માટે કામીનીયા ઓઈલ નીચમીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઈલ બાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીંમતે સઘળા જણીલા સ્ટોરોમાં વેચાય છે. અસહ્ય કામીનીયા ઓઈલ બરાબર તપાસીનેજ ખરીદજો કારણ તેની બનાવટી દલકી નકલો નીકળવા માંડી છે.

—:૦:—

ચમેલી જેલું મોહક-ગુલાબ જેલું ઉત્તમ-કમળ જેલું સુંદર
ઓટો દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

નમે ન વાપયું હોય તો એક વખત વાપરી જુલો. તે કપડાં ઉપર અચવા રૂના કાયામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા પ્રલોની મીઠી ખુશમો ખેંકે ખેંકે થઈ રહે છે. ઓટો દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.) નામ વાંગીનેજ સીલબંધ બાટલી ખરીદજો કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીંમત વા અંકિસની ૧ બાટલીના રૂ. ૨, ૦ અંકિસ રૂ. ૧-૪ અને ૧ કામની રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીંમત રૂ. ૦-૨-૦ મુગંધી કાડના-એ આનો. બહારગામ મંગાવનારાઓને વી. પી. ખર્ચ. પાંચ આનો જુદા થશે.

દીલબહાર હર ઓઈલ (રજીસ્ટર્ડ.)

આ તેલની કેવડા ગુલાબની પારીજતક જેવી મીઠી મુગંધ ધણીજ પ્રીયકર છે. વાપરી બાત્રી કરો. બાટલી દીઠ કીંમત રૂ. ૧ અને વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ અંગ. ઓઈલ {ધી એંગ્લો-ઈંડીયન ટૂગ એન્ડ કમીકલ કું.,

નં. ૨૮૫, જુમા મસ્જીદ, મુંબઈ, નં. ૨.

નવયુગનો નારી વિભાગ

કુમ્ભારી ૧૩૨

અમતી સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્તિક ગુજરાતી સમાજે
શ્રીયુત પદ્માભાઈ આણંદજી ચાવડા
તરફથી સવિનય સન્મેષ ભેટ.

તત્ત્વ:

કુમ્ભારી બચુબહેન લેશવાળા

નારીવિભાગની નોંધો :

તંત્રીસ્થાનથી.-

લોહીના વેપાર :

લોહીના વેપાર ને આગે વરસે થયાં પૂર્વમાં જ નહિ પણ પશ્ચીમમાં પણ એકસરખા આશ્વા કરે છે તેની વિગતો એકી કરવાના હેતુથી ગઈ લગભગ પંચી ૧૯૨૦ માં પ્રજાસંઘે એક નવાસ સમિતિ નીમી હતી. પ્રથમ તો તે સમિતિએ યુરોપના દેશોમાં જ નવાસ કરવી એવો દરાવ પ્રજાસંઘે કર્યો હતો પણ થીજ દેશોના ક્યાં જુદી એશીઆના દરેક દેશમાં પણ જાણ વિગતો એકી કરવાનું સમિતિના સભ્યોને કહેવામાં આવ્યું; તે મુજબ ગયે મહીને એ સમિતિ હીંદ આવી પહોંચી છે, સોશીયલ પ્યુરીટી ક્લીન અને વીજનન્સ એસોસીએશનની સહાયથી આ સમિતિ સ્ત્રીઓ અને છોકરાંઓના વેપાર સંબંધી સઘળી માહિતિ મેળવશે પણ યુરોપ જાણ આ પ્રશ્ન પર ચર્ચા કરતી વખતે સમિતિના સભ્યો આ વેપારનું મુખ્ય કારણ કે જે આથી કે પરિસ્થિતિ છે તેના પર વિચાર કરશે કે કેમ તે વિષે અમને શંકા છે.

એ જાણ તેને અટકવાને માટે કાયદાઓ તૃકો, પણ જ્યાં આથી કે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો હોય ત્યાં કાયદાથી શું થાય? જ્યાં સુધી સમાવરણમાં ફેરફાર નહિ થાય, ત્યાં સુધી આ વેપારને જડમૂળથી કોઈ ઉખેડી નાકે તેમ નથી. મુડીવાદીઓ કામદારોની પ્રમાણિક મલુરીના પૈસા પર તરાવ મારે છે તેમ સાધારણ માણસો સ્ત્રીઓને

અને છોકરાંઓને વેચીને કમાણી કરે છે આ વેચાએલી સ્ત્રીઓને વધારે શુદ્ધામી કરવી પડે છે. અને વધારે લુહમ ખમવે પડે છે એટલે જ કેર છે.

નવાસ સમિતિ આ પ્રશ્નનો એક જ તોડ કાઢી શકે. અને તે એ કે, સ્ત્રીઓને દાસ-કાર્ય મોટી મોટી કાયદા આપી લઈ જનરે સખ્ત શિક્ષા કરવાનો કાયદો કાઢીને તેમજ ફસાયેલી સ્ત્રીઓને લુહા લુહા ટાપુ-ઓમાં મૂકી જઈ તેમની પ્રત્યે જે અમાનુષી વર્તન ચલાવવામાં આવે છે તે તદ્દન બંધ કરવીને. આ માટે એક પેટા સમિતિ નીમાવી જઈએ! જે સમિતિ તે ટાપુ-ઓમાં જઈને બરાબર નવાસ કરે અને નિરાધાર સ્ત્રીઓ પર લુહમ શુભરતારને થોડા શિક્ષા કરે.

આ વેપાર સદંતર બંધ કરવાનો ઉપાય તે મુડીવાદી સમાવરણનાનો નાશ. જ્યાં સુધી વર્તમાન સમાવરણમાં કોંતિ નહિ થાય, ત્યાં સુધી કારખાનાઓની, જમીનોની અને દરેક વસ્તુના ઉદ્યોગોની માલીકી એક વ્યક્તિના હાથમાં રહેવાની જ. અને જ્યાં માલીકીનો પ્રશ્ન આવે ત્યાં અન્યાય તો સંભવે જ. જ્યાં સુધી મુડીવાદનો મૂલ્યુધંટ વાગ્યો નથી ત્યાં સુધી એક ક્ષેત્રોપતિ રહેશે અને ખીલે જુએ ટળવળતો મળી આવશે. આવી વસ્તુના આથી કે અન્યાયને લઈને જ સ્ત્રીઓને પણ અધોગતિના માર્ગમાં તણાવું પડે છે. ગરીબાઈ જ એક સ્ત્રીને અધમ બંધો રવી

કરવાની ફરજ પાડે છે, ગરીબાઈથી જ સ્ત્રીઓ બદમાસોની જાળમાં ફસાઈ જઈ ગમે ત્યાં પેટના ખાડા પુરવા માટે જવા તૈયાર થઈ જાય છે. ભુખમરાથી અને દરીદ્રતાના કાળા કેરથી મરણીઆ થઈ સારી સ્ત્રીઓ પણ બ્રૂટ થાય છે, સમાજના અન્યાયની હાજીમાં પોતાના ચારીત્રને હોમી દેવા કેટલીને જ તેઓ તૈયાર થાય છે.

આ વેપાર અટકાવવાની અને સ્ત્રીઓને ઉદ્ધાર કરવાની ખરી રીત તો હાલની સમાજ-વ્યવસ્થા પલટાવી તેને સમાજવાદી ધોરણે મૂકવી તે છે. તે વખતે ય દરેક સ્ત્રીને કામ કરવાની ફરજ પડશે ખરી, પણ તેમના પર કોઈ પણ જાતનો લુભ્મ કરવામાં નહિ આવે. જ્યાં માત્રીકપણું કરવાનું ન હોય પણ સમભાવની સામુદાયિક લાગણી ફેલા-એલી હોય ત્યાં લુભ્મને સ્થાન ક્યાંથી હોય? સુવ્યવસ્થિત સમાજવાદમાં એકાદીત્ત્વ નામ નીશાન ન મળે અને સ્ત્રીઓને કામ કરી પૈસા મળતા હોય તો ગમે તેવા અધમ ધ ધો સ્ત્રીકારવાની તેમને જરૂર ન પડે. સમાજવાદમાં સામાજિક, રાજકીય કે આર્થિક બંધનોથી સ્ત્રીઓ જરૂરથી ન રહે એટલે દરેક ક્ષેત્રમાં તેઓ પ્રજા સ્વતંત્રતા બોગવી શકે. અમે હચ્છીએ છીએ કે તે માટે પુરતું પ્રચારકાયા થાય અને સ્ત્રીઓને પ્રજા સ્વતંત્રતા મળે, તેવા માગ લેવાય. છતાં હાલ પુરત આ સમિતિ બરાબર માહિતી મેળવી શોધતો વેપાર એજન્સીઓને માટે સખતમાં સખત કાયદાઓ ઘડી તેનો બરાબર અમલ થાય એટલી વ્યવસ્થા કરી શકે તો પણ ઠીક.

વીધવાને ન્યાય આપો :

વડી ધારાસભામાં ગઈ તા. ૨૬મીએ હરખીલાસ સારંગના હીંદુ વિધવાને પતિની

મીલકતની વારસ દરાવવા માટેના ખરડા પર ચર્ચા ચાલી હતી. આ ખરડાની કલમો એ છે કે જે પતિના મરણ વખતે, કુટુંબની મીલકતના લાગણ પાડેલા ન હોય તો તે વિધવા બાઈ પોતાનો પતિ હવતો હોય ને જે ભાગ તેને મળે તે લાગણી કાયદેસર વારસ હોવાય. અને મરણ વખતે તેનો પતિ કુટુંબથી છુટો થઈ ગયો હોય તો પતિની બધી મીલકતની વારસ તે બાઈ થાય. અત્યાર મુઠી એવું હતું કે જે મરનારે વિધ ન ક્યું હોય તો તેના કામિના પિત્રાઈઓ વારસ દરે, જ્યારે વિધવા થનાર બાઈને ફક્ત નીવાંહ પુરતા પૈસા મળે. આ કેવો અન્યાય ! એક માણસ હવતો હોય ત્યારે તેના પિત્રાઈઓ તેના છુરામાં નાંચ થાય, તેની મુદ્દેલીમાં પોતાનું મોટું ન બતાવે એવા સ્વાર્થી અને મુઠ્યા પિત્રાઈઓ તેના પૈસા કાયદાની મદદથી કાંઈ જઈ મેળ માણે અને બાઈ બીચારી જે પોતાના પતિની મુખકુખની સાથી હોય તે તેમની દયા પર મુકાય એવો અન્યાયી કાયદો જરૂરી પુટે એમ અમે હચ્છીએ છીએ. આ ખરડો પ્રથમ સીલકેટ સમિતિમાં મોકલવામાં આવશે; આશા છે કે ત્યાં જરાપણ ખામી હોય તે મુધારીને પસાર કરવામાં આવે. તે દરમ્યાનમાં આ બીલની તરફેણમાં મન એકઠા કરવાનો શ્રી હરખીલાસે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

સર એલામે (ઓરીસીઅલ મેમ્બર) તેમના લાપણમાં કહ્યું કે જ્યાં મુઠી સરકારની ખાત્રી નહિ થાય કે શોધતો મોટો ભાગ આ બીલની તરફેણમાં છે ત્યાં મુઠી સરકાર તેને ટેકા આપશે નહિ. આવી આશ ખોલી તો દરેક સામાજિક મુધારાના પ્રજા વખતે સરકારે નોંખી છે. આ ઉપરથી આપણે એટલું જ સમજવાનું કે જ્યાં

સુધી આપણા લાયમાં પુણું સત્તા નહિ
હોય ત્યાં સુધી પરદેશી સરકાર આપણને
પર્ણત રાખવાનો જ પ્રયત્ન કરશે. પરદેશી
સરકાર તરફથી લેશમાત્ર પણ આશા
રાખવી વ્યર્થ છે માટે સારથ બીજા
વખતે તેની તરફમાં પ્રેરણા પોષક
કરી સરકારને તે પસાર થવા દેવાની ફરજ
પાડવામાં આવી હતી તે પ્રમાણે જ આ
બીજામાં પણ થવું જોઈએ. પોતાના પતિના
છતે પૈસે એક વિધવા રખડતી બીજારણુ
જેવી થઈ જાય છે; સગાંઓના મુલામ નરીકે
જીવન ગાળે છે અને છેવટે કેટલીક વિધ-
વાઓ તેમના જુદમથી કંઠાળાને અવમ
ધંબો લઈ બેસે છે. તેમની કંઠાળી આંન-
રડીને રાહત આપવાને બદલે આમ નીરા-
વાર કરનાર કાયદાને દફનાવી દેવો જોઈએ.
આ અન્યાય માટે લોકો પોષક કરશે
તો સરકારને નમ્યા પિના છુટકો નથી.

બધાં સુધી ધારાસભા કે વડી ધારાસભામાં
સરકારી અમલદારોનું જોર છે ત્યાં સુધી
આપણને જ એવક્ટ રાખવાનો તે લોકો
પ્રયાસ કરશે એટલે કોઈએ પણ એકપક્ષી
જોગબેજ પરિપક્વમાં નક્કી કરેલું અધારણ
કોઈ હીસાએ માન્ય કરવું જોઈએ નહીં
એવો લોકમત અધાય તો તેમાં કંઈ નવાઈ
નથી. વડી ધારાસભામાં સરકારને હાથ લા
કરનારા દેશી રજવાડાને એટલા મોટા પ્રમા-
ણમાં પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં આવ્યું છે
કે કોમવાદીઓ તેમની સાથે થઈ જઈને
કોઈપણ પ્રગતીય માંગણીને ઉગ્રી દે.
આપું અધારણ આપણા શીરે લાગવામાં
આવે તે પુર્વે આ બીજા પસાર થઈ જાય
એવી અમે આશા રાખીએ છીએ અને
હમ્મીએ છીએ કે દરેક ત્રીસંદધા એકી
અવાજે આ બીજાની તરફમાં પોષક કરી
સરકારના હાથ નીચા નાખે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને આદરક થવાની ભલામણ કેમ કરતા નથી !

ધાર્મિક મનોદશાનો નાશ કરો

: લેખિકા :

શ્રી વીજયવતી દર

હીંદુ સમાજમાં અજ્ઞાનતાના પાયા ઉપર ઉભી થયેલી ધાર્મિક મનોદશાને લીધે, શ્રી સમાજને નિરંતરની મુશ્કાલીઓ રહી પુરૂષ વર્ગ તરફથી અનેક પ્રકારના સામાજિક લુપ્તો સડન કરવા પડે છે. તે લુપ્તો દુર કરાવવા માટે માથી પડેલી જરૂર એ મનોદશાને જ તોડી પાડવાની છે.

પુરૂંશના સ્વાર્થની વાતો જાહેરમાં આવે છે, ત્યારે ત્યારે તે સંબંધમાં વીચાર કરવાનું મન થાય છે. અને જ્યારે જ્યારે એને લગતા વીચાર કરવા ખેતીએ છીએ, ત્યારે પુરૂષો કેટલી દલ સુધી સ્વાર્થી છે એ જાણાઈ આવ્યા વીના રહેતું નથી. થોડા વખત પહેલાં વીજાયતમાં પત્રકારીત્વનાં વંધામાં પડેલાંઓને સાર. એક પત્રકાર સંધે પેન્શનને લગતી ચોજના ધડી હતી તેમાં સંધના સન્મને ૬૫ મે ૬૫થી અઠવાડીયાના પંદર રૂપીઆ પેન્શન મળવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. આયુ' પેન્શન કમીમાં કમી પાંચ વર્ષ સુધી તો સડુને મળવાનું; પછી ભલે સત્તાસદ એક વર્ષ પેન્શન લઈને ગુજરી જાય તો પણ એનાં સગાંને આકીવું પેન્શન મળે. આ ચોજનામાંથી પત્રકારીત્વના ધંધામાં પડેલ શ્રીઓને આત્મક દરવામાં આવી છે. એવું કદાચ એ જ કે, 'તેઓ વધારે લાંબું આયુષ્ય ભોગવે છે!'

લાંબુ આયુષ્ય ભોગવવું એ શ્રીઓને માટે અપેરાધ લેખનારા પુરૂંશ, ખીજી તરફથી જ્યારે જગતમાં મનુષ્યો લાંબુ આયુષ્ય કેમ ભોગવે એને લગતા વીચારો કરે, લેખો લખે અને શોધખોળ કરે, ત્યારે ખરે

ખર તેમના પ્રમાણીકપણા માટે કાને શંકા આવ્યા વીના રહે ?

અને ત્યારે શું વીજાયત ગેવા શ્રીપુજક ગંજાતા દેશના પુરૂષ પત્રકારો એમ માને છે કે પુરૂષ પત્રકારોના પૈસા પેન્શન તરીકે ઓછા ખર્ચાંય તે માટે શ્રીઓએ પોતાનાં છવન દુકાં કેમ ખને, તેવા ઉપાયો શોધવા ! એના કરતાં તો પુરૂષોએ શ્રીઓનાં છવન વધારે લાંબાં કેમ હોય છે, તેનાં કારણોની નીજણાત પુરૂષો પાસે તપાસ કરાવવાની, તે રસ્તે પોતાના આયુષ્યની મર્યાદા વધે તેમ કરવાના પ્રયાસ કર્યા હોત તો વધારે સારું થાત નહીં, એમ કોણ કહેશે ? પણ પુરૂષજાતીની સ્વાર્થી અને સંકુચીત દૃષ્ટી જોતાં તેમને એવો માર્ગ મુજે, એ માનવું જ વધારે પડતું છે.

આ ઉપરથી પણ શ્રીઓને જે એક નવો બોધ મળી શકે તેમ છે તે એ કે, આપણે ઉદ્ધાર કરવા માટે આપણે જાતે જ તૈયાર થવું પડશે. પુરૂષોમાંના કેટલાક આપણે માટે માન જતાવશે, કોઈ કોઈ આપણાં સામાજિક કાંટો દુર કરાવવાની હડત પણ કરશે, પરંતુ પુરૂષો જ આપણા હક્ક અધીકારો ઉપર કાણ ધરાવી ખેઠેલા હોવાથી, એ કાણ હોડતાં તેમને ભારે પડવાનું જ, એટલે

તેમનો મોટો ભાગ આપણી ઉન્નતીની લક્ષ-
તમાં આડો આવે તો તેમાં કશીજ નવાઈ
નથી; એ વાત આપણે પુરેપુરી રીતે સમજ
લેવી જોઈએ છે.

આપણી ઉન્નતીના કામની વચ્ચે નડનારી
મુશ્કેલીઓનો વીચાર કરવા બેસતી વખતે,
કેટલીક મુશ્કેલીઓ તો આપણી જાતે ઉભી
કરેલી છે એ વાત ભુલવા જોવી નથી. એ
મુશ્કેલીઓ, આવતા જન્મમાં મુખ મેળ-
વવાની અંધશ્રદ્ધાભરી માન્યતામાંથી
જન્મે છે. અને એ માન્યતા ધાર્મિક મનો-
દશામાંથી ઉદ્ભવે છે. પરંતુ આ
દુનીયાની બીજી તરફ કોઈક સ્વર્ગ છુપ-
યતું છે, અને તેમાં જઈને આનંદ ભાગ-
વવા માટે, વર્તમાન જીવનમાં કંઈ વેડી,
જે દુનીયાને આપણે જાણી તેમજ જોઈ
શકીએ છીએ, તેને નકલેવી જનવા દેવું
એ મોટામાં મોટું પાપ છે, એટલુંજ
નહીં પણ આત્મહત્યા કરવા જેવું છે.

અજ્ઞાત કેટલાક દોષોને આ અંધશ્રદ્ધા-
ભરી જંદગી માન્યતાઓ ચાલુ રહે તેમાં જ
હીંદુ સમાજનો ઉદાર દેખાય છે. કારણ
એમાં તેમનો સ્વાથ છે, અને જી જાતી
પાસેથી શુદ્ધામરીઓ અને દાસીઓ જેવાં
કામ લેવાની સગવડ મળી શકે છે. આવી
માન્યતાઓને ચોપનારા પુરૂષો દેવગ જીના
વીચારના સનાતનીઓ અથવા તો અજ્ઞાનજ
હોય છે, એવું પણ નથી હોતું. ચોતીને
સુધારકમાં ખપાવનારા, જાહેર ભાષણો
કરનારા, લાંગા લાંગા લેખો લખનારા અને
જીજ્ઞાસી પ્રતી માન રાખવાની ક્ષીઓ
મારનારા, એવા કેટલાય પત્રકારો મારાં
બ્રખાણોની સામે થતાં દેખાયા છે! કારણ
ગમેતેલા પણ પુરુષજાતીનો મનુષ્ય,
જેવડે તો સ્વાથી મનુષ્ય જ છે ને? અને
તે ચોતીના બધા વીચારો અને લેખો કરતાં

અંગત મુખ સગવડને જ વધારે મહત્વ
આપતા હોય છે. લગ્ને પુરૂષોમાંના કેટલાક
આ વાત છુપાવવા ફાંફાં મારે. પરંતુ તેમના
એકેકે એક કામમાં એ ભાવ જાણી શકાય
જાના રહેતો નથી.

આવા ખોટા ધર્મભાવને લીધે સતી-
પણાની જે વ્યાખ્યાઓ સચવામાં આવી છે,
અને જે દંતકથાઓ તેમ જ કોટકથાઓ
હિપ્પાલી કાઢવામાં આવી છે, તેમ જ એ
વાર્તાઓ જીઓના હૃદયમાં તાણ ને તાણ જ
રહે તેને માટે જે નીરંતર પ્રયાત્નો પુરુષ-
જાતી તરફથી કરવામાં આવે છે તેને લીધે
આપણી શુદ્ધામરી મનોદશા વધારે અને વધારે
મજબુત બનતી જાય છે! જીઓ મારેનાં
અનેક વ્રતો અને તહેવારો જુઓ! તે
પ્રત્યેકની પાછળ પુરુષજાતીના જ લાભ અને
લજાની દ્રષ્ટિનાં આપી રહેલી જાણાય છે!

એ તમામ કથા, વાર્તાઓ અને વ્રતોમાં
ક્યાંય પણ એવું જતાવશમાં આવ્યું છે
ખરું કે એથી જીજ્ઞાસીની અકેતીગત
સ્વતંત્રતા સચવાય છે, જીજ્ઞાસીના અધી-
કાર છુટાતા બચે છે, જીજ્ઞાસીની નંદુ-
રસ્તી સચવાય છે, કે એમને મુખ સગવડ
સાંપડે છે? ના, ના, અને નાં જ. અરે શીયળ
જેવું જે અસુલ્ય ધન સાચવવા સ્ત્રીઓએ
મહાન આત્મબોગ આપ્યા છે, તેની પાછળ
રહેલી પત્રીત ભાવનાને પણ પુરૂષોની સંકુ-
ચીત દષ્ટીએ, એવું દલકું દપ આપ્યું છે
કે, શીયળ એ પ્રત્યેક સ્ત્રીના પતિની મિલકત
છે, અને તેથી તેને સાચવવું એ પતિ-
ભક્તિમતિ એક મહાન પ્રયાગ છે! આથી
વધારે અવનતિ કરનારી અધમ દ્રષ્ટિના બીજી
કંઈ હોઈ શકે?

એટલે જીઓની ઉન્નતિ માટે વિચાર
કરનારી બહેનોએ અધુરી પડેલું કામ તો

એ જ કરવું' નોંધ્યો છે કે, ધર્મના નામની અનેક રેટીયાળ કલ્પનાઓને મુળમાંથી જ ઉન્નિષ્ઠા નાંખી. અત્યંત એ કલ્પનાઓ જમાનાઓની જુની છે, તેથી જન્મેલી માન-સીકે મુદ્દામાં પણ સૈકાઓથી મજબુત થતી ગઈ છે, એટલે તેને તોડી પાડવા માટે ભગીરથ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર પડવાની જ. તો પણ તેમ કર્યા પીના, સ્ત્રીજનીર્મા સ્વ-

માન અને સ્વાશ્રયની વૃત્તિ આ દેશમાં દેખાવાની નથી જ, એ વાત પણ ભુલવા નથી નથી.

વીચાર કરનારાં નિર્માણ મનોવૃત્તિવાળાં સ્ત્રી પુરુષો એ વાત બરાબર સમજી શકે છે કે, અનેક સામાજિક જુદાં આવી ખોટી ધાર્મિક મનોદશામાંથી જ જન્મે છે અને પોષાય છે.

[૨]

આશ્વકાળમાં સ્ત્રીઓએ માથાપતી આજ્ઞાને આધીન હવવું, પરજ્યા પંક્તિ પતી અને માસરીયાંની આજ્ઞામાં રહેવું, અને ધોધવા યવા બાદ દોકરાઓની આજ્ઞા સહન કરવા; આમ કહીને હીંદુ શાસ્ત્રનાર પુરુષ કહેવા શું માગે છે? સ્ત્રીજનીર્મા પ્રાણવીર્યન પુત્રમાં જ છે; એમને લાગણી નથી. વીચાર કરવાની શક્તિ નથી, પોતાના સંરક્ષણની તાકાત નથી; એવી અનેક નીર્મજતાતું આરોપણ કરી, તેમને ફરજિયાત બનાવી, તેનો લાભ લેવાની ત્રાસી શીવાય આવી કલ્પના કરનારોનાં ખીન્ને કયો સફળેતુ જણાય છે? પુરુષો ન તેનો કશો બચાવ કરી શકતા હોય તો બેલાશક બહાર આવે માટે એમને તે માટેનું નોતરું છે.

જે પુરુષોએ સ્ત્રીઓને માટે એમ કહ્યું હોય કે, “તેમને સ્વતંત્ર સત્તા હોવી ન જોઈએ. પુરુષજનીર્મા શીવાય પોતાનો પ્રથમ વીચાર કરનારો તેને અધીકાર હોવો ન જોઈએ, પુરુષજનીર્મામાં જ તેણે તનમય બનવું જોઈએ, પાત્રીત્વ ધર્મ એ જ સ્ત્રીના એક માત્ર ધર્મ છે અને એ નારીધર્મ પુરુષ-ધર્મની ટોચપણ રીતે સમાન છે એવું તો માનવું જ નહીં.” તેવા પુરુષોને લાગે સ્વાર્થી હીંદુ પુરુષો ત્રીકલદર્શી મહર્ષીઓ કહે કે અનંતકાલદર્શી ખીન્ને કંઈક કહે,

સ્ત્રીઓએ તો ધર્મને નામે આવાં ઝંહેર નૈધાર કરનારાં એવા પુરુષોને પોતાના દુરમનો, અને એકલરેટા જ માનવા અને મનાવવા જોઈએ, તેમ જ આવાં લખાણો-વાળાં ગમે તે પુસ્તકો હોય, તેની અવગણના જ કરવી જોઈએ.

કારણ એવા જુનાં ધોધાં-પોધાંમાં લખી રાખેલી પત્રીત્વતા સ્ત્રીનાં લક્ષણોની જુની વ્યાખ્યાઓ શોધી શોધીને, લાવનગરના પેલા સંકુચીત વૃત્તિના બોદરા સનાતનીઓ, ખીચારાં બોળાં સ્ત્રીપુરુષોને મનાવવા મથે છે કે: ‘પત્ની સ્ત્રીને ધર્મસ્વરુપ હોઈ પત્ની-પત્ની વચ્ચે પુણ્ય પુણ્ય લાવ અથવા સેવ્ય સેવક લાવ હોવાથી, તેઓના સમાન હકો વાગેની જે અર્થ સુધારક સમ્યો કરી રહ્યા છે તે અસ્થાને હોઈ કેવળ અતુચીત છે.’

આવી વાતો કહેવા નીકળેલા અમાન મન્યો પોતાની મદદે આવી વહેંચી વાતો શીવાય ખીન્ને કશો આધાર બતાવી શકતા નથી, જ્યારે જગતમાં નીત્ય બનતા જતા નવા નવા બનાવો, સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે સમાન હકોની ચર્ચા કેટલી બધી ઉચીત છે તે સાબીત કરી આપતા આવે છે.

પણ કેટલાક પોતાની ટુટપત્રીએ ફુનીયાને માપવા નીકળેલા અક્ષતના અંધુરા વધે-તીઆઓ, આના કરતાં પણ ચાર ઝગતો આગળ વધે છે; અને ધર્મના ઝોડા નીમે

પ્રેતાની નીર્માલ્ય સ્વાર્થ વૃત્તિને ઠાંકવા
અંતરમાં, વનતાને શાસ્ત્રોને નામે સજાદ આપતાં
અરના નથી કે “ગૃહીણીધર્મના પરીપા-
ન માટે ગૃહકામમાં ઉપકારક એવું શીક્ષણ

પીતા આદ્યોએ કન્યાને ધરમાં જ આપણું.
કારણ સમગ્ર સ્ત્રીજાતી માટે શુભચીતી તથા
ધર્મશીક્ષણ શાળાઓમાં લેવાનો શાસ્ત્રો
સ્પષ્ટ નીર્દેશ કરે છે !”

[૩]

આવા પુરુષોનો ઓથ જે જાતી પ્રદાણ
કરે તેનો નાશ ન થાય તો ખીલું થાય જ
નું ? એ વીચાર કરો તથા વીના સંકેશ ?
સનાતનીપણુનો દાવો કરનારા, કેટલાક દોષ-
ગ્રસ્તો એવું કહેવાની પણ ધુન્ડા કરનાં
કરતા નથી કે :

“અહં વર્ષની આવીપાહીતા કન્યા ગૌરવ
કહેવાય છે. નવ વર્ષની રોહીણી તથા દશ
વર્ષની કન્યા કહેવાય છે : આથી અધીક
વર્ષની કન્યા રજસ્વલા કરેવાય છે. આવા
પ્રકારની રજસ્વલા સ્ત્રી જેના ઘરમાં છે તે
માતા, પીતા તથા જ્યેષ્ઠ આતા નકામાં
જાય છે. તેથી કન્યા રજસ્વલા થયા પહેલાં
તેનો વીવાદ કરી દેવા યોગ્ય છે. આ
વર્ષની અવસ્થામાં કન્યાનો વીવાદ ઉત્તમ
છે. કન્યા રજસ્વલા થયા પહેલાં તેનો વીવાદ
કરી દેવા બેઠાં, એવો સર્વ શાસ્ત્રોનો
અભિપ્રાય છે.”

શાસ્ત્રોને નામે આવાં ભુક્ષણાં યજ્ઞાવના-
શાસ્ત્રોને એટલીએ ક્યાં ગતાગમ છે કે,
તેમનાં આવાં પાસ વેદક નગરે ચાલે તેમ
નથી. એટલું જ નહીં પણ જે ‘સર્વ’
શાસ્ત્રોને નામે પોતે તોપ મારે છે તેમાં યે
આવું પાપ કરવાની માયાઓને સજાદ જ
આપી નથી. મનુસ્મૃતીમાં લખ્યું છે કે :
બ્રહ્મચારીએ શુદ્ધને ઘેર રહી ત્રણ વેદ
સંપાદી યત છત્રીસ વર્ષ પર્વત પાળવું,
અથવા અગ્ર વર્ષ પર્વત પાળવું. [અ.
૩, સ્ત્રો. ૧] તે પછી પ્રવ્રજ્યાશ્રમમાં
પડવું [સ્ત્રો. ૨] સંપુર્ણ અંગેવાણી સ્ત્રી
પરબ્રવી [સ્ત્રો. ૧૦] આમ શાસ્ત્ર અને

ધર્મને નામે હીંગ માનનારાઓ કાપી ન.
જાય ને માટે જરૂરનું છે કે, સ્ત્રીઓની
ઉત્તરી માટે એમના મગજમાંથી, ખોટી
ધાર્મિક મનોવૃત્તિનો નાશ કરવો. અને તેને
બદલે સાચી ધર્મભાવના [Sense of
Duty] નું ખીજરોપણ કરવું.

એ ધર્મભાવના આ છે ; સ્ત્રીજાતીની.
પોતાની તરફની ફર્જ, કુટુંબ અને દેશ
તરફની ફર્જ, પોતાને ખોળે જે બાળકો ઉછ-
રનાં હોય તે જેમ કુટુંબનું નામ અજવાળે
તેમ દેશનું નામ પણ રાખે તેવાં બનાવવાની
ફર્જ, બાળકો ખોટા વર્તેમી, નીર્માલ્ય, સ્વાર્થી
અને ખરાબ ન બને તે બેવાની ફર્જ, મોક્ષ
મેળવવા માટે સ્વર્ગ નામનું કોઈ ખીલું
સ્થાન છે જ નહીં, માટે પોતાના ઘરને જ
સ્વર્ગ સમું બનાવી, સ સારમાં સ્વર્ગસુખની.
પ્રાપ્તિ થાય તેવા પ્રયાસ કરનાં ફર્જ
આવી ફરજો મગજમાં ફસાવી સ્ત્રીજાતી.
પુરુષોના સાથી તરીકે તેમ જ દેશના ઉદ્ધા-
રક તરીકે કામ કરવામાં ફર્જી મહદગાર થઈ
સકે છે તેનાં દૃષ્ટાંત પશ્ચીમની સ્ત્રીઓ
પાસેથી બેઠાં બેઠાં મળે છે.

મારી ખાતરી છે કે, કેટલાક વર્તેમી લોકો
આમાં ધર્મ સામે બળવાની બાવના બેસે.
બહે ભુલે. હું ધર્મ સામે બળવો કરવા-
ની જ હીંગાત કરું છું. કારણ કે અત્યારે
હીંદુ સમાજમાં ધર્મને નામે પુરુષજાતી.
સ્ત્રીઓ ઉપર કેવા લખકર અત્યાચારો કરી
રહી છે, તે પણ મેં બતાવ્યું જ છે એવા
અન્યાયના પાયા ઉપર ખડા થયેલા, એક
જાતી ઉપર ખીલ જાતીનો અધીકાર સ્થા-
પીત કરવાની ઉચ્ચનીચની ભાવના ઉપર
સ્થાપના ધર્મને તો જેમ બને તેમ વહેલી
સુરંગ લાગે તેમાં જ જગતનું અને સ્ત્રી-
જાતીનું કલ્યાણ છે.

મણીનું વેર

[દ્વંદ્વી વાર્તા]

: લેખિકા :

બચુબેન

નીર્ધન મણી પોતાના ગરીબ પતીને મદદ કરવા મલુરીનો માર્ગ
રવીકરે છે. ત્યાં શ્રીમંતાઇના મદવાળી શેઠાણીની કૂરતાથી એનો
આત્મા બચ્ચત બને છે, અને પોતાના મૃતપુત્રના ઘેરનો બદલો લેવાનો
તે ડેવો નીશ્ચય કરે છે તે વાંચો.

દસ વરસ યયાં મગન 'ગોલ્ડન મીલ' માં કામ કરતો હતો. તેને ૨૫ રૂપિયા પગાર મળતો હતો. નેમાંથી તેને પોતાનું, તેની પત્નિનું અને એક છોકરાનું ચુલ્હાન કરવાનું હતું. દસ વરસ મુઠ્ઠી લાતલાઇ શેઠની ગ્રામ:ણીકપણે નોકરી કરવા છતાં તેના પગારમાં પાંચ રૂપિયા પણ વધારવાની શેઠે હિદ્દરતા બતાવી ન હતી. તે માટે શેઠને અરજી કરવાના વિચારો બે દીવસથી મગનના મનમાં ઘોળાયા કરતા હતા, તેણે બે દીવસના વિચારને અંતે અરજી તૈયાર કરી અને મુદ્દ ગયા.

બીજે દીવસે સવારના પાંચ વાગે તે સફાળો ઉઠ્યો અને પોતાનું નીત્યકર્મ કરવામાં રોકાયો. મગન મદિ હોય કે સારો હોય, રાતના બહેલો સૂતો હોય કે મોડો સૂતો હોય પણ તેને પાંચ વાગે ને ઉઠવું જ પડતું; કારણ કે એ મુડીવાદનો શુદ્ધામ એક કામગર હતો. સાત વાગે તે મીલમાં

હાજર ન થાય અને બરાબર ૧૦ કલાક તેનું તેજ ન નીકળે તો મીલમાલિકે એનો પગાર કાપી લેતાં પાછી પાની ન કરતે. કમ-દારો કંઈ માણસો છે કે એનાં સંતોગોનો સંજો પણ વિચાર કરવાની મીલમાલિકાના તુમાખી અમલદારોને બંદર જણાય ?

આશીર્વાદ રહેતા મલુરીની સવારના કેવી ધાંવલ હોય છે અને તેમને કેવી હાડમારી બોગવવી પડે છે તેનો ખ્યાલ મગન જ્યાં કામદારો શિવાય બીજા કોને હોઇ શકે ? આશીર્વાદ સગવડનાં આજાં સાધનો રાખવામાં આવે છે એટલે સવારના એક કલાકમાં બીચારા બધા પરવારે નહિં તો એમ ને એમ મીલમાં જવું પડે.

મગન પગાર વધવાની આશામાં ને આશામાં બીજા માલમાં હમિશ કરતાં બેસા આગ્યો. માલેતુગર માલિકની નીબુરતાનો મગનને હજી બરાબર અનુભવ નહોતો એટલે એ અનંદના પુરમદારમાં હતો.

સ્યાદાદશ વાગે તેણે મીલના વ્યવસ્થાપકને અરજી મોકલી ત્યારે તેને ખ્યાલ નહોતો કે મૂડીવાદના ચામડાં ગરીબના નશીબમાં નીરાશા જ હોય છે. આખા દીવસ દરમ્યાન કંઈક અંતેરાં સ્વપ્નાં સેવતો મગન જ્યારે તેની અરજી નામંજુર થઈ છે એવી તેને ખબર પડી, ત્યારે પટકાઈ પડ્યો. થોડા વખત પછી ભગ્નહૃદયે તે ઘેર જવા નીકળ્યો. તે વખતે તેનું મગન એટલું શુન્ય થઈ ગયું હતું કે રસ્તામાં એક માણસે તેને ન બચાવ્યો હોત તો મોટરની અડકટમાં આવી તેનું તરકાળ મરણ થાત.

જમતેમ તે ઘેર પહોંચ્યો. પતિને વાત કરતાં તે ખુશ રહ્યો. આશ્વાસનના બે શબ્દો શિવાય ગરીબની શ્રુતિથી ખીણું શું કરી શકે? અંતે તેણે સંકલ્પ કર્યો કે મારે પણ નોકરી કરી થોડા પૈસા લાવવા. પોતાની પતિના આ નીશ્ચયને તેણે સંમતિ તો આપી પણ પોતાના મનનો ઉભરો તેણે ઠાલવવા માંડ્યો.

“મણી, પૈસાદારો આવા હૃદયહીન હશે તેની મને કલ્પના ન હતી. ૧૦ વરસની નીમકહતાલીભરી નોકરી કર્યા પછી પાંચ રૂપીઆ પણ વધારી આપવાની ના પાડે તેના સ્વાર્થાંધ શેઠની પ્રમાણીકપણે નોકરી કરવાની કોની ધીરજ રહે? એને ત્યાં તો લાંચીઆ અને મસ્કામાર મુકાદમ અને વ્યવસ્થાપક હોય તે જ ટકે. આપણી પર તાગડધીના કરનાર માલિક ૩૦ રૂપીઆમાં આપણો સંસાર કેમ ચાલે છે તે પુછવાની પરવા પણ શા માટે કરે? પોતાના છોકરાઓને ૩૦ રૂપીઆ કરતાં પણ વધુ રકમ હાથ ખરચી માટે આપનાર મૂડીવાદી માળાચો પોતાના મજુરોને અને તેના બચ્ચાને પુરતું ખાવાનું આપતાં પણ અચકાય છે. પોતાના

છોકરાને ત્રીસ રૂપીઆ એકઆરામ અને નાટક સીનેમાને માટે ભેષ્ય છે ત્યારે મારા જવા એક મજુરને ત્રીસ રૂપીઆમાં ત્રણ જણનું પોષણ કરવું પડે છે એ વિચાર કોઈ દીવસ આવા અધમ માલિકોને આવતો હશે ખરો? કામદારોની મજુરી પર જીવનાર, તેમના લોહીનું પાણી કરનાર મૂડીવાદની શુદ્ધ દેહાણે લાવવી ભેષ્ય.”

મગન આ શબ્દો બોલતાં એટલો બધો ઉત્કેશાગ્રેષ્ઠ હતો કે તેને શાંત કરવો મુશ્કેલ હતો; તેણે પાછું બોલવાનું શરૂ કર્યું: અમે મૂડીવાદીઓને મોટા નફા કરી આપીએ છીએ છતાં અમારી સાથે તેઓ કુતરા જેવું વર્તન રાખે છે. જ્યાં સુધી મૂડીવાદીઓના જેટલો જ કામદારોનો હક્ક સામીત નહિ થાય ત્યાં સુધી હું મૂડીવાદીઓને જંપવા દેવાનો નથી. જ્યાં સુધી આ અન્યાયી સમાજરચનામાં ફેરફાર નહિ થાય ત્યાં સુધી મજુરોમાં હાતની વ્યવસ્થા સામે અસંતોષ ફેલાવવાનું કામ હું ઉપાડી લઉંશ.”

મગન આમ બોલતા વધુ ને વધુ ઉત્કેશીતો હતો પણ મણીએ તેને જમ તેમ સમજાવી શાંત કર્યો અને સુવડાવ્યો.

*

*

બીજા દીવસથી મણી નોકરીની શોધમાં નીકળી, ચાર દીવસના અથાગ પ્રયાસ પછી એક શેઠને ત્યાં છોકરાં સંભાળવાનું કામ તેને મળ્યું. પોતાના એકના એક સાત વરસના લાડકવાયા પુત્રને પાડોશીને ભરોસે મુકી કામ પર જતાં મણીને આઘાત થયો પણ સંભેગવશાત તેને તેમ કર્યા વગર છુટકો ન હતો.

મણીને નોકરી રહીને છ મહીના થવા આગ્યા. તે દરમ્યાન મણી શેઠાણીના દોરનો અને મીઠાજનો અનેકવાર લોગ થઈ પડી

હતી. ત્યારે બીજી બાજુ મગન સતત પરિશ્રમથી કામદારો પર પોતાનું પ્રાધાન્ય જમાવી રહ્યો હતો.

પોતાના છોકરાને લણાવવાની મણીને બહુ ઉમેદ હતી પણ પૈસાના અભાવે તે પોતાની ઇચ્છા પર પાડી શકી ન હતી. પોતે તેની પુરતી સંભાળ લઈ શકતી ન હતી તેથી તેમજ પુખ્તીકરક ખેરાકના તેમજ રૂઠું અનુસાર કપડાંને અભાવે તે બહુ નબળો પડી ગયો હતો. એક દીવસે સાંજે તે વસ્ત્રાદમાં રમતો હોવાથી તેને રાતે તાવ ચડ્યો.

મણીને આખી રાતનો ઉઝાગરો હોવા છતાં અને તેના પુત્રને તાવ પણ ઉતર્યો ન હતો છતાં, પગાર કપાઈ જવાની ખીકે તે નોકરીએ ગઈ.

બપોરના એક કલાક બેઠી રળ માંગવા ગઈ ત્યારે સવારથી ધુંધવાઈ રહેલાં આઈ સાહેબ ત્રાકેટી ઉઠ્યાં : “તને શરમ નથી આવતી સવારે આટલી મોડી આવી છતાં પાછી બેઠી ઘેર જરા તૈયાર થઈ છે?”

મણીએ ડરતાં ડરતાં કહ્યું : “આઈ મારી સ્થિતિનો તો વિચાર કરો; મારા છોકરાને તાવમાં તરફડતો મુકી હું તમારી સેવામાં હાજર થઈ છતાં તમે જરાને બદલે ભુતીયાં આપો છો?”

“વાર, વાર, આજે જવા દઉં છું પણ બીજવાર મોડી આવી તો આખા દીવસનો પગાર કાપી લઈશ સમજ?” શેઠાણીએ પોતાની નીદૈયતાનું દીઝ્ઝાન કરાવતાં મણીને ધમકાવી.

* * *

પણ બીજે દીવસે તો મણીના પુત્રની માંદગીએ ગંભીર સ્વરૂપ પકડ્યું, તેથી તે આઈ પાસે રળ લેવા ગઈ.

ત્યાં જતાં તેને બપોર પડી કે શેઠાણીના નાના પુત્રને થોડો તાવ આવ્યો હતો.

બાઈના ઝોરકામાં પ્રવેશ કરતાં જ બાઈએ તેના પર ગાળોનો વરસાદ વરસાવ્યો.

મણીએ અપમાન ગળી જઈને દયામણા સ્વરે કહ્યું : “બાઈ મારા છોકરાની સ્થિતિ ગંભીર છે અને હું તેને જરા પણ એકલો મુકીશ તો મારો એ રતન જેવો છે કહેા હું હંમેશને માટે શુભાવી ખેરીશ તેથી હું તમારી પાસે બે દીવસની રળ લેવા આવી છું.”

આ સાંભળતાં જ શેઠાણીએ ચંડીકા સ્વરૂપ ધારણ કર્યું : “શું તને બે દીવસની રળ જોઈએ છે? આંધળી છે તને દેખાતું નથી કે બાબો મારો છે, એ તને યાદ કરી રહે ને એને વધારે તાવ આવે તો મારા શું હાલ થાય?”

શેઠાણીની આ નિષ્કુર દમદાટી સાંભળી અત્યાર સુધી મનને કાણુમાં રાખનાર મણીના હૃદયમાં માતૃત્વ તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ખીલી ઉઠ્યું. તેનો મીઠાજ હાથથી ગયો. તે બોલી ઉઠી : “શું હૃદય તમને જ છે, લાગણીનો ઉભરો તમને જ હૃદયે આપ્યો છે? શું પૈસાવાળાને જ પોતાના છોકરાની શીકર થાય અને ગરીબે તો પોતાનાં છોકરાને જનવર, ગણી ઉકરે નાખી દેવાં એવી તમારી સજ્જા છે? પૈસાદારોનાં છોકરાં લોહી અને માંસનાં બનેલાં છે અને ગરીબોનાં છોકરાં માટીનાં બનેલાં છે એ ધમકા તમારા મનમાં હોય તો કાઢી નાંખજો. તમારાં અને અમારાં સંતાનો એક જ રક્તનાં બનેલાં છે ફક્ત સંજોગવશાત્ સ્થિતિમાં ફેર છે. અને એ સ્થિતિ લાવનાર તમારા જેવા સ્વાધી, મૂડીના પુઝરીઓ છે. સમાજની પદ્ધતિમાં જ્યારે ક્રાંતિ થશે. ત્યારે તમારા અને અમારા સંજોગમાં લશ્મીત્વ પણ ફરકે નહિ હોય તેની ખાત્રી રાખજો.”

“બસ, એક શબ્દ પણ વધારે બોલી તો ધકકા મારી બહાર કઢાવીશ.” શ્રીમંતાઈના મદમાં ગઈ બનેલી શેઠાણી તાકુટી ઉઠી. મણી જેવી નોકરડી એની સામે બોલે તે એનાથી સડન ન થયું. “મારા છેકરાને ખાતર હું જે બોલી તે અત્યારે ખ્યાનમાં નથી લેતી પણ તને એક કલાકની થે રમ્મ હું અપવાની તો નથી જ.”

“તો બાઈ હું પણ દીલગીર છું.” મણીએ દટતાથી કહેવા માંડ્યું, મારાથી હવે વધુ વખત અદિં શેઠાઈ ચકાચ તેમ નથી. રજા આપો તો મોટી મહેરજાની, નહિં તો હું મારા પેટના બાળકને તમારી નોકરી માટે એકલો મરવા નહિં દઉં.”

અને શેઠાણીએ પોતાનું પોત હવે બરાબર પ્રશસ્ત્યું: “આજથી તને નોકરીમાંથી બરતરફ કરવામાં આવે છે, એટલું જ નહીં પણ મારા માંદા છેકરાને મુખને જાય છે એટલે તારો આઈ દીવસનો ચરેલા પગાર પણ તને નહિ મળે.” નોકરી જાય તે તો હિંક પણ ચરેલા પગાર જાય તે નિર્ધન મણિને પરવડે તેમ નહોતું. એટલે શેઠાણીની છેલ્લી ધમકી સાંભળતાં જ મણી ગળગળી થઈ ગઈ. આંખમાં અંધુ સાથે તે બાઈને આજીજી કરવા લાગી, પણ ગવીંડે શેઠાણીના પાપાણુ હૃદય પર તેની જરથે અસર ન થઈ.

મણીની આંતરડી વધુ કકળી ઉઠી અને ઉન્માદીનીની માફક તે બોલવા લાગી. “તમારે તો ચાર છેકરાં છે, છતાં તમારો એક છેકરો મદિ પડતાં તમે અરધાં અરધાં થઈ જાઓ છો તો મારો તો એકનો એક છેકરો, અમારા જીવનનો આધાર, અમારી આશાનું કીરણ આમ મૃત્યુશય્યા પર પડ્યો હોય ત્યારે શું એને વીઠો મુખી દઉં ?

તમે માતા હોઈ માતાના હૃદયને પણ પીઠાની શકતાં નથી ? પૈસાની ખુમારીમાં પૈસાદારોની ન્યાયની વૃત્તિ તો જડ થઈ ગઈ હોય પણ હૃદય પર કાટ ચડી ગયો છે એનો તો મને આજે જ સાક્ષાત અનુભવ થયો. પ્રમાણીક-પણે અને ખરી લાગણીથી તમારા છેકરાં-એને સંભાળવાનો મને તમે આ બદલો આપ્યો ? મારી ગરીબની મજુરીના પૈસા કાપી લઈ મારા પુત્રને અકાળે મારી નાખવા તમે તૈયાર થયાં છો ? મારા આનંદની એકની એક અમુલ્ય વસ્તુ તમે આજે કૂટી લેવા માંગો છો, પણ યાદ રાખજો કે તમે જ તમારી પડતીને આમંત્રી રહ્યાં છો.” આટલું બોલી તે ઝપાટાબંધ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

* * *

એ દીવસના અથાગ પ્રયત્ન છતાં તખીબી મદદને અલાવે મણીના જીવનનો દીવો હાલવાઈ ગયો. મણીના જાતીકાટ આઈંદથી તના પાડોશીઓનાં હૃદય પણ ખળભળી ઉઠ્યાં. પહેલાં તો બધાને લગ્યું કે તે ગાંડી થઈ જશે, પણ થોડીવારમાં જ તેનું હુબ્બ વરના આવેશમાં બદલાઈ ગયું. તે એકદમ જરાડી ઉઠી: “હું આજથી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે કામદારોમાં મુડીવાદ સાથે જ જ ગાવવાનાં બીજ શોધીશ ત્યારે જ હું જાંપીશ.” મગનનું હૃદય પણ એટલું બધું ધવાયું હતું અને ક્રોધાગ્નિથી એવું બળતું હતું કે તેમાંથી ન્યાળા પ્રગટવાનું જ બાકી હતું. તેણે અડો જમાવી ખેંચેલા મુડીવાદને જડમુગથી ઉખેડી નાખવાના પ્રયત્નરૂપે મણીને કામદાર સ્ત્રીઓનું સંગઠન કરવા આગ્રહ કર્યો અને પોંતે પુરૂષો માટે જ મંડળ કાઢ્યું હતું તેમાં જ સ્ત્રીઓનું સંગઠન કરી જોડાઈ જવાની મણીને સૂચના કરી. આ સૂચના મણીએ સ્વીકારી અને બીજા દીવસથી જ કામદાર સ્ત્રીઓને તેણે સમગ્રવવા

માંડય' : મુડીદારો ચોતાની મુડીના બેરે કામદારો પર જે જુલ્મો મુન્નરે છે તે મુન્ને મોટે સહન કરવાનો વખત વહી ગયો છે. આપણે સખત મજુરી કરી ગંધાતી અને દોરોને રાખવા લાયક આશોમાં રહી હાડમારી ભોગવીએ, આપણાં છોકરાને જુએ ટળવળવા દઈએ અને આપણાં બાળકોને શિક્ષણ વગર તદન હેવાન જેવા રાખીએ, ત્યારે આપણા બની બેઠેલા માલીકો બહુ જ થોડું કામ કરી નફાના પૈસા પોતે પડાવી લઈ, મોજ-શોખમાં લખજુટ પૈસા ખરચે એ અન્યાય ક્યાં મુઘી ચાલવા દેવો ? મીલની માલીકો આપણા બધાંની થવી જોઈએ અને તેમાંથી

નફાએ મળતા પૈસા સરખેલાગે આપણે જ જોઈએ લેવા જોઈએ.

આપણા હકેકા સંપાદન કરવા આપણે સંગઠન કરવું જોઈએ. આપણે કામદારોનું મંડળ સ્થાપી મુડીવાદીઓ સામે બળવા જગાડવાની તૈયારીઓ કરવી જોઈએ. અંદર અંદરના ઝગડાઓ દફનાવી દઈ આપણે સામુદાયિક હિત માટે લડીશું તો આપણે જરૂર આપણો આશય જાહેર પાર પાડીશું."

મણીને તેના કામમાં સ્ત્રીઓ તરફથી બહુ સારો સહકાર મળ્યો ચોતાના પુતળું વેર લેવાના નિશ્ચયથી હવે મણી ચોતાના એ મંડળમાં પુરસ્કરથી કામ કરી રહી છે.

નબળાં શરીરને બળવાન, ટાંતીમય બનાવવાના મનોરથ પુર્ણ કરવા માટે, અમેએ આપને પ્રથમથીજ રાખ્યું છે કે:—

(સ્કુલી દાયક, કુધાવધક બચકારક)

શીઆળાની ઋતુમાં આપને બળવાન અને તન્દુરસ્ત રહેવાની ઇચ્છા હોય તો આજેજ અંગુરી દ્રાક્ષથી બનાવેલા મધુર, સ્વાદીય, લહેજતદાર, સુખ સંચારક દ્રાક્ષાસવ મંગાવી તેનું સેવન કરો. જેથી શરીરમાં રક્ત માંસ વધે છે. ચહેરાપર રોનક અને સુખી આવે છે. કમજોરતા દુર કરી દરત સાફ લાવે છે. શરીરમાં નવું ચેતન આવી કામમાં મન લાગે છે. એક વખત સેવન કરી પરીક્ષા કરી જુઓ. કી. નાની બાટલીનો રા. ૧) મોટી બાટલીના રા. ૨)

(અષ્ટવર્ષ ઔષધી મીશ્રીત)

આ અવલેહ રોગી, નીરોગી, બાળક, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પુરુષ દરેકના માટે દરેક વખતે એક સરખું ઉપયોગી છે.

આયુષ્ય વધારનાર અને નવું જીવન આપનાર છે. આનાજ સેવનથી મદધી અવન ઋષીએ પુનઃ યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી હતી વીધી વીકાર, નબળાઈ, ખાંસી, શ્વાસ, અને ફેફસાની કમજોરી માટે રામબાણ છે. આનાથી સ્મૃતી, ટાંતી, વધે છે. ઇન્દ્રિયોમાં બળ આવી મસ્તીક શક્તિ વધારે છે. કી. તોસા ૨૦ નો રા. ૧૫)

નમુનો મફત મોકલવામાં આવે છે. દરેક દવા વેચનારાઓ પાસે મળશે.

મળવાનું દેકાણું—સુખ સંચારક કમ્પની, મથુરા.

બાળ

સંભાળ

: લેખિકા :

શ્રીમતી એમ. એ. ડી.

પ્રજ્ઞને સાર રાજ્યતંત્ર છે, નહીં કે રાજ્યતંત્રને સાર પ્રજ્ઞ છે. આજનું બાલક તે આવતી કાલને નાગરિક છે. તેથી જ ને રાજ્યતંત્રની એવી ધમ્મિકા હોય કે સઘળા નાગરિકો સારા બને તો તેની વર્તમાન ફરજ, રાષ્ટ્રના બાલકોને કેળવણી આપવામાં સમાયેલી છે એ જ તેની પહેલી ફરજ છે.

યુરોપના પ્રખર વિચારક વીલ્સન તેના અપ્રતિમ પુસ્તક 'રાજ્યતંત્ર'માં આવેલ છે કે "આધુનિક રાજ્યતંત્ર સમાજથી અળગું જનું રહ્યું છે." રાજ્યતંત્ર માટે આધુનિક વિચારો નીચે પ્રમાણે મનાય છે. રાજ્યતંત્ર વ્યક્તિસમુહની સેવાને અર્થે સ્થપાયું છે. રાજ્યતંત્ર માટે એમ માનવામાં આવતું કે એ તો વ્યક્તિથી પરની વસ્તુ છે. પણ હવે એ માન્યતાના વૂટીને વૂટકા થઈ ગયા છે. 'રાજ્યતંત્ર' એ દૈવી સંસ્થા છે એમ આ યુગમાં તો મૂર્ખાઓ જ માને છે. જનતાએ હવે જાણ્યું છે કે સરકારતંત્ર સમાજને હિતકર થઈ પડે તેવી સંસ્થા છે. તેથી જ સમયને અનુસરીને સરકારતંત્રમાં પણ સુધારા કરીને તેના છાણું થઈ પડેલા અવશેષોને છેદીને પણ પ્રગતિકારક બનાવવા માટે પ્રયત્ન થયા છે. સમાજના હિતને માટે સરકારતંત્ર છે, નહીં કે સરકારતંત્ર અંગે સમાજ છે. એ સિદ્ધાંત હવે સર્વમાન્ય થઈ પડ્યો છે.

આ દ્રષ્ટિએ રાજ્યતંત્રની બાળકો અંગેની શું ફરજ છે. તે વિષે જરા વિચાર કરીયે.

પ્રથમ તો માતસંભાળ. સારી સંતતિને માટે માતાનું શરીર તંદુરસ્ત હોય એ આવશ્યક છે. આ દ્રષ્ટિએ સરાકત સ્ત્રીત્વ એ તંદુરસ્ત બાલકો માટે અનિવાર્ય અંગત્વ છે. આ દ્રષ્ટિએ મફત દવાખાનાઓ, અને સારાં પ્રભુત્તિશ્રેણી હોય એ અતિ આવશ્યક છે. કારણ કે ને માતાનું શરીર જ તંદુરસ્ત નહીં હોય તો પછી બાળક કદી પણ સારું થઈ શકે તેવો સંભવ જ નથી.

આ મથાળા નીચે આરોગ્યનો આકરો અને અટપટો પ્રત્ન આપણી દ્રષ્ટિ સમીપ હોવો યાય છે. આથી એક પગલું આગળ મુકીયે તો આપણે યાદ રાખીયે કે બાળકની આભુ-બાભુની વસ્તુઓ સઘળી આરોગ્યમય હોવી જોઈએ. બાળક જન્મે પછી તેને ગોઝારી આલેખી ગંધાતી હવાને શ્વાસમાં લેવાની હોય, તો પછી બાળકની તમીષત સારી કેવી રીતે હોય શકે ? તેથી જ તેની આભુબાભુના સંલગ્નો એવા હોવા જોઈએ કે જેથી બાળકો વિકાસ સાધી શકે એટલું જ નહીં પણ આગળ વધવાની આકાંક્ષાઓ પણ તેમનામાં જન્મે.

તેમજ માતાઓનો શ્રમ કરવાનો સમય ઘટાડવો જોઈએ. પુરોગાને મુકાબલે તેમના કામ કરવાના કલાકો ઓછા હોવા જોઈએ.

કારણ કે તેમને આળસ પર પણ ધ્યાન આપવાનું હોય છે. આમ વિચારતા સ્ત્રી ત્વની તંદુરસ્તીને ખાતર કામ કરવાના કલાકો ઓછા હોય તે જ યોગ્ય મનાય. આળમજુરી તો તદ્દન બંધ જ કરવી જોઈએ એટલું જ નહીં પણ આળમજુરીને લગતા સખત પ્રતિબંધક ધારાઓ ધણવા જોઈએ.

દરેક સ્થળે કામદાર સમુદ્ધતી સંખ્યા વિશાળ હોય છે. આ વિશાળ સંખ્યાને અનુલક્ષીને કામદાર સમુદ્ધતા હીતની અવગણના જરાયે સહન કરી શકાય નહીં. કારણ કે તેમના પર તો રાજ્યતંત્ર અવલંબે છે.

તેમજ ગરીબ અને અનાથની સંભાળ રાખવી તે પણ સરકારતંત્રની સીધી ફરજ છે. આ ફરજ તેણે બજાવવી જ જોઈએ. પૃથ્વીમાં સંભાળની સૌથી વધુ જરૂર તો દીન અનાથોને છે. આ અનાથોની સારી સંભાળ રાખવી જોઈએ અને માતાપિતાઓના અવસાનથી તેમને ઓછું ન આવે તેટલા માટે ખાસ કાળજી લેવાવી જોઈએ. તેઓ આપમેળે કમાઇ શકે તે દ્રષ્ટિએ તેમનું શિક્ષણ હોવું જોઈએ. જે આમ કરવામાં નહીં આવે તો તેઓ તેમના અસ્તિત્વને જ નકામું ગણશે. અને જગતમાં આત્મધૂણ (Self-disgrace) જટલી બરાબ વસ્તુ અન્ય કંઈ જ નથી એ સુત્ર ખાસ યાદ રાખવાની જરૂર છે.

મદત અને દરજ્યાત શિક્ષણની આધુનિક કાળમાં એક સારી જરૂરીયાત તરીકે ગણના થઇ ચુકી છે છતાં ઘણા દેશોએ આ સિધ્ધાંતને સ્વિકાર્યો નથી. શહેરોમાં પણ મદત નિશાળો નથી. તો પછી હિંદનાં અનેક ગામડાઓની તો વાત જ શી કરવી? ખરેખર આ અવસ્થાને માટે ખુબ ચતન કરવાની જરૂર જ છે.

રાજ્યતંત્રની ફરજ માત્ર કેળવણી આપવાથી પુરી થતી નથી. આ ઉપરાંત સરકારતંત્ર પાસેથી કેટલીય અપેક્ષાઓ રાખી શકાય. એક ઉદારણ લઈએ. દાખલા તરીકે દારૂ સામે પ્રતિબંધ મુકાય એવી આશા રાખવાનો આપણને અધિકાર છે. જે આવા ધારાઓ ન હોય તો સંભવ છે કે પ્રબલ દુરુષ્ટિને માર્ગે વળે અને પછી સર્વ નાશની શરૂઆત થાય.

આપણે જોઇ ગયા કે આટલી વસ્તુઓ તો રાજ્યતંત્રે કરે જ છુટકો. પણ કેટલા દેશોએ ઉપલી જરૂરીઆતોને અમલમાં મૂકવા ચતન કર્યો છે. બહુ જ થેડાં! કદાચ રશીયાના સમાજવાદી રાજ્યતંત્રને બાદ કરીયે તો એક પણ નહીં. કેટલક આમાંથી અમુક સિદ્ધાંતોને પાળે છે. અને અન્યને અમલમાં પર ચડાવે છે. પણ જે પર જ પ્રગલ્ભિત કરક સ્વાધીન શાસનતંત્ર સ્થાપવું હોય તો ઉપલા સિદ્ધાંતોનું સીધું અનુસરણ એ પ્રથમ પગલું છે.

રશીયા આજે પાંચ વર્ષની યોજના પ્રમાણે સર્વગી જરૂરીઆતો મેળવી ચુક્યું છે. ગઇ કાલનું રશીયા એ ગરીબ, વિભક્ત, શિક્ષણહીન, પછાત પ્રદેશ હતો. આજનું રશીયા એ બળવાન, તંદુરસ્ત, કેળવણી-યુક્ત અને તદ્દન આધુનિક યુગને અનુરૂપ છે. પણ આવતી કાલનું રશીયા તો આથી પણ વધુ સુંદર અને સરસ થશે. વર્તમાન રશીયા લાખી માટે ખૂબ કામ કરી રહ્યું છે. અને તેમ જ થવું જોઈએ. કારણ કે જે વર્તમાન લાખી વિશે બેપરવા રહે તો કદીય પ્રગતિ સાધી શકે નહીં. તે કદી પણ ઉંચી સંસ્કૃતિ ન જ મેળવી શકે.

આપણા કમનશીબે હિંદ દેશ પર કોઇ ખ્યાન આપવું નથી. હું એમ કહેવા ઇચ્છું છું કે હિંદીઓના હિતની અવગણના થઇ રહી છે. આ દશામાં આ દેશ કદી પણ વધુ સારી સંસ્કૃતિ ખીલવી શકે નહીં. તે કદી પણ સારી રીતે વિકાસ સાધી શકે નહીં. હિંદ આજે ઓટીશ તાજનું ઝગકડું જવાહીર મનાય છે. પણ આજે આપણા શાસકો તેમના સ્વાધીન દ્રષ્ટિએ જ આપણા પર શાસન કરે છે. તેમને માટે તો આ પ્રદેશ અતૂલ સમૃદ્ધિને શોષવાનો દેશ છે. પણ દોલગીર! આપણા પ્રદેશમાં આપણે આપણી સંભાળ પણ લઇ શકતા નથી!

તેથી પહેલો ઉપાય આ વિદેશી શોષણ-પદ્ધતિના નાશ કરવાનો છે. એક વખત આપણે સંપૂર્ણ આઝાદી મેળવી લઈએ તો આપણે આ પ્રદેશને અનુરૂપ પાંચ વર્ષની યોજના જરૂર રચી શકીશું. ત્યારે રશીયાની સ્વર્ગસમી દાસની સદિષ્ટ અહીં પણ ઉતારી શકીશું.

શનદી

: લેખિકા :

શ્રીમતી ચંદ્રીકાબહેન

આમે ચીનમાં એક હવન્ત ચીનગારી આ ઉચ્ચવર્ગ દેશના ઇતિહાસને વધુ ઉચ્ચવર્ગ વક્ષ બનાવી રહી છે. આ વિરલ વ્યક્તિ ચીનવાસીઓને ખારણે ખારણે જઈને આઝાદીની રોચની પ્રગટાવી રહી છે, ચતકાથી ઓલવાઈ ગયેલા સ્વાતંત્ર્યદીપને પુનઃ પ્રત્યક્ષિત કરવાના રાષ્ટ્રવાદીઓના ભગીરથ યત્નો સાથે આ અદ્ભૂત અબળાની હજારનકથા સંકળાયેલી છે. આ બાળા તે આધુનિક ચીનની અહોમાન્ય અબળા શનદી.

તેનો અદ્ભૂત સ્વાત્મભોગ, તેની નિઃસ્વાર્થ સિધ્ધાંતભક્તિ, અપ્રતિમ દેશપ્રીતિ, અજ્યેય ઉત્સાહ અને સતત શ્રમ વડે આ અબળાનું નામ આધુનિક ઇતિહાસ સાથે સંકળીત થયું છે. તેથી જ અત્યારે ચીનની આ યુવાન અબળા ચીની પ્રજાનો પ્રેમ સંપાદન કરી શકી છે. શીથીલ થઈ પડેલા સર્વલક્ષી આઝાદીના આદોલનોને આ વિકૃતિ વેગ આપી રહી છે. ચેતનહીન દીસતા ચીનાઈ કિસાનોમાં તે પ્રાણુવાયુ પુરી રહી છે અને તેથી જ કાળની કિતાબ પર શનદીનું નામ મુવલ્યુના અક્ષરોથી અલંકૃત રહેવા નિર્માયું છે.

એક કાળ એવો હતો કે જ્યારે રેશમી અઝાદનથી શનદી પોતાની કાયાને ઢાંકતી. શ્રીમંત કુટુંબના લારીલા ફરજંદ તરીકે તે ઉછરી હતી. ન્હાનપણમાં શ્રીમંતાઈ સજ્જ શકે તે સંધ્યા સુખ આ બાળાને મળી ચક્રમાં હતો. આબાદ કુટુંબમાં ઉછરતી આ બાળાના પગને શિષ્ટ સમાજની સભ્યતા પ્રમાણે ટુંકા કરવા માટે લોખંડ

ના છુટ પહેરવા પડતા. જુના વિચારોન અનુયાયી એવા તેના પિતાને ખાતર શનદીએ આ અસહ્ય વેદના ખમીને પણ પરાણે પગને ન્હાના બનાવ્યા. અને તેના પિતાએ પણ જુને ચીલે ચાલીને શનદીના લગ્ન એક તાકાતહીન તરણ સાથે કરી નાંખ્યાં. આ વખતે શનદીની ઉમ્મર માત્ર આગીઆર વર્ષ હતી.

તેના પિતાના મૃત્યુથી તેના નાણુક પગ પરનું લોખંડનું બંધન રદ થયું પણ તેથી કંઈ આરામ થયો નહીં. શનદીના પગનાં લગાયાં લાકાત શુભાવી બેઠાં હતાં, અને તેથી અન્ત સુધી શનદીના પગ 'શિષ્ટ'જ રહેવા પામ્યા.

શનદીના શિક્ષણનો પ્રારંભ લગભગ ૧૨ વર્ષની વયે થયો. અહીં પણ તેની સુશિક્ષિત માતાની સહાયથી સ્વાધીનતાના સિદ્ધાંતો ઝીલ્યા, અહીં પણ આ ન્હાની બાળાએ અન્ય લોકને શિખવ્યું કે 'શુદ્ધામી અસહ્ય છે માટે ચીનની મુક્તિ માટે આગળ ધપો' પરીણામે શાળામાં રાજકિય હડતાલો પાવવા માંડી. શનદી એ શાળાની રાજકિય પ્રવૃત્તિનું કેન્દ્ર થઈ પડી અને તેથીજ અધ્યાપકોએ શનદીને શાળામાંથી દાદી મૂકી.

પણ માતા તેમજ શનદી સત્તાધીશોના આ ધૂણાજનક વર્તનથી જરાય ડર્યા વગર આગળ વધ્યાં. બાલકો અને બાલિકાઓની સંયુક્ત શાળામાં પછી શનદીને મુક્તવામાં આવી. પણ ત્યાં તો 'શસુર પ્રક્રાનું' બીજું વિદન ઉભું થયું. તેમણે શનદીની

માગણી કરી. પણ માતાએ અદાલત સમક્ષ જઈને આ લગ્ન બે વર્ષ માટે અટકાવ્યાં.

પણ તેના શ્વસુર પક્ષના માણસો પ્રપંચ-લીલામાં ખૂણું હતું. તેઓએ એક છટકું રચીને શનરીનું હરણ કર્યું. બળજબરીથી તેઓ તેને સાસરે લઈ ગયા. પણ શનરીએ અન્નત્યાગનું અસ્ત્ર અજમાવ્યું. આખરે ન છુટકે તેની સાસુને શનરીની પ્રવૃત્તિ પર મૂકાયેલા પ્રતિબંધોને કાઢી નાંખવા પડ્યા અને આખરે આ અબળા સાસરેથી નાશી છુટી.

આ ૧૯૨૬ ની સાલ હતી. ચીનમાં વિલંબની આગ લલુકી રહી હતી. પરિવર્તન પગલાં મૂકવું હતું. ચીનમાં ચારે દીશાએથી સંહાર અને સર્જનનો નાદ સંભળાતો હતો, અને લગભગ અઢાર વર્ષની વયે તો શનરીએ ચીનના સ્વાતંત્ર્ય જંગમાં ઝુંકાવી દીધું.

આ સંગ્રામ ખેલતાં તેને તેનો જીવન-સાથી મળ્યો. કિસાનોના એક નેતા સાથે શનરી સ્નેહના તાંતણે બંધાઈ. અને સાઘ-છથી તેમણે તેમની સ્નેહમૈત્રીને લગ્નગાંઠનું રૂપ આપ્યું.

આમ શનરી સ્વાતંત્ર્ય જંગમાં હુમતી હતી. ત્યારે ચારે બાજુએથી આતંકાવીઓના પુર ઉગ્રદયાં હતાં, ઉત્તરચીનના કુર યાંગ-સો-કીનની સેના યાંગરટે નદીની આસપાસ કાળો કહેર વર્તાવી રહી હતી. અને તેથી શનરીને પોતાની રાજકિય પ્રવૃત્તિ પર ગુપ્તતાની ચાદર ઓરાડવાની અનિવાર્ય ફરજ પડી.

ત્યાર પછીનો ઇતિહાસ તો ચીનના ક્ષત્રકેનો ઇતિહાસ છે. રાષ્ટ્રિય પક્ષે દેશને બચાવેર દુગો કર્યો. આમવર્ગની આઝાદીના આદેશ રખડતા મૂક્યા. એટલુંજ નહીં પણ ૧૯૨૭ ના વર્ષમાં નાનકિંગની રાષ્ટ્રિય સરકારે આમવર્ગના આઝાદીના સંગ્રામને

દુગો દબાવે સાંત્રાજ્યવાદીઓ સાથે સંતલસ કરવી શરૂ કરી. ચિઆંગ-કૈ-શેક પણ રાષ્ટ્ર-લાવનાનો ત્યાગ કરીને વિદેશીઓ સાથે મળી ગયો. આ બેધ શનરીનું હૃદય ઉકળી આવ્યું. તેણે તરત જ રાષ્ટ્રિય પક્ષ સામે ગુપ્ત પ્રચારકામ કરવું શરૂ કર્યું.

આમ કિસાનોની મધ્યમાં જઈને દગા-ખોર, નામધારી રાષ્ટ્રિય સરકાર સામે સંગઠિત ચળવળ કરવાની શનરીએ શરૂઆત કરી. પણ આ શરૂઆત યશસ્વી ન નીકળી. વેશધારી ગુપ્તચરોને શનરીના ગુપ્ત પ્રચારની માહિતી મળી ગઈ. આથી કિસાનોનો હથેલો સફળ થાય ત્યાર પહેલાં લસ્કરી દળની મદદથી કિસાનોને ક્યારી નાંખવામાં આવ્યા. અને શનરીના પતિનું શરીર ગોળીઓથી વીંધી નાંખવામાં આવ્યું.

પતિનો આવો અંજમ આવેલો બેતાં વિરખાળા શનરી જરા થે ગભરાઈ નહીં. તેણે તેની પ્રવૃત્તિ અણનમ ચાલુ રાખી. કિસાનોમાં તે કિસાનબાળા માફક રહેવા લાગી. કામગીરીમાં તે કામદારની માફક ફરવા લાગી. નાનકિંગની સરકારની જરાયે પરવા કર્યા વગર શનરી શહેરે શહેર ફરવા લાગી અને રાષ્ટ્રિય સરકારના દંભ ઉઘાડા પાડતી ગઈ!

પણ કિસાનપક્ષનો પરબળ થતાં શનરી કેદ પકડાઈ ગઈ. ૬ માસના કારાવાસમાં તેને અકથ્ય સંકડામણો સડન કરવી પડી. પણ આ વિરખાળાની સિદ્ધાંત-ભક્તિ કેંઈ ડગી જાય તેમ ન હતી. તેણે પોતાનો અવિરત શ્રમ ચાલુ રાખ્યો.

આખરે અશક્તિએ શનરીની શક્તિને હણી લીધી. અને ઇસ્પીતાક્ષમાં આશ્રય લેવાની આ બહાદુર બાળાને જરૂર પડી. ઇસ્પીતાક્ષમાં પણ ચીનની આ અદ્ભુત અબળા માફક શિખવેલા સિધ્ધાંતોનું મનન કરતી હતી. તેનું મનન અને તેનું અધ્યયન એક સરખાં ચાલુ હતાં. અને તેથી અત્યારે પણ ચીનની અનેક યુકુમારીઓમાં શબ્દ ઉઠે છે કે શનરી, શનરી આઝાદ રહો.

સ્વદેશી ભાવના

લખીશ :

શ્રી. લીલાવતીબહેન ઢેકીસનદાસ વસાણી

સ્વદેશી એટલે
પોતાના દેશમાં બનેલી
વસ્તુઓ અને પરદેશી
એટલે પારકા બીજાના
દેશમાં બનેલી વસ્તુઓ,
સ્વદેશીમતનો સંપૂર્ણ
અર્થ તો એ જ થઈ
શકે કે પોતાના દેશમાં
બનેલી જ વસ્તુઓ વા-
પરવાની બીજા પ્રતિષ્ઠા
લેવી તે.

સાંપ્રત કાળમાં આ-
પણે સૌએ સ્વદેશીમત-
ની મહાન બીજા પ્રતિષ્ઠા
લેવાની પ્રથમ પંક્તિએ
ખાસ આવશ્યકતા છે.

દારણ કે આપણા લાખો, કરોડો અને અબજો
રૂપિયા પરદેશી વસ્તુઓના મોહમાં અને
દેશનમાં ધસાડાઈ ગયા, તણાઈ ગયા !!!
આપણે શિખારી અને કંગાલ ફકીર બેવા
બન્યા ! આપણને આપણી ભૂલ આજ
તણાઈ વળેથી પણ ન સજી ?

આપણા ભારતવર્ષના લાઈ બહેનોના
દુઃખની વાત તો હું શું આલેખું ?
ભારતવર્ષના મારા કેટલાંએ ભાંડુઓને પૂરું
ખાવાનું એ મળતું નથી, પહેરવાને વસ્ત્ર
સરખું એ મળતું નથી, અરે ! અફસોસ
છે કે આપણાં આ અધર્ભૂખ્યાં ભાંડુ-
રાંની આવી સ્થિતિ કરનાર આપણી આ

પરદેશી વસ્ત્રની ફેશન
છે. માટે તેનો સત્વર
સંશોધન માટે પરિચાલન
કરીને સ્વદેશીમત ધારણ
કરવાની આપણે માથે
આવી પડેલી મહાન
ફરજને અંદા કરવાને
માટે આપણા આખા
ભારતવર્ષે કટીબદ્ધ
થઈ જવું જોઈએ.

સ્વદેશી વસ્તુઓ પ-
રદેશી વસ્તુઓની હરિ-
કાષમાં કદાચ ઉતરતી
હોય કે કિંમતમાં મોંઘી
હોય, છતાં પણ આપણે
તો સ્વદેશી વસ્તુઓ જ

વાપરવી જોઈએ. હું મારા સ્વદેશીમત અને
સેવાધારી લાઈ બહેનોને પ્રજ્ઞા છું કે તમારાં
બાળકો છતાં, લગ્નકાં, પાંચળાં, આંધળાં,
અપંગ, રોગી, કદરૂપા, કે બેડોળ હોય અને
બીજાનાં બાળકો સારાં, દેખાવકાં, સ્વરૂ-
પવાન અને બધી રીતે આકર્ષક હોય,
છતાં પણ તમને કેદરતી રીતે હૃદયથી
બહાવલેયો ઉમળકો ડોના પર આવશે ?
તમારાં બાળકો ઉપર કે અન્યના બાળકો
ઉપર ? હું આત્મી આપીને કહું છું કે,
તમને ગમે તેવો પણ તમારાં જ બાળકો
ઉપર જે ઉમળકો, પ્રેમ, લાગણી વગેરે
થશે, તે અન્યના બાળકો ઉપર કદી થનાર

જ નથી, તો પછી આપણા દેશની વસ્તુઓ તમને મોંઘી લાગે, આપણા દેશની ખાદી તમને જાડી, અને ખરબચડી લાગે અને પરદેશી કાપડ અને વસ્તુઓ તમને પ્યારી લાગે, એ તો આપણું વહાણું બાળકો ઉપરનો પ્રેમ છીનવી લઇને પરાયો બાળક ઉપર પ્રેમ કરવા બરાબર થયું ને ? ખીલું શું કહેવાય ?

અર્વાચીન કાળમાં અનેક આર્થો અને આર્થાઓ અવનવા, અનેક મતો આદરે છે પરંતુ તે પૈકીનું મોંઘું, અમુલ્ય, અને આજના જમાનામાં સત્વરે આદરવાનું મત તે તો સ્વદેશી મત જ કહેવાય. આપણને જે આપણું દેશ તરફનું સ્વમાન, લાગણી, પ્રેમ અને ગર્વ હોય તો આપણે પહેલામાં પહેલી તકે જ સ્વદેશીમતની બીજમપ્રતિષ્ઠા લેવી જોઈએ. આપણા લાખો, કરોડો, લાંકુઓ ભૂખે મરે, ટાંટે દરે, અને તરફડાં મરે, તેની દયાજનક સ્થિતિ તરફ નજર સરખીએ ન કરતાં આપણે સુખેથી ખાઈ, પીને પરદેશી વસ્ત્રો પહેરીને મલકાઇએ એ કેટલું બધું શરમ લેરેલું કહેવાય ને. સૌએ વિચારી લેવાનું છે. આપણામાં સાચી અને સચોટ સ્વદેશભક્તિ હોય, સ્વદેશભિમાન હોય, તો દેશનો એક પણ લાંકુ ને ભુખે મુવે તો આપણને અન્ન ખાવાને

પણ અધિકાર નથી તો પછી પરદેશી કાપડ પહેરવાનો કે પરદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો અધિકાર તો ક્યાંથી જ હોય ?

હું મારા ભારતવર્ષના લાઇ બહેનોને ભાર મુકીને કહું છું અને વિનંતિ કરું છું કે-તેમણે સૌએ આજની ધન્ય ધડીથી સ્વદેશીમતની બી મપ્રતિષ્ઠા લઇ લેવી અને તે છવનપયત નિલાવવા ભગીરથ પ્રયત્નો આદરવા, તેમજ પોતાના સખંધમાં આવતા દરેકને એ વાત સમજાવી સ્વદેશીમત ધારી બનાવવામાં પોતાનાથી બનતા પ્રયાસો કરી દેશ સેવામાં ફાળો આપવા સુકડું નહિ. અંગ્રેજ, ફક્ત પોતાના દેશમાં બનેલી ચીજો જ વાપરવી એ ઉપદેશ પોતાના દેશ લાઇઓને આપી રહ્યા છે તો શું આપણામાં એટલું પણ સ્વદેશભિમાન નથી કે આપણે આપણા દેશમાં બનેલી ચીજો જ વાપરીએ ? બ્રિટન જેવા ધનવાન તેમ જ સ્વતંત્ર દેશને લોકોમાં સ્વદેશીની લાવના જગાડવાની આવશ્યકતા લાગે તો હીંદુ જેવા ગરીબ દેશની પરતંત્ર પ્રજાને પોતાનો પૈસો હું ટાંઈ જતો અટકાવવાનો માર્ગ અવશ્યક પ્રહણ કરવો જ જોઈએ. સ્વદેશી ચીજોને આપણે ઉત્તેજન આપશું તો આપણા દેશના ઉદ્યોગો વધશે તેથી આપણે સુખી થઈશું અને ભવિષ્યમાં આપણે ખીજ દેશોની સાથે ફરીફાઈમાં ઉતરી શકશું.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીલરનો સ્ટોપ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવા ખીજે કાંઈ મિત્ર નથી.

તાલકાત અને તંદુરસ્તી

સ્વચ્છ વારીનું મહત્વ

લેખક: ડાક્ટર

સ્વચ્છ જળ એ તો જીવનને માટે એક પ્રાણુત્વ છે. માનવને આહાર વગર અમુક દીન ચાલી શકે. પણ પાણી વગર કેટલા કુલાક ચાલે ?

ત્હમે યત્ન કર્યો છે ? ત્હમે બહુ યાવ તો અદાર કાઢી જળ વગર ચલાવી શકો. પછી તો કંઈ શોધાઈ જશે, ગળું શુકું થઈ જશે અને આપોઆપ 'પાણી' 'પાણી' એવા ત્હમે ધાકાર કરશો. એક ધુંટકા માટે ત્હમે તરફીયાં મારશો.

પાણીનું આટલું મહત્વ હોવા છતાં કેટલી વ્યક્તિઓ પાણી વીરો જરા યે વીચાર કરે છે ? એટલું જ નહીં પણ આ પાણી સ્વચ્છ હોવું એટલે તેની દરકાર પણ કરે છે ?

સ્નાનાત્મક રીતે ગુજરાતમાં પાણીને સ્વચ્છ કરીને પીવાનો રીવાજ છે. જુનાકાળમાં તો જાડાં ગરણાથી લોહી પાણી ગાળતાં. અત્યારે પણ ગરણાથી પાણી ગળાય છે. પણ આ સંબંધી વધુ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. સ્વચ્છ પાણી એ ત્હમારા જીવન તત્વને

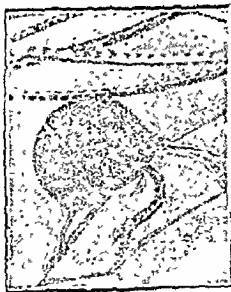
સુંદર બનાવે છે. તમારા શરીરને શુદ્ધ કરે છે. શરીરના અંગેઅંગની કીચાને ચાલુ રાખે છે. આપણા દરેક પીંડને તે સચ્ચ રાખે છે.

અસ્વચ્છ પાણી ત્હમારા શરીરને બગાડે છે. ત્હમારા પેટના બાધી ઉત્પન્ન કરે છે અછળું અને અળખામણા બોડકારને જન્મ આપે છે, શરીરના આંતરીક સંચાલનને ખારવાર હાની કરે છે. દેહના દરેક પીંડને તે નુકસાન કરે છે.

આ રાખો કે જેમ હવામાં જંતુ ઉછરી શકે છે તેમ જ પાણીમાં પણ ખારવાર જંતુઓ ઉછરે છે.

આ જંતુઓ પાણીને સ્વચ્છ કરવામાં આવે તો મરી જાય છે અને શરીરને હાની નથી કરતાં પણ જો અસ્વચ્છ પાણી પીવામાં આવ્યું તો જરૂર તેઓ હાની કરે છે.

વિદેશી વૈજ્ઞાનિકોએ સાબીત કરી આપ્યું છે કે આંતરડામાં ઉત્પન્ન થતા કૃમીઓ (કરમીયાઓ) અસ્વચ્છ પાણી પીવાથી જ ચાલે છે. અને ડાક્ટર સમુદાયની કોઈ પણ વ્યક્તિને

આવાં તો કેટલાંય પ્રાણીઓ આંખથી અદ્રશ્ય રહીને જળમાં વસે છે

પુછશે તો તે એક લાંબી નાંભાવથી જરૂર જ રજુ કરી શકશે.

આ થી જ પાણીને શુદ્ધ કરીને પીવાની જરૂર છે. અશુદ્ધ પાણીમાં કચરો ઉપરાંત જંતુઓનું અસ્તિત્વ જીવને માટે નેપમકારક હોવાથી જ શુદ્ધ પાણીના મહત્વ પર ખુબ હાર મુકવો જરૂરનો છે. ત્યારે બીજા પ્રશ્ન એ છે કે પાણી કેટલું પીવું ?

પાણીને લેવાનું કંઈ માપ નથી. અમેરીકાનો પ્રસીદ્ધ કસરતખાજ બરનાર મેકડેડે નના કહેવા પ્રમાણે તો પાણી પીવાય તેટલું પીઓ. તે સત્તાહ આપે છે કે જ્યારે જ્યારે તરસ લાગે ત્યારે જરૂર પાણી પીઓ. સત્તા હના આ શબ્દો ખુબ વીચારવા જેવા છે.

તરસ લાગે ત્યારે જરૂર પાણી પીએ એ શબ્દનો અર્થ દીસે છે એના કરતાં વધુ ગંભીર અને વધુ મહત્વનો છે.

આપણા જીવનમાં જાણે અજાણે પણ કેટલીક કુટેવો આપમેળે દાંખલ થઈ જાય છે, દાખલા તરીકે શાળામાં લાલુતો વીદ્યાર્થી વર્ગ ચાલતો હોય અને તરસ લાગી હોય તો પણ પાણી પીવાનું જરૂર મુલતવી રાખે. ઓફીસમાં કામ કરતો કારકુન પણ તેમ જ કરે છે. કામદારો પણ તેમ જ કરે છે. આમ તરસ લાગી હોય છતાં આપણને તેની અવગણના કરવાની ટેવ પડી હોય છે.

આ ટેવ પછી મોટી ઉમ્મર થતા વધુ મજબુત બને છે.

પરીણામે તરસની લાગણીને ઉત્પન્ન કરતાં જ્ઞાનતંત્રુઓ તદ્દન છુટાં બની જાય છે અને આથી જ્યારે શરીરને પાણીની જરૂર હોય ત્યારે પણ તરસ આપણને લાગતી નથી. યોગ્ય સમયે તરસ નહીં લાગવાનું આ એક મુખ્ય કારણ છે.

પરીણામે શરીરને જ્યારે પાણીની જરૂર હોય ત્યારે તે મળતું નથી. અને ઘણી વખત જ્યારે જરૂર નથી હોતી ત્યારે તેને પાણી મળે છે.

યાદ રાખો કે આ બંને વસ્તુઓ અઢી-તકર છે. પાણીની તરસ લાગે ત્યારે તરસ જ પાણી પીવું જોઈએ. અને જ્યારે તૃષ્ણા જરાયે ન હોય ત્યારે પેટમાં પાણી નાખવાથી જરાયે અર્થ નહીં સરે.

તેમજ કેટલાક જ્યારે જીખ લાગે ત્યારે પાણી પી લઈને ચઢાવી લે છે. આ એક અતી ખરાબ ટેવ છે. જ્યારે જ્યારે ક્ષુધા લ્હમારાં બારણાં ખખડાવી રહી હોય ત્યારે ઠંડા પાણીથી તેનો સ્પર્શ કરતા ના, એમ કરશે તો લ્હમારે પછી ખુબ પરતાવું પડશે.

આ થી જ તૃષ્ણાની લાગણીને પણ કેળવવાની જરૂર છે. આજના યુગમાં અકુદરતી વાતાવરણ વચ્ચે વસતાં આપણે સૌએ-લગ-લગ ૯૫ ટકાએ ખરી તૃષ્ણાની લાગણી યુમાવી દીધી છે. અને તેથી જ તેને અવસ્થીત રીતે ખીમવવાની જરૂર છે. કારણ કે સારા અને સુંદર શરીરમાં તૃષ્ણાને પણ તેવું કુદરતી સ્થાન મળવું જ જોઈએ.

તેમ કરવા માટે પ્રથમ તો જ્યારે તરસ લાગે ત્યારે પાણી પીવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. તરસની લાગણીની જરાયે અવગણના કરતી એ યોગ્ય નથી. અને તેથી જ લ્હમો લ્હમારા કામ કરાવો સમય હોય કે ન હોય છતાં લ્હમો તરસ લાગે ત્યારે જરૂર પાણી પીવા કરો.

એટલું જ નહીં પણ આ સોનેરી સીદ્ધાંત લ્હમારા અન્ય બાંધવો પાસે પળાવા પ્રયત્ન કરે. જે લ્હમો વીદ્યાર્થી હો'તો અન્ય વીદ્યાર્થીગણને સ્વચ્છ પાણી વડે તરસને છીપાવવાની સત્તાહ આપો. જીવનના કોઈ પણ વીલાગમાં લ્હમો હો પણ જે આ સત્તાહ અનુસાર વર્તેશો તો લ્હમોને ખુબ લાલ થશે.

કેદી ન વીસરતાં કે લ્હમારા આરોગ્ય માટે આ સૌથી અગત્યની વસ્તુ છે.

આજનો યુગધર્મ

અનંત કાળસંસ્થિતને જોવારે પ્રથમ યુગપ્રવર્તક મોળનો પ્રખર ધુધવાટ પ્રત્યેકના કર્ણપટે અથડાઈ રહ્યો છે. નવસંજનનો શબ્દ વિશ્વના પ્રત્યેક સ્થળમાં સંલગાઈ રહ્યો છે. સ્પષ્ટિમાં સંજન અને સંહારનું સત્ર આરંભાયું છે. દુઃખ અને દર્દ, શોક અને સંતાપથી પીડાતા શરીરોમાં નવી આશા જાગી છે. તેમના દુર્બળ હૃદયોમાં પ્રાણ આવ્યો છે. આતતાધીઓનો નાશ કરવાની શક્તિ જન્મી છે. આમવર્ગમાં આત્મશ્રદ્ધા પ્રગટી છે.

નવી સંસ્કૃતિનાં સર્જનકાળનો આ યુગ છે. નવી અસ્મિતા આ દાયે સર્જાઈ રહી છે. પ્રગતિને પ્રથમ સુર છે. પ્રાણુતત્વ સંચેતન છે. તેની તે સાખીતી છે.

સદ્દિમાં સર્વ સમાન હો, મહેનતુ માનવતા તેના શ્રમનું કૃણ મેળવો, બુદ્ધિને વિકાસની પુણી તક મળો એ તેના મુળગત સિદ્ધાંત છે. સર્વને સમાન તક એ તેનો સિદ્ધાંત છે. માનવ માનવ વચ્ચેનો સંબંધ સ્નેહના તાંત્રે બંધાવો એ તેનો આદર્શ છે.

આથી જ પ્રગતિ જેને પ્રિય છે, સામાજિક અસમાનતા નીચે જે શોષાઈ રહ્યા છે, આર્થિક રચનાના પ્રખર તાપ જેને સહન કરવા પડે છે, અન્યાયોથી જેનું હૃદય આજે રડી ઉઠે છે તેઓ સર્વ સદ્દિ ઉપર નવી અસ્મિતા ઉતારવા મથતા બંધોને સાથ આપે, નવી સંસ્કૃતિના સર્જનમાં સહાય આપે એ જ આજનો યુગધર્મ છે.

ગાંધીજીની

મહાત્માશ્રીની સમાધાન-
પ્રીયતા વૃત્તી ઉપર વીવેચન
કરતાં લેખક આલેખે છે કે
મહાત્માજીએ ઉપાડેલા
પ્રત્યેક આંદોલનો ઉપર
આ વૃત્તીએ અસર કરી છે
અને તેથી જ મહાત્માજીએ
ઉપાડેલા સઘળાં આંદોલનો
સમાધાનમાં પરીણમ્યા છે.

: લેખક :
[જી. જી. ભટ્ટ]

ગરીબોના ખેલી તરીકે મહાત્માશ્રી
સકળ સંસ્થામાં ખુબ વિખ્યાત થયા છે.
જગતની કંગાલીયત તરફ તેમની નજર
પડતાં તેમનું અંતર દ્રઢ થઈ છે. અને
તેથી જ તેમણે તેમની સર્વશક્તિને પ્રત્યક્ષ
સ્વરૂપ આપવા સાઘ્રાઈના પોશાક આપનારો
છે. સાદી રહેણીકરણી સ્વિકારી છે, અને
સગવડભર્યા મકાનોનો ત્યાગ કરી કંગાળ
કુપડામાં રહેવાનું પસંદ કર્યું છે.
ત્યાં જ્યાં ગરીબો છે, ત્યાં જ્યાં કંગા-
લીયતે મૂળ નાંખ્યાં છે. ત્યાં ત્યાં આવી
વીરલ વ્યક્તિઓ જન્મી છે અને જીવી રહ્યાં છે.
ગરીબો સામે દયાની દ્રષ્ટિએ નિરુપણ કરી,
તેમને આર્થિક સહાય આપનારી, તેમને
માટે જીવન ખર્ચી નાખનારી અનેક વ્યક્તિ-

ઓની 'ઉજળી' તવારીખથી ઇતિહાસ ભર-
ચક ભરેલો છે. હરન-અલ રશીદ, ટોલસ્ટોય.
અને હિંદના કબીરથી માંડીને અનેક સંતો આ
'સદ્ગુણ' માટે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે. એટલે
મહાત્માશ્રી-પણ જ્યારે સંપત્તિ સર્જી શકે
તેવા સુખનો ત્યાગ કરીને સાઘ્રાઈના સિદ્ધાંત
તોને અપનાવે ત્યારે ખરેખર જગતના લોક
પાસેથી સન્માન અને સત્કાર જરૂર જ
માગી શકે !

પણ પદ્મવાર જ્યારે વિચાર કરીએ કે જ્યારે
સમગ્ર જગત મોહક સાધનો અને આનંદને
ઉત્પન્ન કરતી વસ્તુઓ પાગલાં કે વેગથી દોડતું
હોય, જ્યારે સંગીત, રીનેમા, અને સરો
એ ફટકાપ માનવાનું લક્ષ્ય બંધ થઈ પડ્યું
હોય ત્યારે શુદ્ધચિત્તો એક મુદ્દલકડી માનસ

મનોસૃષ્ટિ

મહાત્માજીના સાદાઈના
સીદ્ધાંતોનું પૃથક્કરણ કરતાં
લેખક આલેખે છે કે
નીર્ધનતાના આદર્શમાં
ગરીબાઈનો ઉકેલ નથી.
લેખકની વીચારસરણી પ્રમાણે
આવો આદર્શ સહન કરવા
પડતાં અનેક કષ્ટો પર
સંતોષની આદર પાથરે છે.

સિદ્ધાંતોની

સમીક્ષા

વિશ્વને પડકાર આપીને કહે છે 'સૃષ્ટિના
ભૌતિક સુખ મેળવવા એ અવગો માર્ગ'
છે' ત્યારે અન્ય કશું નહીં' તે પણ માત્ર
એ માનવની હિંમત મારે પણ સમાજ
માનવને માન થયા વગર ન જ રહે. આમ
મહાત્માજીની વિશ્વવિખ્યાતિનો એક મુખ્ય
આધારરત્ન તેમની પારાવાર સાદાઈ છે.
અને તેમની સરળ રહેણીકરણી સુરોષમાં
વસતા અનેકાનાં મન આકર્ષી રહે છે.

દરેક પેગમ્બર એમ માને છે કે તેણે
જાહેર કરેલી પ્રણાલિકા જ સાચી છે. દરેક
તત્વજ્ઞાની એમ માને છે કે તેણે રજૂ
કરેલા તત્વજ્ઞાનમાં જ સૃષ્ટિના મુખના માર્ગ
આપી રહ્યા છે. દરેક સામકિય વિચારક
એમ જ માને છે કે તેની જ નીતિ

સાચી છે. અને તેના મંતવ્ય પ્રમાણે જો
રાજકારણ આલે તે સૃષ્ટિમાં સ્વર્ગને હિતા-
રતુ' એ જરાયે અશક્ય નથી. આ દ્રષ્ટિએ
વિચારતાં મહાત્માજી પણ પોતે રજૂ કરેલા
તત્વજ્ઞાનમાં અજ્ઞ અત્મશ્રદ્ધા ધરાવતા
વ્યય તે તે દાખ છે.

પણ મહાત્માજી આ દ્રષ્ટિએ ગરીબાઈને
ઉકેલ કરવાને બદલે, તેનો જડમૂળથી નાશ
કરવાને બદલે, કંગાલને સહન કરવા પડતા
સિતમને હળવા કરવાની યોગ્યતા ધરે
છે. "એકેત બહુ ગરીબ છે! હીર,...
તેણે નવરાજના સમયમાં ચંદ્રખો રાણી વધુ
કમાવું નેહ્યે! એ મહાત્માજીનો માર્ગ છે.
મૂળને સ્પર્શવાને બદલે તેઓ ઉપરછેડેથી જ
ઉકેલ આદેશે છે. સમાજ વ્યવસ્થા એ

ગરીબજની જન્મદાતા છે. એ અજાણ્યામણા સત્ય સામે આંખમીંચામણા કરીને થોડી પણ રાહત મળતી હોય તો તે સ્વિકારી લેવાની તેમની પ્રણાલી છે. જમીનદારી વ્યવસ્થામાંથી ખેડુતોની ગરીબી જન્મે છે એ સત્ય આંધળાને પણ દીસે એવું હોવા છતાં, મહાત્માજીએ ખેડુતોને સહન કરવાં પડતાં કઠુનો ઉકેલ ‘ચરખા’નો મંત્ર અ.પીને સાધવાનો યત્ન કર્યો છે. દરરોજ દશ દશ કલાક કામ કરતાં કામદારોની ગરીબાઈ મક્કીન મુડીવાદી સંસ્થામાંથી જન્મી છે એ વસ્તુ તો પૃથ્વી પર વસ્તી પ્રત્યેક વ્યક્તીને પ્રત્યક્ષ છે. અહીં મહાત્માજી મુડીવાદનો નાશ કરવાને બદલે કામદાર સમુદાયને દાર નાહી છોડી દેવાનો આદેશ આપે છે. આમ મૂળને કદી પણ નહીં સ્પર્શવાની મહાત્માજીની પ્રણાલી તેમણે ઉપાડેલા અનેક નાદોષનોમાંથી નીતરી આવે છે.

આ વૃત્તિની અનેક જીવન સાપ્તીતીઓ તેમના જીવનમાંથી જડી આવે છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં રાગબેદ નાશુદ કરવાની માંગણી કરવાને બદલે તેમણે માત્ર ‘અમુક કરો’ સામે જ લડત ઉપાડી હતી. ચંપારણમાં પણ ગીરમીટીયાઓની શુચામી નાશુદ કરવાના સુચો આપવાને બદલે આ વિવશણ સંતે તેમની સ્થિતિની માત્ર ‘તપાસ’ માટે માંગણી કરી હતી. ખરડોલીમાં પણ તેમના અનુયાયીઓએ જમીન મહેસુલમાં ઘટાડો માંગવાને બદલે ‘વધારેયુ’ જમીન મહેસુલ ‘ન્યાયી છે કે અન્યાયી’ તે વિગેસરદારી તપાસ માંગી હતી. આમ દરેક પ્રશ્નના મૂળને કદી પણ નહીં સ્પર્શવાનો મહાત્માજીનો અગત્ય નિશ્ચય તેમણે અપૂર્વ આત્મશ્રદ્ધથી દઢવી રાખ્યો છે અને તેમના લાખખો અનુયાયીઓ મહાત્માજીએ બતાવેલા માર્ગે ચાલ્યા જાય છે.

સમાજના વિચાળ સમુદાયને સતત સહન કરતી પડતી ગરીબાઈનો ઉકેલ કરવાને બદલે મહાત્માજીએ પોતે જ કંઠાળની માફક વસવાતું સ્વિકારી લીધું છે. સંભવ છે કે મહાત્માજી કંઠાળપતના આદર્શમાં પ્રામાણિકપણે માનતા હોય. સંભવ છે કે મહાત્માજી પરમકંસની માફક એમ જ કટપતા હોય કે સકળ જગતનાં સુખ એ મિથ્યા છે અને માત્ર સાદું અને ઓછી જરૂરીઆતોવાળું જીવન એ જ ને સત્ય અને સાચું ધ્યેય હોય તો પછી તેમણે તે ધ્યેય ઉપર મુસ્તાક રહીને તેમના અનુયાયી ગણને પણ તેમ કરવાની ફરજ પાડતી નોંધાવે, પણ એટલું જ નહીં પણ જ્યારે નિર્ધન જીવનના આ પ્રખર પુજક ‘રેશિયા’ અને ‘હાજી શિયિંગ ખીત્ર’ માટે લડત કરે ત્યારે ખરેખર આગણને અભયખી લાગે છે. સાદા જીવનમાં માનનારી આ અગત્ય વ્યક્તિ જરૂર પડે તો વિશ્વના વૈરાગિઓએ ઉપજાવેલા અટપટા યંત્રોનો ઉપયોગ કરે છે. રેડીયોદ્વારા પોતાનો સ્વર અમેરીકા સુધી ફેંકે છે. તેમની તહેનાતમાં અધુનિક સંસ્કૃતિએ સળંગેલા સળવડનાં સધળાં સાધનો ખડાં ઉં છે અને છતાં આ વ્યક્તિ નિર્ધન જીવનના સદેશ જગતને સુણાવે છે.

તેથી જ સામ્યવાદીઓ આલોપ કરે છે કે મહાત્માજી ભલે પ્રમાણિક હોય, ભલે તેમની ગરીબાઈની પૂજા શુદ્ધ, સાત્ત્વિક હોય, ભલે તેઓ ખરેખર એમ જ માન્યતા ધરાવતા હોય પણ ત્યાં સુધી સમાજને લાગે વગર છે ત્યાં સુધી તેમણે વતન સંચિના શ્રમજીવીઓના દુઃખના ઉકેલ કરવાને બદલે તેમના ઉપર અસત્ય આદર્શના ઓછા-ઓછા છે.

સમાધાન પ્રિયતા

મહાત્માજીની ખીજું જાણીતું વૃત્તિ તેમની સમાધાન પ્રિયતા છે. મહાત્માજીની આ વૃત્તિ ખુબ પ્રચળ છે. આ પ્રચળ ધૃત્તિ સર્વ ક્ષેત્રવ્યાપી બની છે. તેમણે ઉપાડેલા સંઘર્ષો આંદોલનો પર તેની અસર થઈ છે. દરેક દરેક તરફ સમાધાનમાં જ પરીણી છે. દક્ષિણ સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ જોવો. ચંપારણ્યની લડત નિહાળો કે ખેડોનો સત્યાગ્રહનો સંગ્રામ તપાસો પ્રત્યેક સ્થળે આખરી પરિણામ સમાધાનમાં જ આવ્યું છે. દરેક દરેક આંદોલનોનો આ આખરી ફેગ આવ્યો છે. કારણ કે મહાત્માજીના માનસમાં સમાધાનવૃત્તિ ખૂબ વણાઈ ગઈ છે.

શત્રુના વચન પર વિશ્વાસ, અજ્ઞાન આશાવાદ સાદૃશ્ય એ સર્વ વસ્તુઓ તેમની સત્ય શોધનું પરીણ પરિણામ છે. જગતનું લડનું કરવા બદલ પડેલા અસહન પુરુષ અન્યને પણ પોતાના માથે જ મારે છે. જેવા મહાત્માજી પોતાને સહન સમજે છે તેમજ અન્યને પણ સમજે છે. એટલું જ નહીં પણ જે થોડું મળતું હોય તો તેથી સંતોષ માનવાની તેમની ટેવ છે. આથી જ મહાત્માજીના 'સમાધાનો' જગમશહૂર બન્યાં છે.

સમાધાનવૃત્તિએ તો કેટલીય વાર મહાત્માજીની સમગ્ર વ્યૂહરચનાને પત્તી નાંખી છે. હેતુ દીલ્હી સમાધાનનો દાખલો લઈએ તો મહાત્માજીએ વૌઘસંજ્ઞના વચન પર આધાર રાખીને સમાધાન કરી નાખ્યું હતું. મહાત્માજીને ખીટીશોની શુભ દાનતમાં આકસ્મિક વિશ્વાસ પ્રગટ્યો અને દીલ્હીની તકકુખીના કસર મળ્યાં.

પણ સમાધાનને સજ્જનારાં મૂળ કારણો ગમે તેમ હોય, પણ આ આખાથે પ્રસંગને સમજવા માટે, તથા તેના અસ્તિત્વ માટે

મહાત્માજીની અમર્ષાદિત સમાધાનવૃત્તિ પણ ખૂબ જાણ્યો છે, અને સંભવ છે કે મહાત્માજીને સ્થાને જે કાંઈ અન્ય નેતા હોત તો આપું તામેદારીભર્યું લડનારું કરત કે કેમ તે એક શંકા નેવું છે. ગમે તેમ હો પણ દીલ્હી સમાધાન વખતે મહાત્માજીના સમાધાનભર્યા માનસે અજ્ઞાન અસર કરી છે.

તેમની આ વૃત્તિ અનેકવાર ઉમ આંદોલનો પર ઠંડું પાણી ઢોળા દે છે. રાજકીય ઉદ્દેશ પર સમાધાનનો જરૂર પથરાતા આંદોલનો ઓસરી ગય છે. અને અનેકવાર પછી શત્રુ પક્ષે જ્યારે સમાધાનની શરતો ન મળતે ત્યારે મહાત્માજીએ આ લડતો પાછી ઉપાડી છે. દક્ષિણ આફ્રીકાના સત્યાગ્રહનો સંગ્રામ જખે વાર આરંભ્યો પડ્યો હતો, અને હિંદમાં પણ આ અદિસક સંગ્રામ જખે વાર આદરવાની ફરજ પડી છે. મહાત્માજીનું માનસ આમ એક વસ્તુને અંતિમ સ્થાન સુધી લઈ નહીં શકતું જ નથી. જો શત્રુ સારા શખ્દો બોલે કે નમ્ર ભાવ દર્શાવે કે મહાત્માજી એ શખ્દો ઉપર મુસ્તકે સ્વીકે સમાધાન કરવાની તરત જ સરદારી લઈ નાખે છે.

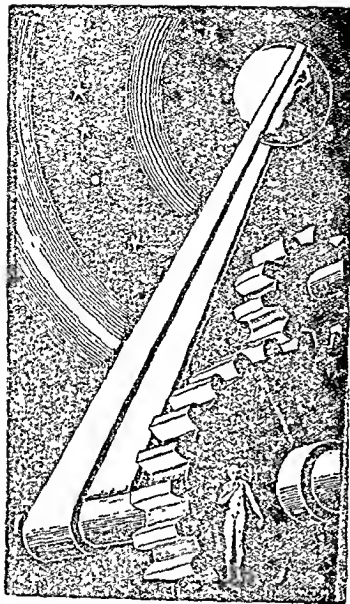
આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ મહાત્માજીની સમાધાનવૃત્તિની અસર જોઈ શકાય છે. અમદાવાદના મલુર મહાજનનો પહેલો સિંધાન લવાદપંચનો છે. આ મલુર મહાજન હમણા હમણા પોતાની પ્રત્યાઘાતી ચળવળો વધારી રહ્યું છે, પણ મહાત્માજીએ આપેલા આદેશ પ્રમાણે 'લવાદપંચ'નું સુત દરેક સ્થળે આગળ ક્યું છે. જ્યાં મુઘી લવાદપંચથી કામ સરતું હોય તો મલુરોને ઉદ્દામ પગલાં લેતા અટકાવવા એ જ મહાત્માજીની મનોવાંછના છે.

યંત્રના

યંત્ર સંસ્કૃતિના
બચાવ માટે
બહાર પડેલા
લેખકોની
સમીક્ષા

: લેખક :

એમ. એ.

૭૫ લેખકોમાં લેખકે યંત્રવાદ વિરૂદ્ધ લખાયેલાં અપ્રતિમ પુસ્તકો ‘એર-વોન’ અને ‘યંત્ર અટકે છે’ એ પુસ્તકોની સમીક્ષા કરી હતી. આ લેખના અનુસંધાનમાં લેખક બીજા પુસ્તકોની સમીક્ષા કરે છે અને પછી યંત્રવાદીઓએ આપેલી સ્વીકૃતિનો જવાબ આપવા યત્ન કરે છે.

—ત્રી.

એરવોન તો વિશાળ વાચક સમુદાયને કદાચ કંઈપણનું પુસ્તક લાગે. ‘યંત્ર અટકે

છે’ એ માત્ર મરકરી સમાન લાગે. બન્ને અપ્રતિમ પુસ્તકોનાં મધ્ય કદાચ ઓછાં આંકાય. પણ યંત્રવાદ સામે કલમ કસનારા-ઓએ સિદ્ધાંતોની દ્રષ્ટિએ ખુબ શબ્દ વેચ્યા છે. આધુનિક વિચારક તરીકે પંકાયેલા કેટલાક પુરુષોએ પણ ‘યંત્રવાદ માનવને અધોગમિને માગે’ લઈ જાય છે,’ એમ આલેખ્યું છે. અને આવા લેખકોમાં એક શ્રી. ઓસ્લીન ક્રીમેન છે. તેમણે પોતાના અપ્રતિમ પુસ્તક ‘સામાજિક પતન અને પુનરુદ્ધાન’માં યંત્રવાદ સામે ખુબ વશળ

ગુલામોને

~~~~~

યંત્રવાદ માનવહૃદય કહે
છે કે કેમ ને સમજ્યા
પર લેખક પ્રગટ થયેલા
પુસ્તકોની ટુંકી હાસ્યપુર્ણ
સમીક્ષા કરીને સાબીત કરે
છે કે યંત્ર સંસ્કૃતીએ માનવ
સંસ્કારીતાની ખીલવાણીમાં
ખુબ સહાય કરી છે.

~~~~~

કહી છે. જનિય નાન માટે જાણીતા
થયેલા દેવલોક દર્શન ખાસ આ પુસ્તકનો
ઉપાદ્રવાન લખી નાખ્યો છે. જનનના
વર્તમાનપત્રકારો કહે છે કે યંત્રવાદ સામે
સ્પિંદાનની દ્રષ્ટિએ લખાયેલાં પુસ્તકોમાં
'સામાજિક પતન' યંત્રવાદીઓના હુકમ
કરી નાખે છે! લાપા, દલીલનું બળ, અને
સ્વેચ્છા શક્તિથી લખાયેલું આ પુસ્તક
વાંચીને નબળો પાડે. માણસ તો તરત
જ યંત્રને ચેગળાં કરવાનો નિર્ણય કરી
નાખે. તેની યરતુ નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રી ક્રમિનના વિચારો પ્રમાણે યંત્ર-
વાદના આગમન પહેલાં મૃદઉદ્ધોગ માનવ
જરૂરીઆતો પુરી પાડતો. જરૂરીઆત
અને ઉત્પાદન વચ્ચે આ પ્રમાણે સમ-
તુલના રહેતી. જેટલી ખપત તેટલું જ
ઉત્પાદન થતું. પણ ધર્મધર્મ કરતું યંત્ર
આવતા સમતુલના તુટી ગયું. ખદ, ખદ,
ખદ કરતાં યંત્રો ચાલવા લાગ્યાં.
ખાણીનાં શોધની માફક માત્ર ઉત્પન્ન
થવા લાગ્યો. યંત્રને આંગળે પાકા માત્ર
મંજવર રીતે ખડકાત્રા લાગ્યો. માત્ર
ખર્ચે કે ન ખર્ચે પણ અસાધક રીતે માત્ર
ઉત્પન્ન થતાં સમતુલના તુટી પડી. માણ-
સને માટે માત્ર ઉત્પન્ન કરવાને બદલે
માત્ર ખપવવાને માણસો શોધવાની
નાજાનેલીમાં મુડીવાદીઓ ડોકાઈ ગયાં.
ધરાંક દુકાનદારોની પામે આવવાને બદલે
માલગમે ધરાંકોની પાછળ ધુમપા લાગ્યા.

ક્રમિન માને છે કે જેમ જેમ યંત્ર-
વાદી વધુને વધુ યંત્રો યોજતા જાય છે,
જેમ જેમ માનવશક્તિનું સ્થાન કાળાં
યંત્રો લેતાં જાય છે તેમ તેમ પરિ-
સ્થિતિ ખુબ દર્દભરી થતી જાય છે.
જેકારીના ઉત્કા નિશ્વાસો મુઠિને ભરી
વળે છે. છુપાના સંતાપ સમાજ પર ઉતરે
છે. ભૂખ્યા વરુઓની માફક માનવ ભટકે
છે. અને તેમ કરતાં માનવ સંસ્કાર
ખોઈ ખેરો છે. સ્વાશ્રય અને આત્મશ્રદ્ધા
વ્યક્તિથી અળગા ખસે છે. યંત્ર સાથે
કામ કરતાં માનવ નિયમનનો ગુલામ
બની જાય છે. આ દર્દભરી ગુલામી
ભોગવતાં માનવ નીચી કક્ષાઓ પર ફેંકાતો
જાય છે. એક વાક્યમાં આલેખીયે તો
યંત્રવાદ માનવને ધૂનીના શિખર ઉપરથી
ફેંકી દધને ગુલામીની ઉંડી ખાઈમાં ફેંકી
દે છે. તેનાં તત્ત્વો તુટી પડે છે. સત્ત્વ

.....અને સમુદમાં

~~~~~

જીવન એને આકર્ષે લાગ્યું-
જનસમુહના ટોળામાં એ એકા-
ન્ત અનુભવનો-કારખાનામાં
એ અનટો! બની ફરતો-પણ
જ્યારે એનાં પડળ ખુલ્યાં ત્યારે
એને બધે જ દેખાયું-સંઘબળ.

~~~~~

મો. યક્ષરો જેવી ન.ગ. માફક યુદ્ધક
મારી રણાં હતાં-એની જીવને
સંતોષવા આગવાળાઓ એના ડાચામાં
કાનસા ડોમી રહ્યા હતા. અગવાળાઓની
આંખ પણ અંગાર માફક લાલધુમ બની
ગઇ હતી. પ્રાયદરની વરાળ ધક્કા મારી
મારી એન્જનને ચલાવી રહી હતી. મશીનો
બધાં જગરો શેર કરી રહ્યાં હતાં પણ
કામદારની છબે તો તાળાં દેરાઈ જ્યાં હોય
તેવી રીતે મુંઝામુંઝા તેઓ મલુરો કરતા
હતા. મીલની બહાર વસંત ફેવતું સાંપ્રા-
વ્ય સ્થપાયું હતું. પંખીઓ પાંખરવા માટે
પીછાં ટુકાવી રહ્યાં હતાં-આ ખુશનુમા
વાતાવરણ મીલની અંદર ન ધુસી જાય તે
માટે મીલમાફેક ખાસ કાળજી લીધી હતી.
મીલની અંદર તો ચોવીસ કલાક વીજ-
ળીની અતીઓ જલતી હતી.

એક ઇંગ્રાલીઅન છોકરી લોકમીત ગાઇ રહી
હતી. મશીનના ઘોંગાં અવાજમાં પણ એનો
મીઠો કંઠ નરી આવતો, એ આલ્લામાં દર્

પ્રયોગક :
જીવનના પ્ર. મહેતા

છુપાયેલું લાગતું-જીવનનો ઉદ્ધાસ માણવાની
અશક્તિ એ હલકમાંથી છુપી છુપી સંભ-
ળાતી હતી. અધીરીના ઉમંગકા એમાં લપા-
એલા હતા, પણ જ્યારે મીલના લાગીદાર મી.
ગોલ્ડસ્ટોન દેખરેખ મારે લટાર લેતા ત્યારે
એમનો ઘોષરો અવાજ આ મધુર કંઠને
દાબી દેતો !

“એસા એય આંહી આવ-આ કથરો
જમા કર! કામ લાગશે !”

મી. ગોલ્ડસ્ટોનનો મુખ્ય શોખ મલુરોને
રોકવાનો હતો. કોઈ પણ જ્ઞાતું કાઢી એ
મલુરોની ટાલ પાડી નાખના.

ઉત્પાદનના ખાતા પાછળ ગોલ્ડસ્ટોન
સંભાળ રાખતા. એણે નાનપણથી આ ધંધાનો
અનુભવ લીધો હતો એટલે એમની રમુજમાં
પણ કપડાનું નામ કોઈપણ રીતે સામેલ
થતું. વાત કરતાં કરતાં એમનો હાથ
તરન જ મુઝ પર જતો. “પૈસા કાંઈ અમર્યા
કમાવાય છે?...મારે કેટલું ધ્યાન રાખવું
પડે છે.”.....

નેપોલીયનની અદાથી એ ગીરફીમાં
ઉભા રહેતા-એમના આવવાની ખબર પડતાં
કામદારોની આંગળીઓ ઝડપી બનતી. અને
યંત્ર પણ ઝપાટો પકડતાં-મલુરો એની
હાજરીમાં શોધાઈ જતા, અને કેટલાક તો
ફુજવા માંડતા.

“કેમ આજે કેટલા તાકા તૈયાર થયા ?”
આટલી પુછપરછ કરી તેઓ ચોતાની ઓરીસે

એ શામેલ થયો.....

—૬૩ વાર્તા—
અમલવીઆના જગતમાં

મયા-પણ અંદર દાખલ થતાં જ એને એ તેણે એનાથી એની આંખ ફાટી ગઈ! યુન્નાથી એનું કારીર ચરધરવા લાગ્યું.

એની ઓશીસની ખુશમુશ જારીમાં પાસ વરસનો કામદાર ઉપીડ બોલે હતો, અને બધા-રણું સુંદર દ્રવ્ય નીહાળી રહ્યો હતો. ઉપીડ લાણેસો હતો-એને વાંચવાનો બહુ શ્રાવ્ય હતો. અત્યારે પણ એની બાજુમાં લીલા પુસ્તકાળી ચોપડી પડી હતી. ઉપીડ દેખાવરો જણાવતો. પણ એનાં મહીન કપડા એ લાંબી ફેતાં-

“એવક્ટ જમ્યા! અહીં શું દાટ્યું છે! કેમ દવા ખાવી બહુ મરે છે?” ચોપડી પર તરત પડતાં ગોલકરોને એને ઉંચકી લીધી. અને એવક્ટનું નામ વાંચ્યું. “રસ્કીનની આ ચોપડી તને પૈસા નહીં આપે! શું આવી વાલ્યાન ચોપડીઓ વાંચવા તને મીઠામાં રાખ્યા છે? શરમાતો નથી?”

“મને મજુરી માટે રાખ્યા છે એ હું ખરેખર જાણું છું.”

“ત્યારે જાનોમાનો કામ કરી મરને! તારી આ ચોપડીમાં શું છે?”

“ઉમદા વિચારો-સંસ્કૃતી.....”

“એ તારા રસ્કીન અસ્કીનને ચુલામાં નાખ! જો તારે આમ નોકરી કરવી હોય તો એ મારે લગીરે નહીં ચોસાય! કામ પર તારું મગજ ચોટતું નથી એ હું જોયા કરું છું. મીઠામાંથી છુટ્યા પછી જે વાંચવું હોય તે

~~~~~

લાવનાનાં પુસ્તકોએ એને મુંઝવી માર્યો-ચીંતનના ચક્ર-ગાળમાં એ સપડાયો-સંસ્કૃતીનાં એને ઘેન ચઢ્યાં-પછી નશો ઉતર્યો અને કચડાએલાં માનવ સમુદાયમાં એ ભળ્યો.

~~~~~

વાંચજો અને એ પણ પૈસા કેમ જમા કરવા, ડીવેન્ડ કેમ ઉઠાં થાય એ પીચેતું... સાહીત્ય વાચજો. વિચાર સંસ્કૃતીને શું ઘોળીને પીવાં છે! અમારી લાલન પહેલાં તારા જેવી હતી અને આ રસ્કીન વાંચ્યા સીવાય અમે આજે આ હોલો ભોગવીએ છીએ! સમજ્યો?” ઉપીડે એ રસ્કીનને નીરખી નીરખીને જોયા. ગોલકરોનું પેટ સાફ કઢી આપતું હતું કે એમાં શેષેષનતા કેટલાંયે આલાંચો રેડાયાં છે. એની આંખ-માંથી હવસ અકાર કુદી આવતો.

“ઉપીડ, જો હું તો સાફ જણાવી દઉં છું કે તારે તારી આદતને ફેલાણે લાવવી જ પડશે-નહીં તો?”.....

* * *

એ દીવસે ઉપીડે તન તોડી કામ કરવા માંડ્યું. અને તમ્મર આવવા લાગ્યાં પણ એની અવગણના કરી એ તો મજુરીમાં જ રમ્યોપમ્યો રહ્યો. એને કપાળે પરસેવો જાડી ગયા-“સંસ્કૃતી-સીદ્ધાન્ત-” વિચારસરણી

વગેરે શબ્દો એના મગજમાં હથોડા માફક અથ-
ડાવા લાગ્યા—કલાખાજ રસ્કીનતું નામ એને
મુંઝવવા લાગ્યું...આખરે બહીસત્ર વાગી—
છેલ્લાં તરફીયાં મારી યંત્રો શાન્ત બની
ગયાં. મજુરો અત્યારે મનુષ્યો બન્યા—બધા
ગેલ કરવા લાગ્યા—હસવા લાગ્યા—જાપાનની
ઝડીઓ વરસવા લાગી, અને કેદખાનામાંથી
છુટતા હોય તે રીતે છુટકારાનો દમ
એંચી તેઓ હવા પ્રકાશમાં બહાર પડ્યા.
ડેવીડના દીકરા બંબકારા પણ ધીરા પડવા
માંડ્યા. માંદા માણસની માફક એણે લથ-
ડીઆં લેતાં એના ધરનો રસ્તો સાધ્યો.

સંધ્યાની લાક્ષી એને ન દેખાઈ! એ
તો કામકારોનાં બુથનાં બુથ પાછળ તણાવા
લાગ્યો. કામદારો બધા એક જ હતામાં
વસવાટ કરતા હતા.

ન્યારે ડેવીડ એના ઘરમાં દબલ થયા
ત્યારે એની મા મીઠુબત્તી સગગવી રહી
હતી. ડેવીડ કાંઈપણ બોલ્યા પીના ખાટલા
પર પડ્યો, એની આંખમાંથી અશ્રુની ધારા
વહેવા માંડી.

“બેટા ડેવીડ” માતાએ સાદ પાડ્યો.
પણ જવાબ ન મળ્યો.

“ડેવીડ!”

“આવું!—”

“તારું બાણું કાઢ્યું છે. મોં ધોઈને
જરૂરી આવ.”—

ડેવીડની મા ડેવીડના વાળને પંખાળવા
માંડી.

“આમ ચાલ બેટા! તારા બાપ હારે
એ બોલે તો...તને ખબર છે એને બહુ
માફું લાગે છે! ન્યારથી એ માંદગીમાં
પડ્યા છે ત્યારથી એતું હૃદય બહુ પોચું
થઈ ગયું છે. આજેજ ડોક્ટર સાથે હોતા
હતા કે તારા બાપની લખીવત વધુ ને વધુ

ખરાબ થતી ગય છે. જ દીકરા એની હારે
જરા વાતચીત કર.”

“લાણું ઉકેલ્યા પછી એમ કરીશ.”
ડેવીડે જેમ તેમ કરી ખાવાની વસ્તુને
પેટમાં પધરાવી દીધી. આ બધો વખત
એની મા તો કાંઈક ને કાંઈ બોલે જ જતી
હતી પણ ડેવીડની ઇચ્છા શીવાઈ ગઈ
હતી લાણું ખતમ કર્યા પછી પણ
ડેવીડ મુઠની જેમ બેસી રહ્યો—અને ન્યારે
એની માએ વાત યાદ આપી ત્યારે બાપને
મળવા તે ઉઠ્યો.

ડેવીડનો બાપ ગ્રેટ યાહુદી હતો. અમેરી-
કાના એક કારખાનામાં એણે ચૌદ વર્ષ સુધી
એકધારી નોકરી બમળી હતી અને આજે તે
મોતને બીજાને પડ્યો હતો. ન્યારે એ
પહેલાં ગીરણીમાં દબલ થયા ત્યારે એતું
શરીર તંદુરસ્ત હતું. લાલ લોહી એની
આમડીમાંથી ગગારા મારતું! પણ ચૌદ
વર્ષના કારખાનાની છંદગીએ એની તંદુ-
રસ્તીને કુંટી લીધી, એના અંગેઅંગમાં
ધીરે ધીરે સડો પેસવા લાગ્યો, પહેલાં એનાં
દેહસાંને અસર થઈ, પછી પેટમાં ઘુળ
શરૂ થયાં—અને અંતે એતું હૃદય પણ સાવ
મોળું પડી ગયું, દાકતરને પણ અમ્મયબી
લાગતી કે ગ્રેટ કઈ રીતે હતું છપી શકે છે.
ગ્રેટ બીજાનામાંજ એનીસે કલાક પીતાવતો—
ભયંકર દર્દોની છાપ એના ચહેરા પર સાદ
દેખાતી. ન્યારે ડેવીડ અંદર આબો ત્યારે
એનામાં કાંઈક ચેતન આવ્યું.

“કેમ ડેવીડ આજે ખુબ કમ કમું
લાગે છે?”

ચૂંકીની વાટ ભેતાં ગ્રેટ મોં પર સ્મીત
લાવવા પ્રયાસ કર્યો.

“હા!” ડેવીડે કુંકામાં પતાવ્યું.

“ભલો તને કામ તો શાવી ગયું છે ને!”

“હા.”

“તારા ઉપરીએ પગારમાં વધારો કરી આપવા વચન આપ્યું હતું એનું શું થયું?” એટલે સવાલ પુછ્યો.

“કંઈ નહીં.”

એટલે એમ ઝીંક લાગી ગઈ કે એનાથી વધારે પડતું પુછાઈ ગયું છે. ઉંચીના ચહેરા તરફ એણે નજર દોડાવ્યા ન કરી.

“ઉંચીડ! ઘરમાં આવીને તરત જ તારા આપને કેમ મળતો નથી?”

“માઝી ગયા પેલેં છું.”

“ઉંચીડ મને ઉઘાવ નહીં!...પહેલાં તો તું રોજ મારી પાસે બેસતો! હવે તને તારા આપ પર કંટાળો આવ્યો હોય એમ લાગે છે”—

“ચા માટે?” ઉંચીડે પુછ્યું—

“એના મને શી ખબર! મેં તો યાદ તે બધું તારે માટે કર્યું, કારખાતામાં જગરે હું પાસીનો પાડતો હતો ત્યારે તારું બારી જ મને પાદ રહેતું—બેટા! તું સુખી થા એ એવાની મારી મુરાદ હતી. પણ હું એમાં પાછો પડ્યો છું! મારી મનની મુરાદ મનમાં જ રહી ગઈ! બીજાઓ છોડીને કેલેજમાં ગોઠવે છે અને મારી હાલત... ઉંચીડ હું તો મોતને કહી બેઠો છું. તું જીવન પસંદથી કાંઈક સારું જરૂર પડાવજો!”

“હા.”

“તું શા માટે મારી સાથે વાત પણ કરવા તૈયાર નથી? મારી સામું તો જા!”

ઉંચીડે એટલે સામું લેયું પણ એને કાંઈ સ્પષ્ટ દેખાયું જ નહીં.

“ઉંચીડ! તું મને ધીકારે છે કારણ કે હું માંદો મરું છું, પથારીવશ છું, તારે મારું પણ બરલુપોપલુ કરવું પડે છે—તું એમ ન માનતો કે હું આ બધું જાણતો નથી. પણ મંદવાડ એ કાંઈ મારો દોષ

નથી. હું આમાંથી સારો પણ થઈ જાઉં— તો પછી હું પણ કાંઈક પૈસા લાવીશ.”

“મેદરગાની કરી એવી વાતો ન કરો!” જન્ને મુંઝા બેસી રહ્યા—ઉંચીડ ઉઠવા જતો હતો ત્યાં એટલે ઉંચીડનો હાથ પકડ્યો.

“તું આજે કેમ આવીને દેખાણો નહોતો— મને કહે તો ખરો!” છુદ્ધાએ વીનવતી કરવા માંડી.”

“મેં જાણવી દાખું છે કે હું યાદી ગયાં હતો.”

“એમ શા માટે?”

“આજે મારે કારખાતામાં જમી ગઈ!” ઉંચીડે કહી નાંખ્યું—

“કાની સાથે વળી?”

“અમારા ઉપરી ગોલ્ડસ્ટ્રોન સાથે”—

“અરે છોકરા તે તારા ઉપરી સાથે મારામારી કરી! તને શું થયું છે? નોકરી બોલ બેસીશ તો શું કરશ? કાંઈ જગ્યાએ તને નોકરી કરતાં આવડતું જ નથી. છ માસ પણ તું એક જગ્યાએ ટકી રહ્યો નથી. તને બીજાની જેમ નોકરી નલાવતાં કેમ આવડતું નથી?”—ડોસો એક સાદે બોલી ઉઠ્યો.

“મને છોડી દો. હું કાલે તેમ”—રોષથી ઉંચીડ બહાર ચાલી નીકળ્યો.

* * *

ઉંચીડ એની નાની બારીમાં બેસી રહ્યો.. વંદેગાઓની માફક એના વીચારો કુદરી ફરવા લાગ્યા અને ઉંચે ઉડવા લાગ્યા. એવું મગજ જલદ બન્યું, એ ધવાયો હતો.

ઉંચીડની મા ઘરનું કામ અટકાવી છોડી પાસે જાનીમાની આવીને ઉભી રહી. ઉંચીડના મીઠામીઠા એ અગત્યની ન હતી. ઉંચીડના માથા પર હાથ દેવી તે બોલી.

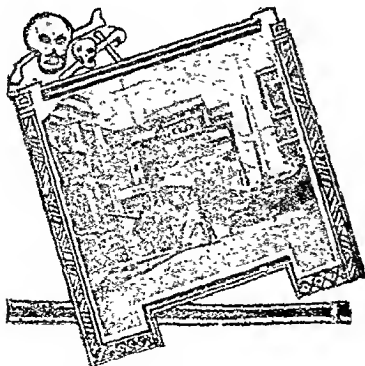
“કેમ ઉંચીડ તને થયું છે શું?”—

[અનુસંધાન ૫૪૬ ૧૪૩૧]

પાં એક વર્ષ પહેલાં ફરી લાંબા અને નાનકડાં સરકારે ચીનાઈ વિદ્યાર્થીઓની જે ચળવળને દાખી દીધી હતી તે ચળવળ હવે ચીનમાં ફરી શરૂ થઈ છે અને એ રાષ્ટ્રીય ચળવળને દોરનાર કોઈક તેના નીમવા માટેની ભાંગડામાં તેઓ પડ્યા છે. સુપ્રેમ્સની ૧૮ મી તારીખે જાપાની લશ્કરની ટુકડીએ મુકદ્દન પર અધિકાર જમાવ્યો, તે દિવસથી દયાદ ગયેલી વિદ્યાર્થીઓની ચળવળે ફરી પાછું આગળના જેવું સ્વરૂપ લેવા માંડ્યું છે. સાંઘાઈના ૪૫,૦૦ વિદ્યાર્થીઓએ એક મહાન હડતાળ પાડી નાનકડાં સરકારી શાળાની નિમ્ણમે વિરોધ દર્શાવ્યો છે. સરકારી કાયદાનો ભંગ કરવા માટે આ ચળવળ રીપેબ્લિક તારીખ ૧૫ મીના દિવસે સાંગદાઈમાં સમગ્ર-ચીન

વિદ્યાર્થી પરિષદ ભરવામાં આવી. આ પરિષદ ખુલ્લેખુલ્લી રીતે, કોઈ પણ જાતની દુષપાટ વિના ક્રાન્તિકારી ચળવળનો કાયદેમંદ ઘડવામાં પ્રવૃત્ત થઈ અને તેમાં ચીન પામે 'લીગ ઓફ નેશન્સ'ની શાન્તિ સ્થાપક સંસ્થામાંથી વિદાય લેવાની માગણી કરી-કારણ કે ચીને લીગ ઓફ નેશન્સની

ચીનના
ઉપ
આં
દો
લ
નો
ના
ચા
ર
મા
સ

૨ દીએનસીન શહેરની અંદર રસ્તામાં બંધ પાંધીને જાપાનીઝ સેન્ટ્રે લીધેલા કુખગતુ દ્રશ્ય.

મંચુરીઆની બાજુમાં
ની માગણીનો અસ્વી-
કાર કર્યો. તે ઉપરાંત
પરદેશ મંત્રી ડો. વે
લિન્ગન કુન્જેની ઉપર
મંચુરિયાની બાજુ માટે
જનપાનના મંત્રી સાથે
ખાનગી ચુકતચુ ચત્તા-
વવાનો આક્ષેપ ઓઢા-
ડવામાં આવ્યો હતો.
તેને અસ્વીકાર કરવા
માટેનું પણ કારણ ગ-
ણવામાં આવ્યું. આજે
નાનકીંગને હાજરની
સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓ
એ ઘેરા ધાક્યો છે. હવે
તે લોકો કાકલુદીસરી
અરજીઓ નથી મોકલતા
પણ પગ પછાડીને તે
માગણી વિશે પકકાર કરે છે. હિમેચ્ચરની
પાંચમી તારીખે પેકીંગ
યુનિવર્સિટીના એકસો
અને પંચાસી વિદ્યાર્થી-
ઓને “વિદ્યાર્થીસંઘ”નું
સંઘસ કહાડવા માટે
સંઘસમાંથી એવીને માર
મારવામાં આવ્યો હતો
અને પાછળથી તેમને
પકડવામાં આવ્યા હતા.
સરકારી સત્તાધીશોએ તે-
મને કેદ કર્યા હોવાથી
સેન્ટ્રલ યુનિવર્સિટીના વિ-
દ્યાર્થીઓએ તેમની યુનિ-
વર્સિટીના પ્રમુખની ઓ
ફીસો પર દરોશો પાડ્યો.
પરંતુ તેને શાંધી નહિ

રાષ્ટ્રીય ભાવનાના યુતરથાન

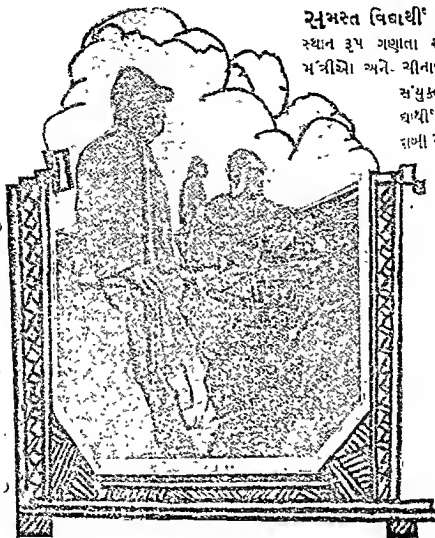
મંચુરીયા પર બાખાનના લશ્કરી
પ્રસ્થાને સમગ્ર દેશના ૪૭૦૦૦૦૦૦
શરીરોમાં રાષ્ટ્રભાવનાની બાજા
સળગાવી છે. ચીનના વિદ્યાર્થી-
ઓએ સામ્રાજ્યવાદી જાપાન
સામે શસ્ત્ર ઉચકવા હાકલ પાડી
છે. નાનકીંગની નાજળી નીતિને
પલ્લવવવા ચીનનો વિદ્યાર્થી
સમુહ જંગમાં કુકાવે છે. તે
આંદોલનોનો આ રસીક અહેવાલ
અત્રે રજુ થાય છે—તંત્રી.

Q જનરલ ચાંગ-શાન્ગ-શેક

શકયા હોવાથી તેના
ખાનગી મંત્રીને મારી
મારીને અધમુખો કરી
નાખ્યો. રસ્તામાંની પો
લીસ રહામે મોરચા માં
હી તહેમની સાથે જંગ
મથદાનમાં પડ્યા, યુદ્ધ
કયુ” અને પોલીસના
વડાને કળગે કર્યો. તે
સાથે જીજન એક પોલીસ
અમલદારને પણ કેદ
કરીને કોઈ અનામી ભેદી
જગ્યાએ તેને કેદ કર્યા.
શાંધાઈના વિદ્યાર્થી-
ઓના મથકે લશ્કરમાં
અધિરત જાગ્રતિનો આ
વેગ આવ્યો અને તેમ
ની ચળવળ તથા સર-
ઘસને ઢાળી દેવા માટે
“માસ્પેલ લો” જાહેર
કર્યો હોવા છતાં યે તેઓએ
પોતાના ક્રાન્તિકારી કાય-
કમને આજુ રાખ્યો. હાજરો
વિદ્યાર્થીઓ આ ક્રાન્તિ-
કારી લશ્કરમાં જોડાયા
લાગ્યા અને લડત જોશભેર
ઉપડી. નાનકીંગ જવા
માટે સીનાનના વિદ્યાર્થી-
ઓ રથાનિક સરકારી
લશ્કર સાથે લડ્યા અને
નાનકીંગ જવા માટેની
ગાડી પર પહોંચ્યા. પેકીંગ
અને ઉત્તર તરફના રથજો-
માંથી હાજરો વિદ્યાર્થીઓ
એ ગાડીઓમાં ઉપડવાની
તૈયારી કરી. સરકારે ન

જ્યારે ચીનાઈ વિદ્યાર્થીઓ જંગ ઝુકાવે ત્યારે....

સ્મરેત વિદ્યાર્થી ચળવળના કેન્દ્ર
સ્થાન રૂપ ગણાતા શાંધાઇમાં પરદેશ
મંત્રીઓ અને ચીનાઈ અમલદારોએ

સંયુક્ત યત્ન આ વિ-
દ્યાર્થી ચળવળને તદ્દન
રાખી દેવા માટે યોજના

રચી છે. જ્યારે

ચીઆંગ-કાઇ-

શેકના અંગત

અને ખાનગી

મંત્રીઓ તા. ૭

૬ ક્કા ડીસેમ્બર

ના શાંધાઇ આ

વી વિદ્યાર્થી

ઓને એવા ખ

ખર આપ્યા કે

જનરલ ચીઆં

ગ તેમને આવી

જાતની ચળવ

ળ કરવા માટે

ગિરફતાર છૂટ

આપશે નહિ અ

તે હેતુ ગેરકાય

દેસર ગણશે.

અને હેતુ જ

૨ શાંધાઇમાં પોતાના દેશની સરહદનો ખચાચ કરતા

ચીનના સૈનીકો—

પાડી હોવાથી રેલ્વેનો વ્યવહાર અટકાવવા
માટે હજારો વિદ્યાર્થીઓ રેલ્વે સડક ઉપર
લાંબા યત્ન સુતા અને આવી રીતે રેલ-
વ્યવહાર અટકાવીને આગળ વધવા લાગ્યા.
હેન્કાઉન વિદ્યાર્થીઓને યાદ પડ્યું જાનનું
સરખસ કહાડવા માટે ત્યાંના અમલદારો
મનાઇ કરી.

વાજમાં હજારો અને લાખો વિદ્યાર્થીઓએ
સંઘર્ષ જમાવી સમસ્ત ચીન મુવક પરિ-
પાના રૂપમાં એકત્રીત થઇ સરખસો ઉપર
સરખસ કહાડવા માંડ્યા. હમણાની ચળવળ
તો એકદમ જોર પર ચઢી છે. ક્રાન્તિના
ધનધોર રંગે રંગાયેલી આ ચળવળ હવે
તદ્દન "એન્ડી નાન્કીંગ"—નાન્કીંગ વિશા-

પ્રકર બનતી જાય છે. આરમ્ભ વિદ્યાર્થી સ્વ-
યંસેવકોનું એક મંડળ પોતાને-Dare
to Die Corps- 'કેસરીયા કરનારાં'
કહેવરાવી મનુરૂપિયા જવા માટે તાં ૨
ટીએ ઉપડ્યા. અને ચીતમીહાર આગળ
જપાન રહામે યુદ્ધ કરી રહેલા જનરલ
મા-આન-શેનની સેનામાં જોડાઈ ગયા. આ
"કેસરીયા" કરનારા નવજવાનોએ જાહેર
કયુ' કે તેઓ મનુરૂપિયા જઈ રહેમના
સરકારના શરમજનક કાર્યોને ખુદ્દા
પાડી રહેમના દેશને પરદેશી ધુમ્કરીમાંથી
ઉગારવાના છે. તેઓ જન આપશે-કડશે.
આનો જવાબ સ્થાનિક સરકારે "મારો
મારો!" થી આપ્યો છે. આંગણ શહેરમાં
ડીએમ્બરની શરૂઆતમાં, સરકાર કહાડતાં
સાત વિદ્યાર્થીઓને એકદમ ગોળીચારથી
હાર કરવામાં આવ્યા છે. અને ના-પ્રી-
ગના ખચર પણ એમ કહે છે કે ત્યાં
પણ સંખ્યાબંધ વિદ્યાર્થીની કતલ આવી
રહી છે.

ચીનમાં આજે ૨૫૦,૦૦૦ યુવકો આ
જંગમાં ભાગ લઈ રહ્યા છે. ચીનાઈ
લોકોમાં એક પ્રકારનું ઝડપ છે. અને
વગર લણેલાઓમાં લગાયક લુરસો ખૂબ જ
ભરેલો છે. આવા પ્રકારના લોકો ૯૨ થી
૯૫ ટકા ચીનમાં હોવાથી તે પ્રજાને
આઝાદી અપાવવા માટે ખૂબ જ લાભદાયક
ચઈ પડે છે. અને આથી ચીનાઈ વિદ્યાર્થીઓની અજબ એકદમ પ્રગતિના પથે
કુચ્છક્રમ કરી રહી છે. ૧૯૧૯ ની સાલથી
ચયેલી શરૂઆત થઈ જ પ્રગતિકારક
નીવડી છે. એ બધી પ્રવૃત્તિ વિદ્યાર્થી નવજુ-
વાનોએ જ ઉપાડી લીધી છે-તેમણે જ આ
ક્રાંતિકારી યુદ્ધની શોખા કરી જંગમાં
જુદાંયુ છે. તેમણે જ મજૂરવર્ગને
તૈયાર કરવાની શરૂઆત કરી, આ મજુ-

રોને લીધે ૧૯૨૫-૨૭ ના સમયમાં રાષ્ટ્રી-
યેનાને ઘણો સારો ફાળો મળ્યો. આખા
દેશમાં આ મજૂર સૈનિકોની વ્યવસ્થાએ
કાન્નિ કરી નાખી. આ બધા મજૂર
સૈનિકોને વિદ્યાર્થી સંઘ સ્થાપવાદના
સિદ્ધાંતો સ્વમજૂર તૈયાર કર્યા છે.
આમાંના ઘણાખરા "રેડ આર્મી"માં જઈ
આવ્યા છે. તેઓ સામાજિક કાન્નિમાં
ખૂબ ફાળો આપી રહ્યા છે, અને આખા
દેશમાં મોતીયેટ અજબગતે મદદ કરના
સામ્યવાદના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરી
રહ્યા છે.

ની નડી ગ સરકારે યુવાન વિદ્યાર્થી-
ઓની અજબગત જે આખા દેશમાં
પર નેશમાં સળગતા અંગારાની માફક
કેલાઈ રહી હતી તેને ધોતરી નાખવાનું મુખ્ય
કારણ એ જ કે તેની વ્યવસ્થા સામ્યવાદના
સિદ્ધાંતો પર રચનામાં આવી હતી. એથી
હજારો વિદ્યાર્થીઓને ચીન સરકારે કતલ
કરી નાખ્યા છે. ત્યાં જુઓ ત્યાં આ
અજબગત ઘણી નાખવા માટે ચીન
સરકારે વિદ્યાર્થીઓના ખુનની નડા વહે-
વરાવી છે. છેલ્લા પાંચ વર્ષથી આ ક્રમ-
તમાં હજારો લણેલા ગણેલા સરકારી
જુવાનો-વિદ્યાર્થીઓ અને તેથી પણ વધુ
સંખ્યાના અવસ્થિત સૈનિકોને કાન્નિની
શિખર જવાલા ફેલાવવા માટે ચીન
સરકારની જાંદુક અને તલવારના ભોગ
થયું પડ્યું છે. ધનવાન કુટુંબો-
માંના જુવાન વિદ્યાર્થીઓએ ખૂબ ખર્ચ
કરી પોતાના યુદ્ધવાદને સક્ષમત રાખવા
માટે કુમોંગરોંગને ટેકો આપ્યો છે. અને
રહેમના અભ્યાસ માટે ખૂબ ખર્ચ કર્યો
છે. પરંતુ આમાંના ઘણાં માણસો તો
અધઃયુદ્ધવાદી વર્ગમાંથી આવતા હોઈ,
જેમાં નોકરીયાત અને નહાતા વ્યાપારીઓ

અને ધનવાન બેઠતો પણ આવી જાય છે તે પણ પોતાથી બનતો હિસ્સો આપે છે. તેઓને આજની કાનિમાં ઉજળું લાવી દેખાતું નથી. તહેમની મનોદશા પોતાની અસરકારક રીતિ તરફ વળેલી હોય છે. તહેમને તો “મુડીવાદ”ની અસર જ નથી થતી. તેઓ તો આર્થિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિમાં શાન્તિ વ્યાપે અને પુનઃ આપર ધંધા શરૂ થાય એવી આશા રાખે છે. પરંતુ ખીજ બાજુ થમ-જીવી સમુદાય તો એકદમ કાનિતો અત્યય લઈ તહેમાંથી જ દેશના ઉદારની આશા રાખે છે. આ લોકોમાં સામ્યવાદ શિવાય અન્ય કોઈ સુત્રજ નથી હોતું. તેઓ એમ માને છે કે સામ્યવાદની તલવાર વિના વિજય અશક્ય છે. સામ્યવાદ આવશે અને ત્રમજીવી સમુદાયને મુક્તિ મળશે.

કમ્યુનીસ્ટ ચીનાઈ—

સામ્યવાદી એવી કીસમનો આદમી છે કે તે જીવનજોથી જૂદા જ જાતનો હોઈ જાય નરી આવે છે. એટલું તો ચોક્કસ કે તે ખીજા કરતાં વધારે ઉત્સાહશક્તિવાળો વધારે આત્મશક્તિવાળો અને વધારે ‘આગળ ધસો’ના જુરસાવાળો છે. આથી સામ્યવાદી વિદ્યાર્થીઓનો નવી જાતનો મજબુત ટેકો મળે છે. તેઓ સામ્યવાદી મંડળને દિનપ્રતિદિન મજબુત કરતા જાય છે. આજે જનરલ ચાંગકાઈ-શેકે આખી વિદ્યાર્થી પરિષદને ઝેરકાયદેસર ગણી છે.

દમણા હેડલા કેટલાક મહિનાઓ દરમિયાન, ‘સીનો જપાનીસ’ ગ્રંથક પહેલ ત્યાંથી ગયેલી વિદ્યાર્થીઓની ચળવળનો અંગરૂઠા ફરીથી કાઢી નીકળ્યો. રાષ્ટ્રીય

જુસ્સામાં એકદમ થઈ ચાઈનીઝ મજુરો આ યુદ્ધમાં પોતાના નામો નોંધાવવા લાગ્યા. દાખલા તરીકે બેદજીઅન સોશીઅલ ડેમોક્રેટ મૉન હેન્રી વોન્ડરવેલ મહેમાન તરીકે ૧૯૩૦ માં ચીનમાં આવ્યા ત્યારે તેને ધૂપી પોલીસના માણસોના રક્ષણ હેઠળ રહેવાનું હતું. કારણ કે સાંગહાઇના વિદ્યાર્થીઓની ચળવળ પૂરેપૂરું ચાલી રહી હતી. તહેને ચીનાઈ યુનિવર્સિટીઝમાં ભાષણ કરતી વખતે પણ નાનટીન સરકારની ધૂપી પોલીસના રક્ષણ હેઠળ રહેવું પડતું હતું. તેણે ત્યાં સોવીયેટ સંઘ અને સામ્યવાદની વિરુદ્ધ ભાષણ આપ્યું હોવાથી હજારો યુવાનોનું લોકી તહેના જવાબ લેવા ઉછળી રહ્યું હતું. તે વખતે ત્યાં ધૂપી પોલીસ હોવા છતાં જે તહેને ત્યાંના વિદ્યાર્થી સંઘે-૨,૦૦૦ જવાનોએ તહેને “સામ્યવાદીનો ભટકતો કુતરો” કહીને સંભોળ્યો હતો. આખા હોલમાં જગરજસ્ત ઘોંઘાટ કરીને તહેને સખ્ત રીતે સામ્યવાદના સિદ્ધાંતો ફેલાવતા હેન્ડખીલો બહેંગીને અપમાનિત કર્યો હતો. તેવી જ જાતનું અપમાનભર્યું સ્વાગત અમેરીકન વાઇ. એમ. સી. એના મીશીનરી શેરવુડ એડી નેઓ પેટ્રીંગ નેશનલ યુનિવર્સિટીના હોલમાં ભાષણ કરવાના હતા તહેને પણ મજબૂત હતું. કારણ કે તહેણે પહેલેથી જ જાતનું સામ્યવાદના વિરોધક તત્વોવાળું ભાષણ કર્યું હતું.

૧૯૩૦ માં સાંગહાઇની પાંચ જૂદી જૂદી કોલેજોને સામ્યવાદના ઉમરાતા જુસ્સા માટે બંધ કરવામાં આવી હતી. અને ૧૯૩૧ માં ખીજ ધણી કોલેજોને તે જ કારણને લીધે બંધ કરવામાં આવી હતી. તેમાંથી એક તો લેખર યુનિવર્સિટી

જેમી હતી કે જેમાં મજૂરને લગતો પ્રશ્ન
ખરાબર સૂચવતી ચર્ચામાં આવતો
હતો. તેમાં પણ સામ્યવાદના અંગારા
ફાટી નીકળ્યા હોવાથી તે પણ બંધ કર-
વામાં આવી હતી. તેના પ્રમુખે તો
ભયંકર પગલાં લઈ એ ચળવળને ફાટી
નાખવાની યોજના કરી. એક દિવસ
પ્રજાતે ચાર વાગ્યે આ પ્રમુખ સાહેબે મીડી-
ટરી પોલીસને અને દર્થાચારજી પોલીસની
એક ટુકડીને બોલાવી અને જે સ્થળે
ચારમે વિદ્યાર્થીઓ નિઝાને બેઠે પડ્યા
હતા, પ્રજાનની ઠંડી ફેરનો લ્હાવ લેતા
હતા. તેમને એકએક પૂરા કપડાં પહેરવા
દીધા વિના બહાર બેઠી દહાડ્યા. તેમને
મોટર લોરીમાં બકરાના ટોળાં મિસાલ
ભરી દીધા. અને તેમને જેમ આવે તેમ
આખા શાંઘહાઈમાં અહીં તહીં વીખેરી
ફેંકી દીધા-” ચીનમાં વિદ્યાર્થીઓ કોલેજ
પાસેની “કોમીટરી” માં રહે છે અને
તેને બહારે લાગરૂપ અનુક રક્ષા આપે છે.
તેઓ ગરીબ ગામડામાંથી વિદ્યા ઉપાર્જન
કરવા માટે અહિં આવ્યા હોય છે અને
તેઓ પોતાનું જીવન ઘણી જ કરકષરથી
વીતાવતા હોય છે. લેગર યુનિવર્સિટીના
પ્રમુખ મહાશયે ઘણા વિદ્યાર્થીઓને હાંકી
મુક્યા અને તેમને રસ્તા ઉપર જુએ
તડકડના મારી નાખવામાં આવ્યા. આવી
જાતનું દર વર્ગે બન્યા જ દરે છે. આવી
રીતે હજારો ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને ચીનના
શાહીવાદની જુદમલરી ચક્કીમાં પીલાઈ
જતું પડે છે. ત્યાર બાદ યુનિવર્સિટીમાં
ગણ્યાગાંડ્યા વિદ્યાર્થીઓ વસતા.

શેઝુંદા ચીનાઈ ચેપગમાં હજારોની
સંખ્યામાં થતા જુવાન ચીનાઈ વિદ્યાર્થીઓના બંધકર મોતની વિગતો જાહેર
કરવામાં આવતી. એ વિષે છેલ્લામાં

છેલ્લું ચીનાઈ વાઇ. ડગ્લુ. મી. એન
“ચીન ધર સંધીમે”ટ” વિદ્યાર્થીઓની
ચળવળ વિષે એક લેખ પ્રગટ કરી તેમાં
જણાવે છે કે નહાન ખાલકોને, ઉછાતી
પ્રજાને, આવતી કાલના નાગરીકોને બળ-
વાખેરમાં ગણી કહાડી તેમને ખરાબમાં
ખરાબ રીતે મારી નાખવામાં આવ્યા છે.
“લક્કરીઓનો નાશ હો!” “શાહીવાદનો
નાશ હો!” એવી જુમે પાડનારને કર્ણ
રીને મારી નાખવામાં આવે છે.

આવી રીતે જુવાનો કાંતાં જુવાન
છોકરીઓએ પણ પોતાના જાનની આહુતિ
આપી પોતાની ફજ અદા કરતી કહેવામાં
આવે છે. ઘણીવાર છાપામાં એવી ખબર
આવે છે કે “બોબ્સ બાલવાળી” સામ્યવાદી
ખાલિકા અથવા તો બોબ્સ બાલવાળી
જુવાન શિક્ષિકાની ધરપકડ કરવામાં આવી
છે. ઘણીવાર બીજા દેશના વતનમાં પત્રો
માં પણ એવા ધગધગતા રીપોર્ટો આપવામાં
આવે છે. તેમની હોસ્ટલમાં જપ્તી આવે
ત્યારે સામ્યવાદી સાહિત્ય બોળી કહાડીને
સંકારને સોંપી દેવામાં આવે છે. લાલ
પુસ્તકો જુએ તેને “સામ્યવાદી” ધારી
બેઠી હોવામાં આવે છે. જો કે પછી
જાલે તેમાં સામ્યવાદ વિષે એકપણ હક્ક
આપવામાં આવ્યો ન હોય. રાતા રંગમાં
બંધાયેલી કિતાબોથી પોલીસ ચોકતી રહે
છે. અને “લાલ પુંદા”ની ચોપડીઓના
માલિકો આવા રંગ માટે જીંદગીનો
જુગાર ખેલે છે. જો કે આ ચોપડીઓમાં
દેન્ડી ફાઈ કે નેપોલિયનનો અહેવાલ હોય
છે. સામ્યવાદ પણ પોતાના સિદ્ધાંતો
પ્રસારવા માટે તરફતરફના નુકતાઓ રચે
છે. તેઓ જાળતા નામોથી ચોપડીઓમાં
દળાદળ પ્રચારકાય કરે છે. “ફેઇન્ટ
ચાલ” નામની પુસ્તિકામાં બે પાના ફેરવ્યા

આદિ સાર્વપાદના સિદ્ધાન્તોની હારમાળા માલુમ પડે છે. આ રીતે નવલકથા અને ધનર સાહિત્યમાં પણ સામ્યવાદી રંગના છાંટણા છંટાયા છે. લોકગીતોમાં કેટલીક વાર પ્રચારકાય છુપારેલું હોય છે. આ રીતે જીખારીનના સિદ્ધાન્તો “એ. બી. સી. ઓફ કમ્યુનીઝમ”ના પ્રચાર ચાલુ જ હોય છે. આ બધી રીતિ જીવાન ચીનાઈ વિદ્યાર્થીઓને પોતા તરફ આકર્ષે છે. આર્થિક કારણો ઉપરાન્ત ચીના વિદ્યાર્થીઓનો ઉત્સાહ આ વિષેના “શિમાન્સ” પર નિર્ભર છે.

ચીનાઈ જીવાન એમ બેધડક માને છે કે “લીંગ ઓફ નેશન્સ” સાથે નાનકડો સરકાર આદો કરે એ અચ્છી વાન નથી.

ક્યાંસીમાં રથપાયેલી સ્ત્રીવીર મરકાર ચીનાઓને સહાય માટે હાથ લંબાવે છે, વિદ્યાર્થીઓએ જે હડતાળની ઝલર સમય ચીનમાં ઝળુઝણાવી હતી એના પરિણામે

૪૫,૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ આજે રખડતા માલુમ પડે છે. આ ભટકતા વિદ્યાર્થીઓ નાનકડી સરકારની રહામે વિરોધ દર્શાવવા કારખાનાના મજૂરોને હડતાળની એથ લેવા પોકાર કરે છે. આ ચળવળને દાખી દેવાની યોજનામાં સૈન્યની જરૂર પડશે અને આવી રીતે આગળના સમયના પેઢીએ સરકારના સ્મરણ તાગત કરશે. પણ આવી જાનની રીતો જીતકાળમાં સફળ નીવડી નથી. આજની ચળવળને પહોંચી વળવા માટે તહેમતી પાસે સૈન્યબળ શિવાય અન્ય કંઈ બળ નથી.

પરદેશીઓએ પોતાના સુર આવી જાતની ચળવળને દાખી નાખવાના ચીનાઈ સરકારના અવાજ સાથે સહકાર સાધવા બહુ સફાઈપુર્વક ધુંકવા માંડ્યાં છે. ગમે તેમ આજની વિદ્યાર્થીઓની ચળવળ યુગ્મેશમાં પ્રકટીને ચીનાઈ સરકારને હંફાવી રહી છે. —ખ.

[૨]

દરેક કુળના વાદળાને રૂપેરી દોર હોય છે. અનુજ ચીનમાં થતું આવણે નોંધ શકીએ છીએ. આંતરવિમલદી અસહાય બની ગયેલા, અને વિદેશી સંપત્તિવાનોના દમામથી સુસાઈ ગયેલા ચીનાઓમાં આઝાદીની ઉચ્ચ તમન્ના જન્મી છે. મંચુરીઆના ફળદ્રુપ પ્રદેશ પર જાપાનીઓના આક્રમણનું આ એક રૂઝ પરિણામ આવ્યું છે. પાંચ વર્ષ પછીથી શત્રુનો સામનો કરવા માટે ચીનના સુરદારો પાછા એકત્ર બન્યા છે. અને જાપાન સામે જોરદાર જંગ મચાવવાની ચીની સેનાપતિ યાંગ-કે-શોકે દાકેઝ પાડી છે.

યાંત જવાળામુખી એકાએક ફાટી પડે તેમ ચીનના ચારે ખુલામાં રાષ્ટ્રિયવાની

આગ ભલુકી ઉઠી છે. દશે દીગન્તમાં રાષ્ટ્રસાવનાતું મોળું ફરી વળ્યું છે. ચીનના ૪૭૦૦૦૦૦૦૦ શરીરોમાં સામાન્ય શત્રુ સામે અંત મુઠી જીતવાની તમન્ના પ્રગટી છે અને શાંધાઈમાં સામનો કરવા માટે નાનકડાં ગના બહાદુર સૈનિકો બહાર પડી રહ્યા છે. સખત તોપના મારાનીએ પણ ચીનના રાષ્ટ્રવજને ઉડતો રાખીને ચીનના સૈનિકોએ અપાર શુરવીરતા બતાવી છે.

તેથી જ ચીનના ઉદ્ધવા ચાર માસેના ઇતિહાસની થોડી સમિક્ષા કરી જળવી એ આશા છે કે અનિ રસિકે થઈ પડશે.

છેલ્લા ચાર માસમાં-

શાં પાછલી ઉતરના વિદ્યાર્થીઓનાં વિશાળ ટોળાની સન માંગણીને માન આપીને પરદેશખાનાના પ્રધાન ડો. સી-ડી. વાંગને રાજીનામું આપવાની ફરજ પડી. વિદ્યાર્થીઓના આવા દેખાવો તો ચીનમાં સામાન્ય મનાય છે. પણ તેઓ રાષ્ટ્રિય રાજકારણ પર પણ અસર કરી શકે છે તેનું આ એક ઉદાહરણ છે. ચીનમાં વિદ્યાર્થીઓ પણ રાજકારણ પર અગ્રજ અસર ધરાવે છે. રાષ્ટ્રિય નેતાઓ ઉપર તેમની ચોટી આકરી હોય છે. અત્યાર સુધીમાં વિદ્યાર્થીઓની આ ઉદ્દામ અગવળને કચરી નાંખવાને માટે નાનકિંગ પક્ષે અનેકવાર યત્ન કર્યો છે પણ તેઓ સખત છુદ્દમનીતિ છતાં પણ ઉદ્દામ ભાવના દકાવી શક્યા છે.

પરદેશખાનાના પ્રધાનના રાજીનામા પછી પણ આ સ્થાન ઉપર કોને નિમવો તે એક મહાપ્રશ્ન ચીનની નાનકિંગની સરકાર સમક્ષ ઉભો થયો. ચાંગ કૈ-શેકે છતીયામાં ચીનનો કેસ અતિ સદગતા-પુષ્ટ રજુ કરવાને માટે પ્રસિધ્ધ જોડા ડો. સીને લેવાની લક્ષમણ કરી તેમજ અમેરીકામાં ચીનના એજન્સી તરીકે વસતા ડો. વુને પણ વિનંતિ કરી, પણ અન્તેમાંથી એ!એ આ સ્થાન લેવાની ના પાડી. આ ઉપરાંત નાનકિંગ સરકારનું આ ખાતું કોઈ ઉદ્દામ વ્યક્તિને મોંપાઈ એવી વિદ્યાર્થીઓની તેમજ કેન્દ્ર નિવાસીઓની ઈચ્છા હતી આમ જો એક મહીના સુધી તો પરદેશખાનાની ઓફીસ પ્રધાન વગર જ રહી અને કોંક લી કામ ચલાવે પરદેશખાનાને પ્રધાન અ.એ.

કેંટન પક્ષનું જોર

આ વખતે ચીનમાં બે વિભાગ પડી ગયા હતા. નાનકિંગની મધ્યસ્થ સરકાર સામે ખુલ્લો જંગલો કરીને કેંટનમાં નવી રાષ્ટ્રિય સરકારની સ્થાપના કરી હતી. મેડમ મુન યાટ મેન અને યુન્ગેન ચેનના નેતૃત્વ નીચે કેંટનમાં નવી સરકાર સ્થપાઈ હતી. આ સરકારનાં જોરો તે કે સ્વિકાર નહોતો થયો છતાં પણ નાનકિંગ સરકાર તેના અપાર કૌન્ય છતાં પણ તેને દાખી દેવા અશક્ત હતી. એટલે કેંટન અને નાનકિંગના લશ્કરો વચ્ચે સન સક્રમક ચાલ્યા કરતી હતી.

પણ મંચુરીયા પર લશ્કરી આક્રમણ થતાં બન્ને પક્ષોને લાગ્યું કે હવે એ મનભેદને અજગા કરીને એક થવાની જરૂર છે. અને તેથી ઓક્ટોબરની ૨૭ મી તારીખે શાંપાઈમાં એક સમાધાન પરિપદ લરાઈ હતી.

સમાધાનની શરતો

આ સમાધાન પરિપદમાં કેંટન અને નાનકિંગ સરકારનાં જોર પ્રત્યે-તાઓ પધાર્યા હતા. એટલું જ નહીં પણ મુખ્ય મુખ્ય સેનાપતિઓએ પણ, હાજરી આપી હતી. આ સમાધાન પરિપદમાં કેંટન પક્ષની માંગણી એ હતી કે—

‘ચીનના નાનકિંગ સરકારના વડા તરીકે સેનાપતિ ચાંગ-કૈ-શેકે રાજીનામું આપવું એટલું જ નહીં પણ તેમના હાથમાં કૌન્યનું સંચાલન પણ ન સોંપવું.’

જો નાનકિંગ સરકારના મહારથીઓ કેંટન સરકારની આ શરત કચુલ કરે તો તે જાહેર કેંટન સરકારે વિખરાઈ જવાનું કચુલ કચું હતું.

આ દીપ્તિ અતિ શંકાના હતા. પાતાવરણમાં એવી વાર્તાઓ શ્રુતી હતી કે એક જ દાણે આ સમાધાનનો તાર જતને જાણવાને મળશે. પણ સેનાપતિ ચાંગ-કૈ-શેક એમ નમતું આપે તેમ ન હતો. સત્તાના શિખર ઉપર એસનાર આ વીરનરને એની આપણુદ સત્તાને છોડવી સહેલી ન લાગી. કેટનના અગ્રણીઓનું એમ કહેવું હતું કે—

‘ચીની પ્રજાના પ્રમુખ વયમાં વૃદ્ધ અને સર્વ પક્ષનું સન્માન પામી શકે તેવી વ્યક્તિ હોવી જોઈએ. લશ્કરી સત્તાથી તે નિરાણી હોવી જોઈએ અને લોકતંત્રની લાવનાનો તે પુજક હોવો જોઈએ.’

આ માપ પર તપાસતાં માત્ર ૪૪ વર્ષનો ચાંગ-કૈ-શેક ‘વયમાં વૃદ્ધ’ તો ન જ ગણી શકાય. તેમ જ લશ્કરી શાળામાં ઉછરેલા આ નરે આપણુદીને અપનાવી હતી. એટલે લોકતંત્રના આદેશોમાં તેની કેટલી શ્રદ્ધા હોય શકે તે સહજ સમજી શકાય છે. આથી જ કેટનના અગ્રણીઓ સેનાપતિ ચાંગ-કૈ-શેકના રાજનામા ઉપર મુસ્તક રહ્યા.

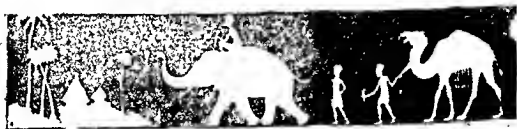
પણ આખરે કેટનની સરકારના અગ્રણીઓની આશા સફળ થઈ. મંચુરીયામાં જેમ જેમ જાપાનીસ સરકારે મથકો ઉઠાડવા માંડ્યા તેમ તેમ ચાંગ-કૈ-શેકની નીતિ અતી અગ્રિય બનતી ચાલી. લોકો

કડક નીતિ માંગી રહ્યા હતા. જાપાનના આક્રમણ સામે જોરજાર જવાબ આપવાની તેમને ઉત્કંઠા હતી. એટલે આખરે કેટન પક્ષનો વિજય થયો અને છેક જાનેવારીમાં ચાંગ-કૈ-શેકે પ્રમુખપદન ઓઢા ઉપરથી રાજીનામું આપ્યું.

આમ નાનકિંગ અને કેટન સરકાર એકત્ર મળી ગયાં. સન ફે નામના ચીનના ઉદ્દામ વિચારકની પ્રમુખ તરીકે વરણી થઈ. અને યુજેન ચેનના હાથમાં પરદેશ-ખાતાના સુત્રો સોંપાયાં.

પણ મંચુરીયાના પ્રજા નાનકિંગની નવી સરકાર પર પણ અસર કરી. પ્રમુખ સન ફે અને પરદેશખાતાનો પ્રધાન યુજેન ચેન બન્ને ઉદ્દામ વક્તવ્યની તરફથી હતા. પણ પ્રધાનમંડળમાં તેમની લઘુ-મતિ હોવાથી તેઓએ આખરે રાજીનામું આપ્યું.

પણ ત્યાં તો શાંધાઈની ચીની પ્રજા પર તોષો વહુટવા માંડી. જાંબના ગોળા ધડાધડ પડ્યા. અને ચેપાઈના લશ્કરે અજબ અચાવ કર્યો. તરત જ નાનકિંગનો ઉત્સાહ પલટાઈ ગયો. નિરાશામાંથી આશા જન્મી. યુદ્ધ જાહેર કરવાની તૈયારીઓ થઈ. ચાંગ-કૈ-શેકે રણે ચડવાના આમંત્રણ મોકલ્યાં અને જે સરકારો અત્યાર સુધી પરસ્પર આથડતા તે સરકારો ચાંગ-કૈ-શેકની સરકારી નીચે એકત્ર મળ્યા. —પ.

“સ મ દ શા”

એ પંખીડાં મુખમાં ઉડતાં, આમથી તેમ આહા !
સ્વચ્છંદે તે વિદરી દિવસે, જપતાં આ સ્થળે હા !
કેવાં મીઠાં મધુર કવનો, મુણ્ણતો હું લકમારાં,
દુઃખી આવું મુજ હૃદય કે, જપતું એ સુણીને...

વર્ગો વીત્યાં બહુ બનું અરે, આપણી આ સ્થિતિમાં,
આજે ના એ ગત કાલુ વળી, શુન્યતા છે ગતિમાં;
દેખું છું હાં દુઃખિત હૃદયે, પંખીકું એકનું ત્યાં,
શું પંખી પણ ઇવનભરમાં, મુખ પામી શકે ના?...

મૃત્યુ યાતાં તુજ સખિ તલું, ગઈ કાલો એ કલ્પદેની,
શું નિમિત્ત છે તુજ ઇવનમાં, વેદના આ વિરહની ?
શું મુણ્ણાવે કવન મુગ્ધને, હાથ દેયું બળે છે,
પ્રેમીઓ શું જગતભરમાં, આ જવાળો જવળે છે?...

ગગનન, ભ. જોષી

વિન્યાયની....

વીસમી સદીમાં
વસીને ટોલસ-
ટાયના સિદ્ધાંતને
અમલમાં મુકવા
દુશ્મનાર વ્યક્તિની
સા હ સ ક થા.

વીતુ એટલે સાદમોની જીવંત મુર્તિ. તેના સાહસને ન હતી સીમા, કે ન હતી તેના આવેગોની આડે ઊભતાર કે વ્યક્તિ. દશપનાનાં ઉડ્યન સાથે ઉડતાં તેને આનંદ આવે. તરંગો સાથે તણાતાં તેને મજા પડતી. ગમે તે સ્થાનમાં એકલા ભમવામાં તેને ઉત્સાહ લાગતો. જગતની વીલક્ષણ વ્યક્તિઓમાં સહેલાઈથી ધ્યાન પામી શકે એવી તેના મર્ગાંઓને ખાતરી હતી.

રાષ્ટ્રકીય તત્વજ્ઞાનમાં ટોલસ્ટોય તેને પસંદ પડતો. વીસમી સદીની શરૂઆતના આ વિદ્વાન વિચારકે રજુ કરેલા વિચારો અનેક યુવાનો માટે પ્રેરણાના ઝરા હતા. માનવશ્રમમાં સમાયેલા શોષણ સામે ઉદ્બળતા યુવાનોને માટે ટોલસ્ટોયના વિચારો અતી સલાયકતા હતા. સંપત્તિવાનો સામે જોતાં જ સળગી ઉઠતા યુવાનોને માટે ટોલસ્ટોયની કૃતિઓ કંઈક અંશે તેમના આવેગોને સંતોષ આપતી. તેમનામાં ક્રોધ પ્રગટાવતી. નવો માર્ગ બતાવતી.

આ પાતાવશમાં વીનુએ ટોલસ્ટોયનું 'માનવશ્રમ' ઉપરનું પુસ્તક વાંચ્યું. તેમાં આદેખ્યું હતું કે—

‘જે કામ પોતાથી થઈ શકતું હોય તે અન્ય પાસે કરાવવું તે પાપ છે.’

ટોલસ્ટોયના આ શબ્દોએ વીનુના જીવન પર જોરદાર અસર કરી.

‘પુર્વકાલમાં પાછા ચાલો’ ટોલસ્ટોયના શબ્દોહતી આ આજ્ઞા હતી. ‘તદમારી જરૂરીઆતો જાતે જ મેળવો.’ તદમારી જરૂરીયાતો એવી ન હોય કે જેથી અન્યને તદમારૂં કામ કરવું પડે એ તેની સ્પષ્ટ આજ્ઞા હતી.

અને ટોલસ્ટોય શીખવતા કે જ્યારે માનવ પોતાની જ મહેનત ઉપર જીવતાં શીખશે ત્યારે રાજ્યસત્તાની જરાયે જરૂર નહિ રહે.

આ શબ્દોમાં રહેલી ભાવના સામાન્ય મનુષ્ય પર પણ અસર કરે તો વીનુ તો સાહસની પ્રતીમા હતો.

.....છાયામાં

મહાન પવનની
પછવાડે વસીને
આંધ્ર ઉપર પુવ-
કુલીન સંસ્કૃતિને
ઉતારવા મથનાર
વીતુની છવનકથા.

૨. વિધ્યાચળમાં

રહે છે કે વિધ્યાચળ એક વિશાળ પવન છે. તેના ટેકરાની માલા આ બાલુ છેક પશ્ચિમઘાટ મુઝી વીરનરે છે. ઉંચે તે છેક હિમાચલની તલેટીને સ્પર્શે છે. આ વિશાળ પવનના કેટલાય ટેકરાઓ ઉપર ગાદાં વન આવેલાં છે. આ વનમાં ન્હાના ન્હાના ઝરણાં વહે છે. અને એ ન્હાના ઝરણાં પોતાના ઝમઝમતા નીર નર્મદામાં નાંખે છે.

આવા એક ઝરણાને કાંઈ ઉઝા રંગીને ગીનુએ વિચાર કર્યો. 'આ સુંદર સ્થળ ઉપર કાઠનાં શાવન નથી. આ સુમનોહર ટેકરી ઉપર કાઠનો અધીકાર નથી...આ પાણી ઉપર કાઠનું સ્વામિત્વ નથી. ટાલસ્ટોય શીખવે છે કે માનવે આપમહે-

નન પર જ છવવું લેઈએ. શા માટે મ્હારે અહીં ન વસવું?'

...થોડા દિવસ પસાર થઈ ગયા અને છુંપડી ઉભી થઈ...થોડા દિવસ વધુ વહી ગયા અને...ત્યાં એક નાનકડું ખેતર જગતે લેધું. વીતુ વીસમાં સડીતો હતો. કુદરત ઉપર વિજય મેળવવાની સ્વાભાવિક વૃત્તિ તેનામાં સનેજ હતી.

થોડા કાળમાં આ સડીતો રાખીન્સન કુઝા તે બની ગયો.

થોડા દિવસ ગયા. હાણો સરતી ગઈ. અને વિધ્યાચળની આ એકાંત ટેકરી પરનું જંગલ અદશ્ય થવા માંડ્યું. ધીમે ધીમે ઝાડ કપાતાં ગયાં; ધીમે ધીમે ખેતર તૈયાર થતું ગયું અને અનાજ ઉગવા લાગ્યું.

અનાજના કાણ સારૂ થયા. અને વીતુ ખરેખર એક પુવકાલના માનવ પ્રમાણે રહેવા લાગ્યો. તેના છવનની જરૂરીઆતો તે જ ઉત્પન્ન કરતો. તે જ પ્રમાણે તે રહેતો. વનના વનદળમાંથી તે અહાર ઉત્પન્ન કરી લેતો. ઝાડના ઝાલથી તે શરીર ઢાંકતો. પોતે બનાવેલી છુંપડીમાં વસીને જંગલી પ્રાણીઓથી તે પોતાના શરીરને સંરક્ષતો. હવે તેના ખેતરમાં

ધાન્ય દેખાયું હતું તેથી તેને માટે અનાજનો આહાર મળ્યો. એમ કરતાં મહીનાઓ વીતી ગયા. ટોલરોયનો સીદ્ધાંત તેને સરસ લાગ્યો. 'કેવું' સરસ જીવન! આપમેળે પોતાના જરૂરીઆતો ઉત્પન્ન કરવી...કોઇ કોઇને શોધે નહીં...કોઇ કોઇની મહંતત ઉપર જીવે નહીં... આવો સરસ આનંદ!

વીનુને લાગ્યું કે 'તે ટોલરોયના આદર્શ' ખરે જ જીવનમાં ઉતારી શક્યો છે. માનવે ઉભા કરેલા દુઃખના કુંગર દુર ખસ્યા છે. કારખાનાની કમકાળ વેગળી ખસી છે ધુમાડ વાળાં શહેરો અને અસ્વચ્છ ગામડાંઓ આવે ગયાં છે. ગરીબાઇના પ્રશ્નનો ઉકેલ આવી ગયો છે.

ક્ષણભર વીનુને લાગ્યું કે આજ જગતને જાહેર ગાર્ડર કે સુખી થવાનો સંકેત મને મળ્યો છે! હા! હા! હા!!

આનંદથી તેનું મન નાચી ઉઠ્યું.

૩. પ્રગતીના પંથે

પ્રગતિ!

પ્રગતિ!

પ્રગતિ!

કુદરતના બળો ઉપર કાબુ મેળવવાની માનવવૃત્તિએ વીનુ પાસે આગળ પગલાં મંડાવ્યાં. તેના ટેકરા પરની છુંપડી હવે જરા વધુ સારી બની. વરસાદનું પાણી અંદર ન આવે માટે સારી વ્યવસ્થા કરી. હવે તો વીનુએ સારી રીતે રહેવા માંડ્યું. અગ્નિની સદાય લાઇ નેણે આલુઆલુની જગ્યા સ્વચ્છ કરી.

અને તેમાં એક કારમા કારગ્રહમાંથી ન્હાસી આવેલી એક વ્યક્તિ આશ્રય શોધતી આવી. વીનુએ તેને સન્માન આપ્યાં.

સાથી મળતાં નેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. કુંગામાં તેણે ટોલરોયના વિચારો સાથીને સમજાવ્યા. સાથીને ટોલરોય કરતાં અન્ન માટે વધુ પરવા હતી. આથી વીનુ સાથે રહેવા તેણે કશુંક કયું. 'મેં ધીમે એક ઘોટ અનાજી. વીનુ અને સાથી ઘોટમાં બેસી પેલી ન્હાનકડી નદીમાં જરા આગળ જઇ આવતા.

પ્રગતિએ વીનુના જીવનમાં પક્ષાં મુક્યાં હતાં. આ પગલાંનો રણકાર હવે બેરથી સંભળાતો હતો.

ટેકરા ઉપર વધુ ને વધુ વસ્તુઓ આવતી ગઇ. પચાસ માઇલની મુસાફરી કરી તેના સાથીએ અનાજ વેચીને કપડાં આપ્યાં હતાં.

તેના સાથીએ કહ્યું કે "વધુ અનાજ વેચીયે તો વધુ કપડાં આવે."

વીનુએ કહ્યું "અલબત્ત, વધુ ખેડીયે તો વધુ અનાજ થાય!"

"અને વધુમાં એ વાર પાક ઉતારીયે તો?" સાથીએ સવાલ કર્યો.

વીનુની અકેશને જરા ઝાલુઝાલુટી લાગી. વિચારસંક્રિય એ મંથન શરૂ કર્યું. 'એ વખત પાક ઉગાડીયે તો?...શા માટે નહીં?...તે પછી ખાતરનો ઉપયોગ કરવો પડશે-પાણી માટે વ્યવસ્થા કરવી પડશે...તો પછી યંત્ર કેમ ન વાપરવાં?...અમેરિકામાં એક જ માથુસ યંત્રની મદદથી ૫૦૦ એકર જમીન વાવી શકે છે-અને ખેડી શકે છે, તો અહીં શા માટે નહીં?...આપું એક યંત્ર હોય તો આ આખી ભુમી ખેડાય...અરે! હે! કેટલું અનાજ ઉત્પન્ન થાય, નેની આંખે અધારાં આપ્યાં. ટોલરોયની પ્રતીમા આંખ આગળ આવી. ગરીબાઇના આદેશ

યાદ આપ્યા, કારખાતું યાદ આપ્યું, કચ-
ડાના કામદારો યાદ આપ્યા.

તેની આંખોમાં અંગાર સળગી ઉઠ્યો.
મરીન! મરીન! તારો સખ્ત પણુ ન
જોઈએ!

એટલામાં સાથી આવ્યો. આજે સાથીએ
લાકડાનો હળ જોડ્યો હતો. કેળવેલી
જંગલી ગાયની મદદથી જમીન ખેડવાની
શરૂ કરી હતી.

‘હું ખેતરમાં જઈ છું વીનુ!’
સાથીએ જીમ મારી.

હીક! વીનુએ જવાબ આપ્યો, પણ
હળનો હળવો અવાજ તેના મગજ પર
પાછો અથડાયો.

પાછી વિચારમાળા શરૂ થઈ! ‘હળ
આખરે તો એક યંત્ર જ ને.....હળ શા
માટે? બધા જ જો હળનો ઉપયોગ મુકી
દે તો!-વનના વનજીવ તો કેમ ખવાય?
તેમાં સ્પ્રિંગ્સ પુરૂં પણુ શી રીતે યાય?
વિચારસૂઝી આજે વેગથી વીનુને
વલોળી રહી હતી.

‘હળ એ પણુ યંત્ર...ટ્રેક્ટર તે પણુ
યંત્ર, તો પછી જો હળ વાપરવામાં
અન્યાય નથી તો ટ્રેક્ટર કેમ ન વાપરવાં?’

‘એક માણસ અમેરીકામાં ૫૦૦ એકર
જમીન ખેડે છે.....એ બધા ટ્રેક્ટરના
પ્રતાપ...ત્યારે શા માટે ટ્રેક્ટરનો ઉપયોગ
ન કરે?’

આ સપડતો જવાબ તેને મળી શક્યો
નહી. ‘મે હાથે માથું દાખીને ન ખેંડા.
આમતેમ આંઘ મારવા શરૂ કર્યા!’

એક કુદરતી આવી. “હાથ!” કહી
તે હલો થયો. તેના મોઢા ઉપર હાથ
ઝળક્યું. તાણે એક મહાન બેદ જાણ્યો
ન હોય તેમ તે હિંસાસથી નાચી ઉઠ્યો.

સાથી સાંજે આવ્યો. વીનુ તો કુદતો

હતો. તેને મન તો આજે આનંદની
પરિણામ હતી.

સાથીને તેના કાનમાં કંઈક કહ્યું. થોડા
અક્ષરોમાં કંઈક વાત કરી. સાથીના
મોં ઉપર પણુ આનંદ પ્રગટ્યો. વીનુ
લાઇ, એ વાત તદ્દન ખરી લાગે છે પણુ
હું તો અહીં જ રહીશ. જો કે તમો કહો
છો તેમાં મહારી શુદ્ધિ બહુ લાંબી આવતી
નથી-તમો કહો છો કે હાલની મરીઆઈ
યંત્રોના ઉપયોગને લીધે નથી પણ યંત્રોના
મુશીવાદો ઉપયોગમાં રહેલી છે તે વાત
મહારા મગજમાં નથી ઉતરતી. મેંહું
ટ્રેક્ટર તમો કહો છો કે આજે ૫૦૦
એકરો એક ટ્રેક્ટર વસાવે તો એક જ
જાણુને કામ કરવું પડે. બાકીના ૪૯૯
આશમ કરી શકે. એક જ માણસ ૫૦૦
એકર જમીન ખેડે તો ૪૯૯ આય થું?”

“ભાઈ, તેમાં જ તમને જીલ દેખાય છે.
હું જે કહું છું તે એ છે કે ૫૦૦ એકરો
બેગા મળે, અને જો એક કામ સ્થાયે અને
ઉત્પન્ન થયેલું અનાજ સરખું વહેંચી લે.
તો કેટલા ઓછા શ્રમે અનાજ
ઉત્પન્ન થઈ શકે તેના તમને ખ્યાલ
આવે છે?”

“અલગતા અલગતા” સાથીએ જવાબ
આપ્યો.

૪. વીચીત્ર સુલાકાત

સાથી-વીનુભાઈ! વીનુભાઈ! કોઈ
આપણા ટેકરા ઉપર આવતું જાણાય છે!

વીનુ-હાથે છે તો કોઈ સાહેબ જેવું!
છે તો કોઈ દેશી માણસ.

મે જાણુ સાહેબના યોગમાં મુકીને
આવી પહોંચ્યા. તેઓ જમીનના સુલની
આંકણી કરનારા અમલદારો હતા.

કોઈએ તેમને આ ટેકરા ઉપર આવેલ
ખેતરો વિશે ભાળે આપી હતી.

“તહાને આ ખેતર કેટલા વર્ષથી
ખેડો છો?”

“એ વર્ષથી!”

“પહેલા કોણ ખેડતું હતું?”

“કોઈ નહીં!”

“એટલે?”

“કોઈ નહીં?”

“અણખેડ જમીન હશે!” ખીજ
સાહેબજીએ વચ્ચે નાખ્યું.

“કોની પરવાનગીથી જમીન ખેડો છો?”

“કોઈની નહીં”

“એટલે?”

“કોની નહીં” વીનુએ કહ્યું પેટે જવાબ
આપ્યા.

સાહેબજી આકળો થઈ ગયો. ટેકરા
તરફ જોયું. ખેતરમાં અનાજના કુંડાં
હુકી રહ્યાં હતાં. આંખોમાં ભોલ આવીયો.
પેલી નાની સરિતા પણ વહેતી હતી.

કેવી મુમનોહર જગ્યા!

શું?

“કેટલી કીમત થાય?”

“હે નો જગલમાં.”

ખંને સાહેબજીએ વચ્ચે વાત
આરંભી. પોતાનું કામ સારું કયું.

“૪૦૦ રૂપીઆ મુકો.”

“ના એ નો વધુ થાય!”

“ત્યારે ત્રણમે કરો!”

“અથવા કેટલા પાક આવે છે?”

“અમારા શરીરને સંતોષી શકે નેટલો.”

“એટલે?” કુતુહલના વધી.

“તહાને કંઈ ભણ્યા છો?” વીનુને
સપાક પુછ્યો.

“અણખત.”

“હે” એ સાહેબજી સાથે ખોલી ઉઠ્યા!

“હા” જવાબમાં રહેલી શીતલતા કુલ-
હવજીતિને વધુ ઉશ્કેરી રહી હતી.

વીનુએ કુંડામાં પોતાનું આગમન
કહ્યું. તેણે કહ્યું કે આ ટેકરા ઉપર આપ-
મહેનતથી તેણે ખેતર ખતાવ્યું છે. આપ-
મહેનત વડે તેણે આ અનાજ વાવ્યું
હતું. આપમહેનત વડે તેણે આ ટેકરાને
ફળદ્રુપ ખતાવ્યો હતો!

વીનુનું નીવેદન સાંભળીને સાહેબે કહ્યું,
“હીક, તહામરી જમીનની કિંમત અમે
૨૫૦ રૂપીઆ કરાવીએ છીએ. તહામે માત્ર
૨૫ રૂપીઆ કર આપવો પડશે!”

“શા માટે?”

“શા માટે?” સાહેબે પ્રતીધાપ કર્યો.

“કેમ વાર?” વીનુએ શબ્દો બદલ્યા.

“કારણ કે સરકાર તહામે સંરક્ષણ કરે
છે. ભુઓ, ઉંમે આકાશમાંથી આવીને
શનુઓ તહામા ઉપર ખોંખ ન નાંખે
તેટલા માટે સરકાર મોડું હવાઈ વીમાન
રાખે છે. ખેતર ખાસ ઉપરથી અકાશનો
ચઢી આવી તહામા ખેતરનું ખેતનમેદાન
ન કરી નાંખે તેટલા માટે સરકાર ઉપર
સેન્ય રાખે છે—”

“અને તહામે ખજર નહીં હોય કે
તહામેને લશ્કરી તાલીમ આપવા માટે એક
નવી કોલેજ કાઢવામાં આવનાર છે!”
સાહેબજીએ સરકારના અસ્તીત્વને માટે
કારણો રજુ કરતાં કહેવા માંડ્યું.

“અને કદાચ જો દર તહામા શરીરને
સુકવી નાંખતું હોય તો તેને નીવારવાને
સરકાર દ્રષ્ટીતાએ ખાંધે છે. તહામે સપાકો
અક્ષરતાન લઈને ઉત્તર બની શકો તેટલા
માટે સરકાર શાળાઓ ખંધાવે છે—”

“અને-પણ ભાઈ મ્હારે કોઈની સાથે
દુશ્મનાવટ નથી. મ્હારા ખેતર ઉપર કોઈને
ખોંખ ફેંકવાની પરવા નથી. કોઈને મ્હારા

ખેતર ઉપર ચડી આવવાનો અવકાશ નથી. મ્હારે ત્હમારી સાળા નથી ઝેઘતી, તેમજ ત્હમારી ઇસ્તીતાલોની પણ મરૂર નથી. વીનુએ વચ્ચેથી જ ઉપાડ્યું.”

“હું અરાજકતાવાદમાં માનું છું. અહીં આ એકાંત અરણ્યમાં હું એકલો વસું છું તેમાં ત્હમારી સરકાર સાથે મ્હારે શું સંબંધ? ત્હમારી સરકારના સૈન્યની મ્હારે મરૂર નથી તેમજ—”

‘પણ આ જંગલ ઉપર અમારો અધીકાર છે’ બીજા સાદગ્યએ વચ્ચેથી નાખ્યું.

“શી રીતે?”

“શી રીતે?”—ત્હમાગ પૂર્વજો ઉપર વિજય મેળવીને, તંમારા પિતામહોને પ્થારીના યુધ્ધમાં નસાડી મુકીને સરકારે તેમનો વાવટો અહીં ઉરડ્યો છે અને તેથી આ જંગલ ઉપર સરકારનો અધીકાર છે!”

“હું માનતો હતો કે આદમી ભુમિ મ્વનંત્ર છે!”

“મુખર્જી—આખી પૃથ્વિ આજે લુદ્ધા લુદ્ધી સરકારોએ વહેંચી લીધી છે,” અને ધીમેથી પગી કનમાં કચ્છું કે “અને આજે તેઓ ફરીથી વહેંચવા તત્પર થયા છે.”

હિન્ડોઆની વખણાયલી શક્તિની દવા

રેતરથંભક માત્રા

(૨૪૨૨૬)

ચાકુઆ સોનાના વરખ, અસલ નેપાળી કસ્તુરી, કેસર, ચંદ્રાદ્ય રસ અને બીજા અનેક મુલ્યવાન વસ્તુઓ મીશ્રીત આ ગોળીઓ લોહી તથા ધાતુને સુધારી શરીર માંથી ખોટી ગરમીને દુર કરી ખરી ગરમીને તાકાત લાવ છે. શરીર તેજસ્વી લોહીયાળ અને સત્તાવાળું બનાવે છે, નસોનસમાં નવી તાકાત આપે છે. કેવળ શુષ્ક શરીરના હાડકાંજર જેવા મનુષ્યને પણ લોહા જેવા મજબુત બાંધા ના બનાવે છે. બળ-વીર્ય વધારી જરૂરગી સુધારે છે. આ દવાના સેવનથી ૨૦૦ તોલા દુધ અને ૨૦ તોલા ઘી સહેલાઈથી પચાવી શકાય છે. ક્રીમત ગોળી ૨૪ ની કબીના ૩. ૧૦. નયુનાની ૧૦ ગોળીના ૩. ૫.

હિન્ડોઆ ફાર્મસી, કાલ્યાણેવી રોડ, મુંબઈ ૨. લાંગવાડી સામે,

સમા

રશીયા

: સંખક :

સોવીયેટના નેતાઓ

રશીયા એટલે પ્રતિષ્ઠા પ્રગતિના પગથાં મૂકતો પ્રદેશ. જ્યાં જ્યાં નર નારી ત્યાં ત્યાં પ્રગતિની સમૃદ્ધિ જાલર ઝલુઝલુતી સંભળાય છે. જ્યાં જ્યાં પ્રગતિ હોય ત્યાં ત્યાં પાંચ વર્ષની પ્રગતિ વેળાને ચાર વર્ષમાં પુરા કરવાની તમન્ના હોય છે. આદર્શ લક્ષિત, અપુર્વ ત્યાગ, અનંક શ્રમ, અને અત્યંત ઉત્સાહ એ સર્વના વિરલ સંયોગથી રશીયાનું વાતાવરણ અને અતિશયિક બન્યું છે.

શિક્ષણમાં પ્રગતિ

સુમત્ર રશીયામાં અને તેને અંગે સંકલિત બનેલા અન્ય રાષ્ટ્રોમાં શિક્ષણ પદ્ધતિને સામ્યવાદી ભંધિકા ઉપર મૂકવામાં આવી છે. જેકોતોને સંવાદ કરે તો તે પણ સામ્યવાદી દ્વંષમાં જ રહ્યો સાથે વાત કરે. જુવાન શમલરોના રક્તમાં સામ્યવાદ તો અતિ ઉંડો ઉતરી ગયો છે. યંત્ર-પ્રેમે રશીયન સમાજને ગંડા બનાવ્યા છે.

રશીયાના જુવાન જવામદોને યંત્રવાદની તાલાવેલી લાગી છે. જ્યાં જ્યાં જુવો ત્યાં ત્યાં યંત્રવાદની પુખ્ત જ માલમ પડે છે. યંત્રકળા ઉપર કંચુ મેળવવાના મનોરથ પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં વિલસી રહ્યા છે.

જ્યારે સમગ્ર મુડીચઢી જગત વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીના આક્રમ તાપ નીચે ત્રાસી રહ્યું છે, ત્યારે રશીયાનું સમાજવાદી સંસ્કૃતિનું ચણતર વેગથી આગળ વધી રહ્યું છે.

સમાજવાદી ખેતીવાડીનું સંસ્કૃતિ

સુમત્ર ઉદ્યોગોની લોક માલિકીનું તત્વગાં ગુજરાતમાં કંઈક નાણીતું થયું છે. કારખાના સ્થપાતાં શ્રમજીવી સમુદાય ઉભો થયો છે અને સાથે સાથે શ્રમજીવીઓનું તત્વગાંન-સમાજવાદ પણ પ્રસરવા લાગ્યું છે. પણ સમાજવાદના તત્વગાંનના બીજ સિદ્ધાંતો સાથે અનેક દંચુ અપરીચીત છે. આ સિદ્ધાંતો તે સમાજવાદી ખેતીવાડી

જવાદની એક આશા.

ની ભાવી પ્રજા

પ્રવાસી

એટલે કે જમીનની અકિતગત માલિકિને બદલે હાકમાલિકિ આ સિદ્ધાંતને મતિ મંત કરવાનું જનિ મુશ્કેલ કામ સૈવી-યેટના સંચાલકો અમર્યાદિત મુશીબતો વચ્ચે પાર પારી રહ્યા છે. જમીનને જીવની માફક આકાર આપનારા રૂશીયન કિસાનોને સમજાવીને હાક

માલિકિની ભાવનાના અનુભાવી કરવા એ ખરેખર મહાન કામ છે. પાંચ વર્ષની યોજનાનું બીજું કંઈ પણ પરિણામ ન આવ્યું હોત, તો પણ આ આટલાં જ સુંદર પરિણામથી તે સફળ ગણાઈ શકત. કારણ કે સમાજવાદના સિદ્ધાંતોની પ્રગતિનું તે એક મુખ્ય સિમાચિન્હ (mile-stone) છે. પાંચ વર્ષની યોજનાએ આ વસ્તુને શક્ય કરી છે, અને સૈવીયેટ રૂશીયામાં સમાજવાદી ખેતીવાડી અગ્ર વેગથી પ્રગતિના પગલાં મૂકી રહી છે. એ એક જ વસ્તુ. સમાજવાદની આખરી સફળતાની સાચી સાચીની છે.

ફોટો હાંકતી રૂશીયન અખબાર

પ્રચારનાં પરીણામ

સ્વા. ભાવિક સવાલ થાય છે કે જમીનને પ્રાણુથી પણ વધારી ગણનારા ખેડૂતો પોતાની માલિકિ દુશ્વળી દબાવે પણ લોકમાલિકિના વિશાળ ક્ષેત્રમાં શી રીતે બેઠાય છે? ને જમીનની આપ માલિકિ માટે તેમણે બળવો કર્યો, જેની સાધના માટે તેમણે ઋણગ્રાહીને ઉખેડી નાખી, તે જમીન માલિકિનો ત્યાગ કરવા તેઓ તૈયાર છે. આ અતિ અન્યથાભર્યા પરિવર્તનનો એક જ સકેત છે—પ્રચારકમ! પ્રચારકમ! પ્રચારકમ!

સામ્યવાદી શિક્ષણ આને પ્રત્યેક ઘરમાં પ્રવેશ્યું છે. સામ્યવાદી બાલકો, સામ્યવાદી છોકરીઓ, સામ્યવાદી યુવતીઓ આને સામ્યવાદના પ્રખર પ્રચારકો બન્યા છે. આ પ્રચારને પરિણામે શોષિતોનો એક છાંયે પણ પાડ્યા વગર સમાજવાદી ખેતિવાદીનું સર્જન સફળતાથી શક્ય બન્યું છે.

સામ્યવાદીઓ પ્રચારકોમાં બહુ પાવરમાં ગણાય છે પણ ખેડૂતોને સમજાવવાની તેમની પ્રચારક કલા તો ખરેખર અતિ અગ્રમ છે. દરેક ખેડૂતને ઘેર સામ્યવાદનો પ્રચાર પહોંચે તેવી વ્યવસ્થા તેઓએ કરી છે. એક ઉદાહરણ લઈએ, વર્ષમાં અનેકવાર કારખાનામાં કામ કરના કામદારો ગામડામાં જાય છે. આ કામદારો ખેડૂતોને મળે છે. પરસ્પર વાર્તાલાપ બંધે. સ્વાભાવિક રીતે વાર્તાલાપ આ દમ પર હોય. ‘તુઓ ઉલોગો ઉપર લોક માલિકિ રચવાઈ ગઈ છે, ત્યારે ખેતિવાદીમાં ત્યારે પરિવર્તન રચવાશે?’ આમ તેમને સિદ્ધાંતની સમજણ આપવામાં આવે. પછી છુવાન અને પ્રચારમાં નિપુણ એવા સામ્યવાદીઓ ખેતિવાદી પર લોક-માલિકિ સ્થાપવાથી થતાં ખાસ લાભ વિશે

ભાષણો પણ આપે, શાળામાં બાળકોને પણ આ જ શીખવવામાં આવે છે. એટલે બાલક દ્વારા પણ પ્રચાર થાય. એટલું જ નહીં પણ સાંજે કદાચ ત્રમથી કંઈક જાણને ખેડૂત દેહીવાની સ્ત્રીય ઉઘાડે કે મોસ્કોનો કાંઈ પ્રખ્યાત ‘કામરેડ’ સમાજવાદી ખેતિવાદી પર ભાષણ આપતો જ સંભળાય. સવારમાં ઉઠીને વર્તમાનપત્ર વાંચે કે ત્યાં પણ તેને તે જ વસ્તુ જોવા મળે. ઘરમાં, શેરીમાં, તેની કન્યામાં, મીતેભાઈમાં એ સર્વમાં તેને સમાજવાદી ખેતિવાદીની કુચકદમ જ જોવાની સાંપડે!

આ પ્રમાણે સતત પ્રચારની ધારી અસર સોર્ણિયેટના સંચાલકો નિપજાવી શકે છે. અને દરરોજ એ કંઈક ખેડૂતો પોતાની જમીન ‘લોક માલિકિ’ તરફ મૂકતા જાય છે. પ્રચારકો એ તેમનું સુત્ર છે અને તેમાં તેમને સફળતા વરી સૂકી છે.

ઉત્પાદનનો મંત્ર

સામ્યવાદીઓ ‘ઉત્પાદન’ (Production) ઉપર મુખ્ય જ ભાર મૂકે છે. સમાજવાદી દર્શનામાં તો આ શબ્દ સાથે મુંઢેર લાવ સંકળાયેલો છે. દરેક બ્રિટિશ ગ્રામ માનપુર્વક આ શબ્દ ઉચ્ચારે છે. ‘ત્રણ વર્ષ પહેલાં ત્યારે પોલીટેકનીકલ શાળા સ્થપાઈ હતી. ત્યારે આ શાળાના વિદ્યાર્થીઓને વારંવાર ફેક્ટરીઓની મુલાકાતો લેવી પડતી. આ મુલાકાતો ઉદ્યોગ બાલકોનો યંત્રો સાથે સંસર્ગ સ્થાપવાનો હોય છે. આમ તેમને મશીન સાથેનો પહેલો પરિચય થાય છે.

બાળકોમાં શરૂઆતથી જ યંત્રપ્રેમ ઉત્પન્ન કરવો એ આ પદ્ધતિનો મુખ્ય આદર્શ છે. અનુભવના દત્તિહાસ ઉપર નજરે કરતાં કોવીયેટ કુળવર્ણના મુલકાદો ગર્વપુર્વક કરી

શકે કે તેઓ તેમાં સફળ થયા છે, અત્યારે
રૂઝીયાન બાળકનો આદર્શ એંછનીયર
થવાનો છે. જેમ જેમનીમાં એક રખત
એવો હતો કે દરેક બાળક લરકરી અમરદાર
થવા મથતો તેમ આજે સોવીયેટ શિક્ષણ
લેતો બાળક એંછનીયર થવાની આકાંક્ષા
ધરાવે છે. તેમની સામ્યવાદી કેળવણી
તેમને આ પ્રકારની પ્રેરણા પાછ રહી છે.

ઉગતી પ્રજામાં પ્રચાર

શહેર શહેર બાળકોના સરઘસો તો
સામાન્ય થઈ પડ્યાં છે, આ બાળકો મોટા
મોટા વાવટાઓ લઈને બહાર પડે છે. આ
વાવટાઓ પર કાતરેકું હોય છે કે ‘પાંચ
વર્ષની યોજના ચાર વર્ષમાં પુરી કરો.’
‘નિરક્ષરતાને નાબુદ કરો’ ‘યંત્રકળા શિખી
શો’ એવા મુત્રો તો હોય છે જ. આવા
સરઘસોની ધારી અસર થાય છે, અને
સોવીયેટના સંચાલકો એમની પ્રચારકતામાં
સફળ થયાં છે.

શાળામાં ઇતિહાસ પણ જુદી જ હશે
શિખવાય છે. સમગ્ર ઇતિહાસને કાલે માદ-
સના સિદ્ધાંતોને અનુસંધાને ફરીથી લખ-
વામાં આવ્યો છે. ‘અત્યાર મુઘીનો ઇતિહાસ
તે જુદાં જુદાં વર્ગો વચ્ચેના સતત અથ-
ગમણનો ઇતિહાસ’ છે. એ જુરમકા ઉપર
ઇતિહાસ ફરીથી આલેખાયો છે. આમ રૂઝી-
યાન બાળકોનું ઇતિહાસનું જ્ઞાન જુદી તરે-
હનું તદ્દન લિપ્ત, અને વર્ગ ભાવનાવાળું
છે. એટલું જ નહીં પણ તેઓ શીખે છે
કે રૂઝીયાના તેઓ જ નવા વિધાતા છે
સમાજવાદી સંસ્કૃતિ તેમને વારસામાં મળ-
વાની છે અને આ સંસ્કૃતિના આદર્શોને
‘પગ’ કરવાનું તેમનું કામ છે.

જુવાનોમાં ધર્મ વિરોધી પ્રચાર પણ પુર-
સ્કૃષ્ટમાં ચલાવવામાં આવે છે. શાળામાં જ

પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તેની
અસર સારી થાય છે. લેનીનગ્રાંમાં એક
ધાર્મિક માતાને આવો કડવો અનુભવ થયેલો
હોવાય છે. તેની દસ વર્ષની બાળિકાએ
શાળામાંથી આવીને તરત જ પ્રશ્ન પૂછ્યો
“આ, ત્હમરો ઇશ્વર ક્યાં છે? ખત્રાવ
લેઈ! પણ હું જાણું છું કે હવર છે જ
નહીં! માતા તો બિચારી સ્ત્રીજી જ થઈ
ગઈ. એટલું જ નહીં પણ પ્રત્યેક સહેરે
સહેરે અને ગામડે ગામડે પોસ્ટરો મૂકવામાં
આવ્યાં છે. કે ‘ધર્મ’ એ દમનનીતિનું હથિ-
યાર છે’ તેમ જ પાદરીઓ મુડીવાદીઓના
મિત્રો છે.

દરની બી સમે પણ આ જ ટકનું
પ્રચારનું હથિયાર ઉગામવામાં આવે છે,
‘દાઝ એ ધર્મનો શત્રુ છે’ એ અક્ષરેવાળું
પોસ્ટર સીનેમામાં પણ લ્હમરી આંખ સામે
અથડાય. કાલે ત્હમો સીનેમાથી છટકી જાય
તો રેડીયોની જગ્યાન ત્હમને પાઠ આપે. સંભવ
છે કે રેડીયોથી ન્દાશી છુટવા માટે ત્હમો ન્ધીય
બંધ કરીને એસો તો પછી ત્હમરો બાળકો
ત્હમને એ વસ્તુ જરૂર છે. આ પ્રમણે
આતિ ધિરજ અને ખંતપૂર્વક અચરિયાન
પ્રચાર કરવાનાં મુંઠર પરિણામો નજરે
નીકળી શકાય છે. જુવાન સામ્યવાદીઓએ
‘વેગ્ડા’ (રૂઝીયાન દાઝ) ને વેગળો કર્યો છે.

શસ્ત્ર શીક્ષણ

રૂઝીયા શસ્ત્રશીક્ષણ શસ્ત્રવિદ્યાનું શિક્ષણ
લઈ રહ્યું છે. લશ્કાઈની ટળા આ પ્રદેશમાં
પુરસ્કરથી શિખવાઈ રહી છે. સમ્યવાદીઓ
માને છે કે સમાજવાદી સંસ્કૃતિ અને મુડીવાદી
સંસ્કૃતિએક સાથે શાંતિપુષ્કન જ સ્થાપ રહી
શકે. એવી તેમની ૬૬ માન્યતા છે. આ
માન્યતા સમાજવાદી સીમામાં બહુ ઉંડી
ઉતરી છે. તેથી જ દરેક શહેરમાં લશ્કરી

શિક્ષણ અપાય છે. નાટકમાં આને માટે બહાર અપીલો બહાર પાડે છે. તદ્દમારી સમાજવાદી પિતૃભૂમિનું રક્ષણ કરવા માટે દરેક કાણે તત્પર રહો' એ સમાન્ય સુત્ર થયે સ્થળેએ આલેખાયેલું જોશે. નાટક આકર્ષક હોય ત્યારે વિરામને સમયે જેવી ગેમ ગાળી લદાઈ કેમ થાય છે. તેનો એક દેખાવ પણ હોય. લદાઈ ક્યારે થશે એ કોઈ બળવું નથી. પણ તેને માટે સુસ્તજ રહેવાની તેઓ સાર્થકતા માને છે તેઓ કહે છે કે ગમે તે કાણે વિદેશી સંપત્તિ વાતો લાકડી દરકરો વડે સોંપાયેલ રૂશીયા ઉપર આક્રમણ કરે. લેનિનના મુત્રો તેઓ

ટાંકીને કહે છે કે “જો વિશ્વમાં સ્વરક્ષણ કરવાની તાકાત ન હોય તો તે રૂડી થકે જ નહીં આવી તો તે પ્રત્યેક-શહેરમાં લશ્કરી કામ શિખવાને, તેમજ લશ્કરી તાલીમ લેવાને ખાસ કલખો હોય છે. આવી એક કક્ષામાં અચારે ૧૧૦૦૦ ૦૦૦ સભ્યો છે. તેઓ રસાયણિક યુદ્ધની તાલીમ લઈ રહ્યા છે. આવી તાલીમ લેવી એ રૂશીયન યુવાનને માટે અતિપ્રિય વસ્તુ છે. આમ સમગ્ર રૂશીયામાં પ્રચંડ પરિવર્તન જોશએર ચાલી રહ્યું છે. પ્રચારકશ્ચ એ તેમનું આયુધ છે. યુવાનવર્ગ એ તેમની આશા છે.

‘યુવાનો એ તેમની આશા છે, પ્રચાર એ તેમનું આયુધ છે’

ખાદી-કામદારોની દ્રષ્ટિએ

: લેખક :

‘અભ્યાસી’

૭૫૫ અંકમાં ક્રિસાનોની દ્રષ્ટિએ ખાદીના અર્થશક્તિનું અવલોકન કર્યું હતું. તેમાં આપણે જોયું હતું કે ખેતીની પધ્ધતીમાં સુધારા કરવાથી, કે મધ્ય-કાલીન દાળની પધ્ધતિનો ત્યાગ કરવાથી, યાંત્રિક ખેતીવાડીની પધ્ધતિને અપનાવવાથી જ તેમજ ઉંચી જાતના ખીજથી વાવણી કરવાથી ખેતુનની આવક લગભગ પાંચ ગણી કરી શકાય એમ છે. આ આર્થિક કંગાલિયતના સળગતા સવાલ પર આપણે ઉંડા વિચાર કરીને અભિપ્રાય જાહેર કર્યો હતો કે ખેતુનોની નીર્ધનતાને નિર્મૂળ કરવાને માટે ખેતી-વાડીની સાથે સંકળાયેલા પૈટા ઉઘોગોને ખૂબ ઉત્તેજન આપવું જોઈએ. સાથે જ એક વખતના ઉગ્ર ખાદીપ્રચારક ‘અની-લવરણ રાય’ના શબ્દો ટાંકીને જતાવ્યું હતું કે ખેતુનોની કાળ નિર્ધનતાને નાશ કરવાને આ જ એક માત્ર ઉપાય છે. ચર-ખાત્રવૃત્તિની અને ખાદીના ખોટા પ્રચારથી કંગાળ ક્રિસાનોની ગરીબાઈ એક તથાપૂર ધરી શકે તેમ નથી.

હવે આ લેખમાં કામદાર સમુદાયની દ્રષ્ટિએ ખાદી અને ચરખા પ્રવૃત્તિનો વિચાર કરવાનો યત્ન કરીએ. હિંદમાં લગભગ ૭૦ લાખ જેટલા ગ્રામીણો છે.

૩૩ કરોડની વિશાળ વસ્તીમાં ૭૦ લાખ જેટલા ગ્રામીણોની સંખ્યા વધુ મોટી ન જ મનાય. છતાં હિંદની આઝાદીની લડતનાં અનિ અગત્યનો ભાગ આ વર્ગ ભજવે એમ લેવાથી તેમની દ્રષ્ટિએ ખાદીની ચર્ચા કરવામાં આવે તો ઠીક જ મનાશે. કામદાર વર્ગ સાથે નવું તત્વજ્ઞાન જન્મ્યું છે. નવી સંસ્કૃતિ સર્જાઈ છે. નવી ભાવનાઓ જન્મી છે. તેથી ચરખા અને ખાદીની સમાજવાદનાં દ્રષ્ટિબિંદુએ સમાલોચના કરવી જરૂરની છે.

કામદાર સમુદાયની દ્રષ્ટિએ ખાદી પ્રવૃત્તિ કે ચરખાનો ગૃહઉદ્યોગ તદ્દન નવો જ છે. વંતવાદના સીધા પરિણામ તરીકે જન્મેલા કામદાર વર્ગને પૂર્વકાળમાં આ ઉદ્યોગ સાથે જરાયે સંબંધ ન હતું. કારીગરો મટીને તેઓ કામદાર બન્યા. અને આમ કામદાર વર્ગમાંથી પાછા કારીગર થવું એ તેમને અશક્ય જ છે. ખેતુત જેવું વ્યક્તિલક્ષી જીવન તેઓ ગુજારતા નથી. કપાસ કંઈ તેમને આંગણે ઉગતો નથી. આમ ચરખાના ગૃહઉદ્યોગને કામદારવર્ગના જીવન સાથે જરાયે સંબંધ નથી.

તેમજ વંત ઉપર અતિ કામ કરીને શાપી ગયેલો કામદાર જેર આવી ને ચરખાચક્રની પૂર્વ કંદે તે પશુ જરાયે

સંભવીત નથી. કામદાર સમુદયમાં સ્ત્રી, પુરૂષ અને બાળકો સર્વે જણુ યંત્રો ઉપર કામ કરતાં દેવાથી તેમનાં કુટુંબોમાં ચરખો કદી સ્થાન પામી શકે તેવી એક પણ સંભાવના નથી. આ સંલોચોમાં કામદારવર્ગ કે તેમાંનો કોઈ પણ વર્ગ ચરખાચકને અપનાવે એવી આશા રાખવી એ માત્ર સ્વપ્નદષ્ટાઓ જ સેવી શકે.

તે જ દીવસખર કામ કરીને શોષાતા કામદારવર્ગને સાંગે ચેર આવીને ચરખાચકને સન્નાયવાનો આદેશ માત્ર હૃદયદીન માનવો જ આપી શકે. અંગ્રાનીશ સંસ્થાકાથી શોષાતા સમુદયને નવરાશોનો તો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. ૧૨ દીવસમાં માત્ર એક જ દીવસ રજા ભોગવતા આ સમુદયને ચરખો સન્નાયવાનો આદેશ કેમ જ આપી શકાય? જેના દાસનાં દયા વસી છે, જે માનવ સંતાપ જોઈને ચક્રાવ્ય છે, તેવી વ્યક્તિઓ કામદારવર્ગને ચરખો સન્નાયવાના આદેશ ન જ આપી શકે.

ચરખા પ્રવૃત્તિથી આર્થિક સ્થિતિ સુધરશે એવું પ્રલોભન પણ ધ્રમજીવી સમુદયને અપહીં શકે તેમ નથી. ખેડૂતો કરતાં પ્રમાણમાં તેમની સ્થિતિ સારી દેવાથી, તેમજ આખા કુટુંબના માણુઓ કામ કરતાં દેવાથી ચરખામાંથી મળતી નછી આવક તેમને આકર્ષી શકે તેમ નથી. તેથી જ આટલો વ્યવસ્થિત પ્રચાર છતાં કામદારવર્ગ ખાદી અને ચરખા-પ્રવૃત્તિથી બહુ અળગો રહ્યો છે.

છતાં મુજરાતના પાટનગરમાં કાપડની મીસમાં કામ કરતા કામદારોમાં ચરખા-પ્રવૃત્તિના પ્રચાર કરવાને માટે પ્રખર યતન આરંભાયો હતો. આ સતત પ્રચારની નિષ્ફળતા તેમને નિરાશ કરી શકતી

એ જ યોગ્યતી ખીના છે. અમદાવાદનાં કામદારોમાં ખાદીપ્રવેશ કરવાના યતનમાં મજેલી સંપુર્ણ નિષ્ફળતા ખાદીલકતોની આંખ ઉઘાડવા સમર્થ નથી એ જ ખરેખર કહેણાજનક છે. પણ આ અપખતરા અને આ યતનો બનાવી આપે છે કે કામદાર સમુદયમાં ચરખાચક કે ખાદીને સ્થાન આપવાનો યતન કરવો તે માનવયતનને માત્ર વેડછી નાંખવા બરાબર છે.

કામદારવર્ગની મુક્તિ ચરખામાં સમાજેલી છે એવો આદેશ કરવામાં આવ્યો છે. યંત્રવાદના આગમન અને તેના વિકાસ સામે રાષ્ટ્રથી જોતા સજ્જનો (1) શિખવે છે કે ચરખાપ્રવૃત્તિ એ કામદારવર્ગ પણ નો ઉપાડી લે તો યંત્રવાદ પર સજ્જક કટકો પડે. પણ કામદારવર્ગની દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો ચરખાપ્રવૃત્તિથી તેમનું આર્થિક કે સામાજિક દિન જરૂર સમવાળું નથી. શારીરિક દ્રષ્ટિએ ચરખા-પ્રવૃત્તિને કામદારવર્ગ દુરછે તો પણ આદર આપી શકે તેમ નથી. આર્થિક દ્રષ્ટિએ ચરખાપ્રવૃત્તિને અપનાવવાથી તેમની આર્થિક સ્થિતિમાં એક ફાકડો પણ વધુ મળી શકે તેમ નથી.

કામદારવર્ગની આર્થિક સુધારણા ચરખાપ્રવૃત્તિથી જરૂર સકય નથી. તેઓના પગાર વધારવામાં આવે તો જ તેમની આર્થિક આવક સુધરી શકે. કામદારો ખરેખર કંઠાળ છે. પણ તેમની કંઠા-લિયતનો ઉકેલ ચરખાથી નહીં થઈ શકે. તેને માટે તો અન્ય કારણો તરફ જ વળવું પડશે તેમનામાં શિક્ષણપદ્ધતિને લખસ કરી, ઉચ્ચ આર્થિક સહનો ઉપાડીને તેમની સ્થિતિ સુધારવી જોઈએ. વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં આ એક જ ઉપાય છે.

૪. 'ત્રવાદની ઉપમામાં હવતા કામદાર-
યજ્ઞમાં ચરખા ચા રીતે ધ્યાન
મેળવી શકે : તેમની ઓંખ નીચે કંચોડો
વાર કાપડ કામદારો બનાવી રહ્યા છે.
તેમની ચાનરફ યજ્ઞો ધમધમી રહ્યાં છે.
યંત્ર ઉત્પાદનની અજ્યેય શક્તીનો સંસ્પર્શ
સેવના કામદારો જોઈ શકે છે કે જો
ઓછી મહેનતે વધુ કાપડ ઉત્પન્ન કરવું
હોય તો યંત્રવાદ એ એક જ ખર્ચ છે.
યંત્ર ઉપર કામ કરવામાં તેનામાં નવી
શક્તિ પ્રસરે છે, નવાં આપના જન્મે છે.
સમુદ્ધ સાથે કામ કરવામાં તે નવા તત્વ-
જાનનું સૂચક છે. વ્યક્તિલક્ષી મરી જઈને
તે સમુદ્ધમાં ભળી જતાં શીખે છે તેથી જ
કામદાર સમુદ્ધ મધ્યકાલિન ચરખાપ્રવર્તિતને
અપનાવે એ આશા જ અન્ધાને છે.

૫. વરતુ ચરખાના અર્થશાસ્ત્રને લાગુ
પડે છે. તે જ વરતુ ખાદીના
અર્થશાસ્ત્રને પણ લાગુ પડે છે. જેમ
ચરખો કોઈ પણ કારગદારને એક પાછનો
પણ વધારો આપવા અશક્ત છે તે જ
પ્રમાણે ખાદી પણ કામદારોના જળવામાં
ત્રાંબાધનને પડું કરવા અશક્ત છે. ધણાને
ખજાર નહીં દોય પણ મેં તો મારી નરી
આંખે નીલાળ્યું છે કે કાપડની મીલમાં
કામ કરતો કામદાર હંગામીશ દલીલનો
ખમીસા પહેરે છે. તેના બદલ પર મંચિ-
ન્ટરમાં બનેલી ખરબચડી ખાદી દોય છે.
સ્વાભાવિક સવાલ પુછ્યો તો તરત જ
તદ્દમેને જવાબ મળશે કે બલ્લરમાં વિદેશી
માત્ર સરનો મજે છે! યાદ રાખો! કાપડ
ઉત્પન્ન કરનારા કામદારોનો આ અનુભવ
છે. તો પછી અન્ય કામદારોની કલ્પના જ
શું કરવી? જ્યારે અલીની મીલમાં બનતા
માત્રને તેઓ અપનાવી શકતા નથી, ત્યારે
ખાદી કેવી રીતે ખરીદ કરી શકવાના હતા?

સામાન્ય રીતે દરેક જાણ એ તો કમુદ્ધ
કરશે જ ખાદી એ અતિ મોંઘી વસ્તુ છે
ખરીદનારમાં સ્વદેશીભાવના જો હોય તો
સો વાર જેટલી પણ ખાદી
ખપે કે કેમ તે શંકા છે. આમ કામદાર
સમુદ્ધ ખાદી પહેરી શકે એમ કેવી રીતે
માની શકાય?

૬. કુટાક દલીલ કરે છે કે જો કામ-
દારો ખાદી પહેરે તો ઉલ્લાગવાદના
કેટલાંક અનિષ્ટો જરૂર દુર થઈ શકે!
તું આવી દલીલ કરનારને પુછીશ કે
ઉલ્લાગવાદના અનિષ્ટોનો નાશ ખાદીથી
શી રીતે થવાનો હતો? ખાદી એવી કંઈ
બદ્ધ શક્તિ વડે કામદારોનાં કપ્ડ દુર
કરી શકે તેમ હતી? ખરેખર રીતે
જોઈએ તો ખાદીમાં એવી જરૂર શક્તિ
નથી. ખાદીના પોશાકથી અંતર ઉજળવાળો
બનવું દોષ એમ કોઈ માની શકશે નહીં.
ખાદીના પોશાકમાં એવી કોઈ પણ
પ્રકારની મોહની નથી કે જેથી આ વસ્તુ
શક્ય બને. માત્ર ગરીબ કામદાર સ્વદેશી
ભાવનાથી પ્રેરાઈને ખાદી ખરીદે તો માત્ર
તેની કંગાળ આવકમાંથી તે માત્ર થોડા
પૈસા જ ખોઈ એસશે.

૭. યુગ પ્રગતિનો છે. યંત્રવાદનાં
વહેલુ ધસમસતાં આવી રહ્યાં છે. યંત્ર-
ઉત્પાદનનો વેગ સમગ્ર દીંદને ઘેરી વળ્યો
છે, અને તેથી જ આ યુગમાં ચરખો અને
ખાદીના આદર્શ આપવા એ માત્ર શક્ય
થઈ પડેલા શરીરમાં અકુદરતી રીતે
પ્રાણવાયુ પુરવા બરાબર છે. ચરખો કે
ખાદી બન્નેમાંથી એકે કામદારોની કંગા-
લિયત નિપારી શકે તેમ નથી. એટલું જ
નહીં પણ તેમની આર્થિક, સામાજિક, કે
રાજકીય હિતમાં જરૂર મદદરૂપ નીવડે
તેમ નથી.

આંતરરાષ્ટ્રિય પરિપદો માટે પ્રખ્યાત બનેલા છત્રીવામાં, શસ્ત્રબંધીની પ્રથમ પરિપદ પ્રચંડ પ્રચાર કામ કર્યા પછી ગયા માસની શરૂઆતમાં મળી હતી. લગભગ ૨૦૦૦ જેટલા પ્રતિનિધિઓએ હાજરી આપી. શાંઘાઈમાં સંગ્રામ શરૂ કર્યા પછી પોતાની શાંતિચૂંતિની વિશ્વને ખાતરી આપવા માટે મળવાને લગભગ ૬૦ જેટલા પ્રતિનિધિઓને પરિપદમાં મોકલ્યા હતા. એટલું જ નહીં પણ પ્રભુસંઘ સાથે અસહકાર કરના સમાજવાદી રશીયાના પ્રતિનિધિઓએ પણ હાજરી આપી હતી. અમેરિકા શિપાય પૃથ્વીના લગભગ પ્રત્યેક દેશના પ્રતિનિધિઓએ ત્યાં શબ્દો ફેંક્યા. શસ્ત્રોમાં ઘટાડો કરવાની સામાન્ય ચૂંતિની પ્રતિનિધિ દરાવવા આખરે આ પરિપદ આ વર્ષે મળી.

કટોકટીનો અવસર

હુમનશીએ પ્રભુસંઘની આજરી કસોટીનો આ અવસર છે. ચીન જ્વપાનની અથડામણની ઝેરણ ઉપર પ્રભુસંઘની કસોટી થઈ રહી છે. આ યુદ્ધ અટકાવવાને પ્રભુસંઘ તફત નિષ્ફળ નિવડ્યું છે. એટલું જ નહીં પણ જ્વપાનને તડપાર ઊગામતું અટકાવવામાં તેણે પરાજ સહાય કરી છે. પ્રભુસંઘના મહાન ગણુતા મહારથીઓની નરી નિષ્ફળતાનો પડછાથો શસ્ત્રબંધીની પરિપદ પર પથરાયો છે. અત્યારનો અવસર એ કટોકટીનો અવસર છે. ચીન-જ્વપાન અથડામણમાંથી વિશ્વવ્યાપી યુદ્ધ શરૂ થશે એવી બીતિ પ્રત્યેકને લાગી છે. શસ્ત્રબંધીની સમરપાતો ઉઠેલ કરવા એકેત્ર પ્રતિનિધિઓના માનસમાં યુદ્ધભયે મુગ્ધ નાખ્યાં છે. આ સંતેગોમાં શસ્ત્રબંધીની પરિપદનું મદત્ત અતી થતી

શસ્ત્રબંધીની

:લેખક:

ગયું છે. વાતાવરણમાં રાત્રિદિય ઉષ્મા પથરાતાં શાંતિવાદનો દેખાવ કરવો એ અશક્ય બન્યું છે. આજે સમગ્ર વિશ્વનો વિચાર કરતા પગને શસ્ત્રબંધીની પરિપદ સફળ થાય કે નહીં તેની જરૂર પડવા નથી. પણ પ્રભુસંઘ જ્વપાનને નમાવી શકે છે કે કેમ તે જોવાને જ તેઓ આવુરં છે. આમ આ અમંગળ અવસરે શસ્ત્રબંધીની પરિપદના સફળતાના માર્ગમાં અનુલંબનીય મુશ્કેલીઓ ઉભી કરે છે.

શસ્ત્રબંધીના પ્રોગ્રામ માટે સામ્રાજ્યવાદીઓમાં એકાએક ઉપજેલા ઉત્સાહ માટે અનેક તર્કવિતર્કોને ધ્યાન મળ્યું છે. ધનચોર યુદ્ધ જોવા પછી હુડાપના મહારાજ્યો એકદમ શસ્ત્રો ધટાડવા માટે પ્રેરાય એ વસ્તુ જ એટલી અસ્વાભાવિક છે કે અનેક વ્યક્તિઓએ જુદાં જુદાં કારણો આ અફરતી દીસતી અભિગ્રામો માટે આપ્યાં છે. આચા કેટલાક કારણોની સમાલોચના કરી, શસ્ત્રબંધીના નાટક પછવાડે સમાયેલો શબ્દજીય મુશ્કેલ પાડવો એ જ આ ન્હાનકડા લેખનો એક માત્ર ઉદ્દેશ છે.

હીવાદો વિચારકો કરે છે કે જગતના સામ્રાજ્યવાદીઓ શાંતિ માટે પ્રામાણિક થત નહીં છે. પણ જ્યાં મુંબી અન્ય ઉપર આક્રમણ થઈ શકે એટલું સ્વેચ્છ એક રાષ્ટ્ર પામે દોષ ત્યાં મુંબી શાંતિ સચવાઈ રહેશે એવી જરૂરે સત્તામતી નથી. માટે જ આખી પરિપદ જરૂરે

શ પદ જળ

‘સર્વસાક્ષી’

છે. પ્રત્યેક રાષ્ટ્રના સામ્રાજ્યવાદી પ્રધાનો અત્યારે એમ જ કહે છે કે આક્રમણ કરવાની અમારી વૃત્તિ નથી, પણ અમારા ઉપર આક્રમણ થાય તો અમે સ્વરક્ષણ કરી શકીએ એ જ ઉદ્દેશથી જ સૈન્ય નિભાવવું પડે છે. આ પ્રકારની દલીલ કરીને અત્યારે સ્વરક્ષણના ઓથા નીચે ફરેક રાષ્ટ્રે શસ્ત્રરૂપથી આરંભી છે. એક ઉદાહરણ સહજે.

નવાકરી ખર્ચ.	ઇ. સ. ૧૯૨૩.	ઇ. સ. ૧૯૩૦-૩૧
ફ્રાંસ ..	૨૫,૮૦,૦૦,૦૦૦	૧૫,૭૦,૦૦,૦૦૦
પ્રુશિયા ..	૫૨,૦૦,૦૦,૦૦૦	૫૩,૭૦,૦૦,૦૦૦
અમેરીકા	૬૮,૦૦,૦૦,૦૦૦	૮૪,૭૦,૦૦,૦૦૦
રશિયાની પસિ મેની સરહદે વર્ગેલા રાષ્ટ્રો	૧૨,૦૦,૦૦,૦૦૦	૧૭,૬૦,૦૦,૦૦૦

સામ્રાજ્યવાદી પ્રદેશો કહે છે કે શુધ્ધ આક્રમણ કરે તો સ્વરક્ષણ કરી શકાય એવી શુભ દાનવથી જ અમે શસ્ત્રો વધારીએ છીએ આમ શાંતિની સલામતીને નામે સંહારનાં શસ્ત્રો વધારવામાં આવીયાં છે. એટલું જ નહીં પણ મુઠી-

વાદીઓ ‘વિશ્વશાંતિને વળવવા માટે જ’ અત્યારે સરકારી ખર્ચમાં વાદામ વધારો કરી રહ્યા છે! આમ એક બાબુ સરકારી ખર્ચ પૂરવેગથી વધારવામાં આવતું હોય, ત્યારે જગતના સામ્રાજ્યવાદીઓ શાંતિની અંતરથી પાર્થના કરતા હોય એમ કોણ માની શકશે? ત્યારે સમગ્ર વિશ્વના રાષ્ટ્રો સૈનિક ખર્ચને વાદામ વધારી રહ્યા હોય ત્યારે તેઓ પૃથ્વી પર શાંતિને માટે ધ્રમ કરી રહ્યા છે એમ કોણ માની શકશે? કેટલાક મુખ્યિઓ આ યુગને ‘સશસ્ત્ર શાંતિ’ના યુગ તરીકે ઓળખાવે છે. પણ અત્યારે આખી નજર સમક્ષ ઉભા થએલા સંજ્ઞેઓ ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપીએ તો જણાશે કે આ યુગમાં વિશ્વવ્યાપી યુધ્ધની તૈયારીઓ જ સમજે રચે દેખાઈ આવે છે. પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર તેની નેટલી સંપત્તિ હોય એટલી સંપત્તિ શસ્ત્ર સજ્જતવા પછવાડે વેડપી નાખે છે અને એ સર્વ ‘વિશ્વશાંતિ’ સાચવવાના ખડાના નીચે!

શાંતિ-એ શબ્દ સર્વને પ્રિય હોવા

છતાં સામ્રાજ્યવાદી સમાજ રચના જ એ પ્રકારની છે કે અમુક વર્ગો પછી યુધ્ધ અનિવાર્ય થઈ જ પડે. સ્થિતિની સંપત્તિ હુંડવાને માટે જુદા જુદા સામ્રાજ્યવાદીઓએ પ્રયત્ન સ્વર્ધા આરંભી છે. પૃથ્વીના અણુવિદમેલા, અણુ-શોષાયેલા પ્રદેશો પર સ્વામિત્વ સ્થાપી બેઠેલા સામ્રાજ્યવાદી દેશો અંદર અંદર ઉંડી ફરીકાઈ કરી રહ્યા છે. પૃથ્વીના મહારાજ્યો વચ્ચે વિશ્વ વહેંચાઈ ગયું છે. પૃથ્વીના ધનભંડારો ઉપર સામ્રાજ્યવાદી દેશોએ આંશ નાંખ્યા છે. મંચુરીયાના રક્ષક સારેલા પ્રદેશ પર બપાને કરેલું લશ્કરી પ્રવચન ઉપલા વિધાનનું સીધું

ઉત્તાદરણ છે. અત્યાદે પ્રત્યેક સ્થળે આવી જ પટ્ટિતિ ચાલી રહી છે. વિશ્વનાં વર્તમાનપત્રો સામ્રાજ્યવાદી આક્રમણના વર્તમાનથી તરજોળી રાખે છે. ચીન-વનપાન અથડામણ, શીલીપાદન અમેરિકન અથડામણ, કુર્દ-તુર્કી અથડામણ એ સર્વ સાંપ્રત ઇતિહાસની ગાથાઓ છે.

ત્યા શસ્ત્રધર્મીના પાત્રાત્ર માટે સામ્રાજ્યવાદી પ્રધાનતા શા માટે આવા અસીમ ઉત્સાહનું આ લાણે પ્રદર્શન કરે છે? એક તરફ લશ્કરી ખર્ચ યાદમાં ધધારીને નેઓ આ વર્ષે આ શસ્ત્રરૂપધર્મ ઉપર એકાએક અંકુશ મુકવા તત્પર થયા છે? તેનાં કારણો વિચારવાં, સમજવાં, એ સર્વ રસિક છે.

યુદ્ધકળાનું યાંત્રિક પરિવર્તન

પ્રથમ તો યુદ્ધકળામાં અપૂર્વ યાંત્રિક પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે. યાંત્રિક પરિવર્તન એ આ યુગના પ્રધાનમુર છે. પ્રગ્લભ્વના શ્રીરીશ પ્રતિનિધિ તરીકે પંકાચલા લોડ મેસીસે શસ્ત્રરૂપધર્મ ઉપર નીચલા અભ્યાસજન્ય વિચાર કર્યા છે. તેઓ કહે છે તે પ્રમાણ—

શસ્ત્રરૂપધર્મ એ સંપૂર્ણ આધુનિક વસ્તુ છે. વધુ મોક્ષસ જનીયે તો માત્ર આ રૂપધર્મ એ ૬૦ શીયાળા વિતાવ્યા છે ક્રોડે-જર્મન યુદ્ધ પંદલાં 'સશસ્ત્ર શાંતિ' વિશે કોઈ જાણતું ન હતું.....

અત્યાદે યુરોપમાં ૫૦૦ લાખ પાઉન્ડ શસ્ત્રો પહોંચે ખર્ચાય છે એટલું જ નહીં પણ હવે તો વિજ્ઞાને સમગ્ર પરિસ્થિતિને પસંદાવી નાંખી છે. હિંમત કરતાં પણ તેનું આ સ્વરૂપ વધુ ગંભીર અને ધીલામણું છે... અત્યારની યુદ્ધકળામાં એટલું તો

પરિવર્તન થઈ ગયું છે કે ૧૯૧૮ માં રણાંગણને વિદાય આપનાર સૈનિકો હવે ભાગ્યે જ આ નવી પદ્ધતિને સમજી શકે.....માનવ પ્રગતિ આજે દિતકર્તા થવાને બદલે શ્રાપ સમાન નથી થઈ પડી? વિજ્ઞાન અને યુદ્ધના સંયોગે એવા તો યાંત્રિક શક્તિને જન્મ આપ્યો છે કે જેની સામે થવાની આપણી શક્તિ બહુ જુગ નથી?'

આ સત્ય વસ્તુ છે. આજે વિજ્ઞાનના રૂપરશ્મી યુદ્ધ કલા પારાવાર પરિવર્તન પામી છે. લોડ મેસીસના આ શબ્દો શસ્ત્રરૂપધર્મ પર અંકુશ મુકવાની સામ્રાજ્યવાદી નીતિ ઉપર પુષ્કળ પ્રકાશ પાથરે છે. આ યુગમાં જૂની યુદ્ધકલાની વસ્તુઓ તદ્દન નકામી નીવડી છે. યાંત્રિક યુદ્ધકળાના આગમને વિશાળ સૈનિક-કળાની સંખ્યાને ખીનજરૂરી બનાવી છે. યાંત્રિક તોષાના આગમને દૈવીદ્રઝરોને હારેલી દીધી છે 'પોકેટ બેટલશીપ' ની શોધથી હવે સાગર ઉપર ફરના ફ્રેગેટ નકામી નીવડી છે. યાંત્રિક રેમોટ એરોપ્લેનની શોધથી શોધશે અસાજ કરનારા લશ્કરી વિમાનો નિરર્થક થઈ પડ્યાં છે. એટલું જ નહીં પણ હવે જેરી ગેસની છંદલી શોધ, અને રસાયણિક યુદ્ધકળાનું આગમન થતાં માત્ર પાંચ વર્ષ પહેલાનું લશ્કરી કોલેજનું શિક્ષણ પ્રાચિન થઈ પડ્યું છે. આમ શસ્ત્રકલાને વિજ્ઞાનનો રૂપરશ્મી થતાં સંદારના નવા આયુષ્યો શોધ્યા છે. મેંક્રોડ વૈજ્ઞાનિકો સરકારી પ્રયોગશાળાઓમાં આ નવીન સંદારના આયુષ્યોને 'યુવંતા' પમાડી રહ્યા છે. અત્યાદે કેટલીક ગુપ્ત શોધખોળો જગત જાણતું પણ નથી.

આવી પરિસ્થિતિમાં વાયક સમુદાય જોઈ શકે છે કે સામ્રાજ્યવાદીઓ પોને જ નિર-
થક નિયંત્રણ સરકારી સાધનોને ઘટાડવા
હતું છે. આથી જ વિદ્યમા યુદ્ધ વર્ષ
પોતાં યાંત્રિક ટાંબ પર સરકારની પુન-
રચના કરવાનો પાનાનો નિશ્ચય મેળાવતિ
સર. એટલું જ નહીં, કહેશે. અને હાલ તે
અમલમાં પણ મુકાયો છે. આ દષ્ટિએ
અવલોકનાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે
યાંત્રિક પરિવર્તન (Technological
Revolution in art of warfare)
એવી પરિસ્થિતિ ઉભી કરી છે કે જ્યારે
સામ્રાજ્યવાદીઓને જ પોનાના ગાંઠ કાઢના
થઈ પડેલા સરોને કેંઈ દેવાની જરૂર
ઉભી થઈ છે.

ઉપરાંત જૂની ખર્ચાળ પદ્ધતિને સ્થાને
નવી પદ્ધતિને અપનાવવાથી ખર્ચ પણ
ઘટી જાય છે, તેમ જ યંત્રકળામાં
પછાત મનાતી એશિયા તેમ જ અન્ય
ખંડોની પ્રગતિ પામે યુધ્ધકળાની વસ્તુઓ
નહીં હોવાથી હુદાપના સામ્રાજ્યવાદીઓ
હાલ પણ પ્રકારની ભાતિ વગર શસ્ત્ર-
ધીની યોજનાનો વિચાર કરી શકે એમ
છે. કંઈક પ્રમાણસર જે બધા જ રાજ્યો
શસ્ત્રોમાં ઘટાડો કરે તો સામ્રાજ્યવાદીઓને
જરૂરે આંચ આવી શકે તેમ નથી. મહા-
રાજ્યોની આધુનિક સૈન્યશક્તિને પ્રમાણ
તરીકે ગણીને એ જ પ્રમાણ પર બધાં
સરકારી સરવજનમાં ઘટાડો કરે તો મહા
રાજ્યોની મહાશક્તિને જરાયે આંચ નહીં
આવે એ ચોક્કસ છે.

આમ યુધ્ધકળાનું યાંત્રિક પરિવર્તન
તે જ શસ્ત્રધીની પરિવર્તન યોજનાનું
મુળ છે. યાંત્રિક પરિવર્તન એ તેને
પાયા છે. નવી પરિસ્થિતિ માટે સામા-
ન્યવાદીઓનો આ નવો દાવ છે. નવી

જરૂરીયાતો માટે સામ્રાજ્યવાદીઓ. આ
નવો માથો છે.

શસ્ત્રધીની પરિવર્તનથી અર્થ એવું
સાહે છે. શાંતિવાદીના મુખેનો જોરશોરથી
ઉચ્ચાર કરવાથી આવના યુધ્ધની મંત્રીન
તૈયારીઓ ઉપર આપમેલે ભુરખો.
પથરાય છે. તેઓ શાંતિવાદના શબ્દો જોર
સોરથી ઉચ્ચારે છે અને જ્યારે પછી હરે
પેટે યાંત્રિક શસ્ત્રો સજ્જ કરી રહે છે.
સામ્રાજ્યવાદ આ પ્રમાણે સરળતાથી
સમુદાયે છેતરી શકે છે. તેમની સરકારી
તૈયારીઓની સમુદાયે ખચર ન પડી જાય
તેટલા માટે સાંધી સરસ નાગે તો શાંતિની
નીતિમાં સમુદાયે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવાનો
છે. તેઓ અતિ કુશળતાથી આ માથોનો
ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. મેક્સીકો, દાર-
ડુ, લેવન, હુવર, જુનીંગ, એ સર્વે રાજ-
કારણી રમતના ખેલાડીઓ એક બાલુથી
યુધ્ધની તૈયારીઓ ઉપર સંમતી આપી
ને ખીછ બાલુએ શાંતિના યોગાગાન ગાઇ
રહ્યા છે. સામ્રાજ્યવાદીઓની આ એક
નરકીય છે. તેમના નિષ્પાસન જેવા દીસતા
વચનથી સમુદાયે શ્રદ્ધા જન્મ પામે છે
દરેક દેશની સામાન્ય વ્યક્તિઓ તો એમ જ
સમજે છે કે શસ્ત્રધીના પ્રોગ્રામમાં તેમના
શાસન કરનારાઓ અચળ વિશ્વાસ ધરાવે છે
જ્યારે સામ્રાજ્યવાદીઓ તેમનો સંહાર
કરવાની છુપી યોજનાઓ આદરી રહ્યા
છે. આ યુગની આ એક લાક્ષણિકતા છે.

કુટરકાક કહે છે કે સામ્રાજ્યવાદીઓનો
આશય ખરેખર પ્રમાણિક હોય
તો ? તો તો પછી તેઓ દાનવ મંત્રીને દેવ
બન્યા હોવા જોઈએ. કુનીયા પર કુખનો
દાવાનળ ઉભો કરનારી આ આધિક
પદ્ધતિના પ્રણેતાઓમાં વિશ્વાસ મુકવા

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

લોખંડી મોરચા!

સુમત્ર જર્મનીમાં રાષ્ટ્રવાદની ભાવના પાંચી ઉચ્ચ રૂપમાં પ્રગટી છે. અરબીનના નહાના મ્હોટા પ્રત્યેક પરામાં રાષ્ટ્રવાદીઓની થોડળું સભાઓ દરેક જ ભરાય છે. અને તેથી પ્રજાસત્તાકને સંરક્ષવા માટે આ નયું આંદોલન ઉપાડવામાં આવ્યું છે.

લોખંડી મોરચા એ નામથી આ ચળવળ ઓળખાય છે. તેઓ પ્રજાસત્તાકને વાવટો ઉડનો રાખવાને પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ છે. પ્રજાસત્તાકવાદી મંજુર મંડળો અને મધ્યમ વર્ગના યુવાનો સેકડોની સંખ્યામાં ભેડાયા છે. રાજકીય સ્વાધીનતા અને આંતરરાષ્ટ્રીય સહકાર એ તેના મુખ્ય સુત્રો છે.

‘લોખંડી, મોરચા’ એ કંઈ પક્ષ નથી. પણ જર્મન પ્રજાની સ્વાધીનતા સંરક્ષવા માટે ઉભા કરવામાં આવેલા આંદોલનો છે. આ યુગની સંમિશ્રિત વિચારસરણીએ હીટલર જેવી એક મુતિ સર્જી છે. આ મુળાંઓ જર્મન પ્રજાના સર્વસ્વ ઉપર અમર્યાદીત પ્રભુત્વ માગી રહ્યા છે. કંગળ કાસીસ્ટોએ એક પણ નવો વિચાર આપ્યા વિના, એક પણ નવી પદ્ધતિ રચાવ્યા વિના આંતરવિગ્રહ આમંત્રી રહ્યા છે, તેમને આ જવાબ છે.

ફ્રેન્ચઆરીની ૨૬ મી તારીખે સમગ્ર દેશજરમાં રાષ્ટ્રદળની પેરેડ જાહેર કરવામાં આવી છે. શહેરે શહેરે હીટલર યોગદાને

જવાબ આપવા માટે સજ્જત તૈયારીએ ચાલી રહી છે. પાશવબળના પુનરીઓ સામે પાશવબળનું પ્રદર્શન કરવાનો આ પ્રયાસ છે.

જર્મનીમાં દીવેલા અને દુકાનીતિથી ભેરવાર અનેલા ફારીસ્ટ પક્ષની સામે મોરચા મોંડવા, તેમજ તેમની જ પદ્ધતિથી તેમનો વિરોધ કરવો એ ‘લોખંડી મોરચા’નો ઉદ્દેશ છે’ આ નવા આંદોલનોએ સમાજવાદીઓ અને રાષ્ટ્રભાવનાવાદીઓમાં પાંખો ઉત્સાહનો સંચાર કર્યો છે. આ નવા આંદોલનોને મળેલા સહકારથી તેમનામાં નવી આશા જન્મી છે. અને પ્રજાસત્તાક વાવટાની પડખે ઉભા રહેવાનો તેમનો નિશ્ચય વધુ ને વધુ મક્કમ બન્યો છે.

વિખ્યાત ડૉ. ખ્રીટીસ શીફ ‘લોખંડી મોરચા’નો નેતા છે. પ્રજાસત્તાક ભાવનાનો તે પ્રખર પૂજક છે. જર્મની અને ક્રોસની એક્યતામાં તેની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે.

અમેરીકન યુંટણીનો ખચ

દરેક દેશમાં યુંટણી પાછળ થતા અનહદ ખચ તરફ આંગળી ચીંધી અમેરીકન અખબાર ‘ધી નેશન’ કડક ટીકા કરે છે. મુળાંમાં મ્યુનિસીપલ યુંટણી હમણાં જ થઈ ગઈ. એટલે તેનો તો દરેકને અનુભવ જ

છે. તે ધ્યાનમાં લેતાં આટલો ઉતારો નસિક થઈ પડવા સંભવ છે.

અમેરીકામાં મોટી મોટી જગ્યાઓ માટે થતી સુન્ટણીઓમાં અનહદ આર્થિક ખર્ચ થઈ રહ્યું છે. આ વસ્તુ ઉપર અનેકવાર ખૂબ લાર મુકવામાં આવ્યો છે. પણ તેના ઉપર ફરી ફરીને લક્ષ્ય ખેંચવાની જરૂર છે. લોકશાસનના દીકરા-રાએ અનેક વાર સુન્ટણી તરફ તિરસ્કાર દર્શાવીને કહ્યું છે કે આધુનિક સુન્ટણી એ માત્ર માયાં ગણવા બરાબર છે. ૧૮૯૨ પછી પ્રમુખની પ્રત્યેક વરણીમાં જે પાંચ વધુ પૈસા વેચાં તે પક્ષને જ વિજય-માળ વરી છે. સત્ય કહીએ તો અત્યારે તો ડોલર ગણવા પુરતી જ હરિશાઈ છે. ડોલર એ જ અત્યારે માપ છે. પ્રધાન કે ગવર્નરનો પગાર જોઈએ અને સુન્ટણી પાછલ થતાં અનહદ ખર્ચના આંકડાઓ સરખાવીએ તો આપણી છબ તાળવે ચોંટી નાવ. ૧૯૩૦ માં ૩૨ સેનેટરની સુન્ટણી પાછળ ૫૫૦૫૭૧૨ ડોલરનો ખર્ચ થયો. જમા સેનેટરની કમાણી એકત્ર કરીએ તો પણ તે કરતાં પંદર ગણી આ રકમ મોટી હતી.

અમેરીકા અને ચીન

મોસ્કોના સૌથી સત્તાવાર ગણાતા 'પ્રવદ્' પત્રમાં સોવીયેટ શાશનનો સૌથી કાબેલ અને પ્રતિષ્ઠિત મનાવો પત્રકાર આઈ. ટ્રેઝ્ની સોવીસે જાપાન અને ચીન વચ્ચે

ચાલતા સંગ્રામ ઉપર મનનિય લેખ લખ્યો છે. આ લેખમાં અમેરીકન દ્રષ્ટિબિંદુ અને તેની કુટ રાજનીતિનો ઉલ્લેખ છે જે અત્રે ઉતારી લઈએ છીએ: ચીન અને જાપાન વચ્ચે ચાલતા સંગ્રામમાં અમેરીકા ખૂબ રસ લઈ રહ્યું છે. એ વસ્તુ તો ચોકકસ છે. પણ તેથી તેણે શાખિદક વિરોધ શીવાય અન્ય કંઈ જ કયું નથી. આ લટના ઉપર આ પત્રકાર પ્રકાશ પાડે છે.

સાનડીગો કે સાન ફ્રાન્સીસકો એ દેવે અગત્યના નૌકા સ્થળ તરીકે અમેરીકા નથી માનતું, ને તો હવે ફેનેજાની સરહદ પર આવેલાં પ્રિમરેટન અને અલાસ્કાને વધુ ઉપયોગના માને છે. કારણ કે સાન ફ્રાન્સિસકોથી જાપાન ૪૫૦૦ માઈલ દૂર છે, જ્યારે ઉપલા સ્થળોથી તે માત્ર ૨૫૦૦ માઈલ જ દૂર છે. અમેરીકાની સરકારે શાંતિવાદના મુત્રો નીચે લગભગ ૧૦,૦૦,૦૦૦ ડોલર નૌકાખળ પછવાડે ખર્ચ્યા છે આ પ્રમાણે અમેરીકન મુડીવાદીઓ પેસીફીક મહાસાગરમાં સંગ્રામ કરવાને માટે તૈયારીઓ કરી રહ્યા છે."

છતાં અમેરીકન સત્તાઓ તરફથી ચીન જાપાન વચ્ચે ચાલતા સંગ્રામમાં વિરોધી બહુ જ નમ્ર ભાષામાં લખાવેલા છે એ વસ્તુને આ કાબેલ અખખારનવેશ નીચે પ્રમાણે સમજાવવાનો યત્ન કરે છે.

પ્રથમ તે અમેરીકા આ સંગ્રામ જોટલો વધુ વ્યાપક અને નેટલો બનાવવા ઇચ્છે છે. આ વખતે અમેરીકા આશા રાખે છે કે જાપાનીસ

સામ્રાજ્યવાદને ચીનના અન્ય ભાગ-
માંથી ખસી જવાની દરજ્જા પડશે.
આથી જ નાનકિંગ સરકાર તરફ
અમેરીકા આટલી સહાનુભૂતિ
દર્શાવે છે.

ઉપરાંત અમેરીકન રાજનીતિ સોવીયેટને
સંગ્રામમાં ઉતારવાની છે. આ આશા
ને સફળ થાય તો સોવીયેટ રૂશીયા
અને જાપાન સામ્રાજ્યવાદ બંને
નબળાં પડે. તેમજ અમેરીકન પ્રધાન
દ્વીમસન માને છે કે આ કક્ષલ-
માંથી સંગ્રામનો શંખનાદ જરૂર જ
પડે. આ વસ્તુ માટે તો
અમેરીકાના અબજપતિઓ અતિ
ઉત્કંઠાથી રાહ જોઈ રહ્યા છે.

જગતનીતિની અવળી અસર

આધુનિક આર્થિક મંદી માટે
જગતનીતિ જવાબદાર છે
જેમ અનેક અર્થવિશારદોએ અત્યાર
પહેલા અનેકવાર ઉચ્ચાર્યું છે. છતાં
દરેક દરેક દેશે જગતની મોટી દીવાલો
ઉભી કરતા જ લાય છે. જે શતક સુધી
સ્વતંત્ર વ્યાપારની પદ્ધતિને અપના-
વનાર ઇંગ્લેંડ પણ જગતનીતિનું
અનુકરણ કર્યું છે.

આ અનીષ્ટ વૃત્તી સામે સમનેર.
જે. સ્કીશટરે સત્તાવાર મનાતા
'કરન્ટ હીસ્ટરી' નામના માસિકમાં એક
અભ્યાસપુર્ણ લેખ લખ્યો છે. તેમાં
તેઓ કેટલીક ઠંડક ટીકા કરે છે. આ
લેખને કેટલોક ભાગ નીચે ઉતારીયે
છીએ જે આશા છે કે અતિ રસિક
શર્ષ પડશે.

... આધુનિક આર્થિક મંદી શરૂ થઈ તેના
પહેલાના વર્ષોમાં જગતની દીવાલો
જેટલા વેગથી ઉભી વધી તેટલી
અન્ય કોઈ કાળમાં વધી નથી...
આવા સમય ઇનિફાસમાં બહુ ઓછા
આવ્યા છે. સુરોપના ૨૬ દેશોએ
૧૯૨૫ થી ૧૯૨૯ સુધીમાં કેટલીય
વાર જગતની ધારાઓ સુધાર્યા છે.
પરિણામે જગતની દીવાલો વધુ
ઉંચી ને ઉંચી બની છે. દક્ષિણ
અમેરીકાનાં ૨૦ માંથી ૧૭ પ્રમ-
સત્તાક સરકારોએ પણ જગતો
વધારી છે..... જેમ જેમ આખા-
દીની ઓટ આવતી ગઈ તેમ તેમ
જગતની દીવાલો વધુ ને વધુ
ઉંચી બનતી ગઈ છે. અમેરીકાએ
૧૯૩૦ માં વિદેશથી આવતા માલ
પર જગતો નાખી કે બીજા ૨૫
દેશોએ તેનું અનુકરણ કરીને જ-
વાબ વાળ્યો હતો.

જગતનીતિ જે પ્રકારે વિશ્વ-
વ્યાપારને નુકશાન કરી રહી છે.
પ્રથમ તો મહાયુધ્ધને અંગે આ-
ર્થિક તંત્ર લગભગ તુટી ગયું હતું.
સંપત્તિ અને નેના રોકાણના સ્થાન
વચ્ચે કંઈ પ્રમાણ જ ન રહ્યું. આ
ઉપરાંત નવી ઉભી થયેલી આંતર-
રાષ્ટ્રિય પરિસ્થિતિને દેશોએ આવતા-
ગમતાના અનેકી આર્થિક સ્થિતિ
પાછી કુદરતી સંગીન પાયા પર
જગી હતી-ત્યારે જગતનીતિએ
બંને રીતે આર્થિક તંત્ર ઉપર યા
કર્યો. તેણે સંપત્તિના સંચાલન પર
અંકુશો મુક્યા અને માલની આવ
જવ ઉપર મર્યાદાઓ મુકી. બંને
જગતનીતિએ આખા દીના નુકસાનની

ક્યાં દોષ, પણ ઉંડી આર્થિક
મંદીની આફત સામે યવાની સમાજ-
ની શક્તિ તો ખુબજ દાણી લીધી છે

યુદ્ધદંડ અને યુરોપી દેહ

લોંસેનમાં મળનારી યુદ્ધદંડ
પરિષદ આખરે છેલ્લી શણે
સુલતવી રહી હતી. આ વિશ્વ વિખ્યાત
ઘરના ઉપર ટીકા કરતાં ઇંગ્લાંડનું
આગેવાન અઠવાડીક અખબાર 'રે-
ક્રેટર' તા. ૨૩-૧-૩૨ ના અંકમાં
નીચે પ્રમાણે ઉદ્દેશ્ય કરે છે. ઇંગ્લીશ
મનોદશાનું તે યુદ્ધ પ્રતિબિંબ
પાડતું હોવાથી અમે આપવાનું
ઉચિત ધાર્યું છે.

લોંસેન પરિષદ છેક છેલ્લી ઘડીએ
સુલતવી રહી છે, અને હવે ક્યારે
મળશે ને કાંઈ કહી શકે નેમ નથી.
અમેરીકાએ ક્રાંસને ચાખ્યું પર-
ખાવ્યું છે કે યુદ્ધદંડ અને જમે-
રીકન દેવાને પરસ્પર સંકળી
સાકશે નહીં. અમેરીકા આલેખ
કરે છે કે યુરોપી દેશો આ આર્થિક
દેહનું ભરપાઈ કરવાને સક્ષમ છે.
જે તે પોતાના આર્થિકતંત્રની પૂન-
રજના વચાવર કરે તો ચેસા આપવા
તકન શક્તિમાન છે. ફ્રેંચ પાર્લા-
મેન્ટમાં એક અગત્યની જાહેરાતમાં
વડાપ્રધાન મોં. લાવેલે જાહેર કર્યું
હતું કે અમેરીકાને પ્રત્યેક વર્ગે
આપવી પડતી રકમમાં ઘટાડો
નહીં કરવામાં આવે ત્યાં સુધી
જર્મની પાસેથી લેવામાં આવતા
યુદ્ધદંડમાં ઘટાડો કરવાનું શક્ય જ
નથી. આ શબ્દોની અસર તો હજી

ઉત્તરી નથી ત્યાર પહેલાં આ
સચિવ જાહેર કરે છે કે જ્યાં
સુધી શાંતિ માટે વધુ સહામતીઓ
ન મળે ત્યાં સુધી સંઘર્ષનું પ્રદા-
ડવાની વાતો કરવી એ મિથ્યા
ખગડાદ છે.

ક્રાંસના સવંપક્ષો આ વિચારો સાથે
સંમત છે એ દર્શાવી આ અખબારના
કાએક તંત્રી અગળ લખે છે કે—

જર્મનીના વડા વર્ડર ડે. કુનીંગ
દંડવિરામની મુદત થોડા માસ
માટે લંબાવવાની યોજનાનો
ખિચકાર કરવા સંમત છે પણ
આ વર્ષના અંત પહેલાં આ
ઉજળતા પ્રકરણ પર નેમો પડશે
પાડી દેવા ઇચ્છે છે. આ પ્રદેશમાં
(જર્મનમાં) તો દંડવિરામ અને
અમરીકન દેવાના અમુકવના સવા-
લનો આખરી ઉદ્દેશ કરી નાખવાની
ઇચ્છા શબ્દવ્યાપી છે. નેમો તો
અન્નેને નાણાં કરવા ઇચ્છે છે પણ
આ પ્રકારનો ઉદ્દેશ શક્ય ન હોય
તો આર્થિક મંદી ઉત્તરી જાય ત્યાં
સુધી જર્મનીને રાહત આપીને
ત્યાર પછી થોડી થોડી રકમ જર્મની
આપે એવી કંઈક યોજના કરાય
તો જ તે સફળ થઈ શકશે.

(આ ઘટના ઉપર દોરાયેલું કટાક્ષ ચિત્ર
અન્ય પાના પર આપવામાં આવ્યું છે.)

કોંગ્રેસ-સરકાર અથડામણ

હિંદમાં મહાસભા અને સરકાર
વચ્ચે જે માસથી ચાલતી અથડામણ
પર અમેરીકાનું 'ન્યુ રીપબ્લીકન'
નીચે પ્રમાણે નોંધ લખે છે. આ નોંધ

વખત પોતાના અગત્યના લાપલુમાં કહેલું કે 'હિંદમાં ને રણુની શાંતિ સ્થાપવી હાય તો તે સદ્ગત છે. આમ ન થાય તેટલું માટે તો તેણે મુશ્કેલ અને ખંતભરેલો સંદેશનો માર્ગ લીધો. હાલના વાઇસરોયે સંદેશના માર્ગને ખરેખરે દમનનો માર્ગ લીધો છે.....હિંદીઓની ચોગ્યતા પ્રમાણે રાજકીય સુધારા આપવાથી જ રાજકીય હિંદ સાથે સહકાર શક્ય બની શકે. અવા સહકાર વગર હિંદમાં જવાબદાર શાશન તંત્ર સંભવી શકે જ નહીં. તે માત્ર વિદેશી આપણને સરકારનું શાશન જ મનાય આ બેમાંથી આપણે પસંદગી કરવાની છે. કાં તો આપણી સ્વચ્છ પ્રમાણે શાશન કરવું કે પછી તેમની સાથે સંદેશ ચલાવી સહકાર સાધવો. આ માર્ગમાં ઓડીન-સા, તેમ જ લાયવાડેને દબાવી દેવાના પગલાંઓ માટે તેમની બંડે મંત્રણા ચલાવવી પણ પડે. આપણે એક શસ્ત્ર નરી કે સહકાર કે સરમુખત્યારી વચ્ચે પસંદગી કરવાની છે. પણ આપણને આવી પસંદગી કરવાની તક જ મળતી નથી. આ કારણે તો શાંતિ અને સહકારનાં મુત્રોને હડમેલી દેતી આંધળી નીતિ અમલમાં આવે એવો ભય ઉપચિન્ન થયો છે.

‘નેશન’નો અભિપ્રાય

બેનેશન નામન અમેરીકન અખબારે નીચેના શબ્દોમાં સમાલોચના કરી હતી.

“પ્રત્યેક દીવસે હિંદની પરિસ્થિતિ ગંભીર સ્વરૂપ લઇ રહી છે. મહાત્માજી સામે અતિ અટપટી અને અચંપળીભરી પરિસ્થિતિ ઉભી થઇ છે. સરકાર તંત્રે બંગાળમાં લીધેલા દમનના અંતિમ ઉપાયોએ ઝેરને ઉંડું ઉતાયું છે. અસરકારક નાકર જંગ શરૂ કરવા માટે જવાહરલાલ નહેરૂને જોડમાં મોક-

લવામાં આવ્યા છે. પોતાના સાથીઓના ખુલ્લા ખૂનથી ખીજવાઇને બ્રિટીશ અમલદારોએ અંકુશને અળગો કર્યો છે. આથી વળી દેશીઓ વધુ ચીટવાયા છે. અસંતોષકારક બંધારણને હિંદને માથે ટાંકી બેસાડવાના દુઃખદ પરિણામો આવશે એવી આશા રહે છે.....આ ઉપરાંત મુસ્લીમોનો ઉપયોગ કરીને હિંદી મહાસભાનું બળ વિખેરી નાંખવાના યત્નો ચાલુ છે. પણ મુસ્લીમ જનતામાં મહાત્માજીની અસર કંઈ ઓછી આંટવી નોંધીએ નહીં.....આ પરિસ્થિતિ છે અને આવતા માસમાં પરિસ્થિતિ આથી પણ વધુ ગંભીર બનશે એ ચોક્કસ છે.

મારીશીયસમાં હિંદીઓની

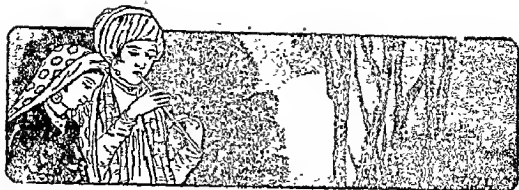
સ્થિતિ

મારીશીયસમાં વખત હિંદીઓની સ્થિતિ સ્પષ્ટ આક્રીકા કે પુર્વ આક્રીકામાં વસતા હિંદીઓથી બીજ છે. અહીં તેમને નાનિ કે ધર્મથી કોઇપણ પ્રકારના ભેદ વગર સરખા હક્ક મળ્યા છે. અહીં એક જ ધારાથી સૌના ઉપર શાશન થાય છે. અહીં કાળા કે ગોરા વચ્ચે ભેદ નથી. રંગભેદ જેવી વસ્તુ જ નથી. સમાનતા બંધુતા, અને સ્વતંત્રતાનો મૂળ ક્રેંચ આદર્શ અહીં અમલમાં મૂકાઇ રહ્યો છે.

ન્યાયને ખાતર એમ તો કહેવું જ નોંધીએ પૃથ્વીના પટ પર આટલા હકકો, આટલી સગવડ, આટલું સન્માન હિંદીઓનો ટાઇ જગ્યાએ મળ્યું નથી.

હિંદીઓએ અહીં સારી પ્રગતિ સાધી છે. જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં હિંદીઓ કુચ કરી રહ્યા છે. ખેતીવાડીમાં, વેપારમાં ઓડીસ વહાવટમાં, સર્વમાં હિંદીઓ અગ્રણ્ય પ્રગતિ દર્શાવી રહ્યા છે. પણ આધિક મંદી તેમના સર્વલક્ષી વિકાસની આડે આવશે એમ આશા રાખવામાં આવે છે.

—આર. ગજદર. (મોડન રીવ્યુમાંથી)

શ્રી મંત્ર - લી ખા. રી

❖ ❖

સુખપતિના સ્વામિનાથના ફેરલાક
સ્વચ્છંદની ભુમિદા પર આ
વાર્તા રચાઈ છે. વસ્તુમાં આદર્શ-
તાલોની ઉણપ છે છતાં પણ તેની
સંહલના સારી હોવાથી અત્રે રજી
કરવાનું ઉચીત ધાયું છે—ત્રી.

[illegible]

“મૃણાલ! તું જરા વાંચકમાં ખ્યાન
 કર્યો એ તો સારું. તેં આજ
 દ્વારો પાઠ બીજકુલ તૈયાર કર્યો નદી-કંઠે
 બેઠાએ તેં, બધો સમય કેતા રીતે પ્રસાર
 કર્યો?” મૃણાલ કંઈ જવાબ આપ્યા વગર
 નીચું જોન મ્હી. ગાલ ઉપર લાલી આવી
 ગઈ. ઉચું મોં કરી ત્રિપિત સ્થાને સ્નેહ
 ભરી દષ્ટિએ એકી ટસે બેઠ રહી.
 “ત્રિપિત! તું સમજે છે ને શા માટે પુછે
 છે કે... પિતાઈ છે તો પ્રેમાળ પણ
 છદ્દી બાહુ છે. આગે બાહુ” એ સમજાવ્યા પણ
 એકના એ સય રેન?” નશીબ... મૃણાલની
 આંખોમાંની દુઃસ્વપ્નાશ્રવાલ વહેવા માંડ્યા.

:લેખક:

શ્રી. યુ. ર. મ.

મૃણાલ ઉન્નય રૂપિતા એક નવંગર
વેપારી ॥ એટલી એક દોઢરી છે. તે
શરીરે ગીરવણીની ધાટીમાં અપયવેવાળી
તથા મુંદર આકર્ષક મુખાકૃતિની બાળ
છે. વય વર્ષ ૨૨ તરે દશે એમ સ્થિતે કહી
શકાય. જેવી લાવણ્યવતી તેવી જ ચતુર
અને શાંત સ્વભાવની છે. તેની દમપત્ની અને
નાસિકાના આકાર ઉપરથી માત્ર પણ કહી
શકે 'હ' તે 'પોતપુત' ધાતુ' કરે તેવી બાળા
છે. ત્રિપિત તેની જ સ્થિતિને પણ સાધારણ
સ્થિતિને આશરે ચોવીસ વર્ષનો યુવક છે.
તેને ઐન્નયુએટ થયે ત્રણેક વર્ષ થયાં છે.
પણ કાંઈ સારી જગા પ્રાપ્ત કરી શક્યો
નથી. તેના કુટુમ્બને મૃણાલના કુટુમ્બ
સાથે જુનો સંબંધ હોવાથી તે મૃણાલને
અપયણથી ઓળખે છે. અને મૃણાલને
લણાવવાના નિમિત્તે મૃણાલનો બાપ તેને
વિદ્યાથી અવરધામાં આર્થિક માર્ગ પણ
આપતો. તે દલુ પણ મૃણાલને લણાવવા
સહ વખતોત્તરખત આવે છે. શરીરે સશક્ત
દેખાવડો અને ભાવનશીલ હોવાથી મૃણા-

ત્રની માની નજરે ક્યારનો આવી ગયેલ અને છેવટે બ્યારે મૃણાલ અને વિપિન વચ્ચે સ્નેહ બંધાયો ત્યારે ચતુર માતા તુરત સમજી ગઈ અને આરતે આરતે સ્ત્રીકૃતિથી પોતાની દીકરીની મનોભાવનાં જાણી લઈ સંખીકૃત્ય કર્યું. દીકરીનું સ્નેહપાત્ર તેને રચતું જ હતું એટલે તેણે પોતાના સ્વામી પાસે મૃણાલન: વિવાદની વાત કહી. વિપિન સાથે મૃણાલના લગ્ન કરવાની પોતાની ઇચ્છા જાણી-પણ શેડના વિચારો ફેરફાર વાતોમાં જુદા પડતા હોવાથી, વિપિન ગરીબ હોવાથી, તેણે આ વાતને પોતાની સંમતિ આપવાની ચોખ્ખી ના પાડી પણ બ્યારે મૃણાલની માએ બહુ બહુ સમજાવ્યા ત્યારે છેવટે કબુત્ર થયા કે બે વિપિન પાસે એક લાખ રૂપિયા થાય તો તે ઘણી ખુશીથી મૃણાલને તેની સાથે લગ્ન કરવા દેશે. પણ તે સિવાય આકાશ પાતાળ એક થાય તો પણ પોતાના નિશ્ચયમાં ડગવોના નથી એમ શેડ સાફ સાફ જાણી દીધું. માતાએ આ વાત મૃણાલને આગળે દાવસે જાણવી દેવાથી મૃણાલના લેંછકે શ કહી ગયલા. આવી સ્થિતિમાં તે જિયારીનું ચિત્ત અભ્યાસ કરવામાં ક્યાંથી ખેસે? આને વિપિન આશો છે. તેના સલાહના જવાબમાં મૃણાલે નિઃશ્વાસ મુખી આંધુ સારવા માંડ્યાં. વિપિન તેના બન્ને

હાથ પોતાના હાથમાં લઈ પુછવા ગયો. ત્યારે મૃણાલે જે બન્યું હતું તે જણ તેને કહ્યું.

વિપિન, નિરાશ થયો. “હાય! એક લાખ રૂપિયા આ જાદુગીમાં તો થું પણ ત્રણ જાદુગીઓ ભેગી કરું તો પણ મ્હારી પાસે ક્યાંથી ભેગા થવાના દતા? આને ત્રણ વર્ષથી પથ્થરની દીવાલ સામે માથાં પગાડું છું પણ કોઈ જાદુગીએ કાવતો નથી માંડ સો રૂપિયા જેટલું મળે છે. દસ વખત સ્વતંત્ર ધંધો કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને દેવાદાર થતાં થતાં માંડ બચ્યો. પછર શેડ બન્યા પણ કોઈએ આગળ વધવાની તક આપી નહીં. લાખ રૂપિયા! મૃણાલ બતાવ તો ખરી ક્યાંક ઉપરથી ખેરવી લાવું? ત્હારા પિતાએને કંઈ દયા છે? ક નહીં? આશા પ્રેમ આગળ પૈસાની શી જરૂર છે? થું આપણે ખુદના આકાશ નીચે રહીને, મુઠો શેરો ખાધને મુખી ન થઈ શકીએ? એક મૃણાલ! ત્યારે તું મ્હારી નહીં જ ચવાની? કંઈ નહીં જા. હું ફરીથી નશીબ અજમાવીશ.”

“વિપિન તું નિરાશ ન થા. ત્હારો પાસે લાખ રૂપિયા આને થાયો કે આ વિશ્વના અતે થાયો, મૃણાલ ત્હારા વગર જીવતી થવાની નથી. મૃણાલ પ્રત્યક્ષણ મુખી ત્હારી શક ભેટી ખેસી રહેશે એ નિશ્ચય જાણજે”

[૨]

વિપિન ખીસામાં હાથ નાંખી જહાર નીકળી આવ્યો તેનું મગજ આજ ફેરફારે ન હતું. એક જાલુથી નિરાશા, ખીજ જાલુથી પૈસા મેળવવાનો નિશ્ચય; ત્રીજ જાલુથી મૃણાલનો પ્રેમ. એમ એક પછી એક ભાવો તેના દીલને રૂંધતા દતા. પોતે ક્યાં જાય છે તેની તેને ખબર ન હતી. વાતકેશ્વરથી ઉતરી ચોપ નીચે રહેને આવતાં

પંચનની હોરથી જરા તેને ભાન આવ્યું રવિવારનો દિવસ દતો. હજુ ચાર વાગ્યા દતા. ઘેર જવાનું તેને દીલ ન હતું. તેને યાદ આવ્યું કે રસ્તામાં જ તેના એક ચિત્રદાર મિત્રનો મુટીઓ છે. તરત તે ગલીમાં જિયા બહારી મુટીઓ ઉપર પડેંગી ગયો અને બરહું ખેડી અંદર પોતા:

તેનો મિત્ર એક કાઠકાની ઘોડી ઉપર પાટીયું લગાવી નાની મોટી પાંછીઓથી એક ચિત્ર આંત્રેખી રંગે હતો. દીવાનખાતું નાતું પણ ઘણી રસિક રીતે શણગારેલું હતું. અને બીજો ઉપર મનમોહક ચિત્રો ટંગેલાં હતાં. તેમાંનાં ઘણાંખરાં તો તેના પોતાના જ આકેષેલાં હતાં. વિપિનને ભેષ તે ઘણો ખુશ થયો—અને હાથ મિલાવી બાબુની આરામખુરશી ઉપર બેસાડ્યો, “અરે લાલ વિપિન ! તું આજ રવિવારે ક્યાંથી સસ્તો થયો ? મૃણાલ સાથે રીસાયો તો નથી ને ? નહીં તો આજ તારાં દર્શન હોય ? દોસ્ત આજ તો બહુ જ કામમાં છું. તારી સાથે ખૂબ તો નહીં જ અગાધ પણ બોલ તારી શી ખબર છે ? (સમું બેઠને) અરે તારા મ્હોં પર આજે કંઈક લાગ્યું છે. લરખિયા સસ્પરુછો બારણું તો નથી ખતાળ્યું ને ?

વિપિનને વધારે કહેવા જેવું હતું જ નહીં, બધી વાત તેનો દોસ્ત બાણુતો હતો એટલે એટલું જ કહ્યું, “લાલ તારા વિપિન પાસે લાખ રૂપિયા થાય તો જ હોસો પીંગળે બાકી મૃણાલની આશા રાખવી બચ્ચ છે. છે આનો ઉપાય ! મ્હાર બેભું તો ફરે છે. લાખ રૂપિયા મેળું ધર ફાડી લાવી ભેગા કરે.” તેનો ચિત્રકાર મિત્ર કહે, “ઠીક છે દોસ્ત ! આપણે એ વાતનો વિચાર કરી કંઈ ઉપાય શોધીયું પણ હમણું તો કંઈ નહીં બને.” એમ કહી તે પોતાના ચિત્રના કામમાં ગુમાયો : વિપિને નજર ફેરવી તો સામે એક બોખડી ગ્રાસપીક ઉપર બુડો બીખડી ઉભેલો જોયો કે જે બીખારીને ભેષને તેનો દોસ્ત ચિત્ર દોસ્તો હતો, આવા સ્ત્રી પુરુષોન. ‘મેડેલો’થી વિપિન પરિચિત હતો. કારણ કે જેવું મેડેલ ભેષએ તેવું તેનો મિત્ર પૈસા ઠગાવી બેઠાવતો હતો. પણ આજે આ બીખારીને

ભેષને તેના મન ઉપર ઘણી ઉંડી અસર થવા માંડી.

તે ખરેખર નમુનેદાર બીખારી હતો. ઉમ્મર વર્ષ ૬૫ થી ૭૦ ની હશે કમ્મરમાંથી લગભગ બેવડો વળી ગયેલો. એક ફાટેલી વાંસની લાકડી મુગતે હથે પકડી ઉભો રહ્યો હતો. બેસી ગયેલા ગાલ શ્વસે.શ્વસથી વારેવરે કુલતા હતા. તથા નીચે બેસતો હતો. હાંત વગરના મ્હોંમાંથી ધીમું ધીમું બગડતો હતો. આખું મ્હોં ઘડપણની કરચલીઓથી છવાઈ ગયું હતું. આંખોની અંદર ઉંડા દુઃખની દરીદ્રતાના ઓળની હાથા હતી. માથાના વાળ સફેદ પણ ? મેઝની કોકડીઓ વળી જઈ રોકની આસપાસ પથગયેલા હતા. ચામડી હાડકાં ઉપર મટેલી જેવી જણાતી હતી અને દેખાવે જ ખરબચડી અને કરચલીવાળી લાગતી હતી. ખભા, કોણીઓ અને ઢીચણ ઉપર હાડકાંએ ના ખુણાંએ અતિથય ખૂબ નીકળેલા હતા. ખભા ઉપર એક હમર થીંગડાંવાળો હોવાં હતાં તદન જળી ગયેલો અને બાકાંવાળો કામગો નાખેલો હતો. તેવું જ સ્ત્રીચરેદ્રાલ પેરેણ તથા લંગોટ પહેરેલ હતાં. પગમાં જુતાં પૂજા કાદવવાળાં અને એટલાં તો કાદેલાં અને થીંગડાંવાળાં હતાં કે મૂળ ચામડાનો બારીકમાં બારીક ટુકડો રહ્યો હશે કે કેમ તે કહેવું મુશ્કેલ હતું. જતાં પણ પગનાં આંગળાંને પેનીઓ અંદરથી ખૂબ જણાતાં હતાં. એક હાથમાં રીન્ડું ગપ્પણીયું પકડેલું હતું. આવી રીતે જુદા બીખારીને ઉભેલા ભેષને વિપિનનું હલ્ય દ્રવવા માંડ્યું. તે બાણુતો હતો કે આ જુદો સવારનો અંહીયાં ઉભો રહ્યો હશે. અરેરે નાપાક પૈસા માણસ પાસે શું નથી કરાવતો ? પોતાના મિત્રની દોસ્ત અને બીજાના દુઃખ પ્રત્યે તેની બેદરબરી

જેઠ તેને ગુસ્સો આવ્યો અને ચોતાના મિત્રને સલાહ પૂછવા લાગ્યો.

“આ ત્હારું બીખારીનું ચિત્ર તો પુરું થયું આવ્યું. બોલ તને આવું શું મળશે?”

“આશરે બે હજાર રૂપિયા.”

“શું બે હજાર રૂપિયા? અને આ બીખારીને તું શું આપશે?”

“અહોહો એ તો દરાવેલ જ છે. રોગના છ આના લેખે.”

“વાલ આ ન્યાય તો સારો. તને શું મહેનત પડી? ખુરશીમાં બેઠો બેઠો તેને જોઈને તેના ઉપરથી તું ચિત્ર તૈયાર કરે. એ બીચારો છ કલાક નાસ્તા પાણી વગર હાથ-ચાથા વગર તું કંઈ તેવી સ્થિતિમાં ઉભો રહે ત્યારે તેના અદલામાં તું ૨૦૦૦) રૂપિયા તકડાવે અને તેને માત્ર છ આના? ક્યા હીસાબે! હજારને ઘેર પણ ન્યાય છે કે નહીં?”

“શું કહ્યું! તને વ્યવહારિક જ્ઞાન નથી. મ્હારી મગજશક્તિ અને તેની ગારિરીક-

શક્તિના વ્યયની વાતના તું એક જ ભાવે કરે છે? હું તો ઉઝડો બીખારીના કરતાં સારા પૈસા આપું છું. ધારું તો મફત ઉભા રહેનારા પણ મળે” એટલામાં ખંડારથી કાઢ ક્રેમો લઇને આવે છે તેની બેઠે વાતચીત કરવાને ખંડારે ચિત્રકાર બીજી રૂમમાં જાય છે. વિપિન એકલા પડવાથી બીખારી તરફ જાય છે. ઓચિંતો ઉભરો આવવાથી ખીસ્સામાં હાથ નાખે છે તો પાંચ રૂપિયાની નોટ હાથમાં આવે છે. આપવા જતાં ફરી વિચાર આવે છે કે જો તે આપી દે તો એક મહીના સુધી મૃણાલને ત્યાં પગ દોકતાં જવું પડશે, કારણ કે એ રકમ આ મહીનાના ખસ લાડાં માટે તેણે સાચવી રાખી હતી. પણ મન મજબુત કરી, તેણે ઉઠીને નોટ બીખારીના હાથમાં મુકી દીધી. બીખારી મ્હોં ઉંચું કરી દયારાં ભાવે તેનો ઉપકાર માને તે પહેલાં તો વિપિન સ્ટુડીઓની અંદર નીકળી ગયો.

[૩]

સાંજે ફરતાં ફરતાં માધવાજીમમાં પેટા ત્યાં આ પીતો ચોતાનો ચિત્રકાર મિત્ર તેની નજરે પડ્યો. તેણે હાંક મારી તેને ચોતાની પાસે બોલાવી બેસાડ્યો. વિપિને પુછ્યું “કેમ ત્હારું ચિત્ર ખપી ગયું?”

“અરે હા, તરત જ.”

“કોને વેચ્યું?”

“પેટા બીખારીને જ તો.”

“કેટલા રૂપિયામાં?”

“બે હજારમાં અને ઉપરથી બે હજાર તેણે ખુશી થઈ ખડીસ આપ્યા.”

“અરે યાર જવા દે, તું તો મસ્કરી-ઓ જ ઉઠાવે છે.”

“નહીં. ખરી વાત. વળી તે બીખારી ત્હારે માટે ઘણી પુછપરછ કરતો હતો. કારણ જાણે શાથી બીખારીમાં બીખારી પ્રવેશ કરતો હતો. એ ત્હારી બધી દફાકત તેને કહી. મૃણાં સંબંધી પણ વાત કરી અને છેવટે મૃણાલને બાપ, ત્હારી પાસે લાખ રૂપિયા ન થાય ત્યાં સુધી પરજીવવા નાં પાડે છે તે પણ કહ્યું. બોલ હવે છે કેંઈ?”

વિપિન ગુસ્સે થઈ ગયો અને લાલપીત્ત બની. કહેવા લાગ્યો, “અરે મુખ, મ્હારી અંગત વાતો તેને કહેવાનો તને શું હક્ક હતો?”

“હજો યાર! હવે કહી દીધી તેમાં અટકો બધી તપી શેનો જાય છે? તે થોડો

સોનું નિકાસ કરવા માટે હુંડી લેવી પડે છે; અને રૂપિયાની હુંડીને પૌંડ સાથે સંબંધ હોવાથી અહિંથી જહું સોનું પ્રથમ લાંડન ચડે છે. આથી થટતા જતા પૌંડને સખળ સહત મળી છે. જેમ પ્રધુ ગંજવર પ્રમાણમાં હિંદમાથી નિકાસ થાય તેમ હુંડીના લાખ ટકા મહે અને પૌંડની કિંમત વધે કારણ કે સોનું વિદાયત પહોંચ્યા પછી ખીજ દેશોના વ્યવહારમાં ઇંગ્લાંડ નિકાસ ગંજવર કરી શકે. એ કારણે અન્ય દેશોમાં પૌંડની કિંમત વધે છે. ઇંગ્લાંડના મુસ્લિમો અને ખુદ નામદાર વેપસરોય એટલે હિંદી સરકાર પણ સોનાની ગંજવર નિકાસ કરાવવાની અકાંક્ષા ખતાવે છે. હિંદમાંથી રૂ. ૪૫ કરોડનું સોનું વિદાય થતાથી બ્રિટિશ રાજ્યને અતદાદ ફાયદો થયો છે. ઇંગ્લાંડમાં પૌંડ ૧૫૦ લાખની સ્ટરલીંગ લોન ૧૫ મી જાનેવારીએ બરપાઇ કરવાની હતી અને તે માટે હિંદુ સોનામાંથી કે ખુદ ઇંગ્લાંડમાંથી નવી લોન ઉધરાવી શકત નહિ. એટલી બધી નંગ હાસત બ્રિટિશ સરકારની હતી. એટલે આ પ્રમાણે જ્યારે સોનાની નિકાસ રૂપિયા પૌંડના સંબંધથી ગંજવર પ્રમાણમાં યથ તથા હિંદી સરકારને પૌંડ ૧૫૦ લાખની લોન બરપાઇ કરવામાં મુઠલ મુઠકેલી નડી નહિ આટલું જ નહિ પણ પરદેશ સાથેની આંટમાં પણ આ પ્રમાણે ગંજવર નિકાસ થવાથી પૌંડનું મુલ્ય વધુ અને ખિટનને નિકાસ વ્યાપાર ધીમે ધીમે વધવા લાગ્યો.

હિંદુસ્થાનના અર્થશાસ્ત્રીઓ અને વ્યાપારીઓએ પાપમાલીના ખસાનો કટર વિરાલ કર્યો છે અને અનેક વેળા વતમાનપત્રોમાં ઉલ્લેખોદ થયા છે છતાં સોનાની નિકાસ ગંધ થય તો અન્ય દેશોમાં પૌંડનું મુલ્ય પ્રધુ વધી જાય એટલે

હિંદી સરકાર પોતાના સ્વાસ્થ ખાનગર ૩૫ કાટી હિંદી પ્રગતી પાપમાલી થાય તેની મુદત દરકાર કરતી નથી. ચલણ સ.થે ફાવે તેમ રમત કરીને હુંડીને ટકાવે છે અને એ દિશાએ પણ પૌંડને સખળ સહકાર મળે છે. કેદપગ દેશની માર્થિકે રિયતિ સંગીન કે નજાળી છે તે તે દેશના સોનાના સંગ્રહ ઉપરથી માહુમ પડે છે. ગંગતમાં કુલ સોનાનો જથો આશરે ૧૮૬૦૦ ટન એટલે ૩. ૩૬૩૫૨૦૧૫૫૦૦ નો છે. તેમાંથી અમેરિકા પાસે અત્યારે કુલ જથો રૂ. ૧૫૫૫૮૮૭૩૫૦૦ નો છે. અમેરિકાથી ખીજ નંગરે ફ્રાંસ પાસે વિપુલ સંગ્રહ છે. તે નીચેના કાઠા ઉપરથી જણાશે,

અમેરિકા	રૂ. ૧૫૫૫૮૮૭૩૫૦૦
ફ્રાંસ	૮૮૧૨૮૬૨૫૦૦
ઇંગ્લાંડ	૧૫૨૨૨૬૮૦૦૦
જર્મની	૧૦૭૨૮૧૬૦૦૦
સ્પેન	૧૬૩૭૦૦૨૫૦૦
જાપાન	૧૪૭૮૫૭૧૫૦૦
આરજેન્ટાઇન	૧૨૭૧૦૬૦૦૦૦
ઇટલી	૬૭૬૨૭૫૫૦૦
રસીયા	૬૧૬૬૩૧૫૦૦
બેલજિયમ	૭૦૪૪૬૪૦૦૦
નેધરલેંડ	૬૩૩૧૧૮૫૦૦
હીંદુસ્તાન	૫૧૫૪૨૪૦૦૦
ખીજ દેશો	૩૦૦૩૬૬૧૫૦૦

જ્યાં સરકાર કાચે તેટલા સમદમાં ચલણી નોટોનો વધારો કરે છે તર સામે સોનાનો સંગ્રહ હોયો જોઇએ તે માહુમ પડતો નથી. જ્યારે જ્યારે જે દેશની નાણુની કંગાળ ત્યતિ અર્થ છે ત્યારે શરૂઆતમાં ચલણી નોટોનો વધારો કરે છે. જર્મનીના માર્કની તત્વારિખ જેમણે વાંચી હશે, કરી યાના રૂઝાના હતભાગથી જેઓ જાત દશે તેઓ જાણી શકશે કે ચલણ સાથે

જેમત કરવાનું પ્રથમ પગલું તે સરકાર છે એ અને રાષ્ટ્રીય કબજો ગંભીર પ્રમાણમાં વધારે કરે છે. હિંદી સરકારનાં ચત્રણ સાથે ખેત્ર કરવાટી આપવાતી પગલાં સમે પણ અર્થશાસ્ત્રીઓએ વિરોધ કર્યો છે. પરંતુ હુંડી ટકાવી પૌંડનું મુલ્ય વધારવાની ધગશમાં ગમે તેટલા વેપારીઓ કે અર્થશાસ્ત્રીઓના વર્તમાનપત્રોમાં પ્રહાર થાય તેની મુદ્દલ પરવાહ હિંદી સરકારને નથી. પૌંડનું મુલ્ય વધારી પોતાના વ્યાપાર ઉદ્યોગ ખીલવવા એ જ અંતીમ ઉદ્દેશ બ્રિટિશ સરકારનો હોય છે, પોતાના સ્વાર્થ ખાતર હિંદી વ્યાપારની આડુતી થાય તો પણ તેઓ લગીરે દીલગીર થશે નહિ. સોનાની નિકાસ કરવાથી હિંદ ગરીબ બનશે નહિ. પાંચમાસ થશે નહિ કારણ કે હિંદુસ્થાનમાં છેલ્લા ૫૦ વરસમાં જા અબજ રૂપિયાનો સંગ્રહ થયો છે. તો તેમાંથી રૂ. ૪૫ કરોડનું ઓછું થાય તેથી શું? આવી જાતની નામદાર વેચસરોયની દલીલ અસ્થાને અને અસંબધ છે. હિંદી સોનાનો મોટો ભાગ દાગીના તથા શ્રીમંતોના લાંડારમાં પડેલો છે. જે સોનું વેચાવા માટે આવે છે તે શ્રીમંતોના આગારમાંથી આવતું નથી પરંતુ પેટ ભરવાનાં સાધનો મુદ્દલ ત્યારે અદસ્થ થાય ત્યારે બીજા કંઈ વસ્તુના વેચાણથી રોકડ મળી શકે નહિ એટલે અણબુટ્ટે ગરીબોનો ખજાનો પાણીના મુદ્દે વેચાવા માટે આવે છે. ચાદીના ભાવ ગગડવાથી ગરીબ હિંદી પ્રજાને સખ્ત દટકો પડ્યો એટલે જ્યારે સોનાના ભાવમાં ફરીમ ઉછાળો આવ્યો એટલે દૈનિક ગુજરાન માટે, પેટનો ખાણ પુરવા માટે, નિઃશ્વસ સાથે સંચીત કરેલું સોનું વેચી તાત્કાલિક વિદબણા ગરીબ હિંદી પ્રજા દૂર કરે છે. બ્રિટિશ સરકાર જણાવે છે કે જ્યારે વ્યાપાર ઉદ્યોગો

સમતોલ જગતમાં બનશે ત્યારે સોનાનો કુદરતી આયાત દિંદમાં વધશે. આ દલીલ પણ અસંબધ છે. જ્યાં સુધી હુંડીના સંબંધ પૌંડ સાથે નિશ્ચિત ઠરાવેલો હોય ત્યાં સુધી હિંદી વેપાર કદી સુધરશે નહિ એ સ્પષ્ટ મમજ શાય તેવું છે.

ગુરીબનો લાંડાર હુંડાય છે અને અમેરિકા, ક્રાંસ જેવા શ્રીમંતોના લાંડારમાં ભરતી થાય છે. સોનું સંગ્રહવાથી તેઓના વ્યાપાર ઉદ્યોગ ખીલશે? કદી નહિ. જ્યાં સુધી વસ્તુનાં ઉત્પન્ન પુરતી માગણી થાય નહિ, ત્યાં સુધી આયાત નિકાસ વ્યાપાર ખીલે નહિ. બ્રિટનમાં આયાત માલ સામે ગમે તેટલી જળરક્ત ટેરીફની દિવાલો ખડી થાય તો પણ નિકાસનાં આંકડા વધશે નહિ. અજાત સોનાની હિંદમાંથી નિકાસ થવાથી પૌંડનું આંતરરાષ્ટ્રીય મુલ્ય વધશે તો પણ જ્યાં સુધી પ્રજાની ઉપાજન શક્તિ વધી નથી ત્યાં સુધી કદી કોઈ પણ દેશની આર્થિક ઉન્નતિ થવી અશક્ય છે.

અમેરિકા જેવા ધનવાન દેશ પણ કંપાસ અને ઘઉં ના ગંભીર જથ્થાથી ગભરાય છે માટે આર્થિક સમાનતા મેળવવા માટે વસ્તુઓની વહેંચણી સરખી થાય તો જ આર્થિક ખીલવણી થઈ શકે. હિંદુસ્થાન દેશ ગરીબ છે. કચી વસ્તુ ઉત્પાદક છે અને જો હિંદી સરકાર ખરેખર ઉત્તેજન આપવા ઇચ્છે, રાખતી હોય તો અત્યારે ખરી તક છે. સોનાની નિકાસ ઉપર અંકુશ મુકી, રૂપિયાને સ્વતંત્ર ગતિમાં મુકી દે અને હુંડીના ભાવ જ મહિનાના પ્રયાગ પછી તિયર કરે તો માત્ર બે જ વરસમાં હિંદુસ્થાન દેશને આયાત નિકાસ વ્યાપાર વધે એટલું જ નહિ પણ ઉદ્યોગો ઝડપથી ખીલી શકે.

સતત શ્રમણ કરતાં મોડા.

વૈજ્ઞાનીક

વિહંગાવલોકન

શિયાગાની કોઇ ખુશનુમા રાત્રીએ અમર્યાદીત આકાશ તરફ એક નજર નાંખી. દૃષ્ટિ મર્યાદામાં તરતા તેજના આ ન્હાનકડા પુ'ને ઉપર જરા ઉંડુ અવલોકન કરીયે તો 'જૂન જાણવાનું' મળી રહે છે. જીણું જીણું દીપક સમા દીસતા તારાઓના જુ'મખા અને રિથર પ્રકાશથી શોભતા ગ્રહનાં ગણુ આપમેળે ખજોળશાસ્ત્રના અક્ષરો લખી રહ્યા છે. જેને વાંચવાની પુરસદ છે તે તો ટેકસ-કોપની મદદ વગર પણ આ તારાઓની સ્થિતિ વાંચી શકે છે. દરરોજ રાત્રે તેઓ પોતાની જીવનકથા માનવ સમુદાય સમક્ષ રજુ કરે છે. તેમના ધીમા સ્વર વિશ્વના પ્રત્યેક ખુલામા ગુ'ને છે. માત્ર ખજોળ-વિજ્ઞાન પિશારદો આ સ્વરોને સમજીને આશરોમાં ટપકાવી લે છે.

પ્રથમ તો ત્હમે એક ઉડતું અવલોકન કરશે તો પણ ત્હમે જોઇ શકશો કે કેટલાક તારાઓ સમાન્તરે ગતિ કરી રહ્યા છે. જ્યારે જ્યારે જુવો ત્યારે આ જુમખા

ત્હમોને માત્રમ પડે છે. આવા કેટલાય જુમખાઓ ત્હમે જોઇ શકશો. આ પછી કેટલેક દીવસે ફરી ત્હમે આકાશ તરફ નજર ફેંકશો તો ત્હમને માત્રમ પડશે કે નાશોઓના આ જોડકાં વ્યવસ્થિત રીતે શ્રમણ કરી રહ્યાં છે. પરસ્પર પ્રમાણુ તેઓ બરાબર સાચવે છે. એટલું જ નહીં પણ આ અમર્યાદીત બ્યોમમાં આ તારાઓનું શ્રમણ પણ પ્રમાણુસર અને અમુક વસ્તુને અનુસરીને થાય છે.

છેક પુરાતન કાળથી આ જુમખાઓના અસ્તિત્વે માનવજાતિ સાને જોરવાર કરી છે. ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં જુગાં જુગાં દેશના વતનીઓએ આ તારાઓનાં જુગાં જુગાં નામ આપ્યા છે એટલું જ નહીં પણ તેની સાથે વહેમને પણ સારી રીતે જોડી દેવામાં આવ્યો છે.

ઉંચે આકાશે વિહરતા આ તારકગણુ અને ગ્રહોની માનવજીવન પર અસર વિશે વહેમના બદા થર માનવજાતિમાં

બંધાયા છે. ગ્રહોનું ભ્રમણ વિશ્વમાં વસતી વ્યક્તિના જીવન પર અસર કરે છે. એવા વહેમને જ્યોતિષશાસ્ત્રનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

પણ આ સ્વર્ગમાં આગળ ચાલીએ ત્યાર પહેલાં, અત્યાર સુધીમાં ખગોળવિજ્ઞાન વિષે ઉપલબ્ધ થયેલી માહિતી વિષે ક્ષણભર વિચાર કરીયે. પ્રથમ તો યુરોપની દક્ષિણે આવેલા ગ્રીસ દેશના ખગોળવિજ્ઞાન વિશારદોએ આ વિવિધ ગ્રહો અને તારાઓના ક્રમખંડોને નામ આપવા પ્રયત્ન કરેલો. તેમણે લેટીનના અક્ષરો પ્રમાણે આ નામ આપ્યાં હતાં. તેઓ સૌથી વિશાળ દીસના શુક્રના ગ્રહને “આદ્રસ” કહેતા. બીજાને બીટા કહેતાં. આમ લેટીન ભાષાના અક્ષરો પ્રમાણે નામ આપવાની શ્રદ્ધ થઈ હતી.

તારાઓના નામ

પણ આ ખાલુ એશિયામાં આર્યોએ તો ગ્રહોને તેમના માનિતા દેવોના નામ આપ્યાં. સૌથી ચળકતા ગ્રહને શુક્ર તરીકે ઓળખાવ્યો અને બીજા બધાં ગ્રહોને તેમણે અન્ય દેવોના નામ આપીને ઓળખવાનો યત્ન કર્યો. એટલું જ નહીં પણ પૃથ્વીથી યુરોપની રોમન સંસ્કૃતિની સ્થાપનામાં પણ આ ગ્રહોને ઇષ્ટ દેવોનું નામ આપવાનું શરૂ થયું. આ તારાઓના નામનો ઇતિહાસ.

પણ પૃથ્વીથી ધીમે ધીમે સમાજની વ્યક્તિઓના નામ પણ મુકાવા લાગ્યા. ટાઇ તેજસ્વી મહર્ષિની યશોગાથાને અમૂક તારકવંદનું નામ આપીને અમર કરવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો. આ પ્રમાણે સાત તારાઓના ક્રમખંડોને સપ્તર્ષિ કહેવામાં આવ્યું. એટલું જ નહીં પણ રાગ

ધ્રુવની કિતીને અમર રાખવા માટે ઉત્તર દીશમાં સંનત દીસના પ્રકાશવર્તુલ (ધ્રુવનો તારો એ તારો નથી પણ પૃથ્વીનો ઉત્તરનો છેડો છે) ને ધ્રુવનું નામ આપવામાં આવ્યું.

આ સુંદર અને પ્રકાશમાન દીસતા ગ્રહોના નામ બદલવાને આ પહેલાં અનેક વાર યત્ન કરવામાં આવ્યો છે. જુદા જુદા દેશના ખગોળવિજ્ઞાન વિશારદોએ જુદાં જુદાં નામો મુક્યાં છે. પણ હવે જ્યારે ખગોળવિજ્ઞાન સારા પ્રમાણમાં આગળ વધ્યું છે ત્યારે હવે વિશ્વવ્યાપી નામો આ ગ્રહોને અપાતા જાય છે.

અનેકરંગી તારાઓ

તારાઓના રંગ પણ અનેક છે. કેટલાક સફેદ જેવા સફેદ છે. કેટલાક રક્ત જેવા લાલ દીસે છે. કેટલાક ગોમ જેવા આજ નીલવર્ણ છે. કેટલાક ગ્રહ જુરા દીસે છે. ધારી ધારીને નજર ફેંકશો તો કેટલક જાંબુડીયા, કેટલાક પીળા, કેટલાક નારંગીના રંગમાં દેખાઈ આવશે. આમ જુદા જુદા રંગના તારાઓનું અસ્તિત્વ એકજુ જ માનવજાતના માનવજાત કરવાને શક્તિમાન છે.

પણ તારાઓનાં તેજ કેટલીક વાર વધે છે અને કેટલીક વાર ઘટે છે. આમ જોઈએ તો જે આદ્રસ ગ્રહનું તેજ નેટાના તેજ કરતાં અત્યારે ઓછું માત્રમ પડે છે. તે પહેલાં વધુ હતું. આ પ્રકારના પરિવર્તન માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે આજથી ત્રણ હજાર વર્ષ પહેલાં આદ્રસનું તેજ વધુ હતું પણ હવે વખતના વહેવા સાથે તે ઘટ્યું છે. જો તેજ વધુ ન હોત તો ગ્રીસના વૈજ્ઞાનિકો આ નામ તેને કદી પણ ન આપત.

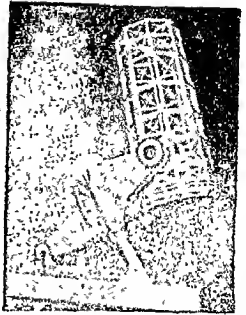
તારાઓના તેજ અભ્યુદયકથા વગર આજ્યા ન કરે છે. એમ કુટલાક માને છે. પણ જોએના તેજ પર પણ વર્ષોની અસર થાય છે. વખતના ધીમા પણ મક્કમ વહન સાથે તારાના તેજ પણ હણાય છે અને પ્રકાશના મોઢામાં પણ ઓટ આવવા લાગી છે. કુટલાય કાળથી પ્રકાશના આ આજા પરિવર્તનની અસર વૈજ્ઞાનિકોએ જોઈ છે અને તેની નોંધ પણ લીધી છે.

પણ તારાઓ તેજ ગુમાવે છે એટલું જ નહીં પણ રંગ પણ બદલે છે ધરાનનો પ્રખ્યાત વિજ્ઞાનવિશ્વારંભ આલ-મુરીએ શોધેલો આજ્યાગ રક્ત જેવો લાલ હતો. આજ માત્ર હજાર વર્ષની અદરજ આ રંગ લાલ મરીને એક બન્યો છે.

કુટલાક ગ્રહોના અજવાળાં વધે છે અને ઘટે છે. યુરોપના લોક અનેકવાર જોને 'ક્રાનવી ગ્રહ' કહે છે તેનું તેજ દર બે વર્ષે વધે છે. અને બે વર્ષે ઘટે છે. આ પ્રમાણે આ ગ્રહના તેજમાં વધઘટ ચાલુ થયા જ કરે છે. આજોગતનું પણ એમ જ છે. આ ગ્રહનું તેજ પણ અમૂક વર્ષો સુધી ઓછું થઈ જાય છે એટલું જ નહીં પણ અમૂક વર્ષો સુધી વધુ રહે છે.

આ અજગ્ય દીસતા કોષડાને ઉકેલતા વૈજ્ઞાનિકો કહે છે કે આજોગતના તારાના આ પ્રકાશ પરિવર્તનનું કારણ આ ગ્રહની આલુખાલુ ચક્રાકારે ગતી કરતો એક સ્વામ ઉપગ્રહ છે. આ સ્વામ ઉપગ્રહ આજોગ અને પૃથ્વીની વચ્ચે આવતો હોવાથી તેનો પ્રકાશ ઘટી જાય છે, જ્યારે તે ખસી જતાં પ્રકાશ તેના પૂર્ણ રૂપમાં પાછો આવવા માંડે છે.

આજોગ ગ્રહની વિશાળતા આપણને પ્રકાશ આપતા સ્વામ જેવડી છે. અને વૈજ્ઞાનિકો કહે છે કે તેની આલુખાલુ

જે ધનની મદદથી આકાશના તારાઓના બેઠ ઉકેલવા સક્ય બન્યા છે-તે ટેલસકોપ

ફરતો સ્વામ ઉપગ્રહ પણ સ્વામ જેવડા જ કદનો વિશાળ છે. આજોગતનું વધતું અને ઘટતું તેજ તે સામાન્ય કાશની મદદથી પણ જોઈ શકાય છે.

તેજહીન તારાઓ

પણ આજોગતના આ પ્રકાશના વધઘટે ખજોળવિજ્ઞાનને એક નવી દીશા તરફ દ્રષ્ટિ દોડાવવાની સીધી ફરજ પાડી છે. અત્યાર સુધીમાં સૃષ્ટિમાં અજોય ગણાતા કુટલાય સ્વામ પ્રકાશહીન ઉપગ્રહો વિજ્ઞાન-વિશારદોને દેખાયા છે. આ પ્રકાશહીન ઉપગ્રહો કુટલાય છે અને આકાશમાં તેઓ અપ્રકાશિત સ્થિતિમાં ગ્રમણ કરી નલા છે.

તેજહીન તારાઓની શોધ તદ્દન સાંપ્રત સમયની શોધ ગણાય. પણ આ શોધે આધુનિક વિજ્ઞાન પર ખુબ અસર કરી છે. અને એમ સદજ કદવતા કરવામાં

માનવ સરખા આક્રીડન વાંદરાઓ

આવે છે કે તેજાની તારાઓની શોધ
ખગોળવિજ્ઞાનના કૃત્રિમ અગ્રમ્હ કોય-
ડાઓ ઉદ્દેશવામાં સરળ નિવડશે.

વ્યોમગંગા

એક વસ્તુ પર તો હવે સ્વચ્છ વૈજ્ઞા-
નિકા સંમત છે કે વ્યોમગંગા, એ તારા-
ઓનું જન્મસ્થાન છે. આ વ્યોમગંગા
પણ અતી નેરથી પરિભ્રમણ કરી રહી
છે. વ્યોમગંગાના આંતરીક ભ્રમણ વિષે
અત્યાર પહેલાં ખૂબ અજ્ઞાન હતું. વ્યોમ-
ગંગા નેરથી પોતાની ધરી તરફ ભ્રમણ
કરતાં તેમાંથી એકાદ તુકડો ખરી પડતાં
‘તારા’ તરીકે વ્યોમમાં વિહરે છે.

વ્યોમગંગા આમ તારાઓનું જન્મ સ્થાન
છે એ વિષે હવે જરાય શંકા રહી નથી.
તેના સતત ભ્રમણમાંથી નવા તારાઓનો
જન્મ થાય છે. આમાંથી કૃત્રિમ પ્રકાશ-
વાન હોય છે અને કૃત્રિમ પ્રકાશહીન
હોય છે. વ્યોમગંગાના મુળ સ્વરૂપને
જાણવાને માટે હજી માનવશક્તિ સમર્થ

નથી થઈ. વિશ્વમાં સૌથી શક્તિ
શાળી મનાતું રેડીસકોપ પણ
વ્યોમગંગાનું પૃથક્કરણ કરવા
નિષ્ફળ નિવડ્યું છે. માત્ર
અત્યારે તો વ્યોમગંગા એ તેજનો
વિશાળ ઝરો દીમે છે.

કૃત્રિમ એમ કહ્યું કરે છે
કે જે તારાઓ પૃથ્વીથી છેક નજીક
છે તે જ વધુ પ્રકાશવાન દીમે
છે. પણ તેમ નથી. પૃથ્વીની
સમીપ એવા કૃત્રિમ તારાઓ
છે કે જે તદ્દન દેખાતા પણ
નથી. એટલું જ નહીં પણ તુકડો
જેવા તારાઓ તો પૃથ્વીથી ખૂબ
દૂર છે.

માનવનું પૂર્વજ

એમ કહેવાય છે કે માનવ એક
પીડના પ્રાણી અમીઆમાંથી ઉત્પન્ન
થયો. ડાવિનના સિદ્ધાંતો જગતને શિખવે
છે કે ઉત્કૃષ્ટતિવાદના ક્રમ પ્રમાણે માણસ
જાતિ પૃથ્વીના પટ પર જન્મી છે, વિકાસ
પામી છે અને વધી છે.

આ સિદ્ધાંતની સાગ્રિનિમાં તેઓ કહે છે
કે માનવજાતિની શરીર રચના અથવા પ્રાણી
ઓને મળતી આવી છે, પણ માનવ મુખની
આકૃતિ પણ આ જાતની પૂર્વે થઈ ગયેલાં
પ્રાણીઓ ઉપરની ધીમી અસરને આભારી
છે. આ ધીમી અસર ઉત્કૃષ્ટતિવાદની ભૂમિકા
છે તેઓ કહે છે કે કુદરત સાથે સંગ્રામ
જેલતાં જેલતાં જ માનવનું શરીર અત્યારે
દીમે છે તેવું બન્યું છે.

તેથી જ સામેના ચિત્રમાં દર્શાવેલી આક્રી-
ડન વાંદરાના મુખની પ્રતિકૃતિ નેરથી
નજીક થઈ પડશે. હાલના માનવના મુખની
લગભગ સરખી લાક્ષણિકતાઓ આ મુખ
પર દીમે છે.

જામનગર અને દ્વારકા રેલ્વે.

આપે કદી આ અવની પર કૃપા 'પરમાત્માનું'
નીવાસસ્થાન અને રાજધાનીનું શહેર, જોયું છે ?
ન જોયું હોય તો બી. બી. ગ્રેન્ડ સી. આઇ. રેલ્વેના વડવાણુ જંકશન થઇ
દ્વારકા મુસાફરી કરો.

ખાસ સગવડો

મુંબઇ તથા દોહડી વીગેરે તરફના પહેલા અને બીજા વર્ગના ઉતારઓની સગવડતા
ખાતર જામનગર અને મેસાણા વચ્ચે એક. ફર્ટ અને સેકન્ડ ક્લાસ ડોન્કો જોડવામાં
આવે છે. વળી હૈઝાઆદ (સીંધ) અને દ્વારકા વચ્ચે ત્રીજા વર્ગનો યોગી ડોન્કો
દરરોજ દોડે છે તેથી કરાંચી તરફના કચ્છી લાઇઓને જામનગર રસ્તે કચ્છ જવાનું
અને યાત્રાળુઓને દ્વારકા જવાનું ઘણું જ સગવડ ભરેલું છે. રાજકોટ જંકશન અને
દ્વારકા વચ્ચે ઉપકરનો ડોન્કો દરરોજ દોડે છે.

ઉપરની ખાસ સગવડોથી મુસાફરો દેકેદેકાણે ગાડીઓ જલ્દયા વગર નીશીતપણે મુસાફરી
કરે છે એટલું જ નહીં પરંતુ સામાન જલ્દલાની મલુરીના પૈસાનો ખચાવ કરી શકે છે.

વધુ વીગત માટે લખો :—પબ્લીસીટી ઓફીસર

જામનગર.

INDO BALM

દરેક ઘરની જરૂરીઆત

ઈન્ડો-બામ

ઘરગથ્થુ ઉપાય

સંધીવા, માવરોગ, યુગ નાશાનો, ને
કમરનો દુઃખાનો, દાંતનું કળાવર, સોરલી,
કફ અને સ્નાયુઓના દુઃખાવાનો એક્સીર
ઇલાજ. દરેક દેશમાં મળે છે.

—મદત—

મેસર્સ કાર્પેટ પ્રાઇવેટ,

મુંબઇ ૪.

આ સાથે બે આનાની લીટીઓ બીહું
હું મારા ધરઉપયોગ માટે નમુનાની
બે બાટલી મોકલી આપશો. (P. K.)

નામ _____

સરનામું _____

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાવણ્યતાના વીધયમાં બાલની ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન એખરે આવે છે અને તેથી મૃગલાયનીના બાલની સૌંદર્યતાની આમેદુખ વર્ણન શકેલી માટે મશહુર થયેલ નામાંગ્રીત નાટ્યકાર કવી કાલીદાસજી નામ સ્વેચ્છે યાદ આવી જાય છે. બાલને સુંદર અને સુંવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કળા લભર જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓઇલના હુર્નયામાં, બાલની ઉપર વર્ણવ્યા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપસ્થિત કરવામાં જળવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવામાં અગ્રસ્થાન લેખવી રહ્યું છે. તમારા બાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચમીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી, દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ બાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીંમતે સમગ્ર જાળીયા સ્ટોરોમાં વેચાય છે. અર્સલ, કામીનીયા ઓઇલ બરાબર તપાસીને જ ખરીદને કારણે તેની બનાવટી હલકી નકલો નીકળવા માંડી છે.

:-o:-

ચમેલી જેવું મોહક-ગુલાબ જેવું ઉત્તમ-કમળ જેવું સુંદર
ઓરો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

તમે ન વાપર્યું હોય તો એક વખત વાપરી જુઓ. તે કપડાં ઉપર અથવા રૂના કાપડામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા પુલોની મીઠી ખુરામો બંધેક બંધેક થઈ રહે છે. ઓરો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ.) નામ વાંચીને જ સીલિંગ બાટલી ખરીદને કારણે બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીંમત ના આંકિસની ૧ બાટલીના રૂ. ૨, ૦ આંકિસ રૂ. ૧-૪ અને ૧ ડ્રામની રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીંમત રૂ. ૦-૨-૦ સુગંધી કાડોનો એક આનો. બહારગામ મંગાવનારાઓને વી. પી. ખર્ચ પાંચ આના જુદા થશે.

દીલખહાર હર ઓઇલ (રજીસ્ટર્ડ.)

આ તેલની કેવડા યુવાજની પારીખતક જેવી મીઠી સુગંધ થઈને પ્રીયકર છે. વાપરી બાત્રી કરો. બાટલી દીઠ કીંમત રૂ. ૧ અને વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ અલગ.

સોલ {ધી એંગ્લો-ઈન્ડિયન ટ્રગ એન્ડ કમીકલ હાં.,
એન્ટરપ્રાઇઝીસ

નં. ૨૮૫, જુમા મસીદ, સુબહ, નં. ૨.

આ દીશમાં પણ સામ્યવાદીઓ તો મહા-ત્માના ઉપર સંપત્તિ-વાનના શાગરિદ્ધિ હોવાનો જ આક્ષેપ કરે છે. તેઓ

કહે છે કે મહાત્માશ્રી આ સીતમગાર ગણાતા સંપ્રદાયના એક પ્રતિનિધિ હોવાથી તેઓ જાણીજોઈને વિચારપુરક મજબુરોને આ મવાળ નીતિનું જેર પાછ રહ્યા છે. સામ્યવાદી દ્રષ્ટિમિંદુ સત્ય હો કે અસત્ય, પણ મહા-ત્માશ્રીના લવાંદખંચના વિચારોના પ્રચારનું પ્રથમ પરિણામ તો એ જ આવે છે, આજે ૧૫ વર્ષના ગાળા પછી પણ મુજરાતની કામદાર ચળવળ જરાયે સુસંગઠીન નથી થઈ શકી.

પણ મહાત્માશ્રીની સમાધાનપ્રિયતા તેમને ઉદ્ધમ માર્ગથી અગાળા રાખે છે એમ નથી. મહાત્મા ઉદ્ધમમાં ઉદ્ધમ એવાં સુત્રો અનેકવાર બાપરે છે. તેઓ અસહકારના સુત્રો ઉચ્ચારે છે. સત્યાગ્રહની બાંગ મારે છે. પ્રચંડ વિશ્લેષી જેવી દીસતી ચળવળોની સરદારી લે છે. આ પ્રમાણે મહાત્માશ્રીની સમાધાન-વૃત્તિ આટલી બધી પ્રબળ હોવા છતાં તેઓ પીનીત નથી. તેઓ સમુ જવા ઉદાર મન-વાળા નથી. તેઓ પ્રબળ રાષ્ટ્રવાદી છે. એટલે સ્વાતિપ્રિયતા તેમને ઉદ્ધમ રાષ્ટ્રવાદી બનતા અટકાવી શકી નથી. ઉદ્ધમ રાષ્ટ્રો, જહાજ આદિલનો અને સમાધાનપ્રિયતા મહાત્મા-શ્રી મનોસૃષ્ટિમાં એક સાથે જ વસી છે. અને તેથી જ 'મહાત્માશ્રી' માનસ એક અનન્ય કોયડા સમાન ગણાય છે.

આની ઉદ્ધમ- સમાધાનપ્રિયતાનું એકિ-કરણ સામાન્ય રીતે વિરલ હોય છે. તેથી જ મહાત્માશ્રી આજે જનતાની ઉદ્ધમ ચળવળોનું નેતૃત્વ લઈ શકે છે. તેથી જ મહાત્માશ્રી આજે આગળ પડતા રાજકીય નેતા બની શકે છે. પણ તેમની ચળવળો અને તેમનું નેતૃત્વ અનેકવાર સમાધાનના આવેશમાં રાષ્ટ્રને પારાવાર નુકસાન કરી શકે છે. એ અળખામણા સત્યને કાણુહર પીસરી જરૂરે તો મહાત્માશ્રીના આ અનન્ય

ગાંધીજીની મનોસૃષ્ટી :

[પાના ૧૩૫૧ નું ચાલુ]

સામ્યવાદ અને શક્તિ માટે જરૂર પડેલા જ કરવી જોઈએ. એક દ્રષ્ટિમિંદુ એ કહીયે તો મહાત્માશ્રીની અતિ લોકપ્રિયતા નો આ એક સંકેત છે.

સમાધાનવૃત્તિ એમ મહાત્માશ્રીની મનોસૃષ્ટિનું અતી અગત્યનું લાક્ષણિક અંગ બની રહે છે. તેથી જ આ વિષય ઉપર આટલો ઉદા-પાલ કરવો જરૂરનો લાગ્યો છે.

ઉપસંહાર

મહાત્માશ્રીની સિધ્ધાંતોને સંકલ્પી આ વૃત્તિઓ છે. મહાત્મા અનન્ય વ્યક્તિ છે. સમયને માપવાની કળા તેમનામાં છે. પ્રખર અને કુશળ પ્રચારકળા તેમને સફળ સાંપડી છે. જનતાને ચોતાના વિચારોને અનુરૂપ કરવાની તેમનામાં અપૂર્વ શક્તિ અને ખાસ કરીને સમગ્ર વિશ્વનું લક્ષ તેમના તરફ કેંદ્ર કરવાની તાકાતમાં તો વિશ્વના અનેક મહાનુપુરુષો કરતાં તે ધણાં શક્તીશાળી છે.

મહાત્માશ્રી વિચારક છે, પ્રચારક છે સિધ્ધાંતવેત્તા છે. આ ત્રણ વિશિષ્ટતાઓ ઉપરાંત તેઓ એક કુશળ સૂત્રદી મનાય છે. આવી શક્તિઓ એક વ્યક્તિમાં એકત્ર થઈ હોય તે વ્યક્તિ જગતના ઇતિહાસ પર ચોતાનું નામ જરૂર જ મુકી શકે.

પણ નીતસે જેને મહામાનવ (Gangar Mahan) કહે, તેવા મહાત્માશ્રી નથી. માર્કસ જેવા તે નવા તત્વજ્ઞાનના સૃષ્ટા નથી. ડો. સુન-યાટ-સેન જેવા હિંદી વિશ્લવના તે પ્રાણ નથી. લેનીન જેવા કુશળ પક્ષનેતા નથી. ટ્રોટ્સ્કી જેવા પ્રભાવશાળી લેખક નથી. છતાં પણ તેઓ મહાન છે. ખરેખર મહાન છે. તેમની શક્તિ અનન્ય છે. ખંત અસીમ છે. અને રાજકીય પુરૂષને જાને તેવી દ્રષ્ટિ છે. વ્યુદ્ધરચનામાં તે અતિ પ્રવિણ છે. ગાંધીજીએ ગાંધીવાદને નથી જન્માવ્યો. છતાં પણ રોલર-રોય-જેમના સિદ્ધિતા આજે રૂશિયા તદ્દન વિસરી ગયું છે છતાં પુનઃવ છે તેમ ગાંધીજીને આવતી સદીમાં અનેકો યાદ કરશે.

અને આ બહાદુરોની સાથે ઉભા રનહોર અંદામાન્ય મી. હેનરી હયુઆડ' હાથમાં માઈ-કોમીટર લઈને સ્ટેડને સંદેશ આપે છે કે

યંત્રના ગુલામોને :

[પંના ૧૪૫૫ નું આવું]

દરેક સ્થળે માપના યંત્રો આપણા આવનિ કોલના સ્વપ્ના સુઝ રહ્યાં છે. માનવના અમરકારો દરેક ક્ષણે વધી રહ્યા છે. સમયના બંધનને એક ઝટકે કુદાની નાખીને માનવ આગળ પગલાં મુકી રહ્યો છે. યંત્રમાં તેને અમર્યાદીત શક્તિ સાંપડી છે.

અને હુઆડ'ના શબ્દોની પ્રેરણા મુકાઈ નવ ત્યાર પહેલાં તો મી. વીલ ફુરાંટનું પ્રોત્સાહન યંત્રવાદીઓમાં ઉત્સાહ મિચી શકે એમ છે. આ રહ્યા તે શબ્દો.

દરેક સ્થળે શોધના અમરકારો નવી ફનીયા સરજી રહ્યા છે. સેંકડો મનુષ્યો પ્રત્યેક પગે મધ્યકાલિન સંખ્યાઓ તોડના નવ છે અને છવન ઉપર પ્રત્યેક માનવને પોતાની બૌદ્ધિક શક્તિ ખાતવવાની ફરજ પાડી રહ્યા છે.

પણ આ પ્રકરણ કંઈ શબ્દોની સ્પર્ધા કરવા નથી લખાતું. એમ તો યંત્ર વિ-રોધીઓ અને યંત્રવાદીઓ પરસ્પર પ્રિય લેખકો અને વિચારકોના પુસ્તકો લઈને હાંડ ખેલે તો પણ આ પ્રશ્નો નિઃકાલ થઈ શકે છે. સેંકડો લેખકોએ યંત્રવાદની તરફેણમાં કે તેની સામે કલમ ચલાવી છે. હંબુ કેટલાય શંકાશિલ છે. કેટલાક વિચારકો હંબુ પણ નિર્ણય નથી કરી શક્યા. કેટલાક હંબુ પણ એરવોનના આદર્શમાં માને છે. દિંદમાં પણ યંત્ર

વિરોધીઓનો મહોર પાકે અસહકારની લાગે ઉતાર્યો છે. ધણીવાર મુજરાનીઓના નાકના ટેડવા મીલ નોંદને ઉં

ચા ચડી નવ છે. અનેકવાર અહીં પણ ગાંધીભક્તોનાં લવાં અધ્યાત્મવાદનો ઇન્દ્રો ધરાવતું હિંદુસ્તાન યંત્રવાદને અપનાવે છે એ નોંદને ઉંચા ચડી નવ છે, આપ આપના આ સંજ્ઞા યુરોપી લેખકોને પગલે પગલે બીજા પ્રલયકાળની આગાહી આપે છે. પણ દિંદમાં યંત્રવાદીઓની સંખ્યા કંઈ ઓછી નથી. દાખલા તરીકે વિચારક તરીકે ગણીતા થયેલા શ્રી. ચંદુલાલ ગીરધરલાલ શાહ તેમના અપ્રતિમ ઇંગ્લીશ પુસ્તક "Hundred percent Indian" માં આલેખે છે કે :-

સમાજને સંકલન બળ-યંત્ર તે સામાન્ય હક ભાવના અને સામાન્ય સમુદ માનવ સનું પીતા છે. તે વિશાળ સમુદને એકત્ર કરે છે. તેમને સમુદના સંયુક્ત સામાન્ય હિતને માટે સહયોગીસર કામ કરવાની ફરજ પાડે છે. અને તે પ્રમાણે કરીને તેમનામાં સામાજિક ભાવના જગાવે છે.

યંત્ર માનવ નતીને પશુતામાંથી મુક્ત કરે છે. બ્યક્તિલક્ષી ક્રીડમુશીને વીખેરી નાંખે છે. અને ગાંધીવાદી અધ્યાત્મવાદમાંથી અળગા કરે છે, અને તેમને વિશાળ પ્રમાણ પર આરંભાતા સંયુક્ત ઉત્પાદન માટે તૈયાર કરે છે.

પણ દિંદમાં તો સંસ્કૃતિ સંસ્થાની આગેવાની સંત સમા મહાત્માજીને હાથ દોવાથી તેમની યંત્ર સામેની એકાંતી વિનાશક અસર મહાસમા પર પણ ઉતારી છે. તેથી જ યંત્રવાદ એ શું વસ્તુ છે, શા માટે તે સ્વનવ છે, યંત્રો કેમ વધે છે, અને તેથી માનવ સંસ્કૃતિ ઉપર શી અસર થાય છે તે વિષે વિચાર કરવાનો મહારો આ યત્ન છે? ત્વમે સાથ આપશે? રસ્તો ચોખ્ખો નથી. અને ખાશ ટેકરા પણ વધુ છે છતાં દિંદમત હશે તો નરેર ધ્યેય પર પહોંચી શકશું.

“કાંઈ નહીં.”—

“તારા આપ સામે

મીઝાન શા માટે ખોલો?

એ આપડો મદદ છે.

એનું કોરુપ્શન તું શું

કામ ધ્યાનમાં લે છે? શું એની રાહી તો

તને સારે નથી પડતી ને!”

“મને કાંઈ ખબર નથી”—

ડેવીડે જણાવ્યું.

“ડેવીડ! કાંઈ બધા દીવસો આવા જ નહીં જાય!”

“મા મને હાંદગી પર ભારે કંટાળો આવ્યો છે, મને હવે હવવામાં લગીરે રસ રહ્યો નથી.”

“એમ કહી ગયાથી શું થયે! આપણી કરતાં બીજા લોકો વધુ દુઃખી હોય છે—

તારા જેવા જીવાનને પ દીકરો એમ કહે કે હવવામાં માલ નથી! એ તો શરમ બરેલું—”

“ત્યારે મા તું જ મને કહેને કે તું શા માટે હવે છે? એનું કારણ બતાવ જોઈએ.”

“હું બતાવું?” હાંદગીમાં પહેલી જ વાર આ પ્રશ્ન માતાની સમક્ષ ખડો થયા હતા.

“ડેવીડ સાંભળ! તું જોયો થઈ ખચ ખચ નાજી થા અને મુખી જીવન શુભર એ માટે અમે તો જીવ્યા છીએ!” માતાના મોં પર અજબ સ્મૃતિ દેખાણી.

“પણ ક્યારે કે હું તમારી ઉમેદ જર ન લાવું! એમ માની લે કે હું કંઈ બ કમી-લાની હિપાધીમાં ન પડું—જીવનથી હારી નહીં.”

“એવી વાહીવાત” વાત છોડી દે— માતાએ દપકો આપ્યો,

સમુદમાં શામેલ થયો :

[પાના ૧૩૫૯ તું ચાલુ]

“હીકે આજ તું તો મારે મારે હવે છે. પણ જેઓને સંતતી જેવું કાંઈ ન હોય એવાઓ કાને મારે હવે છે?”

સારીએ માનવજાત શા માટે હાંદગી શુભરે છે એ કાંઈએ જણ્યું છે?” ડેવીડ આગળ ચલાવે જ ગયો.

“આ બધા જોડા વીચારો છે. બાલકના જેવા. જીવવા ખાતર આપણે જીવીએ છીએ બસ—એ તને ચોપડીઓમાંથી નહીં આવડે! આ ચોપડીઓએ જ દાટ વાળ્યો” માતાએ મત ફેંક્યો.

“નહીં, દાટ વાળ્યો આ કંઈ જાણ જાણે”

“તું દોસ્તાને શોધી બહાર ફરવા ઉપડી જા!” માએ સમજાવ આપી.

“પણ મારે કાંઈ મીત્ર નથી!”

“તારી મક્કીન ચોપડીઓ કરતાં આ શંદા લત્તામાં રહેતા આદમીઓનો સહવાસ સો ગણો વધુ સારો!—માટે જ ઉપડી જા! તારા મનને સાંતી થશે.”

“ના ના મારે વાંચવું છે” ડેવીડે મક્ક-મત્તા દાખવી.

“હવે એ નહીં જ અને! હું તને કાંઈ પણ રીતે અટકાવીશ.”

.....અને ડેવીડે મોટા ખર્ચે નાખ્યો—તે બહાર પડ્યો. મલુરોના મક્કીન લત્તામાંથી તે પસાર થયા લાગ્યો. રાતના ઝોળા પથરાતા હતા. ડેવીડ આગળને આગળ ચાલતો જ ગયો. ક્યારેક એના માનવ સમુદથી ઘેરાએલા લત્તામાં એ સ્વપ્નાં ધડતો માર્ગ કાપે ગયો—અને આખરે સમુદમાં એ શામેલ થયો.

શસ્ત્રજીવીની શબ્દજ્ઞાન

કેટલાય મુખર્ષીઓ નાપર
છે. પણ આ વિશ્વાસ
કેટલો અરથાને છે તે
તો ઇતિહાસનો સામા-
ન્ય અભ્યાસકે પણ સા-

ખીન કરી શકે તેમ છે. પ્રથમ તો પ્રત્યેક
દેશના સામ્રાજ્યવાદીઓને આંતરિક વિખેલવી
આંદોલનોની એટલી તો ખીક હોય છે કે
સંપૂર્ણ શસ્ત્રસંન્યાસનું તેઓ કદી સ્વપ્ન
પણ ન લાવી શકે. આ આંતરિક ખંડો
ફાટી નીકળે તો તરકાળ પાશવજનથી લાખી
શકાય એ ઉદ્દેશથી જ સૈન્ય રાખવામાં
આવે છે, નિભાવવામાં આવે છે.

ઉપરાંત સામ્રાજ્યવાદીઓએ વિશ્વની
ધનસંપત્તિને હુંડવામાં સ્પર્ધા
આરંભી છે. આ સ્પર્ધાનો આખરી ઉકેલ
પાશવજનના પરસ્પર સામનાથી થઈ શકે.
જેમ જાપાને ચીનમાં પોતાના હક્કોને માટે
યુધ્ધજનનો આશ્રય લીધો છે, તેમ કરવાને
આજે કે આવતી કાલે પ્રત્યેક સામ્રાજ્ય-
વાદીને જરૂર ફરજ પડશે જ. સૈન્યજનના
સામનાથી રાજકારણના પ્રશ્નો ઉકેલવાનો
યુગજરણે પુરો થયો નથી. હજુ પણ તે તત્વ-
જ્ઞાન તેટલું જ જોરદાર છે. એટલે શસ્ત્રોમાં
ખરેખર ઘટાડો કરવા કેમ પલ્લુ સામ્રા-
જ્યવાદી રાષ્ટ્ર તૈયાર થાય એ સંભાવના
આકાશની એક કલ્પના છે.

ઉપરાંત 'સ્વરક્ષણ'ના નામે નજા
દેશોને સફળ થઈને કરી શકાય
તેટલું સૈન્ય રાખી શકાય એ વસ્તુ જ
શસ્ત્રજીવીની આખી પરિવર્તના મુજબ તત્વોને
ઉભાડા પાડી આપે છે. વર્તમાન સ્થિતિને
કાયમ રાખીને કરાશે કર્યા તે વસ્તુ જ
અસંભવિતને સીધું આમંત્રણ આપવા
ખરેખર છે. વસ્તુસ્થિતિના કરાર પ્રમાણે

જર્મનીને તો તદ્દન
શસ્ત્રશૂન્ય બનાવી દેવા
માં આવ્યું છે. એશી
યાના અન્ય દેશો પાસે
તો તકી જેવું જ યુધ્ધ-

જન છે. જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાંસ અને
અમેરીકા એ રાષ્ટ્રો વચ્ચે જ ખરેખર
સ્પર્ધા છે. આ પરિસ્થિતિમાં ઉપક્રા મહા-
રાજ્યોમાંનું એક પણ રાષ્ટ્ર સૈન્યજનનો
ખરો ઘટાડો કરવા પ્રેરાય એ એક માત્ર
સ્વપ્નદ્રષ્ટાઓની રમ્ય કલ્પના છે.

ત્યારે શસ્ત્રજીવી પરિવર્તનો શું અર્થ
છે? આ સવાલ ઉપર વિચાર કરીએ તો
જણાશે કે નિરર્થક નીવડેલા સૈન્યની
વસ્તુઓને આ મુંઝવે દીસતી શાંતિવાદની
ભક્તિના ઓધા નીચે, ત્યાગ કરવાનો
તેમનો આદર્શ છે.

આવતા મહીનાનો ઇતિહાસ નર્શરી
આપશે કે શસ્ત્રજીવીની પરિવર્ત માત્ર
શાંતિવાદની મ્હોટી મ્હોટી વાતો કરીને
આખરે કેટલાક અર્થહીન દરારો પસાર
કરીને પુર્ણ થશે.

પણ આ કાણે તો ક્ષીતિજ યુધ્ધ-
ભયથી લાલચોળ બન્યું છે. પૃથ્વીના એક
વિભાગમાં તેણે ગડગડી રહી છે. વિના-
શક વિમાનો ઝોંખનો વર્ષાદ વરસાવી
રહ્યાં છે, મશીનગનો મૃત્યુની રમજટ
રેલાવી રહ્યાં છે. શૂંધાક્રમાં શાંતિ
મૃત્યુદેવે યજ્ઞ આરંભ્યો છે. તેમ જ
દીસે છે. આકાશમાંથી અવાજ આવે
છે... પૃથ્વી પર માનવશરીર પડે છે.
તુફાન શરૂ થયું છે. વટોળાવાના કરતાં
પણ વધુ વેગથી વિમાનો તુમરીઓ ખાય
છે. આ તુફાનમાં સ્વપ્ન વિશ્વ સપ્તાયે
ખરું? આવતા સપ્તાહનો ઇતિહાસ આ
વસ્તુનો નિર્ણય કરી નાંખશે.

જાડાં બેરાં બો!

: સ્વખંડ :

મસ્ત ફકીર

બેરાં ખુબસુરત જન્મે છે, સાંધાં,
અને લાલિત્ય એ સ્ત્રીસ્વરૂપને
કુદરતે આપેલી બક્ષીસ છે. બેરું જરૂરી
જેવું પોતાનાં આજ્ઞાસ, મુખાંધ અને
ધણીનાં નાણાંનાં ભેરે બને છે, ઘીની
જરૂરી જેવું ચરબદાર ગોળમટાળ બેરું
એ નારીજાતીનું હાલનું અપમાન
કરનારું પ્રાણી છે; અને સમાજે અને
ખાસ કરીને તેના અખળા વર્ગે સભાઓ
ભરી, પ્રેરેરેટા કરી એવાં જાડાં બેરાં-
ઓનો સમાજમાંથી સમુજાગે બહિષ્કાર
કરવો જોઈએ.

નગારાં જેવી નાર કવિઓ, ચિત્રકારો
શિલ્પીઓ અને એવા એવા લલિત-
કલાના આરાધકોની કદી દુબન છે.
જાડું બેરું જોઈ કોઈ કવિને કાવ્યકેવીની
રજુરના થઈ રોય એવું હજી મુશ્કેલી તો
સાહિત્યના ઇતિહાસમાં નોંધાયું નથી.

શ્રીમંત જાફરી એક પુરી લાડકી
દીકરીઓ, વિધવાની રહેઁએ ચડાવેલી
દુહિતા ઉમર પધતાં જાડી બને છે,
ત્રીજવરની લાડકી નવોદા નારી પતિના
અનહદ લાડથી બદનમાં ઝૂલી જાય છે:
તોડર આકરો પાએથી કામ લેનારી આખાં
લાડકાંની શેઠાણીઓ માત્રમાત્ર ખામ
ચરબદાર બની જાય છે.

પ્રમજીવી વનિનાઓને જાડી થવાનો
આવકાશ જ નથી. ધરરાખુ ડાબી
ઝૂડીળીઓ ધરકામમાં મરાયુક્ત રહેવાથી
એમનું જનન કસાય છે, અને ઝૂલી જતું
નથી. ગામડાંની બોળા ભાભીનીઓને
કેવે પાણી ભરવા જતું પડે છે. ગાયો,
બેંભા ચારવી પડે છે. દૂધ, દહી, ઊંચ
વસોવવાં પડે છે, ઊંચાં યાપવાં પડે છે,
સાંભેલાથી મસાલા ખાંડવા પડે છે,
દાથે ધંડી ફળવી પડે છે, આયું આયું
નિત્ય કામ એમને જાતે પોતે દાથે કરવું
પડવું હોવાથી એમનાં જનન નંદરત
અને ધારીસાં રહે છે.

શેઠાણીઓમાં પણ જે ચંચળ અને
બુધ્ધિવાળા હોય છે તે કદી જરૂરી જેવી
બનતી નથી, ધરકામ માણુઓ પાંચથી
લે તો પોતાનાં જનનને જીંદગી રીતે કસ-
રત આપે છે. સમુજા પર ફરવા નહીં
અને કદાચ મસજીવત છે. જનતાન પક્ષ-
રેનીસ રમે. સાથે પરણ્યાનીને આધુનિક

અનિતિમય જીવન ગાળ-
જાડા પુરુષો સુચના અને વિશુનિતી
સભાઓમાં કે મેઈ સર્વ ઉપર અસ્વા-
અભિગ્રાધિ કરે પણ પ્રયત્નયેગી છે. બહે
ધારનાં બેરાં એક પડું હોય તો પણ
પ્રાણી છે.

યુરોપ અમેરિકામાં સ્ત્રીઓ પોતે સુખ અને એકાગ્રામથી જીવી ન જાતી જાય તે માટે ઘણી કાળજી રાખે છે. ખાસ સાયન્ડીપીટ ચંપી કરાવી અથવા તો ખાણીપીણીમાં ખાસ સંભાળ રાખી પોતાનાં બદનને સીધું સોટાં જેવું રાખે છે.

કરવા કરવાના જાહેર સ્થાનોએ જવ, જાહેર જગ્યામાં કે દરીએ કિનારે જવ તો કોઈક જ હૈયાપુરો ભરથાર પોતાનાં બરણી જેવાં ઐરોને સાથે લાવેલો દેખાશે. માતેસાં નાટકાં જેવાં ઐરોઓને તેમનો પુરપવર્ગ ધરતી ગાડી કે મોટરમાં એકલાં કે છોકરાંઓ જોડે ધકેલી ને છે. એવાંઓની સાથે આવવાની કે જાહેરમાં તેમની જોડે ચાલવાની તેમની હિંમત ચાલતી નથી.

નાટક બીજામાં જાડાં ઐરોને તેમના ધર્મશાસ્ત્રી લઈ જતા નથી. યીએટરની ખુરશીમાં સમાશે નહીં એ ભયથી પા તો પાછળે બેસનારાંઓ બળાડે એ ભયથી ધર્મશાસ્ત્રી એવી ધર્મશાસ્ત્રીઓને ધરમાં જ ગરડી ને પા દે છે.

જટકાક જેવાં જાડાં ઐરોં ભાગ્યાં હોય છે, એમનામાં મુશ્કાલ ડોંગાઈ થોડી હોય છે એટલે જ માનવ સમાજ એમને નીલાવી લે છે.

હું કોઈ સ્ટેટનો આપણે નવાજ કે સુજ્ઞાન હોઈ તો, અથવા તો ઓડી-
 "મુ અમલ કરવાનું કોઈ મોટાં રહે-
 ઉપરનાં બરણી જેવાં ઐરોં તો, આખાં
 દેશોને સદાજ કબજે તો, આખાં
 તેટલું સૈન્ય રાખી શકાય નહીં, એમને
 સંભળવાની આખી પરિવર્તી એમની પાસે
 ઉભાડ પાડી આપે છે. નાં પાટલા જેવાં
 કાયમ રાખીને કરારો
 અસંખ્યતને સીધું ઐરું દારૂ ચડે ત્યારે
 બરણી છે. બરણી છે, જે કમનસીબ ભર-

ચારને કપાળે જાડું ઐરું ચોટ્યું હોય તે
 બિચારાની રસિકતા સર્થળી હોઈ જાય છે.
 અને પત્ની આપણે હંમેશાં નિસાસા નાંખી
 પાનલો વાંસડા જેવો જ રહે છે. એક
 ધ્યાન ખેંચનારી હકીકત એ છે કે બરણી
 જેવાં ઐરોંના પતિદેવો હંમેશાં પાતળા જ
 હોય છે. પત્ની પણ જાડી અને પતિદેવ
 પણ જાડા એમ હોય તો જુગલ જોડી
 જામે. અને રસ્તામાં ચાલતાં હોય ત્યારે
 બતક અને બતકી ચાલતાં હોય એવો
 ભાસ થાય.

જે સ્ત્રીમાં અધિક ઓછી હેય, જેનામાં
 રસિકતા લગારે ન હોય, જેનામાં સ્ત્રી
 તત્વની ખામી હોય એવું ઐરું જ ફરશે
 યાને જાડું બને છે.

આપણો ગુજરાતી પોશાક આગસુ ઐરોં
 જોને માતેસાં બનવા ઉત્તેજન આપે છે.
 આખું અંગ કંડાય એવા આગસુ બદનની
 અવયવો કુલતા જાય તો આ પોશાકમાં
 એકદમ ખબર પડતી નથી, દક્ષીણી
 પોશાક જ એવો છે કે પહેરનારીનું બદન
 પાતળું ને ઘાટીનું હોય તો જ એ પોશાક
 જામે. જાડી થશે તો પોતે ભુંડી લાગશે
 એ ભયથી દક્ષીણી બહેનો ગુજરાતી બહેનો
 કરતાં પોતાના બદનની વધુ સંભાળ રાખે
 છે. દક્ષીણીઓમાં એક આઘ ચાર પાંચ
 છોકરાઓની માતા થયા પછી જ
 પોતાનાં બદનને જાડું થવા દે છે. ઐરોં
 જોએ બરણી ન જાનવું હોય તો ઘર-
 કામ ને કસરત સમજી તે ઉત્તરથી કરવું,
 બાપુજીની આજ્ઞા પ્રમાણે રોજ ઘંટી દળ
 વાની પ્રેક્ષીસ રાખવી, અને જ્યારેની
 વર્ષે મળે ત્યારે રાસ અને ગરબામાં
 ઉતરી પડી ખુબ ધુમરીઓ લઈ પોતાનાં
 બદનની ચરખીને તાવી નાંખવી.

કલમના કલેવરો

એ નાટકો

અ. સૌ. કુમારી

લેખક-ચલવૈ પંડ્યા. મૂલ્ય એક રૂપિયા. પ્રકાશક પોતેજ. નમો નિરાસ. દિવાનપરા લાવનગર.

પાંચ પાત્રોની જીવનકથાને સંકલન રૂપે નાટક ગુજરાતના નાટ્ય સાહિત્યમાં એક સુંદર ઉમેરો કરે છે. નગસત્યોને આલેખવાનો આ યુગ છે. અને તેની અસર નાટ્યકાર પર પણ સારા પ્રમાણમાં ઉતરી છે, અને તેથી જ અ. સૌ. કુમારી એવું વિરોધાભાસી નામ આપવા લેખક પ્રેરણા યોગ એમ કાગે છે.

નાટ્યકલાની દ્રષ્ટિએ કે વસ્તુ સંકલ્પવાની દ્રષ્ટિએ આ નાટક ઉંચી ભૂમિકા ઉપર આલેખાયું છે. પાંચનાર બે સામાન્ય મગજશક્તિનો હોય તો લેખકનો આશય કદાચ ન પહોં સમજી શકે. પણ એ સર્વ ઉણુપોને ઢાંકી દેશે લેખક ચોક્કસ સ્ત્રી સુંદર કમાવટ દરવામાં સફળ થઈ છે. આમ નાટક મનોરમ્ય બન્યું છે. પણ એથી વધુ ઉંડા

ઉત્તરીય અને શમ્ભારી ઉત્પન્ન થતા છાછરા ભાવોને અજગા કરીયે તો જાણીશ કે કલા ઉપર ખૂબ ભાર મૂકવામાં અને તેને સાનમે રીખરે મુકવામાં લેખકે ગંભીર ભૂત કરી છે. વિભુતી, પ્રત્યક્ષી, અને વતસમાના જીવનના અણુએ અણુમાં કલાને ભરચક ભરી દેવામાં લેખકે અતિ-રેક કર્યો છે એટલું જ નહીં પણ કંદાળો આવે એ લઃ મુધી લેખકે કલા ઉપર ભાર મૂક્યો છે.

તેમજ પાત્રાલેખનમાં વચના માપમાં પણ લેખકે વિચાર નથી કર્યો. દાખલ તરીકે નાટક પ્રમાણે વતસમાની ઉમ્મર ૧૨ થી વધુ નથી દીસતી. આટલી કુમળી વયમાં તેની માતા વિભુતી જેવા પુખ્ત વયના પુરુષ સાથે પરણાવવાની વાત ઉચકે એ અસંલગિત છે. ઉપરાંત પ્રત્યક્ષીને વિભુતી સાથે પરણાવીને આધુનિક નીતિની દ્રષ્ટિએ અનિતિમય જીવન ગાળવાની સુકુમારીની મુશ્કેલી અને વિભુતિની પરીણ સંભતિ એ સર્વ ઉપર અસ્વાભવિકતાની આદર પથરાયેલી છે. બંને સમાજમાં આવું મનનું હોય તો પણ

તેને નાદશ્યતા આપવાનો આ યત્ન હું નથી કરી શકતો કે સફળ થયો હોય.

પુસ્તકને પાત્રોના રંગીત ચિત્રોથી વિભિન્ન દરવામાં આવ્યું છે. એ અતિ સુંદર વસ્તુ છે. પાત્રોના ચિત્રો જોઈને નાટકના પાત્રોને વાચકોએ આપેલા કલ્પનાના દેહને અગગા કરવા પડે છે. ચિત્રો સારાં દોરાયાં છે અને નાટકમાં સ્વાભાવિકતા સારી રીતે જામે છે.

ઉત્તર—

લેખક રમણલાલ નરહરિલાલ વઢિલ, બી. એ. મૂલ્ય રૂ. ૧.

લેખકના નાટ્યકલા ઉપર અતિ શ્રમ અને અભ્યાસપૂર્વક લખેલા નિબંધ અને સાથે તેમનું એકાંકી નાટક ઉત્તર એ અને આ પુસ્તકમાં સમાવવામાં આવ્યાં છે. નિબંધ સરસ લખાયો છે. ઇંગ્લીશ નાટ્યકલાને આદર્શ માનીને લેખકે નાટ્યકલા ઉપર વિવેચન કર્યું છે. ઉદાહરણો બધા જ સ્તરોના ઇંગ્લીશ સાહિત્યમાંથી આવ્યાં છે.

નાટકના પ્રકાર, નાટકની વસ્તુ, પાત્રોની પસંદગી એ સર્વ ઉપર લેખકે અભ્યાસજન્ય વિચારો જાહેર કર્યા છે. નિબંધ હોવા છતાં સ્વાભાવિક શુદ્ધતાથી તે મૂકા છે.

નાટક પણ અભ્યાસથી લખાયું છે. પાત્રોલેખન સારું થયું છે. શબ્દો પણ બરાબર મૂકાયા છે. એકંદરે નાટક એ એક સફળ કૃતિ છે. અને સંભવ છે કે તે લેખક આ પૃત્તિ આતુ રાખશે તો ગુજરાતિ વાંગમયને સારા નાટકો આપી શકશે.

પણ તેની સાથે જ નાટકમાં કેટલીક ક્ષતિઓ રહી જવા પામી છે, તેનો ઉદ્દેશ કરવો, આશા છે કે અસ્થાને

મનાય. પ્રથમ તો વસ્તુ બહે વાસ્તવીક છે છતાં સાંપ્રત સમયમાં અનેક દંપતિઓને અમુજવતી અસમાનતાનો ઉદ્દેશ લેખકે નથી દર્શાવ્યો. અત્યારે સેંકડો શિક્ષિત ગણાતા કુટુંબમાં પતિ અને પત્નિ વચ્ચે એટલું તો અંતર હોય છે કે પ્રેમનો કાલ્પનિક પુલ બાંધીને એ અંતર ઓછું કરવું અશક્ય છે. આ યુગના નવદંપતિઓને એ અતિ અકળાવનારો પ્રશ્ન છે અને એ પ્રશ્ન તો ત્યારે જ ઉઠેલાશે કે જ્યારે ઈજ્ઞાનતા પણ પુરપતી સર્વ રીતે સમાન બનશે. પણ એ તો અભિપ્રાયની વસ્તુ થઈ. કલા દોષ નથી.

અંતમાં લેખકની આ પ્રથમ કૃતિ હોવાથી, અને સંભવ છે કે સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં પણ તેમનો પ્રથમ પ્રવેશ હોવાથી અમે લેખકને ઉજવણી કરીશી છતાં વિરમીએ છીએ.

હાસ્ય

મસ્તકીરનો હાસ્યલંકાર

લેખક—શ્રી મસ્તકીર. પ્રકાશક વિસમી સદી કાર્યાલય, ટેમરીન્ડ લેન કોટ મુબાઈ નં. ૧. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

અન્ય પત્રોમાં પુરે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલી કૃત્તિની આઠ નવલકાઓના ન્દાનકડા સંગ્રહની આ બીજી આવૃત્તિ છે. અનુક્રમે સૌંદર્યની શોધમાં 'કરોડપતિની કમળિની', 'વૌય મારે ભત્રા', 'બહાદુરીની નારીમ', 'કકડોથીની કાણે', 'ધર માંડયુ', 'છગીરી વાપણુ' અને 'પરામાં ધાડ' એટલી વાર્તાઓ મૂકવામાં આવી છે. આ વાર્તાઓ પુરે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલી હોવાથી તેમજ આ સંગ્રહની

ખીછ આવૃત્તિ હોવાથી તેની વસ્તુથી વાંચનારી આલમ પરિચિત છે.

હાસ્યકલા એ એક નૈસર્ગિક શક્તિ છે અને તેથી જ આ કલા પર કાબુ ધરાવતા લેખકને સન્માને છે. માનવ જીવનની ચીંતરૂ વીંટળાઈ વળેલા વાતાવરણમાંથી હાસ્ય પ્રધાન પ્રસંગોને ચુટી કઢાકરને વાર્તાની વસ્તુમાં ગુથી દેવા એ કાયં સુઘ્રાં સાહિત્યકારો માટે સહજ નથી. પણ આ દીશમાં શ્રી. મસ્તકકીરે સાદૃશ્ય સાધ્યું છે.

મસ્તકકીરની આ આદે વાર્તાઓ સદૃજ સ્વાભાવિકતામાં જીવે છે. કુદરતી વાતાવરણમાં વાર્તાના પાત્રો રમે છે, વસ્તુ તાદૃશ્ય લાગે છે, અને પાત્રો જીવતાં જેવા લાગે છે. મસ્તકકીરની હાસ્યકલાની આ લાક્ષણિકતા છે. તેઓ પ્રસંગોમાં (Incidents) હાસ્ય શોધે છે. અને તેઓ તે સજી શકે છે. તદ્દન સ્વાભાવિક દીસતા પ્રસંગોની હાસ્યમેય બાબુને વાર્તાની વસ્તુમાં કોઈ પણ પ્રકારના યત્ન વગર ગુથી શકે છે. ઇંગ્લીશ સાહિત્યમાં જેને Objective Humour કહે છે તેવી કલા મસ્તકકીરની કૃતિમાં સારા પ્રમાણમાં દીમે છે. શબ્દ પ્રયોગો કે અસહ્ય કલ્પનાનો આશ્રય લીધા વગર હાસ્ય ઉપજાવવાની કેલા એટલે મસ્તકકીરની વાર્તાઓ પૂણ આ જ્ઞાનકડા સંગ્રહમાં મસ્તકકીરની કલમની પ્રતિતિ આપતી માત્ર એ જ વાર્તાઓ છે. 'આ વાર્તાઓ તે, 'કંકલ ડોશીની કાણે' અને 'વાય મારે ભૂત' ખીછ ખંધી વર્તુલોમાં તેમની કલા નથી; માત્ર કલાતુ પ્રતિબિંબ છે.

લેખક આ સંગ્રહને ભંડાર કહે છે. ભંડારમાં રત્નો હોય અને ચાંદીના આભુષણોએ હોય. આ ઉપમાં વ્રથએ તો

કહી રાકાય કે આ સંગ્રહમાં રત્નો નથી માત્ર ચાંદીનાં આભુષણો જ મસ્તકકીરે ગુજરાતને આપ્યાં છે.

આટલું ગુણદર્શન હવે ઉણુપો તરફ નજર કરીએ. ભાવનાશુન્યતા એ લગભગ આ આદે વાર્તાઓની લાક્ષણિકતા છે. 'બહાદુરીની તાલીમ' જેવી વાર્તા ન લખાઈ હોય તો હાસ્યપ્રધાન સાહિત્ય અપુણું ન રહેત. 'ધર માંડ્યુ' એ વાર્તાને પરાણે પરાણે લંબાવવામાં આવી છે. પણ વાર્તાની સચોટ વસ્તુ સંકલ્પના હોવાથી જ આ ઉણુપો ઉપર રસની આદર પથરાઈ ગય છે.

હળવાં સાહિત્યની આ આઈ વાર્તાઓ છે. ગુજરાતે તેને અપનાવી છે, આશા છે કે ખીછ આવૃત્તિ પણ પહેલાના જેટલી જ સદૃજ નીવડે.

મણીયો—

લખનાર મસ્તકકીર, પ્રકાશક નામરદાસ પટેલ, મદ્રાસ. મુબઈ, કીમત ૩ આના.

મોટાંઓને હસાવી, હાલ મસ્તકકીરે નાનાંઓને હસાવવાનું ખીડું જડાવ્યું છે અને આ મણીયાનાં પરાક્રમ વાંચી અમે કહીએ છીએ કે એ બિરાદર તેમના એ નવા પ્રયાસમાં ફાળ્યા છે. મણીયો એક બહાદુર બિસાફાનું નામ છે, અને તેનાં પરાક્રમે વાંચી બાળકો હસી હસીને વાંકાં વળી જાય તેમ છે. તેમ પુસ્તકના મોટા માધ્ય અને પુષ્કળ ચિત્રોને લીધે કોઈ સુંદર રમકડાં જેવો મણીયો બાળકોને અમી ભય તેવો છે.

—પુલકાગ—

પુલકાગ્ય કાર્યાલય, રાણપુર. 'સૌરાષ્ટ્ર' બંધ પડવાથી છાપખાનાના કામદારો કામ

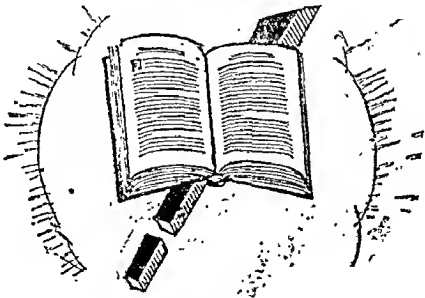
વગરના ઘણ પડ્યા-મેકાર અન્યા અને તેઓનાં લાણુમાં ઘોડું કે જ લાતુ પડે એ માટે આ 'જુલજાળ' પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે. આ અડવાડીમાંથી જે પૈસા એકઠા થશે એ બધા કામદારો વચ્ચે વહેંચી દેવામાં આવશે. સાદિત્યની દુનીયામાં આ અખતરો પડેલો જ છે અને એ આવકારદાયક છે. જેઓના પરસેવાના ટીપેટીપામાંથી સાદિત્ય સર્જન પામે છે, જેઓની મલુરીના પરિણામે પુસ્તકો પ્રગટ થાય છે, જેઓની આવડનને લઈને મુંદર જામણી જનનાને જોવાની મળે છે એ જ. પાતાના કામદારોનો હિસ્સો પણ સાદિત્યના ક્ષેત્રમાં ગણાવો જ જોઈએ અને 'જુલજાળ'ની આ આર્થિક યોજના ખરેખર પ્રશંસનીય છે. આ અડવાડીમાં મુસ્લીમય સાદિત્ય પીરસવાનાં આવે છે. રાજકારણના રંગો ઝીલવા પણ એ પ્રચાર કરી રહેલ છે એટલે વાંચનારઓની ભૂખને સંતોષે તેવું

આ અડવાડીકું છે. 'જુલજાળ' ના અખતરોને એમે સો ટકા સફળતા કાઢીએ છીએ.

વીઝમી સદી—

છઠ્ઠાએક તાંત્રી. મલિકાસેન ઇસ્માયીલ દેસાઈ. બી. એ. કિંમત ચાર આના.

દર સપ્તાહે ઉચ્ચ ક્ષાત્રીના સાદિત્ય પીરસવા માટે પંદાયેક વિસ્મયી સદીના સંચાલકોએ મુસ્લીમ ખીરાદરોના છંદના મુખારક પ્રસંગે આ ખાસ અંક બહાર પાડ્યો છે. અંકને મુંદર ચિત્રોથી રાણુ-ગારવામાં આવ્યો છે જેઓની વરણી પણ ઘણી સારી છે. એ મુસ્લીમ ખીરાદરોમાં ખાસ કરીને પ્રશંસાને ખાત ઘણ પડશે એમ યોક્ત છે. આંધો મુંદર અંક પ્રસિદ્ધ કરવા સફળ અમે સંચાલકને અભિનંદન આપીએ છીએ.

નવયુગનો નારી વિભાગ

અર્થ ૧૩૨

ચમત્તી સ્વ. પત્નિઓના સ્મરણાદે
 થી કાર્યસ મુજગતી સમાને
 શ્રીયુત પાદાભાષ ઓપુંદલ ચાવડો
 નમ્મથી સંવિનય સમ્રેમ ભેટ.

તંત્રી:

કુશ્મરી બચુબહેન ભેટવાળા

નીશીવિભાગની નોંધો: તંત્રીસ્થાનેથી -

દિનનો

એનો

સ્ત્રીઓ અને મતાધિકાર:

મતાધિકારના સંબંધમાં સ્ત્રીઓએ જે નીવેદન બહાર પાડ્યું છે તે સાથે અમે સંમત છીએ. ગમે વગર અખાત ભારત સ્ત્રી પરિષદે પોતાના અધ્યક્ષાના જે સુચનાઓ કરી હતી તેમ કોઈ પણ વાત હોય એમ સ્પષ્ટ નાથ છે. કહેવા કે મતાધિકારની સામે વાંધો હોય તે સ્ત્રીઓએ ડીઝી સંપાદનના પ્રયત્નમાં મગરે ની મનકાર દોષાર અને નિષેધ દોષ તેને મત શિક્ષા દોષ દેવ શકે એ ધોરણ પર વિચાર અસારી રહી છે. આ ધોરણની સામે મુદીવાદી મનોદશાવાળી સ્ત્રીઓએ પડકાર કર્યો છે તે. માટે તેમને ધન્યવાદ થતો છે. તેમણે પોતાના નિવેદનમાં ચોખ્ખું કહ્યું છે કે, ઉપર જણાવેલું ધોરણ લોક-શાસનની વિરુદ્ધ છે અને સ્વતંત્રતાના જમાનાને નહિ છાજે તેવું છે. શું મતાધિકાર જેથી આખતમાં પણ સ્ત્રીઓએ પુરૂષોની ઉપર આધાર રાખવો? પુરૂષોના ઉપકાર નીચે દબાયા વગર એટલું પણ કામ સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રપણે ન કરી શકે? સ્ત્રીઓ તરફથી આવા નીવેદનો બહાર પડે એજ પુરવાર કરે છે કે મતાધિકારના સંબંધમાં સ્ત્રીઓ પ્રત્યે ઘણો જ અન્યાય થઈ રહ્યો છે. મતાધિકારનો વિચાર કરનારી સમિતિ દરેક પુખ્ત ઉમરના પુરુષને મત આપવા નથી માંગતી, એટલે

જે પુરૂષોને મતાધિકાર દોષ તેની પાતળને જ મત આપવાનો હક્ક આપ્યા વિનાય બીજાને તોડ સમિતિ કાઢી શકે તેમ નથી. અને તેથી સ્ત્રીઓને પણ તેઓ આમ અંકોપવા માંગે છે. આની સામે પણ અમારો સખત વિરોધ છે. યુરોપના ઘણા દેશોમાં સાર્વત્રીક મતાધિકાર છે તો શું હિંદ તેને માટે નાકાચક્ર છે? દરેક દેશમાં ગરીબ વર્ગ નો ઘણા ૯૦ ટકા જેટલો હોય છે, તેમનામાંથી બહાનું ધોરણ લઈએ તો પણ ૧૦ ટકાથી વધારે માણસોને પણ મત આપવાનો હક્ક ન મળે. પણ હિંદમાં તો અત્યારે ભાગ્યે જ ૩ ટકા જેટલા માણસોને મતાધિકાર છે. જ્યારે બાકીના ૯૭ ટકાને પોતાનો અવાજ રજુ કરવાને નવા અધારણમાં જગ્યા ન મળે તો એ રાજ્યતંત્ર પ્રગતીય શી રીતે ગણાય? મીઠકતના ધોરણ પર જે મતાધિકાર રચાય તો એકલા મુદીવાદીઓ જ મોટા પ્રમાણમાં ધારાસભાઓમાં ધુસી જાય અને તેવા સ્થાપિતદક્ષના સંરક્ષકો સામાન્ય જન સમાજનાં હિતના પ્રશ્નોને દબેશમાં ઉડાવી જ દે. પણ આપણને તો પ્રગતીય તંત્રી જોઈએ છે. મુદીવાદી તંત્ર નહિ. હાલની યોજના પ્રમાણે માત્ર દશ જ ટકાને મતાધિકાર આપવાની જોડવણી થવાની છે, તે ધોરણે તો સ્ત્રીઓમાં કેળવણી એટલી બધી ઓછી છે કે હજારમાં એક પણ ડીઝી ધારી સ્ત્રી મળી શકશે કે નહિ તે પ્રશ્ન છે. વળી

ને સ્ત્રીઓને ડીઘી મળી છે તેનો મત આપવાનો હક તો હમણાં પણ છે, ત્યારે નવા તંત્રમાં મતાધિકાર બહોળો બનાવવાની ને મોટી મોટી વાતો કરવામાં આવે છે તેથી સ્ત્રીઓને શું લાલ થવાનો હવો? સ્ત્રીઓ પોતે છે તે દશામાં રહેવાનું કંજીસ કરે છે પણ દરેક પુખ્ત ઉમરની સ્ત્રીને મત આપવાનો હક ન મળે તો એ ધોરણ નહિ સ્વીકારવાની ને મક્કમતા તેમણે બતાવી છે તેજ જણાવો છે કે સ્ત્રીઓ પોતાના હકકો અચૂત સમજતી થઈ છે, એને તેને માટે લડત કરવાને તેઓ તૈયાર છે એ સંતોષનો વિષય છે.

દાસના પરિવર્તનશીલ જમાનામાં પણ સ્ત્રીનીચુગ્તતાની જાતીય ખારીઅત ધરાવતારી સ્ત્રીઓ નવા તંત્રમાં હાથી વધારે અગત્યનો ભાગ ભજવશે નહિ એમ માનનારા માત્ર પોતાની જ મનોદશાનું પ્રદર્શન કરતા હોય એમ લાગે છે. દાવમં દાવસે વધતી જતી સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિની અવગણના કરી તેમને સ્વીતીચુગ્ત કરેલી એ તો એક પ્રકારની ધુમ્મટા જ કરેલાય, પરંતુ સ્ત્રીઓને તક નહિ આપનાર પુરુષજાતિને આવી રીતે બોલવાનો જરૂરે અધિકાર હોય તેવું અમે માનતાં નથી. શ્રુદ્ધની અભેદ દીવાલો તોડી બહાર નીકળવાને પ્રયત્ન કરતી સ્ત્રીઓને સ્વીતીચુગ્ત કરેલી એ નહિ સદન થઈ શકે એવી માત, છે.

સરકાર સ્ત્રીઓની નીમણુંક કરે એવી ભલામણ પણ સમિતિ કરવાનો વિચાર કરે છે. પરંતુ કોઈપણ સ્વમાની સ્ત્રી આવી નીમણુંક સ્વીકારી પોતાતા સ્વતંત્ર નિર્ણયો લેવાની ક્ષમતા કેમ કરી શકે?

સરકારની મહેરબાની અદ્દલ તેના સુર પ્રમાણે નાચવાનું કથી સ્વાભિમાની સ્ત્રી સ્વીકારી શકે? શું સ્ત્રીઓમાં એટલી લાયકાત નથી કે તે સુટણીમાં ઉભી રહે સુટાઇને ધારાસભામાં જાય? સ્ત્રીઓને મતાધિકાર તેમજ આર્થિક સ્વતંત્રતા નથી એટલેજ સ્ત્રીઓ ધારાસભા માટે ઉમેદવારી નથી કરતી પરંતુ તેમનામાં લાયકાત તો વધી છે.

એક એ પણ સુચના થઈ છે કે સ્ત્રીઓ માટે અમુક જગ્યા અકાયદી રાખવી, પરંતુ સરખા હકકોની માંગણી કરતી સ્ત્રીઓને પુરુષોની મહેરબાનીનો એ દુકકો માન્ય નથી. શરીરોની દારૂમાંનીનો ખ્યાલ કરી અને તેઓ જોડા પ્રમાણમાં ધારાસભામાં આવે તો જ તેમના મુળ હકકો તેઓ મેળવી શકે એમ સમજીને સ્ત્રીઓએ આજે માંગણી કરી છે, એ આનંદની વાત છે. આ બહેનોની માંગણીને વધુ મજબુત કરવા દરેક સ્ત્રી સંસ્થાએ તેમજ પુખ્ત ઉમરના દરેક પુરુષ અને સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની એકી અંવાજે માંગણી કરવી એમ છે. અને સ્ત્રીઓને ત્યાં સુધી મતાધિકાર ન મળે તો તેને માટે સતત કુશલ સલાહની જોડાએ કોઈ પણ સંજોગમાં તિમાઈને જવાનું તો ન જ સ્વીકારવું. નિમણુંકની રીતમાં અનેક જાતની તુકશાનીઓ રહેલી હોવા ઉપરાંત તેથી કોમીવાદને ઉત્તેજન મળે છે એ વાત અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. તેથી તો એ કોઈને પોષવામાં સ્ત્રીઓએ મદદ રૂપ નહિ થવું જોઈએ. આજે છે કે મતાધિકારની સમિતિ સ્ત્રીઓની માંગણીને ધ્યાનમાં લઈ અત્યાર સુધી તેમના પ્રભે થએલો અન્યાય દૂર કરશે.

ધારાસભામાં લગ્નવિરોધનો

પ્રશ્ન

વડી ધારાસભાની હાલની બેઠકમાં અર હરીસીંહ આઉર સ્ત્રીઓ પ્રત્યે થઈ રહેલા અન્યાયો દૂર કરવા એક પછી એક તેમના હિતના ખીલ રલ્લુ કરે છે પણ સ્વાધી અને અન્યાયી પુરૂષો તેને ટેકો આપવાની પણ દરકાર કરતા નથી. વિધવાને વારસો મળવાને લગતું ખીલ તેમણે છરાડી નાંખ્યું અને છુટાછેડા માટે બેઠક ખીલ અર્થાત્ રલ્લું છે તે સમયે પુરૂષો સભ્યો દાગર પણ રહેતા નથી એટલે બે વખત એ ખીલ મુક્તથી રલ્લું છે. પુરૂષોની મનોહતિ કઈ દીશામાં ઢામ કરે છે તે આનાથી પુરવાર થાય છે. કદાચ કોઈ સભ્યને છુટાછેડા સામે વાંચો હોય તો તેણે તેને બદલે બિન પ્રયત્નો, જેવા કે લગ્ન-પ્રથામાં ફેરફાર અને બ્યલિયારી પુરૂષ યા સ્ત્રીને યોગ્ય શિક્ષા, યોજવાની સુચના કરવી જોઈએ. પેલું પુરૂષોને કાયદામાં જ લગારે ફેરફાર કરવાની ઈચ્છા નથી કારણ કે કાયદાઓ પુરૂષોની તરફેણમાં ધડાયા છે. આ ખીલનો વિરોધ થશે એમ બજાવા હરીસીંહે છતાં ખીલ રલ્લુ કયું તે માટે તેમને ધન્યવાદ થતે છે.

હાલના સંલેગો જેતાં હિંદુસમાજમાં આવા કાયદાની જરૂર છે જ. હિંદુ લગ્નની પ્રથા જ એટલી ખામી ભરેલી છે કે તેમાં જ મુખ્યત્વે ફેરફાર કરવાની જરૂર છે. સદેશના કેટલાક અપવાદ સિવાય દરેક રૂઝવણે લગ્ન સ્વપસંદગીનાં નહિ પણ માખાપની પસંદગીનાં થાય છે. જ્યાં સુધી છોકરો છોકરી એક બીજાનાં પરિચયમાં ન આવે ત્યાં સુધી પરસ્પરના આચારવિચારની તેમને કયાંયી સમજ પડે? આ રીતે નાનપણથી જ માખાપે ઠોકી બેસાડેલાં લગ્ન કુખી નીવડે તેમાં નવાઈ શું? આવાં લગ્નની

નીપજતા માટે સમાજ જવાબદાર છે નહિ કે દંપતી. માખાપે લગ્ન નાનપણમાં કરી નાંખ્યા હોય, છોકરા એટલી શિક્ષણ માટે સગવડ છોકરીને ન આપાઈ હોય, છોકરાના ખીલેલા માનસ અને પ્રગતિના વિચારો જેરવવાનું છોકરીમાં સામર્થ્ય ન હોય તો એ લગ્ન દુઃખકર થાય અને પરિણામે છોકરાનું હૃદય ખીલ થોડું સ્ત્રીપ્રત્યે આકર્ષાય. આ સંલેગોમાં પહેલી સ્ત્રીની શી સ્થિતિ? એનું જીવન તો વિષમય જ થવાનું. પુરૂષ ધારે તો ખીલ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી શકે જ્યારે સ્ત્રીને તો જીંદગી સુધી સદેવાનું. આવાં લગ્નોમાં અને પુરૂષ રોગી હોય તો સ્ત્રીઓને છુટાછેડા મળવા જ જોઈએ. અલબત્ત છુટાછેડાના કાયદાની કલમો એવી સખત રાખવી જોઈએ કે તેનો દુરુપયોગ કોઈપણ કરી શકે.

ધારાસભામાં આ ખીલ રલ્લુ થયા પછી દાગર નહિ રહેવા માટે સભ્યોએ શરમાવું જોઈએ. બે બે વખત તરકટ રચી એ લોકો સભામાંથી પોખારા રણી ગયા. જો આવી ફાંલિકતા બતાવવાને બદલે સભ્યોએ તેનો ખુલ્લો વિરોધ કર્યો હોત તો બહુ સારું થાત. ખીલને સિલેક્ટ કમીટી પર મોકલવાને બદલે સર હરીસીંહ આઉરે લોકોનો મત બજાવાને પ્રસિધ્ધ કરવાનું કબુલ કયું છતાં પણ સભ્યો તે પસાર કરવાની ઉદારતા ન બતાવી શક્યા. મી. યામીન ખાને કહ્યું તેમ આ પ્રશ્ન સ્ત્રીના હિતને લગતો હોવાથી તેમના મતની જરૂર છે, અને તેથી આ ખીલ બહેરમાં ફરવું જોઈએ. જો આ ખીલ પર સ્ત્રીઓનો મત લેવાય તો અમારી ખાત્રી છે કે મોટા પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓ તેની તરફેણ કરે. વળી આ કાયદો થાય તો ધર્મને શું બાધ આવે તે સમજ થકામું નથી. લોકો પોતાની અંગત સગવડ ખાતર આ પ્રશ્નમાં ધર્મને વ્યયમાં આવે છે. જો હિંદુ ધર્મ છુટાછેડાની વિરુદ્ધ હોય તો કોઈ પણ ધર્મના પુસ્તકનું તેને માટે પ્રમાણ હોય ને? ઉલટું અસલના વખતમાં સ્વપસંદગીનાં લગ્ન, પુનર્લગ્ન અને છુટા થઈ જવા માટે છુટ હતી. આજ છે કે ધર્મની ખોટી લાગણીથી દોરવાઈ જઈને આ ખીલને બહેરમાં ફેલાવું નહિ અટકાવવામાં આવે.

۷۰۷

સામાયક કરનારો

વિધવાઓને સહન કરવા
પડતા સીતમને વાર્તામાં ગુંથીને
શ્રી. ચીનુભાઈ ડોક્ટરે હીંદુ
સમાજની મર્યાદાઓને લીધે
ઉભી થતી સમસ્યાઓ ઉપર
સરસ પ્રકાશ નાંખ્યો છે.
સાથે જ દંભી ધર્મવૃત્તીવાળા
વડીલોનો દંભ પણ ઉઘાડે
પાડ્યો છે. આશા છે આ વાર્તા
અતી રસીક થઈ પડશે-તંત્રી.

તમે જોરડું જેવી દીધું ત્યારે હું
રડીશ ક્યાં? પશ્તાના ચારસો
અને કંઈના બસો એમ હસે તો તમને
રોકડા દીધેલા તેટલાથી શું તમારું પેટ
ન ભરાયુ? એ મહીના ઉપર રડેલી
રૂખી તેના હુરનાં કાકાજી ઉપર જીવની
વરાળ કહાડતાં બેસી.

“રૂખી વહુ જીલ દેકાણે રાખીને વ્રાત
કર્યો. હું બપોળે સામાયક કરનારો, તમારો
એક પૈસો ચ માત્રે ગાવના થોડી બરોબર છે.

બાપી આપણાં કુળની બાબત ખોનર તો
મરનારની પાછળ ન્યાત કરવી બેઠાં ન્યાત.
તને સાદું આ તો થોડામાં જ પતાવી દીધું
છે.” મોદન શેઠચીટી રૂખીને પરખાવ્યું.

“નહીં તો હજુ કેટલા લુંટાવવાતા ?
ઘરમાં હજુ તેટલું વેચીને એમની ચાકરી
કરી નાગા માવાઓ નમાડ્યા. બાપુને
દખણાઓ દીધી. મોટા મોટા ભૂતાઓને
ધૂણાની લાવીજ બધાવા. ને જાતજાતની
બાધાઓ રાખી ઘરના ગાસા મુઠાં વેચી

દીધા. હિંદુ બપ્પે મહીના સ્થા બહુ
પડ્યા ને પાંચમાં રહેતા તેમને ધીથી લદ-
બદલી રોટલીઓ જમાવવામાં વરસેક ચાલે
રોટલું ધાન હતું તે ૫ ચડીએટ થઈ ગયું.”

“સગાં આવતાં તે તારે મોંઝે નહીં હો
રૂપી વડુ. મરનારની આખરને લીધે. અમારે
ત્યાં ખાયા ખૂટ્યું નથી હજુ તો રામજના
રૂડ પ્રતાપ છે. બપ્પે મહીનાથી કામચંધા
છેડીને ખાટલો ઝાડી ખેસી રહ્યા હતા તે
તારું ધાન ખાવા નહીં હો કે? આવું
ખોમશે તો કોઈ કપાળમાં ઉના કામ પણ
નહીં દે.”

પણ રૂપીએ કાઢાજીવું છેલ્લું વાક્ય રડ-
વામાં સાંભળ્યું નહીં એણે આગળ ચલાવ્યું.

“ને એમનું ખારમું કરવા પડ્યું કહી
આપું ને સારીચાસોનો દોરો પાણીને
મક્કે ખસેમાં દઈ દીધો.”

“તે રૂપી વડુ મારે કંઈ દોરની ખોટ
નહોતી. કે હું નહોતો તમારી પાસે માંગવા
આવ્યો. આ તો તમે કરમરી પડ્યાં ને મારે
મન કે સગાવું કામ થતું હોય ને એ માણ-
સનું મોં ગળ્યું થતું હોય તો મારે શું
સર અંતરાયરૂપ થયું? બાપ્પા રૂપી વડુ,
સોનું સાવ રાશી હતું હો.”

સાવ ચોકખા સોનાને રાશી કહેનાર કાઢાજી
ઉપર રૂપી વડુને રોષે તો ઘણો ચે ચડ્યો
પણ તાલું મધલું એટલે એનાથી વધારે
ખોશાય તેમ નહોતું, “હા બાપ હા હું
ક્યાં કડું છું કે તમે પડાવી લીધે. પણ
તમે તો કહેતા’તા એટલામાં પતાવી દઈશું.
ને આજ એ મહીને કહો છો કે ઘર વેચી
દીધું છે.”

“પણ ધાર્યાં કરતાં જલ્દી ઝાઝા થઈ
ગયા. પછી આવેલાને હું હાથ દેખાડું?”

એને એ વખતે ઘરમાંથી પાંચસો રૂપિયા
કહાડી તક સચવી લીધી ને ચુરમામાં છૂટે
નાળચે ધીની ધારો કરી. જરા સરખું ખોદું
દેખાવા દીધું છે? મામ આપું તમારા ને
મરનારના જરા ગાય છે.

મરનારનું નામ સાંભળી રૂપીનું હૈયું
ભરાઈ આવ્યું ને મોં વાળા છૂટે મોંચે રોવા
લાગી. ઉભરો રામતાં ફરી ખોલી “વારુ
ત્યારે વડિલને ઠીક લાગ્યું તે ખરું.
પણ હવે મારે રહેવાની જગવાઈ ક્યાં
કરવી છે?”

પણ એ સાંભળવા મોહન થઈ ત્યાં ઉભા
નહોતા રહ્યા. કારણ કે એમને અપાસરે
પ્રતિક્રમણ કરવાનો વખત થઈ ગયો હતો.
મોંઝાણના સમાચાર દઈ એ તો ઘરમધ્યાન
કરવા રૂપીને રોટલી મૂકી મોકલી ગયા હતા.
ખરું છે હવે કાણ ઉભું રહે? રૂપીનો
વર મોઢો હતો ત્યાં મુધી તો એનું ઘર
સગાવકાસથી ઠંડું ભરેલું રહેતું. ફર
ફરતા સગાં આવીને એને ઘેર ધામા નાખતાં.
જવાનું કહેતાં જવાબ વાગતા ‘ખોમશેમાં
આવે દાણે સગાં ખપમાં ન આવે તો સગાં
શું ધસીને કુમરો ચોખવાના?’ પણ મૂળ
વાત તો એમ હતી કે ખીમારની ચાકરી
કરવાને બદલે બપ્પે વખત ધીમાં ખોળાને
લદબદલી રોટલીઓ ને ચચાર વખત ચલાવે
ખાખરા ઉડાવવા એ લોક રોક્ષતાં હતાં. મોંડી
સત મુધી અન્નક્રમણની વાતો કરી કાઢના
ઘર મોંઝાં ને કાઢની ટાંચી એમો ઉઘાડી પારી
મરનારના માંચા આગળ અંધ અધમણીની
તળાઈઓમાં પડે પડે લગ્ન નેવા ઉત્સવ
માણના. પણ એનું કારણ જમ્યા પછી
રંડવાળ રૂપીને દિવાસો સરખો દેવા કોઈ
એના ઉમરે ચ ચડ્યું નથી. દાવ રે!
દવાળુ સગાંએ!

[૨]

૨. રૂપી વહુએ હવે શેઠ મુક્યો હતો. એટલે
અહાર જતી આવતી થઈ હતી.
રૂપી વહુના કાકાએ મોહન શેઠ પોતે જ
રૂપીનું ઘર રાખી લીધું હતું. કારણ કે
પોતાના ઘરની સામોસામ હોવાથી ખાસ
રૂપીનું ઘર હતું. પોતે વસ્તારી હોવાથી
એમને આ ઘરની ખુબ જરૂર હતી એમની
હવેથી હવે ખૂબ પડેણી થઈ શકે તેમ હતી.

રૂપીને ખબર પડી કે મોહન શેઠ પોતે
જ એવું ઘર રાખી લીધું છે ત્યારે તો
એનો યુસ્સો ઝાઝ્યો ન રહ્યો ને મોહન
શેઠને જુદી જાગે ગાળો લાડવા લાગી.

મોહન શેઠને તો એટલું જ નોંધવું હતું.
પોલીસ પાસે ફરિયાદ મળી રૂપીને ઘર
ખસાર કહાવી ઘરનો પોતે કબજો લીધો.

પણ રૂપી ઘરના આંગણમાં લાંબણ
કુટીને બેઠો. ગામ આખું બેઠું થઈ ગયું.
“અરે મોહન શેઠ લાખ રૂપિયાનું માણસ.
જુદું બોલે નહીં, એના કહ્યા વિના રાખે
નહીં ઘર ? બપોલે વખત સમાધાન કરનારો.

“મેં તો કદી કીધું જ નથી.” રૂપી
હંસીત કરતો બોલી.

“ત કીધું હોય તોય તે એમની ગાંઠના
દીધેલા વસૂલ તો કરે જ ને ?”

“પણ તેની હું ક્યાં ના કહું છું.
પણ આવું તેતાલ જેવું ઘર પાંચસો રૂપ-
રૂડીમાં કેવું ડામ દે ?”

“અહીં રાંડ જાહે બોલે કે. શેઠના
ખારમે દીધા છે.” મોહન શેઠ ગરીબના
લોહી જેવો લાલે એપડો બગવમાંથી કહા-
ડતા બોલ્યા. “જુઓ લખેલું રહ્યું.”

સૌ કહેવા લાગ્યા “સાચું સ્તો માહી !
અમે નહોતા કહેતા મોહન શેઠ કોઈ દી જુદું
ન બોલે. એ બપોલે વખત સમાધાન કરનારો.

“પણ મને તો પાંચસો જ પડેલો છે
છપરના સાતસો દેખાડ્યા જ ક્યાં છે” એકલી
પડી ગયેલ રૂપી રોતે રોતે કહેવા લાગી.

મોહન શેઠ બોલ્યા—“કેમ ત્યારે આટ્ટીચીમાં
ભરાવ્યા તે ક્યાંથી આવ્યા ? સૌ જવડ્યા
ખાતે લખાવ્યા. બસો બોડા ઢોરમાં દીધા.
પચાસ ચક્રવાની પરબડીમાં આપ્યા. પચાસ
રૂપિયા કુતરાને દૂધ પીરાવવા કહાડ્યા.
પચાસ સાંધારણ ખાતામાં નોંધાવ્યા. સૌ
જન ભગવાનની પ્રજા રચાવી તેમાં વપરાય.
ને દોઢસો જીવું હરેરાસરનો ઉદ્ધાર કરવા
આપ્યા. જુઓ લાંબસાળ દીધા જેવા લીસાળ
છે. ગમે તે નોંધ લ્યો.”

ગ્રામાંથી બે ઘરડા બોલ્યા : “એ શું
બોલ્યા શેઠ. તમે બોલ્યા તે પરમેશ્વર બોલ્યા.
એપડો શું જોયો તો ? અથા સમાજે વપ-
રાયા છે એ તો આ કર્મજાત જ એવી છે.

રૂપીની દલીલ સાંભળી કોઈ તૈયાર જ
નહોતું. “પણ હું રહું ક્યાં ? ખાઉં શું ?
કુતરાને દુધ પાઓ. ચક્રવાન દાણાં નાંખો.
નખમાં મહાલ ઢોરો પાછળ રૂપિયા ઉડાડો
ને પોલા હરેરાસરો નવેસરથી ઉભાં કરો.
એ જીવું ખરું. પણ રંગવાળને ક્યા
રહેવું ને શું આવું તેની કાઢને પડી છે ?

“અરે માહી ! અંધ કુળની આખર કાં
બોલે છે ? મારે ઘેર તું ખાઇશ તો કંઈ
ખૂટી નહીં જાય. વસ્તારીમાં ઘણીયે ખપ
લાગીશ અમને તો.” મોહન શેઠ દયા બતા-
વતાં બોલ્યા.

“લે, બસ હવે તારે શું છે” લોક
કહેવા લાગ્યા.

“દં. મારે શું છે ! એમને ઘેર આખો
દસડો ધંધો કુટીને ધાન ખઉં ? એવ વખત
એમની સ્તોષ રાંધે. કપડાં ધોઉં. વાંસણ
માંળું. એમના છેકરાની વહુઓની ને

એમની આમડીની સરસુવાવડો કરે, ત્યારે મને એ એહું'લુહું' વધેલું' એ વખત પેટ ભરવા આપે. અંતી દયા મારે નથી લેધતી.' કાને પૂછીને એમણે ટીપોમાં રકમો ભરી? એમને કાણે મોટા ભા ક્યાં'તા? સારાપો લીધો તો એમણે લીધો. ને હવે હું' એમની ગુમામી ક્યાં કરે? હું' તો અહીં જ મરવાની.' પણ એનું સાંભળે કાણુ? તોડે કહેતાં એ જ કમગત છે. આકી મોદન શેઠ તો

દેવનું માણસ. જાખ્યે વખત સમાક્ય કરનારો. એણે તો પોતાના ધરમાં રાખવા કહ્યું એથી વધારે એ ખિયારો શું કહે? આકી કામ તો કાને ઘેર નહીં કરતાં હોય ભાઈ? એટલે કોઈ ખાંવા આપે ખરે? આટઆટલી ગાળો દે છે. પણ મોદન શેઠ એક શબ્દ સરખો બોલે છે? સમતાગરે-હવ છે. કોઈ બીજો હોય તો એટલો આડીને પછાડે. "

[૩]

છેવંટે બે દિવસ ને એક રાતની ભૂખ તરસ વેડી રૂખી ત્યાં બેલાન થઈ બેઠા પડી. એક કાગડો એના બેલાન દેહ ઉપર બેઠો બેઠો હોલતો હતો. એજ વખતે ત્યાં થઈ દયાકર અને કમળા કરવા જતાં હતાં તેમની રૂખી પર નજર પડી. ટોળે બેસાઓ પાંસેડી વાત સાંભળી દયાકર રૂખીને પોનાને ઘેર તણ ગયો. તે વખતે ટોળામાંથી પાછળથી કાપજે જૂમ મારી "વાંદો... વીસ

વરસનો ઢાં... ટો" બધા ખડખડાટ હસવા લાગ્યા.

દયાકરના પિતા અમલવાદમાં સેશન્સ જગ હતા પ્રમાણિક હોવાથી ઝાઝો પેસો એકો નહોતો કરી શક્યા તો પાછળથી પાછળ ઠીક હવ મૂકી ગયા હતા. દયાકર ને તેની બહેન કમળા બંને ગુજરાત પ્રેમમાં અભ્યાસ કરતાં હતાં. અને ત્યારે ત્યારે રમણો પડે ત્યારે ગામડાનો આનંદ મેળવવા દાદીમાંની સોડમાં આવતાં હતાં.

[૪]

કેમનું ગતિથી કહો કે વિધવાના શ્રાપથી કહો પણ રૂખીએ ઘર છોડ્યા પડી તર તર મોદન શેઠની ત્રીજવારની સ્ત્રી સુધાવડમાં મહીનાનું આજક મૂકાને મરણ પામી.

શેઠના મોં આગળ ચાર પરણેલા છોકરા હતા ને જાખ્યે જવાન વિધવા દિકરીઓ મૂરતી રીખાતી હતી. શેઠના વસ્તારી ઘરમાં હમેશાં માણસની જીંડે રહેતી તેમાં આમ અનાયાસે દેવ જ છોકરીઓને રંગપો આપતાં તેમને બંને છોકરીઓ વરદાનરૂપ નીવડતી હતી. મદિ સાજે સરસુવાવડમાં ને ઘરકામમાં મોટી મદદ રહેતી ને ઉપરથી લોક સાહે જોતતાં "અરે બાપ મદા

ધમાંઆ છે. છોકરીના હવ છે પણ છોકરાની માફક રખે છે."

સગંવડાલાંઓ શેઠને કરી પરણવા આમંત્ર કરવા લાગ્યા. "આ નહીં પરણો તો ભર્યો મણો વીખરાઈ જશે. ને છોકરા વડુરો સ્વરા છે. પણ ઠીક એ તો. ધડપણમાં પોતાના માણસ સિવાય કાણુ ચાકરી કરશે?" પણ મોદન શેઠ હજુ 'દા' કહેતા નહોતા.

"ને તમારી વાત આજુએ મૂકીએ પણ આ નાના દૂતની તો દયા રખો. મા વિના બીજાક જશે.

હવે શેઠની દયા હળી આડે આવવ લાગી. "અરે! હું' જાખ્યે સમાક્ય કરનારો ક્યાંક ફૂલ કરમાઈ જાય તો પંચદન્યા લાગે.

છે નરે પરમાય માટે શેરે પરણ્યા હા ખાડી.

જન્યાની પગપડી થવા લાગી. આવો શ્રીમં-

ને આગરદાર મૂરતીયો ફરી ફરી થોડા મંથે છે કે ઉપરાઉપરી થોડે એમની દીકરીઓ દેવા આવ્યાં લાગ્યા. કેટલાકે તો શેરના સગાને ત્યાં પરણારા રૂપિયા આપી આવ્યા. “એ ભાઈસા”ય શેરને સમજવળે છે કે! મારા જ રૂપિયા છે. કહેશે તેટલો કરે-કરિયા-વર કરીશું. નવાતી થેતી છે. ખરનો ભાર ઉપાડી લેશે પાવરધી છે.”

પણ મોહન ગેરુનું મન તો દયાકરની કાલે-જીવન પહેલે કમળા ઉપર હતું. “હુ”, તે ખોલ્યા. “જરા ઉઠાંછળી છે પણ દલુ બાળીક છે એટલે આપણાં ઘરમાં આવતાં સુધરી જશે. ને એના આપ નેરે મારો જ્ઞાનો સંગ” એમ કહે એને પૂછ્યા વિના કાંઈ નાંચ રૂપિયા લેવાય નહીં.”

શેરના તેજવવાથી દયાકર તેમને ઘેર આવ્યો. એકાંતમાં “મેરીયે લાઇ જઈ શેરે અંસારી જઈ વાત છેડી. “બચારી આશા-ભરી સુવાવડે ગઈ”તી પણ દૈવને ગમે ત્યારે ને? એને સાથ ખાસ કરાવેલ હીરાનો કાર પહેરવા ય ના રોકાણી!

“શું ફરીએ શેરે?” દયાકર બોલ્યો “દૈવ આગળ આપણું થોડું જ ચામે છે? હવે મન વાળ્યા વગર છુટકા છે? હાર તો છોકરાની બદલો પહેરશે. જુધાવરથામાં ધમ-કાપમાં મન પરાવરશે એટલે હુઁખ વિચારે પડશે.”

“અરેરે! ભાઈ! એવાં ચમારાં નસિય ક્યાંથી? પરભવ કોઈને ધરમ કરવા દીધો હોય તો આ ભવ કરવા પામીએ ને? હું જખમે સમાધય કરનારો-પણ આ દોઢ માસનું ફૂલ છે. એની માની ખોટ પૂર્વા વગર ક્યાં છુટકા થવાનો છે!”

“એમાં શું શેરે! એક હુરિયાર નસ રાખી હોયને?”

“અરે ભાઈ તમે જન્યાનીયા શું સમજે પારકાં એટલાં પારકાં. તનના વિના કોઈ માવ-જત ન કરે. આ દસ દાંડમાં તો પંદર જથ્થુ રૂપિયા દેવા આંટા ખાઈ ગયા છે. પણ મારે ને તમારા આપને જીની દોરતી એટલે તમારે કાને વાત નાંખ્યા વગર કોઈના રૂપિયા લેવા મને શિક ન લાગ્યું.”

“કાની કમળાની વાત કરો છે કે?”

દયાકર આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠ્યો,

“હ. મોટી ‘બેર’ યદ મળે છે.” ને ભાઈ! આ રહેા જગ્યો સગો, કળાજી છે. એટલી મોટી છોડી ધરમા રખાય?

“પણ શેરે, અભ્યાસ પુરો કર્યા પહેલાં પરણવાનો એનો વિચાર નથી.”

“અભ્યાસ તો આપણે ઘેર પણ ક્યાં નથી થઈ શકતો? કહેશે તો. મારતર. રાખી દઈશું?”

“પણ શેરે એમાં મારા હાથમાં કંઈ જ નથી. બંધું કમળાની ધરંછા ઉપર છે. અને એને તો પરણવું જ નથી. સત્યાગ્રહ સંઘા-મમાં ઝૂકાવી દેવા એનો તો વિચાર છે. કેવળ મા રજ નથી આપનાં નહીં તો આજ ઝૂકારી દે!

“બોળો! ભાઈ બોળો! મારા જેટલી હુનિયા તે જોઈ નથી. સત્યાગ્રહનું નામ લઈ લેજો ક્યાંકે બોળવી ન જાય!”

હવે દયાકરથી રહેવાયું નહીં. “ને શેરે તમે તો શાહુકારી દાખવતા હશે? તમારો એક પગ ખાટમાં ને એક ઢાંકમાં છે. તોય રંડવાંય દીકરીથી ય નાની વહુ લાવવાનો મોહ તમને છૂટતો નથી! રાક્ષસ! રાક્ષસ! નીમાળા આવી ગયા! દાંત પડી ગયા! ક્યાં ખેરતી ગયાં! આખે જાંખ આવી ગઈ! મોં આગળ જન્યાનજોધ જોવી જખમે દીક-

રીયા રંડાપામાં ઝુલતી પડી છે તેવે ટાણે ય
પયાસ વધતી ઉમરે તમારે વડુ લાવવી
છે? રૂખી મરે શેઠ રૂખી મરે. ન્યાતના
મુકાની થઇ તમે ન્યાતને હુખાવવા
નીકળ્યા છે?

શેઠને હવે સમજાઇ ગયું કે દયાકર
તેમની પ્રથિતુ નહીં પણ નવી દુનિયાનું
પ્રાણી છે. એને ડરાવતાં એ બોલ્યો “ડીક!
ડીક! ભયો મોટો ડરાવણુનો દરિયો, પણ
ચેતી રૂખીને છેક ઓછાક ઘરમાં રાખી
બેઠો છે તેનો ન્યાતને શા જવાબ
આપીશ? દંડ ક્યાંથી ભરીશ? તને ન્યાત
જ્ઞાત રખાવીશ!

“દંડ એનો શેઠ? પગલે પગલે ધુન્ડીને
પગ માંડનારી, છવદયાને નામે પરબડી ને
પાંજરાખોળમાં ફાંસે રૂખિયા દેનારી જે
ન્યાત એક વિધવાને આશરો ન આપી શકે
તે ન્યાતની મારે જરૂર નથી. અહીં સા,

અહીં સાના જૂઠા પોકાર કરી જંગલને
આંધળું બનાવનાર મુંગા કાંઈના અસલ
ત્રાસથી કપર થઇ રૂવે હવાડે પડતી કે
અલમને પથે જઈ પાપાચારમાં પડતી
વિધવાને બચાવનારને જે ન્યાતને દંડે તે
ન્યાતની મને પરવા નથી.” શેઠી - મોહન
શેઠની સામેથી ઉઠી દયાકર ચાલ્યો ગયો.

દયાકરના ઘાંટા માંભળી લોટ મેડિએ
અહીં આવ્યાં હતાં તે કહેવા લાગ્યા: “અપ્પા-
વલો! નાદાન! બેશરમ! દોઢ પ્રજાલો! કરો
ન્યાત ભેગી ને મૂકો ન્યાત બહાર! ત્યારે જ
પાંસરો થશે. બેટો ભણીભણીને બહુ ફાટી
ગયા છે.”

મોહન શેઠ બોલ્યા: “મારું અપમાન કરી
ગયો. મારે માથે આજ દહ ગયો. હું
બળમે વખત સમાકષ કરતું હતું.”

લોક બોલ્યા: “ન્યાતના શેઠનું અપમાન
એટલે ન્યાત આખીનું અપમાન.”

[૫]

દયાકરને ઘેર આવી અંબાશંકર ત્રવાડી
ઠહી ગયો. “આજ સાંજે મોહન શેઠને ઘેર
ન્યાત ભેગી થાય છે. તેમાં હાજર રહેજો.
નહીં તો ન્યાત જે ચૂકાદો આપે તે તમારે
માન્ય કરવો પડશે.

દયાકરને ખાત્રી હતી કે ત્યાં જવાથી કંઈ
વળવાનું નથી એટલે એ ત્યાં ન ગયો.

રાત્રે મુરદાને ચૂંથવા વરઝ્યો યેજે મજે
તેમ દયાકર ઉપરની દાઝ દાઝવવા મોહન
શેઠને ઘેર ન્યાતીલાઓ ભેગા થઇ ગયા.
બધાં દયાકર ઉપર અંદરથી બળતાં હતાં.
કારણ કે તેમને ત્યાં ગમે તેવો પ્રસંગ
હોય તો પણ તે જમવા ન જતો. તેમની
ટીપામાં કાંઈ દિવસ એક પાછ પણ ભરા-
વતો નહીં તેમજ દેહાસરમાં પૂરત કરવા

કે બે વાર દર્શન કરવા કે “બળમે સમો-
કથ” કરવા તે જતો નહોતો.

બધાં આવી જતાં શેઠ બોલ્યા “આજ
રૂખીને દયાકરે ચોતાના ઘરમાં રાખી ન્યા-
તનો બોલ બોરી લીધો છે. રૂખીને હું
મારા ઘરમાં રાખવા તૈયાર છું” બધાં પણ
દયાકર તેને ચોતાને ઘેર જ રાખવા માંગે છે
માટે ન્યાતે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. હું
કરાવ મૂકું છું” કે દયાકરે ત્રણ દિવસની
અંદર આજ રૂખીને મારે હવાડે કરી દેવી
અને આટલા દિવસ ઘરમાં રાખી તેનું પ્રાય-
શ્રિત કરી એક ન્યાત જમાડવી અને રૂખિયા
બે દબાર ને એકનો દંડ પાંદર દિવસની
અંદર ન્યાતના સાપડે જમા કરાવી જવો.
જે તે તેમ ન કરે તો તેને ન્યાત જ્ઞાત

ગણી કાઢ્યો તેની સાથે કોઈ પણ જાનનો વહેવાર રાખવો નહીં.”

એક જણે ઉભા થઈ શેઠના હાથને ટકા આપ્યો. ને હાથને સર્વાંગુભક્તે પસાર થયેલા ગણવામાં આવ્યો. એ ચાર સારા માણસો હાથ સાથે વંધાઈ ઉઠીવવા ઉભા થવા ગયેલા પણ તેમને જબરદસ્તીથી ખેસાડી દેવામાં આવ્યા હતા.

શેઠની નકલ અંબારાંકર ત્રવાડી માફત દયાકરને પહોંચાડ્યા બાદ ચાપાણી લઈ બધા મોહન શેઠની ઉદારતા ને ધર્મલાવનાન વખાણ કરતા વીખરાઈ ગયા.

દયાકરના જીવાન મિત્રો તે રાત્રે દયાકરને ઘેર ભેગા થયા ને ન્યાતમાં થયેલી એકપક્ષી વાદાઘાટ દયાકરને ફરી સંભળાવી અને છેવટ સુધી મક્કા જેવી ન્યાત બહાર રહેવું પડે તો તેમ કરવા પણી હીંમત આપવા લાગ્યા. દયાકર ખોટો “દોસ્તો હું એ વ્વાથી” મુડીયાનોના, નીચ વિપવલ પડેના, દયાહીણ વજ્ર હૃદયીઓના સંધમાં રહેવા ઇચ્છતો નથી. તેમાં રહેવું તે હું પાપ સમજું છું. અને તમે પણ દોસ્તો! તમરા અંતઃકરણના પવિત્ર સાદને અમલમાં મૂકવા તત્પર રહી મારી પડ્યો ઉભા રહેશો તો ન્યાતમાં આવા સજ ધરીભર પણ ઉઠા નહી રહી શકે. ન્યાતમાં બેસનારા તમારા ઘરડાઓ તેમના જ છોકરાઓને ન્યાત બહાર કેવી રીતે મૂકશે?”

પણ વાત ચોતાના પર આવતાં દયાકરની હિંમત અને દ્રઢતાના વખાણ કરનારા બધા જ મિત્રો એકઠાં ઉભા થઈ વંજે માપી ગયા.

આને પંદરમા દિવસની સાંજ હતી. શેઠ દયાકરને ખાનગીમાં મળી જતા બોલાવ્યો હતો. દયાકરની તો એવું મોં નેવા પણ ઇચ્છા નહોતી. પણ માન

અધ્યાત્મથી એ બધાં સમાક્રમ કરનાર સમજાવી બેવા ફરી તેને ઘેર ગયો.

દયાકરને મીઠો આવકાર આપી ગાદી ઉપર બેસાડનાં શેઠ ધીમેથી વાત છેડી “દયાકર માની જા હું! મારે ઘેર કંઈ ખોટ નથી. તારા બાપને મારે જીવો સંબંધ તું ન્યાત બહાર રહે એ મારાથી જીવું કેમ જાય? હું બધાં સમાક્રમ કરનારો! મરનારના માન ખાતર તારો દંડ હું ભરી દઈશ. ન્યાત જમાનાતું ખર્ચ પણ હું માંડી વાળીશ. કહેતો હોય તો રૂબરૂનું ઘર એને પાછું લખી આપું. ને તને ઉપરથી બે દળર બાંધીસ આપું. ખાત્ર છે વિચાર? મારે ત્યાં પાણી માંગે તો હુધ...

દયાકર શેઠને સમજાવવા આવ્યો હતો. પણ શેઠના આવા રાખ્દો સાંભળી એનો અવતર મીઠાજ સગી ઉઠ્યો “બસ કરો શેઠ! જો આ જ સંભળાવવા મને બોધાવ્યો હોય તો હું જઈ છું.” સમાજના આવા હત્તારા આગેવાનો સંધળા યુવાનોના સંપ વિના સમજવાના નથી. ધારી દયાકર ઉભો થઈ જરાપણ વિનય બતાવ્યા વગર ચાલતો થયો.

છતાંય એવું મન દો હતું. પોતાના સિદ્ધાંતને અમલમાં મૂકવાનો પ્રસંગ સાંપડતાં તેને હર્ષ થતો હતો. સમાજની વેદીમાં પડેલું બલિદાન ચોતાનું હોમાવું જોઈ એને આનંદ થતો હતો. આત્મસંતોષનું ધીસું લાસ્ય એના હોઠ ઉપર ફરતું હતું. પણ ખીટ જ પજો ચોતાની રિયતિનો બિલામણો ચીતાર એની આંખ આગળ ખેંચાઈ આવ્યો. એ ચીસ પાડી બોલી ઉઠ્યો “રાક્ષસ! રાક્ષસ! રાક્ષસ!”

પણ શેઠ એનો જ વાંક ફાડે છે. મોહન શેઠ ખોટો ન હોય. એ બધાં સમાક્રમ કરનારો

જ્યારે અમેરીકાએ આઝા

ત્યારે ત્યાંની સ્ત્રી
અપૂર્વ આત્મભોગ

અમેરિકાની સ્વતંત્રતાની ઝડપ વખતે ત્યાંની સ્ત્રીઓએ અગત્યનો પાઠ ભજવ્યો હતો. પુરૂષો ઝડપમાં જવાથી તેમનું બાકી રહેલું દરેક જાતનું કામ તેમણે ઉપાડી લીધું હતું એટલું જ નહીં પણ ખુદ ઝડપમાં પણ તેમણે ભાગ લીધો હતો. 'પરદેશી તેમજ સ્ત્રીશ્રી માણે દરેક ક્ષેત્રે કડક બહીષ્કાર કર્યો અને પોતાના મરના પુરૂષો પામે પણ એ પ્રતિજ્ઞા તેમણે લેવાની હતી. યુરોપની સ્ત્રીઓ કરતાં અમેરિકાની સ્ત્રીઓની પરિસ્થિતિ જુદી હતી, એટલે પુરૂષોનું મુકેલું કામ મુકેલું કામ પણ ને કરી શકતી હતી. પુરૂષોના નેટલી જ નાકાત તેમણે પરંપરા કેળવી હતી એટલે ગમે તેવું મુકેલું કામ ઉકેલવાને પણ સ્ત્રીઓ અમથ હોઈ નહોતી તેમના પુરૂષોના તેમનામાં વિશ્વાસ હતો. સ્વતંત્રતાની ભાવના તેમનામાં ગમૃત યદ્યુતી હતી. અમેરિકામાં એક પણ ઘરના સ્ત્રીઓની મદદ વગર ખતલી ન હતી. કુળવર્ણમાં, આરોગ્યને ધરના કામમાં અને ઔદ્યોગિક તેમજ સામાજિક ક્ષેત્રની અગવળમાં સ્ત્રીઓ અગ્રગણ્ય ભાગ ભજવતી હતી. મલખાન નિર્ધિત અગવળ વખતે તેમણે ઉમદા કામ કર્યું હતું. અમેરીકામાં જ્યારે વસવાટ કરવા તેઓ આવ્યા ત્યારે તેમણે આત્મસંરક્ષણની કળા પ્રાપ્ત કરી હતી. હથીઆરનો ઉપયોગ પણ તેઓ સહેલાઈથી કરી શકતી હતી. ત્યાંના

: લેખિકા :

૧૪૯૨ માં કોલમ્બસે અમેરિકા ખાંડ ત્યાં વસવાટ કરવાની શરૂઆત કરી. શોના તાબામાં હતી એટલે ત્યાં રહેવા તેથી તે લોકોએ સ્વાતંત્ર્ય મુદ્દા રિકેન સ્ત્રીઓએ જે પરાક્રમ સાબિત્યું

મુશવતનીઓના અને જંગલી પ્રાણીઓના હલકા વખતે તે કોઈની પણ મદદ વગર પોતાનો અવાજ કરી શકતી હતી તે ઉપરાંત ખેતી, ઘર આંધવાનું અને ગાંધા કાપવાનું સખ્ત મજુરીનું કામ પોતાના નીર્વાહ માટે તેમને કરવું પડતું. ઉપરાંત નેકા સીવવાનું, કપડાં ધોવાનું અને બીજું દરેક ઘૃહકાર્ય તેમણે ઉપાડી લીધું હતું. તેને પરીભૂષે સમાજમાં તેમનો દરજ્જો વધ્યો હતો. તે પુરૂષની સહચારી હતી જ નહિ પણ સહકારી પણ બની હતી. આવી રીતે સ્વાવધાની બનવાથી તેમનામાં સ્વતંત્રતાની ધગશ ઓર નેશથી ખીસવા લાગી. તેઓ સ્વતંત્રપણે ઉદ્યોગો પણ ચલાવતી થઈ હતી. વેશમના છવડા ઉઠે

દી મારે જંગ માંડ્યો હતો

શક્તિએ બતાવેલા
ની એક યશગાથા.

અચુબ્દેન લોરવાળા

ગોધી કાઢ્યો તે વખતે યુરોપના રાષ્ટ્રોએ
હિત્તર અમેરિકાનો મોરો ભાગ બીટી-
આખનાર પર તે ભૂલે કર નાંખ્યો,
આડ્યું. એ સુધ્ધ દરમ્યાન અમે-
નેનો ખ્યાલ આ લોખમાંથી આવશે.

રીને દેશમાં તેમણે કરવાનું પ્રથમ માન
ત્યાંની સ્ત્રીઓને જ થરે છે. આટલી
સ્વતંત્ર હોવા છતાં ત્યાંની સ્ત્રી સહેજ પણ
ઉમ્મૂખસ હતી નહિ પણ દરેક પ્રત્યે આદર
સત્કારથી જોતી.

સ્વતંત્રતાની લડત વખતે દરેક સૈનિકના
અંતમાં કામ કરવાને એક સ્ત્રી
બધાર પડતી. જેમ્સ આર્ડીસની જ્ઞેન મર્સી
વોલન નાટકો અને પ્રદર્શનો લખી તે દ્વારા
જનતાને દેશભક્તિનો પાનો ચડાવતી
હતી. ખીછ સ્ત્રીઓ માસિકો અને છાપા-
ઓમાં લેખો લખી સ્વતંત્રતાની ઘોષણા
કરતી હતી. તેમના આવા વિવિધ પ્રયા-
સથી કોહોમાં બહુ ભયૂતી આવી. સ્વતં-
ત્રતાનો લડત ચાલતી હોવાથી પોતાની

જરૂરીઆતો ઓછી કરવાનો ઉપદેશ
પણ તેમણે આપ્યો શરૂ કર્યો હતો અને
ધંધા વધારી સૈનીકોની જરૂરીઆતો પુરી
કરવાનો સંકલ્પ તેમણે કર્યો હતો. આખી
લડાઈ દરમ્યાન તેમણે અરખો ચલાવી
કપડા વધુવાનું આનું રાખ્યું હતું, તેમજ
અનાજ કાપવાનું કામ પણ તેમણે જ
કયું હતું. પોતાના ઘરમાંનાં શીશાનાં
બાસણો સુધ્યાં બંદૂકોની ગોળાઓ બનાવવા
માટે નેનણે કાઠી આપ્યાં. આવી રીતે
ત્યાંની સ્ત્રીઓ આત્મચાગની પરિસીમાએ
પહોંચી હતી.

ખીરીશોએ જ્યારે યુદ્ધકાંડ ચંડાવી
ત્યારે કોઈ પણ સ્ત્રીજ તેમના હાથમાં
જતી અટકાવવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો.
ખીરીશ સરકરે તેમના ખેતરમાં આવી
અનાજ લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે તરત જ
અમેરીકન સ્ત્રીઓએ ખેતરોને આગ લગાડી
દુશ્મનના હાથમાં અનાજ જવા ન દીધું.
આ જ તેમના સ્વાભિમાનનો પુરતો પુરાવો
આપે છે. વળી તેમણે એક સમિતી
પણ નીમી હતી. તે સમિતિના સભ્યો-
એ દરેક વેપારીને મળીને નકો નહિ
લેવાનું તેમને સમજાવ્યું તેમ જ ખીરીશ
માલ નહિ વેચવા માટે તેમની પર
ખુબ દબાવુ કર્યું. હોરેલ રાખનાર આઈ-
ઓમાં પણ એટલું બધું સ્વદેશાભિમાન
આવ્યું હતું કે એક વખતે મુમ્સીધમ
જ્ઞેન એડમે (જે યુનાઈટેડ સ્ટેટસનો
પહેલો પ્રમુખ હતો.) એક હોટેલમાં જઈ

એક કપ ચાની માગણી કરી. ત્યારે તુરત જ તેમને જવાબ આપવામાં આવ્યો કે: “અમે ચાનો ત્યાગ કર્યો છે અને અમે કોઈને માટે ચા બનાવી પણ આપવાના નથી.” કેમકે અમેરિકાનું સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ સફળી પહેલાં વિદેશી ચહાની પેરીઓને દરિયામાં પધરાવવાથી જ શરૂ થયું હતું.

૧૭મી સદીના અમેરીકાના નામના ગામમાં યુવાતંત્રીઓએ એક સંઘ કાઢ્યો અને તે મારફત પ્રચાર કર્યો કે જે યુવાન અમુક વરસ સૈનાકવી તાલીમ લેવાની ના પાડે તેની સાથે કોઈ યુવતિએ લગ્નગ્રંથીથી જોડાવું નહિ, પછી ભલે તે પૈસાદાર હોય કે મોટા વિદ્વાન હોય. આ તો જુવાન કુમારિકાઓની વાન થઈ. પરંતુ પરણેલી અને માના ધયેલી સ્ત્રીઓએ એક નહિ પણ પોતાના અનેક પુત્રોને રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાની વેદી પર દોમી દેવાની તમન્ના વ્યવહારિક રીતે સિધ્ધ કરી બનાવી હતી.

અમેરિકન સ્ત્રીઓ કહેતી કે, “મરણ તો એક વાર આવે છે પણ સ્વતંત્રતા માટે મારું અપીને મરનાર જ લોચણાળી છે. સ્વતંત્રતામાં સડીને જવતા મરેલા જેવા રહેવું એતા કરતાં સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધમાં યયેલ મૃત્યુ જગત દરજ્જે સાદું છે. તેથી માનવબુદ્ધિ ખાતર સર્વ મોજમજ હને તીક્ષ્ણગ્રી આપી સહુએ હરતે મુખડે મૃત્યુના આમંત્રાગને વધાવી લેવું નેમજો”

આમ માત્ર ઓલી બોલીને તેઓ બેસી રહેતી નહી. પણ તે વતનમાં મૂકી બતાવતી હતી. તેનો એક જ દાખલો આપવો બસ થશે.

હાલત વખતે મેરી પીચર નામની આઠ વસ્ત્ર સાથે ફરતી હતી અને સૈનાકાને મદદ કરતી હતી. તેને મરણ પણ સરકારમાં જ કામ કરતો હતો. તેને તોપમાં દારૂભરી તોપ ફાડવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું, તેને એક દિવસે એક ગાળી લાગી. તે વખતે મેરી તેનાથી થોડે જ દૂર કામ કરતી હતી. ઓચીંતી તેની નજર બેશુદ્ધ થઈને પડેલા તેના પતિ પર પડી. તે કતબ્ય પરાયણ આઠ તુરત તે જગાએ દોડી ગઈ, પણ તે લારણીવશ થઈને પતિના ધવાયલા દેહને ઉપચાર કરવા બેસી ન રહી, તે તો પતિના પગમાં દારૂગોળા ભરી તેને ફાડવાનું પતિનું અધુરું સંકેત કાઢી કરવા લાગી. કેમકે પતિપ્રેમ કરતાં દેશપ્રેમ તેને મન અધીક હતો.

સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધમાં આવા અનુપમ ભોગ આપનાર બહાદુર અમેરિકન વિરાગનાઓની કારકીર્દી અમેરિકાના જ નહિ પણ દુનિયાના ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરે નોંધાઈ ચકા છે.

જ રાહી પરથી.

અંક વિ નં તિ.

જરૂરના લગભગ તમામ સાપ્તાહિકોને ‘નવયુગ’ મોકલવામાં આવે છે. છતાં વળતરમાં કેટલાક સાપ્તાહિકો અને માસિકો ગરાબર આવતા નથી તો સર્વ તંત્રી બિરાદરોને વિનંતી છે કે તેમના પત્ર ગરાબર નીચેને અગ્નિ મોકલવા.

તંત્રી—‘નવયુગ’ રૂ. ૨૧, દલાલ સીટ, કોટ, મુંબાઈ.

ચીનના-

પ્રગતીના

ધતીહાસનું

અવલોકન

-સ્ત્રીત્વમાં પ્રગટેલો જુસ્સો

: લેખિકા :

ચંદ્રીકાબેન દ. ઓવરસીયર

ઐશીયાદ દેશોની સ્ત્રી જનશ્રુતિ અને વિકાસનો અભ્યાસ એ આજનો યુગ ધર્મ સમજવા ઇચ્છતી બહેનોને માટે અતિ આવકારવાયક છે, એ દૃષ્ટીએ ચીનની સ્ત્રી જનશ્રુતિનાં સંસ્કરણો અત્રે રજૂ કરવાનો યત્ન કરાયો છે.

જનપાનની મર્યાદા : સ્વાસ્થ્યશાહીની નાગર્યુકમાંથી મુક્ત થકા ચીનની સર્વ સ્ત્રીશક્તિઓ આજે મેદાને પડી છે. વર્તમાન પંચમાં થોડાક દીવસો પર ચીનાઇ વીરાંગનાઓના બહાદુરી ભર્યા ઇન્દ્રો પ્રગટ થયા થયા હતા. ત્રિયા સાથે પ્રણય પ્રસંગો જોલવાનું છોડીને રણ-ચંદી સાથે સ્નેહ સાધવાના આદેશ આપતી ચીનાઇ વીરાંગનાઓ માટે પ્રત્યેકને માન ઉત્પન્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે, ચીનની વીરાંગનાઓના અંતરમાં દેશ પ્રેમની ચિનજારીઓ પ્રસરતા પહેલાં તેમની

સ્ત્રી સ્થિતિ હતી એ દર્શાવવાનો આ લખનો આશય છે.

સામાજિક બંધનો.

રાજકારણના રંગોએ રંગાયતી પીળી પ્રજામાં ચીનાઇ પ્રજાનો સમાવેશ થઇ સકે, ચીનની સ્ત્રીઓ માત્ર આજે જ કંઈ રાજકારણમાં ભાગ લેવા જવાર પડી છે એમ નથી. ચીનની તવારિખનાં પાનાં પર નજર કરતાં સમજાય છે કે અગી-આરમ્મી સદીમાં ચીનના શાહી સીંહાસન પર મહારાણી હુ વિરાજમાન હતી, એ પછીના ઇતીહાસ પર નજર નાખતાં સમજાય છે કે રાજકીય ક્ષેત્રના મોટા મોટા હોદ્દા ઉપર પણ પ્રતિભાશાળી ચીનાઇ વીરાંગનાઓ ગોઠવાઇ હતી. આજે એ પ્રાચિન સંસ્કારોના અવશેષો જોવા-જાચર થાય છે. ચીનની સમાજ વ્યવ-

રચામાં સ્ત્રીઓને અન્ય કોઈ પણ દેશમાં ન હોય હોય એવા કેટલાક વીશેષ હકકો મળેલ છે.

દરેક દેશોમાં હોય છે તેમ ચીનમાં પણ જુનકાળમાં સ્ત્રીઓ પાસવાર બંધનોથી બંધાઈ ગએલ હતી. જુનકાળમાં ચીનમાં સ્ત્રીને કોઈ પણ પ્રકારની અંગત મીલકત રાખવાનો અધિકાર નહોતો, તેમજ પૈતાના પતિની સંમતિ શીવાય પતિન કુટુંબની બદાર ન જઈ શકે, તેમજ પતિ પતિનો ત્યાગ કરે તો પણ ત્રણ વર્ષ સુધી તો માહરેટની પરવનગીથી અન્ય સાથે લગ્ન કરી શકે, તેમજ પતિના મૃત્યુ પછી જો પતિની પીલું લગ્ન ન કરે તો તેને તેના કુટુંબમાં મુખ્ય વ્યક્તિ ગણવામાં આવે. જુનકાળની ચીનાઈ સ્ત્રીશક્તિ પર ઉપરોક્ત શરમાવનારાં બંધનો હતાં. પરંતુ વખતના વહેવા સાથે જગતમાં સંકલિન કાળનાં મોજાં ફરી વળતાં ચીનાઈ સ્ત્રીશક્તિએ એ બંધનોમાંથી મુક્તી મેળવી છે, અને એ અનુસાર વર્તમાન સમયે ચીનાઈ સ્ત્રીઓએ એમના સામાજિક જીવનમાં વેગવાન વિકાસ સાધ્યો છે, એમ કહી શકાય.

છુટાછેડાનો અધિકાર

વર્તમાન સમયે ચીનાઈ અળખાને એની પોતાની મીલકત રાખવાનો અધિકાર છે, એટલું જ નહિ પરંતુ પતિ પતિન એક બીજીની હજીબી છુટા છેડા પણ મેળવી શકે છે, તેમજ લગ્ન છૂટા મુખ્ય પૂર્વક જ ગાળી શકાતું હોય, અનાચર યા દુકાન ચારમાં પતિ યા પતિન સંકોપાયેલ હોય, એમાંથી એક બીજાને મારી નાખવા જેટલી દહે વૈર કે વૈમનસ્ય વધુ હોય, અથવા પતિ યા પતિન એક બીજાના

સંબંધે ત્રણ વર્ષ સુધી કંઈ પણ ખર્ચ મેળવી શકતું ન હોય, એમાંથી એક ધરદા પૂર્વક બીજાનો ત્યાગ કરવાની મનોદશા કેળવી રહેલું હોય, એવા સંજોગોમાં માહરેટની સંમતિથી છુટાછેડા મેળવી શકાય, જે છુટાછેડા મેળવનારી સ્ત્રીની ઉમર પંચીસ વર્ષથી ઓછી હોય, અને પતિની ઉમર ત્રીસ વર્ષથી ઓછી હોય તો તેઓએ તેમના વાલી (માતા-પિતા)ની અનુમતી સાથે માહરેટની સમક્ષ અદાલતમાં હાજર થવું પડે છે. ઉપર મુજબ જોતાં સ્પષ્ટ સમજાય છે કે ચીનાઈ સ્ત્રી વગેરે જુનકાળનાં બંધનોમાંથી મુક્ત થવાનો યત્ન કર્યો છે. સને ૧૯૨૬ માં 'ક્યુમીંગ ટાંગ' (ચીનનો રાજકારણી પક્ષ) ની એક એકમાં ચીનાઈ સ્ત્રીઓને સોગય હકકો અક્ષવાનો નિર્ધાર થયો હતો તે મુજબ અધિકૃત રાજકીય બાબતોમાં પુરોષો જેટલા જ હકકો સ્ત્રીઓને અક્ષવામાં આપ્યાં હતા.

એક જગલી પ્રથા

ચીનાઈ સ્ત્રીઓના પગો જેમના કુંદા હોય તે ખોનેડાની અને સોંદરની નીચાની સમજવાની એક જગલી પ્રથા ચીનમાં કેટલાક વખત પહેલાં પ્રચલીત હતી. બાળકો જ્યારે નાની હોય તેજ વખતે તેના પગોની એડીઓ અને પંજાને લોખંડના મજજુત બંધોથી એવી રીતે જકડી લેવામાં આવતા કે એના પરિણામે પગોની એડી વધવા ન પામે. આમ કુદરતી વિકાસને અટકાવીને ખોનેડાની અને સોંદરની બંદેશન કરવાની જગલી પ્રથાએ આજે મોટે ભાગે ચીનમાંથી નાશ થવા પામેલ છે, અને ૧૯૫૭માં લીઆંગસચ્ચાઓએ આ જગલી પ્રથા સામે જેદાદ

સરૂ કરી. એ પછી ચીનાઈ સ્ત્રીઓની કબજા પ્રગતિ નીં:સરૂઆત થવા પામી ચીનાઈ સ્ત્રીઓની પ્રગતિના એ વિભાગો કરી શકાય એક સામાજિક પ્રગતિ અને બીજી મુજબીય પ્રગતિ. સને ૧૫૬૭ માં સાંગહાઈ ખાતે પેગોને સોખરી બંધનોએ આંધવાની પ્રયાનો વિરોધ સરૂ થયો. આખા ચં ચીનમાં એ જંગલી પ્રથા સામે વ્યવસ્થીત જેહાદ સરૂ થવા પામી. ધીમે ધીમે એ સંસ્થાની. પ્રગતિ થતાં સફળતા પામવા લાગી. અને ખાનદાનીનું ચિન્હ ગણાતી એ જંગલી પ્રથા સામે સર્વમાન્ય વિરોધનો વરોળાઓ ઉપસ્થીત થવા પામ્યો. સને ૧૯૦૦ માં સાંગહાઈમાં ચીનાઈ બાળાઓને કાપડ શિક્ષણ આપવા ની શાળા પટેલી જ વાર ઉઘાડવામાં આવી. આ શાળા સ્થપાઈ ને પહેલાં ચીનાઈબાળાઓની સ્ત્રીઓમાં અભ્યાસ કરવા શરૂતી. અને તે શાળાઓમાંથી પર રાષ્ટ્રીય સંસ્કારો જીવનમાં ઉનારતી. લીઆંગ ચાઈના રાષ્ટ્રપ્રેમી હૃદયને એ ન ગમતાં એણે ચીનાઈ સંસ્કૃતિ અને ભાષાનાં બી બાળાઓમાં રાખવા માટે શાળાઓ અને કોલેજો સ્થાપવાનું સરૂ કયું. અને એ પછીનાં દશ વર્ષમાં ચીનાઈ સ્ત્રીઓમાં શીક્ષણ વિકાસની અપૂર્વ પ્રગતિ થવા પામી. આ ચારસામાં રાજકીય ઉચ્ચપાયલના પરિણામે સ્ત્રીજીવનને ખુબ જ વિકસાવવામાં મદદ કરી.

શ્રીમતી સુનયાટ-સેન

ડા. સુનયાટ સેનનાં પતિ શ્રીમતી સુનયાટ સેન આજે ચીનના સ્ત્રીજીવનનાં સર્જક કહી શકાય. ચીનમાં પ્રજાસત્તાકના અમલી ડા. સુનયાટ સેનને પડખે રહીને

શ્રીમતી સુનયાટ સેને સ્ત્રી જીવનને આગળ ધપાવવામાં ખુબ જ સફાય કરી છે. સને ૧૯૧૫ માં ચીનનાં નવસર્જન પછી ડા. સુન યાટ સુન ચીનાઈ પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખ નીમાયા, તે પછી સુન યાટ સેને વર્સવાર ચીનાઈ સ્ત્રીઓના અધિકારોની યોગ્યતા માટે લડતો ચલાવી હતી. જાપાનના સત્તા જુખ્યા પ્રજાજનોના હક્કો જુટવાની તૈયારી કરી ત્યારે ચીનમાં અજાગોએ અપુર્વ જાગૃતિનો પરિવ્યવસ્થા હતો. સને ૧૯૧૫ માં ચીનાઈ પ્રજાસત્તાકની સ્થાપના પછી ચીનમાં સ્ત્રી શીક્ષાનો વધારો થવા ઉપરાંત દંટીક સ્ત્રી સંસ્થાઓ પણ સ્થપાવા પામી હતી. સને ૧૯૨૨ માં ધેટ્રીંગ વીથ વિદ્યાલય અને અન્ય આ શીક્ષણ સંસ્થાઓની વિદ્યાર્થીનીઓએ ચીનાઈ સ્ત્રી સંઘની સ્થાપના કરી હતી, એ સંઘનો ઉદ્દેશ એ હતો કે, પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓને કાપડમાં અને સમાજમાં જ્યાં જ્યાં જોઈ હક્ક કે અધિકારો આપવામાં આવ્યા હોય, યા મંજૂર થયા હોય તેવા અધિકારો રદ કરાવવા માટે સઘના યત્નો કરવા. આ ઉપરાંત સ્ત્રી હક્ક સંઘ નામક બીજી એક વીદ્યાળ સભ્ય સંખ્યા વાળી સંસ્થા હતી. એ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓના રાજકારણના માર્ગોતૈયાર કરવાનો અને કોટુંબીક બાજનોમાં સ્ત્રી અને પુરૂષના હક્કોની સમાનતા રાખવાનો તેમજ વેસ્થા વૃત્તિ, અને પગ બાંધવાની પ્રથાનો સંસ્કાર નાશ કરવાનો માર્ગો માટે સઘના યત્નો કરવાનો હતો. આજે આ સંસ્થાએ એ એમનાં ઉદ્દેશોમાં ઘણી સફળતા જેળવી છે.

બીસમી સદીની પ્રથમ પચીસમાં ચીનાઈ સ્ત્રી આગેવાનોમાં શ્રીમતી સુનયાટ સુન,

શ્રીમતિ આંગ-કેઇ-શેક શ્રીમતિ ટોંગ, આંગ, ચાંગ, શ્રીમતિ લીઆંગ ચુંગ, વગેરેએ ચીનાઇ સ્ત્રી આલમને જગૃત કરવામાં અવિરત કાળો આપ્યો છે, અને અત્યારે ચીનતા રાજકારણીય હોદ્દાઓ ઉપર ગોઠવાયલી નજરે પડે છે. એટલું જ નહિ પરંતુ આ માસની આખરના અઠવાડીયામાં ઘણું ઘણેલા ચીન જનપાન યુધ્ધની કાળ ખંજરીના રણ વખતે પણ ચીનાઇ નૌજવાનોને રણચંડીના ખંખરમાં હોમાઇ જઇ જનનના જોખમે ચીનની આઝાદીનો ઝડો ફરકતો રાખવાની હાકલ કરવામાં પણ ચીનાઇ મહીલાઓએ પહેલ કુરી હતી. ચીનની આઝાદી પર આક્રમણ કરી રહેલ જાપાનની સામ્રાજ્યશાહી સામે જુઝવા ચીનાઇ યુવતીઓનાં જુથ રણમેદાનના મોરચા પર જવાની તૈયારી ખતાવી રહેલ છે, આજે ચીનાઇ સ્ત્રીઓ કેટલા અંશે પ્રગતિ સાધી રહી છે, તે શાંગહાઇ અને પેકીંગમાં હાલ પ્રવતી રહેલ સ્ત્રી જગૃતિ પરથી સમજાશે, ચીન જનપાન યુદ્ધ જંગમાં જુકવા આતુર અને જાલીકાઓ અને સ્ત્રીઓમાં લગાઇનું વાતાવરણ પ્રસરી ગયું છે અને સેંકડો બાળાઓ નસીં થવા માટેનું શીશુલુ લઇ રહી છે. સેંકડો બાલીકાઓએ અવ્યાસ ફગાવી દીધો છે. અને ફૂંડ ભેગું કરવામાં કે લાઇલો કરવામાં તેમણે તમમનથી કાચ કરવા માંડ્યું છે. “ખાદુર સૈનીકોની ટુંકડી” માં કે સંરક્ષણ સૈન્યમાં હજારો સ્ત્રીઓ જોવા મળે છે.

સ્વદેશ પ્રેમની જ્યોત

નીશાળમાં લાગતી એક ચીનાઇ બાળા એ પોતાના વીણાથી-પ્રેમીને એક પત્ર

લખી જપાન સામે લગાઇના લશ્કરમાં જોડાઇ જવાનું જણાવ્યું છે. ચીનની સ્ત્રીઓએ જાપાન સામે તેમાં લડાઈ તીરસ્કાર ખતાવ્યો છે અને વીંછ હોના અપાર ઉત્સાહ દાખવ્યો છે. તેણે એ પત્રમાં લખ્યું છે કે, “તારી બધી હીમ્મત ભેગી કર અને મોખરે જા. તારી પીતુભી માટે આ પત્રીત્ર વીંછમાં અંકુ મજે, હું પણ તારી સાથે જોડાઈશ. તારા દેશ માટે જે તારું જીવન સમર્પણ થશે તો તારા આત્મા સાથે મારું. હજારો નીરંતર જકડાએડું રહેશે એની ખાતરી રાખજે” દેશદાઝથી જળતા આવા ઉદ્ગારો અપાર ઉત્સાહ સાથે ચીનની વીરાંગનાઓએ કદી કાઢ્યા નથી.

ચીનની બળવાખોર બાલીકાઓ લોહી-તરત્યાં મુઝે ઉચ્ચારી ફક્ત સામે જાપાન સામે-અંગાર નુપાવી દેશ છે અને જાપાનની સામે સંઘર્ષ એલવા સજ્જ થવાને પ્રગ્મને પોકાર કરી રહી છે.

એક સ્ત્રી વક્તાએ જણાવ્યું હતું કે, “આપણને આપણાં ઘરે બહાલાં છે પણ આપણા અંતરમાં સ્વદેશ પ્રેમની જ્યોત તેના કરતાં પણ વંધારે ઝળી રહી છે. ને તેના ઓતા વંગમાંથી પોકાર થવા દે.” “ફક્ત ને નાશ હો.” સ્ત્રીઓએ સોલ્યો-રોની ટોપુલીઓ ફેંકી દઇ તરવાર ઝાંલી છે, ચીનની આ બાળાઓ અને સ્વપ્નાં સેવે છે. એક હજાર વધુ પેલાં ચીનની એકત બાળા હવામુ-લાનુ જવાંમદ સમી ખહાર પડી હતી અને પોતાના સૈન્ય સાથે દોટ મુકી તેણે કોલેસ્ટ્રીયલ સામ્રાજ્યની ઉત્તરી સરહદ પર ચઢાઇ કરી આવેલા તામિશવાળાને કાંકી કાઢ્યા હતા. એ વીરાંગના સમી થવાના ચીનાઇ બાળાઓને કાડ છે.

શા
ર

શારદા એકટનો અવગણના પર કડક ટીકા કરીને, શ્રીમતી સવિતા બહેન સુચવે છે કે પ્રત્યેક દેશી શાસ્ત્રને પણ આ ધારો ધડવાની ફરજ પાડવી બેઠબે એ સુચનાને અમારી પુણ્ય સંમતી છે-તંત્રી.

દા એકટનો અમલ કરો

: લેખિકા :

શ્રીમતી સવિતા બહેન

વહી ધારાસભાએ શારદા એકટને પસંદ કરે પણ વર્ષો વીતી ગયાં છે. છતાં એ અતિ શોકપ્રદ વસ્તુ છે કે હિંદની ધારાધારી પર આ કામદાને મૂકાયે લંગભંગ પણ વર્ષોના કાળ વહી જવા છતાં પણ આ ધારાનો હેતુ સચોટ હોય, કે તેના પ્રયોજક શ્રી હરબિલાસ શારદાનો આદેશ સિદ્ધ થયો હોય, એમ જરા પણ લાગણી નથી. સામાન્ય વતમાનપત્રોના પાના પર નજર કરીએ તો પણ શારદા એકટની અવગણનાના કેટલાય પ્રસંગો પ્રત્યેક દીવસે મળી આવે છે. આ સુંદર દીસતા સામાન્ય સુધારાને ધારાનું બળ સાંપડતા છતાં પણ, પુરાતન બાવનાઓ સમાજમાંથી

બળાવળને તદ્દન નિમૂળ કરવા આ ધારો અશકત નિવડ્યો છે. એ તો સ્વિકારવું જ પડશે.

હમણાં જ અમદાવાદમાં શ્રીમતિ વિદ્યાગૌરી રમણલાલ નિલકંઠને એક ૬ વર્ષની બાળાને ઉગારવાને માટે કોટનો આશ્રય લેવો પડેલો. વતમાનપત્રોના વતમાન પ્રમાણે આ ૬ વર્ષની બાળાનું લગ્ન ૫૦ વર્ષના વૃદ્ધ સાથે થનાર હતું. આ લગ્ન અટકાવવા માટે આ પ્રતિષ્ઠિત સન્નારીને કોટનું 'ઇનજંકશન' લેવું પડ્યું.

છે ધારવાડમાંથી શારદા એકટની અવગણના કરવા માટે ભાતાપિતાને દંડ થયાનો કેસ મોંઘાયો છે. આમ

શારદા એકાદશી હોવા છતાં પણ દિવંદના કુટલાય માતાપિતાઓ પાતાની કુમળા કન્યાઓને વિવાહ કરી નોંખી લગ્નની અડમાં નાખી દેતાં જરાયે સંકોચ પામતાં નથી. એ અનુભવ હવે નવો નથી.

દિવંદમાં લગ્નને નોંધાવવાનો ધારો નથી. એટલે એક વર્ષમાં કુટલાં લગ્ન થાં તેનો ચોક્કસ અંદાજ આપવો મુશ્કેલ છે. શારદા એકાદશીને અવગણીને કુટલાં લગ્નો થયાં તેનો અંદાજ કાઢવો તેથી પણ અધરો છે. આ પરિસ્થિતિમાં શારદા એકાદશી કુટલા અમલમાં મુકાય છે અથવા તેને અનુલક્ષીને, કે તેણે (કાપડાએ) સ્થાપેલી મર્યાદામાં રહીને કુટલાં લગ્નો થાય છે તેના ચોક્કસ આંકડાએ મેળવવા એ અતિ મુશ્કેલ વસ્તુ છે. છતાં સમાજ-મુધારાવાદીઓએ આપેલા આંકડાએ લઈએ તો માલમ પડશે કે હજુ પણ દિવંદમાં સેંકડોની સંખ્યામાં બાળલગ્નો થઈ રહ્યાં છે.

આ અત્યારની પરિસ્થિતિ છે. વિદેશી સરકાર હોવાથી શારદા એકાદશી કડક અનુપાલનમાં તે ઉદાસીન હોય એ સંકળ સ્વાભાવિક જ મનાય. પણ કાપડાના બગ કરતાં પણ બીજી મુશ્કેલી તો દેશી રાજ્યોની છે.

દિવંદમાં લગભગ ત્રીજો ભાગ દેશી રાજ્યોનો છે. લગભગ આઠ કરોડ શરીરો આ રાજ્યોમાં વસે છે. આ રાજ્યો અને

શ્રીરીરા દિવંદ એટલું તો અરસપરસ સંકલિત છે કે જ્યાં સુધી શારદા એકાદશી યતો સંબંધો દેશી રાજ્યો અમલમાં ન મૂકે ત્યાં સુધી શ્રીરીરા દિવંદમાં થયેલો આ ધારો અર્થ પિનાનો છે. આ ધારો પણ શારદા એકાદશીની છટકવાને મર્યાદા કુટલાયે માતાપિતાઓ પાતાના પુત્ર અને પુત્રીઓને દર્શાવેલ સંખ્યાની સીમામાં પસંદગીને મુક્ત કરે છે. એટલું જ નહીં પણ તેઓ પરણીને પોતાના બિટિયા દિવંદમાં વિના સંકોચે વસી શકે છે.

જો શારદા એકાદશી કંઈ પણ ઉદ્દેશ ધારે પાડેલો હોય, જો તેનો અરસ અર્થ સાધવો હોય તો પ્રત્યેક દેશી રાજ્યમાં તે જાહેર થવો જોઈએ. પ્રત્યેક દેશી રાજ્યને પાતાની સીમામાં આવા ધારાઓ ધકવાની દરેક પાડવી જોઈએ.

ઉપરાંત શારદા એકાદશી અવગણના થતી અટકાવવાની જરૂર છે. આ ધારાઓને અમલમાં મૂકવા માટે સ્ત્રીઓના મંડળોએ ખાસ ચોકી રાખવાની જરૂર છે. પ્રત્યેક શહેરે શહેરે શારદા એકાદશી અમલ થતો જોવાને માટે સમિતિ સ્થાપવી જોઈએ. આ સમિતિ પ્રત્યેક લગ્નની નોંધ રાખે એટલું જ નહીં પણ શારદા એકાદશી અવગણના ન થાય તે દ્રષ્ટિએ તપાસ રાખે તો બહુ જ અલ્પ કાલમાં ગુજરાતના સમાજજીવનમાંથી આ અનિષ્ટ દૂર કરી શકીશું.

[૨]

શારદા એકાદશી અમલ થતો નથી એ ફાતે આજે દિવંદ દેશના દરેક ખૂણામાંથી આવે છે. મુસ્લીમ જનતાએ તો આ ધારો માત્ર દિવંદ કોમને જ લાગુ પડતો હોય તેમ તેની અવગણના કરી છે.

વડી ધારાસમાના એક મુસ્લીમ સભ્યે આ ધારા ઉપર એવો પણ મુધારો સુચવેલો હતો કે આ કાપડો માત્ર દિવંદ વસ્તીને લાગુ પાડવો. દિવંદ પ્રજાના સદ્ભાગ્યે આ મુધારો સફળ થયો નહીં અને શારદા એકાદશી અમલ દેશનાખી બન્યો.

છતાં આ ધારાને અમલમાં મૂકવાની સરકારની ઉદાસીનતા તો ખરેખર અક્ષમ્ય બનતી જાય છે. દીલ્લીમાં આ કાયદાનો ઇટેચમેન્ટ બેઠક કરવામાં આવ્યો હતો છતાં સમાજના સ્તરો પર જેટલું અધિકારીઓએ તે સારું એક પંચુ પગલું લીધું ન હતું. આવું જ અમલમાં તો અનેક બંધા છે. પણ સામાજિક કાર્યોમાં પગલું દાખલ કરવા જોઈએ કે કેમ તે પંચુ એક પ્રશ્ન છે. સરકાર તરફ કહે છે કે આ પ્રકારના સમાજજીવનને સ્પર્શતા ધારાઓનું કડક અનુપાન કરવાથી આ આદર્શો જલ્દીથી સિધ્ધ થવાને બદલે હિંદી વિશ્વં યાય છે. કોઈ પણ સામાજિક કાર્યો પરાણે કરવામાં દાખલ કરવાથી લોકવૃત્તિ ઉઘડી તેની સામે યાય છે. પણ આ દલીલના જવાબમાં ધર્મની સરકારે જ લક્ષમાં વચમર્યાદા મૂકનારો ધારો પસાર કર્યો હતો તે ભૂલી જવું જોઈએ નહીં. આ ધારો અત્યારે બ્રિટનમાં અમલમાં મૂકાયો છે. શારદા એકંટ પણ તે જ સિધ્ધાંત ઉપર રચાયો છે. તો પછી શા માટે હિંદમાં તે અમલમાં ન મૂકવો જોઈએ?

પ્રત્યેક દેશે લક્ષ સંબંધમાં વચમર્યાદા સ્થાપી છે. રૂશીઆએ પણ લક્ષ માટે વચમર્યાદા મૂકી છે. ફ્રાંસ, જર્મની, ઇંગ્લેંડ વિગેરે પ્રદેશોએ પણ આ મર્યાદાઓ મૂકી છે. એટલે શારદા એકંટ પણ વચમર્યાદાઓ સ્થાપી છે તેમાં કંઈ અસ્વાભાવિક કે કંઈ અકુદરતી પગલું નથી. બધું પણ અન્ય સંસ્કૃતિ ધરાવતા પ્રદેશોને પગલે પગલે આવવાનો યત્ન શારદા એકંટમાં દેખાઈ આવે છે.

પણ હવે આ અક્ષમ્ય સ્થિતિને કાણુ વારે પણ ચાલવા દેવી ન જોઈએ. અત્યારે તો શારદા એકંટ સુચવેલી વચમર્યાદાને હિંદી કરવાનો અવસર આવી પહોંચ્યો છે. અત્યારની મર્યાદા વૈજ્ઞાનિક રીતે જન્ય છે. સુસંગત નથી. પ્રજાસંઘની કાનૂનીય પણ પર્યેક પ્રદેશમાં લેખમાટે વચમર્યાદા હિંદી કરવાની હાકલ કરી છે. આ દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો વચમર્યાદા હિંદી કરવાની કાણુ આવી પહોંચી છે નહીં ઉત્તરના લક્ષમાંથી સંસ્કાર વિદ્યોદ્ધા દંપતિઓથી સમાજ ઉભરાઈ રહ્યો છે અને તેથી જ સંસ્કૃતિને સાચવવા માટે અત્યારે શારદા એકંટનું કડક અનુપાનન ઉપરાંત તેમાં સુધારાઓ દાખલ કરીને વચમર્યાદાને હિંદી લઈ જવા યત્ન કરવો જોઈએ.

વચમર્યાદા ઉપર અત્યારે તો અનેક લેખકોએ લેખ લખ્યા છે. તેની ઉપયોગીતા, તેની જરૂરિયાત, એ સર્વ ઉપર અત્યાર પહેલાં એટલું બધું લખાયું છે કે હવે એ વિષય ઉપર વધુ લખવું એ શબ્દને ખાલી વ્યય કરવા ખરાબ છે.

એટલે જ હવે આ વચમર્યાદાના પ્રશ્નને એક વૈજ્ઞાનિકોના કમીશનને સોંપી દેને તેના નિર્ણય પ્રમાણે શારદા એકંટમાં સુધારો કરવા માટે યત્ન કરવો જોઈએ. એમાં જ હિંદી બ્રિટનનું શ્રેય સમાયેલું છે.

પ્રગતિનો આ યુગ મનાય છે. અને તેથી જ અન્ય દેશોની સાથે સાથે જ હિંદી પણ લખના પ્રશ્નમાં વચમર્યાદા મૂકીને હિંદી આગળ પ્રગતિ સાધવી જોઈએ.

જે માળા પોતાના પાંચ પુસ્તકોમાં અજબ ખ્યાતિ પામેલી છે
એવી

ખેડુતો, મજૂરો, કારીગરો, સ્ત્રીઓ અને યુવાનોના
હવનમાં અને રૂ. એતન પ્રેરનાર સસ્તામાં સસ્તી

નવયુગ ગ્રંથમાળા

[વાર્ષિક પૃષ્ઠ ૧૦૦૦ નું કૌતુંકરી સાહિત્ય]

લવાજમ : દશમાં રૂ. ૩.

પરદેશમાં રૂ. ૪.

આ માળાના બહાર પડેલાં પુસ્તકો

સાબરસ

જીવાહર નેહરૂ

હીન્દના જુદા જુદા પ્રાંતોમાંથી કાઢેલાં ઇતી
હાસ, સરકારની તે વીરમી ભ્રષ્ટ રાજનીતિ,
તથા મેરાથી થતી હાની વગેરેનું મુદ્દાસર
વર્ણન આ પુસ્તક માં આપવામાં આવેલું છે
કી મત ૦-૬-૦ નરસી હંભાઈ પટેલ

જે ૨૫ મુદ્દાઓના આધારે તેમના માટે ભ
મ્તીલાય અને સમગ્ર ભૂમિમાં એક જુદી થાય છે
કી મત ૦-૮-૦

વલ્લભપ્રકાશ

કોંસી

આખો બીતાર ખજાળાએ, રસાતે અને
અનુકંપાએ એવો રજૂ થયેલ છે કી મત ૦ ૫ ૦
સાહિત્ય

રાજ્ય આવકવરો

સ્વરાજ સેવકો

હીન્દના તેમજ પાકીમના વાચકોને હું આ
પુસ્તકોની ભનામણ રૂ. ૬ કી મત ૦-૫-૦
જુ માધીજી

ભણીતા દેશમંત્રો વીરે જલજીવનુ સાધન
આ ચોપડી દ્વારા મળી રહેશે સાહિત્ય
૦-૪-૦

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર : દેવસાનો પાડો : અમદાવાદ.

કોઈ ધની પણ મદદ વગર ઘણી મહેની ગણતરીથી અમેરીકન કોલન ક્યુચર્મની
ધારણા (રીગર) કાઢતા રીખણ હોય તો ધી ગાઈટ કોલન એવાઈઝ
અરનીસની લખેલી નોંધડી સત્તાની ચાની વાચો તમારા ખર્ચેલા રૂ. એમા મેકડો
કમાગે અને મેગવેનુ જ્ઞાન જી સુધી આનંદે ઇન્ડિયન જુન ડીપો, મેડો સ્પીટ,
કોલ, તથા દરેક વસ્તુના જુમ્મેનગે વેચે છે. (૧૯૨૮)

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

સૌ. વિમળા સેતલ : આજે મંગલવાર : શુ. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

કંઠ કૃત

રસદ્વાર

એટલે

આલપિજ્ઞાન

એટલે

આ પુસ્તકો વિષે

પુસ્તકોમાં મળેલા

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવી-
જ લાત યાંડળ નાંખી
અને મોટા ૨૭ લેખોનો
સંગ્રહ, અંદરનો દરેક લેખ
તમને તમારી કલ્પનાની
સુધીમાં પહોંચાડ કરાવશે.
કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મદન મંદિર

એટલે

આવાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય બાધો

રો ઉત્તમ છે.

શ્રી. ધન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

કૃષ્ણ અને કુખ્ણ, વાંકર
અને મોહિની, વિજય અને
વૃંદા, પ્રજ્ઞા અને સરસ્વતી
વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ. સુશોભીત
છપામણી.

કિંમત દસ આના.

: મળવાનું ઠેકાણું :

શ્રીના જીવનની બીજી
તોય રસિક લાવનાની છ
ચિત્રો. બહેનોના અભ્યા-
સમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
ચાલે છે.

કિંમત: કાચું પુકું ૧-૦-૦

" પાકું પુકું ૧-૪-૦

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.